Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 254 (12644) | 1984 чылдың ноябрь 3, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 3 коп.

БИСТИҢ НИИТИЛЕЛИВИСТИҢ КҮЖҮНҮҢ ДИРИГ КОЛ ҮНДЕЗИНИ — СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ УЛУСТАРЫНЫҢ ИНТЕРНАЦИОНАЛДЫГ БУЗУЛБАС ЧАҢГЫС ЭВИ БОЛГАШ АКЫ-ДУҢМА НАЙЫРАЛЫ ДЕЛГЕРЕЗИН! ЭРГЕ - ЧАГЫРГАНЫҢ ӨЗУЛУГ ДЕМОКРАТТЫГ ОРГАННАРЫ — УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ СОВЕТТЕРИ ДЕЛГЕРЕЗИН!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыглаларындан).

РОССИЯНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМЫ

Россия Федерациязының улетпүрүүн ажылдакчылары тос айларда продукция сайгарарының хемчээлиниң талазы-биле планны 101 хуу күүсеткен.

Бүгү улетпүр министерстволары, бүгү автономнуг республикаларының, крайларының болгаш Сахалин областаан аңгыда, областарының, Москва болгаш Ленинград хоорайларының улетпүрү планын күүсеткен. Продукцияның эң чүгүле хөй-хөй хевирлерин бүдүрүп үндүрер талазы-биле даалгалар ажаа күүсеттинген. Бо дугайын 1984 чылдың тос айларында РСФСР-ниң улетпүрү күрүне планын күүсеткен түнелдериниң дугайында РСФСР-ниң Төп статистика эргелелиниң дыннадында эйыткан.

Эрткен чылдың ол үеэ-биле деңнээрге, улетпүр продукциязын бүдүргениниң немей өзүлдези 3.7 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3.8 хуу өскен, оон күсеп-биле бүдүрүлгениң бүгү немей өзүлдезин чедип алган.

Улетпүрге ниитизи-биле болгаш министерстволарның хөй нуруузунга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ортумак ажыл төлевириндеН дүргеН өскен. Ботүнеги пландан ажыр чигзевилиден камналга 0,5 хуу болган.

Пландан ажыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукцияның ботүнезин чигедир талазы-биле алдынган социалистиг улээлгелерин улетпүр министерстволарының хөй нуруузу күүсеткен турар.

Планнаашкынга болгаш ажыл-агый чорудулгазынга бүдүрүлге каттыжышкынарының (бүдүрүлгелериниң) эргелерин калбартыр болгаш аар база транспорт машина тудуунуң, электротехника улетпүрүүн бүдүрүлгелериниң ажылдың түнелдери дээш оларның харысалгазын күштелдирер талазы-биле экономиктиг шенеп көрүүшүүнү 1984 чылдың январь 1-ден бээр чорудуп турар. Шенеп көрүүшүүнче шилчиткен каттыжышкынарның болгаш бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазының көргүзүглери эки-жээн деп, дыннадыгла эйыткан. Керээлиг улээлгелерге күүседирикиниң деңнели бедээн. Продукция чорудуп бээр талазы-биле улээлгелер болгаш бүдүрүлгелер бүрүн күүсеткен. Оон-биле чеГелештир, ажыл-агыйны эргелеп башкарарының чаа негелделерге-биле тургустуңган аргаларны ам-даа чедир ажыглавайн турар.

Газты, демир рудазын тывырының, көн холлайларды, минералдыг чемнишчидилгелерин, үнүш камгалалының химиктиг үүлдерин болгаш сиалгалыг программа башкарылгалыг демир кестирер станоктарны, улетпүр роботтарын, приборларны, автоматчылганың болгаш сиалга техниказының херекселдерин, нефть аппаратуразын, чиик болгаш аъш-чем улетпүрүүнүң технологтуг дериг-херекселдерин, көдээ ажыл-агый машиналарын, тараа силос болгаш мал чемнерин ажаан алыр комбайнарны экскаваторларны, саазынны болгаш продукцияның өске-даа чамдык хевирлерин бүдүрериниң планы күүсеттинген.

Чонуң дараазында хереглел бараанарын бүдүрериниң планнаттынган хемчээлин чедип алдыңар: даараныла кызыглары, эт, колбаса, хылыглар, аъш-чемге ажыглаар балык продукция; мал саржа, чалаң сүт продукция, мойдилер кылыглар, шыл, баалыңыг болгаш дой-довуратаа кылган савалар, радиоприемниктер, телевизорлар, чиик автомобильдер болгаш мебель.

Газ конденсады-биле кады нефть тывыжынын, каустик содазын, химия дериглерин болгаш оларның артык кезектерин, мал ажылынга болгаш мал чемнерин бүдүрериниге ажыглаар машиналарны, тудуг шыжым, шиферни, аштың болгаш даштының хеп трикотажтыг, хем идиктерин, консерваларын, оон иштинде кат-чимис, ногаа консерваларын, продукцияның өске-даа чамдык хевирлерин бүдүрер талазы-биле даалгалар күүсеттимээн.

Чардынган керээлерге болгаш нарядтарга дүүштүр продукцияны бүдүрериниң болгаш чорудуп бээриниң планын күүседир экижээн. Ыңчалзажок керээлиг улээлгелер долдур күүсеттинмейн турар. Продукцияны чорудуп бээр талазы-биле керээлиг улээлгелерниң күүседезинге элээн хожудаашкыны РСФСР-ниң Тудуг материалдар министерствозунуң, РСФСР-ниң Катчымне болгаш ногаа ажылагый министерствозунуң, РСФСР-ниң Чурт улетпүр министерствозунуң болгаш РСФСР-ниң Одаар чүүл улетпүрүүнүң министерствозунуң каттыжышкынары болгаш бүдүрүлгелери болдургаН.

Продукция сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, бот-үениң, орулганың талазы-биле планнарны чамдык бүдүрүлге каттыжышкынары болгаш бүдүрүлгелер күүсетпээн, чаныс шынарлыг продукцияны бүдүрүп турган.

Эртем-техникиг чедиишкиннерни улетпүрге шингээдип пептередир талазы-биле хемчегелерни боттандырып келген 1984 чылдың январь-сентябрьда 2,5 мун ажыг участоктарны, цехтерни, бүдүрүлгелерни комплекстиг механизацияже болгаш автоматизацияже шилчиткен, механизаттыңган шуултурулуг болгаш автоматчыткан 3,6 мун ажыглаарны, үүрмек, ... ажылдырып болгаш башкарылганың автоматтыг 150 системаларын, оон иштинде технологтуг системаларны башкарарының 125 автоматтыг системаларын тургускан. Саналгалыг программа башкарылгалыг демир кестирер станоктарны болгаш улетпүр роботтарын бүдүрери база ажыглаарны элээн калбарган. Продукцияның 1,2 мун чаа хевирлерин, олардың аразында каңның чаа хевирлерин, прокаттың камналгалыг кезектерин, чиигеткен хемчээлдиг саазынны бүдүрүп үндүрерин шингээдип алган болгаш эгелей бергеН.

Улетпүр каттыжышкынарының болгаш бүдүрүлгелериниң коллективтери бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер дээш социалистиг чарыштың үезинде ол бирги беш чылдың дөрттү чылының планын чедиишкиниг доозар талазы-биле хемчегелерни боттандырып турар.

(СЭТА).

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 67 ЧЫЛ ОЮНУҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

СААНЧЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

...рал» совхозтуң Галинаар эргелекчилээн Чаа ... сүт-бараан фермазы... ...ектини кыштаанга он 20-де келген. Кыштаг... ...ның капитал септелге... ...стан бээр чорудуп кел... ...вай инектер кыштаар ...ың даштынга кылган ...өртөөну иштиче киирип, ...ылган. Автоматчыткан ...суттарар черлерни чылыг ...амчыыр кылыр септээн. ...л-агыйның бызаачылары ...а бызаа кирер чаа ...ын ажааны тудуп бер... ...р. Ам үүрмек ажыл... ...ны доозары арткан. ...удуг материалдары чогуудан ...оон шалазының бир чартык кылдынган. Улуг күш үндүрбес, аар-саар септелгелерни саанчылар боттарының күжүбиле кылган. Чамдык инек, бызаа кажааларының эжини чаартып, өскелерин септеп чылыглаарын уламчылап турар. Кажааларны төпчүткен котельная-биле чылыдар. Бызаа кажааларының иштинде немелде чылыдар от салыр печкаларны киргилээн. Инектер чаяр дустуг ам сөөртүр деп турар.

Ниитиниң малына быжыммчалыг мал чемнерни белеткепринге саанчылар, кадарчылар идепкейлиг киржип. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээниңден бээр 67 чыл болуу оюнга уткуштур чедиишкиниг ...будук-бүрү белеткеттинген. Просстээн саван, сиген ферма чоогунда кажаада дужуртунген. Ону дажырын уламчылап турар. Силос бир оңгар салдынган.

Фермада төрүүр 344 инектиң 220-зи саалдада. Оларның 21-и чаа төрээн. Чаш бызаалары онча-менди. Ажыл-агый чаш бызааны чүс башка онаштыр 85 башты алыр планныг. Тос айларның түңнели-биле бызаа камгалалы чүс башка онаштыр 78 хуу болган. Эрткен чылдың бо үеэниге деңнээргеЧаш бызаа камгалалы өзүлделиг.

Кадарчылар малдың чайгы семиртилгезин организастыг байдалга эрттирген. Инек бүрүзүнүң күш-деңгели эки-Кышкы үеде фермага 60 хире кижи ажылдаар. Амгы үеде коллектив четчелеттингеН. Инектерни удаваа электриг саалдаже кириринге белеткеН турар. Инек саар аппараттарның артык кезектерин тыпкаш, септеп-селээш беленниң шугумунда тургускан.

Коллектив «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка идепкейлиг киржип. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээниңден бээр 67 чыл болуу оюнга уткуштур чедиишкиниг күш-ажылы-биле чорудуп орар. Коллектив 11 айда сүт бүдүрер планын октябрь айның 25-те 100,2 хуу кылдыр күүсеткен. Олар он бир айда 3900 центнер сүт бүдүрер планныг турган, ону хөрек кырында 3908 центнерге боттандырган. Сүттүң бот-үеэзин чигедириниң планын база күүсеткен. 16 кол саанчының 13-ү тос айларының планын, а ийи саанчы чыл планын күүседипкен. Чижээлээрге, чылдың күүсеткен саанчылар— Самба Чудаан бодунга быжыглаан 24 инээнден тос айларда 23352 килограммны саар турган, 34222 килограммны сагган, а Очур Байлакай 24 инээнден тос айларда 23352 килограмм сүт саар планныг турган, 31086 килограммны сагган. Саанчылар Драпаан Бичe-Уруг, Татьяна Наваштай, Самба Өшкү-Саар, Сенди Сыпынак, хоочун саанчы, район Советиниң депутады Татьяна Допчун-оол, Комбу Хандыбаа, Бурүней Үйүк болган өскелер-даа он айларның планын күүседип, мурнакчыларын одуруунда чоруп турар. **С. ЧООДУ.**

ЧУРУКТА: ферманың мурнакчы саанчылары (солагай таладан) Т. Наваштай, Б. Араптан, Ч. Самба, В. Сарбаакай, А. Кенден, Б. Драпаан олар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

БАЙЫРЛАЛГА УТКУШТУР

— Бистиң бригада көжүп чорудуп ... ...ның бригадазы болганда, ажылдаштың берге чүвезин чүл дыс, кайда-ла хөрек апарган болдур, ынаар барып ажылдаар ужурлуг апаарывыс болур чүве. Ыңчалзажок бригада кежигүннери ацаа торулбайн, даасканн ажылды чогуур хуусаазында, эки шынарлыг кылыры дээш күжүн, билиин барзалгадырыңдан чажам дивес —деп. «Тыва көдээ тудуг трестиң Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-ының амгы үеде Сүт-Хөл районда ажылдап турар бригадазының бригадири Куш-оол Чамыян чугаалады.

Шынап-ла бо 10 ажыг кижилиг бригада Суг-Аксы суурда элээн үеде ажылдап келген болгаш бо үениң дургузунда район төвүнде 12 чурттаага бажыңнарын ажыглалда киргеН. Шлак-бетондан тудуп турар бо бажыңнарның дүрген туттунуп турарын чурттакчылар мактап турар. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа дөрт аал шиитчүрттаар бажыңнарны дыннатты. Тудуг материалдары-ла четчир болза, боттарының ажылынга хөй-харысалгалыг, мергежин, дадыккан тудугжулар планныг даалгаларын кезээде ажыр күүседип шыдаар. Чижээ, чоокта чаа ажыглалга киргеН бир бажыңга шала маңзаа чок турып бергениңден ол бажыңның тудуу хожудап турган болду.

Бригада кежигүннери Доржу Саая, Уруттак Монгуш, Чаңзын-оол Күжүгет болгаш өскелер-даа боттарының хөй эвес кижилиг коллективиниң ажылхөрээ дээш доктаамал сагыш салып, планныг даалгаларны күүседириңге идиг берип чоруурлар.А бригадир Куш-оол Монгушович 20 ажыг чыл тудугжулап келген хоочунларның бирээзи. Сөөлгү чеди чылда бригаданы удуртуп, ажылгыр, бир дериг коллективти тургузарын көргеН чугаалажышкыннарының түңнелдерин чугаалажып көргеш, үүлдүг деп саналы. Ийи чурттуң улустарының соонуургалдарыга дүүжүп турар совет-моол кады ажылдажылга моон-даа сонгаар чайгылыш чокка хөгжүүрүн, социалистиг дем каттыжылгазының сырый каттыжышкының улам быжыглаңга, социалистиг экономиктиг интеграцияның сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлээриңге идит бээрин Политбюро демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралында бистиң чурттуң экономиктиг болгаш социал-культура амыдыралының өске-даа чамдык айтырыгларын, ақы-дүңма социалистиг чурттар-биле найыралды быжыглаарының, тайбың камгалаарының болгаш улустар аразының дүшкүүрүүт чорудуп кошкадырының өске-даа чамдык айтырыгларын база чугаалажып көргеН.

КЕЗЕЕДЕ КЕЖЭЭ

Сельхозтехкүркомунуң Чадаанда автобүдүрүлгезиниң конторазының чаныда хүндүлел самбыразында чуруу кирген мурнакчыларының аразында Андрей Серен-Доржуевич Монгуштуң хөрек чуруу база бар. Ол каш чыл мурнунда Чадаанзиниң чоладчылар белеткээр курстарын дооскаш, маңаа ажылдай берген. Баштайгы үеде кандыг-даа ажылга черле ыңдыг, бергедээшкиниерни ол шыдамыккай ажып эртип, дуржулгалыг эшөөрүүнүн арга-сүмезиниге даянып, өөренип келгеш, чоорту ажылынга мактадып, планныг даалгаларын ажыр күүседип, ырак-узак рейстерге чаңчыгып келген. Ол ам Монгүп-Тайгаже, өске-даа черлерже улус ажыл-агый чүүктерин, Дус-Дагдан дусту озалдаашкын чок чедирип турар. Абакан, Минусинскиден-даа чүүктерин ол сөөртүп турар.

Оон төлептиг, ажылга кызымак чоруун, кижизиг мөзүшнаарларын барымдаалап көргеш, партия организациязы ону СЭКП кежигүнүнүн кандидадынга чоокта чаа үлүзөп алган. Ол хире улуг идегелге, бүзүрелге сорук киргеН чоладчы Улуг Октябрьның алдары дээш улам ховлу дыызыг, хей-аттыг ажылдап турар.

К. ТҮЛҮШ.

Чөөн-Хемчик район.

ИНДИЯНЫҢ ЭЛЧИН ЧЕРИНГЕ ЧОРААН

Индияның Премьер-Министри Индира Гандиниң аравтаныг халдаашкынының түңнелинде элекке мөчээн-биле холбаштыр ноябрь 1-де К. У. Черненко, А. А. Громыко, М. С. Соломенцев олар Индияның Совет Эвилелинде элчин черинге чораанар.

Олар улуг индий улустуң алдарлыг кызыныы, Индияның шылгарыгай күрүне болгаш хей-ниити ажылдакчыының, тайбың болгаш улустарының айыыл чок чоруу дээш чалбыыштыг демиселлиниң, Совет Эвилелиниң улуг оюнуунуң турасказалын сактыр өзүлаан болгаш кажыдал илередириниң дептериниге ат салганнар.

(СЭТА).

ШЕВЕР КИЖИЛЕР

Чаа тудугларны холдан үндүрүп, чурттакчыларга белен кылдыр доозуп бээр кижилер шеверлекчилер-ле болгай. Бистиң Сүт-Хөл районнуң төвү Сүт-Аксы суурда сөөлгү үеде чаа бажыңнар немежип, чурттакчылар ынаар сеткилиг сергек, аас-кежиктиг көжүп киргилээн. Ол бажыңнарның шеверлел ажылдарын «Тыва көдээ тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-ының Татьяна Кертик-оолдуң удуртканы шеверлекчилер бригадазы доозуп кылган.

Олар оон мурнунда КМК-ның «Шекпээр», «Хемчик», «Дөн-Тереминн» суурларда тутканы тудугларына ажылдап келгеннер. Ам Сүт-Аксында тудугларны тударын КМК-зында даасканы-биле шеверлекчилер бригадазы мында база ажылдап келген. Оларның аразында Кара-кыс Саая, Мария Күжүгет, Көкей Сарыглар олар мурнакчылар бооп мактадып турар.

Кылган ажылы чоннуң хүнаутклин оларга чедирип турар тудугжуларның ажылажы бүдүүгүр-ле болуун.

Б. ОНДАР.

Сүт-Хөл район.

КЫШТАГЛААШКЫНГА ҮҮРМЕК АЙТЫРЫГ ТУРБАС

Чымыштыг иштин кижилери малчыннарның ажылхөрээ чылдың кайы-даа үеэзинде соксаш дээр эвес. Ажаап кадагалаан малы онча-менди, тодуг-догаа турзун дээш кезээде-ле сагыш салып чоруурлар. Кыш — малчынга ыңыгалда, аная белеткелди баш бурунгаар чорудары онза чугула. Кыштаглаашкынга белеткелди канчаар чорудуп, бо харысалгалыг ажылда байлалдың дугайын «Тес-Хемниң «Чодураа» совхозта кол зоотехник Сергей Соянович Эрендей-биле солуннуң корреспондентизи беседалажып чугаалашкан. Ону моон адаанда парлаан.

Совхоз бо чылын ниитизи-биле алды чүс ажыг бода малды, барын он үш муң хире шээр малды, 279 чылгы малды кыштаглаашкынга киирер. Шээр малдың он тос коданыга 6600 төрүүр мал турар. Бода малды үш кыштагга тургузар. Ол ышкаш Хараал-Тей сүт-бараан фермазында кышка белеткелди бо хүнерде чедир чорудуп турар.

Совхозтуң девискээринде шупту 29 кыштаг бар, оларның барык шуптузунда кылыр ужурлуг бүгү-ле ажылдарны совхозтан барып шеф дузазы-биле кылдырып турар. Кыштагларның элээн хөйүнде кылыр ажылдар доозулган. Арткан бир чамдыктарында чылыглаашкын дээш өске-даа ажылдарны чорудуп турарын кол зоотехник С. С. Эрендей демдегледи.

3907 тоонна сигеин белеткээн, муң ажыг тоонна сигеин кыштагларда чедирген. Совхоз бо чылын 420 тоонна кызыл-тасты, 300 тоонна суланы, 30 тоонна арбайны, ол ышкаш элээн картофельди тарын өстүргеш, ажаап алган. Беш чүс алдан беш тоонна силос массазы, 530 тоонна сенажты мал чемнинге ажыглаар.

Амдыызында бызааларны чемгеригледе тургускан. Сүт саалдазын эвээжетпес хемчегерни база ап турар.

Малды кыштан хүр ажырарынга база бир чугула үүл найгы үеде оон семиртилгезиже сагыш салыры болуур. Ниитизи-биле бо айтырыг багай эвес. Ылаңгыя мурнакчы малчыннар И. Даваруун, Б. Эртине дээш өскелерде-даа ол эки. Кышка белеткелди үстүнде малчыннардан дыгыза эныяк малчын Александр Хүлер-оол база Полина Ойзуп дээш өскелер-даа баш бурунгаар эки чорутткан.

База бир чугула айтырыг кыштаглаарже сүт сөөртүлгези. ону доктаттынган чурум өзүгаар бар машиналарны үреливишкин чок чөп ажыглан турган боттандырыр апаар. Чаныс сес-биле чугаалаарга, эмдаа кылыр ужурлуг ажылдарны хөй, ону малчыннарның боттарының база ниити күш-биле Сиңден бирээ чокка кылып доозар апаар.

Кыштагларда бажыңларның сонга шилдерин, печка плиталарын дээш өске-даа чамдык херекселдерин чылдың-на үреглеп каптар чорук бар. Чамдык кижилер орук аяны-биле чоруп чораан, кыштагларда бажыңнарның чугула херекселдерин үреп каар аяы адгаш барган боор.

«Чодураа» совхозтуң малчыннары ниитиниң малын кыштан хүр менди ажырар дээш баштайгы хүнерден-не харысалгалыг ажылдарын чугула деп саанан турарлар. Эрткен кыштарның кичээндирнин олар бичик-даа уттуп болбас ужуруглар. Совхоз директиязы, партком, профком дээш өскедерге удуртуп орааннар бо айтырыгны кичээнгейден үндүрбеэн чугула.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙДЕ АЙТЫРЫГЛАР

Тываның сүт комбинадының партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг дуралы болуп эрткен. Анаа ыстелди парторганизацияның секретарының оралакчызы Н. М. Ульянова кылган.

Хуралдың чоруп турар үеин бир ошагай болуп турарын ол демдеглээш, чоокта чаа СЭКП ТК-ның октябрь (1964 ч.) Пленумунуң эрткени, аңаа СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш К. У. Черненконуң Пленумну ажыдарда делгереңгей чугаазы, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихоновтуң «Мелиорацияның узун хуусаалыг программазының, чурттуң азы-чем фондузун доктаамал өстүрер сорулга-биле мелиорастаан черлерниң ажыглалының ажыктың бедидер дугайында» ыстелкели, чугаалашкан айтырыг талазы-биле хүлээн алдынган доктаал будурүлгениң «коммунистериниң, бүгү коллектив кежигүннериниң төвүнде болуп турарын айытkан.

Отчёттуг ыстелкени, доктаал төлеп-ыстелди, ниитизи-биле алырга, отчёт-соңгулдалыг хуралды белеткеп тура, сүт комбинадының коммунистери СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш К. У. Черненконуң Пленумга чугаазын удуртулга болдурув, мурнунда турар сорулгаларны чедип алыр аргаларны дилеп тыварының хемчеглерин чугаалажып көргеш.

Парторганизация планның онаалдаларын күүседиргиче коллективтиң күжүн мөөнгеп келгеш үзүмчалыг. Ол ажылды уламчылап, чеднишкиннерин хевээр арттырар, харын-даа ону тывынгыр чорук, ажыл-херектиг бурунгаарлаашкын-биле быжыглаар болза, будурүлгеде байдал улам таарымчалыг болу бээрин эрткен тос айларның күш-ажылчы көргүзүглери хереченлеп турар. Ол үениң дургузунда бараанның продукциясының хемчээли 104 хуу болган. Пландан ажыр 205 мың рубльдің продукциязын сайгарган. Янзы-бүрү сүт аймаан чонуң хереглелиниге будурери көвүдээш. Күш-ажылдың будурүүчүлүү бедип турар.

Кол чүве болза, продукцияның шынары эрткен чылдардан эскиээш. Комбинаттың продукциязының 44,3 хуузу бирги, 59,7 хуузу иккги сорттут болуп турар. Шууштурулга шугумун ажыглалга киргеш соонда будурер үстүн шынары эскиээш, хандырылганың культуразы бедээш. Шакта 6300 шилче сүт кудар аргалыг база бир шууштурулга шугумун ажыглалга бирги квартелда киргеш. Иэниг сүт оруун будурүлгеге таарымчалыг, этиг кыллыр будурүлге цехинде тургускан. Ажылдың ажыктының, шынарын эскиидер, күш-ажылдың будурүүчүлүүн бедидер дээш кол инженер В. И. Федотов эдээн кызымак, тывынгыр ажылдаанын хуралга демдеглээн.

Планның онаалдаар, социалистиг хүлээлгелер күүседиргиге күш-ажылчы коллективтиң күжүн, арга-курлавырларын ажыглаан, хей-ниити организацияларның, ылангыя улусчу контроль болүүнүң, эш хуу судунуң инициативазын парторганизация көдүрүп келген. Ылаңгыя күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарыгга, будурүлгени удуртуруның стиль болгаш методун сайзыраңгайжыдарынга парторганизацияның салдары коску болган.

Оон уламындан комбинаттың директору И. С. Юртаев, инженер-техниктиг ажылдакчылары экономиканы ханы сайгарып көрүп, материалдыг болгаш моральдыг деткимчени будурүлгеге ажыктыг ажыглаарынче доктаамал кичээнгейни салып турган. Шаңналмакталды кижи бүрүзүге ниитизи-биле деңнээр, кымның кайы-хире ажылдан турарын барымдаалавас чоруктар читкеп. Чедип алдының турар чүүл болза, эң эки ажылдаанларга, шалыпчыларга — эки акша-төлевир, хүндүткел болгаш мактал.

Ажыл шагы үскеин, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн, коллективке, хей-ниити черлериге, өг-бүлезиге төлеп чок чоруун көргүскеин дээш чамдык ажылдакчыларның, ажылчыннарның хүүда херектерин профкомга, улусчу контроль болүүнге, эш хуу судунга көргеш. Административтиг хемчегдерниң база кижизидилге ажылынын, бүгү салдарын оларга чедирерге-даа, боттарынга түүнел үндүрбээнинден, күш-ажылын шүүмүүлекчи ёзу-биле көрбээнинден ол кижи ажылдан үндүрткен.

База ол ышкаш ажылынга чамдык харысалга чоктар шолээзинин хонуктарын кызыртkан. Ниитизи-биле саная көөргс, янзы-бүрү чылдагаанар-биле ажылдап алыр ужурдуг 1976 рубльди администрация чамдык кижилерден кызырар ужурга таварышкан. Бо дээрге кайы-даа талага таарымча чок байдал.

Идей-кижизидилге ажылдарынга ылеткелчи, саная берген коммунистер доктааган. Бо участокта таарымчалыг талалар бар. Политчөөредилгеге, политинформацияга, лекция пропагандазынга киириштирип болур калбак актив тургустунган. Цех начальниктериниң, будурүлге участоктарының удурткучуларының, специалистериниң 15-и дээди, 32-зи тускай ортумак -эртемниг, 47 кижи чангыс бо будурүлгеде он чыл ажыр доктаамал ажылдап турар. Дагдыныкчылар чөвүлели база тургустунган.

Ынчалза-даа кижилер-биле ажыл ам-даа четпес. Политэкономиктиг өөредилге доктаамал эртпейн келген. Дыңнакчыларның кичээлге сонуургалдыг чоруу чедип алдынмаан, оон уламындан өөредилге үстүн турар. Идеология участогунда ол чижектиг байдалдар-биле парторганизацияның эртежин турары канчан-даа таарышпас.

Ылеткелчи-даа, саная берген коммунистер-даа культура, спорт-массалыг кандыг хемчеглер чоруткаңы ыыттаваан. Ынчангаш хостуг шакты коллектив кежигүннериниң канчаар эрттирип, чурттап турар черниң аайы-биле ап чоруткан хемчеглер чугле районга хуралга көрдүнмейн баргаш, Мурнакчы аныяк ажылчыннарны партияга хүлээп алырынга белеткээр, ажылды парторганизация четпес чоруткаңыдан отчёттуг үениң дургузунда партия кежигүнүнге чаңгыс-даа кижини хүлээп албаан. Комбинатта аныяктарның саны эвээш эвес, 28 хар чедир ажылчыннар алдан чедип турар. Комсомол эге организациязының үеёлүнда чүгле үш кижи бактаан турар. Аныяктар ортузунга ажылды күштелдирип турган, оларны комсомолга хүлээп алыр хемчеглерни алыры негеттинин турар.

Партийжи-организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилге ажылын эскиидип турган, бүгү күштү он бирги беш чылдың планның онаалдаларын күүседиргиче углавдырарын отчёт-соңгулдалыг хуралга айытkан.

А. ОКСУР.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайда пассажирлер автобудурүлгезиниң мурнакчы чолаачызы Николай Васильевич Дейнега. Ол кызымак ажыл-ишчизин бадыткан. Бо улуг будурүлге черинге он чедиг чыл дургузунда төлептиг чолаачылап келген. Колдуунда ол Кызыл болгаш Абакан аразының, оруунга чоруп, пассажирлер чедирилгезинге шалыпчы үүүн киирип турар. Ол ышкаш Кызылдан Тываның ырак-узак суурларынче база пассажирлерни чедирип турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Хоорай, суурларывыстың аян-шинчизи

ЧААРТЫНЫП ЧААГАЙЖЫТТЫНАР

Чөөм-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң төвү Чыраа-Бажы суур чыл келген тудум чаартынып, чаагайжыттынып турар. Суурда үш чүс өреге бар. Совхозтуң ажылчыннарының уруглары 700 ажыг олуттуг, спорт залдыг ортумак школада өөренип турар. Совхозта үш ясли-сад бар, оларның бирээзинде чүгле малчыннар уруглары тургускан. Комплекстиг хүлээп алынчын пунктузу көдээниң ишчилериге амыдырал хандырылгазының ачы-дүзээзын чедирерни багай эвес организастаан, чагыг ёзугаар хепти ында даарап турар. Сөөлгү үш чылда малчын коданнарга 28 чурттаалга бажыңын тутkан, чээрби үш коданга электри шугумун киирген. Ол чүүлдер совхоз төвүнден ырак чурттап турар көдээ ишчилериниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Чээрби малчын өреге газ плиталарлыг.

Эки чурттаар төлээде, эки ажылдаар дээрзин совхозтуң ишчилери кончут эки билир. Ынчангаш төрээн ажыл-агыйының ажыл-ижинге төлептиг үлүүн киириштирип, ак сеткилдиг ажылдап турарлар мында хей. Кадрларны быжыглаарынче, ажылдың участок бүрүзүге оларны таарыштыр тургузарынче совхозтуң директизы улуг кичээнгейни углавдырып келген. Мында бо хүннерде 56 специалист ажылдап турар, оларның 11-и дээди эртемниг, шупту боттарының кадрлары.

Совхозтуң мал ажылдыглары бо чылдың эрткен айларында багай эвес ажылдаан, ынчангаш будурүлге көргүзүглери ниитизи-биле багай эвес болган. Тос айларда эт, сүт будурериниң планы бүрүн күүсеттинген. Хорум-Даг салбырының бригада керээзи-биле ажылдап турар Ак-Хаанның хойжу бригадазының ишчилериниң ажылы эки. Бригаданың көргүзүглери багай эвес. Төлептиг ажылы-биле бригада кежигүннери чүгле районга эвес, харын-даа республикага сөөлгү үш чылда чаңгыс эвес удаа чарышка мурнаан, эки диртин келген.

Совхоз будурүлгезинге бригада керээзи-биле ажылдаар арганы нентереднирнче совхозтуң дирекциязы улуг кичээнгейни углавдырып келген. Ол— багай эвес түүнелдерни берген. Амгы үеде чер ажылының тозан хуузун бот-оруулга-чарылгалыг ажылдаар бригадалар, звенолар кылдыр тургускан. Оон түүнелинде, чижээ, Хорум-Даг салбырының Алаакта комсомолчу Б. Ооржакка удуртkан суттатчылар звенозу 300 гектар суланың гектарынга омааштыр 16 центнер дужүттү алган.

Чыраа-Бажы суурның чурттакчылары Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дерекке идепкейлиг киржин турарлар. Дузалаа ажыл-агыйлыг өг-бүлелериниң саны өскен. Хамаатыларның хүүда дузалаа ажыл-агыйында инек, эт, хой, өшкү, бора-тоолай, дагаа, хаван арбын. Дыка хей өг-бүлелер бажыңының девискээринде кат-чимистиг тарымал үнүштерин хөйү-биле олурткан. Чамдык өг-бүле эелери харын-даа бичин бедүүн теплицаларны ажыглап турар.

Суурның кудумчулары чаагайжыттынып турар. Төп Ленин кудумчузунга сай төп, оны дескилээн Чуртталга бажыннары немежип турар. Чүгле 1961 чылдан 1984 чылга чедир совхоз төвү Чыраа-Бажы суурга ийи аал ишти чурттаар чеден бир бажың туттунган. Суурвус оон ажыл-ишчилериниң ажыл-ижинден улам чаагайжыыр, чаартынар. Чижээ, суурга уругларының музыка школазының салбырын тургузар, суурның кудумчуларынга, Ак-Хаа хойжу бригадазынга электри шугуму киирер дээн ышкаш айтырыглар шиитпирлеттинер.

О. КАРА-САЛ

ЧАА ФЕРМА

Тываның юбилейлыг чылында Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» совхозу чылгы мал фермазын организастаан алган. Баштайгы удада фермага он ийи бенн саан турган. Саар белерниң саны эвээш-даа болза, үүнүүн-не 20 литр сүттү райсн эмнелгезинен туберкулёз аарыглары эмнээр салбырынга болгаш уруглар алган черлериге дужаан турган.

Ферманың ажылын районнуң улуг зоотехниги Алексей Конгар удуртнушаан, хайгааралдарны болгаш аарыгларга удур профилактика ажылдарын чорудун турар. Ферма чаа организастаттынып турар болгаш, оон мурнунда сорулгалар хей. Оон - дугайын Алексей Борисович мынчаар чугаалаар:

— Бистиң мурнаап-ла, шиитпирлеп айтырыглар эвээдерниң чаш төлү... камгалап алыры... ын саарынга өө... эптиг, чылыг ка... дары болгаш оо...

Ферманың ко... чылын саар беле... оон-даа көвүдетке... дик шынарлыг хы... планнар турар.

Х. КЫЗЫЛ

Улуг байырлалга уткуштур

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ ДЭЭШ

Кызылдың хоочун будурүлгелериниң бирээзи—эзт комбинады Совет Тываның 40 чылын көскү чеднишкиннерлиг уткааны дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Хүндүлел бижиндиле шаннаткан. Ук коллектив амгы үеде Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл болуп оюнга төлептиг белектерлиг ужуражыр дээш база-ла хей-аттыг ажылдан турар.

Ында калбарган социалистиг чарыштың нентереднирлериниң бирээзи —колбаса кылыглар цеги болуп турар. Ында эки шынарлыг колбаса, котлеталар, маанчы болгаш эттен кылын будурген өскө-даа чемнер бар. Колбаалар бүгү хей янзы: кургаткан, сосискалаанардан аңгыда, өкпебаардан кылган, чиик өртектиглери база бар. База дой, хаван эдин болуп, хандылан, болбаазыраткан колбасаларны чүгле республика иштинде эвес, а өске-даа хоорайларның чурттакчылары үнелеп турар. Чүге дээрге будурүлгенин технологизы улам чедип, ону шинээдип алыр талазы-биле ажыл ажылчыннар ортузунда калбарган.

— Бистиң цехивисте айда үс тонна янзы-бүрү колбаса кылыглар будурүп үндүрүп турар,чүгле быжырып каан колбаса аймаа безин 7 сорттут. А котлета аймаан бир эзлчегде чаңгыс ажылчын кижи безин алды муң кезекти кылып белеткеп турар. Чижээ, дуржулгалыг ажылчыннар Л. Баутина, З. Березкина, А. Луканина, Л. Маршарова, Н. Комарова, Г. Леонова, Д. Күжүгет болгаш өскелер-даа ажылжининг ёзулуг мастерлери аңаргаанар— деп, цехтин начальниги Валентина Петухова өөрүшкү-биле мактап, эштеринге чоргаарланды.

Хүлээнген ажыл-керээнге мергежип, аңаа сетки-сагыжындан бердинин, сиинигин ажылдаарга үүле будурүр, чурум-сагылга-даа ажыжир дээрзин 30 чыл стажтыг дагдыныкчы-бригадир Анна Ильинична Луканина мастериң деткин кагды.

Амгы үеде колбаса кылыглар цеги коммунистиг күш-ажылдың коллективи болуп турар төлээде, ында прогулдаар, чурум үрээрлер чок. ол —бригада керээзи-биле ажылдап, эрткен айда күш-ажылдың будурүкчүлүүн улам бедидип турган, планын 106,2 хуу кылдыр ажыр күүсеткеин өөрүүчүт.

С. САНДЮ.

ДҮЖҮТ БАГАЙ ЭВЕС

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхоз бо чылын 300 гектар тараа культураларын, 600 гектар чаңгыс сигенерин, 9 гектар картофельди, 4 гектар ногаа аймаан тараан. оон багай эвес дүжүттү ажаан алган. Совхоз 2750 тонна мал чеми белеткеп алыр планын 2910 тонна кылдыр күүсеткен.

Эрткен чылдарга бодаарга, ылаңгыя ногаа аймаанын дүжүдү бедик болган. Оон-биле совхоз бо чылын суурда эмнелге, школа, уруглар аяган черлерин четчир кылдыр хандырган. Бо бүгү суттатчыларның, механизаторларның, ногаажларның кызымак ажылдаанының түүнелинде чедип алдынган.

А. КАНЧЫЫР.

ТАЙГАЖЕ АЪТТАНЫП...

Тес-Хем районда күрүнеин аңнымыр-тывыш ажыл-агыйы мурнакчы коллективтерин бирээзи. Ол бо чылдың 9 айларында продукция бүдүрериниң планның даалгавын 108,7 хуу, сайгарарынын— 111 хуу күүсеткен. Ол дээрге эрткен чылдың ол-ла үеэзиндээнден барык бүдүн чартык катап хей. Аңнымыр-тывыш ажыл-агыйының коллективи Совет Тываның 40 чылынга алдаржыткан социалистиг чарышка киришкеш, шаңналып, мактаткан-зоонуче ачылар аъ... Үнелиг кештиг ... болгаш өске-даа ... ны керээлерде ко... ёзугаар аңнавышаан, кежиниң шынарын ... аныяк ачыларны ме... чинчыктырар талазы-б... лээлгелерни хоочунар ...

М. ТИРЧИ

Бижикчилерниң чагааларының изи-биле

БАЗА КАТАП САГЫНДЫРА...

Кызыл —Кур-Чер —Шамбалыг аразынга автобусту хүнде ийи катап чоруп турар кылып каанынга өөрүп турар бис. Ынчалзажок пассажирлерни бир-ле багай чүве хөлзедип турар. Чүл дээрге Кур-Чер—Кызыл аразынга автобуска орарга орук хөлезиниңге 1 рубльди чолаачы алгаш, чамдыктэ билет бербейн баар. Бо чылдың июль 22-де Кызыл кирер 30 кижи маңаа турувуста автобус-даа келгеш, бис оочур ёзугаар киириптивис, чолаачы 1-1 рубльди чыырынга өйлешкен. билет-даа бербеди.

Мындыг уткалыг чагааны Кур-Чер суурнуң чурттакчызы Ч. Ондар редакциже чоруткан. Ол чагааны бөлүктээн материалдар аразынга сентябрь 7-ниң номерингe парлаан. Ында автобустуң дугаарындан бээр айытkанын барымдаалап, пассажир АТБ-зиниң удуртулгазы кым чолаачы ол хүн ол рейске ажылдаанын тодаалды, тайылбырын алган. Чолаачы К. Түлүш ол хүн мынар чоравынын бадыткаан, ынчалзажок Кур-Чер суурдан 30 пассажир олуртканын, 1-1 рубль чыып ап, пассажирлерге билет бербейн баргаанын чажырып, «Шамбалыгарга» юлу пассажирлиг, Кур-Чер суур чанынга чүгле урутлуг чаңгыс хереэжеи кижини дүжүрүп каан мен, пассажир албаан мен» деп тайылбыр берген.

Пассажир АТБ-зиниң удуртулгазы чолаачының тайылбырынга бүзүрээш, солунда парлаттынган чагааны меге деп турар бижикти редакциже чоруткан.

Кур-Чер суурнуң чурттакчыларындан автобус дргызылгазынга хамаарыштыр домудалдыг, шүүмүүлелдиг өске-даа чагаалар келгилээн. Кызыл — Кур-Чер— Шамбалыг маршруттуг автобуска Кызылдан үнерде Кур-Чер баар пассажирлерни албас, билетти оларга эң сөөлүнде садар, а Шамбалыгдан Кызыл кирерде Кур-Чер суур чоогунга автобус чок болза шуут доктаавас. чок болза ийи-үш кижи алыр. кур-чер...жилериниң Кызыл аразынга харылзажыры ам-даа берге дээн уткалыг чагааларны Э. Тежит болгаш Н. Ондар редакциже бижээн. Кызыл чедер күүсеттиглер Кызылдан үнген автобус Шамбалыгже эрткен бөө чорда-даа олуруптарын. Шамбалыг четкеш оон Кызылга баарын-даа шенеп турар. Кайда боор Шамбалыгга пассажир билеттерни шагалала садып каапкан, Кур-Черден баргаң кижини Шамбалыгга кааптар...

Бо айтырыгларны тодарадып, шыны тыварыг-биле пассажир АТБ-зиниң болгаш редакцияның төлээлери Кур-Чер суурга чедип, көдээ Совет күүскомунуң даргазы П. О. Хертек-биле, баштайгы чагааның автору Ч. Ондар-биле ужурашкан. Чолаачыларның пассажирлерни билет чокка олуртуп ап, орук хөлезиниңге төлээн акшазын боттарынга сиирип ап турарының дугайында хомудалдар көдээ Советке база киирип турганын күүскомдаргазы бадыткады.

Чагааның автору Ч. Ондар бижээн чүүлдерни база катап бадыткан, автобуска кады олурганы пассажирлерни тып немей хереченлеп, ол бүгүнү шыныды хол үүктерин салган бижикти пассажир АТБ-зинче чоруткан.

Кызылдан ырак эвесте турар Кур-Чер суурдан кэзд турар ийи аңгы уткалыг бо чагааларны сайгарып көөрге, чаңгыс дестут. Чүл дээрге Кызыл — Кур-Чер — Шамбалыг аразының автобузунга билетти Кызылда болгаш Шамбалыгда садып турар. Ынчангаш ажык-кончаа сурүксээр ийи чаңгыс чолаачыларга күрүне орулгазын бодунуң карманынче сунтарынга эптиг арга Кур-Чер таварып эртерде турган. Чогум-на ону ажыглап К. Түлүш пассажирлерден орук хөлезиниң билет чокка алганы соолунде кэзп бадыткаттынган. А кур-чержилерниң Кызыл-даа, Шамбалыгдаа баарда билет чок, куруг артын каарының чылдаганы кассир чогунда, баш удур чагып, садып алыр арга чогунда боор келген.

Пассажир АТБ-зиниң начальниги оралакчызы В. В. Бойко ол байдалды эдерп-биле Шамбалыгда кассирни дүжүртеш, Кур-Чер суурга турганарын саналдаан. Аңаа кассир боор ажылдаар кижини, таарыг бир өрээлди тыварын Кур-Чер көдээ Советинин күүскомунуң даргазы-биле дугурушкан. Кур-Черге турар кассир Кызылдан автобус чедер бээрге, аңаа олурупкаш. Шамбалыг баар кижилерге билетти садып. Шамбалыг пассажирлерни олуртуп алгаш. Кур-Черге катап кээрге дүжүп кэзр. Ынчалдыр кылыр чүве болза, чолаачының артык кончаа алыр чоруунга орук шуут дуглалыр ийик, а пассажирлерден «бичектиг четпедим оюп-кыйын каапты» дээр мудалдарны үндүрбеен-биле билетти баш удур садарын харын-даа Кызылче Кур-Чер дем ынча, Шамбалыгдан ынчалзажок пассажир алырын доктаадыры күзенчиг.

Ынчалзажок ол дугуржулгалар, саналдар сентябрь төнчүзүнде боор турган-даа болза, айтырыг мынчага шиитпирлеттинмээн. Кур-Чер көдээ Советинин күүскомунуң кассирге саналдаан кижизи автовокзалдар каттыжыышкыны хүлээп албаан. А чурум үреп, пассажирлерден орук хөлезиниң бодунга сиирген чолаачыга хемчег-даа оналаваан.

Материалды солунга үндүрбейн манадып турган чылдагаанны база ында. Кайы-бир тала чугаадан эртип, боттуг ажыл-херектиг кылып, номчукчуларны өөртүптер хире ындыг түүнелдерни чедип алырын маңаан чүве. Айтырыг улам узамдыгып, уттундуруп бар чыдарын барымдаалаш, сагындырары-биле, катап эглип, чогумчалыг шиитпирни чогуур черлер хөлзеп алыр боор деп идегел-биле моңу бижээн.

М. СААЯ,
«Шынның» тускай корр.

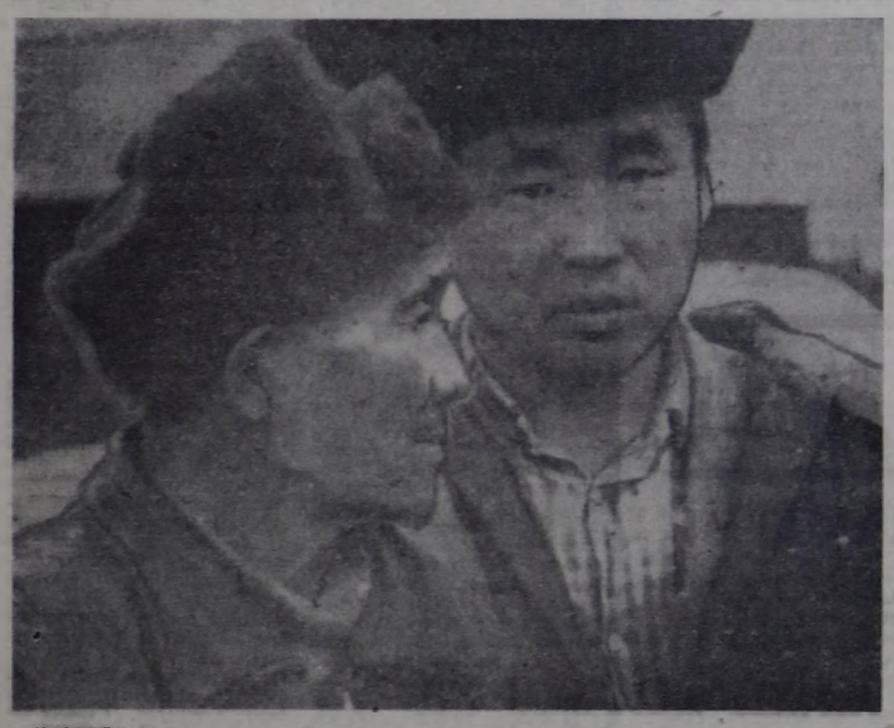

ЧУРУКТА: Таңды районда «Коммунизмниң өөрелү» совхозта тудуг-суур ажылын хогаалдырынга күш-ажылчы үлүүн киирип турар хүлүгжулар Донгак Шунукпан биле аныяк тудугжу Александр Учунак. Олар бо хүннерде тудугларга хереглээр бажыңарларын чазап кылып турарлар. Кышталарны сенген белеткээр ажылдар бо хүннерде ажыл-агыйда хайнымышкынныг. Ынчангаш бо тудугжулар совхозтуң төвүнде чазанар черде бажыңнарга, мал кажаларынга чугула херектиг үүлдерин база ылын берип турар. Донгак Догээвич Шунукпан Кочетово суурның хоочун тудугжузу, Александр Учунак тудугжу бригаданың ажылын удуртун турар быжыг сагылга-чурумнуг ажылчын.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

«Билиг» ниитилелиниң республика организациязының баштаар черниң президиуму областың ДОСААФ комитетиниг-биле кады ниитилелдің организацияларының болгаш ДОСААФ комитеттериниң совет удуртун 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чыл оюнга хамаарыштыр лекция пропагандазынга киржилгезиниң дугайында доктаал хүлээп алган. Ол доктаалда «Билиг» ниитилели организацияларының болгаш ДОСААФ комитеттериниң юбилейге белеткелдер үеэзинде чугула сорулгалары болза, бистиң Төрээн чуртувустуң маадырлыг эрткен оруун лекция пропагандазының дузазы-биле оонга көргүзери, ажылы чонну, эң ылаңгыя аныяктарны Коммунистиг партияның, совет чонунуң, оон Чеңсектиг Күштериниң революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидери, интернационалчы, шериг-патриотчу ажылды улам эскиидери болур деп демдеглээн.

Доктаалда «Билиг» ниитилелиниң бүгү организацияларынга болгаш ДОСААФ комитеттерине республиканың шериг комиссариаты, профсоюзлар, комсомол организациялары, хамаатты камгалалының штабы-биле кады СЭКП ТК-ның «Совет улустуң 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң дугайында» доктаалын, ол тиилелгениң төнчүлүг ужур-дузазын, Совет Эвилелиниң фашистиг Германиянын болгаш милитаристиг Японияны чылча шаварынга улуг салымшкынын Совет Чеңсектиг Күштериниң хостаачы улуг-хүүзүн ажылчы чонга ылаңгыя-биле таныштырар аргаларны лекция пропагандазының хүзүн-ижин, ниитилелдиг-политиктиг номчулгалар, эртем-практиктиг конференциларны хүүгедиргеи дааскан. Лекцияларга, беседаларга болгаш ылеткелдерге социалистиг Ада-чурттуң камгалалының дугайында ленинчи идеяларын хаңы чырыдары, Ада-чурттуң Улуг дайынынга СЭКП-ниң организаторлуг болгаш хей-аът киирикчи ролин бүгү совет улустуң, шериг-биле болгаш флоттуң дайынчыларының массалыг маадырлыг чоруун, партизан шимчээшкининиң болгаш тылдың арестидим чоруун көргүзери болур.

Лекция пропагандазынга кол черни СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеин тайбынга ынак иштики политиказын, социалистиг ниитилелдің быжыг туружун, дайын чепсээн эдилере будурериниң болгаш термоядролуг дайынны болдурарын соонда-ла углаган СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, СССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң идеин үндүргени саналдарны бүгү талазы-биле көргүзери эдилер ужурлуг. База ол ышкаш лекторзар, ылеткелчилер амгы үеде делегей байдалының нарын болгаш чидиг айтырыгларын чонга таймылырлар, империализмниң агрессии, дайынзырак иштики политиказын, АКШ-ның болгаш НАТО чурттарының террорчу планнарын сойгалаар, ийи дугаар делегей дайынының шиниг фактыларын өжегээр өскээр хажыдар кижилерге болгаш бистиң идеология талазы-биле удурланыкчыларывыска бүзүрешиг фактыларга даянып турган, шиитпирлиг согуушкунну бээр ужурлуг. Ол сорулга-биле лекция пропагандазының лекция, ылеткел, чаңгыс темага болук лекциялар, ниитилелполитиктиг номчулгалар, эртем-практиктиг конференциялар, лекторийлер, темалыг ужуражыышкыннар, дайын киржикчилери-биле ужуражыышкыннар дээн ышкаш хевирлерни долу ажыглаары чугула.

База бир чугула ажыл болза, шериг назыны четкен болгаш шериге албан эрттирер үеэзи келген эдээди назылыг оолдар ортузунга ажыл чорударда улусчу университеттериниң ажылын калбаа-биле ажылгаар. ону улам сайзырадыр херек. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Кызыл Шериге тыва чонуун дузаламчызын, Сибирь чурттут дайынчыларының болгаш тыва эки турачыларының маадырлыг демиселин тода көргүзери чугула.

Ол доктаалда Ада-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германиянын тиилээнинин 40 чыл оюнга белеткел ажылдары ажылчы чонну совет патриотизмге, социалистиг интернационализмге, СССР-ниң улустарының бузулбас найыралынга, совет кижи бүрүзүнүң ажыл талазы-биле быжыг туруштут болуруңга кижизидер, социализм тургузуушкунуның хемчеглерин болгаш тиилеттирбес күчүзүн хаңы тайылбырлаар ужурлуг — деп айытkан. Республиканың «Билиг» ниитилелиниң организациялары болгаш ДОСААФ комитеттери совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиилээнинин 40 чыл оюн демдеглээринге белеткел ажылдарының хемчеглерин болгаш лекция пропагандазының чижек тематиказын ажылдап кылыр ужурлуг.

К. БУДУК-ООЛ,
республиканың «Билиг» ниитилел организациязының баштаар черниң харысалгалыг секретары.

Илеткелчилерге болгаш политинформаторларга

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 67 ЧЫЛ ОЮНГА

Россияның ажылчын ажыгзының ыныы тараачыннар-биле кады В. И. Ленинге удурткан большевиктер партиязының башталгазы-биле Тиилээн Улуг Октябрьның соонда, XX чүс чылдың бо улуг төөгүлүг болуушкунунуң ужурдузазы улам кесвүзү-биле илерин, Октябрь болза, коммунистиг цивилизацияның чыл санаашкынын эгелеп, кижи төрелгетениң төөгүзүнде чаа үе-чаданы ажыткан. Ол үнмерден баар эрткен үе дургузунда Совет чурт демиселдің болгаш тургузуушкунуң белеи эвес оруун эрткен Ооң кол түнелеи болза, сайзыраңгай социализмин тургусканы болур. Бистин чуртувустуң экономиктиг быжыг күчүзү социал сорулгаларны шинитпирлээринге, чурттуң камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга, даштыкы политиктиг угланышкынны идепкейлиг чорударынга кол үндезин болуп турар. СЭКП-ниң XXVI съездинин болгаш СЭКП ТК-ниң ооң соондагы болуп эртkилээн Пленумнары бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң калбак программазын хүлээп алган болгай.

Октябрьның идеялары болгаш херектери совет улустуң күш-ажылчы чаалап алышкынларында, оларның тургузуушкуннуң бедик сорулгаларынче, тайбынче болгаш социал деп-шилгеже чайгылыш чок чүткүлүнде чурттап чорупур.

11-ги беш чылдың дөртү чылында совет кижилериң чедин алганы күш-ажылчы чедишкиннери Октябрьның төөгүзүнге кирер. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээдки Советиниң он бирги чыжыының бирги сессиязының хүлээп алганы «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланышкынары» деп документ болза, политиктиг болгаш социал улуг ужур-дузалыг болган. Школа өөредилгезиниң реформазы болза, өөренирчилерни бүгү талаа-биле өзүп сайзыраарынга, аныяк салгалды бүдүрүүчүлүг күш-ажылга кижизидериниге өөредириниче угланган. Тайбың дугайында дениичи Декреттиң ачызында Совет эрге-чагырга төрүттүнген. Ол үеден өмелээш бо хүннерге чедир кижи төрелгетениң дайын айылының халавындан чарып алыр талазы-биле болдунар-ла бүгү ажылды Октябрьның төрээн чурту кылып турар.

Империализминиң ылангыы АКШ-тың милитаристи чагырыкчыларының делегейге айылдыг байдалды тургузуп турары бо хүннерде СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың бүгү-ниити тайбыңны тургузары, чавырлышкынны камгалаары, идеолуг чепсекти хоругдаары дээш чайгылыш чок демисели бо хүннерде улуг ужур-дузалыг болуп турар. Делегейниң ажылчын аңгыының, коммунистиг болгаш ажылчын партияларының улуг чаалаа алышкыннарының бирээзи болза, социалистиг дем-каттыштырылгазының тургустуунганы болгаш быжыкканы болур. Колониалдыг империялларның бүстүп дүжүүшкүү Октябрьның ачызында болдунган. Чүс-чүс миллион кижилер хамаарышпас эргени чедип алганнар. Бодунуң тургузуунуң болгаш хөгжүдезиниң талазы-биле нарын сорулгаларны шинитпирлеп турар национал аныяк күрүнелер Советтер чуртунуң болгаш бүгү социалистиг делегейниң деткимчезин ап турар. Октябрьның идеялары, дуржулгалары, чаалап алышкыннары революсчу угаан-бодалдың эртинези, социализм, тайбың, күш-ажылдың кижилериниң чаагай чоруу болгаш аас-чөжин дээш бүгү демиселчилериниң күчүлүг революсчу херээ болур.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

⊙ В. И. Ленинниң тургусканы болгаш тиилелгелиг Октябрь революциязын 1917 чылда удуртуп баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы 67 чыл дургузында Советтер чуртунуң башкарылгазында турып турар. Ам ол 18,5 миллион ажыг коммунистери, 100 нацияларны болгаш улустарны каттыштырып турар.

⊙ Совет экономика бедик демиселди чедип алган. Бөгүн национал орулганың өзүлдезиниг бир хүүзү дээрге, 5 миллиард чыгыы рубль-дир, а дайын соонуң 1950 чылда ол 500 миллион рубль турган. азы 10 катап өскен-дир. 1970-ден 1982 чылларда бүдүрүлгениң кол фондулары 2,5 катап, а 1960 чылдан бээр—колдуунда-ла 6 катап өскен.

⊙ Национал байлакшыл — бистиң чуртувустуң экономиктиг күчүзүнүң кол көргүзүлериниң бирээзи. Бистиң чуртувуста бүгү национал байлакшыл болза, чонуу болуп турар. АКШ-та чонуун 5 хүүзү национал орулганың 53 хүүзүнүң ээлери болуп турар. Англияның чонунуң 1 хүүзү национал байлакшылдың дөрттүк бир хүүзүн, ГФР-ниң бүгү бүдүрүлге чепсек-херекселдериниң 75 хүүзүн, чонунуң 1,7 хүүзү ээлеп турар.

⊙ Делегейниң үлетпүр продукциязына ССРЭ-ниң үлүг-хүүзү 1913 чылда 4 хүү турганынга деңнээрге, ам 20 хүү өскен. 1950 чылда бүгү делегейге үлетпүр продукцияның бүдүрүн үндүрүп турганынга деңнээрге, ССРЭ ам ооң хөөнү бүдүрүп турар, а кижи санынга онааштыр —делегейниң ортумак деңнелиниден 3,4 катап хөй. 1950 чылда ССРЭ-ниң үлетүрү АКШ-тың үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң 30 хүүзү берип турган болза, 1982 чылда — 80 ажыг хүүзү апарган.

⊙ Үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң темпизиниң өзүлдезиниң талазы-биле алырга, Совет Эвилели сайзыраңгай капиталистиг чурттарның дыка ажа берген. ССРЭ-ниң үлетпүр продукциязы 1970 чылдан 1982 чылга чедир 1,9 катап өскен (чурттакчы чонунуң кижи санынга онааштыр — 71 хүү). Ол-ла үеним дургузунда, Великобританияның үлетпүр продукциязы үүлге 7 хүү өскен. ГФР-ниң — 18, Канаданың болгаш АКШ-тың — 29, Францияның — 3, Италияның — 35, Японияның — 53 хүү өскен.

⊙ Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязы ажыл-агыйның бүгү категорияларынга 1973 чылдагы өртектер өзүгаар 1976—1980 чылдарда чылда ортумаа-биле 123,9 миллиард руб. болган, 1982 чылда — 127,4 млрд. рубль болган. 1983 чылда көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының өзүлдезин 1982 чылдынга деңнээрге, 4,6 млрд. руб азы 3,6 хүү болган.

⊙ ССРЭ Конституциязы хамзатыларга ажылдаар эргени магадылаан. Бистиң чуртувуска 1930 чылдың төөчүзүнде-ле ажыл чок чорук делегейге бир-ле дугаарында бүрүү-биле узуткаттынган. Үлетпүр талазы-биле сайзыраңгай капиталистиг чурттарның ажыл чоктарының саны 1983 чылдың төөчүзүнде 34 миллион кижи четкен. 1975 чылдан эгелеп ол сан колдуунда-ла үйн катап өскен.

⊙ Бистиң чуртувуста чурттарга тудуу делегейде деңнежир чүве чок кылдыр өскен. Совет эрге-чагырының чылдарында (1983 чылга чедир) чурттарга шөлдерни ажыглалга киргеи 3831,8 млн. дөрбелчин метр болган. Бо беш чылда 530—540 дөрбелчип метр чурттарга шөлүн ажыглалга киирер апаар.

⊙ СЭКП ТК-ның апрель (1984 чыл) Пленуму, ССРЭ-ниң Дээдки Советиниң он бирги чыжыының бирги сессиязы «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланышкынлары» деп документини хүлээп алган. Ону чугаалаакын көөрүнге 120 млн. кижи киришкен болгаш 7 млн. кижи саналаалын бергеи.

⊙ Экономиктиг дузалажылга Чөвүлели (ЭДЧ) —социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазының төөгүде бир дугааргы делегей организациязы. 35 чыл мурнунда тургустунган ЭДЧ болза, үш континентиниң — Европаның, Азияның, Американың—10 күрүнезин каттыштырып турар. Олар бөмбүрзектиң девискээриниң 19 хүүзүн ээлеп турар, ында планетаның чонунуң 10 хүүзү чуттан турар. (450 млн., хире кижи) ЭДЧ чурттары делегейниң национал байлакшылының 25 хүүзү чедип турар.

⊙ Октябрьның тиилелгеазының ачызында амгы коммунистиг шимчээшкин көдүрүлгеи болгаш тургустунган. Делегейниң революсчу чаартылгазынга авангардчы роль аңаа хамааржыр. Амгы үеде делегейниң колдуунда-ла 100 хире чурттарында коммунистиг партиялар ажылдап турар.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ТУРАСКААЛДЫГ ЧЕРЛЕРИНДЕ

...ИНГРАД. 1917 чылдың октябрьда болуушкуннар-биле ...шиан революсчу-төөгүлүг черлерни көөр дээш Нева ...де шуужуп чоруп турар ленинградчыларның болгаш ...йның аалчыларының-даа ужу-ыдыы мозулбес деп чу-...ап болур.

...УРУКТА: ССРЭ-ниң Революцияның төп музейниң салбыры болур Октябрьның социалистиг Улуг революциязының музейниң залдарының бирээзинде. Аңаа 1917 чылда РСДРП(б)-ниң Төп болгаш Ленинград комитеттери турган.

Н. НАУМЕНКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БЕРЛИН. (СЭТА). Совет Эвилели-биле болгаш аны-дуңма социалистиг өске-даа чурттар-биле сырый каттыжымышкын ГДР-ниң болгаш ВУР-нуң улам ынайгы чедишкининг хөгжүдезиниң үндезини болуп турар деп, ГСЧП ТК-ның Чингине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер болгаш наймаалдың аян-чоруу-биле ГДР-де чеде берген ВУР-нуң Күрүне хуралының Даргазы А. Апро олар Берлинге болган ужуражышкынга медеглээннер.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун империализминиң, хамыктың мурнунда америк империализминиң, өөскүткен байдалдарында тайбының хандырып болгаш ядролуг халапты чайладыр дээш демиселден артык чугула сорулга чок деп, ужуражышкынның киржиичилери делегей айтырыгларын чугаалажып көрген үеде демделгээн. Шериг күчүзүнүң талазы-биле ден байдалдың үрелирин социалистиг чурттар кажан-даа болдурбас болгаш боочепсекти кызыгаарлаар, чепсегленишкинни дүжүрер, чавырлышкынны хандырар дээш бүгү-ле үүлдерни кылыр.

Ол сорулгаларны чедип алыр талазы-биле тодаргай саналдарны Варшава Көрээзиниң киржиичилери күрүнелериниң документтеринде айытkан. ССРЭ-ниң тайбың инициативалары тайбының хандырарынга кайгамчык улуг ужур-дуулаг, ол инициативалارны ГДР болгаш ВУР бүрүн деткип турар деп, ужуражышкынга оналаан демделгээн.

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Ноябрь 2-де Венгрияда политиктиг номнуң хүннери эгелээн. Бо чылын ол хүннер Венгрияның хосталганының 40 чылын байырлаарынга болгаш Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XIII съездизинге белеткел-биле тудуш холбаалыг боолу эртер. Ол хүннер үезинде республиканың хоорайларынга болгаш суурларынга номнар делегелгелерни, ярмаркаларын, номчулга конференцияларын арттырер. Политиктиг ном хүннериниң кол киржиичизи чуртта эң улуг дээн «Кошут» деп ном үндүрер чер болур. Келир неделяларда ол ном үндүрер чер социалистиг тургузуушкунуң чылдарында Венгрияда болган канчаар-даа аажок улуг чаартылгаларының дугайын чугаалап турар чаа 20 номнарны номчукчуларга сөөнээр деп турар.

СОФИЯ. (СЭТА). Ноябрь 1-де аңаа болгар журналистиканың Хүнүнге тураскаатkан байырлыг хурал болган. Аңаа республиканың партийжи удуртукчулары, хөй-ниитиниң төлөөлекчилери, массалыг информацияның болгаш пропаганданың чепсектериниң ажылдаачылары киришкеннер.

Болгар пролетарияттың марксисчи партиязының органы «Работник» солуннуң бирги номери таптыг-ла 92 чыл мурнунда парлаттынып үнгеи болгаш ол солун ажылчы массаларының эрге-ажыктарын кезээде камгалап, революстуг демиселге тиилээринче улустуң шинитпирлиг чүткүлүн илередип келген деп ол хуралга демделгээн. «Работник» партийжи парлалганың үндезинин салган.

Баштайгы марксисчи солуннуң хөрээнин төлептиг уламчылакчызы БКП-ниң партийжи парлалгазы — революстуг болгаш марксисчи-лениничи идеяларның индири ол боолу турар.

(СЭТА).

ИНДИЙ УЛУСКА КЫЙГЫРЫГ

Раджив ГАНДИНИҢ чугаазы

ДЕЛИ, ноябрь 1. (СЭТА). Индиниң чаа премьер-министри Раджив Ганди Бүгү-индий радио болгаш телевидение дамчыштыр чүве чугаалаан бүгү Индияга ханы кажыдалдыг бо үеде эн-не тутпуп, оожургалдыг болуруне чурттуң чонум кыйгырган.

Индира Ганди чүгле мээн эвес, харын база бүгү Индиниң авазы чораан деп ол чугаалаан. Ол индий улуска хаанның сөөлгү дамдызынга чедир бараан боолу келгеи. Ол Индияның хөгжүүрүнге болдунуң бүгү күжүн канчаар моогаг чокка, кызымаккайы-биле берин турганын чурт билирдеа. Кижилериниң шажын-чүдүлгези, чугаалажыр дылы азы политиктиг үзел-бодалы хамаан чокка бүгү хамаатыларының чаңгыс улуг өг-бүлеге кады амыдыраары чурттуң — чаңгыс аай, тайбынга ынакшылдыг болгаш чечектелген Индияның дугайында үзел-бодал ацаа кайы-хире эргим үнелиг турганын шуутунар билир силер. Ооң элекке мөгөзүн ол ажылды доозулбаан кылдыр арттырган. Чогум-на бистер ону доозар ужурлуг бис. Ханы кажыдалдың үезинде бистер быжыг туруштуг болгаш угаангыр чоруктарны көргүзер ужурлуг бис. Индира Ганди ам чок аңаргаи, ынчалза-даа ооң херээ диригг. Ынчангаш бүгү улус ол харысалганы медереп билириге бүзүрээр мен, бистер аар-берге чидиргин турушту-биле шыдажын эртер-даа бис.

Чурт мөгөзү аажок улуг харысалганы онаагаа, ынчалгаш ону чүгле бүгү улустуң детkимчезин болгаш кады ажылдажылгазы-биле күүсеевин шыдаар мен —деп, Р. Ганди түүнелиниде чугаалаан.

Амгы үеде чүс-чүс миллион индийлер индий улустуң кыны Индира Гандиин араатанныг өзү-биле өлүргениниге болбаштыр ханы кажыдалын болгаш киленнээнин илередип турар. Яазы-бүрү политиктиг партиялар, үлетпүр болуктери, профэвиеелдери ол кешинг үүлге, даишкинин шыңгымзы-биле буруу шаап, бурыулут кижилерни кеземеннеерни кегеп турар. Хой-ниити болгаш политиктиг ажылдакчылар, оларның-биле кады оппозициялыг партиялың ажылдакчылары, ол кара сагыштыг үүлгедиишкин хамаарышпас Индиниң даштыкыда дайынарының үүлгеткен дерээ болур деп чаңгыс үн-биле бадыткап турар. Индира Гандиниң империализмге, кедергей колониализмге болгаш сөөлзы ылгаар чорукка удур, дайын айылынга удур, тайбының камгалаары дээш чорудуп турганы даштыкы политиказы чогум-на оларга таарымча чок боолу турган.

Быжыг турушту болгаш чаңгыс эптиг чорукту дайынарны амгы үеде боттарының хоралакчы үүлгедиишкининг чүгүлчүлен турар. Ону барымдаалааш, эрге-чагырга-лар шериг кезектерни шажын-чүдүлге балыктарынге үндезилээш, хулиган идеяттерниң өөскүткенин месилдеишкининг сокса дырынга дузалаа-лары-биле Делиге киирген. Хоорайга дөрт кижиден хөй кылдыр чыгыыр чорукту, а ол шыкаш чевек ап чорууруп хораан. ПТИ агентилелиниң медиаларын өзүүлер алырга, корум-чурум чок чорукчуң туңнелиниде үш кижи өлгеи, беш үүс ажыг кижи балыглаган, он-оо бажынарны, автомобильдерни, автобустарны өрттеткен. Шерегдерни ол шыкаш Калькуттаже болгаш Агарталаже киирген. Патнада, Джаммада, өске-даа хоорайларда комендант шагы күштүг боолу турар.

Премьер-министр Раджив Ганди штаттарының хайысылаалда чедип келген ол министрлерни «бүгү күштү корум-чурумну болгаш тайбын-шөлдөн чорукту катаа тургузарынче мөөнөзин дээш» дедир эвес чорутуруне кыйгырган.

ЮНИ агентилелиин дыңнатkаны-биле алырга. Мадрас хоорайда АКШ-тың чингине консул черинин бажыңынын базарынга Индира Гандиин өлүргениге удурламышкынны массалыг чыскаалы болган. Ол шыкаш Калькуттада америк консул черинин бажыңынын чанынга база удурланышкынны күчүлүг чыскаалы база болган.

Бо хүннерде бүгү чуртта кажыдал митингилери эртип, аңгы-аңгы штаттарының төлөөлекчилери Индира Ганди-биле байырлажып, чарлыр дээш Делиде кээп турар. Делегейниң бүгү-ле будуңнарындан Индия Республиканың чазаанын адынга индий улустуң алдарлыг кызының өлүрткениге холбаштыр кажыдалды илереткен бишиктер кээп турар.

ИНДИЯДА БАЙДАЛГА ХАМААРЫШТЫР

ДЕЛИ. (СЭТА). Индира Гандиин өлүргеи байдалдарын албан ужурунда иштәри Делиде эгелээн. Тускай төлөөлекчиниң журналистерге дыңнатkанын өзүүлер алырга, ол араатанныг кем-буруулуг үүлгедиишкин баш бурунгаар планнаттынган сүлдәнин кезээ болган бс дээрзин тодарадыры-биле ону эгелээн. Амгы үеде айыл чок чер ортаннары премьер-министриин амызыче халдаанларын бирээзи — госпитальда чыдар Сатвант Сингхту байысаан турар. Халдакчыларының бирээзи — Бионт Сингхти октябрь үжен бирде индий чазактың баштыңының турган черинге хоратан үүлгедиг үезинде боолап казнаны билдингир.

Индиниң премьер-министри Раджив Ганди ооң чаа турусканы чурттуң чазаанга чамдык албан-хүлөөлгелерге томуйлаашкыннарны кылган. Ында тускай чарлаан дыңнадыны өзүүлер алырга, сан, садыг болгаш хандырылга министри П. К. Микерджи болган. П. В. Нарасимха Рао иштики херектер министринге, В. П. Шив Шанкар — энергетика болгаш нефть үлетпүрүнүң министри, Бута Сингх — парламент болгаш спорттуң, хөй-ниити ажылдарының болгаш чурттарга тудуунуң министри болган.

Иштики херектер министри П. В. Нарасимха чурттуң аңгы-аңгы районнарында болгаш найысылалда боолу турар күш-биле месилдеишкининге холбаштыр эн-не шыдамык, топтуг чорукту көргүзериниче чонну кыйгырган. Ында ноябрь 1-де ол министриин парлаттынган медеглеинде шажын-чүдүлге өөрөөшүнге үндезилээш, машиналарны, бажыңдарны орттедип, магазиннерни үүтпен база халдаашкыннарын кылып, национал чаңгыс эрги хошкадырын кыжаныг турарын айытkан.

Амгы үеде сырый казтыжар болгаш сагылга-чурумнар болур чорукту көргүзери ол-ла чугула боолу турар-дыр деп. Нарасимха демделгээн. Күш дегээр чорукту бүгү-ле телеразыкиннери-биле эн-не шиитпирлиг тулчур ужурлуг бис. Күрүненин бүгү-ле күжүн чуртта байдалды чогумчалыг болдурар дээш хөделдирген деп, министр медеглээн. Бирги ээлчегде сорулгавыс — чурттуң шажын болуктериниң арызынга погуур харылаалларны тудары болур. Бистер харын чурттуң чаңгыс эвин камгалап алыр ужурлуг-даа бис.

Никарагуаның чазаа экономиканың бүгү эдырларының талазы-биле бодунуң национал кадрларын белеткээринге улут кичээнгейин салып турар. Республиканың дээди өөредилге черлериниде чаа техниктиг факультеттерни ажыткан, инженериниг, агрономиуг, эмчиниг, башкының профессиларын чедип алырын күүзөр оолдарны болгаш кыстарны хүлээп алырын көөдеткен.

ЧУРУКТА: Манагуада автономиуг национал университеттиг медицина факультединде кичээлди башкы Иван Хусвәстың эрттирип турары.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

НИКАРАГУАДА БАЙДАЛ

МАНАГУА. СЭТА). Никарагуага бо чылдың ноябрь 4-те болур сонгуулдаларны үзер болгаш чуртта дүжүт ажаалдазын, бирги ээлчегде кофе дүжүдүнүң ажаан алышкынны моондактаар дээн америк хөлезиленнигчи контрреволюстуг дээрбечилериниң орлаңдажымышкынары бууразашкынга таваржып турар. Чурттуң сонгу девискээринде Хинотега, Матагальпа, Нуэва-Сеговия, Мадрис болгаш Эстели можуларга сомосажы дээрбечилерге шинитпирлиг согуушкуннарны саңдиноожу чепсектиг күштер таварыштырган.

Үш болук хөй дээрбечилерни АКШ-тың төп разведка эргелели Гондурастың девискээринден Никарагуаже ыдаалаан турган. Чурттакчылыг хөй черлерни, оларның аразында Эстели департаментинин административтиг төөгүн эжелеп алырын, аңаа «түр чазакты» тургузарын контрреволюстуг сомосажы дээрбечилерге АКШ-тың төп разведка эргелели даасkан турган. Никарагуаның сонгу девискээринде орудтарны дуглаарын, ноябрь 4-те сонгулда участоктарынче таараачыннарын баарын моондактаарын дээрбечилер планнап турганнар.

Саңдиноожу улусчу арминиң шериг кезектери бо чылдың октябрьда чедишкининг тулчуушкуннарының үезинде 200 дээрбечилерни узуткаанын болгаш контрреволюстуг болуктерни тарадыр сымыртаанын ушку шериг округунуң комендантызы Хавьер Каррион чоокта чаа Матагальпага болган парлалга конференциязынга дыңнаткан. 300 сомосажылар бүгү боо-черээн хөлдаа салгаш, эрге-чагырларга дужүп бергеннер. Вашингтонда кожайларының кем-буруулуг дужаалдарын оларның чалчалары шак мынаар күүседи шыдаваан. Саңдиноожу улусчу армияның болгаш саңдиноожу улусчу милицияның отрядтарының эрес-маадырлыг болгаш шиитпирлиг хөделишкининнерниң ачызында дайынның кем-буруулуг дерзин планнары буурап дүшкен. Артыкы дээрбечилерни Гондурастың кызыгаарынче кирер сымырыкан. Америк самолёттар-биле боочепсекти болгаш аъш-чем, ыник-деп аймаан дээрбечилериниң чедир соктунмаан болуктерниге дамчыдым бээр дээн орлаңдажымышкынар база бүтпээн. Ол шыкаш дээрбечилерге чүктер эккеш чораан ийи судналарны кызыгаар хоогунда Коко хемче үрей боолан киирген.

Никарагуаның кол орун — Панамерика шоссезин дугаар сорулгалыг турган сомосажы тускай болуктерин Никарагуаның сонгу девискээринде Сан-Херонимо болгаш Эль-Труэно районнарга тудуп хоругдаан.

ССРЭ-ниң болгаш ВСР-ниң аразынга найырал база кады ажылдажылга дугайында керээге ат салганындан бээр бөгүн 6 чыл болган

КЕЛИР ҮЕЗИНГЕ БҮЗҮРЕЛДИГ

Архитектура, чаңчылдар, культура талазы-биле Вьетнамның өске хоорайларында бар бүгү-ле үүлдерни база бодунда шингээткен Хошимин (биеэги Сайгон) өске хоорайларга дөмейлешпес болгаш онзагай түүлдерлиг. Ол хамыктың мурнунда кемнээлиниг улуу-биле онзагай. Ол дээрге, Вьетнамның 3,5 миллион кижи чурттакчызыг эң улуг хоорайдыр. Ында чүс-чүс бүдүрүлгелер мөөнеттингеи. Республиканың бүгү үлетпүр продукциязының 35 хүүзүн Хошимин берип турар. Садыг дугайын чугаалавайн-дыр мен. Хошимин шыкаш бараанларының мынча хөй ассортиментизин өске чаңгыс-даа хоорайда садып алыкчыларга ынчалдыр саналдарайн турар. Он-оо кинотеатрлар, клубтар, ажык концерт шөлдери, стадионнар болгаш теннис ойнаар черлер чонуун дыштанылгазынга калбаа-биле бараан болур индустрия болу бергеи.

Кежээлерде, ылангыы воскресеньелерде, хүннүң кедергей изиг үеви чавырлы бээрге, хоорай динмиреп-ле үнер. Кудумчуларда велосипедтер болгаш мотоциклдер муиган кижилер далайгылаштыр чалгып чоруп турганысыг. Назылап кыраан кижилер кандыг-ла бир чүве дугайын кудумчуларда аажок хөөрешкен, а бичин уруглар ойнаан турар.

Сайгонну хостаанындан бээр тос чылдар эрткен. Хөй-хөй чылдарда аңаа империализм кара туразында аажылап келген. Бо хоорайга чаа амыдыралды берген улусчу эрге-чагырга эрткен үеним артышкынларына удур демисежир ужурга таваржып турар.

Бергелер-ле хөй. Электроэнергия, чиг-эт, тудуг материалдары болганчокла чедишпейн баар. Ындыг турбуже эрткен чылын Хошиминиң үлетпүрү планны 8,3 хүү ажыып турар дилдыр. 4 миллиард 332 миллион донг акшаныг продукциязын бүдүрген. Хөй-хөй бүдүрүлгелер бо чылын база шылгараан. Чижээ, «Фыоклюнг» дээр пестаавы фабриказы 4,83 миллион метр пестерни берген, судно септээр «Донгтиен» завод тос улуг судноны септээн, пластиктиг бүдүмелдер бүдүрер «Танфу» завод планын ажыр күүседи турар. Ындыг фактыларны эвээш эвести көргүзүп болур. Мурнакчы ажылчыннарның эрес-шудургу ажылчынының, чарышты билдилиг организастан турарының, шаналга дээш демиселдің ачызында ол чедишкиннер болдунар арталыг болган. Коммунистер болгаш комсомолчулар—шалыпчыларның мурнуку одуруунда.

Амыдырал-чуртталганың чогумчалыг болурунга ам-даа шаптыктап турар үүлдерге удур улусчу эрге-чагырга моогаг чок демиселди чорудуп турар. Ажыл чок турган он-оо мөң кижилерни хоорайда азы ооң чаа черлерни шингээдип турар кыдыгларында ажылдарда таарыштыр киргизээн. Күрүне бүдүрүлгелери экономикада улам улуг рольду ойнап бар чыдар. Өөредилгеде, идеологиядa, культурада боттуг өскерлиишкиннер болуп турар.

— ССРЭ алызындан үнелеп четтиимес улуг дузаламчыны бистерге көргүзүп турар деп, Улус ажыл-агыйының Москвада Г. Плеханов аттыг институдун дооскан, ам Хошиминиң Улусчу комитединиң даргазының оралакчызы Фам Ван Кхай менээ чугаалаан. — Совет туктарлыг судноларны чыл бүрү биске бүдүн чартык миллион тонна чыгам чүктерни чедирип кээп турар. Чүгле эрткен чылын бешин түс черинге португа үш чүс ажыг совет суднолар чораан. Нефтини тывар болгаш казып ууларын талазы-биле «Вьетсовпетро» дээр совет-вьетнам бүдүрүлге идепкейлиг ажылдап турар. ССРЭ-ниң деткимчези-биле Чиан демде гидроэлектростанцияны тутkан. Совет геологтар, башкылар бисте эрес-шудургу ажылдап турар.

Вьетнамга совет дузаламчы аажок улуг. Ол дуза чурттуң мурнуу талазының чижээнден база илдеп. Киензянг можуда трактор станциязынга чораан мен—совет дериг-херекселдер-биле ол бүрүн дериттингеи. Далай байлактарын шингээдип алырда вьетнам эштериге дузалап турар совет инженерлер-биле Нячангка барып ужурашкан мен. Узбекистандан баргаи хову-шөлдер ажылдакчылары Фанрангта чеде берген, ховенни тарып остүрериниң дужулгазын ол черинг специалистериниге дамчыдып берип турганын-даа көрдүм. Харылаа-холбаалар хүннүн-не кылбарып, ханылап, чаа дөвирлер кирип, чаа үткалар-биле немей доолдунуп турары чүүден-даа илдеп болду.

«Ийет, бистерге берге болбайн аам — деп, Хошиминге менээ бо-ла чугаалаар чорду.— Ынчалза-даа бистер хөй-зүттыг бис, ССРЭ-ниң, аны-дуңма өске-даа чурттарының дузаламчызы-биле Вьетнам чечектелген күрүне болу бээр дээрзинге ханы бүзүрелдиг бис».

Аңаа мен база бүзүрээр мен.

Николай ВОРОНКОВ,
ПМА-ның тускай корр.

Хошимин.

Байкара ХӨВЕНМЕЙ.

ОКТЯБРЬ

Октябрь сен —
Бешбүрзенти сириледир хеделдирип,
Бүгүнгүше эмиктерни эмитмиллааш,
Черде бүгү эмн, бакты ылгай силгээш,
Черниң улуг шимчэшкинни болган-даа сен.

Октябрь сен —
Дарланчыга мөгүденчиг халап болуп,
Дарлатканга аас-кемнин өдун ыпсып,
Орунтарны чаңгыс ыылдыр маттылтырып,
Октартайже ужудугга эге салдың.

Октябрь сээн —
Улуг тугуң адаа-биле чысчаалганнар.
Улаи өзүп, далай ышкаш чалгыг-биле
Амыдып наан хаалгаңче барып үнүп,
Алыс чырык бедиктиве чоруп туру.

ЧОРГААР-ДЫР МЕН

Бо-ла делгем
Бодум черим —
Тыва черим назы-харын
Тыпплаан болгаш билбес-тир
мен.
Муң-муң чылдар эрегзин
саналарга-даа
Бурунгуже чидин чой баар—
төнчү чок-тур.
Бурунгу чер.
Бүлүнүг чер!
Сөңк шак бо хөлдериңге.
Сөңк шак бо даглариңга
Тоогу оттур силгип келген
шуурганнарны
Дөгерезин билир турган
болзумза аар!

Октябрьның
Оттуг чаңнары
Тынгарылган сүлдең болду.
Тыва чер боон хөндүрүлдүң.
Саян ажыр сунуп келген
чылыг хөлдан
Салдынмаанның аксың-кежин,
бодум кежиним.
Дөртен чылда
Төреледешкен
Дозу чаңгыс улуг бүлеп
Дөгерезин деткимчеп-дир.
Совет чурттуң ындыг
деминг
Чону турда — чоргаар-дыр
сен, чоргаар-дыр мен!

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

АЯС ТУРЗУН

Коммунизм херелинге
бүргеттирген
Хоорайларның, суурларның
чаражын көр.
Хоойлужуткан эргелери хүн
дег чырык
Хостуг чонуң наңыралдыг
омак доглүүн.
Амыдырал өөрүшкүүг
чечекталган
Алдар шыпкан Ада-чуртум
өндүр белик.
Авангардчы партиязын
күзеп детказын
Ажылчыннар, тараажылар
деңи чаңгыс.
Эргеленип чассып өскеш,
дорукканым
Эвереллиг эргим ынак
төрээн чуртум
Эртем-билиг, культураның
төвү болган
Эртнелиг байлак шинек
Совет черим.
Тайбың иштиң чаяакчызы
Советтериңи
Даарта хүнү чаймнанып
аас турзуп.
Дайын-чааны дуглай туруп
кыйчыктырбас
Дангыраглыг чүткүдүвүс
тиилеттирбес.

А. БОРБАК-ООЛ.

БАШКЫ БОЛГАШЭШ

Елена Дмитриевна Стасова (1873-1966) — Россияның болгаш делегейниң революстут шимчэшкининиң киржикчилериниң бирээзи, 1898 чылдан тура Коммунистиг партиянның кежигүнү, ленинчи «Искра» солунуның агентизи турган. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. Е. Д. Стасова үр чылдар иштинде В. И. Ленин-биле кады ажылдап чораан. Ол бодунуң сактышкынларында болгаш чүүлдеринде Ленин партиянның ат-алдарынга болгаш чаңгыс эвинге, сырый каттыжылгазынга канчаар-даа аажок улуг ачызэигейин салып чораанының дугайында, баштынчының кайгамчык кижизиг шынарларының дугайында, ленинчи чагыларны бистиң чон канчаар боттандырып турар дугайында бижип турган.

Владимир Ильичнин мен Надежда Константиновна Крупскаяны дамчыштыр таныжым, билип алган мен. Надежда Константиновна-биле өйлээн ажылчыннар школазында башкылап турдувус, ооң соонда башкыларның боттарының тургусканы өөредилге херекселдериниң музейинге ажылдап турдувус.

Шөлүлге соонда Владимир Ильич, а ооң соонда Надежда Константиновна база даштыкыже чорупканнар. Бис оларның-биле чагаалажып турган бис. «Экономистер», меньшевиктер-биле демиселдя чорудар ужурга таваржып турдувус. Владимир Ильичиниң даштыкыдан 1902-1905 чылларда чагааларын сактыр-дыр мен. Түүлүп хорутдаашкыдан бистериниң саныбыс эвээжел турган, аравысче удурланыкчылар кире бээринден сезингеш, чаа кижилерни хаара тудуп алырда коччуг серемчилелдиг ону кылып турдувус. Ыначгаш Владимир Ильичиже чагааларга кижилер чедишпезинге хомудап бижээн бис. Ооң соонда Питерже бир чагаазынга Владимир Ильич бисти шыгыны чемелээн: «Аныяк күштер херек. Кижилер чок деп кымна чугаалап турар болдур, ындыгларны ол-ла черинге адып каарын сүмелээр ийик мен. Россияда кижилер саптүү чок хөй, чүгле калбаа-биле болгаш дидими-биле, дидими-биле болгаш калбаа-биле база катап калбаа-биле болгаш база катап дидими-биле аныяктарым, олардан кортпайн хаара тудар. Берге байдалдың үезин. Аныяктар демиселдиг түүнелиги шиитпирлээр, база студентилер, ооң-даа артык ажылчын аныяктар» —деп В. И. Ленин бижээн.

Шынап-ла ол үеде Петербургтуң студент аныяктары биске дыка дузалажып турган. Петербург университетиниң столоваязынга ужуражыр чер (явка), өске ындыг черинис—технология институтунуң столоваязынга турган. Ол столоваяга Розалия Самойловна Землячканың ужуражыр чери турду.

Орус революциянның хайнышкынның хүнеринде, даанның чазакка удур чепсектиг тура халышкынны канчаар белеткээринге бисти өөреттинаан, В. И. Ленин бижип турган: «Аныяктар ортузунче киринер. Дайынчы дружиналарны чер-черлерге ол-ла дораан тургузунар, студентилер, ылаңгыя ажылчыннар ортузунга...3-тен 10-га чедир, 30-га чедир болгаш ооң-даа хөй кижилердиг отрядтарны дарый организастаар. Ол дораан-ва олар боттары кым чүү-ле тывар болдур, револьвер, бижек, азы өрттедиринге керосиниг сонуудак-биле-даа чепсегленгиннер...»

1905 чылдың августуң төнчүзүнде Төп Комитет кежигүү Богдан Кнуниянтың даалгазы-биле даштыкыже Женеваже чорупкан мен. Ыначгаш Владимир Ильичнин бирле дугаар көргенним ол. Женевага чедип келгеш, ол дораан «Ильичилерже» — (Ленин, Надежда Константиновна болгаш ооң авазы Елизавета Васильевна-биле кады чурттап турганы квартиразын ыначаар адап турган бис) чоруптум. Бажыңында чүгле Владимир Ильич часкаан бар болду. Ол мени ниити өрээличе (хары үзүн столоваяда, кухня-даа болуп турганы) чалады. Питерде, Россияда, партиянның Төп болгаш Петербург комитеттеринде чүү болуп турар дугайында айтырыг-ла эгеледи. Хемертен тура халып келгеш, «Мананар...» дидир. Чүүле болган ирги деп бодадым. А Владимир Ильич шкафтан хөлек алгаш суг куткаш, газ плитазын кыпсып, хөнекти тип каапш, шайлаарынга шупту чүвени белеткээш, чүгле ыначаа мээц-биле катап беседалажыр эгеледи. Владимир Ильич болганчок-ла боду паштаныр турган. Оларның өг-бүлезинин чаңгылы — кым-на хостуг үедиг болдур ол паштаныр, аъш-чем ыылыр турган.

Владимир Ильичнин кижилер-биле чугаалажыры, айтырар чаңы өскүзүй турган: айтырыглар салып ора, бодунга керек талаже бижини угландырып, сонуургаан чүүлдерни ылап-ла билип аптар турган. Россияда чүү болуп турар дугайында Владимир Ильич менден катап-катап айтырып-ла турган.

1905 чылдың таңтыг-ла чазынында, чайынында Россияга эмчилерниң, башкыларының, адвокаттарының болгаш интеллигенциянның өскө-даа бөлүктериниң съездилери эртип турган. «Эвилелдериниң эвилелин» тургускан эвилелдерни олар организастап турган. Мен башкылар съездизиниң киржикчизи болганымда, ол съезд канчаар эртканын, съездилерге болгаш эвилелдерге дибералдар-биле канчаар демисежип турганывысты Владимир Ильичиге шуптузуп чугаалап бээр аргалыг турдум. Мени дыңнаптыңнаан, мынча диди:

— Маңаа Женевада бистин орус колониянның муриунга ол дугайында ылетклелден кылыр ужурлуг силер.

Ооң муриунда үргүлүү чажыт байдалга ажылдап чораан, ылетклел кылыр көрбээн болгаш эгеп бердим. Ыначаза-даа Владимир Ильич ол ажылга дузалажыр бээр мен дээш мени деткиди. Ылетклелге белеткемин турган үеде Владимир Ильич кайгамчык эки башкы болгаш өцүк деп чүвене бүзүредим. Плапда четкестерни каш катап айтып берип, ооң соонда тезистерни эдип, немелилеп берди. Хуралды ол боду даргалаан. Түүнелинде ылетклел соонда, Владимир Ильич чамдык сүмелерни мөгээ чугаалаан.

1905 чылдың октябрь 20-де (ноябрь 2-де) орус социал-демократтарының хуралынга Владимир Ильичнин оратор кылыр бир дугаар дыңнаанам ол. Ооң чугаазы мени кайгаткан. Россияда политиктиг болуушкуннар дугайында рефератты Ленин аңаа ылетклээн. Аңаа бүгү колония, чүгле большевиктер эвес, меньшевиктер болгаш эсерлер олурушкан. Ыначаза-даа ылетклел үезинде кым-даа аас ашпайн, чаңгыс сес-даа октаваан. Ылетклел төнгеи соонда, хурал даргазы айтырыг бар бе дээрге, кым-даа ыыттаваан. Лениннин логиканын, күштүүгүе удурланыкчылары безин дораан чүү-даа чугаалаар аайын тыппайн баар. Чүгле дараазында хүнде меньшевиктер мнинип келгеш, Ильичниң ылетклелинде чүүлдерин маргыжып турганнар.

Владимир Ильич эш-өөрүүге коччут сагыш човангыр болгаш эвилелдерге, ооң-биле кады базыптым.

Лотерея билеттерин Мениг-оол карманындан эңдере үштүп алгаш, тираж таблицазы-биле шүүштүре берди.

Ол аразында бир аныяк херээжен мээц чанымга чедип келгеш:

— Эжиңерниң чиктиин көрүңерем, канчап барганы ол? — дидир.

Мен аңаа чүү-даа чугаалавайн, Мениг-оолдуң чанынга бөлдым.

— Чүү канчап барды, эжим? — деп, айтырдым.

Менче ол шаа чок көргеш:

— Мо-мо-мо-о — деп, чугаалап чадав, келдирлей-дир.

— Бо канчап баадың, албыстай бердиң бе? — деп, дыңзыдыр айтырдым.

Менче ол бажын элээн көдүре аарак көрүп келгеш:

— «Ой-ой-ойн!» — деп, алгыра берди.

Эжим-даа аарааи-дыр деп бодаан, ажаалга кассазының эргелекчизиниң кабинединде телефондан дүрген дуза өдүрер эмчилерни чаладым.

Ыначаа турумда демги аныяк херээжен кижи кире маңнап келгеш:

— Эжиңер чок-тур! — деп, бо-ла.

— Канчап чок аваады? — деп алгырдым.

— Чүте алгырар кижи-силер? Чок-тур, ол-ла. Барып көрүңдеаан!

Мениг-оолдуң олургаи черинге келириимге, ол шынап-ла чок. Ол аразында дүрген дуза чедирер эмчи машиназы чедип келди. Херээжен эмчи айтырды:

— Аарыг кижиңер кайда ирги?

Харыылаар чүве тыппадым. Ам көөрүмге, Мениг-оол кудумчуда маңнап бар чор. Хорадаарым аажок, ооң соонда туда четкеш, сегирип алдым:

— Эмчилер мегелеп келдиргеи ужурун барып харылаа — дээш, ону дораан-на ажаалга кассазынга эккелдим.

Ооң таймылбырын дыңнаваш, чүвенин ужурун билип каптым: Мениг-оолдуң лотерея билеттериниң биреэзи «Москвич» автомашинага таваржы бергеи, а ол өөрээш, угаанын «оскунуп» турган кижи-дир ийик ол. Дүрген дуза чедирер эмчи харын-даа хүлүмзүрүп кагды.

Ол-ла суббота хүнүнден соңгаар лотерея билеттерин эңдере салып ап эгелээн кижи мен.

С. ДЕЛГЕР.

Москваның Политехниктиг музейниң Төп лекторийинге эрткен кежээге «Саян» ансамблиниң артистери солун концерт көргүскен.

ЧУРУКТА: «Саян» ансамблиниң танцы бөлүү оюн үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧАА НОМ

Тыва биле Украинаның аразында аны-дуңма харылзаалар чыл келгеи тудум улам быжыгып орар. Украин чогаалчы Ф. И. Зубанич «Эзир — сыныар кужу» деп тоожузун тускай ном кылдыр бо чылын парладып уидүрген. Ук номнуң тиражы — 15 муң кезек. Ында Европаның төвү Карпат дагларында база Азияның төвү Тывада чурттап, ажылдап турар кижилериниң дугайын делгеректей чугаалаан. Оларның чурттап турар черидаглар ажыр, хемнер кежирдаа болза, чүлдү-чүрээниң судалы чаңгыс, ол дээрге улустарның аразында найыралдыг кужу-дур.

Ук номда Тываның эрес-дидим эки турачыларының маадырлыг хоруктарын болгаш амгы Тывада чурттап турар кижилериниң магалыг чаңгай ажыл-херээн төөгүн турар. Номну бистиң музейже чорудуп берген. Бо ном украинда-ла Тыва дугайында башкы улуг ном. Ону бистиң музейниң «Кызыл — Ровно — төреледешкек хоорайлар» деп тускай делгелтеге салыр бис.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

ХОЛУ ЧОК УРУГ

Буруи шагда бир далайның соңгу чүгүнге бир хаан чурттап чораан. Ол хаан он беш харлыг чаңгыс кыстыг турган, оозу хат-салгын-даа үрбес мүңгаш шил бажың иштинге бодулун туразы-биле ойнап, хөлдеп өскен турган.

Ук далайның муриуу чүгүнге база бир хаан чурттан чораан. Ол база-ла он беш харлыг ооллуг. Ол оол хөй номнар номчуп, эртемге өөренип турган.

Бир-де катап соңгу хаан мрак чер чорун, улуг үүлеерек бүдүрер апарган. Ыначгаш кадынынга бодунуң уруун хайгаарап, көрүп, турары-биле чагып кааш, уэун хуусаалыг орукче чорупкан.

Хаанның кадыкы ол урууниуп соңгу иезн турган чүве-дир. Ыначгаш ол уругга хөцүү чок, кандыг-ла-бир арга-биле ол уругдап адырлып алыксаар, ону көрбес турган. Хаанның чалчалары бир хүн ажылдап турда, тараа аразындан улуг диштиг күске үне халып келген. Чалчалар ону түүп алгаш, кадынга апарын берген. Кадын күскеин өлүргеш, улуг дижинин бирээзин сыккаш, шыгжап ап-тыр эвеспе.

Үш чыл эрткен. Хаан чаныып келгеш уруунун кандыг турганын кадындан айтырган. Кадын өөрүп: — «Эки-ле турган-чүве боор ийин ол. силериниң уруунардан бир улуг диштиг, амытан үнген-ме... болгай» — дээш күскеиниң дижин аңаа ап берген. Хаан ону көргеш киленген хорадааш, уруун чалчаларынга хүлүүн эккелгеш, сеткезин чидирип, бажын кезеп дээш далай кызынче сүүн апкар чораан. Тынын арттырар ыыллыр уруу дилээрге, хаан өөр ийин холун эгиннериниң бажындан үзе шаап кааш, чоруй барган.

Ийи холу чок уруг оңгарлып миниял келгеш, холдары чок болганынга мунгарааш, далайның дүвүче дүжүп өлүр деп шиитпирлеп алгаш, сугже кирип каан. Ыначаза-даа далайның суу ону кырынга салдадын алгаш, муриуу чүкте хаанның оглунуң ортулуунуң чанынга эккелген. Селгүүстен чораан оол ону көрүп кааш сугдан үидүрүп келгеш, холдары чок болурга элдепсинип кайгап турган. Уруг аңаа болган чүвениң дугайында шуптузуп чугаалап берген. Оол урутну бодунуң өргээзинге эккелгеш, ооң холдарын эмнедип, чоорту кады чурттай берип-тирлер.

Эзен хаанның бир дүжүмеди өлген, ооң орнунга эртембилиглиг чаа дүжүмет херек деп чарлал удаваанда дыңналы берген. Оол аңаа баргаш шылгалданы кончут эки тутказ, дүжүметтиң орнунга олурупкан. «Удавас чаныып чеде бээр мен» деп адазынга чагаа чоруткан. Ол чагааны чедирип чораан элчи орук ара бир кыдаттың аалынга хонуп, арагага сыгаткаш, ужуп каар орта, ол кыдат ооң чагаазын уштуп номчуурга. Эзен хаанның дүжүмединиң ада-иезинче, кадайынче чоруткан чагаазы болган. Кыдаттың кадайы биеги хораларны кадай болган. Ол кадай чагааны алгаш, «мээн кадайымны өлүмүн черже шөлүүтүнер» деп бижээш, ушкан элчиниң хойнунче хевээр суп каан.

Чагааны элчи хаанга эккеп берген. Хаан ону номчаваш: — Сутдан-даа уштуп ап турар, кадайланып-даа турар, өлүмнүт черже шөлүүтүнер деп-даа турар кандай оол боор бо дээш айыы тыпкайн кенин Чаяачылар орааныга оглу-биле катап апарып каан.

Ол аразында хаанның оглу чедип келгеш адазындан кадайым, оглун айтырарга, хаан удур ажыныр. Оглун өлүрер деп барган. Оглу шыны чугаалаарга, чагаа чоруткан элчизин эккелген. Элчи орук ара кыдат аалга арагалап хонганын чугаалаан. Аалдың эзи кыдат-биле ооң хораларны кадайын байысаарга шуптузуп өчүп бергеннер.

Адашкылар ийи нешкини апарып каан черинден дилээш тыпкааннар. Өлгеннердир деп саналаш, аңаа кажыдап, ийи-үш ай дургузунда буян кылып, бүгү албаты чонунга алдын-мөңгүн үлээр кылдыр чарлап турганнар.

Уруг ону дыңнаваш, ийи холу чок кижини мени улус дораан танып каптар ийикаан дээш оглун эдертип алгаш, өскөөр чорун каан. Хем эринге келгеш сут ижин алыр дээш доңгайып бар чыткаш, уруг бир талазы-биле сугже кире берген. Үне халыыр дээш хенертен түткүүр орта бир тадакы холу бар апарган. Аңаа ол өөрээш, бир чартыы-биле сугже киргеш үне халыырга база бир холу немежип келген.

Хаанның өргээзинге чедип келгеш хамык чон алдын-мөңгүн ап, байырлап турган. Хаан бодунуң оглу-биле бедик черде салып каан ширээ баарыда мүңгаргайы кончуг. ыыт чок олурганнар. Уруг бодунуң эшаан танып кааш, оглунга:— Адаң биле кырган-ачаң олдур—дээш оглун ширээ баарынче салып үндүрупкен. Хаан оглунуң оглун танып кааш, улус аразында турган кенин дораан көрүп каавкаш, болуп көрбээн улуг байырнаадымны энаа эрттирип, чиргин чурттап чоруй барып-тырлар оо.

А. СЕНДИ

мООЛ ТООЛ

Башкызы өөреникчизиниде айтырган:

— Чээрби бешти дөрт-биле көвүдеднрге, чеже болурул, Олег?

— Бир рубль болур.

— Чүте?

— Аваам мени хүнүнүн-не садыгже айбылап, дөрт хлеб садарынга 1 рубль бээр кижи.

• • •

Башкызы өөреникчилери-биле кады совхоз шөлүнге картофель казып турган үеде сургуулдарының бирээзи:

— Ой, радикулит!—деп, алгыргаи.

— Канчап бардың. Бады? — деп, башкызы айтырган.

— Кырган-ачам ажылдан турда, боргазы шылай бээрге, мнча дээр кижи.

• • •

Бир оол ачазымдан кайгаан айтырган:

— Эргим үнелиг хлебтиң өртээнден хоралыг таакпыныр өртээ чүге ыракта бедигил, ачай?

— Кижилер таакпылаарын эвээжетсин, боттарының кадыкшылын бичии-даа бол, каинаазын дээш таакпы өртээн элээн улгаттырган боор ийин он —деп, адазы харылаан.

• • •

Ийи не хөөрежип олурган үезинде бирээзи мынча дээн:

— Мээн оглум школаны алдын медальдыг доосту.

— А мээн уруум алдын сыргалдарлыг доосту —деп, мениң эжи не кижи харылаан.

О. ДОНГАК,
Челябинскиниң юриди-ктиг техникумунуң сургууду.

ЛОТЕРЕЯ

Баштак чугаа

ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОНУУРГАКТАРГА

«БИЧИИ БОБКА» ТУРАСКААЛ

Американың Иллинойс штадында Олтон хоорайны алынчорукчилар сонуургаар. Аңаа келгеи туристерге бодунуң хоорайым алдарыктаан хамаатыы дугайында чугаалаарынга экскурсоводтар кончуг ыыктар. Ол дээрге делегейде эн узун кижи Роберт Уадлоу-дур. Ол 1918 чылда хоорай чагырыкчыларының өг-бүлезинге төрүттүнгеи. Төрелдериниң чугаазы-биле алырга Роберт—чүгле хүн санында эвес, харын шак-шагы-биле өзүп турган. Ол 9 харында ачазындан - 30 хире сантиметр узааш, ону холунга көдүрүп алыр турган, а он бир харында эзиктен үнерде доңгайып алыр турган. 1936 чылда ол он сес харлыг апаргаи 253 см дүттүг болган. Ол Олтонның чурттакчылары бодунуң чаңгыс чер чурттуунуң адын мөңгежидериниде туроскаал кылыр ажыны чыыл турардар. Оон хүлер туроскаалының бедик талтыгы 272 сантиметр болуп ужурлаг. Чүге дизе Роберт Уадлоу 1940 чылда ажыгдан өлүрде ол хире бедик дүрт-сыныг турган.

Редакциянның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орааничыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-25-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ачыдыкчы кистериниң 2-37-13, чаа-чаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, торларының 2-27-41, бухгалтериениың 2-12-45, солун келбейн баргаанда 2-32-75, болгаш улетпур кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут кылдыстериниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2079.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1;

ТС—00574

ЭЛЕ

НОЯБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — «Красные колокола». Уран-чечен телефильминиң 5-ки серизы. 10.10 — «Спортлотонуң» 44-ку тиражы. 10.20—АБВГД-жишеш. 10.50 — Петроваавловск шивээзи. 11.40 — Өнүктериниң шырайы. 12.20 — Концерт. 12.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтер» — «Спартак». 13.35 — Бүгүн делегейде. 13.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 15.10 — «Өг-бүле болгаш школа». 15.40 — «Цирк качонок». Уран-чечен фильм. 16.45 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 17.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Спартак». 19.15 — Политиктиг хайгаарачы В. П. Бекетовтуң беседазы. 19.45 — Мультфильм. 20.00 — «Красные колокола». Уран-чечен телефильминиң 6-гы серизы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Аныяктар кежээзи. 23.30 — Телемедээлер. 23.35 — 23.55 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазынза. 8.30 — Концерт. 9.10 — Док. чаа телефильм. 9.35—«Эртенги поста». 10.05 — Док. фильм. 10.15 — Ритмиг гимнастика. 10.45 — «Кижи от-биле демиселге». Док. фильм. 11.30 — Ленинградтың телестудиязының программазы. 13.00 —«Кино көрүкчүзүүн эдериниз». 13.45 — Док. телефильм. 14.55 — Аныяк күүсеедикчилериниң чурттар аразының музыкага фестивалы. 15.45 —«Космос болгаш чер орбиталары». 16.45—Телеочерк—«Федоскино — чурукчулар чери». 17.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Спартак». 17.35 — «Карусель». А. П. Чеховтуң чечен чугааларындан тургускан уран-чечен фильм. 19.00 — Док. фильм. 19.15 — «Кадыкшылга» 20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Делегейде болуушкуннар дончулалы. 20.30 —«Музыка киоскузу». 21.00 — «Ye». 21.35 — Киножурнал. 21.45 — 23.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Сокол».

Редакторнуң ораакчызы
А. С. ДЕМБИРЕЛЬ.

Ола

Бүгүн респу... гээр, ол хар ч... дайгактаар. чүктен хаттың ... дада 9—14 мет... метр чедир күн...

Дүне 0—5 град... дус 0—5 градус ...

Кызылга бүргээ... чаар. Хаттың дүр... метр. Дүне 1—3 ... хүндус 0—2 градус ... лур.

Кыз

НОЯБРЬ 3-Т...

«НАЙЫРАЛ»: «... молчать» 9.30, 12... 17.40 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Пр... ния Али-Бабы и 40 ра... ков» 10.20, 14.40, 19.10. ... рящая слон» 13.00, «П... ная песня любви» 17.2... тарда.

«ВОСТОК»: «Счас... Женька» 14.30, 16.10, ... 19.30 (уэатыкан) шактар...

«КАА-ХЕМ»: «Обыкн... 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 (... кан) шактарда.

Машина садып алыкчыларынга

«Нива» маркалыг 10 муң 300 рубль өртемнүг автомашинаны Кызылдың улетпур барааннар садыы эзлчег чокка сайгарып турар. Садып алыр кижи ол машинаны Тольятти хоорайдан белү чедип алыр.

Автомашинаны садып алырын күүзүнүр Кызылдың улетпур барааннар садыының садыг нилдизинге келирин чаяап турар.

Адрези: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчу, бажын № 29, эртенгиниң 9 шактан кежээкиниң 18 шакка чедир.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээдии Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 255 (12645) | 1984 чылдың ноябрь 4, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

Н. А. ТИХОНОВТУҢ Р. ГАНДИ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов баштаан ССРЭ-ниң чазак делегациязы Индияның премьер-министри Раджив Ганди-биле ужурашкан.

Индияның шылгарыңгай күүрүне ажылдакчызы Индира Гандиниң хоратан хаалдашкындан мөгөөни-биле холбаштыр совет удуртулганы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээдии Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң бодунуң ханы качыгдалын Н. А. Тихонов индий чазактың баштыңына дамчыткан.

Ийи чүрттүн улустарының үр уелиг эргe-ажыктарынга, тайбының болгаш деңнелгениң хөрөөнге дүүшкен Индия-биле найыралдың болгаш кадык ажылдажылганың чаңчыл болган харылзааларын улам ыцай бижыглаары улуг ужурдуалыг деп, совет удуртулганың санал турарын чүректин хаанындан эвлек чорудуп болгаш бот-боттарын билиринин байдалынга болган беседаның үезинде онзалап демдеглээн. Индияның чазаның удуртукчузунуң харымсалгалыг албан-хүлээлгезинге чедиштиреринин Р. Гандыга Н. А. Тихонов күүзүн.

Дамчыткан ажыглаашкын болгаш чаагай күүзүшкүүлер дээш четтиргенин Р. Ганди илергейлээн. Совет Эвилели-биле тургустунган харылзааларын Индия үнелеп, бүрүтүн политиктиг күштери болгаш бүгү индий улус ук харылзааларны калбаа-биле дегилп турарын ол демдеглээн. Дж. Нерунуң болган И. Гандиниң тургускаан чүрттүн хамаарышкак болгаш тайбыңга ыяк даштыкы политиктиг утланыышкынга дүүштүр Совет Эвилели-биле кады ажылдажылганы улам ыцай хамаалдырыкче улуг ачаргей утланган турарын ол айыткан.

ЧЕЧЕКТЕР САЛГАН

ДЕЛИ. (СЭТА). И. Гандиниң мага-бодун салган хааржакты тургускан «Тин мурти бхаван» деп туразаалдыг эвага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов баштаан ССРЭ-ниң чазак делегациязы барып чораан болгаш чечектер салган. Чечектерниң лентазында мынча деп бижээн: «Индияның шылгарыңгай күүрүне ажылдакчызы, Совет Эвилелиниң улуг өскүү Индира Гандиге ССРЭ-ниң Дээдии Совединиң Президиумундан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниңден», ол ышкаш «ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазындан».

Делегация кежигүүнери И. Гандиниң туразаалдың сактым бөлүүлээн. Н. А. Тихонов кажыдал дептериниге дараазында сөстерин бижээн: «Индий улустуң алдарлыг уруунуң мөгөөни-биле холбаштыр кажыдалды совет кижилер үлежин турар».

ТУРГУЗУУШКУННУҢ МАРШРУТТАРЫ-БИЛЕ

Совет автомобиль тудуушкуну бодунуң 60 чылын демдеглеп турар. Улус ажыл-агыныңа В. И. Ленинниң инициативазын өзугаар тургустунган бо адыр чүрттүң амыдыралының кол ує-чадалары-биле, социализмниң материал-техниктиг баазазының хөгжүлдези-биле чарылбас холбаалыг.

1924 чылдың ноябрь 7-де Кызыл шөлге байырлал чыскаалының Колониларынга баштайгы он совет автомобиль эрткен. Оон бээр-ле партиялыг, Совет күрүнениң сагыш салыышкынының ачызында автомобиль үлетпүү экономиканың дерек кырында бүгү адырларын улуг ажыктыг техника-биле хандырып турар социалистиг индустрияның кол адырларының бирээзи апарган. Совет маркалыг автомобильдерни делегейниң 85 чүрттүче үндүр садып турар.

Совет автомобиль тудуушкунунуң 60 чылынга холбаштыр Москвага, Күрүнеңи Төп концерт залынга, ноябрь 2-де байырлыг хурал болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов, партия болгаш совет харысалгалыг ажылдакчылар, найысылалдың хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери, автомобиль техникавының тургузукчулары, эртемденнер, социалистиг чаруштың мурнакчылары.

Автомобиль үзетүрүнүң министри В. Н. Поляков илеткел кылган.

Адырның сорулгаларының дутаймы чугаалавышаан, автомобиль кылын үндүрериң улам ыцай көвүдериниң, бедик бүдүрүкчүлүг, одаар чүүгге камналгалыг, эң эвээш металл чаргдалыг болгаш техниктиг хандырылгазы чогумчалыг болур ужурлуг улам улуг ажыктыг техниканы бүдүрериң өстүрериниң айтырыгларынга ол доктаанган. Ол сорулгаларны шинтирлээрде адырның эртем-биле харылзаазынга, эртем-техниктиг деңнелгениң темпилерни дүргедиргеге оныа рольду берип турар.

Совет автомобиль тудуушкунунуң техниктиг күчүзү бешчылдан бешчылче немей өзүп орар. Баштайгы бүдүрүлгелериң соон дарый чүрттүң карта-чуруунга Тольяттиде кайгамчык улуг дээн автобудурулгелер, хөй чүктер чүктээр автомобильдер — КамАЗ-тар бүдүрер талазы-биле заводтарының делегейде эң-не улуг дээн Кама комплексизи кестип келгеи. Чүүк машиналарын болгаш чиик автомобильдерни, автобустарны, кожуларны болгаш ийи дугуйлуг кожуларны кылып үндүрери хөй катап өскен болгаш көвүдеп уламчылавышаан.

Адыр бодунуң алдан чылы партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның дараазында болгулаан Племуниверинің шинтирлерин амыдыралга боттандырарымче угланган сорулгалыг утказаан. Үлетпүүнү болгаш көдээ ажылдап турган, улуг Тыва-лелгениң 40 чылынга төлептиг ужуражырымче чыылганнарны Г. Ч. Ширшин кыйгырган.

СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов шаңнатканнарга байыр чедиргеш, партияның салган сорулгаларын күүседир дээш практиктиг хемчеглерни алыр херек деп чугаалаан.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: шаңнатканнар республиканың болгаш Кызылдың партия, совет ажылдакчылары-биле.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

Улуг Октябрьның байырлалынга белек кылдыр

Дөрт чылдыын күүседипкен

Михаил Венедиктович Горбачевскийниң бригадазы 3 чыл 10 айларның дургузунда 1115 муң рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген, азы ол дээрге шалыпчы бригада он бирги беш чылдың дөрт чылының планныг онаалдазын хуусаа бетинде бүрүмү-биле күүседкен ол.

Улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур № 48 тудуг өргелелиниң бригадаларының аразында социалистиг чарышка Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу М. В. Горбачевскийниң бригадазы тинлекчилериниң бирээзи болган. Кушажылчы чедиишкини дээш оларга эргелелиг администрациязы, профсоюзтар комитеди болгаш шеверлекчилериниң, бызаңчыларының бригадалары байыр чедирген.

Бригадир Михаил Венедиктович-биле ужурашкаш, оларның ажыл-хөрээн сонуургадывыс. — Ылаңгыя бо чылын чай-кызыг чок, дынзыг тудуп ажылдап келдивис. Совет Тыванның чоокта чаа эрткен 40 чыл юбилейинге тураскааткан социалистиг хүлээлгевисти базалыр. Ындыг болганда мал чеми сан-даа, шынар-даа талазы-биле четчир болгаш мурнуку чылдардагызындан дээре.

Мал чемнерин малга хөөндектеп, ылбырадыр хайындырып, чудаңнап, микроэлементилер холуп, болбаазырадып бөөр бис. Малдың ижер суун үргүлүү чылдын бөөр. Мал чемни камныг чарыгдаар дээш үчүтту болгаш отчүтту шыңгыыраткан. Мал чемниң чарыгдалы хүн бүрүүн хайгааралында турар. Кандыг мал чемин кажан, чүү хирени бөөр чурумун кодан бүрүзүнде бижээш аскан. Ооң канчаар боттанып турарын тускай эртемниглер хынаар турар. Черле ынчаш, кодан бүрүзүнүң кыштаглаашкынны канчаар эрттирип турарын хынаар тускай кижилерни партком болгаш көдээ Совет күүскомунуң кежигүүнериндеи тургускан. Оларның дыңнадыгларын үргүлүү ап, илереттинген четпестерни дорзан чайладып турар.

— Кыштаглариың белтекели кандыгыл?

— Кыштагларның белтекелери чазын-на эгелээн бис. Малчыннар чазагже кожерниң мурнунда өдээн бөлүп, көргенни коптарып, үүрмек септелгени кылып алганнар. Чогум улуг септелгени тудугжу бригада кылган. Хой үжен үш коданга, мыйыстыг бода мал, чылгы болгаш хаваа чаңгыс-чаңгыс коданнарга кыштаар. Кыштагларның чээрби дөрту чунар-бажынарлыг. Кыштаг бүрүзүнде шагжа, оңгача четчир, одаар үүл чедиртинген. Электри база кыштаг бүрүзүнде киртинген. Малчыннар четчир. Оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны совхозтуң дирекциязы тургузуп берген. Малчын бүрүзү мал кадарар аът-биле хандыртынган. Кыштагларга телевизордаа көрүп болур.

Хамык малчыннар ам кыштагларында хонгулапкан. Чүгле Ховалыг Нараның аалы көшпээн. Малчын Чедер хөлдүң кыдында оттуг черге арттерин кадарып, кыштаанын оъдун камнап турар. Ооң кыштаа күзээнден ырак эвес, байырлал бетинде көжүрүптер бис.

— Кыштаглаашкынга болгаш Улуг Октябрьның байырлалынга кандыг-кандыг чедиишкиннерлиг ужуражып тур силер, Саакпан Томурович?

— Чайлаглаашкынны организастыр эрттиргениниң малдың семиртилгези эки болган. Кыштаглаашкынга чугула чүве ол. Күрүнеге эът болгаш дүк садар планнывысты хуусаадан үш ай эрте күүседип аллывыс. Сүт садар планны Улуг Октябрьның байырлалын таварыштыр күүседиптер бис. Ынчан он бирги беш чылдың дөрт чылында эът, сүт, дүк садар талазы-биле планнар шуптузу ажыр күүсеттинге бөөр болгаш беш чылдың сөөлгү чылының планныг онаалдаларын боттандырып киритптер бис.

Эрткен кыш кончуг берге болган. Ооң уламындан малдың хорамчазы-даа хөй, чаш төлү-даа эвээш алдынган. Төрүүр үүс башка онаштыр 52 хураган, 45 бызаа алдывыс. Ол хире чавыс көргүзүү черле турбаан чүве. Бир иекке онаштыр сагган сүт база планда көрдүнгениге четпейн турар. Хой биле чылгыдан өске малдарның өзүлдези планнап турганынга четпес болган. Бо бүгү четпестерни катаптавас ужурлуг бис. Ол четпестерни чайладыры кыштаглаашкынны чогумчалыг эрттиреринден улуг хамааржыр. Ынчангаш кыштаглаашкынны бедик деңнелге, кажангызындан-даа организастыг эрттирерин шинтирлээн бис. Амгы байдал-биле алырга, ол сорулга боттанып болур. Оны боттандырар дээш бүгү аргаларны болгаш курлавырларны ажылган, болдунар-ла хемчеглерни ап турар бис.

Каа-Хем районнуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелинде мурнакчылар хөй. Оларның чамдыктары бо:

Даараныкчының мергежилинге оон өөреткенин аныяктар мында хөй, оларның аразында будүрүлгекин мурнакчылары база бар. Ол бо хүннерде Ольга Якименкоуу дагдынып алган, даараныкчының мергежилинге белеткеп, өөредип турар. Дагдыныкчызының арга-сүмези-биле Ольга амдыызында даараныының бөдүүн аргахевирлериңге өөренип турар, чоорту ол сөзүт-чок даараныр турар апаар.

Н. А. Вихровануң ажылы өскелерге улегелиг. Ол база бо хүннерде келир чылдың үүгүнде ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: № 1 бригаданың даараныкчылары В. Сидеренко, Л. Логинова, Г. Митракова, А. Самарина олар.

В. КУУЛАР.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Каа-Хем районнуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелинде мурнакчылар хөй. Оларның чамдыктары бо:

Даараныкчының мергежилинге оон өөреткенин аныяктар мында хөй, оларның аразында будүрүлгекин мурнакчылары база бар. Ол бо хүннерде Ольга Якименкоуу дагдынып алган, даараныкчының мергежилинге белеткеп, өөредип турар. Дагдыныкчызының арга-сүмези-биле Ольга амдыызында даараныының бөдүүн аргахевирлериңге өөренип турар, чоорту ол сөзүт-чок даараныр турар апаар.

Н. А. Вихровануң ажылы өскелерге улегелиг. Ол база бо хүннерде келир чылдың үүгүнде ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: № 1 бригаданың даараныкчылары В. Сидеренко, Л. Логинова, Г. Митракова, А. Самарина олар.

В. КУУЛАР.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

САЛДАНЫ КӨВҮДЕТКЕН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының сүт-бараан фермазының саанчылары К. К. Монгуш биле У. Б. Монгуш чаа-ла алды чыл ажылдап чоруур. Оларның каймызы-даа аныяк, кайызыдаа СЭКП кежигүүнүнге кандидат.

Клара Монгушка өөрби иекти бижыглаан. Эрткен чылын бир иекке онаштыр 1500 кг сүт саап хүлээлгелиг турган, хүлээлгезин ажыр күүседип, баш саңындан-на ортуу-биле 1600 кг сүт саап алган, районнуң саанчыларының социалистиг чарыжында ийиге черни эзлээн. Чүгле үшкү кварталдың түңнели-биле алырга, 861 кг сүттү бир иекке онаштыр саап алган.

Саанчыны эжи Уран Монгуш база кызымак ишчи. Социалистиг чарышка ол идепкейлиг киришкеш, планныг онаалдаларын, бедиктен социалистиг хүлээлгелерни доктаамал күүседип турар.

О. КАҢ-ООЛ.

Кыштаглаашкын чоруп тур

КАТАПТАВАС ДЭЭШ

Улуг Октябрьның байырлалынга тураскааткан социалистиг чарыш чер болганда бо хүннерде улам өскүп турар. Бодунуң дөртен чылын демдеглээн Совет Тыванның ажылчы чонунуң хей-аъды бедик. Ам мал кыштаглаашкыны массалыы-биле эгелээн. Бо харысалгалыг ажылдың «Тинлелге» совхозта канчаар чоруп турарының дугайында интервьюну ук ажыл-агыйның кол зоотехниги Саакпан Ондардан бистиң корреспондентивис алган.

— Кыштаглаашкынга өң чугула үүл мал чеми болгай. Ону бо чылын чүү хирени белеткеп алдынар, Саакпан Томурович?

— Мал чемин мурнуку чылдардагызындан хөйну белеткээн бис. Чижээлээрге, сигенни 3200 тоннаны белеткээр турган, 3640 тоннаны белеткээн. Сенажты 650 тоннаны белеткээрин көргеп, а херек кырында ол 1200 тонна кылдынган. Витаминниг сиген далганы база планда көрдүнгениниден бир үүс тонна хөй бүдүргүмген. Бо чылын дужут бедик болганындан мал чеминге хереглээр тараа болгаш савак база четчир кылдыр белеткеттинген. Савацны кыштагларда чедирип алган бис. Силос, харын, планда көрдүнгениниден эвээш болган, ынчалза-даа саар иекте четчир. Малчыннар боттары база мал чемин белеткеп, кыштагларында чедиргилеп алганнар. Санап көрүүвүске бир баш малга кышкы үеде 13,5 центнер чемгерилге единицазы онаажыр болду. Азы мал бүрүзү хонукта 6,4 килограмм чемгерилге единицазын алыр. Ындыг болганда мал чеми сан-даа, шынар-даа талазы-биле четчир болгаш мурнуку чылдардагызындан дээре.

Мал чемнерин малга хөөндектеп, ылбырадыр хайындырып, чудаңнап, микроэлементилер холуп, болбаазырадып бөөр бис. Малдың ижер суун үргүлүү чылдын бөөр. Мал чемни камныг чарыгдаар дээш үчүтту болгаш отчүтту шыңгыыраткан. Мал чемниң чарыгдалы хүн бүрүүн хайгааралында турар. Кандыг мал чемин кажан, чүү хирени бөөр чурумун кодан бүрүзүнде бижээш аскан. Ооң канчаар боттанып турарын тускай эртемниглер хынаар турар. Черле ынчаш, кодан бүрүзүнүң кыштаглаашкынны канчаар эрттирип турарын хынаар тускай кижилерни партком болгаш көдээ Совет күүскомунуң кежигүүнериндеи тургускан. Оларның дыңнадыгларын үргүлүү ап, илереттинген четпестерни дорзан чайладып турар.

— Кыштаглариың белтекели кандыгыл?

— Кыштагларның белтекели чазын-на эгелээн бис. Малчыннар чазагже кожерниң мурнунда өдээн бөлүп, көргенни коптарып, үүрмек септелгени кылып алганнар. Чогум улуг септелгени тудугжу бригада кылган. Хой үжен үш коданга, мыйыстыг бода мал, чылгы болгаш хаваа чаңгыс-чаңгыс коданнарга кыштаар. Кыштагларның чээрби дөрту чунар-бажынарлыг. Кыштаг бүрүзүнде шагжа, оңгача четчир, одаар үүл чедиртинген. Электри база кыштаг бүрүзүнде киртинген. Малчыннар четчир. Оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны совхозтуң дирекциязы тургузуп берген. Малчын бүрүзү мал кадарар аът-биле хандыртынган. Кыштагларга телевизордаа көрүп болур.

Хамык малчыннар ам кыштагларында хонгулапкан. Чүгле Ховалыг Нараның аалы көшпээн. Малчын Чедер хөлдүң кыдында оттуг черге арттерин кадарып, кыштаанын оъдун камнап турар. Ооң кыштаа күзээнден ырак эвес, байырлал бетинде көжүрүптер бис.

— Кыштаглаашкынга болгаш Улуг Октябрьның байырлалынга кандыг-кандыг чедиишкиннерлиг ужуражып тур силер, Саакпан Томурович?

— Чайлаглаашкынны организастыр эрттиргениниден малдың семиртилгези эки болган. Кыштаглаашкынга чугула чүве ол. Күрүнеге эът болгаш дүк садар планнывысты хуусаадан үш ай эрте күүседип аллывыс. Сүт садар планны Улуг Октябрьның байырлалын таварыштыр күүседиптер бис. Ынчан он бирги беш чылдың дөрт чылында эът, сүт, дүк садар талазы-биле планнар шуптузу ажыр күүсеттинге бөөр болгаш беш чылдың сөөлгү чылының планныг онаалдаларын боттандырып киритптер бис.

Эрткен кыш кончуг берге болган. Ооң уламындан малдың хорамчазы-даа хөй, чаш төлү-даа эвээш алдынган. Төрүүр үүс башка онаштыр 52 хураган, 45 бызаа алдывыс. Ол хире чавыс көргүзүү черле турбаан чүве. Бир иекке онаштыр сагган сүт база планда көрдүнгениниге четпейн турар. Хой биле чылгыдан өске малдарның өзүлдези планнап турганынга четпес болган. Бо бүгү четпестерни катаптавас ужурлуг бис. Ол четпестерни чайладыры кыштаглаашкынны чогумчалыг эрттиреринден улуг хамааржыр. Ынчангаш кыштаглаашкынны бедик деңнелге, кажангызындан-даа организастыг эрттиреринин шинтирлээн бис. Амгы байдал-биле алырга, ол сорулга боттанып болур. Оны боттандырар дээш бүгү аргаларны болгаш курлавырларны ажылган, болдунар-ла хемчеглерни ап турар бис.

НАЙЫРАЛДЫҢ ТУГУНУҢ АДААНГА

Бөгүүгү совет Таджикистан — чүрттүң экономиктиг күчүзүнге улуг үлүүн киирип турар индустрия-аграрлыг республика. Таджик улус Совет эргечагырганың чылдарында СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының ачызында будүрүкчү күштерни бедиринге, эртемнин болгаш культураны хөгжүдеринге канчаар-даа аажок улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ол дугайын ССРЭ-ниң ДХМ-ниң организастааны, ноябрь 1-де Москвага болган парлалга конференциязында демдеглээн. Оны Таджик ССР-ниң 60 чылынга холбаштыр Таджикистанның хүүнүнге хамаарыштыр эрттиргеен.

Ленинниң тугунуң адаа-биле чораан, таджик улустуң алдан чылдар иштинде эрткен алдарлыг оруунуң дугайын Таджик ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы У. Г. Усманов чугаалаан. Таджикистанда кыска хуусаанның иштинде совет улустарының, хамыктың мурнунда орус улустуң деткимче, дузазы-биле бурунгаар депшилгеже, аскежиктиг амыдыралче кайгам чыктыг шураашкынам кылганын ол демдеглээн.

Республиканың бөгүүгү үлетпүү үүс ажыт адырларлыг, Таджикистан көдээ ажылагый продукциязын будүрер талазы-биле чүрттө кол черлериниң бирээзин эзлеп турар. Республиканың национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культураны улам-на хөгжүп турар.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИННЕРИ ДЭЭШ

ССРЭ-ниң хүндүлүг аттарын кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң, культураның ажылдакчыларынга тыпсырынга тураскааткан найысылалдың хей-ниити төлөөлекчилериниң хуралы дүүн партия хооркомунуң хуралдаар залынга болуп эрткен. СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов оны ажыткан.

СЭКП ТК-ның кежигүүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинге сөс берген. Республиканың ажылчы чоннары чоокта чаа Совет Тыванның 40 чылын байырлалды-биле демдеглеп эрттирген, амаа Совет эргечагырганың чылдарында улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга чедип алган чедиишкиннери түңнээнип ол чугаазынга айыткан. СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының, ооң үүн бүрү ада сагыш салыышкынының, улут орус болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа хей национал улустарының дузаламчызының ачызында ол чедиишкиннер боттанган.

Коммунистиг тургузуушкунга Тыва АССР-ниң чедиишкиннериниң чижээнге МАР-га эрткен ССРЭ-ниң хүннеринге тураскааткан хемчеглер болгаш Тыва литератураның болгаш уран чүүлүү Москвага хүннери бедик деңнелге эрткенин ол чыылганнарга дыңнаткан.

Совет Тыванның 40 чылының байырлалының бүдүүзүнде социалистиг чарыштың тинлекчилеринге шилчиир болгаш тураскаалдыг туктарны, улус ажыл-агыйының болук мурнакчыларынга хүндүлүг аттарны, хүндүлүг бижиктерни тывыскан. Оларның аразындан үш кижиге бистиң республикага ССРЭ-ниң хүндүлүг аттарын тывысканы ол чугаалаан, шаңнатканнарының ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалаан. Тыва АССР-ниң республика эмнелгезиниң хирургия салбырының эргелекчизи Александр Иванович Кануниковка «ССРЭ-ниң улустуң эмчизи», Кызыл хоорайның № 2 ортумак школазының башкызы Арыя Арапановна Алдын-оолга «ССРЭ-ниң улустуң башкызы», композитор Алексей Боктаевич Чыргал-оолга «ССРЭ-ниң улустуң артизи» деп хүндүлүг аттарның дипломнарын болгаш хөрек демдектерин Г. Ч. Ширшин тыпсын берген.

Шаңнатканнар А. И. Кануников, А. А. Алдын-оол, А. Б. Чыргал-оол сөс алгаш, кушажылын бедии-биле үнелээнин дээш Коммунистиг партиягa болгаш Совет чазакка сеткилиниң ханызындан улуу-биле өөрүп четтиргенин илергейлээш, моон соңгаар-даа партиялың болгаш чонуң хөрээ дээш бүгү күүүн, билиин, арга-дужулгазын үндүрүп ажылдаарын аазааннар.

Г. Ч. Ширшин бедик шаңналды алганнарга СЭКП обкомунуң, республиканың Дээдии Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң мурнуудан база катаа изиг байырны чедиргеш, ажылынга чедиишкиннерни, амыдыралынга аас-кежиктиг, эки кадыкшылды күзээн.

Ооң соонда Г. Ч. Ширшин улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының, культураның ажылдакчыларының мурнуунда турып турар чугула сорулгаларга доктааган. Ылаңгыя школа реформазын боттандырар дээш партия, совет органнар, улус өөредилгезиниң ажылдакчылары чүүү кылырын тодаргай айыткан. Кадык камгалалын улам сайзырадырыңче улуг кичээнгейни салган, эмнелгелерни калбартыр, кадрлар белеткелин экижиндер. Ол ышкаш кижилерге сагыш чованчыр, эптиг-эвилег болурунуң чугулазын чугаалаан. Тыва литератураны болгаш уран чүүлүү сайзырадыр дээш моон соңгаар кылыр ажылдар эвээш эвес дээрзин демдеглээш, чамдык четпестерге доктааган.

Республиканың ажыл-ишчилери бо чылдың эрткен он айларында элээн эки ажылдаанын ол демдеглээш, бо чылды багай эвес доозарының бүгү аргалары барын айыткан. Ынчангаш күш-ажылчы темпини кошкатпайн, эки ажылдап турган, улут Тинлелгениң 40 чылынга төлептиг ужуражырыңче чыылганнарны Г. Ч. Ширшин кыйгырган.

СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов шаңнатканнарга байыр чедиргеш, партияның салган сорулгаларын күүседир дээш практиктиг хемчеглерни алыр херек деп чугаалаан.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: шаңнатканнар республиканың болгаш Кызылдың партия, совет ажылдакчылары-биле.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ПАРТБЮРОНУ ЧҮҮ ДЭЭШ ШҮГҮМЧҮЛЭЭНИЛ?

Совет Тываның көдээзинде ылангыя бүдүрүлгениң, амыдырал хандырылганың, чуртталганың культураның болгаш өске-даа тудуглар чылдың немежин турар. «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының ишчилери аңаа боттарының үлүги киирип турарын партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралына демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң, партия ТК-ның ооң дараазында болган Пленумнарының шиитпирлерини амыдыралга боттандырар дээш коллективтиң кежигүнүнери ажылдап турар. Бо чылдың эрткен тос айларында сес муң хире дорбелгин метр чуртталга шөлүн, Чадааның туйбу заводун, бирээзи-ле үүс орунуг ийи уруглар садын болгаш өске-даа объектилерни ажыглалга кирген. Ол ышкаш мал кажааларын хөйү-биле туткан. 5500 баш хой кирер кажаанны туткан, азы планныг онаалдазын 144 хуу күүсеткен. Каттыжышкының № 5, 4, 7 көжүп чоруур механизастаттынган колонналары, Тожуның, Монгун-Тайганың бот-оруглачарылгалыг участоктары багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Үстүүде адаан коллективтерде партия, профэвилел болгаш өске-даа хөй-нинти организациялары кадрлар-биле ажылды эжиктиккениң, күш-ажылчы маргылдаанны дээштиг организастаарының, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерининг, даанган ажыл-дерээнге улустарның харысалгазын улгаттыраренның тодаргай хемчегдер уламчылап турар.

Кижилер ортузунда партияның организастыг, идеологтут, политика-кижизидилгелиг ажылы партия ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделерниге четпейн турарын саналгаш коммунистер сагыш човап чугаалааннар. Кадрларны шилиир, ажылга таарыштыр тургузар, кижизидер ажыл каттыжышкынының кайы-даа коллективинде кошкак дээрзин отчёт-соңгулдалыг хуралга демдеглээн. Ооң уламында улуступ ажылдан үнер-кирер чоруу хөй болуп артпышаан. № 1 көжүп чоруур механизастаттынган колонна ажылга 141 кижини хүлээп алгаш, 153 кижини үндүрген. № 2 көжүп чоруур механизастаттынган колонна 227 кижини хүлээп алгаш, 222 кижини үндүрген. Шак ындыг чижектер өске-даа коллективтерде бар. Ол ышкаш мергежилдиг кадрларны белеткеп алыр дээш чоруун турар ажылы четпес, бо чылын училищеге 40 кижи өөредир турган, чүгле 20 кижини чоруткан. Болунуң өөредилге комбинатынга ажылчыннарны өөредип алыр аргазын чедир ажыглавайн турар.

Партия организациязының дайынчы арга-шинээзин, коммунистиниң авангардчы ролүн бедидер талазы-биле хемчегларни айытқан доктаалды отчёт-соңгулдалыг хурал хүлээп алган.

Т. ХЕРТЕК.

Каттыжышкында чедиишкиниг кылдыгаан ажылдарбиле чергелештир чамдык четпестер барын отчет илеткел кылган партбюро секретары А. А. Родченко болгаш саналга берген коммунистер чугаалаан. Партия эге организациязында чеди коллективтиң коммунистери бактаан турар, ынчангаш оларның планныг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерини күүседири, ажыл-ишчилериниң коммунистиг кижизидилгезин дээш сагыш салыр хүлээлгелиг. Красноярскиниң төлевилел институдунуң филиалының партболуу бодунуң мурнунда салдыган сорулгаларны багай эвес шиитпирлеп, республика үжүр-дузалыг эки шынарлыг төлевилел ажылдарын кылганын хуралга мактаан. Ынчалза-даа ооң өске алды коллектив бо чылың эрткен тос айларының планныг онаалдаларын күүсетпээн. Ол болза автобаза, механизация эргелери, № 1 мехколонна, № 8 оруқ кылыр мехколонна болгаш өскелерде-даа-дыр. Ындыг турбуже партбюро оларның бердинген онаалдаларны күүсетпейн турарының чылдагаанын илередир, бар курлавырларны долу ажытлаар, кадрлар-биле ажылды эжиждер сорулга-биле коллективтиң удуртукчуларының, партболуг организакчыларының илеткелдерин, дыңнадыгларын болгаш четпестерин эдерининг практиктиг хемчегларни албаанын шыңгыы шүгүмчүлээн.

Коллективтерде организастыг эрткилээн ажыл кылдынганын отчёт-соңгулдалыг хуралдарга анализтеп, сорулгаларны тодараткан.

Ол хуралдарга СЭКП-ниң 271 кежигүнү болгаш кежигүнге кандидат, саналга берип, азы отчёт-соңгулдалыг хуралдарга олурушканнарның 38 хуузу саналга берип, хүлээп алган шиитпирлер күүселдезинге контрольду боттандырбышаан, планныг онаалдаларны күүседир дээш кадрларның харысалгазын бедидер талазы-биле чамдык ажылдар кылдынып, он бирги беш чылдың болгаш ооң дөртү чылының онаалдаларын күүседириңе коммунистиң кол күженишкинин мөөнеттингенин демдеглээн.

«Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырларында С. О. Шаран, Р. Д. Суктер-оол олар секретарлаан, «Найырал» совхозтуң хой бригадазында С. С. Очур-оол секретарлаан партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары организастыг эрткилээн.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарын белеткээринге болгаш эрттирериге парткомнар секретарьлары, партия райкомунуң аппаратының харысалгалыг ажылдакчылары, партия активы киришкен.

Анализтеп алгаш көргө, районда партия организациялары бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга партийжи салдарны күштелдириңче, ажыл-ишчилер ортузунга кижизидилге ажылыңче, чонуң амыдырал-чуртталгазынче кичээнгейни салып турар. Бо чорук ажылдың алыс түүнелериңге дээштиг салдарлыг болган.

Чер-черлерге эрткилээн отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистер ажыктыг саналларын берип, экономиканы хөгжүдериниң, партия ажылының стиль болгаш методтарын сайзырангайжыдарының, политмассалыг ажылдарының талазы-биле бот-шүгүмчүлекчи, принципиалдыг чугааны кылганнар. Чижээ, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң саанчызы О. Х. Сааназык отчёт-соңгулдалыг хуралга саналынга Торгалыг салбырында СБФ-ни көжүрүп багай организастаанын дээш совхозтуң администрациязын шүгүмчүлээн. Ооң түүнелинде инекторин ийи хүн сагбаан. «Найырал» совхозтуң Шанчы салбырында партия организациязының отчёттуг хуралынга коммунист Т. Дамдын-оол саналга берген, хүрээлеп өөлдезиниң талазы-биле партия организациязының кошкак ажылдаанын шүгүмчүлээн. «Найырал» совхозтуң ажылчын кооперациязында партия организациязының, отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунист Д. Чыртык бодунуң саналынга чонуун бараанларга хереглелин моон соңгаар өөренип көөрүн болгаш Чаа Чаа-Хөл суурга базаа тудуун дүргедилрин дилээн. Отчёт-соңгулдалыг хуралдар үезинде болгулаан он ийи саналдарга хамаарыштыр оларны боттандырары-биле хемчегларни ап чоруткан.

Амгы үеде отчёт-соңгулдалыг кампания үезинде коммунистиниң шүгүмчүлелдиг саналдарын кичээнгейлиг анализтеп көрүп, инитилештирер болгаш оларны боттандырар талазы-биле хемчегларни ап чоруудар. Шүгүмчүлелдиг саналдарны боттандырары — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерининг болгаш продукцияның бот-үнезин чигедирининг бир курлавыры болур.

Районда бригада партия организацияларының секретарьларынга, оларның өөралакчыларынга, партбюролар кежигүннерининге алдар-хүндүткелиг, ажыл-ишчи, принципиалдыг коммунистер соңгуткан. 47 секретарының тозу солушкан. Секретарларның чартымдан хөй хереженнер, он ажыы ажылчыннар, дөртен хирези дээди болгаш ортумак эртемниг коммунистер болуп, шынар составы экижээн. Олар күш-ажылчы коллективтерге организакчы болгаш кижизидилге ажылын, коммунистиниң башкарыкчы чоруун улам бедик көдүрүп шыдаар күш болуп турар.

С. САГААН.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң оргкилдизиниң инструктору.

ДҮЖҮТ-84: АЖААП АЛЫЫШКЫН МУРНАКЧЫЛАРЫНЫҢ РАЙОН СЛЕДУ

1984 чылдың дүжүт ажаалдазынга шылгараан, социалистиг чарыштың мурнакчыларының слёду Сарыг-Сепке Культура бажыңынга болуп эрткен. Тараа ажаалдазының болгаш хову ажылдарының сезонунуң түүнелдерин аңаа үндүрүп, ажылды анализтеп, арга-дужулганы солушкан болгаш сорулгаларны тодараткан.

Ажаалданың хөй мурнакчыларынга хүндүлеп бижиктерни, чемпионнуң ленталарын, дипломнарны болгаш өртектиг шаңналдарны тывыскан.

Совет Тываның 40 чылында районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күженишкиниг ажылдап, күрүнеңиң чедирип турар улуг дузазынга даңнаш, көдээ ажылагый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдеткен. СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Бүрен», «Лениничи орук», «Совет Тыва», «Бурунгаар» совхозтар күрүнеге сүт садарының тос айлар планын ажыр күүсеткеннер. Район пландан ажыр 320 тонна сүттү, 120 тонна эътти күрүнеге дужааган.

Малдың чаш төлүн камгалап алыры бо чылын элээн көвүдеп, мыйыстыг болза болгаш шээр малдың өлүп хораары кызырылган. Малчыннарның, мал ажылының специалистериниң, мал ажылында аар күш үнер ажылдарын механизастаарынга үлүүн киирип келген механизаторларының үлүг-хуузунда бар. Ниитиниң малын кыштан хүр-чаагай ажырарының магадылалын тургузуп, районда малдың чем-суурбиле хандыртыганы 101 хуу болуп турар.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң В. Романов удуртқан мал чеми белеткээр звенозу коллективтиг керээ өзүтаар ажылдаваш, бедик көргүзүглүг болган. Звено 9200 муң тонна ногаан массаны белеткээр планын 16678 муң тоннага күүсеткен.

АВМ агрегаттарының операторларының ортузунда социалистиг чарышка эки түүнелдерин «Бүрен» совхозта В. Н. Вереньев чедип алган. Планын ол 284 хуу күүсеткен. Ол ышкаш «Улуг Октябрь» совхозта К. С. Лифановтуң удуртканы мал чеми белеткээр бригада бо чылын эки түүнелдиг ажылдаан. «Совет Тыва» совхозтуң механизаторлары силос болгаш сенаж белеткээр планын чедиишкиниг күүсеткен.

Районда ниитиниң малынга чем курлавырын тургузарынга, картофель болгаш ногаалар ажаалдазынга районнуң ыяш ажыл-агыйы, кооперативтиг ацнымыр тывыш ажыл-агыйы, орук участогу, сугарылга системазының эргелери болгаш өске-даа коллективтер улуг дузаны чедирген.

Каа-Хемниң тараажылары агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок-даа болза тараа культураларының, картофельдиң болгаш ногааларының багай эвес дүжүдүн өстүргенер. Район күрүнеге хөй картофельди дужаап, планны ийи катап ажыр күүсеткен. Лениничи орук» совхозтуң картофельчилери бир гектардан-на 83,8 центнер картофельди ап, күрүнеге 950 тоннаны дужааган. Петр Изосимовтуң звенозу тозан гектар шөлдүң бир гектарындан-на 85 центнер картофельди алган.

Районда тараа ажаалдазы дооступ, бир гектардан-на 8,1

центнер дүжүт алдынган. Бир гектарга онаштыр «Лениничи орук» совхоз эң хөйү—11,2 центнерни алган.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизаторлары тараа ажаалдазын эй-не организастыг доозуп, бо дугайын октябрь он бирде-ле рапорттаан. «Бүрен», «Лениничи орук» совхозтар ажаалданы база организас-техниктиг эки деңнелге чоруткан.

Бо чылгы дүжүт ажаалдазының бир онзагай үүлү —комбайнерлериниң хөй кезин дузалакчылардыг ажылдааны болур. Агрегаттарның хүндүсү ажылдап кылышкының ол көвүдеткен болгаш аныяк механизаторларның мергежилин бедидерине идигин берген. Ол ышкаш дүжүт ажаалдазын бөлүктээр арга-биле чорутканы, техниктиг хандырылганы, техника септелгезин, механизаторларның күш-ажылын, амыдырал хандырылгазын эки организастаанны ажаап алышкынны шалыпкын чорударынга чугула ужур-дузалыг болган. Бо сезонга боттарының ак сөскилдиг, кызымаккай, төлептиг үлүүн киирген мурнакчылар хөй.

Оларның иштинде «Совет Тыва» совхозта Н. Куулар, В. Доңгак, «Бүрен» совхозта И. Чепрасов, А. Тактал, С. Кунга, И. Коровин, «Лениничи орук» совхозта Н. Агапов, И. Полежаев, «Улуг Октябрь» совхозта Н. Коробейников, И. Михальченко, А. Сорокин, «Енисей» совхозта С. Митий-оол, «Бурунгаарда» К. Арбай-оол, Ч. Тараачы, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозта В. Барбалдай, А. Паздрин, «Кызыл туктa» К. Дукар олар бар. Олар ажаап алышкынны эки шынарлыг чорутпушаан, сезон нормаларын ажыр күүсеткеннер.

Комбайнларын техниктиг белеп чоруу, ажылынын бүдүрүкчүлүү оларның техниктиг хандырылгазынын, септелгезинин, кыварчаар материалдар-биле хандырылгазының деңнелиндеп хөй-биле хамаржыр. Ажаалданы чорудары, тараанын камгалалы автопарктын ажылындан база хамаарылгалыг болган. Бо ажылдарга көскү үлүүн киирген мурнакчылар бар.

Амгы үеде районнуң совхозтарының мурнунда эң чугула сорулгаларының бирээзин — келир чылдың дүжүдүнге черни белеткээри болгаш ажыл-агыйларны боттарынын үрезиннери-биле хандырары. Тараа культураларының үрезиннерин уруп алырының планын район күүсеткен. Бар аргаларны ажыглап, күскү чер андырылгазын ажыл-агыйлар ам-даа уламчылаар. Хову ажылдарын бүрүн доосказ, септелге мастерскаяларын ыяк белеткеп, техниканың күскүкышкы үелерде септелгезин чогуур деңнелге организастаары хүнүң айтырыы болур.

Районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң мурнунда нарын, харысалгалыг сорулгаларны күүседириңге механизаторлар боттарының үлүүн киирип, он бирги беш чылдың доостур чылы. 1985 чылда көдээ ажыл-агый ажылдарын чедиишкиниг чорударының быжыг магадылалын тургузар дээрзин слёттүн киржикчилери илергейдээннер.

(Бистин корр.).

ЧУРУКТА: 1984 чылдың тараа ажаап алышкынының чемпиону, «Совет Тыва» совхозтуң хоочун механизатору, коммунист К. Д. КОЙГУН.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БРИГАДА ПАРТОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫ— КОЛЛЕКТИВТИҢ ӨЗЭЭ

Чугула хөй-нинти политиктиг болуушкын — отчёттар болгаш соңгулдалар Улуг-Хем районнуң чер-черлериңде 47 бригада партия организацияларында организастыы-биле дөозулган. Отчёт илеткелдерни чугаалажып көөрүнге учётта турар коммунистиниң болгаш партия кежигүнүнге вандидаттарының 95,5 хуузу киришкен.

Бригада партия организациялары күш-ажылчы коллективтиниң кол өзээ болуп, коммунистер боттарының хуудa үдегери-биле кижилерни күш-ажылче идепкейлиг киириштирип, эки ажыл-деректериниң эгелекчилери болбушаан, социалистиг чарыштың мурнуку одуругларында чоруп турарлар. Коммунистиниң күш-ажылга башкарыкчы чоруу өзүп, кижизидилге ажылынга коллективтиниң бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга партийжи салдар күштелип, СЭКП ТК-ның февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлериниң дүүштүр бо талазы-биле эдээн ажыл кылдынганын отчёт-соңгулдалыг хуралдарга анализтеп, сорулгаларны тодараткан.

Ол хуралдарга СЭКП-ниң 271 кежигүнү болгаш кежигүнге кандидат, саналга берип, азы отчёт-соңгулдалыг хуралдарга олурушканнарның 38 хуузу саналга берип, хүлээп алган шиитпирлер күүселдезинге контрольду боттандырбышаан, планныг онаалдаларны күүседир дээш кадрларның харысалгазын бедидер талазы-биле чамдык ажылдар кылдынып, он бирги беш чылдың болгаш ооң дөртү чылының онаалдаларын күүседириңе коммунистиниң кол күженишкинин мөөнеттингенин демдеглээн.

«Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырларында С. О. Шаран, Р. Д. Суктер-оол олар секретарлаан, «Найырал» совхозтуң хой бригадазында С. С. Очур-оол секретарлаан партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары организастыг эрткилээн.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарын белеткээринге болгаш эрттирериге парткомнар секретарьлары, партия райкомунуң аппаратының харысалгалыг ажылдакчылары, партия активы киришкен.

Анализтеп алгаш көөрге, районда партия организациялары бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга партийжи салдарны күштелдириңче, ажыл-ишчилер ортузунга кижизидилге ажылыңче, чонуң амыдырал-чуртталгазынче кичээнгейни салып турар. Бо чорук ажылдың алыс түүнелериңге дээштиг салдарлыг болган.

Чер-черлерге эрткилээн отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистер ажыктыг саналларын берип, экономиканы хөгжүдериниң, партия ажылының стиль болгаш методтарын сайзырангайжыдарының, политмассалыг ажылдарының талазы-биле бот-шүгүмчүлекчи, принципиалдыг чугааны кылганнар. Чижээ, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң саанчызы О. Х. Сааназык отчёт-соңгулдалыг хуралга саналынга Торгалыг салбырында СБФ-ни көжүрүп багай организастаанын дээш совхозтуң администрациязын шүгүмчүлээн. Ооң түүнелинде инектерин ийи хүн сагбаан. «Найырал» совхозтуң Шанчы салбырында партия организациязының отчёттуг хуралынга коммунист Т. Дамдын-оол саналга берген, хүрээлеп өөлдезиниң талазы-биле партия организациязының кошкак ажылдаанын шүгүмчүлээн. «Найырал» совхозтуң ажылчын кооперациязында партия организациязының, отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунист Д. Чыртык бодунуң саналынга чонуун бараанларга хереглелин моон соңгаар өөренип көөрүн болгаш Чаа Чаа-Хөл суурга базаа тудуун дүргедилрин дилээн. Отчёт-соңгулдалыг хуралдар үезинде болгулаан он ийи саналдарга хамаарыштыр оларны боттандырары-биле хемчегларни ап чоруткан.

Амгы үеде отчёт-соңгулдалыг кампания үезинде коммунистиниң шүгүмчүлелдиг саналдарын кичээнгейлиг анализтеп көрүп, инитилештирер болгаш оларны боттандырар талазы-биле хемчегларни ап чоруудар. Шүгүмчүлелдиг саналдарны боттандырары — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерининг болгаш продукцияның бот-үнезин чигедирининг бир курлавыры болур.

Районда бригада партия организацияларының секретарьларынга, оларның өөралакчыларынга, партбюролар кежигүннерининге алдар-хүндүткелиг, ажыл-ишчи, принципиалдыг коммунистер соңгуткан. 47 секретарының тозу солушкан. Секретарларның чартымдан хөй хереженнер, он ажыы ажылчыннар, дөртен хирези дээди болгаш ортумак эртемниг коммунистер болуп, шынар составы экижээн. Олар күш-ажылчы коллективтерге организакчы болгаш кижизидилге ажылын, коммунистиниң башкарыкчы чоруун улам бедик көдүрүп шыдаар күш болуп турар.

С. САГААН.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң оргкилдизиниң инструктору.

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕНИҢ ТУРАСКААЛЫ БОЛУР

МОСКВА. Фашизмге удур тулчуушкынга совет улустуң өлүм чок мадырыг чоруун Тиилелгениң турасказлы мөөгеннидер. Скульптурлар, архитекторлар скульптура композицияларының ажылчын хевирлерин белетизарын эгелей берген. Тиилелге турасказлының комплекизин болгаш Адажургтуң Улуг дайынының музейин тургузар талазы-биле ажылдар Пенлен даанда база эгелээн.

ЧУРУКТА: мастерскаяда белүк скульпторлар (солагай таладан өң талазынче) ССРЭ-ниң Чурулга уран чүүлдер академиязының корреспондент кежигүнү, РСФСР-ниң улустуң чурукчузу А. Цигаль, удуртунчу автор Ю. Чернов, К. Константинов, В. Кошелев, М. Дронов.

СЭТА-ның фотохроникиязы.
В. ВЕЛИКЖАНИННИҢ фотозу.

ИДЕПКЕЙИ БЕДЭЭН

Эрзин районнуң Культура бажыңы чонуун эстетиктиг, патриотчу, идей-политиктиг кижизидилгезин бедидип, базе массалыг бот-тывынгыр уран чүүлдү улам ыпай хөгжүдер дээш аныктарының болгаш ажылчын чонуун бот-идепкейин чедип алыры-биле бо чылын эдээн ажылдарны кылын чорутқан. СЭКП ТК-ның июнь, декабрь (1983 ч), апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерини удуртулга болдуруп, чон ортузунга лекция, беседаларны чорудун келген. Эрткен чылдың тос айларының дургузунда Культура бажыңынга «Билиг» иштилелдиг кежигүнүнери чонга янзы-бүрү 18 лекцияны номчаан. Культура бажыңынга оон аңгыда темалыг дыштанылга кежээдери, митингилер, номчулга конференциялары, ас журналдары, конкурстар удаа-дараа эрткип келген. Ол ажылдардан «Мээң мергежилим болгаш чоргаарымы» деп кежээни чон аажок сонуургаан, аңаа идепкейлиг киришкен. Эрзин суурунуң агитквартираларының аразында «Күскү баз» дыштанылга кежээзин, «Алдын күс» деп өзүн-чем делгелгезин кады эрттиргени база солун болган.

А районнуң Культура бажыңының «Хүлүмзүрүт» агитбригадазы Владимир Самыяның удуртулгазы-биле үүгүшкүннерин удаа-дараа организастаан келген. «Чечектел-ле, төрээн Тывам» деп концерт программазын сигенчилерге, хойжуларга саанчыларга бараалгадын келгеннер. Культура бажыңынга уруглар библиотеказының ажылдакчыларының эрттиргени тыва поэзияга ас журналы база хоочун башкылар-биле ужуражыышкын кежээзи солун болган.

Р. ЧЫНДЫГЫР.

БҮГҮ ЧҮВЕНИ КИЖИГЕ, КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

СЭКП ТК-ныҢ октябрь (1984 ч.) Пленумунун документилерин, он нйнги беш чылда болгаш 2000 чыл үеге чедир мелиорацияның болгаш мелиорастаан черлерниң ажыглалының ажытының бедидериниң үзүн хуусаалыг программазын тайылбырлаар талазы-биле масса-политиктиг ажыл болгаш лекция пропагандазы партия организацияларында, күш-ажылчы коллективтерде калбарган. Бо чылдың ноябрьда чаңгыс ай политхүннер чер-черлерге болуп эртер.

Чаңгыс ай политхүннер организаксалыларынга, илеткелчилерге, пропагандистерге, политинформаторларга болгаш агитаторларга дуза кылдыр лекциларны, беседаларны чорударының чижек тематиказын парладывыс.

Эш К. У. Черненконун чугаазы, СЭКП ТК-ныҢ октябрь Пленумунун шинтпирлери — партияның болгаш чоннуң ажылының тодаргай программазы.

СЭКП-ниҢ аграр политиказы — СЭКП-ниҢ экономиктиг стратегиязының эң чугула тудуш кезээ.

Черни мелиорастаарының үзүн хуусаалыг программазы— ажыл-агыйжы политиктиг чугула сорулга.

Аъш-чем фондузун өстүрүнге мелиорацияның ролюн бедидер.

Экономиканың аграр секторун быжыг хөгжүдер.

Мелиорация — көдээ ажылагый бүдүрүлгезин интенсификастаарының күчүлүг чепсээ.

ССРЭ-ниҢ Аъш-чем программазы — боттачышкында.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериге үлетпүр, тудуг, транспорт адырларында күш-ажылчы коллективтериҢ салышкыны.

Көдээ ажыл-агый продукциязын көвүдедир талазы-биле күженнишкинин көвүдедир.

Бүгү агролетпүр комплекизиниҢ чеднишкининг ажылдаарынга эргежок чугула байдалдарны тургузар.

Тараа бүдүрериҢ чайгылыш чокка бедидери — кол айтырыг.

Мал ажылын шапкын хөгжүдер.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин бүгү талалыг интенсификастаарының оруктары.

Күш-ажылчы, материалдыг болгаш сан-хөө күрлавырларының беричезин бедидер.

Көдээте бүдүрүлге чеднишкиннериҢ социал баазазы.

БистиҢ суурларывыстың овур-хевириңде эки өскерлиишкиннер, көдээ чоннуң амыдыралының хоорай деңнеди-биле чоокшулажмышкыны.

Көдээ ишчилериҢ материалдыг болгаш культурлуг деңнелиниҢ өзүлдези.

Көдээге амыдырал хандырылгазын сайзырангайжыдары.

КөдээниҢ социал чаартылгазының талазы-биле чугула хемчеглер.

Черни мелиорастаарын калбаа-биле хөгжүдери — көдээ ажыл-агыйны улам ыдай хөгжүдериниҢ шинтпирлиг фактору.

Мелиорация программазы — черниҢ дүжүткүрүн бедидериниҢ чаа үе-чадазы.

Мелиорацияның үзүн хуусаалыг программазының кол угланышкыннары.

Мелиорастаан черлерге чер ажылының бедик культуразын нептередир.

ЧерниҢ мелиорациязын — шынар талазы-биле чаа деңнелче.

Мелиорация тудуушкунунун чаа-чаа сорулгалары.

Черни мелиорастаарының программазын боттандырарынга эртемниҢ ролю.

Мелиорация программазын чеднишкининг боттандырарының эң чугула чүүлү — ону комплекстиг көөрү.

Мурнакчыларга, бүдүрүлгениҢ эки дуржулгазынга даянныр.

Гектар шөл болгаш олар бүрүзүнден — хөй беримчени алыр дээш.

Биче суттарылганың улуг курлавырлары.

Чаартыган черлериҢ ажыктының болгаш ажыглалың шинтпирлин-биле бедидер.

Бойдустуң өскерлиишкиннериниҢ көдээ ажыл-агыйның хамааржыр чоруун эң-не эвээжедир.

Экономиктиг механизмни, бригада керээзиниҢ аргаларын долу ажыглаар.

Черни мелиорастаарының кол угланышкыннары.

Бойдустуң чайгаар үнген мал чеминиг шөлдерин чурумчудары — соңгаарлаттынмас ажыл.

Мелиоратор кадрларны белеткээрин сайзырангайжыдар.

Черни мелиорастаарының экологтуг айтырыглары.

Черни ажыл-агыйжы өзүбиле ажыглаар, ону экижиткеш келир салгалга арттырар.

Суг болгаш чер курлавырларын тургузарынга арга-арыгның ролю.

Черни чаартырынга аныктарың салышкыны.

Мелиорация программазы — бүгү улустуң хөрээ.

БистиҢ планнарывыстың социал угланышкыны.

Эртем болгаш техниканың чеднишкиннерин — бүдүрүлгеге нептередир.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн шинтпирлин-биле бедидер.

Кампанга чурумун күштелдирер.

Эргелеп-башкарылга болгаш ажыл-агый механизмнерин сайзырангайжыдар.

1984 чылдың беш чылдың онаалдаларын чеднишкининг күүседириңче күженнишкинин мөөңнээл.

Инициативаны болгаш ажыл-херекчи чоруктуг бүгү талалыг хөгжүдер болгаш деткиир, сагылга-чурумну база корум-чурумну быжыглаар.

Контрольдуң дээштинин бедидер.

Күш-ажылчы коллективтерге социалистиг чарыштың дээштиин бедидер.

Бот-оруга-чарылгалыг бригада керээзин, мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазын калбаа-биле нептередир.

БистиҢ планнарывыс — тургузукчу ажыл-иштин планнары.

СЭКП-ниҢ тайбын, улустарның аймык чок чоруу болгаш кады ажылдажылгазы дээш чайгылыш чок демисели.

СЭКП ТК-ныҢ октябрь Пленумунун шинтпирлери — партияның совет кижи дутайында доктаамал сагыш салышкынының херечизи.

БӨГҮН НИКАРАГУАГА СОҢГУЛДАЛАР

БОМБУРЗЕКТИН СУДАЛЫ

МАНАГУА. (СЭТА-ныҢ корр. А. Трушин). Соңгулда мурнунуҢ лозуңнарын, чурттуҢ президентизиниҢ, Национал ассамблеяның кандидаттарының портрет чуруктарын, янзы-бүрү политиктиг партияларының болгаш организацияларының туктарын Никарагуаның наймысылалыга болгаш өске-даа хоорайларга көрүп болур.

Республиканың төөгүзүнде эң баштайгы хостуг, демократтыг соңгулдалар бөгүн ноябрь 4-те болур. Аваа бүдүн чартык миллион ажыг соңгукчулар киржир. Олар президентини, оралакчы президентини болгаш Национал ассамблеяның 90 депутаттарын соңгуурлар.

Янзы-бүрү партиялардан кандидаттар радио болгаш телевидение дамчыштыр, массалыг митингилериҢ үезинде боттарының соңгулда программаларын деткиириңче соңгукчуларны кыйгырып турган.

АмериканыҢ Каттышкан Штаттарының чалчазы диктатор Сомосага удур хөй чылдарда демиселге никарагуа улустуң революстуг авангарды болур эргени чаалап алган Сандиножу национал хосталга фронтузунуң соңгуалда программазы демократтыг, улусчу болгаш империализмге удур бүдүштүг болуп турар.

Никарагуага революстуг чорудулганы улам ыдай хөгжүдериңче уттанган чугула сорулгаларны Сандиножу фронт бодунуң мурнунга салган: улусчу эрге-чагырганы, ажылчын аңгының, тараачыннарының болгаш ажылчы чоннарының өске-даа төлөөлөкчилериниҢ эвилелин быжыглаары, күрүне секторун, ооң иштинде аграр реформазын дүргедириңге үндезилеттинген көдээ ажыл-агыйда ыдыг секторну калбартыры, чурттуң экономиктиг күчүзүн катан тургузары, ооң камгаланыр аргазын быжыглаары — ол фронтунуң соңгулда мурнунуң программазында кол сорулгалар болуп турар. Даштыкы политика талазы-биле Сандиножу национал хосталга фронтузу каяа-даа каттышпазының утланышкынын улам-ныла чорудар, делегейниҢ бүгү чурттары-биле харылаалаларын хөгжүдер болгаш быжыглаар эргени камгалаар, боттарының хосталгазы дээш улустарның чөптүт демиселин деткиир, бүгү кижи төрелгеттенге кол кыжанышкынга — америк администрациясының милитаризмге, дайынзырак, өжелекчи политиказынга удур демисежир бодап турар.

Сандиножу фронт чурттуң соңгулдаларга киржир турар политиктиг өске күштериниҢ ылгалдыг кыдыр нарын айтырыгларны чүүлү сес кырынга эвес, а херек кырында хосталга фронтузунуң соңгуалда программазы демократтыг, улусчу болгаш империализмге удур бүдүштүг болуп турар.

Никарагуага революстуг чорудулганы улам ыдай хөгжүдериңче уттанган чугула сорулгаларны Сандиножу фронт бодунуң мурнунга салган: улусчу эрге-чагырганы, ажылчын аңгының, тараачыннарының болгаш ажылчы чоннарының өске-даа төлөөлөкчилериниҢ эвилелин быжыглаары, күрүне секторун, ооң иштинде аграр реформазын дүргедириңге үндезилеттинген көдээ ажыл-агыйда ыдыг секторну калбартыры, чурттуң экономиктиг күчүзүн катан тургузары, ооң камгаланыр аргазын быжыглаары — ол фронтунуң соңгулда мурнунуң программазында кол сорулгалар болуп турар. Даштыкы политика талазы-биле Сандиножу национал хосталга фронтузу каяа-даа каттышпазының утланышкынын улам-ныла чорудар, делегейниҢ бүгү чурттары-биле харылаалаларын хөгжүдер болгаш быжыглаар эргени камгалаар, боттарының хосталгазы дээш улустарның чөптүт демиселин деткиир, бүгү кижи төрелгеттенге кол кыжанышкынга — америк администрациясының милитаризмге, дайынзырак, өжелекчи политиказынга удур демисежир бодап турар.

Сандиножу фронт чурттуң соңгулдаларга киржир турар политиктиг өске күштериниҢ ылгалдыг кыдыр нарын айтырыгларны чүүлү сес кырынга эвес, а херек кырында шинтпирлин, экономиктиг чаартылгаларны боттандырын турар. Соңгулда кампаниязының үезинде Никарагуаның хөй суурларынга митингилер болган, ук митингилериҢ үезинде тараачыннар чер эдилээр эргениҢ документилерин алган. Чүгле бо чылын безин 700 мың гектар ажыг үүшүдүүттүг черлерни тараачыннарга үлеп берген. Чурттуң камгалалын күштелдирер сорулгаларга хөй хөреңгилерни болгаш материалдыг курлавырларны чарыгдан турза-даа, чурттага бажыңларын, эвилелерин, школаларын тударын чазак организастан турар.

Соңгулдаларга белеткел Никарагуада иштики болган даштыкы талазы-биле эң-не чидиг политиктиг байдалга болуп эткен. Никарагуаның революциязынга удур чарлаттымаан дайынны Рейганның администрациязы улам-на күштелдирип, ол чурттуң чоннуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун боой тударын оралдажыр, күрүне терроризмнин (өлүрүкчу чоруктун) каржы политиказын чорудун турар. АКШ-ныҢ төп разведка эргелелинин дужаалы-биле контрреволюстуг сомосажы дээрбечилер Никарагуаже халдаашкыннарны база күштелдирген. Никарагуаның чазаанга удур «партизан дайынынга психологтуг хөделиишкиннериҢ өөредилге ному» дээр айтымышкынны АКШ-ныҢ төп разведка эргелели сомосажы дээрбечилерге үлеп берген. Ол «өөредилге номун» удуртулга бөлдүрбушаан, чепсектиг дээрбечилер Никарагуаның девискээрниче шургун киргеш, тараачыннар кооперативтериниче халдап, школаларны, эвилелерни, бүдүрүге черлерни, складтарны өрттеди, буза тепсин, кем-бурыу чок кижилерни өлүрүп, тудуп аппарын турар.

АКШ-ныҢ болгаш ооң чалчаларының — сомосажы контрреволюстуг дээрбечилериниҢ дерзин үүдедиглери Никарагуага он-он миллион долларның хогаралын чедирип турар. АКШ-ның айтымышкынын ёзугаар барымын талакы капиталистиг күрүвелериниҢ баскылары Никарагуага чөлү бөрүнден база өйталаан. Ынчалган сан-хөө талазы-биле чуртта нарын байдал тургуступ-ган, аъш-чем продуктулары чеднишкейн турар.

Соңгулда кампаниязының үезинде чурттуң иштики реакциязы бажын база ковайтып келген. Никарагуаның камгалакчылары иштики реакцияны «Рейганның бешки колониязы» азы «контрреволюстуг иштики фронт» деп адап турар. Буржуаз партиялар «холбаштырылганың демократтыг комиссиязы» дээр сүлчээчи эвилелди долгандыр каттышканнар. Олар соңгулдаларга киржиринден өөчүк-чоңгээчи ёзу-биле өйталаанар. Хуу өөчүлүглериниҢ дээди чөвүелиниге каттышкан улуг капиталдың төлөөлөкчилери — империализмге чызаалаан күштер үредекчи хөделиишкиннерни ылып турар. Католиктиг шажының хартаачылары соңгу үеде база идепкейжээн.

Чуртка революстуг чорудулга ханылаан соңгулде хамаарышпас либералдыг партияның удуртулгазы — барымын үеелдиглериниҢ талазынче чоорту чугула кире берген болгаш соңгулдаларны б дүрүүлге мелегел кылыр аңаа киржиринден өйталаан. Ол партия ыдыг мелегел кылырының мурнуу чарымда ооң турар бажыңынга америк элчин Г. Берголд барын чораан. АКШ-ныҢ элчин ынчаан мелегээн: «Хамаарышпас либералдар соңгулдаларга киржиринден өйталаанар болза, ол чорук Каттышкан Штаттарының политиказынга бөгей салдарлыг болур нйнги». Америк элчинин арын-шүүр чок ол мелегелин — Никарагуаның иштики хөректоринге каржы холаарлаашкын-дыр.

Америк буржуаз пропаганда Никарагуага удур өөчүк-чоңгээлиг шүүдлерни соңгулдалар будуузунде кедергей өөскүткен. Чижээ, Никарагуаның Блюфф өртээлинде совет «мингерин» — шериг самолёттарын «өөкен дүжүүрү» турар деп хоозун медээни америк буржуаз солуннар парлаан. Ынчалган АКШ-ныҢ чазаа Никарагуаже дорт халдаашкынны кылырынга чыдык тывар болган турар. Ынчалзажок бүгү никарагуа улус америк империалистерге болгаш олардың чалчаларынга ойтур шавышкынны таварыштырарынга бүрүн шинтпирлиг.

Ноябрь 4 — маадырлыг никарагуа улустуң төөгүзүнде чугула хүн болур. Америк агрессияга удур ооң демиселинге баштайгы демократтыг, ёзулут хостуг соңгулдалар улуг рольду ойнаар.

ЧУРТТУҢ ЧАҢГЫС ЭВИН БЫЖЫГЛААР

Раджив Гандинның кыйгырыы

ДЕЛИ. (СЭТА). Индира Ганди өлүткен соолуңде шажын-общинаны чылдык кылган хулиган кижилериниҢ эгелээни корум-чурум чок чоруктарны доп-дораан соксадыр керекке дузаны коргузериңче эрге-чагыргада Индий национал конгресс (И) партиязы Индияның премьер-министри Раджив Ганди хыйгырган. «Индира Гандини оксуиган бис, ынчалзажок ооң чагыглары бисте артып калган» деп ол онзалап демдеглээн. Чуртту чаңгыс эвин камгалаарын, ону база депшилгени быжыглаар дээш ажылдаарын, чоннуң бүгү белүктериниҢ эп-найыралдыг догунналашкынын хандырарын, шажын-общинаның эптиг чоруун болгаш хосталганы могаг-шылаг чокка дилим камгалаарын И. Ганди биске чагаан деп, чаа премьер-министр чугаалаан. Ол принциптерни Махатма Гандидем болгаш Джавахарлал Нерудан И. Ганди хүлээп алган.

Делиде болгаш өске-даа чамдык черлерде амгы үеде болуушкуннар Индира ГандиниҢ камгалап чораан херээнге шуут-ла чөрүшкек болуп турар. Бүгү кужүүсту улгаттырар ыдыг үеде корум-чурум чок чоруктар бистерни кошкадып турар. Күчүлүг болгаш чечектелген Индияны күзевес кижилерге корум-чурум чок чоруктар дузалап турар деп, премьер-министр айыткан.

Шажын-община өжөөкежиишкинге, хулиганчы үүдедиглерге удур демиселди баштаарынче партияның бүгү кежигүннерин, илаңгыя ооң аныктар бөлүүн Раджив Ганди кыйгырган.

Индияда дүшкүүрлүг байдал хевээр болуп турар. Хөй штаттарының болгаш эвилел девискээрлериниҢ, ылаңгыя Джамму болгаш КашмириниҢ, Пенджабтың, Химачал-ПрадештиҢ, Ориссаның, чурттуң соягу-чөөн девискээриниҢ хоорайларында комендант шагын чарлаан. Корум-чурумну турузар болгаш тайбын байдалды катан тургузар талазы-биле полицияга болгаш айыл чок чоруктуң күштеринге дузалаар кыдыр чамдык черлерге шериг кезектерин быжыглаан. Найысылалче кирер оруктарны айыл чок чоруктуң күштери шыңгыы хыналып турар. Ап чоруткан хемчеглериниҢ ачызында бүгү чуртта байдалды эрге-чагыргалаинтизи-биле тудуп турар.

Индира ГандиниҢ бүгү амыдыралы бараан болдурганы күчүлүг чаа Индияны тургузарын хандырарынга, чурттуң чаңгыс эвин камгалаарынга армияның белекин армия штабының начальниги генералдейтенант А. Вайдья чеңсектиг күштериниҢ өөрүүзүнден чуртту удуртулгазынга болгаш чоннуга бүзүреткен. Шериг албаныглары турган сиккилер чаа чазактың хемчеглерин деткээн, оларның аразында халдашкан хөй генералдар бар. Ниити национал идеалдарга шынчы чоруткаадыгларынче, Индияның дайынчыларының ниидыг-даа күткүүшкүннериңе өөскөзынче шериг албанында бүгү сиккилерни олар кыйгырган.

Аймык чок чоруктуң күштери болгаш полиция чуртта бүгү штаттарында байдалды контрольдан турар. Дээрбечи хөделиишкиннериңе удур демиселди чорудар сорулгалыг хөй-ниитиниҢ комитеттерин индий найысылалдың хөй районнарында тургусканы ЮПИ агентство дыңнаткан.

Реакцияның чалчаларынга өлүткен шылгаранган, күрүне болгаш политиктиг ажылдакчы Индира Ганди-биле чарлышкыннарны ёзулалың бүгү Индия үргүлчүлеп турар.

ВУЛКАН ЧАЖЫТТЫ КАДАГАЛААН

Камчаткада Горелый вулкан барык 35 чыл дургузунда бир чажытты кадагалап келген. Вулканның черден чалбышталып үнген оду 1980 чылда улуг дошту эргизиппкен. Даштыг черден геологтар самолёт бузундуларын тыпканнар. Ол дутайында Камчатка облүүскомунун иштики херектер эргелелинге дыңнаткан.

Партия билединиҢ барык ирип калган карттары, капитан дужаалдыг офицерниҢ погонары, бичин паш, шопулак, термос, парашют хендирлери тывылган. Бо бүгү чүүлдер дилеп тыварынга дулгүүр болган.

Милитаристи Японияга удур дайынны үезинде ис чок читкен деп санаттырган ужудукчу офицерниҢ адын тодарадырынга Камчатка облүүскомунун иштики херектер эргелелинин ажылдакчызы иштики албанның капитаны В. А. Шагин бүдүн үш чылды ажыглаан.

Маадырлыг ужудукчунун ады тодаратынган: Владимир Деркачев Краснодар крайның Анапага ол 1916 чылда төрүттүнген. Сталинградтың шериг-ужар чүүл училишезин дооскан соолуңде, Ыраккы Чөөн чүкке албан эрттирип турган.

1945 чылдың августун он хүннериңде И. В. Деркачев дайынчы чеди ужудуушкуннарны кылган. Шүүргедекчи 888-ки ужар чүүл полугунун 1-ги эскадрильязының ол командири турган.

Камчаткага турган совет самолёттар 1945 чылдың август 18-тиҢ дүнезинде Курильские ортулуктарының уунче чорупкан. Шушма ортулукче шавар халдаашкынны кылып турган кургаг чер шериглерин болгаш Оожум океан флодунун далайжыларын агаар халдаашкыннарындан камгалаар талазы-биле дайынчы даалгаларны совет ужудукчулар күүседип чорааннар. Ужудукчуларга ынчаарда белен эвес болган Деркачевтун самолёдунун хүртүзүн дайзының снаряды үрей дээпкен. Ынчалган ол аэродромга чедир ужудуп ыыдавайн барган. Самолёттуң шасси дугуйларын ужулбайн, харга хондурарын ол оралдашкан.

ЧУРУКТА: И. Деркачевтун самолёдунун бузулган кезиниҢ чанында ужудукчулар.

И. ВАЙНШТЕЙННИҢ фотозу.

СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

СҮЛЧЭЭ КИРЖИКЧИЗИНИҢ МИННИИШГИНИ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индий парлалганың медээлерин ёзугаар алырга, премьер-министр И. ГандиниҢ амы-тынынга халдаанарының бирээзи 22 харлыг Сатвант Сингх эмведип чыткан соолуңде байысаалга үезинде өөчүк берип, премьер-министрни өлүрер сорулгалыг сүлчээ турганын чугаалаан. Сатвант Сингх Дели полициязының ажылдакчызы турган. Кезип эмнээшкин соолуңде ол өлүрүкчү миннип келгеш, мынча деп чугаалаан: сүлчээниҢ дорт күүседикчилери үш кижи турган—ол боду база халдаашкын үезинде өлүткен 33 харлыг Беант Сингх, сүлчээниҢ күүселдезин хынап, боолап турган үшкү кижи база бар. Ол кижи өөчүк берген өлүрүкчүге биллиннмес деп турар. Сүлчээни күүседир дутайында дужаалды Делиге ооң бүдүүзүнде болган ужуражмышкынга Гьяни мен деп адаттынган кижи берген.

Пенджабтың административтиг төвү Чандигархиде генерал-майор дужаалдыг бедик албан-хүлээлгелиг шериг кижи И. Гандини өлүрерин удуртқан болуп турар.

Сатвант СингхиниҢ хүлээп көрүүшкүнүн дыңнан турган эмчилер ооң чугаазын чогуур органнарга дораан-на дамчыдып берген. Сатвант Сингхини сүлчээниҢ өске киржикчилери өлүрер магат чок деп ооң айымызынганы барымдаалааш, ол өлүрүкчүнү камгалаар талазы-биле немелде хемчеглерин эрге-чагыргаларның алгаанын «Стейтсмен» солун бижээн. Ук өлүрүкчүнүҢ дараазында өчүктерин сүлчээниҢ ёзулут организаксалыларын илередириңге дузалыг болуп магат чок.

Өлүрүкчүлер-биле харылаалыг бүгү кижилерни тывар дутайында истелгелерин полиция эгелээн. Парлалганың медээлерин ёзугаар алырга, Пенджабтың Гурдаспур округунга 8 кижини тудуп хорудаан. Истелге үргүлчүлеп турар.

ПЛЕНУМ БОЛГАН

ПАРИЖ. (СЭТА). Француз компартиязының чаа доозулган пленумунга ФКП-ниҢ XXV съездизиниҢ резолюциязының төлевилелин хүлээп алган. Ук съездинин 1985 чылдың февраль 6—10-да чылдырарын шинтпирлээн. Төлевиделде айтып турарын ёзугаар алырга, француз коммунистерниҢ ам болур чыжыгыгы кол угланы Франциядa тургустунган байдалды анализтээри, чуртта соолгу болуушкуннарны барымдаалаш Франциядa тургустунган байдалды чугаалажыры болур.

ПРЕМЬЕР-МИННИСТРНИҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Премьер-министр Раджив ГандиниҢ болгаш ооң чазаанның чамдык кежигүннериниҢ чурттуң колкол оппозиститиг партиялары— Индияның Коммунистиг партиязының, Джаната партиязының, Индий национал конгресстиҢ (С) болгаш өске-даа партияларның удуртукчуларыбиле ужуражмышкыны болган. Ужуражмышкынның киржикчилери Индира ГандиниҢ өлүткениниҢ соонда хулиган идегеттерниҢ шажын болүктеринге үндезилээш, өөскүдүп турар корум-чурум чок үүдедиишкиннерге ханызы-биле сагыш човаан турарын илереткен. ЮПИ агентиледдик айтып турары-биле алырга, ол партияларның удуртукчулары премьер-министриҢ корум-чурумну болгаш тайбынчылаан байдалды катап тургузар дээш кылган хөделиишкиннерин долузу-биле деткип турарын медеглээн. Чыылганнар каттышкан кыйгырыгны хүлээп алган, чогумчалыг амыдыралды катап тургузарынче кыйгырганнар. «Индияның чаңгыс эви болгаш девискээриниҢ бүдүн-бүрүн турар чоруу кандыг-даа өртөкүне-биле камгалап алдыган турар ужурлуг» — деп, документтиде демдеглээн.

АЙЫЫЛДЫГ УГЛАНЫЫШКЫН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Рейганны Ак бажыңга нйнги дорт чыл хуусаалыг олурар кылдыр катап соңгаан таварылгада ооң администрациязы боо-чепсекти эндере бүдүрериниҢ бо-ла айымдыг угланышкыны-биле чоруур сорулгалыг бооп турар. Ол дугайын президент боду шуут ажыы-биле чугаалаан. ХерстиҢ парлалга трезниниҢ бөлүк редакторларының келир үениҢ администрациязының чаа чүүлдериниҢ дамзызының бирги чериңге чүү турарын дээрзиниҢ дугайында айтыгырымга харыы кылдыр Рейган: «ол-ла оруктан чоруурун уламчылаарын күүсеп турар мен» — деп, дорту-биле чугаалаан, ооң администрациязы эрге-чагырганы алган. АКШ-ныҢ шериг күжүн улгаттырын эгелээнин сагындырган. Ол дээрге, «тайбынче орук-тур» — деп, президент турагында бадыткаан. Херек кырында алгаш көөр болза, «Американы бажын ажыр чепсеглээриниҢ кол чүүлү баштайгы соңгушкүүнү кылыр ужурлуг шынар талазы-биле ракета-ядролуг системаларны чогаадыры.

ЧИЛИДЕ ӨЛҮРҮКЧҮ ЧОРУККА УДУР

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). ДелегейниҢ аңгы-аңгы чурттарының хөй-ниитизи ниити-национал ажыл соксадымышкынының киржикчилеринге удур ПиночеттиҢ каргыс эрге-чагыргазының алганы араатанзыг хемчеглерин шыңгыызыбиле буруу шаан турар. Оттавада, Брюссельде болгаш өске-даа күрүнелериниҢ найысылалдарында чили элчин черлериниҢ бажыңнарының чаныңга Чилиде террорга болгаш каржы-дошкун истеп сүрүүшкүннерге удурланымышкынны илередириниҢ массалыг чыыш чыскаалдары болгулаан. Франциянның даштыкы харылаалар министерствозу ажыл соксадымышкынның киржикчилерин чили эрге-чагыргаларының араатанзыг, каржы ёзу-биле ажылаан, шаажылаанынга буруу шавымышкынны кылган. Ооң туснай төлөөлекчиси национал ажыл соксадымышкынының хүнүнде чилилерниң демократияже чүткүлүн болгаш амгы турар байдал-биле эптежир күзел чогун коргузкенин демдеглээн.

ЧилиниҢ ажылчы чоннарының Национал удуртукчу чөвүелиниҢ кыйгырыын ёзугаар эрткен вторникте эрттирген ниити-национал ажыл соксадымышкыны херек кырында бүгү чуртту хаара тудуп, салдарын чедиргем болгаш диктаторжу-албадал эрге-чагырганы шыңгыы сагындырыг болганын мурнунда дыңнаткан болгай. Ажылчы чоннар Пиночетти дүжерин, каржы-дошкун шинтпирлерин күш чок болдурарын, политиктиг хоруглаттырганнарын, хосталарын, ажыл чок чоруктуң узуткаарын, ажыл төлевирин улгаттырарын болгаш ажылдаар байдалдарын экижидерин негей турганнар.

Пиночет улустуң хөлөөшкинериндеН корткаш, Сантьягода комендант шагын тургускан. Полиция чыскаалдарын тарадыы сывырар дээш боо-чепсекти ажыглаан. Ажыл соксадыкчыларынга удур диктатураның ажыглаанын арааранзыг хемчеглериниҢ түнелиде сес кижи өлүткен, ооң кижи балыглаткан.

ФРАНЦИЯ. Автомобиль кылыр «Рено» дээр компаниниҢ чурттуң аңгы-аңгы хоорайларында турар заводтарында ажыл соксадымышкынны үргүлчүлевишаан. «Рено» баштаар черниҢ ажылчыннарга ажыл төлевирин дыка кызырарын айыткан планнарынга удур бүдүрүлгелериниҢ ажылчы чоннары профэвиледдериниҢ кыйгырыын ёзугаар демисежип турар. Автомобиль кылыр үлетпүрүү «чаартырының» талазы-биле чазак планнарын катап эде көөрүн чедип алырынга шинтпирлиин ажыл соксадымчылары илередиткен. Ол планны күүседир болза, он-он мун ажылчыннар болгаш албан-хакчылар ишмы-түрелги байдалга чурттаар аппары билдиңгир.

ЧУРУКТА: «Рено» Руана хоорайда заводунуҢ цехтеринде ажыл соксадымчылары.

АФП—СЭТА-ныҢ фотозу.

КУРЛАВЫРЛАР БИСТИҢ ХОЛУВУСТА

Электротехника үлетпүрүүнүҢ министерствозунун күш-ажылчы коллективтериниҢ инициативазын, оларның беш чылдың соолгу чылында күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле дилеп тыпкан аргаларын эң К. У. Черненко СЭКП ТК-ныҢ Пленумунга чугаазынга белен-биле үнеледи. Министерствонун бедиткен социалистиг хүлээлгезинде бүдүрүлгелер, участоктар, бригадалар коллективтериниҢ шалыпчы күш-ажылы кол черни ээлээн.

Ынчалган бүдүрүлге-биле дорт харылаалыг кижилерден, бистен, кол чүве хамааржыр-дыр. Ону бистин каттыжышкынның дуржулгазы бадыткаар. Бис чыл эгезинден бээр-ле экономиктиг шинчилелге киржип келдивис. БүдүрүлгениҢ чымыштыг программазын тергиин эки күүседип, продукция бээр талазыбиле керээлиг хүлээлгелерависти чеднишкининг боттандырын келдивис.

Депшилгелиг техниканы болгаш технологияны дүргедирип — чеднишкиннерниҢ үндезини. Ол курлавырларны боттандырары-биле каттыжышкынның чаартыкчыларының күженнишкиннерин угландырган бис. Чижээ, бистер, эдикчилер-биле деңге саныг программа башкарылгалыг чаа станоктарны шингээдип ап эгелеливис. Ол дыка хөй үеин камнап алырынга дузалаар-дыр. Цехти бүрүт-биле эде дерээн соонда бедик бүдүрүкчүлүг дериг-хереклелиг киржип келдивис. БүдүрүлгениҢ чымыштыг программазын тергиин эки күүседип, продукция бээр талазыбиле керээлиг хүлээлгелерависти чеднишкининг боттандырын келдивис.

Депшилгелиг техниканы болгаш технологияны дүргедирип — чеднишкиннерниҢ үндезини. Ол курлавырларны боттандырары-биле каттыжышкынның чаартыкчыларының күженнишкиннерин угландырган бис. Чижээ, бистер, эдикчилер-биле деңге саныг программа башкарылгалыг чаа станоктарны шингээдип ап эгелеливис. Ол дыка хөй үеин камнап алырынга дузалаар-дыр. Цехти бүрүт-биле эде дерээн соонда бедик бүдүрүкчүлүг дериг-хереклелиг киржип келдивис. БүдүрүлгениҢ чымыштыг программазын тергиин эки күүседип, продукция бээр талазыбиле керээлиг хүлээлгелерависти чеднишкининг боттандырын келдивис.

Сөолгу түнелдерни эң-не хөйүү чедип алырының чугаазын СЭКП ТК-ныҢ Пленумунга чугаазынга Константин Устинович айытkан-дыр. Беш чылда эң бедик көргүзүүлерни чедип алыр дээш бүгү улустуң демиселинге хүүда салышкынны кижи бүрүзү киирерин аңаа харыы болдуваар деп санап турар бис.

А. ГОРБУНОВ.

З. В. Куйбышев аттыг «Электрозавод» каттыжышкынның токары. Күрүне шаналының лауреаты. Москва.

Тыва литератураның болгаш уран чүүлдүң Москвага хүнмери бистин республиканың амыдыралынга кайгамчыктыг улуг болуушкун болган. Литераторларның Төп бажыңынга байырлыг хуралга филология эртеминиң кандидады, критик М. А. Хадаханэ иletкел кылган. Оон соонда тыва литератураның кайгамчык хогжүдезин болгаш чедишкиннерин демдеглеп, Н. Доризо, А. Алексин, М. Годенко болгаш өскелер-даа ат-сурва билдингир чогаалчылар тыва чогаалчыларының адынга хей-хей чылыг сөстерин чугаалаанар. Чогаалчыларның ужуражыышкыны кайгамчык байырлыг бай-даалга эрткен.

ЧУРУКТАРДА: мурнуку одурүгда чогаалчылар А. Алексин, С. Данилов ужуражыышкыны үезинде; «Саяның» артистери сценаже үнеринге белеткенип турлар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

НАЙЫРАЛДЫҢ АЧЫЗЫНДА

Найысылалыныс Москва совет кижи бүрүзүнге эргим болгаш чоок. Мен моон мурнунда-даа Москвага ажылым аайы-биле каш удаа чораан мен, ынчалза-даа ынак Москвамны көрүп, магадап хамас мен. Бо удаада чоруувус онзагай харыысалгалыг турган. Тыва литератураның болгаш уран чүүлүн Москвага хүнмерин эрттиреринге киржирибиле республиканың хогжумчүдүн театрының коллективи чораанывыс ол. Москва чурттакчыларынын, найысылалдын көрүкчүлериниң мурнунга Тываның уран чүүлүн төлөөлеп, көргүзүп ойнаары — бистерге, чүүл-даа мурнунда шылгалда, харыысалгалыг дыалга деп билип турдувус. Ынчангаш кижи бүрүзү шүүдүүп, белеткеним, бүгү сагыш-сеткилди ынаар салып, дүвүреп-даа турдувус. База бир талазында — ол дээрге, төрээн Тывавысты төлөөлээри хоочун-даа, аныяк-даа артистерге улуг өөрүшкү, ат-алдардыр деп көөр бис.

Москвының Ермолова аттыг театрын көрүкчүлер долдур олурупкан. В. Кок-оолдуң «Хайыраан болуп» москвачыларга бараалгадып, ойнаар зас-кежиктиг болганывыс ол. Шин-даа эгелээн. Шинмин уделгезинде ук театрның улуг оркестри-биле бистин симфония оркестривис кады ойнап турган, онза-ла чорду. Залда көрүкчүлер эгезинден тура-ла шинин коонуг эки хүлээп ап, адыш часкавышкыны-биле артистерни катап-катап чалап турган. Чоннуң чылыг хүлээп көрүүшкүүү — бистерге эң-не өөрүшкүлүг үнелел, шаннал ол-ла болгай. Ындыг чылыг хүлээп алышкынга бүргеткен бистер хей-аът кирип, ойнап турдувус.

Ук шинде кажар, оптуг Хам-оолдуң ролюн ойнап турар мен. Ол рольду 600 ажыг катап ойнадым. Ынчалза-даа найысылалдын театрының сценазынга, москвачыларның мурнунга ынак ролюмну ойнаары — улуг харыысалга деп база катап чугаалайн. Аңаа харын аныяк чылдарым сагындырып турду. Ол рольду көрүкчүлер сонуургал-биле хүлээп алганы менээ коонуг өөрүнүг болду.

Революсчу алдарлыг төөгүзү-биле бүгү чуртка сураглыг амты үеде коммунистиг күш-ажылдын бүдүрүлгези «Москва — Сортировочная» локомотив депозунга ажылчыннарның ажылдап турары цехке концерт көргүстүвүс. «Хайыраан боттан» үзүндүүнү аңаа база ажылчыннарга ойнап көргүстүвүс. Бистин шупту көргүзүүлериви олар сонуургап, чылыг-биле хүлээп ап турдулар.

Кажа-даа ойнап турувуста москвачылар бистин чылыг-биле уткып, оюнувусту үнелеп, сонуургап турганын чугаалаары менээ коонуг өөрүүгүтдүр. Партия, совет организациларының харыысалгалыг ажылдакчылары, чурттуң ат-сураглыг артистери, чогаалчылары, чүрүкчүлери, культураның болгаш уран чүүлүн харыысалгалыг ажылдакчылары концерттериске кээп, бистиң-биле ужуражып, чугаалажып турду.

Тываның чечектелип сайзыраан культуразын таныштырын, уран чүүлүн найысылалдын көрүкчүлериниг бараалгадыр аас-кежиктиг болганывысты база катап чугаалавас аргам чок.

Бо бүгү Коммунистиг партияның, Совет чазактың адаа сагыш салыышкынының ачызында чедип алдынган болгай. Улуг совет улустун хей национ алдыг, найыралдыг өг-бүлезинге Тываның чонунун амыдыралы аас-кежиктин, чечектелиишкинин орүү-биле 40 чыл дургузында хогжүп келген. Районнар төптериниде, суурларда культура бажыңнары, библиотекалар, школалар. Районнарның бот-тывынгыр артистери тыва чонун мырыларын, танцыларын, хөөмейсыгдын Москванын чонунга бараалгадып, көргүзүп турар апаргаңы ол-дур. Ындыг улуг аас-кежиктиг биске ленинчи национал политика хайырлаан.

Тываның культура ажылдакчыларындан, артистерден Москванын, Ленинградтың дээдги өөредилге черлерин доосканнар хей, оларны сураглыг специалистер, педагогтар өөредип турар болгаш ам-даа ында өөренип турар аныяктарывыс эвээш эвес.

1955 чылда Ленинградтың театр институдун доозун турган, диплом ажылымга Островскийнин «Көпеез-даа чок турган, хенертен баяан» деп шинзинде Крутицкийнин, Горькийнин «Мещанар» деп шинзинде Сковородовтун рольдарын ойнаапым, башкыларымнын өөреткени амга чедир уттундурбас. Ол рольдарны хөгжүм-шин театрының болгаш районнарның клубтарының сценаларына чеже катап ойнаваан дээр.

Бурят чогаалчы Цэрэн Шажинин шинзинде кол маадыры кыдат садыгжының, К. Кудажының «Долуманың хуулгаазынындан» колхоз даргазы Даш-оолдун рольдарынга маадырларның овур-хевирлерин ажыдын, көрүкчүлерге чедирерин оралдажын ойнаан мен. Сагыш-сеткилимге артып калыр ынак рольдарымны эвээш эвести ойнаан мен.

Ынчангаш Коммунистиг партиявис, Төрээн чурт дээш чораараалым хайнгыын кээр. Бүгү-ле бар күжүмнү, билиимни чонумга бараалгадып, чаачаа солун рольдарны ойнаксаар-дыр мен. Бо сезонда бистиң театр К. Кудажының «Кызыл үер» деп шинзин көргүзүнге белеткен турар. Ында Калчаан-Чочунуң ролюн ойнаарынга белеткенип тур мен.

А. ТАВАКАЙ,
Тыва АССР-ниң улустун артизи.

Көдээниң культура амыдыралы

БОТ-БОТТАРЫНДАН САЛГАШПЫШААН

Ажылчы чонварның культура хандырылгазын эжижидер талазы-биле улуг ажылдарны чер болганда чорудун турар. Культура албан черлериниң ажылын чонуң дыштанылгазын эки организастаар, хостуг үе-шагын чөп ажылдарынче угландырар дээш хемчеглерни бистиң партиявыс ап чорудун турар. Клуб, библиотека албан черлери боттарының ажылын будүрүлге-биле холбаштырын, кижилерниң будүрүп турар ажыл-хереткерлери-биле чоок, аңаа дузалаар кылдыр чорудун турарыче кичээнгей сөөлүү үеде улгатканы.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң культура хандырылгазын организастаар херекке Тес-Хемниң культура албан черлери улуг-хүүзүн киириштирип турар. Районнуң Культура бажыңы уругларның музыка школазы-биле кады Самагалдай суурга массалыг хемчеглерни организастап чорудун турар. Суурга оюн-концерттер, көрүлделерни организастап келген. Бот-тывынгыр уран чүүлче чонну мобилизастап хаара тудар ажылды эки организастаан. Тываның юбилейинге турасказаткан республика фестивалынга тес-хемчилер чедишкиниг киришкени оон бадыткалы болур. Танцылыларның танцылары, ниити ырның күүселделери мактатканы биле бис. Харыы «Хээлер» деп танцының күүсеткичилери Тыва литератураның болгаш уран чүүлүн Москвага хүнмерге киржип, концерттерге ойнааш келген болгай. Ам күзел чүл дээрге доктаатынган эки чаңчылдарны ара соксадып кагбайн, улам сайзырадыры, байлакшыдары чугула. Ону чедип алырының базазы, чаа күштердаа четчир деп чугаалап болур.

Районнуң Культура бажыңының «Калдак-Хамар» агитбригадазы районда малчыннарга, сезонныг ажылдар үезинде хову-шөлдерге күзенчиг аалчы болу берген. Ылаңгыя кышкы үеде малчын бригадаларга аалдап чеде бергилээр Чоокку үеде ук агитбригада тургузуп алган чаа программазы-биле район иштинге ойнап эгелээр деп турарын Культура бажыңының директору Баазан-оол Тамара чугаалап турар. Тываның юбилейинге турасказаткан сценазыткан хөгжүмүг көргүзүүнү тургускан. Оон сөзүн Өлет Чимит, музыкалын бот-тывынгыр композитор, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Кан-оол Баазан-оол бижээн.

Төрээн черинин хогжүдезин, чаа амыдыралдың өөрүшкүзүн, күш-ажылдың кижилериниң ажыл-хереткерин, районнуң ат-сураглыг мурнакчыларын мактап, алдаржыткан. Бо көргүзүт-биле калдак-хамаржылар чон мурнунга ойнап үнеринге белеткенип турарлар.

Бригада тургустунгандан бээр чээрби чыл чедип турар. Бригада үндезилеттиниң турза аңаа Сергээ Омзаар, Дупчур Бригад, Кан-оол Баазан-оол, Демек Галина, Симчит Авый-оол Ширпен Мария дээш өске-даа культура ажылдакчылары база бот-тывынгыр артистер киржип турган. Допуй Евгений, Юрий Делег, Елена Дондувай, Данчат Алдын-кыс, Кан-оол Баазан-оол, Баазан-оол Тамара дээш өскелер-даа ам ында киржип турар.

Агитбригада бодунуң көркөргүзүглерин чылдың дөрт үезинде сезонныг ажылдар аайы-биле тургузуп ап турар. Харын Совет Тываның юбилейин таварыштыр чаа сценарийни ажылдап кылганы ол. Ам бо хүннерде районнуң Культура бажыңында кежээрнин база организастап эгелээн. Улуг Октябрьга турасказаткан байырлал кежээзинге Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери ойнаар.

Бот-тывынгыр уран чүүлге киржилгени агитбригадада эгелээннериниң бир чамдыктары ам культура талазы-биле эртем-билигни чедип алган, олла шугумда чедишкиниг ажылдап турарлар. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң культура ажылдакчызы болур салымчол ужукталып үнүп турарыч кым мактавас боор Донгак Орланмайның танцы белгүмүнүн киржикчилери (бичии уруглар-даа, улуг-даа улус) хей чылдар мурнунда-ла чон мурнунга оюн көргүзүп эгелээннер. Самагалдайжыларның танцы белгүмүнүнге киржилгези чоорту улам идепкейжи, фестиваль, көрүлделерге киржип эгелээннер. Ам көрүнер даан. Оларның танцы удуртукчузу Донгак Орланмай Тыва АССР-ниң культурازының алдарлыг ажылдакчызы деп атка төлептиг болган. Кызымак чүткүл, чогаадыкчы энергия кедизинде барып эки түнелге чедирер дээрзинге читпинг чок.

Самагалдайның Культура бажыңының ажылдакчызы Евгений Допуй 1970 чылда аңаа музыка школазын доосканы. Ол-ла школаның доозукчузу Сергей Дамчан ам Эрзинде ажылдап турар. Олар—баштайгыларның салгакчылары. Бот-тывынгыр уран чүүл-биле боттарының ажыл-хереткерин шак ынчаар долбаштырып чоруурлар кайда-даа хей.

Бот-тывынгыр композитор, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Кан-оол Баазан-оол чон ортузунга уран чүүлүн пропагандалап, бот-тывынгыр уран чүүлүн сайзырадырынга удуртуузун киириштирип чорууру эки. Ол ам Самагалдай ортумак школазында ыры башкылап турар. «Халдак-Хамар» агитбригада болгаш Культура бажыңының уругларының болгумнериниң ажылынга ол дамей-ле киржип артар. Бо өг-бүленниң ишти барык шупту аңаа ханы сонуургалдыг. Тес-Хемниң бот-тывынгыр артистериниң оюн-концерттериниге Тамара Баазан-оол-даа хей чылдарда киржип келген. Улуг уруу Екатерина Улан-Удэниң культура институдунда, база бир кызы Алена музыка школазын доосканы, ам уран чүүл үчүлишинде өөренип турар.

Белгүмнер ажылын доктаамал болгаш тодаргай угланышкынныг организастаарга, аңаа сонуургал-даа улут, кижилер күзелдин-биле келир. Белгүмүг удуртурундан база хей чүүл хамаржыр. Удуртукчунуң чогаадыкчы ажылы, чүткүлү эки түнелге чедирин кээр. Самагалдайның Культура бажыңының уругларының «Хээлер» деп танцызын чоокта болуп эрткен Тываның литературазы, уран чүүл хүннериниг иеймыслал Москвының концерт залдавынга көрүкчүлер чылыы-биле хүлээп ап турган. Ол кымга-даа өөрүшкүлүг болуру чугаажок. Эки хереги моон соңгаар-даа үламчылаары чугула.

Б. ДИРЧИН.

УРУГЛАРГА ЧОГААЛДАР

Сөөлгү чылдарда чырыкче үнген «Улуг-Хем» чечен чогаал альманагының номерлериниде уругларга кандыг чогаалдар парлаттынганы дээрзин сонуургап көрээлинер.

1982 чылда үнген, орус дылда парлаттынган № 19 «Улуг-Хем» чечен чогаал альманагында Монгуш Эргептин «Өдүгенде чайлаг» деп бичии тоожузун Вячеслав Бузыкаев «Волшебный Олуген» деп атбиле орус дылче очулдурган. Ол чогаал бичии орус уругларга чугаажок солун. Тожуда, Тере-Хөлде чурттаваан турар уруглар ии малды эки билбес болур. Ук чогаалды номчааш уруглар ол дугайын билип алырлар. Ол-ла альманахта Владимир Нестеренконуң «Сказание о Тайну-Ола» деп чогаалы база парлаттынган. Ол чогаалды тыва дылче база очулдуруп каар болза чеде артык эвес.

№ 49 «Улуг-Хем» чечен чогаал альманагында «Сылдысчыгаш» булунун киргген. Ында Кечил-оол Экер-оолдуң «Топ-топ», «Хамаараам —ойнаараам», «Кызыл-каттап чоруу бис», «Чидиг хирээм» деп шүлүктери чаптанчыг, чараш кылдыр бижиттинген. А «Чолаачы мен» деп шүлүктүң улутзуу хөлчок.

Хову-шөлду чырып
Холум дыызыг долгаар,
Хажымда ыяш-даш
Карацайным эртер—деп одуругларны бичиттингени арай кандай. Оон аңгыда Куулар Сүттүг-оолдуң «Уруккү» деп дүрген чугаазын киргген. Уругларның чугаадомаан сайзырадырынга ол дузалыг.

№ 53 «Улуг-Хем» чечен чогаал альманагында «Сылдысчыгашта» чогаалчы Олег Сувакиттиң «Ачамның чечеин» деп шүлүү киргген. Ол улут демчээлдиг. Оон бижиттингени уран-чечен, уругларга кижизидикчи утказы эки. Өскенторээн черинин дугайында өөрүшкүлүг бодаалдар, чараш дешпелге чурумалдар-биле ол эгелээн. Ол одуруглар мынды:

Төрүттүүнген, өскен чараш
чери коонуг,
Төрүп каттан аваам ышкаш
уттундурбас
Кара чаштан аатканымны
чайгаттырган
Кавайым дег эргим эттиг
тыппас-даа мен.

Аныяк шүлүкчү Александр Шоюнуң «Сонуургакпай» деп шүлүү уругларга кижизидилгелиг. Ол-ла авторнуң «Чүү дээр иоги?» деп шүлүү база бар. Шүлүктүң бижиттингени солун, каттырынчыг. Чүгле сөөлгү одуругда улуг кижи сурталл салып чугаалап турган ышкаш апаргаң:

Аяк-сава, өөш-чем... дээш,
Ажылы хей аваам сенээ
Ол-даа болза дузам ыйнаан!
Ону өөрүм чүү дээр иоги?

Ондар Охемчиктиң «Честеккаттап, челээш сүрүп...» деп шүлүүн көрүп көрээлинер.

Агаары эмзиг,
Арыг кирап,
Четтинчипкеш, челээш сүрүп,
Честек-каттап чоргулаар
бис.

«Агаары эмзиг» деп чугаалаарга кандыгыл? Арыг иштиниң агаары кандыг чыттыгыл?

№ 54 «Улуг-Хемде» Олег Сувакиттиң «Самолёттар» деп шүлүүнде саазын арттырбас самолёт кылыр Саша деп оолдуң дугайында бижээн. Ук шүлүкте саазынны камнаар херек деп бодал киргген. Ол уругларны камнуг болур чорукка кижизидериниге утланган шүлүк.

Саая Таспайның «Дөнгүр-Чучуу» деп шүлүү хөлчок чаптанчыг бижиттинген. Ында мынды одуруглар бар:

Элезинде чараш өглүг,
Ээр-дагыр конналарлыг,
Изиг, сооктан көнгүс тоовас
Ижээп кыштаар ындыг чүл
ол?

Бавуужап Ондарның «Чинчилер» деп шүлүү база уранчечен, тывызык арга-биле бижиттингеи. Шупту-ла хурттарның хевир-дүзүзүн ол-ла хевээр айтып бижээни чаптанчыг-даа, каттырынчыг-даа. А «Ала-Саасканы» деп шүлүктү «Ожук-Дажы» деп оюнга үнлезилеп бижээн. Ол хөлчок каттырынчыг, баштак шүлүк.

№ 55 «Улуг-Хем» өске үндүрүлгелерге көөрге уругларга бижээн чогаалдар-биле байлак. Ында Олег Сувакиттиң, Чооду Кара-Кускениң, Комбу Бижектиң чогаалдары киргген. № 56 «Улуг-Хемде» дуржулгалыг чогаалчылар Леонид Чадамба, Кызыл-Эник Кудажы, Монгуш Кенин-Лопсан оларның солун чогаалдары парлаттынган.

«Улуг-Хем» чечен чогаал альманагынга уруглар чогаалдарын каичаар чырыдып турарыл деп айтырыгны көрүп тура, ол талазы-биле кандыг түнелдя үндүрүп болурул? Коммунистиг партия болгаш Совет чазак өзүп орар салгалдың кижизидилгезинин дугайында ада сагыш салыышкынны салып, уруглларга эң эки чогаалдарны парлап үндүрериниге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузып турар. Оон кеску хереглизин «Улуг-Хем» чечен чогаал альманагының номер бүрүзүнде көрүп болур бис. Ында тускай «Сылдысчыгаш» булунун организастап тургускан. Ол ышкаш бистиң хоочун, дуржулгалыгдаа, аныяк, чаа эгелеп чорудар-даа чогаалчыларывыс уруглар кижизидилгезинин айтырыын чугула кылдыр көрүп, сагыш салып турары алдын.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ТВ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Красные колокола». Уран-чечен телефильмниң 6-гы сериязы. 9.55 — «Будильник». 10.25— «Совет Эвилелиниге баран боор тур мен!». 11.25 — Ленинчи комсомолдуң 1984 чылда эртем болгаш техника талазы-биле шаналдыының лауреаттары. 12.10 — «Эртенги почта». 12.40 — Киножурнал. 12.55 — Көдээниң шагы. 13.55 —«Музыка киноскузу». 14.25— Чогаалчы болгаш амыдырал. 15.15 — Чаа док. фильм. 15.35 — Уругларга кыска хемчеглиг уран- чечен телефильмнер. 16.30 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.30 — Концерт. 18.10— «Делегей панорамазы». 18.55— Мультфильмнер. 19.30 — Концерт. 20.00 — «Красные колокола». Уран-чечен телефильмниң 7-ги сериязы. 21.00—«Ye». 21.35 — Иссык-Куль — изиг хөл. 21.55 — Бүгүдеге музыка. 23.05 — Телемедээлер. 23.10 — 23.25 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИПИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-таймылдыг фильмнер. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Красноярскиниң телестудиязының программазы. 10.20 —Концерт. 11.10 — «Тоолдуң аалчылары». 12.00 — «Дириг амытанныг амыдыралы». 13.00 —Концерт. 13.30 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 14.00 — Телеклуб «Москвичка». 15.25 — «Музейниң портреди». 15.50 — Музыкалыг дамчыдыла. 16.55 — «Трудные этажи». Уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 18.00 — Концерт. 18.50 — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Смоктуновский А. С. Пушкиниң шүлүктерин номчуур. 19.45 — В. Ковтун ойнаар (аккордеон). 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15— «Эртем болгаш техника». 20.30 —Бүгүдеге стадион. 21.00— «Ye». 21.35—22.55 — «Третья скрипка». Уран-чечен чаа телефильм.

НОЯБРЬ 5
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол талазы-биле маргылдаалар таныылбыры. 9.25 — «Красные колокола» («Кызыл коңгалар»). Чеди сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги серия. 10.25— РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Казаков ойнаар (бичии). 10.45— «Алдын удазын база шойду бээр». Документалдыг телефильм. 11.10 — «Тоолчуташка аалдап чеде бергеи». Мультфильмнер: «Лабиринт». «Персей». 12.00 — Маяковский дугайында шүлүглелдер. 13.00 — 13.05 — Сөөлгү медээлер. Чапсар сөөлүнде. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 —«Сезен чылдарының коммунистери». Документалдыг фильмнер: «Эш партиомр». «Угаан-сарыыг болгаш далим коруу». 15.05— Бүгүдеге стадион. 15.35 —Харыылаш көрүнер. Горнистер! 16.10— Аваа школазы. 16.40— «24 чылда торуттуңген». Совет автомобаль үлетпүрүнүң 60 чылынга. 17.10 —«Революциянның моолары» деп фильм-концерттиг баштайгы көргүзүү. 17.40 — «Аңыл-херектер болгаш кижилер». «БАМ — бүгү чонуң туудуу». 18.10 — Литература критиги Г. Андиаризе-биле англи чогаалчы Дж. Олдридженнин беседазы. 18.30 — «Агаар казыргыларының чажыды». Эртем-чечтереигей фильм. 18.45 — Бүгүдеге делегейде. 19.00 — Ф. Пуленк. Гобой болгаш фортепьяно-биле күүседіл ыралар. 19.25 — ССР Эвилелиниң М. Горький аттыг академиктиг уран-чечен Москва театрының «Волоколам оруу» деп фильм-шиизинин баштайгы көргүзүү. А. Бектиг тоожузуна өзүгээр В. Шаповтуң шиизи. 21.00— «Ye». 21.35 — Ленинград телевидениезинин болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң В. Андреев аттыг орус улустуң оркестрнин концерти. 22.30 — «Угулаалардың аялгалары». Документалдыг телефильм. 22.45 — Бүгүдеге делегейде. 23.00 — 23.35— Футбол талазы-биле маргылдаалар таныылбыры.

ИПИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Аманак Бээлиниң көрмекерамиказы». Документалдыг телефильм. 8.35 —«Оттуруукчу». 9.05 — Орус чугаа. 9.35 — В. Иванов — «Бронепоезд 14-69». 10.25 — Бичии уругларга кыска уран-чечен телефильмнер: «Первое признание». «Пятнадцатое лето». 11.10— «Көдээниң шагы». 12.10 — Карелиядың телевидение студиязының программазы. 13.10— Мультфильмнер: «Кыргаан-аваай». «Хуулгаазын ыр». «Гав деп моортай оглу». 13.35 — «Хамык ужур акымда». 14.50 — Тайбың болгаш аныктар. 15.30 — Б. Горбатов— «Мээң уем салгакчылар». Телешин. 1-ги кезээ — «Алеша Гайдар болгаш Пэалак Гаймаон». 16.50 — 16.55 — Сөөлгү медээлер. Чапсар сөөлүнде. 18.00— Сөөлгү медээлер. 18.20 — «Пионерия». Киножурнал.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Бичии уруглаг фильм. «Кыш эзимге каичаан чедип келген». 18.45 — «Челээш». Республиканың аныктары Улуг Октябрьның баярларынга. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төөгү». Программада: Улуг Октябрьга күш-ажылчы рапорттар; «Парторганизацияларда отчёттаар болгаш сонгулдалар», «Силерниң дилээнер-биле» ССРЭ-ниң Медицина эртеминиң академиязының карак хирургизының эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчызы Кезап эмиэр эмчи О. Н. Совишков-биле интервью: Сөөлгү медээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Делегейде болуушкуннар таныылбыры». 21.00 — «Ye». 21.35 —23.00 — «Товарищ Инокентий». Уран-чечен фильм.

Редакторнуң оралакчызы А. С. ДЕМБИРЕЛ.

КИНО

НОЯБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Умеющий молчать» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 131 (новый) 9.10, «Новые приключения неуловимых» 10.30, 13.50, «Непобедимый» 12.10, 15.30, 17.10, «Прощальная песня любви» 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Арабелла — дочь пирата» 10.00, «Счастливая Женька» 11.40, 13.30, 15.10, 17.00, 19.00 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Паруса моего детства» 11.00, «Созданы друг для друга» (2 сериялыг) 12.30, 15.10, 17.50, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Семеро солдатиков» 14.00, «Тень воина» (2 сериялыг) 15.30, 18.10 шактарда.

НОЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Если можешь, прости...» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Новые приключения неуловимых» 9.00, Киносборник № 131 (новый) 10.40, «Непобедимый» 12.00, 13.40, «Медный ангел» 15.20, 17.10, 19.00, 20.50 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «День длиннее ночи» (2 сериялыг) 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

Машина садып алыкчыларынга

«Нива» маркалыг 10 мың 300 рубль өртектиг автомашинаны Кызылдың үлетпүр барааннар садыы эзлчег чеже сайгарып турар. Садып алыр кижи ол машинаны Тольятти хоорайдан беду чедип алыр.

Автомашинаны садып алырын күүзүнүг Кызылдың үлетпүр барааннар садыының садыг килдизинге келирин чалап турар.

Адрези: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчу, баның № 29, эртенгиниң 9 шактан немзекиниң 18 шакка чедир.

Организацияларның, хамаатыларның кичээнгейинге

Сөөлгү чылдарда бистин республиканың арга-арыглыг болгаш суг хөөлбектерлиг черлериниң ан-мениң болгаш балык-байланың камгалаан өстүрер сорулга-биле дээштиг хемчеглерни ап чорудун келген.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдүлүнүң бо чылдың октябрь 29-тағы айтымышкынын өзүгаар Ажыктың арга-мыштыг девискээринде күрүнеиің «Тайга» заказнигинге болгаш Кара-Хемниң умунда күрүнеиің «Тапсы» заказнигинин девискээринге черлик ан аймаанын баш санының өзүп-көвүдээринге таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле оларның турар черинге ацциаарын хораан зоналарын тургусканын организацияларга болгаш хамаатыларга дыңнадып турар.

Организацияларның төлөөлекчилериниң болгаш хамаатыларның ол черлерге дыштанып, мал өткарып кадарар, кат-чимис, моотту чыыр, ыяш кезип белеткээр дээш база оонда өске чылдагааннар-биле үүп, ханыларын ол шиитпирде хораан.

Он бирги беш чылдың даалгаларын долдур болгаш ажыр күүсеткеин дээш Бүгү-эвилелдиң болгаш республиканың социалистиг чарыжының тимлекчилерин — ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны шаннаарынга акша шанналарының орнунга дараазында барааннарны турасказалдыг белектеп кылдыр тыпсырын СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдүлүнүң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ниң 1981 чылдың март 26-да № 304 доктаалын өзүгаар чөпшээреп турар:

Хол шактары, стол болгаш хана шактары, фотоаппараттар, электрофоннар, радиоприемниктер, электрилиг чүүлүүшкүүр херекселдер, хрусталь шил савалар, фарфордан болгаш керамикадан бүдүргеи ыяш-буру кылыглар, чиик өртектиг металлдардан кылган белектер, чеп ызыртқыыштары, хөмдеп болгаш хөмнү солаан чүүлдерден кылган портфельдер, торгу аржыылдар, зонтылар, дужилер, белек аймаа.

Өртээн шилчидилге-биле ол бараанларны үлетпүр бараанларының садыының зараазында магазиниериндем садып ап болур: «Саяан» универмаг, № 3 «Белектер», № 7 «Савалар», № 12 «Электри бараанлары», № 13 «Үлетпүр бараанлары» (Первомайская автобус доктаар черде), № 14 «Аялга», № 15 «Үлетпүр бараанлары» (Заречная кудумчуда), № 18, 20, «Канцелярия бараанлары», (хем ол чарымда) магазиниер.

Белектерни четчелеп белеткээр талазы-биле чагыларны Кызылдың үлетпүр бараанлар садыы хүлээп ап турар. Таймылбыр херек болган таварылгада 2-16-25 телефонну ажыглаар.

Редакцияның адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 9. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, чаГва киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солун келбейн бараанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2079.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографазы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1; ТС—00576

УЛУГ ОКТЯБРЬГА АЛДАР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 256 (12646) | 1984 чылдың ноябрь 6, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 мөн.

Г. МАКАРОВТУҢ чураан плакады.

ЧАА ҮЕ-ЧАДАНЫ АЖЫТКАН

Октябрьны эң баштай байырлааны... Баштайгы парад... Аңаа белеткел дугайында, оларның канчаар эрткениниң дугайында эрги фото-чуруктар, кинохроника кадрлары, документилер тоогүп турар. Кедергей-ле берге чыл. Дайзыннарның аг-шерии Москваже чүткүп, терроржуларның өлүмүг өктары найысылалдың болунда безин сыыгайнып турган. Ынчалза-даа Кызыл шөлге — бүгү делегей көрүп турда, дайзынга өжештир! — Октябрь байырлалын белеткеп турган. Революстуг байырлалдар эрттириниң дуржулгазы-даа, өөн турмук чыскаал организастаарының бөдүүн планы безин чок—бүгү-ле чүвени бир дугаар кылып турган-на болгай. Ырак-чоок суурлардан Москваже кижилер чадаг иэзп эгелээн. Оларның дыка хөйү шыяба идиттерлиг, балды, хирээ тутнан. Олар москвачы ажылчыннар-биле кады Кызыл шөлге ыяш индир тудар. Кремльдиң ханаларын, Төөгү музейин кызыл туктар, лозуңнар-биле каастап-шимээр дээнин ол.

1918 чылдың ноябрь 7-ниң эртени келген. Аар балыглатнаш, чаа-ла экирээн Владимир Ильич Улуг театрга чедип келген: ында Советтериң Бүгү-россия VI [illegible] съездизиниң делегаттары чыылган. Олар-биле кад[illegible]льич Кызыл шөлче чорупкан. Муң-муң кижилер аңаа өөрүп, байыр чедирип турганнар. Ленин ыяш индирже үне бергеш, социализмниң чайлаш чок тиилелгезиниң дугайында, тайбың, чаа амыдырал дугайында, массаларның кайгамчык маадырлыг чоруунуң дугайында чугаалаан.

Октябрьның эң баштайгы чыскаалы эгелээн. Ленин Москваның ажылчыннарының болгаш аңгы-аңгы губерниялардан келген тараачыннарның колонналарынга байыр чедирген. Кызыл Шеригниң келир үедеги командирлериниң эрес, чазамык кылаш-биле эрткенин ол сетинл ханып көрген. Дүрген тачанкалар, куян машиналар, узун чыдаларлыг аттыг шериглер, дээрде чаңгыс самолёт— баштайгы парад ындыг болган...

Ынчалза-даа ол бистиң үедеги сүр-күштүг Октябрьны чыскаал, парадтарывыстың эгези, ужуу, үндезини болган — оозу-биле биске эргим, үнелиг.

Даарта телевидениениң космос харыызаазы бүгү делегейге база натап Кызыл шөлдү көргүзер, кижи төрелгетен тиилээн социализм чурттунуң Октябрь байырлалын көөр. Совет улус патриотчу, интернационалчы сетинл-сагыжын, тайбыңга ынаан, Төрээн чуртун камгалап шыдаар сүр-күчүзүн, Коммунистиг партиязын доңгандыр сырый каттышканын, өөн иштини болгаш даштыны политиказын долузу-биле деткип турарын көргүзүп илергейлээр.

Кижи төрелгетениң тоогузунге чаа үе-чаданы — капитализмниң буурап дужериниң болгаш коммунизмни догуннаарының үезин ажыткан Улуг Октябрьның 67 чыл ооң социалистиг чурттарның улустары, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен эң улуг болгаш чырытныг байырлал ыылдыр демдеглээр.

Улуг революция тиилээн соомда үүгле он үш чыл болганда ССРЭ-де ажыл чок чөрүк үзүткаттынган, а он алды чыл эрткенде массаныг бижик билбес чоруктан бүгү-ниитиниң эге өөредилгезинче шилчээн, чээрби-даа чыл четпээнде чуртка күүлүг социалистиг экономика тургустунган. Бистиң чурттуң делегейге үлетпүр бүдүрүүшкүнүнге үлүү 1922 чылда үүгле чаңгыс-ла хуу турган болза, ол ам 20 хуу чедир көдүрүлген. Улус ажыл-агыйының өске адырларында, культурада, социал амыдыралда бистиң чедишкиннеривис делегейни кайгадып турар.

Хөжудаңгай чораан дыка хөй улустар үүгле Улуг Октябрьның, Совет эрге-чагырганың ачызында боттары күрүне тургузуглуг, социалистиг экономикалыг, национал үжүн-бижиктиг, бедик хөгжээн культуралыг апарган. Тыва улустуң хосталгаже болгаш хамаарышпас чорукче өруу база узун болгаш берге болган. Ол даштыны эжелекчилериниң хөй-хөй чыдарда молчүгделин, тус черниң феодалдарының надыг-дошкун дарлалын көрген. Ол аас-кежиктиг амыдырал дугайында күзеп-бодап, ол дээш демисемип чораан. Ындыг амыдыралче ёзулуг орукту чүгле Октябрь революциязы ажытнан.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле Совет чазактың, орус болгаш өске-даа совет улустарның дузаламчыдеткимчезиниң ачызында аңы-дуңма найыралдыг өг-бүлеге Тыва хөгжүп турар үлетпүрлүг, механизастаан улуг көдээ ажыл-агыйлыг, социалистиг байлак культуралыг аграр-индустриялыг республика болу берген. Чоокта чаа Совет Тыванның юбилейин демдеглеп тура, мындыг саннарны чөргаарал-биле адап турдувус: эрткен дөртен чыл иштинде үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 67 катап, көдээ ажыл-агыйнызы —барык 20, улус ажыл-агыйының чүүктерин сөөртүү—250 ажыг, электри энергиязын ажыглаары 600 катап өскен. 1950 чыядан эрткен чылга чедир ниитиниң секторунга эзт бүдүрери 17, сүттүү—11,2, тараа бүдүрери 3,9 катап көвүдээн. Социал-культура хөгжүлдезиниң, ажылчы чоннарның чаагай чоруун бедидериниң улуг программазын республикада боттандырып турар. Аныяктарның бүгү-ниитти ортумак өөредилгезинче шилчилге көлдуунда доозулган. Тыва улустуң социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг культуразы дыка хөгжээн. Оөң бир херечизи Тыванның литературазының болгаш уран чүүлүнүң чоокта чаа Москвага болуп эрткен хүннери болган. Бистиң республикада Төрээн чуртувустуң 70 ажыг нацияларының болгаш улустарының төлөөлекчилери, чаңгыс өг-бүлениң төлдери дег, найыралдыг ажылдап, чурттап чоруурунга дүрүм ёзугаар чөргаарланып турар бис.

Бо беш чылдың баштайгы үш чыдарында республика үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүүшкүнүнүң хөгжүлдезиниң талазы-биле күрүне планнарын күүседип келген, ол дээш үш чыл улаштыр РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Беш чылдың планныг даалгалары база чедишкиннинг күүсеттинип турар, ол дугайын он-он коллективтер, чүс-чүс ажыл-ишчилер рапорттап турарлар, олар ол чедишкиннин Улуг Октябрьның байырлалынга белек ыылдыр сөңнеп турар. Тыванның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир демей, фашизмни ашкан улуг Тиилелгениң 40 чылын база партияның XXVII съездизин төлептиг уткуурунга бүзүреллдиг.

...Октябрьны эң баштай байырлаанының дугайын бодап ора, совет кижи бүрүзү канчаар-даа аажок сетинл ханыышкын болгаш чөргаарал-биле мынча деп чугаалаар:

Эргип четпес арга, хову, хемниг
Өскен-төрээн чуртум дег делгем,
Эрге-шөлээ бүргеп-чаптып турар
Өске ындыг чуртту билбес мен!

— ОКТЯБРЬНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ УЛУГ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ 67 ЧЫЛ ОЮ ДЕЛГЕРЕЗИН!

РСФСР-ниң Дээди Совединиң чыылдырар дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң төктаадыры болза:

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң оңгу чыыкының оңгу сессиязын 1984 чылдың декабрь 5-те Москва хөөрүгге чыылдырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың ноябрь 2.

КӨДЭЭ ТУДУГЖУЛАРНЫҢ БЕЛЭЭ

«Тыва совхоз тудуг» каттыжылышкынның көжүп чоруур механизастаттынган колонналарының тудугжулары Улуг Октябрьга күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражып турар. Эрткен 10 айларда 3800 баш шээр малга кажаалар тудар планныг тургаш, ажыл-агыйларга 5500 баш кирер чылыг кажаалары доозуп хүлээткен.

Ак-Чыраада болгаш Дерзиг-Аксында кайызы-даа 50-50 орунуг ясли-садты дужаза-ганы көдээ ишчилериниң бичии уругларынга өөрүүгүг белек болган.

Көдээ тудугжулар 7749 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыннарын Сүт-Хөлде, Хандагайтыда, Эрзиде, Тоора-Хемде болгаш оон-даа өске суурларда ажыглакчыларга хүлээткен. Ол дээрге эрткен чылдың ол үеинин деңнелиндеп 1448 дөрбелчин метрге дей болуп турар.

Планныг ожаалдаарын, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседкен социалистиг чарыштың тиилекчилери — Эрзин районда № 5 КМК-дан К. Х. Оюнуун, Н. Г. Сагдынын, Г. А. Хумбукнуун, С. Б. Ондарның; Тожуда бот-оруда-чарылгалыг участоктан О. В. Ивановтун, В. С. Леоновтун, В. Г. Парчевскийнин; Чадаанда № 3 КМК-ның Б. О. Монгуштуң болгаш Кызыл районда № 2 КМК-дан А. И. Федорченконун, Сосновкада № 7 КМК-дан А. Ш. Макаровтун бригадалары Улуг Октябрьның байырлалын эки көргүзүүлерлиг үүлүп турар.

Н. ООРЖАК.

ДЕКАБРЬНЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

№ 48 тудуг эргелелиндеп Раиса Фёдоровна Григоровичниң бригадазы декабрьның үлүүнде ажылдап турар.

Мурнакчы бригада бодунуп күш-ажылчы чедишкинин Октябрьның байырлалынга турасклаткан. Олар он айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын 130 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 124,8 хуу күүсеткен. Бригадада ажылынга кызымак, эки сагылга-чуруумбиле үлегер-чижекти көргүзүп турарлар эвээш эвес. Анна Шяриме, Елизавета Бараан, Аиай Ооржак, Галина Монгуш олар 12-13 чыл ажыг ажылдап келген бедик мергежилдиг шеверлекчилер. Татьяна Агыстова, Мария Монгуш, Чайданмаа Сундуй болгаш оон-даа өскелер база эки ажылдап турар. Р. Ф. Григоровичниң 17 кижи составтыг бригадазы бистин эргелелдиң шеверлекчи өскедаа бригадалары-биле кады объектилерни эки демдекке хүлээдип келген.

Чедишкиннерге сорук кирген бригада чыл тоонгузунге чедир 3 муң ажыг рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрүп шиитпирээн.

Т. АНФАЛОВА.

№ 48 тудуг эргелелиниң кылдыс начальниги.

ЧОГААДЫКЧЫ АКТИВ ХУРАЛЫ

Дүүн Тыванның чогаалчыларының өске чогаадыкчы активи-биле каттышкан хуралы болуп эрткен. Аная «РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң бөлүүр черниге Тыванның чогаалчылар организациязының ажылын чугаалаары кергенинин дугайында» клеткледи филология эртемериниң кандидады, критик М. А. Хаданаа кылган.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң юбилейлиг пленумунга СЭКП ТК-ның Чигизиг секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконун «Амыдыралдың шынын, социализмниң идеалдарын бадыткаар» деп чугаазынга дүүштүр республиканың чогаалчылар организациязының ап чорудар хемчеглерин хуралга хүлээп алган.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак хуралдың ажылынга киржип, делегерейгей чүве чугаалаан.

Михаил Исаковский

1917 чылдың Октябрь 25

Чонум, чуртум, төөгүнүг сагыжымда,
Чолдуг оглум, сактып чор мен, бодап чор мен.
Шак ол ышкаш—он чеди чыл хүнү ышкаш—
Чаңгыс-даа хүн делегейге үнүп көрбээн.

Эгелериниң эгези ол, үндезини,
Эрги шагның төнчүлү ол, өлүмү ол,
Ол-ла хүнде эң-не баштай чонум чолу
Ораннарда эң-не өндүр болу берген;

Чонум ынчан эң-не баштай күүнүн билип,
Ыстап-шылаан оорга-мойнун хөндүрүпкен,
Чогум ынчан эң-не баштай карачалдар
Ынак черин өөрүп болуп холга алган;

Аът кулаа көгүлдүрбес кара туман
Эргин четпес делгем черден арлы берген,
Амдыгында кара чаңгыс чырык сылдыс
Эрге-шөлээ шолбаны боон чайнай берген...

Ажылчыныым, тараачыныың чүткүл-соруу
Октябрьда шак ол хүнден ужуталган,
Тура халаан улуг чонуң тура-соруу
Тургузуушкун бединдиве кылыйтынкан.

Дары чыттыг шак ол хүн дег, чырык чаагай
Байырымныг ындыг хүннү кым-даа көрбээн.
Талыгырдан, кайыын-даа бол дилээр болза,
Байыр-наадым дыргын долган ындыг хүн чок.

Шак ол хүннүң херел чырыы, тайбың чырыы—
Аңы-дуңма найыралдың өшпес чырыы,
Шагның кадыг үеинде имистелбес
Алдын ол хүн улам чырыыр, улам кыптыр!

МАГАДЫЛАЛ БАР

Барлыкчылар мал ажылының продуктуларын көнүдедиринге, малды кыштан хүр ажыраарынга магадылалды тургузуп ап турар.

«Барлык» совхозтуң Биижиктиг-Хая салбыры 1968 тонна сигенин (планы 2100 тонна) белеткеп алган. Ында Сергей Сарыглардың 10 кижилиг механизастаттынган бригадазы мал чеми белеткээринге төлептиг улуг-дуузун киргген. Звейо көк-сула ажаарынга шалынчы темп-биле эртен эртеден орайга чедир ажылдап келген.

Аксы-Барлык салбыр 1931 тонна (планы 1920 тонна) эки шыныарлыг сигенин кезип белеткээн. Салбырда Анатолий Хомушкунуң механизастаттынган звенозу мал чеми белеткээринге шалынчы ёзу-биле иденкейлиг киржип келген болгаш олар 1498 тонналы белеткээн. Тракторист Биктор Хомушку, бөлүдүрүкчү Сергей Хомушку олар эш-өөрүнге эки коаан хой бар. Кышталарже сигенин чедирип, кажааларны кышка белеткээрин доозуп турар. Төрүүр 100 хойга ожаалтыр 100-тен эвээш эвес хураганы ап турар хойжулар салбырда бар. Оларга Содунам Дандынчы, Мичал Монгуш, Эрес-оол Хертек болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Мал чемни олар четчирп-биле белеткеп алган.

Д. САРЫГЛАР.

Барыын-Хемчик район.

ЧЫЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Кызылдың эзт-сөөк даалганы бүдүрер заводу соолгу чыдарда бедик бүдүрүкчүлүг, планныг даалгаларны доктаамал ажыр күүседип турар бүдүрүлгелериниң санында кирип турар. Заводтуң коллективи беш чылдың дөрт чыдарының планын дуусаадан эрте күүсеткенин Совет Тыванын 40 чылының бүдүүзүнде рапорттаан. Улуг Октябрьның байырлалының бүдүүзүнде завод 1984 чылдың планныг даалгаларын кол көргүзүглер талазы-биле күүсеткен. Барааныг продукция бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының чыл планы 174 муң рубль хемчээлдиг турда, ноябрь эгезинге чедир завод ону 180 муң рубль чедиргген болгаш чылдың планныг даалгаларын күүсеткенинин дугайын рапорттаан.

Заводтуң коллективи боттарының арга-курлавырларын санап көргеш, чыл тоонгузунге чедир 40 муң рубльдин продукциязын планга немей бүдүрериг болгаш сайгарарын хүлээнген. Ол дээрге оларның совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга алдарлыг Тиилелгезиниң 40 чылынга төлептиг ужуражырынга салыышкыны болур.

Заводтуң күш-ажылчы бедик бүдүрүлгечи көргүзүглериниң үндезини болза бүдүрүлгениң, күш-ажылдың сагылга-чуруун быжыглааны, ажылды ортинластаарының депшилгелиг аргаларын, ылангыя бригада көрээзин ажыглар киргени болур. Ол ышкаш продукцияның шыныарын экижидер талазы-биле хемчеглер база эки түүлдерни берген. 1-ги, 2-ги сорттуң продукциязының хемчээли ниити продукцияның 60-70 хуузу четкен.

Ниити коллективтиг күш-ажылчы чедишкиннеринге бүдүрүлгениң мурнакчыларының киирип турар үлүү, өскелерге үлегери чаагай салдаралыг. Мастер Л. Корнякова, прессечи Мария Кан-оол, ажылчыннар Хемер-оол Салчак, О. Тосрал, электрик В. Филоненко, бус котёлдарының машинистери В. Рахман, А. Петрушенко болгаш өскелер-даа мурнакчыларның одуруунда чорун турар.

Заводтуң администрациязы, партия болгаш хөй-ниити организациялары коллективтиг ажылдаар, дыштаныр, ажылдакчыларын чурттаар, байдалдарын экижидери дээш хемчеглерни шудургу боттандырып, бүдүрүлге ажыл-чорудулгазын экижидеринге идиг-лиг хөй түүлдерни кылып турар. Заводтуң девискээрин көрүштүг, чараш, таарымчалыг болдурары-биле коргаанчыдылганы, көскү агитацияны эки кылган. Көскү агитация плакаттарының аразында бедик көргүзүглерни чедип алырынче кыйырган, каналга, бүдүрүлгеге аймык чок чорук талазы-биле чаяатыр чуруп кылган плакаттар хөй черин эзлээн.

Коллективтиг мурнында келир чылда улуг сорулгалар салдынган: барааныг продукцияны 260 муң рубльге бүдүрер болгаш сайгарар. Завод он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедишкиннинг күүседир аргаларлыг болгаш партияның эзлечелиг XXVII съездизин төлептиг белектерлиг уткуурунга бүзүреллдиг. Ынчангаш ажылдың ажыктың бедидери, бүдүрүлгени шапкынчыдары негеттинип турарын коллектив чугула сорулга деп билип, ол дээш шудургу ажылдап турар.

Л. ЧЫМБА.

1917 1984

АЖЫЛ-БИЛЕ АЛДАРЖЫДААЛ

БЕДИК БҮЗҮРЕЛ

Мээң ада-неминиң Кызыл-Тайганың кадыр-берт сынарынга каш малын өстүрүп, көшкүн амыдыралдыг чурттаан чорааннар. Кара-чажыдан көрүп, өстүрүп келген малындан чарлыы, кандыг-бир бүдүрүлге чериге ажылдай бээр деп оларның дүжүүге безин кирбейн чораан. Ынчалза-даа бир таварылга оларның ажыл-амыдыралынга үндезин өскерлиишкинин болдурган.

Ол чылын ачам сут Көдүрер-Дашка чазан чыткан. Бир-ле өжүө ыныг, шыырак он хире орус оол өгге кирип келген. Доңганы-даа медээжок. Авам шай изиткеш, ажок дүргеп мүн кыла каапкан чүве-дир. Олар чемненип, чылыгып алырга орус, тыва чугаа долуп «хөөрежип» турза-турза эзээн тамыжын алганнар. Олар — Кара-Хөлче орук изеп бар чоруур чолаачылар дээрзи биллингеп. Машиналары сутта дүшкен, оны уштун чадап турган болганнар.

Халапка таварышкан улусту анаа көрүп орар эвес, даартазында кускун-даай, лом-биле чепсеглеңгеш, ачам, ооң кожалары оларга дузалажып кирипкен. Ийм хонук хиреде сугдан уштунун, септеттиинин, эргиспиинин келген.

Ол чолаачылар Дапсы-Аксынга алды хонуп четкеннер. «Күжүрлер канчалчык ирги?» деп авам үргүлчү сагыш човаа оргаан. Дедир чорун ора олар ачам сутта кире дүшкен чүве-дир. «Кара-Дашка ажылдаар-ла, таныш, ажылчын болдур. Ында чоп хөй» дигилеп, олар ачам сутну чалап эгелээннер.

Мээң ада-неминиң орус чоп-биле дорт харылзаазы мичаа өгелээн. Демги чолаачыларның сүмезин ёзугаар олар Ак-Довуракка көжүп келгеннер. Ачам алыс шевер кижи, ол даргаанай берген. Оны көргеш, орус, тыва эш-өөрү «Езулуг ажылды тыва бердиң, Алдын» дижип турган. Ажылчын атты чедип алган ачаның сеткили база ажок хаанган чүве.

Мен «эр болуп, эвер дергизиңден туттуунуттар» апарганымда ачам ажылчын кижиниң ат-алдарының дугайында хөй-де чүүлүү мейиз чугаалаа, даг-дүгүн болбаазырадып кылып турар бүдүрүлгеге ажылда деп чагып турган. Анчы-ангы мөңгүнүң төлөөлери ажылдап турар ол ынык бүдүрүлге мээң сеткилиме дыка таарышкан. Ак-Довуракның профтехучилищезинге слесарь мергежилди чедип алган, аңаа ажылдай берген мен. Оон бээр тос чыл эрткен.

Кандыг-бир кайгамчык болуушкунга уткуштур күш-ажылчы маргылдааны күштелдирери — совет кижилериң эң эки чаңчылдарының бирээзи. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи Совет Тывазының 40 чылынга уткуштур бедик көргүзүүлерин чедип алганы дээш СЭКП өбкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ өбкомунуң юбилейлиг Кызыл туту-биле шаннаткан. Улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур алган хүлээлге база чедиишкиниг күүсеттинип турар.

Бо дээрге комбинаттың он-он мурнакчыларының күш-ажылчы тиилелгези-дир. Олар хөй. Шуптузун саныары берге. Эдлчег начальниги Валентина Игнатова, өрүнекчилер бригадири Юрий Брюхачев, инженер Кушкаш-оол Ооржак, чолаачы Виктор Штыгашев, дерилгелер машинизи Чайкина Өлзей... коллективтиң өзээ, чоргааралы болуп турар.

Октябрьның чырык херели бүгү чуртка делгереп тараан байырлалдың бо хүнеринде хоорайывыстың чаартылгаларын, сайзыралын көргеш, оны чаа амыдырады бистиң чуртувуска тургускан улуг революцииниң ачызы деп чоргаарал-биле чугаалаар бис. Аңаа бир бадыткал чижек бо, 1964 чылда «Тыва даг-дүгү» комбинатка дээди болгаш тускай ортумак эртемниг тыва кадрлар каш-ла санныг турган. Амгы үеде бедик мергежилдиг ажылчыларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан-хаакчыларның бежен ажыг хуузу тыва кижилер.

Бо чылдың март мээң амыдыралымга кажан-даа уттуп-дурбас. Чаңгыс черде кады чурттаан, чаңгыс коллективте кады ажылдаан турар эш-өөрүм, ха-дуңма чонум мени, бөлүүн ажылчының оглун, бөдүүн ажылчын кижини чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Советинге депутат кылдыр сонгаан. Ол бедик бүзүрелди, улуг идегелди шыныктырары — мээң эң ыныктыг хүлээлтем болур.

А. ХЕРТЕК,
улуг слесарь, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады.

ЧУРУКТА: «Каа-Хем» разрезтиң мурнакчы экскаватор машинизи Александр Другоченко.

БАЙЫРЛАЛДЫ УТКУП ТУРА...

— Хойну кижиниң чымыштыг ижи берге-ле. Ылаңгыя соок кыжын, дой оолдаашкынының түлүк үеэлиде, барык дүн-хүн чок бут кырынга туруп келгеш, суурда өске ажыл чок эвес, чүге-ле мынчап, хиличектемин чоруур мен деп бодаглылай бээр сен. Ынчалза-даа бо дээрге мээң ажылым, мээң хамаатты хүлээлгем, моңу эки бөлүр кижи мен кылбазымга, өске кым кылырыл деп бодап кээрге, хол дыызып, бергелер ыныг кончуг эвес-даа ишкаш сагындырыр кээр.

А ол ажылдың бедик үедели кижиге камчаар-даа ажок өөрүнүг. Совет Тываның 40 чылының бүдүүзүнде мени РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаннаанымы мен дег бөдүүн ажылчын кижиге онза хүндүткелдим, үнелелдиң демдээ-дир деп хүлээп алдым. Оон аңтыда, СЭКП Тыва өбкомунуң кежигүнү мен, чаңгыс чер чурттугларым мени Солчур кодээ Советиниң депутадынга каш чыыш улаштыр сонгаан.

Ажылдаар, чонуң төлөөзи боор болгаш өске-даа калбак эргелерни биске Улуг Октябрь тыпсып берген. Ынчангаш аңаа алдар кылдыр, келир чылын чүс хойга онаштыр чүс хураганны алырын хүлээнип, кожавыста «Торгалыг» совхозтуң мурнакчы малчыны Доңгак Чамбалович Бады-Суурну социалистиг чарышче кыйгырдым.

К. МОНГУШ.

Өвүр районунуң «Коммунизм-че орук» совхозунуң хойжузу.

Үлүүн киирип...

Комсомолчу Раиса Намчын 1972 чылда Кызылдың № 4 ХПТУ-зунуң штукатур-малярлар салбырын эки өөредиге-биле доосказ, ол-ла чылын хоорайның тудугларының бирээзинге мергежилиниң дайы-биле ажылдай берген.

Баштайгы үеде ажылга биллиимес үүлдер, бергелер турза-даа. Раиса Дуржулгалыг эш-өөрүнүң ачызында кызымак ажылдап келгеш ийи чыл хире болганда, ажылының чаңыттарын тергиин эки шингээдип ап, чаа келген эш-өөрүнге дузалажып турар апарган.

Өскен-төрээн сууру Булун-Теректен ырак эвеске Чаа Чаа-Хөл деп амгы үениң сайзырангай сууру тутунар деп баш удур билип алгаш, Раиса комсомолчу путёвка-биле олче хаакан. Аңаа кээрге чүгле каш вагончуташ бажыңнардан өске чүү-даа чок. Элезиниг: эзи ачыг хову болган. Раисаның ынаавааны чүүл — аңаа шеверлекчилер бригадазын удуртур кылдыр он хире кижи составтыг бригаданы хүлээндирип каан.

— Баштайгы үеде бергелер тургулаан: материал үзүктелип келир, чамдыкта четпес, харын-даа аңаа арсаар үүлдер кылып хүнээр-даа турган бис—деп, ол чугаалаар.

Оон бээр он чыл эртип турар. Бо үениң дургузунда Чаа Чаа-Хөл суур таныттынмас кылдыр сайзырап өскен. Суурда мүн ажыт өөренгеч өөренир үш каът ортумак школа, ийи каът делгем чырык садык, эмнелге бажыңы, топчүткен котельная, ивек саар комплекс болгаш таварымчалыг чурттаалга бажыңнары немешкен.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышка тиилекчи болганы дээш база Улуг Октябрьның байырлалынга төлептиг күш-ажылы-биле ужуражып турары дээш «Красноярскгэс тудуг» эргелеги Р. Намчыныың бригадазын бирги чергениң диплому-биле шаннаан. А коммунист Раиса Түлүшовна Намчын Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаннаткан.

В. КАРА-САЛ.

ДЕМНИГДЕ— БҮДҮНГҮР

Байырлалды күш-ажылчы бедик көргүзүүлерлиг уткууру — чаагай чаңчыл. Каа-Хем районунуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчыларының Улуг Октябрьга уткуштур чедиишкиниг ажылдаанын чугаалаары өөрүнүг. Чаңгыс бүдүрүлгеде эгин кожа ажылдаа турар эш-өөрүмүнүң ажыл-ижинге маңнаа нанды-даа бол, доктаап көрейн.

Он бирги беш чылдың дөрткү чылында алган социалистиг хүлээлгелеривис эки күүсеттинип турар. Оон бадыткалы бо Совет Тываның 40 чылынга уткуштур республиканың амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелериниң аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, ажылдаа тиилекчи болдувус. Коллективтиң төлептиг ол ажыл-ижи СЭКП өбкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ өбкомунуң юбилейлиг Кызыл туту-биле демдеглеттинген. Ук шаннаал ажылдакчы бүрүзүнүң күш-ажылчы соруун, хей-өөрүн улам көдүргеп. Сорук кирип, бүдүрүлгечи көргүзүүлеривисти быжыглаар соруга-биле он айларда база эки ажылдаан, планныг онаалданы 102,3 хуу боттандырдывыс.

Үстүнде көргүзүүлерни кайчаар чедип алган бис? Амыдырал хандырылгазының ачыдузазын көдээге хоорайның деннелиге чедир тургузары — ажылывыста чүгүлү соруга. Ынчангаш бүдүрүлгениң талазында чоога ачы-дуза чедиргезиниң хевирлерин калбаарыр, чагыг бүрүүн бедик шынарлыг кылыр дээш ажылдың чаа арга-хевирлерин диеп, тып, херек кырынга ажыглап турар бис. Районнуң кодээ ишчилери совхозтар төгеринде чурттаачы чоңдан чагыгларны комплекстиг хүлээп алыр пунктуларны дамчыштыр радиотелеаппаратура ла р н ы, амыдыралдың нарын дериг-хереселдерин сеттедип, хепти даарадып ап, өске-даа ачыдузаны ап турар. Бистиң ажылдакчыларывыс — кодээ ишчилериң кузенчиг аалчылары. Бисте бо бүгү үүле-хереки ки кончуг эки бөлүр кадржан кижилер ажылдап турар. Мурнакчылар, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп турарлар бүдүрүлгеге хей. Даараныга цетинин ажылыга доктаап көрейн. Бо цех — мурнакчы. Байырлал мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери өлеретингеп. Даараныга цетинин Г. Г. Кривцова, М. И. Тиникова оларның удуртканы № 1, 2 бригадаларының даараныкчылары чарыштың мурнакчылары болган. Ол-ла бригадаларның даараныкчылары А. Н. Самарина, бригадир М. И. Тиникова олар чыл планын хуусаадан эрте күүсеттинкейвер. Бүдүрүлгениң хоочуну, аныктарның дагдыныкчызы Н. А. Вихрова база келир чылдың үлүүнде ажылдап турар. Ш. С. Тавакай удуртакан комсомолчу-аныктарның № 4 бригада база мактаалды. Даараныкчы З. Саттың ажылын эш-өөрү мактаар.

Комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларының аразында социалистиг чарышка «Улуг Октябрь» совхозта С. А. Полевик, «Ленинчи орукта» — Т. Я. Солдатенко болгаш оондаа өскелер эргелекчилээн пунктулар мурнан турар.

Демнигде —ажыл бүдүүгүр болгай. Бистиннде ылыг.

М. НОВА,
амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде партия организациязының секретары.

СОРУК КИИРГЕН

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур бедик көргүзүүлерни чедип алган бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның аразынга республиканың ном садыының коллективи база хамаарыр. Юбилейде ук садыгга СЭКП өбкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ өбкомунуң тураскаал Кызыл тугун тыныскан.

Октябрь байырлалының бүдүүзүнде бистиң штаттаа дашкаар корреспондентивис ук садыгның директору В. Я. Абрамова-биле ужуражкан болгаш бөгүнгү ажылхеректерниң дугайында сонуургаан. Валентина Яковлевна мынчаар чугаалаан.

— «Улуг Октябрьның 67 чылын төлептиг уткуул!». Коллективтиң бүгү ажыл-ишчилериниң кыйгырыы бо. Беш чылдың үш чыл тос айларында парлалга продукциязын чойга сарар талазы-биле планывысты 105,1 хуу, ном аймаан чоңдан хүлээп ап, садыг сайгарарын 120,3 хуу, ном дотерязынын билеттерни тарадырын 105 хуу күүсеткеш, үстүнде шаннаалды чаалаа алган бис. Октябрьга ажылдаанывыс база бөгөй эвес, планныг онаалдалар бүгү көргүзүүлер-биле күүсеттинген. Ынчангаш байырлалды садыгның ажылдакчы бүрүзү төлептиг күш-ажылчы көргүзүүлериг уткып турар.

Коллективтиң ажылы чогумчалыг болзуп дээш, ном садыында партия, профсоюзел болгаш комсомол организациялары дээштиг ажылдарым чорудуп келген. Коммунистиг күш-ажылдың ийи школазы, теоретиктиг семинар ажылдап турар. Дыынакчылар садыглаашкынының чаа-чаа хевирлери-биле таныжып, кижилер-биле культурлуг ажылдаарының аргаларын шингээдип ап турар. Ол мышкаш он хире кижи кежээки школаларда, тускай ортумак өөредиге черинде бот-өөредиге-биле өөренип турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оонга уткуштур калбарган чарышка идепкейлиг киржип турарлар бисте өөрү эвес. Байырлал мурнунуң күш-ажылчы маргылдаазынга Чадаана хоорайда В. М. Доровских эргелекчилээн № 9, Хову-Аксында О. Т. Колодиевскаяның удуртканы № 5 магазиннериниң, библиоколлекторунуң, садыг базазының № 1 складының коллективтери тиилекчи болуп үнгеннер. Мурнакчыларның быжыг билиг, байлак дуржулгазы аныяк ажылдакчыларга төлептиг үлегер болуп турар.

Он бирги беш чылдың дөрткү чылының төнчүзүнге чедир бир ай ажыг үе артган. Бо чылдың планныг онаалдазын декабрь 20-ге чедир бүрүн күүсеттир деп бедиктеп социалистиг хүлээлгени алган бис. Ол сөзүүвүске өө болурунуң аргалары бо хүнеринде бар, оны хуусаа бетинде, долу болгаш ажыр күүсеттир дээш ажылдап турар бис.

ЧЫЛДЫЫН—ХУУСАА БЕТИНДЕ

Тудугжуларының ажылы харысалгалыг. Тудугларны бис чаңгыс чылда эвес, чыл-чылы-биле баар кылдыр шынарлыг тудар ужурлуг бис. Тудугжунуң алдары ажылында дээрзин бистиң бригаданың кежигүннери эки билир. Тос айларның планын коллектив 102,7 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 143,2 хуу четкен. Октябрь айда план база ажыр күүсеттинген. Бригада Улуг Октябрьның 67 чыл оон төлептиг уткуур дээш «Сибтехмонтажтың» Тывада КМК-зының бригадаларының аразында калбарган чарышка тиилекчи болган.

Бригаданы дорт чыл удуртуп турар мен. Тудугжуларны билиг-мергежилди бедик. Аа, квартал саныында планныг онаалдаларын А. Инжеватов, Ю. Грязнов, Ю. Күжүгет, В. Кекемов, И. Белов олар ажыр күүсеткеп келгеннер. Октябрь айда олар эки ажылдаанар. Бригаданың чамдык кежигүннери чыл планын күүсеткеннер. Челиишкиниң үндезини ажылдашын организаттарында, ажылчыларның бедик харысалгазында деп бодаар мен.

Бистиң КМК-вис республиканың тудуг организацияларының аразынга чарышка үшкү кварталда тиилекчи болуп, СЭКП өбкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ өбкомунуң юбилейлиг Кызыл туту-биле шаннаткан. Бо чедиишкинде бистиң бригаданың үлүү база бар дээрзинге чоргаарланыр бис.

В. МУСАХРАНОВ,
«Сибтехмонтаж» трестиң Тывада КМК-зында бригадир.

Он ийи муң тонна тараа

Челерниң ховуларын сут, ыланчын аърга-ыяш чок болганындан, дөртен чылдарының ортаа үеэзинге чедир шингээттинмейн, эзи чыткан. Чүгле өзөрлеңнер болгаш диилер ковуулгаараа. Олап эрткен улус шай хайындыр ыыш безин тывыйын турган. Ховар чурттакчылыг черге баштайгы колхоз 1948 чылдың апрельде тургустуган.

Колхозка баштайгы трактор 1952 чылда келген, 1959 чылда колхозту совхоз кылдыр эде организаастаан. Алдан-чеден чылдарда совхозтуң Шамбавыт болгаш Кара-Хаак салбыларын ангы совхозтар кылдыр ангылаан. Совхоз болду база Таңды-даа, Кызыл-даа районнарга каттыжып турган. Сеңлүг үеде оон девискээри турумчуй берген. Чогум шолу улуг эвес—57 муң гектар — ынчалзажок оон 97,6 хуузу кодээ ажыл-агый ажылдалдыг. Өске совхозтардан онзалаанын турар чүвези ол. Ажыглаттынып турар шолдуң 45 хуузу— тарылга шолу.

Совхоз Улуг Октябрьның алдан чедиги чылында тараа культураларының бир гектарынга онаштыр 12 центнер дүжүттү ажаап алган. Тараанын инин чылдазы он ийи муң ажыг тонна болган. Ол хире хей тараа бүдүргеп өске совхоз чок, чүгле Таңды, Бии-Хем, Кызыл чергелиг ыды район 24—26 муң тоннаны бүдүрүп, ук совхозтуундан хей тарааны ажаап алган. Ынчангаш ук ажыл-агый республикада тараа өстүрериниг көскү черин эзлеп турарын база катаа бадыткаан.

«Тиилелге» совхоз эрткен чылын чүгле тараадан 668 муң рубль орулганы алган. Күрүнеге ынчан 4200 тонна тараа садар планын 4530 тонна кылдыр күүсеткеш, аңаадан ажыр саткан продукция дээш 84 муң рубльдиг ыраг орулгазын алган. Совет Тываның юбилейлиг чылында совхоз 5749 тонна тарааны күрүне шыгжамырыгче чүдүрүп чорутган. Ам аңаадан ажыр саткан продукция дээш немелде төлевир чүс муң рубльдеп оранчок хей болур. Продукцияның ковудээри-биле чергелештир оон бот-үнезин база чавызан турар. Бүрүүгү чылын бир центнер тарааны бүдүрериниг 13 рубль 53 копеек чарыгдаттынган. Эрткен чылын бо көргүзүг 10 рубль 10 копеек болган. Бир центнер тарааны бүдүрериниг бүрүүгү чылын 1,43 кижи-шак, а эрткен чылын чүгле 0,3 кижи-шак чарыгдаттынган. Ажыл-агыйның кол экономиканың санап турары-биле алырга, бот-үне болгаш чарыгдалдар бо чылын улам эвээжээр.

Совхоз кол орулганы, өске ажыл-агыйлар ышкаш, мал ажылындан эвес, а чер ажылындан ап турар. Чүге дээрге совхоз чер ажылының чаа арга системазын кыска хуусаада шингээдип алган. Хөрүүн үреливишкини-биле демисел база бедик деңнелде, аңаа хамаарышкан тускай техника бүрүн ажыглаттынын турар. 719 гектар черде хатка улур ыыш дилиндектерин өстүрген. Чер ажылының бүгү ажыдарында күш-ажылды эргелеп башкарарының депшилгелиг аргазы — бригада керээзи шингээттинген. Социалистиг чарыш чер болганда өскээн. Бо бүгүүнүң уламындан кижи бүрүүзүнүң хей-аъды, харысалгазы болгаш ажылдың алыс түңнели дээш сонуургалы бедээн. Оларның бо байырлалга чедиишкиниг ужуражын турар ужуру-даа ында.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: партком секретары Ч. Монгуш таравжылар арызында.

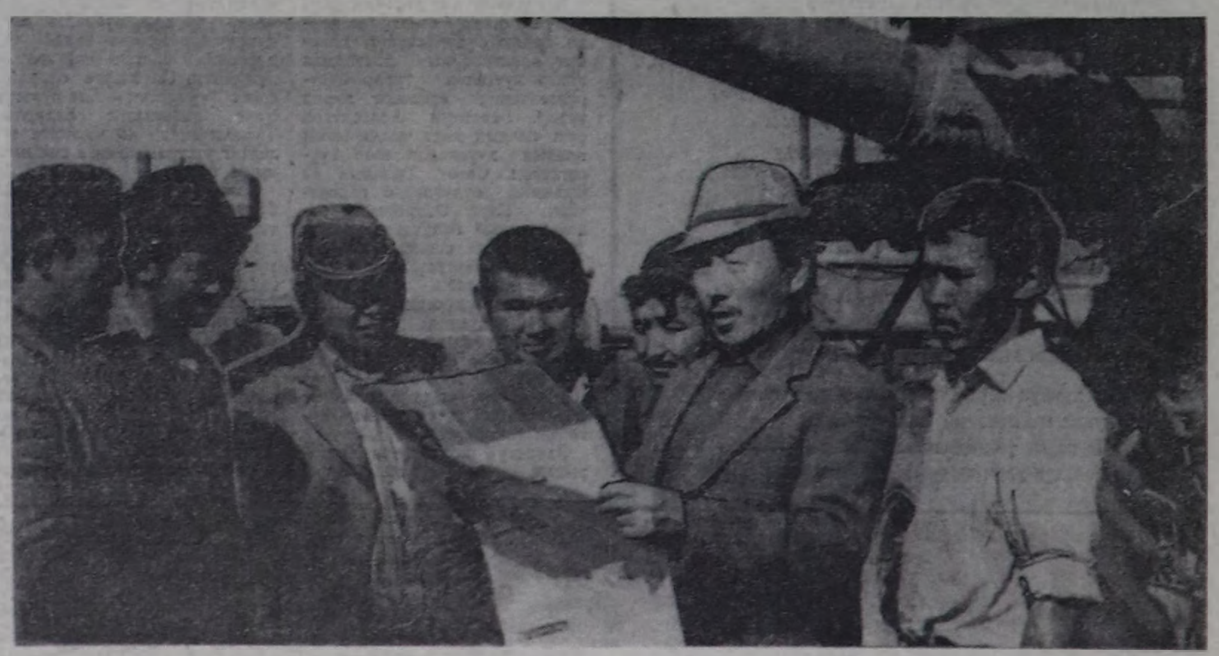

ТАЙБЫННЫ БОЛГАШ УЛУСТАРНЫҢ АЙЫЛ ЧОК ЧОРУУН БЫЖЫГЛААРЫНЫҢ ДЕЛЕГЕЙГЕ КАЛБАК КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫ — СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ЛЕНИНЧИ ДАШТЫКЫ ПОЛИТИКАЗЫ ДЕЛГЕРЕЗИН!

(СЭКП ТК-ныҢ Кыйгырыглаарындан).

ТУДУГНУҢ ШЫНАРЫ КЫМДАН ХАМААРЖЫРЫЛ?

«Правда» солунга чурттун мурнакчы тудугжу бригадаларының бригадирлериниң «Тудугжунуң ат-алдарынын дугайында сөс» деп аттыг чагаазы парлаттынган. Удаваанда СЭКП ТК ол үүлге хамаарыштыр доктаалды хүлээп ап, чуртталга, социал-культура тудугларының шынарын экижидериниң талазы-биле чогуур түнелдерни үндүрүп, сорулгаларны ында тодаратган. Бригадирлериниң чагаазын, СЭКП ТК-ныҢ доктаалын бистиҢ республиканың тудугжулары, күш-ажылчы коллективтери база калбаа-биле таныжып, саналгаларын парлалга, радио, телевидение дамчыштыр солчуп, боттуг хемчеглерни телевилел турар.

Оон база бир херечизи болза СЭКП обкомунуҢ Тыва АССР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ харыысалгалыг ажылдакчыларының киржилгезиннде эрттирген «төгерик столу» болур. Аная керээлиг кол тудуг организациларының удуртукчулары, специалистери, күш-ажылчы коллективтериниҢ төлөөлекчилери, тудуг индустриязының будурулгелериниҢ, Министрлер ЧөвүлелиниҢ чанында Капитал тудуг эргелериниҢ, Курпланның, КурдугунуҢ, Курбанкының болгаш Тудуг банкызының удуртукчулары, төлөөлекчилери киришкен. «Төгерик столдуҢ» ажылын СЭКП обкомунуҢ секретары А. И. Ванжа удуртуп эрттиргеН.

— БистиҢ республиканың найысылалы Кызыл хоорайны чавыс ужуткан самолёт кырындан көөрге, шынап-ла сайзынак дет чараш, хевир-көрүштүг. Ынчалзажок бистиҢ тутканы микрорайоннарывыска болгаш чуртталга бажыныарынга шуут чедип, хол-биле тудуп, карак-биле топтап көре бээргге, өөртүр үүлдер эвээш, быжырымчалыг, чедир кылбаанына сеткил хомудап эгелээр үүлдер хөй — деп, анаа бир дугаар сөс ап чүве чугаалаан «Тыва тудуг» трестиҢ эргелекчизи Б. И. Албөхин ажыт-чажыт чогу-биле билигген.—Оон чылдагаары хөй янзы, ол дугайында хөй чугаалажып, бижип-даа турар бис. Ам үүл дээрге, кол-ла чүве тудугжу бүрүзүнүҢ ажылының шынарын бедидери чугула. Бирги эвлүгде мастерниҢ ролюн, ат-алдарын, харыысалгазын бедидер херек. Күш-ажылды организаттаары, кижилер-биле ажыл мастерден хамааржыр. Мастер болгаш бригадир бригада коллективтери-биле кады тудугунуҢ өзулуг эвлери ол. Ажылдың шынары, камналга, хумагалал база олардан хамааржыр.

ТудугжунуҢ ат-алдарын көдүрери-биле чаа бажыңнарже көжүп кирип турарларга ажылчының хууда танмазы болур чергелиг магадылал паспортту тыпсыры чугула. Ам дээрезинде бисте магадылал бижиктер-кол үүл болуп турар болгай. Ол дээрге тудугжуларның чедир кылбаан ажылын черечилел турар бижиктер. Оны шуут болдурбазы аза сода чадаарда эң эвээш болдурары күзеинг.

— Бистер, шеверлекчилер кандыг-даа тудугну ажыглалга киирип турда, эң сөөлгу ажылдарны кылыр болгай бис. Ынчангаш бис мурнуидаалрывыстың дыка хөй аар-саар чедир кылбаан черлерни «чажырып» кааптып турарывыс чажыт эвес. БистиҢ бодап турарывыс-биле алырга, бажыңга магадылал паспортка от тудугга киришкен тудугжулар: дашчылар, монтажниктер, сантехниктер, электриктер, эң сөөлүнде шеверлекчилер — шуптузу ат салыр ужурлуг. Ынчан тудугнуҢ шынарының дугайында тодаргай чугаа туруп болур. Чижээ, амгы үеде урулгарның соматика эмнелгезинде ажылдап турар-дыр бис. Ында нинти тудуг ажылдары, сантехниктиг болгаш өске-даа ажылдар чедир кылдымаан, ындыгның хараазы-биле шеверлел ажылдарын катап-катап кылыр ужурга таваржыр. Бо дээрге үүлге шынар эвес, а материалдыг-даа, күш-ажылдаа курлавырларының артык чарыгдалы, камналга чок чорук-тур—деп, № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадири М. В. Сафронова чугаалаан.

— Бир эвес тудуглар план өзугаар, ой-тавы-биле туттунуп турган үүве болза, шынар дугайында чугаалаары белен ийик—деп, № 624 тускай ПМК-ныҢ начальниги П. А. Петров чугаага киришкен.—Бо чылын бистиҢ сантехниктер чартык чыл иштинде колдуунда ажыл чок орун келген, ийги чартык чылда будун чылдың тудуг программазын күүседир дээш үйгу-чыдын чок шуут «штурмнаа» киришкендир бис. Бо таварылгада шынар дугайында чугаалап, оны магадылап болур бе? Чок. Шынар дээш тудуг эгелээнде, планнаашкын үезинде-де сагыш салыры чугула. Ам бисте чылдың тудуг программазын үүлге апрель—май айларда кээп тодарадыр, ол бизин соолуунда барып каш катап эде кылдынар. Ийи чылдыг узуктел чок планнаашкынче шилчиир үе келген. Оны эмдыграл негеп турар.

— Капитал тудуг талазы-биле партия ТК-ныҢ сөөлгу доктаалдары бистен ынчаар негеп-даа турар — деп, Кырлан даргазының оралакчызы В. Б. Салчак сагындырган. — 1985 чылдан эгелеп үүктел чок ийи чылдыг планнаашкынче шилчиирин оларда дааскан. Ынчангаш бис база ам олче шилчиир апаар бис.

— Тудутларны узуктелиишкин чок тудары черле чугула. Ийи чылдыг планнаашкын тудугну канчаар дүргедиптерин амыдырал бисче көргүзе бээр. Мавка Күрпланның идепкейлиг, шудургу ажылы негеттинип турар — деп, Министрлер ЧөвүлелиниҢ чанында Капитал тудуг эргелериниҢ начальниги Н. И. Иванов чугаалаан. — Оон ангыда төлевилелдерни тодаргай, чедир ажылдап кылган болдурары чогуур черлерден негеттинип турар. Төлевилелдер-биле чаа дериг-херекселлерни, материалдарны аразына тургуступ турар карышкактардан эде кылыышкынар тыптып турар. Ынчангаш мону база чайладыры чугула.

КүртудугунуҢ даргазы Б. Д. Байыр-оол, «Красноярскгражданпроект» институттуҢ Тыва да филиалының төлевиледдер талазы-биле кол архитектору И. Н. Захаров, республиканың Тудуг банкызының эргелекчизи П. В. Кирдеев болгаш өскелер-даа төлевилелдерниҢ шынарының, оны экижидериниҢ, херек кырында күүселдезинге авторларның салдарынып, төлевилелдерни шын сагырының, дыналда, контроль, экспертиза ышкан хөй айтырыглар талазы-биле саналгаларны солчуп, тудугларны шынарлыг, хоорай, суурларны чараш хевирлиг болдурарының талазы-биле кандыг хемчегларни ап чорударының дугайын чугаалаанар.

Тудугга бригада керээнин, тудуг материалларын берип турарлар-биле тудугжуларның аразында харылзааларга, оларның аразында тудуш керээни чарарының айтырыгларының талазы-биле «Кызыл тудуг» эргелелде бригадир А. Д. Воронин, «Тудуг кезектери» комбинатта бригадир А. В. Гончаров олар үүве чугаалаан болгаш улуг панельлиг бажың тудуунга келир чылда тудуш керээни чарарын дугурушкан. Ол талазы-биле «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынның кол инженери В. С. Шадринцев, «Тудуг кезектери» комбинаттың директору А. И. Антонов олар бодалдарын чугаалаан болгаш тудуг материалдарының шынарын экижидериниҢ айтырыгларына доктааганнар. Мында сөс биле ажылхеректин аразында дүүшпес чорук хевээр артып турар. Тудугжуларның тудуг материалдарының шынарынга хамаарыштыр чемелээшкиннери амдаа үзүлбейн турар. Чоокку келир үеде ол ажыл экижиниҢ магадылалын удуртукчулар бербээн.

СЭКП Кызыл хооркомунуҢ секретары А. И. Григорьев тудугларны ажыглалга хүлээп ап турар күрүне комиссияларының ажылынга доктаагаш, олар үүлге бажынны хүлээп алыр үеде ажылдаар эвес, а оон үсчок мурнунда хыналдаларны кылып, тудугжуларның чедир кылбайн азы шын эвес кылган үүлдерни баш удур тодарадып, эттирер ужурлуун демдеглеп, моон соңгаар ындыг улуг ажылды чедип алыры дээш ажылдаары чугула деп демдеглээн.

«Төгерик столдуҢ» түнелинде тудугларның шынарының дугайында айтырыгны кичээнгейниҢ төвүнге доктаамал тудуп, бо талазы-биле удуртукчуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, тудугжуларның солуннарга, радио, телевиденнеге үүлдерни организаттап үндүрериниҢ, ажылдың байдалын кезээде чырыткан турарының чугуларын демдеглээн.

Г. ИЛЛАРИОНОВ.

КЫЗЫЛ КОМАНДИР

Тывага партизан шимчээшкининиҢ көскү организакчызы С. К. КочетовтуҢ төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чыл болур

Сергей Кузьмич Кочетов 1894 чылдың ноябрь 7-де Минусинск можунуҢ Колдыбай деп суурунга чазаныкчы-бызаңчы Кузьма Петровичтиң өг-бүлезинге төрүттүнген. Оон адазы орус-япон дайынын киржиччизи болгаш 1905—1907 чылдарның революциязының херечизи, ынчангаш ол болуушкунар дутайында адазының чугаазын бичин Сергей улуг сонуургал-биле дыңнап чораан.

Ол үениҢ ийи чылдыг школазын доскаш, Сергей Красноярск хоорайның пароход компаниязының заводунга өренікчи-слесарь болуп ажылдап эгелээн. Ол завод хаг-дынган соонда, КрасноярскиниҢ демир-орук белдирнин мастерскаязында дузалакчы ажылчын болу берген. Мастерскаяның ажылчыларының ортузунга большевиктерни салаары улуг болганы СергейниҢ угаан-бодалынга револючу медерелдиҢ хевирлеттиннеринге идег болган.

1914 чылда КочетовтуҢ адазы Тываже кожуп келгеш, Атамановка (амгы Кочетово) суурга турумчуп чурттай берген. а Сергей боду Красноярскиден чорутканы. Ус оруун тудуп турган ажылчыларга каттыжып, чазаныкчы-бызаңчы болуп ажылдай берген.

Удаваанда Сергей КочетовтуҢ хаан шериннге албан эртирери-биле кыйгырткаш, кезек када шериг хөрээнге өөреткеш. 1914—1917 чылдарды империалистиг дайынның фронтузунче чорутган. Фронтучуларның ортузунга большевиктерниҢ чорудун турганы суртаал ажылының түпеделинде империалистиг дайынга болгаш оон кыпсыкчыларынга — буржуазиянга, эрге-чагырга гутканнарга, карны-дошкун офицерлерге, генераллларга удур демисел солдат массаларының талазындан улам-на күштелип турган. С. К. КочетовтуҢ солдаттарының рота болгаш полк комитеттеринге удаа-дараа соңгуп турган. Солдаттарның эрге-ажыы дээш, хаанныг эрге-чагырганы дүжүрер дээш демиселге баштайгы школаны аныяк солдат С. Кочетов ынчаар эрткен. Солдаттар комитеттеринге идепкейлиг ажыл-чорудулгазы дээш командылал чери нетепсүрүп турып бээрге С. К. Кочетов фронтудан дескеш, Ачинск хоорайга келген. Ачинск хоорайга тура, ук черниҢ эрге-чагыргазынга удур хөделгени дээш 64 өске солдаттар-биле оны Ангара хемде ыяш белеткээр черже шылгаан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезин С. К. Кочетов Иркутск хоорайга уткуп алган. Иркутскиге Совет эрге-чагырга дээш демисселге ажылчыннар болгаш револючу солдаттар-биле кады турж уп, контрреволюстуг күштерге удур демиселге идепкейлиг киришкен. 1917 чылдың төнчүүнде ол Тываже эвээ келгеш, ада-нениҢ чурттап турганы Атамановка суурга келген. Ол үеде Тывага политиктиг байдал эрги хевээр-ле —буржуаз тур чазактың төлээзи Турчанинов баштаан дээргилер тергиилеп артпышаан болган. Тывага чурттап турган орус ажылчыннар, ядыы тараачыннар империалистиг дайындан эвээ келген Н. Г. КрюковтуҢ, М. Я. КрючковтуҢ, М. М. ТерентьевтиҢ, С. К. БеспаловтуҢ удуртулгазы-биле Совет эрге-чагырганы тургузар дээш кидин-не демиселге көдүрүп үнгеннинҢ үезин ол.

Большевиктер партиязының Красноярск болгаш Минусинск комитеттериниҢ боттуг дузазы-биле 1918 чылдың мартта Тывага, Белоцарск хоорайга (амгы Кызыл) Уриихай крайының (ынчан Тываны ынчаар адап турган) ажылчыннарының болгаш тараачыннарның Совети тургустуганын чарлаан. Орус суурларга, оон иштинде Атамановкага көдээ Советтер тургустунгулаан. Атамановка суур СовединиҢ кежигүнүнге база оон кызыл гвардейжи отрядының командиринге С. К. Кочетов томуйлаткан.

Тывага Совет эрге-чагырга дээш демисел, эң ылангыя СоветтериниҢ чорудун турган ажыл-херээ, ангы демиселинин чидиглеткен дүшкүүрлүг үезинде эртип турган. 1918 чылдың май 1-де Өөк Турин дивискээринге Советтерге удур кулак байларының чепсектиг үймээнин үнген. Ол үймээнин край Совединин кызыл гвардейжилери С. К. КочетовтуҢ башталгазы-биле УстуҢ кызыл гвардейжилери-биле каттыжып алгаш басканнар.

Хамаатты дайынының чылдарында С. К. КочетовтуҢ организакчы болгаш дайынчы чергежили илерээн. Кравченко биле ЩетинкининиҢ партизан шериннин хүрээлениннге чорун тура. С. К. Кочетов партизан дайынының тактиказын өөреннип ап, бодунуҢ шериг эртемнинин талазы-биле билинн бедиткен. Ол үеде Кочетов партизан шериннин Таль полгунуҢ 5-ки ротазын командылап, 1919 чылдың августа Белоцарск тулчуушкунунга киржип, есаул Болгоротта ак дээрбечи болгуи чылча шаварыга киришкен.

СибирниҢ дивискээринге адмирал Колчактың аг-шериин чылча шаан эгелээни-биле Сибирьым интервентилерден болгаш ак гвардейжилерден хостан эгелээнде С. К. Кочетов партизан шериннин командылал черинин дааскаы-биле ээп келгеш, ук черниҢ дивискээринге калчаалыы-биле кара туразында ажылап турган кылат милитаристерни, моол феодалларын база ак дээрбечилериҢ шериг күштери-биле демиселче чонну организаттаар, революстут күштерни белеткээр талазы-биле ажылды калбартkан.

1920 чылдың майда С. К. Кочетов болгунуҢ дайынчы өөнүктери А. Звягинцев, В. Иванов, С. Зубков, М. Турков оларының деткимчези-биле каттышкан партизан отрядын организастаан. Отрядтың командириге С. Кочетовту, оон оралакчызынга — А. Звягинцевти, штаб начальнигинге А. Квитныйны томуйлаан.

1920—1921 чылдарының дургузунда С. Кочетовтун каттышкан партизан отряды Тываның дивискээринин дерзилеп, хөделип чорун турган Шимковтун, Скачковтун, ШубинниҢ, МелетининиҢ, Сафроновтун дээрбечи болуктери-биле демиселди чедиишкининг организастаан, оларның кол-кол күштерин узуткаан. 1921 чылдың май 23-те Кочетовтун партизаннары Тарлашкин-Аксыны барын УнгерниҢ агшериниҢ келээ поручик Поползучинге баштаткан алаан хөй ак гвардейжи болуктуг чок кылган. Тарлашкын тулчуушкунунга Кочетов ийи катап балыглаттырган. С. К. Кочетовтун каттышкан партизан отрядынга хөй-хөй тыва араттар хайгылчылар, медицинилер хүлээлгезин күүседип, а чамдыктары Билчиир, Сямбуу, Дартаакчы, Частып, Шаравин дээш өскелер-даа тулчуушкуннарга удаа-дараа киржип келгеннер.

Партизан отрядының командылал черинин араттарның революстуг күштерин мөөнээр, организаттаар талазы-биле, оларны шериг хөрээнге өөредир болгаш политкижидилелиг ажылды калбартырынга улуг дузазы-биле араттарның чепсектиг күштери 1921 чылда Шагаан-Арыга болгаш Чадаамага кылат эжелекчи отрядты болгаш Барын Моолдан шуруун кирип келген атаман Казанцевтин ак гвардейжи болгуи узутканнар.

Тыва Арат Республиканың тургустугаанының соонда оон девискээринче ак гвардейжи күштер сөөлгу хаддаашкынны кылган. Совет девискээрге чылча шавтырган ак дээрбечилериҢ артынчылары баран Унгерге баштадып алгаш, Моолга дерзилеп турганнар. УнгериҢ ол шериниҢ бир чамдыы генерал Бакичиге баштадып алгаш, 1921 чылдың декабрь 2-де Суг-Бажының чоогунга келгеннер. Дайынның шургуп кирин кээрин баш удур билип алган турган Кызыл-шеригжилериҢ болгаш кызыл партизаннарның ниити командылал чери (а командириге С. К. Кочетовтуу томуйлаан) дайынга удур чогуур демчеглерни ажылдап кылган, белеткелди чорутkан.

БакичиниҢ шерини чылча шапканы дээш база бодунуҢ хууда эрес-маадырлыг чоруу дээш, партизан отрядын мергежилдиг удуртканы дээш Сергей Кузьмич Кочетовту Совет чазак 1922 чылда Дайынчы Кызыл Тук ордени-биле шаннаан.

1924 чылда Тываның революстут иам, чазаанга удур Сумунактың баштаанын феодалларның Хемчикке контрреволюстут үймээнин базарыбиле орус, тыва отрядын организаттаан. Оон командириге С. К. Кочетов томуйлаткан. Каттышкан революстут күштериҢ ачызында ол үймээн бастырган.

1925—1941 чылдарда С. К. Кочетов Красноярск крайга, Уралга, Алтайга, Таджикистанга, Москвага янзы-бүрү ажыл-агый организаргa ажылдап, чурттуг экономиктиг хөгжүлдезинге, социализмниҢ тиилелгезинге бодунуҢ мергежилин, үлүг-хуузун киргген.

Ада-чурттуг дайынны эгелээни-биле С. К. Кочетов базала социалистиг Төрөөн чуртунуҢ хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалаар дээш фронтуже чорупкан. Дайын чылдарында ол политажылдакчы күүселгезин күүселип чораан. С. К. Кочетовтун алдар-хавыязы болгаш мадырлыг чоруу дээш оны Кызыл Сылдыс орден-биле, Ада-чурттуг дайынны орденнинг бирги чергези-биле болгаш медальдар-биле шаннаан. Аар балыглаганының уржуундан ол үеде госпитальга эмнелеп, шериг аалаанынан халашкаш, 1944 чылдың төнчүүнде Тывага келген.

Совет Тываның совет болгаш ажыл-агый организаттарынга ажылдап, Тываның социал-экономиктиг хөгжүлдезинге, оон чечектелиишкининге ол бодунуҢ бүү-ле арга-дыржылгазын харам чокка берген.

1945 чылдың апрельде Совет Тываның ажылчы чоннары бир-ле дугаар ССРЭ-ниҢ Дээди Совединге депутаттарны соңгуп чорутkан. Совет күрүнениҢ эрге-чагырга дээди органынче депутаттарының санынга улуг револючу алдар-хавыязлыг Сергей Кузьмич Кочетовтун адын чаңгыс үн-биле адаан. Каш чылдарның дургузунда С. К. Кочетов Кызыл хоорай Совединин депутатты күүселгеин база күүсеткен. Ынчан бистер Кызылдың ийи дугаар школазынга өөреним тура. Сергей Кузьмич-биле каш удаа солун ужуруумнаашнарны сактырдыр бис.

1924 чылда-а Кызыл хоорайның баштайгы ийи кудумчузун Ленин болгаш Кочетов деп адаан, ам ол кудумчулар өө чараш топ кудумчулар болу берген. 1943 чылда Атамановка (Суг-Бажы) суурнуҢ чурттакчылары ук суурнуҢ адын партизан отрядының командири С. К. КочетовтуҢ ады-биле адаар деп шийтпирлээннер.

1922 чылдан бээр партия кежигүнү, чонуҢ аразындан үнген, чонуҢ маадырлыг оглу Сергей Кузьмич КочетовтуҢ ады, ачы-хавыязы чаа Тываның төөгүзүнге мөңгезиннде арткан. С. К. Кочетов 1957 чылдың август 14-те өөнүп.

В. ОЧУР,
төөгү эртемниҢ кандидады.

ЧУРУКТА: С. К. Кочетов аныяанда.

Н. А. ТИХОНОВТУҢ З. СИНГХ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазы Н. А. Тихонов баштаан ССРЭ-ниҢ чазак делегациязы Индияның президентизи З. Сингх-биле ужурашкан.

Индияның алдарлыг уруу, шылгарангай күрүне ажылдакчызы Индира Гандинин хемчегти мөчээни-биле холбаштыр Совет удуртулганын, СЭКП ТК-ныҢ Чингине секретары, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы К. У. Черненковун болдунуҢ ханы кажыдалын Индиянын президентизинге Н. А. Тихонов дамчыткан.

И. Гандинин ийилдиг халдаашкын үезинде өлгениниҢ дугайында дыңнадыгны совет кижилер чүрек саргымшкынынын-биле уткаанын совет делегациянын баштынын пайыралдыг байдалга болган беседанын үезинде чугаалаан. И. Ганди Совет ЭвилелиниҢ улуг өөнүү болуп, совет-индий пайыралдыг харылзааларны хөгжүдеринге шылгарангай салышкынын киргген. Тайбынның болгаш делегейниҢ аймык чок чорунуҢ чугула фактору болган ССРЭ-ниҢ болгаш Индиянын аразынга пайыралдың болгаш хаажылдажылганың харылзааларын улам ынай быжыглаарынче угланымышкынны Совет ЭвилелиниҢ удуртулгазының уламчылаарын Н. А. Тихонов Индияның президентизинге бүзүреткен.

Кажыдалды дамчытканы болгаш чаагай күзээшкиннер дээш ханызы-биле өөрүп четтиргенин З. Сингх илергейлээн. Р. Гандиге К. У. Черненковун телеграммазын болгаш Н. А. Тихонов баштаан ССРЭ-ниҢ чазак делегациязының Делиге чедип келгенин Индияда бедия-биле үнелеп турарын президент чугаалаан. Үе-биле шылгаттынган болгаш Индиянын амыдыралынын янзы-бүрү адырларынга улуг рольду ойнаан совет-индий кады ажылдажылга ийи чурттарының улустарының чаагай чоруунга бараан кылдыр моон соңгаардаа хөгжүүр дээрзинге бүзүрелди З. Сингх илергейлээн. Индира Гандинин улуг салышкын киргенин Совет Эвилели-биле пайыралды индий улус камнап, быжыглаар дээрзин президент демдеглээн.

ИНДИРА ГАНДИНИ ОРНУКШУТКАНЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Шылгарангай күрүне болгаш политиктиг ажылдакчы, када-даа каттыспас шимчээшкининиҢ даргазы Индира Гандини Индия сөөлгү орукче үдээн. БодунуҢ чурттунуҢ алдарлыг уруу И. Ганди бүгү делегейге улуг хүндүткеллиг чораан. Аравазыг сулчээнин түнелинде хөлезиленикчилериҢ холундан ол өлгеН.

Тус черинин-биле 12 шак. 30 минута турда чепсектиг күштериҢ үш хевирлериниҢ — армиянын, ужар үүлдүн болгаш флоттуҢ штабтар начальниктери И. Гандинин мага-бодун салган хааржакты «Тим мурти Бхаван» деп турасквалдыг залдан үндүрүп келгеш, шериг тергезинин кырынга оожум салып каан. Кажыдал хөгжүмүнүҢ үделгези-биле орнукшулганын базымы ДелиниҢ төп кудумчуларын тавартыр Джамна хемнин эринче углай оожум чорупкан. Дириг чечектерин холга тутkан үс-үс муң кижилер бөөнүн чуртунын удуртукчузун орук дургаар сөөлгү орукче үдеп турганнар. Бүгү чонуҢ хүлээп көргени удуртукчузун оксугаанына үс-үс муң кижилериҢ хамы кажыдалы олардың арынарындан илдең кестүп турган.

Британ колонизаторларга удур индий улустуҢ национал-хосталгалыг шимчээшкининиҢ удуртукчузу, хөлезилеттинген өөрүкчүнүҢ холундан мөчээн Махатма Гандинин болгаш хамаарышпас Индиянын баштайгы премьер-министри, Индира Гандинин адазы Джавахарлал Неруну орнукшуткан Джамна хемнин эринге Индира Гандини кажыдалдын өзулалы-биле орнукшуткан. Хем эринге чыылган хөй үүс муң кижилер: «Индира Ганди өлүм чок!» деп өөрээлди салып турганнар.

Тус черинин-биле 15 шак 50 минута турда фабрикалар болгаш заводтар доктаап турупкан, транспорттуг шимчээшкинин соксаан, хөй миллион индийлер боттарының хүндүлүг удуртукчузунуҢ сөөлгү өзулалын кылган. Индира Гандинин оглу, чазактың чаа баштынын Раджив Ганди орнукшулганын одун кыыскан. Үтер-бооларның сөөлгу өзулаа дааштаашкынары болган.

Даштыкы күрүнелериниҢ болгаш чазактарның баштыңдары, төлөөлекчилери орнукшулгага киришкен. Оларның аразында— СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазы Н. А. Тихонов баштаан ССРЭ-ниҢ чазак делегациязы турган.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БЕРЛИН. МИ-8 вертолёт Берлин төвүнүҢ кырынга шимчээшкин чок турупкан. Вертолёттан куду бадырган кан тросту кедергей улуг болгаш аар конструкцияга быжыглап каан. Вертолёт ол чүүкту дыка оожум көдүрүп алгаш, чоогунда бажыңнар ыдыыне көзүлбейн баргаН. Вертолёт-биле ол улуг чүүкту оортан апаарынга үүле беш минута негеттинген. А бир эвес көдүрүп болгаш дажыглаар аная техника-биле ук чүүкту дажыглаан болза, эвээ каш хүннер негеттинер турган ийик.

Элээн каш чылдар бурунгаар дыка нарын сөөртүлге деп турган ол тудуг материалдарын ам Герман Демократтыг Республиканың «Интерфлот» ужар үүл компаниязының вертолёттары дүргеин-биле ынчаар дажыглап турар. Чыдыдыга-биле ажылдаар электростанцияларның узун хоолайларын эптээринге «ужуп чоруур кранларны» баштаткан үрезиннерин институттуҢ лабораторияларынга болгаш дуруулга шөлдүнүнге он ажыг чылдар дургузунда өстүрүп келген. ИнституттуҢ өөрөмденнери баштайгы үеде үүле бодунуҢ Толбухин округунуҢ аграр секторун үрезиннер-биле хандырып турган. ИнституттуҢ өстүрген үрезиннерни амгы үеде чурттуг бүгү таралган районнарында калбаа-биле ажыглап турар. аварган. «Добруджа-1», «Чародейка», «Плиска», «Кардам» деп сорттар ин-не бедик дүжүттү берип турар.

БУДАПЕШТ. Совет будурулгениҢ пассажир самолёттарын Венгрияның «Малев» ужар үүл компаниязының ужудукчулары белги-биле үнелеп, ол агаар лайнерлериниҢ ажыктыын, пассажирлерге эптиин болгаш быжыг идегелдинн оызалаа демдеглеп турар.

«ТУ-134», «ТУ-154» деп лайнерлерни пассажирлер болгаш ужудукчулар дыка мактаар. Ол самолёттар Европаның болгаш Чоокку Чөөн чүктүҢ 24 чурттарының 37 хоорайларынче ужудушкуннарны кылып турар. Ужар үүл компаниязының самолёттары чыл бүрүде миллион ажыг пассажирлерни аргыштырып, улус ажыл-агаарының барык 500 муң тонна чүктерни дажыглап турар.

(СЭТА).

Социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын бөттандырар, будурулгени специализастаар болгаш кооперастаар талазы-биле Экономиктиг Дузалажылга ЧөвүлелиниҢ ажыл-чорудулгазынга Болгария идепкейлиг киржип турар.

Күчүлүг трансформаторларның Кюстендилде заводун ССРЭ-ниҢ болгаш ЭДЧ-ниҢ кежигүннери өске-даа чурттарның чагыгларын күүседир кылдыр специализастаан.

ЧУРУКТА: Кюстендил заводунуҢ эптелге цехинде.

БТА—СЭТА-ныҢ фотозу.

АКШ. Чурттаар чери, ажылы, амыдыраар хөрөнгизи чок кижилериҢ арын-шырайы кедергей мунгаргай.

Амгы америк администрациянын эрге-чагыргага турун келген дөрт чылдары капиталистиг «дыналжаң оранынын» эң бай күрүезинин чурттакчыларынга — бодүүн американнарга кедергей аар уржуктарлыг болган. Америкадың Каттышкан Штаттарында амгы үеде 8,5 миллион кижи ажыл чок, үш миллион ажыг американнарның чурттаар бажыңы чок, 35 миллион кижи ядылар болуп турар деп, «Крисчен сайенс монитор» солун бижээн. Мындыг саанар чурттуҢ төөгүзүнге кажан-даа мындыг хөй турбаан деп, солун айытkан.

Ынчалзажок, чурттуҢ хөй миллион кижилериниҢ чаржынчыг амыдыралы-биле холбаштыр Ак бажың бичин-даа дүүтреевейн турар. Кедергей хөй акша-хөрөнгилерни болгаш материалдыг курлавырларны америк чазак дайын белеткелиннге чарытдап турар.

ЧУРУКТА: Нью-ЙорктуҢ кудумчузунда ажыл чок хөрөөжен кижи.

СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

УРАН ЫРЫМ ЫНДЫННАЛЗЫН

Саннар, факыылар!

◆ Совет Эвилелинин составында Тываның өөн-дура-биле киргениниң соонда чыдардан өгелеп, чоннуң садыг болгаш амыдыралы хандырылгазы дүрген темя-биле өскижип, ажылчы чоннуң акша-шалыны улгадып өгелээн.

◆ Ажылчыларның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак шалыны 1945 чылда 46 рубль турганындан, 1970 чылда — 123, а 1983 чылда—172 рубль чедир өскен.

◆ Чурттакчы чоннуң ажаалга кассаларында салымышкыларының саны олча үеде 3 мүн турганындан 94 мүн чедир, а шыгжаан акшазының иниги түүү 300 мүндан 63,3 миллион четкен.

◆ 1945 чылда бараан саарылгазының хемчээли 5,6 миллион рубль турган болза, 1983 чылга чедир 277,7 миллион рубль чедир өскен. Тодаргайлаарга бир кижиге оваштыр бир чылда 1000 рубль ажыг турар. Үүрмектеп садар садыг четкилери 1945 чылда 142 турган болза, 1983 чылда 795 четкен.

◆ Чонга ачы-дуза чедирериниң амыдырал хандырылга будүүрүлгелериниң саны 1960 чылда 92 турган болза, 1983 чылда 351 четкен.

◆ Тываның чурттакчы чоннуң чурттарга бажыңнары-биле хандырылгазы чылдан чылче өскижип келгеи. Совет өрге-чагырганын чылдарында акшаланды-рышкынының бүүү үнер дөстериниң күсели-биле 3 миллион дөрбелчин метр шөлүг чурттарга бажыңнары туттунган. Республиканың хоорайларында иниг-житкен чурттарга фондузу үүгле 70 чылдарда безин ийи катап, а Кызыл хоорайда 1,7 катап улгаткан. Чоннуң чурттарга бажыңнарының байдалы чылдан чылче улам өскижип турар.

⊙ 1981—1983 чылдарда 303 мүн дөрбелчин метр чурттарга шөлүг, 6368 өреницти өренир 9 школаны, 2001 орунуг уруглар садын, 287 орунуг эмнелгени, 1020 олуттуг клубтарны, культура бажыңнарын, 4287 дөрбелчин метр шөлүг магазинни, 340 олуттуг 7 столоваяны тудуп, ажыглаага киргеи.

⊙ Күрүне болгаш кооперация салын дамчыштыр чурттакчы чон 1983 чылда 7350 телевизорну, 5438 радиоприёмникти болгаш радиоланы, 68 пианинону болгаш рояльды, 3847 соолукчуну, 4607 хеп чуур машинаны, 2584 доозун сордурукчузун, 54,9 мүн янзы-бүрү шактарны, 1133 дааранар машинаны, 1417 чиик автомобильди, 4437 чадаг-тергени, 1730 мотоциклди болгаш моторолдерни, 2112 фотоаппаратты садып алган.

⊙ Республикада 125 харылзаа будүүрүлгези бар. Оларны дамчыштыр эрткен чылын 6 млн. чагаанны, 17,9 млн. солуунну болгаш сеткүүлүг, 158 мүн посылканы, 527 мүн телеграмманы чорудуп тараткан. Хоорайлар аразынга телефон-биле чоннуң чагыглыг чугаалашканы 568 мүн чедип турар.

Керенский көвүрүглерни адырылдырын каапсын деп дужаганын октябрь 25-те дыннадым. Владимир Ильичиге баар деп шинтирлеп алдым. Ынаар бар чорумда, ындамышда боолар эткилеп турду, трамвайлар чорувастап өгелээн. Керенский көвүрүглерни адырылдырып турар-дыр деп Ильичиге чугаалаарымга, ол алтыра каапты:

— Ага, өгелээнин ол мышкажыл...

Мен ону билбейн баргаш, айтырдым:

— Чүү өгелээнин ол?

— Революция өгелээн — деп, Ильич тайылбырлады,— а оон-биле кады революстуг туруушкуннар...— Оон дораанна Смольный баар мен дей-дир.

Ол бүгүс херек-тир, кудумчуда аттылажмышкынар чоруп турар деп чугаалап чаддым, ол дыңнаар-даа хөлүү чок: дон-дораан чоруул, ол-ла деп мындыг. Канчаар бөөр, чөнчээрежир ужурга таварыштым. Солуй кеттинип өгелеливис: эрги бөрт-тып эккелдим, ырынай-ла сонлаа үнген хепти Ильичиге кедиргеш, чаагын ак пөс-биле шарып бердим: дижи аараан кижи ышкаш кылдыр аан. Мен ону бүгү талаларын ылавылаа көрдум, ажырбас хире, оон чоруптувус.

Булуң чанында Гражданка суурдан чоруп орган көнгүс кижи чок трамвайга таваржы бердивис. Владимир Ильич ол чоруп орда-ла, ынаар кирс далчы берээл деп саналдай-дыр. Бир эвес ол, Ильич, кым-биле-даа чугаалашпас болза, ындыг-дыр че дидим. Кондуктору хөрээжен кижи болду. Харалаан. Владимир Ильич оон кайнаар, чүге бар чыдарын айтыра берди.

Оозу баштай аваа харылап орду, оон мынча дей-дир:

— Өлдеш кижи-дир сен але, кужурум, кайын дужуп келгенин ол? Хоорайда чүү болуп турарын билбес кижи сен бе?— Владимир Ильич билбес мен-йин диди. Кондуктор ону чемеледи.

— Революция болур деп чүвени билбес болганында сеня кандыг ажылчын дээрил аан. Бис буржуйлар соңар дээш бар чор бис!...

Ильич аңаа революцияны канчаар кылырының дүгайын чугаалап өгеледи, а мен ине кырында чүве-биле дөмей-ле ор мен, адак соонда трамвайга Боткин биле Нижегород булуунга келгеш, паркче өөнти, бис оон мынай чадаг базыптывыс.

Литейный көвүрүүнүң чанында бис болук солдаттарны болгаш кызыл гвардейжилерни көрүп кагдывыс. Олар улусту көвүрүглеп эрттирбейн турлар. Оларже чоокшулавас-тыр деп, Владимир Ильичиге сүмеледим.

— Ажырбас — деп, ол харылады.— Солдаттар биле кызыл гвардейжилер кады болза, айыыл чок деп бил...— Ол бурунгаар дүрген базыпты.

Смольныйга чеде бөөрвинске, бисти киирбедилер. Меньшевиктер Петроград Совединиң мандаттарын солуткан болду. Мен ынчан Владимир Ильич дээш кажангызындан-даа артык сестн берген мен, ынчалза-даа Ильичиниң бичин-даа дүүрезинин кайгадым. Чаа өгелээн революцияның чогумчалыг доостурунга оон ылап бүүрелдин, ажылчыларның болгаш тараачыларның тиилелгезинге чигзинмейн турары илдең чорду. Оон ындыг бүүрели менче база дамчый бергеи. Мен хой кижи аразынче кире бергеш, дүймээзин үндүрүптүм. Улус дораан-па хөлзеп үнгеш, камгалал шериглерин ийыдып өгелээн. Олар аңаа удур туржуп шыдавайн, чайлады кыстырыпкан, улус бажып иштинче чаза булган кирипкен. Мге эрттирилгем чайбышаан, мен мурнунда чоруп ор мен, а мээн соомдан Владимир Ильич каттырып, «Бистер каяа-даа шыдаар бис» деп чугаалаанмышаан, базып орду.

Э. РАХЬЯ

1903 ЧЫЛДАН БӨӨР СӘКП КЕЖИГҮНҮ

СМОЛЬНЫЙЖЕ ОРУККА

ОКТЯБРЬНЫҢ АЧЫЗЫНДА

ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Б. ЧЫРГАЛ-ООЛ:

— Алдан чылдар мурнунда ядмы арат кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнгеи мен. Мээн чурттап эрткен амыдыралым Тывавыстың төөгүзү-биле тудуш холбаалыг. Улуг Октябрьнын чыруктылыг хереллериниң ачызында Тыва чер карангы дүмбейден одунган. Аас-кежиктиг совет амыдырал бодараан. Октябрьдан одунган черивистин аас-кежиктиг төлдериниң бирээзи болуп, уран үүл-биле салым-чолумну холбаштырып, чоннуга бараан болуп келдим. Мээн чогаадылгам чоннуң аас-кежиниң ырлап турар. Дөртен чыл дуртуг чогаадыкчы оруумнуң алыс доозуда, ырлардан өгелээш, сюита, симфония, кантата, оратория чедир бижиттингеи чогаалдардаа Октябрьнын ачызында чаяаттынган.

ССРЭ-ниң улустуң эмчизи А. И. КАНУННИКОВ:

— Октябрь! Совет кижи бүрүзүнүң амыдыралынга оон салдары, ачы-дузазы улуг. Ынчангаш оон чаалап алышкынларынга шынчы, аңаа бердинген болур ужурлуг бис.

Мен бодум база Төрээн чуртувустуң хосталгазы дээш тулчуп чордум. Бистин чурт, партия делегейге тайбын, аас-кежиктиг амыдырал дээш демисежин турар. Оон-биле кады бистерниң амыдыралывыс, ажыл-иживисче кичээнгей улуг. Мээн ССРЭ-ниң улустуң эмчизи деп хүндүлүг атты тывысканы улуг өөрүшкү. Ол мээн улам күженнишкининт ажылаарымче кыйгырыгдыр. Бо бүгү чаагай ажыл-херек Улуг Октябрьнын ачызы.

ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. АЛДЫН-ООЛ:

— Бай-Тайганын Шуй сумузунга өге школага ажылдап өгелээнимден бөөр 38 чыл өрте берген. Совет Тывавыстың амгы шапкын хөгжүлдезин баштайгы чылдар-биле канчап дейнээрил. Тыва ам ясли-садтарынын, школаларынын сырый четкизи-биле бүргеткен. Оолдар, кыстарга ажылдап, өөренирингге бүгү-ле оруктар ажык, чүгле шын шилип алыры чугула... Сөөлгү элээн хөй чылдарда Кызылдың № 2 школазынга уругларны тыва дылга өөредип турдум, ам интернатта ажылдап турар мен. Ажы-толду эртем-биле өөредир аас-кежиктиг болганымга чоргаарланыр мен. Ачы-буянныг чаагай ажыл. Ол дээш мээн ССРЭ-ниң улустуң башкызы деп хүндүлүг атты тывысканы аас-кежик.

РСФСР-ниң улустуң артизи Х. Б. КОНГАР:

— Совет Тываның юбилейин таварыштыр ынак Москвакыска барып, литература болгаш уран чүүл хүннерингге киржир аас-кежик бистиң хөгжүм-шин театрының чогаадыкчы коллективинин орус, тыва артистери-биле кады москвачылар мурнунга ойнап, шыңгыы шылгаланы туттувус. Москвага болгулаан культура хүннерингге моон-биле үш удаа кирештим. 1984 чыл мөнөө уттуидурбас. РСФСР-ниң улустуң артизи деп бедик атты мөнөө тывысканынга четтирдим деп чугаалап турар мен. Шагда болза ол дугайын тыва хөрээжен кижи сактыр туржук, дужевейн-даа чораан.

В. КАМЕНСКИЙ.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ЭРТЕНИН УТКУҢАР

Кожа чораан боттарынар хүүмзүүрүп,
Холдар сыңмас чечектерни магаданар,
Чүректерниң ханызындан бичилерже
Чүгүт сөстер октагылап, хөгледиңер.

Кызыл өңнүг кожааларны чаптап, суйбап,
Кырган, чалыы шүдүкчүлер болу берген.
Арыг сөстер чүректерден ужуп үнгеш,
Аныктар ыракшылын алгап турзун.

Чечектерде уя туткан кушкаштарзыг,
Сеткил-сагыш, чоргаараалды ырлажыңар.
Часкы шагның болу ышкаш чыруктылыг
Чараш, чаагай арыннарга херел ыпсын.

Хөөрээн хүнүң, болу ышкаш херел чажып,
Хөөн кирген көңгүлүүр дег өтаут болгар.
Чаа чырык бажыңнарже көшкеннерзиг,
Чаштар-биле кады самнап, хөгленер-ле.

Карак четпес талыгырлар мурнувуста,
Кайгамчыктыг уткулга-дыр, алдаржызын.
Революцияны алгап, йөрээп, мактаңар-ла,
Ие-чурттуң даглары-даа кайгазыннар.

Монгуш ДОРЖУ очулдурган.

О. СУВАКПИТ.

ОКТЯБРЬ

Октябрь!
Хемчээлиниң,
Кежиктининн
Чырык хүнүүн дээжи-биле,
Чылдар-биле саналп четпес—
Деннеттинмес.
Дескешпес-даа!
Октябрь!
Төре алчып,
Төөгү бижип,
Өртемчейниң салымынга
Өршээлдиниңни йөрээп
четпес—
Уран сөстер
Угбас-даа-дыр!
Октябрь!
Ачын-биле.

Адын-биле
Хосталганы ,тайбын, чолду
Холга алган чурттар көвей—
Салдарынын
Салымы ол!
Октябрь!
Очалаңны
Ораннардан
Арылдыр шаап, аймак чонга
Аас-кежиин хайырлаар сен—
Алыс мөнге
Аас хүн ол!

УГУЛЗАЛАР

Самагалдай кыстарынын
Саннан ойнаан таныгыз —
«Угулзалар» —
Уран-чараш.
Сайлар ажыр саарыгланган,
Шаанкын хеминиң чалгыы
ышкаш,
Сагыш-чүрек
Чайгаар дойлур.

Сарыг-кызыл чалбыраштыг,
Самага дээр чечек ышкаш
Чараш силер,
Чалыы кыстар.
Холдарынар шимчеңгири —
Ховаганнар чалгыны дег,
Херел чажып,
Хөөлер чуруур.

Өөлдек сыннар чаш хаак
ышкаш,
Эзиннелдир бөөлденири —
Эргим авам
Эргинжи дег.
Келин кыстар—дангыналар
Хевис, ширтек сырыгылан,
Угулзалар
Ужуун шоер.

Казыргы дег өргилгилээш,
Карбаңгылап, челбиш чаяр,
Сергек силер,
Чечек кыстар.
Антаралар угулзазы,
Аяк дээлиг торгулар-даа
Силернин-дир,
Шинник кыстар.

Угувустан шевер болгаш
Угулзалар бистерге чоок.
Ындыг ийикпе,
Ыгын кыстар?
Ону бөгүн диригжитиен
Орланмайның уруглары
Аян-ырга
Алгаксанчыг.

Саннардан саактаткан
Салгын-сырын сагындырар,
Хөгжүмүнер —
Хөгленчиг-дир.
Төрээн чурттуң төвүнге-даа
Төрел чоннар таалап көрду.
«Угулзалар»—
«Уран» — диштп.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

КРОССВОРД

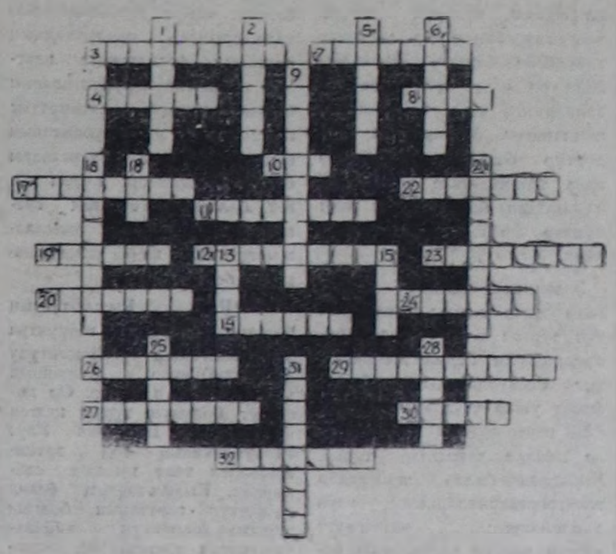

УЗУН ДУРГААР: 1. Октаргай делгеми. 2. Октаргай телоларынып шимчеп турар оруктары. 5. Даг породазы. 6. Казымал байлак дилекчизи. 9. Эртем хевири. 13. Сибирьде хем ады. 15. Кывар казымал. 16. Эртемнин бир адыры. 18. Тараа культуразы. 21. Хереллеиишкин. 25. Хүннүн өгези. 28. Огород культуразы. 31. Металлдың бир хевири.

ДООРА ДУРГААР: 3. Черниң газ хевирлиг каъды. 4. Ийи плоскоступ аразында булуп. 7. Айның азы кылымал эдериччинин Черге эң чоок турар точказы. 8. Эмиг үнүш. 10. Электри октаглыг бичин кезекчигеш. 11. Кээп дүшкүлээн дошталчак бүдүмелдер. 12. Спорттун бир хевиринге хамааржып турар кижи. 14. Чылдың бир айы. 17. Үнүш өренир өртем. 19. Туриске чугула херексел. 20. Суг ортузунда күргаг чер. 22. Ортулук ады. 23. Суг өтпес костюм. 24. Дыштанылганын бир хевири. 26. Күштүг хат. 27. Хүнну дээскинип турар бичин планета. 29. Октаргай өренир өртем. 30. Чыл ады. 32. Италия өртемдеи.

И. СУВААН тургусаан.

Тес-Хем район.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Чурукчунуң хүлүмзүрүү

— Камнаар херек!

Ийиги «арны».

— Эмчи-биле таныш-боорга...

Команда:—совхоз — сельхозтехника.

ТТЛВ

НОЯБРЬ 6-ДА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Ye» 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Мультфильмнер. 9.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.35 — «Волоколамское шоссе». Москвадан М. Горький аттыг уран-чечен академиктиг театрының фильм-шинин. 12.20 — Любовь Казарновская ырлаар. 13.05—13.10 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.30 — — Бистин корреспондентилеревис чугаалап турлар. 16.00 — Домбрага бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаты Т. Вольская ойнаар. 16.20 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 16.30 — С. Прокофьев. № 7 симфония. 17.05 —Документалдыг телефильм. 18.05— Улустуң аялгалары. 18.20 — Шыдыраага делегей чемпионады. 18.35 — Бөгүн делегейде. 18.50 — Театржы ужуражышкынар. 20.15 — «Ye» 20.55 — Октябрьнын социалистиг Улуг революциязының 67 чыл ойнга турасаатка байырлыг хурал. Байырлал концерти.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Ленинград дугайында документалдыг фильм. 8.40— Урер хөгжүм оркестрлериниң телекөрүлдезинин киржиччилери ойнаар. 9.00—«Хаарыылар, горнистер!». 9.30—Мультфильмнер. 10.00 —Эртем болгаш амыдырал. 10.30 —«Волшебный круг». Уругларга фильмнин бирги болгаш ийиги сериялары. 12.40 — Документалдыг телефильм. 13.10— Хөлүг старттар. 13.55 — «Шинтпирлиг демисел». «Партия дугайында чугаа» деп дамчыдылгадан. 14.40 —Новолипецкиниң металлургия комбинатының Культура ордузунуң улусчу хоруунуң концерти. 15.00 — Б. Горбатов. —«Мээн үеживлерим». Телешин. «Бир дугаар коммуна». 2-ги кезээ. 16.35—16.40 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Кызыл хоорайның уруглар садиктериниң концерти. 18.25 — Уругларга фильм. 18.35 — «Азия төвү». 19.05 — Телемедээлер. 19.15 —Чарлаадар. 19.20 —«Чечектел-ле, төрээн Тыва!». Концерт.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг улуннар, чаштар!». 20.15 — «Ye». 20.55 А. Петуховтуң удуртулгазы-биле Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң эстрада-симфониктиг оркестриниң концерти. 21.25 —Эртем-иештереллиг фильм. 21.45 — «Максим Перепелица». Уран-чечен фильм. 23.15 — 00.50 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Сокол» — «Спартак».

Редакторнуң оралакчызы А. С. ДЕМБИРЕЛЬ.

Ойнаар

Бөгүн республикага бүргеп, ажыр. Чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүктеп хаттым дүргеиз секундада 7—12 метр.

Дүне 8—13 градус, 0—15 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктеп хаттым дүргеиз 7—12 метр. Дүне 9—11 градус, хүндүс 2—4 градус соок болур.

КИНО

НОЯБРЬ 6-ДА

«НАНЫРАЛ»: «Если можешь, прости...» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Непобедимый» 9.00. Киноклуб «Сказка за сказкой» 10.40, 15.30. «Медный ангел» 12.20, 17.10, 19.00, 20.50 (узаткан). Киносборник № 131 14.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Приключения Али-Бабы и 40 разбойников». (2 сериялыг) 13.00, 15.30. «Мужики» 18.00, 19.50 шактарда.

«Каа-Хем» кинотеатрга киномеханиктер дарый негеттинип турар.

«Монгулек» гостиницага поварлар, хеп аазар, сава чуур ажылчыннар, чудуруучулер, шеверлекчилер негеттинип турар.

«Монгулектиң» адреси: Кызыл доорай, Коостов кудумчузу, бажың № 1, кабинет 111.

ТС—617.

БАЙ'ЫРЛАЛ-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 257 (12647) | 1984 чылдың ноябрь 7, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

ВЛАДИМИР ИЛЬИЧ ЛЕНИН

Кремльге байырлыг хурал

XX вектиг эң-не кайгамчык тыг бүгү-ле социал болуушкунмары Октябрьның социалистиг Улуг революциязы-биле чарылбас холбаалыг. Россияның ажылчы чоннары 1917 чылдың октябрьда эрге-чагырганы боттарының холунга алгаш, Ленинниң партиязының удуртулгазы-биле чаа ниитилелди — мөлүгүдел болгаш дарлал чок, бүгү нацияларның болгаш биче улустарының чаңгыс авай найыралдыг, бүзүлбас өг-бүле кылдыр каттышкан ниитилелди тургузарынче эгелеп кирген.

Марксизм-ленинизмниң, пролетаржы интернационализмнің принциптеринге шынчы Совет Эвилели социалистиг дем каттыжылгазының чурттар биле аксы-дүшманы эвиленде бурунгаар бүзүрелдиг чоруп делегей харылзааларының илгай көрүүшкүнүнден, тергиделлен болгаш чагыртырындан хостуг чаа девириң херек кырында бадыткап турар.

Бистиң чуртувус улуг Ленинниң чагыгларын күүсетпишаан, социал депшилгенин улуг бедиктериче үнген Совет улус Коммунистиг партиянын удуртулгазы-биле Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күүү-шыдалын уламна бызыглаарының сорулгаларын чедиишкиниг шиятпырлеп турар.

Найысылалдың бүдүрүлгелерінің мурнакчылары, партияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, эртемнин болгаш культураның ажылдакчылары, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары, Москва чоогунуң ажылчы чоннарының төлөөлекчилери ноябрь 6-да Кремльдиң Съездилер ордузунга хөглүг-омак, байырлал шинчи киргеп келгеннер. Анаа улус депутаттарының Москва хоорай Советинин болгаш СЭКП-ниң хоорай комитединин Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чылынга турасхааткан байырлыг хуралы болган.

Эштер К. У. Черненко, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачёв, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков оларны хуралдың киржикчилери бут кырынга тура, диңмиттиг, ур адиш часкаашкыны-биле уткаан.

Президиумга ол ышкаш СССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының, оралакчылары, чамдык министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары, партия, совет болгаш хөй-иниги организацияларының төлөөлекчилери, шериг начальниктери, бүдүрүлге чаартыкчылары база бар.

База-ла ында — Герман коммунистиг партиянын Даргазы Герберт Мис, Люксембургтуң Коммунистиг партиязының Даргазы Рене Урбани, Эквадорнуң Компартиязының ТК-зының Чингине секретары Рене Може Москрера.

Залда —байырлалга киржири-биле келген өске-даа даштыкы залчылар, дипломаттар.

Байырлыг хуралды Моссоветтиң күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов ажыткан.

СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, СССР-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко «Октябрьның оруу-биле — тургузуушкунуң болгаш тайбыңның угланыышкыны-биле» деп илеткелди кылган болгаш ону хуралдың киржикчилери чылыг-биле утканнар.

Илеткелди улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкынары-биле хөй удаа үзе кирип турган.

Байырлыг хурал доозулган. Совет Эвилелиниң Гимнизи заалга чаңгыланган.

Оон соонда байырлал концерти боп, улуг чедиишкиниг эрткен. Концертке Коммунистиг партияның болгаш Совет күүнінің удуртукчулары олурушканнар.

* * *

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чылынга турасхааткан байырлыг хуралдар ол ышкаш эвиледешкен республикаларының найысылалдарынга, чурттуң өскеда хоорайларынга бээр болган. (СЭТА).

ОКТЯБРЬНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ— ТУРГУЗУУШКУННУҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюн таварыштыр 1984 чылдың ноябрь 6-да Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хуралга эш А. А. ГРОМЫКОНУҢ илеткели

Эштер!

Чылдар улажып, он-он чылдар эртүп турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл бурунгаар Россияга кывыскаңы хосталганы болгаш социал чөпүг чоруктуң херели улам-на өңдүрчаагай кылдыр делегейде чайнап турар.

В. И. Ленинниң тодаргайлаанын ёзугаар алырга, Октябрь чаа ye-чадаңы — «империализмден улустарны хосталаар дээш, улустар аразынга дайыннарны соксадыр дээш, капиталдың тергиделин дужүрер дээш, социализм дээш» демиселдің ye-чадазын ажыткан (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 37, арын 171).

Делегейде эң баштайгы социалистиг күүнінің төрүттүнген хүнүн совет кижилер-биле кады социалистиг чурттарның улустары, депшилеллиг бүгү кижи төрелгеген байырлап, демдеглеп турар.

Россия пролетариздың төөгүлүг тиилелгеге чедирип келген большевиктер партиязының тургузукчузу В. И. Ленинниң шылгаразын улуг угаанын болгаш маадырлыг чоруун бистиң революциязыстың оюн байырлавышаан, магадап йөрээн турар бис.

«Ленинниң биске арттырып берген номнары эгээртинмес. Ол дээрге — бистиң күрүкевис, Совет Социалистиг Республикалар Эвилели-дир. Ол дээрге — демиселге кацыылган бистиң партиявыс, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-дыр. Ол дээрге — ниитилелди революстуг чаартып тургузарының ye-биле хынаттынган теориязы болгаш методологиязы-дыр» деп, К. У. Черненко оңзалап демдеглээн. Чигези-биле чугаалаан ылаптыг сөстер-дир.

Ye — объективтиг болгаш арын-нүүр барымдаалавас судья-дыр. Төөгүнүң хөгжүлдезинге, бүгү улустарның салым-чолунга Октябрьның революстуг салдар чедирери улам-на күчүлүг кылдыр күштелип турарын ye бадыткап көргүскен.

Эрге-чагырга күш-ажылчы чоннуң холунда, кижини кижи мөлүүр чорук чок, бүгү байлактар чоннуу болган чурт делегейде бар дээрзин кижилер билбээн чер кырында чаңгыс-даа булуңну ам тыварберге. Ынчангаш Москвадан, Кремльден медээлер делегейге кызаанаашкын деп дүргеп непереп турар.

Октябрьның идеялары болгаш хөрээ бистиң үениң туту болган. Оон бүгү делегейге төөгүлүг ролюнуң тодаргай херечизин — боттуг социализмниң быжыкканы, марксисчиленнинчи эртем теориязының амыдыралга боттанылышкынындыр. Социал чөпүг чоруктун, чоннуң ёзулуг эрге-чагыргазының, кижилерниң материалдыг болгаш угаан-бодал чаагай чоруунун чайгылыш чок өзүлдезиниң ниитилели массаларның күш-ажылы-биле болгаш талантызы-биле тургустунган.

Социалистиг ниитилелдің хөгжүлдезинин үезинде төөгүлүг чаа ниитилежилге — совет улус ССРЭ-ге тывылган болгаш тургустунган.

Амыдыралдың — буянныг чоруктун, коллективизмнің, бот-боттарынга дузалажылганың болгаш кады ажылдажылганың бедик хоойлуларын ёзугаар амыдыралдың социалистиг хевирин балыткаттынган.

А бистиң чуртувус чааскаан эвес. Делегейнің социалистиг системазы маадырлыг күчүтен болуп тургустунган.

Социализм бодунуң эгээртпимес аргаларын болгаш капитализмдеп принципиялдыг артык күштерин улам долу ажыдып турар. Оон улегеринин, келдергей үелиг төөгүлүг дужүлгазының хандыкчы күчү өзүп турар.

Бистиң революциявыс ниитилелдің хөгжүлдезин ажылчын ангыдып, күш-ажылдың бүгү кижилериннің эрге-ажыктарынга дүүштүр угаан. Амгы үениң эң чугула социал айтырыгларын практиктиг шиитпирлээрин хүнүүн айтырыны кылдыр ол тургускан. «Кайгамчык улуг төөгүлүг ол ажылдың» чедиишкининг болурунуң шиитпирлиг негеллези «социалистиг чогаадыкты тургузуушкунче» миллионмиллион ажылчы чоннарны оттурары болур деп, В. И. Ленин санап чораан (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 35, арынар 269, 289).

Коммунистиг партиянын удуртулгазы-биле совет улус кедергей маадырлыг оруктуу эрткен. Ол дээрге — калбак массаларның чаартыкчы тывышкынының, демиселиниң болгаш маадырлыг күш-ажылының оруу-дур. Ол орук бистиң чуртувусту күчүлүг социалистиг күүнче кылдыр сайыраткан.

Бистиң чонувус шуурганнарга болгаш турегдээшкиннерге шыдашкан, кедергей бергелерни ажып эрткен, шилип алган оруулдан чандыр баспаан — кажан-даа чандыр баспас! Бодунуң аас-кежиниң тургузукчузу болган чоннуу ажар күш чок.

Бистерни Ленинниң улуг партиязы баштап турар. Марксизм-ленинизмге шынчы чорук, бөгүнгү болгаш даартагы хүнгү кол айтырыгларны эртемге үндезилеп, боттуу-биле шиитпирлеп көөру — оон ажыл-чорудулгазының бүгү талаларынга чедиишкиннерниң үндезини-дир. Оон бүзүрелдиг чечиши —СЭКП ТК-ның февраль, апрель болгаш октябрь (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлери-дир, бистиң партиявыстың политиктиг угланыышкының, тургузуушкунуң болгаш тайбыңның угланыышкының ол шиитпирлерде чогаадыкчы ёзу-биле улам мнай байыткан.

I. Сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдары — Октябрьның херээниң уламчылаашкыны

Эштер!

Төөгүнүң бүгү хемчээлдерин ёзугаар алырга, Октябрьның үезинден соңгаар Советтер чурту кайгамчык шапкын хөгжөөн. Капиталистиг, феодалпатриархалдыг ёзу-чурумнардан — сайзыраңгай социализмниң делегейде баштайгы ниитилелинче: экономиктиг хожудаңгай чоруктан — индустриалдыг болгаш эртем-техниктиг депшилгенин мурнакчы чаалаларынче; национал өжөөннешкек чоруктан болгаш мөлүүлгеден — улустарның чаңгыс эвинче болгаш акыдуңма найыралынче: массаларның эрге-шелээ чок болгаш бижик билбес чорууннан — ёзулуг хосталгаже, культураның чечектелиишкининче хөгжүлле — көстүп көрбөөн төөгүлүг кыска хуусаларда Октябрь чуртунун эрткен орут-дур.

«Боттуг, чогаадыкчы социализм дээрге, улус массаларының боттарының тургузар чүүлү-дүр» деп, В. И. Ленин айытканы (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 35, арын 57). Бистин чедип алганывыс бүгү дужүлганы эң-не чигезиннеле, эң-не толаргайы-биле, эң-не ханыы-биле анализтээрине үндезилээш, социализмни чедиишкининг тургузуу болур.

Ук дужүлганы теория талазы-биле сайгарып болап база шиитилештирип хөгжүткенин чурттун моон мурнундагы бүгү хөгжүлдезинин белгээнин шыпар талазы-биле бурунгаар базымга шуут чоокшулап келген бис деп түшүнүп кылыр арганы партияга берген. Олар бистиң чуртувустуң социал, экономика болгаш эртем-техниктиг депшилгенин улам бедик чаалаларынче үнер арганы хандырар ужурлуг. Бисте тургустунган социализмниң болбаазыраңгайжыышкыны деп адаарывыс канчаар-даа аажок улуг херектин ужур-утказы-дыр ында.

Партияның кичээнгейи, оон практиктиг ажыл-чорудулгазы чогум-на шак олче мөөннеттинген.

СЭКП-ниң XXVI съездизин белгеткээр талазы-биле ажылдың, партия Программазының чаа эдилгезинин талазы-биле ажылдың үндезини догум-на харып ол болур.

Он ийги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде экономиктиг база социал хөгжүлдезин Кол угланыышкынарын партияның теоретиктиг болгаш политиктиг бо кол документизинге шуут дүүштүр ажыллап кылып түвар.

Партияның ам болур съездизи совет улусту социалистиг ниитилелдің хөгжүлдезинин узун хуусаалыг, тодаргай перспективазы-биле чеченгеллээр, коммунистиг тургузуушкунун кол-кол өзек айтырыгларын шиитпирлээринче угланар.

Амгы үеде партияның салып турары кол сорулгалары мынлар:

Бистиң чонувус шуурганнарга болгаш турегдээшкиннерге шыдашкан, кедергей бергелерни ажып эрткен, шилип алган оруулдан чандыр баспаан — кажан-даа чандыр баспас! Бодунуң аас-кежиниң тургузукчузу болган чоннуу ажар күш чок.

Бистерни Ленинниң улуг партиязы баштап турар. Марксизм-ленинизмге шынчы чорук, бөгүнгү болгаш даартагы хүнгү кол айтырыгларны эртемге үндезилеп, боттуу-биле шиитпирлеп көөру — оон ажыл-чорудулгазының бүгү талаларынга чедиишкиннерниң үндезини-дир. Оон бүзүрелдиг чечиши —СЭКП ТК-ның февраль, апрель болгаш октябрь (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлери-дир, бистиң партиявыстың политиктиг угланыышкының, тургузуушкунуң болгаш тайбыңның угланыышкының ол шиитпирлерде чогаадыкчы ёзу-биле улам мнай байыткан.

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРНЫҢ АНЫЯКТАР ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ УДУРТУКЧУЛАРЫ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

Ноябрь 5-те СЭКП Төп Комитединге СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, СССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Даргазы К. У. Черненковуң социалистиг чурттарның аныяктар организацияларының удуртукчулары-биле ужуражышкыны болган.

Анаа киринкеннер: Станка Шюпова — Димитровну коммунистиг аныяктар эвиленинин ТК-зының бирги секретары, Дъердь Фейти—Венгр коммунистиг аныяктар эвиленинин ТК-зының бирги секретары, Ву Мао —Хо Ши Минин коммунистиг аныяктар эвиленинин ТК-зының бирги секретары, Эберхард Аурих —Хостуг немец аныяктар эвиленинин Төп Чөвүлелинин бирги секретары, Ким Чхан Ран—Кореяның Социалистиг күш-ажылчы аныяктар эвиленинин ТК-зының даргазының оралакчызы, Конрадо Мартинес Корона — Кубаның аныяк коммунистер эвиленинин ТК-зының Үзүмөөнүн Комитединин йиги секретары, Пхаплуэнгчит Вонгса — Лаостуң Улусчу-революстуг аныяктар эвиленинин ТК-зының секретары, Цэрэндоржийн Нарантэрэл — Монголдуң Аныяктарының революстуг эвиленинин ТК-зының бирги секретары, Ежи Шмайдзиньский —Польяк аныяктарының социалистиг эвиленинин Кол баштаар черинин даргазы, Лешек Лесняк — Кедээ аныяктар эвиленинин Бүгү-польша баштаар черинин даргазы, Рышард Восиньский —Польша харицелер эвиленинин начальниги, Цезарий Дрошч—Польша студентилер каттыжышкынының Кол Чөвүлелинин даргазы, Нику Чаушеску— Румынияның коммунистиг аныяктар эвиленинин ТК-зының бирги секретары, В. М. Мишин — ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары, Ярослав Енерал — Чехословакияның аныяктарының Социалистиг эвиленинин — ТК-зының даргазы, ВЛКСМ ТК-ның секретарлары.

Ужуражышкынга эш К. У. Черненко чүве чугаалаан.

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим өңдүктер!

Хамыктың мурнунда бистин партиямның Төп Комитединин, ТК-ның Политбюрозунун өөнүннеэзинден силерге чуректиг ханыындан баяр чедирер-дир мен.

Социалистиг чурттарның аныяктар организацияларының удуртукчуларының бо хире хөй төлөөлекчилериг ужуражышкының эрттирип турарының фактызы кижини өөртүп турар-дыр. Чүге өөртүп турарыл дээрге, бистин партияларывысты, күрүнелеривисти, улустарывысты холбаштырган ийыраалдың болгаш кады ажылдажылганың сырый харылзаалары моон илереп турар. Чүге өөртүп турарыл дээрге, ангы-ангы байдалдарда аныяктарның, аныяктар организацияларының харылзааларының улам-на бызыгыл, байлакшыырыпың үндезини болуп турарында-дыр.

Аныяктар организацияларыг удуртуун сайзырангайжыдары — коммунистиг эн чугула салыг чүүлүнүн бирээзи боон турар. Ону аныяктар-биле ажылдың айтырыгларына холбаштыр аны-дүшма партияларның Төп Комитетериниң секретарыларының бо чылың чайын Софияга болган ужуражышкынны база катап бүзүрелдин-биле бадыткаан. СЭКП Төп Комитедиң комсомолга партийжи удуртулганың деннелин бедидериниче угланган улуг, программалыг доктаалды хүлээп алганын билир болгай силер. Ол доктаал чуттуң бүгү-ле партия болгаш комсомол организацияларынга чугаалажып кардугеп, чер болганынга ону боттандырып чорударынче угланган тодаргай хемчеглерни алган.

Эң-не тодаргайы-биле мынча деп демдеглексеп каап турмен: ол доктаалды хүлээп алган чорук, биске удур киженик удуртуун сайзырангайжыдары — коммунистиг эн чугула салыг чүүлүнүн бирээзи боон турар. Ону аныяктар-биле ажылдың айтырыгларына холбаштыр аны-дүшма партияларның Төп Комитетериниң секретарыларының бо чылың чайын Софияга болган ужуражышкынны база катап бүзүрелдин-биле бадыктаан. СЭКП Төп Комитедиң комсомолга партийжи удуртулганың деннелин бедидериниче угланган улуг, программалыг доктаалды хүлээп алганын билир болгай силер. Ол доктаал чуттуң бүгү-ле партия болгаш комсомол организацияларынга чугаалажып кардугеп, чер болганынга ону боттандырып чорударынче угланган тодаргай хемчеглерни алган.

Эң-не тодаргайы-биле мынча деп демдеглексеп каап турмен: ол доктаалды хүлээп алган чорук, биске удур киженик — Кедээ аныяктар эвиленинин Бүгү-польша баштаар черинин даргазы, Рышард Восиньский —Польша харицелер эвиленинин начальниги, Цезарий Дрошч—Польша студентилер каттыжышкынының Кол Чөвүлелинин даргазы, Нику Чаушеску— Румынияның коммунистиг аныяктар эвиленинин ТК-зының бирги секретары, В. М. Мишин — ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары, Ярослав Енерал — Чехословакияның аныяктарының Социалистиг эвиленинин — ТК-зының даргазы, ВЛКСМ ТК-ның секретарлары.

Ужуражышкынга эш К. У. Черненко чүве чугаалаан.

(Төнчүзү 3-ку арында).

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнун байырлалының бүдүүзүнде СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң адрезинге байыр чедиргеп телеграммалар СЭКП Калмык обкомундан, Калмык АССР-ниң Дээди Советинин Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Якут обкомундан, Якут АССР-ниң Дээди Советинин Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Алтай крайкомундан, улус депутаттарының край Советинин күүскомундан, СЭКП Даг-Алтай, Новосибирск, Иркутск, Чита, Хакас обкомнарындан, улус депутаттарының область Советтериниң күүскомнарындан, Сибирьниң Кызыл тыктыг шериг округунун Шериг чөвүлелинден болгаш Политиктиг эргелелинден келген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалы-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарынга чуректиг ханыындан изиг байыр телеграммаларда илерейлеттинген болгаш партиямның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның оон эрааазылаары Пленумнарының шиитпирлерин, 1984 чылдың даалгаларын болгаш социалистиг хүлүгеллерни күүсеп-дир талазы-биле чаа-чаа улуг чедиишкиннерни, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезинин 40 чылын тедиг-тиг өткүүрүп, а ол ышкаш бызыг кадыкшылы болгаш чаагай аас-кежиктиг күүзүн.

ДҮҮН КЫЗЫЛГА

СЭКП Кызыл хооркомунуң болгаш улус депутаттарының Кызыл хоорай Советинин Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга турасхааткан байырлыг хуралы дүүн республиканың хөгжүм-шин театрынга болуп эрткен. Республиканың болгаш найысылалдың партия, совет, профэвилел, комсомол, ажыл-агый органнарының удуртукчулары, партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары, будурулге мурнакчылары, Кызыл гарнизонунуң дайынчылары, хөй-иниги организацияларының төлөөлекчилери ажаа олурушкан.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, партия Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов байырлыг хуралды ажыткан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, СССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненкону баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюро составын байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга хуралдың киржикилерин чаңгыс эп-сеткилдиг соңгаан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнун дугайында илеткелди СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, республиканың Улустуң контроль комитединин даргазы М. К. Шыырея кылган.

Хурал соонда байырлалдың улуг концерти болган.

* * *

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга турасхааткан байырлыг хуралдар Ак-Довуракка, Чаданага, Шагаан-Арыгга, Туранга, Кызыл-Мажалыкка, Сарыг-Сепке болгаш өске-даа черлерге болган.

МОСКВА. Кремльдиң Съездилер ордузу.

(Улаштызы 2-ги арында).

ОКТЯБРЬНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ — ТУРГУЗУУШКУННУҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

(Уланчыны. Эвели 1-ги арыында).

Экономика талазы-биле — чедиш алдынган чедишкиннерни быжыглаар болгаш хогжүдер, экономиканы шалыны хогжүдер, интелел будуруглегни интенсификастаарының айтырыглары, эртемиң болгаш техниканың соолгу чедишкиннериге үнделелге ону чаарты дериниңиң айтырыглары шалыпкы шинтпирлээр. Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын экижидер, ажылчы чоннарның чогаадыкчы идеякейин улам калбартыр. Ажылдың бүгү участоктарынга медереддиг сагылга-чуруму болгаш организастыг чоруку быжыглаар. Совет кижилериң чаагай чоруунуң чайгылыны чок өскүлдезин хандырар.

Социал-политика талазыбиле — партия биле чоннуң, ажылчын аңгыны, колхозчу тараачыннарың болгаш интеллигенциниң чангыс эвин доктаамал быжыглаар. ССРЭ-ниң пакиларының болгаш улустарының иаймралыг быжыглаар. Социалистиг күрүне тургузуушкунун сайзырадгайжыдар, бистиң амыдыралывыстың демократчы чоруун ханыладыр. Партия болгаш күрүне аппарадының ажылчорудулгазынга ленинчи стильди нептерелин бадыткаар. Социал чөптүг чоруктун принциптерин амыдыралга чайгылыг чок боттандырар, социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыглаар. Бистиң амыдыралывыс хевирниң үнелиг үүлдериниге, бистиң моралывыска дүүшпес үүлдер-биле эптеш чок демисежир.

Утаан-бодал амыдыралының талазы-биле — совет улустуң интеллектуалдыг күүзүн байыкшыдар, эртемниң, билигниң, культураның болгаш уран үүлдүн хогжүдезиниң дугайында, совет кижилерге марксчы-ленинчи мировоззрениени өжүктирип тургузарының дугайында, оларны идея талазы-биле бижиг туруштуг черукка, бедик мөзүшмаарга, патриотизмге, пролетаржы, социалистиг интернационализмге кижизидер дугайында доктаамал сагыш салыр.

Делегей айтырыгларының талазы-биле — социалистиг дем каттыжылга чүүлдерінің сырый эвин, социализмниң делегейге туруштарын бижыглаарынга бүгү чүвени кылыр. Амгы үеним бүгү революсчу, депшилгелиг күштери-биле эпсеткил каттыштырылгазын бижыглаар. Дайын аймынын болдурбас база чайладыр, улустарга тайбыңны хандырар дээш болдуныр-ла бүгү үүлдерни өскүлдер ССРЭ-ниң аймык чок чоруун карак огу дет камгалаар, чүүлдүг камгаланыр аргазын бедидер.

Бо сорулгаларны күүсеткер талазы-биле бистиң чедишкиннериваис кончуг улуг. Интелел амыдыралының бүгү адырларында чогумчалыг өскүрүлгелер болдунган. Чүүлдүн будуруккучу күштери чаартынган болгаш улам күчүлүг апарган. Күш-ажылдың будуруккүлүг чайгылыш чок өзүп орар. Корум-чуруму, организастыг чорукту болгаш сагылга-чуруму быжыглаар талазы-биле алдынган хемчеглер экономика талазы-биле көскү ажыктыг үүлдерни бергеш. Будуруп турар бараанарының шынары, чоннуң амыдырал хандырылгазы экижээн.

Дараазында сан-чурагайлар өөй үүлдериниң дугайын чугаала турар. 1970 чылдан бээр ССРЭ-ниң национал байдаа 2,3 катап өскен. Ол үеним дургузунда ажылчыннарының болгаш кандыртынган. Ынчалза-даа эң эки шынарлыг чогуур ассортиментилиг бараанар-биле рынокту хандырары ам-даа оожум шинтпирлеттинип турар.

Улустуң хереглел бараанарын будуреринге калбартырының база ачы-дуза чедиреринің комплекстиг программазын амгы үеде ажылдап кылын турар. Ону амыдыралга боттандырары — ажыл-агыйның бүгү адырларының, улус депутаттарының Советтериниң, күш-ажылчы коллективтиң бүрүзүнүң хүлээлгези.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) база ооң соонда-гы Пленумнарынга ажылдап кылган хемчеглерни боттандырганы-биле бистиң амыдыралывыста бар боттуг чаартылалар-биле экономикада байдалдарының экижээн түүш болбашкан. Ол хемчеглериң ужур-утказы бистиң интелел тургузуувустуң бар аргаларын, ажылчы чоннуң өзүдүг чогаадылгазын ажыглаары, будуруглге хереткериниге оларның ажыл-агыйжы чоруун, эргелеп башкарылгага кижилгезин күштелдирери болуп турар.

Харысалганы бедидериниге, күш-ажылдың будуруглгениң болгаш күрүнеиин сагылга-чурумун быжыглаарынче углаган хемчеглерни бүгү улус үүлдүгүүнүн, деткээн. Бо угланышкынны партия хажык чокка боттандырын чорудар.

Медерелдиг, ак сеткилдиг, эки организастаттынган күш-ажылы кандыг-даа участокта ажылдап турар совет кижизин амыдыралының чарылбас кезээ болган турар ужурлуг.

Ак сеткилдиг ажыл дээш материалдыг болгаш моральдыг ыяк берикшиннерни сайзырадгайжыдарынче, кижилерни чогаадыкчы өгелээшкиннерни база чаартыкчы чорукту бүгү тала-биле деткиринче, социалистиг чаршыты организастаарын өжүктиреринче кошкан дивес кичээнгейни салыр ужурлуг. Ооң-биле чергелештир кадрларга негелде моон соңгаар-даа белдир, болур-чогууру-биле ажылдаарын күзевес кижилерге хамаарыштыр салдар чедиреринің хемчеглерни күштелир.

Бистиң тургузуувустуң бүдүүжүнден турун келген социал чөптүг чорук күш-ажылдың хемчеэлинте болгаш хереглелдің хемчеэлинте, күш-ажылды барымдаалан хуваарының социалистиг принципин практикага шын, бүрүн ажыглаарынга шыңгыы контрольду негеп турар. Кижи бүрүзү ниити хереккe болдунун киргеп үлүүн өзүгаар алыр.

Бо принципти шыңгыы сагыры чүүлдүр. Ону чедип алырынга хогжүдүг коску чорук, анаа ажылчы чоннуң калбак киржилгезин негеттинери чугаажок. Массаларның политиктиг дуржулгазы, ажыл-агыйжы эвес болгаш салдынчак чоруктуң кандыг-даа өлөрээшкиннериниге оларның принципиалдыг эвтеш чок чоруу чүүүн биле-даа солуттунмас.

Социал-экономиктиг деңшилгениң чаа сорулгаларын чедип алырының кол орудуларын партия чиге тодаратқан. Ол дээрге ниитилел будуруглегениң дүргеи хогжүдезин, өзүлдениң интенсивтиг факторларын долузу-биле ажыглаары болур. «Улус ажыл-агыйының ажыктыг чоруун бедидериниге үндезин эргилдеги он ийги беш ыылда-ла чедип алыр ужурлуг бис» деп К. У. Черненко демдеглээн болгай.

Будуруглгени интенсификаставрынга шинтпирлиг эргилдени хандырары дээрге чүүлге ажыл-агыйжы болгуудан ангыда, харын политиктиг аажок ужур-дузалыг чугаала сорулга. Ол социалистиг ниитилелдің чедип келген үе-чадазында оон быжыгының көргүзүү болур.

Бис чүүлге ындыг арга-биле хары угда чүүлүн экономиктиг күчүзүн күштелдирип, оон камгаланыр чоруун быжыглаан база улустуң чаагай чоруунун чайгылыш чок өзүлдезин хандырын шыдаар бис. Делегей экономиказынга бистиң чүүлүвүстүң турштарын улам ынай быжыглаары чүүлге ынчан чедип алдынар, а ол бистиң күрүнеивиске эргежок чугаа.

Ынчангаш ажыктыг чорук болгаш шынар дээш, күш-ажылдың будуруккүлүү, материалдыг курлавырларының камгалазы дээш демисел — совет кижи бүрүзүнүң хүлээлгези, патриотчу херээ-дир. Ынчангаш херектің ужуру болза, Ленинниң чугаалазы-биле алырга: «Ниити күш-ажыл-биле моон мурнунда турганычлан өки будуруттүвер, моон мурнунда турганындан чиик үнелиг болгаш хөй будуруттүвери болур» (Чог. долу чыылдазы, т. 38, ар. 29).

Бистиң шуптувустуң билин турарывыс шыкаан, чүүлге эртемниң болгаш техниканың улам өөрү турар берилчезинге даянмышаан шуут чаа машиналарны болгаш дериглелерни база деңшилгелиг технологияны чогаадып кылын база үндүүн турган, улам бурунгаарлаан, хөйну чедип алыр аналар бис.

Бо хүннерде өртем-техниктиг деңшилге-биле дешке базарны дээрге улус ажыл-агыйының бүгү адырларын электронугсаналга техниказы, роботтар, микропроцессорлар, будуруглгениң эвтег системалары-биле мурнан турар темниглиг кылдыр чепсеглээри-дир.

Бистиң өртемивиске мында кайы хире делгемнер ажыттынганын база бо талазы-биле анаа кайы хире бедик харысалга онаашканын чугаалаваадаа хереэ чок боор.

Амгы үеним эң чаа техниказының идеядан будуруглгене калбаа-биле ненгерээрінге чедир оруун шапкынчыдары— хүүнүн негелдези-дир. Чаа үүлдерге хамаарыштыр ол-ла хевээр чаңчыккан аайы-биле туруп бээр чорукту, консерватизмни дүрген ажын эртер херек.

Бөгүн экономиканың мурнунда турар улам нарыдаан сорулгалар эргелеп башкарылганың чаа-чаа хевирлерни болгаш методтарын негеп турар. Сөлгү чылдарда бо адырда ажыл көскүзү-биле идепкейжээн. Социал-экономиктиг кол сорулгаларны шинтпирлээрінге эргелеп-башкарылганың адырлар болгаш чер-чер органнарының инициативазын улам долу ажыглап турар апаргам. Дихим, эка бодап кыдыгаан экономиктиг шенелдерни калбаа-биле чорудун турар.

Демократтыг централизминиң ленинчи принциптерин чогаадыкчы ёзу-биле боттандырбышаан, партия төпчүүгүнгеи эргелеп-башкарылганы болгаш плановашкыны моон-даа соңгаар быжыглаар база ооң-биле кады будуруглгелериниң болгаш улус депутаттарының чер-чер Советтериниң эргелерин калбартыр, харысалгазын бедидер, адырларның болгаш деңскээрлерінің эргелеп-ажыктарын дүүштүрүп тавыштыр холбаштырарын чедип алыр, ведомство эргелеп-ажыкшиннерин болдурбас.

Эчизинде-барын социалистиг ниитилелдің артык күштерин улам долузу-биле ажыглаарын хандырар эргелеп башкарылганың ындыг системазын ажылдап кылыры болуп турар.

Салдынган сорулгалар амдаа ыракта чедир боттанмайн турар. Будуруглгениң чамдык адырларының дең-дескі ажылдаары, планның онаалдаларын күүседири долузу-биле чедип алдынмаан. Көдээ ажыл-агыйның, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү адырларының ажыктын бедидер, капитал тудугда байдалды экижидер дээш хөй үүлдерни кылыр сорулга салдынып турар. Ол дээрге улус ажыл-агыйының канчаардаа аажок чугула улуг сорулгалары-дыр.

Бо өйдүм болгаш оо бирги беш чылдың планнарын чедишкиниг күүседир дээш партия, совет, ажыл-агый органнарынга, күш-ажылчы бүгү коллективтерге, ажылдакчы-бүрүзүнге амгы үеде онаажып турар бедик харысалганың алыс утказы ында болуп турар.

Эштер!

Оо бирги беш чылдың дөрткү чылы—бистиң экономикавысты хогжүдерінің чугула үе-чадазы болур. Артыкан үеларде ажылдың түңнелдери ниити түңнелдерни хөйү-биле тодарадыр, а ол дээрге келир үеде улам нарын болгаш калбак хемчээлдиг сорулгаларны шинтпирлээрінің кол базазы болу бээр.

Октябрьның байырлалы совет кижилер күш-ажылчы чаачаа тиилелгелер-биле уткуп турарлар. Хөй-хөй будуруглге коллективтери боттарынга хүлээп алган социалистиг хүлээлгелерни күүседип, күш-ажылдың будуруккүлүүн пландан ажыр бедидерин болгаш продукцияның бот-үнезин немей чиигедирин чедип ап, продукция бээрінің чурумун быжыглап, үлетпүр продукциязын будуреринің он айлар онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен.

Чүс-чүс муң москвачы ажылчы чоннар бо улуг байырлаарга чедир боттарынын чыл планнарын күүсеткилээн. Оларның дугайын — найысыалчы өзүбиле, ак сеткилдиг ажыдаанмар деп чугаалап болур.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезинің 40 чыл болур оонга алдаржыткан күш-ажылчы шалыпчы эвлеп улам калбарын турар.

Бистиң байырлалывыстың будүүзүнде күш-ажылчы кайгамчыктыг чедишкиннер чедип алдынган — Байкал-Амур магистралының кол оруун салыры хуусаа бетинде доозулган, ол орукту дургаар демироруктар чоруп эгелээн. Чөөн Сибирьнің болгаш Ыракмы Чөөн чүүтүң будуруккү күштерин улам долузу-биле хогжүдерінге, ол байлак деңискээрінің бойдус байлаан ажыл-агыйжы чорудулгаларга ажыглаарынга чаа-чаа перспективалар ажыттынган.

Ол дээрге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болуушкун. Ындыг ажылдарны чүүлге материалдыг болгаш угаан-бодал күштерінің аажок улуг курлавырлары бодунда бар, күчүлүг күштүг чүүлге ындыг чурт боттандырын шыдаан.

Боттарының аргаларынга бүзүрелдиг чон ону боттандырган. БАМ-ның тудугжулары берге байдалдарның-даа үезинде өзүлүг маадырлыын көргүзүп, келир үеже орукту ажытканнар деп чугаалап болур.

Ховаарга болгаш фермаларга ак сеткилдиг болгаш күженнишкиниг ажылдап, бүгү агроүлетвүр комплекизиниң бир деминг ажылдарын хандырган бүгү кижилер бистиң улузувустуң мактылынга төлептиглер. Ам дүүгүт ажаалдазының хайнымышкынныг ажылы доозулганда, бирги сорулга — өстүрүп алган дүүгүтү камгалаары, көдээ ажылагый продукциязы хереглекчилерге чидириг чокка четкен турарын хандырары болур. Кыштаглаашкынны чедишкиниг эрттирер, беш чылдың доозукчу чылында бедик дүүгүтү алырының эргежок чугула бүгү үүлдерін белеткээри чугула.

Чоокта чаа СЭКП ТК-ның Пленуму болган. Анаа бодунуң чугаазынга К. У. Черненко чурттуң мурнунда турар эң чугула сорулгаларны бүгү талалыг анализтээрінге үндезилээш, черни мелиорастаарының калбак хемчээлдиг программазын амыдыралга боттандырары көдээ ажыл-агыйны улам ынай көдүреринің, магадылалдыг аъш-чем фондузун тургузарының бо хүннерде шинтпирлиг фактору болун турарын айыткан. Пленумуң шинтпирлери — амгы үеним байдалында партияның аграр политиказын хогжүдерінің болгаш тодаргайжыдарының аажок улуг базымы болун турар.

Бистиң ниитилелиистиң эгээртинмес курлавыры— массаларның социал талазы-биле идепкейлиг чоруу. Партияның социалистиг демократиянны улам ынай сайзырангайжыдар талазы-биле боттандырын турар хемчегларн чогумна инициативазы хогжүдеринче, ажылчы чоннарның аажок улуг чогаадыкчы аргаларын ажыглаарынче утланган.

Оон-биле кады бистиң ниителелиистиң кижиге тыпсын бергеин эң калбак эргелерни долу боттандырарынче, ону улам ханы утка-биле байыдарынче, күүгениң болгаш ниитилелдің ажыл-херектерін эргелеп башкарарынга хамаатыларның эң сонуургаадыг киржилгезин хандырарынче кол күштү мөөнүзээр.

Ынчангаш партия социалистиг улусчу эрге-чагырга органнары болур улус депутаттарының Советтерінің бүгү чергелериниге хамаарышкан социалистиг демократиянның аргаларын хамыктың мурнунда эки ажыглаарын улам өзүп турар ужур-дузалыг деп көрүп турар. Советтерінің бүрүн эргезин «Анаа-ла айтыышкын бээриниде эвес... а эргелеп башкарылганың доктаамал, хүн бүрүде ажылынга херек кырында тургузары болгаш хынаары база эргежок чугула» деп В. И. Ленин айтып чораан (Чогаалдарының долу чыылдазы т. 36, арын 278).

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шинтпирлериниң утказы чүл дизе, Советтерінің ажылынга чаа идигни бээри, ажылчы чоннар-биле оларның харылаазын быжыглаары, социал-экономиктиг политиканы боттандырарынга ролун бедидери болун турар.

Бистиң амыдыралывыстың эң янзы-бүрү талаларынга социалистиг демократиянны ханыладырының боттуг оруу— күрүне аппарадын, эргелел органнарының бүгү системазын сайзырангайжыдары, улусчу контрольдуң, профэвиледдериниң, комсомолдуң, хөй-ниитиниң өске-даа организацияларының ажылчорудулгазын идепкейжидери болур.

Социалистиг ниитилелдің эге үндезини — күш-ажылчы коллективтиң эргелерни калбартканы-биле холбаштыр чүүтү эргелеп башкарынга ажылчы чоннарны киништиреринің эң-не калбак аргалары ажыттынып турар.

Күш-ажылчы коллективтерниң демократтыг арга-күүчүлерін долузу-биле ажыглаары ажыл-агый чорудулгазын экижидер, социал айтырыгларны ажыктыг кылыр шинтпирлээрінге, таарымчалыг, моральдыг байдалды бадыткаарынга дөгүм дузалыг болуруп дуржулга бадыткан турар.

Совет кижилериң угаан-медереливде болгаш бүзүрелиивде сиңниккен чогаадыкчы күштерин ажыглаарынче партияның хөй талалыг идеология ажылы углангаН. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң соонда эрткен үе ооң хүлээп аалганы шинтпирлерінің эргежок чугулазын бадыткан көргүскен.

Кижизидилгениң болгаш пропаганданың бүгү чепсектерін чурттуң мурнунда турар экономиктиг, социал-политиктиг-даа, делегей байдалының-даа сорулгаларын идеология талазы-биле хандырарынга улам ажыктыг кылдыр ажыглап турар апарган. Партия ол сорулгаларны шинтпирлеп тура, чаа кижини хевирлеп кижизидери — ол дээрге эң чугула сорулга болурундан ангыда, харын ниитилелдің бүгү талалыг деңшилгезиниң ынап-ла албан негелдези болур деп үүлүү барымдаалап турар.

Марксизм-ленинизмниң идеяларынга кызыгаар чоккa берлиген ажылчын аңгы болгаш колхозчу тараачыннар чоннуң угаан-бодал амыдыралын байлакшыдарынга, коммунизм тургузукчуларының моральдыг дээди принциптерін ажылдап кылырынга шинтпирлиг салдарны чедирип турар.

Бо хереккe чырыдышкынның, культураның, литератураның болгаш уран үүлүүн ролю кайгамчык улуг. ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң юбилейлиг пленумунга К. У. Черненко Октябрьның соонда тургустунуп келген күш-ажыл биле культураның күчүлүг эвилели моон соңгаар-даа улам быжыгар, совет интеллигенция ниити хереккe — сайзырангай социализмни болбаазыраңгайжыдарынга болунун салышкыны моон соңгаар-даа көүдедир дээрзинге партия бүзүрелдиг деп онзалап демдеглээн.

Бистиң ниитилелдің утаан-бодал амыдыралы моон соңгаар-даа бүгү кайгамчык талазы-биле, болунун бүгү байлакшыны, болунун бүгү өөдүр улуу-биле, болунун бүгү херели-биле улам чайыналып хогжүүр. ол талазы-биле бүгү-ле үндезиннер бар дээрзин совет кижилер идеген, маган турар.

Аныяктарны кижизиндериниче бисте онаа кичээнгейни салын турар. Аныяктар кижизидилгезиниң дугайында партияның канчаар-даа аажок улуг саныш салышкынын илергейлеп турар ужуру-даа ында. Аныяк салгалдың мурнунда оларның бүгү талалыг болбаазыралының эң калбак аргалары ажыттынган.

Капиталистиг ниитилелде аныяк кижилериң салым-чолу-биле бо чорук кайы хире чөрүшкек-тир! Ында болза ол ниитилелдің хамык-ла социал тургузуу-биле аныяк кижилериң сагыш-сеткилин кемдедип, үреп, оларга каржы күштү эки деп, угаадып, милитаризмниң өзүзүнга кижизидип турар. Чогум-на мында хамыктың мурнунда аныяк кижилер ажыл чок чоруктун, наркоманияның, кем-херек үүлгединиң өргүлдези болуп турарлар.

Буржуаз моральды база ажы-чаңны кым-на хүлээп-көрбес болдур, олар истеп сүрүшкүннерге таваржыр, оларның салым-чолу ындыг. Тайбың дээш, амыдырал дээш, ядролуг дайынның айылынга удур туржун турар аныяк кижилер база-ла истеп сүрүшкүннерге таваржыр турар.

Социалистиг база капиталистиг системаларының аразында идеологгуг демиселдің байдалында совет адыктардың идея-ажы-чаң, аңы, күш-ажылчы дадыгышкынының айтырыгларын партия доктаамал кичээнгейге ап турар. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырар талазы-биле ажыл ам ёзулуг бүгү улусчу будуттуг апарганы ханы дүрүм ёзугаар болган чоруқ-тур.

Бистер боттарывыстың аныктарывысты идея талазы-биле бүзүрелдиг, хамааты бышкан, күш-ажылчы мөзүлүт. Төрээн чурттуң салым-чолу дээш харысалганы болунга алыр аргалыг. Октябрьның хереэн төлептиг уламчылаарынга белеп болуруи күзеп турар бис.

Совет аныяктар, оон дайынчы авангарды, партиниың шыпчы дузалакчызы —комсомол болунун алдарлыг ажылхеректери-биле аңаа даандырган идегелди шыызыктырып турар.

Бистиң чуртувустуң мурнунда улут болгаш харысалгалыг сорулгалар турун турар. Коммунистиг партияның улуттулгазы-биле ол даалгалар чедишкиниг күүсеттинер, а айыттынган эвес сорулгалар чедип алдынар дээрзинге совет кижилер бүзүрелдиг.

II. Ленинчи даштыкы политиканың тиилелгези дээш

Эштер!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы ышкаш, делегей политиказының ут-шинн ынчаар эргилдирген ындыг болуушкун төөгүге тывылабас.

Делегей амыдыралының мурнуку одуруунче улус массалар кирип келген болгаш олар боттарының салым-чолуунуң чаваачызы апарган.

«Империалистиг кулданыгдан» чайлаар арганы бүгү-ле дарлаткан улустарга бээр шуут-ла көөтүс өске делегей харылаазаларын большевиктер тургузун турар» деп. В. И. Ленин айтып чораан. (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 42, арын 107). Тайбың дугайында ленинчи декреттиң үнгеннинден бээр тайбың биле социализм деп билиишкиннер чарылбас апаргам.

В. И. Ленинниң ажылдап кылганы Совет күрүнеиин даштыкы политиказында эртемниг коммунизм биле тимлээн социализмниң практиказы, пролетаржы интернационализм биле амгы-аңгы интелел тургузутлуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуиаашкынының принциптери чангыс аай кылдыр каттышкан. Ол политика улустарының тайбың, хамаарышпас чорук, социал хогжүлде дээш оларның демиселинге бузулбас челенгиш болун чоруур.

Октябрь соонда баштайгы чылдарда-даа ындыг турган. Амгы үеде-даа ол чүс катап шын.

Болуушкуннарының чорудулгазынга шинтпирлиг салдарны социалистиг система чедирип турар дээрзин делегей амыдыралының практиказы бүзүрелдин-биле бадыткан турар. Ында үш диптиң — Европаның, Азияның, Американың күрүнелери кирип турар. Бо чылын оларның дыка хөй социалистиг күрүнелер кылдыр төрүттүүнгеи юбилейлиг хүннерин баймрлаан эрттирип турар.

Делегей херектериниге социалистиг дем каттыжылгазы эки эвилелиниң хереэ-шкиннериниң үндезилекчизи болгаш камгалакчызы, бүгү кижилериң тайбың идеаларының тургузукчузу болун турарының чаа-чаа бадыткалы хүн бүрү кестүп турар.

Варшава Керээжиниң организациязы — тускай догуиаан күрүнелериниң эки тура эвилели социализмниң чаалан алышкынларының камгаланылыга, делегейге айыыл чок чорукту быжыглаарынга барык үжеп чыл дургузунда тиилеттирбес күчү болун турун келген.

ЭДЧ кежигүнү чурттарының бо чайын Москвага дээди деңнелге болган Экономиктиг чөвүлел хуралы, К. У. Черненконуң болгаш оон-даа өске совет ажылдакчыларының социалистиг чурттарының партия болгаш күрүне удуруккучулары-биле ужуражышкыннары акы-дуңма күрүнелерінің быжыгын турар чаңгыс эвин бүзүрелдии-биле бадыткап көргүскен.

Социалистиг күрүнелериниң күчүлүг хүрээлеги шилип алган оруу-биле бүзүрелдиг бар чоруур боорга бистиң дайзынарывыс таарзыммайн турар. Олар ук одуругларны сандарадырын күзеп турар. Социалистиг сырый каттыжышкынның быжыг эвинге таарзынмастар кандыг-даа аргаларны ажыглаан келгеннер. Оон чүү-даа үнмейн тур, а социализмниң акы-дуңма чурттарынга ол сырый каттыжышкын таарымчалыг, харын-даа аажок таарымчалыг болун турар.

Ол дээрге, чаңгыс үеелиглерінің медерелдиг сырый каттыжышкыны-дыр. Оон күжү улуг, ат-аллары улуг, олар бистиң тайбың политиказысты туруштуу-биле камгалаар арганы берип турар.

Быжыг сырый каттыжышкын — социализмниң делегейге туружунуң чайгылыш чогунун магадылаалы. Социалистиг акы-дуңма чурттар-биле кады ажылдажылганы быжыглаар болгаш ханыладыр дээш бистиң партиявыс моон соңгаар-даа бүгү-ле чүүлдерни кылыр апаар.

Кыдат Улус Республика-биле харылааларны чогумчалыг болдурар, экижидер дээш Совет Эвилелиниң туржун турары бөлдингир болгай. Ону бис чаңгыс эвес удаа, дээдидаа деңнелге бадыткан келген бис. Ийи чурттуң төлээлериниң харылаалары уламчылаар болза, ол ажыктыг болгаш чугула болур деп саная турар бис.

Монополияларны тергиделиге удур, экономиктиг болгаш социал негелделерни хандырары, кижилериң кол-кол эргелерни камгалаары дээш капиталистиг чурттарда ажылчын аңгының шапкын хөделиишкиннерін көрүп турар. Ооң мурнуку одуруларында берге болгаш бунныг ажыл-хереги күүседи турар коммунистиг болгаш ажылчын партиялар чоруп орар. Бөгүн ол хөделиишкиннер тайбың дээш, ядролуг дайынның айылынга удур деңнелге каттыжып турар.

Улустарның хостуг болгаш хамаарышпас хогжүлдезин камгалаар эргелериниң хереэнге таарышпас дүрүмнерни улустарга сыгаар дээш империалисчи оралдажышкынларга удур, мурнунда дег, делегей социализминиң болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң эрге-ажыктары дүгжүп турар. Кара-даа каттышпаанларның тайбын демиселге улуг салыышкыны — амгы үеним антиимпериалисчи салдарлыг күжү.

Кара-даа каттышпаанларның шимчээшкининиң төөгүзүүге Индия республиканың шыгарангай баштыңы Индира Гандиниң ады мөңгеде артар. Араатанныг кем-херек үүлгедишкининден оон өлүрткен — тайбынга ынак бүгү күштерге аар чидириг болур.

Индий улус-биле дем каттыжылгаанын совет кижилер илергейлеп, ол улуг чурттуң — биске кожа-хелбээ Индиниың улуттулгазынга Джавахарлал Нерунуң болгаш Индира Гандиниң чагааны даштыкы политиканың оруун уламчылаарынга быжыг туруштуг болуруи олар күзеп турар. Ол чорук бистиң улустарывыстың чаагай чоруу дээш, Азиага болгаш бүгү делегейге тайбыныың эрге-ажыктары дээш ССРЭ биле Индиниың аразында кожа-хелбээ кады ажылдажылганы делгем оруун хогжүдериниге улуг идиглиг болун келген.

Делегей байдалына улут салдарны хөй-ниитиниң дайынга удур шимчээшкини чедирип турар. Келир үе дээш, кижи төрелгетениң келир үези дээш чоннуң өзүп орар дүүрелин ол көргүзүп турар. Кандыг-даа чүүлгедиг, харназылыг болгаш мергежилдиг кижилер кижиниң эң чугула эргезин — чурттаар эргезин камгалаа арттырар дээш чүткүлүн боттарының саналдарынга долузу-биле илергейлеп турар.

НАТО блоктуң чамдык чурттарының найысылаалдарындан кижиниң эргелерин камгалаар деп адаттыганнарының арын чаап турары ол эң чугула эргелерге оларның хамаарылгазының чижээн көргүзүп турар. Олар эргелер дугайында чугаалап турарлар, а боттарының политиказын ёзугаар кижилериң чурттаар эргезин кызамдап турарлар.

Чүвени бодап билир кижи бүрүзү оон мурнунда-даа, бүгү кижи төрелгетениң мурнунда-даа чурттаарының азы чурттавазының дугайында айтырыг турун турар дээрзин билин турар. Бир болза, боочепсекти эңдере бүдүрери болгаш халаатың айылын өскүдери, бир болза, чепсегленишкиниң дүүгүреги, ангы-ангы ниитилел тургузут күрүнелериниң тайбың бот-догуиаары. Оон өске орук чок.

Империализмниң дайынырак бөлүктери, ол бирги эвлчеде АКШ-ка хамаржыр, делегей херектериниге милитаристи утланышкынны чорудун турар. Оларның авантюразының эң айылы— тургустуган шериг-стратегиг деп байдалче шоглаашкын, шериг күжүн улгаттырарынче ораладжышкын болур. Олар боочепсекти эңдере бүдүреринче бүгү аргаларны ажыглап кирипкеннер. Делегейде боо-чепсек шуут бажын ашкан. Ынчалза-даа боо-чепсекти хөй-биле чыып үндүрбүшаан.

АКШ-тың ындыг политиказы болгаш оларның хөделиишкиннери тайбыңга айыылды диргелдирип турар, ол дугайында Совет Эвилели хөй удаа айтып келген. Вашингтонда соолгу үеде эпти-ле дыңналып турар тайбың сорулгалар дугайында медегледер ол политиканы канчар-даа чажырып шыдавас, чүүге дээрге ону ажыл-херек-биле бадыткавайн турар.

Шеригнин артык күжүн чедип алыр дээн оларның күзели кажан-даа бүтпес дээрзин НАТО блоктуң удуртукчулары билип алыр ужурлуг. Совет Эвилели бодунуң эвилелчилери-биле кады ол дугайын сагындырган.

Американың Каттышкан Штаттарының мурнунга моон соңгаар-даа шыгыы негелдекі салын, делегейиң янзы-бүрү районнарынга ССРЭ-ге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур угландыр оларның туругжан хөй саныг шериг базаларының дугайында айтырыгны турузар бис. Эрте-даа бол, орай-даа бол аңаа төөчү салдынган турар ужурлуг!

АКШ-тың милитаристи политиказының бүдүжү ядролуг чепсекке оон ханыгышкынында кедергей илереп турар. Ядролуг дайынга белеткел — кижи төрелгетенге удур эң-не аар кем-буруулуг үүлгедиг дээрзин ындыг политиканы чорудун турар кижилерге сагындырар херек. Делегейнин эң бедик шуулганы —КНО ындыг шинтпирни хүлээп алган.

Кем-буруулуг ол бодалдарга алзып, америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага эккен тургузарынга чөпшээрешкен болгаш боо-чепсектерни кызыгаарлаарының база кызырарының чорудулгазын мооондактаарынга, чугаалажышкынларны үзеринге дорт киришкен НАТО чурттарынга политиктиг ажылдакчылар харысалгадан база чайлавастар.

Космосту шериг месиледжишкининиң шөлү болдуларын ам белеткеп турарлар. Сарыыл чок ол планнарга база кандыг-даа агартынышкын турбас ужурлуг.

Боо-чепсектерни, а бирги эвлчеде ядролуг чепсекти кызыгаарлаарының болгаш кызырарының айтырыгларынга Американың Каттышкан Штаттарының туружу —мунгаштаалышкынларны кылырының туружу-дур. Чаа дутуржулгаларны чедип алырынга чүүлге мооондак мооондактан турар эвес, харын-даа мурнунда чедип алдынган дутуржулгаларны үреп турар.

Боо-чепсектерни эңдере бүдүреринің соксадырының болгаш чепсегленишкиниң дүүгүреринің айтырымын камчаар көөрүнге Вашингтон чүүү удуртулга болдуруп турарыл деп айтырыгны салыр болза, мынчаар чугаалап болур чепсегленишкиниң дүүгүреринче орукту боо-чепсектерни соксаал чокка эңдере бүдүреринің күштелдиреринче утландырыр турар. Ол мугулай эвес чорук бе? Ийе, логиканың болгаш сарыылдыг бодалдың бүгү хоойлуларын ёзугаар алырга мугулай чоруктур. Ынчаарга ол мугулай чорук дайынның болгаш тайбыңның эң чугула айтырыгларынга хамаарыштыр АКШ-тың политиказының ам үндезини болун турар.

Совет Эвилели боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар чорудулганың таладакчызы болун артышаан, кымның-даа эрге-ажыктарынга когарал чедирбес дугуржулгаларны чедип алыр сорулга-биле ыаптыр болгаш ак сеткилдиг чугаалажышкынларны кылырынга белен. Од дугайын АКШ-тың чазаанга тодаргайыбиле чаңгыс эвес удаа медегдеп келген бис.

Бүгүдеген артык күштүг болурунче, бүрүн эргелиг күрүнелериниң салым-чолун турарында шинтпирлээрінче, бүгүдете болгаш бүгү чер болганга бодунун тура-соруун албаданарынче Вашингтонуң угланышкыны өске улустарының болгаш күрүнелериниң иштики хереклерінге карыы холгаардаашкындан шерен турар. Делегей ындыг холгаарлаашкынның хөй фактыларының хереэнзи болган.

(Төнчүү 3-кү арында).

ОКТЯБРЬНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ — ТУРГУЗУУШКУННУҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

(Төнчүү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

Кандыг-бир чон бодунуң хөгжүлдезиниң оруун хостуу-биле шилип алырга, олче ыймыкынының бүгү чепсектерин дораан-на угландырын турар. А ол ыйнышкын түңнел чок болганда, дорт интервенциянны кылып турар.

Камгаллы чок Гренадаже халдаашкын, Никарагуага удуп чарлаттынмаан дайын — АКШ-тың чорудуп турары күрүне терроризминиң кем-буруулуг политиказының илерээшкиннери-дир.

Ол политиканы бүгү улустар шинтпирлиг буруу шаап турар. Боттарының харыысалгазын күштүү, удур туржуушкуннуң хемчээли-биле амгы үеде көрүп, делегей хөректеринге политиканы аная үндезилеп тургузуп билбес күрүне ажылдакчылары турып болур бе, ынчаар? Ынчаар хөделири — ол дээрге, амыдыралдан хоорулган бодалдарга алысканы ол-дур.

Чамдык ажыдакчылар ындыг угланыышкынны чорутпушаан, нинтилел тургузуу болган социализминиң адрезинге каржы сөстерин калбаа-биле ажыглап турар. Олар ону кызарын, а оон-даа хөй түүлдерни кылырындан чалдаанмайн турарлар. Ол бүгү шыгыны кичээнгейге алыр чүве эвес-тир.

Төөгүде социализминиң туружу бар. Ол бодуу төөгүдүр. Кым-бир кижинин ону билип чадап турары хомудамчыг-дыр.

Европаның болгаш бүгү-нинти тайбыныңы 40 чыл дургузунда догуунаап турарынче чүгле сарыыл чок кижилер халдаашкын кылып, төөгүлүг Ялта болгаш Потсдам дугуржулгаларын чиргиннишкинге киирерин орадлажыраар-ийик. Ийе, ол дугуржулгалар янзы-бүрү өскээн негекчилериниң холдарын быжыы-биле хүүнүп турар. Ук дугуржулгаларның сорулгазы хамыктың мурнунда ында болуп турар.

Болуушкуннарның чогум-на чорудулгазы ол дугуржулгаларны делегей эргезиниң үндезини болдурган. Фашизмни чылча шапкан Тиилелге дээш дөзүп, индилер совет кижилерин дыка чоок турары маргылдаа чок. Олар боттуг социализминиң төөгүлүг чаалап алышкынарының бединнден оларны тодаргайы-биле көрүп, оларже чогаадыкчы күш-ажылдың дорт орвуу-биле бар чорууулар. Ынчалза-даа чаа нинтилелдин, а ындыг болганда — аныяктарның мурнунда амгы үеде болунуң хемчээлиниң талазы-биле революция бооп турар үениннден-даа азы шилчилге үезинде-даа эвээш эвес улуг ужур-дузалыг магат чок, оон-даа ондур сорулгалар туруп турар. Чүге — тайбың дутайында, тулчуушкуннарта фашистиг агрессорларны чылча шапкан улустарның найыралының дутайында күзелдің амыдыралга боттанымышкыны-дыр.

Бистиң өнүүвүс болгаш эвилелчивис — Герман Демократтыг Республиканың кызыгаарлары үрелбес быжыг дээрзин янзы-бүрү өскээн негекчилери болгаш оларның кайдадаа талалакчылары билип алыр ужурлуг. Бистиң өнүүвүс болгаш эвилелчивис Герман Демократтыг Республиканың кызыгаары үреттинмес болгаш ындыг болур-даа ужурлуг.

Төөгүүнү өскертир дээн планнарны чогаадып турар кижилерге бистер болгаш бистиң эвилелчивис бүгү тодаргайы-биле ону сагындырын турар бис.

НАТО блогунуң чурттарының политиказының угланыышкыны бүгү диптерде кижилериң сагыш-сеткилин дүвүреп турар. Тайбыны быжыглаарынче, боо-чепсектерни өндере бүдүрүп кызыгаарлаарынче болгаш соксадырынче, чамдык регионнарда, өске-даа черлерде күрүнелер аразында месилдежиишкиннериниң одагларын узуткаарынче угланган бедик харыысалгалыг политиканы олар ук чурттарның чазактарындан манап турар.

Тайбыңа нарын бо үеде улустар боттарының идегелин социализминиң делегейинче, социалистиг күрүнелерже угландырып турар. Ону базым бүрүзүнде билип турар бис. Ол идегелдерни хандырар, тайбының болгаш бүгү улустарның аймык чок чорууның политиказын чорударынга кужениишкиннерни улгаттырар дээш болдунар бүгү-ле түүлдерни кылып келген болгаш кылырдаа бис.

«Тайбыңга ажыктыг бүгү түүлдерни кылырын ажылчыннарга болгаш тараачыннарга аазаан бис. Ону кылыр-даа бис» дээн ленинчи чагыны амыдыралга боттандырарынче бистиң партиябыстың болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиктиг бүгү ажыл-чорудулгазы (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 36, арын 343).

Октябрьның эгезинден бээр бистиң угланыышкынывыс — янзы-бүрү нинтилел тургузуглуг күрүнелериң тайбын кожа-хелбээ догуунаашкыны-дыр. Социалистиг тургузугуңун бүдүүнден үндезилеп-тиг-ген бодувустуң идеологиябысты, бодувустуң үнелиг түүлдеривисти ымыга-даа албадавайн турар бис. Бистиң нинтилелвиске дүүшпес корум-чурумнарны болгаш үзел-бодалдарны албадаар, идеологтуг чорудээлерни күрүнелер аразында харылзааларже шилчидер дээн кандыг-даа орадлажыышкынарны моон сонгаар-даа шыңгыы буруу шаап, ол орадлажыышкыннарга ойтур шавыышкынны таварыштырар бис.

Күрүнелериң тайбың кожа-хелбээ догуунаашкынында чаагай харылзааларның хөгжүлдезинің чогумчалыг кайгамчык улуг аргалары бар. Хельсинкиниң Түңнел актызынга ат салыр аргалыг болган, чавырлыышкын тыптып, быжыккан 70 чылдарының дуржулгазы ол дутайын бадыткаан. Ону кижилериң медерелинден хоорулдурар дээн орадлажыышкыннар-биле улустар эптежип шыдаваан. Чавырлыышкынның үре-түңнелдерин олар үнелеп турар. Тайбының боттуг курлавыры чогум-на шак ында.

«Тайбыны херек кырында хандырар эң-не бөдүүн, эң-не тодаргай шинтпирлерни болгаш хемчеглерни чедип алыр» дээн ленинчи чагыга шынчы бис (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 45, арын 241).

ССРЭ-ниң тайбың дугайында сагыш салыышкын синниккен саналдарынга делегейнин улустары каш катап байыр чедирбээн дээрил! Улустарның айыыл чок чоруунга база делегей харылзааларының өскедаа түүлдеринге хамаарыштыр Совет Эвилелиниң санал киирбээни ындыг чаңгыс-даа чугула айтырыг, чугула болуушкун чок. Аная чоокта чаа кирген тодаргай саналдар база кирер. Ол дээрге тайбыче тодаргай түүкүл, тайбының хөрээнге бараалгаткан чугула ажыл-дыр.

Ядролуг айыылды чайладыры — айтырыгларның айтырыы. Ол айтырыгже бистиң партиябыс кол күжениишкинни өскерлиш чок мөөнней турар. Барын күрүнелер делегей байдалын боттуг көрүп, Совет Эвилелиниң атомнуг чепсекти бүдүрери болгаш ажыглаарын кезээ-мөңгеде хоруур, оон курлавырларын узуткаар дугайында 1946 чылда-ла киргген саналдарын хүлээп аптар политиктиг күзел-соруктуг болган болза, бо айыыл мынчаар диргелин келбес ужурлуг турган.

Кижилериң холунга тыптып келген чаа, коргунчуг чепсектин дугайында айтырыгны бүгү кижи төрелгетениң эргежазынга дүүштүр канчаар шинтпирлээрниң талазы-биле ол кижизиг болгаш чогумчалыг саналдар төөгүде алдын ийик. Материалдыг болгаш интеллектуалдыг канчаардаа ажок улуг курлавырлар тайбың сорулгаларга бараан болуп бээр. Ол курлавырлар кижилерге аш-чүүтү, азырыг-аржыкты ажыл өртөөнге ажыглаттынар апаар. Амгы үеде кижи төрелгетениң мурнунда тургустунуп келген бистиң долгандыр турар агаар-бойдусту камгалаары, делегей океанын болгаш космос делгемин кижилериң эргежазынга дүүштүр шыңгээдип алыры дээн мышкаш ындыг улуг сорулгаларны шинтпирлээрниң боттуг аргалары тургустунуп кээр.

Совет Эвилели биле АКШ-тың аразында харылзаалар кандыг янзылыг бооп турарындан делегей байдалы кол хамааржыр.

Олар ам баксыраан. Ону кыдыр дээш Вашингтонга улуг докпак-биле элээн ажылдаан-даа, мурнунда кады күжениишкин-биле тургузуп алганы таарымчалыг түүлдү буза шаварга дээш эвээш эвес түүлдерни кылган.

ССРЭ-биле элээн боттуг харылзааларлыг болуруп күзеп турарының дугайында Американың талазындан медеглелдер сөөлгү үеде дыңналып турар апарган.

Чүү ол? Угаан-сарыылдыг бодалдың демдээ бе азы оондаа артык түүл бе?

Бо айтырыгга Американың Каттышкан Штаттары боттарны болдуңуп практиктиг ажылхеректери-биле харыы бээр ужурлуг. Ол талазы-биле аргалар-даа бар. Вашингтонга оларны ажылдаан шыдаар бе деп айтырыг туруп турар. Сөөлгү чылдарда америк администрацииның үндезини-биле чидириг алганы совет-америк харылзааларны эжиндериче угланган оларның сөстеринге бүзүрел болур кылдыр АКШ-тың политиказын кым тодарадып турарыл база ону тодарадып апаарыл, кандыг-даа таварылгада олар кужениишкинин үндүрер ужурлуг.

«Бистер АКШ-биле чаагай харылзаалар дээш туржуп турар бис. Олар ындыг болуп болур дээрзин дурждулга бадыткан турар» деп, К. У. Черненко онзаан демдеглээн.

АКШ-ка хамаарыштыр ССРЭ-де кандыг-даа ындыг өскөөнешкек бодалдар чок дээрзин бүгүн бистер база катап бүрүн тодаргайы-биле медеглеп тур бис. Бистер чүгле тайбыны болгаш чүгле тайбыны саналдан турар бис. Делегейнин аймык чок чоруун быжыглаарының эрге-ажыын ёзугаар оларның-биле кады хөделириңе белен бис. Ол болза бистиң чурттарывыстың улустарынга-даа база өскелерге-даа ажыктыг.

Болунуң даштыкы политиказынга черле угаан-сарыылдыг угланмышкынны болур диже, Вашингтон ол политиканга тергиндекчи болур дээн чүткүлүүден үштунар ужурлуг. Өске чурттарның болгаш улустарның салым-чолун шинтпирлезин деп АКШ-ты кым-даа шилип албаан, ол ышкаш ынчалзым деп өске кандыг-даа күрүнени шиливээн.

Бистиң чуртувус делегейге кара туразында ажылдаг эвес, а ийлеп-дүрүм ёзугаар чорук тергиндээн турар ужурлуг дээш туржуп турар. Өске күрүнениң иштики хөректеринче кайы-бир күрүне киржир кандыг-даа эрге чок.

Совет Эвилели чаңгыс талалыг ажык-кончаа дилевейн, шериг талазы-биле тергинделче чүткүрейн турар. Ол дугайын бистер каш удаа медеглээн бис. Шериг-стратегиг деп чорук, чогум-на деп чорук, оон туруп турар деннели куду болган тудум-на, тайбыны камгалап, ол хевээр турарынга бүзүреддиг дегүм дуза болур. Совет Эвилелиниң туружу ындыг, ону ол быжыы-биле чорудар-даа апаар.

Хамаарышпас чоруктуң байдалында тайбың хөгжүүр эргези улус бүрүзүнге, чурт бүрүлүр шериг күжүн ажыглавас дугайында социалистиг чурттарның коллективтиг саналының ужур-дузазын бидир чорук вле апар чыдар.

Ындыг базым күрүнелер аразына бүзүрежир чорукту тургузарының оруун ажыдын болур. Ындыг базым кылдынар болза, ол делегейнин бүгү улустарынга, бүгү күрүнелерге ажыктыг болур.

Космосту чепсеглээрин болдурбазындан артык ындыг чугула сорулга амгы үеде чок. Космосче чепсек үндүрериниң оруун бөгүн быжыы-биле дуглавас болза, даарта ону кылыы берге болгаш орай апаар деп айтырыг ындыг янзылыг тургустунуп келген. Чазактарның болгаш парламентилериниң удуртукчулары, чазак болгаш парламентиге хамаарышпас-даа болза, боттарының чурттарының делегей политиказының угланышкынынга хамаарылгалыг өрге-дужаалдыг ажылдакчылар ону канчаан бодаваан?

Бо айтырыг шинтпирлеттинген турун дээш Совет Эвилели улуг күжениишкинин үндүрүп турар. КНО-ну дамчыштыр ону кылып турар бис. Бо айтырыг талазы-биле тускай чугаалажышкынны кылырын АКШ-тың чазаанга саналдаан бис. Ол айтырыгны америк удуртулганың мурнунга чоокта чаа база катап чидин-биле тургустувус. Вашингтон кединнде барып боттуг турушту ээлептер боор деп күзээр бис.

Космос делгемин чүгле тайбың сорулгаларга ажыглаар дугайында КНО-га киргген бистин саналывысты делегейниң чурттары калбаа-биле деткээн. Оларның эрге-ажыынга кандыг политика дүүшүп, кандыг политика дүүшпейн турарының дугайын делегейнин улустары бистиң саналдарывыстан көрүп турар.

Боо-чепсекти өндере бүдүрери—империализмниң кижи төрелгетениң чүткөткен аар үргези-дир.

Боо-чепсекти өндере бүдүрерин хоруурун чедип алыр болза, оларның социал тургузуунда, улуг бичезиндеп хамаарыга чокка, бүгү чурттарның мурнунда, кайы хире масгалы ажыглаттынар апаар. Амгы үеде кижи төрелгетениң мурнунда тургустунуп келген бистиң долгандыр турар агаар-бойдусту камгалаары, делегей океанын болгаш космос делгемин кижилериң эрге-ажыынга дүүштүр шыңгээдип алыры дээн мышкаш ындыг улуг сорулгаларны шинтпирлээрниң боттуг аргалары тургустунуп кээр.

Совет Эвилели биле АКШ-тың аразында харылзаалар кандыг янзылыг бооп турарындан делегей байдалы кол хамааржыр.

Олар ам баксыраан. Ону кыдыр дээш Вашингтонга улуг докпак-биле элээн ажылдаан-даа, мурнунда кады күжениишкин-биле тургузуп алганы таарымчалыг түүлдү буза шаварга дээш эвээш эвес түүлдерни кылган.

ССРЭ-биле элээн боттуг харылзааларлыг болуруп күзеп турарының дугайында Американың талазындан медеглелдер сөөлгү үеде дыңналып турар апарган.

Чүү ол? Угаан-сарыылдыг бодалдың демдээ бе азы оондаа артык түүл бе?

Бо айтырыгга Американың Каттышкан Штаттары боттарны болдуңуп практиктиг ажылхеректери-биле харыы бээр ужурлуг. Ол талазы-биле аргалар-даа бар. Вашингтонга оларны ажылдаан шыдаар бе деп айтырыг туруп турар. Сөөлгү чылдарда америк администрациының үндезини-биле чидириг алганы совет-америк харылзаалар

1917 1984

ССРЭ-ниң камгалал министриниң

ДУЖААЛЫ

№ 235

1984 чылдың ноябрь 7. Москва хоорай.

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер прапорщиктер болгаш мичманнар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Эштер, Совет Чепсектиг Күштериниң хоочуннары!

Бөгүн совет улус, шергиниң болгаш флоттуң дайынчылары, акы-дүмма социалистиг чурттарының улустары, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюн байырлыг демдеглеп турар.

Совет кижилер боттарының алдарлыг револючу байырлалын бүгү улустуң политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрүүшкүнүүн байдалында өткүп турар. Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан ажылчын ангы, колхозчу тараачынар болгаш улусчу интеллигенция СЭКП-ниң XXVI съездизинин, партия ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чингиис секретары эш К. У. Черненконуң чурттуң экономиктиг болгаш камгалалыр күчүзүн улам ынай быжыглаар дугайында айтымышкынарын күүседири дээш шудургу ажылдан турар. Партияның төлевилээни социал-экономиктиг хөгжүлдениң планнары чедиишкиниг боттанып турар. Чонуун чаагай чоруун улам ынай бедидериниң калбак программазы боттанып турар. Ол сорулганы күүседириниг СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлери база углаган.

1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгениниң 40 чылын төлептиг өткүүр дээш социалистиг чарыш бүгү чуртта калбак иептерээн.

Акы-дүмма социалистиг чурттар боттарының хөгжүлдезинге чайгылыш чок бурунгаар хөгжүп орар. Оларның аразында найыралдың болгаш кады ажылдажылганын харылзаалары быжыгып турар. Социализм ёзулуг дең өргениң, социал болгаш экономиктиг депшилгениң иниттилели болур деп чүвеин ол херек кырынга көргүзүп турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бүгү-ниити тайбының болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганын үндезиннерин быжыглаарының политиказын шудургу болгаш чайгылыш чок чорудуп, империализмниң агрессиги семээшкиннеринге шыңгыы өйтүр шавышкынны берип, боочепсектерни эндере бүдүрерин кызыгаарлаары база кызырары, ядролуг чепсекти хорууруг базы бүрүн дүжүрери дээш шиитпирлиг туржып турар.

АКШ-тың баштааны империалистиг реаксылыг күштериниң буруузу-биле делегей байдалы соолгу үеде шыңгыы чидиглеп-геп. Барын Европада ортумак ыракшылдың америк раветаларын тургусканы-биле холбаштыр ядролуг дайынның кыжанын күштелген. АКШ-тың администрациязы боочепсектерни кызырарының болгаш дайын тыптып келириниң айылын бичеледириниң, космосту милитаризаттаарын болдурбазының талазы-биле кады хемчеглер алырының дугайында дугуржуушкуннар чедип алырынга шаптыктап турар.

Ындыг байдалдарда Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бистиң чуртувустуң, бистин өнүктеривистиң болгаш эвилелчилеривистиң айыыл чок чоруун быжыглаар, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дайынчы белен чоруун бедидер талазы-биле өргежок чугула хемчеглерин ап турар.

Коммунизмниң хөрээнге кызытаар чок бердингей Армиянын болгаш Флоттуң дайынчылары оларга бүзүреткен дайынчы техниканы болгаш боочепсекти чүткүлдүг шиитээдип, вургаг черге, агаарга болгаш далайга боттарының өредиилегзин сайзырангайжыдып, серемчилелин бедидип, Коммунистиг партияның, совет улустуң болгаш оон Чепсектиг Күштериниң алдарлыг револючу, дайынчы болгаш күүжамылчы чанчылдарын байыдып турар. Варшава Керээзинин киржиччилери күрүнелериниң армияларының дайынчылары-биле чаңгыс аай дайынчы одурутга турбушаан, оларны социализмниң чедиап алымышкынарын көрүүгүр камгалап, кандыг-даа халдакчыга өлүмүт өйтүр шавышкынны бөөринге кезээде белен.

Эштер, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары!

Эштер, Совет Чепсектиг Күштериниң хоочуннары!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюн-биле силерге байыр чедирип тур мен.

Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларынга дайынчы болгаш политиктиг белеткелге улам ынайгы чедиишкиннерин, дайынчы медгежилги сайзырангайжыдарынга, сагылга-чуруумну быжыглаарынга, совет улустуң өндүр улуг чаалап алымышкынарын, бистиң Төрээн чуртувустуң күрүне-эрге-ажыктарын камгалаарынга кезээде белен болурунга улам ынайгы чедиишкиннерин күзедим!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюн демдеглээри-биле дужаарым болза:

Бөгүн, ноябрь 7-де, чер-черниң шагы-биле 21 шакта бистиң Төрээн чуртувустуң наймылалы Маадыр-хоорай Москвага, эвилелдешкен республикаларның кайысылаларынга Маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, Маадыр—шивээ Брестиге, а ол ышкаш Калининградка, Львовка, Ростов-на-Дону, Куйбышевка, Свердловскиге, Новосибирскиге, Читага, Хабаровскка, Владивостокка болгаш Североморск хоорайларга артиллериянын үзүн алаштаашкыны-биле байырлалын артиллерия салютун кылыр.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюн делгерезин!

ССРЭ-ниң эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштери делгерезин!

Бистин бүгү тиилелеривистин сорук кириччизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизынга алдар!

ССРЭ-ниң камгалаа министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. УСТИНОВ.

ЛЕНИН

Кырган Сибирь бопуу-даа чок,
чучаа-даа чок,
Кырык дургаа,
туман шыпкан,
хыраа шуглаан.
Чазарган оду
чөргентерин кургатпаан-даа,
Чазарби чүс чыл
навайында ыглап чыткан.
Ажыл-ишти хостаары дээш
демиселге
Ажырымчы
ысныттарга шаагдаткаш,
Ульянов
аттыг-чолдуг
бөдүүн кижи
Улуг-Хемде
Шушь суурга чедип келген.
Кижилерден ылгалбас-даа,
араттар-ла,
Кидис идик бутчаларлыг,
аржымактыг,
Негелде чок,
чадырга-даа хонуп чоруур,
Негей тон-даа кедип алгаш,
аңнап чоруур.
Удатпаанда
улус дораан эскерип каан:
Угаанныңы дээдизи кижи болган —
Улуг Саян
згини-даа
черде чыдар,
Улуг-Хемниң
зэремн-даа
сайда чыдар.
Шушьтан ырак
дүмбей, дүлей кыдыг чер чок,
Шуурган чедер,
соок чедер,
чывар чедер.
Саян сынны ама бөөрге,
кижилер чок,
Сай-нум эзлээн,
хоозун оран дижир турган.
Келген кижи ону дыңнаваш,
хандыр бодап,
Негээрелдиң чырыы-биле өттүр сөглээн:
«Саян арты —
тываларның төрээн чери;
Сайзырай бөөр,
шапкынчый бөөр өйү келир»
Сибирь чери шойлар кеткен,
каңнар мунган,
Сиилбип каан,
чоостап каан,
шоорлап каан.
Эзеңгизин
чазарби чүс чыл хере тепиен,
Эзеринде
Совет Тывам чечектелген.
Ындыг чолду
номнаан кижи
ыныл чонум?
Ындыг чолду
чаяан кижи
ыныл черим?
Шыңгаяданың
шынныы болган
Ленин-дир!
Шыңгаяданың
шыпшыы болган
Ленин-дир!

К. КУДАЖЫ.
Тываның алдарлыг чогаалчызы.

ЧУРУКТА: ырның болгаш танцының «Саян» ансамблиниң артистери-биле сураглыг кино артизи Ю. Соломиннин кады турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Сергей АНТОНОВ.

КҮРҮНЕНИҢ СҮЛДЕЗИ

Неделя эрткеннде Иван Григорьевич база катап чурукчуга келген.

Никита Павлович аалчыдала барган.

— Иван Григорьевич! Чугаалап көрүперем! Кандыг-дыр! Чүү-дүр!

Терентьев чымчак сандайга олурып алган.

— Чүүү чугаалаар боор, Никита Павлович... Хан төгүүшкүнүг даймн чоруп турардыр. А бис Петя Донцов-биле боттарывыс районувус алдарының дугайын колдады бодап турдувус... А бир эвес Республика тургустунмайн бөөз, чүүн алдары деп аан.

Терентьев Владимир Ильич-биле чугаалашканын хөөрей үнген. Ланчыы бүрүү, пистолет бүрүү дайзынче боолаар ужурлуг...

Терентьев чугаалап орда, чурукчу улам-на хөлче берген. Никита Павлович Сүлдезин чуруунда хылышты кирзеддаа, сеткилиннн ханызында кайгамчык үүлге идеген олурган... Че, ындыг-ла-дыр!

— Хылыш ышкажыл...—деп, чурукчу болгага түннелин үндүрген. — Че, ону сиилбип-ле каар бис. Хылыш эвес, а чайынналып турар ужуулуг!

РСФСР-ниң Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң түскай комиссиязы Күрүненин Сүлдезинин чуруун үүлдүг деп көрген. Ону Ленинге көргүзери чугула апарган.

Никита Павлович олурып алган. Аңаа Совнаркомдан дораан үне бөөрн күзенчиг эвес болган. Мында шупту кижилернин чай чок кылып турар хөрээнге ол ам база-ла кижилгелиг болгай. Дөнмектериниң кырында чыдар папкада сүлдениң хөй-ле янзы чуруктары, шенделдер бар. Ыңгалза-даа бо улаала аңаа ол кулуг ышкаш болган.

Өрээл таварыштыр үүнүн эвес кижинин далаштыг кел чоразынын Верстовский көрүп каан. Ол бажын шала доңгайтынган, хөрээжен кижини дыңнап турган.

Пятница... Эдлеглиг пятницэ... Заводка чүве чугаалаар...

— Ыңчанмайнаан... Ыңчанмайнаан... Ыңап-ла бөөр мен... Чурукчу топтап көргүлээн.

«Ленин бе?»

Ленинин хөй эвес саанныг чуруктары аңаа эки биллиннгир-даа болза, бо кижиден баштынчы ол деп билип алыры аңаа берге болган. Арынышырайын өскертип каапканы кайгамчык!

Ленин дээрэн бо-дур кылдыр бодап кээрге, чурукчуга дуврешинг апарган.

Ильич ындыг деп, ажыы-биле чугаалаарга, бо шакта ону мынаг кылдыр көөрүп ол бодавайн чораан. Никита Павлович бодунуп ажылынын чедиишкиниг болганынга, хүлеэлгезин күүсеткенинге, чогаадыкчы ажылынын чимизинге таалап, дем чаа-ла өөрүп чораанын... — ам келгеш, ийги чергенин планынче шилгий берген.

Папказын колдуктаваш, Никита Павлович бажыныче элейтип чанынкан. Кремльге чоок кудумчуларда болгаш шелдерде чудуктар, октар хааржактары, хаалгалар, тергежиештер овааланы бергилээн чыткан. Василий Блаженныйның суургазының бир конгазын сиарад-биле үрээн. Никольск суургазын артиллерия-биле үрээн.

Чурукчунун буттарының алдында — тууйбулар бузундулары, саазыннар кескиндилери... Ленинин шиитпирин кайы хире маныарыл дээранинг дугайын безин ол ам бодавайн чораан.

Владимир Дмитриевич Бонч-Бруевич Ильичнинн кабинедиче кирип ора, чурукчуну мурнунче эрттирипкен. Ленинин кабинединде оон ангы Дзержинскийни, Свердловту Никита Павлович көрүп каан. Бонч-Бруевичиннн хоңгарында чурукту Ленин эскерип каан, айтыган:

— Чүл бо?... Сүлде! Солуна-дыр ам...

— Эштер! Яков Михайлович, Феликс Эдмундович... Көрүп көөнер даан! Бир дугаар Совет Сүлде! — дээн.

Ленинин болгаш чазак кежигүннериниң баарында столда Совет Республикаанын Сүлдезинин чуруу чыткан. Сүлдеги тергин кылдыр күүсеткен болгаш. Чидиг кызыл өнде үүнүп орар хүн чабынаадып турган. Оон хереллериде — чырык чер, оон кырында кадыр биле масканы чураан. Хүн-даа, кадыр болгаш маска, тараа баштарының боондактары-биле дөлдеттиштеннер. Ол-ла бүгүнүн сүзүн хылыш базып турган.

— Солуп-на-дыр — деп, Ленин чугаалаан. Идея бар-дыр... Ыңчалзажок бо, чүл?—деп Ленин бир-ле чүвеге чигзине берген, кара карандашты дораан сегирип алган.

Чурукчу сестн хона берген. Ленин чүүү эвес дээн боор? Чугаажок, хылышты-ла ыңнаан!

— Владимир Ильич, — деп, Ленинин мурнавышаан, чурукчу кирже берген. — Владимир Ильич, мен далажыпкан-лыр мен, хылыш улут болгаш кеску болур ужурлуг. Ол коргудар ужурлуг!

— Хылыш? Коргудар че? Канчан черле силерге дайын сонгурганчыг боор? — дээш, Ленин чурукчуже кайгаашкын-биле көрген. Оон база катап-ла чурукче көрүп эгелээн.

— Идея бар-дыр. Ыңчалзадаа хылыштың херээ чүл? — дээш, Ленин эштериче болгаш чурукчуже, кады сайгарып көөр күзелин илереткен. Бис сокчуп турар бис, бис чаалажып турар бис, пролетариаттың диктатуразын быжыглаан, ак-гвардейжилерни болгаш интервентилерни деңнеэриивистен ундур хөөгленээн шавыста чаалажыр-даа бис, ыңчалзажок дайын, дайынзырак чоруп, дайынны күш дөгээшкиннери кажан-бир шагда биске кол черни эзлеп чораан дээрэн ол эвес-ле болгай. Кандыг деп бодаар силер, Феликс Эдмундович, хылышты чүүү-биле солуп болурул?

— Ыңчанмайн аан, үелеп берип көрүпер.

— Ол-ол—деп, Ленин улашкан.— Чаалап - алыышкынар биске херек чок. Чаалап алыкчы политикага удур бис. Бис халдавайн, а камгаланып турар бис. Социализм бүгү-ле чурттарга чечектелир — ол ынап-ла бүдер — дээш, уламчылаан. — Улустарның акыдүмалышкы чоруу бүгү делегейге чарлаттынар болгаш боттанып, хылыш дээрге, бистин эмблемавыс эвес-тир... А ынчангаш бистиң социалистиг күрүнеристиң сүлдезинден хылышты ап октаар ужурлуг бис.

Холунда карандаштыг Ленин чурукче эзгес бергеш, тергин кылдыр чуруттунган хылышты шиитпирлин-биле ыыйып каапкан.

— Ыңчалзажок —дээш, Ленин ам чүүле чурукчуга чугаалаан. — Уран чүүлүн талазынче хаалаар кылдыр киритпиес. Чурукту чуруурунга кайы хире үр ажылладынан?

— Ур-ле, Владимир Ильич.

— Бо шыйыг силерге хомудаанчыг эвес-тир бе? — деп Ленин чурукчудан айтыргаан.

— Чүү дээринер ол, чүү дээринер ол? — деп, чурукчу харлыгын сөглээн. — Күш дөгээшкинн болгаш чаалап алымышкынар узуткаттынган делегейге чуруттаары кайгамчык-ла боор дээрэн болуп бодап чор мен. Владимир Ильич — деп, ол уламчылаан.

— Кайгамчык-ла деп, Ленин бадыткаан. Бонч-Бруевичиже өөгиле бергеш. — Владимир Дмитриевич Совнаркомнуң хүн айтырылынга киирип катбанар — дээн...

...Бир мүн тос чүс оон сес чылдың ноябрь чедиде, революциянын бирги чылын байырлап турда, Москванын шелдериниг, оон тудугларында Россиянын Совет Социалистиг Федеративтиг Республиказының гутунда Сүлдезин чурукчу көрүп чораан. Өөрүшкүлүг хүн тайбың чазгай хүннеп турган, оон хереллериде кадыр болган маска дарааладаштыр чуруттунган оон кырында кызыл-таг боондактарының аразында чер-биле хүнүнү чоонгулаштырып бөөнин сыдысчыгаш чаймыгдып, күш-ажылдың бүгү-ле янзылерин чырыды турар.

Малиновка деп шахтёрлар суурунга Кемерово филармониязының лекторийиниң кичээлдери эгелээн. Музыканың кижиге сылдары кандыгы? Ол кижини күштүг, дилим, угаанныг болдуруптар. Шак бо ырак суурунун чуруттакчылары ураа чүүл талазы-биле билиглерин чедип ап, музыка болгаш чечен чогаал талазы-биле чаа чүүлдернин дугайын чугаалажыырынга киришкеннер. Уругларның эстетиктиг кижизиалгезинге хамаарышкан түскай программа база ажылдап кыдыынган. Кузбасстың симфония оркестри база аңаа өйнаар.

В. КЛАДЧИХИН.
СЭТА-ның корр.
Малиновка.

ПАРТИЗАН АЛДАРНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында партизан шимээшкини-биле холбашкан областың тураскаалдыг черлери-биле чадаг-тергелиг похоту чоруткан.

Баштайгы доктаар чер — Мыльница суурунуң чаны. Аңаа Кутузов аттыг отряд турган. Улуг Тиилелгениң юбилейин таварыштыр Минскиниң автозаводунуң комсомолчулары партизаннарының тураскаалын моңгежидери-биле оларның лагерин катап тургузар деп шиитпирлээнгер. Ол чедеги бүгү байдалды таарыштыр тургузарынга хоочуннар дузалап турардар.

В. МЕНЬШИКОВ.

КОСТРОМА-БИЛЕ ТАНЫЖЫҢАР

Кострома областың чөн чугуле Шарья хоорайдан аңаа эвес поезд титкен.

Орук ара станцияларга поездиниң вагонларын пассажирлер доддур эзлеткен. Пассажирге чугула ужурлуг демиеруук билеттериниң орнунга олар турсун путёвкалардыг, ук путёвка-биле пассажирлер моов базар болгаш дедер келиа. Оон зигзыг Костромаанын тураскаалдыг черлериче автобустуг экскурсиялаар, хоорайның шупту музейлерин көөр, шиирке база базар.

Бүдүүлгелериниң, албан черлериниң болгаш ажыл-агыйларының профсоюнларының акшатөренгизи-биле ук путёвкаларны садып алган.

В. ПАШИН.
СЭТА-ның корр.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 9.05—Документалдыг телефильм. 9.35 —«Октябрьның оруу». Документалдыг фильм. 10.15 —Совет чуруда ураан чүүлүнде төөгү болгаш революция темазы. 10.45 —Киноконцерт. 11.35 — Документалдыг телефильмнер. 12.25 —Н. Осипов аттыг Күрүненин академиктиг орус улустуң оркестринин концерти. 12.50 —Совет шулукчуларының чогаалдарындан поэзиктиг композиция. 13.20—ССРЭ улустарының танцылары болгаш ырлары. 13.50 —Москва. Кызыл шөл. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга тураскаатканн шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы. 16.00 — «Макар-следопыт». Уругларга үш сериялыг ураан-чечен фильминиң бирги сериязы. 17.05 — Балет артистериниң концерти. 17.35 —«Ленин в Октябре». Ураан-чечен фильм. 19.15 — Останкино Концерт студиязында байырлал концерти. 21.00— Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга тураскаатканн шериг парадындан болгаш ажылчы чоннар чыскаалындан репортаж. 22.15 —Футбол. Уефа кубогу. «Динамо» («Минск») — «Спортинг» (Лиссабон). 23.45—01.05 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильмнер. 8.45 —Маадыр-хоорайлар дугаймда ырлар. 9.35 —Документалдыг телефильм. 9.50 — Мультфильм. 10.15— Документалдыг телефильмнер.

КЫЗЫЛДАН

10.55 —Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга тураскаатканн Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы.

МОСКВАДАН

12.50 —«Экраннын аялгалары». 13.25 —«Саяннар». Документалдыг фильм. 13.50 —Москва. Кызыл шөл. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга тураскаатканн шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы. 16.00 — К. Тренев. «Любовь Яровая». Ленинградтың М. Горький аттыг академиктиг Улуг драмчы-шин театрының фильм-шиизи. 18.25 —Документалдыг фильмнер.

КЫЗЫЛДАН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга тураскаатканн Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының бөйырлыг чыскаалындан репортаж».

МОСКВАДАН

19.00 — Телефильм. 20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 21.00 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга тураскаатканн шериг парадындан болгаш ажылчы чоннарның чыскаалындан репортаж. 22.15 — «Разгром Юденича». Ураан-чечен фильм. 23.25—23.50—Фортепианога делегей конкурстарының лаурезаты Л. Тимофеева ойнаар.

НОЯБРЬ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Үе». 8.15—Шыдыраага делегей чемпионазы. 8.30 — Мультфильм. 8.40 — РСФСР-ниң Күрүнелиг үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 9.10 — 1984 чылда ССРЭ-ниң күрүне шаңналының лауреаттары — үзетүрүүн болгаш өнүүн ажыл-агыйның ажыл-ишчилери. 10.10 —Эвилелдешкен республикаларның ыныык вокалистеринин концерти. 11.10 —Футболга Европа чемпионазының кубогу. «Днепр» (Днепропетровск) —«Левски— Спартак» (Болгария). 11.55 — Футбол. Уефа кубогу. «Спартак» (Москва) —«Локомотив — (Лейпциг). 12.40 —Москванын даштыкы далчылары. 12.55 —Ырның Бүгү-эвилел телеконкурзу. 13.45 — «Аяк-чоруукчулар клубу». 14.45 —Хоочуннарның чагыны ёзугаар концерт. 15.15 —«Макар-следопыт». Уругларга фильмнин ийги сериязы. 16.20 —Литература, ураан чүүл болгаш архитектура талазыбыле 1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары. 17.20 — Мультфильм. 17.30 — Цирк көргүзүү. 18.45 —«Поговорим, брат». Ураан-чечен фильмнин бирги болгаш ийги сериялары. 21.00—«Үе». 21.55 —Эстрада программазы. 23.25 — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.40 —23.50. Телемедээлер.

ИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.45 —Мультфильмнер. 9.05 Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар. 9.35 — Тележурнал. 10.20 — М. Горький «Песня о Буревестнике», «Песня о соколе». 10.40 — Музыкалыг телефильм. 11.55 —Уругларга фильм. 13.10 — «Чеве, кыстар!» Көлүү ажыл-агыйның ыныык ажылчыларының көрүлдези. 14.45 — Документалдыг экран. 15.45 —«Катны бажы катканн эвес». 16.55—Мультфильм. 17.05 — «Февральский ветер». Ураан-чечен фильм. 18.25 —Ураан чүүл мастерлериниң концерти. 20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15— Ыраан таныга чедир. 20.50— — Документалдыг телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35—23.50 — «Старые друзья». Ураан-чечен фильмнин бирги болгаш ийги сериялары.

Ойаар

Республикага шокар булут. Таар, даглларга дар чаар. Соңгу-барының чүктеп дат күштелгенде секундада 18—23 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 7—12, хүндүс 4—9 градус соок болур.

Автоорукларга кестүүр 500 метр. шуурганнаар.

Кызылга чуга хар чаар. Дүне агаарның температуразы 8—10, хүндүс 6—8 градус соок.

Редакторнуң орлакчызы А. С. ДЕМБИРЕЛЬ.

КИНО

НОЯБРЬ 7-де

«НАЙЫРАЛ»: «Чужая потерка» 12.00, «Детский сад» (2 сериялыг) 13.50, 15.40 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Новые приключения неуловимых» 9.30, 12.30. Киносборник № 131 11.10. «Медный ангел» 14.10, 16.00, 17.50, 19.40 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Приключения Али-Бабы и 40 разбойников» (2 сериялыг) 13.00, «Карнавал» (2 сериялыг) 15.30, 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Непобедимый» 13.30, «День длинее ночи» 15.10, 18.00 шактарда.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хөгжүм-шин театрынга

7-8-те 16.00, 19.00, «Сочи-78», Бүгү-россия конкурзунуң дипломантызы «Контраст» ыры-хөгжүм ансамблинин концерти.

«Енисей» Культура бажыңынга

7-де 10.00. «Октябрьтаар — хөглүг оолдар» уругларга дыштанылга шагы.

14.00. «Октябрьның хаалазы» авс журналы.

8-9-10-да. 19.30. Дискотека.

«Колос» Культура бажыңынга.

7-де 14.00. Бот-тывынгыр артистер концерти.

8-те 19.30. «Чалыы назын» деп темалыг дыштанылга кежээн.

9-та 19.00. Дыштанылга кежээн.

Культураның болгаш дыштанылганың И. Гастелло аттыг парыгынга

8-те 11.00. Теннисте паркты шаңналы дээш маргылдаа.

9-та 11.00. Биллярдка паркты шаңналы дээш маргылдаа.

7-8-9-та 10-20.00. Шыдыраа өрээли, теннис, биллярд залдары ажылдан турар.

№ 3, 4, 15, 14 школаларының спорт залдарынга

7-де 13.00. 8-9-та 10.00. Баскетболга республиканың бирги черн дээш школачылар аразында маргылдаа.

Күш-культура бажыңынын шыдыраа клубунга

8-те 11.00. Шыдыраага блиц-турнир.

«Херел» спортзалга

7-де 13.00; 8-те 10.00. Хостут күрешке республиканың бирги черн дээш маргылдаа.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

«Каа-Хем» кинотеатрга киномеханиктер дарый негеттинин турар.

«Монгулек» гостиницага поварлар, хеп өөр, сава чуур ажылчынар, чудуруукчулер, шеверлекчилер негеттинин турар.

«Монгулектин» адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 1, набережная 111.

ТС—00620.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 258 (12648) | 1984 чылдың ноябрь 8, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюн Совет Тываның ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүң байдалынга демдеглеп эрттирген.

КРЕМЛЬДИҢ СЪЕЗДИЛЕР ОРДУЗУНГА ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюн-биле холбаштыр Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң чазаа Кремльдиг Съездилер ордузунга ноябрь 7-де хүлээп алыышкын кылган.

Хүлээп алыышкынга эштер К. У. Черненко, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачёв, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков келгеш,

СЭКП ТК-ниң секретарлары, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, СССР-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, министерстволарының болгаш ведомстволарының удурткучулары, партия, совет болгаш хейнити организацияларының төөлекчилери, шерат начальниктери, партиялың, даймының болгаш күш-ажылдың тоочулары, бүдүрүлгеннің мурнакчылары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, ужудукчу космонавтылар эвлга база келген турган.

Байырлал-биле холбаштыр бистиң чурттувуска чедип келгеш коммунистиг болгаш ажылчын партияларның хөкүм ажылдакчылары, даштыкы өскө-даа эвилчилер, Совет Эвилелинде турар дипломаттыг төлөө черлериниң баштыңнары, шаңдың төөлекчилери, журналистер хүлээп алыышкынга кирешкен.

СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко ыдыгларга чүве чугаалаан.

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Хүндүлүг аалчылар!

Бистиң партиялың Төв Комитединиң, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Чазааның даалгалыг күүседи мөңгө өөрүнүчүгүр. Биске эргим үнелиг байырлал — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдын чеди чыл ою-биле холбаштыр мында чыылгаларга шуптузуунга байыр чедирерин күзеп тур мен.

Бистиң революциязыстың делегей болушкуларынга, кижи төрелгетениң салым-дүүзүнга салдары канчаар-даа аажок улуг. Ооң өндүр-улуг ужур-дузазы чүдел дээрге, Ленинниң чугаалааны шыкаан, хамыктың мурнунда «бүгү делегейге социализмче орукту айытканында» боов турар.

Бистиң партиявыстың, бистиң улузувустуң чаа иниитилелдиң эн баштай тургусканымга база социалистиг тургузуушкүнүң улам-на бедик сорулгаларынче быжыг-биле бар чоруурувуска чоргаарлаңнып турар бис. Бистер революциның Кызыл тугунга боттарывыстың шынчывыска, боттарывыстың коммунистиг идеяларывыска чоргаарлаңнып турар бис.

Партияның коллективтиг угаан-бодалы, дуржулгазы болгаш организаччы ажыл-чоруулгазы, бүгү совет кижилериң чоргаадывы күштери болгаш энергиязы бүгүн чаартыкчы, сорук киргиккн сорулгалардаже мөңгеттүгүн. Мен сайзыраңгай социализмни болбаазырангайжыдарының талаям-биле бистиң мурнувуста тургустуңган сорулгаларның дугайын чугаалаан турарым ол.

Чогум-на ол сорулгалар-биле партияның политиказының кол утказы, чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин бүгү планнары тодаттынып турар. Оларны шинтпирлээри бистиң Төрээн чурттувусту улам-на күштүг болгаш кадыг-чараш, бистиң иниитилелди — улам-на сырый каттышкан, бистиң амыдыралывысты — улам-на байлаг утказыныңнарлыг болгаш бай-шырак болдурар.

Москваның Кызыл шөлүнде бүгүн болган шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чысхаалы партия-биле улустуң чаңгыс эвиниң база бир кайгамчыктыг дерезини болган. Бистиң алдарлыг ажылчын ачызыс, колхозчу тараачыларывыс, улусчу интеллигенциявыс СЭКП-ниң ленинчи политиктиг угланышкынын чүүлдүзүнүң база деткин турар.

Ол дээрге совет иниитилелдиң бүгү талалыг өскүлгенинче угланышкын-дыр. Ол дээрге чер кырында тайбыңны камгалаарының болгаш быжыглаарының угланышкынындыр.

Делегейниң амгы байдалы, делегейниң бүгү-ле улустарында дег, совет кижилериң үндезининг дуврээшкинин болдуруп турар. Делегей политиказында дүшкүүрлүг чорук чавырылбайн турар. Ол дуврээшкинни ам ооң культураны база ол дүшкүүрлүг чоруктуң дужүрери белен эвес. Макаа чүгле тайбыңга ынак бис деп сөс-биле кызыгаарлаттынып болбас. Боттуг ажыл-херек негеттинер.

СЭКП, Совет күрүне акыдүмнү партиялар, социалистиг дем каттыжылгазының чурттары-биле демнежип алган, бомбүрэктиг политиктиг байдалын эжиндер, кижи төрелгетениң кырында диргелиг келген дайын аймылын чайладыр дээш, ол ышкаш бистиң эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштеривисти быжыглаар дээш, социализмниң төөгүлүг чаалаң алышкынарын илгелиг камгалаар дээш, бистен хамаржыр бүгү-ле күүлдерни кылын келген болгаш кылыр-даа бис.

Бистиң Коммунистиг партиявыс дээш! Улуг совет улус дээш!

Улуг Октябрьдан төөрүттүгген чаа иниитилел тургузуу дээш!

Бүгү делегейге быжыг, бүзүлбас тайбың дээш!

Мында келген кижилериң калыы дээш!

Дашканы көдүрерин чеп-шээреп көрүңер.

• • •

Константин Устинович Черненконуң чугаазын үргүлүүлелдиг адыш часкаашкынындыр-биле уткаан.

Хүлээп алыышкын чүректиг хамыжыдан ыыпыралдыг байдалга эрткен.

Хүлээп алыышкынның киржикчилеринге үран чүүлүн мастерлери байырлал концертин көргүскен. **(СЭТА).**

ОКТЯБРЬНЫҢ МӨҢГЕ ЧЫРЫ

Кызыл шөлге шериг парады болгаш байырлал чыскаалы

Улуг Октябрь! Кижи төрелгетениң төөгүзүнде чаа үеваланы ажыктан бүгү делегейге улуг ужур-дузалыг өндүр-чаагай ол болуушкун — совет кижи бүрүзүнүң чыыртыкылыг байырлалы-дыр. Бистин улуг Төрээн чуртувустун — чер кырында эң баштайгы ажылчын-тараачын күрүпениң төрүттүгген хүнүн акы-дүшма бүгү совет улустарны сырый каттыштырган найыралдыг чаңгыс аай улуг өг-бүлевис-биле демдеглеп турар бис.

Октябрь туктарының мөңге херели-биле чайынналдыр чыыттынган бо төөгүлүг хүнде партияның болгаш чоннуң тендиш дивес чаңгыс эвин тодаргай көрүп, улуг Ленинниң чагыгларынга шынчы чорудуктун дугайында, коммунистиг тургузуушкүннүң чаа-чаа бедиктерин чедип алырына шиптпирлиивистиг дугайында мелеглеп турар бис. Бистериң сагыш-сеткилиристи эш К. У. Черненко чигезиби-биле илергейлээн: «Бодувустун революциявыс тиилээн, ооң ону камгалаан бис, социализмни тургустувус — чурттуң хөгжүлдезинин, чоннуң амыдыралын улам ыңай өскүжилеринин кайгамчык улуг планнарын амыдыралга амгы үеде боттандырып турар бис».

Ие соксаал чокка бурунгаарлап турар, ынчалзажок өзүлүг өндүр-чаагай болуушкун аңаа чагыртпас. Владимир Маяковский «Эки-дир!» деп бодунуң Октябрь шүлүглелиниг Советтериниң ынчаарда аныяк чуртун «Мээн чуртум— аныяк-чалыы» деп ынакшыл болгаш патриотчу чоргааралбиле адаан. Ол шүлүглелди Октябрьның Төрээн чуртунуң 10 чыл оюнга турескааткан. Октябрьның 67 чыл оюн бөгүн демдеглеп турар бис. ынчаарга Октябрьның Төрээн чурту мурнуку хевээр аныяк-чалыы. Улуг Октябрьның идеяларының херели бүгү делегейде аңгы талазы-биле бистин акы-дүшмаларывыска, тайбың, демократия болгаш социал депшилге дээш, империализмге удур демисеживп турар бүгү кижилерге орук айтыр чырык херел болган.

«1917—1984» — бо саннарны ноябрь 7-де Кызыл шөлге улуг песке бижин чураан, аскан, ол саннар Октябрьның оруу-биле бистин чуртувустун эрткен оруун көргүзүп турар.

Революцияның кызыл өнери-биле. Советтер чуртунун Күрүне тутунун кызыл өңүбиле чурттуң кол шөлү улуг байырлалды таварыштыр чайынандыр шиметтиниикен. Улуг Ленинниң, Октябрь революциязының көдүргени «Тайбыны — улустарга!», «Черни — тараачыларга!» деп лозунгар бистиң амгы үеевистин: «Коммунизмниң тиилелгезинче, бурунгаар!» деп лозун-биле тудуш кылдыр каттыжып турар. «Аврора» крейсериниң кырында винтовкаларлыг кызыл гвардейжилерни чуруп көргүскен. Олар революстуг демиселичлериниң салгакчыларының эстафетазын амгы тургузукчу салгакчыларга дамчыдып берген. Улуг совет чурттуң күш-ажылчы хүнериниң демдээ— алдынналчак кызыл-тастын снову, шахтёр лампазы, Октябрьның баштыңчыларының номнары Советтер чуртунуң амгы салгакчыларының холдарында. Мөңгеде дириг ленинчи өөредиг төөгүнүң баштайгы кижичиэ — совет улустун келир үеже оруун чырыдып, сайзырангай социализмни улам-на болбаазырангайжыдарынга дузалап турар.

Кремльдиг ханазында — ССРЭ-ниң Сүлдези хостуг болгаш деңгелиг эвилелдешкен республикаларның сүлдеринбиле кады. Оларның күрүне туктары хатка киискидир хөлбенейлип турган.

Аалчылар индирлериндe — Коммунистиг партияның болгаш Октябрь революциязының хоочуннары, хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырлары, бүдүрүлгенің мурнакчылары — үлетүрүүр болгаш көдээ ажылагайының ажыл-ишчилери, эртемниң болгаш культураның хөскү ажылдакчылары, космонавтылар, даштыкыдан келген хөй санныг аалчылар. Совет Эвилелинде дипломаттыг төлөө черлериниң баштыңнары база аңаа турган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеминиң удуртукчуларынга москвачылар болгаш найысылалдың аалчылары диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле байыр чедиргешпер. В. И. Ленинниң Мавзолейнин төп индирининг кырынга эштер **К. У. Черненко, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачёв, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачёв, Н. И. Рыжков** олар үүнүп келген.

Кремльдиг Спасск суургазында курант шактар медээни он катап берген.

ССРЭ-ниң камгалал министрниң бирги оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы **С. Л. Соколов** парадтың командылакчызы армия генералы П. Г. Лушевтиң рапортун хүлээп алган, шериглериниң чаны-биле эрткен болгаш Улуг Октябрьның баймралы-биле холбаштыр парадтың киржикилеринге байыр чедиргеп. Харыы кылдыр «Ура!» үш удаа диңмиттиг кылдыр дыңналып турган.

Шериглериң чаны-биле эрткилер эрткен соңунда С. Л. Соколов Мавзолейнин индиринге үүнүп келгеш, чүве чугаалаан.

Эш С. Л. Соколовтуң чугаазы

Эштер, Совет Чепсектиг Күштериниң даймнылары!

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары!

Даштыкыдан келген хүндүлүг аалчылар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың өмүнээлинден база даасканын өзүгаар бүгү чонуун байырлалы— Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл ою-биле холбаштыр силерге байыр чедирип тур мен.

Владимир Ильич Ленинге баштаткан большевиктер партиязының удуртулгазы-биле боттандырган тиилелгелиг социалистиг революция дарлал биле мөлчүүлелдиг тургузуун дужүр октаан, бистин чуртувустун улустарының салымчолуунга үндезин улуг эргилде болуп, оларны бүгү талалыг социал, экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезинин оруунга киирип эккелген. Совет улустун маадырлыг күш-ажылы-биле бистиң чуртувуска социализмни тургускан.

Октябрь революциязы бүгү делегейниң төөгүзүнге чаа үеваланга — капитализмдеи социализмче шилчиирниң үе-чаланынга эгени салган, делегейниң канчаар-даа аажок улуг социал чаартылгазының үнер-дээу апаргаи. Ол чорук делегей ареназынга социализмни туружунун, бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчөшкининин доктаамал быжыгышкыны-биле тода бадыткаттынып турар.

Бөгүн Улуг Октябрьның алдарлыг байырлалын бистернин-биле кады социализмниң акы-дүшма чурттарының ажылчы чоннары, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен байырлалдыы-биле демдеглеп турардыр.

Совет кижилер бо байырлалга политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүн байдалында ужуражып турар. Боттарының карак кызыл күш-ажылы-биле олар Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күүү-шыдаалын быжыглаа турарлар. Бистиң улузувус СЭКП-ниң XXVI съездиниң **(Төнчүзү 3-кү арында).**

ТЫВАГА УЛУГ ОКТЯБРЬНЫ БАЙЫРЛААНЫ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюн Тываның ажыл-ишчилери бо чылын улуг көдүрлүүшкүн-биле байырлап эрттирген. Он бирги беш чылдың дөртку чылында Совет Тываның 40 чылынга турескааткан социалистиг чарыштын тиилекчилери, күш-ажылчы коллективтер чедип алган темпизин улам дүргедетпишаан, бо байырлалды чаа-чаа чедишкиннерлиг уткааннар. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шинтпирлериниге, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң ук Пленумга чугаазынга сорук киргеи ажыл-ишчилер СЭКП-ниң XXVII съездизинге. Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышты калбартпышаан, байырлалды уткааннар.

Тывага болган байырлыг чыскаалдарның киржикчилери СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың иштики база даштыкы политиказын изин-биле деткип турарын дүүн тодаргайы-биле илергейлээннер.

КЫЗЫЛ

Баштайгы хар Кызылга ноябрь эгезинде-ле чаггаи. Дүүн найысылалга арай сооксумаар хүн болган. Ынчалза-даа дээр аяс, каан. Күскү хүнүнүң дереллери чаш харга карактарны чылчыыктаткан. Келир кыштың тыныжы — хөглүг чывар найысылалдың кудумчуларында астынган туктарны киискиткен, СЭКП-ни, Улуг Октябрьны алдаржыткан лозунгар, плакаттар улам көрүштүг апаргылаан, тургузукчу совет кижини өөрөөгеп бижимелдер базым санында, кудумчуларда радиоларда хөглүг ыр чаңгылаган.

Ноябрь 7-ниң эртени. Совет кижилер бо кайгамчык хүнүг алдан чеди удаа демдеглеп турар. Ынчалза-даа хүн бүрүзү онзагай талаларлыг. Октябрь байырлалының хүнүн совет ажылчынар, албан-хаакчылар шудургу күш-ажылы-биле, а школачылар, сургуулдар, студентилер эки өөредилге-биле уткуур чаагай чаңчылдыг. Байырлыг чыскаалдың киржикчилери дүүн эртежик-ле Кызылдың кудумчуларынга үүнүп келгеп, боттарының колонналарының турар черлериниче даражын чорун турганнар. Оларның ижик-хеви каас, шинник, арыннырайында өөрүшкү чайнаан, өзүлүг байырлал шинчи киргеи.

Хоорайның Ленин, Интернациональная, Каа-Хем кудумчуларынга чыылганнарның ужуктыдыы төнмес ышкаш сагындыр, олче чүк-чүктен кээп, тускайлаан черлериниге чыылган өртенги амыр-мендизин солчуп, келгеп байырлал-биле бот-боттарынга байыр чедиришкеннер. Ында-мында ыры-шоор, каткы-хөг, баштак чугаа...

Эртенгиниң 11 шак. Ону маныаа чүве дег, күскү хүн бедип, эртенги киткеп турган чыварны «чымчадыпкан». Байырлыг чыскаалдың колонналары шимчеп үүнүпкеи. Бо удаада оларның эң бажында хоорайның бүгү школаларының өөренгиччилери болгаш башкылары чорааннар. Чурттуң келир үедеги өзлери, бөгүнгү чаштар колонналарны баштаары — чаңчыл апарган. Ол чаңчыл Төрээн чурттуң өзүп орар төөдиг хамаатыларынга бүзүрел, чоргаарал, адаларның болгаш кырган-ачаларның хүндүткели-дир. Чаштар Төрээн чурттуна ынакшылын, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салышкынынга харыы кылдыр тергинин эки өөренирин ыры-биле илереткеннер.

Школачылары-биле кады оларның башкылары чоруп органнар. Байырлыг чыскаалдың баштайгы колонназын эзлээр долу эрге башкыларда бар. Олар школага аажылаан эвээш-даа, хөй-даа чылдарының дургузунда эвээш эвес кижини эртем-билигге өөредип, амыдыралдың делгем орууниче үдеп турар. Оларның соонда колонналарда чоруп орар мурнакчылар, күш-ажылчы коллективтериниң өске-даа төлөөлекчилери, өөредилге черлериниң сургуулдары болгаш студентилери — школаларга өөренип чораан, башкыларының чагыг-сүмезин дыннап чораннар, ам-даа арга-суме айтырымышаан. Ынчангаш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак башкыларын шудургу ажылын бедин-биле үнелеп турар. Хой-хөй орденнерниң, медальдарның эдилекчилери оларның аразында бар. Чоокта чаа Кызылдың № 2 школазының башкызы А. А. Алдын-оолга «ССРЭ-ниң улустун башкызы» хүндүлүг атты тывыскан.

Республика найысылалында дээди өөредилге черлериниң студентилериниң, тускай ортумак болгаш профессионал-техниктиг өөредилгениң сургуулдарының колонналарын каастап, дерээни көрүштүг. Аныяк кижиниң шилип алган мергежилин чедип алырынга делгем орукту ажытканы дээш Коммунистиг партияга, Совет чазакка оларның өөрүп четтиргенин илергейлээн сөстерни оларның туткан лозунгларында, транспарантыларында сиилбип бижээн. Олар Ленинге турескаалдың чамында тургускан индирнип чаны-биле эртип бар чорда, СЭКП ТК-ның «Ооллар болгаш кыстар! Билиглерни, культураны, профессионал мергежилди могаг-шылаг чокка шингээдип алынар! Коммунистиг партияның болгаш совет улустун революсчу, дайынны болгаш күш-ажылчы чаңчылдарын улам-на байыдынар!» деп кыйгырыы шөлге чаңгыланы бергеи. Олар аңаа «Ура-а!» деп харыылааннар.

Октябрь мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилериниң, коммунистиг күш-ажыл коллективтериниң колонналары шидир чоогунга кестүп келгеннер. Шалыпчы күш-ажылдың үлегерин көргүскен мурнакчыларының базымнары дынзыг. Мурнакчы коллективтериниң бирээзинге — Кызылдың үлетүр бараанар садымының «Детский мир» магазин хамааржыр. Ооң коллективи бо чылдың январь—октябрь айларында бараан сайгарар планын хуусаадан эрте күүсеткеп, пландан ажыр 70 мун рубльдиг бараанын чонга саткан.

— Чыл планын хуусаадан эрте күүседир сорулганы салган бис — деп, ук магазинниң директору Светлана Викторовна Петрова чугаалады.— Даанган ажылынга ак сеткилдиг, садыглаашкын культуразын бедидер дээш шудургу ажылдап турар мурнакчылар —хоочун садыгжы И. Н. Декабрь, Ю. Дарымаа, «Идик» салбырының эргелекчизи Н. Горнякова болгаш өске-даа садыгжыларның ачызында ол сорулга чедишкиннинг күүсеттинер дээрзинге чигзиниг чок. Чылды күш-ажылчы тиилелгелер-биле доозары — Улуг Тиилелгеге бөстин толептиг белээвис болур. Ол дугайында коллективэ кежигүнү кижи бүрүзү эң ханызы-биле медереп билип турар.

Он бирги беш чылдың дөртку чылында бедик күш-ажылчы көргүзүглерни чедип алган— авиабудурулгениң, гут болгаш эзт комбинаттарының, даараныла фабриказының, № 48 тудуг эргелелиниң, «Тыва обувьбыт» каттыжыышкынның, Каа-Хем» разреатның, ном садымының республика конторазының, республика типографиязының коллективтери колонналарын көрүштүг кылдыр дерип каастаан Ленин кудумчузу-биле чоргаар базын эрткеннер.

Республиканың Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң «Тыва септелге-тудуг» трезинин ажылчыннарынга, албан-хаакчыларына болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларына 1984 чыл төөгүлүг. Мурнуку чамдык чылдарда хожудаашкыныг турган бо трестиң ишчилери боттарының бар арганларын болгаш курлавырларын дилеп тып, күш-ажылдың сагылга-чурумун коллектив бүрүзүнге быжыглаан түнелиниде бо чылын көскү чедишкиннерни чедип алган. Ук трестиң ажылдакчылары бо чылдың эрткен он айында керээлиг ажылдар планын 101,3 хуу, объектилериниг капитал септелгезин кылып чорударының планын 118,6 хуу күүсеткеп болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эрткеп чылдың бо үеэзиндээзинден бедиткеп. Ындыг чедишкиннери дээш ук трест РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан. Ооң хоорайда бүдүрүлгелериниң ажылчыннары —септелге-тудуг эргелелинде шеверлекчи З. Куулар, тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводунда бригадир Н. Коломысов, механизация участогунда краан башкарыкчызы В. Тимарцев болгаш өскелер-даа Улуг Октябрьга уткуштур алган хүлээлгелерни чедишкиниг күүсеткеш, байырлалдың чыскаалында чоргаарал-биле базып органнар.

— Күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алырымга дагдыныкчылар улуг салдарны чедирген — деп, шеверлекчи Зоя Куулар чугаалады.—Ол дээш Галина Афанасьевна Ивановага оны өөрүп четтиргенимни бир дугаарында илередир мен. Хоочун ажылчын Галина Афанасьевна тудугжунуң нарын мергежилинге мени өөредип каан. Кажан ону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутатынга сонгуп турда, сеткилимниң ханызыдан бадылаан мен. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле бистиң трезинистиг шаңнатканы—Иванова ышкаш он-он мурнакчыларның күш-ажылчы тиилелгези. Ынчангаш мурнакчылар бисте хөй, олар бо байырлалдың бүдүүзүнде улам немешкеп.

...Байырлыг чыскаал уламчылавышаан. Бир бүдүрүлгени оскези, бир албан черин ийгизи солуп эртип-ле турган. Күш-ажылчы коллективтер кежи, гүннериниң арынарында өөрүшкү чайнаан, дээрже кинскээн шарлар оларга байыр чедирген чүве дег, кезек долганылаш, ынаар ырак бедикче ужугуп чоруй баар. Коммунизмче бурунгаарлап бар чоруур тургузукчу совет кижилериң күш-ажылы база чурттуң бедиктерже апаар чоруур. Ол дээрге Улуг Ленинниң, Улуг Октябрьның өөдүр улуг номналының ачызы-дыр.

Колонналар шуужуп эртиплe турган. Хөй национальдыг коллективтер индир баары-биле шуушпушаан. Оларны СЭКП ТК-ның «Бистиң иниитилелиристиң күжүүн кол үндезини — Совет Эвилелиниң улустарының интернационалчы бузулбас чаңгыс эвин болгаш акы-дүшма найыралы делгерезим!» деп кыйгырыы сорук киргеи.

Ю. Кесарьиовтуң болгаш О. Охемчиктин фотолары.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫ ТЫВАГА БАЙЫРЛААНЫ

АК-ДОВУРАК

Эртенгинин 10 шакта Ак-Довурак хоорайның ажылчы чоннарының Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга турасхааткан байырлыг чыскаалы эгелээн. Чысмаал мурнунун байырлыг митингизиге хоорхүүскомунун даргазы Х. Ч. Сарыглар чүве чугаалаан. Хоорайның кудумчулары байырлал ёзузу-биле шиметтингеен. Спортчуларның колонназы чыскаалды ажыктан.

№ 1, 2, 3 школаларның өөнүг шариктер, транспарантылар туткан коллективтери чорун орган. «Школа реформазын амыдыралга!» деп кыйгырыглардыг лозуңнарны олар холдарында туткан. Күш-ажылдың хоочуннары № 2 школаның башкылары О. Б-Ч. Күжүгет, З. С. Дуктен-оол, А. И. Бобылева олар колоннаны баштай чоранныр.

Ажылчын аңгының аныяк салгалы — келир үениң септекчилери, чолаачылары, тудугжулары — хоорайның профессионал-техникти училищезинин сургуулдары кел чоран.

Бешки колоннада В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгүр» комбинаттың коллективи. Будуруле республика чарыжыга тиилекчи болган. Комбинат оң бир айларның планын ноябрь 2-де доозупкан болгаш планга немей ам-даа 8 муң тонна даг-дүгүн будуреп хүлээгеен.

Индир баары-биле амыдырал хандырылга эргелелиниң коллективи эрткен. Коллектив он айларда пландан ажыр 4 муң рубльдың ачы-дузазын чонга чедиргеен. Оларның соонда хлеб заводунуң ажылчынары чорун орган. Е. Кара-Монгуш, Ч. Т. Татьянова олар Кызыл тук тудар эргени чаалап алганнар. Хлеб заводу он айларда планны 106 хуу боттандырган. Мурнакчы коллектив байырлалды эки күш-ажылчы көргүзүглер-биле уткаан.

Хоорайның Культура ордузунда, спорт залдарында байырлал хүнеринде темалыг кежээлер, солун үжүражымыныңнар, спортчу маргылдаалар өртkилээн.

ХОВУ-АКСЫ

Тыванын өөнүг металлургизының баштайгы будуруледе — «Тыва кобальт» комбинаттың коллективи Октябрь дүшүмдүг чылдың ноябрь 6-да байырлыг хурал болган, чыылганнарга бот-тывынгыр артистер оюн-тоглаазын бараалгаткан. Ноябрь 6—7 хүннеринде спортчу маргылдаалар Культура ордузунда, албан черлеринде өөрүшкү чайнаан, холдарында янзы-бүрү өөнүглиг шарлар, лозуңнар, транспарантылар. Коммунистиг партияның, Совет чазактың удуртукчу ажылдакчыларының портреттерин туткуулаан арыг-силиг кылдыр кеттингеен чадаанажылар районнуң Культура бажыңының чанында чыылып келгеннер. Олар бот-боттарынга байырлал таварыштыр изиг байырын, күзээшкиннерин чедиржип, ырлажып, хөглеп, арызында баштактанчыр турганнар.

Байырлал колонналарының бажыңга хоорайның школаларының сургуулдары революция, күш-ажыл, тайбың дугайында испетерегей ырларны ырлажып, демниг өртkеннер. Оон дараазында хоорайның мурнакчы будуруулгелериниң колоннолары өртkилээн. Анаа Чадаана разрезинин багжылары, хлеб заводунун, орук септелге-тудуг участогунун, мчш ажыл-агыйының, автобудуруулгениң, районнуң болгаш оон-даа өске будуруулге, албан организацияларының коллективтери шупту чангыс өөрүшкү деп организастыг өртkеннер.

Чыскаалдың мурнуку одуруунга школалар коллективтери болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдан чеди чыл оюнга турасхааткан социалистиг чарыштың тиилекчилери чорааннар. Оларның аразында «Тыва септелге-тудуг» трестиң септелге-тудуг участогунуң коллективи базып орган. Ол коллектив он бирги беш чылдың дөрт чылдарының планыг онаалдаларын бо сентябрьның 20-де күүседипкеш, беш чылдың сөөлгү чылының үлүүнде ажылдан турар. Районнуң амыдырал хандырылгазының будуруле эргелелиниң коллективи база Улуг Октябрьның байырлалына турасхааткан социалистиг чарыштың мурнакчыларының бирээзи. Оларның соонда мыны ажыл-агыйының коллективи базып орган...

Ажылчы чоннарның хоорайның төп шөлүнде болган байырлыг хуралында СЭКП райкомунун бирги секретары Н. В. Дрожжин чыскаалдың киржикчилериниг байыр чедирип, чүве чугаалаан. Ол хүн районнуң чурттакчылыг суурларына болгаш Туран хоорайга спортчу маргылдаалар, концерт болгаш дыштанылга кежээлери болгулаан. Байырлал бедик деңнелге, организастыг эрткен.

ЧАДААНА

Арыннарында өөрүшкү чайнаан, холдарында янзы-бүрү өөнүглиг шарлар, лозуңнар, транспарантылар. Коммунистиг партияның, Совет чазактың удуртукчу ажылдакчыларының портреттерин туткуулаан арыг-силиг кылдыр кеттингеен чадаанажылар районнуң Культура бажыңының чанында чыылып келгеннер. Олар бот-боттарынга байырлал таварыштыр изиг байырын, күзээшкиннерин чедиржип, ырлажып, хөглеп, арызында баштактанчыр турганнар.

Байырлал колонналарының бажыңга хоорайның школаларының сургуулдары революция, күш-ажыл, тайбың дугайында испетерегей ырларны ырлажып, демниг өртkеннер. Оон дараазында хоорайның мурнакчы будуруулгелериниң колоннолары өртkилээн. Анаа Чадаана разрезинин багжылары, хлеб заводунун, орук септелге-тудуг участогунун, мчш ажыл-агыйының, автобудуруулгениң, районнуң болгаш оон-даа өске будуруулге, албан организацияларының коллективтери шупту чангыс өөрүшкү деп организастыг өртkеннер.

Чыскаалдың мурнуку одуруунга школалар коллективтери болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдан чеди чыл оюнга турасхааткан социалистиг чарыштың тиилекчилери чорааннар. Оларның аразында «Тыва септелге-тудуг» трестиң септелге-тудуг участогунун коллективи базып орган. Ол коллектив он бирги беш чылдың дөрт чылдарының планыг онаалдаларын бо сентябрьның 20-де күүседипкеш, беш чылдың сөөлгү чылының үлүүнде ажылдан турар. Районнуң амыдырал хандырылгазының будуруле эргелелиниң коллективи база Улуг Октябрьның байырлалына турасхааткан социалистиг чарыштың мурнакчыларының бирээзи. Оларның соонда мыны ажыл-агыйының коллективи базып орган...

Ажылчы чоннарның хоорайның төп шөлүнде болган байырлыг хуралында СЭКП райкомунун бирги секретары Н. В. Дрожжин чыскаалдың киржикчилериниг байыр чедирип, чүве чугаалаан. Ол хүн районнуң чурттакчылыг суурларына болгаш Туран хоорайга спортчу маргылдаалар, концерт болгаш дыштанылга кежээлери болгулаан. Байырлал бедик деңнелге, организастыг эрткен.

ТУРАН

Улуг Октябрьның байырлалын Бии-Хем районнуң ажылчы чону бедик көдүрүүшкүнүг уткаан. Район төвү Туран хоорайга хөй кижи киржикчилиг чыскаал болган. Каас кеттинген, холдарында янзы-бүрү чечектер, плакаттар, лозуңнар болгаш Совет күүнениң баштыңчыларының чуруктарын туткан чон тигин-биле Комсомольская болгаш Кочетов кудумчуларын таварааш, СЭКП райкомунун бажыңының чанында төп шөлүг доктаагаан. «СЭКП-ге алдар!», «Төрээн чуртка алдар!», «Бөмбүрзекке тайбың делгерезин!», «Атомнут бомба болгаш чалгыныг ракеталар чок болзун!» деп лозуңнарны чыскаалганнар туткулаан алган чорааннар. Ыры-шоор болгаш күштүг «ура»! дыңмиреп турган. Революция, тайбың, партия болгаш Төрээн чурт дугайында ырылар чаңгыланып, хөгжүм үнү үзүкчок чалгып турган.

Чыскаалдың мурнуку одуруунга школалар коллективтери болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдан чеди чыл оюнга турасхааткан социалистиг чарыштың тиилекчилери чорааннар. Оларның аразында «Тыва септелге-тудуг» трестиң септелге-тудуг участогунун коллективи базып орган. Ол коллектив он бирги беш чылдың дөрт чылдарының планыг онаалдаларын бо сентябрьның 20-де күүседипкеш, беш чылдың сөөлгү чылының үлүүнде ажылдан турар. Районнуң амыдырал хандырылгазының будуруле эргелелиниң коллективи база Улуг Октябрьның байырлалына турасхааткан социалистиг чарыштың мурнакчыларының бирээзи. Оларның соонда мыны ажыл-агыйының коллективи базып орган...

Ноябрь 7-де суурнуң будуруулгелериниң, албан организацияларының ажыл-ишчилериниң, школачыларының болгаш «Тээли» совхозтуң ажылчыларының чыскаалы болуп эрткен. Чыскаалганнарның колонназын школачылар баштап алгаш келген. Оларның холдарында К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленинниң, Коммунистиг партияның болгаш Совет күүнениң удуртукчуларының портреттери, транспарантылар, лозуңнар, туктар, янзы-бүрү өөнүг шарлар. Оларның соонда социалистиг чарыштың тиилекчилери «Сельхозтехника» салбыры, райпо, «Сүт-Хөл» совхозтуң төп салбырының колоннолары чораан. Чыскаалганнарга индирден СЭКП райкомунун бирги секретары М. Н. Ооржак, Кара-Чыраа салбырының хойжузу К. Ч. Монгуш, Сүт-Хөл орутмак школаның онгу классчызы Ирина Успун чүве чугаалап, байыр чедиргеен.

БАЙ-ХААК

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга аалдар болдурган байырлыг хуралдар районнуң шупту суурларында болуп эрткен. Чаа Шагаан-Арыг хоорайга болуп эрткен ажылчы чоннуң байырлыг хуралынга иштекелди райкүүсконун даргазы эш А. И. Стрельников кылган. Ук хуралга Улуг Октябрьның 67 чыл оюнга турасхааткан социалистиг чарыштың болгаш он бирги беш чылдың дөртү чылының он айларының түүнелдерин чугаалаан. Байырлалга турасхааткан социалистиг чарыштың тиилекчилери—Шагаан Арыг АТБ-зинин, саржаг заводунун, «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының коллективтери байырлыг хуралдары районнуң Хандагайты суурга, совхозтарга ноябрь 6-да болуп өртkилээн.

Ноябрь 7. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалына турасхааткан ажылчы чоннарның чыскаалынга киржир колоннолар эртенгиниң тос шакта-ла чыылып келген. Чыскаал эгелээр мурнунда митинг болган. СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржак чыылганнарга байыр чедирип, районнуң совхозтарының, будуруулгелериниң байырлал мурнунун социалистиг чарыжының түүнелдеринге ол доктаагаан.

Ажылчы чоннарның байырлал чыскаалын орутмак школаның башкылар, өөренекчилер коллективинин каас-шиник дериттинген колоннаны ажыктан, оларның соон дарый Улуг Октябрьга турасхааткан социалистиг чарыштың мурнакчыларының бирээзи— районнуң амыдырал хандырылга будуруле эргелелиниң коллективи баштады колоннолар удаа-дараа чыскаалын өртken.

Байырлал хүннеринде районнуң чурттакчылыг черлеринге спортчу маргылдаалар болган.

ТЭЭЛИ

Тээлинин Культура бажыңына ноябрь 6-да район төвүнүң ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чылынга турасхааткан байырлыг хуралы болуп өртken. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чылының дугайында иштекелди райкүүсконун даргазы В. Х. Суге-Маадыр кылган. Октябрь байырлалын төлептиг уткуур, он бирги беш чылдың дөртү чылының планыг онаалдаларын күүседир деэш бай-тайгажылар шалыпчы ажылдаанын аңаа демдеглээн.

Ноябрь 7-де суурнуң будуруулгелериниң, албан организацияларының ажыл-ишчилериниң, школачыларының болгаш «Тээли» совхозтуң ажылчыларының чыскаалы болуп эрткен. Чыскаалганнарның колонназын школачылар баштап алгаш келген. Оларның холдарында К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленинниң, Коммунистиг партияның болгаш Совет күүнениң удуртукчуларының портреттери, транспарантылар, лозуңнар, кызыл туктарны, өөг-баазын шарларны туткан, ыры-шоорлуг, катты-хөглүг школачыларның колоннаны демонстрациянны ажыктан. Оон соонда социалистиг чарыштың тиилекчилери — Тандының ыяш ажыл-агыйының, районнуң амыдырал хандырылга будуруле эргелелиниң болгаш өске-даа коллективтер өртken.

Районнуң совхозтарының, суурларының Улуг Октябрьның 67 чылын байырлалдың-биле демдеглеп эрттирген. Концерттер, спортчу маргылдаалар чер болганга өртken.

ТООРА-ХЕМ

Республиканың бүгү булуңнарындаазы-биле бир демей, Тожу районунуң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 67 чыл оюн байырлыы-биле уткуп турар. Тожужулар Октябрь байырлалын чедишкининг күш-ажылы-биле уткуур деэш шудургу ажылдаанныр.

Район төвү Тоора-Хем суурнуң Культура бажыңына байырлалга турасхааткан хуралга СЭКП Тожу райкомунун нийти секретары эш Н. П. Савин иштекел кылган Ук хуралга иштекелчи байырлалды күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткуп, моон соңгаардаа күүсеннишкиннит ажылдаар сорулгалыг.

Байырлыг хурал соонда оон киржикчилеринге турасхааткан солун программалыг концертти Тоора-Хем орутмак школазының башкылар коллективи көргүскен.

Районнуң ажыл-ишчилериниң Улуг Октябрьның байырлалынга турасхааткан байырлыг чыскаалы ноябрь чединиң эртенинде он шакта эгелээн. Янзы-бүрү транспарантылар, лозуңнар туткулаан коллективтер катты-хөглүг чыскаалын өртkеннер.

Байырлыг чыскаал соонда спортчу маргылдаалар болган. Ыламгыя волейбол, баскетбол маргылдаалары солун эрткен.

САРЫГ-СЕП

Каа-Хем районунуң ажылчылары Улуг Октябрьның 67 чыл оюнга уткуштур бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Он бирги беш чылдың дөртү чылы — юбилейлиг чылдың планыг онаалдаларын бүрүн күүседириниң кырында келген. Район күрүнеге дүк садарының чыл планын 116,7 хуу кылдыр, суттуун ноябрьның баштайгы хүннеринге чедир күүседип алган болгаш эрт садар планын база-ла боттандыр чоокшулаан. Оон шалыпчы коллективтери күш-ажылчы онаалдаларын чедишкиниг күүсеткенин байырлал бүдүүзүнде СЭКП райкомунга болгаш райкүүскомга рапорттаанныр.

Ноябрь 6-да районнуң Культура бажыңында болган байырлыг хуралга иштекелди районнуң күүсекчи комитединиң даргазы эш Ч. А. Удумбара кылган. Хурал соонда бот-тывынгыр артистер чыылганнарга солун концертти бараалгаткан.

Дүүн район төвүнүг болган чыскаалга он беш колонна киришкеен. Чыскаал мурнунун митингизин партия райкомунун бирги секретары эш В. А. Бакулин ажыткаш, чыылганнарга байыр чедиргеен. Анаа ВЛКСМ райкомунун бирги секретары С. С. Тас-оол болгаш күш-ажылчы коллективтериниң төлөөлекчилери сөс ап, чүве чугаалаанныр. Сүүр байырлал шинчи киир шиметтинген. Күш-ажылчы орук киринишкинче. СЭКП ТК-ның чоокта чаа болуп эрткен Пленумунун шиитпирлерин боттандырарынче кыйгырган лозуң, плакаттар киискеен.

Чыскаалды № 1 болгаш № 2 орутмак школаларның башкыларының болгаш өөренекчилериниң омак-хөглүг колоннаны эгелээн. Оон соонда мурнакчы коллективтериниң — районнуң амыдырал хандырылга будуруулге эргелелиниң, районнуң үлетүүр комбинадының, орук-тудуг участогунуң, лесхозтуң, райпо ажылдакчыларының болгаш өске-даа артkан колоннаар топ шөлүг янзыр баары-биле эртип турган. Оларның кырында кызыл туктар, транспарантылар төлбеңнээн. Чыскаалганнарның аразында Совет Тываның 40 чылы-биле холбаштыр «РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи» хүндүлүг атты алган районнуң төп эмнелгезинин салбыр эргелекчиин З. А. Куулар, лесхозтуң мурнакчы чолаачызы В. Л. Трегубов, септелге-тудуг участогунун аныяк бызачызы С. А. Дании болгаш социалистиг чарыштың өске-даа тиилекчилери чорааннар. Ол ышкаш эвилелдешкен республиканың туктарын туткан мотоциклистериниң болгаш Алачыттың улуг дайынының ветеранларын туткан школачыларының колоннолары база өртkилээн.

Байырлал хүннеринде совхозтар төптериниг байырлыг хуралдар өртkилээн, чурттакчы чонга солун концерттерин көргүзүп, спортчу маргылдаларны организастаан.

ЭРЗИН

Районнуң суурлары Улуг Октябрьның 67 чыл болур байырлалының бүдүүзүнде янзы-бүрү лозуң, плакаттар-биле шиметтинген. Ажылчы чон байырлалды күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткаан. Районнуң ажылчы чоннуң Улуг Октябрьның 67 чыл болган байырлалынга турасхааткан хуралы ноябрь 6-да бедик деңнелге эрткен. Анаа партия райкомунун нийти секретары К. А. Мод иштекел кылган. Хуралдың байырлыг кезээ төнгенде, бот-тывынгыр артистер солун концертин бараалгаткан. Оон улаштыр янзы-бүрү оюн-тоглаа үргүлчүлээн.

Эртенинде суурнуң ажылчы чону чаңгыс деңниг чыскаалче үнгеннер. Коллектив бүрүзү хөй үүл кыйгырыглыг лозуңнар, плакаттарны болгаш транспарантылар туткан байырлалга келген. Эрзин ортумак школаның өөренекчилери, башкылар коллективи колоннаны баштаан, дараазында тос айларның планныг онаалдаларын күүседипкен мурнакчы коллективтер: № 5 КМК, райпо, септелге-тудуг участогу, амыдырал хандырылга будуруге эргелеп оларның соонда ларый өске-даа коллективтер өртkилээн.

Улуг Октябрьны күш-ажылчы белектерлиг уткаан хойжу бригадалар, сүт-бараан фермалары база бар. Оларга «Чаа орук» совхозтуң Кочетов аттыг сүт-бараан фермазының, «Нарын» болгаш «Чаа орук» совхозтарының Б. Нурзет, Б. Севилбаа бригадиилээн хойжу бригадаларының коллективтери хамзаржыр.

САМАГАЛДАЙ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга турасхааткан байырлыг хурал районнуң Культура бажыңында ноябрь 6-да болган. Он бирги беш чылдың дөртү чылының планныг онаалдаларын күүседир деэш районнуң ажыл-ишчилери чыл эгезинден бээр шалыпчы ажылдан келген, ынчангаш малдан алыр продуктуларны күрүнеге садарының даалгаларын чедишкиниг күүседип турар. Ол дугайын байырлалга турасхааткан дуралга иштекел кылган райкүүсконун даргазы Н. У. Успун дамдеглээн. Ынды байырлыг хуралдар районнуң бүү суурларына болгулаан болгаш байырлалдың улуг концертин ажыл-ишчилер сонуургап көрген.

Ноябрь 7. Эртенгинин он шак четпээнде суурнуң төп кудумчуузунга байырлал шинчи киир чараштыр кеттингеен улуг, биче чон чыылып келген. Ажылчы чоннарның хөй кижи киржикчилиг митингизин эгелээн. Митингини райкүүсконун даргазы Н. У. Успун ажыткаш, СЭКП райкомунун бирги секретары С. С. Куулларга сөс берген. Серенмаа Сайын-ооловна чыылганнарга байыр чедирип, районнуң күш-ажылчы чедишкиниериниң дугайын чугаалаан. Митингиге Сельхозтехника эргелекчизи М. Э. Оюн, Самагалдай ортумак школазының өөренекчизи, пионер дружиназының даргазы Ч. С. Сундуй олар сөс ап чүве чугаалаанныр.

Даразында ажылчы чоннарның чыскаалы эгелээн. Агаар-бойдустуң байдалынга таарыштыр аныныг кеттингеен школачыларның колонналарының соо-биле районнуң мурнакчы будуруулгелери шуужуткан: Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйының коллективи, Сельхозтехника, 1070 дугаарлыг КМК болгаш күш-ажылчы оонда өске коллективтер өртkилээн.

Район төвүнүг болгаш суурларга ол хүн спорттуг янзы-бүрү хевирлериниг маргылдаалар организастыг байдалга эрткен.

ОКТЯБРЬНЫҢ МӨҢГЕ ЧЫРЫЫ

(Төнчүү. Эгеси 1-ги арыда).

шинтпирлерин боттандырары. 1984 чылдың планнарын, он бирги беш чылдың даалгаларын чеинишкиниг күүседиги дээш шудургу демиргежип турар. Ада-чүрттүң Улут дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын төлептиг уткууру дээш социалистиг чарыш улам-на калбарып турар.

Бистиң чүртүвүстүң ажылчы чоннары. Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары партия Төп Комитетиниң октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң чугаазын совет кижи дутайында партияның сагыш салыышкынының чаа илерели кылдыр күүсеп алган.

Октябрьның идеалларынга, даштыкы политиканың ленинчи принципте ирлерге шынчы Совет Эвилели тайбыгының доктаамал база чайгылыш чок түк тудукчузу болуп турар.

Дайын айылын чавырылдырарынга, делегей байдалын кадыкшыдарынга АКШ биле НАТО блогунуң башкарыкчы болуктериниң политиктиг айтыышкынары болгаш агрессивтиг хөделиишкиннери шаптык болуп турар. Олар болза ССРЭ-ни база оон эвилелчилерин шериг күжүнүң талазы-биле артып элирин орадаажып, чепсекти эндере бүдүрерин үзүк-соксаал чокка улгаттырып, чепсегленнишкинин кызыгаарлаар, космосту милитаризаттаарын болдурбас талазы-биле чуаалажыышкынарны мооданктап турар. Барын Европада орталы мракшылдыг америк ракеталарны таарыштыр тургусканы ядролуг шыңгыы айылды диногелдиргеи.

Шак мынлыг байдал турда, бистиң Төрээн чүртүвүстүң күүү-күжүн быжыглаары дээш бедик организастыг, ак сеткилдиг күш-ажыл совет кижи бүрүзүнүң бирги хамаалы болгаш патриотчу хүлээлгези болуп турар.

Бистиң чүртүвүстүң камгаланыр күүзү, Чепсектиг Күштериниң дайынчы белеткели бедик деңнелдиг турзун дээш Коммунистиг партия биле совет улус бүгү-ле чүүлдерни кылып келген болгаш кылырдаа апаар. Бодувустың чүртүвүстүң айыыл чок чоруун, бистиң авилелчилеривистиң айыыл чок чоруун кажан-даа кошкатпаан болгаш кошкатпас-даа бис.

Коммунистиг партияга, социалистиг Төрээн чүртка, бодунуң чонунга кызыгаар чокка берингениниң ёзузунга кижизиттиргеи, революсчу болгаш дайынчы чаңчылдарга шынчы совет дайынчылар совет улустуң тайбың чогаадыкчы күш-ажылының камгаланда бүзүрелтиг туржуп турар. Варшава Керээзинин кирижикчилери күүнелериниң армияларының дайынчыларыбиле кады дайынчы чаңгыс олурутга туржуп алгаш, олар бедик серемчилелли сагып турар болгаш бодунуң патриотчу база интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседиргеи кажан-кезээде белеп.

Октябрьның социалистиг Улут революциязының 67 чыл ою делгерезин!

Маадырлыг совет күүс болгаш оон күчүлүг Чепсектиг Күштерин делгерезин!

Бистиң бүү-ле тиилелгелеривистиң хей-аът кинрикчиин болгаш организаторчузы — Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязы делгерезин!

• • •

Шөлдүң кырында күчүлүг, мун-мун үнүг «Ура!» чаңгыланып, артиллерия салюзу дымиреп үнген. Боларның даваштаашкыны-биле Совет Эвилелинин Күрүне Гимнизинин аялгазы каттыжып турган.

Шериг парады эгелээн.

Кызыл шөлге барабанчылар биле фанфаристер — Москваның шериг-музыка училишезинин кижизидикчилери кирип келген. 1940 чылда эгелээн чаңчыл ёзугаар, бистиң Төрээн чүртүвүстүң наймыылынга парадты эгелээр харысалгалыг болгаш хүндүлүг өргени оларга берген.

Мавзолейниң базарынга М. В. Фрунзе аттыг Шериг Академиязының дыңнакчылары чедип келген. В. И. Ленинниң инициативазы база хууда кирижилгези-биле 1918 чылдың декабрьда тургускан бо Академия совет шериг бодалының төөгериниң бирээзи, бистиң маадырлыг Чепсектиг Күштеривистиң командылакчы кадрларын ёзулуг даргазаар чери апаргаи. Оон чеди чүс хире доозукчулары Совет Эвилелиниң Маадыры аттыг.

Маршта — алдарлыг кызыл комиссарларның салгакчылары —В. И. Ленин аттыг Шериг-политиктиг Академияның дыңнакчылары. Оон дыңнакчылары 1920 чылын мартта Академияны бир дугаарында дооскан. Оон бээр ам Академияның доозукчулары кол-ла сорулгазы — оныяк дайынчыларны идея талазы-биле капнаар, туруштуг политиктиг дайынчылар-биле Армияны болгаш Флотту доктаамал хандырып келген.

Парад чыскаалында деннелин мяк тутхан офицерлерни индирлерден көөрге, бот-бодунга аажок дөмей ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа оларның чазык, эрес-соруктуг арын-шырайларын топтап көрээлицер. Чыскаалда капитаннар В. Ромайкин, Н. Бастрюков. Бирээзи ийи Кызыл Сылдыс орден-биле, өскези—Кызыл Тук орден болгаш «Эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле шаңнаткан. Олар тайбың үеде дайынчы хүлээлгезин үлегерлиг күүсеткеи дээш шаннаткан. Ада-чүрттүң Улуг дайынының маадырларының чаңчылдарын оларның ооллары, оолларының ооллары уламчылап, байдып турар.

Шөлдеп Ф. Э. Дзержинский аттыг шериг академиязының, Куяктыг танк шериглериниң Совет Эвилелинин Маршалы Р. Я. Малиновский аттыг шериг академиязының дыңнакчылары, чүрттүң эн хоочун шериг өөредилге черинин—В. В. Куйбышев аттыг шериг-инженер академиязының парад кезээ эрткен.

Химиктиг камгалалдың Совет Эвилелинин Маршалы С. К. Тимошенко аттыг шериг академиязының, Ю. А. Гагарин аттыг шериг-агаар академиязының, профессор Н. Е. Жуковский аттыг шериг-агаар инженер академиязының кижизиттиргеннери марштан эрткен.

Дараазында колоннаның кырында кызыл сылдыстыг аккөк тук хөлбеңнээн. Ол дээрге Калининградтың дээди шериг-далай училишезинин курсантылары болгаш офицерлери — флоттуң келир үеде офицерлери-дир.

Шөлде — парашютист-десантниктер, бистиң алдарлыг чалгынныг чадаг шериниис. Оларны ССРЭ-ниң КАЧК-тың Москвада Моссовет аттыг кызыгарының дээди командылал училишезинин курсантылары солаан. Оон далай чадаг шериглери, Ф. Э. Дзержинский аттыг иштики шериглериниң дивизияларының дайынчылары эрткен. Шеригнин ангы-ангы хевирлериниң төлээлекчилери шериг парадынга киржилгеи бистиң Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы бедик белеткелиниң, Октябрьның чаалаа алышкынынарын камгалаарынга кезээде беленниң дугайында партияга болгаш чонга рапорту кылдыр көрүп турар.

Кызыл шөл—Ада-чүрт төөгүзүнүң хөй-хөй чугула болуушкуннарының херечизи шөл—чонуң сактышкынын, бистиң сактышкынывысты оюза чидин-биле хайныктырар. Ам база маная, Москваның тайбын дээрниниң адаанга дайынчыларның бо парад чыскаалын көрүп тура, бо-ла шөлге эрткен оон аңгыда бир Октябрь парадын: 1941 чылдың маадырлыг парадын чайгаар-ла сактып хөөрсеп.

Ноябрь 7-же дүнеде Москваның кырын шөгжегер кара булуттар дуй алган деп, дараазында хүн «Правда» солугга бижээн. Кудумчулар, шөлдер, бажынар крышалары хар-биле шыптынган. Дан бажында харлыг шуурган эгелээн. Ол дээрге фашистерниң коргун манап турганы соок кыштың медээзи болган. Бодунуң национал байырлалының хүнүнде орус чер кышче шилчээн.

База бир тодаргай факт: байырлал бүдүүзүнүң дүнезинде «Ленинин мавзолейинден ону дайынның баштайгы хүнинерикден эгелеп дуй шып турган кажсгеин ап каапкан, ынчангаш ол совет дайынчыларының мурнуунга олар чүү камгалаарыл деп чүсүнүг символу бооп көзүлген. Оон соонда мавзолейни ынчаар чажырып, көжегелеввэн: Москва дээрниниң камгалакчылары найысылалдың агаар делгемин идегелдиг камгалап турган.

Кызыл шөлге парадтан шериглер дорт-ла фронтуже чоруп турган, анаа кедер ырак эвес, дайзын Москва чоогунга турган. Чогум-на маная, Москва чоогунуң харлыг шөлдеринге гитлержи шериг машиназы баштайгы өлүмүг аштырышкынга таварышкан.

Найысылалдан чүгле 40 километр ыракка, Волоколамск шоссеезинин ээтпээнге фашистерге бызым-даа черин бербейн, амы-тын дээш тулчуушкунну амгы үеде армия генералы, Совет Эвилелинин ийи дакпыр Маадыры А. П. Белобородовтуң 78-ки адыгжы дивизиязы чорудун турган.

— 41 чылдың ол парадынга киржип шыдаваан мен—ноябрь 7-де бистин участогувуска кончуг чидиг тулчуушкуннар болуп турган — деп, Афанасий Павлентьевич чугаалаан турар. —Ынчалзажок өске парадка—1945 чылдың июнь 24-те болган Тиилелгенин сураглыг парадынга киришкеп мен. Ол ийи аңгы шериг парады Ада-чүрттүң Улуг дайынын ол-бо талазындан кызыгаарлап, бистин улузувустың чаныш-сыныш чок тура-соруунуң болгаш маадырлыг чоруунуң көргүзүү болган.

Кижи төрегетеинин фашизмниң бачыттыг халавындан камгалап алган совет дайынчының маадырлыг чоруунуң өндүр улуу Тиилелгенин 40 чылынын бүдүүзүнде бүү делегейте долу күчүзү-биле көстүп турар. Социалистиг күрүнелерни шериг парадынга киржилгеи бистиң Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы бедик белеткелиниң, Октябрьның чаалаа алышкынынарын камгаларынга кезээде беленниң дугайында партияга болгаш чонга рапорту кылдыр көрүп турар.

Кызыл шөл—Ада-чүрт төөгүзүнүң хөй-хөй чугула болуушкуннарының херечизи шөл—чонуң сактышкынын, бистиң сактышкынывысты оюза чидин-биле хайныктырар. Ам база маная, Москваның тайбын дээрниниң адаанга дайынчыларның бо парад чыскаалын көрүп тура, бо-ла шөлге эрткен оон аңгыда бир Октябрь парадын: 1941 чылдың маадырлыг парадын чайгаар-ла сактып хөөрсеп.

Ноябрь 7-же дүнеде Москваның кырын шөгжегер кара булуттар дуй алган деп, дараазында хүн «Правда» солугга бижээн. Кудумчулар, шөлдер, бажынар крышалары хар-биле шыптынган. Дан бажында харлыг шуурган эгелээн. Ол дээрге фашистерниң коргун манап турганы соок кыштың медээзи болган. Бодунуң национал байырлалының хүнүнде орус чер кышче шилчээн.

База бир тодаргай факт: байырлал бүдүүзүнүң дүнезинде «Ленинин мавзолейинден ону дайынның баштайгы хүнинерикден эгелеп дуй шып турган кажсгеин ап каапкан, ынчангаш ол совет дайынчыларының мурнуунга олар чүү камгалаарыл деп чүсүнүг символу бооп көзүлген. Оон соонда мавзолейни ынчаар чажырып, көжегелеввэн: Москва дээрниниң камгалакчылары найысылалдың агаар делгемин идегелдиг камгалап турган.

Кызыл шөлге парадтан шериглер дорт-ла фронтуже чоруп турган, анаа кедер ырак эвес, дайзын Москва чоогунга турган. Чогум-на маная, Москва чоогунуң харлыг шөлдеринге гитлержи шериг машиназы баштайгы өлүмүг аштырышкынга таварышкан.

Найысылалдан чүгле 40 километр ыракка, Волоколамск шоссеезинин ээтпээнге фашистерге бызым-даа черин бербейн, амы-тын дээш тулчуушкуну амгы үеде армия генералы, Совет Эвилелинин ийи дакпыр Маадыры А. П. Белобородовтуң 78-ки адыгжы дивизиязы чорудун турган.

— 41 чылдың ол парадынга киржип шыдаваан мен—ноябрь 7-де бистин участогувуска кончуг чидиг тулчуушкуннар болуп турган — деп, Афанасий Павлентьевич чугаалаан турар. —Ынчалзажок өске парадка—1945 чылдың июнь 24-те болган Тиилелгенин сураглыг парадынга киришкеп мен. Ол ийи аңгы шериг парады Ада-чүрттүң Улуг дайынын ол-бо талазындан кызыгаарлап, бистин улузувустың чаныш-сыныш чок тура-соруунуң болгаш маадырлыг чоруунуң көргүзүү болган.

Кижи төрегетеинин фашизмниң бачыттыг халавындан камгалап алган совет дайынчының маадырлыг чоруунуң өндүр улуу Тиилелгенин 40 чылынын бүдүүзүнде бүү делегейте долу күчүзү-биле көстүп турар. Социалистиг күрүнелерни шериг парадынга киржилгеи бистиң Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы бедик белеткелиниң, Октябрьның чаалаа алышкынынарын камгаларынга кезээде беленниң дугайында партияга болгаш чонга рапорту кылдыр көрүп турар

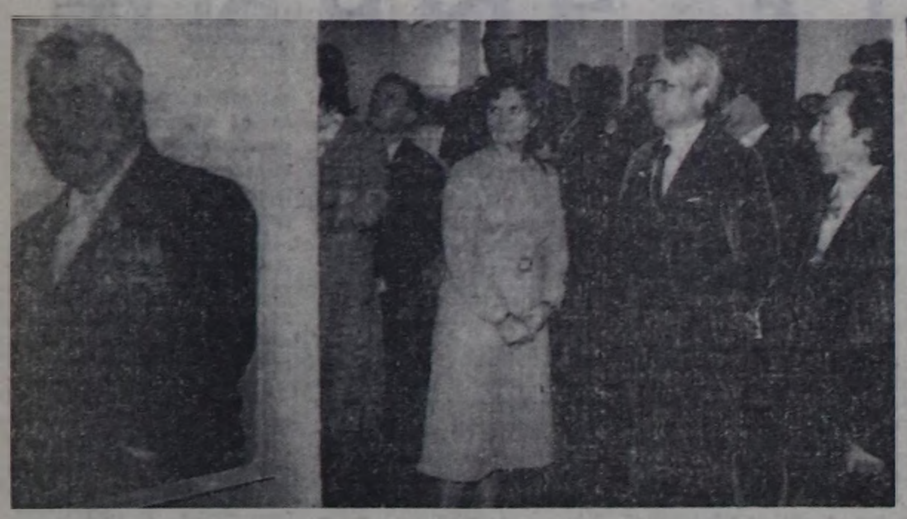

Чонар-даш. Уран-шевер мастериң ходунга од шыпан-ла хуула бээр. Шимчээшкин, күүлүг күш, мерген үгаан ажыл бүрүзүнде сиңиккен. Тыванын уран-шевер мастерлериниң кылган ажылдары чүгле бисте эвес, даштыкыда-даа билдингир. Москвага болган юбилейлиг делгелгеге ук ажылдар бедик үнелелди алгылаан.

ЧУРУКТАРДА: Тыва литератураның болгаш уран чүүлүн Москвага болган хүннеринде Тываның чурукчуларының болгаш уран-шевер мастерлериниң ажылдарын делгээн залдарда.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ҮЕНИҢ ӨҢНЕРИ

Совет Тыванын юбилейинге тураскаатка Тыва АССР-ниң литература болгаш уран чүүл хүннери болуп эртеенин билир бис. Тыванын чурукчулары болгаш уран-шевер мастерлери боттарының хей санныг ажылдары-биле ацаа киржип, чогаадыкчы мергежил, өзүлде талазы-биле арга-сүмелерин дыцнап, ажыктыг чүүлдерин хөйү билип алганнар.

Эрткен чээрби чылдар дургузунда (Чурукчулар эвилели 1965 чылда тургустунган) бистиң чурумалдыг уран чүүлүвүс улустың ус-шевер кылыглар талазы-биле уран чүүлүндеи уран чуруулга, графика, скульптура ышкаш нарыя жанрлар чедир хөгжүй берген. Чурумалдыг уран чүүлге баштайгы базыныар — 1929 чылда кылдыган Эрмитажтың Орус музейден Совет чазактың тыва улуска белээ кылдыр чорутканы, орус болгаш барыын европа чурукчуларының ажылдарының делгелгезин кызыгчылар бир-ле дугаар көргеннер.

1941 чылда ТАР-ның чазаанын чалаанын ёзугаар Совет Эвилелиндеи бөлүк специалистер келген. Ол бөлүктүн арызынга ам Тыва АССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы В. Ф. Демин келген. Ол портреттерни чуруп, театр чуруктарын кылып, тураскаалдарны төлевилеп турган. Ол чылларда Суриков аттыг училищеге өөренип турган Всеволод Тас-оол, театр чурукчулары Степан Феоктистов, Николай Рушев олар база маңгаа ажылдап турганнар. Чурукчулар эвилелинде 30 кежигүн бар. Амгы үеин көргүзүп турар эң чугула темаларны көргүзеринде Тываның чурукчулары сагыш салып турааннар. Өске чогаадыкчы организациялар, күш-ажылчы коллективтер-биле харылзаалыг бис. Көрүкчүлер-биле харылзаа бызыг: делгелгелер доктаамал эртип турар, чогаадыкчы ужуражылгалар, огүттар, лекциялар бо-ла болур.

Совет Тыванын 40 чылын таварыштыр шинтизи-биле 12 делгелгени эртирген бис. «Тыванын чурукчулары Тайбың фондузунга», «Бистин үеживис», «Чурукчулар — уругларга» дээш өске-даа кол-кол делгелгелерни адап болур. Ол ышкаш МАР-ның Улан-Батор, Кызылга, Москвага юбилейлиг делгелгелер эки эрткен.

Оларның арызында өске онзагай делгелге Совет Тыванын 40 чылын таварыштыр Москвага Кызыл шөлде Төөгү музейиниң византия залынга ажыктаан, чурукчуларының болган уран-шевер мастерлериниң ажылдарының делгелгези болур. Ол ышкаш Москванын Делегатская кулумчузунда № 3 бажыңга организаствап делгелге база онзагай.

Юбилейлиг делгелгелерге уран чуруулганың, графиканың, кастаалга уран чүүлүнүн шинтизи-биле 129 ажылы киргеш РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелинге баштаар черинин даргазы ССРЭ-ниң Уран чуруулга академиязының чингине кежигүү. ССРЭ-ниң болган РСФСР-ниң Күүрүне шаңналдарының лауреаты Сергей Петрович Ткачев юбилейлиг делгелгени ажыдып тура мынча деп чугаалаан: «Совет Эвилелинин хей националдыг улустары-биле бир дөмей Тывада төчеен чогаал, уран чүүл сайыраан орар. Бо делгелгеде Тыванын чурукчуларының болган уран-шевер мастерлериниң ажылдарын калбаа-биле делгеп көргүскен.

Овур-хевирлериниң онзагайы, улусчу уран-шевер мастерлериниң кайгамчык ажылдары бо бүүдеп бистиң делгелгелеривистиң арны толдап үгеп. Наймылаа Москванын чуруулга уран чүүлүнге сонуургалдыглары бистиң ажылдарывысты сонуургал-биле көргеп.

Уран чуруулга талазынга хамаарыштыр чамдык чүүлдерни чугаалаан көрейн. Үениң тыныжы, үежилериниң арны ында тода илереттинген. Ниитизи-биле уран чуруулга хамаарыштыр чугаалаар болза, чурукчулар бөгүнгү амыдыралды чуруп, оны хей талалыг кылдыр көргүзерин орадаажы турарлар. Олар боттарының ажылдарынга уран чуруулганың хей талаларын ажыглап турары ыраку. Ол бир талазында эки, ыңдыг-даа болза кандыг-даа таварылгада эки овур-хевирни тургузарынга оны чүгле дөзевилээрн эвес, харык оны үгаан билирн, хандыр бодаары негеттинер. Амыдыралды эки билириндеи, оны канчаар көргүскениндеи бүгү чүүлдер хамааржыр. База бир кол чүүл чурукчу бодунуң ажылын (бойдусту көргүскени, маңдырының сеткил-хөөнүн көргүскени аазы болуушкынну дамчытканы) тода эвес, чугурту кыдыра кылган болза ол өзүлүг ажыл болбас. Ажыы-биле чугаалаарга, делгелгеде ажылдарда ыңдыг кыдыра ажылдар база бир болгулаар.

Шүгүмүүледе шын хүлээн алырынга кижизидилгенин дугайында каш сөс чугаалаксадым. Чогаадыкчы ажылдакчыларда чамдыкта бот-боттарыңга дөмешее дээр хөөн бар. Ол черде шын эвес. Оон чайлаар ужурлуг бис.

Бистин чогаадыкчы организациявыс чурукчуларның аныяк салгалын кижизидериниче сагыш салып турар. Бистин дравыста талантылыг аныяк чурукчулар база бар. Ондар-оол Ортун-оол, Сергей Монгуш, скульптор Ондар Това, риштай ышкаш аныяктарны ацаа хамаарыштырып болур.

Уран-шевер мастерлераңа аттары чүгле бисте эвес, харын даштыкыда билдингир. Бо кайгамчык уран чүүлүнүн эге-бажында Монгуш Черээ, Байымды Баймыр, Тойбу-Хаа Хертек, Салчак Миржит-Доржу, Хертек Хуна дээш өскелер-даа турган. Оларның ажылдарын кижи көргеш, күүлүг шимчээшкин, пластика, өгээртинмес күш, чоннуң мерген үгаанны сиңиккенин магадаар. Тыва даш чонукчуларының уран чүүлү сыгыт, хөөмей ышкаш онзагай болуп турар. Ам бисте хоочуннарның уран чүүлүн эниктар уламчылай бергеи.

Төөгү-революстуг темага, ол ышкаш амыы үениң темазынга ажылдарны кылыры бисте кошкак. Олче онза кичээшеңей салыр апаар бис.

Россия Федерациязының делгем девискээринге 4—5 чыл болгаш-ла эвиа делгелгелерни эртиреп турар. 1985 чылда болур «Социалистиг Сибирь» деп эвиа делгелгези бо удаада Кемеровога эртер. Шак ындыг делгелгени бисте эртиреп аас-кежик моон соңгаар бисте база таварыжыр боор деп бүүрен турар бис. Ол бисте ёзулуг шылгалда болуп болгаш улуг уран чүүл-биле ужуражышкынның салдары ачылыг болуру чугаажок.

Чурукчулар болгаш уран-шевер мастерлер боттарының профессионал мергежилин улам бедидеп, амыдыралды чиге, тода, амыдыралдың чаяакчылары кижилерни онзагай кылдыр көргүзер дээш чогаадыкчы тура-соруктуг ажылдарны негеттиниң турар.

С. СААЯ.

Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелинин баштаар черинин даргазы.

АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ ХОЛБАВЫШААН

О. Шыпаа ырак-узак булуңнарның бирээзи. Мен аңаа ажылым аайы-биле бо-ла чеде бээр мен. Өөреникчилер эдерткен чазык, хөглүг башкының кудумчуга-даа, школа, интернатка-даа бо-ла эскерер мен. Ынчангаш ол башкының ажылдамыдыралын сонуургай бердим.

Уругларны эртемнерге өөренип, кижилер мурнуунга эрыг сеткилдиг, эң-өөрүнге дузаарлаг, күш-ажылга ынак кыллыр кижизидип турар башкылар кымга-даа хүндүткелдиг. Ыдыгларның бирээзинге Кангай-оол Кунзетович Ималдай хамааржыр. Ол Кызылдың башкы училищезин дооскан. О. Шыпаа школазынга ол 1963 чылда келген. Хоочун башкы кичээлдерге тайылбырын амыдырал-биле сырый холбаалыг кылдыр эрттирип чаңчыккан. Чээрби алды чыл иштинде башкылаан келген болгаш оон билип, арга-дуржулгазы бедик. Ынчалза-даа ол бөгүнге чедир эш-өөрү башкыларның кичээлдеринге олуржуп, олардан өөренип, бодунуң дуржулгазын олар-биле үлежип, сүмележип чоруур. А аныяк башкыларның ол идегелдиг дагдынмакчызы. Башкылар бот-боттарының кичээлдеринге олуржуп турар болза, оларның кайызынга-даа оон ажыы улуг. Кичээлдерге олуржуру дээрге башкылар боттарын хүндүлежип, бот-бодунуң ажылынче кичээнгей сагыш салып турары ол болур деп. К. К. Ималдай чугаалаар.

К. К. Ималдай башкының чымыштыг ижинге бир улуг деткимче ада-ненин школа-биле харылзаазы дээрин бодунуң дуржулгазындан билир. Ынчангаш ада-не-биле харылзаазы бызыг. Суурда оон кирбээни, өөреникчилериң дугайында чугаалашпааны ада-не чок. Ылаңгыя малчын ада-нелер келгеиде, оларга башкы ыяап-ла ужуражып, сүмележир. Уругларның кижизидилгезин, эки өөредилгезин чедип алырда, ада-ненин культуразын, билиин бедидерн чугула. Ынчангаш башкы ол эйтырыгга хамаарыжкан лекцияларны ургулчу чорудуп келген.

Кангай-оол Кунзетович О. Шыпаа көдээ Советинин болгаш район Советинин депутадынга каш удаа соңгудуп келген. Чоннуң ол идеттин башкы кызымакчы, чүткүлдүг, биче сеткилдиг чоруу-биле, ажылынга бердинген-биле бадыткан келген.

Бо хүннерде «Хүндүлеалдың Демдээ» орденинин, юбилей медалының эзилекчизи К. К. Ималдай — интернат өрегелекчизи. Ол интернатта чурттап турар уругларны эң-найыралдыг болуруна кижизидип турар. Интернатта өрээл бүрүзү онзагай каас чуруктар, стендилер-биле шиметтинген. Оларны уруглар башкызының удуртулгазы-биле чуруп, каастап турарлар. Кижизидикчи утказыг, чечен-мергеи сөстер аңаа киргеннериң кичээнгейин дораан хаара тудар.

Хоочун башкы К. К. Ималдайның саналы-биле совхозтуң төөгүзү болгаш алдар-сураглыг күш-ажылдың хоочуннарының ады-биле холбашкан музейин тургузары-биле материалдарны өөреникчилер, башкылар чыын эгелээн. Солун материалдар, чуруктар, портреттер хүн келген тудум немежип орар.

Дуржулгалыг башкы база оон өөреникчилери Улуг Тиилелгениң 40 чыл оон чедишкиннер-биле уткуур сорулгалыг.

М. ТИРЧИН.

СТУДЕНТИЛЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

Кызылдың педагогика институтунуң филология факультединиң тыва дыл, тыва литература салбырының бирги курсунуң студентилери Тыванын өртем-шинчилел институтунуң дыл секторунуң эргеленчизи, филология эртемнериниң кандидаты, доцент Яков Шаймакович Хертек-биле ужуражылганы эрттиргеи. Эртемден студентилерге өртем-шинчилел институтунуң тургустунган төөгүзүн, секторнуң кылган ажылдарын, моон соңгаргы планнарын сонуургадып чугаалап бергеи. Студентилериң сонуургаан айтырыгларынга Я. Ш. Хертек харыыларны бергеи.

О. БЕЛЕК-ООЛ.

КРОССВОРД

УЗУН ДУРГААР

1. Херээжен космонавт.
3. Соңгу Америкада хоорай.
4. Турцияда хөл.
5. Алтай крайның найысылы.
8. Чылдың бир айы.
9. Ирэнда хоорай.
10. Соңгаар амытан.
15. Химиктиг элемент.
16. А. Гайдарның тоожузу.
18. Журнал ады.

ДООРА ДУРГААР.

2. Молдав ССР-ниң найысылалы.
6. Тывада хем.
7. Армениядa хоорай.
11. Чажыт медээ чыыр албан черн.
12. Тывада хем.
13. Тараа культуразы.
14. Азырал амытан.
17. Шээр мал.
19. Мурнуу Азияда ортулук.
20. Кыдатта хоорай.

Т. САНДАН.

тургускан.

Ильинка суур.

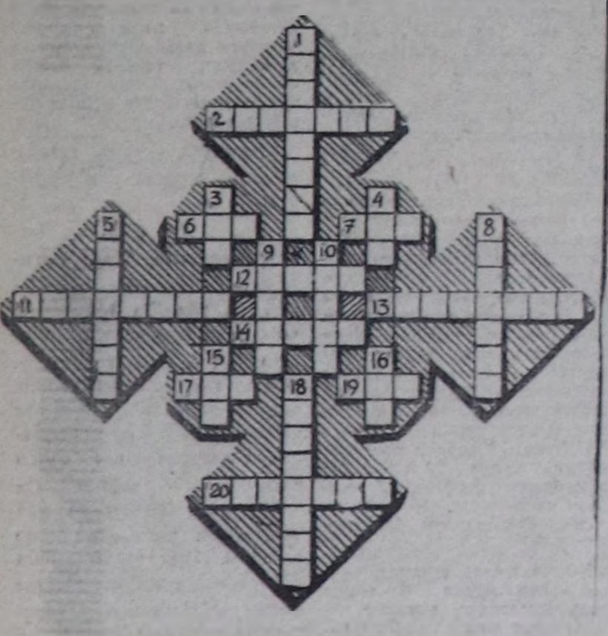

ХУРЕШ СПОРТ

Чола аттыг кубок дээш 32 мегеинин хүрежи Чыраа-Бажы суурда болган. Бо маргылдаага районуң спорт комитединиң даргазы аныяк инек, чыраа-бажыңналдың чаңгыс чер чурттуу Алексей Хомушку шүүлгеи, а совхозтуң хоочун мөгзи Чыраа-Бажы ортумак школазында башкы Макар Куулар ужуурлешкеи. Шүүлгеи мөгеге тураскаал кубокту, шаңнал иртти Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Монгуш Доптер-оолович. Чола керүүчүлериниң ынанын үделгези-биле тывыскан. Ийиги, үшкү черни алган М. Куулар-га, В. Күжүгетке (Барыын-Хемчик) шаңналдарны хүрештин организаторлары — «Чыраа-Бажы» совхозтуң дирекциязы, парткому, спорт чөвүлели тывыскан.

Совхозтуң хоочун дойжузу Чола аттыг кубок дээш хүрешмаргылдаанын ацаа чыл саныында эрттиреен хүрештин организаторлары планнаан.

А. ШАГЖЫ.

Чыраа-Бажы суур.

СОНУУРГАКТАРГА

ХАРЫЛЗАА САЛБЫРЫ ЧЕЖЕЛ?

Швейцариянын Берн хоорайда Бүгү-делгелгенин харылзаа эвилелинин саналашкынынбиле алырга, делгелгеде 640 мүн харылзаа белдирмелери ажылдап турар. Олар чыл саныында-ла 164 миллиард чагаалаарны, открытказларны, 160 миллиард парадлаа сеткүүдерни, бандеролькаларны барын 7 миллиарда хире посылкаларны хүлээп ап, хаарларынче ворудуп турар.

110 чыл бурунгаар тургустунган Бүгү-делгелгенин харылзаа эвилелинге 160 хүрүнелер кирип турар, оон иртинде Совет Эвилелиң база.

МЕДИЦИНА МУЗЕЙИ

Кижилерни эртемге тилеп-лип турган эмнээрнинин баштайгы шеңелделери бурунгу Египетке эгелээн. Стоматологтарның болгаш хирургтарның кылып чорудуп турган ажылдарының хей-хей дуразларын папирустарда болгаш хаяларда чураанын көрүп болур. Эскулап деп грек ат-биле чаштының чорган сеттиг инженер, пирамида тудукчузу Джосера Имсера Имхотеп бодунуң уран эмнээшкини-биле ыдыктыг кижи деп өлгенинин соонда саналган.

Чоокта чаа Египеттиг чазаа фармакологиянын болгаш медицинаның төөгүзүнге тураскаатка музейин тургузарын шинтирлээн.

90 ЧЫЛ УЗАМДЫККАН

Калифорниянын Сан-Рафаэль хоорайының библиотеказынче чоокта чаа үш номну эгиткеи. Ол номларны чаалеп 52 харлыг Лиин Бартельмин чугаазы-биле алырга, онуң эки кыргаа-аазы алган турган. Шынаа-ла чыдыг номларын бирээзинде 1904 чылдың октябрь 20-де эгидер деп бичиин болган.

СССРЭ-НИҢ САҢ МИНИСТЕРСТВОЗУНДА БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ БАНКЫЗЫНДА

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне чээлизиниң (1951 чылда удурген) облигацияларының өртээ дедир эгидериниң 1,0 млрд. рубль түмүт үшкү тиражының 1984 чылдың ноябрь 3-те болганын ССРЭ-ниң Саң министерствозу болгаш ССРЭ-ниң Күрбанкызы дыннадып турар. Ол тиражтың тускай таблицазы төп солуннарга ноябрь 27-де парлаттынар, а өртээн дедир төлээриниң тиражынга үнген облигацияларны ажаалга кассаларының төлээри 1984 чылдың ноябрь 28-те эгелээр.

Өртээн дедир эгидериниң тиражынга кирбээн 0,5 млрд. рубль түмүт облигацияларны 1985 чылдың апрель 3-тен эгелээш, ажаалга кассаларынга облигацияларны көргүзергеле төлээр эрааг.

В. КИРИЛЛОВ.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ШУЛУКЧУЛЕРИНГЕ

Кызыл ханныг хылыштарны хындан үштааш,
Кылык долган дарлаа-бекти үрегдээр дээш,
Чырыткылыг бүзүөелге ышызыкпышаан,
Чыда-боолуг тулчуушкынче кирипкен бис.
Демиселдин хилинчектиг шуурганы
Делегейге чаныыс болуп диниттелген.
Кангыт-човуур арызындан ынчан бистер
Кайгамчык даңын чолдуп үнүп таваан-даа бис.
Чүлүү-чүрек бир баг боон доңнаштынып,
Чүдүг чаңгыс Тунка сырый болгумешкен.
Келизинде амыр-хостуг чурттаганын
Херел чыдыы сагыштарны чүгленг турган.
Оттуп, өөстүп арызында шүүлгеннер.
Оваа эптиг эвилел боон каттышканнар.
Ыдыктыг даңын демиселдин хылыштары
Ыраажылар өткүт үнүп деткип дагжаан.

Отулаургаан Монгуш ДОРЖУ.

АМ-ДАА БОТУР

Эртем-номну айтып берген
Эй-не ынак башкылыг мен.
Оны билбес кижи-даа чок.
Оон адын Ленин дээр.

Бистиң амгы хөрээвисти
Ленин боду көрүп туру.
Бистиң ишчи даажывысты,
Ленин боду ыңнап туру.

Партияны бөгүн Ленин
Бада боду баштап туру.
Октябрьда сунган холун
Ол-ла хевээр көрүп тур мен.

Байкара ХӨВЕДМЕЙ.

БЕЛЕТКЕЛДИ ЭГЕЛЭЭН

Волейболга Чыраа-Бажы ортумак школазының бирги черн дээш маргылдаага 7-10 классларының шаңналдык 11 командалары киришкеи.

Ооллар арызында 10 «а», 9 «б», 8 «а», уругларда — 9 «а», 10 «в», 8 «б» классларының командалары шаңналдыг черлерни эзлээннер. 8-ки классчылар ийиги-ла, деминг ойнаан. «Тиилелгеде чүткүл» деп түскей шаңналды чедип алганнар.

Маргылдааларның түнелиинде школаның шилидек командазын тургускаш, школачыларның бирги черн дээш болур район маргылдааларынга белеткелди эгелей бергеи.

СОЛУН КЕЖЭЭ

Чыраа-Бажы ортумак школазының комсомолчуларының организаствазы спортчу кежээ солун эрткен. Анаа 7-10 классларының өөреникчилери идепкейлиг киришкеи.

Ук кежээге спорттуң хоочуну, совхозта партком секретары А. Ховалыг «Совет спорт» тайбының эдиттиг-ла ачы-сыны школачыларга номчаан болгаш Москвага XXII Олимпиаданың эрткеин бодунуң көргениниң дугайында солун чүүлдерни оларга чугаалап бергеи.

А. Ховалыг школаның дээре ыңыырачылары-биле харылгада беш хөлге ойнаан. Алдыы-ла ыраажы Тэмир Доменик хайымнашкан, артканнарынга ажыы-ла ыраажы-ла ыраажы-ла ырааж

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 259 (12649) | 1984 чылдың ноябрь 10, суббота | 1925 чылда үдезилеттинген | Өртээ 3-кем.

Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт

МАГАДЫЛАЛДЫ ТУРГУЗАРЫ-БИЛЕ

«Совет «Тыва» совхозтуң дирекциязы, ында партия болгаш профэвилел комитеттери, Суг-Бажы кодээ Совет, өске-даа хой-ниити организациялары кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын баш бурунгаар чорудуп, ону хүр эрттирерин кичээнгейиниң төвүгге тургускан. Бо чугула айтырыгны чоокта чаа кодээ Советтиң сессиязынга база чугаалажып, сорулгаларны дугурушкан.

Совхозтуң ийи хойжу бригадазының малчыннары чайгы болгаш күскү одарларга деңгилде алган малды кыштаглаашкынче организастыг киирип, кыштагларында хоңгулапканнар. Ниитизи-биле 19 кодан хой кыштагларда. Оларның 11 кодаында 4470 баш төрүүр хойларны Каа-Хемниң ол-бо талаларында коданнарга хуваагаан.

Хойжулар чайгы үеде белеткээн мал чемин сөөртүп ап турар. Ылаңгыя № 1 хойжу бригадада С. Лопсан, К. Самбуу, С. Мижит-оол, № 2 бригадада О. Монгуш, Б. Чымба, Ө. Монгуш, олар кышка бүрүн белеткелдиг киргеннер.

Амгы үеде ажыл-агыйның хойжуларының он бир коданынга хомур-дашты дужүргеи. Мал чеми—сиген, саван, сула кодан бүрүзүнде бар. Хойжулар коданнарынга суг хандырылгазын организастаан. Чамдык коданнарга мал чемгерер онтачаларны, клеткаларны кылыр, өске-даа айтырыгларны дирекция, мал ажылының специалистери шинтпирлеп турар.

Кыштаглаашкын — малчыннарга харыысалгалыг, чымыштыг үе. Ниитиниң малын хүр-чаагай кыш ажырар, оң баш саныи болгаш чаш төлүн чидириг чок камгалап ап, малдын продуктулуун кышкы үеде-даа бедидерин организастыг чорудары — он бирги беш чылдың доозунчу чылы, 1985 чылдың планнарын күүседиринің бир магадылалын тургузар.

В. МААДЫР.

Каа-Хем район.

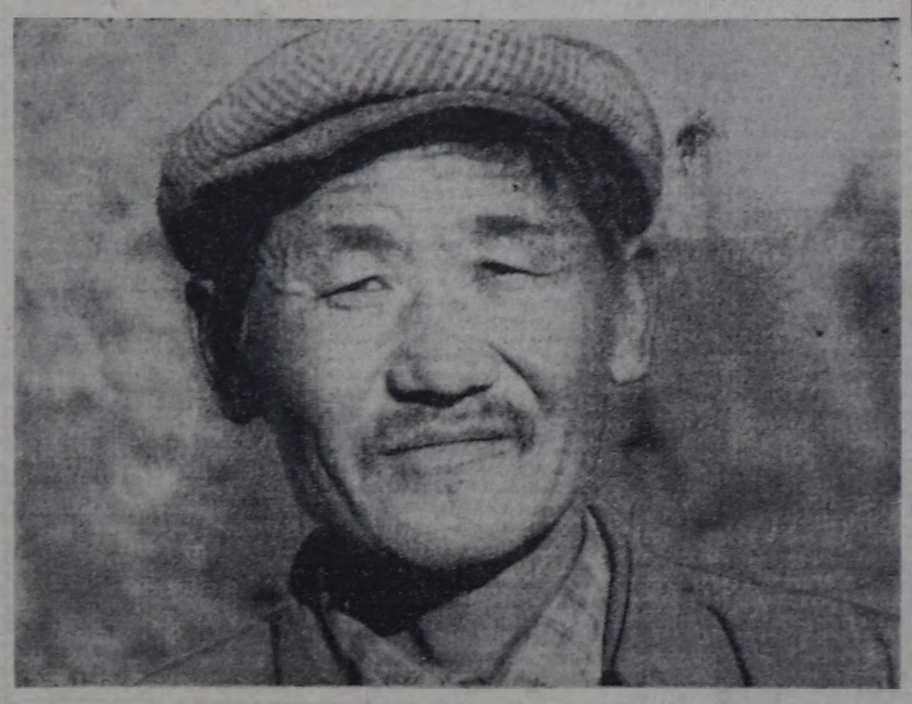

ЧУРУКТА: Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажында сүт-бараан фермазының мурнакчы кадарчызы Самдан Кыргысович Кара-оол он ажыг чылдың дургузунда фермага кызымак ажылдап келген.

Бо фермада 400 ажыг саар инектерни болгаш молдургаларны семиртир одарладырынче ол сагыш салып, кадарчы эпп-өөрүнге кызымак ажылдаарынга болуунуң күш-ажылчы үлегер-чижээн көргүзүп турар. Ында кадарчылар база саанчылар ол ферманы кыштаглаашкынга ыяк белеткеп, мал кажааларын септеп, чылыглаан. Сүт саалдазын кудулатпазынче сагыш салып, инектериң чемгерилтезин эки организастап турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Бөгүн — Совет милицияның хүну

Милиция хүнүнге тураскааткан чанчыл болган эстафета Москваның Садовая кудумчузунга эрткен.

ЧУРУКТА: эстафетаның шанналынга четкен командаларның капитаннары. Солагай талазындан оң талазынче — А. Горбачев (Фрунзе район), А. Атаев (Люблино район) болгаш А. Подлесных (Перово район).

И. УТКИН биле А. ЯКОВЛЕВТИН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ИЙИ АЙ БУРУНГААР

«Тыва кодээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зының коллективи чыл планын ийи ай бурунгаар, ноябрь 1-де, күүседиптер. Үшкү кварталдың түнелиг-биле ол РСФСР-ниң Кодээ тудуг министерствозунуң болгаш тудугнуң болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүн ажылчыннарының профэвилел Төп Комитединиң шилчилер Кызыл тугу-биле шаннатваан.

КМК-ның бригадалар коллективтери бо чылын чеднишкиниг ажылдаан. РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинің эдилекчизи, Шойдар-оол Санчитович Күжүгеттиң удуртқан коллективи ноябрь 1-де Октябрьның Улуг революциязының 67 чыл ойнуң бүдүүзүнде беш чыл планын долу күүседкен.

Бо тудугжу бригаданың күш-ажылчы чеднишкинин бис эки билир бис. Планнаг онаалдаларын тудугжулар доктаамал ажыр күүседип турар. 1984 чылда бригада 1 миллион рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Чыл эгезинден тура ийи аал чурттаар 13 баажыларны ажылаалга киргген. Дужаалган объектилериниң 50 хуузун «тергиин эки» деп демдектиг кылдыр хүлээткен. Амгы үеде коллектив шууштурулга аргазы-биле үш бажынны түлеп турар. Оларны чыл төнчүзүнге чедир доозарын тудугжулар хүлээнген. Ажылдаалга кирер тудугже амгы үеде бүгү кичээнгейни олар угаанзырган.

Чурталга тудуунуң шынарын эки-жидер, ону хуусаа бетинде ажылдага киирер талазы-биле Ш. С. Күжүгеттиң бригадазының арга-дужулгазын өске бригадалар өөренип, ону тудуг ажылын организастаарынга ажылган турар. К. М. Ооржак биле К. М. Чамыяның удуртқаны бот-оруга-чарылталыг бригадалар база чыл планын доозарының кырында келген. Оларның дужаалган объектилериниң шынары эки болуп турар. Тудугга үр чыл ажылдаан белик мергежилдиг тудугжулар аныктарны боттарының мергежилинге өөредир херекке улуг үлүүн киириштирип турарлар.

«Барлык» совхозта 140 олуттуг уруглар садын тудуп турар Сергей Ооржактың удуртқаны комсомолчу-аныктарның тудугжулар бригадазы эки ажылдап турар.

КМК-ларның аразында социалистиг чарышты организастаарын эки-жидер, оон ки-жизадиличи ролүн улгаттырар дээш трестиң ажылдаачылары, механизастаттынган колоннаның удуртқулары, ында хой-ниити организациялары хой талалыг ажылдарны кылып чорудуп турар. Чарышты түнеп тура, тудуг ажылының шынарынче улуг кичээнгейни салып турар. Амгы үеде тудугжу бригадаар чыл планын хуусаа бетинде доозар дээш, келир чылдың тудуг программазын амыдыралга чеднишкиниг боттандырар дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган ажылдап турарлар.

В. ГУЗИК.

«Тыва кодээ тудуг» трестте күш-ажыл болгаш шилчилер киргизиниң начальниги.

АДАШКЫЛАР — ХОЙЖУЛАР

«Кызыл тараачын» совхозтуң Эрбек салбырының мурнакчы малчыны Маадыр-оол Будукайевич Ооржак-биле ужуражы бердим. Алыс чугаакыр, хүндүлээчел, биче сеткилдиг даштыдан-на өлген хоочун малчының кады кырааны — Мыскылдай Күдер-оовна аъш-чемин шагда-ла өөнүң ээзинге белеткен каан. Кижилер черле ыдыг, аяк шайын аартап оргаш, амыр-менди солчуп, аралажып таныжар.

Угудан уктуг малчын Маадыр-оол 24 чыл дургузунда хой ажылы-биле салым-чолуг холбап келген. Ол үеним иштинде амыдыралдың ажыг дузун амзап, ажыл-иштиг кадыг-бергезин көрүп келген. 1960 чылда «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырынга төрүүр 320 хойну хүлээп алган дүкүнден эгелээш, ол ажылы дээш эки дыртып, шаңнаалыг-мактаалыг чорааан.

1972 чылда ол өг-бүле Эрбек салбырының малчыннары апарган. Ынчан олар төрүүр 420 хойну кадарары-биле хүлээп алган. Чеже-даа бүгү күүнүн өргүп, арга-дужулгазын бүрүн ажылдап, могагшылаг чок ажылдаарга, чыл түнелги чер албаан. Төрүүр чүс хойдан-на 60 хураган алдыныган. Өске черге чалаттырып келгеш, ындыг багай ажылдаанынга Маадыр-оол дыка муңгараан. Улус арынче көөрү безин ыанчыг ышкаш. Кыраан хойлар ындыг ыйнаан деп бодап, оон сеткилинге отчугашты хөрлээлеп турган. А дук алыры шымбай болган: хойдан-на 3,5 килограмм дүктү кыргын алган. Багай түнеперге оон холу-даа салдынмаан, харын, эки ажылдаан деп чүткүлү улам кайыккан. Ол хойжуга улуг шылгалда болуп арткан. Хой-хой чажыттарлыг, берге болгаш харысалгалыг, улуг арга-дужулга негээр хойжунуң чымыштыг ажылынга Маадыр-оол Ооржак улам кайналган. Ол 1980—1984 чылдарда чүс хойдан 90—106 хураганы ап, салбырның мурнакчы хойжуларының санынга кирип, 5—10 чедир хураганны шаңнаалга ап, макталдан дүшпээн. Эки ажыл элеп читпес дижир, кызымаккай күш-ажылдың чеднишкини ону ажылче улам сорук киргген. Өскелер-биле чарыш салып ажылдаарга, ажыл-ишчи чеднишкин ынчаар чедип келген.

Өөнге олургаш безин малчын өлекте хоюн үне халаап, бо-ла көөр болду. Ол чоокта чаа 639 иртти кадарары-биле хүлээп алган. Оларның маниязаны хөлчок. Ындыг чылдагаандан малчының үне-кире халып турары ол. Аравыста болган чугаа доостур деп турда, аал кодаанга бир чүүк машинаны халдын келди. «Оо, ол-даа Сергей-дир. Кыштагже курган өдек сөөртүп турар кижи чүве. Ийи машинаны чедиргеш, ам база халдып келгени ол-дур. База мен дег хойжу болбазыкпе, бүүлүг малчын эргени мээн холумдан мырыцай чаа хүлээп алды» дээш, малчын дашкаар үне базыпты. Соондан сүрүштүр үүдүм.

Чарашсымаар күдер кара ол машина кырынче өдек эшкен тур. Бир чай кадымда оон-биле таныжа шаап алдым. Адазы Ээрбекке көжүп келирге, оглу Сергей Ооржак 1972 чылдан бээр адазынга дузалакчы кадарчы болуп ажылдай берген. Чажыдан тура ада-пезиниң шынчы дузалакчызы болуп, хой ажылының чажыттарын ханы билип, арга-дужулгазын шингээдип алган комсомолчу ол бо чылын адазының төрүүр 406 хойун хүлээп алган. Салбырга база бир аныяк өг-бүленин өмешкени ол. Чаа өгленген эки Кара-кыс Монгуш аңаа кезээде шинчы дузалакчы болур деп чүвеге кым бүзүревес боор. Хоочун малчын Маадыр-оол болуунуң салгалыг ынчаар арттырып каан. Чаа-ла чээрби чедилеп чоруур аныяк малчын каш чылдар эрткен соонда, совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи болу бээрин боду бүзүредип орар.

Акызынга дузалажын, өдек эшкен чалыы кыстың алын Марита Ооржак дээр болду. Ол Туран ортумак школазының оонгу классын доосканш, комсомолчу путёвка-биле адазынга 1982 чылдан бээр сакмачы болуп ажылдай берген. Ол чылдың-на 150 хураганны ажаан, өстүрүп турган. Ол база бир амыр эвес ажыл дээрзи биллингир. База адазының хойжу ижин салган алган, келир үениң малчыны-дыр. Ындыг уруунга ада-пезин кончап чоргаарланмас боор. Шынаплa, адашкыларның хойжу ижиниң чылдан чылче чеднишкиниг болуп турары хоочун малчын Маадыр-ооллуң салбырының эң дээре хойжузу апарганын, күш-ажылга эрес-шудургүзүн, ажылынга чүрээнин ханыындан бердингенин салбыр эргелекчизи мактап орар болду.

Совет Тываның 40 чыл ооң төлептиг үткүүрүнүң чарыжынга Маадыр-оол идепкейлиг киришкеш, төрүүр чүс хойдан 104 хураганны ап, хойдан 3,6 килограмм дүктү кыргаан. Оонбиле малчын төрээн Тыва-ның Монгуш аңаа кезээде шинчы дузалакчы болур деп чүвеге кым бүзүревес боор. Хоочун малчын Маадыр-оол болуунуң салгалыг ынчаар арттырып каан. Чаа-ла чээрби чедилеп чоруур аныяк малчын каш чылдар эрткен соонда, совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи болу бээрин боду бүзүредип орар.

Ээрбектин Көк-Хаак кодээзинде кожа-кожа тейжигештер-ниң оргулаажында чапты берген хойну үрен аытты кижи кадарып чоруур. Ол дээрге, Бин-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң Ээрбек салбырының мурнакчы малчыны Маадыр-оол Будукайевич Ооржак-тыр. Бодуун ижи-биле төрээн черин алдаржыткал сураглыг малчының бир күш-ажылчы хүну база эгелээн.

К. САРЫГ-ООЛ.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи бо чыллың эрткен айларында 520 тонна сүт-түү бүдүрер планын 585 тонна болгаш 431 тоннаны күүнегге садар планын 497 тонна кылдыр күүседкен.

Совхозтуң бүдүрүлге планында саар инек бүрүзүнден чыл-да ортумаа-биле 1400 кг сүттү саап алыры көрдүнген турда, ферманың коллективи боттарының бар арга-курлавырларын санап көргеш, 1650 кг сүттү алыр хүлээлгеин чыл эгезинде алган турган. Эрткен тос айларда хоочун саанчы Дыртык Майыңды аныяк саанчылар Татьяна Монгуш, Эремаа Маңышлай олар инек бүрүзүнден 1752-1416 кг сүттү саап алгаанар.

Фермада бызаа ажазакчызы Наталья Балыкова чаш бызаалардың немелде деңзизин алыр талазы-биле районуң бызаа ажазакчыларының орттузунда чарышка тиилекчи болган. Коллективтин күш-ажылчы чеднишкиниериниге инек кадарчылары Кара-оол Самдайның, Дадар-оол Хүргүл-ооллуң улуг-хуузу база эвээш эвес. Олар түгле малдың баш санын чидириг чокка каактап, кадагалаар дээш эвес, харын инектиң кадалын шын организастап, сүт саалдазын ковудедиринче кичээнгейни салып турар. Ферма коллективи малга четчир санныг мал чемин белеткеп алган болгаш ам кыштаглаашкынны организастыг эгелээн.

К. ДОНГАК.

ШЫНАРЛЫГ КЫЛЫП ТУРАР

Кызыл—Ак-Довурак аразының асфальтылыг улуг орууныг-биле каранналы маниалын орда амыр-ла. Чамдык-чамдык доштер, кудургайлар, ээр черлер, онгул-чингилдер, ливеске шынап-ла сагыш-ла. Ынчалзажок чеже-даа эки кылын, делгемчидип каан орук ону хайгаарал чок каантар болза, үр-даа болбас, онгул-чингилдениң, асфальтызы хоорлуур хоорлуп, ойлуу ойлуп каар болгай. Ол хамаан чок чашпан, өөт-ситен безин орук кыдыын дүй үне бээр болза, ол безин орук шимчээшкиниге шаптыктыг. А чайын чаштыг-чайлыктыгда, кыжын хөртүк-харлыгда орукту черле доктаамал хайгаараар, ажаар ужурлуг болгай. Бо талазы-биле улуг ажылды орук-септелге-тудуг эргелеллеги чорудуп турар. Чадананың орук-септелге-тудуг эргелелиниң Ак-Туруг пунктузунуң харылаа турар орук-таары кезээде эки байдалдыг, арыг-селиг турарын орукка хөрүп турар човаачы кижи болгаш эскерип келдим.

Ол орук-таарны ажаан, септеп-селип, эки байдалдыг кылдыр кылын турар кижилериниң ажыл-ижи-биле тоокта чаа таныжар аргалыг болган мен. Ак-Туруттан үнгеш, улуг демир-бетон көвүрүгү кешкеш, удавайн-даа даг талазынче эптерге кезек арыг аразында каш бажыныар көстүп келир. Ол дээрге Чаданың ОСТЭ-ниң Ак-Туруг пунктузунуң турлаа ол. Ажылдакчыларының чурталга-амыдырал байдалы эки деп чүвени бажың бүрүзүнүң кырында кижайган телевизор антенналары, бажың чаныны арыг-силиг, эмге-секселіг огородтары, дузалал ажыл-агыйы херечилел турар.

Пунктузунуң начальниги Шогжал Ховалыгович Суктер-оол мынча диди:

— Орук септелгези чугула, харысалгалыг ажыл-иш. Чонуң аргыжылгазын, хөрүлгазын бис харыылап турар бис. Пунктунуң коллективи хамаарышкан орук-таарының ажаалдазының, септелгезиниң талазы-биле планнаг даалгаларын доктаамал чедир болгаш чогуур үеэзинде күүседип келген.

Ында даанган ажыл-херээге ээ-харысалгалыг, ак сеткилдиг ажылчыннар хой. Оларга орук септелгезинде Балчый Шактар, Анчымба Сотпа, сай-даш үүрмектээр черде Николай Дартай-оол, Партизан Шойдан, битум заводунда одакчылар Байыр-оол Чымба, Биче-оол Донгак олар хамааржыр.

Орук септелгезинден аңгыда пунктунуң коллективи орук демдектерин чаартыр, өскүзер талазы-биле ажылдарны база чогуур үеэзинде кылып, орук ишмчээшкиниге таарымчалыг болурунга байдалдарны тургузуп турар.

Я. БУРБУ.

Улуг-Хем район.

КЫЗЫМАК АЖЫЛДААН

Тожуунуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың дөртку чылында багай эвес ажылдап, күрүне мурнунга онаалдаларын күүседип турарлар: дүк садарының чыл планын 101,4 хуу, эъттиин—86,1, сүт садарының планын барык күүседириниң кырында келген.

Районда ниитизи-биле 18500 хире мал кыштаар. Оларны магадылалдыг кыш ажырар сорулга-биле кыштаглаашкынга белеткел ажылын хынамалыг доруткан. Ниитиниң малының 8600 тонна сиген белеткээр турган, 6916 тоннаны белеткээн, азы план күүседээн 80,4 хуу болган. Эрткен чылдың бо үеэзинде чыл планы чүгле 40 хуу күүседтиинген турган. Сиген белеткелиниң талазы-биле «Тоора-Хем» совхоз чыл планын 101,4 хуу күүседкеш, арткан совхозтарны мурнаа-турар. Район ол ышкаш силос белеткээр планын база ажыр күүседкен.

Эрткен чылын, бо үеде, шилчиткен бир мал бажынга 11 центнер чемгерилге олининазы онаажып турган болза, бо чылын ол көргүзүг 18-ке четкен. «Тоора-Хем» совхозта ол көргүзүг эрткен чылын бо үеде 11 центнер турган болза, а бо чылын 20 центнер болуп турар. Кыштаглаашкынны эки түнелдиг эрттирер, мал продуктуларын бүдүрерин көвүдедир болгаш мал бажын улам ковудедир сорулга-биле малга чем-суур белеткелин ам-даа уламчылап турар.

Ю. ТӨГҮС.

ЭКИ ОРГАНИЗАСТАП ТУРАР

Улуг-Хем районуң «УТКА-ның 25 чылы» совхозунуң дирекциязы, партия, профэвилел комитеттери тараа дүжүдүн ажаан доозары-биле тараа саванын бөлүп, сараатгаарын чеднишкиниг организастап турар. Иштин-Хем салбырын механизаторлары 317 гектар черниң саванын сараатгаан.

Ол ажылларга механизаторлар Василий Чусумаа, Юрий Бүрбү, Василий Даржай, Сергей Сумбаа шылгарап, чаршыты мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Социалистиг чарыштың түнелдерин неделя санында үндүрүп турар.

Саванны бөлүп сараатгаары болгаш пресстүрү уламчылаашаан.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Көдээ тудугларда

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның Чаданада № 3 КМК-зында бригадир Кан-оол Серен-оолович Монгушка «Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу» деп атты тывыскан.

Дөртеп чылдарда чаа-чаа колхозтар тургустунуп, тудуг суур база хөгжүп турар үеде, Бажын-Алаак суурнуу ол тутчуп эгелээн. Чурталга бажыннары-биле чергелештир садыг-магазин, школа-ясли туттунуп, суурнуң кудумчуларында доорту немежип турган. Ол суурда тудуг бүрүзүн бажын бүрүзүн ынчангаш Кан-оол Серен-оолович эки билир. Кэш кижилер тургустурган тудугжулар звенозу ам механизастаттынган колоннаже шилчээш, тудугжу кадрлар өскен. Бедик мергежилдиг тудугжу ам каш чыл улаштыр бригадир болуп ажылдап турар.

Бо чылын бригада планнаг онаалдаларын чеднишкиниг боттандырып турар. Амгы үеде «Искра» совхозта ийи аал чурттаар бажынның тудуун доозарының кырында келген. Ажылдалга кирер тудугнуң шынарын эки-жидерниче, тудугжулар онза кичээнгейни угландырып турарлар. Көдээ тудугну хөгжүдеринге эвээш эвес үлүүн киириштирип келген хоочун тудугжуга удуртқан бригада бо хүннерде күжелиишкиниг ажылдап турар.

М. СЕВЕН.

АЖЫЛ ХӨНҮВЕСТЭЭН

Сут-Хөл районуң төвүнде чаа бажыңнар түүнүп эгелээнинге чурттакчы чоп көрүп турар. Ынчалза-даа тудугнуң темпизи чогуур деңнелге четпейн турарын айтыр эпаар. «Хөнүп чадаан тудуглар, көрбээчиннээн даргалар» деп улус безин чугаалажын турар апарган. Сут-Аксы суурнуң Алдан-Маадыр кудумчузунуң бажында чаа тудуг көстүп келген. Ол районуң улус судунуң бажыңының чагыкчызы Тыва АССР-ниң юстиция министерствозу, Анатолий Балгий-ооллуң бригадазы ооң таваан аврель айда-ла салып каан. Бажыңның хаалазын салып доосканш, шалаларын кылып каан.

Ажыл ара соскаан. Чеди кижилеп тургустунган тудугжулар бригадазы материалдар-биле узуктелиишкиниг хандырыш турганыктан аяа олуруп-олуруп тараа берген. Ол-бо черлерден ийи-чаңгыстан турган тудуг материалдары чыгдынып кылып турганының түнелги бо. Ам ында чүгле үш кижи арткан. Соок дүшкен. Бажыңның чылыдаа чок, иштики ажылдарынга шугуг хол дегбээн. Чылыг үеин аяа эрттирип алгаш, ам ажылчын күш болгаш материалдар чеднишкеге объектиниг ажыглалга киирери бергедээн.

Амыдырал хандырылга бүдүүлүг эргелелиниң бажыңының тудуу бөлүк арга соскаан. Шак мыңдыг ара катыңнаан үш-дөрт даа бажыңнар суурда бар. Механизастаттынган колоннаның бажыңының тудуу шимчеевйн турукан. Совет-ская кудумчузунда ийи аал чурттаар бажыңның тудуун эрттирер дээр соскаткан. Ону кылып турар Чадананың орук-септелге тудуунуң коллективи чүү бодап турарыл?

Чаа тургустунган район төвүнүң тудуг-суурун хөгжүдеринче удуртқуу ажылдакчылар шоолуг кичээнгей салбайн турар дээрзин үстүнде фактылар бадытқан турар. Чаныкчы, тудукчу организацияларның талазындан тудуг ажылын организастаарынче болгаш хандырылганы эки-жидерниче үлүүнан хемчеглер адынмайн турар. Бо бүгү ажылды үлүг баштаар чаңгыс аай тепту, турузары черде чугула деп бодап мен.

Б. ОЙДАР.

ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫЫ ДЭЭШ

Совет милиция бодунуң тургустунуп келген биштайгы хүнүнде эгелеп ажылчы чоннуң эрге-ажыын камгалаарынга, оон күрүшеин быжыглаарынга идепкейлиг киржин келген. Иштики херектер органын тургузар талазы-биле Улус комиссарларының чөвүлелиниң 1917 чылдың ноябрь 10-да хүлээп алган докталында ажылчын айгының милициязының үндезин принциптерин, сорулгаларын база хүлээлгелерин тодаратқан. Оон бээр ол хүн Совет милиция хүнүнүн байырлалы болу берген.

Владимир Ильич Ленин болган Коммунистиг партиниң база Совет күрүнеин сураглыг ажылдакчылары М. И. Калинин, Ф. Э. Дзержинский, М. В. Фрунзе, Г. И. Петровский олар милицияның баштайгы организакчылары болгаш тургузукчулары болганнар. Чурттуң иштики херектер органнары Коммунистиг партиниң удуртулгазы-биле ажылдап келген-даа, ам-даа ажылдап турар.

Хамаатты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынарының ыныгалдарын милиционерге туруштуу-биле ажып өрткенчер. Олар бүгү совет улус-биле бир дөмей, дайынларга удур шиптирлиг демисежин, корум-чуруму шыгыны сагыырын чедип ап, күрүнеин өнчү-хөреңгилин дуу сорулгазынга шиптеэдир, самчыдаар, оорлаар чоруктарга удур идепкейлиг турган келген.

Улуг Октябрьның хереллинге, улуг орус болгаш өске-даа улустуң детинчезинге даянган, Тывага улусчу революция тиилээн тоңгулуг 1921 чыл уттундурбас Чоннуң чаалаа алганы эрге-чагыргазын ак хаанның сысындыларындан, иштики контреволюсчу идеегеттерден, хоралакчылардан камгалаар шагдаа ажылдакчыларын организастап тургузар сорулганы Тываның Араттың революстуг намы салган. 1925 чылдың июльда Күрүнеин иштики политиктиг камгалал өргелелиниң тургузар дугайында докталды нам болгаш чазак хүлээп алган.

1931 чылда Күрүнеин иштики политиктиг камгалал өргелелиниң докталмал дүрүмүн бадылаан, аңаа улусчу милиция салбыры, адрес столу киргеи. Дараазында чылын ТАР-ның Министрлер Чөвүлели «Республика девискээринге хулиганнаар болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктарны болдурбазының болгаш ол дээш харысалга хүлээдириниң дугайында» докталды бир дугаар хүлээп алган. Кудумчуларга болгаш хөй-ниити черлеринге арага ижерин, эзирик чоруурун, кайы-дамаан чок аътка шапкаш өскелерге озалдыг байдал тургузарын, чурттакчылыг черлерге, кудумчуларга аът чарыштырарын, баык сеглежирин, хөй улус аразында кайыхзаан чок алгырарын, кышкырарын, көөрлээрин, телге салырын шуут хоруурун ол докталда айыткан. Ол докталда айыттынган чүүлдерин хажыткан кижилерге улусчу милиция эргелелиниң азы кожуунарда килдистериниң ажылдакчылары докталттынган чурум бөзүгаар хемчег хүлээдир. Ол чылларда улусчу милицинга чүгле 30 кижи ажылдап турган, оларның иштинде он биче милиционер, 11 күүсекчи милициоонер деп аттарлыг ажылдакчылар турган.

Совет Эвилелиниң составында Тываның эки тура-биле каттышканы — тыва чоннуң амыдралында улуг-улуг чаартылгаларны чедип алырының оруун ажыктан. Республиканың социал, экономиктиг хөгжүлдези сайзыран, культурага, уран чүүлге чаа-чаа чедишкиннер чедип алдыгган. Республиканың иштики херектер органнарының ажылы база үеинең негелдезин өзугаар чаарттынып, сайзыраан.

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң оон чер-черде органнарының ажылдакчылары партия организацияларының, Советтеринің удуртулгазы-биле чоннуң амырдыжын камгалаар, корум-чуруумну быжыглаар, ниитиниң өнчү-хөреңгизин бүдүн-бүрүн тургузар талазы-биле идепкейлиг ажылдап турар. Ол шыпкаш чурттакчылыг чер бүрүүнге кем-керек үүлгедиишкиниң болдурбас дээш хөй-ниити организациялары-биле деминиг ажылды чорудун турар.

Даазган ажылынга ак сеткилдиг чоруун көргүзүп, өске аныяк шагдаларга-даа, чурттакчыларга-даа үлегерин көргүзүп чоруур ажылдакчылар бисте эвээш эвес. ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң Хүндулел бижин-биле шаннатканнар — Барыын-Хемчиктиң иштики херектер килдизиниң ажылдакчызы Т. О. Саая, республиканың ИХМ-ниң ажылдакчызы Ю. В. Александров, Тес-Хемде истекчи К. С. Лоовай, милицияның хоочуну, ИХМ-де А.С.Фридриков оларга бөгүнгү шагдаа ажылдакчылары чоргаарланырлар. Байлак дуржулгалыг, даваган ижинге берингген А. А. Оюн, И. Д. Ондар, Д. С. Монгуш олар ССРЭ-ниң ИХМ-ниң «Милициянын тергинин» деп хөрек демдээ-биле шаннатканнар. Монгун-Тайга районда өртке удур инспекциянын инспектору Б. Д. Доргак «Өртке удур комгалалдың тергини ажылдакчызы» деп хөрек демдээниң өдилекчизи болган.

Совет Тываның 40 чылынга утказыгар калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болганнары Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндулел бижин-биле шаннаан. Оларның аразында милиция ажылдакчылары база бар. Кызыл хоорүүскомунуң иштики херектер килдизинің ажылдакчызы В .С. Кунгаа, «Динамо» спорт ниитилелиниң методизи И. И. Хураган, Барыын-Хемчиктиң иштики херектер килдизинің начальнигы Д. К. Куулар олар аңаа телептиг болганнар. Ол шыпкаш Н. М. Хромовскихтың, И. П. Сергиенконың, К. Л. Тогаачының, Н. И. Буторинуң болгаш өскелериннда-даа ажылы макталдыг.

Милиция органнарынга хөй чылда үре-түңнелдиг ажылдап, төлептиг ажылдакчыны кижизидип өөреткен дагдыныкчыларны, ынак ажылындан амдаа үнмээн, ак сеткилдиг бараан болуп чоруулларны оларбиле кады демдеглээри күсеинг. Монгун-Тайгада ИХК-ниң начальнигы М. С. Сенди-Сүрүң, Улуг-Хемде Ш. Д. Данзын, Чөөн-Хемчикте Э. С. Шыырап, Кызылда Ш. С. Иргит болган өскелер-даа ындыг хүндүткелдиг ажылдакчылар болур.

Ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга идепкейлиг болгаш докталмал бедик көргүзүглерни чедип ап турар хоорайлар, суурлар бисте эвээш эвес. Чижээ, Улуг-Хемниң Ак-Тал, Эрзиниң Эрзин суурларда шагдаа ажылдакчылары суурларның хөй-ниити организациялары-биле быжыг деминиг ажылдап турарының түңнелинде, кем-керек үүлгедир чоруктында кызырлып турар. Кызыл хоорайның үлетпүр болгаш ашы-чем бараннарының садыглары, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводу ниитиниң корум-чурумун камгалаар херекке идепкейлиг киржин турар дээрзин демдеглээр херек. Ук коллективтер боттарының ажылдакчыларының аразында корум-чурум хажыдымышкынынга сундулуг кижилерни эдип чазаар талазы-биле дээштиг ажыл чоруткаңнардан ындыглар барык чок болган, харын-даа дружинниктерге дежурнайлаашкынче шупту идепкейлиг үнүп турар апарган.

Эки тура улусчу дружина — милициянын шынчы дузалакчызы. Оон кежигүннери профилактика ажылынга идепкейлиг киржип, корум-чуруму тударынга докталмал дузаны милиция ажылдакчыларынга чедирип турар. Боттарының хөй-ниитичи ол даалгазын ак сеткилдиг, кызымак күүседин турар 122 дружинникке Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозу «Шылгарңгай дружинник» деп атты тывыскан.

Үлегерлиг корум-чуруму чурттакчылыг чер бүрүүнге тургузар, кем-керек үүлгедир чорукту болдурбас талазы-биле иштики херектер органнарының ажылын кылып турар ажылынга депутаттар, өш хуу судтары, хереженнер чөвүлелдери идепкейлиг киржин турар. Ниити күш-биле кылып турар ажылдың түңнелинде кеску чедишкиннер чедип алдыган чурттакчылыг черлерин үстүнде демдеглээн бис.

Республиканың иштики херектер органнарының ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалы — Совет милициянның 67 чыл оюн төлептиг утказыр дээш социалистиг чаршыты тус-тус күлдистер, салбырлар аразынга калбарткан. Оон тиилекчилерни байырлал бүдүүзүнде үндүрген бис. Тиилекчи болганнарны материалдыг болгаш моральдыг шаңнаалдарга киргген.

Республиканың эрге-чурум камгалаар органнарының ажылдакчылары бүгү совет улус-биле бир дөмей, партиниң XXVI съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумларының шиптирлерин амыдыралга боттандырар, фашистиг Германияны ашкан улуг Тиилелгенің 40 чылын база СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг утказыр дээш боттарының бүгү күжүн мөөнцен турар. Ол төөгүдүг бодуушкуннарга утказыгар салган сорулгаларны чедишкиниг күүседир талазы-биле туска хемчеглер ажылдап кылдыган. Тыва АССР-ниң хөй националдыг милициоонерлери салдыган ол сорулганы чедишкиниг күүседир дээрзинге чигзинг чок.

Д. ХОВАЛЫГ,

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министриниң орлакчызы.

Шериг-патриотчу кижизидилге

УЛАМ ЭКИЖИИР

1985 чылдың май 9-та совет улус Ада-чурттуң Улуг дайынынга бодунуң эң каржы, кара-сагыыштыг дайзыны — фашистиг Германияны тиилээнинің 40 чыл оюн демдеглээр. Ол кижи төрелгетеинің төөгүзүнде хемчээл талазы-биле эң улуг, үреглекчи, доозурадыкчы дайын турган. Ынчангаш Улуг Тиилелгенің хүнү — бүгү совет улустуң ыдыктыг байырлалы, совет чоннуң маадырлыг чоруунга мөгейип четтиргенин илереткен бүгү кижи төрелгетеинің байырлалы. Ынчангаш ол дайынга совет чоннуң салган үлүг-хуузунуң төөгүлүг ужур-дузазын тайылбырлаар талазы-биле чер-черде политика-кижизидилгелиг, культура-массалыг ажылдар калбаа-биле чоруп эгелээн.

Республиканың «Билиг» ниитилели организациясының чаңында шериг билиглерин чоңга пропагандалаарының болгаш ажылчы чоннуң ортузунга шериг-патриотчу кижизидилге ажылы чорударының эртем-методиктиг чөвүлели ДОСААФ-тың чамдык район болгаш эге организацияларының бо талазы-биле ажылчы чоннуң ортузунда чорудуп турар ажылын эмнап көргеи. Бо ажылдың эки дуржулгазы Кызыл, Ак-Довурак хоорайларда, Барыын-Хемчик районда мөөнцеттингенин демдеглээн.

Ол черлерде дайынның, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгалар, иомчулга конференциялары, шериг-биткен спортчу маргылдаалар, чаа чаңчылдар кежээлери, диспуттар, викториналар докталмал эртин, шериг-патриотчу кижизилгге темазынга лекция, беседалар чорун турар. Чижээ, ыныг кежээлер Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезинге, кодээ ажыл-агый, медицина училищелеринге, Ак-Довурактың Культура ордузунга, профессионал-техниктиг училищезинге эки шынарлыг эрткилеп турган.

Шериг-патриотчу ажыл-чорудулганың идей-политиктиг үндезинин социалистиг Ада-чурттуң камгалаарының дугайында идея, СЭКП-ниң XXVI съездизинің шиптирлерин амыдыралга боттандырының айтырыглары, СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың чурттуң камгалал күүзүүн быжыглаар дугайында демчеглери, «Бүгү-ниитиниң шериг дүлээлгезинің дугайында» Хоойлу, совет чон биле Армияның аразында бузулбас маймрал тургузуп турар. Бо ажылды үеиниң негелдезинге дүүштүр чорудар сорулга-биле чер-черлерде ДОСААФ комитеттери өске хөй-ниити организациялары-биле кады шериг-патриотчу клубтар, лекторийлер, киноленторийлер тургузуп, дайынчы алдарның черлериниче походтар, экскурсиялар организастап, спорттуң шериг-техниктиг хевирлеринге маргылдаалар эрттирип, «Бүгү-эвилелдиг ССРЭ-ни камгалаарынга болгаш күш-ажылга белен бол» — деп күш-дамыр комплексиниң нормативтерин дужаарын массалыг-биле чорудар ужурлуг. Оон иштинде бир код черин камгалал ниитилелиниң шериг-патриотчу кижизидилге талазы-биле ажыл чорудулгазын көргүскен аныяктарны чагаг ажыл-херектерге кыйырып, хөй-аът киирип турар көскү агитацияның, ыныг-бүрү хевирлерин дерин кылыры эзелеп турар.

Моон соңгаар ДОСААФ комитеттери школаларда, училищелерде, бүдүрүлтелерде, совхозтарда эге организациялардың ажылынче киче-эңгейлиг угландырып, шериг-патриотчу билиглерин пропагандалаар комиссиялары, болуктерни тургузуп, лекторларны, илеткелчилерни тодарадып, ол ажылче башкыларны, бригадирлерни, цехтер начальниктерин, шериг албанындан чаа халашканнарны, курлавырда офицерлерни хаара тудары чугула. Чер-черде ДОСААФ комитеттери комсомол организациялары-биле кады спортчу маргылдаалаларны болгаш шериг-биткен «Зарница», «Орлёнок» оюнларны эрттирип, походтарны, экскурсияларны организастап, шериг-патриотчу кижизидилгенің чугула айтырыгларын пленумларга, актив хуралдарынга удаа-дараа анализтеп чугаалажыры негеттинип турар.

Н.КОРОТАЕВ,

Ажылчы чон ортузунга шериг-патриотчу кижизидилге ажылы чорудар талазы-биле эртем-методиктиг чөвүледиң даргазы.

ДРУЖИННИКТЕР ҮНҮПТЕР

«Дружинник» деп бижиктиг кызыл нөстү өңүнеринде баглап алган болук кижилер совхозтуң МТМ-зиниң кывылбулукунга кежээниң-не чыглын келир. Кежээки дежурнайлаашкынны кана чорударыл, өнчүзүгелин кайы участокка угландырза эмин дээш чижектиг айтырыгларны маңаа чугаалажып, сүмележип алган. Сут-Баңны суурда милицияның участок төлөөзи, милицияның лейтенантызы В. О. Тежиттиң удуртулгазы-биле дружинниктер эзлечлиг дежурнайлаашкынче үнүптер.

Көдээ Советтиг девискээринге хөй-ниитиниң быжыг корум-чурумун тургузар херекке улусчу дружиналарның киириштирип турар үлүү улуг дээрзин Сут-Баңны көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы Д. Т. Сарыглар демдеглевишаан, уламчылады. Совхозтуң эки тура улусчу дружиназында 84 дружинник бактаап киргеи, олар — ажылчыннар, көдээ ажыл-агыйның специалистери, башкылар. Оларны 7 болукке хуваган. Ажыл-агыйда эки тура улусчу дружинаның ажылын совхозтуң директору С. Д. Седен-оол удуртуп турар.

«Совет Тыва» совхозтуң директизязы, партком, көдээ Советтиң күүскому чугула бо ажылды өскелерге-биле денге шиптирлеп турарындан, оларның ажыл-чорудулгазының дээштиг бедээн, хөй-ниити ол хүлээлгезинге дружинниктерниң чарысалгазы бедээн.

Коллектив бүрүзү хайгааралдарже үнер хүннерлиг. Чижээ, совхозтуң автопарыгының эки тура улусчу дружиназы дежурнайлаашкынче поведельник савында, уруглар ясли-садының дружинниктери автоматикте үнер, среда хүнүнде — совхоз конторазының дружинниктери... Хайгааралдар чүгле суурнуң кудумчуларынга эртери-биле кызыгаарлаттынмас, дружинниктер малчын кодашкарга бо-ла чеде бээрлер, кышкы үеде совхозтуң одакчыларының ажылын база хынаар. Дружина бүрүзү демдеглелдер чорудар дептерлерлиг. Эртенги ажыл хуваалдазынга дүүнгү дежурнайлаашкынның түңнелин дружинның командири чугаалаан, дыцнадыг кылыр.

Суурнуң агитквартираларын дружиналарда быжыглаан. Ынчангаш кэйы-бир агиткварталдың чурттакчылары суурга корум-чуруум быжыглаарыбиле бир кежээ дружинниктербиле кады хайгааралдарже үнер. Чижээ, школаның дружинниктерк эвлечлиг дежурнайлаашкынче үнерге, суурда ясли-садының дружинниктери А. Балчий-оолга удуртаан «Аян» агитквартираның чурттакчылары олар-биле эгин кожа турупталар. Автопарктың дружинниктериниң дуулакчылары—К. Бурулбаа, К. Дууза оларның удуртканы «Чодураа», «Отчугаш» агитквартиралар. Суурнуң 14 агитквартиразы оларга шак ынчаар дузалажып турарлар. Оон-биле кады социхозтуң автопарыгында, уруглар ясли-садында, школада дружина командаларының ажылы эки.

Совхозтуң дружинниктериниң ап чорудун турар хемчеглериниң дээштиг бедээн деп үстүнде-ле чугаалаан болгай бис. Ол — шынап-ла ындыг. Оон бадыткалы — көдээ Советтиң девискээринде хөй-ниитиниң корум-чурумунуң эмнээзин болур.

Хайгааралдар чорударындан ангыда, дружинниктер корум-чурум үрээшкиннери болдурбазы-биле профилактиктиг хемчеглерни ап чоруун турар. Аңаа хамаарыштыр чижек. Күскү сезонунуг ажылдар үеинде дружинниктер автомашинаны эзирик башкарып чораан чолаачыны эскерип, доктааткаш, машина башкарарын хоруваан болза, канчап билир, орук-транспорт озал-ондак бооп болгай. Буруулуг кижини коллективниге сайгарып көөру-биле ынаар шилчиткен. Эрткен чазын болган улуг шуурган үеинде Калбак-Даг деп черде малчын Чымбаның кодаңнындан 150 баш хөй үстү берген деп медээ келген. Совхозтуң дружинниктериниң каш кижини ынаар чоруткан. Район төвүнден оперативтиг болук келир муриңда, ийи дугаар хонуунда хойлар тывылган. Д. Ондар, М. Мижитоол болгаш оон-даа өскелерниң аңаа идепкейлиг киришкенин эш-өөрү чоргаарал-биле чугаалаар болду. Кандыг-даа даалга күүседириниге ажылагыйның дружинниктериниң идепкейлин ол.

Хөй-ниитиниң корум-чурумук быжыглаары — хөй-ниитиниң херээ. Суг-Баңны суурнуң чурттакчылары чугула бо ажылга мынчаар киржип турарлар.

В. ҚУУЛАР.
Каа-Хем район.

ЧУРУКТАРДА: Суг-Баңны ортумак школазының дружинниктериниң эрткен дежурнайлаашкынының түңнелин чугаалажып турары; ясли-садтың дружинниктери хайгааравче үнүптеринге белең.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ХӨЙ ТАЛАЛЫГ ХҮЛЭЭЛГЕ

Участок төлөөзи болуп алды чыл ажылдап тур мен. Кызыл хоорайның телефон чоогунда кезек кудумчуларымээн харылаар участогум ол. Алды чыл дүргүзүнде оон чурттакчылары-биле дыка таныжа берген мен, мени база билирлер.

Баштай маңаа келтеш, ол ажылдың ужурун тыппайн пат болган мен. Чуртталга бажыннары, албан черлери долган кудумчуларны канчаар хайгаараар боор? А ынча хөй чурттакчыларның кайызы-биле канчаар таныжарыл мынчаш? Шунтузун эргип, кезип четтикпес-даа сен.

Бо ажылдың ут-шинин тыварынга дуржулгалыг ажылдакчы А. В. Румянцев меңээ улуг дузаны көргүскен. Ол бажыннар эргелели, бажыннар комитеттери-биле быжыг харылзаалыг болурун чагаан. Шынап-ла ол черлер-биле харылзаа тутказ, кайда, кандыг өг-бүле чурттан турарын билир апарган мен. Бир дугаарында ниитиге ажыктыг ажыл кылбас кижилер-биле таныжылган эгелээн. Эх, оларның аразынга кандыг кижи чок дээр! Ажыл кылбайн чоруурун ёзулуг миниип, бодунуң төлөп чок чоруунуң үржүүнүдан үндурткениниге бодуп бурудадын чоруур кижилер база турганнар. Оларга шаамбиле дузалап келдим. Ам дыка хөй ажылдан чоруурлар.

А чамдык кижилер ниитиге ажыктыг ажыл кылырылган дыка-ла ойталар. «Ларыг-аржык мен» деп чылдаганнар. Херек кырында эмчи документизи база чок болур. Чок болбайн камчаар, калык кижиге шынзылга бербезин олар билир болгаш эмчиге баробастар. Ыдыглар-биле хөй удаа шынгыы чугаа кылганнывыстың соонда ажылагыйта кирин алгылаан.

Чүгле ол эвес, участок төлөөзи кижи истекчи-даа, пропагандист-даа, сүмелекчи-даа болур чорду. Харылаан турар девискээрге кандыг-бир үүлгедишкин болур болза, оны илередиргеге участок төлөөзинің дузазы улуг болур. Чүгле дээрге, ындыг херекти ол участоктан кым үүлгедиптип болурун ол билген турар ужурлуг.

Бо каш одурларга тодаргай кижилер аттары киирбедим. Ында чылдагаан бар. Амыдыралдың оруундан алдагдал-биле тайып чораан, катап эглип келген кижилерни адаан, оларның чүрүмде жиргип орар балыгга деген хөрөө бар бе дээн болал-биле мыттавадым. А ам-даа эттиимээн кижилерниң аттарын адавайн баргаң чылдагаанным — олар эрте-даа бол, овайдаа бол, амыдыралдың шын оруун тыва бээрлерге идегээн мен.

Чангыс сес-биле чугаалаарга, участок төлөөзиниң хүлээлгезин хөй талалыг, ол солуун-даа, ажыктыг-даа ажыл.

В. БАТЫШИКОВ.

УЛУС ТӨЛӨЭЛЕРИНИҢ СОҢГУЛДАЛАРЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу районнарның болгаш хоорайларының улус судтарынга улус төлөөлериниң соңгулдаларының дугайында Чарлыкты үндүргеи. Улус төлөөлериниң соңгулдаларын 1984 чылдың сентябрь 1-ден ноябрь 20-ге чедир чорударын-ында айыткан.

Улус төлөөлериниң соңгулдазы — чугула политиктиг кампания. Соңгулдаларны бедик деңнелге эрттирин турары — суд органнарын тургузарының принциптериниң демократчызын, шын шиидилгеин чорударынга совет хамаатыларың киржир калбак эргелерин бадыткан турар. Улус төлөөлериниң соңгулдаларын эрттиреринің чурумун районнарның, хоорайларының улус судтарынга соңгулдалар дугайында дүрүмнерде айыткан. Улус судтарынга улус төлөөлерин ийи чыл чартык хуусада ажык бадылаашкын-биле соңгуур.

ССРЭ-де шын шиидилге болза, совет суд органнарының ажылынга чоннуң улам калбак болгаш идепкейлиг киржилгезинге үндезилээн, ёзулуг демократчы эргелерге тургустуган чугула чүүл болур. Шын шиидилгеин боттандырарынга ажылчы чоннарны киириштиреринің хевирлери хөй янзы. Оларның аразында кол черин кеземче болгаш негелде херектерин сайгарын көөрүнге дорт киржир улус төлөөлери ээлеп турар. Улус төлөөзи — шиптекчи-биле деп эргелиг. Хамаатылар сузка болгаш чурттуу эргелеп башкарарынга шупту киржир ужурлуг дээрзин В. И. Ленин демдеглеп чораан. Улуг баштынчы оны массаларны кижизидиниин аргаларының биреэзи, шын шиптирин хүлээп алырының магадылалы деп санап турган.

Республиканың улус судтарының улус төлөөлери бүгү талалыг амыдыралчы дуржулгалыг, делгем билиглиг кижилер болуп турар. Олар хөй-лу-дурумнерни болгаш эргечурумнарны быжыглаарынга, кем-керек үүлгедир чоруккa удур шыгыны демиселлин чугула сорулгаларын шиптирлээрниге бичe эвес улуун киириштирип турар. Оон-биле кады улус судтарының ажылынга оларның дорт киржилгеин курумеин эргелеп башкарарының школазы база болуп турар.

Улус төлөөлери кеземче болгаш негелде херектерни сайгарып көөрүнге киржири-биле чергелештир чон ортузунга эрге-хөй-лу пропагандалаар ажылды база чорудуп турар. Оларның хөй ийгүүзү совет хөй-лу-дурумнерниң идепкейлиг пропагандистери болуп, чон мурнунга лекцияларны, беседаларны кылын, соңгукчуларга отчёттарын берип келген. Олар судтың шиптирлерин күүседиринге, күрүнеге-даа, хөй-ниити-даа өнчү-хөреңгилерин самчыдаан таварылгада оларны дедир эгидериге, судтың тускай тодарадылгаларын күүседиринге хөй үүлдерин кылып турар.

Улус төлөөлери соңгукчулар-биле сырый харылзаалыг, тус черинің амыдыралын эки билир кижилер болур. Ынчангаш, олар назы четпээнинерби-ле, хайгааралга кирген кижилер-биле үре-түңнелдиг ажылдаар ужурлуглар. Улус төлөөлериниң идепкейин белдериниге улус судтарының чанында улус төлөөлериниң чөвүлелдериниң ажылы улуг идигин берип турар. Бо талазы-биле байлак дуржулгалыг черлер бисте эвээш эвес. Чижээ, Чөөн-Хемчик районда улус судунуң даргазы Н. Күжүгет, Тес-Хем районуун улус судунуң даргазы Д. Оюн-Бартан олар бо ажылды эки организастап турар.

ССРЭ-ниң соңгуур эргелиг болгаш соңгулдалар хүнүнге чедир 25 хар чеде берген хамааты бүрүзү улус төлөөлериге соңгудун болур. Олар боттарының хүүда мөзү-шынарыбиле, моральдыг болгаш политиктиг туруштуу-биле төлептиг кижилер болун турар.

Боттарының хөй-ниити даалгазынга берингген, соңгукчуларының идегелиин төлептиг-биле шынзылын чоруур төлөөлер эвээш эвес. Оларга Улуг-Хем районда библиотекарь Елена Сатовна Дамбаны, Шагаан-Арыг АТБ-зиниң ажылчын Тамара Кивовна Комлевны, Кызыл хоорайда эмчи сестразы Галина Васильевна Куликованы, пенсионер Мария Ивановна Баранованы болгаш өске-даа эштерин хамаарыштырын болур.

Улус судтарының ажыл-чорудулгазы хоойлу-дурумну болгаш эрге-чурумну, күрүне болгаш күш-ажылдың сагыыга-чурумун быжыглаарынче, социалистиг өнчү-хөреңгиин камгалаарынче угланган. Ол ышкаш хамаатыларның ССРЭ Конституциязында магадылаан эргелерин болгаш хостут чоруун, ат-алдарын база мөзү-шынарын, кадыгшылын камгалаар, кижилерни коммунистиг моральга кижизидери — оларның база код сорулгазы болур.

Районнарның болгаш хоорайларның улус судтарынга улус төлөөлериниң ам уламчылап турар эзлечлиг соңгулдалары — шын шиидилгеге ажылды чоннарны калбаа-биле киржир эргезиниң магадылалы. Ынчангаш оны бедик деңнелге эрттирер херек.

С. МОНГУШ.

Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүү.

МЕРГЕЖИЛИНГЕ БЕРДИНГЕН

Ортумак школа дооскан оолдун мурнунга «Өөредилгени улаштыр уламчылаар бе? Азы мелчээнин чымыштыр болгаш хүндүлүг ажылы-биле амыдырал-чуртталганы кошар бе?» деп айтырыг тургустунуп келген. Үзе шиптирер хүлээп алдынмаанда-ла шериг хүлээлгезин эртпеерге-биле келдиниинин келген. Шериг албанын Даш-оол төлептиг эрттирген. Чаныктар үе чоокшулаан, «Чаа бергеш, чуну кылырыл?» деп айтырыгны үзе шиптирлээр үеин ам-ка кылгеи. Хөй-ле мергежилдерни арадыңдан ол башкынымы шилип алган. Шериг албанындан хадышкан. Даш-оол Ондар Сут-Хемге кээл, башкылай берген.

Бир-ле хүн оны комсомол райкомунче келдирти берген. Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң пазы четпээнинер херектериниң талазы-биле өскелешкиге комсомолчу путёвка-биле барын ажылдарын мынчаан аңаа сүмелеп. «База-ла урутлар-биле ажыл-ла-дыр. Комсомол бүүгеп турар болганда, баар апаар дээн бодал-биле» ол аңаа чөпшөөрешкен.

Үе чаңгыс черге турар эвес, арга-дужуулга чылдар-биле келир болгай. Даш-оол ажылынга чоорту өөренип, оон чажиттарын шиидеп ап эгелеп. Эш-өөрүнүн оны чоорту «Ажырбас милицияга ажылдап болур кижи-дир» диже каалтары оон болуңга бүүрелин оттуруп турган. Дараазында аңаа байысалчының ажылын бүүрээн. Кандыг-даа ажыл ындыг болгай, чаа ажылдан чоруур кижини баштайгы бергелерге албан таварыштырар. Ындыг-даа болза Даш-оол Кан-оолович Ондар хоомун эш-өөрүнүн, ыраңгын Чөөн-Хемчик райкүүскомунун иштики херектер килдизиниң ажылдакчызы Э. Шыырапты арга-сүмезин-биле хөй-ле чүүлге өөренгеи. Д. К. Ондар амыдралын оон бээр милиция ажылдакчызының амыр эвес ажылы-биле холбаан. Ол ам бо хүннерде Омск хоорайда милициянын дээди школазында бот-өөредилге-биле өөренин турар.

Арат төлөөзи кижи болганымда, Д. Ондарның иштеп дооскан херектерин көрген суттарга чаңгыс эвес удаа олурдум, кириштим. Оон ажыткан херектерин иштелгеже катап эгилер ындыг таварылга колдуунда болбаан, хуусаазы эрткен, ажыттынмаан херек чок. Корум-чуруум камгалакчыларының ажылынга чүүлге чүве — корум-чуруум, кем-керек үүлгедир чоруктар болдурбазы-биле профилактиктиг хемчеглерни ап чорудары болур дээрзин ол кончут эки билир. Хөй-ниитиниң корум-чуруумун үреп болгу дег, арга-дары ижерине сундулуг кижилер-биле ол докталмал беседалажып, чугаалажып, оларга арга-сүмезин берип турар.

Милициянын улуг лейтенантызы Д. Ондар Эрзин суурда күш-ажылчы коллективтерге бо-ла чеде бээр, социалистиг хоойлу-дурум дугайын тайылбырлаан турар. Райпо шутумунда садыг черлерге өре-самчыдал кылган кижилерден 1260 рубльди эгиткен. Районнуң совхозтарында хүлээнген ажылынга ээ-харысалга чогу-биле малмаган чидиргеи кижилерден самчыгдалы дээш 2652 рубльди күрүнеге олардан эгиттиргеи. Эрзин райкүүскомунуд иштики херектер килдизиниң улуг байысаакчызы Д. К. Ондарның аңаа киржилгеин улуг болгаи.

Даш-оол Кан-оолович ам боду дагдыныкчы. Килдистің аныяктары Т. Шойдак, Р. Кундуу олар оны мергежилгелерни-биле банкыыс джиир. Хөй-ниитиниң ажылында ол өөрде чыда калбас. Уран чүүлге ол хандыкшылдыг. Ынчангаш концерт-көрүлдеге бо-ла киржи бээр.

Корум-чуруум камгалакчыларының ажылы дүп-хүн дээр эвес. белең эвес хүлээлге. Ынчангаш аңаа ол мергежилге сеткил-сагыжындан берингеи кижилер ажылдаары чугаажок. Милициянын улуг лейтенантызы ындыгларны одуруунда.

А. ТАВА.

МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

Айыылдыг кемниг херек үүлгедиккизин тударда дидим болгаш шиитпирлиг ходелгени дээш Марий АССР-ниң Йошкар-Ола хоорайының улус депутаттарының Ленин район Совединиң күүсекчи комитединиң иштики херектер килдизиниң милиция салбырының командири милициянын улуг сержантызы Владимир Михайлович Романовту «Ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле тергиин эки бараан белүүшкүнү дээш» деп медаль-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун омуизээнинден РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму шаңнаан.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛ ДАЙЫНЧЫЛАРЫНЫҢ ГВАРДЕЙЖИЛЕРИ

ВЦСПС-тиң даргазы С. А. ШАЛАЕВ-биле беседа

Улуг Октябрьниң баймралын совет кижилер күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик идепкейлиг чоруктун байдалынга ужурашкан. Олар болза, ленинчи партиниң долгандыр Ачрый каттышмышаан, СЭКП-ниң XXVI съездиэниниң, бистиң партиниң ТК-зының даразындагы Пленумларының шиитпирлерни күүседири дээш хей-аът киришкининг ажылдап турарлар.

Ажылчы ангының, колхозчу тараачыларның, улусчу интеллигенциялың чогаадыкчы күш-ажылы-биле Төрээн чурттун байлакшылы улам-на көвүдеп, оон будурулгечи болгаш эртем-техниктиг күүш-шыдалы быжыгып турар. Күш-ажыл будуруқчулуг болган тудум-на, инити түүнелге кижи бүрүзүнүң салышкыны улам улуг болган тудум-на, совет ег-бүле бүрүзүнүң чаагай чоруу улам бедик болур.

Күш-ажылчы шылгаралдың кижилерни алдаржыдар, оларны бүгү никитиниң хүндүткели болгаш макталы-биле сургажыдар дээш бисте хей-ле күүлжерни кылып турар. Оон тодаргай херечизи болза, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының 297 тиилелчизинге 1984 чылда СССР-ниң Күрүне шаналын тыпсыр дугайында СЭКП ТК биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы болур.

Бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарының хөй миллион армиязын төлептин-биле төлээлеп турар лауреаттарның алдарлыг орнаалында чаа кижилер немешкен. Ам ында ийи муң ажыг ажылчыннар, колхозчулар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар бар. Ол дээрге, будурулгениң хемчээлин улгаттырары, күш-ажылдың будуруқчулуун бедидери, продукциниң бот-үнезин чингедири, оон шынарын эвижидери дээш чарыпка эне бедик көргүзүдерни чедип алгылаан, дыка хей үнелиг эгелээшкиннерниң инициаторлары, идепкейлиг чаартыкчылардыр.

Шаннатканнарның аразында эн-не улуг балык—129 кижи бригадирлер болуп турар. Олар болза улус ажыл-агыйының бүгү-ле кол алырларын төлээлеп, күш-ажылды организаттарының болгаш идиг бээрниң бригада керээзиниң бедик ажыктының черек кырында көргүскен кижилер болуп турар.

Нефть үлетпүрүнден даг породаларын өрүмеп үттээриниң Бүгү-эвилел рекордун тургузуп, эрткен чылдың сентябрь 30-де-ле бешь чыл даалгазын күүседипкен Главтюменьнефтегазтың өрүмнээр ажылдарының Сургут эргелелинде өрүмекчи мастер Василий Ларионович Сидоренко бар. Ол шыкаш «Бүгү-ле сиваживаларны — ажылдап турарларның фондузунга» деп шимчээшкиниң эгелекчизи Владимир Андреевич Васильевтиң (Тюмень областың «Юганскнефтегаз» будурулге каттыжымышкыны) бригадазының дуржулгазы улус ажыл-агыйынга аажок улуг ужур-дузалыг болуп турар. Сөөлгү үш чылдың дургузунда бо бригада сиважиларның ажылдаарының септелге аразының үезин 225 хонуктан 395 хонук чедирип, пландан ажыг нефть тывыжын ийи чартык катап көвүдеткен болгаш ийи миллион ажыг киловатт-шак электри энергизын камнап алган.

Хөмүр-даш үлетпүрүнде ажылдың бедик ажыктыг чоруун ССРЭ-ниң Күрүне шаналының лауреады Олег Борисович Бобровтуң дуржулгазы көргүзүп турар. «Воркута хөмүр-даш» будурулге каттыжымышкынының «Воршагорская» шахтазында хөмүр-даш тывыжының талазы-биле оон удуртун турары, участок, стахановчу шимчээшкиниң алдарлыг чаңчылдарын уламчылавышаан, эн-не берге байдалдар турза-даа, дөрт чыл дургузунда чыл санында-ла миллион ажыг тонна хөмүр-дашты казып тып, материалдыг база энергетиктиг курлавырларны ажаок хейү-биле камнап ап турар.

Чурттун улус ажыл-агыйын хөгжүдүрүнге чүгүлээ рольду бар энергетиктиг күүчүлерни эки ажыглаары ойнап турар. Бо участокка курлавырларны дилеп тывар талазы-биле Ладыжинскиде ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг ГРЭС-тиң котел-турбина цехинин улуг машиниин Станислав Михайлович Процышын чүгүлээ рольду киргген. Дериг-херексеелдерни таартын кылыры, чогаадыкчының санаалдарын практикага калбаа-биле шигээдип нептереткени одалганы ойлей чарыгдап турган, электри энергизын хейү-биле ажылдап үндүрүп коллективке берген.

Кара металлургияда кан эвилдиркичилериниң эн эки бригадаларының бирээзин Новолипецкиниң Ю. В. Андропов аттыг металлургия комбинадында Александр Антонович Чеграхин удуртун турар. Эрткен чылын оон удуртканы бригада доктаатты́нган даалгадан ажыг 16 муң тонна эки шынарлыг канны эвилдиргеи болгаш 128 тонна марганец холуксаалыг феррос эвилдиргилерни, 1028 тонна чижеглээн одалга түүлүн камнап алган. Бригадир боду чуртта эн улуг кан эвилдирер цехтиң төлевилээн күүзүн хуусаа бетинде шигээдиринге, депшилгелиг технологияны шигээдиримге хууда улуг салышкынын киргген.

ССРЭ-ниң Күрүне шаналын, ол ышкаш Сибирьниң эртем-будурулге ыяш белеткел каттыжышкынының Карабульск ыяш ажыл-агыйының комплектиг бригадазының бригадири Леонид Николаевич Гневашевке тывыскан. Оон удуртканы коллектив беш чылдың үш чылдарында 434 муң кубометр планныг тургаш, барык 760 муң кубометр ыяш аймаан белеткээн. Бо мурааачы бригадирниң ажылының дуржулгазын чурттун дыка хей ыяш белеткелчилери үлегерлеп алгылаан.

Чаа лауреаттарның аразында машиналарның база приборларының, өске-даа онзагай дериглелерниң чогаадыкчыларының улуг бөлүү база бар. Олар дээрге, СЭКП-ниң XXV съездиэ аттыг «Интеграл» будурулге каттыжымышкынының полупроводник приборларының чыып эптекчизи Нина Михайловна Добрицкая, Львовтуң В. И. Ленин аттыг будурулге каттыжымышкынының хоюглакчылар бригадирди Юрий Васильевич Кротов, Минскиде Белоруссияның Компартиязының 60 чылы аттыг шак заводунуң бригадири Галина Павловна Маевская-дыр.

Ада-чурттун Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга алдар болдурген шалыпчы күш-ажыл хүн келген тудум-на хайнытып турар. Найысылалдың Лихачев аттыг автозаводунуң ийи чартык муң ажыг ажылчыннары ол байырлалда боттарының хууда бөш чыл планнарын доозар деп шиитпирлээнгер. Ол чарыштың мурнуку одурунда пресс корпузунуң механиктиг чылда ажылдарының слесары Александр Юрьевич Зоголь чоруп турар.

Бодунуң хууда харысалгазымга хүлээп алганы, канналганын он хире дериглелерге ажылдап, эн-не парын болгаш харысалгалыг операцияларны кылбышаан, бо шалыпчы ажылчын түүлге тергини эки шынарлыг продукцияны кылып үндүрүп турар. Оон санаалын ёзугаар участокта эде планнаашкынны кылган, оон аттында ажыл шагынын чидирин кызырылган болгаш күш-ажылдың будуруқчулуу дыка бедеэн.

Үлестүрүүн чамдык адырларында кылып чорудун турар экономиктиг улуг хемчээлдиг шевелде ёзугаар Ленинградтың Н. М. Шверник аттыг «Электрик» деп заводу бо чылдың эгезинден бээр ажылдап турар. Ажыды башкарарының чаа аргазының чогумчалыг түүнелдери ам безин черле илдеп. Будурулгеде күш-ажылдың будуруқчулуу дыка өскен, продукция будурериниң деп дески чоруу эвижээн, чарган керээлер ёзугаар заводка кезектер бээриниң планы үргүлүү чус хуу күүсеттинер анаргаа. Курлавырларны дилеп тыварыга болгаш будурулгениң ажыктыын бедидериге слесарь-инструментальщик Валентин Иванович Левашко бодунуң хууда улуг салышкынын киргген. Оон белеткээн технологтуг дериглени чүгле «Электрикте» эвес, харын чурттун өске-даа хей-хей будурулгелериниде калбаа-биле ажыглап турар анаргаа.

Улустуң хереглел бараанларын будурериниде болгаш чоонуң хандырылгазында ССРЭ-ниң Күрүне шаналының дыка хей лауреаттары ажылдап турар. Даштыкы аргыглыг хеп кылын будурер талазы-биле Москваның будурулге каттыжымышкынының бригадири Валентина Федоровна Журавлева беш чылдың эгезинден бээр 12 чыл нормазын күүседипкен. Ол ам профессионал-техниктиг училищениң доозукчуларынан бүрүн тургустуган бригаданы ийи чыл удуртун келген, олар күш-ажылдык планнаттынган будуруқчулуун база-ла дыка ажыр күүседип турар. Валентина Федоровна бодунуң байлак дуржулгазын аныяктарга харан чокка дамчыдып, чүгле эрткен чылын безин профессионал мергежилинге аныяк 56 ажылчыны өөреткен.

Чурттун Аъш-чем программазын чедишкининг боттандырарыга, агроөлетпүр комплекизин хөгжүдүрүнге СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунда ажыктын, кодээ ажыл-агыйны улам кодүрериниң чугула фактору болза, черин улуг хемчээл-биле мелиорастаарын калбаатыры болур.

Чаа лауреаттарның аразында чурттун мелиораторларының алдарлыг стрединың төлээлери база кирип турар. Оларның бирээзинте «Москмелиорация» каттыжымышкынның № 14 «Сут тудугнун» Ногинскиде көжүп чоруур механизаттынган колонязының бригадири Валерий Иванович Иванькин хамааржыр. Оон удуртканы коллектив беш чылдың эрткен үш чылында-ла дөрт чыл даалгазын доозукан, бедик шынарлыг кылган ажыладарының бот-үнезин он-он муң рублиге чингеткен.

ССРЭ-ниң Күрүне шаналын оон ангыда кодээнин эн эки төлээлекчилеринге: колхозчуларга, совхозтар ажылчыннарына, кодээ ажыл-агыйның өске-даа будурулгелериниң ажыдакчыларына тывыскылаан.

Күш-ажылды организаттарының дешилгелиг хевирлерин шигээдириниң, хей чылдарның дургузунда хову ажылдарының технологизин доктаамал бедиин келгениниң ачызында Волгоград областың «Рассвет» колхозунга Иван Никитович Киселёвтуң баштаны механизаттынган звено чаагай дужуттуг ап келген. Ол ышкаш Кабардино-Балкар АССР-ниң «Кызыл Кавказ» колхозунуң тракторист-машинизи Хамидби Хамидович Гутов чер ажылының бедик культуразының талазы-биле сургажаан. Эстон ССР-ниң «Выхма» колхозунда Аста Хансофна Романовская инек бүрүзүнден-не ортумаа-биле 6825 килограмм сүттү саап ап келген.

Азербайджан ССР-ниң В. И. Ленин аттыг совхозунуң улуг хойжузу Джаббар Алескерович Джаббаров 1830 хоюнуң баш санындан-на инити республикадаазындан ортумаа-биле барык ийи катан хей — 4,2 килограмм бедик шынарлыг дуктуг кыргын, чус хойга оннаштыр 118 хураганны ап келген.

Кодээ ажыл-агыйны өскедаа ажылдакчылары, лауреаттары шуптуу-ла шак ындыг бедик түүнелдерни чедип ап турар.

Лауреат ажылчыннарны чедип алгылаан күш-ажылчы тиилелгелери социализмниң бодунуң алыс утказында, инитилелдиг чаагай чоруу дээш хостуг күш-ажылда сиилгекен төттүмес аргаларны хереглел турар-дыр. Оларны үлегер-чижээ бистиң чуртувустуң миллион-миллион ажыл-ишчилерни эн бедик будурулгеге көргүзүүлерни чедип алыры дээш демиселче хей-аът киирип турар. Шалыпчыларның дуржулгазын илбаа-биле вептередири — партиниң салган планнарын чедишкининг күүседириге эн чугула үүл болуп турар. Профэвилел организацияларының сорулгазы болза ол дуржулганы күш-ажылчы бүгү-ле коллективтерге чедиргир болдурарында болур.

Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели бедик шаналы-биле чаа лауреаттарга изиг байыр чедирип, беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүседири дээш социалистиг чарышка чогаадыкчы улуг чедишкиннерни оларга үзүп турар.

(СЭТА).

СОВЕТ КУЛЬТУРА МАСТЕРЛЕРИНИҢ ЧАА ОТРЯДЫ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында литература, уран үүл болгаш архитектура талазы-биле Ленинчи болгаш Күрүне шаналдарының комитединиң даргазы Г. М. Марков-биле беседа

ССРЭ-ниң 1984 чылда Күрүне шаналдарын тывысканы литература болгаш уран үүл ажылдакчыларының хей национал социалистиг культураның хөгжүлдезинге салышкыының база бир чайыннанчак үнелээшкини боон турар.

Бо чылын бистиң комитеттиң ажылының мурнуу чарымда ёзулуг төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун — ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелин тургускаанындан бээр 50 чылы боон, ону бүгү хей национал-дыг совет уран чогаал интеллигенциязының чайыннанчак байырлалы кылдыр демдеглээн. Эш К. У. Черненко юбилейлиг пленумга чүве чугаалаан, инити литератураның болгаш уран үүлүүн чедишкининиң эн-не чиге үнелээшкини— улустуң ядея-угаан-бодал овур-хевирин тургузарынга оларның чедирер салдарының боттуг ө-чаразы болурун демдеглээн. Бистиң партиниң болгаш чазактың удуртуқчузунуң ол сестерин бүгү совет культурага хамаарыштыр көрүп болур. Чаа лауреаттарның — анчы-анчы республикаларының төлээлекчилериниң чогаадыкчы ажылдары — чогаалчыларның амыдырал-биле харылзааларының, социалистиг реализминиң арга-методунга оларның шыычызының чайыннанчак хереченги, бистиң хей национал-дыг культурабыстың идея талазы-биле чаңгыс авиниң көргүзүү боон турар.

Литература талазы-биле Евг. Евтушенконуң «Ава болгаш нейтроннуг бомба» деп поэмашулутлели шаналы-биле демдеглеттинген. Чаш наанын дайын соолунуң аар-берге үезинге таварышкан салгалдың төлээлекчизи боон, мындыг улуг хемчээлдиг публицист чогаал ажылын тургускаш, ол сураглыг совет шулукчу, бодунуң тайбыгын каңгалаан, ядролуг дайынның кыжанышка удур үнүн көдүрүп, оон кыскычыларын киленгээшкин-биле сойгаан турар.

Азербайджан шулукчу Б. Вагабзаденин «Чаңгыс корабльде бис» деп номда чаа шулуктери бедик шаналы-биле демдеглеттинген болгаш олар херек кырында чүүлдерни философту ёзу-биле сайгарганы айтырыгларының чугулазы-биле онзаланып турар. Оларда бомбүрзектин салым-хуузунуң дугайында сагыш салып турар бистиң үеним кижизиниң нарын иштики сагыш-сеткилин илередип турар.

Грузин шулукчу Ш. Нишнианидзениң «Чыынды чогаалдар» номунда кирген чогаалдары тематиказының калбаабиле, бистиң хүннерни ажылжының дугайын, төрээн черинин, каас-чаражының дугайын чечен болгаш ыяшылдыг чугаалаан билир талазы-биле ылгалып турар.

Г. Матевосиниң «Сээн адаторелин» деп чогаалдар чыындызында кирген тоожулары болгаш чечен чугаалары бүгү-эвилел номчуқчузунга сонуурганчыг. Оларда бөдүүн ажыл-ишчилериниң аажы-чанарын бижээни бедик мергежилдиг болгаш шын боон, авторнуң дылы-биле онзагай байдалдыг бижиттинген. Бо чылдың шаналы-биле демдеглеткен ол чогаалчы төрээн Арменизының күш-ажылчы керектериниң төөгүүчүү боон турар.

«Егор Иваныч» деп документалдыг телефильмде амыы үеним ажылчыныың бедик ажыы-чан будужунуң дугайын Кузбастың шахтёрлар бригадазының ыыриакчы дуржулгазы-биле чугаалап көргүскен. Ол фильмни СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга бистиң үеним кижизиниң овур-хевирин илереткен мергежилдиг ажылдарының санынга киир аалаан. Ол болгаш «Көдээ тоожулар» деп соолгу чылдарның бөлүк теледамчыдылгаларының фильмнери дээш сценарист болгаш режиссёр И. Беляев бодунуң доктаамал ажылдакчылары-биле кады бедик шаналды алган.

Революция темазы — С. Бондарчуктуң «Кызыл конгалар» деп киноэпопеязының төвүүде. Америк журналист Д. Ридтин номнарынга үндезилээш, бо чүс чылдың эгезинде Мексикага революстуг шимчээшкиниң болгаш 1917 чылдың Петроградка Октябрьның өндүр улуг хүнинериниң калбак хевирин экранга режиссёр тургузуп, көргүзүп турар. И. Мележтиң романын ёзугаар белорус кинематографистериниң тыртты́рганы «Тулвада кижилер» деп фильмниде Белорусь Полесьеге Совет эрге-чагырганын тургустуларының үезинде шыгыы болуушкуннарны көргүзүп турар. Сценарийниң автору болгаш режиссёру В. Туровка баштаткан ол фильмни бөлүк тургузуқчулары база шаннаткан. Шаннатканнарның аразында — «Гепийниң чалыы чылдары» («Узбекфильм» болгаш «Таджикфильм» киностудияларга кылган) деп кино-чурук база бар. Сценарист О. Агишев болгаш режиссёр Э. Ишмухамедов ортаакы үүс чылдың Бухаразының байдалын төөгү талазы-биле шын көргүскеш, улуг эртемдеп Авиценниениң амыдыралының үлегер-чижээ-биле кижиниң быжыгып, тургустуларынга эртемниң болгаш уран үүлүүн кандыг салдарны чедирерин көргүскеннер.

Театр уран үүлүүнүң талазы-биле А. Гончаровтуң талантылыг режиссуразы болгаш оон актёр эш-көрүүнүң ажылы шаналы-биле демдеглеттинген. Олар-биле кады ол Москваның Вл. Маяковский аттыг үлегерлиг театрынга «Мцен можузунуң леди́зи Макбет», «Клим Самгинниң амыдыралы», «Дамчыыр чугаа» деп шиилерни тургускулаан, бистиң уран үүлүвүстү чайыннанчак овур-хевирлер-биле, эрткен үеним уран чогаадылга талазы-биле бүзүрелдиг чоруктары-биле байлакшыткан. Олла коллективтиң тургусканы болгаш база-ла бедик шаналды алганы А. Салынскийниң «Дамчыыр чугаа» деп шиизинде революсчу хүлээлгеге шыычы чоруктуң темазын көдүрүп турар. А. К. Толстойнуң төөгүүт трилогиязын Ленинградтың В. Ф. Комиссаржевская аттыг театрынга совет сценаны бир-ле дугаарында долузу-биле тургузуп көргүскен. Режиссёр Р. Агамирзяниың удуртулгазы-биле оон тургузуқчуларының коллективи шаанданы эрткен үеним болуушкуннарын амыы үеге билдингир кылдыр тургузуп көргүскеш, база шаннаткан.

Совет ыры улустуң ханы сонуургалын болдурган. Ол жанрның эн улуг мастерлериниң бирээзи — РСФСР-ниң улустуң артизи Э. Колмановский соолгу чылдарның ырылары дээш шаннаткан. Оон ырылары патриотизм болгаш хамаатты хүлээлгелерни медерел билири-биле, тайбыгны камгалаан арттырарыныа күштүг күзел-биле сиилгекен болгаш чүректиң ханызындан, чылыг чорук-биле долдуунган. Молдав ССР-ниң улустуң артизи Е. Догавың уран-чогаал ажылы национал ажыы-чанчылдарны хүндүлеп көөру-биле онзаланып турар. Ол «Лучафэрул» деп балетте болгаш ырыларында болгаш музыкаында-даа онза тодаргай илереттинип турар.

Чаа лауреаттарның дамдызында — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Богачёва бар. Оон онзагай чоруу, үмүүн улуг диапозону бистиң чуртка болгаш даштыкыга-даа опера болгаш концерт-даа сценаларынга чедишкининг ырлаар аргазы берип турар. Совет патриотчу ырыны илереттиринге РСФСР-ниң улустуң артизи И. Кобзон улуг салышкынын киирип турар. Аңаа соолгу чылдарның концерт программалары дээш шаналды тывыскан. Оон чаа ажылдары— ыраажының хамаатты турушту бүзүреддин-биле күүсеткен ырылары боон турар.

Латвий ССР-ниң улустуң чурукчузу Д. Скулменин «Ыры» деп триптиниде болгаш «Нитя», «Салгал» дээр чуруктарында улустуң амыдыралы, оон революстуг эрткен үеним алдарлыг арынары көргүстүүген. Оларда буянныг-чаагай болгаш эрес-дидим чорукту, патриотизмни болгаш ариг алдар-атты чуруп илереткен. Чурукчу Б. Джалаловтуң «Дужут ажаалдазы» болгаш «Танцының тывылганы» дээр монументалдыг сиилбишкининериниде хүнзээректиг үзбек черни алдарлыдыр чурааи. РСФСР-ниң улустуң чурукчузу В. Сидоровтуң пейзаж-чуруктары орус көдээ черге болгаш төрээн бойдузунга ынакшылды көргүзүп турар.

Таллиниде Культураның болгаш спорттуң В. И. Ленин аттыг ордузунуң архитектуразы ССРЭ-ниң Күрүне шаналы-биле демдеглээн. Р. Каритың баштаан коллективиниң тургусканы ол тудуг Эстониниың найысылалының төвүүнүү төөгүлүг ансамбли-биле тудуш холбаалыг кылдынган. Онзагай хевирлиг архитектура-тургузуулуг далай вокзалының бажыны корабль парустарыбиле каастап-шимээн бажыны ханалары Ленинградтың эрикче көрүнген районунга онза уран-шевер хевирни киирип турар. Архитектор В. Сохиттe баштаткан, ол комплексти кылып тургусканнар база лауреат болганнар.

С. Алексеевтиң «Маадыр фамилиялар» деп ному уругларга таварыштыр бижээн чогаалдар дээш Күрүне шаналын алган. Чогаалчы бодунуң чечен чугаалларында Ада-чурттың Улуг дайынының шиитпирлиг үелериниң, оон киржикчилериниң маадырлыг чуруктарының дугайын тоожуп турар. Бөлүк туркмен киноматографистер — «Эр ёзу-биле кижизидилге» деп (режиссёрлары У. Сапаров биле Я. Сейидов) фильмниң тургузуқчулары уругларга чогаалдар дээш шаналды алган. Ол кино-чурук аныяк көрүүчүлерни эрес-дидим, быжыг тура-сорукка кижизидериниге дузалап, бодунуң Төрээн Чурааңга ынак болурунга өөредип турар.

Совет культураның мастерлериниң бистиң чурттуң бедик шаналы-биле демдеглеткен чаа отряды боттарының талантызын болгаш соруктут ажыл-ижин улуска бараалгадыр, совет кижилерни социалистиг Ада-чуртка, ленинчи партияга ынак болурунуң ёзузунга кижизидер талазыбиле партияның шыычы дузалакчылары болурунга бүзүрээр мен.

(СЭТА).

Совет-алжир харылзаалар улам хөгжүүр

АЛЖИР. (СЭТА). Алжир Улус Демократтыг Республиканың президентизи, Национал хосталга фронтузу партияның чиргине секретары Шадли Бенджедид национал хамаарышпас чорук дээш алжир улустуң чепсектиг демиселинин эгелээнинің 30 чылынга холбаштырган байырлалдарга кириишкен даштыны чурттарының корреспондентилерин хүлээп алган.

ССРЭ-ниң болгаш АУДР-ниң аразында харылзаалардың найыраадыг байдалын совет журналистер-биле беседаның үезинде Ш. Бенджедид демдеглээн. Совет Эвилелиалжир улустуң талазынга чайгыдыы чок турзуп, анда дузалакчыны болгаш детиктирери кезеде көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар деп, ол чугаалаан.

Совет-алжир харылзааларны улам ыыдай быжыглаары вотежок чугула деп, президент айыткан болгаш бо керекте ийи чурттарның информация органнарының чугула ролюн онзалап демдеглээн. Ийиларадыг болгаш хей талалыг кады ажылдажыгалыг алжир болгаш совет улустар боттарының дугайында улам эки биичир ужурлуг деп, ол чугаалаан. Бистиң чурттарывыстың политиктиг, ажыл-агый болгаш культура амыдыралында эң чугула болуушкуннарының дугайында. Алжирниң болгаш Совет Эвилелиниң төөгүлүг, богунгу амыдыралын парааларга улам тодаргай чырыдар ужурлуг деп, президент чугаалаан.

НХФ партиниң Политбюзунуң болгаш чазактың кежигүннери журналистер-биле ужуражмышкынга киришкен.

Чөптүг информация чуруму дээш

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). СЭТАның корреспондентизи С. Байбаковтуң данчытканы болза: информация айтырыгларының талазы-биле КНО-ның Кол Ассамблеязының Политиктиг тускай комитединде чугаалажышкынар политиктиг чиргиг чоруулаанын байдалында болуп турар.

Делегейниң информация солчулгазының талазы-биле империалистиг адбадаашкынны соксадырын Барыын чуктун күрүнелериндеи көгжүн олурар чурттар негел, бо талазы-биле демократтыг чаа чуруму тургузарын саналдап турар. Хей делегаттар, оларның аразында Алжирниң төлээлекчизи Абдалла Баали КНО-ның тускай организацияларына хамаарыштыр АКШ-тың администрациязының өжээтен туружун шыңгыы буруу шапкан. КНО-ның чугула органнарының бирээзи болур. ЮНЕСКО-га хамаарыштыр АКШ өжээтен политиканы чорудуп турар. Нациялар инитилежилгезинин информация ажыл-чорудулгазын хажыдар дээн Вашингтонуң орааладжышкынарын доп-дораан соксадырын Алжирниң төлээлекчизи негээн. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарынга информациялың национал органнарын тургузар талазы-биле күженнишкиннерни үзериниче угланган барыын чүк чурттарының орааладжышкынарын хей делегаттар шыңгыы буруу шапкан.

Хөгжүн олурар күрүнелериниң дүрүм ёзугаар чүткүлүн социалистиг чурттар деткээн болгаш информация солчулгазын делегей эргезинин бүгүнинги дүзээн көрдүгеи нормаа-чижектеринге, өске күрүнелериниң ыыткы керектеринге холгаарлашпазының принципинге боттандырар дугайында айтырыгны тургускан. Дайынны, милитаризмни, расизмни, күчүлээшкинни пропагандаларын доп-дораан соксадыры, масалыг информация чепсектериниң ажыл-чорудулгазын тайбыгын болгаш дешилгелиг эрге-ажыктарын хандырарынче угландырары хамыктың мурнунда эргежок чугула деп, совет төлээлекчи В. М. Казаков медеглээн.

Кижи төрелгетенни узуткаарын болдурбас

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ядролуг боо-чепсектерни эндере будуреран соксадыр дугайында чугаалажышкынарны доп-дораан эгелээрине кыйгырган резолюция төлевилелин нациялар инитилежилгезинин чугаалажын көрүүшкүнүнге хөгжүп олурар болгаш социалистиг чурттарның болуу киргген. Бирги комитеттин (политиктиг айтырыглар болгаш аймык чок чоруктуң, чепсегленишкинин дүжүрериниң айтырыгларының талазы-биле) чугаалажын көрүүшкүнүнге киргген документиде айытканы болза: чепсегленишкинин дүжүрер талазыбиле бүгү делегей конференциязын чымылдырары ядролуг чепсекти дүжүрер талазы-биле чугаалажышкынарны белеткээнинің болгаш чорударының эн-не таарымчалыг хевири болуп турар. Боо-чепсекти эндере будуреран соксадыр болгаш чепсегленишкинин дүжүрер талазы-биле практиктиг хемчегелерни ажылдап ылыырын доп-дораан өгелээрине болгаш ол сорулгабиле КНО-ның тускай комитедин тургузарынче документинин авторлары кыйгырган.

Чепсегленишкинин дүжүрер талазы-биле бүгү делегей конференциязын чымылдырар дугайында идеяны социалистиг чуртар деткин, ядролуг дайынның кыжанышкынын чайлаадыр, боо-чепсектерни эндере будуреран кызыгаарлар дээш делегейиңи бүгү чурттарының күженнишкиннерни каттыштырар орунка чогуур үезинде чугула баанын кылдыр саналып турар. Ол конференциянын чымылдыраар дугайында айтырыгны КНО-ның бирги комитединде чугаалажын көрүп турар. Ынчангаш ук Пленум бистиң мурнуусуна база улуг сорулганы салып турар.

Э. СААЯ.

Монгун-Тайга райкуускомунуң көдээ ажыл-агый будурулге эргелелиниң начальниги.

Кижи төрелгетенни узуткаарын болдурбас

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ядролуг боо-чепсектерни эндере будуреран соксадыр дугайында чугаалажышкынарны доп-дораан эгелээрине кыйгырган резолюция төлевилелин нациялар инитилежилгезинин чугаалажын көрүүшкүнүнге хөгжүп олурар болгаш социалистиг чурттарның болуу киргген. Бирги комитеттин (политиктиг айтырыглар болгаш аймык чок чоруктуң, чепсегленишкинин дүжүрериниң айтырыгларының талазы-биле) чугаалажын көрүүшкүнүнге киргген документиде айытканы болза: чепсегленишкинин дүжүрер талазыбиле бүгү делегей конференциязын чымылдырары ядролуг чепсекти дүжүрер талазы-биле чугаалажышкынарны белеткээнинің болгаш чорударының эн-не таарымчалыг хевири болуп турар. Боо-чепсекти эндере будуреран соксадыр болгаш чепсегленишкинин дүжүрер талазы-биле практиктиг хемчегелерни ажылдап ылыырын доп-дораан өгелээрине болгаш ол сорулгабиле КНО-ның тускай комитедин тургузарынче документинин авторлары кыйгырган.

Чепсегленишкинин дүжүрер талазы-биле бүгү делегей конференциязын чымылдырар дугайында идеяны социалистиг чуртар деткин, ядролуг дайынның кыжанышкынын чайлаадыр, боо-чепсектерни эндере будуреран кызыгаарлар дээш делегейиңи бүгү чурттарының күженнишкиннерни каттыштырар орунка чогуур үезинде чугула баанын кылдыр саналып турар. Ол конференциянын чымылдыраар дугайында айтырыгны КНО-ның бирги комитединде чугаалажын көрүп турар. Ынчангаш ук Пленум бистиң мурнуусуна база улуг сорулганы салып турар.

Э. СААЯ.

Монгун-Тайга райкуускомунуң көдээ ажыл-агый будурулге эргелелиниң начальниги.

БОНН. «Америк ядролуг ракеталарны тургузарын соксадыр!» деп лозунгуг улуг чыскаалдар Германияның Федеративтиг Республиказынга болган. Европа дитке тайбыгны болгаш чавырлышкынны камгалаарынга шиитпирлиг илергейлээр дээш Барыын Германияның хоорайларының кудумчуларынга он-он муң кижилер чыскаалып үнген.

Хунсрюкте шериг базазынга чалгынныг америк ядролуг ракеталарны тургузарын планнап турар. Ол шериг базазының чанынга улуг чыскаал болган. Ук базадан Рурнуң Дуйсбург хоорайынга чедир чыскаалганнарының эрткен орунуң узун дурту 210 километр четкен. Ажылчыннар болгаш студентилер, профэвилел, хереженнер болгаш аныяктар организацияларының төлээлекчилери чыскаалга киришкен.

ЧУРУКТА: чыскаалдың киржикчилери. АП—СЭТА-ның фотозу.

БЕЛЬГИЯ. Ажыд чок чоруктуң болгаш өртектериниң өзүлдезинге, боттуг орулганың улам-на кудулаанынга, үнүүрүглериниң бедвэминге киленгээшкинин чурттуң чонунуң калбак бөлүктери илергейлеп турар. Тускай медээни ёзугаар алырга, Бельгиядa 638 муң кижи ажыл чок, ол дээрге чурттуң күш-ажыл кылын шыдаар чонунуң 15,6 хуузу-ыыр.

Ажылчы чоннарның амыдыралчы эргеажыктарын камгалаар дээш массалыг чыскаалдар хей хоорайларда болуп турар.

ЧУРУКТА: ажыл төлевирин ыызырар дээн шиитпирге ухуралаашкынны илергейлээн Брюссельдиң орт шериглериниң болгаш бок арыглаар ажылчыннарының чыскаалының үезинде.

Бельга-СЭТА-ның фотозу.

ХУМАГАЛААР

Монгун-Тайга — калыг-дошкун эгаар-бойдустуг, калыг-берт сиилгелиг черлериниң бирээзи. Маңнаа тараа-даа тарывас, ыал чемниң культураларын-даа өстүрбес чер. Ынчангаш райониуң совхозтарының ишчилери кышка уткуштур ыал чемни тоогунда Өвүр районунуң Тес-Хеминиң, оон турзук Сут-Холдуң деңгээлериниңдеи белеткеп ап турар. Бо чылын 2500 тонна сиген белеткээр планнывысты бүрүн күүседип алган бис.

Район деңгээлериниңдеи ыраак черге ыал чемни белеткээринин бот-үнези дыка аар дээрзин билип турар бис. Ынчангаш совхозтарның чайгаар бүткен одарларын хумагалаар талазы-биле айтырыгны мурнундан бээр чугулаан келген бис. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлери аңаа эш К. У. Черненконуң чугаазы бистерге дорт-ла хамаржыр болду. Ол «Чайгаар бүткен одарларны холга ап, чурумчудары — соңгаарлаттынмас херек. Оларның деңгээлери аажок делгем дээрзин билдингир болгай. Чайгаар үнген ыал чемниң шыгжамырының өгөртинмес чыгыы курлавырлары кедергей үнелиг...» деп. демдеглээн.

Чайгаар үнген одарларга хумага чок чоруктуу болдура бээр үүлдер бистиң районнуң чамдык малчыннарында бар. Ыал чемни белеткевее бистиң районга үнелиг үүл — чайгаар бүткен одарлар болур. Ынчангаш ук Пленум бистиң мурнуусуна база улуг сорулганы салып турар.

Э. СААЯ.

Монгун-Тайга райкуускомунуң көдээ ажыл-агый будурулге эргелелиниң начальниги.

АМДАЙГЫННЫҢ АЯЛГАЛАРЫ

(СУГ-ЧИНЧИЛЕР)

Бойдус-биле амгы кижи
Болалдарын солчуп билир
Амыдырал аайы-биле
Аразында харылзаалыг.

• • •

Амдайгын хөл аяр чалгын,
Алдын хүнүү хереллерни
Кулузун-на бүрүзүнге
Кудалап бөөр күзелдиг-дир.
Өрү дээрлеп ужар дишкен
Өөр күштүң чалгыннары
Ынчангаштың дедир кээрини
Ырын бижип, дагжап чорлар.

• • •

Курлак ажар енген хөй бол,
Кужур чокта малга берге,
Алаак сана кужур мында —
Аржы чадып каганзыг-дыр.
Азырал мал, ацы-меним
Артыкташпайн оны чылгаар,
Аартыкташпас оныктер дег,
Аралажы берген чер-дир.

• • •

Хөпөөн, сараат салып турда,
Көк суг дүшкен ишчилерини
Арыг дери сагындыр
Амдайгын хөл сагыжымда.
Кадыыр, дырбаш эгиннеиеш,
Кады базып турган өөрүм
Хөглүг үүг, оюн-баштаа
Хөрээмде чүм чурттай берди.

Д. МОНГУШ.

ЭКИ СЕТКИЛДИҢ ЭДИЛЕКЧИЛЕРИ

Маша баштай мурнунда ак саазынче, ооц соонда сонгаже көргеш, улуг тывган. «Бо «Монголиянын» дугайында ада-немге чүү бижир мен?»

Даштын — хүн чугай дет агартыр чип каалкан оргулаш. Ыракта даглар баштары, караргылаар, Черний байдалы, ышмаа-да, Монголия-биле дөмей хире. Ынчалза-даа ооц дугайын чагаа бүрүзүнге чеже бижиирил? А бижиири, ада-венин сагыш-сеткилин дүүретпес дээш, үргүлүү бижиири албан. Олар ыпак, пат-ла нангып калган хөлгелиг Гроднозунда. Моолче чассыг үрүүн ытпайн турганнар. А бир эвес олар үрүүнүц Афганистанче, аъттанганы билгеп болза, камчаарлар ирги? Ол дугайын олар туржук, үргүнүц өөнүктери-даа, ынчан билбээнер.

Аржок оожум чацыг, өөрүкүмээр, төрээн хоорайындан кажан-даа ырап көрбээн Маша Грицко бодунуц турасоруктуун, кадыг-быжыыр көргүскен. Оон түнелиниде ооц ада-иезин ам бүдүн чыл дургузунда үрүүн Моолда, божуурбажында ажылдан турар деп билип турарлар. А оозу —Афганистанда, шеригде кезер эмчи сестразы болуп ажылдап турар.

Маша чагаазынга өске чүве чогаатпайн, чүле болуунун кады ажылдап турар өөрүүнүц дугайын бижип каан болур. Чижээлээрге, Ивано-Франковскиден Аля Гнездовская, Чувашиядан Фая Исаева, Ленинградтан Женя Скобелева болгаш өске-даа эрес-маадырлыг, эки сеткилдиг сестра кыстарнын дугайын.

Кандыг-даа чажыт бир шагда ажыттына бөөр болгай. Ынчан Маша самолеттуң чалгынынга шаштыгар чыгыы сүүрзерлиг Гиндукушту ынчаар көргүп ашканын ада-иезинге чугаалап бөөр. Кабулдан бөөр, көдээже келгенин база.

Делегейде хамык чонуун сагыш-сеткилин, дүүрелин болгаш кээрелин хаара туткан өске чүрт Машаны өөрүшкү-биле уткаан. Баштайгы кезиишкин — согур-шөйүлү. Дараазындаазы — бертик-бежел...

Кол кезер эмчи Сергей Бялясный сестра кыстарны мактап ор. Кезиишкин үеинде олар чүле хероксел ап бөөрнинге өйлешпейн турар, оларнын көрүжү безин — дуза дээрнин ол чугаалады. Маша дежурныйлап турда, аарыг кижиге хан черек апарган. Ол ол-ла дораан болгунун ханын бергеш, дежурныйлаар үлүүн база эрттирип каан. Шеригдер боттары база эмчилерге улуг дуза чедирип, хөй-аът книрип турарлар. Владимир Мамонов балыын шарыттынып ора, Машага ымнаа дээн:

— Сен кортпа, мен шыдажыр мен. Чүү чугула болдур, шуптузун кыл.

Сеелүнде ол Совет Эвилелиндеи открытка чоруткан, базыр чедиргеи. Ынчангаш Маша мында дет эш-өөр, найырал ооц мурнунда мөзээ турбаан деп чугаалаан. Дежурныйлаашкын берге болгу бөөр болза, доступ өөрү кээп дуулажыптар.

Тамара Полтева — Машаның чаңгыс өрээлде кадып чурттан турар эжи болгаш дагдыныкызы — Брянскиден маңаа келгендеи бөөр будуучартык чыл ажа берген. Боду фини сапожкалыг-даа болза, танкист хөректээжин ужулбас. Ол болгаш ооц өөрү санитарка кыстар агитотряд-биле кишлактар кезип, чурттакчы чонга база дуза көргүзүп турарлар.

Улус көзүлбес, эмзиргей кишлактың ыргак-дагыр кудумчуларынга кирип орарга, бичин агитотрядка-даа, ук өөрүм чурттакчыларынга-даа сезиннинг, харып-даа коргунчуг болурт чугаажок. Ынчалзада-даа радиога афган анганы ырлаткан, таныжын алырынче чонну аалаптарга, баштай ийнчаңгыс кырганнар, ооц урутдарын болгаш бүгү чон чоорту чыглып келир. Ынчан эмнелге пунктуну ажылдап өгеллер.

— Кажан-даа кыжын кызыл-бут чорааан ажа-төл көрбээн мен, а манда көрдүм — деп, Маша чугаалап ор.— Ялны деп чүвезин. Уругларынын барык шуптузу чедүл, хөй кезин өске дарыг. Кодурлуг уруглар база бар. Оларга эм берик, арыг-силиг болурун чагып турдувус. Олар чунарбажын база биябеттер. Ынчаар чурттап болбас.

Уруг-дарыг түределп дет берге чүве чок. Хөлзөлмиктерниц миналары школларга, орутларга, хурал-суулаа болгаш черлерге частын турар. Кээргел чокка. Бирээзинин чаагынын болгаш бажынын секторларынде мина бузундузу киргеп. Өскезинин мойну балыглаган. Душманнарнын кыдыг, ок-биле боолаары ол. Бир тараачынын чеди харлыг оглу мина чаза базыпкан. Ийн бут чок артар турган. Совет эмнелгеге алаан ур болган. Сестралар шунту ажаан, чидуруп, сартык берип келгеп. Буттары будун арткан оглун көргеш, афган ашак өөрүшкүнүн карак чаштарын тудун шылаваан.

Афганнарнын аразында ёзулуг маадырлар бар. Тан Мухаммед ноожа өрээлде. Он сес балыглыг иштинче ок киргеп, а граната бузундулары холунче, бедуунде, оорганынче киргеп. Тараачын Салм болгаш Нажива Мухаммедтеринин хөй-дерт харлыг оглу балыгларынга базыкдырбайн, дораан турун кылаштай берген.

— Мөзээ ачам келди. Мени «эр-хей-дир сен, оглум» диир. «Мен ындыг балыгларлыг болзумза, эмнелгеге чыдын болур мен. Чүге дээрге мөзээ тарым чеден бөөк. А сен душманнар-биле тутчур ужуруг сен. Шыдавас боолуңза, бооцну мөзээ бер, мен сенден дора эвес дайылдажыр мен» диди—деп. Тан чугаалады.— Холумнун экирий бөөрнинг идегел чок турган уеде баштайгы кезиишкин соонда Москвага «кезиишкинни» кажа кылганыл, мен ынчаар шыдавас мен» деп айтырып турду. А кезиишкинни маңаа кылган. Дыка берге деп, бажым безин кедүрүп албас турдум. Бертик-бежелеп ангыда радиоулуттеп, маляриялап база турдум. Оон соонда катап кылаштап өөренидим. Сестралар үш ай дургузунда ажаан келдилер.

Тан Афганистанның Улус-демократтыг партиязының кежигүнүнге оон бир класска кирген. Кара-бажыңнадыр база турган. Ийн чыл дургузунда ийн чүс бөөгеи катап дуулуг дивейн душманнар-биле тулчур операцияже үнгеп.

Эмнелгеден чорун турумда, бистин кыстарывыстын каранда ёзулуг бедик чоргаал илдеп болду. Маша күлөөлге күүселарын коючут берге. Олар афган эштерни, эмнергеи соонда, катап-ла тулчуш-кунче үдеп турарлар. Сеткилиниц ханызындан, оларга оптун болгаш бузундуларын дегбеин күзеп турарлар.

А. ТАРАСОВ.

Кабул—Москва.

Афганистан

ЭЛЕЗ

НОЯБРЬ 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55— Шыжыраага дөгөй чемпионады. 9.10 — Мультфильмнер. 10.35—Совет милициянын бот-тывыгыр үрүү чүүл коллективтеринин көргүзүү. 10.55 —«Спортлотерея» 45-кы тиражды. 11.05 — «Мумуу» — уругларга фильм. 12.15—12.20 — Телеметаалар.

14.15 — Телеметаалар. 14.35 — Док. телефильм. 15.05 — Концерт. 15.30 — «Оон аллы болгаш оон-даа улуг назы». 16.20 — Совет милициянын хүнүгүне. «Дайынны өрлем-биле шаанаалыр» болза». 17.10 — Улустун авалдары. 17.20 — Уругларга фильм. «Паруса моего детства». 18.30 —Концерт. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — Бөгүн—Совет милициясы хүнү. СССР-ниц ишкинче херектер министри В. В. Федорчуктуң чугаазы. 19.15—«Куску этюдтар». 19.20 — Улус Тыныжынга 40 чылы. «В трудный час». Уйнаачын фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фильм-концерт. 22.35— Док. телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.30 — Шыжыраага дөгөй чемпионады.

ИПИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Совет милициясы хүнүгүне. 9.15 — Исток дыл. 9.45— —«Музейлерде болгаш делегеде аалдарында». 10.35— Док. телефильм — «Уруглардың белеге». 11.05 —«Мүзүн шаа. Төрээн черим». 12.10 — Свердловскиниц телестудиязының программазы. 13.10 — «Оолдар». Уран-чечен фильм. 14.40 — Концерт. 15.25 — «Тыныжынга». Фронтуң өөнүктер клуб. 16.50—16.55 — Телеметаалар.

18.00 — Телеметаалар. 18.20 — Бистин сад.

КЫЗЫЛДАН

18.50 — «Кезээде белеге». Милициянын эмнек ажылдакчыларының дугайында дамчыдылга. 19.20 — Телеметаалар. 19.35 — «Алия тыныг».

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг улуар, чаштар». 20.20 —И. Сольвинскийниц шүлүктери. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Свой парень». Уран-чечен фильм. 22.45 — 01.00 — Хоккейге СССР-ниц чемпионады. «Спартак»—СКА.

Редакторнуң оралаачызы **А. С. ДЕМБИРЕЛ.**

КИНО

НОЯБРЬ 10-ДА

«ПАЙЫРАЛ»: «Один и без оружия». 9.20, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОН�ЕР»: «Новые приключения неуловимых». 9.15, 13.25, «Сыщик». 10.55, 15.05, «Умеющий молчать». 17.40, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чудак-чётвёрка». 13.30, «Медный ангел». 15.00, 16.50, 18.20, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Приключения Али-Бабы и сорока разбойников». 14.00, «Создавы друг для друга». 16.30, 19.20 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

«Монгулек» гостиницада поварлар, дем азар, сава чугур ажылчыннар, чуурчукчулар, шеверлекчилер негеттинип турар.

«Монгулектин» адрезиг: Кызыл хоорай, Комсомолов кудумчузу, бажын № 1, кабинет 111.

«Каа-Хем» кинотеатрга киномеханиктер дарый негеттинип турар.

Автомеханиктерниц, секретарь машинакчыларнын, «А», «В», «С», «Д», «Е» категориялыг чоланчыларынын, радиотелеграфистерниц кежээки курстарынга өөренирин күзээнерин ДОСААФ-тың Кызылда хаттынган техниктиг школазы чалап турар.

Киржээлер 1984 чылдың ноябрь 10-да эгелээр.

Секретарь машинакчыларын хүнүлүү курстарынга өөренирин күзээнерин база чалап турар. Киржээлер 1984 чылдың ноябрь 12-де эгелээр.

ИТТИРИГНИҢ КАДЫР ЭРИИ

Чеден харлыг Дагба боду-биле чугаалажыр чаңчылдыг болуу берген.

— Сеткилди хай дивес болза, чырык өртемчейде дүлгээлиг күштер хөөй. Анаа кадыг-даа кижи азымдыг боя-ауур. Кырыы хээрге, утаан кирип хемир-дир. Чүвенин эвлүн кижи ам, кайнын чазар. Назылан улгадырга ыдыг чүвеи чадавас, аныяачта кылып чорааан частыырларым безин менээ эргим-дир. Частыырлар бе аан ол ынчаш? Хайлыг чүве, иттиригле болган. Ынчан үжеи шаа харлыг турдум. «Дуктуг-борам ужар часкан, дүлгээлиниг аныяк кыс дуктуг бажым чиир чоскаа».

Мындыг болган чүвеи иргин. Шюола тудуун улусчу тудуг кылдыр чарлаан. Анаа улуун кадын турган, аныяк эмчи кыс-биле төөгүге ол таварышкан.

— Келгеш, шайдан аас деп. тер силер бе, акый? — деп, салгынта эдээ эстеп турар чугаа пас платьелиг, юлу эъттаниыг хейниц үүг оон кудаанга дандыжылдыг сонуургал-биле дыңналган.

Хоюг үн, чылыг хулумзуруг — хуулгаазын база соруулдыг күш. Кыстың, ынчыдан аттыгын кээп турар көрүжүнге алзыр хайга база таварышкан.

«Коитут хугбай мага-бот-тур — деп, ол болуп чектеп турза-даа, оон адырлып чадаан. Ужур бөлбес ийн чүректин одунга өртеннин кымга-даа күзенинг эвес, кыс өске черже чорүй баргаан. Орталаныр алыры-биле Дагба мичан тайгаже салдып үнүп келген. Ал-мен-биле суруун, болуп алаактыырарга-даа, оон хөөнү эдикээн.

«Дуктут бажын чиртиптер часканы» дээш кадайынга көрдүрбейн шаг болган. «Алдга келбе, бөөр ис баспа»— деп, кадайы чарлык болган. Өгге хонар хамаанчок, олче кирерге берге дээн. Эрнин ашкан сутта, эзер алган аътка өгнүүн хөрээжеп эзин дамчылешхен.

Өг-бүленин чылыг байдалынын дүүнүн кэрииг үр-ле маанаан. Чайлагда залынын ижер-чиирн үстү берген бөөр дээш бир даалын ишти доозараанны артып шыкеп, эрнин чаныгга бир катап дүүгүр ийин каан. От-көзү үстү бөөр ийин дээш, шары чүүгү мышты эртенги хаада залынга бир дүүгүрген. Анык кадайнын кайызынга-даа байдал нарын болгаш берге болу берген, ажы-төл ачазын сактып турган.

Чай мырыңай эртип орган. Аалдарынын башкылыы күрегге көже берген. Шыжаанын хүүгүрүн сагынган мал-магаанын бажы куду чүткүүр аппаган. Бир эртен өөн детерип көөрге, өдекте чаңгыс-даа хой артпаан болган. Өгге кирип, чугаа кылырындан кызыдыр дидикмээн. Хоюг ол дилеп чорун каан. Истеп кээрге, чаңгыс-даа залдың малынга хойлар каттышпайн, чайлагга келген эрги оруу-биле бадыкан болгаш. Тазы баштыг улуг ак хой баштап орган, шала мелегейлери үстү бөөргеп ол демилерик үскүлеп, бажын доозун чораанын эрин истен болип ап, чүрээ саргаан. Хойларнын ийи Дагбаны чылымхаалаалыг кара турутка өскелгеп. Хоюг турутка ооган, ажыг бизин ол хевээр болган.

Кадырдай дүшкеш, богбозавка маңы хире черде ирай берген, бүүгүүпкан хоюн доозун, чайлагда залынче сүрүп алган чедип келген. Кадайым ковиче көргеш, өөрүп-каттырып, эрнелеп-биле хүүгүмзуруп, ишаанче киргеш, бажын чайгаан, карактары-биле ойнай каанган. Өг-бүленин доңатыг соогунун хайыгаанга өөрүш, карааныя ажаа сыстыр берешинге бөлүк мөгаан. Сагынган уруглары адаанда-ла барган.

А. МОНГУШ.

НЕРУ ДУГАЙЫНДА

Совет Эвилези болгаш Индиниын экран мастерлериниң тыртырганы документалдыг кинотриологиинда Джаваха-рлал Нерунуң амыдырал-чурттаалгазының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайын көргүзүп турар. Оон көрүлдеп ноябрь 5-те Москвага эртген Дж. Нерунуң «Мээн амыдыралымы», «Индиниы ажыктаны» деп чогаалдарын оон чагааларын болгаш чугаалаарын кинонуң кол үндезинин кылдыр ажыглаан.

Төрээн чурттуң камдарыпас чоруу дээш индий чонунуң демиселинин төөгүзүн, социал чаартылгаларнын оруу-биле аныяк курулеенин баштайгы базынмарын кинода көргүскен. Совет Эвилези-биле кады ажылдажылганы, социализмнин баштайгы чуртунун дурзулгазын ажыглаарынын чугулазын Дж. Неру чагын чораан.

Адазының дугайында Индира Гандиниң сактышкынын экранда база киргген. Оон-биле интервьюну фильм тыртырар болук эрткен чылын кылган.

Афганистан

СОНУУРГАКТАРГА

Магнитке чымчаткан суг

Ижер арыг суг төнчү чок эвес. Анаа камналгалыг болур ужурлуг бис. Харын-даа хирлиг, өске будумелдер-биле холумактыг сугну арыглаашы, ону будурулгелерин, заводтарның хереглелинге, аъш-чемге ажыглап болурунуң аргаларын эртем-шинчилел институттары дилеп турар.

Бо талазы-биле чамдык шеннелдер Молдав ССР-де бар. Ол республиканың хөрзүн адаанда сугларын өске будумелдер-биле холумактыг, ынчангаш ижер кылдыр ажыглаттынмас. Чоокта маа дараазында чүүлду ажыктан. Сугну согаашка сонтаары — Молдавияның эртемнер академиязының физика институтунуң специалистериниң санаа турары-биле алырга, ажык чок эвес ажыл. Хөрзүн адаанда хирлиг сугну ол арга-биле арыглап ап болур.

Согаашы хевирлиг магнитке сугну кудуп алыр, бичин ширитер-биле ону магнит шөлүүнүң дуразы-биле сонтаар. Ынчан холумак будумелдер ылгалыг үнер, ижин болур кылдыр суг чымчай бөөр.

Институттуң дурзулга станциязынга ол аппаратты «Удмурт» совхозка шенеп көргеш. Шеннелде ажыктыг болган. Моон мурнунда чер адааның суун химикаттар-биле чымтадым, ону чүүл будурулгеге ажыглап турган. Ам ол сугларның ажылдары калбаргаш, ону ижеринге база хереглеп бергеш.

Сугну магнит-биле аштаар арга хоорайлар болгаш суурларның, тарза-ижева шеннерниң суг-биле хамдыгыдыгын эмжилдеринге улуг курлавыр болгаш.

Чес копеектиң орнунга

Ленинградта харылзааның эртем-шинчилел институдунуң төп салбырының лабораторияларының бирээзинге чес копеек докка ажылдап турар телефон-автоматты чогааткан.

Ол чаа чүүлде чес копеекти кажан киирер дыгыы орнунда бичин картон саазын үттээн чер бар. Ол саазының дузазы-биле телефон харылзаазын каш-даа катап чорудун болур. Чугаа доостурга-ла, телефонуун комнстеги аңаа бир үттү өттүр шаап турар. Ол саазының шилчүүзи төөгүзүгге чедир ону ажыглап болур.

— Телефон — эмнелгелерниң хөлүнче, — деп, лаборатория начальнигы Н. Губренко чугаалап турар. — Мүүг абонементилерден бир үеде чүүлге чес киирериниң чугаажыныгы ол тавылыр болтур, автоматчыларга «заняты» болур мен. Чүге дээрге мөзээ тарым чеден бөөк. А сен душманнар-биле тутчур ужуруг сен. Шыдавас боолуңза, бооцну мөзээ бер, мен сенден дора эвес дайылдажыр мен» диди—деп. Тан чугаалады.— Холумнун экирий бөөрнинг идегел чок турган уеде баштайгы кезиишкин соонда Москвага «кезиишкинни» кажа кылганыл, мен ынчаар шыдавас мен» деп айтырып турду. А кезиишкинни маңаа кылган. Дыка берге деп, бажым безин кедүрүп албас турдум. Бертик-бежелеп ангыда радиоулуттеп, маляриялап база турдум. Оон соонда катап кылаштап өөренидим. Сестралар үш ай дургузунда ажаан келдилер.

Тан Афганистанның Улус-демократтыг партиязының кежигүнүнге оон бир класска киргеп. Кара-бажыңнадыр база турган. Ийн чыл дургузунда ийн чүс бөөгеи катап дуулуг дивейн душманнар-биле тулчур операцияже үнгеп.

Эмнелгеден чорун турумда, бистин кыстарывыстын каранда ёзулуг бедик чоргаал илдеп болду. Маша күлөөлге күүселарын коючут берге. Олар афган эштерни, эмнергеи соонда, катап-ла тулчуш-кунче үдеп турарлар. Сеткилиниц ханызындан, оларга оптун болгаш бузундуларын дегбеин күзеп турарлар.

А. ТАРАСОВ.

Кабул—Москва.

Эмчилерниң ажыглалында

Харьковта неврология болгаш психиатрия институдунуң эртемденирниң санаа турары-биле алырга, инс-биле эмнээрге ажыглап турар херек биологтуг чеченнерге тепловизорнуң дузазы-биле көрүп болур. Шинчилелдер үеинде оларның тодаратканы болза, аарыг тыныы бергенде кеттин каракка көзүлбес участоктары инфра—кызыл дереллер-биле болгаш ол-биле эмнээрге ажыглап турар.

— Телеэкран-биле дерилиинген тепловизор дузалаан— деп, медицина эртемнериниң кандидазы О. Бутенко чугаалап турар. — Кижиниң магабодунда температура зоналарының хуваалдазын өөренирде оны ажыглап турган чүве болгай. Оон дузазы-биле кадыкшыдын байдалын илерелеп турар участоктарны тывар эргэ конуут эптиг болуп турар.

Таарымчалыг чүүл болза, аарыг органнар, организмниң ыктыгы черлери-биле хөй башкаа черлер ылгыг келир. Аарыг бүрүзүнүң «кылдыстары» база ангы-ацы болуп турар. Аарыг эвес кижилерниң «кылдыстары» шуут чок болуп турар.

Аштакчы

— Дарга, дарга! Оттуп көрүнер, өөрүнер шуптуу чаныпты: ажыл шагы доостур чыгаан-дыр.

КЫШКЫ СООКТУҢ БҮДҮҮЗҮНДЕ

Бүгү дириг амытаннарга күс сагыш човакгыр ие. Шаг-үеин ол чөптүг ажылдап, чүүү-даа хөл чадак байдалга таварыштырбайн, келир чылдың чазында чаа амыдырал катап оттуп келир кылдыр бойдусту белгелээр.

Кышкы сооктуң бүдүүзү — арга-арыгларның болгаш хоюу-шөлдериниң черлик амытаннарының амыдыралынга, бүдүш-байдалынга болгаш аажы-чаанарынга улуг өскерилгелерни болдурар дойлуушкүнүгүүе. Ырак аян-хорулче —чылыг орапнарже, изиг хүнүгүт чурттарже чамдык куштар үжүштар, доңат дүшкүжеге, кемнер болгаш хөлдериниң кыдыглары чаакталып зошталыжеге чедир олар шуужар. Өдүректер, куулар, черлик кастар адактын сеелүнде ледир артып, төрээн черин каап чадай ырап хоруурлар.

Эн ажылгырлар чурттаар черни септеп, чок болза оны шуут чаартын, чылыг кылдыр белеткеп алыр. Морзук суг болза үнгүрүп ыяк кылдыр кылыр, эрги чыдынын арыглап-аштааш, чымчак, курраг бүрүлер, чаактер-биле дежээн салып алыр.

Аннар болгаш куштар чылдың үелериниң аайы-биле дүгүүн өөп солуур. оларның чиир дазылдар, ыт-сигеи үреэннерни. Кундустер будуктар-биле «кылдатар» кылын алган боор. Чемнинг ыныгары бакшыреалын дээш олар шыгжагларын суг адаанга тударлар, өске канал орутларын кылып алган болур. Норкалар чайгаар бүткен соодуктларга дой балыктар, пагалар эъттерни, өске-даа кемнерни үүжелеп алган болур.

Адыг, морзук, чараа-чечен, ерге, тарбаган чер карада бар шаа-биле семирип алыр. Олар чылыг «бажынынга» бүдүн кышты ижээн эрттирелер.

Чамдык ан-меннер, араатаннар, куштар чем тып чиирбиле зайгы үеде «бактажыпп» гурганын уттуп, чаңгыс черге эвилелдежи бөөр. Демнинг саазын теве тудуп чиир деп чүве ол-дур ийин.

Кышкы сооктуң бүдүүзүнде «кылдатар» кылын алган, кышкы — сырый, чылыг болгаш чаагай. Чамдык ан-куш хар-биле шуут ийкеп болу бөөр. Ак торлаа, күрту гуг болза кайгамчык болгай, олар «негей» том кеткеш, кышкы «ылык» кеяп алырын база утпастар.

Үүжеэн белеткеп алыр ан-меннер эвээш эвес. Диикин, кеорүктүн, кавырактанын чоруурун тайга чурттуг кижилер бо-ла көөр. Кээргеш дээш чиектиг куштар олардан чыдып калбас. Оларның үүжедин хөөргеш, ында чүү-даа бар; тоорук сайлары, кадырып каап мөөгүлер, черлик ногаалар, кемнер.

ЧУРУКТАРДА: Тыва улустуң ваасталга уран чүүлүнүң кылыгларының делгеле эдлында: Тываның композиторлары чогаалыкчы отчёт үеинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотозары.

Москва. Тыва литературанын болгаш уран чүүлдүн хүнүнде үттүнүрбас болуп артып калган. Чогаалыкчы организация бүрүзү аная хынамчалыг белеткеннип, отчёттарын берген.

Моон соңгаар чүүже сагыш салыры база тодарттынган. Ам хамык ужур улам хол дынзыг ажылдаары.

Кандыг-даа чогаадылга амыдыралга үндезилеттинген, амыдыралды алгап-мактаан болуру чугаажок. Тываның чуруктарны болгаш уран-шевер мастерлери-даа боттарының ажылдарын Москвага делгелгелерге киргиттирип, үнелелди, арга-сүмсин алганнар. А бистин композиторларывыс база чогаадыкчы отчётту берип, сеелгу чылдарда бижээн ая-галары-биле чонга аян тутканнар.

ЭМЧИЛЕРНИҢ АЖЫГЛАЛЫНДА

ЭЛЕКТРОНДУГ ЧАГЫЫ

ЭЛЕКТРОНДУГ ЧАГЫЫ

Редакциянның адрези

667000. Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефонлары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралаачыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-25-35 секретариаттың 2-23-35 партийже амыдырал болгаш үзелгер кылдыстерниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузу кылдыстерниң 2-37-13, чагаа кылдыстың 2-41-27 информация кылдыстың 2-20-60 культура кылдыстың 2-23-54, кедер ажыл-агый кылдыстың 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2080.

Тыва АССР-ниц Ном үндүрер-чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле бүрүзү комитединиц типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1;

ТС—00623.

Бүгү чүүттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 260 (12650) | 1984 чылдың ноябрь 11, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

ЧУРУКТА: Кызылда дөртеш сес дугаарлыг тудуг эргелеринде хоочун тудугжу М. Мязинниңниг шеверлекчилер бригадазында аныяктар ажылдап турар. Олар ол бирги беш чылдың дөртүү чылын чедишкиннинг доозар дээш, тудугларда шеверлел ажылдарын бедик шынар-биле кылып доозуп келгеннер. Бо хүннерде ол шеверлекчилер республиканың уруглар эмнелгезинниң үш кат тудуунда шеверлел кылырын доозуп турарлар. Ол тудугнуң аңгы-аңгы каттарында оон өске-даа комсомолчу-аныяктарның шалыпчы бригадалары бар. Екатерина Сарыгларының, хоочун тудугжу Мария Васильевна Сафронованың бригадалары база мында шалыпчы ажыл-иште.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Бин-Хем тараачын» сүт-бараан фермазында

Бин-Хем районунуң «Кызыл тараачын» совхозунуң Туран фермазының коллективи бо чылдың ол айларында сүүрге сүт дугаарын күүсеткен. Ферманың мурнаачы саанчылары Зоя Сенипей, Валентина Евзак, Александра Чудина болгаш өске-даа ол айлар иштинде бир иректен ортумаа-биле 2200-2300 килограмм сүттү саап алган.

ЧУРУКТА: ферманың мурнаачы саанчызы Александра Чудина.

М. ТҮЛҮШТҮҢ фотозу.

КЫШТАГЛААШКЫН — ХҮННҮҢ АЙТЫРЫЫ

Кыш бо чылын эрте дүшкен: ноябрьның баштайгы хүннеринде-не хар кылын, соок дыңзыг апарган. Көдээниң ажыл-ишчилеринге, ылаңгыя малчыннарга база бир берге, чымыштыг болгаш харыысалгалыг үениң келгени бе. Черчерде партия, совет, ажыл-агый болгаш хөй-ниити организациялары мал бажын хоратпас, малдан алыр продукцияны көвүдедир, малдың чаш төлүн бүрүн ажаап алыр — кыштаглаашкынны организастыг болгаш бедик деңнелге эрттирер талазы-биле дээштиг хемчегларни алыр үшүрлүг.

Чөөн-Хемчиите СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазы кыштаглаашкынны чылдың-на үлегерлиг эрттирип келген. СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты, Алдын-ыыс Санаа-Байыровна Монгуштуң хөй чылда удуртуп келген бо коллективи бо кышка база багай эвес белеткенген. Кажаалар септелгезин шынарлыг чоруткан. Кормоцех база белен, кажаа иштинге төгер кургаг едекти четчири-биле бөлген. Ферманың ажылчыннары 150 тонна сигении боттары белеткеп алган. 400 тонна саваң база дүжүртүнген. Силос, сенаж, монокорм четчир. Коллективтиң ажылы октябрь ортаа үезинде-ле кышкы чурумче шилчээн. Мал чеминиң курлавырын санап көргеш, рационну база кышкы негелде өзүгаар тургускан. Малга чылыг сугну шагда-ла берип эгелей берген. Мындыг хемчегларни алганының түүнелинде хүнде 800 килограммдан хөй сүт бүдүрбейн турган ферма ам бир тонна ажыгны бүдүрүп турар апарган. Коллективте зооветеринарлыг болгаш экономиктиг өөредиягениң кичээлдери организастыг эгелээн. Коллектив болгаш кижи бүрүзү кыштаглаашкынны чедишкиннинг эрттирер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни алган.

«Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей, «Көк-Тей» совхозтуң Көк-Хавак сүт-бараан фермалары, «Суппак» совхозтуң семиртилге шөлү, «О. Шынаа» совхозтуң Деспек, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Оргу-Шөл хөйжу бригадалары кыштаглаашкынга багай эвес белеткенген. Ук белеткелди оларның чазын-на эгелээри чаңчыл апарган. Баш буруңгаар алган хемчеглер эки түүнелдерни көргүскен. Оон уламындан оларда суг чылыдар досказалардан эгелээш чаш хураган чимир могаан сигенге чедир бүгү чүве бүрүн белеткеттинген. Малчыннарның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдар база тургустунган. Ындыг черлерде кодан бүрүзү совхозтуң дирекциязының, парткомнуң болгаш көдээ Совет күүсөмүнүң хайгааралында турар.

Республиканың ажыл-агыйларында кыштаглаашкын чаңгыс аай эвес, чамдык черлерде четпестер кончуг хөй. Ылаңгыя Барыын-Хемчик районнуң хоймулары күзеглерге үр чыткан болгаш кыштаглаашкынче орайтап кирген. «Шекпээр» совхозтуң Валентина Ооржак эргелекчилээн Суг-Кажаа сүт-бараан фермазы кыштаглаашкынга белетиеди амдыгаа чедир дооспаан. Ында кажаалар септелгези уламчылавышаан. Фермада электри улаттынмаан, оон-биле ажылдаар бүгү механизмнер анаа турар, безин чырык чок. Соңгалар, хаалгалар чылыглаар ажылдар ам-даа бар. «Доң-Терезин» совхоз (директору Д. Н. Саая) сүт-бараан фермазынга чаа кыштаг туткан, оозу доозулбаан, а эргизи септеттинизээн. Чаа кыштагже электри шугумун кирери, оон-биле ажылдаар бүгү механизмнерни эдиктирери, кажааларны чылыглаары, чаа черге малды иижиктирери негеттинип турар.

Кыш бодунуң эргезинче кирген, ындыг турбуже, ниитиниң малының кыштаглаашкынында четпестер барык-ла чер бүгүдезинде бар. Малын эжидир семиртип албаан, малды назыхарының болгаш эр-кызының аайы-биле үзүп албаан ажылагыйлар эвээш эвес. Ындыг коданнарга малдың чемгерер, өскүрер болгаш ажаар чурумнарын сагыыры, ажыл төлевирин санаары болгаш отчёт-учётту кыыры нарын. Ам ол сорулга — малың оттаар черин хуваары болгаш сагыыры, малды рацион ёзугаар чемгерери болгаш чылыг суг-биле суггарары. Мал чемнерин тотчеглеп болбас, өскүчаларны болгаш шагжаларны четчеэзер болгаш ыяап-ла ажыглаар. Малга бээр чемнерни шуптузун болбаазырадып — хээндектеп, ылыбрадыр хайындырып, хоюлуп, минералдыг немелделер-биле байдыып бээр хөөк. Ынчан мал чеминиң амданы эжижиир болгаш хоолузу бедикер. Кажаа иштин оттурбес, ону агаарладып турарынче кичээнгейни салыр. Төрүүр малдың ажааалдазын шыңгыырадыр, оларны маңнаштырып, тар кажаага киирип, доң черге чыттырып азы соок суг-биле суггарып болбас. Малчын бүрүзү кичээнгейни иүштелдирер, харыысалганы бедидер херек.

Кыштаглаашкынче 104 муң 300 хире баш мыйыстыг бода мал, 876 муң хой, 116 муң өшкү, 26 муң чылгы, 1500 теве, 9900 иви болгаш 20 муң хаван кирген. Бо бүгү малды кыштан чүгле хур ажырар эвес, харын, оларның чаш төлүн мейди доруктуруп, продукциязын көвүдедири — келир чылдың болгаш он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедишкиннинг көүсеириниң магадылалы. Чер-черде партия, ажыл-агый болгаш Советтер органнары ук сорулганы боттандырар дээш бүгү күштү мөөнүзэр, эртем-техниканың чедишкиннерин болгаш мурнакчы дүжүлганы ажыглаар, курлавырларны тыптынар херек.

ДЫКА АЖЫКТЫГ

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң материалдарын комчуп танышкаш, улуг сеткил ханыышкын-биле деткип тур мен. Шынап-ла, бистиң республикада база суггат негеттинер дыка хөй шөлдер бар. Ылаңгыя Успа-Хөл шынаазын мелиорастап алыр болза, республиканың мурнуу талакы районнарын хандырып шыдаар чиик өртектиг мал чемин ап болур. Эвээш-даа черни эжижиин алырга, оон беримчезы улуг болур болгай.

Мелиорастаан шөлдүн ажыглалын эжижиринче кол кичээнгейни утландырза эки деп өлеткелде айыткан. Бистиң Жданов аттыг совхозуг суггатыг шөлү чок турда, кургаг черлерден, тайга-сыннар эдектери оймактардан эвээш-биче сиген кезин, оон бир гадан 5-6 центнер сигеп ап, чылдан-чылче мал чемин белеткен алыр планын күүсетпейн, үүгле тарымал чаңгыс чылдыг сигеннер ачызы-биле чыл ажып турду.

1980 чылда Узун-Хову деп черге 237 га шөлге суггарылга системазын кылган. Баштайгы чылында чедир кылдымаан үүлдери хөй болганындан чавыс дүжүт алган бис. Сөөлгү үш чылда суггаттыг шөлдү шын ажыглап, аңаа сигеннерин тарып, шөлдү 400 га чедир алгытканыстың түүнелинде, ук черниң агаар-бойдузунуң байдалы-биле чылда сигенин чаңгыс катап кезип турган безин бир гадан 15-20 центнер сигенин кезип ап турарын бис. Узун-Хову ам совхозтуң кол сиген шөлү болу берген.

Бисте кылып алыр болза Хендерге-Бажында 400 га черия суггарып болур. Бута уну болган сиген, шөлүнге саматтынып чыдар Арыг-Адааның 553 га дөңгеликтиг шыны бар. Ону боттарывыс күжүвүс-биле болбаазырадып ап шыдавас болганывыстан оон чуну-даа албайын турар бис. Болбаазырадыр-даа дээрге бисте ону кылыр тускай машиналар чок боон турар. Пленумнуң материалдарында ажыл-агыйларны машиналар-биле хандырар, бар машиналарның септелгези Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозуң дамчыштыр чорудар дээпн кончуг-ла шын-дыр.

Пленумнуң шиитпирлерин таныжып көргеш, совхозтуң дирекциязы Хендерге-Бажының бугазын болгаш Арыг-Адааның шыгын сиген шөлүнче шилчиндин алыр деп шиитпирлээн.

С.-М. СОТПА,
агроном.

Улуг-Хем район.

Прорабка сөс

ХАНДЫРЫЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР

Көдээ тудугнуң шынарын эжижидер, темпизин дүргедедир дээш хемчеглер алдынып турар. Оон көскү чижээнге бистин Кочетово суурду ап болур. Суурнуң кудумчуларын асфальтылаан. Эрткен чылын он бир чурттанга бажыңнарын септээн болза, бо чылын чээрби алды бажыңның капитал болгаш агар септелгезин чоруткан. Тудуг ажылында быжыглаттынган беш бригада бо чылын чээрби беш машина киирер гаражты, суурда болгаш малчын коданнар болгаш фермалар төптеринде чунар-бажыңнарны, кыштагларда ийи чаа бажыңны тутган. Оон-биле чергелештир хөй кажааларының, кызыл-булуңларның, бригада төптеринде столоваяларның септелгезин бо хүннерде чорудып турар бис. Малчын коданнарны электрижидер талазы-биле ажылдар кылдынып турар.

Бистиң чагыыбыс өзугаар кол тудукчувус — № 585 КМК-ның бригадалары өлүмге хөй ажылдарны кылган. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Кудымовтуң удуртканы бригада ийи аал чурттаар үш бажыңны тудуп дооскан. Ам олар ийи мындыг бажыңнарны борта тудар. Котельная тудуунда бригадалар күжениишкиннинг ажылдап турарлар.

Үстүнде адаанывыс бригадалардан ангыда лесоцехте, чазаныр цехте бригадалар эки ажылдап турарлар. Соңга рамалары, эжик-хавага кылып турар бригаданы Б. Ч. Оюн удуртуп турар. Олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Комсомолчу А. Учунак ыяп чазаарынга мергежээн. Үш кижини Кызыл хоорайның № 4 профтехучилищезинче өөредип чоруткан бис. Олар келгеш тудуг бригадаларына ажылдаарлар. П. Самбаланың бригадазы бо чылын эки ажылдаан. Культура бажыңының септелгезин дооскаш, ам бригада кыштаглар септелгезинче кирген. Өске-даа бригадалар, ажыглалга кирер объектилерни хуусаа бетинде дужаар дээш шалыпкын ажылдап турарлар.

Келир чылдың тудуг программазы база күжениишкиннинг 140 олутпуг уруглар садын, ийи аал чурттаар 4 бажыңны, беш чүс-беш чүс хаван болгаш хөй, чүс баш кирер бызаа кажааларын, кыштагларга алды чурттанга бажыңнарын тудары көрдүнгей. Кылып үжүрлүг ажылдар хөй. Ынчангаш хандырыкчы, тудукчу организациялар-биле керээлерин бай бурунгаар чарыш, кадрларның мергежилин бедидериниче сагышты салыры чугула болуп турар.

Чамдык тудукчу организациялар керээлиг ажылдарын күүсетпейн турар. № 585 КМК беш бажыңны чүгле үжүн дужааган. № 7 КМК ыяш-биле четче хандырбайн келген. Чымчак материалдарны РАУК дамчыштыр Балгазынның ыяш ажыл-агыйындан ап турар бис. Материалдарның шынары кудуу болуп артышаан. Бисти хандырын турар Бай-Хаактың туйбу заводу чайны өттүр ажылдаваан. Үүгле октябрь айда сес муң туйбу алган бис. Бо завод кышкы үеде ажылдавас болганындан туйбу-биле хандырылгага бергедээшкиннер турун келир. Шофер, кадаг болгаш өске-даа тудуг материалдарының кадагалаалы, ам-даа багай. Ынчангаш оларны хуусаа бетинде ажыр чарыш алыр чыгыы бис. Тудуг материалдарының камналгазы дээш демиселди күштелдирери үүгүлө болуп турар.

А. Авхаан биле В. Даш-болдун бригадалары эки көргүзүгленин чедип ап турарлар. Олар тудугну үелинде, эки шынарлыг доозуп турар. Ынчалза-даа тудугнуң шынарын эжижиерни ам-даа чедип албайн турар бис. Эде кылышкыннарны база чок деп болбас. Хандырылгада четпестер таварыжып турар. Күш-ажылды организаставарын эжижидер сорулга чедип алдынмайн турар. Бригада керээзинче чаңгыс-даа бригада кирбээн. Хуусаа бетинде дужааттынган ажылдарның төлевирин эде көрүүлүг кичээнгей салыр болза эки деп бодаар мен.

Тудуг ажылын эжижидер ам-не, бир-ле дугаарында хандырылганы эжижидери чугула. Көдээ тудугларны РАУК-тер харылдап турар болганда, оларның талазынган ээ көрүүрү эргежок чугула. Чамдыкта олар кыдыныдан хайгаарачы болуп артып турар. Ол ышкаш тудуг-дээш харыысалгалыг организациялардың эразында харылзаны быжыглаарын чедип алыр болза эки. Тудугжу бригадалар өртүүзүнде социалистиг чарышты организастаарын эжижидерин эдиг албайн турар бис. Көдээ тудугну хөгжүдериниче улус депутаттарының Советтериниң, хөй-ниити организацияларының кичээнгейин мөөнүзэри чугула болуп турар.

А. МИНЗЕК.

«Коммунизмниң хереги» совхозта прораб.

СЭКП ТК-НЫҢ ОКТЯБРЬ (1984 ч.) ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

ХЕМЧЭЭЛИ КӨВҮДЕЗЕ-ДААА...

«Тыва сут тудуг» трестиң № 1 көжүп чоруур механизастаан колонназы көдээ ажылагыйга суггарылга системаларын кылып турар. Ынчангаш СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин оларга дорту-биле хамаарылгалыг. Коллективтиң администрациязы, партия, профсоюзлар организациялары Пленумнуң шиитпирлерин бригадалар, участоктар аайы-биле таныштырган болгаш оон шиитпирлерин күүсеттир талазы-биле сорулгаларын тодараткан.

Коллектив эрткен чылдың бо үеэнге деңнээрге элээн будуруккүлүг ажылдаан. Чижээ, КМК эрткен ажыл-агый чылында 700 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылган болза, бо чылдың эрткен он айларында 967 муң рубльдиг ажылдарын кылган. Коллектив кол тудуг ажылдарындан «Бай-Тал» совхозта 590 гектар шөлдүг суггарылга системазын, «Тыва» совхозта 800 муң кубометр суг шыгжамырын, 216 дөрбелчин метр чурттанга шөлүн ажыглалга киирген. КМК чыл тоңчузунге чедир 230 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр, 72 дөрбелчин метр чурттанга шөлүн ажыглалга киирер үжүрлүг.

КМК-да үр чылдарда ажылдап келген байлак арга-дужжулалыг ажылчыннар хөй. Оларның бирээзинге бо коллективте 14 чыл ажылдаан Сарыг-оол Кайзайны хамааршытырып болур. Оон удуртканы сес кижи составтыг бригада Бай-Талда суггарылга системазының 10,5 км шорга каналын кылган. Мурнакчы бригада бо чылдың бирги чартында болгаш ушку квартында «Тыва сут тудуг» трестиң бригадаларының аразында социалистиг чарышка бирги черни эллээн. Хоочун механизаторлар, 21 чыл ажылдаан, экскаваторщик Доржукай Доңгак, 15 чыл ажыр ажылдаан бульдозер башкарыкчызы Шангыр-оол Монгуш үүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруундан үнмейн турар. Олар ажыктарның дагдынакчылары.

КМК-да ажылчыннар ортузунга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш тодаргай ажылдарны кылып чорудуп турар. Оон түүнелинде өкн турааның улусчу дружинизының, эш хуу судунуң, профилактика көвүлелиниң ажылын сөөлгү үеде эллээн ийеткейжээн. Профилактика көвүлелиниң кежигүннери рейдилерни организастап, КМК-ның турар суурунуң девискээринде ажыл кылбас, арагалаар, хөй-ниитиниг корум-чуруумун үрээр кижилерниң дамзызын тургузуп, оларны-биле тодаргай кижизидиме ажылын чорудуп турар. Август айда күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн эш ажылчынның хереэн эш хуу судунга киргүп, оларның ийизинге шыңгыы доңгулданы онаагаан болгаш бирээзин үр үеде чылдагаан чок ажыл шагы ускени дээш ажылдан хостаан.

Коллектив кежигүннериниң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш кылып чорудуп турар ажылдарының дээштин ам-даа четпес. Кадрларны шилип алыр, оларны ажылга доктаамал быжыглаар талазы-биле КМК-ның администрациязы четпес ажылдап турар. Оон түүнелинде шагаалгы инженер-техниктиг ажылдакчылар, механизатор кадрлар ам-даа чедишпес. Кадрларның ажылдан үнер, киирер чоруу хөй. Эрткен үеде 25 кижи үнген болгаш 26 кижи киргеш. Ынчангаш коллектив СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниг дүүштүр кадрлар-биле ажылдың стиль, методун өскертир үжүрлүг.

Келир ажыл-агый чылында КМК-ның сорулгалары база улуг. Коллектив Хорум-Даг-га 220 гектар шөлдүң суггарылга системазын ажыглалга киирер. Барлыктың суггарылга системазының бугаларының бетониг чалдаашкынын кылыр, ийи чурттанга бажыңны тудар. Мелиораторлар худумнуун асфальтылаар дээш өске-даа ажылдарны кылыр үжүрлүг.

А. БЕГЗИН-ООЛ,
«Шынның корр.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл ооюнуң байырлалы-биле холбаштыр СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң адрезинге байыр чедирген телеграммалар Забайкальскиниг Кызыл Туктуг кызыгаар округунуң Шерег чөвүлелиниден болгаш Политиктиг кылдыгаан, МАРН-ның Убса-Нур Завхан аймак комитеттериндем, МАР-ның улус депутаттарының Убса-Нур, Завхан аймактарының күүсекчи эргелеринден келгилээн.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалы-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарынга чүректиг ханызындан ыыг байыр телеграммаларда илеттинген болгаш партияның XXVI съезди, СЭКП ТК-ның оон дараазындагы болуп эрткилээн Пленумнарының шиитпирлерин, 1984 чылдың лаалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле чаа-чаа улуг чедишкиннерни, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын төлептиг өткүүрүп, а ол ышкаш быжыг кадыкшылды, чаагай аас-кежикти күүзү.

КАРТОФЕЛЬ ҮРЕЗИНИН ШЫН КАДАГАЛААР

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунга хоорайларны болгаш үлетпүр төптеринин ажылчы чонун хандырары-биле суггаттыг черлерге ногаа болгаш картофель бүдүрерин көвүдедир дугайын онзалап айыткан. Ынчангаш көдээ ишчилериниг мурнунда республиканың чурттакчы чонун ногаа болгаш картофель культуралары-биле өскээртеп өөртпес кылдыр четчир саныг хандырарының сорулгазы салдынган.

Бо хүннерде көдээ ишчилериниг кылып чорудар ажыл-херээ хөй. Улуг Тиилелгениң 40 чыл ооюнга уткуштур социалистиг чарышка киришпишаап, көдээ ажыл-агыйның ажылышчилери күскү дүжүт ажаалдазын дүрген болгаш шынарлыг доозар, мал ажыл-агыйын мал чемнери-биле долдур хандырар, тараа, мал чеми болгаш картофель үрезининерин четчир кылдыр уруп алыр, оон-биле Аъш-чем программазын күүседиринге төлептиг улуун кирер дээш чүткүдүг ажылдаанар.

Тараа болгаш мал чеми культураларның үрезининерин уруп ап, эрыглаары-биле чергелештир амгы үеде кичээнгейни картофель үрезинин уруп алырыңче база утландырган. Совхозтарның удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң болгаш картофель ажаакчыларының бо хүннерде сорулгазы — картофель үрезинин уруп алырының планын күүседир болгаш оларның чогумчалыг шыгжамырын хандырары. Республиканың совхозтары келир чылдың тарылгазынга 9,27 муң тонна картофель үрезинин уруп алыр планныг. Октябрь 25-тиг байдалы-биле алырга, республиканың ажыл-агыйлары 8,8 муң тонна картофель үрезинин белеткээн урган азы планның 95 хуузун күүседип алган. «Хемчик», «Дөн-Терезин», «Коммунизмниң хереги», Тоха аттыг, «Саян», «Кызыл тараачын», «Хадыг», «Красное знамя», «Тиилелге», «Х Улуг хурал» совхозтар, Тываның Көдээ ажыл-агый дүржүлга станциязы болгаш өске-даа ажыл-агыйлар картофель үрезинин-биле долу хандырыпнган.

Ындыг болза-даа картофель тарып өстүрериниң чамдык тускайжыткан совхозтары үрезин уруп алырының планын онаалдаларын күүсеттээнер. Оларга «Шеклээр», «Октябрьның 30 чылы», «Күш-ажылдың хостуу», «Улуг-Хая», «Ленинчи орук» болгаш «Енисей» совхозтар хамааржыр. Ол совхозтарның удуртукчуларындан, тускай эртемниглеринден он бирги беш чылдың сөөлгү чылында ажыл-агый-ларын картофель үрезинин-биле долу хандырар дээш боттуг хемчеглерни алыры негеттинип турар. Картофель үрезинин кышкы үеде үрелдирбейн шыгжаары база кол сорулга. Хөй-хөй ажыл-агыйларда картофель үрезининин шыгжамыры кончуг багай болуп турарын хынала көргүскен.

ССРЭ-ниң 50 чылы, Тоха аттыг совхозтарда, Дуржулга станциязында картофельда шыгжап турары багай. Дуржулга станциязының уруп алганы картофель үрезининиң бо үеге чедир безин 40—50 хуузу үрелип эгелей берген. Ынла арыглаашкын хемчегларни алдынып турза-даа, үрезининиң часка чедир кадагалаттынып эртарынга пдегеп эвээш. Ажыл-агый бо чылын 700 тонна үрезин арыглап уруп алыр планныг 600 тоннаын күүсеткен. А шыгжамырының ишкери чүгле 350—400 тонна! Картофель үрезинин кылына 1,2-1,3 метрден ажыг кылдыр уруп болбас хиреде, ында картофель урар черниң белии 2 метрден ажып турар. Үрезинин бүрүн кадагалаарының харыысалгазы оон агроному З. И. Ковалёвага болгаш склад эргелекчизи В. А. Калиниите онаажыр. Картофельда часка чедир кадагалаар алыры ынла берге-лээн. Тоха аттыг болгаш «Ленинчи орук» совхозтарда байдал база ындыг.

Үрезин шыгжаан складтарда вентиляция болгаш шыгжамыр чурумнары сагыттынып турза-даа, ында үрезининиң үрелип турарының чылдагаанын — ол дээрге картофельдиң арыг болганында, картофель ажаап алыр мурнунда оон бок сигении аштап, арыглаваанында. Шыгжамырда үрүнган картофель үрезинчиниң бүрүн кадагалалын чедип алыр дээш, оон арыглалын дарый чорудар болгаш шыгжамыр технологиязын сагыыры чугула.

Шыгжамырның температуразы 1-ден 3 градус чылыг кылдыр тургузза, а агаарының ол шыгы 85—90 хуузда ашпас болур үжүрлүг. Агаарының температуразын оон бедидерге картофель үрезинин үрелип эгелээр. Картофельди казын сөөртүп, хужүрүп турда балыгланы бергеи черлеря эттиизин дээш, баштайгы 2—3 өөдөлда шыгжамыр иштин 15—18 градус чылдыр тургузар. Оон соңра чоорту 2—4 неделя иштинде температураны 2—3 градус чедир чавыза-дыр.

Үрезинин шын кадагалаар сорулга-биле картофель урар үүктериниң бедиин нормадан бедик кылбазы, шыгжамыр иштинин температуразын доктаамал хайгааралары, хайгаалдар демглээр деңгерге бижиглелди чогуур «Өүнде чорудары, шыгжамырны үе-үелеп агаарладыры чугула. Үрезинин анализин чорудуп турар херек. Совхозтарның агрономнары картофельдың байдалын болгаш кадагалалын доктаамал хынап турар үжүрлүг.

Совхозтарның тускай эртемниглери болгаш районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдери картофель үрезининиң кадагалалынче чогуур хичээнгейни-салын, боттуг хемчеглерни алыры 1985 чылда картофель бүдүрериниң планын бүрүн күүседириниг талактыг.

М. ХАЗБУЛ'ТОВ,
Тываның дүржүл мелиорация станциязында лаборатория эргелекчизи.

Кадарарда хоюм чараш

ЭМЧИ

Ийе, ол боду ынча диди: «Октябрьнын оглу мен» деп. Айы эске-даа болза, чылы чылдаш болганда, оон аңаа чоргаарланыры чеп. Оон ыдай оон аныкыралынын чамдык онзагай талаалары, болушкунары база Улуг Октябрь-биле адаан долбаалыг болду. Чижээлээрге, чазактын улуг шкиалын — ТАР-ның Куш-ажыл ординин ол 1944 чылда Октябрьнын социалистиг Улуг революциязының 27 чыл оюн таварыштыр алган. А Улуг Октябрьнын бежен чылында Куш-ажылчы Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан.

— 1961 чылда аспирантура доостум. Ынчан эртем адын камгалаанымны база Улуг Октябрьнын байырлалын таварыштыр бадылаан чүве. Революция тиилелгезинин дөртен чыл оюн демдеглеп турда, хеймер уруум Октябрина төрүттүүген — деп, ол өөрүшүүлүг чуваалан ор. Черле ынчаш, олаа-оныктыг аңнан-меңнен чоранымдан эгелээш, ажыл-ишчи чедишкиннерге чедир, төөгүлүг байырлалга хамаарышкан элээн каш чижектерни адалы.

— Тимирязев аттыг көдээ ажыл-агый академиязын доозуп, күрүне экзаменнери дужаап турар үевисте немецтер Москваны бомбалап эгелээн. Бис дүнеми-не крышалар кырыга дежурнийлап, кымыылыг бомбалар өөрүп турдувус. Күрүне экзаменнериниң соонда бистин, дээрзи эртемнинг зоотехникторни болгаш мал эмчилерни Брянск, Орёл областарынче чорудупкан. Аңаа малдың отчёт-үчёдүн тургузуп, зооветеринарлыг ажылдарны кылып, деңгели эки база аныяк малдарны камгаалаалдыг чердерже чорудуп, фронтуже чорудар продуктуларга акт тургузуп турдувус. Оон Кызылга күзүн база-ла Октябрь байырлалын таварыштыр чаныс келдим. Ынчангаш революцияның тиилелгези-биле чергелештир оон байырлалы мөнгө эргим, Октябрь революциязы мөңгө аныдыралында, ажыл-херээнде улуг черни эзлеп турар— деп чуваалап ор.

Тыва АССР-ниң алдарлыг мал эмчизи, ветеринария эртемнериниң кандидаты, ам куш-ажылдың доочуну, персональдыг пенсионер Илья Тодуш-оолович Кызыл-оол ам-даа ажылдап, Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Кызылда филиалында башкылап турар болду. Тывага хой ажылын хөгжүдүүнге оон киргген үлүг болгаш күжү эвээш эвес. Ол хой ажылының дугайында номнарны болгаш эвээш хой түүлдер, ол база эртем ажылдарын бижээн. Улуг Октябрьның тиилелгезинин ачызында өөн баштайгы эртемден болган тыва кижи бо.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

Партия оон бирги беш чылда болгаш оон соонда үеде чонуң чаагай чоруун оон-даа ыдай бедидериниң калбак программазын ажылдап кылган. Маңаа ашы-чем продуктуларыбыле чонуң негелделерин долузу-биле хандырары кол черни эзлеп турар.

Чурттуң Ашы-чем программазының боттанмышкынынга улуг үлүүн Россия Федерациязының хой ажылдыглары киирер. РСФСР-ниң колхоз, совхозтары СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1972 чылдың март 2-де хүлээп алганы «Хой ажылының продукциязының бүдүүлгезин көвүдедир болгаш оон шынарын улам ыдай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын күүсеттинген, хой ажылының хөгжүлдезинге чамдык эки түнелдерни чедип алган.

Ам-ны үеде хойнуң эзт талазы-биле продуктулуг чоруун бедидеринге таарымчалыг арга тывылган. Ол болза хойларны механизастаттынган семиртилге пунктуларынга азыраары болгаш семиртири болур.

Ростов областың Зимовник районунуң «Найырал» совхозунда ажыл-агыйлар арааның хары угла 50 муң хойну тургузу, азыраар комплекизи ажылдап турар. Оон ажыглалы хойларны мал чеми-биле чёлир хандырып, ажылды организазаарын шын тургускан-да, бир башка онаштыр чылда 15-20 кг немелде деңзини ап болурун көргүскей. Семиртилге үезинде бир хойнуң ортумак дужаалда деңзини 50 кг ажып, малдың 90 хуузунган хой кезиниң деңгели-шыырак, семис болган. А куш-ажыл чаргдалдары анаа бөдүүн технологияга бодаарга 9-10 катап эвээжээн.

Калмык АССР-ниң «Хову» совхозунда 8 муң хой семиртир комплекс ажылдап турар. Мында ажылчын бүрүзүнде аңаа технология үезинде азырап болур 350 хой орнунга 1500 хой быжыглаттынган. 1983 чылда ажылчын бүрүзү 3 тонна дуктү (арыг дүк-биле), 14 тонна немелде деңзинин алган.Ол дээрге аңаа азыралдан тус-тузунда 2,2 болгаш 9,5 тонна хой.

Россия Федерациязының өске-даа ажыл-агыйларында хойну азыраарының болгаш семиртириниң талазы-биле мурнакчы дужулга чыгдыган. Чаа технология колхоз, совхозларга эвээш эвес ажык-орулганы берип турар. Ынчалза-даа мал чеминиң базазының кошкаандан, бүдүүлгенин негелдеге дүүштүр организазаттынмаанындан ол чаа аргалар чедир ажыглаттынмайн турар.

Колхоз, совхозларның күрүнеге чылдың-на деңгели кошкак, арган өшкү, хойлар дужаары хой боон артышаан. Бо чылдагаан-биле республиканың колхозтары болгаш совхозтары чыл бүрүзүнде 60-70 мың. рубль акша-хөрөнгүни чедир албайн турар.

Россия Федерациязының ажыл-агыйларында төрүүр хойларның баш санының ажыглалы база кончуг четпес. Чылдын-на төрүүр хойларның 25-30 хуузу чаш төл бербейн турар. Бир эвес 1970 чылда 100 хойдан ортумаа-биле 81 хураган алдынган болза, 1982 чылда—77, 1983 чылда—80 хураган алган.

Адырның хөгжүлдезинде үстүнде адаттынган четпестер, хол-биле кылыр ажылга үндезилеттинген эргижирээн технология, соолгу чылдарда мал чеминиң, тудугунуң болгаш механизацияның өртек-үнезиниң улгатканы дыка хой ажылагыйларга хой ажылының карылгалыг азы харын-даа орулга чок болурунга чедиргеи.

Адырның дүрген хөгжүлдезин үстүле мурнакчы эвес, а харын бүтү хой ажылдыг ажыл-агыйларга чедип аар дээр болза, кинчаар-даа аажок арга-курлавырларны ажыглаар ужурлуг. Ажыл-агый бүрүзүнге бүдүүлгенин байдалын, продукцияның бот-үнезиниң үүден кээп ханарын доктаамал болгаш ханы анализтээрни чугула. Адырның ажылдакчы бүрүзүнге — удуртукчулар болгаш тускай мергежилдиглерден хойжуларга чедир — экономиниг угаазылаалды, чаргдалдарны орулгалар-биле хемчээштирип биларин чанчыктырары база чугула айтырыг. Ам дээрзинде бо ажыл кошкак чоруттунуп турар.

Хой ажылынга чаа технологиянны үүгле комплекстиг ме. ханизастаттынган фермаларга ажыглап болур деп чамдык кижилерни бодалы окта шын эвес. Чок технологиянны чер бүрүзүнге, ылангыя тускайлаттынган ажыл-агыйларга, боттандырары чугула. Маңаа чижек кылдыр чуртта ан дээре хой ажылдыг деп санаткан Алтай крайның Родинский районунуң «Родинский» уксаажылдыга заводун ап болур. Мында хой бүрүзүнден ортумаа-биле 3,6-3,8 кг (арыг дүк-биле) дуктү кыргып ап, чылдын чылче хой ажылының продукциязының бүдүүлгезин өзүп, оон шынарны экижип турар.

Ындыг эки түнелдерни ажыл-агый ажылды ылап ёзуглаар интенсификастаныдан, мал чеминиң базазын быжыктырып, оон бүдүүлгезинин база белеткелиниң технологиязын чаартканындан болгаш чангыс аай угланышкынныг уксаажылдга ажылының түнелинде чедип алган.

Ставрополь крайның Петровский районунуң «Ленининиң чагыглары» совхозун бүдүүлгени шын болгаш бодамчалыг организастаан ажыл-агыйларның чижээнге ап болур. Ажыл-агый бүрү ажылды мал чеминиң быжыг базазын организастаанындан болгаш хойларның төрүүр үезин өртежиткининден эгелээн. Каш чыл өртөкенде тускай төлевилел ёзуглаар хой комплекизи туттунган болгаш хой ажылының принципиалдыг чаа үлетпүр технологиязы шингээттиниң эгелээн.

1983 чылда комплексте 100 хойга онаштыр (1971 чылда 87) 132 хураган камгалаан алдынган. Ол-ла үеде дүк кыргылдазы (арыг дүк-биле) 2,2 кг турганындан 3,3 кг,хой ааның бүдүүлгези чангыс башка онаштыр (чыл эгезинге хамаарыштыр) 8,1 кг-дан 32 кг четкен.

Колхозтуң черни өске ажылагыйже шилчиткени-биле хой бажының саны 1971 чылда 28,4 муң турганындан 1983 чылда 13,3 муң чедир кызырыла-даа, хойнуң дирг- деңзинин немелдези 231,6 тоннадан 390,3 тонна чедир, азы 68,5 хуу өскен, а хой ааның саарылгазы 113-тен 326 тонна четкен. 1983 чылда комплексте 69,1 тонна дуктү кыргаан.

СЭКП-ниң Петровский райому болгаш райкүүском «Ленининиң чагыглары» колхозтун дужулгазы районунуң бүтү ажыл-агыйларынга нептеректен. Оон түнелинде район хой ажылының бүтү-ле талаалары-биле Ставрополь крайга биргн черже үнген.

РСФСР-ниң Көдээ ажылагый министерствозу «Ленининиң чагыглары» колхозта хой ажылының продукциязын кичээнгейлиг өөренип көрүп деткээш, Россия Федерациязының бүтү колхоз, совхозларынга калбак нептерелерин сүмелээн.

Коммунистиг партияның оларын мурнунда салган соорулгаларының чүтүлазын Россияның хой ажылдыглары эки угаан билип, бар четпестерни дүргеи чайладым, чурттуң Ашы-чем программазының боттанмышкынынга төлептиг үлүүн киирер дээш бар-ла аргаларны ажыглап, бүтү күжүн салыр.

«ОВЦЕВОДСТВО» журналдан.

КЕЖИК-ЧОЛ

Улуг Октябрьнын байырлалы бо чылын онзагай байдалда өрткен. Чүге дээрге Совет Тыва мырыңай чоокта чаа дөртен чыл оюн демдеглээн. Ынчангаш бистер, хойжулар, бо байырлалга кажаңгызындан-даа өөрүшкү-панвайлыг ужурантыныс.

Октябрьнын социалистиг Улуг революциязы тиилеэзиден бөөр алдан чеди чыл болуп турар. Оон дөртен чылы бистиң Тывага Совет өрге-чагырганыңа үезинге хамаарыжыр. Ол үе—өөн куш-ажылчы аныдыралы. Чүгле хой ажылынга безин үжен чыл чоокшулап тур мен. Ындыг болганда Улуг Октябрьнын тиилелгезинин болгаш Совет өрге-чагырганың ачызында тургустунган чаа аныдырал болгаш чедишкиннер мөңгө караамга болган. Бо улуг хөгжүлдеге бодум база үлүүшкү киирип келдим.

Бистиң районга республика пеймемалы-биле харылажыр машина өруу безин чок турган. Ушен-дөртен чылдарда улустуң күзелин ыындыг:

Каддак-Хамар кадыр артын
Казын алза, аштап алза!
Кан-ла чычаан мунуп алгаш,
Кеваладыр халдып өрза!

Тес-ле Хемнин кадыр өруун
Дескилештир аштал алза!
Дежир чычаан мунуп алгаш,
Тендиш диведи халдып өрза!

Ук орунту бежен чылдарга чедир колхозчулар, хамык чон, киспишкан турдувус. Машинатехника ыйбел келген соонда, харын, чүгээр болганы ол. Ам ол орунтап Узбекистанның хөвеңин. Молдавиниың виноградын, Сахалинниң балыын өөрткен машиналар шуужуп турар. Октябрьнын кежин ол.

Хой ажылынга ур болдум. Чиите-ирыя дуктуг хойнуң уксаазын нептерелиргге база киришти. Көргүзүглерим чылдын-на бигей эвес болуп келген. Мөңгө бодуун ийинин Коммунистиг партиниң болгаш Совет чазактың орден-хавыалар-биле үнелеп келгеннинге четтиргеннин ийедин чор мен. Көдээ болган район Советтериниң, Тыва АССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советтериниң депутатынга сонгуттуруп чордум. Ындыг харымсалганы болгаш хүндүтөлдүг шаанда хойжу кижи көрүп чорбаан. Сес ажы-төлүм база өртем-биилиг, тускай мергежилдиг күрүнеэнин ажыл-херээн кылын чоруурлар. Хойжунуң кежик-чолу ам ыындыг-дыр.

И. ДАНЗУРУН.

Ленин, Куш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүледдин Демдээ» болгаш Октябрь Революциязы орденнерин эзелеччи, «Чодураа» совхозтуң хоочун хойжузу.

ХҮЛЭЭЛГЕМНИ БЕДИТТИМ

Даштыкы чурттарда ажыл-ны азыраан, өстүрдүвүс. Улуг оглувус ам чоллаачылаан, ийи уруувус Новосибирскиде өөренип, артканнары школада күрүнеши долу хандырылгазында өөренип турардар. Амыдыралывыс, тодуг-догаа, бөй-лакшылдыг. Уруг-дарывыс бичин турган бо-ла аарый бөөрге, оларны эм, чаалер чаңгыс-даа көпеек ал. байн, халас эмнеп берип турду. Дыштаныр азы эмнедир дээр болза совхозтуң профкомундан чүгле Тываның хамаан чок, бүгү чурттуң, харын-даа даштыкының курорттарынга дыштанып, эмнеп болур путёвкаларны алыр арга бисте бар. Капиталистиг чурттарның ажылчы чоннарында ындыг эргелер чок.

Ынчангаш бо бүгү эргелерни биске тыпсып берген төрөөн күрүнеевиске, чазаавыска өөрүп четтиргеннинги ийередим, ол ийерел — бистиң шалыычы улуг-ажылывыс деп угаан билим, эки-ле ажылдарын кызыдын чоруур мен.

Совет Тываның 40 чылынга турскаатканы социалистиг чарыштын түнелдери-биле Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаттым. Чонумнуң, чазаавының ол бедик үнелелиңге харын кылдыр келир чылын чүс хойга онаштыр чүс хураганны алырын күлүүнгеи мен.

С. БАЗЫР-ООЛ.

Өөр районуң «Коммунизм-че орук» совхозунуң хойжузу.

ЧУРУКТА: хойжу С. М. Базыр-оол.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

ЭЛЕП ЧИТПЕСАЛДАР

Даалы-ла көк-көк хая-даштан бүткен, ылчырбелемчек кыу-куу даглар-биле ийи талазындан кажаалаңган, ортузун куду Баян-Кол хем шурап бадып чыдар черже үглай хөп ор бис. Барып ужурашкаш, ажыл-ижин сонуургап көөр дээн малчыныывыстың аалы ам-даа ырак. Малчын кижиниң ажылында чай турар эвес, чымыштыг ишке хаара тутпаан кижи аалында та бар, та чок деп бодал мени хөлзеп чорду.

Теректер-биле каастанган, оймак черде малчыныың аалы көстүп келди. Ол өг Баян-Кол деңнинг мырыңай кыдыында болду. Тыпкайн чораан малчыныывыстың аалы бо-дур. Өөнүң чаражы, көрүштүүн көрбес силер бе?! Ында ажылынга ынак, эрес-кежээ кижи чурттап орар деп чүве илдеп.

«Х Улуг хурал» совхозтуң удуртур даргаларының мактап шаг болганы ол малчын өөнден үнгеш, бисче уткуй чоруп орда, ону мөөн мурнунда көрбээн болгаш, кичээнгейлиг тоотап көөр аргалыг болдум. Чаа-ла дөртен хар ашкан хире назылыг, ийи чаактары долбанныг кызыл, быжып орар чодураа дег хүрен-кара карактарлыг, хүлүмзүргей шырай аринныг болза-даа, ширинзикмээр ол кижи бистиң-биле эвлек мендилешкеш, өөнче чалады. Малчынның амгы үениң дериг-херекселдери-биле шевергин кастаанган өөнге оон-биле хөөрежип шаг болдувус. Хой суду-биле сүттээн хөөг шайны авртап орташ, ол малчынның амыдыралчурттаалгазын, эрткен орун билип, таныр алган мен.

Андрей сайм чараш, Кызыл-Сутлуг-Баян-Колга 1940 чылда төрүттүнген. Оон делгем хову-шөлдериниге, кыжын, чайын ногаан тоюн уштуп болбас арга-арыгларынга, тайгасыныларынга, хилиг кара сугларынга өпейлелип өскен. Өөреникчи турган-ла, колхозтуң хоочун малчыны, ачазы Содунам Байкараның хойжу чымыжынга дузалаажып, аңаа бодунуң салым-чолун доозаштырган. Ол сес классты доосканш, ачазынга дузалакчы кадарчы апарган. А 1959 чылда ыдыктыг хүлээлгени күүседири-биле шериг албанынче хапкан. Чылдарының эртери билдиртир эвес, сывыра соп каан дег дорт сыныыг, шериг хеви улам аян киргеи, аныяк оол төрөөн суурунга чаныып келген дораан-на янзы-бүрү ажылдар-биле «хүрежин» киргиткен. Ынчалза-даа аныяк оолдуң хой ажылы бодунче сорунзалап эгелээн. Чогум-на оон үржүүндан 1965 чылда

Чурумал

Андрей адазынга дузалакчы кадарчы болуп ажылдай бергеи. Чажыдан тура мал-биле халбактанчын келген-даа болза, хойжунуң чымыштыг ажылы ону күш-ажылдың кадыгберге ажылдарынга, чажыттарынга шылгап турган. «Хой кадарарда чүү боор» дээр чамдык кижилериң хоозун чугаалаарынын, мегге хөөредиглериниң шын эвезин ынчан боду бүзүреп көргеи.

В. И. Ленининиң 100 харлаанын бүгү чурт байырлап эртирип турда, Андрей Содунам ачазының хоюн хүлээн алган. «Хойжунуң берге, харымсалгалыг, чымыштыг, хой-хой чажыттарлыг ажыл-ижинге сени кавайлыныдан эгелеп өстүрүп каанын дег, чаныктырып, өөредип каглым. Ам чүгле арат чонунуң мурнунга аныяндан адыш камнаан, ажылдаарың артканы. Ёзулуг салгалым ам-дыралга арттырып каан мен бе деп чүвүн чылдар көргүзе бээр ыйнаан, оглум» деп, ада-зының ынчан чагаан чүтаазы ам-даа оон чүрээн дүймедип чоруур. Баштайгы чылында ол төрүүр чүс хойга онаштыр 100 хураганны камгалап ап, бир хойдан 2,5 кг дуктү кыргып алган. Шак ындыг чедишкин ону ажыл-ишче улам сорук киргеи.

Оон бөөр элээн чылдар эрткен. Аныяк оолдуң намдарынга база улуг өскерилгелер болгулаан. Өөрүшкү, мүңгүралды кады үлежир, ажылынга хей-аът киирер эжи Кара-Уруг-биле оларның ажытолу ам чеди четкен. Оларның оглу ам ГДР-де шериг албаны эрттирип турар. Улуг уруу Антонина — Кызылдың медицина училищезин доосканы эмчи, Катериназы — зоотехник, артканнары школада өөренип турарлар. Ажыл-ижи, урулгарының келир үезиндеде сагыш-сеткили оожургаа бөлбес малчын эдип 1980 чылда партия кежигүүнүнге киргеи. Бала бир уттуидурбас чыл 1978 чыл болган. Ынчан аныяк малчын төрүүр чүс хойдан 125 хураганны алган, бир хойдан 2,6 кг дуктү кыргаан. Аңаа канчан өөрүвес боор! Оон бөөр ол чылдан чыяче бедик көргүзүглерни шыкымайн келген.

Хей нанчыл Советтер чуртунуң өг-бүлезинге төрөөн Тываның эки-тура-биле каттышканындан бөөр 40 чылында Андрей Содунам эн-не тура-сорулгуг, быжыг туруштуг, эрес-шудурга ажылдаан. Ол төрүүр чүс хоюндан 121 хураганны ап, бир хойдан 2,5 кг дукту кыргып алган. Болу хууда 30 тонна сигенни белеткээш, кыштаанда чедирип алган.

«Эки кылган ажыл — элеп читпес алдар» дээри-ле шын. Мурнакчы малчын А. Содунам төрөөн чуртувустуң чүрээ — Москвада улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгезинге ийи удаа барып, үк делгелгеннің алдын, хүлер медальдарын-даа алгылаан. 1973—1983 чылдарда «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдектерни, РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин шаңналга алган. Оон байырлалдарда, хурал-суглаавга кедиптер костюмунда «Хүндүлелдің Демдээ» орден болгаш Куш-ажылчы Алдар орденинің үшкү чергезин чайнап чоруур.

1980 чылдан бөөр Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаты А. Содунам — чонуң кандыг-даа негелде-хомудалдарын, чагыгларын амыдыралга боттандырар дээш моггаг-шылаг биилбес кижилерни бирээн.

Чылгы малдың ажылы кошкай бөөрге, депутат, коммунист кижи боорга, совхозтуң дирекциязы, парткому хой кадарары-биле чергелештир 410 баш чылгыны база аңаа хүлээдип каан. Оон удуртканы чылгычылары Х. Лопсан, К. Кончук, Х. Биичиир-оол төрүүр чүс беден бо чылын 90 кулунну камгалап алган. Ол база-ла улуг ажылышчы чедишкин-дир. Ында А. Содунамның киргеи улуг база бар.

Совет Тываның 40 чылының байырында Андрей Содунам Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны хүндүлүг атты чедип алган. Шак ындыг ажыл-ишчи, хүлээлгезин күүсеттиәрге сагыш-сеткили оожургаасе, чер-чуртунда туржук, бүгү республикада ады-сурааа хүндүткелде, макталда кижини канчан Баян-Колдуң сыдызы дивес боор.

К. САРЫГ-ООЛ.

КЫШТЫҢ ЭГЕ ҮЕЗИ

Малды ажаар болгаш чемгерер ажылдар болза, мал ажылын чорударының интиг технологиязының кол өөрө болур. Хой малдың ажаалда-тежээлгези, өске-даа малдарны-биле домей, чылдың дөрт үезинде, бүдүүлгенин техниктиг дерилгезинде, кижилерниң билиннинде болгаш дужулгамергежилиннде хамааржыр болгай.

Мал ажылында кышкы үе болза, эн-не харымсалгалыг үе. Ынчангаш ажаалда-тежээлдени кышкы үеде шыгыгырадыр херек. Бир дугаарында кажааларны болгаш малды ажаар-тежээрнинге хереглээр эт-херекселдерни четчелеп, ыяк белеткен алыры чугула.

Мал ажылында кышкы сезон календарының кыжынында ыглаалыг. Календарылыг кыш болза, декабрь 1-ден март 1-ге чедир үш ай уламчылаар болгай. Мал ажылының кышкы сезону октябрь 1-ден эгелээш май 1-ге чедир чедди ай (210 хонук) уламчылаар.

Бо сезонда кылыр ажылдарның аайы, аргазы, хемчээли үш янзы ыглаалды, ынчангаш үк сезонну база үш үеге—кыштың эгезе, кыштың ортузу, кыштың төнчүзү деп үелерге ылгаар аваар.

Кыштың эге үезе. Бо үе октябрь 1-ден декабрь 1-ге чедир ийи ай уламчылаар. Кыштаглаашкынны совхозтуң дирекциязы, специалистер, бригадирлер, хойжулар кончуг быжырымчалыг саналашкын-биле эгелээр ужурлуг. Ол санажылганы акт-биле бижидер. Кодан бүрүзүнүң актызынга айтыр түүлдер ындыг:

а) үк кодаанны кыштаглаары-биле хүлээп алган малчынарның даңзызы; б) малдың уксаазы, эр-кызы, назыны, деңгели; в) кыш дургузунда ол кодаанга чеже, хандыг мал чеминерни бээри; планда көргени болгаш херек кырында үндүрүп бергени; г) минералдыг чеминерни кандыг хевирлиг, четчелеп бээр деп көрдүнгени; д) одарның өөдүнүн байдалы, ону шолунун кызыгаар демдектерни адап турган айтыр (аптыга ол одарның чуруун көжар); е) суттат-биле хандырылгазы, ж) кажаанын септээн шынары, з) хүлээп алган эт-севи.

Кыштың эге үезинин баштайгы чартыы—октябрь эгезинден ноябрь эгезинге чедир кара-доңдаан үези болур. Бо үеде кол кичээнгей ийи түүлге доктаар — малды соокка алыспазы (ижин болгаш өкпе аарыларынга таварыштырбазы) болза малды аргыспазы. Бо малга хамаарыштыр чүл дизе, ону ара салдырбазы болур. Бо түүлдерни чайладыр дээш хыраалыг одарже хой ундурбес, доштут сут-биле мал сугарбас, хар чаап турган хүн хойну кажаалаар мурнунда оорганында харын сивиртки-биле аштаап кажаалаар.

Эн-не ажыл-агыйжы арга болза, чогум кол кыштагдан ангыда, оон эн ырак одарларының кыдынынга, ара хонар (безерек) кыштаг кылып алыры болур. Ындыг кыштаг дээрге, чүгле хат болгаш хардан малды камгаалаар шаарын эвес чуга маңза хаваалыг, чиик серилиг кажаа болур. Анда херек чүве болза, чүгле малга суг кудар онгачалар болур, оларны кол кыштаглан ап алыр, минералдыг брикет-терни кодан кедезинге салыр коошпаларны база ол кыштагдан эккеп алыр.

Ара хонар кыштагга аал кара-доңдакты эрттиргеш башкы хар улуг харже шилчиир бетинге чедир турар. Биргээр сеглеөрге, ноябрь төнчүзүнге чедир, улуг хар чагталак, улуг соок дүшкелеп турда, кол кыштагже көөр. Кыштың эгезинин баштайгы хар чок кезин чылыг турда, мал улам семирип турар болгай. А чамдыкта безерек кыштаг чок кодаанар орай күстү күзедир тазарган одарга олургаш, сутгат-даа үстүп, малын аргызып алыр чоруктар эвээш эвес. Ону окта болдурбас сорулга-биле, ылаңгыя бо чылдың хураганнарынга немелде чемин бээрин озалдадып болбас. Ол немелде чем берин эгелээр үеин чаңгыс-ла неделя хире эрттиринсе, оон соонда катап хураганны деңгел киирип алырынга ийи катап хой чем болгаш ийидеп эвээш эвес үзүн хуусаа херек апаар.

БИСТЕ МЫНДЫГ

Партия, совет болгаш ажылагый органнарының талазындан малдың баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бедидер база оон-биле чергелештир хой эзди болгаш дүгү бүдүрерин улгаттырар дугайында айтырыгларже улуг кичээнгейни салып турар. Ынчалзада-да ол адырның хөгжүлдезинин талазы-биле четпестер болгаш чедир хылдыммаан түүлдер бисте ам-даа хой.

Чаа мал төлүн камгалап алыры болгаш бир баштан дүк кыргыы алыры дыка куду болуп артышаан. Эрткен чылдымга деңзээрге, бо чылын район аңай, хураганны 1500 баш эвээшти камгалап алган, бир баш хойдан дүк кыргып алыры 1,7 кг турганындан 1,3 кг чедир кызырылган. Бо четпестерниң чылдагааны чүдел? Бирээде, мал чеминиңің четпезинде, хой ажылыг эвезинде. 1983—1984 чылдың кыштаглаашкынынга уткуштур район мал чеминери-биле 49-ла хуу хандырылган турган. Ийеде, хой ажылын чорударының технологиязын сагыва-зында.

Районуң болгаш ажылагыйларының зооветеринарлыг ажылдары куду деңнелде турган. Чамдык зоовет тускай эртемнигдериниң болгаш мал ажылдыгларының буруузубиле малды өстүрүп сайыырадырының технологиязы шын эвес чоруттунар таварылгалар бар. Кыжын мал оолдаашкынының үезинде даразында чүүлдерни сагыры чүгула. Төрүүр хойну четчер саныг, эки шынарлыг мал чеми-биле чемгерер, чылыг болгаш делгем кажаалардыг болур херек. Бир эвес ажыл-агыйда чылыг кажаалар чок, хой оолдаашкынының үезинде мал чеми чедишпес болза, мал төлүнүн баш санын камгалап ап, өстүрери кончуг берге болур. Районуң Бижиктиг-Хөл болгаш Аксы-Барлык хойжу бригадалары артканнарынга бодаарга мал чеми-биле хандырының алыры эки болгаш кажаалары таварымчалыг. Ынчангаш олар чылдын-на чүс баш хойга онаштыр мал төлүн 85-тен 97 хуу чедир ап, улуг мал бажын 98 хуу чедир камгалап ап турарлар. Бистиң агаар-бойдус байдалдарынынга чаа мал төлүн январь-февраль айларда алыры чугула. Чаа хураганнарны 3—4 шак болгаш-ла чемгерер.

Мал төлүнүн өлүн, хораалының бир чылдагааны — бүүцелдёгеи аарый бөөрн. Аңаа үеде төлевилел ёзуглаар туттунмаан 19 төрүүр хой кодааны бар. Ол кол кыруузунда районуң болгаш совхозтарының мал эмчилериниң четпес ажылы болур. Ынчалзада малды малдан орар хойжуларының боттарындан хой чүүл хамааржыры билдингир. Чижээлээрге, чаңгыс-ла Бижиктиг-Хаанның малчыныларын эп хөрөөлүнгеи: чамдыкы төрүүр чүс хойдан 100—100 хураганны ап турда, а өскелери чүгле 40—45-ти камгалап ап турарлар.

Ю. БАРЛУКОВ.

Барыын-Хемчик район.

ОДАРДА

Хоюг булут көшкени дег.
Хойлар даңга оттап чорда.
Кадарчызы кедөзиниден
Карак салбайн харан орган.
Ханга пөкпес бөрү соондан
Кара кускун ужуп келгеш,
Куурайнадыр дөөрглеп,
Кукуцайндыр мелөө берген.
Артыы тала аарга шиглей
Аңаа эвес шимээн үнгеп.
Ону дыңнаан, кадарчы-даа
Октуг боозун хөлга тутпан.
Кудургайлап, чазыг бөрү
Кулактарын кызыытпан
Чылбанайнып, чылгаңылап,
Чыда дужүп, кедеп келгеп.
Кадарчының дүүрге боозу
Кара чаңгыс дерс-тог дээрге,
Кадыр куду чазый бөрү
Карацнадыр чуглуп баткан.

В. ЭРЕНЧИН.

1953 чыл.

«ДИРИЛГЕН» ДАШ

Чепсегленииишкинни дүжүрери дээш демиселдиң неделязы

СЫРЫЙ КАТТЫЖАР

Аныяктарыың колониязы Кызылдың педагогика институдунан культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг культура парыгынче угландырып чоруп орган.

«Кезээде хүн чайнап турзун, Кезээде дээр арыг турзун!» деп ырымың сөстери чаңгыланып турган. «Чилиге хосталганы!» «Дайынны болдурбас-», «Бөмбүрзекти камгалап алыылынар!» дээш оон-даа ангы сөстерни чараштыр бижээн плакаттарны кыстар, оолдар холдарында туткулап алгылаан хораннар.

Ада-чүрттүү дайынны өнчээн маадырларга турасказалдың чанында шөлүтешке аныяктарың колониялары — Кызылдың пединститудумуң, медицинин болгаш башны училищелериннің, Красноярскиниң политехникиг институдунуң Кызылда филиалының студентилери чыглып келген.

ВЛКСМ хооркомунуң секретары Владимир Никитин чепсегленииишкинни дүжүрери дээш демисел неделязынга турасказаткан митингини ажыткан:

— ВЛКСМ-ниң XIX съезиниң аныяктарны тайбың дээш демиселче кыйгырган сөстери ам бо хүннерде улам күштүг чаңгыланып турар-дыр. Бүгүн бистер маңаа чыглып келгеш, «Дайынны болдурбас бис!» деп чугаалап турар бис. Бөмбүрзектиң аныяктары улам сырый каттыжыңар!

Пединституттуң студентилери Вера Сүрүн-оол, Елена Даш-оол олар боттарының саналынга Черинин келир үеин дээш дүвүреліп ылередип, бөмбүрзекти тайбының орту-луу болдуларынче кыйгырган. Кызыл хоорайның студентилериннің болгаш аныяктарның республиканың бүгү аныяктарынга кыйгырымының текизин ол-ла институттан Татьяна Ондар номчаан.

КНО-же аныяктарның чорулары чагаанның текизин Евгения Бектенова номчун танышты-рган. Чагаанның адаанда оон-оон аныяктар аттарын сайган. Рейтанның администрациязының агрессив политиказынга удур киленнээшкининиң сөстерин аныяктар чугаалап турган.

Кызылдың пединституттуңаа башкы Наталья Василенко С. Ортегааның «Каттышкан зона» деп ырызын эгелээн. Эте класстар өөреникчилери оолдар, оларның-биле кожа — бичии оглун четкен кырган ава-даа ырыны кичээнгейлиг дыңнап турганнар. Митингиниң бүгү киржикчилери дайынны өөр хөөнү чогун, совет кижи бүрүзү боттарының сөзү болгаш ажыл-херээ-биле дайынга удур могаг чок демисежип турарын чугаалаанар.

Бистің корр.

АРЫГ ДЭЭР ДЭЭШ

Тугунда тайбың күш-ажылдың сүлде демдээ — кадыр, маска чураан чүрттө чүрттап чоруурумга чоргаарланыр, өөрүүр-дүр мен. Совет чонуң тайбыкче, делегейниң бүгү чүрттары-биле кады ажылдажылгаже чүткүлү бисте күрүне политиказының деннелиинге чедир көдүрүлген.

Константин Устинович Черненковуң «Вашингтон пост» солунунуң айтырыгларынга харыыларының одуруг бүрүзү кижиниң арыг дээр аданга чүрттаар чырык күзели илерединнген.

Тайбың чокка чүрттө алга, чогаадылга-даа чок. Совет чүрүкчүлер боттарының чогаалдарын түге-даа турасказадырга, оларының кол маадыры — тайбың чер кырында күш-ажылдың кижизе. Чүруктарын катап-катап сактып келгеш, Хмельницкийниң Летаво суурунуң колхозчулары дайын соонда чылдарда дүжүттү кандыг улуг өөрүшкү-биле ажаан турганы караамга кеступ кээр. Фашистерниң бужар богунаан арыглаан хостуг, черинге чүрттап, ажылдаарының өөрүшкүзүн «Тараа» деп чуруумга көргүзүп орадаштым. Үш уруг-нуң иезин кырган-ава апаргаи кижи —мен чүртүмнүң чалыы назынын, уругларымның келир үеизин «Лен», «Май», «Куда», «Аныяк иез», «Келин» — деп чүруктарда көргүзүп орадаштым. Чүруктарының, сюжеттерин дилеп Украинаны, Казахстанны, Белоруссияны, Армениянны хоорай, суурларынга чорааш, чер болганга совет кижилерниң Коммунистиг партиянын идеяларынга шынчызын, чаңгыс-эвин, ядролуг өөртү чайладыр деннселге бүгү күжүн бээрикте беленин көрдүм.

«Алы чок бедик» деп чуруум дайын дугайында сөөлгү чуруум болзун деп күзээр-дир мен. Алдын тараалыг, арыг дээрлиг ховуларны чуруурун күзээр-дир мен. Ол дээш чүрттаар, деннсежири чугула.

Т. ЯБЛОНСКАЯ.

ССРЭ-ниң улустың чүрүкчүзү.

Киев хоорай.

КИРЖИЛГЕЗИН ЧЕДИП АЛЫР

Чүрттакчы чонга хамааты камгалалының билиглерин бээр, массалыг узуткаашкының чепсээнден камгаланырының арганарын оларга чедир тайылбырлаар, улус ажыл-агыының объектилериннің доктаамал ажылдарын хандырар— бо ниити күрүне ужур-дузалыг ажылдарны доктаамал кылып чорударынга профэвилелдериң ролю улут. Профэвилелдери — ажылчы чонуң эң-не массалыг болгаш хөй-ниити организациязы. Оон даяныр күжү, арга-курлавырлары улут, мичээнгаш хамааты камгалалының штабтарының, бөлүктериниң ажылынга, чон ортузунга хамааты камгалалының билиглерин ханызы-биле пропагандаларынга профэвилелдериниң киржилгези эргежок чугула.

Профессиональ эвилелиниң Тыва область чөвүлели болуунуң президиумунуң хурайынга хамааты камгалалының ажылчорудулгазынга профэвилелдериниң киржилгезин улам идепкейжидериниң дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, ол талазы-биле чогуур докладлыг хүлээп алган.

Профэвилелдерниң область чөвүлелиниң, оон удуртулгаларының ажылдакчылары хамаатты камгалалының талазы-биле ыяпла өөреніп эртер ужурлуг чөрби шактыг программаның бирги, яңгы чылын өөреніп дооскан. Бо программаның сөөлгү, үшкү чылын чедиишкиниг өөреніп доозары-биле чер-черлерде ийи өөредилге бөлүүн четчелеп турускан, ана аргежок чугула өөредилге хөрекселлери, көргүзүг материалдары, дузалал литературабиле кабинеттерин хандырган.

Массалыг узуткаашкынның чепсээнден чонну база улус ажыл-агыының объектилерин камгалаарынга хамаарышкан база ол ышкаш хууда камгаланыр хөрекселлерни херек кылында ажыглаарының, шыгжап кадагалаарының бичии уруглар-га шенеп кедиреринің хамаатты камгалалының тускай медээлери чарлаттынган таварылгада, бүгү-ле сагыыр ужурлуг чуруумнарны билип алырының талазы-биле беседа ажылы чоруп турар. Малды, мал чемнерни, дыш-чем продуктуларын, сүтүү хораннаар будүмелдерден камгалаарының аргаларын, хоорайдан дашкаар көжүп камгаланырын чүрттакчы чонуң албан күүседир хүлээлгелериниң дугайында болгаш өске-даа темаларга дамчыдылгалар радио, телевиденнеге удаа-дараа болуп, республика солунларының арынларынга материалдар үнүп турар.

Хамаатты камгалалының билиглерин чонга тарадырының хөрээнге Культура бажыннары, клубтар, библиотекалар, кино четкилери улуг рольду ойнаар ужурлуг. Чижээ, библиотека бүрүзүнге социалистиг Ада-чүрттү камгалаарының, оон камгалал күчүзүн быжыглаарының дугайында стендилер, булуннарны дерип кылыр, улус ажыл-агый будуруглелерин ядролуг, химиктиг, бактериялыг чепсектерден камгалаарының аргаларын көргүзкен плакаттар, альбомнарны үе-үе болгаш чаартып турары библиотека ажылдакчыларындан негеттинип турар. Хамаатты камгалалының темаларынга хамаарышкан номчулга конференцияларын, темалыг кежээлерни, номнар делгелгелерин эрттиреринге библиотека бүрүзү идепкейлиг киржип, ол айтырыгларны ай, квартал болгаш перспективтиг планнарынга кирген, күүселдезин чедип алыр ужурлуг.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

БОЙДУСТУ КАМГАЛААРЫ— БҮГҮДЕНИҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Бойдустуң хайыразы — арга-ыяш, ан-мен, кат-чимис чонуң эгээртинмес байлаа. Оны камнап кадагалаары, хумагалыг ажылдаары кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези дээрзин ыым-даа эки билип турар. Бойдус байлаан камгалаар дугайында Коммунистиг партия болгаш Совет чаваак докладаамал сагыш салып турар. Балык чок хөлдерге болгаш хемнерге балыкты өстүрер, ан-мен чок черлерге ан-менни өстүрер талазы-биле чугула хемчеглерни бүгү чүрттө чорудуп турары өөрүнүг.

Ажылыының аалы ыдыг. Районуң бүгү суурларын, малчын коданнарын бир ай дургузында каш-даа катаа эргээш кээр мен. Бо үдаада район төвүнден эң ырак «О. Шыныза» совхозче бир чыда үзүп торукка хап олурарымга бодалымга кирбес-ле чүве чок болган. Шаанда бо ховуга хөй кадарын, чылгы хавырып чоруурга ховуңуп чараш аңы — чээреннер өөр-өөр бооп алган хоор сарыг апаргаи хойлар-биле кожа оттап чоруур чүве-ле болгай. Ол үеде чээреннерниң чорбас-ла черн чок Тестиң, Y, Шынаанын мурнуу, артым ховулары, Агар, Дус-Хөл, Ямаалык дээш тугчүп чоруп баар. Тогдуктар бо ховуларга база хөй турган.

Арысканыг-Хемниң чодураазының чыды безин чаагай. Тес унунда шынааларда үнген чыжыгандыы кеерте, хоор сарыг-ла чүве. Шаг шаанда Тестиң ховуларынга тургулаан хөй чээреннерни, тогдуктарны аңнап, кат-чимисти тотчеглеп чоруур кижилер ховар турганындан ан-менниң-даа баш саны өзүп, көвүдеп, кат-чимис-даа албек турган.

Ам Тестиң ховуларынга чээрем көвүлбестээн. 1969 чылга чедир Сарыг-Тал, Курган-Хөлчүк чоогунга ийи хире чээрем чоруп турган, ам олар шүүт читкен. Шаанда турган хөй тогдуктар база читкен. 2—3 хире тогдуктарны кижи ында-хаан көргүлээр. Бойдустуң байлаа— ан-мен, кат-чимис эгээртинмес өзүп, чонуң амыдырал-чүрттөлгазынга ачы-авыралын, бериимчезин хайырлап чоруур. Техниктиг депшилгениң бо үеэнде ан-менни машина-биле ойладып турган аңнап, бастырып, хүрүп боолар-биле боолап турарга ан-меннің баш саны эвээжеп, төнүп турар чылдагазы-даа мында деп бодаар мен.

Аныыр сезону эгелеп, ан-чылар тайга-сыныарже аттанып үүпкеңде Шиви-Кудуруу. Дузактыг-Ажык, Даштыг-Кара-Суг ыначаар чоруп чоруурга дириҥ ыттарны эрерн, улуг-биче боо даажы кижи кулаанга бо-ла дыныалыр. Ол хиреде-ле дириҥ дыка хөй болур. Ынчан кижи тапды сынарның бай-байлаан магадап хаамас.

Ынчалза-даа ан-менни камгалап кадагалаар, оны хумагалаар талазы-биле ажылдың четпес тургустуганы кижиниң сеткилин хомудадып келир. Дириҥээр хуусаа ырак мурнунда-ла чер кара, дириҥ агарбаан кара турда-ла оны өлүрүп алыскак-чискек ийи-чаңгыс тотчеглекчи кижилер бистиң аравыста ам-даа бар бооп турар. Шак ыдыг кижилер-биле демиселди күштелдирээ чогуур.

Каш чыл бурунгаар Шиви-Кудуруу ол ыначаар дириҥнеп чорааш бир өзеңге кээримге, дыка хөй чаш шивилерни, өштерни трактор-биле бастырып каапкан, чамдык черлериниң ыяжын ужургаш будуун безин аштавайн олчаан каапкан болган. Бир кезек черде хөөнү, аныяк шивилерни хайыхамаан чок ужуруп каапкаш барган. Бойдустуң ол чараш чурумалын ыначаар үрегдеп каапканын кижи көргеш хараадаар чүве чорду. Ол чараш, байлак мөөрүктүн бир чараш булуңун үзе кезип каапкан ышкаш сагындырар.

Бойдусту камгалаар, оон эгээртинмес байлаан хумагалап, кампаар талазы-биле боттуг хемчеглерни районуң бо талазы-биле харысалгалыг ажылдакчылары болур чогуур-биле ап чорудар, тотчеглекчилер-биле шыңгыы демиселди чорудар, бо ажылды контрольга алыр үе келген.

Ч. ДАЖЫВАА.

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ЭГЭЭРТИНМЕС ҮНЕР ДӨЗҮ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи болгаш күрүне шаналдарының талазы-биле комитеттиң эртемден секретары, техниктиг эртемнериниң доктору, профессор В. Н. Четвериков-биле беседа.

Кол болгаш дузалал эртем шинчилелдериниң тода түнелдери, интенсификациниң оруунче экономиканы шилчидериңе дузалаар инженер бодалдың чедиишкиниери, эрткен болгаш амгы үениң дарын чорулгаларын марксисчи-ленинчи туруштардан анализтеп турар обществоведтериниң оиза чугула ажылдары-дыр деп Улуг Октябрьның 67 чыл ооюнуң бүдүүзүүде ССРЭ-ниң Күрүне шаналдарын тывыскан ажылдарны кысказы-биле мичаар тодарадып болур.

Совет болгаш делегей эртемниң улуг чедиишкиниериңе хамааржыр физика-математика эртемнериниң талазы-биле теоретиктиг ажылдарының авторлары шаннатканнарының дүзүзүни ажыдып турар. Ол ажылдар эртемниң чаа угланышкыннарын болгаш аргаларын хөгжүдериңе быжыг үндезин, кончуг ажыктыг хөрекселлерни, тургузуулларны кылып алырынга, депшилгелиг технологтуг бодаашкынларга база болур. Ол, чижээлээрге, магнетизминиң тургузуун болгаш черде довар металлдарның база уран каттыжышкининарының электронныг структуразын улам тодарадырының талазы-биле физиктер коллективиниң хөй чылдарда үндүрген үре-түнелдериг уженнишкининериниң түнелдериңе хамаржыр. Ындыг магнетиктер практикага үнелиг шынарлаг магнит материалдарын үндүрүп алырынга база боор болур.

Шөлдер теориязында ренормализастыг бөлүктүң аргазы бүгү делегейге аажок үнелеттирген. Ол арга шөлдүң квантылыг амгы теориязында калбаа-биле ажыглаттынын турар болгаш элээн күчүлүг аргаларның бирээзи болуп турар.

Оптиктиг хереледениишкининиң будумел-биле аныяаг эвес харылзажылгазының хөй янзы чорудулгаларының дыка хөй чаа хөрекселлер кылыры-биле доозулган теоретиктиг болгаш шенелде шинчилелдери база оларны сериялыг бүдүрүлгеге шигээдип алганы шаналга кирген.

Полупроводниктиг каттыжышкынарның хөй компонентилиг (компонентилериниң саны үштен хөй) кадыг эзилдиргилер идеязы оон шаннатканн авторларынга спектрлиг делгем диапазонда электролюминесцентилиг болгаш фотоэлектрлиг хөрекселлерге херек полупроводниктиг материалдарны тургузарының сорулгазын делегей практиказынга эн баштай чедиишкиниг шинчилээр арганы берген.

Бедик шаналдар алган математиктер бөлүү элээн хөй эртемнериң аразында эртемниң перспективтиг чаа угланышкының тургускаш. Лауреаттың аргазын улам дөгжүткен. Ол угланышкын техниктиг нарын тургузуулларны тургузарынга болгаш өөренирге, эргелеп башкарарының теориязынга, экономикага, кылымал интеллект теориязынга болгаш эртем ажыл-чорудулгазының оолдаа өске адырларынга болдунар аргаларны улам калбарткан. Бо угланышкын талазы-биле ол ажылдың авторларының ачызында совет эртем делегейге тергиидеп турар.

Хаидыр ажылдан кылган теорияның эртемниң хөгжүдезинге болгаш практиктиг хереглелдерге үре-түнелдиңи көргүзүп турор болгаш шаналга кирген кол шинчилелдериң чижектери мындыг-дыр.

Бедик шаналдарны тыпсмының дугайында партияның болгаш чазактың доктаалының адаттынган оон-даа өске ажылдар база биче эвес ужур-дузалыг.

Температураларының болгаш базымыкининарының делгем диапазонунга бүдүмелдериң термодинамиктиг шынарларының дугайында билип алдынган түүлдер чаа техниканың саналгаларынга болгаш оны төлевилээрингe чугула ужурдузалыг. 1100 аажы будумелдериң термодинамиктиг шынарларының дугайында медээлер системазы кирген хөй томунуг справочниктиг авторлары лауреаттар болган.

Ферментативтиг катализтиг тургузуунуң — амыдыралчы ажыл-чорудулганың үндезинин — шинчилекчилериниң бөлүү Ада-чүрттүң эртеминиг улуг салымышкынны киргген. Оон үндүрүп алган түнелдерни химиктиг синтезтиг хөй санныг бодалгаларын бодаарынга, медицина болгаш аныым чем үлетүрүнге, аарыглар диагностиказынга, эмнер бүдүрериңе ажыглай берген.

Биологиниң чаа адырының —клетка инженериязының түнелдери дайын мурнундагы чылдарымыздан ашкан. Оон хөгжүлдезинин үеэнде кандыг-даа үүшүүн кандыг-даа ткани клеткалыг салгалга эгеин берип болур дээрзи биилингир апарган. Ындыг клеткалар тодартай бийдаалдарда долу үнелиг үүшүү тывылдырар дазылдарының, уннарының, чиирбейлериниң боттаныр өгезин хевирлээр. Бо талазы-биле шинчилелдер дусталырынга, чавыс температураларга, микроорганизмнериң токсиннериңе болгаш долгандыр турар бойдустуң оон-даа өске таарымча чок факторларынга шыдамык үүшүүрүн үндүрүп алыр арганы берип турар.

Дириг клеткада ханы чорулгаларының, организмде хөй санныг нарын регуляцияларының дугайында өске эртемниң кол чугула биилгерлериң амгы үениң медицинаны улам хөйүбиле ажыглап турар. Оны алергия тыптырының механизминиң, аллергиниң болдурбазының болгаш ымыңгырлиг ханы шинчилелериниң түнелдери киргеи монография бар ажылдар бадыткаар. Ол ажылдың эң чугула практиктиг түнели — аллергияга удур чонга специализастаттынган дуза чедиреринің принциптери тургусканы база ол ышкаш диагностиказынга болгаш ымыңгырлиг херек аллергеннериңе үлетүр будүрүлгезин организастаны болур.

Шаннатканнарының дамзызында эмчи эртемденнериниң кадык камгалалының практиказынга чугула база бир ажылы бар. Оон темазы—стафилококтуг инфекция-биле демиселдиң дээштиг түүлдерин тургузары — ам-даа чугула тема болуп уламчылаг турары хараадаачыг. Хөй чылдарда эртем талазы-биле дилээшкиннерниң үеэнде авторлар ымыныг эмнерни тургускан, оларның ажыктыын чүрттүн улуг-улуг эмнелге болгаш эртем төөгериңе бадыткаан.

Антибиотиктериңиң эртем талазы-биле үндезиниерни болгаш оларны үндүрүп алырының биокатализтиг технологизын тургускан специалистериңиң база бир коллективиниң күженнишкининериниң түнелдери экономиктиг улут ажыкты бээр.

Чүрек классанларының биологтуг протезтериниң тургузук-чулары ССРЭ-ниң Күрүне шаналының лауреаттары болган. Ол протезтериң механиктиг протезтерден артык өөн болганын клиниктиг дуржулга бадыткаан.

Математиктериниң, физиктериниң, инженерлериниң, медиктериниң болгаш оон-даа өске специалистериниң чогаадыкчы коллективи кедергей шын ажылдаар аппаратураны — кижиниң баш мээзин шинчилээриңе херек томографты тургускан. Рентген херелдери аңаа электросигналдар кылыр шилгиир, ол сигналдар ЭВМ-че барын кирер. Оларның дамчыткан кайгамчык хөй информацияларын номчуп көргеш, машина экранга чуруун көргүзүптер. Диагностиканың ол эң чаа арганын практикага иеттереткен, ындыг системаларың сериялыг бүдүрүлгезин өгелээн.

Обществоведтериниң ажылдарындан «Капиталдың даштыкы эжеленген чоруп: тоогу болгаш амгы үе» деп монографияны онзалап демдеглээр херек. Ол дээрге комплекстиг эртем шинчилели-дир, практиктиг улут ужур-дузалыг делегей харылзааларының, эн-не марксисчи туруштардан ыяла хөнзыы-биле көргеп. Барык-ла үүс чыл дургузунда делегейниң экономиктиг болгаш политиктиг харылзааларының эң чугула айтырыгларының талазы-биле түнелдерни кылган. Империализмниң политиктиг экономизының талазы-биле политиктиг, экономиктиг болгаш шериг агрессивизының чепсээ болур АКШ-тың капиталистиг харылзааларының эң чугула айтырыгларының талазы-биле шинчилелдерне ленинчи өөредиги чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаан. Ангы-ангы социал-политиктиг системаларлыг күрүнелериң тайбың догуунаарының ленинчи политиказының ыныдыралчызын монографияда үндезилеп көргүскен. Ол кол ажыл — делегей харылзаларының талазы-биле марксисчи-ленинчи өөренирге дөгжүдезинге шыңгаргай салымышкын болур.

Бурунгу орус күрүнениң тургустуларының будүүзүнде болган үеэнде чоон славиларның тоогузуңуң талазы-биле шинчилелдер база ол ышкаш совет криминология өөренирінің айтырыгларының талазы-биле болук ажылдар улут ханы утказы-биле ыяалып турар.

Космостан черинің бойдус курлавырларын шинчилээриңе херек дой зоналыг фото-чүрүк тырттырарының методиказын, аппаратуразын ажылдан кылганы болгаш оларны улус ажыл-агыыңа иеттеретkенин улут үнелиг болуп турар. Космос аппараттарындан тырттырган черинің чүруктары оиза информативтиг болур. Ол чүруктарны чүрттүн аңы-ангы дескээрлериниде геологтуг структураларны өөренирінге, Поволжьеде чер иштинің дус чок сугларын дилээрінінің талазы-биле сүмелер тургузарынга, БАМ-ның барын секторунга телевилел-шинчилел ажылдары кылып турган үеде чедиишкининг ажыглаан. Шак ыдыг чижектерни ам-даа уламчылап болур. «Союз-22» корабльден база орбитада «Салют-6» деп эртем станциязындан алган он-он муң янзы-бүрү фотодокументаларны бистің чүртүвүстүн хереглээн ацы-ангы организацияларынга болгаш даштыкыже чоруп берген. Бо талазы-биле чедиишкин лауреаттар коллективинин — ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң күрүнелериң бедик шаналын алган эртемденнериниң база специалистериниң ачызы болур.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чингине секретары ош К. У. Черненковуң чугаазынга Ставропольдың улут каналының базазынга улут суг ажыл-агыыны тургускаанының ачызында чедип алыр аргалыг болган. Ол каналдың деннскээрінге ажок ажыктыг кедер ажыл-агый будуруглези зонаазы организастарының талазы-биле гидромелиораторларының чедиишкиниери ССРЭ-ниң Күрүне шаналын алганы өөрүүчүт-дүр.

Беш чылдың ан-не ыяг-тулук объектилериниде нарын сорулгаларны чаартыкчы ёзу-биле шинтирлээн инженерлериниң, специалистериниң, эртемденнериниң улут болуу чедиишкининиг болган. Ол дээрге Ямбургтуу газ конденсаттыг черин ажыдарынга болгаш шигээдип алырынга киришкен кижилер-дир; планнаан хуусаалыдан чартык чыл арте бедик шынарлыг кылдар доосхан Урангой-Помары-Ужгород дээн кежилдер чорутkан газ дамчыдылгазының туруунуң чаа аргаларын ажылдан кылган болгаш неттереткен кижилер-дир. Норильскиниң дагметаллургия комбинациязы газ-биле хаалырарының талазы-биле турускан кижилер-дир, БАМ-ның өзазында кезеде доктуг чылдар черлерге көвүрүлгер туруунуң чаа аргаларын ажылдан кылган болгаш шигээдип алган кижилер-дир; Кузбасстың берге даг-геологтуг болгаш климаттыг бойдалдарынга ёзулут чаартыкчы чоруп көргүзүп, коксталыр хомураарын ажыг арга-биле казып тыварының бедик темпилерин чедип алырынга дузалаан кижилер-дир.

Лауреаттарының чаа отрядында — бедик будуруктуг механиктиг аар прессериниң болгаш боду чоруп кайгамчык ужуг экскаваторларын-драглайнарының тургузукчулары, доштуң радиолокациялыг разведказының ажыктыг аргазын, будурулгелерин организастыг башкарарын автоматчыдарының теориязын болгаш чепсен-херекселлерни ажылдан кылган кижилер, домна печкаларынче хомур доозунуң кизер урдурүп одан турган, шөй эвилдиреринин депшилгелиг аргазының, дадарыышкынга бетонуун болгаш демир-бетонуун шыдамык болурунун саналгаларының, ону бединдер аргаларының авторлары болгаш оон-даа өскелер бар. Оларның күженнишкининериниң түнелдери материалдарны, чиг-эттиг, электри энергиязын улут хемчээдерге камнап алырынга дузалап, улус ажыл-агыыңа улут ажыкты берип турар.

Казахстанның болгаш Ураалдың металлургтарны фосфориг-тиг демир руда чиг-эдин болбаазырадырының чаа технологиязы дээш шаннатканнар, ол технологии Барыын Сибирьде болгаш Казахстанда ол рудаларның эң хөй бар черлерин ажыглаага кинрериниң болгаш комплекстиг ажыглаарының перспективазын ажыдын турар.

Аъш-чем продуктуларының дыка хөй чаа хевирлерни — сүт, кондитер кылыгларын болгаш чимистен кылган суксунарны оларның шынарларын хары угда кады экижидин турган, артынчы чокка будуреринің технологиязын ажылдан кылган кижилер база лауреаттар болган.

Бо чылдың шаннаткан ажылдары бистиң чүрүүстүн бедик эртем-техниктиг күүзүүнүң дугайын хереченнеп турар. Ынчалза-даа ам партия ол күүзүнү улам ыяй чайгыымы чок бедидериниң сорулгазын салып турар. Шинчилелдериниң түнелдиг болуун улам-на улгаттырар, эртемнің чедиишкиниерин практикага калбаа-биле иеттерелдиринге идепкейлиг дузалаар херек.

(СЭТА).

САНДИНОЖУ ФРОНТУНУҢ ЧЕДИИШКИНИ

МАНАГУА. (СЭТА). Национал хосталганың сандиноожу фронтузу (НХСФ) ноябрь 4-те бүгү-ниити сөөгүүдаларга улуг чедиишкининг болган. Республиканың президентизиниң болгаш ораланчы президентизиниң албан-дужаалдарынга база дараазындан тургустунар Национал ассамблеяның — парламентиниң ялмигүннеринге НХСФ-ниң кандидаттары дээш 736.052 кижи азы сөөгүүдаларга киришкен хамаатының 66, 93 хуузу бадыгаан. Никарагуаның дээди сөөгүүда чөвүлелиниң медээзин ёзугаар алырга, парламентиде 90 олуттарының 60-ын сандиноожулар эзлээн. Парламент 1985 чылдың январь 10-да ажылдап эгелээр.

УЛАН-БАТОР. Амгы беш чыл—моол найысылалды хөгжүдериге болгаш чаагайжыдарынга чугула үе-чада бооп турар. Хоорай хүн келген тудум-на улам-на каас-чараш бооп кел чыдар. Чер-ле болганда хөй каът чараш бажыннар, школалар корпустары, уруглар садтары болгаш яслилери, амыдырал хандырылгазының будурүлгелери туттунуп, чаачаа калбак-делгем шөлдер болгаш кудумчулар кылдынып турар.

В. БУДАННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДОГЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **БАНГКОК.** Таиландының девискээриниге даштыкының шериг базаларын тургузарынга удур чүрттүү чепсектиг күштериниң кол командылакчызы турган Сают Кердпол чүве чугаалаан. Даштыкының шериг базаларын чүрттүү девискээриниге тургузарынга шинтирлиг удур бис деп, ол айыткан. Таиландыга бодунуң шериг базаларын катап тургузар дугайында АКШ-тың планын Барымын чүктүү информация агентстволарының дыңнатканы-биле холбаштыр мындыг медеглелди С. Кердпол кылган.

⊙ **КУАЛА-ЛУМПУР.** Мурнуу-Чөөн Азияның күрүнелериниң ассоциациязы (АСЕАН) ол девискээрни ядролуг чепсек чок зона болдурар дээш туржуп турар деп. Малайзияның премьер-министрінін ораланчызы Муса Бин Хитам медеглээн. Мурнуу-Чөөн Азияны ядролуг чепсек чок зона болдурар дээш АСЕАН-ның кежигүннери — Индонезия, Малайзия, Сингапур, Таиланд, Филиппиниер болгаш Бруней туржуп турар деп, ол чугаалаан.

⊙ **МАНИЛА.** Чер эзелериниң күрүнеенің садын алганы чер участоктарын чүрттүү чаа тараачыныарга үлеп бээрин дургедедир болап турарын Филиппиниериниң президентизи Ф. Маркос медеглээн. Тараачыныарны чартык феодалдыг ёзу-биле мөлчүүр талазы-биле помещиктериниң аргазын кызырган аграр реформазының 12 чыл оюнга турасказаткан байырлыг ёзугаалга президент үүе чугаалаан болгаш 1972 чылдан бээр 440 муң тараачыныар черин алганын демдеглээн.

⊙ **ТОКИО.** Чонуң амыдыралчы эрге-ажыктарынга удур чаа согуушкунну Японияның консерваторлары белеткеп турар. Пенсия хандырылгазының системазын чаартырының планын сан министерствозу белеткээн. Ук планны ёзугаар күрүне пенсияларының хемчеелинин үштүн бир кезиин эвээжедири көрдүүген.

⊙ **КАНБЕРРА.** Сайзырангай делегейдеп бүрүн хоорулчак байдалда чүрттүп турар үеэзин кижилериниң бөлүү Төп Австралияның эң районларының бирээзинге тывылган. Ол кижилер чүс чылдар бурунгаар турганы ышкаш, бедүүн чепсектер-биле хенгуруларны үүрмек бичин аңнарны, куштарны өлүрүп чиг, кошкун аммыдыралды чорудуп келген. Олар черниң кат-чимистерин, үүштерин, кымыскаяктарын, пагаларны чиг турар. Ол кижилер сайзырангай делегей-биле ыңдыг-даа харылзаа чок турганын эртемденнер тодарадаан.

(СЭТА).

ИСТЕЛГЕ ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

ДЕЛИ. (СЭТА). Индира Гандинин өлүргениге хамаарышкан байдалдарының истелгезин Индияда үргүлчүлеп турар. «Хиндустан таймс» солунуң бижээнин ёзугаар алырга, И. Гандинин амы-тынынга халдаашкынны белеткээннинге кирешкени дээш индий армияның офицери турган бир кижини Сринагар хоорайга (Джамму болгаш Кашмир штат) тудуп хоруудаан. Ол кижи даштыкы тускай албан чериниң бирээзи-биле тудуш харылзаалыг турган. И. Гандини өлүрген кижилериниң бирээзи — полиция ажылдакчызы турган Сатвант Сингхниң өөрү Сринагар хоорайга туттурган кижини хоруудаарынга барымдаа болган. С. Сингх индий чазактың баштынчызынче халдаашкын үеэнде балыгдаттырган болгаш эмнелге чериндe чыдар.

Тодарай медээлерни ёзугаар алырга, армияның офицери турган туттурган кижи Делиге үргүлчү кааа, бодунуң сулчаачылери-биле хөй удаа ужурашкан болуп турар деп, солун бижээн. Ол кижи И. Гандини өлүрер сорулгалыг сулчаачын организакчыларының бирээзи болган деп, Сатвант Сингх чугаалаан.

Сулчаачын кымнар акша-хөрөнгүлер-биле хандырып турганын истелге организаларының ажылдакчылары амгы үеде тодарайлап турар деп, «Хиндустан таймс» солуун демдеглээн.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фото-чурумалы.

ЛЕНИН БАШКЫ

Каптагайда улуг сурлуг
Каалама Улуг-Хемни.
Кан дег быжыг
сорун-күштүг
Кайгамчыктыг Ленин
башкы
Делегейде терең дирткен
Делгем уннуг Улуг-Хемни.
Демиселге тиилеп үнген
Дээди гений Ленин башкы.
Хамык хемнер хөнелепкен
Кайгамчыктыг Улуг-Хемни.
Хамык чонну хаара тутkан.
Хаалыг хүн — Ленин
башкы.
Сыныар ужун челеленкен
Шынап күштүг Улуг-Хемни.
Чыргал, эрге чонга берген
Шынчы гений Ленин башкы.
О. ДАРЫМА.

ПАРТИЯГА ДАҢГЫРАК

Ажылга-даа, эртемге-даа салгал болган,
Ада-чурттуң чырык чолдуг төлдери бис.
Баштакчывыс Коммунистиг партияга
Бады-шынчы дангыраавыс берип тур бис.
Төөгү салган күрүнсивис башкаржыр бис,
Төлеп чараш аажы-чаңныг ажылдаар бис.
Чаартыкчы уран ишке сундугар бис,
Чаалгалыг чонувуска бараан боор бис.
Чалыы назын чалар оду чүрек долган
Чалданыш чок күзел тутkан күштүглер бис.
Ажыл-биле чуртувусту каастаар бис.
Арттар бедими тура дүшпейн тиилээр бис.
А. БОРБАК-ООЛ.

КАИ экраны

ШКОЛАЧЫЛАРГА ӨӨРЕДИРИ ЧУГУЛА

Өзүп орар салгалды кижизидириче бистин чуртувуста улуг кичээнгейни салып турар. Ынчангаш уругларның орук озал-ондаанга таваржырын болдурбазының талазы-биле комплекстиг хемчеглерни ажылдан ылган болгаш ону ам-даа сайзырадып турар. Өл хемчеглер орук озал-ондаан болдурбазы-биле чергелештир уругларны кудумчуга боттарын канчаар ап чоруурунче болгаш эки чаңчылдарга өөредиринче утлавган.

Тос айларның түнелги-биле алыгга республикага орук озал-ондаанга 70 хире уруглар таварышкан. Ылаңгыя Кызылда, Улуг-Хем, Барын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарда ыдыг таварылгалар эвээжевейн турар. Озал-ондакка таварышкан уругларның 32-зи чадаг чоруанда болган. Таварылгаларны чылдагаары —чоок чоруп орган транспортка уткуй кудумчу кежери база турган транспорттың мурнубиле орукче хенертен үне маңнаары болуп турар.

Уругларның орук озал-ондаан болдурбазының талазыбиле чамдык хемчеглери Кызылда кылын, ооруп турар. «Пионөр» кинотеатрында «Ногаан отчугаш» деп клуб ажылдап турар. Уруглар ай саванда «Кызыл, ногаан, сарыг» деп радиодамчыдылганы дыннап, боттары аңаа киржип турар. № 1, 2, 11 ортумак школаларның өөреникчилери өөредилгебүдүрүлге комбинадында тускай кичээлдеряе хаара туттуп, өөреникчилеринге, ясли-садиктерге бесседаларны, викториналарны, оюннарны каш удаа организастаан болгаш школа девискээринің чоогунда орукторга дежурныйлаашкынны чорутканнар. Ындыг ажылдарны өске школаларга доктаамал чорудары күзенчиг.

Чамдык ажылдар чоруттуп-даа турар болза уругларның орукка озал-ондакка таваржыр чоруу ховар эвес болуп турар. Кызылга болган ындыг таварылгаларның түнелиниде 19 уруглар кемдээн, ийи кижи амы-тынындан чарылган, азы ол сан эрткен чылдың бо үеениге деминээрге хөй болуп турар.

Кызылдың Калинин кудумчузунга чораан өөреникчи уруг (№ 3 школадан) орукче хенертен үне маңнаан, автомашинага таварткан. Оон бажы кемдээн. Красноармейская кудумчузунга база-ла ыдыг таварылга болган.

Ыдыг таварылгаларны болдурбас дээш школачыларны дүрүмну сагыырына өөредири чугула. Ынчангаш школаларда 1-8 классларга орукка уруглар боттарын канчаар ап чоруурунга өөредири-биле 10 шактыг кичээлдерни программада киргеп.

В. КЛЯВИНА.
КАИ ажылдакчызы.

СОВХОЗУНГА ДУЗА

Азас ортумак школазының башкылар коллективи өөреникчилериң күш-ажыл кижизидилгезинче кичээнгейни күштелдирип, чайгы дыштанылга үеэзинде хөй ажыктыг ажылдарны чорудуп келгеннер. «Тоора-Хем» совхозтуң мал чеминиң белеткелиниң үеэзинде Эн-Суг деп черге школачыларның бүдүрүлге бригадазын тургускан. Чай чаъстыг-чаашкыныг-даа болган болза, бар аргаларны ажылдап тургаш, 100 тонна силосту, 90 тонна сигенни совхозунга белеткеп бергеннер.

Сайлыг-Хөл деп черге он өөреникчи ногаа эвенозун тургузуп алгаш, ажылдап чайлаанар. Олар капуста, редиска, свёкланы өстүргеш, багай эвес дужүттү ажаап алган. Өөреникчилериң чайгы үеде чедиишкиннг ажылдаарынга башкылар Л. К. Доржу, Д. Д. Хүлер оларның кинрген үлүг улуг. Башкылар оларның чүгле эки ажылдаарынче эвес, а ажыктыг дыштанылганче база кичээнгейни салып келгеннер.

Тываның ССРЭ-ге эки турабиле каттышканындан бээр 40 чыл оюнга тураскаатkан байырлыг кежээге совхоз директору школа коллективинге, өөреникчилерге дуза көргүскени дээш өөрүп четтиргенин илереткен. Кызымаккай ажылы дээш үк кежээге хөй өөреникчилер шаңнадып, мактатканнар.

Ш. ОНДАР.

БЕДИК-ДОРУУМ

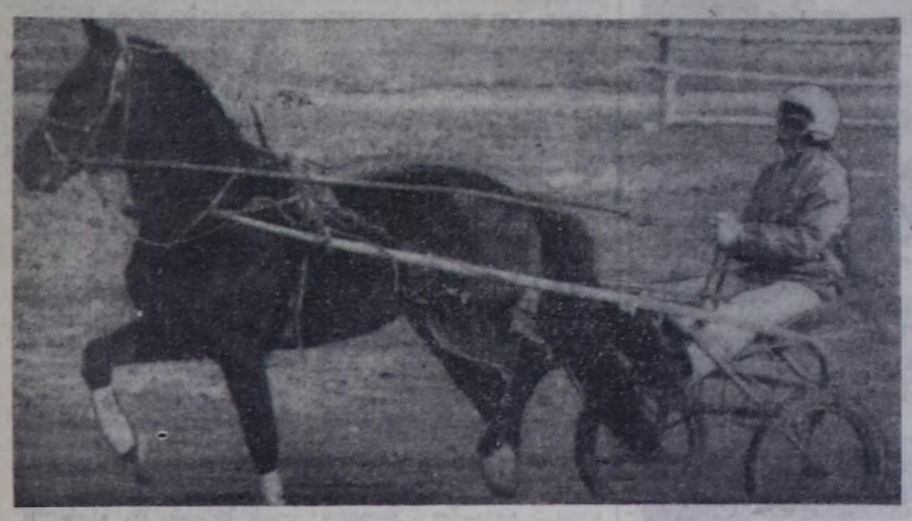

Шанактанып чорук чоруур
Саглан челдиг Хүрен-Доруум.
Тергелеңгеш чүктер дажыр
Теве дег чаш мээн малым.
Алаактыва салыптарга.

Аалым чаным каастап
чоруур.
Алдыныалчак эзер, чүген
Аян киирер Бедик-Доруум.
Чүгүрүктер чарыжынга

Чүген суглуун шыңгырадыр
Четтирбейн мурнунга кээр
Чөлер-Доруум ырлап чор мем.
О. ОХЕМЧИКТИН
сөзү, фотозу.

АЛЫГДЖЕРЖЕ ЧАГАА

Очерк

Оон арны лодуккаш, кылын кара-хүрен апарган, калбаксы, маар сииреш, арчыдан улуг төгерик карактар алараш ыыныр. Оон кылажы оожум. Алдан ажыр чеденче чоокшулаан назынныг ашак бажы барып, кашпал тайгадан шуралыктап баткан тайга хемниң эринде чазыланып эгли берген чартык ортулук черде кашкыя бажынныг суурнуң ортузу-биле (суурда кудумчу чок деп саная болур) баспышаан, болзунуң бажыныңың эжиниге келген. Чоокку хүннерден бээр планнап алганы даарта, азы соңгузу хүн тайгада ийи фермазының малын барып шинчилеп көөр, улуг малдарны тарып доозар дээш белеткеннип турганы ол кижи. Чазылар суурнуң кедээзинде тожек бедигээш хөй-дыңга чарыларын чемгере откарып каан келгеннер, ол ийи эмчизи Алексей Самбуудур.

Эжик тудазында кызыдып каан солуннарны алгаш, бажынче кире бээрге, солуун эвазындан чагаа кээп дүшкен. Эогижирээн хаптыг чагаа болган. Ында «Алыгджер» деп, сөстү номчуп каапкаш, бажың эзен улуг карактарын улам-на хере көрген. Самбуу өөрүшкүлүг боданы каапкан: «Алыгджерде-ниңүктерим-даа, төреллерим-даа бар-ла чүве болгай, чугаажок боор ийне, олардан келген чагаа-дыр».

Алыгджерде (тывалап «Калбак-Шыныаа» дээр) ийи мал эмчизи Николай Арык-ооллан ийги чагаа Чөөн Саннааш Обручев аттыг сынны ажыр үжүп келгеин ол-дур. Чагааны орус дылда бижээн болган.

«Алексей Эзирович, силерге база катап изиг байыр чедирип олур мен. Демги-ле Арык-ол-дур мен. Чагааларыы алдым. Ол дээш улуг өөрээл салдым. Эки чурттап, демги-ле эмчи болуп ажылдап турарынар кончуг эки-дир. Черле оозээн өттүр сеглээр кижи чораан силер. Ону билир мен. Мен дээрге чүү боор, мурнуку-зу дег, кадык-шыырак мен, тайгада ийи аразында-ла чыдыр мен, ажылым-на ол болгай. Бо чылын бистиң совхозувустуң ийижилериниң хөй кезии чаш анай камгалап алыр хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Кезек-кезек болгаш бо Алыгджерге көстүп кээр кижи-дир мен. Алексей ам база катап ужуражыр болзувусса, хаа, магалыг-ла хөөрежир боор бис! Бистиң кожавыс —Тыва республика, силериниң ол район-на болгай. Мен силерге бодаарга дуржулгам-даа эвээш, хар-на, ыным-даа эниик кижи болгай мен. Ийиия кажан, канчаар шинчип көрүп, эмнеп турар дугайында арга-сумеперни эки сагып ажылдап чор мен. Улам эки ажылдаар сорулгалыг мен.

Улуг-улуг чедиишкиннерге, аас-кежикти силерге күзедим. Кажан кээр силер, бистиң бо орага?! »

«Эжишкилер пайыралы эртиле-дагны бүдүрер». Чагааны база катап номчааш, соңга караанга кылыштап келгеп. Бо суурнуң турары сукпакка кээп ускеш, ону чартык эргилгеш, куду алды бадыпкан Хамсыра хемниң ол ыарында калбак аргадаа ынай ырак делгемче көргүлээн. Аяс хүнде ыракта тайгаларының меңгилиг сүүрү баштары тода көстүп чыдар. Ам Самбуу Тофаларны чүртүүнүң сууру Алыгджерге баштай бараның сактып келгеп. Шак ындыг улуг тайгалаа ол черде бар болганын көргеп.

Мурнунда район төөв турган, улуг-улуг чаразы чүрттага бажыңнарлыг, школалыг, эмнелгелиг, уруглар садтарлыг, сайыылгаанныг аян-шинчилиг суурга Самбуу беш чыл бурунгаар кускээр кижиин чеде берген чүве-дир. Аннылары өлүк-дириде аттайгалак турган. Оон өскен, төрээн Тожу, ында ышкаш, ийи мунган, ийи четкен —шуут-ла тожу тывалары дег (тофа) кижилерни Самбуу ынчаар дениээн) ийи бышкаа ийик, ол кежи тон четкен чолдаксымаар кара-хүрен кижилер кудумчуларда көскүлеп болган.

Самбуу база-ла ийи-чары мунган, четкеннинде артынчак, тыг, ыттарын база четkилеп алгыдаан келген. Ыттар эзргизиядеп бүгү суур хөлзеп үнген. Ырактан келген алчыны, бүдүү билген чүве дег, ыттардаа хөме аглап ээрер, кижилер-даа кайган көөр. Мунган ылгып чарылы чер өскелээнзиг, аадамнап каан чораан. Эртип чыткан кижи Самбууже көрүп келгеш, тура дүшкеш:

— Дуу бажынга барып дужүп алынар, ээзи ашак кончуг чүтаакыр кижи чүве — деп, Самбуу-биле баштай ужурашкан тофа хөрөжем кижи арай кагылчак, ынчалза-даа биллингир тывалап каан. «Ындыг болбайн аан, алыс шаанда Тожу дивискээриге чүрттап чораан кижилериңиң салгал ажы-төлү тывалап билбейн канчаар?» деп. Самбуу черле билиян-биле ынчаар болдаан.

Бажынче кире берген. Эгеле көрүшээн ийи арын эки-мемди сес-биле ужурашкан. Хол тудуп мендилежиги, сандайга олурарынче чалаар аянхевири, эт салган таваакты, улуг кылагар хөнээн-даа стол кырынга салыры, айтырыг салыры ону тофа дыл кырынга (тыва кижи дораан билип аптар) харылары тывалар-биле дөмей кижи — үк бажыныңың ээзи болган. Самбуу көрүп орарга, оон шала күүзүмаар калбак арны, шөйбексимээр думчуу, оожум көрүштүг карактары ачазы Эзир-биле. Тожунуң ат-сураглыг ачызы Ак Мырлаа-биле-даа дөмей ышкаш болган. Демги ашак зүүчем кыла каан тура, дик шай аразында кижиже бо-ла көре каан турган.

Самбуу чугаа кадында Тофаларнга келген кол сорулгазының дугайында аная-ла чугаалап орган.

— Силерден эдерлер ориан алырын чугаалажып дутуржуп каар дээш силер-биле кожа чыдар Тываның Тожу районуда-дан келген кижи-дир мен. Бо черниң ийизиниң дугайын ким эки билир ирги? Болум ийи эмчизи кижи мен. Эдерлер биске хөрек, хөй ийи өстүрер сорулгалыг улус бис.

Ашак аалчының үк айтырыын харылаар дээш кезек боданып, хаактары дутлуп, карактары чугуржу орар аразында, бажыңның бир өрээлиндеп чеда-сес хире харлыг, бор, бак кара карактарлыг чаптаачыг уруг үүнүп келгеш: «Кырган-ачай!» дээш чассыдыр көрген. Кыргаан-аязыныга бир-ле чүве чугаалаар дээн чадавас боор, ынчалза-даа өске кижиин көргеш, эгеин берген.

— Уруум, Арык-олду бээр кел де, бажыңынга келген боор, дүрген чүгүр! —дээш, кыргаанның холу көгерген бажынче дап берген. — Арык-ол ам дээрезиниде улуг мал эмчизиниң ориун тур харылаан турар кижи. Дораан чедип кээр, хөөрежир силер харын.

— Силерниң болаада каш Арык-ол барыл? — деп, Самбуу айтыра каапканын безин билбээн. «Менче чагаа бижип турар эмчи ол болза, дыка-та эки-дир аа!» деп иштинде бодаанга.

— Чангыс Арык-ол бар чүве —ийи эмчизи-ле —деп, ашак Самбуунуң дүвүрен үнгенин— оон карактары улгадып, шыпыраанай бергенин, соңга караанче көргүлеп органын эскерип каан. «Арык-ол ол-дур! Кырын орта келген-дир мен!» деп Самбуу эмнээй бергеп.

А. НУГУУРАК.
(Уланчылыг).

МАНАП ЧЕТТИГИПКЕН

● Шоодуг ●

А. КАНЕВСКИЙ.

— Ынчап шыдавас мен!... Ындыг эргем чок!... —деп, директор үзе шаап чүтаалаарга, хомудаан ажылдакчылар кабинеттен үне бергилеп.

Ол аразында секретары аная чуктааш, таңмалап каан чагаа хавы сунган. Чагаа хавын ол чазып номчуй каапкаш, өөрүп амыраанындан алгыра берген.

— Паа-а!... Ам-на болган ышкажы!...— дигеш, агаарны өөрүшкүлүг кинр тынгылаан. Оон хенертен сакты хонуп келгеш, эжикче имнээн. —Демги кижилерни делир кый деп-тинер!

Секретарь үне халааш, чаа үнгеп үш ажылдакчыларны эдлиоин эккелген.

— Культура бажынының тудуунга акта дилеп турар ыткажыңар чүл але — деп, директор биргизиндеп айтырган.

— Аныктарыңы кежээлер эрттирип баар черлери чок тур...! А чарыгдаар смета түүнүн үстүү черлер-биле амдыгаа дээр дугуруушаан дээн болгай-силер!

— А' дугуржулганың хөрээ чүү боор? Ону мен болум-на бадыпаптар мен. Бо-дур! — дээш, ол ындыг бир-ле документиге шинтирлин-биле адын салган. — Оон ынай танцылаар шөлүүн болгаш стадионуң тудуунга немелде экшаны база берип тур мен.

— Мээн саналдаан ыыңымны ооза лаборатория иштинге-даа болза ынналып көрүнгөм! — деп, ийнгиин чаныдуп биле Ч. Оон 5-5 санныг

ШЫДЫРААА

Шыдыраага Кызыл хоорай, ның бирги черн дээш болуп турар 20 кижи киржиктилиг маргылдааны шасйцар система ёзутаар чорудуп турар. М. Ту-

ХҮРЕШ

Хостуг хүрешке республиканың спорт ниитилелдериниң эразында элээдеп оолдарының комаида болгаш дуулда бирги чери дээш маргылдаазы Кызылдың «Хүреш» спорт залынга ийи хүн үргүлчүлээш, доозулган.

Маргылдааның түнелиниде «Урожай» ниитилелиниң шилиндек командазы бирги черни эзлээш, шилчиир кубокту болгаш бирги чергенин дипломун чаалап алган. Тивлекия командаданы Кызыл, Улуг-Хем, Каа-Хем районнарының мөгелери телээлээн. Ийнги-үшкү черлерни «Спартак» болгаш «Трудовые резервы» командаларының мөгелери ээлеп алган.

К. БИЛДЕЙ.

Ойаар

Бүгүн республикага бүргеп, аяар быскынзаар. Чамдык черлерге хар чаар, дувулуг хат хадыыр. Мурнуу-барыын үүктен хаттың дургеш секундада 9—14 метр.

Дуне 15—20 градус, чамдык черлерге 26 градус чедир соор. Хүндүс 16—18 градус соок.

Кызылга быскан хар чаар. Мурнуу-барыын үүктен хаттың дургеш секундада 9—14 метр. Дуне 16—18 градус, хүндүс 12—14 градус соок болур.

Редакторнуң орадакчызы
А. С. ДЕМБИРЕЛЬ.

КИНО

НОЯБРЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чертёнок» 9.30. «Один и без оружия» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Новые приключения неуловимых» 9.00, 14.40. Киносборник 10.40. «Сыщик» (2 сериялыг) 12.00. «Умеющий молчать» (2 сериялыг) 17.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Медный ангел» 14.00 (узаткан), 16.20, 18.10, 19.50 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Созданы друг для друга» (2 сериялыг) 14.30, 17.10. «Приключения Али-Бабы и 40 разбойников» 17.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киносборник 14.00. «Непобедимый» 15.10. «День длиннее ночи» (2 сериялыг) 17.00, 19.30 шактарда.

НОЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Преферанс по пятницам» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Живая радуга» 9.10. Киноклуб «Зелёный огонёк» 10.40, 15.00. «След сокола» 13.10. «Умеющий молчать» (2 сериялыг) 17.00, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Медный ангел» 15.00 (узаткан), 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 17.30, 19.30 шактарда.

«Монгулек» гостиницага варлар, хеп аяар, сава чуур ажылчыпар, чудуруксулер, шеверлекчилер нететтинип турар.

«Монгулектиң» адрези: Кызыл хоорай, Кочетово кудумчузу, бажын № 1, кабинет 111.

Тываның хүрүне филармониязы казталга чуруксулер, администраторларны, секретарь-машинакчыны, кадрлар киллизиниң инспекторун, директорнуң концерт талазы-биле орадакчызын, слесарь-мотористни, хеп мастерни ажылче чалап турар.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУНУҢ

белеткел салбырынга 1984—1985 өөредилге чылында дыннакчылар хүлээп алыры чарлап турар.

Белеткел салбыры Кызылдың педагогика институдунуң дараазында факультеттеринге киирер дыннакчыларны белеткээр:

ФИЛОЛОГИЯ — национал школага орус дыл, литература; орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература;

ФИЗИКА - МАТЕМАТИКА — математика болгаш физика;

ЭГЕ ӨӨРЕДИЛГЕНИН — эге өөредилгенин педагогиказы болгаш методиказы.

Белеткел салбырынга совхозтарның, улегпуг будуруулгелериниң, тулут, транспорт, хырылаа, хереглекчилер кооперацияларының организацияларының бир чылдан эвээш эвес стажтыг ажылчыларын хүлээп алыр. Ажыл стажының хуусаазы соолгу бир чылдан үзүктелиишкин чок болур ужурлуг.

Белеткел салбырынга киирин кузээнчер дараазында документилерни дужаар: биличиин дугайында документ, № 286 майыктың эмчи шынылгазы, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, ажылдап турар черинден чорутkан бижик болгаш характеристика, 3Х4 см хемчээлдиг сес фото-чурук.

Белеткел салбырынга ол шкаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күшвайн-дыр мен — деп, секретары элдепсинин чугаалаан. — Канчан барганыар ол?

Директору чугаалаан:

— Шак бо креслога чаарбы чыл олуруп келгеш, болзун хуумда чаңгыс-даа шинтпир үндүрүп көрбедим. Харылаар харымсалгазындан коргун келдим. Бодумнуң бо хүнүмүг, бо шагымны маган келдим. Манап четтиккеним бо-дур! Ам менче эллчег ёзугаар, чаңгыс-даа кижи кагбайн киирилер!... Шуптузунга алым салып, чоп-шээрел, бадыпап бээр мен!... Чурталгамның чартык кезиниде хол-будум хүлүглүг чүве дет боол келди, ам чартык хүн-даа болза чогуурулу-биле ажылдап көрейн деп. Четтиккеним бо-дур! Даартаган эгелээш, пенсиямже мени үндүрүп турлар.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ очулдурган.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 11-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—Документалдыг телефильмнер. 9.40— Ботпывыныгыр уран чуулдун Бүгү-эвилел көргүзүү. 10.00 — «В трудный час». Уран-чечен фильм. 11.35—А. Платонов. «Чалыы назынны тумаалчак дан хаазында». 12.35—12.40— Соолгу медээлер. Часпар соолгуде—14.15 — Соолгу медээлер. 14.35 — «Маликина дарга». Документалдыг фильм. 14.55 — Орус чугаа. 15.25— «Пошкар-Ола». Документалдыг телефильм. 15.40 — «Марий-АССР-ниң Марий-Эл» деп күрүмеңниң ыр болгаш танцы ансамблинин концерти. 16.20 — «Шыдыраа школазы». Ак терге. 16.50—«Анголаның аялгалары» берге оруу». Киноочерк. 17.20 — «Анголаның аялгалары». Концерт. 17.45 — Чурук бүрүүнде — хүн. 18.00 — Эки шынарлыг хөй бараанларны будурер. 18.30 — Бичин концерт. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Совет малчиниң хүнүнге турасказтkан концерт. 21.00—«Ye». 21.30— Концерт. 22.10—«Павловск дугайында сактышкыннар». Документалдыг фильм. 22.45—Бүгүн делегейде. 23.00—СССР-ниң футбол чемпионазы. «Торпедо» —«Динамо» (Киев). 01.00—01.20—Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — М. В. Ломоносов. 9.30; 13.55 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.00 «Башкыга — музыка кичээли. 11.00 — Совет чуруулга уран чуулу. 11.45 —Төөгүүнүң арыннары. 12.35 — Домчыдылга почтазы. 13.05 — Вс. Вишневский — чогаалчы, коммунист. 14.25 — «Өөренип алгаш, ажылдаа». 14.55 — «Эрес-маадырлыг чоруктуң школазы». 15.25 — В. Шукшин — «Простая девушка». Телешин. 16.40 — 16.45 — Соолгу медээлер. 18.00 — Соолгу медээлер. 18.20 — Өөнүктерниң арын-нүүрү.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Шыванам почтазы». 19.20 — Телемедээлер. 19.30— «Аэня төөв».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Сценаже орук». Документалдыг телефильм. 20.45 — Совет ырлар концерти. 21.00 — «Ye». 21.30 —«Циклон начинается ночью». Уран-чечен телефильм. 22.45—23.10 — Сутта ажиндиришкин талазы-биле кубок дээш маргылдаа. «Динамо» (Москва)—ВПШЦ (Венгрия).

НОЯБРЬ 12-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол талазы-биле тайылбыр. 9.25 — Бичин уруглар фильм. «Мээн чаш назынынын парустары». 10.35 — «Карпаттарның ырлары». 11.05 — «Инициативаның аргалары». Документалдыг фильм. 11.35 — 11.40 — Соолгу медээлер. 14.15—Соолгу медээлер. 14.35 — «Кедээниң ажыл-ижи». Документалдыг фильмнер. 15.45 — «Ижем аржылын менээ белекке берип көр, авай». 16.10 — «Өөрскип алгаш, ажылга», 16.40 — Я. Сибелиус. № 7 симфония. 17.00 —Хоглуг эгелер. 17.45—Ажылхеректер болгаш кижилер. 18.15 — «Чурук бүрүүнде—хүн». 18.30 — «Печора Альпыларынче». Документалдыг телефильм. 18.45—Бүгүн делегейде. 19.00—Бүгү-россия конкурузунуң лауреады И. Ерохина ойнаар (домра). 19.15 — Экранда «Свадьба с приданым». 21.00 — «Ye». 21.35 — Футбол талазы-биле тайылбыр. 22.05— Концерт. 22.35 — «Тарханы». М. Ю. Лермонтовтуң кодан-музейниң дугайында документалдыг фильм. 22.45 — Бүгүн делегейде. 23.05 — 00.45 — СССР-ниң футбол талазы-биле чемпионады. «Днепр» — «Зенит».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «А пароходтар чаныбиле эрте бээрлер». Эртем-неп-теренгей фильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 8 класс. Социалист-утопистер. 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — АБВГДейка. 10.35; 11.40 — А. Блок. «Он ийи». 10 класс. 11.05— «Эртем болгаш амыдырал». 12.10 — Өөредилге комунуп арыннарындан. 13.00 —Башкыга — музыка кичээли. 1 класс. 3-ку дамчыдылга. 14.00 — Сээн лениинчи библиотекан В. И. Ленин —«Дайын болгаш Россияның социал-демократизиз». 14.30 — Э. Сетон-Томпсон. «Дириг амытаннар дугайында рассказтар». 15.15 — 15.20 — Соолгу медээлер. 18.00 — Соолгу медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Бистин Төрээн чуртувустан өөдүр-чаагай чараш чүүл делегейде чок». Кызыл хоорайның уруглар садтарының бичин чаштарының концерти. 18.40 — Мультфильм. 18.50 — Концерт. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Аэня төөв». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Делегейде болуушкуннар тайылбыры». 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.15 — И. С. Тургенев — «Степной король Лир». Телешин.

Редакциянуң адрези: 667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орадакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-25-35 секретариаттың 2-23-35 партийни амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2081.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң — талазы-биле күрүне комитеданың типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1; ТС—00628.

БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 261 (12651) | 1984 чылдың ноябрь 13, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл ою-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адынга ажылчы чоннардан, партия, совет болгаш хөй-нинти организацияларындан, бүдүрүлгелеринден, албан черлериннен, тудугларынан, колхозтарынан совхозтарынан коллективтериннен, Совет Армиянын болгаш Флоттуң дайынчыларындан хөй санныг байыр чедиришкиннери келген.

Байыр чедиришкиннери партия биле улустуң бүзүлбас чаңгыс эвинин, бистин чурттуң ажылчын ажыгынын, колхозчу тараачыннарының болгаш улусчу интеллигенциязының СЭКП-ниң ленинчи угланышкынын деткип турарының херечизи бооп турар. Оларда Төрээн чурттуң төөгүлүг чедишкиннерге дээш совет кижилериң чоргаарланышкынын, социалистиг тургузуушкунга чаа-чаа, улам-ла улуг чедишкиннер дээш ыызымаккай ажылдаарынга оларның беленин, сайзырангай социализмни улам болбаазырангайжыдарының хереенге боттарының үлүүн киришкиреринде оларның чүткүлүн илередип турар.

Совет кижилер партиянын чурт иштинге болгаш делегей ареназынга политиказын, совет кижилериң аас-кежиктиг амыдырал-чуртталгазын, бүгү бөмбүрзек кырынга быжыг тайбыңны хандырарының эрге-ажыктары дээш СЭКП Төп Комитединиң эш Константин Устинович Черненко баштаан оон Политбюрозунуң могат чок ажыл-чорудулгазын боттарының үүлдүгүүлүп турарының дугайын медеглеп турарлар.

Алдарлыг байыралдың —Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл ооюнуң бүдүүзүнде күш-ажылчы коллективтер күш-ажылдың бүдүрүүлүүн бедиткениннин, шыпар көргүзүглерин эжиктеннинин, харыысалгалыг чорукту болгаш сагылга-чуруумну күштелдиргениннин дугайын рапорттан турарлар.

Бо бүгү болза партияның шиитпирлерин амыдыралга чедишкиниг күүсединин, СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң хүлээп алганы Мелиорацияның болгаш черлерни ажыглаарының ажыктыын бедидериниң үр хуусаалыг программазын база бистиң Төрээн чуртувусту улам-на күштүг болгаш каасчараш, бистиң ниитилелди —улам сырый каттыштырар, бистиң амыдыралывысты —улам ханы утка-шынарлыг болгаш байлак болдурар сорулгалыг социал-экономиктиг хөгжүлүүнүң өске-даа комплекстиг программаларын боттандыраарының үндезини болур.

СЭКП Программазының чаа эдилгезин хүлээп алыр ужурлуг эвлечеглиг. XXVII съездиге практиктиг белгелеле партиниң иргеин амгы байдалда совет кижилер социалистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерни чедип алырын хандырар сорулга-биле шалыпчы ёзу-биле ажылдаарынга белен чорукту байыр чедиришкиннериде демдеглеп турар.

Ол шыкаш социалистиг чурттарның удуртукчуларындан, даштыкы чурттарының коммунистиг, ажылчын, револючу-демократтыг партияларындан болгаш хосталга дээш шимчээшкиннериниден, чазактарындан, күрүне болгаш хөй-нинти ажылдакчыларындан, тус-тус хамаатыларындан база байыр чедиришкиннери келген.

Бистиң өөнүктеривис Совет күрүнеге байырлаа таварыштыр байыр чедирбишаан, агрессия күштерниң буруузу-биле кижи төрөдгетеннин кырында диргелгеи дайын айылын болдурбазынче, улустарның тускай догунмаан чоруунче болгаш хосталгазынче империализмниң холгаарлаашкынынга удур туржуруунче, ядролуг айылы-халаптан делегейни чайладырынче угланган совет улустуң демиселинге эп-сеткил каттыштырылгазын илередир турар. Байыр чедиришкиннериниде СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың чер кырынга тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче чайгыларын чок углавышкынын деткип турарын, социалистиг дем каттыжылгазының улустары-биле бурунгаар депшилгелиг бүгү күштер-биле сырый каттыштышаан, делегейниң политиктиг байдалын эжиждер, бөмбүрзек кырынга быжыг тайбыңны хандырар дээш боттарындан хамааржыр бүгү үүлдерни совет улустуң кылырынга бүзүрелди илергейлээн.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүгү-ле партия, совет болгаш хөй-нинти организацияларынга, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, тудугларының, колхозтарының болгаш совхозтарының коллективтериниге, Совет Армиянын болгаш Флоттуң дайынчыларынга, социалистиг чурттарының удуртукчуларынга, даштыкы чурттарының коммунистиг, ажылчын, револючу-демократтыг партияларынга, чазактарынга, күрүне болгаш хөй-нинти организацияларынга, а ол шыкаш тус-тус хамаатыларынга Улуг Октябрьниң 67 чылы-биле холбаштыр байыр чедиргени болгаш чаагай үүлдерни күзээни дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтирип турар.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

К. У. Черненконуң америк номчукчуларга тайылбыр үүлү

«Совет-америк харылзаалар: К. У. Черненконуң үүлдери болгаш чугаалары» деп номну америк «Прейгер» дээн ном үндүрер чер парлап үндүргеи.

К. У. Черненконуң америк номчукчуларга тайылбыр үүлүн номнуң эскизинде парлаанында айытканы болза:

Хүндүлүг номчукчулар,

Совет Эвилели делегейни ханчаар көрүп, чүү чедип алырынче чүткүп, чүү дээш туржуп турарын эки билип алырынга бо ном силерге кандыг-бир хемчээлге дузалаар дээрзинге идегеп бүр мен. Амгы-ангы үеларде болгаш янзы-бүрү үүлдерге хамаарыштыр чугааларынын болгаш бижиттингеи үүлдериниң чыылдазы бо сорулгага чогум-на дүгжүп турар деп бодаар мен. Төөгүнүң шимчээшкининде оон боттуг болуушкуннары чыылда номда парлаттынган материалларда илергейлеттингеи, болуушкуннар иракта эрте бергенде эвес, а чогум-на бодуп турган үеде, ук болуушкуннарны канчаар үнелеп көргенин ышда айыткан.

Совет-америк харылзааларының темазы, мөзү чугаам, барык бүрүзүнде кайы-ла-бир тала-биле кирип турарын номчукчу эскерип каар боор деп бодай-дыр мен. Ол черде ышдыг болур ужурлуг, чүге дээрге, Чер кырынга тайбың турзун дээш, бүгү чурттарда кижилер тайбын шелээп чурттаа база ажылдаа турзун дээш оны харысалга бистиң ийи чурттарывыска оналаажып турар.

Бо талазы-биле хамык ужурол харысалганы бодунга хүлээп алыр азы албас дээр кымбир кижилерниң субъективтиг күзээшкиннериниде эвес. Төөгү шак мынаар шиитпирлээн деп чугаалап болур. Бистиң чурттарывыстың арызында харылзааларын байдалын тодаргайлаш, оларны эжиждеринге идигин берип болур бүгү үүлдерге бистиң кизеингейивис, оларны бодамчалыг бөлүп көрүп турарывыс оортан хамаарышын турар деп мемеи чугаалаар бодаан ийик мен.

ССРЭ-биле харылзааларга душкүрлүг форуктун девээр артары чайлаш чок, харыда даа баш бурунгаар шуут-ла шиитпирлеттингеи чүве-дир. Каттышкан Штаттар оортан чүү-даа чидирбес дээр кижилериниң логиказын биле алыры биске берге-дир.

Совет Эвилели-биле чогумалыг харылзааларга харын удур эвес бис, оон-биле чугаалажышкиннар дээш, харын-даа боо-чевсекти кызыгаарлаар талазы биле дугуржулалар дээш туржуп турар бис деп бадыткап турар кижилер силернин чүртүнарда бар. Бичалзажок, ону кылыра АКШ ССРЭ-деи эртык күштүг болур ужурлуг дел, олар чугаалап турар. Шерит күчүзүнүн талазы-биле артык күштүг болуруне чүткүүшкүн болгаш талаларның национал айылы чок чоруунга хамаарышкан айтырыглар талазы-биле ак сеткилдиг, бөлүг чугаалажышкыннар — бот-боттарынга дүүшпес чүүлдердир. Боо-чевсекти сохсаал чокка эдере бүдүрери, ону карын-даа космос делегеминче шиитередири — ол дээрге, кедизинде барып, АКШ-тын бодунун айылы чок чоруунга кижаныышкын-дыр.

Шерит күчүзүнүн талазы-биле артык күштүг болурун чедип алыр дээн оралдажышкыннар кеди чок болгаш эйыылдыг— ол оралдажышкыннар бистиң харылзааларывысты чидиглендирбейн барын шыдаазе. Деп болгаш бир дем-ней айыыл чок болуруның принципиин сагыырына белеин ийи талалар илергейлеп, анда үнелешлээн кайы-кайызына таарымчалыг дугуржулаларны, оон ишкинде боо-чевсектерни кызыгаарлаар талазы-биле дугуржулаларны кылын турган үеде бистин чурттарывыстың арызына харылзааларга байдал амгымнан өске турган. Эки талаже утланып турган.

Кожа-хелбээ чурттаарының оортан өске пересекпазы чок. А бир-тээ ыяныг болганда, өскүннеежишкиннин болгаш корпушкуунун байдалынга эвес, а боттарының арызында харылзааларга тодаргай норма-чидиктерни сагыыпчаан, тайбын, кижизиг чурттаары эки болур ийик.

Дайынның болгаш тайбынның айтырыглары бистиң чуртувустун мынчаар көрүп турары-биле, бистиң тодаргай санаалдарывыс-биле америк номчукчу танышышаан, силерниң чүртүнар-биле деп эргелыг, болдунар болза чаагай харылзаалар дээш Совет Эвилели туржуп, хөй айтырыгларгa хамаарыштыр Каттышкан Штаттар-биле дугуржулаларны чедип алырын күзеп турарынга бүзүрээр дээрзинге идегеп турар мен. Бистиң санаалдарывысты кандыг-даа баш бурунгаар удур болза чокка шыны-биле көөрүп күлээр ийик мен. Удур бодаалдыг чорук, шыны биле алыр күзелдиг чогу кандыг-даа эки чүрениң кажан-даа бербээн, а ындыг чоруктар амгы үеде ыы-ле аар уржуктарга чедирип болур.

Бо номнуң Каттышкан Штаттарда номчукчуларынга чаагай чорукту болгаш тайбынны күзедим.

К. ЧЕРНЕНКО.

7 МУҢ ТОННАГА АЖЫРГАН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаал фабриказының коллективи эртиен 10 айларда 87008 тонна даг-дүгүн бүдүрүп үндүргеи, азы 11 айларның планныг онаалаазын 7 муң тоннага ажыр күүсеткен.

Фабриканың дыка хөй эвлечеглери социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсетниилээн. Оларга бедик сорттуг руда бөлбаазырадыр цехтен Л. И. Шаламованың удуртканы үшүү, Г. П. Лопаткинаның бешки эвлечеглери, УСИ-ның № 2 эвлечээ хамаарыр. Бөлүүн руда бөлбаазырадыр цехтен С. М. Куулардың удуртканы комсомолчуаныятар болгаш оон-даа өске эвлечеглер эки көргүзүглерни чедип алган.

Бистиң корр.

РСФСР-де чурттап турар хөй уругларлыг иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Оо болгаш оон-даа хөй уругларны божаан болгаш кижизитки иелерге «Маадыр-ие» атты тывыспышаан, «Маадыр-ие» орден-биле шанчаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Раиса Сарыг-оолова Кара-Сал —Кызыл хоорайда ажылчын.

Кара-кыс Чыжбаковна Монгуш — Чөөн-Хемчик районунуң «Искра» совхозунуң ажылчыны.

Өөнүү-Саян Солдановна Моп. гуш —Сүт-Хөл районунуң Карл Маркс аттыг совхозунуң ажылчыны.

Барымаа Дамдыновна Ондар —Сүт-Хөл районунуң Карл Маркс аттыг совхозунуң ажылчыны.

Амыр-кыс Канчыдровна Сарыглар—Танды районда ажылчын.

Орус Бичe-оолова Сат — Сүт-Хөл районунуң Карл Маркс аттыг совхозунуң ажылчыны.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1984 чылдың ноябрь 5.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин—амыдыралга

ЧААГАЙ ДҮЖҮТ ӨСТҮРЕР ДЭЭШ

СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1984 ч.) Пленумунуң материалдарын, анаа СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш К. У. Черненконуң ханы уткалыг чугаазын бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери калбаа-биле таныжып, өөренип турар. Пленумунуң мелиорацияның узун хуусаалыг программазын боттандырар талазы-биле хүлээн алган шиитпирлерин олар үүлдүгүүнүп, бир үн-биле деткип, ону Коммунистиг партияның совет улустуң чаагай чоруун улам эжиждер дээш сагыш човаашкыны деп үнелеп көргениер. Ол салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырары көдээ ишчи бүрүзүнүң хүлээлгезин дээрзин олар эки билип, чаагай дүжүттү өстүрүп алыры-биле суттаттыг черлерни калбартыр, суттарылга бугаларының ажыглалын болгаш суттатчыларның ажылын эжиждер талазы-биле чорудар хемчеглерге идепкейлиг киржиреп аазап турарлар.

Бистиң совхозтуң кол экономиказы — мал ажылы, ынчангаш мал чемнери культураларны суттаттыг черлерге тарааш, оон чаагай дүжүдүн өстүрүп алырынче сөөлгү чылдарда кичээнгейин салып турар бис. Бо чылын 986 га суттаттыг черге мал чемнери культураларны тараан, орта ажылдаары-биле суттатчыларның ийи звенозун тургускан. Олар бригада керээзин ёзугаар ажылдаш. бистиң байдалывыска көргүзүглерин эжиждип турар. 480 гектар хөй чылдыг сигенни ажаап, өстүргеш, оон га бүрүзүнден 30 центнер дүжүттү, чангыс чылдыг сигенден—15 центнер дүжүттү ортумаа-биле алган. Оон ачызында 3135 тонна мал чемнери белеткээр планывысты күүсеттивис. 50 га черге тоорук тараааш, оон суттарылгазын болгаш ажаалдазын агротехниктиг чурумнар ёзугаар чоруткан. гектардан ортумаа-биле 140 центнер нотаан масаны алгаш, силос салыр хүлээлгени күүсеткеи бис. Суттаттыг черлерни багай эвес ажыглаан түңнелинде картофельдин дүжүү чаагай. Башкы Николай Кончукка удуртканы өөреникчилериң бүдүрүлге бригадазы чай дургузунда эки ажылдаан, олар быжыглаан сес га чериниң бирээзинден-не ортумаа-биле 120 центнер дүжүттү алган.

Бистиң совхозтуң суттатчылары боттарынга онаашкан ажыл-хереги бедик харыысалгалыы-биле күүседип, чамдыктары багай эвес көргүзүглерни чылдын-на чедип ал келген, оон уламындан оларга шаналдарны, немелде төлевирлерни берип турар. Бо чылын суттатчы Тарын-Базыр Мөңгүн-оолга «Тыва АССР-ниң алдарлыг хову ажылдакчызы» деп хүндүлүг атты тывыскан. Шак ындыг мурнакчылар бистиң совхозтуң ажылчыннарының араызындан моон соңгаарда 600 гектар шөлдү суттарар, анаа мал чемнери культураларны тарыыр бис, оон дүжүдүн бедидер дээш бүгү-ле агротехниктиг хемчеглерни алыр. Чүгле суттарылганы өскүдериниче эвес өске-даа чаагай дүжүттү алырының хемчеглерни моон соңгаар чорудар. 1985 чылдың тарылга шөлдериниге дөрт муң тонна өдекти, 180 тонна минералдыг чемнишчидилгени төгерги кордүнгеи. Ол шыкаш райончуттунган суттаттыг үрезиннерни чажар. Суттатчы звенолары бригада керээзи-биле ажылдаарынче долузу-биле киирер.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери боттарындан хамааржыр бүгү-ле үүлдерни кылырлар.

М. ООРЖАК.
«Бай-Тал» совхозтуң директору.

БАЗА БИР ЧАА ШКОЛА

— Тудугжуларга четтирдивис! Тулган эки школаны белек кылдыр бергеннерге четтирдивис! Ынак төрээн партиявыска, чурттувуска алдар, мактал! Ажылчыннарга алдар! — деэн диңмиттиг үннер залга чаңгыланган. Анаа турганнар оны чаптап хүлээп ап, адыш часкаан...

Ол дээрге Кызыл районунуң Сукпак суурга чаа школаны ажыдарынга турасскааткан кыска митингиге урулларның — ол чаа школаның эзлериниң өөрүп четтириишкининиң сөстери-дир.

Бурунгу хүн анаа болган ол байырлыг митингиниң школа директору Борбак-оол Иргитович Араптан ажыткаш, тудугжу хүлээп алган күрүне комиссиязының даргазы, улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы А. П. Көшкендейге сөс берген.

— 624 өөреникчи өөренир бо чаа школаның тудуун доозуп, ажыглалга киргеин Коммунистиг партиянның болгаш Совет күрүнениң өзүп орар салгал дээш хүн бүрү сохсаал чок сагыш салышкынының база бир херечизи болур. Тудугжулар, совхозтуң коллективи, өске-даа хамаарылгалыг организациялар маңаа хөй күженнишкиннин, акша-хөреңгини үндүрүп тургаш, уруглар, силерге мындыг чырык чаагай, магалыг школаны тудуп бергеи-дир. Анаа силер тергиин эки өөредилге, быжыг сагылга-чурум-биле харыылаар, бо школаларны эң камнуг, ээ ёзу-биле эдилээр ужурлуг, хүлээлгелиг силер. Ол дээрге тудугжуларның, ада-иелериниң, башкылар коллективиниң силергө чагыы-дыр — деп, ол чугаалаан.

Дараазында «Сукпак» совхозтуң директору Т. С. Ли, школаны туткан кол тудут организациязы — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 62 КМК-зының начальниги Ю. П. Южаков, Сукпак көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы Ш. С. Ондар, Кызыл райкүүскомкунуң районо инспектору В. Х. Хопуя олар чүве чугаалааш, школачыларга чагыгларны берип, школаны тудуп, дериниге кайы хире улуг күш, акша-хөреңги негеттингени сагындырып, өөредилгеге, ажыл-ишке чедишкиннерни школа коллективинге күүсеткеннер.

Школа директору чагыг-сүмени хүлээп алганын илередип, чаа школага чаа ёзу-биле ажылдаарын, өөренирин бүзүреткеи. Школаны ажыткаанының кызыл кожаазын комиссия даргазы А. П. Көшкендей кезип, тудугжуларның бергеин турасскаал-демдек болур дүлүүр-биле кады кадагалаары-биле хүлээдип бергеи.

Чаа школаның тудуу Сукпак суурунуң ажылчы чонунуң, совхозтуң ажыл-ишчилериниң уругларынга өөрүүчүг улуг белек болган. Ийи хаат чаа школада тус-тус эртемнер аайы-биле кабинеттер, спорт залы, шөлдери дериттиигеи. Школаның 22 класс комплектилери чаңгыс эвлечетте, кабинет системазын ёзугаар өөренир. Уругларның өөредилгезин болгаш кижизидилгезин улам сайзыраңгайжыдарына таарымчалыг байдалдар мында тургустунган, ону улам эжиждеринге дузаны чедирерин школа коллективи шефчилериниден идегеп, маңаа турар. Аргадуржулгалыг, хөй чылдарда ажылдаан башкылар Марина Чарык-Караевна Шыырап, Ольга Аркадьевна Фациус, Долима Байкараевна Араптан, Надежда Николаевна Саянова болгаш билиг-мергежилдиг, сорук-чүткүлдүг өске-даа башкылар школада өөредилге-кижизидилгелиг ажылды улам эжиждеринге боттарындан хамааржыр бүгү үүлдерни кылыр.

Школа реформазы бисте шак мынчаар боттанып, школаларының өөредилге-материалдыг баазазы ынчаар калбарып турары бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың хүн бүрүдеги сагыш салышкынының ачызы. Сукпак суурда хоорайны дег таарымчалыг байдалдарлыг чаа школаны тударынга 1,3 миллион рубль капитал салышкынын үндүргеи. Кызыл районунуң Көк-Тей, Кур-Чер, Кара-Хаак, Шамбалыг суурларында сөөлгү чылдарда туттунулаан чаа школалар база-ла ол сагыш салышкынының херечизи. База бир чаа школаны Баян-Кол суурда тудуп турар. Чурттуң хоорайны дег таарымчалыг болганы-биле, школаны тудуп, келир үеде эмдеп, оларны эртем-билиг чедип алыры дээш сагыш салышкын кайгамчык улуг, анаа төлептиг харыысын чаштар илередип, келир үеде амыдыралга боттарын төлептиг белеткээр-даа хүлээлгелиг. Анаа школадан амгыда ада-иелер, бүгү хөй-нинти улуун киирер ужурлуг, ол дугайын школа реформазында айытканы.

М. СААЯ.

ЧУРУКТАРДА: школаны ажыдып турда; чаа класста.
В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ЧАА БАЖЫННАРЖЕ

УЛЬЯНОВСК. Улуг Октябрьның байыралдының бүдүүзүнде барык дөрт муң өг-биле чаагайжыды туттунган чаа квартираларже көжүп киргеи. Чаа квартиралар алгаларының адрестери — Туполев болгаш Ленинин комсомол проспектилери —хоорайның карта-чурунга бир-ле дугаарында кестүп келген. Микрорайонда ортумак ийи школа, амыы үениң кинотеатры. Поволжьеде эң улуг дээн универмаг, магазин, кеш, уруглар садтары, стадион бар. Чаа районуң тудуушкуулу Ульяновскиниң социал-экономиктиг хөгжүлүүзүнүн калбак программазын амыдыралда боттандырып эгелээн-биле кады чорум турар. Ук программаны В. И. Ленинниң төрүттүгеен хүнүндеги бөөр 125 чыл болуртуга алдар кылыр 1995 чылдың төнчүзүнге чедир үеге таарыштыр ажылдап кылган.

ЧАА МАГАЗИННЕР

АЛИТУС. Литваның мурнуу талазында улам өзүп орар үлетпүрлүг тов — Алитустуң чаа чуртталга районларында «Шал — магазин» деп программа ёзугаар ногаалар, фруктулар болгаш картофель садыг, лаар специализаттаан дорт магазинин дорзаа туткан Республиканың Чимис-ногаа ажыл-агый министерствозунуң хоорай эргелериниң совхозтарының депутаттар болуктери-биле кады хоорай Совединиң доктаамал комиссиялары ол программаны ажылдап кылган. Амыы сезонда ону боттандыраанының түңнелинде, эртем чылдымга депизеерге чоокка барык ийи катап хөй чимистерни болгаш ногааларны саткан.

ЧЫЛ БҮРҮ ӨЗҮЛДЕЛИГ

ПРИОЗЕРСК. Ленинград областың «Раздолье» солхозунуң малчыннары мал чемнери белеткээринге немелде чарыгаалдар чокка сүт саалдазын көвүдеирин чылдың чедип ап турар. Бо чылын олар саар инектерниң продуктулуунуң чыл төнчүзүнге планнаттынган деңнелин ийи ай мурнунда чедип ажыглаар. Ол чедиишиниң олар мал чемнерин билдилиг болгаш хумагаалдыг чарыгдап, саар инектерни шык-ниилиг эр, инек мал-биле ажылды индустриалдыг үндезиниче шилгиттенниниң түңнелинде чедип алган.

ЧАА МАТЕРИАЛДАР

ЦАХКАДЗОР. Иосиф болгаш Левон Орбели алышкыларының Армян ССР-ниң Цахкадзор хоорайында бажыңмузейинде делегей чүүлдерде чаа материалдар немешкем-Хөй санныг документилер, чаалар, фото-чуруктар Алачуруттуң Улуг дайынының чылдарында музейниң өртем-үнелиг чүүлдерни камгалап арттырар талазы-биле Эрмитаж директору Иосиф Орбелиниң эрес-шудургу ажыл-чорудулгазының дугайын тоожуп турар. Армениядың орталары чүс чыл ала ажыскылары—Анкоп архитектура турасскаалдарынга хамаарыштыр эртемденген чаалары келген кижилериниң улуг сонуургалын хаймыктыып турар.

Музейниң чаа чүүлдериниң арызында — Левон Орбелиниң С. М. Киров аттыг Шериг-медицина академиязының начальниги-ниге томуйлаар дугайында ССРЭ-ниң Камгалалдың күүнге комитединиң докталы бар. Ада-чурт эртемнериниң шыгыранган ажылдакчыларының ажыглаан чораан кабинеттериде байдалды музей болу берген болганда-даа, катап турусканнилиг эр, инек мал-биле ажылды индустриалдыг үндезиниче шилгиттенниниң түңнелинде чедип алган.

УЛУГ АМБУЛАТОРИЯ

ПРЖЕВАЛЬСК. Киргыс ССР-ниң Чарык даг-суурунда улуг амбулатория ажыктынган. Ында терапевт, педиатр, стоматолог болгаш өскедаа салбырлар ажылдап эгелээн. Ол черде малды интенсивтиг семирти азыраар талазы-биле тускайжыткан ажылагайның малчыннары төп колаңнадан кайнаар-даа бар-байн, ам медицинаның кандыг-даа дузаламчызын ап болур.

Амбулаторияны ажыктаны-биле Джеты-Огуз районга кадыкшылга албан черлериниң четкемнери тургузары доозулган. Ам Иссык-Куль областың суурларында медицинаның улуг 20 комплексин, он-он лабораториялар болгаш фельдшер-акушер пунктулары саватынып турар. Оларның деңнелдер хөй-ле амгы бөш чылда туткан.

(СЭТА).

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: ажылдың стили

ДАЙЫНЧЫ АРГА-ШИНЭЭЗИН БЕДИДЕР ДЭЭШ

СЭКП-ниң XXVI съездиниң, партия Төп Комитединиң ооң соонда болган Пленумнарының шиитпирлериниде база соолгу чылдарда СЭКП ТК-ның хүлээн алган доктаалдарында коммунистиг тургузуушкунуң улуг болган нарын сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирээри партия эге организацияларынга онаажын турарын айткан.

Бо чугула партийжи документилерге айтыышкыннарга, СЭКП Тыва обкомунуң IV пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр СЭКП Тес-Хем район комитеди, парткомнар партия эге организацияларының, партия белүүтериниң дайынчы арга-шинээзин, идепкейин улам бедидер, күш-ажылчы коллективтериниң амыдыралынга партияның политиказын боттандырарынга оларның ролюн күштелдирер талазы-биле чамдык боттуг хемчеглерни ап турар. СЭКП райкомунуң ажылдаачылары партия организацияларынга баргаш, ажылы-биле таныжып, практиктиг дузаны чедирип, кол кичээнгейин ажыл-агый болган культура тургузуушкунуңа айтырыгларын шиитпирлээринче угландырып турар.

Районда 548 коммунист болган СЭКП кежигүүнүге кандидат 25 партия эге организацияларының үчүдүнде хаара түүгүнүн. Күш-ажылчы коллективтерде 21 цех парторганизациязы болган 18 партия белүү тургустунган. Коммунистерниң 44,5 хуу материалдыг кежикти бүдүрүп, үлетпүр болган кодээ ажыл-агын бүдүргүзүп хөгжүдүрүнге идепкейлиг киржип турар. «Тес-Хем» совхозтуң парткому коммунистериң күжүн шын тургузуп, цех парторганизацияларының болган партия белүүтериниң дайынчы арга-шинээзин бедидип турган, Совет Тыванын 40 чылынга аддар болдурган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, чылдың планыг онаалдаларны октябрь 1-ге чедир күүседир дугайында шимчээшкиниң районга эгелекчилери болганнар. Коммунистериң, бүгү ажылчылериниң сөзү ажыл-хереэ-биле карыштаан. Совхоз 1984 чылда күрүнеге эштиг садарының планын 101 хуу, сүттү — 100, дүктү — 102,5 хуу күүсеткен. Ол ышкаш «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазында партия организациязы коммунистери бүдүрүлгениң, хөй-ниити ажылының чугула участоктарында быжыглаан. Олар күш-ажылдың бүдүрүүчүлүүн пландан ажыр бедидеринче, продукция бүдүрериң көвүдедиринче, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн бы-жыглаарынче, камналга-хумагаалады экижидеринче кичээнгейин салган. Ынчангаш коллектив күрүнеге сүт садар чыл планын Совет Тыванын 40 чылынга чедир күүседир дээн сөзүн чедишкиниг боттандырган, чыл төнчүзүнге чедир 25 тонна сүттү күрүнеге садарын хүлээнгеннер.

Партия кежигүү кижиниң хүлээлгезин — чүгле партия Уставын болган Программазын хүлээп көөрүүде эвес, а оларның негелдезин күүседип, амыдыралга боттандырары болур. Ол дээрге күш-ажылга үлегер-чижээн, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг, өг-бүлезинге, уруг-дарының кижизидилгезинге төлептиг чоруун көргүзери-дир. Устав негелдезин амыдыралга боттандырары — партия организацияларының коммунистерге берип турар партийжи даалгазындан улуу-биле хамааржыр. Ону шын хүваары — партия организацияларының хүн бүрүде ажылынга коммунистери хаара тударының, оларның идепкейин бедидериниң чугула чепсээ. Коммунистериң инициативазы, ажыл-ишчи чоруу бедээн тудум, кижи бүрүзү бодунуң арга-мергежилин көргүзүп, коллективтиг ажылынга биилиг, арга-дуржулгазын улам хөй-биле киириштирер, ооң уламындан партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидир. Районнуң коммунистериниң 93,2 хуузу партийжи доктазмал даалгаларлыг, а артканнары түр даалгаларлыг, оларның 20,1 хуузу партия организацияларының секретарьларының, партбюро болган парткомнар кежигүүнери, партбелүүтериниң удуртукчулары болуп турар.

Коммунистериң дыка хөй берген даалгаларын, алган социалистиг хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, боттарының арга-дуржулгазын бүдүрүлгениң, ажылдың ажыктыны болган күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, продукцияның бот-үнезин чингедиринче, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглаарынче утландырып турар. Партия райкому бюроларга, парткомнар хуралдаарынга партия эге организацияларын ажылының дугайында айтырыгларны чугаалажырын практикалап турар. Бо чылын партия райкомунуң бюрозунга коммунистериң партийжи даалгазын канчаар күүседип турарының дугайында районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге өргелелинде, районнуң ыяш ажыл-агыйында партия организацияларының секретарьларының, информацияларын, партия райкомунуң пленумунга 2 райком кежигүүнүн отчёттарын дыннап чугаалашкан.

Партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидери, оларның ажылының стилин болган методун сайзырангайжыдары партия райкомунуң аппаратының ажылдакчыларындан улуу-биле хамааржыр. Партия организацияларынга, парткомнарга инструкторларны, киларис өргелекчилерин быжыглаан, соңгулдалыг актив, штаттан дашкаар инструкторларның күжү-биле хынаалдаларны чорудуп, боттут дузаны чедирип келген. Чер-черлерде партия организацияларының ажылын анализтеп көргеш, айда бир удаа секретарь хүнүн эрттирип турар.

Комплекстиг үнүүшкүннериниң үезинде партия райкомунуң пленумнарынга, бюроларынга хүлээп алган доктаалдарының чер-черде күүсеттинин турарын хынаары чурумчаан. Ындыг-даа болза чамдык чугула доктаалдарны чедир күүсетпейн турар. Оларга сельхозхимия каттыжышкынының ажылының, районнуң хаалгазын белдирериниң, радио, телеграф, телефон хандырылгазының дугайында бюронуң доктаалдары хамааржыр.

Партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидер дээш ажылдар кылдыңзадаа, чамдык партия организацияларының ажылында четпестер ам-даа бар. Бедик сагылга-чүрүмга, организастыг, харыысалгалыг чоруукка, социалистиг өөрүү-көрөөгүнүн камгалаарынга кижи бүрүзүн кижизидеп ажылче партия организациялары эвээш кичээнгей салып келген. Эң ылангыя көдээ ажыл-агый эргелелинде, районнуң суг ажыл-агыйында, септелге тудут участогунда, Шуурмактың ыяш белеткээр пүвтүзүнде партия гө, күш-ажылдың бүдүрүкчүзге организацияларында ол айтырыгны четпес шиитпирлеп турар.

Эн чугула курлавырларының бирээзи болза, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазы — бригада кереэзин нептередири, эки шингээдири болур. Ол өртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, ажылчыннарның билиин, мергежилин бедидериңе дузалаар. «Тес-Хем», «Кызыгаар», «Чодураа» совхозтарның хову бригадаларын олче шилчээн, ооң түнелин чүгле чыл төнчүзүнде түнээр. Фермаларга, хойжу бригадаларга бот-орулга-чарылганы нептередири боттанмаан, ону күүседири дээш партия организацияларының секретарьлары, совхозтарының дирекциялары, кол специалистер ажылды чорутпаан. Көдээ ажыл-агыйның чугула адырларын механизастаар ажылче инженер-техниктиг ажылдакчыларны организастаар ажылды РАУК-тун, инженер-техниктиг албаны, совхозтарының дирекциялары планнап, ону боттандырар хемчегни алыры негеттинин турар.

Районнуң партия организацияларының ажыл-чорудулгазының амгы үеде кол сорулгазы, ниитиниг малын кыштан мөндү ажырары болур. Партия организациялары, парткомнар кыштаглаашкынны организастыг эрттирер талазы-биле тускай хемчегларны ажылдап кылгаш, ону боттандырар хемчегларни ап турар. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң материалдарын районнуң ажыл-ишчилери калбаа-биле таныжып, совхозтар Пленумнуң шиитпирлерин күүседи талазы-биле хемчегларны ажылдап кылып турар.

С. КУУЛАР,
СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары.

60 чылдарының эгезинден бээр Казахстанның геологтары республиканың перспективтиг районнарының комплекстиг шинчилелдерин чорудуп турар. Эртем болгаш будурулге чер-дериниң кады чоруктан ажылдарының түнелинде минералдыг байлактар чыдар чаа-чаа черлерни тыпкан, минералдыг байлактарның болгаш даг-рудалыг девискээрлериниң байлаанын курлавырларынга тодаттымгаан үнелээшкинни кылган. Геология шинчилелдер үезинде ажылдап кылдынган сумелериң хынаалдазы шинчилелдериниң түнелдерин бадыткаан.

ЧУРУКТА: 1968-1983 чылдарда парлаттынган «Даг-рудалыг девискээрлериниң комплекстиг геология шинчилелдери, минералдыг байлактарының үнелери болгаш оларның ажыглалы» деп бөлүк ажылдары дээш Казах ССР-ниң Эртеминер академиязының геология эртемнериниң К. И. Сатпаев аттыг институдунуң 1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шанналынга кирген бөлүк эртемнери.

Солагай таладан оң таламже — Казахстанның минералдыг чиг-эт эртем-шинчилел институдунуң директорунуң орлакчызы, профессор, техниктиг эртемниң доктору Л. В. Фаворская. Казах ССР-ниң Эртеминер академиязының Геология эртемнериниң институдунуң директорунуң орлакчызы, профессор, техниктиг эртемниң доктору Л. В. Фаворская. Казах ССР-ниң Күрүне шанналының лауреады, Казах ССР-ниң эртеминиң алдарлыг ажылдакчызы Г. Н. Щерба. Казах ССР-ниң Эртеминер академиязының Геология эртемнериниң институдунуң директорунуң орлакчызы, профессор, геология-минералогия эртемниң доктору Е. Н. Паталаха, Казах ССР-ниң Эртеминер академиязының геология эртемниң институдунуң директору, Казах ССР-ниң ЭА-ның академиги, Казах ССР-ниң Күрүне шанналының лауреады, Казах ССР-ниң эртемниң алдарлыг ажылдакчызы А. А. Абдулин, Казах ССР-ниң Геология министерствозунуң «Казгеофизика» геология будурулге каттыжышкынының директору, геология-минералогия эртемниң кандидады Т. А. Акишев олар.

И. БУДНЕВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: Таңды районунуң «Коммунизм» колхозунуң хоочун малчыны Чорваан Бады Ямбалович Оюн. Эрткен чылларда ол ажыл-агыйга мал ажылынга бедик көргүзүүлерни чедип ап келген. Оон шалыпчы күш-ажылын Совет Тыванын 40 чылынга чедир күүседир дээн сөзүн чедишкиниг боттандырган, чыл төнчүзүнге чедир 25 тонна сүттү күрүнеге садарын хүлээнгеннер.

Партия кежигүү кижиниң хүлээлгезин — чүгле партия Уставын болган Программазын хүлээп көөрүүде эвес, а оларның негелдезин күүседип, амыдыралга боттандырары болур. Ол дээрге күш-ажылга үлегер-чижээн, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг, өг-бүлезинге, уруг-дарының кижизидилгезинге төлептиг чоруун көргүзери-дир. Устав негелдезин амыдыралга боттандырары — партия организацияларының коммунистерге берип турар партийжи даалгазындан улуу-биле хамааржыр. Ону шын хүваары — партия организацияларының хүн бүрүде ажылынга коммунистери хаара тударының, оларның идепкейин бедидериниң чугула чепсээ. Коммунистериң инициативазы, ажыл-ишчи чоруу бедээн тудум, кижи бүрүзү бодунуң арга-мергежилин көргүзүп, коллективтиг ажылынга биилиг, арга-дуржулгазын улам хөй-биле киириштирер, ооң уламындан партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидир. Районнуң коммунистериниң 93,2 хуузу партийжи доктазмал даалгаларлыг, а артканнары түр даалгаларлыг, оларның 20,1 хуузу партия организацияларының секретарьларының, партбюро болган парткомнар кежигүүнери, партбелүүтериниң удуртукчулары болуп турар.

Коммунистериң дыка хөй берген даалгаларын, алган социалистиг хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, боттарының арга-дуржулгазын бүдүрүлгениң, ажылдың ажыктыны болган күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, продукцияның бот-үнезин чингедиринче, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглаарынче утландырып турар. Партия райкому бюроларга, парткомнар хуралдаарынга партия эге организацияларын ажылының дугайында айтырыгларны чугаалажырын практикалап турар. Бо чылын партия райкомунуң бюрозунга коммунистериң партийжи даалгазын канчаар күүседип турарының дугайында районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге өргелелинде, районнуң ыяш ажыл-агыйында партия организацияларының секретарьларының, информацияларын, партия райкомунуң пленумунга 2 райком кежигүүнүн отчёттарын дыннап чугаалашкан.

Партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидер, оларның ажылының стилин болгаш методун сайзырангайжыдары партия райкомунуң аппаратының ажылдакчыларындан улуу-биле хамааржыр. Партия организацияларынга, парткомнарга инструкторларны, киларис өргелекчилерин быжыглаан, соңгулдалыг актив, штаттан дашкаар инструкторларның күжү-биле хынаалдаларны чорудуп, боттут дузаны чедирип келген. Чер-черлерде партия организацияларының ажылын анализтеп көргеш, айда бир удаа секретарь хүнүн эрттирип турар.

Комплекстиг үнүүшкүннериниң үезинде партия райкомунуң пленумнарынга, бюроларынга хүлээп алган доктаалдарының чер-черде күүсеттинин турарын хынаары чурумчаан. Ындыг-даа болза чамдык чугула доктаалдарны чедир күүсетпейн турар. Оларга сельхозхимия каттыжышкынының ажылының, районнуң хаалгазын белдирериниң, радио, телеграф, телефон хандырылгазының дугайында бюронуң доктаалдары хамааржыр.

Партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидер дээш ажылдар кылдынзадаа, чамдык партия организацияларының ажылында четпестер ам-даа бар. Бедик сагылга-чүрүмга, организастыг, харыысалгалыг чоруукка, социалистиг өөрүү-көрөөгүнүн камгалаарынга кижи бүрүзүн кижизидеп ажылче партия организациялары эвээш кичээнгей салып келген. Эң ылангыя көдээ ажыл-агый эргелелинде, районнуң суг ажыл-агыйында, септелге тудут участогунда, Шуурмактың ыяш белеткээр пүвтүзүнде партия гө, күш-ажылдың бүдүрүкчүзге организацияларында ол айтырыгны четпес шиитпирлеп турар.

Эн чугула курлавырларының бирээзи болза, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазы — бригада кереэзин нептередири, эки шингээдири болур. Ол өртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, ажылчыннарның билиин, мергежилин бедидериңе дузалаар. «Тес-Хем», «Кызыгаар», «Чодураа» совхозтарның хову бригадаларын олче шилчээн, ооң түнелин чүгле чыл төнчүзүнде түнээр. Фермаларга, хойжу бригадаларга бот-орулга-чарылганы нептередири боттанмаан, ону күүседири дээш партия организацияларының секретарьлары, совхозтарының дирекциялары, кол специалистер ажылды чорутпаан. Көдээ ажыл-агыйның чугула адырларын механизастаар ажылче инженер-техниктиг ажылдакчыларны организастаар ажылды РАУК-тун, инженер-техниктиг албаны, совхозтарының дирекциялары планнап, ону боттандырар хемчегни алыры негеттинин турар.

Районнуң партия организацияларының ажыл-чорудулгазының амгы үеде кол сорулгазы, ниитиниг малын кыштан мөндү ажырары болур. Партия организациялары, парткомнар кыштаглаашкынны организастыг эрттирер талазы-биле тускай хемчегларны ажылдап кылгаш, ону боттандырар хемчегларни ап турар. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң материалдарын районнуң ажыл-ишчилери калбаа-биле таныжып, совхозтар Пленумнуң шиитпирлерин күүседи талазы-биле хемчегларны ажылдап кылып турар.

С. КУУЛАР,
СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары.

ОКТЯБРЬ 15-ТЕ-ЛЕ

Чөөн-Хемчик районунуң «Хөндергей» совхозунуң Арыг-Ой сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери сүт саалдазын көвүдедириниң хемчеглерин албышаан, кыштаглаашкынны организастыг эгелээн.

Фермада кажаалар кыштаглаашкынга багай эвес белеткеттинген. Кажаалар иштинге төгер кургаг адекти саанчылар болгаш оскө-даа ажылчыннар кыш дургузунда ажыглаарынга четчир кылдыр бөлүп алган.

Мал чеминиң курлавыры белеткеттинзе-даа, ооң сөөртүлгези ам-даа үргүлчүлевишаан. Мал чеминиң чарыгдазынга хумагаалыг болурунуң, ооң учёт-отчёдун экижидериниң хемчеглери алдынып турар.

Саанчылар боттарынга быжыглаттынган бөлүк инектериниң ажаалгазын хүн бүрүде экижиткеш, сүт саалдазын албедип турар. Ооң ачызында совхоз күрүнеге сүт садар чыл планын хуусаадан эрте — октябрь 15-те-де күүсеттинген.

М. СЕВЕН.

ДЕМНИГ АЖЫЛДААННАР

Чөөн-Хемчик районунуң «Чыраа-Бажы» совхозунда Начын-оол Чаядыг-оолга удурткан мал чеми белеткээр механизастаттынган бригада шалыпкын ажылдаан. Бригада план ёзугаар 2500 тонна сенаж белеткээр тургаш, ону херек ныры-нда 130 хуу ылдыр боттандырган.

Механизаторлар Дадар-оол Сат, Кара-оол Донгак, Юрий Самбуу, чоланачылар Оюн-оол Донгак, Хеймерек Хомушку олар социалистиг чарышка каш удаа тиилеңчи болганнар.

М. ЧАШ-ООЛ.

ЭЗЕР БАГАЙДА...

Көшкүн амыдыралга дүүштүр ада-өгбелер аът малдың дериг-херекселлеринче онза кичээнгейни салып чораан. Дериг-херексели эки аттарны көөрге, шынап-да аянныг, шиник көстүр. Эзер, чүгеи, сыдым болгаш кымчы кылыр улустар сураглыг уран-шевер чазанымчылар болгулаар. Адаөгбе даамчып келген дериг-херекселлер ам-даа чиде бербээн. Ынчалза-даа аът дерин кылыр ус-шеверлер амгы үеде саныг арткан. Бо талазы-биле чер-черде шеверлериниң удуртулгазы-биле болгүмнерни ажылдадыры чугула болган чептүг хире.

Тыва улустуң «ыяк багайда эжик ырак, эзер багайда кодан ырак» дээри чиге, мерген чугаалаан домак. Аттың дерин кижиге таарымчалыг, аътка эптиг болур ужурлуг. Мунган аңдына ээ болуп шыдавас чамдык кижилер турар. Оларныңа мунган аңды арган, хөрээ дужүк, оорга-мойну ойбак-дежик болгулаар, дериг-херексели мырыңай аргажок болур. Ол дээрге казагалаан малынга хайыра чок, ээ-харыысалга чок кижилер-дир. Ынчангаш аътты казагалаарынче болгаш дериг-херекселлиниң адилеличе сагыш салыры күзенчиг.

Н. ДАМДЫН.

Өвүр район.

ЭРЗИННИҢ ХАРЫЛЗААЧЫЛАРЫНДА

Районнуң харылзаа белдириниң коллективи тос айларда орулга талазы-биле планын 103,6 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга хамаарыштыр 2,8 хуу өскен. А телефон-телеграф станциязында комсомолчу-аныяктарның бригадазы орулга планын 107,9 хуу боттандырганнар. Хүүдө социалистиг хүвалгелерни Л. Демир-оол, Р. Самбаа, Л. Ижи ажыр күүсеткеннер. Почтачы С. Бешти оң үш чыл дургузунда ажылдап турар. Хөй чылларда харылзаа шугумунда үре-түнелиг ажылы дээш ол шаннал-макталды ап келген. Ол — чүүс депутаттарының район Советиниң депутаты.

Октябрь айда харылзаачылар база күзеннишкиниг ажылдааннар. Ай планы күүсеттинген. Дыка хөй ажылчыннар чыл планын доозурган. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылы, хоочун ажылчын Ч. Тава, аныяк коммунист М. Куулар комсомолчу Д. Мижит-оол ол айларын планын ажыр боттандырган, социалистиг чарыштың үнелекчилери болганнар. Хоочун ажылчын Б. Бегзикейин суурун чому радио-телефонуну «сончиккан» деп адап турар. Харылзаа белдириниң улуг электромонтёрүн чому хүндүлөөр. Бедик мергежилдиг монтёр үреллишкиннерни кыска үе иштинде дораан кыла калыптар. Ол дөрт совхозтарының радиотелефон четкилериниң септелгезин чорудуп турар.

Харылзаачылар хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг киржип турарлар. Чаагайжыдылга ажылынга оларның киирип турар үлүг улуг. Харылзаа белдириниң бажыңының чаныы аштап-арыглаан, ону долгандыр ыштарны олурткан. Почтачылар чайты хөй кыргылдазынга шеф дузазын көргүзүүннер. «Мерен» совхозка 17 тонна мал чемин база белеткежип берген. Районнуң чурнакчы организацияларының бирээзи харылзаа белдириниң коллективи Шушенское суурже чоруур путёвка-биле шаннаткан.

Харылзаа ачы-дузазының бүгү хевирлериниңе хандырылганын культурازын эжижидер солун, сеткүүлүг, чагаа, посылкаларны үезинде чагыкчыларга чедирер дээш Эрзиниин харылзаа белдириниң коллективи кыымакчай ажылдап турар.

А. ТАВА.

ҮЕНИ МУРНААН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бүгү эзлүүлери болган цехтери ол айларда чедиишкиниг ажылдаан. Комбинат продукция сайгарарының планын 106,5 хуу күүсеткен. Дыка хөй бригадалар, ажылчыннар чыл онаалдазын эрте доосканнар. Транспорт цехинің чолаачылары В. М. Штыгашев 1986 чылдың апрельдинде, В. П. Коженев январьның үлүгүнде ажылдан турар. Энергоцехтың ажылчыннары С. В. Абрамов, Н. А. Хатынова, В. Г. Лапин үени мурнаан, чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

А. БАГЫР.

БАШТАЙГЫ ЧЫЛЫ

«Тиилелге» совхозтуң девискээрининге, ылангыя Чинге-Даг ынчаар, баштайгы хар бо чылын эрте дүшкен. Ынчалза-даа Чедер хөлдүн кыдында, шинчан чылыг олчаан турган болгаш, Нараалар (хойжу аалдың иштин улус ынча дижир) күзээнде чытпышаан. Чүге дээрге бо черниң өлүүзүн, келүүзүнде тараа хоорзуну база бар. Күзеге ур болурга, кыштагнын одары болза камнаттынар болгай. А бо аалдың кыштаа тарылга шөлүнүн мырыңай ортузунда, хову-трактор бригадазының турлаа ол. Ынла тракторларның болгаш машиналарының даашынзээн база аажок. Малдың дүүрээзинге таарышпазын база барымдаалаш. Нараалар Улуг Октябрьның байырлалының бүдүүзүнде өжер деп шиитпирлеп алганнар.

Чедер кыдында аалга кыш хонук мурнунда чордум. Байырлал чоокшулап келген болгаш, аалдың хөй-аттым, өөрүшкү-маңнайлыг аажок болду. Оларны боттарының ажылы, бичин-даа чедиишкини база тура-соруг киирип турар.

— Чаарби ажыг чыл дургузунда чолаачылардым. Бактылып-даа көрбедим. Эртеңги чыны машинам үреп бергеш, Чаа машина маниң турумда, совхозтуң хөй кадартыр улуу-зу чедишпестей бергеш. «Оола бо кышты ажырып берип көр, Сонамович! Шыдаар-ла болгай сен. Ам мунуптар машинаа база чок-тур. Коммунист кижи боорунга, даалга берип-тур бис» деп бо. Ам канчаар, бир кодан хураганны хүлээп алдым, — деп, өгнүн ээзи Нараа Сонамович Ховалыг чугаалап ор. — Ам, харын, ол олчаан малчыннаар-даа чоор бо дижип орар апардывыс. Чаа ажылывыска чаңчыгып калгаывыс ол эвеспе.

— Чаңчыгын деп, эгезинде кандыг ийик сеп мон. Сонамович? «Дуу машина дуу барды, бо машина бо келди» деп эрткен-дүшкен машина-техника-ны хүлээр мышкажык кай. Чүүзүн доктаар эвес. «Суурсуурр» деп кыймнап турун бага турдум чоп — деп, казайы Чыжа Очур-ооловна үре кирди.

Үргүлүг чылыг болгаш чырык бажыңга хөй чонуут суурга чурттаа келгеш, хенертен өске байдалче шилчий бээрге, алызы чаңчыктаан кижиге эпчок болурум чоп. Чамдык улус ол баштайгы үеш, амыдыралга ижигериниң болгаш ажылга чаңчыгарыкың үезин шыдажыр эртем чо-тен кеш-даа болгулаар. Бо улус өг бизин чок турган. Чамдык материалдарны совхоз бээрге, өгну боттары илип, септеп алган. Улуу ажок, магалыг өгде чурттаа орар: арыг-силиг-даа, эт-сеп-даа, аъш-чем-даа четчир. Кайызынын-даа ажык, чугаажыр деп чүвеин ажок. Мал малдап чораан эвес, эрткен кыжын ол хураганнары дээш корсуп-ууртеп, эйгу-дыш чок турганын ам чугаалажыр. Каттыржыдаа орарлар. Ынчангы частыылар болгаш чедир кылынмаан чүүлдер ам кайнын кавтаттынар.

Эрткен чылын малчыннар хуралынга Чыжа Очур-ооловна санал бергеш, шиитпиин малын кыштан хүр ажырарын болгаш ооң продукциязын көвүдедирин, сан-тын кырынга адап турган, хөй улустуң мурнунга хүлээнген. Чыл эрт-кен, баштайгы хүлээлге алдарлы-биле күүсеттинген: кыштаглаашкын түнелинде мал бажы бүрүн камгалаттынган, хураган бүрүзүнден-не чаарби грамм дүк пландан ажыр кыр, гыттынган. Нараалардың хөй кадарган баштайгы чылы ынчаар эрткен, баштайгы тиилелге чедип алдынган. Чамдык улустуң шыдавас хиреберге ажылын хүлээпип алгаш, ону чедиишкиниг күүсеткиринде өөрүүнүг чүве чаа мал малдап чоруур улуска турбис дээрэ биилингир. Ынчангаш оларга, Нараа Сонамович болгаш Чыжа Очур-ооловна Ховалыгларга, мегежилдин бединиге чедерин бөлүүн күзенчиг.

Нараалардың уруглары улгаткан. Оларның өйзин өгнүг-баштыг, ажы-төлүг, аныг ажылыг. Надаан — салыг ажы. Галязы — почтачы. Виталийи шериг сооида Кызылдың Төп электри станциязында ажылдап турар. Люда — садыг училишезинин сургуулу. Школада болгаш садикте үш кижи бар. Оларны суурда угбалары характап турар. Ынчангаш Нараалар көдээге турттаа, мал малдап болурлар.

— Совхозтуң кол зоотехникти Оюлар Саакпан маанга чорду. «Байырлал мурнунда машина чорудуптар мен, кожуп алынар» дидир. Ынчангаш бегин улуг уруумну келиртип алдым. Көштүн чымыштыы айлыг эвес, сүрер хоюс база бар болгай. Ашы-шыкты ам чыгжаныы, упсалты боле-хаара шарып чудуруннде белеткеп тур бис — деп, өгнүн хереэзин ээзи ажаанырааш турду. Сураан тыныаарымга ол аал ноябрь айында кыштаанче көшкен болду.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизитken иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Лина Херлипиевна Серен — республиканың уруглар эмиелгениң санитарказы.

Беш уругну божаан болгаш кижизитken иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Надежда Суге-Маадыровна Кужугет — мал ажылының комплексинде тударының каттыжан директориының инженер-эксперти.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизитken иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Валентина Доржуевна Дожулаа — «Баазык» совхозтуң уруглар садының ажылчыны.

Валентина Салчаковна Сарыглар — Кызыл-Мажалыктың стуруун уруглар садының ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизитken иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Екатерина Дербелгиновна Ооржак — «Тыва даг-дүгү» комбинатының чүрттарга-коммунал эргелениң техникчизи.

Тамара Седимеевна Салчак — «Тыва колер тудуу трестиң 741-ги КМК-зының ажылчыны.

Дукер Комбу-Доржуевна Хомушку — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Серенмаа Кенденековна Човар — районуң буфет садының ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизитken иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Вера Фёдоровна Доржу — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эмиелгениң ортаказы.

Любовь Дуктен-ооловна Саая — Кызыл-Мажалыктың № 2 ортумак школазының башкызы.

Кок-кыс Ооргакайовна Хомушку — Кызыл-Мажалык суурның уруглар ясли-садының ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизитken иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Елена Ак-ооловна Сарыглар — «Тиилелге» совхозтуң бызаа ажаакчызы.

Сес уругну божаан болгаш кижизитken иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Биченмаа Баянчыковна Монгуш — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Ооржак-ооловна Ооржак — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизитken иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Мекпер-ооловна Багай-оол — «Х Улуг хураа» совхозтуң ажылчыны.

Ойей Шыырановна Куулар — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Доктаалай Аралчын-Доржуевна Ооржак — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизитken иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Байлак Бояновна Ондар — ИХК-ның таңдыма киздаанының таңдымы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың октябрь 30.

Тыва Министрлер Чөвүлелинде

САД, ОГОРОД АЖЫЛЫН САЙЫЗЫРАДЫР

Республикада сад болгаш огород ажылын хөгжүдер талазы-биле ажылдың чоруп турарының талазы-биле айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң өскүлүг хуралынга чугаалашкан.

Коллективтиг-биле сад болгаш огород өстүрер талазы-биле ажылды хөгжүдер дээш алдынган тодаргай хемчеглер иниги-биле республикада болгай эвес боттанып турар дээрзин, ук хуралдың киржиччилери демиглээн. Садчыларның 11 эштежилгелери ажылдап, ында 4 мүн кижиниң хаара тутканы, а иниги-биле республикада 13 мүн ажыг кижи сад болгаш ногаа өстүрүп турар.

Хамаатыларның дачаларда участоктарын электри энергизазы-биле хандырып турар, дачаларже болгаш огородтаже бээр орудтар эвилээн, тудуг материалдарын, сад-огород чепсек-хөрекселлерин, чемиш-чидилгелерин, чимис-кат культураларының дестерин эштежилгелер кежигүннериже саларын организастаны багай эвес. сад болгаш огородка өстүрген продукциянын артыкшылыгын чүрттакчыларын хүлээп алыр, ийи пурутку ажыктан. Бо [illegible] он айтырыгларга сад участоктарынга 1983 [illegible] картофель болгаш ногаа, 24 тонна чимис болгаш кат тараып өстүрүптүр.

Ындыг-даа болза, сад болгаш огород тарып өстүрүп турарында кеску четпестер бар дээрзин туралыг киржиччилер айтыкчаар СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылда үлүг алганы «Хамаатылардың хуудас дугайында ажылдарын көзүл ажыглаг продукциянын будуруун кеңеңдирер талазы-биле нормалар хемчеглер дугайында» доктаалын күүсеп, дээш совхозтар болгаш ажыл-агый организациларын чаңгыс ажылдарын чорудуп турарлар, четпестер ам-даа бар болуп турар.

Сад болгаш огород өстүрер хамаатыларга тускайлаан чер доктаатты-ган чижек хемчээлдиг, ындыг-даа болза, участоктарны үзүп ап турар уеде ол хемчээлди барымдаалавас артыкшылдыг кылдыр алыр, оон турган кымын-даа чепшээрелин айтырбайн чер ужелээр чорудар бар.

Чамдык дачаларның эзлери коорхүүскомнуң талазындан кошкак контрольду ажыглап алгаш, сад эштежилгезиниң уставын хажыдып, дачага тудар бажыңнарын төлевилеп бөлүгаар эвес, а анаа чүрттазга бажыңнары, гаражтар, чунар-бажыннар тудуп турар чорудар бар. Бо талазы-биле РСФСР-ниң Күрүтүдүнүң бадылаанны тускай сүме бар, оны сагыйын турарларга шыңгыы хемчегин хүлээдир ужурлуг дээрзин хуралга айыткан. Ындыг хажыдышкыннарны чамдык эрге-дужаалдыг кижилер база болдурүп турар.

Сад участоктарын тудар материалдарны болгат дериг-хөрекселлерни хажыдыгдан «тып» ап турар чорудар бар дээрзе база айыткыган. Курменнің тудуунга болгаш ескелдаа чүүлдерниже хереглээр материалдарны, дериг-хөрекселлерни хүү садыга, огородуга ажыглааны дээш харысалганы күштелдирери эргежок чугула. Сөөн-биле чергелештир садыг организацилары кадаг, шифер, цемент, электронасос, хоолайлар, сүг кудер досканалар аймаан хөй-ниг садар ужулуг.

Кожигүн дадыгыры, электри энергизазының өртээн төлевили, өрелиг хамаатылар база бар. Ол ышкаш чамдык участоктарның эзлери ол чоокланы орудтарны боктаалдыып турар, боттарының участоктарындағы арыг-шевер эвес.

Сад болгаш огород ажылын хөгжүдүп турар уеде ындыг четпестерни болдурбас дээш дээштиг хемчеглерни ап, улус депутаттарының Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорай Советтериниң күүскомнары эргелүүрүм камгалаар организациларже бир-демиг ажылдаарының хемчеглерин ук хуралдан хүлээп алган доктаалда тодаргайлаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниңде

СОҢГУЛДАЛАР ЭРТКЕН, АМ ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Ноябрь 6-да болган соңгулдаларның түүнелиинде республиканчы партияның кандидады Р. Рейган АКШ-тың президентизинге ийги удаа соңгутканы билдингир болгай.

Бир эвес ол 1980 чылда соңгулда кампаниязынга шовинисчи, милитаристчи, антисоветчи лозунгларлыг „хөделеп турган болза, бо удаада Рейган тайбының быжыглаары Совет Эвилели-биле харылзаалар-ны экижилери дээш туржуп турар мен деп американнарга бүзүредип турганы онзагай. Ол дээрге Вашингтон администрациязының бүрүүзү-биле ядролуг дайынның айылының улгатканындан сестип турар миллион-миллион американнарның сеткил-хөөнүге албадаткан тактика-харыы-дыр. Сөөлгү шинчилелдерден алырга, оларның 49 хүүнү ядролуг дайынга тиилекчи деп чүве турбас, а 96 хүүнү Совет Эвилели-биле харылзаалары оон ыңай чидиглендирер чүве болза, тергин айыылыг авантюра-дыр деп санап турар болган.

Рейганның администрациязының өскүткөнүн боо-чепсектің эндере будуреннинг айыылдың республиканчылар чамдык талада чажыра чаап ап шыдалкан. Ол дээрге АКШ-тың айылы чок чорунуң дугайында сагыш човаашкын, а харын-даа Совет Эвилели-биле ядролуг боо-чепсекти кылыгаалаар база кылырар талазы-биле чугаалажыышкынар чорударында «ырыңай эргежок чугуга херек чүүлдүр» деп соңгукчуларны төөреткен. Соңгулдаларның түүнелиинде алган көөрге, американнарның дыка хөй кезии ол хоозун чулчуруушкунга бүзүрепкен хевирлиг.

Республиканчы партияның кандидаттары кедергей хөй акша-хөрөнгүни төлеп турган, национал болгаш түс чер телевиденниезинге, парлалгага болгаш соңгулда мүрүмүн хуралдарынга рекламалап-чаяаны соңгукчуларның дыка хөй кезиин дуурайлаан: Рейган болгаш «оон командазы» «күштүг Америка» дээш, АКШ-тың чүрттакчы чокунуң барык «бүгү болуктериниң» эрес-ажыктары дээш туржуп турар деп.

Рейганның үндүрүглер улгаттырбас деп аазааны, чүрттүн «экономиктиг болгаш угаан-бодал чаартылгазы» дээш «моон соңгаар-даа угланышкынны чорудар» дээнин эвээш эвес рольдуг болган. Сөөлгү үеде экономиктиг эвээш-биче көдүрлүүшкүнү, оон түнелиинде инфляцияның чавызаанын республиканчылар боттарының чедип алышкыны деп мөөн чокка чугаалап турганнар. Бо талазы-биле хоозун чугаалар федералдыг бюджеттің 200 млрд. доллар чедип турар дефицити, күрүнеиің барык-ла ийи триллион доллар өрези, ажыл чоктарының бедик деңнелде артышаан турары, «ядыы чорудуң завыс кызыгаарындан» күзү деннелде чүрттан турар американнарының 35 миллион четкеннің дээш ышкаш эн-не чидиг экономиктиг болгаш социал айтырыгларны оюп эртеринге, кичээнгейни олардан чайладыорыга дузалаан.

Республиканчы партияның Рейган-боду оны катан соңгаанын сөөлгү дөрт чылдарда администрациянын чорудуп келгени иштики болгаш дашты-кы политиказын «бүгү улустуң деткиннинг турарынын» хереги-зи-дир деп соңгулдалар соонда дораан-на мактаныр эгелээн. Ук партияның башынары «администрациянын эгелээн ажылын доозарынга» «бүгү улустуң чөпшээрели» алдынган деп медеглеп турар. Ынчалза-даа «бүгү улустуң деткиннинг-даа» «чөпшээрел»-даа көрүлбейн турар. Доду эвес саннар-биле алырга, Рейган дээш 51 миллион кижи бадылаан, ол дээрге соңгулдаларга киришкеннерниң 59 хүүзү-дүр. Мондейл дээш 36 млн. соңгукчу бадылаан (41 хүү). Албан ёзузунун медээзи-биле алырга, бадылаар эргелиг кижилерниң саны 174 млн. кижи болуп турар, соңгулда эгелээр мүрүнүде 60 миллион кижи соңгулдага киришпес дээрзин билдиг берген турган. Мында чыдлаганнар-ла хөй. Биредээ, соңгукчулар ийи улут буржуаз партияларының кандидаттарының болгаш программаларының аразында ындыг-ла улут ыңнай чогуур кергеш, соңгулдаларны шоолуг-ла дерекке албас. Ийиде, эвээш саныг национал-ларының дыка хөй төлөлекчилери, ядыы кижилер юридиктиг азы мыры-цай аваа-даа билиг чок, азы чамдыктары англия дылды база билбес.

Бо болгаш өске-даа хөй боттуг чылдагааннар ужуп бүрүткедип алган соңгукчуларының 20 ажыг хүүзү база бадылаан. Олар республиканчылардың кандидаттары дээш бе, азы демократтарның дээш бе— канчаар бадылаар айыы тып-наан. Оларның демократтыг партияның кандидаттары кандыг-ла-бир тодаргай, республиканчы партиялардың арамында күштер деңгизүүрүүде шоолуг өскерилге болбаанын варлалга демиглеп турар.

Губернаторлар албан-дужаалдары дээш демиселге демократтар бир олутту чидиргеп. Ам чүрттүн 50 губернаторунуң 34-ү демократтар болуп турар.

АКШ-ны соңгулдалар соңгукчуларының идепкей чок байдалынга эртери чаңчыл апаргаан, олар көөргеттинген «америк демократиязына» бүзүреведээн. Бо соңгулдалар база-ла ындыг болган. ЮПИ агентствозунуң медээзи-биле алырга, бадылаар эргелиг соңгукчулардың 53,5 хүүзү аяа киришкен Ол дээрге АКШ-тың амыы төөгүзүнде ийи дугаарды эн-не чаныс көргүзүг-дүр.

Чаа администрация бодунуң аазаашкынларын ёзугаар хөделир бе деп айтырыгны хөй-хөй политиктиг хайгааракчылар дыка соңуурган турар. Оларны ол тодаргай ажыл-херек-биле бадыткаар бе? Ол чоокку үеде билдиниң эгелээр.

Даштыкы политиканга хамаарыштыр чугааларга, чаа администрациының мүрүнүнде, столд кырында Совет Эвилелиниң саналдааны хүн айтырым чыдар, ол дайынның болгаш тайбының соңгаарлатпас шинтирлээр ужурлуг айтырыгларынга хамаарыштыр боттуг кады хемчегларни дилеп тиварының аргазын берип турар. Бир-ле дугаарында, ол дээрге, ядролуг дайынның айылын кошкадырынга дөгүн үүлдерни кылыының эргежок чугулазы-дыр. Совет Эвилелиниң кылганы ышкаш, ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглаваазының дугайында хөделгеени болдунга алырынга, эм-не айылдыг дээн аныктаарадаан — тургустуунга шерег-политиктиг деп чорутту үрезиннден, шериг талазы-биле артык болуруг кыдыларындан өйталаарынга АКШ-ны чүү-даа шаптыктавайн турар-ла болгай.

Оон-биле кады космос деңгемни милитаризаттарын бөлүн бүрүнгаар болдурбаанынче, ядролуг боо-чепсекти немей өстүрбезинче үдаанган совет инициативаларны чаа администрациының боттуг көөрүнге бөлөө чүү-даа шаптыктавайн турар.

Айтырыглар хөй, олар ырыы-даа. Бир эвес оларны боттуг, сарымыдыг көөр болза, оларны деп чорутун база кайы-кайызының-даа айылы чок чорутун үндезиннеринге шинтирлээрге шуут болдуар аргалыг, оон-биле кады мөөн шинтиво чүгле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың эвес, а бүгү делегейниң эрге-ажыктарынга дүүшкен турар ийик. Ол Рейганның администрациязының бодунуң эрге-ажыктарынга база дүүшкен турар ийик. «Вашингтон пост» солунуң тайылбырлакчызы Дж. Крэфтың демиглээнинге ышкаш, американнарның бодунуң чазаанга хамаарыглазы президент Рейганың Совет Эвилели-биле чогумчалыг харылзааларны тургузуп ап шыдаар-шыдавазының-дан дыка-ла улуг чергелиг хамааржыр.

Н. ТУРКАТЕНКО.
Н. СЕТУНСКИЙ.
СЭТА-ның норр.

СОЦИАЛИЗМ ЧҮРТТАРЫНДА

◆ **ХАНОЙ.** Фам Тхи Лиен, Нгуен Тхи Гам оларның база Намдиниде чүрттүн улут дээн пес-таавы комбинадының олардан өске 30 ажылчыларының аттары бүгү Вьетнамда билдингир: олар амгы үшкү вьетнам беш чылдың дөрт чылдынан эвээш үе иштинде хуудаа планнаттынган даалгаларны күүседипкеш, 1986 чылдың улуунде ажылдап турар.

Бо айның эгезинде 45 пестаавычылар 1984 чылдың хуудаа планнаттынган даалгаларын күүседипкенин рапорттаан. Ийи мүн ажыг кижи «Алдын холлуг мастер» деп хүндүлүг атты тедип алганнар.

◆ **БЕРЛИН.** Продукцияны кылып үндүрериң ыяап-ла көвүдетпишаан, материалдарны камналгалыг чарыгдаар дээш шинтээшкин ГДР-де улам калбарып турар. Бүдүрүлге чаартыкчылары улетпүр артышчыларын ажыглаарынче онза кижизигей салбышаан, янзы-бүрү кылыгларын бүдүрериңге ийги чиг-эттин үлүүн улгаттырып турар.

Галле округта «Буна-Верке» дээр химия комбинадында пластмассаларның технологтуг артышчыларын будуруулгеге ажыглаар арганы тыпкан. Бүдүрүлге черикин специалистериин ажылдап тыпкан аргалары-биле поливинилхлоридтиг кедектерин өске будумелдерден арыглаап, оны курганткаш, гранулатты кылып ап турар апаргаан. Бо чылдың төөчүзүнге чедир мыдыг арга-биле 1,2 мүн тонна пластмассты кылып үндүрер.

◆ **ГАВАНА.** «Машприборинторг» аныяк куба революцияга ачы-дуза чедирил, холун сунган совет садыг фирмаларының баштайгыларының бирээзи.

«Машприборинторгтун» тургустуганындан бээр 25 чыл юбилейи-биле холбаштыр куба нэйысылалга парлалга конференциязы боор, анаа ол совет будурулгенин кылып үндүрүп турар кылыгларының хевирлерин делгээн.

«Машприборинторг» Куба-биле 1960 чылда кады ажылдажып эгелээн. Барык чээрби беш чылдың иштинде ол каттыжышкынны таварыштыр совет заводтарның болгаш фабрикаларының Кубаже чорудуп турар продукциязының иштин хемчээли 10 млн. песо-акша чедип өскен.

◆ **БУДАПЕШТ.** Венгр нэйысылалдың кызымда фармацевтиканың «ЭДТ» дээр каттыжышкынының чаа будурулге-шенелде комплексизинин тудуу эгелээн. Анаа чаа эмтаннарны шинчилеп, тыварышын болгаш шенээринин, кылып үндүрериниң болбаазырангай баазазын тургузарын планнаан.

Фармацевтиканы венгр үлетпүрүн ден-дескиге хөгжүлделиг адырларының бирээзи деп санап турары-даа чептүг. Амгы үеде адырның дыка хөй будурулгелери катап чаартынып турар: «Гедеон», «Хиноин», «Биогал», «ЭДТ» дээр каттыжышкыннары эде дерип турар.

(СЭТА).

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

БРАТИСЛАВА. «ССРЭ-ниң чагыглары хуусаа бетинде бедик шынарлыг күүседир!» деп лозун-биле Словакиянын Попрад хоорайында машина тудуунун «Вагонка» каттыжышкынының коллективи бедик көдүрлүүшкүнүнүг ажылдап турар. Нефть сордурар бедик будурукчулуг машиналарны болгаш оларның артык кезектерин «Вагонканың» цехтериндe будурып турар. Амгы үеде Совет Эвилелинде 40 станциялар, техниктиг хандырылганың 10 тептери ажылдап турар. Оларны «Вагонканың» коллективи будүрген. Бо чылдың төөчүзүнге чедир ССРЭ-ге оон чорудуп бээр белен продукциязының өртээ иштизи-биле 500 миллион крон акша чедер.

БОНН. Фашизм үезинде хоругаттырып чораан кижилерниң каттыжышкынының президиуму — фашизмге удур Барының Германиядa демиселлериң эвилели медеглел кылган. Барының Германиядa неонацистерни турааныда суда салып турар чорукту соксадырын, оларның өжөөн негежи, дайынзыраан пропагандазын болгаш организацияларын база белүглежиишкиннерин хорууруп медеглелде шыңгыы негээн. ГФР-де неонацистерниң хөделишкиннери улам-на дерзин хевирлиг болуп турар. Неонацистерге болгаш оларның үүлгедиглериңе удур хемчеглерин эрге-чагыргаларын албайн турарын неонацистер ажыглап турар.

ДАМАСК. Сириянын нэйысылалында албаныг аян-чорууп кылып чеде берген Грециянын премьер-министри Андреас Папандреу-биле Сириа Араб Республиканың президентизи Хафез Асад ужурашкан. Империализмнин болгаш сионизмиң күштери Чоокку Чөөн чүктүн улустарынга удур өжөөтен чимезиишкиннерин үргүлчүлеп турар амгы үеде ук чериңе чүрттарының аразынга эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаары, кады ажылдажылганы калбартыры эргежок чугула деп, Х. Асад медеглээн. Араб улустарның чөптүт хереэн деткип турар Грециянын туружун ол бедин-биле үнелээн.

Ийи талалыг кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдериниң, Чоокку Чөөн чүкте, Чер ортузу далай девискээриниде байдалдың айтырыгларын ужуражышкын үезинде чугаалажын көргенин САНА агентство дыңнаткан.

НЬЮ-ЙОРК. Никарагуага удур Американың Каттышкан Штаттарының агрессии хөделишкиннериниң улам-на күштелгениче, ол чүрттүн бүрүн эргезинге чаа кыжаныышкынаарже делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейин Никарагуаның чаазаа угландырган. Никарагуашкы Каттышкан Нациялар Организациязында доктаамал төлээ черн Национал катап тургузуушкун чазаанын Удуртукчу чөвүлелиниң медеглели КНО-нуң штаб-квартирязынга чарлаан. АКШ-тың күрүне департаментизи, Пентагон болгаш төп разведка эргелери ноябрь 6-да соңгаар Никарагуагаа удур яңгыдыг пропаганданы кедергей өскүткен. Никарагуага удур дорт дайын халдаашкының кылырынга АКШ-тың хөй-ниитизиниң санал-оналын белеткээри ол пропаганданың кол сорулгазы болуп турар.

Империализмге саттынган чалчалар кем-бүрүүлүг агрессия кылып, АКШ-тың чепсектиг күштери дорт халдаашкын кылырынга белеткенин турар үеде Никарагуа камгаланыр эргезин, бодунун хосталгазын, хамаарышпас чоруун кажаларынга чогуур хемчеглерин алырын бадыткап турар деп, медеглелде демиглээн.

ДЕЛИ. Индира Гандиниң удуртулгазы-биле республиканың чорудун турган хамаарышпас угланышкынын амыдыралга моон соңгаар-даа уламчылаар талазы-биле премьер-министр Раджив Гандиге эң-не калбак деткимчеин көргүзериңче чүрттүн империализмге удур, демократтыг күштерин, бүгү патриоттарны Индияның политиктиг болгаш хөй-ниитизиниң коску ажылдакчылары кыйгырган.

◆

Индира Гандиниң айткан политиказын болгаш программазын камгалаар дээш массаларны эвилелээри чүрттүн чаңгыс эвин, девискээр талазы-биле будун чоруун болгаш бүрүн эргезин быжыглаар дээш амы-тынын берген Индияның шылгарангай удуртукчузунуң идеаларынга шынчы чоруктун бүзүрелдиг илергейлээшкиннин болур деп, кыйгырыгда айыткан.

ПАРИЖ. Француз шериглерин Чадтан үндүрериң бо неделиниң төөчүзүнде доозар дугайында Францияның найысылалынга тускай чарлаан. Ынзалзажок Африканың ол чүрүтүнга «элээн каш он» шериг инструкторлары артар деп, «Монд» солун бижээн.

Франциз парлалганың медээзин ёзугаар алырга, Чадтың мүрүнүү девискээриниде дыка дүшкүүрүүт байдал тургустуулган. Нджаменинің аймык чок чорук күштери ында тайбың чүрттакчыларга удур ханныг шаажылаалдарын калбартып турар. Чүрттүн мүрүнү девискээриниде районарының хөй нуруузу Хабрениң ёзу-чурумунга удур күштериң болунда турун турарны «Юманитте» солун демиглээн.

ХЕЛЬСИНКИ. Никарагуага удур АКШ-тың кем-бүрүүлүг дайын халдаашкының болдурбазынче Тайбының Бүгү-делегей чөвүлели илергейлээн. Никарагуага удур АКШ-тың айылдыг өнчүкчөнгээлери Төп Американың ол бичии чүрттүнга удур америк дорт дайын кыжаныышкының бадыткап турар.

Төп Америкага хамаарыштыр АКШ-тың агрессии планнарын сойгаан илередири. Никарагуага америк интервенциязын болдурбазы, никарагуа улуска удур империализмиң кандыгда хөделишкиннерин шыңгыы бүрүү шавары — ол дээрге, Төп Америкага болгаш бүгү делегейге тайбың дээш демисежиг-дир деп. Тайбының Бүгү-делегей чөвүлелиниң медеглелинде айыткан.

ЛОНДОН. Боттарының эргелери дээш сес ай дургузунда ажыл соксадышкының демиселин үргүлчүлеп турар британ шахтёрларга дагжыларының национал профсоюзунуң чигиниге секретары П. Хитфилд деткимчеин илергейлеп, «быжыг-биле турааруниге болгаш чаңгыс эпти быжыглаарынче» кыйгырган.

(СЭТА).

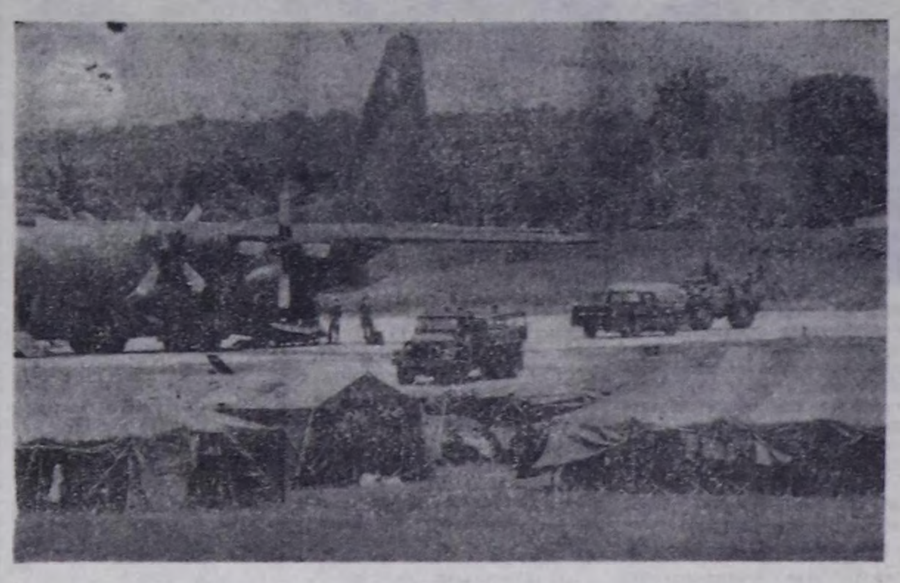

АКШ-тың Төп Америкага шериг тепкиишиниң ролюн Гондурас улам-на идепкейлиг күүседип турар. Революстуг Никарагуага азы Сальвадорнуң патриоттарынга удур агрессияны Гондурастың девискээринден эгелеп магат чок. Дорт дайын халдаашкының АКШ кылыр дээш Гондурастың девискээринде недергей хөй шериглерин, боо-чепсээн мөөнгеп алган.

ЧУРУКТА: Гондураста америк шериглер. Бо чурукту америк парлалгага парлаан турган.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭҢ ЧҮГҮЛА СОРУЛГА

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Тайбының болгаш аймык чок чорукту быжыглаар дээш, боочепсектің эндерге будурүүшкүнүн соксадыр дээш демисел— амгы үениң эң чүгүла сорулгазы-дыр. Ол дугайын Венгрияга иайыралдың ачы-чоруун кылып барган ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский-биле ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадарының чугаалажмышкынының үезинде онзалап демиглээн.

Венгрияга социалистиг тургузуушкунун эң чүгүла айтырыгларының дугайында, 1985 чылдың чазымында болур ВСАП-тың XIII съездиниге белеткелдің дугайында Я. Кадар информастан чугаалаан. Социалистиг хөгжүдүнүң эрге-ажыкка дүүштүр ПКАП-тың болгаш ПУР-нуң чонунуң чорудун турар чайгылыш чок демисели-биле ВСАП-тың болгаш венгр улустуң эп-сеткил каттыштырылгазын ол илер гейлээн.

Нарын байдалдар турза-даа, ПУР-нуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинин сорулгаларын боттандырын турарын В. Ярузельский демиглээн.

Варшава Керээзиниң киржиччилери күрүнелериң Прагага хүлээп алган Политиктиг декларациязының чүгүла ужурдузазын ийи талалар делегей байдалын чугаалажын көргеш үеде онзалап демиглээн Бүгү-нинги тайбының биижиннерге утланган чүгүла шинтиваларны Политиктиг декларацияда көдүрген.

Венгр-поляк харылзаалар бүгү тала-биле чедиштиг хөгжүп турарын чугаалаанныкынарга айыткан болгаш ноды ажылдажылганы улам ыңай калбартырыга ийи чүрттарның сонуургалыгы бадыткаан.

АЙЫЛ ЧОК ЧОРУК ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының Аймык чок чорук Чөвүлели Никарагуаның чазаанын дилээнин ёзугаар болдуның хуралын дүргеп чыдырган. Никарагуага удур АКШ-тың агрессии хөделишкиннериниң улам-на күштелген түнелиинде, ол чүрүтче америк шериглериниң халдаар дээн кыжаныышкынын дирегеп келген үржүүнде Төп Америкада чидиглеп турган байдалды КНО-нуң Айылы чок чорук Чөвүлелинде чугаалажып турар.

Рейганның администрациязы Никарагуага удур өнчүк-чөнгээлиг хөделишкиннерин сөөлгү хүннерде дыка калбарткан, америк шериг корабльдери болгаш самолёттары Никарагуаның далай болгаш агаар дериг-немиче хөй удаа шуруп кирип турар деп, Никарагуаның КНО-да доктаамал төлөлекчизи Ф. Х. Чаморро Мора медеглээн. Никарагуаже дорт халдап кирериге янзы-бүрү чылдактарны Рейганың администрациязы дилеп, коджазы чүрттарга болгаш АКШ-ка Никарагуа «кыжаныр» турар деп өскүлдээшкиннерин сөөлгү хүннерде өскүткен. Никарагуага удур америк администрациязының ол бүгү хөделишкиннери дыка дөмей болуп турар.

Американнарның хамааты эргелериге удур кампаниязы амгы америк администрация недергей өскүдүп, чазактыг чонга удур иштики политиказынга, делегей арениязынга дайынзырак угланышкынынга хөөн чок чоруун илергейлээн бүгү кижилерни кам-хайыра чокка базып турар.

«Кем-херек үүлгедиглиге удур демисел» дээн чылдак-биле АКШ-тың федералдыг истелге бюрозу «идегед чок американнарны» дацзызын шагда-ла тургузуп эгелээн. «Кара дацзыда» янзы-бүрү профессиялардың кижилери, херээженнер организацияларының төлөлекчилери, шажны-чүдүлелиг ажылдакчылар база киргеп. Дайынга удур, тайбың дээш демисел-чилерни «кара дацзыга» хамыктың мүрүнүнде киргеп.

ЧУРУКТА: Кембридж хоорайының (Массачусетс штат) полициязы тайбың чыскаалдың кирдиччизин чурукка тыртып ап тур.

АП—СЭТА-ның фотозу.

АЛЫГДЖЕРЖЕ ЧАГАА

Очерк

(Уланчылыг. Эгези № 260 «Шында»).

Удаваанда ашактың демги уруу-биле кады хүрең шырайлыг терең кара кирбиктерлиг, Самбуудан чүү-даа болза они-он беш хар хире аныяк көстүр синреш, чиңгежек кара эр кирип келгеш, Самбуунуң холуң дыңзыг тулуп иеңдилээн. Самбуу-биле чагаалажып танышканы ийи эмчизи, тофаның бичии кара чогду аймак-сөөк улустан төрүттүнүп үнген мен дээр, ук черде база бир шыырак анчы деп санаткан Арых-ол ол болган.

«Оо, кек дээр бо, эки-де ужуражылга бо! Өөрүнчүүн чүге дениээр! Арых-ол дээрге ёзулуг-ла тайга кижизи болчук, Тофаларның чүртүнде орук баштакчыларының биреези, эрес-омаан чүү дээр, ажылынга өөренгенин, кажарын кандыг дээрил? Сеткилиңни арыын чүге дениээр боор» деп, танышканым кижи хөөрей каапты.

Чер чоруурунга бажы каткан Алексей Самбуу Тофаларының Алыгджер суурунче (өске суурунче эвес, чүге олче) баштай боду чагаа бижип, ол черинің чону-биле харылзажып турар кижи. Ооң бир чагаазында мындыг одуруглар бар:

«Бо чагааны бижиир ужурум чүл дээрге, бир талазында хой-тыда ийи мал эмиеп келген, силерниң ол Тофалария чүртүнде Хамсыра тавартыр орукчиригни эки билир, кажар кижи дээш меним силерге четкеп кел деп даргалар сүмелеп турар-дыр, ийи талазында, Алыгджерге черле барзыыза деп бот дугайты бодалым бар болган чүве».

Хуузунда ындыг бодалын эмчи ук чагаазынга кушкаш биживээн, «мен баргында, сен көргенде болгаан» дээш соңгаар тыртыпкан. Шыкан-ла Алексей Эзпрович дээрге Тожуның Хамсыра талазындан ынай Иркутск, Бурятия чүгүнче арт, өзеп, оорга черлерде шаандакының бүдүү орук-тарын ымдан-даа артык билир кижи болган. Бичизиниңден-ле аңнап өөренген эрес-дидим анчы, хайгаараачал ниижи, көргенин часпазы-биле, билирин утпазы-биле мрак чер чоруурунга ынак кижи боорга аңаа идегээни-даа чөптүг болган.

Ынчан ийи эмчи ийи чернин —Тожу-биле Тофаларының— ийи малының байдалы, ылаңгыя ийи эмчизи кижи тайгасынга аалдар кезип чораан ийиниң каичаар эмнээрин, каичаар шинчип хайгаарап көөрүн, кажээ дүргү, ооң соонда-даа хүннерде сеткил хаандыр чүгаалашкан. Самбуу мыңкаш, Арых-олду база «ийи ырынга төрээн кижи» деп болур, бүгү аңмыдыралын ийи мал аразында чораан, ооң кеш, дүүнүнга ол дегиин эрттирген.

— Ужурашкаш танышкаывыс конгуг эки болду, эш Арых-ол, ооң башка мээн чоруум чогувайн барын болур турду. Эдерлериивс харын орнажыр бис . Хан-төрел аварган, барык чаңгыс ужаалан үнген малдың төлу биле, ажырышчал, өзүп ковудээри шоолуг эвес боор-дур. Бисте ындыг ийин, силерге база ындыг байдал бар хире чорту, ол дугайын билдим — деп, Самбуу чүгааже ханылаан органы.

Арых-ол ырак Тожудан келген өнүүнүн чугула ажыл-керек харылаан чоруурун-даа, ийи эмчизи кижи бодунуң аңаа хамаарылгазын эки билип орган.

— Ийе, келген хөрээцерим эки, билдим. Силерниң ийиивер бистивиңден ыракта хей-дур. Бистиң план, күлээлгевис база улгадын орар. Кайывыс-даа ооң-даа хей ийилиг турган бөлүүвүсса, эки-ле-дир ийин. Харын кожа улустар бот-боттарынга дузалажып, билчип, найыралдажып турары маңалыг болбайн. Бээр бис харын, орнажыр бис, Алексей Эзпрович! Даргаларывыс база чөпшөөрешкен ийин. Муруунда силериниң даргаларынардан, силериниң болуңдардан-даа чагаа кээп турган чүве. Номчаш, билир мен — дээн, Арых-ол Самбууже чиге көрген.

— Чугаавыс бо-ла-дыр, ынчук. Ынчаарга кажан кээр силер?

— Баргаш чагаа чорудуптар бис, ооң биллиге бээр. Бети дилер соонда-ла күзүн не сүрсеңге дээре.

— Силериңи болуңар келир боор силер аа, Алексей?

— Орук баштар кижи чок, ынчангаш чугаажок кээр мен. Ийи-үш хире сурукчу эрлер ынан-ла келир апаар. Эдерлерге улуг-дедир сүржүр улус-тур бис ийин.

Самбуунуң бодалынга ол хүннерде хей-ле чүве кирген. Чеен Сяжига ур үеден бээр чүртүп чораан, эвээш саннык чон —тофалар, ооң ыдай бистиң тывалар. Ыракка бөлүү чүкте аймак-сөөк биче улустар дээш өске-даа нанылар, улустар улуг Ленининиң номнал өөредилгини, Октябрь революциязының типилелгезинин ачызында улуг орус улустуң ажы-дүнма изиг дузалажыңзынга даянгаш, чаагай амыдыралын болан көрээлиг чадыр өглерден чылыг, чырык бажыңнарже көжүп киргеш, кавс-коя хеп-сын эгиннерин каастапкан, амыдыралда бүгүле түве бар, маңалыг чаагай суурларда ажы-төлүн өстүргеш, ажыл-керекти азылап башкарышкаш, эртемнериниң бединиче хере-хере базын орар. Эзи ыпшыл тайгалар ёзулуг-ла эзлериниң колунда киргеш. Самбуу эзээн хөөрей кагылаптар, ынчан болгаш тывызык, орус дылды база шоору, билир кижи, ынчангаш эргиш, чаа амыдыралга ындыг деннелди болап, үнелеп, үш дыл кырыынга катап-катап чугаалап орган. Маңалыг чаваа орон — Тофаларының, Алыгджер. Нерен, Уступ-Гутара суурлары-даа, Тожуның Ий, Адыр-Кежиг, Тоора-Хем суурлары-даа, алдарлыг тофа анчы Елена Конгаринова, сураглыг тыва анчы Баразо Мыргда суттарының-даа аттары чугаа үезинде ышдып калбаан.

Тожудан келген аалчы бажың иштин шинчилей көрүп орган. Бажың ийи өрээл. Демир орунчадыг, оларның кырында бир дөмей сыртыктар чыскаай салган, оргузуда чаа клеёнка-биле шыпкан төгерик стол, бир аай стуллар, диван, шифоньер, телевизор дээш. Ол-ла бүгү эт-сеп эмгек-сексеңлиг, иеевер болгаш аныыг көстүр. Тофа кижи бажыңын олчалаан тыпкан ыг-ыгдуңуп, нежи, мыйызы-биле кааставаа чамыылдыг — чүгле ол чок болган.

Элээн орайтай бергенде чолдак, чиңгеймээр сыныг сарытыммаар ариныг хөрээжен кижи кирип келген. Иркутскиже дуурал чоруй барган эмчи уруунуң уруун ап берип хүнзээн. Олохойнуң кадайы Мария Олохой ол болган. Ооң ийик-хевин көрүп орарга, ыынан-ла, хоорай кижилериниң шыкаш, шевер чараш-даа, өөтешке эптин-даа аажок. Тофа хөрээжен болдунуң улуг кыызыр Самбууну шайланар деп чалаан.

Алексей Эзировичиниң хайныккан сеткил-сагыжында бир чүве чугаажок бо каре душкен. Мээң аманың төрели болур кижиниң ажы-төлү ыындыг бар чүве дээн, кымнар ирги олар — кырган, азы аныяк улус чүвеи ирги бе? Олар база бо Олохойлар дег маңалыг чурттаа чорлар ыйнаан.

Эртенинде биеэги Арых-ол бо чеде хонуп келген. Дүүнгүзү ышкаш, келген чорук, ажыл-керек ужуп чугааны база үргүлүлей каапкаанар. Ам черде үеин келген — ол аразында Самбуу аңаа келген база бир дерээнин чажыдын ханыда каапкан:

— Эзи, Арых-ол, Олохой кырган! Мээң бо Алыгджерге тиреллерим бар деп аңам хөөкүй чугаалап чораан чүве, оларның-биле канчаа ужуражырыл, билбес-тир мем! — дээш, инуктериниң айтырыглыг көргеш.

Арых-олдуң арында магадаан хевир чуруттуна бергеш, Олохой кырган таакпы чыртып орган. Ынан сарыг дакзазын печка чанынче оңгай каапкаш, белиннээнин чоок хонаан дээн.

А. НУГУУРАК.
(Уланчылыг).

ХӨГЖҮМ ҮНҮ ҮЗҮЛБЕС

Сарыг-Септе уругларның уран чүүл школазы эки ажылдыг коллективтериниң биреези. Ында уруглар фортепиано, баян, улустуң хөгжүм херекселдери, чуруулга база хореография салбырларында өөренип турарлар.

Улустуң хөгжүм херекселдери салбырының башкызы Дарья Масычиевна Макпан-оол ук школада үр чыл ажылдап келген дуржулгалыг башкы. Ол 1963 чылда Кызылдың уран чүүл училищезин дооскан, 20 ажыг чылдарың иштинде уруглар-биле ажылдап келген. Эртеги чылын ооң салбырындан алды өөренирчи школаны дооскан. Озарның аразында уран чүүл училищезинче улаштыр өөренип киргеннер база бар. Бо өөредилге чылында улустуң хөгжүм херекселдериниң салбырында 15 өөренирчи кичээлдеп турар. Д. М. Макпан-оолдуң өөренирчилериндe эки өөредилгелиг, үлегерлиг сагыжта-чуруумнуг, музыкага салым-чаанныг уруглар хей. Чиңгээлээрге, 4-кү класстан Надя Чемисова, 3-кү классчылар Анджела Макпан-оол, Марина Саная. Бо өөренирчилер чүгле эки өөредилгези-биле эвес, а иденкейжи хей-ниитичи чоруу-биле башкызынга мактадып турарлар. Районнуң ажыл-ишчилериниге, мурнакчыларынга тураскааткан концерттерге олар доктаамал киржип келгеннер.

Сарыг-Септи № 1 база № 2 школаларында орус улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамбльдери тургустунган. Ук ансамбльдериниң ажылын доктаамал кичээнгейге ап, ооң эки киржиначилерин ураан чүүл школазынче шилип ап турарын Дарья Масычиевна чугаалады.

Уругларның уран чүүл школазында хөгжүм херекселдери четчир. Ынчангаш өөренирчилер хостуг үезинде маңаа кээп, бот-ничээлди чорудуп турарлар. Ынчангаш кандыг-даа үеде школадан ыызы-бүрү хөгжүм херекселдеринге ойнаан ыылгалар үзүлбес.

А школаның хореография салбыры ажыттынга-ла үш чыл болган. Ында хей уруглар сонуургал-биле өөренип турар. Ук салбырда оң үш бирги классчы танцылаарынга аажок инак болгаш кичээл шагы үсшейи, эки өөренип танцылаарының чажыттарын шингээдип киринкеннер.

С. БАЛЧЫР.
ЧУРУКТАРДА: башкы Д. М. Макпан-оол кичээл үезинде; ацыяк танцычылар.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КУБОК—ТИИЛЕКЧИЛЕРДЕ

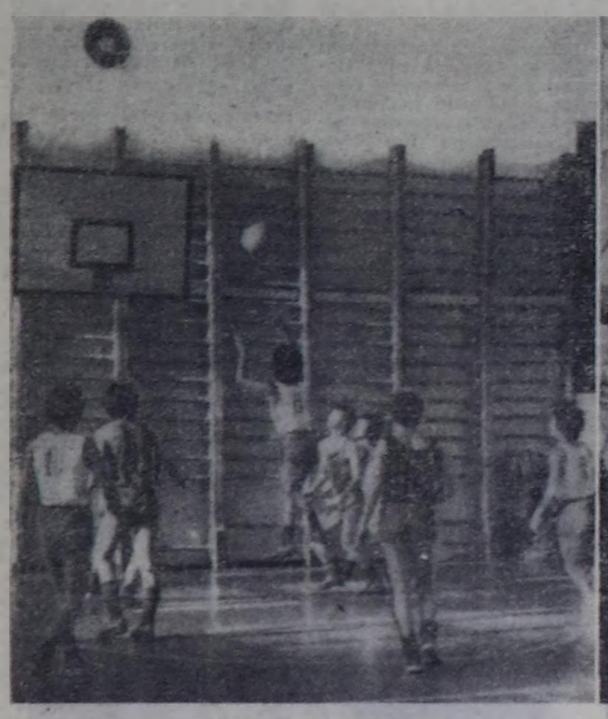

Баскетболга республиканың школачылар аразында бирги черн дээш Улуг Октябрьның 67 чыл оюнга турасказаткан маргылдаалар күскү каникул үезинде Кызылдың школаларының спорт залдарынга каш хүн улаштыр болгаш доозулган. Аңаа Кызыл, Улут-Хем, Бөкн-Хем, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Сут-Хөл, Таңды районнарының болгаш Кызыл хоорайның школаларының шилиндек команда-лары киришкеи.

№№ 3, 4, 14, 15 школаларының спорт залдарынга болуктер аайы-биле арткылаан шилилде маргылдааларының түңнелинде ооллар аразындан Сут-Хөл, Улут-Хем, Кызыл районнарының база республика найысылалының № 14 ортумак школазының шилиндек командалары шаналдыг черлер дээш спортчу мергежилинге маргышканнар.

Финал хүнүнүн баштайгы оюнунга сут-хөлчүлер биле улут-хемчилер ужурашканнар. Оюнунуң бирги чартыында кайы-даа командаларының нуждуу болгаш саны деп чоруп турза-даа, ооң ийги кезээнде байдал чоорту өскерлип, тиилелге улут-хемчилериниң талазында барган. Ынчангаш маңаа Улут-Хемниң аныяк спортчулары үшкү шаналдыг черни эвлээр аргалыг болган.

Маргылдааларының шинтирлиг кезээнде Кызыл районда Кур-Чер ортумак школазының командазы биле № 14 школаның шилиндек спортчулары ужурашканнар.

Судьяның баштайгы адыгжыны дыңналыр биле ур-даа болбаанда кур-чержилер удурланыкчыларының дээрбээнче бир мячиин дораан киир октапканнар. Ынчалза-даа кызылчылар аңаа «ларыныы» бергеннер. Оюнунуң бо баштайгы чартыында кайы-даа команда колуунда-ла камгаланып, бот-боттарындан сезинчип турган.

Оюнунуң ийги кезээнде Кызыл районунуң школачылары кылымак, деминг ойназдаа, сөөлүнде темпиин кошкадып, халдаашкыны чидирген болгаш шилчиир кубокту бо удаала чаалап алыр арга чок болганнар.

В. КАРА-САЛ.
ЧУРУКТАРДА: маргылдаа үезинде: тиилекчи команда — № 14 школаның шилиндек спортчулары тренери-биле.
Авторуңуң фотолары.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ

13. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8. 55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Мультфильмнер. 9.35— «Эш Инокентий». Уран-чечен фильм. 10.50 — Док. фильм. 11.20 — Концерт. 11.50—11.55 — Телемедээлер.

• • •

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистери». 15.30 — «Мээң аныяк өөмүктеримге». 16.20 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. 16.50— «Белорус чуруктар». 17.10 — Уругларга аммыгаштар дугайында. 17.40 — Н. Мясковский. № 27 симфония. 18.10— «Кодээ ревортажы». 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бистиң сад. 19.30 — Улустуң аялгалары. 19.50 — «Предел возможного». Беш сериялыг уран-чечен телефильминиң 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Концерт. 22.20 — Шыдыраага делегей чемпионады. 22.35 — «Эртем-нептерелдиг фильм». 22.45—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)—ЦСКА. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИПИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35; 9.35 — Тоогу. 5-ки класс. Эрте-бурунгу Египеттиң культуразы. 9.05;12.30 — Франшуз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетика кижизидилгези. 10.35; 11.40 — Ботаника. 5-ки класс. Урезниңер болгаш дужут. 10.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 11.10 — Шыдыраа школазы. 12.00 — География. 5-ки класс. Чер шимчээри. Вулкаанар. Гейзерлер. 13.00 — Хоойлу билир сеи бе? ССРЭ хамаатыларының ажылдаар эргезинин дугайы. 13.45—Людвиг ван Бетховен. 1-ги дамчыдылга. 14.40 — «Эштерге чагаалар». Б. Горбатовтуң чугаалдарының арынарындан. 15.20 — 15.25 — Телемедээлер.

• • •

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сылдысчыгаш». 18.40 — Телемедээлер. 18.50— «Алия тоңу».

МОСКВАДАН

19.15 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтёр» — «Динамо» (Минск). 20.00 — «Таңчыктыг улуңар, чаштар!». 20.15 — «...Ол алды харлыг болгаш ооң-даа улуг иазы». 21.00 — «Ye». 21.35— 22.45— «Белый танец». Уран-чечен фильм.

14. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Хөгүүг чарыштар. 9.40 — «Предел возможного». Уран-чечен телефильминиң 1-ги сериязы. 10.50 — «Аян-чоруукулар клуву». 11.50 — 11.55 — Телемедээлер.

• • •

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң хөрээ». 15.10 — «Сээн ленинчи библиотекаңа». В. И. Ленин — «Карл Маркс». 15.40— С. Орелов гитарага ойнаар. 16.05 — Ленинчи шаналдың лауреаты. Социалистиг Кушажылдың Маадыры. ССРЭ-ниң МЭА-ының академиги Е. И. Мешалкин-биле школачыларның ужуражымышкыны. 16.45— Бистиң корреспондентларистиг чугаалары. 17.15 — РСФСР-ниң улустуң артизи Р. Ибрагимов операдан ариларны күүседир. 17.35— Мультфильм. 17.45 — «Улустуң уран чогаалгалары». 18.30 — «Пошкар-Ола». Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Делегей болгаш эпмактар». 19.50 — «Предел возможного». Уран-чечен телефильминиң 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Балет дугайында». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.20 —Шыдыраага делегей чемпионады.

ИПИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35; 9.35 — Ниитилел дугайында билиг. 10-гу класс. 9.05; 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Физика. Оптиктиг приборлар. 10.35; 11.40 — Ниити биология. 9-ку класс. 11.05 — «Эртем болгаш амыдырал». 2-ги дамчыдылга. 12.10 — Тоогу. 6-ды класс. Орта-аскы ректик хоорайы. 13.10— Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Күүн колхозка. 13.30— «Режиссёрлуг уран чүүл». 1-ги дамчыдылга. 14.15 — Арагалаашкынның хоразының дугайында эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Силерниң оглуңар кичаан барды?». «Мунгарал». 14.30 — ССРЭ-ниң 1984 чылда эртем болгаш техника талазы-биле Күүрүе шаналдарының лауреаттары. 15.15—15.20 —Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.25 — «Орус дылды өөренип тур бис». Национал школаларның 2-ги классларынга дамчыдылга. 3-кү кичээл. 18.45 — Делегейде болуушкуннар дугайында беседа. 18.55— Док. фильм. 19.05 —«Алия тоңу». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Таңчыктыг уулуңар, чаштар!». 20.15 — П. Чайковский. № 1 симфония. 21.00 — «Ye». 21.35—23.00 — «Золотая осень». Уран-чечен фильм.

15. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Уругларга ЧССР-деи музыкалыг дамчыдылга. 10.00 — «Предел возможного». Уран-чечен телефильминиң 2-ги сериязы. 11.10 — «Дириг амыталар амыдыралы». 12.10— Телемедээлер.

• • •

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.35—Концерт. 16.30— «Ол алды харлыг болгаш ооң-даа улуг иазы». 17.15 — «Шыдыраа школазы». 17.45 — «Хөгүүг ногажыгаштар». 18.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 18.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.30 — И. Ельцовтуң ырыларын И. Воронова күүседир. 19.45 — «Предел возможного». Уран-чечен телефильминиң 3-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Поэзия. 22.00 — Концерт. 23.00 — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИПИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм — «Методиктиг чөвүлел». 8.35; 9.35— Физика. 6-ды класс. 9.05; 12.40 — Испан дыл. 10.05 «Русский характер». 10.35; 11.40 — Физика. 9-ку класс. 11.05 — «Өөрбөе болгаш школа». 12.10— Тоогу. 4-кү класс. Баштайгы орус революциялар. 13.10—«Режиссёрлуг уран чүүл». 2-ги дамчыдылга. 13.55 — «Гражданин Лешка». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 15.20— 15.25 — Телемедээлер.

• • •

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Кызылдың аныяк көрүкчүлер театры 20 чыл болган. 18.55 — Киножурнал. 19.05 — «Алия тоңу». 19.30 — Телемедээлер.19.40 — Чарлаалар. 19.45 — Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Таңчыктыг уулуңар, чаштар!». 20.15 — Док. фильм. 20.45 — Ф. Пуленк. Гобойга болгаш фортепианога соната. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Я — актриса». Уран-чечен фильм. 23.15—00.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Рига)— ЦСКА.

КИНО

НОЯБРЬ 13-ТЕ

«НАИЫРАЛ»: «Преферанс по пятницам» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Если можешь, прости» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Летающая мельница» 9.30, «След Сокола» 11.10, 13.10, 15.00, «Умеющий молчать» 17.00, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Медный ангел» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

Редакторуңуң оралакчызы А. С. ДЕМБИРЕЛЬ.

Ойлаар

Республиканга шокар булуттаар, чамдыг черлерге чуга хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың, күжү секундада 4-9 метр. Дүне агаарының температураазы 27-32, чамдык черлерге 17-22 градус соок болур. Хүндүс 20-25, чамдык черлерге 15 градус соор.

Кызылга чуга ,булуттаар, чагбас, хат кошкак. Дүне агаарының температураазы 27-29, хүндүс 18-20 градус соор.

«Шын» солун редакциязынга курьер дарый негеттинип турар.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУНУҢ белеткел салбырынга 1984—1985 өөредилге чылында дыңнакчылар хүлээп ялырын чарлап турар.

Белеткел салбыры Кызылдың педагогика институдунуң даразында факультеттеринге кирер дыңнакчыларны белеткээр:

ФИЛОЛОГИЯ — национал школага орус дыл, литература; орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература.

ФИЗИКА - МАТЕМАТИКА — математика болгаш физика;

ЭГЕ ӨӨРЕДИЛГЕНИН — эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы.

Белеткел салбырынга совхозтарның, улестүр бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт, харылзаа, хереглекчилер кооперацияларының организацияларының бир чылдан эвээш эвес стажтыг ажылчыларын хүлээп алыр. Ажыл стажының хуусазы сонгу бир чылда үзүктелиннинин чок болур үжүрлүг.

Белеткел салбырынга кирери үүзүннер даразында документилерни дужаар: биилиин дугаймда документ, № 286 майыктын эмчи шынызылгазы, күш-ажыл депте-рININ хоолгазы, ажылдап турар черинден чоруткан биижик болгаш характеристика, 3Х4 см хемчээлдиг сес фото-чурук.

Белеткел салбырынга ол ышкаш ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериниң хүрээленнинден халашкан дайынчыларны, а ол ышкаш 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг пионерлерниң улуг вожатыйларын база хүлээп алыр.

Шеригдеп халашкан кижилер шериг кезээнден өөренирбиле чоруткан биижиктиг болгаш характеристиканы, пионериниң улуг вожатыйлары — школалардан чоруткан биижиктиг болгаш характеристиканы киирер.

Национал школаларга орус дыл болгаш литература мергежилиге 1984 чылда кодээ школаларны доосканы болгаш ажыл стажы чок кижилерни база хүлээп алыр. Олар белеткел салбырынга кирери-биле школаның директорунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салганы характеристиканы база удус өөредилгезиниң район киллизиниң чоруткан биижин киргүүр.

1984 чылдың ноябрь 24-те болур беседаларымышкының түңнеттерни барымдаалап, белеткел салбырынга хүлээп алыр кижилерни толаарадыр.

Салбырга өөредилгенин хуусазы 7 ай. Кичээлдер бо чылдың декабрь 1-ден эгелээр.

Дыңнакчыларны айзы-ла 40 рубль стипендия-биле хандырар, чугула керек кижилерге— общежитиеге орун бээр.

Документилерни бо чылдың ноябрь 20-те чедир хүлээп алыр.

Документилерни чорудар адрес: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузу, № 34 бажын, белеткел салбыры.

Красноярскының политехникиг институдунуң Кызылда филиалы даразында тускай эртемнерни хүндүсү өөредилгеге белеткел салбырынга (рабфак) хүлээп алышкыны кылып турар:

1. «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы»;

2. «Улестүр болгаш хамаатты тудуг».

Ажылыннардан кирери үүзүннер ажылдаан сөөлгү черинге (декабрь 1-ге чедир) үзүктелиннинин чок 1 чылдан эвээш эвес стажтыг болур үжүрлүг.

Документилерни ноябрь 25-ке чедир хүлээп алыр. ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериндеи хуусазы сонгу бир чылда үзүктелиннинин чок болур үжүрлүг.

Белеткел салбырынга кирери үүзүннер даразында документилерни дужаар: биилиин дугаймда документ, № 286 майыктын эмчи шынызылгазы, күш-ажыл депте-рININ хоолгазы, ажылдап турар черинден чоруткан биижик болгаш характеристика, 3Х4 см хемчээлдиг сес фото-чурук.

Белеткел салбырынга ол ышкаш ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериниң хүрээленнинден халашкан дайынчыларны, а ол ышкаш 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг пионерлерниң улуг вожатыйларын база хүлээп алыр.

Шеригдеп халашкан кижилер шериг кезээнден өөренирбиле чоруткан биижиктиг болгаш характеристиканы, пионериниң улуг вожатыйлары — школалардан чоруткан биижиктиг болгаш характеристиканы киирер.

Национал школаларга орус дыл болгаш литература мергежилиге 1984 чылда кодээ школаларны доосканы болгаш ажыл стажы чок кижилерни база хүлээп алыр. Олар белеткел салбырынга кирери-биле школаның директорунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салганы характеристиканы база удус өөредилгезиниң район киллизиниң чоруткан биижин киргүүр.

1984 чылдың ноябрь 24-те болур беседаларымышкының түңнеттерни барымдаалап, белеткел салбырынга хүлээп алыр кижилерни толаарадыр.

Салбырга өөредилгенин хуусазы 7 ай. Кичээлдер бо чылдың декабрь 1-ден эгелээр.

Дыңнакчыларны айзы-ла 40 рубль стипендия-биле хандырар, чугула керек кижилерге— общежитиеге орун бээр.

Документилерни бо чылдың ноябрь 20-те чедир хүлээп алыр.

Документилерни чорудар адрес: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузу, № 34 бажын, белеткел салбыры.

Редакциянуң адреси

667000, Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: редакторуң 2-24-63, редакторуң оралакчыларымын 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35 секретарааттың 2-23-35 партийже амыдырал болгаш улестүр киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чаваа киллиниң 2-41-27 информация киллиниң 2-20-60 культура киллиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериянның 2-12-45 солун келбейи бараанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2082.

Тыва АССР-ниң Ном-чедиг-чер, полиграфия болгаш ном садымның херектериниң талазы-биле күүрүе комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1;

ТС—01109

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 262 (12652) | 1984 чылдың ноябрь 14, среда | 1925 чылда үндезилеттингеен | Өртээ 3 коп.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаалдыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң бешки чыжынның онгу сессиязын 1984 чылдың декабрь 14-те Кызыл хоорайга чыылдырар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1984 чылдың ноябрь 13.

СЕССИЯ БҮДҮҮЗҮНДЕ

1985 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын база 1984 чылда планның күүселдериниң каичаар чоруп турарын. 1985 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджедин болгаш 1983 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында отчётту баш бурунгаар чугаалажып көрүп, РСФСР-ниң Дээди Совединиң декабрь 5-те болур сессиязы-биле холбаштыр РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму РСФСР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш доктаамал өске-дээ комиссияларынга даараан.

Партияның XXVI съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумларының шиитпирлерин Президиум удурткыл болдурбушаан, эртем-техникиг дешилгеен дүрүгедиринің, бар бүдүрүлге күчүзүн эки ажыглаарының, улус ажыл-агыйының бүгү адырларында бар курлавырларны болгаш эргаларны калбаа-биле киришкиреңнер күсели-биле иниттиел бүдүрүлгеннің ажыктыны болгаш ооң дегжүлде темнелерни бедидериңе айтырыларыңче кичээгейни мөөнүүрлери доктаамал комиссияларга сумелээн.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының даргаларының хуралы РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ноябрь 12-де болган. Россия Федерациязының планның болгаш бюджедин баш бурунгаар чугаалажып көрү-биле холбашкан ажылды организаттаарынга дамаарышкан айтырыларны ацаа чугаалаштып көргеш.

* * *

РСФСР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш доктаамал өске-дээ комиссияларының каттышкан хуралы ол хүн база болган. План-бюджет комиссиязының даргазы В. С. Кузьмичев хуралды башкарып чорутукан.

1985 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының төлевилелиниң болгаш 1984 чылда план күүселдезиниң чоруп турарының дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Күрүне планының даргазы Н. И. Масленников илеткел кылган.

1985 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелиниң дугайында болгаш 1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелди РСФСР-ниң сан министри А. А. Бобровников кылган.

Планны болгаш бюджетти баш бурунгаар чугаалажып көрү талазы-биле План-бюджет болгаш доктаамал өске-дээ комиссияларның ажылдаар чурумунуң база хуусаалаарының дугайында План-бюджет комиссиязының секретары депутат С. Е. Егоровтуң дыңнаалының хуралга чугаалашкан. Ол сорулга-биле доктаамал комиссиялардан каттышкан 12 белеткел комиссияларын тургускан. Оларның организастыг хуралдары болган, планны болгаш бюджетти чугаалажып көрүүнүң чурумун база хуусаларын ацаа бадылаан.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлеледе болгаш ВЛКСМ обкомунда

1984 ЧЫЛДА МАЛ ЧЕМНЕРИН БЕЛЕТКЭЭР ДЭЭШ РАЙОННАРНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫЖЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Республиканың партия, совет, профэвилел комсомол болгаш кодээ ажыл-агый организациялары Совет Тываның 40 чылын төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарыышты калбартыышаа, малга чемнерин бүдүрериниң болгаш белеткээрин кеңдедир талазы-биле 1984 чылда тодаргай эки түңнелдерин чедип алгаш СЭКП обкомунуң бюроозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң профоблчөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң демдеглээн.

Республиканың совхозтарыңга 181,2 мүн тонна сигеения, 95,0 мүн тонна сенажы, 332,6 мүн тонна силосту, 8,3 мүн тонна витаминниг сигеен далганың белеткээн, ол дээрге эрткен чылдарда белеткеттингеен мал чемнериниң дериңнелиңде бедик болуп турар.

Мал чемнерин белеткээр талазы-биле социалистиг чарышка 1984 чылда эки түңнелдерни Кызыл болгаш Сут-Хөл районларның ажылчы чоннары чедип алган. Кызыл районуң совхозтары сигеен белеткээр талазы-биле даалганы 100 хуу, сенажты — 163, витаминниг сигеен далганы — 113 хуу күүсеткен. Сут-Хөл районга сигеен белеткээр план 108 сенажты —168 хуу күүсеттингеен.

Ооң-биле чергелештир, малдың бөдүүн болгаш чулуктуг чемнерин белеткээр план республиканы иниттизи-биле чугле 79,3 хуу күүсеттингеен. Малды чемнер-биле хандырганы чамдык районларда чаваа болуп артпышаан. Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Бай-Тайга районларда малдың бир баш чижек саныңга онаштыр 0,8—3,4 центнер чем единицазы белеткеттингеен. Мал чемнерениң шынары чаваа болуп артпышаан.

1984 чылда мал чемнерин белеткээр талазы-биле социалистиг чарыштың тиилелгелери чыдыр Кызыл болгаш Сут-Хөл районнарны санаан СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилгээр Кызыл туктарым-чы районнарга 500-500 рубль акша шаңналдары-биле кады тыпсырын шиитпирлээн.

Шөлдерде бүгү саванны болуп, сараатталып болгаш пресс-тээр, малдың бөдүүн, чулуктуг болгаш долгаалыг чемнерин камнаг чарыгдаар, шыырлыг болбазырадын бээриниң дээштиг хемчеглерин алырын, 1984-85 чылда мал кыштаглаашкынын чедиишкиниг эрттирер дээш социалистиг чарышты калбартырын СЭКП райкомларынга, райкүүскомларга, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, кодээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларынга даараан.

КРЕМЛЬГЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Ноябрь 12-де СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко Москвага ажылчы аян-чорук кылып келген Венгр социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Венгрия Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Лазарны Кремльге хүлээп алган.

Чүректиг ханызындан эш өзүзүнүң байдалынга болуп эрткен беседа үезинде ийи партияның, чүрттарның болгаш улустарның аразында хөрүлзааларының амгы үеде деңнелиг бедик-биле үнелээн. Дөштүкы политиканың чугула айтырыгларын чугаалажып көрүүнүң үезинде социалистиг дем каттыжылгазының күрүнелериниң чангыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын моон-даа соңгаар быжыглаар, оларның бүгү талазы-биле үреттүнелдиг кады ажылдажылгазын сайзырангайжыдар, делегей байдалын экижидеринче, ажы-дүнма чүрттарның иниитилгаланыышкынын боттандырын чорударынче күжүн салыр деп, ийи талының шиитпирлиг илергейлеттинген.

Саная-онал солчуушкуну СЭКП-ниң болгаш ВСАП-тың, ССРЭ-ниң болгаш ВУР-ның чазактарының чугаалажып көрген бүгү айтырыгларының талазы-биле үрел-бодалдарының бүрүн чангыс аайын бадыткаан.

Беседага киришкеннер:

совет таладан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков;

венгр таладан—ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы И. Марьян, ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. Фалувеги, ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-ның даштыкы садыг министри П. Вереш.

Беседага ол шыкаш СЭКП ТК-ның Чингине секретарының дузалакчызы В. В. Шарапов, ССРЭ-ниң ВУР-да элчини В. Н. Базовский болгаш ВУР-ның ССРЭ-де элчини Ш. Райнан олар база киришкеннер.

(СЭТА).

ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко ноябрь 12-де Кремльге Венгр социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Венгрия Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Лазарга Октябрь Революциязы ордениин тывыскан.

Шаңналды тыпсырының өзүлалынга эштер Н. А. Тихонов, А. А. Громыко, В. В. Кузнецов, К. В. Русаков, И. Марьян, Л. Фалувеги, П. Вереш олар киришкен.

Эш Д. Лазарга ордении тыпсырда эш К. У. Черненко чүве чугаалаан.

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Венгрия Улус Республиканың күрүешиниң болгаш партиязының кежү ажылдакчызы, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Лазарга Октябрь Революциязы ордении тыпсып турар-дыр бис. Ооң-биле ССРЭ болгаш ВУР-ның аразында ажы-дүнма өзүзүнүң найыралын болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы калбартып, быжыглаарынга ооң улуг ачы-хавыяаларын демдеглээн.

Октябрь Революциязы ордениин ханы уткалыг Оны Совет күрүне Октябрьның хөрээ дээш, коммунистиг өндүр-улуг идеалдар дээш шынчы болгаш чайлышы чок демнеделгелерге тыпсыр шаңнал кылдыр дохтаадып тургускан.

Эш Лазар, Силерни, патриот болгаш интернационалчы кылдыр бистин чүрттувуста билип турар. Силерни Венгрияга сайзырангай социализмни тургузары, чүрттун делегейге турүүнүн быжыглаары, бистин партияларывыстың болгаш күрүнелеривистиң эвилелин ханыладырының сорулгаларын шиитпирлээр дээш хөй болгаш үре-түнелдиг ажылдан турар кижи кылдыр билип турар.

СЭКП биле ВСАП-тың сыры харылзаалары, оларның марксизм-ленинизмге, социалистиг интернационализмге чайгылыш чок шынчы чоруу—совет-венгр харылзааларының быжыг үндезини-дир. Бистер ол харылзааларының моон-даа соңгаар чайгылыш чок хөгжүп, калбарарынга ханызы-биле бүдүрээр бис. Бистиң бүгү талалыг харылзаавыс чаа иниитиледди тургузарының, социализмниң туруштарын күштелдиреринин, тайбынны болгаш улустарның аймак чок чоруун быжыглаарының улуг болгаш хөй талалыг сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлээринге идигни берип турар.

Эргим эш Лазар, бедик шаңнал-биле холбаштыр Силерге сагыш-сеткилдиң ханызындан байыр чедирип тур мен. Силерге быжыг кадыкшылды болгаш социалистиг Венгрияның чаагай чоруу дээш,совет-венгр найыралын моон-даа соңгаар улам-на хөгжүдериниң эрге-ажыктары дээш Силериң харысалгалыг ажылыңарга улуг-улуг чедиишкиннерлиг болурунарны күзедим.

* * *

Д. Лазар харын сөс эп, чүве чугаалаан.

Эш Д. ЛАЗАРНЫҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Черненко!

Эргим өөруктер!

Мээн 60 харлаанымы-биле холбаштыр менээ тывыскан бедик шаңнал дээш, маңаа мээң адрезимге чугаалаан чылыг сөстер болгаш чаагай күзээшкиннер дээш Силерге, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга сагыш-сеткилдиң ханызындан үзүп-биле өөрүп четтирип тур мен. Мен Октябрь Революциязы ордениң, бо шаңнал мээн миллион-миллион чангыс адаа-чүрттүгларымны, венгр-совет ийи-ралдын талалакчыларының база ачы-хавыязы дээрзин медереп билбишаан, күлээп ап тур мен.

Венгрия Улус Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң аразында чыл келген тудум-на улам байлак утка-шынарлыг болуп бар хоруур кады ажылдажылга, венгр болгаш совет улустарның ажы-дүнма найыралы төөгү талазы-биле ханы үндезиниг.

Бистиң улузувус боттарының бир чүс муң оолдары Октябрьның социалистиг Улуг революциязын камгалаары-биле тулчуп турганын утпаан болгаш чоргаарланып-даа турар. Олар Венгрия Совет республиканы бактаадып чарлаары, ацгы талазы-биле боттарының орус ажы-дүнмаларының улегерин өскелерин мурнаа эдергенин бистиң чонувус билир. Бистер боттарывыстың Төрээн чүрттувустуң хосталганының 40 чылын демдеглээринге белеткенин тура, фашистиг эжелекчилерни үндүр ойлаткаш, бистиң улузувуска хосталганы берген совет маадырларны өөрүп четтиришкин-биле сактып, чаа амыдыралды эгелээри-биле Совет Эвилелиниден бистиң алганывыс харам чок дузалаңчыны кажан-даа утпас бис.

Идеяларның болгаш эвис сорулгаларның шиитпирүүнге үндезилеттинген бистиң чүрттарывыстың кады ажылдажылгазының улам-на хөгжүп, оларның амыдыралдың бүгү адырларынга улам-на эки утка-шынарлыг болуп турары, венгр болгаш совет улустарының интернационалчы, ажы-дүнма өзүзүнүң найыралы улам быжыгып, ханылап турары бистиң социализмниң эрге-ажыктары дээш тургузукчу ажылывыска бөгүн-даа улуг рольду ойнап турар.

Хүндүлүг эш Черненко!

Венгр улустуң шынчы өөрүү. Силер Октябрь Революциязы ордениң мөзээ тыпсып турарынар мөзээ улуг алдар болгаш өөрүшкү боп турар. Бистиң чүрттарывыстың аразында хөй талалыг кады ажылдажылганы, бистиң улустарывыстың найыралын быжыглаарының хөрээнге бодумнуң бүгү күжүмүм мурнаукузу ышкаш бээр аваарымны Силерге болгаш бүгү совет өөруктерге бүзүредирин чөпшээреп көрүнер.

Бо таварылганы ажыглап алгаш, Силерге болгаш Силериң өөрүүмерге совет улуска чаагай кадыкшылды база боттарының Төрээн чүрттунуң чечектелиишкинин дээш, социал дешилгеенің болгаш тайбынны камгалаарының эрге-ажыктары дээш тургузукчу күш-ажылга моон-даа соңгаар чедиишкиннерни күзеп тур мен.

* * *

Эш Д. Лазарга бедик совет шаңналды тывысканы-биле холбаштыр СЭКП-ниң болгаш Совет күрүешиниң удуртукчулары, венгр эштер чүректиг ханызындан байырны аваа чедиргеннер. Олар ачы-дүнма чүрттүң чаазының баштынызга ийи чүрттүң улустарының аразында найыралды база бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам-на ханыладырының хөрээнге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзээннер.

* * *

Ол-ла кежээ Д. Лазар Совет Эвилелиниден чорупкан.

Аэродромга оны Н. А. Тихонов, албаның өске-даа кижилери үдээн.

(СЭТА).

АЛДАРЛЫГ ТАРААЖЫНЫҢ АДЫ-БИЛЕ

КУРГАН. (СЭТА). Долматово районунуң Свердлов аттыг колхозунуң ажыл-ишчилери хүндүлүг шаңнал-биле байыр чедиришкиннерни хүлээп ап турар. Ол коллектив Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Т. С. Мальцевтиң ады-биле адаан шаңналдың лауреады болган. Ол шаңналды алдаржаан тараажының төрээн облазының шылгараан ажыл-агыйларынга тыпсыр.

Ажыл-агыйның чер ажылдыгларын ВАСХНИЛ-ниң хүндүлүг академигинин сумелээн агротехниктиг аргаларын чедимчеткеп ажылаан турар. Бо-чылының таарымча чоп агаар-бойдүзүнүң байдалында олар гектар бүрүзүндеи 25 центнер тараанны ажаан алган. Колхоз күрүнеге тараа садарының беш чыл планын күүсеткен.

Механизаторлар мал чемнерлер шөлдерге база тергинин эки ажылдаан. Кукурузаның ногаан массазын гектар бүрүзүнден 440 центнерин алган. Чулуктуг болгаш бөдүүн чемнерни кышка удур четчир кылдыр белеткээн. Ол беш чылының дөрт чылдарының планын даалгаларын күүсеткен. Мал ажылының быжыг базазын-тургускан, ажыл-ишчилериниң чедиишкиниинин үндезини болур.

Россияның тараажыларының алдарлыг хоочунунуң билир, кылын шылдаар, күзээр, шыдамык ажылдаар үжүрлүг деп кыйгырыы Курганның чер ажылдыгларының социалистиг чарыжының кыйгызы апарган. Эрткен дүжүт ажаалдазының түңнелдери-биле алдарлыг тараажының адын эвилээн шаңналдарны областың колхозтарының болгаш совхозтарының шылгараан механизаторларынга, специалистеринге база тывыскан.

Баразының продукциялың болгаш бот-үнезиниң талазы-биле тос айларның планы күүсеттингеен. Бот-үнезиниң чиигеткенинден камналга 2,9 миллион рубль, ооң иштинде материалдыг чарыгдаалардан — 1,6 миллион рубль болган.

Чоннуң хереглел баразының он айларда 65,5 миллион рубльге бүдүрген, ол талазы-биле план 108 хуу күүсеттингеен. Эрткен чылның ол-ла үеи-биле деңнээрге чоннуң хереглел баразының бүдүрери 3,5 хуу-өскен.

Чылның планның даалгалазын болган социалистиг хүлээлгелерни күүсеткен, дээш чарыштың мурнуку одурүүнде «Тыва даг-дүгү» комбинат, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Кызылдың тараа сайгарар базазы, эт-сүт далганың заводу, даарнылга фабриказы, Улуг-Хемниң ыыш-үлетпүр ажыл-агыйы, республика типографиязы чоруп турар. Олар доктаатталган күрүне планнарын, хүдүлгелерни ажыр күүсеткен, бүдүрүүшкүнү эртеп чылдымдан өстүрген. Ол ышкаш оларга баразының продукциязының бот-үнезиниң чиигеткенинден камналга чедип алганы. Эн хөй камналганы «Тыва даг-дүгү» комбинат чедип алган — иниитизи-биле 2,7 миллион рубль түңнүг болгаш планнаттынган бот-үнезге хамаарыштыр чиигелге 12 хуу болган.

Ооң-биле малы үлетпүрүнүң чамдык бүдүрүлгелери ажылын шынарын, бүдүрүлгенин шиитпирин белеткээн талазы-биле кошкан ажылды келген.

Продукция сайгарарының он айларның планын 15 бүдүрүлге күүсеттээн, ооң үржүүндан 1,3 миллион рубльдың продукциязы чедир сайгартынмаан. Ооң иштинде «Тудуг кезектери» комбинат — 467 мүн рубльдың, алгы заводу — 370 мүн рубльдың, Тураның ыыш пунктузу — 109 мүнгүүрү, «Шагонартажстрой» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады — 73 мүн рубльдың, Шүүрмактың ыыш пунктузу— 82 мүн рубльдың, Шагаан-Арыгның үлетпүр комбинады — 53 мүн рубльдың продукциязын чедир сайгарбазын. Продукция сайгарарының планнаттынган даалгаларын Бии-Хем болгаш Тес-Хем районнар чедир күүсеттээн. Баразының продукция бүдүрериниң планын 13 бүдүрүлге күүсеттээн, 12 бүдүрүлге эрткен чылдымдан кудулаткан.

Эжик болгаш соңга блоктарын, чугайны болгаш түүйбүнү, эмзээр демир-бетонну, керамитти, квас идикти, культура амыдырал болгаш ажылагый баразының, шөй шуткүнү, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын планнаттынган эвээшти бүдүрген болуп турар.

Кылыгларның дыка хөйүүн талазы-биле планнаттынган күүсеттинмээнинден оларны сайгарарының талазы-биле кеңээлиг даалга-хүлээлгелер талазы-биле планнаар күүсеттинмээн. Ол көргүзүп талазы-биле сайгарар бүдүрүлгелериниң 23-үү аны 56 хуу-ла планнаттынган күүсеттээн. Продукция сайгарарының планнаттынган бөзөрниң даалгаларын үстүнде адаттынган бүдүрүлгелер доктаавал үзүп келген. Күш-ажылдың бүдүрүкчү-түүнүү планын 14 бүдүрүлге күүсеттээн, 10 бүдүрүлге баразының продукциязының бот-үнезиниң талазы-биле планын күүсеттүүн, акша-хөрөнгелерни артыкка чарыгдаан. 8 бүдүрүлге материалдыг курлавырларны артыкка чарыгдаан. Ол дээрге «Тудуг кезектери» комбинат, Чадаанның хлеб заводу, алгы заводу, Тураның рабүлетпүр комбинизы болгаш өскелер-даа. Кызыл-Маңалыктың үүт комбинады 232 мүн рубльге артык чарыгдалды кылган.

Чыл тоңуузунге чедир бүдүн чартык ай арткан. Чылдың программазын чедиишкиниг боттандыраан дээр болза, хөгжүдүп турар бүдүрүлгелер ажылдың байдалын шынгыы сайгарып, бүгү бар курлавырларны, аргаларны мөөнүүр, бүдүрүлгеге организастыг чорудуу болгаш корум-чурумну тургузарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң бот-үнезин чиигедириниң, материалдың хемчеглерин боттандырар ужурлуг. Республиканың бүдүрүлгелериниң удуртулгалары, хөй-иштин организациялары чылдың даалгаларын чедир болгаш ажыр күүсеттириниң, кемер чылда дең-деңге ажылдаарының аргаларын тургузар, беш чылды чедиишкиниг доозарынга бижиг чедериин тургузары дээш күш-ажылчы коллективтерге идеймеселиг, организастыг чоруу хемчеглерин боттандырар хүлээлгелиг.

ЧУРУКТА: Кызылда дөртен сески тудуг эргелелиниң шеверлекчизи Галина Байыр-Белековна Монгуш. Ол Екатерина Сарыглардың комсомолчу-аныыктар бригадазында мурнакчы шеверлекчи. Тудугга он чыл ажыр ажылдаан. Кызылда уруглар эмзелгезиниң бажыңының тудуунда шеверлеп ажылдарын кылырының социалистиг чарыжынга ол тиилелчи болган. Галина ам хөй хаат чүрттүүга бажыңның өрээлдерин шеверлежип турар. Ол чаарбы ажыг шевер ажылчының бригаданың бригадириниң оралакчызы.

ЧУРУКТА: Аныык чолаачы Анатолий Оюн Таңды районда «Коммунизмниң хереги» сов. хозта беш чыл ажыг үеде ажылдаан турар. Оны ажылагыйда малчыларга быжыглаан. Мал чемнерин белеткээринге, кескен сигеения дажыглаарынга дузалажып турган. Элээн хөй малчыларның аалдарын кышталарже көжүрүшкен. Совхозтуң чолаачыларының аразында калбарган социалистиг чарышка бо чолаачы идепкейлиг киржип, он бирги беш чылдың дөртку чылын чедиишкиниг доозар сорулганы салган.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

БЕДИК КӨРГҮЗҮГ

Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң Сут-Кежиа сут-баразан фермазының мурнакчы сазынчылары Александра Сарыглар, Зоя Хомушку, Салбакай Саая. Зоя Сат болгаш хоочун сазынчы Маргос Кулаар олар ол айларның түңнели-биле сазынчылар ортузунда ханылып келгеш, өскелерге бүдүрүп, бараан-биле 2 мүн килограмм сут-ту саап ап турарлар, а фермага онаштыр алыр болза, саг-даа сут инектен-не ортумаа-биле 2 мүн килограмм болур.

Ажыл-ишчилер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам улаттырып турган, чыл планын хүүсаа бетинде күүсеттир солуганы салган.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЧЫЛ САНЫНДА-ЛА...

«Сут-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының хойжузу коммунист С. Д. Монгуш чыл саныында-да планнаг онаалдарын күүсеткен, ылангыя бо чылын хойдан-ны планнаан ажыр 250 грамм дукту кыргып алган.

Сертен-оол Делгер-оолович кыштаглаашкынга эки белеткеген 53 тонна сигеения кескеш, кыштаанда чедиргеен. Кажаа-хорааның септеп, дөрт тонна одекти белгеен.

О. БОРАШ.

Республиканың үлетпүрү он айларда

YE ЭВЭЭЖЭЭНДЕ...

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң эрткен он айларда ажылының түңнели-дыка хөй бүдүрүлгелер доктаатkан күрүне планнарын болгаш боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседип турар деп чүвени көргүзүп турар. Он айларның продукция сайгарарының планы 103,5 хуу, бүдүрериниң — 104,8 хуу күүсеттингеен. Эрткен чылдың ол-ла үеи-биле деңнээрге өскүлде темплерге аз дараалашкаа-биле 103,7 болган, 104,8 хуу болуп турар. Чыл эгезинден бээр 3,7 миллион рубльдың продукциязын планнан ажыр сайгарган. Бо үениң иштинде 117 мүн тонна хөмүр-дашты, 5 миллион квт-шак электри энергиязын, 12 мүн гкал чылыг энергиязын, 7,8 мүн тонна сорттуг даг-дүгүн, 8,2 мүн кубометр дилим материалдарын, 2,9 мүн эжеш хем идиктерни, 69 тонна колбаса кылыгларын, 93 тонна сарыгны планнан ажыр бүдүргеен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн планы 104,9 хуу күүсеттингеен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезиниң күседи-биле баразының продукциязын немей бүдүрериниң 83 хуузу ведип алдыгган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезиниң ажылдың барык ортумак телевиренин аразында хогумалыг хамаарыжыга колдуунда тургустуган. Ажыл телевиренин фондузунун деңнежилге-хамаарыгалыг камналгазы чедип алдыгган.

Баразының продукциялың болгаш бот-үнезиниң талазы-биле тос айларның планы күүсеттингеен. Ооң иштинде материалдыг чарыгдаалардан — 1,6 миллион рубль болган.

Чоннуң хереглел баразының он айларда 65,5 миллион рубльге бүдүргеен, ол талазы-биле план 108 хуу күүсеттингеен. Эрткен чылдың ол-ла үеи-биле деңнээрге чоннуң хереглел баразының бүдүрери 3,5 хуу-өскен.

Чылдың планның даалгалазын болган социалистиг хүлээлгелерни күүсеткен, дээш чарыштың мурнуку одурүүнде «Тыва даг-дүгү» комбинат, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Кызылдың тараа сайгарар базазы, эт-сүт далганың заводу, даарнылга фабриказы, Улуг-Хемниң ыыш-үлетпүр ажыл-агыйы, республика типографиязы чоруп турар. Олар доктаатталган күрүне планнарын, хүдүлгелерни ажыр күүсеткен, бүдүрүүшкүнү эртеп чылдымдан өстүргеен. Ол ышкаш оларга баразының продукциязының бот-үнезиниң чиигеткенинден камналга чедип алганы. Эн хөй камналганы «Тыва даг-дүгү» комбинат чедип алган — иниитизи-биле 2,7 миллион рубль түңнүг болгаш планнаттынган бот-үнезге хамаарыштыр чиигелге 12 хуу болган.

Ооң-биле малы үлетпүрүнүң чамдык бүдүрүлгелери ажылын шынарын, бүдүрүлгенин шиитпирин белеткээн талазы-биле кошкан ажылды келген.

Продукция сайгарарының он айларның планын 15 бүдүрүлге күүсеттээн, ооң үржүүндан 1,3 миллион рубльдың продукциязы чедир сайгартынмаан. Ооң иштинде «Тудуг кезектери» комбинат — 467 мүн рубльдың, алгы заводу — 370 мүн рубльдың, Тураның ыыш пунктузу — 109 мүнгүүрү, «Шагонартажстрой» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады — 73 мүн рубльдың, Шүүрмактың ыыш пунктузу— 82 мүн рубльдың, Шагаан-Арыгның үлетпүр комбинады — 53 мүн рубльдың продукциязын чедир сайгарбазын. Продукция сайгарарының планнаттынган даалгаларын Бии-Хем болгаш Тес-Хем районнар чедир күүсеттээн. Баразының продукция бүдүрериниң планын 13 бүдүрүлге күүсеттээн, 12 бүдүрүлге эрткен чылдымдан кудулаткан.

Эжик болгаш соңга блоктарын, чугайны болгаш түүйбүнү, эмзээр демир-бетонну, керамитти, квас идикти, культура амыдырал болгаш ажылагый баразының, шөй шуткүнү, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын планнаттынган эвээшти бүдүргеен болуп турар.

Кылыгларның дыка хөйүүн талазы-биле планнаттынган күүсеттинмээнинден оларны сайгарарының талазы-биле кеңээлиг даалга-хүлээлгелер талазы-биле планнаар күүсеттинмээн. Ол көргүзүп талазы-биле сайгарар бүдүрүлгелериниң 23-үү аны 56 хуу-ла планнаттынган күүсеттээн. Продукция сайгарарының планнаттынган бөзөрниң даалгаларын үстүнде адаттынган бүдүрүлгелер доктаавал үзүп келген. Күш-ажылдың бүдүрүкчү-түүнүү планын 14 бүдүрүлге күүсеттээн, 10 бүдүрүлге баразының продукциязының бот-үнезиниң талазы-биле планын күүсеттүүн, акша-хөрөнгелерни артыкка чарыгдаан. 8 бүдүрүлге материалдыг курлавырларны артыкка чарыгдаан. Ол дээрге «Тудуг кезектери» комбинат, Чадаанның хлеб заводу, алгы заводу, Тураның рабүлетпүр комбинизы болгаш өскелер-даа. Кызыл-Маңалыктың үүт комбинады 232 мүн рубльге артык чарыгдалды кылган.

Чыл тоңуузунге чедир бүдүн чартык ай арткан. Чылдың программазын чедиишкиниг боттандыраан дээр болза, хөгжүдүп турар бүдүрүлгелер ажылдың байдалын шынгыы сайгарып, бүгү бар курлавырларны, аргаларны мөөнүүр, бүдүрүлгеге организастыг чорудуу болгаш корум-чурумну тургузарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң бот-үнезин чиигедириниң, материалдың хемчеглерин боттандырар ужурлуг. Республиканың бүдүрүлгелериниң удуртулгалары, хөй-иштин организациялары чылдың даалгаларын чедир болгаш ажыр күүсеттириниң, кемер чылда дең-деңге ажылдаарының аргаларын тургузар, беш чылды чедиишкиниг доозарынга бижиг чедериин тургузары дээш күш-ажылчы коллективтерге идеймеселиг, организастыг чоруу хемчеглерин боттандырар хүлээлгелиг.

МУЗЫКА БАЙЫРЛАЛЫ

АЛМА-АТА (СЭТА). Совет музыканың Бүгү-эвилел фестиваль Казахстанда эгелээн. Кол-кол композиторлар, музыка өртемделиери, күүсеткичилер уран чүүлүүн байыралында чыыгган. Фестиваль республиканың хөй-хөй хоорайларынга болгаш суттларынга ут-гулуулаар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) болгаш дараазындагы Пленумларының шиитпирлеринге, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар фронтунуң юбилейлиг пленумунга эш К. У. Черненконуң чугаазында эйыткан сумелерге сорук киргеен совет музыканың мастерлери бистиң чонувустуң маадырлыг ажыл-херектерин, тайбынче болгаш найыралга ооң чүткүлүүн көргүзер чаа хөй чугаалаарны тургузарынче чүткүүр турар.

В. И. Ленин аттыг ордуга фестивальдың байырлыг ажылдамчыларынче ол дугайын демдеглээн. Республиканың эйимелалының партия, совет болгаш хөй-иштер организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң төлевилелчилери, чүрттүң музыка уран чүүлүүнүн ажылдакчылары ацаа чыыгган.

Совет кижилериниң патриоттуг көдүрүлүшкүнүн, коммунизмниң дерээнге оларның кызыгаар чок бедиргенин бот-тарының чогаадылгазынга көргүзерге бүгү далгалдарының мүмкинчилеринче чүткүп турар деп, ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретары Т. Н. Хренников өөрүүн демдеглээн. Амыр байырлалың программазы ол дугайын тодаргай хемеедеп турар. 150 ажыг композиторлар боттарының чаалдарын программага киргеен.

Хөй национальдыг совет музыканың чедиишкиннерин, кыргыскан программаның улуг хөй-дерт ооң дараазында болгаш

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчеттар болгаш соңгулдалар

ШҮГҮМЧҮЛЕЛДЕРДЕН ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРЕР

Районда партийниң 20 эге организациялары ажылчы чоннарның ортузунга идей-кижизадылгалыг амылдың төптери болуп, оларның составы довтаанда сайырангайжып, будуулаштың чугула участоктарынга коммунистерни таарыштыр тургузары өскүзүн турар. Бо дүгайда районда партиялың бүгү эге организацияларынга өртемдәп отчёт-соңгулдалыг хуралдарның түңнелдери көрүүлүг.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга белеткелдерни бедик деңнелге чорудар болгаш аңгы коммунистерниң идепкейлиг киржилгезин чедип алыры-биле бо чугула хамаанга парткомдар, кежигүннери, партия райкомунуң карысалгалыг ажылдавчылары киржип, хуралларны график өзүгаар өртемдәп, Учётта коммунистерниң 96,7 хуузу отчёт-соңгулдаалыг хуралларга киржип, эге организацияларның отчёттут үеде ажылын чугаалажып көөрүүн идепкейлиг киржип, 38,9 хуузу санал бергеннер.

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозуун төптө партия эге организациязының, «Искра» совхозтуң хойжу бригадазында, «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы СБФ-зинде, Чыраа-Бажы ортумак школазында партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары бедик деңнелге, коммунистерниң идепкейлиг киржилгезибиле эрткен.

Ажыл-агыйларның тус-тус адырларын бригада керезинче шилчидери хандырары, он бирги беш чылдың болгаш оон дерткү чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлүмүлелерни күүсеттир дээш социалистиг чарыштың дүүшүүнүң чедип алыры партия эге организацияларының бир чугула төрээн дээрзин отчёт-соңгулдалыг хуралларга демдеглээн. «Искра» совхозта хойжуларның партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга совхозта партком, хойжуларның партия эге организациязы социалистиг чарышка коммунистерни башкарыкчы чорудун бедидер талазы-биле ажылды чогуур деңнелге тургуслаазының шүгүмчүлээн. Оон харазы-биле совхозуң эк-не эвээш орулгалыг болганын коммунист К. Ондар саналынга чугаалаан.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга санал берген коммунистер ажыл-херекте өске-даа четпестерни чугаалаанар. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырында партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунист О. О-Д. Куулар санал бергеш, совхозтуң дирекциязы Хорум-Даг суурже эвээш кичээнгей салып, машина-техника-биле багай хандырып келген деп шүгүмчүлээн. Суурже автобус доктаамал, делири чедип алдынмаан, магазиннерге дөлган, күн бүрүүн хереглеминиң өске-даа эвш-чем бараанары болгаш үзүктелү бээр. Ол-ла салбырда хойжу, коммунист Б. С. Куулар саналынга амыр үеде совхозта вөтүү ажыглавайн турарын ажыл-агыйжы эвес чоруктун чижээнге айтып, бо ажылды экижидерни күүсүн.

Ол өскүзүн «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг, Чыргакы салбырларында, «Искра» совхозтуң төптө. Шеми ортумак школазында партия эге организацияларының отчёттут үеде чорутқан ажылын коммунистер принципиалдыг шүгүмчүлүкчи байдалга эндирээннер. Бо эге организацияларда ылангыя хүлүмүлеп алган шиитпирлер күүсеттирилгенин контроль, хөй-иниги организацияларынга удуртулга, партия хуралдарын белеткээри болгаш эрттирери көргелиг ажылдарда улут өскүүстер бар. Коммунистерниң отчёттарын дыныварын база четпес практикалаан.

Районуун партия организациязы отчёт-соңгулдалыг хуралдар үезинде коммунистерниң берген өске-даа шүгүмчүлелдиг саналдарын өзүгаар ап чорудар хемчегларын ажылдан кылган. Оон боттанылгазын чедип алыры — эге организацияларның даймчы арга-шинээзин улам бедидер.

Ш. МОНГУШ.

СЭКП Чоон-Хемчик райкомуун инструктору.

УТКУЖУП КЕЛГЕН—ОРУК АЖЫТТЫНГАН

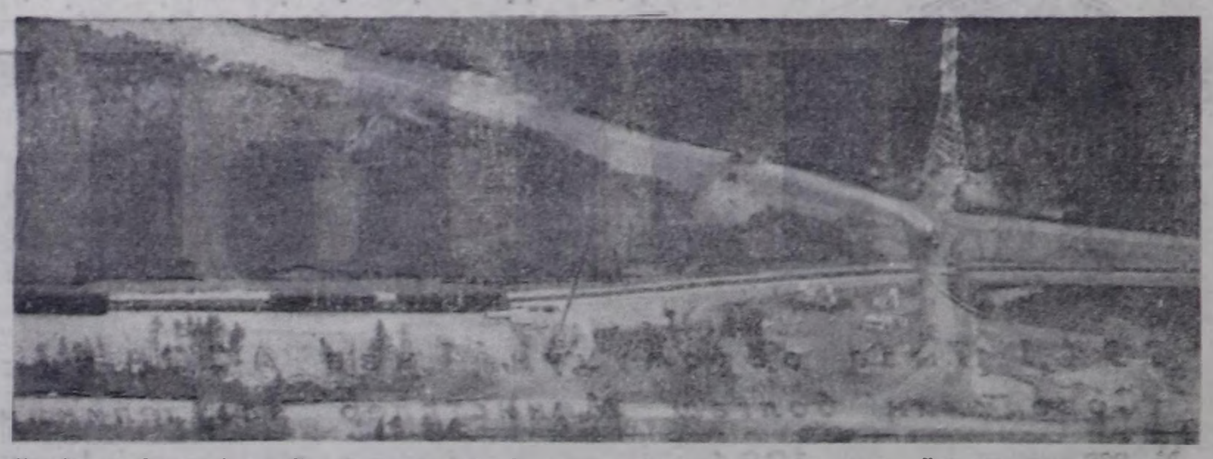

Усть-Куттан болгаш Амурда-Комсомольскиден бот-боттарынга утку́штур үнген пассажирлер олурар ийи демир-орук составтарының БАМ-ның «найысмалы» — магистральдың дал ортузунда турар Тындага кээп ужурашкан чоруу оруктун бүгү дургузунга өттүр шимчээшкининиң ажыттынганы оз болган. Ол болуушкун — муң-муң кижилерниң он чыл иштинде кылган ажылының түңнели-дир. Ынчалза-даа ол түңнел ам-даа туюлунга чедир үндүртүмээн. Оруктун бүгү дургузунга шимчээшкинни ажыткаанының байырлалы — чаа, оон-даа берге ажылдың мурнуу чарымда тур үениң амыр-дыжы мышкаш кылдыр сагындырар.

Чурттуң экономиктиг өскүү-шыдалының улгадыры Сибирьниң бойдузунуң эң байлак курлавырын ажыглаарындан үнүп долузу биле хамаарымп турар. Байкал-Амур магистралының чоок-навыларында дыка хөй бүдүүлүг-девискээр комплекстерни тургустунуп эгелеп турар. Оларның аразында чүгле тургустунуп эгелеп-даа турар болгаш ажылдап-даа (Мурнуу-Якутуун БТК-зы) турар бүдүүлүгелер бар.

Магистраль бо хүннерде аная-ла тайга-сыныарда, моңге доң черлерде орук эвес анаргак. Чуртталга черлерни рельстерни салыры-биле катай-хаара тудуп келген. Молдавияның, Узбекистанның, Армениянның төлөвлекчилериниң тудуп турган суурлары онзагай национал овур-хевирлери-биле ыгалып турар. Ленинградчыларның төлевилелдерни өзүгаар Северобайкальск хоорайны тудуп турар. БАМ-га чоок черлерни ведилиг кылдыр амыдырала белеткен турар. Чүге дээрге, чугаа «тур каванатарның» эвес, харын амыр үениң чаагайжыды туткан чуртталга девискээрлери кылыныың дугайында боор турар. Ынчангаш бүгүн «алдын» рельсти салганының болгаш поезздиниң оруктун бүгү дургузунда шимчээшкинни ажыткаанының соонда-даа магистральның кушажылчы суддары одумнадаан турар. Ол бүгү канчаар-даа ажок калбак-делгем черни ажыглаага кирериниң чүгле баштайы болуп кыдыгаан. Бамчыларның амыр болгаш келир-даа үеде куш-ажылчы бөлүмнери — база-ла төөгү болур. Ол—Сибирьни ажыглаага кирериниң төөгүзү болур.

ЧУРУКТА: БАМ-ның Чита участогунда.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Комсомолга партийжи удуртулга

БҮЗҮРЕЛ-БИЛЕ ДААНДЫРАР, ДУЗАЛААР

«Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыкыт эки-экижидер болгаш аныктарны коммунистиг кижизидилгезинге оон ролүн бедидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы, комсомол организацияларының секретарьларының Бүгү-ортумак хуралынга СЭКП ТК-ның Чингис секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазында айтыкан чүүлдерни болгаш түңнелдерни удуртулга болдурааш, бистин совхозтуң парткому ажыл-агыйда аныктар-биле ажылды аныктап көрүп, комсомолга партийжи удуртулганы эки-экижидеринче үлешкен ажылды чоруп турар.

Аныктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы, моңу-шынар кижизидилгезинге хамаарышкан айтырыгларны соолгу үеде партия, профсоюзлар, комсомол организацияларының хуралдарынга чугаалажып болдар, хыстарны күш-ажылче даара тударынче кичээнгей күүсеттир турар. Комсомолга партийжи удуртулга дугайында айтырыгны бо чылдың август айда совхозтуң бүгү коммунистериниң комсомолчулар, аныктар-биле каттышкан дуралынга чугаалашкан. Совхозта аныктар ортузунга дагдыныкчы, кижизидилге ажылынга партийниң болгаш күш-ажылдың хоочунмарын бүдүүлүгүнүң мурнакчыларын хаара туткан. Оларның йытында партетажы бежен ажыг чыл болуп турар хоочун коммунист Татьяна Камова, комсомол ажылынга хөй чылдарда үзүүн киирген совхозуң директору Сергей Седен-оол, күш-ажылдың мурнакчылары — Өлүй-оол Өшкүлүт, Хевен-оол Монгуш, Павел Намдак, Олег Монгуш олар мышкаш коммунистер бар. Өске-даа эштер аныктар мурнунга чүве чугаалап, фермаларга, бригадаларга оолдар, хыстар-биле ужуражып, оларны ажыл-ишке өөредип, кижизидип чорудулар.

Совхозта комсомол организациязының хүрээлемиде ам сезен ажыг комсомолчу бактаан турар. Олар совхоз бүдүүлүгүнүң кол участокторында коммунистер-биле кады ажылдап, ажыл-агыйның экономиказын быжыглаарынга үлүүн киирип келгеннер. Совхозтуң комсомолчуларының чартык өскүзүнден хөй механизаторлар, а мал ажылында, тудугда ажылдап турарлар база эвээш эвес. Комсомолчуларның, аныктарның кылын турар чаагай ажыл-херектерни чугаалаары чогуур. Ылангыя аныктарны малынга быжыг чемсуурну белеткээнинге бо чылын комсомолчулар, аныктар дыка идепкейлиг киришкеннер. Ынчангаш совхоз аныктарын-биле сиген белеткээр планын 92, силостуг 102, сеңаажты 100 хуу күүсеткен. Бо ажылдарга Эдик Кокел, Валера Биорочаев, Инна Чырбу, Эльза Лопил олар болгаш өске-даа комсомолчулар — аныктар идепкейлиг киришкеннер. Аныктарны чер, мал өскүзүнүң ажыл-керезинге дүүшүмге эвээш эвес чүүлдерни өөрүүр-болур.

Совхозта чеди—кежигүнүт комсомол комитети аныктарны — техника сеңгилгенинге, сиген кезилдезинге, аныктарны корум-чурумуут — быжыглаарынга, дыштанылга кежээлерни эрттиреринге, совхоз бүдүүлүгүнүнге кижизидилгенин талазы-биле айтырыгларны болчуун хуралынга чугаалажып келген. Комитет кежигүнери Руфина Сенди, Тамара Чаш-оол, Урана Намдак, Алексей Күжүгет олар болгаш өске-даа активтилер, комсомол ажылынга идепкейлиг көрүүскеннер. Аныктарны киржилгезинде партия организациязының ажылынга баа идепкейлиг-биле хаара тудуп, аныктар ортузунга аймак-хуудуктарын көдүрери коммунистер-биле бистерниң хүлүмүлевис. Ол мышкаш комсомол — аныктарының партиялыг хуралдарынга, комсомолга чугула ажыл-керекти, моңн-даа сонгаар даандырар, аная бүдүүрүүр, хүн бүрүүн ажылынга кичээнгейлиг дузалаар соруулга туруп турар. Ылангыя аныктарны мал ажылынче дамелдээри, быжыг сагылга-чурумуут, аймдыралчы идепкейлиг турушту чорутка кижизидери коммунистерниң чугула херээ болур.

С. ПЕЛЬЧИР-ООЛ,

Каа-Хем районуун «Совет Тыва» совхозунда партком секретары.

МЕРГЕЖИЛИНГЕ БЕРДИНГЕН

«Барлык» совхозтуң хоочун механизатору Кызыл-оол Доржуевич Монгуш Аксы-Барлык ортумак школазының чедиги классынга өөренип турган-ла, совхоз товуунге организастаан беш ай хүүсеелдиг механизаторлар курузунга кирип алган, чүткүлүг өөренип эгелээн. Ону чедишкининг доосканы, 1959 чылдың эгезинден бээр ук совхозтуң Аксы-Барлык салбырынга трактористен ажылдай берген бис. Ынчалзаа-даа комсомолчулар, аныктар ол хире мегелиг эки чүүлдерни даулаг аргалар болбайын, инициативазын көдүрбейн турар.

Ол мышкаш эрткен чылын совхозта профсоюлел комитети кежээлерге, оюн-танцыга ажыглаары-биле хогажум лекциялерни аныктарга салып бергеш, ону база ажыглап чадап калды. Ынчангаш аныктар чымыштыг ажыл соонда, хостуг үеним чоп эрттирзин дээш бо чүүлдерни шын ажыглаарынче аныктарның инициативазын көдүрүүр шеттиниң турар.

Аныктарның өөредилгеге, күш-ажылга, хөй-иниги ажылынга идепкейлиг киржилгезин моон совхозтуң коммунистериниң мурнунда бир чугула сорулга. Комсомол комитетиниң ажылының кол утаалышыныларын шилип алыры-биле аныктар ортузунга ажылдың дүүшүг арга-хемчилерни ажыглаарынга кичээнгейлиг дузалаар аппаар бис. Бо талазы-биле ажылывыста четпестерниң барын анаага көргүскен. Оон чогуур түңнелдерни ундүрген бис.

Чижаа, чыл эгезинден тура, баштайты чеди ай ажыг үеде совхозта комсомолчуларның иниги хуралын безин чигысдаа ужаа эрттирбээн. Бо факт — аныктар ортузунга ажылын үзүлүг партийжи, инициативалыг чорудайн тургаанының бир херечиял. Парткомуун талазындан шыдыг четпестерге хамаарыштыр негелдени күштелирер, комсомолга чугула ажыл-керекти моон-даа сонгаар даандырар, аная бүдүүрүүр, хүн бүрүүн ажылынга кичээнгейлиг дузалаар сорулга туруп турар. Ылангыя аныктарны мал ажылынче дамелдээри, быжыг сагылга-чурумуут, аймдыралчы идепкейлиг турушту чорутка кижизидери коммунистерниң чугула херээ болур.

С. ПЕЛЬЧИР-ООЛ,

Каа-Хем районуун «Совет Тыва» совхозунда партком секретары.

ТОДАРГАЙ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

СЭКП-ниң XXVI съездизинин, партиялың Төп Комитетинин оон соонда болган Пленумларының шиитпирлерни амыдралга боттандырбышаан, районуун чурттакчы чоннары үлетпүр болгаш аш-чем барааннары-биле хандырар, садыглашкынны сайырангайжадар, оон культуразын бедидер талазы-биле Барыын-Хемчик районуун хереглекчилер иниттилери, оон баштаар черге чамдык ажылдарны кылган.

Бо чылдың эрткен айларының түңнелин алырга, районуун хереглекчилер иниттилери иниттин-биле үүрмектеп садар барааннар саарылгазының планны 100,3 хуу, иниттинин чеменилге черлери даалгазын 101,2 хуу, боттун продукциязын садарын — 100,4, өскүүн ажыл-агый продукциязын болгаш алгы-кеш белеткээринин онаалдазын 112,3 хуу күүсеткен.

Бо чылдың эрткен айларының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлүмүлелерни эвээш хөй садыг четкилери чедишкининг күүсеткен. Оларга «Мебель», «Колос», «Ногаа», Барлыктың аш-чем магазиннери хамааржып. В. Д. Биче-оолдуң, Н. Д. Чалгыстың эргелекчилери автомагазиннериниң, иниттиниң чеменилге черлериниң повзрлар Б. С. Хомушкуунуң, М. К. Дворкованың эвлечегларының ажылы эки, көргүзүү бедик.

Садыг четкилериниң материал-техникиг базазы эки-эвээш. Доң-Терезин магазиниңден өскүдө, районуун бүгү чурттакчылыг черлериңде магазиннер чугула дериг-херекселдер, чылдыг болгаш чырык-биле хандырткынган. Планныг даалгалар база чедишкининг күүсеттиниң турар.

Оон-биле чергелештир чурттакчыларны үлетпүр болгаш аш-чем барааннары-биле хандырар талазы-биле районуун хереглекчилер иниттилериниң, оон садыг кылдыгының ажылында улуг четпестер болгаш чедир кыймынмаан — турар чүүлдер бар.

Садыг четкилери чурттакчыларны, ылангыя кодээнин ажыл-ишчилерин хлеб-булочка парче мал чами сөөртүр, күш-ажылга кайгамчык-ла сундулуг өскүн. Ынчангаш ол совхозтуң директориязының, ында партия, совет болгаш хөй-иниги организациларының бүдүрелин, хүндүткелин чаалап алган. Аксы-Барлыктың сонгукчуларының ону район Советинин депутадынга сонгуп алганы таварылга эвес.

1968 чыл Кызыл-оол Доржуевичиниң амыдырал-чуртталгазынга кажан-даа уттуңдурбас. Барлыктың коммунистери аная улуг идеелди көргүзүп, ону лениниң партиялың хүрээленнинге хүлүмүлеп алгай.

К. Д. Монгуш чүгле мергежилинге бердинген мурнакчы тракторист эвес, харын аныктарның бүдүрелдиг дагдыныкчызы. Дыка хөй кижини бодуунуң мергежилинге өөреткен. Оон ачы-дузазы-биле амыр үеде-аныяк трактористер Анатолий Хомушкуу, Владимир Хертек, Сергей Саян болгаш өскелер-даа хоочунмардан дуулак чок, мергежилдиг механизаторлар апарганнар.

Доржулгалыг механизатор К. Д. Монгуш кодээ ажылышчилерниң социалистиг чарышка киришкеш, амыр үеде бо чылдың болгаш иниги беш чылдың планныг даалгаларын социалистиг хүлүмүлелерни күүсеттир дээш эрес-шудургу ажылдап турар. Ол планын ай бүрүүнде 130-150 хуу күүсеттип турар, он бирги беш чылдың дөрткү чылының планын күүсеттиринин кырында келген.

Мурнакчы механизатор Кызыл-оол Доржуевич Монгуштун хөрээнде чазактың шинналдары чайнап чоруур. Ол чылдарда совхоз бүдүүлүгүнүнге үре-түнелдиг ажылды дээш ол «Хүндүлелдиг Демдээ» ордер, медальдар, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бичии-биле шаннаткан. Бо бүгү болза, оон ажыл-херээнге бердингенинин, коммунист атка толештиниң бадыткалыдыр.

О. МӨНГЕ-БАЯР.

Барыын-Хемчик район.

КОЛ ЦЕХТЕ

Гидрометаллургия цехи сеелгу чылдарда «Тыва кобальт» комбинаттың цехтериниң аразында калбарган чарышка доктаамал типлекчи болуп келген. Куш-ажылчы бедик көргүүлүгүн дээш цех Совет Тываның 40 чыл оонда Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бичии-биле шаннаткан. Чыл эгезинде алдынган социалистиг хүлүмүлелер дажыр күүсеттиниң турар. Ажылды организастаарын экижидип, турган, 15 муң рубльдин кампаниязын чедип алыры көрдүнгеш, Цехте коммунистиг куш-ажылдың шалыпчыларын атты 108 кижи чедип алган. Дыка хөй бригадалар, эвлечеглер, ажылчыннар планныг онаалдаларын ажыр боттандырганнар.

Цех он айларда концентрат бүдүүрүнүн 100 хуу күүсеткен. Дериг-херекселдериниң эдилелин, ажаалдазын экижиткеш, оон сеңгилгезинче үнүп турар чарыгдалдарны эвээжеткен. Бо чылын он ийи чаарымчы саналдарны бүдүүлүгүнге ажыглаан. Бүдүүлүгүнүң ажыктың бедидеринге А. С. Серебренниковтуң, В. И. Локомотуң киирген саналдары ажыктыг болган. Цехтиң ажылчыннарындан ийи чүс хире кижи коммунистиг, куш-ажылдың, би тос кижи тодаргай экономика школазында өөренип турар. Бо школаларның кичээлдерни бүдүүлүг-биле холбап, социалистиг хүлүмүлелерни аная ажылдап кылып келген. Бо чорук илан күүсеттиниңге база идиглиг болганы чүгүлүктүк.

Коллективте үр чыл ажылдап келген доочун ажылчыннар-ла бай. Он бир кижи орден, медальдарның эдилекчилери болуп турар. Оларның иштинден К. М. Оюнну, Е. Ф. Романенкону болгаш өскелерни-даа эдилеп болур. Коммунист мурнакчы ажылчын К. Тулякова ам дагдыныкчылар чоорулелин удуртуп турар. Чаа ажылдап келген аныяк кижи бүрүүн дуржулгалыг эштерге бижыглап турар.

Цехтиң бригадаларының арасында чарышты ай саныда-да түңнеп турар. Цехтин профкому чарыштың негелдеринге дүүштүр типлекчилерни шаннап-мактаарының аргаларын чаарты көрүп турар. Нинтиниң корум-чурумун үрээн, озалдаан, прогулдаан кижилерниң шаннал акшазын казып, хойге көскү кылыр хана солунга чырыдып турары кончуут дээштиг.

Комбинат ай, квартал планнарын күүседип турар. Бүдүүлүге 1975 чылдан бээр 1 рубль бараванның продукция бүдүүрүнүнге чарыгдалдарны барык ийи катап эвээжеткен. А куш-ажылдың бүдүүкчулүү бо чылдарда 146,5 хуу өскен. Кол цехтиң бирээзи — гидрометаллургия негизин бо чедишкининге киирген улуг эвээш эвес. Коллектив ам он бирги беш чылдың сеелгу чылының планнын хуусаа бетинде чедишкининг ажылдап турарлар.

А. БАГЫР.

ЧЕТЧИР ХАНДЫРТЫНГАН

Чоон-Хемчик районуун «Большевик», Чыраа-Бажы», «Тыва» совхозтары бо чылын чугула аш-чем культуразы — картофельдиг дужудун бедидерин социалистиг хүлүмүлелерингe айытнан турган.

«Большевик» совхозтуң картофель өстүрүүчүлери 10 гектар черге картофельын тарган. Олар бир гектар черге онааштыр 86 центнер дужут ажаап алыр хүлүмүлүгүн чедишкининг боттандырып, 95 центнер мылдыр ажыр күүсеткен. «Чыраа-Бажы», «Тыва» совхозтар бир гектар черден ортумаа-биле 90 центнер картофельын ажаап ап, база эки өскүзүүлерлиг болган.

Ажыл-агыйлар келир чылга үрезинни четчири-биле уруп алган.

М. СЕВЕН.

«БелАЗ» марка-биле

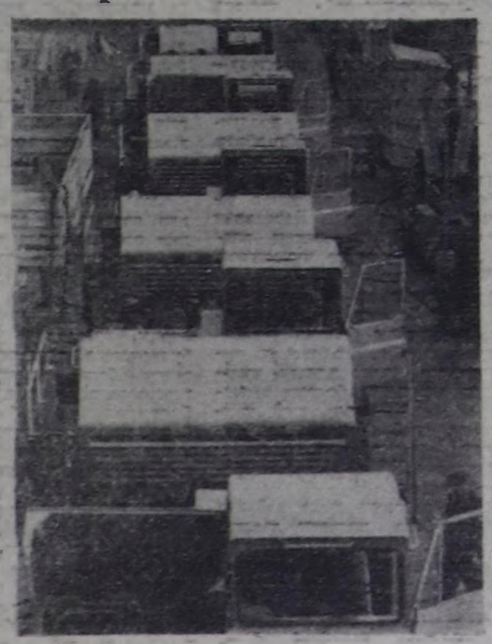

Белорус автозаводтуң коллективи он бирги беш чылдың дөрткү чылының бүдүүлүге планнарын чедишкининг күүсеткен. Бо хүннерде планнан ажыр беш чилдин рубльдин продукциязын кылып үндүрген.

Белдирлерни болгаш системаларны тургузуунуң болгаш технологиязының талазы-биле сайырадыр, автомобильдерни ур болгаш ыгеллиг ажыглаарын хаамыраар ажылдарны кылып чорутканының түңнелинде аларның капитал сеңгелге чоокканнан өртөр чери ам безин 150 муң километр өскен.

Чоонга чаа ол заводта ийиги конвейерни ажылдадып өскүзүн. Оларга 75 болгаш 110 тонна чүк сооргур самосвалдарны өлүп кылыр. Заводтуң конструкторларының мурнунда чаа-чаа сорулгалар салдынган олар онза улут карьерлерге ажылдаар аппар 200-230 тонна чүк сооргур машиналарны тургузар ужуруг.

Белорус автокамосвалдарының алдар-адыг шаанда-ла республиканың шинжаларын өртөмнеп. Вогун «БелАЗ»-лаг ССРЭ-ниң 300 завоодунуң ажыл-агыйларында болган 95 курулгелерде ажылдап турар. Жодинова завод хөй чүк сооргур автомобиль техниказын кылып үндүрер талазы-биле Европада эн улуг бүдүүлүгелерниң бирээзи апарган.

ЧУРУКТА: кол конвейер.

НИКОЛАЕВТИН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КҮЗЕЛ ТУРДА

Күску хүн Каргыраанын хендирбезинге хонгалак. Улуг-Ооруг бедик чер, оон кейиин бээр илден. Тавов Хам-оолович-ниң социалистиг чарышка кыйгырганы эрес, кежээ малчын Бовуймаа Кенил-оолович Билчеймаанын түн дег ак өө, аржы дег аңгор өшкүлери дөө-ле Сарыг-Талды шимен алган оттап чорлар.

Тавов Сүрүн «Кашты көрүп кажараан, хейну көрүп кегерээн» малчын болган. Ол хөл ишкаш ажык характарын мийээн саргыл кирбиктерлиг, кадыр хаваанда эвээн каш ыскыттар кежиидир чоруттуп-тан, удур көрген характары оон оожум-томаанын. Мезуулуг-топтуун сеглен турганыг. Ол бодунуң ыныяк чылдарын тараажының ажылынга баа-раалгаткан. 1952—1966 чылдарда «Тес-Хем» совхозка трактористээн. Өг-бүленин хереженгеш эвээн Чыртай-Уруг Сыкыраровна алыс малчын уттуг болгаш, олар чоорту оон аңгы-мезиниң ашы-биле мал ажылынче шилчээн.

Мен тараажы кижи мен-дийин. Ынчаза-даа малды баа чүүрүп кадарын өөренип алдым. Уругларым аңгы чаа-чыктырып кагды. Эн берге ажылдың бирээзи — мал ажылы-тыр. Кеңерге-ле чиик шимен сегиндырар, а хөрек мынарыда оон чымыжы улуг, ханысалгалыг, хөй-хөй чажыттарлыг ажыл ийин — деп, ол чугаалады.

— Малды малдаарынга кандыг чажыттар турар ирги, Тавов Хам-оолович?—деп айтырдым.

Малчын өөрүксүмээр ажыгчаңныг кижи болган. Чүүү чугаалантым дигеизиг, шак дүштү. Бодун мактанмас кижилер турар. Хүлүмзүрүп олур. Бажын сүйбап, дериг чоттунар-даа. Дашкаар бакылай каанкаш, хөрээ ажыг хона берген ышкаш болду.

— Аа богда! Каларчы келди. Уруглар аваазы эки билир, оон-биле чугаалажып көрүпер —деп, бо ыйнаан.

Y. Шынаа салбыры—районда өшкү малдың тускайлаттынган чаңгыс-ла чери ол. Эгезинде, дөрт чыл бурунгаар, салбырга чеди муң ажыг өшкү турган. Бо хүннерде он үш муң аңгор өшкүлүт, ёрулут-аа чымчак алдынныг» ораны уургаан. Оон эн кызымаккай ажыл-ишчиларынга Сүрүнерниң өг-бүлезин дорту-биле хамаарыштырыр болур.

1966 чыл. Хир-чаминг, хатавыскынныг соок кыш, когурум даттыг час эрткен. Аныяк сергежиктерге бажы эргип тенинр, аскап-дүскээр хөй-ле зарыглар таваржып, хорамчалыг болган. Ужеи дерт хирлыг, чаа мал ажылын таныпбилип бар чораан Тавов ол ажылдан осваксыраап, ховузун сакты берген.

— Ээ күдээ! Хөл тудуп кирбейн чыткаш, ылгаан ижиидем ойталаарга болур бе? — деп, катты Душкун-оол Сыкырар, бир эртен шайлап олура, Тавов Сүрүнү орнуктурган.

Улуг кижилериңи чугаазын дыннаар, удурланың маргышпас деп тыва улустуң чаңчылы бар. Тавов боданы берген.

Совхозтуң хоочун малчыны, район Советинин депутады, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Хуурай-оол Чоорунуң аалынга чедип, ужуражыр деп бодап алган. Мурнакчы малчынның өөнге ол кирип келген. Ону улуг эртектиг хевистер-даа, радиоприемник-даа, шевергин, стол, сандайда сонуургатпаан. Угулалыг аптара кырында Кызыл-ажылдың Кызыл Тук орденинин эдилекчизи Х. Чоорунуң хүлүмзүрүп орар чуруун ол дыка-ла ур топтап көрген. Хейну бодаанган «Мээн мал ажылындан дезер дей турар ужурум чүл? Ол ажылдың чажылын бо малчынлан бирдеи бирээ чок айтырып алыйн, адырам».

Хоочун хейну хейну сактып чугаалаан. Соолуңде ол-мынчар шемен каан: «Куаел турда чүүү-даа чедип ап болур! Кежээ чорза мазидай кежиктол келир».

Тавов Сүрүн тракторун уткан. Оон сактыр чүвезин ам мал аваргаан. Сүрүнер оон бээр он сес чыл иштинде мал малдан келгеш. Хоочуннар дагдыныкчылар аварганнар. Мал ажылының чедишкининде, бир-ле дуталарында, малдың дагдыныгын эзиидеп хамаржыр. Малчын кижи эрес, кежээ, харысалгалыг болуру чугула. Чыртай-Уруг Сыкыраровна ол талазын мынчаар чугаалаар:

— Өшкү ооруусел мал. Дурмуулга чок чораан үеиски кичал чажырар боор. Эдеиштирилгезин эртелеткеш, өшкүлерниңиске чазын эрте, соокта ооладып, ажай бажын мышкынын-даа чордувус. Өшкүнүң ооладашкының март чээрбиден апрель чээрбиге чедир кылдыр организастаанывыс соонда, төрүүр өшкүлеринге ажайны ап келген бис. Өске эш-ооруус база бистиң ол саналывысты детээн.

Сүрүнер эрткен чылын районуун өшкү кадарчыларының арызынга чемпион болганнар. Олар бо чылын төрүүр чүе өшкүге онаштыр 110 ажайны өича-менги камгалап доруктурган болгаш, өшкүден-не 0,9 килограмм дүктү кыргаан.

Хынамчалыг малчынар кыштааның сеңгелгезин май 1-ге чедир доозун алган турганнар. Чайны үеде 10 тонна эки шынарлыг могаан ситенни кезип ап, кыштаанда чедиргеп. Өшкү малын чүм оттуг Улуг-Чайлаг деп, черге күш киирип, семиртип алган. Олар беш уруг-дарыын сагыш човаңгыр өстүрүп кижизитканнар. Оолдарының ийизи — Төмүр-оол биле Даш-оол ада-иезиниң өскүзүнүң төлгаан малчынар. Олар — аныктарның өскү бригадазында кадарчылар Ада-иезиниң оларның күзелин детпин, ырын, берге мал ажылынга кижизидип, арга-сүмелери берип турарлар.

М. ТИРЧИН.

«ШЫНГА» ХАРЫЫ

Ам-даа чогумчалыг эвес

«Шын» солунга «Шынар — кол негелде» деп мурнунда чүүл үнген. Чонуун амыдырал хандырылга министерствозунун будүүлгелериде чонга ачы-дуза чедиреринин шынары четкейн турарын шида шүгүмчүлээн. «Тыва телерадиобыттехника» каттыжышкынарында амыдырал хандырылгага ажыглаар техниканы эки септен бээриниң таарымчалыг байдалдары тургустунмаан. Контролёрларнын, ямнап-хемчээр, шинээр дериг-херекселлерини чогундан амыдырал хандырылгага ажыглаар техниканы канчаар септеп казанын кым-даа билбес, кандыг-даа магадылал чок. Хепти химиктиг арга-биле аштаарымын болгаш будуурунун Кызылда фабриказынын аштаан кылыгларынын 65 хуузу, будаанынын 25 хуузу стандартка дүүшпес боон турар.

Будүүлгелиг шынарын эжиждер талазы-биле чүү кылып турары? **Чонуун амыдырал хандырылга министрининг орлаанчызы Н. Ф. Ситников** бо айтырыга дараазында харыны берген: «Телерадиобыттехника», «Рембыттехника», хепти химиктиг арга-биле аштаарынын болгаш будуурунун фабрикалы амыдырал хандырылгага хереглээр техника аймаанын септелгелиниң шынарын хемчээр аппаратура-биле ханы кылыр четчеллиг-биле кылыр ужурлуг ажылдар хөй. Фабриканың хеп будуур чевинде чаа девилгени киирип турар. Телательде амыдырал хандырылгага ажыглаар техника септелгелиниң шынарын хынап-хемчээр, шинээр дериг-херекселлерни тургузарынын хемчеглерни чоруда берген.

Кадрлар-биле будүүлгелерни четчеллээриниң өскүлдарын кичээнгейде алган.

Удуртканы будүүлгелериниң ажылын суларатканы дээш «Рембыттехниканың», химиктиг арга-биле хөп аштаарынын болгаш будуурунун фабриказынын, «Восток» ательниң удуртукчуларынга административтиг хемчеглерни онаагаан.

Саналды барымдаалаан

«Аян» ансамбльдин сценага көргүзүүлерин тыва чурттакчылыг суурларга тыва дыл кырынга чарлаарынын дугайында чагааны Сут-Хөл райондан бир көрүкчү «Шын» солунче бижээн.

Республиканын күрүне филармониязының директору А. К. Огнев аныа дараазында харыны чоруткан: «Көрүкчүнүн саналын барымдаалаан, чарлакчынын чугааларынын текизин очулдурарын тускай болүкке даскан».

Эренгей харыы

Чөөн-Хемчик районда суурлар, чурттакчылыг черлер хөй. Өвүр, Монгун-Тайга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Сут-Хөл, Улуг-Хемче оруктарынын белдири база бо черни таварыыр. Ынчангаш оон тову Чадаана хөлдүг хоорай болуп турар. Оон уламындан Кызылда урааларынын бажыныче чедер дээш кырганыг-даа, Тирээн чурттун ол-бо хоорайларында өөренип турар бол-кыстыг-даа, чер чорааш баа эмчилээн, чаш уруг-дарыын хөлда тудуп алган кижилерни-даа үргүлү көрүп болур.

Ынчалза-даа пассажирлер аргыштырылгазы Чөөн-Хемчикте негелдеге дүүшпейн турар. Ол дугайында чагаалар районнуң Хөндергей, Чыргакы, Хорум-Даг, өске-даа суурлардан редакцияның почтазынга кээн турар. Пассажирлер аргыштырылгазының графиги үстү бээр, шагы сагыттынмайн баар чоруктар бар болуп артышаан. Автовокзалдың ажылының культуразы куду. Пассажирлер кирер залдың иштиарыг-шевер авес. Автобустар турар шол довурак-доозуннуг. Ол дугайында болук чагааларның допчуларын «Шынга» үндүргеп.

Шүгүмчүлелдиг чагааларга харыны Чөөн-Хемчик райнуусконунуң даргазының ораланчызы Ф. Баранов чоруткан. Оон бижээнин долуу-биле киирерге кыындыг. «Четпестер уламчылавышаан» деп материалда шүгүмчүлеткен будүүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчулары-биле хурал райкуусконга өрткен. Четпестерни үнүп келир чылдагааннарын аңдап сайгарган болгаш кылып чорудар ужурлуг хемчеглерни ап турар. Буруулуг удуртукчуларга административтиг хемчеглерни онаагаан».

Үстүкде харыны-ниити болгаш эренгей болуп турар. Түгү дээрге Хөндергей, Чыргакы, Хорум-Даг суурларының Чадаана-биле пассажирлер аргыжылгазының дугайын харыыда биживаан. Автовокзалдың ажылының культураны өскүзээн бе? Ол болгаш аргыжылганың өске-даа айтырыглары билдинмейн арткан.

Кымнар саадады бергенил?

Тес-Хемден «Картошка силады бе?», «Четпестерни бижиксеним» деп чагааларга харыларны райнуусном даргазы И. У. Успун, «Аныяк малчыннарның негелдези» деп чагаага харыны Сут-Хөл райнуусномунуң даргазы Ч. Б. Монгуш олар саадады бергеп.

БӨМБҮРЗЕКТЕ ПОЛИТИКТИГ БАЙДАЛДЫ ЭКИЖИДЕР

СЭКП болгаш Совет күрүне моон соцгаар-даа совет иниитилелдиг бүгү талалыг депшилгезинче, Черныренга тайбынны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче угланыышкынны чорудар.— Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чылы-биле холбаштыр Москвага байырлалдың база СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң Съездилер өрдүзүнга чугаазының дугайын тайылбырлаан даштыкы массалыг информация чепсектеринин бодалы мындыг.

СЭКП, Совет күрүне өске аңы-дүнүм партиялар-биле кады, социалистиг дем каттыжылга чүүттары-биле демнежип алгаш, бөмбүрзектин политиктиг байдалын экижидер, кижи төрелгетенинин кырынд дирелип келген дайын айылын тайлдыр дээш олардан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылыр деп эш К. У. Черненконуң медеглээни делегейнин угаан-сарыылдыг бүгү кижилериниң сеткил ханышкынын болдурган деп, польша «Гриб**уна люду**» бижээн. Социализмни төөгүлүг чаалап алышкынынарының идеелдиг камгалалы болуп турар болдунуң маадырлыг Чепсектиг Күштерин быжыглаарынга ССРЭ шиитпирлиг.

Венгр телевиденниниң тайылбырлаачызы мынча дээн: «Делегейниң амгы нарын байдалдарында бөмбүрзектин бүгү эк сеткилдиг кижилери Советтер чуртунче идегел-биле көрүп турар. Ленинчи даштыкы политиканы чайгылыш чок чорутпушаан. Совет Эвилели социалистиг дем каттыжылгазының, планетада бар бүгү-ле тайбын база революция күштериниң идеелдиг шиитээн болуп турар».

ССРЭ дайын айылын чайладыр дээш бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылып турар деп, **«Нойес дойчланд»** (ГДР) бижээн. Байырлал-биле холбаштыр Кремльде хүлээн алышкынга совет удуртукчуларын чөптүү-биле чугаалаары мышкаш. Кызыл шеге болган шериг парады болгаш демонстрация партияның болгаш чонуун бүзүлбас чангыс эвиниң база улуг көргүзүү болган. Совет иниитилелдиг бүгү талалыг депшилгезинче, Черге тайбынны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче СЭКП-ниң ленинчи угланышкынын совет ажылчы чоннар изин-биже деткип база чүүлдүзүнүп турар.

Болуушкуннарның байдалынга шиитпирлиг салдарны социалистиг система чедирип турар дээрзин делегей амыдыралының практиказы долуп байлыгларывч

ЧЕР КЫРЫНГА АМЫДЫРАЛДЫҢ НҮҮРҮНДЕ

ПМА-ның корреспондентизи Нонна ЗВЯГИНАНЫҢ айтырыгларынга Москванын чогаалчылар организациязының баштаар черинин секретары, ССРЭ-нин болгаш РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черлериниң кежигүнү, ССРЭ-нин шаннарының лауреаты И. Ф. СТАДНЮК харылаан.

— Иван Фотиевич, силер «Чурек утпаан», «Исчилер», «Кижилер хуулгаазынар эвес», «Шаап халдаашкын мурнуу чарында», «Кижи дүжүп бербес», оон соонда «Дайын» деп чечен чогаалдарыгарны он беш чыл ажыг үеним дургузунда бижип келген болгай силер, а ол чогаалдар силерни дайын болгаш тайбын айтырыгларының талазы-биле шинчилекчи-чогаалчыларының одуруунче идип үндүрген болгай. Бүгүн базаза ол темага шынчы болуп артхан силер: «Москва, 1941 чыл» деп чаа ажылынар «Огонек» журналда парлаттынып турар. Эрткен дайынның төгүзүнче катап-катап өглириниче силерни үү албадап турарыл?

— Төгүнү билир чорук номчукчуга бөгүнгү амыдыралдың болушкуннарын тайылбырлап билириниге, деннелгелер, түп-белдер кылырынга өредир, оон иштин билинн бедидер деп санаар мен. Делегей байдалының дүшкүүрлүг бо үезинде, эрткен дайынның төгүзүн билирге черле чугула — кым, үү дээш ол дайынны эгелээнин, ол байдалдар кандыг болганын, кандыг сорулганы ол салганын кижилер билир үүрүүг. Дайын үезинде совет кижилериң маадырлыг демиселиниң дугайында шынчы чогаалдар даштыкы номчукчуга дыка хой үүлдерин бээр аваар. Дайынның кадыг-берге чылдарында совет дайынчының эң кижизиг чоруу — социалистиг иштилелдің үүле сагыш-сеткил талазы-биле байлакшылы эвес, а төгүнү хажыдыр, метелээшкиннери кылып турарларга удур дээштиг чексек болуп турар.

Ада-чурттуң Улуг дайыны совет улуска санап четпес аар чидириглиг чедирген-даа болза, оны Барын үүкте чедир билбейн турар кижилер дыка хой. Дорт чыл чыгыы үргүлчүлээп бо дайын күнүүн-не ортумаа-биле бистің 14104 кижини амыдыралдан чарып ап, шахта-ла 588 кижини өлүрүп турган... А балыгланган болгаш бертік-бежел болган кижилериң саны шуут деннел чок! Бистің улузувус ол ажыг-дилигээн амга чедир ыглажып-турар хевээр. Дайынның кизиг тыныжы ам-даа хээп турар.

Ынчалза-даа, безин эртем-биилиг, билбес үүвези чок деп болур, харын боттары чогаал безин бижип чоруур улустарның аразында үүвени чедир билбейн, харын-даа... дайын дугайын «оон-биштак-биле бижип болур» деп санап чоруурлар бар болгулаар-дыр.

Америк литераторлар-биле Лос-Анджелеске болуп эрткен ужуражышкынга совет чогаалчыларының делегациязының составынга киржип чораан мен. Анда «Кижинин иштин угаан-бодал байлакшылы болган литература» деп темага чугаа болган үүве. Ынчан анда америк прозаик Доктороу мынча дээн: «Шуут аайын тыппас мен, дайын дугайын баштактаныг чокка канчап бижиир боор!»

Бодумнуң кайгаа киленээнимнин арай боорда туттунуп алгаш, мынча деп харыы бердим: «Бир эвес дайын силерниң чуртуларның девискээринге болган болгаш, силерниң уруг-дарыларыгарны силер көрүп турдуңарда-ла эдып-боолан өлүрүп, ачанарыы эдып өлүрүп, бажыңыларны өртедип турганын көрген болзуңарза... Хатынны, Бабий Ярны, Лидицэны көрген болзуңарза... Баштактаныг дугайында кайын иштиг бодал силерниң бажыларга кирип кээрин биилп алыксаан өйүк мен?'»

Мен каш-ла сес чугаалаан мен, а муң-муң сестер сиглеттинмейн артып калган. Мээн сагыжымга түүле ийи бодалынчаа чуруттунду, а иштизиг-биле алыр болза, оларның саны — санап четтиимес.

Ийе, америк чогаалчылар-биле ужуражып тура, сактып келдим... Дайын төгүзүнче чоокшулаан. Венгрия. Будапешт. Бистің командылаг пунктувуска аныяк уругну экелгеннер. Дайынның эзелеп алганы кварталдан ол келген. Очулдурукчуның чугаазы-биле алырга, кеступ турган бажыңче боолавазын ол уруг дилеп турар, түте дээрге, ол бажың — национал архитектураның бурунгу тураскаалы болган. Кежээликтей ол бажыңны штурм-биле апкан бис, акаа чаңгыс-даа ок дегбээн.

Дайын эгезинде болган бир болуушкун сагыжымга база кире хонуп келген. Белоруссияда эң-не эргим — Тайбын аттыг хоорайның кудумчузунга 1941 чылдың июнь 26-да түүне. Гитлержи таныклар ынаар шугуун кирип эгелээн. Ол-бо талазывче шавыжаннадыр маннаан түүк машинаны маннап келдя. Оон кузовунда — чеди-тос харлыг уруглар, рульда — караан шарын каан солдат, кожазында — холдары шарытлыг биче политудуруткучу. Политудуруткучу кижи караа көзүлбес човаачыга команда берип чораан: «Дорт тут!», «Оң талаже!», «Газыны неме!» «Ам дорт тут!». Аар балыгланган ийи солдат болдунмас хире үүлдерин кылып чораан, чаштарының амы-тынын камгалап алганнар... Совет дайынының кижизиг чоруу, мээн чаңгыс чер чурттуларымның характери мындыг-дыр!

Дайынның кадыг-берге оруктарын эрткен — фашистерниң таныкларына удур магабодум-биле тулчуп чораан, артиллериялың, миномёттарының агаардан халдаашкынын бүгү сүр-күчүзүн бодумга көрүп эрттирип чораан кижи эрткен дайынның дугайында чүүле бедик харыысалга-биле бижиир аваар дээрзинге Доктороуга канчап бүүрелир мен че? Дайын дугайында безин шоолуг-ла бодал чок кижилерге оон дугайын чугаалаан зерээ-даа бар бе ынчаш? Американызыр, чижээлээрге, өскээртен халдаашкын дугайында чүүгдаа билбестер. Бистің чурттап эрттиргенивис дайынның бергелерин көрүп олдуга кажан-даа күзевес бис. А дайынның айыыл-халавын билбес чорук рейганны администрацияның политиказының агрессия үүлгедиглерин улам хамыладып турары хомуданыг-дыр. Рейганның болгаш оон талалакчыларының Каттыншан Штаттарда бажыңбалгадында эки байдалды Ливанда, Гренадада тайбын чуруттакчылыг суурларны буза бомбалаарынга чедирип турар. Бүгүнгү ракета-ядролуг шериг мессилдежиниңкини дээрге, ол дайын эвес, а эм-не сарыыл чок чорук болгаш бүгү чүүлдерни чок кылыры-дыр. МХ деп америк чаңгыс-ла бомбаның үргедекчи күжү эрткен дайынның бүгү дургузунда чазылган бомбаларның болгаш снарядтарның күжүнге деп! Водородтуг бомбаның частымышкынынган үнген хорааның радиоактивтиг бүдүмелдер бөмбүрзекти нам болгандыр бүргей бөөр болганда, «кызыгаарлазын» девискээр дугайында кандыг чугаа турар үүвел?

— Ынчалза-даа, Американың «Бойдус вурлавырларын камгалаарының човулелк» деп хой-иштин организациязының берген медээлерни өзүгаар алырга, Каттышкан Штаттарда чаңгыс эвес, а элээн каш он-он муң ядролуг чепсек бар болгай. Хиросимага чазылдырган бомбадан 1000 катап күштүг ядролуг чаа бомбаны Американың шериг үлетпүү ам бүдүрүп турар-дыр. Кемхерек үүлгедир ол солдарның дузазы-биле ядролуг турттузуглуг 14 чаа хевирлерни болгаш оны чедирериниң 12 хевирин АКШ-та кылып эгелеп турар. Азып алган турган боозун кажан-бир черле боолаар үүве дижир болгай... Бистің бөмбүрзекте чуруттап турарывыс бажыңывыстан ол «боонуу» чок кылыптарының арганы барбе?

— Совет күүнге кажан-даа тайбың политиканы чорудуп келген болгаш чорудуп-даа турар, а гитлержи фашизмни чок кылыр дээш демиселди боттарының эгиннериниг чүүктеп эрткен совет кижилер дайынга хонуу чок. Ядролуг халапты болдурбас, делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар дээш эң-не тайбын инициативаны Совет Эвилели болгаш оон Варшава Керээлиниң талазы-биле эвилелиларын үндүрүп келген болгаш үндүрүп-даа турар. Совет улустуң болгаш СЭКП-ниң Совет чазактың ажыл чорудулгазы — тайбының камгалалы. Оон дугайында медээлерни канчаар-даа өскертир, чажырар болза, ол дамей-ле мооннак чокка. Барын Европаже, океан ындынче эрте бээр. Бөмбүрзектиң чону тайбың дээш демиселде.

Ынчалза-даа дайынны парлаавын эгелээрлер — улустар эвес, а чазактар дээрзин утпаза чогаар. Капитализмни алыс мөзүүн бодаар аваар капитализм турда, дайын айылы турар аваар. Ракета-ядролуг дайындан ойталаар ындыг сеткил камгалалы... база турар боор дээрзинге бүүрээри күзеннг-дир.

— Амыы байдалда литературанын ужур-дузазының дугайында үүнү бодап турар силер?

— «Тайбының камгалаар талазы-биле мен бодум үүнү кылыр ужурлуг мен?» деп айтырыгны кижи бүрүүг бодунга салып чоруур болгай. Бистер, чогаалчылар, боттарывыстын күзеннишкиннериви кадыг, ураа үүллүг бүгү күүнү ажылдап турган, амыдыралдың хой талалыг байдалын шынны-биле көрүүүп, чонуң сонуургаан айтырыгларына шынныг харыы коштүп турар ындыг чогаалдарны турттуар ужурлуг бис. Америк улус болгаш барын-европа чуртларының улустары совет кижилиг, оон сагыш-сеткилиниң дугайында ёзулуг шын, амыдыралдың совет хевирин эки билип алыры бөгүн кончуг чугула деп санаар мен.

Бот-боттарын эки билиир, каттыжар чорук — Чер кырынга тайбынны турузарыгче кол орук ол.

(ПМА).

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

ЛАДОГА САЛЫМ-ЧОЛУ АПАРГАН

Урал чурттуг оол Миша Гладких ыракка 30 чылдар үезинде-де бодунун салым-чолун Ленинград-биле холбаштырган. Оон төрээн хоорайы Нытвага металлургтуг тускай шергежилги эвес хүндүткелдиг турган, ынчангаш Миша прокатчик апарган. Ынчалза-даа кажан флотту быжыглаарынче чурттун аныяктарын комсомол кыйгырарга, комсомолчу путёвка-биле Ленинградтың Фрунзе аттыг шериг-иниң дээди училищезинче ол база чоруукан.

1941 чылдың халаптыг өртениинде «дувурээзин» медээзи болгаш «боолар хаптарын ушур» деп медээ чаңгыланган... Баштай ону өөредилге дувурээзинин кылдыр бодааннар. Ынчалза-даа коргунчуг шынны ол билген — дайын эгелээн!

1941 чылдың августуң тоңчүзүнде Ленинградты Улуг чер-биле харылаштырып турар бүгү демир-орукту немецтер үе киримкеннер. Кара чаңгыс орук — Ладога хөлдеп чоруур орук артkан турган. Ол үеде Ладоганың шериг флотилиязы тургустунган. Капитан-лейтенант Гладкихтин командылаазы «Шекона» деп канонер хеме база оон составынга кирген турган. 1941 чылдың сентябрь 12-де ол хеме тулчуушкунда хоорайга эзер-чем болгаш ок-чевсек чудургеи баштайгы транспорттарны Осиновец мугулдурга экелген. Оон соонда-даа транспорттар үдеп, ындыг походтарны хой удаа кылган. «Шеконының» соонда, М. А. Гладкихтин командылаазы «Семенджа» деп канонер хеме блокада үезинде 7846 дайынчыны болгаш 3 муң тонна ажыг чүүкту дажыглаан. Блокада дүшкен соонда ук канонерка Ладога хөлдүн сонгу эриктерин эзлеп алыр талазы-биле десантыга киришкеи.

Михаил Александрович Тиилелге хүнүн Кронштадта утkаан. Дайынны ол III чергениң капитаны болуп доосkан, ийи Кызыл Тук орден, Кызыл Сылдыс орден болгаш Ада-чурттуң дайыны орденинин II чергези база хой медальдар-биле ол шаңнаткан. Дайын соонда офицерлер составынын дээди курстарынга өөреним, оон соонда башкылап турган. Курлавырже үнген соонда Михаил Александрович хоорайның экскурсия бюрозунга ажылдай берген.

ЧУРУКТА: «Амыдыралдың оруу» деп Тоо шериг-дадай музейниң филиалынга экскурсияны М. А. Гладкихтің өрттирин турары.

О. ПОРОХОВНИКОВТУН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ҮДЕП ТУРА

Кызыл хоорайга ол эртен сосk дыныг турган...

Республиканың шериг комиссариадынын чанында дорт колонна кылдыр чыскаалынkан хып дээн аныяк ооллар кудумчуже марштап үнүп келгеннер. Оларның назыхары чаа-ла 18-19 үезинде. Ооллардың арын-шырайы шинтиирлиг, харыысалгалыг даалгаже бөөр дээн кижилерни дег. Ындыг болбас арга чок. Олар Төрээн чуртун камгалаарының баштайгы базынын кылып турарлар.

Ук колонна — «Дружба» кудумчузун тавараш, удавазында Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының аксында турган «Социалистиг Ада-чурттуңун хосталгазы болгаш хамаарышкыс чоруу дээш мөчээн маадыларга мөнге тураскаал» чанынга чедип келген. Аная ада-иелери, доргул-төрелдерги, эшеру болгаш аскеа-даа чоок кижилери оларны манап. Совет Армияның хүрээлениниче үдеп, ындыктыг дүлеэдгезиниче аткарар дээш чыглып келгеннер. Үдээннериң арызында өөрүп, чоргаарланып турарлар хой.

— Эштер, Совет Армияның хүрээлениниче кыйгыртканнар! Бөгүнден эгелээш силер делегейге быжыг тайбың, улустарның аас-кежии, хосталгазы дээш туржуп турар баштайгы социалистиг күүнге — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң камгалакчыларының хүрээлениниче киргеннер силер. Төрээн чуртуңарның, ада-иелериңериниң, ха-дуңмаларының өзулуг камгалакчылары болуру-биле чорап турар-дыр силер. Аалаларның революсчу, дайынчы эстафетазын хүлээп ап турар, ол ындыктыг, бедик харыысалгалыг херести [illegible] мнай удамшылаарыңар [illegible] тыг болуңар —, деп. Кызылдың [illegible] миссариадының политиклизиниң начальниги подполковник А. А. Деревин шериг-же үдээшкин митингизин ажыдып тура, шериг хүрээлениниче кыйгырткан аныяктарга чугаалаан.

Турасkалдың баарында Мөнгө от Улут-Хемдеп келген серии салгыга улам дерлээлеп, оон үнген кызыл-сарыг чалбышчыгаш кижилерни ам-даа бурунгаар деп сорук киирип турганынг-даа...

...Чымлганнарының мурнуудан Кызылдың шериг комиссариадынын начальниги полковник М. В. Котелевский, ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары О. Х. Ховуг, дайынның болгаш күш-ажылдың хоорашуу Д. М. Дресвянников, Кызыл гарнизонунуң дайынчысы В. Васильев, шериг хүрээлениниче оглуг үдээннерниң бирээзи Б. Ч. Сат, шериг хүрээлениниче кыйгырткан комсомолчу М. Куулар олар сес ап, чүве чугаалаанар...

Командирниң дужаалы-биле аныяктар үдээшкин аалгазы чаңгыланып турда, ада-иелери, доргул-төрелдери-биле чаңгыс сестуг байырлашып алгаш, конвоида айны-биле автобустарга олурупкаш, чорупканнар.

Совет Армияның хүрээлениниче кыйгыртканнарны үдээн митингиге СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржак киришкен.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: үеде үезинде. Авторуңун фотолары.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ

16. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25 — Мультфильм. 9.45 — «Предел возможного». Уран-чечен телефильмниң 3-кү серизы. 10.55 — А. Литвиненко мырлаар. 11.15 — Эртем-нептерелдиг фильмнер. 11.45 — 11.50 — Телемедээлер.

• • •

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Совет кижиге». 15.10 — Орус чугаа. 15.40 — Москва чоогунуң кедээзиниң амыы болгаш даартагы хүннери. 16.10 — «Тоолдуң аалчылары». 18.00 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.10 — «Дем каттыжышкыны». 19.40 — «Предел возможного». Уран-чечен телефильмниң 4-кү серизы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Уран-чечен фильм — «Предел возможного». 5-ки серизы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.05 — ГДР-деп эстрада даамчыылаа. 23.50 — 00.05 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Г.-Х. Андерсеннин тоолдары. 4-кү класс. 9.05; 12.40 — Англы дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.35; 11.40 — Музыка. 6-ты класс. Ф. Шопен. 11.05 — Бистің сад. 12.10 — Совет күүнүнүң үндезинниери болгаш эргелер. 8-ки класс. «Күүнге болгаш бистер». 13.10 — «Катап тургузуушкун үезиниң уран үүлүү». 3-кү даамчыылаа. 13.40 — «Амыдыралдың формулалары». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Ж. У. Утуровтун дугайында телесочерк. 14.10 — Эртем-нептерелдиг фильм. 14.20 — «Уралдың тоолчузу». П. П. Бажовтун чогаал ажылының дугайы. 15.15 — 15.20 — Телемедээлер.

• • •

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Литературлуг номчулгалар». 18.45 — Мульт. фильм. 18.50 — «Аяның тоолу». 19.15 — Телемедээлер 19.25 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

19.30 — Улам-на хой эки барааннар дээш». 20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар!». 20.15 — Хоочунизиниң чагыны бүгүүр концерт. 20.45 — Док. фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Концерт. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Арарат».

17. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

800. — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Концерт. 9.40 — «Спорт-лотонуу» 46-гы тиражы. 9.50 — «Предел возможного». Уран-чечен телефильмниң 4-кү, 5-ки серизалары. 12.15 — Г. Гендель. № 1 трио. 12.25 — «Утвадыг бе, эш...» 13.25 — Өг-буле болгаш школа. 13.55 — Үнүштер дугайы. 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — Уран гимнастикага Европа чемпионады. 15.45 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетов-тун беседазы. 16.15 — Бүгү эмгелдиг телевидуруттуг. «Эн шыны». 16.45 — «Билдингир-даа болзе, бүүрелгиг эвес». 17.45 — Мультфильмнер. 18.15 — Ф. Шиллер — «Мария Стюарт». Фильм-спектакль. 21.00 — «Ye». 21.30 — Музыкалыг дамчыылаа. 22.30 — Док. телефильм. 23.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Тбилиси). 23.45 — Шыдыраага делегей чемпионады. 00.00 — 00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Зенит» — «Шахтер».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес калык болуксазыңза. 8.30 — ССРЭ-ниң улустуң музыказы. 9.10 — Ритмалыг гимнастика. 9.40 — «Документалдыг экранда» кинокавсырылга. «Идеелиларни камгалаар». 10.20 — «Эртенги почта». 10.50 — Армян ССР-ниң телеаудиториязының программазы. 12.15 — «Аян-чоруукчулар клуби». 13.15 — Композитор Александра Пахмутова-биле ужуражыныг. 14.40 — «Калыкшыл». 15.25 — «Чүү? Кайда? Кажан?». 16.40 — Суг болзуунга ССРЭ кубогу дээш. 17.10 — «Поэзия» альманах. 18.35 — «Музыка киоскузу». 19.05 — Делегейде болуушкуннар доозчулалы. 19.20 — Чаалаг-тергелиг фигурлуг чүүгүлаашкынга Европа чемпионады. 20.00 — Тамчыктыг удуур, чаштар!». 20.20 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.30 — 23.20 — «Адмирал Ушаков». Уран-чечен фильм.

18. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Док. телефильм. 9.15 — «Дамыракыгаштар». 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелинге баарды боор тур мен!» 11.15 — «Кадыкшыл». 12.00 — «Эртенги почта». 12.30 — «Москва». 12.40 — Кедээниң шагы. 13.40 — «Музыка киоскузу». 14.10 — «Музейлерде болгаш делгелге залдарында». 14.45 — «Лес, в который вы никогда не войдешь». Уран-чечен телефильм. 15.55 — Уран гимнастика талазы-биле Европа чемпионады. 16.55 — «По законам мужества». 17.25 — Ракета шериглериниң болгаш артиллериниң хүннүгге. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — Мультфильмнер. 19.25 — Концерт. 20.00 — «Аян-чоруукчулар клуби». 21.00 — «Ye». 21.35 — Оперетта режиссериниң концерти. 22.40 — Телемедээлер. 22.45 — 23.00 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35 — Концерт. 8.55 — Орус чугаа. 9.25 — «Дириг аныяннар ыыдыралы». 10.25 — Концерт. 11.15 — Бүгүдегге стадион. 11.55 — «Тоолдуң аалчылары». «Садко». Уран-чечен фильм. 13.40 — Эртем-нептерелдиг фильм. 14.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Жальгирис» — «Днепр». 14.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 16.05 — «Фестивальлар... Конкурстар... Концерттер...» 17.00 — «Крах инженера Гарина». Дорт серилиг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 18.05 — Фильм-концерт. 18.55 — Суг болзуунга чурттар аразының эш-хүүрүнүң ужуражышкыны. ССРЭ-биле Венгрияның шилиндек командалары обнаар. 19.25 — Бистің корреспондентилеривис чугаалап турлар. 20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар!». 20.15 — Улустуң аалгалары. 20.30 — Чурулга уран үүлү. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.00 — «Корабля штурмуют бастионы» Уран-чечен фильм.

Солунуң дараазында номери ноябрь 16-да үнер.

Редакторнуң оралаачызы А. С. ДЕМБИРЕЛЬ.

КУБОК ШКОЛАДА

Кызыл-Мажалыктың № 1 школазының спорт залынга хол бөмбүүнүн маргылдаазы эрткен. Анда каш-даа команда киришкен.

Кызыл-Мажалыктың № 2 ортумак школазының командазы шупту удурланыкчыларын тиилээш, кубок алган. Ол команданың спортчулары А. Донгак, Н. Амырда, хоочунар Б. Монгуш, Д. Куулар кашпагай ойнаан, карукчуларны сонуургаткан.

А. ООРЖАК.

ПЕРМЬДЕН АНСАМБЛЬ

«Сочи-78» Бүгү-россия совет ыры конкурузунуң дипломантызы Пермь филармониязының ыры-хөгжүм ансамбли «Контраст» найысылаа Кызылга далдап чораан. Солун программалыг концертин ансамбль ноябрь 7-8-те найысылаа Кызылдың чурттакчыларынга бараалгаткан.

Аныяк композитор В. Киселевтуң «Карнавал» деп ырының шупту ансамбльдың күүселдезиниг-биле концертти ажыткаанын көрүкчулер чымы-биле үлүүп алган. Хөлүг, омак аялгалар колдаан күүселделе залдын сонуургалын чаалап алган, карукчулер динмиттиг адын часкаашкыны-биле артистерни катап-катап чалап турган. «Бойдусту камгалаалы» деп хүннүң, чугула темазынга бижиттинген оратория, аныяк композиторлар Владимир Пресняковтуң, Игорь Дороховтуң ырылары оизагай хангыланып дыңналган.

Ансамбльдың удуртукчузу, Бүгү-россия конкурузунуң (1978 ч.) лауреаты Виктор Руденко коллективиниң дугайында сонуургадын мынчаар чугаалаан. Ансамбльде 17 кижи, оон иштинде чогаалдыкы составта 13 артист бар. Оларның аразында чедиги Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаттары Александр Сумашевский (пианист), танцылыглар Ольга Левина, Виктор Никонов. Ансамбльдың кол угланнышкыны — ыры, танцы, пародиякы черелештир каттыштырып турар. Программазында хоочунда-даа, аныяк-даа композиторлар Марк Фрадкиниң, Александра Пахмутованың, Владимир Быстряковтуң, Владимир Пресняковтуң, Игорь Дороховтуң болгаш оон-даа өскелериниң ырылары киргеннер. Боттарының репертуарын, угланнышкынын тывар, утка-шынары ханы, карукчулерге солун болдурар дээш коллектив кыымак ажылдап турарын В. Руденко лемдеглээн.

Ансамбльдың артистери Совет Эвилелиниң ангы-ангы хоорайларынга Минск, Донда-Ростов, Владивосток, Сахалин, Калининград дээн өске-даа хоорайларга чораан. Москванга, Кемеровонуң, Красноярск, Алтай крайларының чурттакчыларынга концертин бо чайын олар көргүскен. Бо удаада ансамбль Норильск хоорайдан Кызылче дорт чедип келгени ол.

Аныяк солист Александр Сумашевский болуп совет артистер-биле кады Афганистанга четкен. Сараевога (Югославия) Олимпий оюнларының үезинде совет артистерниң көргүскени культура программазынга Виктор Руденко биле Александр Сумашевский олар киришкеннер.

Солистер Владимир Пересторонниниң күүселдеринде «Чай төгген», Наталья Кочуриентің «Эргимим, сеңзэ багай өүе кылбадым» деп ырылары карукчулер сонуургалбиле хүлээп алган.

Виктор Руденконуң күүселдеринде композитор А. Морозовтуң «Бистің уругларывыс», деп ырының бүгү залы артистиле кады ырлажыр, адыш өскаашкынны уудуктелбейн турган.

Н. ООРЖАК.

Ойлаар

Республиканга шоолар булуттаар, чагбас. Сонгу-барының чүктеп хаттың күжү сөскүдада 5-10 метр. Дүне агаарының температуразы 30-35, чамдык черлерге 22-27 градус соок болур. Хүндүс 19-24, чамдык черлерге 15 градус чедир соор.

Автоорукларга кестуру эки, тэйгактаар.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Дүне агаарының температуразы 32-34, хүндүс 20-22 градус соок болур.

КИНО

НОЯБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Преферанс по пятницам» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «След сокола» 9.30, 13.10, «Чужая пятница» 11.40, Клуб «Подружка» 15.00, «Умеющий молчать» (2 серилиг) 17.15, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Один и без оружия» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 (узаткан) шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралаачыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлетпүр «иилдестериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу иилдестериниң 2-37-13, чаргы «иилдиниң 2-41-27, информация «иилдиниң 2-20-60, культура «иилдиниң 2-23-54, «ооз ажыл-агый «иилдиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун «елбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2082.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүрүе комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1;

ТС—01404

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 263 (12653) | 1984 чылдың ноябрь 16, пятница | 1925 чылда үнелеттинген | Өртээ 3 коп.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Михаил Венедиктович Горбачевскийниң удуртканы бызаңчылар бригадазы оон бирги беш чылдың дөрт чылында 1115 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын шингээдир планын 3 чыл 10 айлар дургузунда күүсеткеш, чаруштың мурнуку одуруун эзлээн.

Найыралдыг бригада хоорайның эзеин ким тудугларын ажылгалга киришкеш, бо хүннерде уруглар эмнелгезинин соматика салбырында шалыпкын ажылдап турар.

Дуржулгалыг бызаңчылар, коммунист Эрес-оол Ооржак, Валерий Папый-оол, Сергей Монгуш болгаш оон-даа өскелер мергежилин бедидип, дөртү разрядты чедип алганнар.

Мурнакчы бригада чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 60 муң рубльдиг ажылдарын күүсеврин хүлээнгеи.

ЧУРУКТАРДА: бызаңчылар (алдында) В. Папый-оол. С. Монгуш; (үстүнде) В. Баазан, И. Монгуш олар ажылдан турлар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КИЖИЗИДИЛГЕ АЖЫЛЫНЫҢ ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

Чер-черде партия организацияларының СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, хөй талалыг кылып чорудуп турар ажылдарында ноя черни масса чонну бедик идейлиг чоруукка кижизидери, оон амыдыралдың совет хевириниң дүрүмнерин сагып чүрттаарын чедип алыры эзеп турар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненко: «Бистиң идеологтуг ажылывыстың бүгү системазы инструмент бүрүзү беду тускай үннүг, бодунуң аялгазын ырлап турар, а оларның аразында чаңгыс аай болуур чоруун билдилиг дирижер башларып турар эки тургустунган оркестр ышкаш ажылдаар ужурлуг. Пропаганданың үнүн неззде бистиң партиявыстың айтылышыннары-биле, кижилерниң сонуургалы-биле доктаамал шууштүрүп көөру, улуг Ленинниң чугаалаанны ышкаш, «сес ажыл-херек-биле карышпас» болуурун чедип алыры —идеологтуг ажылга партийниң удуртулганың ноя негелделери ындыг» деп айткан. Сөөлгү үеде ол стратегтиг сорулганы күүседиринге эвээш эвес ажылдар ыыдынган деп чүвени амыдыралга көргүзүп турар. Партия комитеттериниң идеологтуг ажылының практиказында кижизидилге ажылының бүгү хевирлерин деңге ажыглаары, ажыл-агыйжы, организаччы болгаш кижизидилге ажылын чаңгыс аай кылып чорудары идепкейжип турар апарган.

Кайда-ла идеология ажылының бүгү кичээнгейи күш-ажылчы коллективтерге, партия эге организацияларынче угланган болдур. ол черлерде ажыл-агыйжы эки чедишкиннер туруп болуур. Он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедишкинниг күүседир дээш база Совет Тываның 40 чыл ооңга алдар болдурган чаруш-ка чедип аяган күш-ажылчы чедишкиннеом дээш 28 коллектив, бүдүрүлгениң 318 мурнакчылары РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел биичиктери, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел биичиктеом-биле шаңнаткан, Россия Федерациязының болгаш республиканың алдарлыг аттарын аяган.

Кызыл райондан «Тиилеңге», «Көк-Тей» совхозтар, күш фабриказы, Кызыл хоорайдан дааранылга фабриказы, «Тыва септелге-тудуг» трест, Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгези, Эрзиниң хереглекчилер ниитилели шылгараан. Бо күш-ажылчы коллективтер өскелерден чүүк-биле ылгалып турарын? Ол бүдүрүлгелерде, бир-ле дугаарында, ажылчын бүрүзү, кижи бүрүзү күш-ажылды чогаадыкчы ёзу-биле көөр, бодунуң ажылдап турар черимин ёзулуг эзэн болур, бүгү-ле чүвеге эз-халыысалгалыг болур, каналгалыг, хумагаландыг ажылдап билир, ажылдың эчис түүнели дээш хууда харыысалгалыг болур чоруун чедип ап турар. Ук коллективтер партия, профэвилел, бүдүрүлге хуралдарынга, социалистиг чарышты организастап чорудуп турар үеде, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң кичээлдеринге базаа ол ышкаш кижилер-биле тускайлаң ажыл үезинде ол угланыышкынны доктаамал чорудуп турар. Коллективте найыралдыг байдал, кижи бүрүзүнүң хүлээнген ажылы дээш бедик негелделии ол коллективтерге нуруне планнарын, боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин чедир болгаш ажыр күүседир арганы берип турар.

Амгы үеде чер болганда совет улустуң Ада-чүрттүң Улуг дайынынга фашистиг Германияны тиилээнинің 40 чыл ооң төлептиг үткүүр дээш ажыл хайныышкынны чоруп, күш-ажылчы коллективтер бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап, он бирги беш чылдың планныг өнаалдаларын чедишкиннинг күүседир дээш нүүленишкинниг ажылдап турар. Партия организацияларының сорулгазы болза ажыл-агыйларның, бүдүрүлге коллективтериниң мурнакчы эгелээшкиннерин деткип, ындыг эгелээшкиннерге хамаарыштыр агитация-пропаганда болгаш организаччы ажылдарны доктаамал чорудуп, кижи бүрүзүнүң бедик бүдүрүкчүлүг, харыысалгалыг ажылдаары, күш-ажылчы сагылга-чуруумуг болуру—ол бүгү дээрге кижи бүрүзүнүң чүгле хамааты хүлээлгези эвес, харын патриотчу херээ болур деп чүвени медереп билир кылдыр ханы тайылбырны чорудары болуур.

Идеология ажылының практиказында кижизидилгениң, байлак дуржулгазын ажыглаары, кижилер-биле ажылдың эн дээштиг арга-методтарын шиңгээдип алыры, ёзу барымдаалаар, нарак чаар чоруктан дүрген үштунары негеттиниң турар. Бо талазы-биле ажылдарны «Совет Тыва», «Шекпээр», «Алдан-Маадыр» совхозтарның партиомнары, Кызылдың сүт комбинадының партия организациязы чорудуп турар. Организаччы, идей-кижизидилгелиг ажылды чорударының, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаарының эки дуржулгазын бо черлер мөөнней ап турар.

А «Октябрь 30 чылы», «Улуг-Хая» дээн ышкаш чамдык совхозтарда малдың өлүп-хораан чоруу хөй, оон продуктулуу чылдан чыяче чавыс хевээр артып турар. Ону өскээ ажыл-агыйның специалистериниң, совхозтуң ажылчыннарының ортузунда кижизидилге ажылының четпес чоруп турары-биле тайылбырлап болур. Малды ажаап, кадарарының технологиязын сагывас, фермаларда, хойжу турлаларда күш-ажылды эки организаставас, уксаажыдылга, селекция ажылын чедир чоруттас түүлдер бар. Чөн ортузунга кижизидилге ажылынга онза чугула рольду ажыл-агыйны чорун, ажылга шыңгыы контроль, күүселдениң хыналдазы, кижилер-биле ажылдың түүнелдиин чедип алыры дээш демисел ойнаар ужуулуг.

Идеология фронтузунуң бүгү дайынчыларының, коммунист бүрүзүнүң хүлээлгези —кижилер ортузунга ажыл чорударының буянныг болгаш харыысалгалыг херээнге нүүнүн, энергиязын харамнанмайн ажылдаары, совет кижилериниң угаанбодалынга, сетиил-сагыжынга социалистиг ниитилелдиң идеяларының шынныын сес болгаш ажыл-херек-биле ханы бүзүреңири, күш-ажылчы коллективи, ог-буле школа, социал болуп бүрүзүнге идейлиг салдарны чедирери болуур.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Совет Тываның 40 чылын төлептиг үткүүр дээш база пинти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол углавышкынларынга дүүштүр школаларны чаа өөредилге чылынга белеткээр талазы-биле республиканың социалистиг чарышының түүнелдин үндүрген. Башкылар коллективтери, улус өөредилге органнары партия, совет организацияларының удуртулгазы-биле школаларны, интернаттарны чаа өөредилге чылынга белеткээр, оларның өөредилге-материалдыг баззазын быжыглаар талазы-биле тодаргай ажылдарны чорутканнар.

Школаларның болгаш интернаттарның хөй кезиин ой-шаанда, эки шынарлыг кылдыр септен белеткээн, одаар түүлдер болгаш дериг-херекселдер-биле четчелеттинген. 624 кижи өөренир Сукпак школазы ажыглалда киргеп. Кызылдың № 2 школазынга база Хадын, Шүй школаларынга немелде тудугларны кылган.

Бүгү-чаанга ортумак өөредилгени боттандырар талазы-биле школаларның кол көргүзүлгери бедээн. Школачылар хаара тударының улус ажылагый планы 100,8 хүү күүсеттинген. Эрткен чыл-биле деңнээрге узуткан хүн бөлүктеринде база изиг чем-биле хандыртынган өөреникчилер саны өскен.

Чөөн-Хемчик, Танды, Эрзин районларының школаларының башкылар коллективтери чаа өөредилге чылынга белеткелди эки чорутканнар. Бо районнарның школалары септелгеин шынарлыг кылып, одаар түүлдү, дериг-херекселдерни четчелээн, башкы кадрлар-биле хандыртынган. Ук районнарның шупту ортумак школалары кабинет системазын ёзугаар ажылдап турар. Ында школачылар өөреникчилерниң бүлүк-бүлүк бригадаларында, аргаарыг бөлүктеринде, күш-ажылдын болгаш дыштанылганың лагерьлеринде эки киржип турар.

Чамдык школаларның чаа өөредилге чылынга белеткелинде шынгыы четпестер бар болган. Капитал болгаш агар септелгени чамдык школалар багай чорутканнаан. Кызыл, Өвүр, Тес-Хем, Улуг-Хем, Сут-Хөл, Мөнгүн-Тайга районларының интернаттарында чүрттап турар өөреникчилер идик-хеп болгаш орун херекселдери-биле чедир хандыртыммаан. Өөредилге-кижизидилгени чогумчалыг чорударынга интернаттарда байдал таарымчалыг эвес болуп турар. Оон улампыдан интернаттарга чүрттаар ужурлуг күрүне хандырылгазында чамдык уруглар хүү башкынарда чүрттап турар. Уруглардың аъш-чемнинге көрдүнген түүлдерин чедир ажыглавайн баар таварылгалар база бар.

Республиканың тудуг организациялары улус өөредилге объектилерни ажыглалга киирерин саададып турар. «Тыва совхоз тудуг» каттыжымышкын Баян-Кол ортумак школазының тудуун, Ак-Туруг ортумак школазынга немелде тудугну ажыглалга киирерин үскен. Тожу, Каа-Хем, Бай-Тайга районнарның чамдык школаларында одаар-түүл четес дужурутнмээн.

Школаларны чаа өөредилге чылынга белеткээр талазы-биле социалистиг чарыштың тиилекчини Чөөн-Хемчик район болган, ук районга СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун тыныс-ыр. Районнуң школаларынга 3 муң рубль түнге өөредилгениң техниктиг херекселдерни болгаш көргүзүг материалдарын бээр.

Өскээ черни Танды районга тыныс болгаш районнуң школаларынга 2 муң рубль түнге өөредилгениң техниктиг херекселдерни болгаш көргүзүг материалдарын бээр.

Үшкү черни эзлээн Эрзин районнуң школаларынга бир муң рубльдиг техниктиг херекселдерни болгаш көргүзүг материалдарын бээр.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИ-БИЛЕ

Чөөн-Хемчикте «Тыва» совхозтуң дирекциязы болгаш партбюрозу совхоз бүдүрүлгезинге керээлиг арганы кептерелдир, күш-ажылга депшилгелиг арганы шиңгээдип алыр талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорутканнар. 1983 чылда бригада керээзин хову ажылдарынга шиңгээдип алыр дугайында бүгү коммунистерниң ниитилелинга чугаалажып көргеш, ол талазы-биле тускай докладлы партбюро хүлээп аяган.

Күш-ажылды бригада керээзи-биле чорударының дуржулгазын специалистериң экономиктиг өөредилгезинге кииргеш, өөренип турган.

Бо чылын бригада керээзи ёзугаар бирээзи-ле 6 кижиден тургустунган үш звено ажылдап турар. Оларның ийизи керээлиг хүлээлгезин «едишкиннинг күүсеткен. Кошкар-оол Омдарның бригадазы 36 гектар шөлге мал чему культураны тараашы, га бүрүүнден 81 центнер дужүтү өстүрген. Ким-оол Хертектин звеноозу 10 га картофельды тараашы, га бүрүүнден план ёзугаар 86 тонна дужүтү алыр турган, 90,2 тонна чедиргеп.

Бо чылын «Тыва» совхозта малчыннарга шалым төлевирин республиканың Көдээ ажылгый министерствозунуң специалистериниң ажылдап кылганы тускай керээ ёзугаар чаа хевирже шилчиткен. Төлевирин хойдан алган продукцияга хамаарыштыр санап турар.

Кылдыңып турар ажыл-биле чергелештир партбюро болгаш дирекция күш-ажылга депшилгелиг арганы ажыглаар талазы-биле четпес ажылдап турар. Совхозта бригадаларны болгаш звеноларны керээлиг арганга шилчидер талазы-биле перспективтиг планны тургустаан. 1984 чылда керээлиг арганга шилчиринниң дугайында айтырыгны совхозтуң техниктиг, чөвүлелинге чаңгыс-даа чугаалашпаан.

Коллективтиг керээже шилчээн бригадаларның болгаш звеноларның бүдүрүлге ойаалдаларын долу ажылдап кылбаан. Техниканы быжыглаарда оон ажылдап кылыр нормачижээн санавайн турар. Чамдык бригада, звеноларны чогуур техника-биле хандырбаан. Оон чылдагааны-биле чамдык керээлиг арганга шилчээн звеноолар часкы хову ажылдарының эгезинде-ле сандарай берген. Чижээ, Орус-оол Монгуштуң звеновун техника-биле хандырбаан. Бригадада техниканы чөп ажыглаарынче совхоз дирекциязы кошкак кичээнгей салып турар.

Үстүнде айттынган болгаш өске-даа четпестер совхоз дирекциязының, партбюроның база кол специалистериниң деңшилгелиг арганы шиңгээдип алырынче кошкак кичээнгей салып турар. СЭКП райкомунуң бюрозунуң докладлы күүседир талазы-биле «Тыва» совхозта партбюро кошкак ажылдап келген. Деңшилгелиг арганы бүдүрүлгеге шиңгээдип алыр талазы-биле бригада, звено бүрүзүнге хуралдарны эрттиргеш, тускай планны ажылдап кылыры негеттиниң турар.

К. МОНГУШ.

БЕЛЕТКЕЛИВИС БАГАЙ ЭВЕС

Ажыл-агый кыштаглаашкынга белеткелди май айдан эгелээн. Мурнуку чылдарга деңнээрге, бо чылын ук ажыл организастыг байдалга чорутунган. Маная «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп чарыш улуг рольдуг болган. Социалистиг чарыштың бүгү негелделерин олче угландырдывыс. Партия комитеди, дирекция, көдээ Совет күүскому, профэвилел болгаш комсомол комитеттери чаңгыс деминг ажылдап келген. Моон ачызында чамдык чедишкиннер чедип алдынган.

Кыштагларда капитал септелгени тудугжу бригада кылган. Үүрмек септелгелерни малчыннар боттарының күжү-биле чорутканнар. Кыштагларда белеткел ажылдарын чогуур хуусаазында доозары-биле (сентябрь ондан октябрь онга чедир) малчыннар ортузунга шалыпчы айны чарлаан турган. Ынчангаш кажаалар-даа, малчыннарның бажын-балгазы-даа багай эвес белеткеттинген. Кыштаглаашкынче киреринин мурнунда эрткен чылгы четпестерни катаптаваныче салып салып, ылангыя төрүүр коданнарже кол кичээнгейни угландырып, оларга бүгү таарымчалыг байдалды тургузарын дугуруштувус. Шупту 29242 баш шээр мал бар. Шанчынын № 2 хойжу бригадазының (бригадирин С. Дутар-Сүрүн), Белдиң хойжу бригадазының (бригадирин М. Шойдет) малчыннарының кыштаглаашкынга белеткелиндеш өскелерден эки. Малчыннар Даниил Даңгыт, Дава Серемма, Олчамай Даш, Лопсан Чүргүй-оол болгаш өскелериниң-даа кышка белеткеин эки. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Д. Олчамай кыштаан бүрүн септен-селээш, 25 тонна сигенин, 3 тонна будук-бүрүкү кыштаанда чедирип алган. Амгы үеде ыраккы коданнарже алаактардан сиген соорту-ру уламчылавышан.

Кыштаглаашкында четпестер эм-даа бар. Чамдык кыштагларга чугула херек туйбу болгаш шил чедишпейн турар. Ажыл-агыйда суг соортур чеди машинаның ужу ам-даа септелгеде турбушаан. Беш кудуктуң бирээзи белен эвес. Саваң пресстээр болгаш ону кыштагларже чедирер ажыл дужут ажаалдазының узамдыкканындан саадан турар. Сиген болгаш силосту кайызын-даа 4 муң тонна кылдыр белеткээн. Эрткен чылга деңнээрге, мал чеми хөй.

Малды чемгерер, суггарар үелери, немелде чеммер бээр чуруму сагыттынмайн баар таварылгалар бо-ла тургулаар. Мындыг түүлдер тускай эртемнигларни болгаш малчыннарның харыысалгазының кошкаандан болгулай бээр. Ол болгаш өске-даа четпестерни болдурбас, кыштаглаашкынны организастыг эрттирер дээш тодаргай хемчеглерни боттандырып ажылдап турар бис.

Т. ЧЕЧЕК-ООЛ.
Улуг-Хем районда «Найыралы» совхозтуң партком секретары.

БҮДҮНГҮР, ШЫНАРЛЫГ

№ 48 тудуг эргелелинде Петр Крицанович Войтюктуң бызаңчылар бригадазы Улуг Октябрьның байырлалын күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткаан. Он айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын бригада 109,2 хуу күүсеткен.

П. Войтюктуң 13 кижи составтыг бригадазында колдуунда дөртку разрядтыг, бедик мергежилдиг бызаңчылар бар. Оларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедик болуп турары таварылга эвес. Он айларда чаңгыс кижиге онзаштыр кылыры план ёзугаар 15369 рубль болза, херек кырында 25971 рубль, азы 169,6 хуу чедип турар. Он айларның планындан ажыр бригада 30 муң рубльдин тудуг ажылдарын кылып бүдүргеп болгаш ол чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезинин күсели-биле чедип алдынган. Бригадир Петр Крицанович ажылды шын организастарынче, сагылга-чуруумну быжыглаарынче кичээнгейни салып келген. Кижи бүрүзү даарта кандыг ажылды кылырын, бөгүн чежени, канчаар кылганын бригадир үргүлчү тодарадып, түмеп турар. Кылдынган ажылдың шынарын доктаамал хынаап, негелдеге дуушпейн турар болза, күүседикчи кижи дораан эде кылырын бригадада чурумчуткан. Оларда ажылды эде, катап кылыр таварылгалар барык чок, бызаңчы бүрүзү улуг-нормазын ажыр күүседип турар. Чаа келгеи аныяктарны дуржулгалыг кижилерге быжыглап, өөредиир чанныл болган.

Бригадир боду 20 ажыг чыл тудугжулап, оон иштинде 6 чыл бригадирлеп ажылдап келген. Ол бодунуң ажылын эки билир, ажылга негелделии-биле эш-өөрүүнүң хүндүктелии чедип алган.

Хоочун бызаңчы Иван Петрович Барахтаев 30 ажыг чыл иштинде тудугжулап ажылдап келген. бызаңчының, паркетчиктиң дээш өске-даа холушкак мергежилдерге эвээш эвес аныяктарны өөреткеен. Чамыян Иргит, Василий Куулар, Виктор Пяткин болгаш оон-даа өскелер ында 8 чыл ажыг ажылдаан, кызымак, төлептиг ажылы дээш хөй удаа шаннадып-мактатканнар.

Бригаданың бо чылгы алдынган социалистиг хүлээлгезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1,5 хуу бединдерни, тудуг-монтаж ажылдарының шынарын «эки» демдекке хүлээдирин база ажыл шагын чыллагаан чок үзер чоруктарны болдурбаанын чедип алыры көрдүнгеи. Хулээлгеде көрдүнгеи пунктулар шуптузу чедишкиннинг күүсеттиинин турар. Эрткен он айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан үсчок ажыр бедиткен болгаш оон күсели-биле 30 муң рубльдин тудуг-монтаж ажылдары кылдынган. Ол ышкаш бригаданы кылганы тудуг-монтаж ажылдарының шынары багай эвес үнелелди ап турар. Ынчангаш ол эки көргүзүглер тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиңгедириңге салдарлыг болуп турары чугаажок.

№ 2 школаның улаштыр туткан корпузунда, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының 440 орунлуг общежитиезиниң тудуумга, Магистральная кудумзузунуң мурнуу чүүнде кварталда чүрттаалга бажынарының тудуунга П. К. Войтюктуң бригадазының киргеен улуг-хуузу эвээш эвес.

Мурнакчы бригада ам бо хүннерде удаваас ажыглалга кирер № 2 бажының тудуунда ажылдап турар.

Н. ООРЖАК.

БИСТЕН ХАМААРЖЫР

Кара чажымдан турз Аянгатының. Барлыктың шолдеринге аът, шары-биле тараа тарып, ону хол кадыры-биле кезип, шаага бастырып, уургайга ажаан чораан болгаш адыр тараанны үнези кайы хирел деп чүвени коичуг эки билир мен. Элиг кежиннен кылган ырыкташ чүвүрүт оолак шаанда ашактар-биле кады бүгү бажы чайын турганымны ам-даа утпаан мен. Тускай даамыл сугну кижи бүрүзүнге үлеп каар, араттар, бодунуң ооруун четтиксин маная турар яйын. Хол-биле каскан сумунуң кулактарын дамчаан суг черни суггарарга, оон-биле кады мээн база суксуум ханыр турган ышкаш кылдыр сагындырар.

Хөөрем чок. Барыын-Хемчикти бо-ла тараа, сула, сиген өстүрүп турар ховуларын мээн караамга көөлдүр-ле ажыглап эгелээш, бо хүннерге чедир болбаазырадып келди. Сөөлгү чылдарда тарылга шолунуң хемчээли дыка алгаан болгаш оон ажыглалы өскээн экижээн. Оон бир кол үндезини суггаттыг черлерни чөп ажыглап турар апарганында деп билир мен. Бо ажылды улам ындай гайзырадырынга улут идигни чоокта чаа болуп эрткен СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1984 ч.) Пленуму бээр-даа. Бистиң районнуң «Суггат» бүдүрүлге каттыжышкынының ажылчыннары ук Пленумнуң материалдарын ханызы-биле өөренип көргеш, оон шиитпирлерни амыдыралга боттандырар талазы-биле сорулгаларывысты тодаттывыс.

Сөөлгү үеде суггаттыг черлерниң беримчези дыка улуг апарган деп үстүнде айыттым. Ам ону тодаргай сан-түүнер-биле бадытказарын оралдажын көрейн. Мээн харыылаан турарым «Барлык» совхозтуң төп участогунда 36 кижи составтыг алды звено 2057 гектар черни суггаргаан. Оон иштинден 1037 гектарга хөй чылдыг, 295 гектарга чаңгыс чылдыг сигенин, 600 гектарга кукурузаны тараан. Черни болбаазырадырының агротехниктиг чурумнарын сагын, суггатты багай эвес организастаанындан, ылангыя кукурузаның ногаан массазының дужүү багай эвес болган. Нинти шолдүн гектар бүрүүнден-не оон ортумак дужүү 141 центнер болза, мурнакчы суггатчылар Агбаан Салчактың, Кызыл-оол Хертектин звеноларынга быжыглаан шолдеринин гектар бүрүүнден-не 170 центнер чедир кукурузаның ногаан массазын алган бис. Хөй чылдыг сигенинің дужүү база багай эвес, гектардан-на 30, а чамдык черлерге 50 центнер четкен. Район Совединиң депутады, совхозтуң эң хоочун болган мурнакчы суггатчызы Шылыраа Хомушкунуң звеноозу хөй эвес, 50 гектар черни суггаргаш, аная кызыл-тасты тараан. Оон дужүү база эки, гектардан-на 15 центнер болган.

Мээн манаа чугаалаксан каан турар бир чүүлүм—черге бистиң хамаарылгавыс. Ону Не-чер деп адаарывыс таварылга эвес-ле болгай. Чамдыкта черге хамаарылгавыс кончут-ла хажагай ийин. Келир үеэн бодавас, чүгле хүнүн болзаар— немгеримчи черниисти чөп ажыглавас аан. Черге хамаарылгавыс кандыг болдур —ол аная мичаар харылаар болгай. Ынчашташ аная мичаашыыр, ону хумагалаар керек.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

ОРУКЧУЛАРДА

Улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң депутады Ф. Курбановка удуртканы бригада орук-септелге эргелелиниң коллективтериниң аразында калбаргаи чарышка мурнакчылардың одуруунче үнгееп. Бригада септелге ажылдарын дыска хуу, сарда, эки шынарлыг чорутканнар.

Чыл эгезинде алган социалистиг хүлээлгелерни болгаш уткуштур планнарын дыка хөй бригадалар, звеноолар, түс-түс ажылыннар күүседиккеннер. Хөй чыл ажылдаан туштажылар Х. Х. Доржу, Б. В. Чузас-оол, В. П. Грачёв хуула социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде доозутканнар.

Бистиң корр.

МУРНАКЧЫ ЧОЛААЧЫЛАР

Ак-Довурак АТБ-зи он айларда бүгү көргүзүглер талазы-биле планын күүседиккен. Бо үе дургузында улус ажылагыйының 11 миллион тонна ажыг чүүгү өөрттүгеен.

Чоланнылар ортузунда кадбаргаи социалистиг чарышка

А. А. Алексеев, Х. Ю. Тунгаев, В. Д. Даваагай, Э. М. Суккан олар тиилекчи болганнар. Мурнакчылар техникага камнаг болуп, кывар-чаар чүүлдерни хамнап ап турарлар.

Бистиң корр.

Партийжи информациялар

КӨСКҮ АГИТАЦИЯ КӨРҮЛДЕЗИ

СЭКП Кызыл хооркому көскү агитациямны көрүлдезин пайысылалдың үлетүр бүдүрүлгелериниң, организацияларының, өөредилге чөрлериниң аразында чарлаан. СЭКП-ниң XXVI съездиниң, партия Тес Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр көскү агитациниң хевирлерин база херекселдерин ажыл-агый болгаш политиктиг соруглаларын шиитпирлээриге ажыглаары, аңаа партия эге организацияларының удуртулгазын күш-телдирери-биле көрүлдеин чорутқан. Совет-Тывениң 40 чылынга белеткел үезинде бо лемчет идепкейжээн болгаш дыка хей эки чүүлдер хоорайга кылдыңган.

Даваныңга фабриказында, авиабүдүрүлгеде, сүт комбинатында, типографиада, № 4 школада, № 1, 3 автотранспорт бүдүрүлгезинде, Тыва коммунизмергода, автоорук техникумунда болгаш өске-даа коллективтерде партия организациялары көскү агитациниң кижизидикчи болгаш мобилизаччы күжүн биилдилиг-биле ажыглап турар.

СЭКП хооркомунуң бюрозу чарлаттынган көрүлдениң түп-нелиг үндүргеш, даваныңга фабриказын, авиабүдүрүлгени, Сельхозтехникумнуң Кызылда транспорт бүдүрүлгезин, № 4 школаны, автоорук техникумуну көрүлдениң тилекчизи деп саналаш, шаңналдарны тывыскан.

Көскү агитацинны эки-жидер дээш ап чорудуп турар хемчеглер-биле чергелештир четтестерни бюрога айтып, моон соңгаарны соруглаларны тодарлайлаан. «Тыва тудуг» трестин тудуг эргелелдериниде, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының, харылаанының. Кодээ ажыл-агый министерствозунуң автобазаларында, мебель фабриказында партия эге организациялары көскү агитацинны эки-жидер хемчеглер албайы турарын бюрога четпес деп демдеглээн.

Ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш хей-шиитичи идепкейин көдүреринге көскү агитациниң бүгү-ле хевирлерин база херекселдерин ажыглаарын эки-жидер хемчеглерни доктаамал алырын «Тыва тудуг» трестиң парткомунга, партия организацияларынга, ажыл-агый удуртукчуларынга дааскан. Ол мынаан көскү агитацинны коя утказын улуг Тиилелгенин 40 чылынга белетиеле, 1984 чылдың болгаш шиитиг он бирги беш чылдың планныг онаалдаарын база социалистиг хүлээлгелерин күш-ажылчы коллективтерниң чедишкининг күүселдиринче мобилизаттаарынче, СЭКП-ниң XXVII съездинин төлептиг үткүүрүнче үгланды-рарын айытқан.

СЕКРЕТАРЬНЫҢ ХҮНҮ

СЭКП Улуг-Хем райкому партия эге организациязының секретарының хүнүн эрттирип турар. Районда 30 партия эге организациязы, 47 бригада партия организациязы, 34 партбелүк бар, оларның шүптүзүнга секретарь хүнүн чорутқан.

Партия райкомунуң ажылдакчыларын эге организацияларга хуваган, олар аңаа баргаш, партия эге организациязының ажылы-биле танышкан. Партия эге организациязының планы, оон күүселдеин, партия хуралдарын эрттиреринге белеткели, орта коммунистерниң киржилгези, хүлээлгалган шиитпирлерниң күүселдеин, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылы, партийжи даалгаларны хуваараны, оон күүселдеин, хей-шиитичи организацияларынга удуртулга, коммунистерниң хүүда үлегери, планныг онаалдаарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни амыдыралга боттанды-рар дээш чүү кылып турары, мурзакчы дуржулганы нептеридип турары, херек эмгелели болгаш өске-даа партийжи амыдыралдың айтырыгларын сайгарып көргеш, партия эге организациязының секретарынга практиктиг дузаны чедирип, сүмелерни берген.

СЭКП райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржак район-нуң хереглекчилер шиитилелиниде, «Күш-ажылдың хостуг» совхозтуң Торгалыг салбырында партия эге организацияларының секретарьлары-биле ужуражып, ажылы-биле танышкан, чогуур дузаны чедирген. СЭКП райкомунуң секретарьлары, киллис эргелекчилери болгаш өске-даа ажылдакчылары бо ажылга идепкейлиг киришкен.

С. САГААН.

СЭКП райкомунуң инструктору.

УЛУГ СОНУУРГАЛ-БИЛЕ

«Билиг» нитилел организациязының республика баштаар чериниң болгаш Кызыл хоорай организациязының президиуму ургларының идей-политиктиг, күш-ажыл, мөзүг-шынар, эстетика болгаш спорт база күш-культура талазы-биле кижизидилгеге өг-бүленің ролүн бедидер соруглар-биле чурттакчы чон ортузунга педагогиктиг билиглерни пропагандаларын күүшүлдерери-биле «Өг-бүле болгаш школа» деп темага белүк лекциялы номчуурун организастаан. Бында ССРЭ-де улус өөредилгезиниң бүгү системазын сайзырангайжыдар талаазы-биле алды кол тема киргеи.

Оларның баштайгызы бо чылдың ноябрь 18-те болур. «Школа реформазы — ССРЭ-де улус өөредилгезиниң бүгү системазын сайзырангайжыдарынга эртемге үндезилеттинген программа» деп темага лекцияны ССРЭ-ниң Педагогика эртемнериниң академиязының президиумунуң эртем секретары, педагогика эртемнериниң кандидаты. Бүгү-эвилелдиң «Билиг» чинтилелиниң лектору Г. Д. Дмитриев номчуур. Оон солун, бедик утка-шынарлыг лекцияны республиканың курсаажыдылга каттыжышкынының, столоваалар болгаш ресторанның трезниниң, даваныңга фабриказының, Кадык камгалал министерствозунуң автобазазының, «Тыва көдээ тудуг» трестиң болгаш оон-даа өске дыка хей черлерниң күш-ажылчы коллективтериниң кежигүнери улуг сонуургал-биле дыңнаан. Коммунистиг бүзүрелге, күш-ажылга, интернационализмге, хей национал Тараа чуртка ынакшылга өзүп орар салгалды кижизидериниң айтырыгларынга лектор доктаваан. Дыңнакчыларның салган айтырыгларынга лектор делгеренгей болгаш чедиңгир харыны бергеи.

К. БУДУК-ООЛ.

«Билиг» нитилелиниң Тыва республика организациязының харысалгалыг секретары.

БИРГИ ЧЕРГЕНИҢ ХЕРЭЭ

«Чонга ачы-дуза чедиреринің айтырыы — ол дээрге бирги чергениң партийжи хереэ» деп, партианың XXVI съездизи айытқан. Өвүр районнуң амыдырал хандырылга будурулге эргелелиниң коммунистери болгаш өске-даа ажылчыннары ол айтыышкынны удуртулга болдуруп, чоннуң амыдырал хандырылгазын эки-жидер дээш бар-ла аргаларны ажыглап турар.

Эргелелдиң коллективи Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка бедик көргүзүүлдери дээш Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң болгаш СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, комсомол райкомунуң шилчиир Кызыл туктарыбыле шаңнаткан. Даваныңчылар Чучай Седеновна Адыгжы, Александра Мый-соловна Монгуш, диспетчер Александра Ховалыговна Баян-Далай дээн ышкаш күш-ажылдың хоочуннарының коллективтиң ол чедишкининге кирген улуг-хүүзү улуг. Комсомолчу - аныяктарның даваныңчылар бригадазының удуртукчузу Татьяна Апаа, даваныңчы Светлана Ондар, баш таарыкчылары Марта Донгак, Марина Түлүш болгаш өске-даа аныяктар — хоочуннарның идегелдиг салгакчылары.

Будурулге эргелели районнуң ажыл-ишчилериниге амыдырал хандырылганың он үш хевирлериниге ачы-дузаны чедирип турар. Соолгу үеде кол кичээнгейни көдээ суурларның чурттакчыларының хандырылгазының эки-жидериниче угландырган. Чоок-ка чедир-ле олар боттарымга таарыжыр хеп, идик даараалып, шак септедип, соодукчу, телевизор септедип, оон-даа өске чагыглар кылыры-биле район төвүнге кээр турганнар. Ам ындыг эвес, районнуң суурларында комплекстиг хүлээп алышкын пунктулары ажыттынган. Келир чылын ындыг пунктуну Ак-Чыраа суурга база ажыдарын шиитпирлээн.

Ынчалза-даа районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда өревис ам-даа хей даарзын миннир үжүрлүг бис. Амгы үеде бисте эн берге айтырыгларның бирээзи — кадрлар айтырыы. Бо хүннерде эргелелде чурук тыртырар, идик даараар, септээр, радиотелеаппаратура, соодукчу септээр мастердер чок. Радиотелеаппаратура, соодукчу септээр дугайында чагыгларны хүлээп алгаш, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң төп будурулгелериндеи мастердер чалап турар бис. Ол чагыглар өй-шаанда күүсеттинмес, азы септелгенин шынары багай боору чажыт эвес. Комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларының ажылы база ам-даа чогуур деннелге четпейн турар.

И. ТҮВЕКЕЙ.

Өвүр районнуң амыдырал хандырылга будурулге эргелелиниң начальниги.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы баш таарыкчызы, комсомолчу Марина Түлүш; эргелелдиң диспетчери А. Х. Баян-Далай (солагай талазында) Солчур суурда комплекстиг хүлээп алышкын пунктузунуң эргелекчизи К. Б.Оорман-биле; даваныңга цеги амыл үезинде.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотолары.

АВТОБУСТАР АЖЫГЛАЛЫН ЭКИЖИДЕР

Кызыл хоорайның будурулгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң боттарында автобустарының ажылын организастаанында болгаш оларның ажыглаалыда шыңгыы четпестер барын Министрлер Чөвүдүлүнүн хуралында демдеглээн.

Тыва АССР-ниң министерстволарының, ведомстволарының, будурулгелериниң болгаш албан черлериниң удуртукчулары албан черлериниң автобустарын чеп ажыглаарын четпес контрольдап, оларның чоруур маршруттарын ниитти ажыглалдың пассажир транспортунуң маршруттары-биле чорудуп турар, а ол мышкан чазактың шиитпирлери-биле көрүүмээн халас сөөртүлгени болдуруп турар.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Советинин күүскому боттарында автобустарлыг будурулгелериниң болгаш организациларының удуртукчуларына ол автобустарның ажылын организастаар, хайым үеде болгаш кыжын оларны хоорайга пассажир аргыштырылгазынга киириштирер талазы-биле чогуур негелдеин салбайн турар.

Албан черлериниң автобустарының ажыглалын чурумчудар болгаш чурттакчы чоннуң, будурулгелериниң, организацияларының пассажир аргыштырылгазынга негелде-хереглеңдерни долу хандырар, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүдүлүнүн бо чылдың сентябрь 27-деги докладалын боттандырары-биле чогуур хемчеглерни ажылдап кылыры болгаш 1984-1985 чылдарда боттандырын чоруда.

Ыны экижидер талаазы-биле тускай доктаалдар үүп-даа турар-ла-дыр. А аргыжылгада четпестер уламчыловышаан. Чорук кылыр дээш кижилер чорумал машиналар дозуп турар. Автобус та келир, та келбес дээш, ыңай-бээр баар дээн улус соксап-даа турар. Чижээ, эрткен октябрь айның 25, 26 хүннеринде автобус шуут келбээн. Ийи хүн дургузында Кызыл кирген улус кээп чадап, моон ынаар баар дээн улус чоруп чадап шаг болган.

Районнуң суурларының арасы чоок эвес, тарамык. Оларның аразында аргыжары база

Пассажир—автобус—орук

КЕЛИР, КЕЛБЕС АВТОБУСТАР

Тес-Хем район республиканың ырак-узак районнарының бирээзи. Ынаар самолёт ушпайн турар. Хүнде чаңгыс чоруур автобус маршруду чамдыкта келир, чамдыкта келбес, чок болза саадап келир. Будун районче кара чаңгыс автобус чоруп турар болганда, рейстерниң үзүктелиишкини чок чоруурун, графиктерни шыңгыы сагыырын пассажир АТБ-зи-даа, районнуң удуртукчулары-даа сагышка алыр болза эки деп болаар мен. Бо талазы-биле чоннуң негелде-хомудалын солуунга паалап-даа турган.

Пассажирлер хандырылгазын экижидер талаазы-биле берге. О. Шыныаже автобус барып турар. Орайтап келгенде ол чүүле Самагалдайга четкеш, дедир ээптер. Он-чээрбиг-чыл мурнунда ажыдып каан чаңгыс рейске немелде-даа чок. Чоннуң саны өзүп, негелде-хереглели улгадып турар дээрзин кичээнгейге алыр болза эки.

Кожавыс эрзинчилерде байдал өске. Ынаар самолёт үүүп турар. Олар Тес-Хем автобузунга-даа олуруптарлар. Тес-хемчилер, бистер, чаңгыс автобуска сыңмарлажып турар-дыр бис. Бирээзи О. Шыныаа чедер өскези чүүле Самагалдай чедер ийи автобус ужурлуг деп, олар чугаалаадылар. Чогум суурлар арасында оруун совхозтар харылаар. Чоннуң аргыжылгазын экижидер дизе, бир-ле дугаарында тус черниң эрге-чаргазы, партия болгаш совет органнар аңаа киржип, харылаар турар организацияларның мурнунда айтыыр турган-зар ужурлуг. Амдыгында оларның талазындан ындыг идепкей „көзүлбейн турар.

Совхозтар орук тудуунче шоолуг сагыш салбайн турарын даваазында фактылар бадыткай бээр. Арысканче барык үш чыл чыгыы автобус барбайын турар. «ҮТКА 25 чыл» совхоз оны тударынче далашпайн турар. Шак мындыг чылдагаан-биле Тээли — Кызыл-Даг аразында орук тудуу чылбаставш турупкан. Орук кылдынмаанындан Саглыже, Ээрбекче, Кара-Хөдче болгаш өске-даа черлерже маршруттар хагдынган. Үргүлүүнүн бижин келгениниз Ү. Шыныаже шуут орук чок. Тыва автоорук эргелелиге хамааржыр чамдык оруктарны бо чылын кылырын кылып, септээрин септээн. О. Шыныаа оруунун чээрби километрин, Ак-Довурак—Кара-Хөл оруунун он беш километрин, Хандагайты — Саглы аразының дөрт километрин кылган.

Ээрбек — Баян-Кол болгаш Сүт-Хөл — Баян-Тала аразында оруктарны кылып турар. Чыл дургузунда Тээли — Шүй аразының он чедиңрайон төвү-биле Бай-Тал аразының дөрт километрин септеп дооскан. Адаанмыс суурларже эрткен чылын орук багай дээш автобус барбайын турган болгай. Оруктуулар боттарының хүлээлгезин күүседип турар-дыр.

Аргыжылга дээш харысалгалыг организацияларын бир дениг ажылы негеттинип турар. Транспорт ажылдакчылары орук чокта бис чүү кайчаптар бис дээш аңаа олуруптар болза, херек бүтпес. Ботботтарынга негелделиг, ботботтарының ажылы дээш харысалгалыг болуру чугула. КАИ ажылдакчылары, вокзалдар болгаш автостанциялар пассажирлер хандырылгазынга киржилгелиг организациялар болур. Вокзалларга корум-чурум тудар айтырыгга милиция ажылдакчыларының үлүү база улуг. Чамдык суурларга барган чолаачыларже эзирик-элээр улус шорлуп, автобуска арага-лары ижип алгаш үеннеп турар таварылгалар ийи-чаңгыс бар болгай. Шамбалыг. Тес Хем рейстериге ындыг чоруктар болганын чугаалаарга четпес.

«Тиилелге» совхозтуң-даа, Сесорлиг суурнуң-даа чурттакчылары автобустар үндүрүп бээрин дилеп турган. Тес-Хемче немелде автобус бээрин А. Н. Тава-Самбу чедимче чок деп санап турар. Оон болдап турары-биле алырга, ол рейске пассажирлер эвээш эпаар. Чайгы үеде тур када немелде автобусту берип турган. Ынчалза-даа олар база хос чоруп турганын демдеглеп-дилер. Ырак-узак орууче каш кижилиг автобусту чорударга, артык рейс үүлүрерге караажалыг болуру чугаажок. Ындыг бе дээрге, тес-хемчилер каш удаа автобус негеп бижип турары база бо бадыткалга улуглаанчак болуп турар.

Ылаңгыя кышкы соок үеде, дөртен градус ажып турар алдарганда, суг, пассажирлер хандырылгазынче онза кичээнгейни угландырары аргыжылга дээш харысалгалыг организациялардан, чер-черде удуртур органнардан негеттинип турар. Аврыг-аржык, чаш ажы-толдуг, кырган-чалыы чамдыг кижи турбас дээр. Оларның калыы, ыжыы дээш туржуру дээрге-ле, пассажир хандырылгазын экижидер дээрин ол.

А. ХОВАЛЫГ.

АРГЫЖЫЛГА ДЭЭШ КЫМ ХАРЫЫЛААРЫЛ?

Үстүнде чагаазы «Тыва автотранс» каттыжышкынының начальнигиниң пассажир аргыштырылгазының талазы-биле орадакчызы Д. Д. Бегзите, инда пассажир аргыштырылга киллизиниң эргелекчизи А. М. Тава-Самбуга, пассажир АТБ-зиниң начальнигинин оралакчызы В. В. Бойкога, «Тыва автоорук» эргелелиде орук ажыглалының киллизиниң начальнигинин оралакчызы М. Д. Матюшкинин таныштырган бис.

Транспорт ажылдакчыларының санап турары-биле алырга, Шуурмакка чедир орук чүгээр, оон ыңай арт ажары берге болуп турар. Эрзин болгаш Тес-Хем районнарының болгаш суурлар аразында оруктар негелдеге дүүшпейн турар. Ынаар барган автобустар үрелгеш үр септелгеге турып турарын пассажир АТБ-зиниң төлээлери демдеглеп-дилер. Черле мынаш бо күзүн септелге ажылын шынар чок чорутканындан өске-даа рейстерге үзүктелиишкиннер турган.

Орукчуларының тайылбырлааны болза, Шуурмак артының узуну он ийи километр. Оон чедизин бо чылын асфальтылаан. Ам артқан кезиниде Балгазының № 2 орук-тудуг эргелели ажылдап турар. Кызыл — Самагалдай аразында орукта бергедээшкиннер турбас ужурлуг деп, олар чугаалаадылар. Чогум суурлар аразының оруун совхозтар харылаар. Чоннуң аргыжылгазын экижидер дизе, бир-ле дугаарында тус черниң эрге-чаргазы, партия болгаш совет органнар аңаа киржип, харылаар турар организацияларның мурнунда айтыыр турган ужурлуг. Амдыгында оларның талазындан ындыг идепкей „көзүлбейн турар.

Совхозтар орук тудуунче шоолуг сагыш салбайн турарын даваазында фактылар бадыткай бээр. Арысканче барык үш чыл чыгыы автобус барбайын турар. «ҮТКА 25 чыл» совхоз оны тударынче далашпайн турар. Шак мындыг чылдагаан-биле Тээли — Кызыл-Даг аразында орук тудуу чылбаставш турупкан. Орук кылдынмаанындан Саглыже, Ээрбекче, Кара-Хөдче болгаш өске-даа черлерже маршруттар хагдынган. Үргүлүүнүн бижин келгениниз Ү. Шыныаже шуут орук чок. Тыва автоорук эргелелиге хамааржыр чамдык оруктарны бо чылын кылырын кылып, септээрин септээн. О. Шыныаа оруунун чээрби километрин, Ак-Довурак—Кара-Хөл оруунун он беш километрин, Хандагайты — Саглы аразының дөрт километрин кылган.

Ээрбек — Баян-Кол болгаш Сүт-Хөл — Баян-Тала аразында оруктарны кылып турар. Чыл дургузунда Тээли — Шүй аразының он чедиңрайон төвү-биле Бай-Тал аразының дөрт километрин септеп дооскан. Адаанмыс суурларже эрткен чылын орук багай дээш автобус барбайын турган болгай. Оруктуулар боттарының хүлээлгезин күүседип турар-дыр.

Аргыжылга дээш харысалгалыг организацияларын бир дениг ажылы негеттинип турар. Транспорт ажылдакчылары орук чокта бис чүү кайчаптар бис дээш аңаа олуруптар болза, херек бүтпес. Ботботтарынга негелделиг, ботботтарының ажылы дээш харысалгалыг болуру чугула. КАИ ажылдакчылары, вокзалдар болгаш автостанциялар пассажирлер хандырылгазынга киржилгелиг организациялар болур. Вокзалларга корум-чурум тудар айтырыгга милиция ажылдакчыларының үлүү база улуг. Чамдык суурларга барган чолаачыларже эзирик-элээр улус шорлуп, автобуска арага-лары ижип алгаш үеннеп турар таварылгалар ийи-чаңгыс бар болгай. Шамбалыг. Тес Хем рейстериге ындыг чоруктар болганын чугаалаарга четпес.

«Тиилелге» совхозтуң-даа, Сесорлиг суурнуң-даа чурттакчылары автобустар үндүрүп бээрин дилеп турган. Тес-Хемче немелде автобус бээрин А. Н. Тава-Самбу чедимче чок деп санап турар. Оон болдап турары-биле алырга, ол рейске пассажирлер эвээш эпаар. Чайгы үеде тур када немелде автобусту берип турган. Ынчалза-даа олар база хос чоруп турганын демдеглеп-дилер. Ырак-узак орууче каш кижилиг автобусту чорударга, артык рейс үүлүрерге караажалыг болуру чугаажок. Ындыг бе дээрге, тес-хемчилер каш удаа автобус негеп бижип турары база бо бадыткалга улуглаанчак болуп турар.

Ылаңгыя кышкы соок үеде, дөртен градус ажып турар алдарганда, суг, пассажирлер хандырылгазынче онза кичээнгейни угландырары аргыжылга дээш харысалгалыг организациялардан, чер-черде удуртур органнардан негеттинип турар. Аврыг-аржык, чаш ажы-толдуг, кырган-чалыы чамдыг кижи турбас дээр. Оларның калыы, ыжыы дээш туржуру дээрге-ле, пассажир хандырылгазын экижидер дээрин ол.

А. ХОВАЛЫГ.

КАНДЫГ ХЕМЧЕГ АЛЗА ЭКИЛ?

Найысылаа Кызыл таныт тыннас кылдыр хөгжүп сайзыран турарын чүүлге кээп турар улус эвес, хоорайның доочун чурттакчылары безин эскерип чугаалажып турар. Каш кудумчудан тургустунган хоорайжыгаш ам он-он улуг, дөрт-дөрт кудумчуларлыг микрорайоннарлыг апарган. Кол-кол кудумчуларны асфальтылаан чаартқан. Олардан автобустар ооруп турда, магалыг-ла. Хоорай иштинде пассажирлер ажыжыруга олар база тоорум чалыг.

Муруку чылларга болаарга автобустарының саны көвүдээн. Чоокта чаа ийи улуг автобус немешкенинге чон өөрүп турар. Кудумчу автобустарының маршруттарының саны көвүдээн-биле аргыжылга экижээн. Шупту чүвени кижиге, кижини чаагай чоруурга кылып турда-ла, чамдык ийи-чаңгыс кижилер автобустарга хаалас чоруурун болаан, аңаа болуп эки ап билбес, эки-бак сес сөглээр ийикпе азы иткиленир боорга, сагышка аянгыг болуп дур. Ынчангаш аргыжылганы экижидерниге пассажирлерни үлүү эвээш эвес дээрзин боргулаалаксадым.

Автобус хей-шиитти черге болганда, аңаа чоруурунун дурумнерин, школаларга, өөредилге черлериниге, коллективтерге хаймыбырлап, тускай лекция-беседаны чорутса кандыгыл? Чүге дизе автобуска чаңгыс кижи эвес, бежен-алдан кижи чоруур, бичии уруглар оон чүге-даа өөренип ол болгай. Бо талазы-биле кандыг хемчеглер алза эки ирги дээрзин солуп арыын дамчыштыр эш-өөрүнүн эрга-сүмелерин дыңнаксадым.

О. ТОВУУ.

Кызыл хоорай.

Ол дугайында СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаалашкан

ДҮЖҮТТҮ ПРОГРАММА ЁЗУГААР

Херсон области Белозерск районунуң Киров аттыг совхозунуң ишчилериниң саналым шыы болган дээрзин күс бадыткаан. Суггаттыг шөлдерден программа ёзугаар кердүнген дүжүт алдынган. Оон гектар саныгаан алдынган дүжүт суггат чок черниңге бодаарга 6—8 катан хей болган.

— Күш-ажылдың өчүс түннели дээш сагыш салып чоруур думагалыг ээ шөл бүрүзүнге турар болза, улуг ажыктыг болур—деп, колхоз баштаар черниң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Моторный чугаалады.

Керелиг ажылдар кылыр тускайжыттынган салбырлар ындыг эдер болу бергеннер. Хамаарышкан участоктарынга ыңаа өөрүп чарыгаалдарны үндүрүп турган, продукция бүдүрерин көвүдедири дээш кылып чорудар ажылдарны колхозтуң ажыл-агыйлаының аразынга тодаратқан. Тараажылар специалистер-биле адыг сорттарны эн ылаптыг-биле шилип, суггарылганын болгаш шөлдерни чемнишчидериниң чурумун шын сагып турар. Программа ёзугаар дүжүт алыр дээш бүгү-ле саналгыларны кылган. Бо чылын тускайлаан чер бүрүзүндеи 924 центнер помидорну, ийи муц ажыт центнер чемгериге свёклазын, барык 74 центнер кызыл-тасты алган, суггаттыг шөл мал-магаяны чемгериге рациону-биле бүрүп хандырып турар.

Үк ажыл-агыйның бо дурмулгазын СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунга детказын. Соолгу он чыл дургузунда колхоз кызыл-тасты чылда ортумаа-биле гектардан 63 центнерни, силостаар кукурузаны — 620-ни, сиген кылыр медени — 117-ни болгаш малдың могаан чемин 400 центнерни ап келген деп Пленумга демдеглээн.

Программа ёзугаар алыр дүжүттү доктаамал өстүрер аргазын колхозтуң бүгү суггаттыг шөлдериниде шиңгээлеп алган. Бо чылын база дүжүт ажаалдазы доозулган соонда колхозтуң агрохимлабораториязы шөл бүрүзүн шинчилээн, хорзүнде үнелиг бүдүмелдерниң хемчээлин шын тодаратқан. Оон алган медиолер ёзугаар агрохемчеглерниң комплексизин, органиктиг болганы минералдыг чемнишчидилгелериниң нормаларын, дүжүттү бок үүштерден болгаш хорадакчылардан камгаларының хемчеглерин тодаралып кылыр. Чер ажылының культуразын бедиткениниде, депшилгелиг, эртемге үндезилээн технологияны ажыглаанындан суг-нуң дүжүтке салдары бедик апаар.

Од тараажы коллектив дыка хей эртем-шинчилел институттары-биле бижиг карылдаалыг. Оларнын-биле кадыг ажылдаан могаалдарны тарын өстүрериниң болгаш ажаал алырының индустриалдыг аргаларын ажылдап, мал чемин будуреринің артынчы чок болдурарының технологизын шиңгээлеп ап турар. Ажыгайда эртем төвү база тургустунган, ыкка дуржулга шөлү, агрохимлабораториялар, агаар хайгаараар пост бар. Эң эки сорттарны тодаралыр хорзүн болбазырадыр, суггарылга чурумун тодаралыр талазы-биле он-он шинчилелдер чыл саныда аңаа болуп турар. Күзүн чажар кызыл-тасты өстүрериниң технологизын бо күзүн инда ажыглап эгелээн.

Бо чылдагы ажылдың түннели кандыг болуруп колхоз баш удур санап көргеи. Аңдарган черниң 28 хуузун суггарган чорук инити продукциниң дөрттүн үш кезиин берген дээрзи тодараттынган. Ниитиниң кассазынче беш миллион хире рубль ыры-ыгулга киргеи.

Суггаттыг чердерни ажыктыг ажыглаарының дуржулганы чүүлге Херсониуң эвес, Украинаның өске-даа областары ажыглап эгелээн.

Г. КРИВЕЦ.

СЭТА-ның корр.

Ш Ы Н

Ажылчы чоннарның чагаалары

ХАРЫЛЗААНЫ УЛАМ БЫЖЫГЛААР

Ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажыл партия ажылының чугула участоктарының бирээзи болур. СЭКП ТК-ның «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерини дүүштүр ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалы үнгеннен бээр үш чыл болган. Бо доктаалда чагаалар-биле ажылды, хамаатыларны хүлээп алырын улам ынай сайзырангайжыдар талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырарын партия, совет, профэвилел болгаш ажыл-агый органнарынга хүлээндирип турар.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның доктаалдарын удуртулга болдурган, «Найырал» совхозтун партия болгаш профэвилел комитеттери, дирекциязы ажылчы чоннарның чагаалары болгаш билдиримшиннери-биле ажылдаар, хамаатыларны хүлээп алырын экижидер талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Олар кээн турар чагааларны, билдиришкиннерин ажыл-ишчи, боттуг байдалга сайгарып, дарый хемчеглерни алырының аргаларын тып ажылдап турар. Келген чагааларны тускай папкаларда кошкулаан. Ол шыкаш шүгүмүүлелдиг саналдарын боттаныышкынын чедип ап, чоннуң дилеглерин, хууда турган-сан айтырыларын айтыкан хуусаазында шиитпирлээриниче сагыш салып келген.

Бо чылдың эгезинден бээр парткомга 5 дилег-билдиришкин кирген. Оларны кайызыдаа чогуур үезинде хемчег алдынган. Чижээлээрге, Улуг-Хем ол чарыында Ортаа-Хем деп черде ошку кадарчылары моторлуг деме садып бээр дилег, Кара-Тал сүт-бараан фермазының коллективи бо чылдың ийиги кварталында социалистиг чарыш түннелин үндүрбээнин хомудаан чагаа кирген болган. Ол бүгүнү дораан парткомга, директор, профэвилел комитединиң кежигүннери болгаш бухгалтер сайгарган, шиитпирни үндүрген. Моторлуг хемеми саткаш, хемечини быжыглаан, оон ажылдаар графигин тургускан. Кара-Тал сүт-бараан фермазынга коллектив хуралын чыылдыргаш, чогуур үезинде чарышты түнневвэнинин чылдагаанын дыннаткан. Моон соңгаар чарыш түннелин ай саныында үндүрерин доктаткан. Ол ажылдар амгы үеде боттуг күүсеттинип турар.

Хууда саналдар болгаш дилеглер база эвээш эвес киргилээн. Оларны дарый хемчег алырының аргаларын тып келген. Чогуур хуусаазында шиитпирлеттинген дилеглерниң бирээзин чижекке көргүзейн. Ажыл-агыйның МТМ-зи биле сүт-бараан фермазының коллективи чылыг чем-биле хандырар столовая тургузуп бээрин дилээн. Ук дилегни партком, профэвилел комитеттери совхоз дирекциязы-биле хуралга сайгарган, столоваяны тургузуп берген.

Ажыл-агыйның профэвилел комитединге кээп турар чагааларның хой кезик чүрттаар оран-бажын айтырыы. 1983 чылда 106 ореге, а бо чылдың тос айларында 55 ог-бүле бажың алган. Тускай көрдүнген фондудан дөрт хире кижиге дузаламчы акша берген. Чаа Чаа-Хөл

Чаа кино

ЭКРАНДА—«ЭРИК»

Совет улустуң улуг байырлалы—фашизмни чылча шапкан Тиилелгениң 40 чыл оо чоокшулап орар. Төрээн чурттуң хосталгазы дээш амы-тыныш бергенверниң тураскаалыга шыны бооп, оларныңг херээн төлептин-биле уламчылаары салгалдарныңг херээ.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынын бүдүүзүнде совет кино акранында тайбыны, аас-кежиктиг амыдыралды камгалаарыга тураскаатқан, делегейни ядролуг өлүмден камгалаары кижи бүрүзүнүң херээ дээрзин угаадып турар фильмнер үнүп эгелээн. Чоокта чаа «Европейжи төөгү» деп уран-чечен фильмниг Бүгү-эвилел көрүлдези арткан. Ооң кол темазы—делегейге тайбың амыдырал дээш дескисел. Ук фильмни көрүкчүлер бедик кодурлуушкун, сеткил хайныышкын-биле көргеш.

Ноябрь 16-да «Эрик» деп чаа уран-чечен ийи сериялыг фильмниг Бүгү-эвилел көрүлдези болур. Ол—ССРЭ-ниң улустуң артистери кинорежиссёрлар Александр Алов болгаш Владимир Наумовтуң Ада-чурттуң Улуг дайынының аар-берге үүргезин чүктеп эткен маадырлыг совет солдаттарга хүндүткел болгаш йөрээл кылдыр тургускан тураскаалы. Оңу сураглыг совет чогаалчы Юрий Бондаревтиң «Эрик» деп романынга үндезилеп тургусканнар. Бо режиссёрларның «Хөл кыдыыга», «Тиль дугайында легенда», «Тегеран-43» деп ажылларын көрүүчүлер өскү билир. Кинону РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Валентин Железняков тырттырган. «Эрик» — талантылыг режиссёр Александр Аловтуң сөөлгү ажылы.

Бо кинофильмниң кол темазы чүүл дугайындал? Дайын болгаш тайбың бе? Ынакшыл болгаш көөр хөөн чок чорук бе? Чаагай сеткил болгаш каржы чорук бе? Бо айтырыгларның шуптузу ында илереттингеи. Киноленталың маадырлары — орус офицер лейтенант Никитин болгаш немец уруг Эмма. 1945 чылда Ада-чурттуң Улуг дайынының сөөлгү тулчуушкуннарының үезинде салым-чол оларны душтуруп келир. Оларның баштайгы инакшылы... Чарлышкын... Тиилелге... А каш он чылдар эрткенде олар база катап ужуражып кээр. Бо бүгүнүң дугайында кинода көргүзүп турар. Ынчалзарда кинонуң бо ийи маадыларының салым-чолу-даа эвес, а эң-не кол маадыр — делегейниң салым-чолу кичээнгейинин төвүнде. Улустуң угаан-медереливде арткан ол 1945 чылда үреліп, бузулган коргунчуг делегей болгаш амгы бистиң чурттап турарывыс делегей ында көргүзүүгеи. «Эрик» — тиилелгениң кайгамчык үнезин, амгы тайбың делегей дээш ханы, дуурелди, оон ангылаттынмас кижиниң амыдыралының үнезин көргүскен кинолента.

Коя рольдарда РСФСР-ниң улустуң артизи Наталия Белохвостикова (немец уруг Эмма), артист Борис Щербаков (лейтенант Никитин). Арткан рольдарда РСФСР-ниң улустуң артизи Армен Джигарханян, БССР-ниң алдарлыг артизи Владимир Гостюхин, ГФР-ден артист Верхихард Вихки болгаш өске-даа суратлыг артистер ойнап турар.

Бөгүнде кижи бүрүзүн дуурелди чоруур айтырыг — делегейге тайбынны быжыглаар дугайында бо кино көрүкчүлерни сагыш-сеткилин хөлзедип, сонуургадыры чугаажок.

С. БАЛЧЫР.

НОМЧУКЧУЛАР КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

С. К. Токаның «Араттың сөөлү» деп чогаалынга тураскаатқан номчулга конференциязы (ыыдың автоорук техникутунга дөй кижи киржикчилиг арткан.

Конференцияга киришкеннерниң бирээзи хоочун чогаалчы Г. Б. Чадамба С. К. Токаны өскү билир. Ынчалзарда ол оон ыыдыралының, болгаш чоаадыкчы ажыл-чорудулгазының дугайында сургуулдарга елгерелгей-биле чугаалап, ларның айтырыгларына хаылларны бергилээн.

Конференция соонда сургуулдар болгаш анаа келгеннер С. К. Токаның номнарын делгелгезин, оон чогаалыкчы ажылының дугайында үүлдешин, фото-чуруктарны туг сонуургал-биле көрүп тамшаннар. **Г. СЕЛИВАНОВА.**

Лекция болур

1984 чылдың ноябрь 18-те, ЭКП Тыва обкомунуң Поляктиг чырыдышкын бажыңында 14.00 шакта «Школа реформазы — улус өреднелгениң бүгү системазын сайзыңгайжыдарының эртемге үнезилээн программа» деп теманың лекция болур.

Лекцияны Бүгү-эвилелдиг Билиг» ниитилелиниң лектору, педагогика эртемнериниң кандидаты, ССРЭ-ниң Педагогика эртемнер академиязының, эртемдеп секретары Г. Д. Дмитриев (Москва хоорай) номчуур.

ДИРИНГ-ЮРЯХ БОДУНУҢ ЧАЖЫДЫН АЖЫДЫП ТУР

Бурунгу шагның кижилериниң куш-ажылы чепсек-херекселдерин археологтар Якутиядан тыпкан. Быков шеңээнден 1776 километрде Лена хемниң ужунда ол үүлдер тывылган. Ол черни «Дириг-Юрях хемчигежи» деп адаан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Якутия филиалының дыл, литература болгаш төөгү институтунуң Приленск археология экспедициязының киржикчилери аңаа 8 мун дөрбелчин метр черге казыышкыннарны кылган. Бүдүн чартык-ийи миллион чыл дургузунда чыткан солун үүлдер черден тывылган. Дириг-Юряхка шинчилелдерни уламчылаары кижи төөгүзүнге чаа арыннарны ажыдыпкан магат чок деп, эртемдейлер санап турар...

А Лена хемниң чурумалдыг чараш бедик эриинге черниң казар байлактарының демдээн 1982 чылда якут геологтар тургузуп турда солун үүлдер тыптын эгелээн. Археологтуг шинчилелдерни чорударыңа ол чер таарымчалыг болган. Ынчангаш 1982 чылдың күзүнүде аңаа археологтуг казыышкыннар эгелээн. 3,5 мун чыл бурунгаар өскүткүткан кижилериниң чеметтери тывылган. Даш болгаш сөөк согуп октары, силбян чазаан үүлдер, нефрит деп үнелиг минералдардан кылган холга-сугарлар бар болган. База бир чевегни археологтар казыптарга бөлүүн даштан кылган бурунгу шагның ийи каът турлаа тывылган. Оон бирги каъдында дюктай культуразының (дюктайлар 10-35 мун чыл бурунгаар чурттап чораан) изи бар. Куйну ажыткан, бурунгу шаг турлаа чер аданче 40 метр ханыдан кире бергенин шинчилелдер балыткаан. Черже улам ханы казыышкыннарны кылырыга чернин даш долумактыг дүжүүшкүннери мооңдактаан. Ынчангаш күүлүг техника чокка ханы казыышкынарны кылыры болдунмас. Экспедиция ажылын келир чылдың чайынында уламчылаар деп турар.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Якут филиалының дыл, литература болгаш төөгү институтунуң археология лабораториязының эргелекчизи С. А. Федосееваның казыышкын үезинде тывылган үүлдү көрүп олтырары.

А. ЧУМИЧЕВТИН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ФИНАЛЧЕ КИРГЕН

СПОРТ

Москваның «Динамо» командазының ватерполистери Европа кубоктарының эдилекчилериниң кубогу дээш болуп түнел ойнарже кирер эргени алганнар. Найысылалдың «Олимпийжи» спорт комплексинде болган чартык финал үезинде олар венгр спортчуларын 9:6 санга удуп алганнаар. Ол ужуражылгага динаможу Георгий Мшвениерадзе биле Будапештиниң спортчузу Иштван Доци олар 3:3 санаарны тус-тузунда киргеннер. А Будапештиге болган баштайгы ойунга москвачылар 9:11 санга уттурган турганнар.

СТАРТТА—«ПРАГА КОНЬКИЛЕРИ»

ПРАГА. Свердловскиниң фигуристери Юлия Быстрова болгаш Александр Тарасов олар «Прага конькилериниң» шапналы дээш болган маргылдаага эжеш чүгүлаш бирге черни эдилээннер. Чаасказан чүгүлаарынга москвачы Гургеи Варданян үшкү черде болган. Маңаа чехословак спортчу Петр Барна шылгараан, ийиги шаңналды Рихард Зандер (ГФР) чаалап алган.

Аныяк москвачылар Ирина Жук биле Олег Петров эжеш чүгүлаарынга дөртүү черни эдилээннер. Бирги черни япон спортчулаар Норико Сато биле Тадаики Такиши олар чаалап алганнар. Катрин болгаш Кристофф Бектер (Австрия). Маргарет Бод болгаш Рик Берг (АКШ) олар дараазында шаңналарны алганнар.

ИДЕГЕЛИН САЛБАЙН ТУРАР

Хоккейге чурттуң чемпионадында киржип турар дээш лиганың он ийи командаларының он бири медальдар дээш ийиги эдилгеге ойнаар сес команданың аразында кирер дээш идегелин оскунмайн турар. Ол чорук маргылдаалардың ийиги - долгандырымын баштайгы үш ужуражылгаларын эдилээн индивидиларын турар. Найысылалдың чидириг чок чорук турган динаможулары безин маңа — Москвага ойнаан. Горькийниң хоккейжилериге 1:2 ге уттурупканнар.

Динаможуларының дагдыңкызы Ю. Моисеев дараан (ол. пезиге дегиргеп). Ол моон мурнунда улуг тренерлиг чүлеэлгезин эки күүседіл турааны, аарааныңы ужуруунда белеткелдеге барык ийи неделя келбейн баргаанының ужуруунда команда чидириге таварышкан. Ынды даа болза торпедожулар база-ла эки ойнаннаар: олар үезинде камгаланып, халдаашкынны доктаамал чорудуп келгеннер.

«Спартактың» хоккейжилери бодунуң улуг тренери В. Шаргинин эдилээн дуурелдеп турар.

АЛЫГДЖЕРЖЕ ЧАГАА

Очерк

Самбуу көөрге, ашактың арны «терелиг мен-дир мен!» дээзинг болган. Ашак бурунайнын-ла уйгеп.

— Ойт, эмчи, Арых, төрелдери кымнарыл чээ? Солун деп чүвезин! Билир-даа чадавас мен!...—деп чугаазын дыңзыткан.

— Херээжеп кижи-де бар боор, мээң иазыным дирс. Оон ажы-толу... —деп, аалчы чугаа ханыладырынга ой орган.

— Төрел черле тыптыр апаар. Алексей Мурнун дыңаар, соон истээр болгай. Ынды болганда, бо Алыгджерже кээп тураар апаар-дыр силер. Эки-дир оо!

Ол-ла хүн Алыгджер суурга мынды чугаа тарай берген: «Тываның бис-биле кады турар Тожу деп анчы районундан ивилиг кижи чеҗип келгеп. бо черде ажыл-хереклиг чораан, төрелим мында бар деп сураглап турар». Ук чугаа суурга Самбуунуң төрелин тыварынче чоокшуладыткан. Баштай хонганы бажыңның эдерин-даа, Арых-ол-даа, суурда кыртанзар-даа тыва кижиниң торелин тыварынга дуалажы каапканнар. Кайы шаг. дан бээр каш-каш сын, тайга ажылдыр бирде кеступ, бирде чидип чыдар кокпа орук-чириктиг болгаш, Тожу-Тофаларга болуунун хире-шаа-биле ханы эвес-даа бол, бот-боттарын билчип чораан, кайы-кайызын. га-даа хан төрел улустар турулаан.

Алыгджерже Алексей Самбуу ачазы Эзирниң даай-авазы болур кижиниң уруу, Кусхунак болгаш оон оглу Севэн-биле ужуражып танышкан. Та каш чылда, та кайы тайгадан чүве. ол даай-авазы Алыгджерге та кавчап чеде берген. аңаа ол тофа кижи-биле ог-буле тудуп чурттап артканын ынчан бичии Самбуу кайын билир. «Чоруккур кижи чокту тывар» дээрге черле шын.

«Тывада (ол районундарны Тожу дээр ийикпе) шак-ла ында тереливис болур улустар бар, олар-биле канчап арын көрүүп, канчап хол тутчуп алыр улус боор бис, уруум, чедип баар дээрге чер билбеивис кончуг-дур, ол Тожудан маңаа кижи-даа келбес-тир» деп, ачам чугаалап органын дыңнаан мен. Олар кайызы-даа чок апрган ийин... Олардың чугаазын херекте албаанын ол ийнаан — дээш, Кусхунак мумгаргай девирлиг сонгаже көргеп. —Бо Севэнниң ачазын Кызыл деп адаар болган, орус ады Петров чүве. мурнакчы анчы деп мактаалы турган болгай. Ол ааражаа олуп калгандан бээр элээн уе эрта. берге-ле чүве-дир ийин, який- Ам канчаар... Севэн эр бооп өзе берген, ийилээ ажылдап тур бис. Мен бодум мында суур столовазында дуалакчы повар мен. Харын келгеннер дыка эки-дир, уйчуп-киржин чораай-ла бис.

Калбак-хурец шырайлыг кырлаңзымаар думчуктуг, бежен хар ажа дүжүп чоруур дирс ол херээжен кижиниң ооруңкузу аажок орган. Севэниң орустаары холук чок арыг болгаш, орус, тофа сестерни холуй аарак чугаалап орган:

— Силерниң Тожуга чедип шыдаар мен, акий. Ырак эвес чер-дир. Кузун шөлээм алгаш иви-биле чеде бээр мен. Кел чыда диңнээр, алды, корка кажалаар мен. Кайылап чедирия ам билдим, картадан көрүп аар мен.

Самбуу адазы Эзирни сактып келген. Эзир дээрге аңдап юрупканда кажан-даа алактыг адаа болуп көрбээн «Дан бажында тайга бажы тевер, хаяа бажында хар чугазы тевер» эр болгаштын. ог-чадырынга өле-көк чилиг соп бээр. ой-чүзүн өлүк-диннга олчалап эжээр эрес-даа эр болган. Хырныңга ой, кашкыйна ивизин көрүп-карактаар, оглуна ханыр азырап өстүрер дээш, Хамсыра девискээринге та чеже катап чадыр тудуп, олаг каккан кижи! Адазының дугайын Самбуу ынчаар чугаалап бээрге. Кусхунак аваашкылар тоол-домак дыңнаанны дег. ылым-чылым олурганнар.

— Силер кайы хире анчы силер? —деп, Севэн сонуургаан.

— Бичиимдеп-ле аңнап өренгеп мен. Күрүнемге хөй-ле олуктуг берип чордум моц. ооп. Чижээн ап болаарга, чыл санында алды-кишти 15-20-дей кудулаттайн чораан мен. Диин арбын чылдарда 300-400 чедир олчалап чордум. Эки аңнаанным дээш долумга шаңнал. мактал хөй катап кирип чораан.

— Кончуг аңчылар силерге хөй боор аа?

—Хөй ийин. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Эрестол, кайызы-даа Ленин орденниг Бараан болгаш Ак Мыр. даалар (олар ам чок аңаргаа), Ленин орденнигг херээжен Серен сутлар дээш. Тывада эң анчы район бистин Тожу-ла болгай.

Алыш-чемниг, дашка-кундагалыг столга алыс төрел. ажылымдырал дугайында хөөрешкен чугаа-соот үр-ле болган. Аңаа Арых-ол-даа, Кусхунак сутпун кожалары-даа келген. Ол хүнден эгелээш оларның эразынга ханы найырал турустуна берген.

...Тофаларга чурттуга бар. саң санында Алексей Эзирович бир-ле өөрүшкүге, чоруу чогаан бир-ле эптиг таварылгага хаара туттура бээр кижи. Мооя, Тожудан оон сурун чедирикшеги бо чер уксаанын эдерлерге (бүдүрүкүлер), оларның орнунга алганы тофа эдерлер изин базып чорбааны. шулун оъдуп чип көрбээнин хаа черлерге барган, каттыжын киргени девээге хөй иви арынга чоорту-ла чаңчыга берген. Ол эдерлер-дей хайнактажып торуттуген улуг шыырак хөй-хөй анайлар өссе-өссе тускай кодаа кылдыр үстүнген, олар ам ангы-аңгы кадарчыларның ходдарынче шилчий бергилээн «Кашты көрүп кажаараар» дээнин Самбуу ол ажылы-биле бадыткап шыдаан.

Хамсыра чурттуг Эзир ашактың оглу шынап-ла эзир болган. Рэсул Гамзатовтуң миндыг шоодуг аңны кирген сес. терин деннеп болур дур: «Бодунун дагларындан ырак дел. гемнерже ушпас эзир — ол дээрге эзир эвес, а чүгле даг-даа оглу-дур. Ынчаарга ырак делгемнерден төрээн үезинга келбес куш — база-ла эзир эвес болгаш безин ак каарганда эвес».

Алексей Эзирович сөөлзуредир мындыг чагаа чоруткан: «Бир кезек үеде буттарым, ооргам зараазын меня чер алыпвады моц, Николай. Эмчилел аят болдум. Тоора-Хем эмнелгезинге чыттым, Кызыл хоорай. га-даа четтим. Оон бээр ийи чыл ажыл тур. Чамдыкта чүгээр сегий бергеш (дөстүнер эвес бо ашак), иви-чары мунгаш, харылаан турганым фермага чедип, чоок черлерже ажылаар-даа эдерип чордум. Аарымның байдалын барымдаалаш меня иви эмчиэ ажылдан хостааш, фермада кожер кызыл-ог эргелекчизи кылып каан. Хөй вом, сеткүүл чыып, биңиидап алгаш, ниимдерниң турлагларыче чорудуп, чамдыкта бодум-даа чедирип берип келдим. Ол чораан далдарга социалистиг чарышты организастаарын, малчыннарның ажыл, амыдыралы-биле таныжып, беседалар кылып, оны партийжи чугула даалга деп саналы чораан мен.

Кызыл-ог эргелекчизи ол хүдээлгени бар-да арга, күжүм-биле күүседіл чоруп турумда, база бир чугула ажыл-херек мээң эктимге оваашкан болгай. Чүл дээрге иви фермаларында коммунистерни каттыштырып, партия эге организациязын тургускаш, оон секретарынга меня сонгаан. Эш-өөр коммунистериңг ол бедик адегелин ажыл-херек кирмага күүседіл улуг соруулганың чугулазын медерел билген мен. Чажиргаш чоорул, иви малывыс аарыгларын алып, хорап, ис чок чидип, оны бөрү, хайыраклаш, эзир тудуп, теп, чип турду. Оон ымай, чамдык ивижи эштер ажылынга бот харыысалга чок турганы база бар. Мындыг байдал турда иви фермаларында бүгү ажыл-хереклери эки организастаар, четпес байдалды эдер чугула соруулга турустунуп келген. Коммунистерни баштадыр ниити күш-биле хөй-ле ажыл чоруттувус. Чамдык эки хемчеглер алдынган чүве. чижээ. коммунист бүрүзүн эвесю. аал, болук санынга быжыглаан, малды удаа-дараа санап, оон саптуқун үндүрүп турган, ажылга бедик-бедик харыысалга дугайын хуралдарга чугаалашкан бис. Байдал сөөлзуредир чүгээр экижин келгеп».

Алексей Самбуу болдунуң районунуң ажылчы чоннары мал-маган өстүрүп, ыяш-белеткүнүн салдадып бадырып, анаан-меннен, тудуг-суур кылып турарын, чоннуң амыдырал. чурттаалгазы дээш сагыш садыышкынын, 1984 чылда Совет Тываның 40 чыл оюн республиканың ажылчы чоннары бедик күш-ажылчы көдүрүүшкүн-биле уткуп аар дээш кайда-даа чүткүлдүг ажылдан турарын чагаазынга деталгенгей бижээн.

«Эш Арых-ол, ажылында хөөрү турарын кончуг эки-дир» дээн Самбуунуң сестери база бар. Ол дугайын чагаандын номчуулум. Мээн хар-назыным доруй берген болгай. Чок!... Эрткен чайын база катап иви эмнел тайгага чыттым. Аарыг черим ооңургай бергеп, сеткил сергек, баш бедик ийин моц. «Багда доң бижиг, сесте шын быжыг» деп бисте үлегер домак бар.

Таныш эш, Николай, мынче хөй солун үүлдерден бижип тур, ол-ла эрги адресче. Ында таныштарга мээн байырым дамчыт.

Силерниң А. Самбуу».

А. НУГУУРАК.

СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ БОЛУРУ ЧУГУЛА

Өрттерниң хөй кезин куску, кышкы үелерде болгулаар. Ол — таварылга эвес. Соок дүжерин билек, одалга сезону эгелээр болгай. Септелгезин чедип чорутнаан одалга системазы, суугу, печка өрт айылынга чедирип болур. Оңу дараазында чижектерге көргүзүп көрейн. Бо чылдың январь 5-те Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң автогаражынга болган өрт курумнете улуг когаралды чедиргеп. Өрт — хөлүн эрттир изиндя одаан суугуган үнгеп. Январь айның 22-ниң кежээзинде Тожу районда «Тоора-Хем» совхозтуң складында болган өрт база-ла когаралдыг болган. Склад таныга ойнап турган бичии уруглар өрттү үндүргеп. Аңаа таныным турузар айтырыгны ажыл-агыйнын улуттуучулары чугула ой-шаанда шиитпирлээн турган болза, оон чайлап болуруның аргазы турган болуп чадавас.

Улуг-Хем районда Чаа-Хөл суурның бир чуртталга бажыңына одалга системазы донганындан оны эргизер дээш ажык от салып турганындан база өрт үнгеп. Буруулуг кижилер хөөйлу ёзугаар харыысалгаа оваашкан. База чижек. Тожу районда «Тоора-Хем» совхозтуң кодээ клубунга өрт болуп, курумнете ол улуг когаралды чедиргеп. Ажылчын Дажырган дээрге эзиртир эрагалап алгаш, клубка от салып турганындан өрт халавы үнгеп. Буруулуг кижиниң хөрээн районнуң улус суду сайгарын көргеп.

Үстүнде чижектерден канды тушпел үндүрүп болурул? Чамдык черлерде курумнеги өнчу-хөрөнгизиниң кадагалалы багай, албан черлериндe. Будурулгелерде өртке удур ийлыл чок чорукту тургусканы кошкак дээрзин айтыры чугула. Ол талазы-биле негелде кошкак болуп турар. Совхозтарда, будурулгелерде районнарның өрт камгалал инспекцияларының негелделериг бүрүн күүсетпейн турарын айтыры чугула.

Эрткен чылдарда болган өртту анализтеп көөрге. Барыын-Хемчик районуң ажылагыйларында, Улуг-Хем, Танды, Каа-Хем районнарда оларның саны хөй болуп турар.

Одалга сезону чорун турар. Ынчангаш ажылдың кайы-даа участогунга, чуртталга бажыңнарынга өрт айылы болурбас соруулга-биле серемчилелдиг болуп, өртке удур ийлыл чок чорукту дурумнеге сагыры чугула. Өрт өөгүрер хереклелдерни коллектив бүрүзүнге четчелеп, чылы черге дерип азар ужурлуг. Дыштанып хүннерде, байырлалдарда таныылдарын, одамчыларның ажылын куштелдирип, ажылдакчыларын талазынган дежурный-лаашкынны организастаары чугула.

В. БРУХ,
К. КАЛБАК.
Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң өртке удур камгалал инспекциязының ажылдакчылары.

ГАЗТЫ АЙЫЫЛ ЧОК КЫЛДЫР АЖЫГЛААРЫН ПРОПАГАНДАЛААР АЙ

Хамаатылар!

Газты ажыглаар үеде кичээнгейлиг болуңар. Айылдыг таварылгаларны болдурбазы-биле дараазында дурумнерни сагыңар: плитаның үрелик черни бодунарны турааар-биле эдисиер, оон газын өжүрүп каап, мастерни келдириңер.

Газты ыыпсырыңны дурумнерни ыяк сагыңар: газтыг плитаның краның ажыдар мурнунда хыл турар оттуг-ыяшты кыыскыта чоокшуладыр тудуп, хыңнаар. Плита ажылдап турарының үезинде кухняның салгынадыңшкының хойгаарааар: форточканы бичии ажыдар, салгынадыңшкын уттерни хаглаар. Газ плитказын кыпсып каап, хойгаарал чокка арттырбаңар. Чем хайны бээрге газтын чалбыыштарын биче-ледиңер. Газ дамчыдыкчыларга хендер баглаваңар, хып турар газ чалбыыжынга хөп курганнар.

Суг чылдыргазын улаарының мурнунда газ чыдынын бар, чогун хынаар, форточканы ажыктап, эжиктин алаккы кезээн агаар кирээн дээш ажыдыңар.

Хып турар оттуг-ыяш чалбыжы-биле ыып үнер черни тырттар-тыртпазын хынап көрүңер: бир эвес хып турар оттуг чалбыжын үндүр тырттып турар болза, дашкаар агаар үнер. от дорт турар болза, тырттыжышкын чок болур. Бир эвес дашкаар үндүр тырттыжышкын чок болган дедирдээ тырттар болза, газтыг суг чылдыдыкчызын ажыглап болбас, чүге дээрге, газ-биле кижилер хораннаныр болур. Угарлыг газ өн-даа, чыт-даа чок болгайда, кижи билбейн турган, дораан-на хораннаны безин болур.

Бир эвес агаар дашкаар үүнүп турар болза, суг чылдыдыкчызын инструкция ёзугаар кыпсып болур. Приборну ажылдадыпканының соонда 3-5 минута болгаш, агаар тыртыжышкынын база катап хынаар херек.

Газ хереклелдерни школа назы четпээн уругларга болгаш тускай сургаалда эртпээн кижилерге ажыглаарын чөпшээреверевер. Газ приборларын ажылган каапканының соонда приборларын, газ дамчыдыкчызының краниарын азы баллонун долгаар аксын ыяк хаар херек.

«ТУВГАЗ» ЭРГЕЛЕЛДИН ТЕХНИКТИГ КАБИНЕДИ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

ТЕАТРНЫҢ 49-КУ СЕЗОНУ НОЯБРЬ АЙНЫҢ РЕПЕРТУАРЫ

18. «КЫЗЫЛ ҮЕР» С. Бюрбю
Ийи кежегелиг драма. Баштайгы көргүзүү.
Эгелээри 19 шакта.

20. «КЫЗЫЛ ҮЕР» С. Бюрбю.
Ийи кежегелиг драма. Баштайгы көргүзүү.
Эгелээри 19 шакта.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезинин 40 чылынга тураскаатқан «Чырык черге чурттаалга дээш» деп девизтиг V бүгү-эвилел болгаш XI бүгү-россияның «Театр уругларга болгаш ышкы-өскенге» деп неделяның ажыдыышкыны.

24. «ТООЛДАР ОРАНЫНДА»
Эгелээри 17 шакта.

25. «ГУМАНОИД ДЭЭРДЕ УЖУКПУШААН» А. Хмелик.
Ийи кежегелиг шин.
Эгелээри 12 шакта.

25. «ХАЙНЫЫШКЫННЫГ ШУГУМ» О. Переалин.
Ийи кежегелиг драма.
Эгелээри 18 шакта.

27. «ҮШ ХАВАНАК» С. Михалков
Тоол.
Эгелээри 10 шакта.

27. «ГУМАНОИД ДЭЭРДЕ УЖУКПУШААН» А. Хмелик.
Ийи кежегелиг шин.
Эгелээри 18 шакта.

28. «КЫЗЫЛ БӨРТЧҮГЕШ» Е. Шварц.
Тоол.
Эгелээри 10 шакта.

28. «АҢЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК» Л. Гаврилова.
Ийи кежегелиг тоол-шин.
Эгелээри 18 шакта.

29. «АҢЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК» Л. Гаврилова.
Ийи кежегелиг тоол-шин.
Эгелээри 10 шакта.

29. «КАДАЙЛАНЫЫШКЫН» Н. Гоголь.
Ийи кежегелиг болуушкун.
Эгелээри 18 шакта.

30. «ТЕАТР УРУГЛАРГА БОЛГАШ АНЫЯК ӨСКЕНГЕ» деп неделяның хагдыныышыны.
Эгелээри 17 шакта.

Коллективтиг чагыгларны 2-25-49 болгаш 2-35-88 телефониар дамчыштыр хүлээп ап турар.

Тыва шиилерни орус дылче очуулдуруп турар.

Касса 10 шактан 19 шакка чедир ажылдаар.

ТВ

НОЯБРЬ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25 — Мультфильм. 9.45 — «Предел возможного». Уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы. 10.55 — А. Литвиненко ырлаар. 11.15 — Эртем-нептереллиг фильмнер. 11.45 — 11.50 — Телемедээлер.

• • •

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Совет кижите». 15.10 — Орус чугаа. 15.40 — Москва ноогунуң көдээзиниң амгы болган даартагы хүннери. 16.10 — «Тоолдун аалчылары». 18.00 — Док. телефильм. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.10 — «Дем каттыжышкыны». 19.40 — «Предел возможного». Уран-чечен телефильмниң 4-ку сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35— Уран-чечен фильм — «Предел возможного». 5-ки сериязы. 22.45 — Бүгүн делегейде. 23.05 —ГДР-ден эстрада дамчыдыгазы. 23.50 — 00.05 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Г.-Х. Андерсенниң тоолдары. 4-ку класс. 9.05; 12.40 — Англи дыл. Өреднелгенин 1-ги чылы. 10.35; 11.40— Музыка. 6-гы класс. Ф. Шопен. 11.05 — Бистиң сад. 12.10 —Совет күрүнеңин үнезиннери болгаш эргелер. 8-ми класс. «Күрүне болгаш бистер». 13.10 —«Катан тургузуушкун үезиниң уран чүүлү». 3-ку дамчыдыгга. 13.40 —«Амыдыралдың формулалары». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Ж. У. Утугонтуң дугайында телеочерк. 14.10 — Эртем-нептереллиг фильм. 14.20—«Уралдың тоолчузу» П. П. Бажовтуң чогаал ажылының дугайы. 15.15 — 15.20 — Телемедээлер.

• • •

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Литературлуг номчулгалар». 18.45 — Мультфильм. 18.50 — «Азия төвү». 19.15 — Телемедээлер 19.25 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

19.30 — Улам-на хөй эки бараанар дээш». 20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Хоочуларны чагыны бергаар концерт. 20.45 — Док. фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Концерт. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Арарат».

Редакторнуң ораалакчызы К. К. САТ.

Ораар

Бүгүн республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дургеин секундада 2—7 метр.

Дуне 33—35 градус, чамдык черлерге 21—26 градус соок болур. Хүндүс 18—23 градус, чамдык черлерге 9—14 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хаттың дургеин 2—7 метр. Дуне 32—34 градус, хүндүс 19—21 градус соор.

КИНО

НОЯБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Блистающий мир» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00 16.50. «Берег» (2 сериялыг) 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чертёнок» 11.00, 13.30. «Непобедимый» 15.00, 16.50, 18.20, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дикие лебеди» 9.30, «След сокола» 11.00, 13.10. Кинолуб «В мире интересного» 15.00, «Преферанс по пятницам» 20.50 (узаткан). «Берег» (2 сериялыг) 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Один и без оружия» 15.00 (узаткан), 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Если можешь, прости» 18.00, 20.00 шактарда.

Улуг бухгалтерия (кол бухгалтер эргелиг), кассирни, бус бээр болгаш сут изидер котёлдарының машинистерни, сантелге слесарьларын, хеп азар черге, чүнар-бажыңга ажылдаарларны, хеп базыкчыларын, № 5 чүнар-бажыңга кассирлерни, ажылдакчыларны Кызыл хоорайның чүнар-бажыңнарының болгаш хеп чүүр черлериниң комбинады ажылче чалаа турар.

Чыл дургузунда ажылдың түнелдерни ёзугаар акша шаңналдарын ажылдакчыларга тыпсыр. Комбинаттың адреси: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчу, бажың 227, кадрлар киллези.

Магазиннерге садыгжыларны, кассирлерни, бараан савалакчыларын, ажылчыларны, чүк чудурукчуларны, экспедиторларны (бараан чорудар ажылдакчыларны), № 9 магазинге поварны, садыг черинин эпчарадының хүлээп алыышкын өрээлинге машинакчыны Кызылдың аъш-чем садыгынарының болгаш хеп чүүр черлериниң комбинады ажылче чалаа турар.

Школа-магазиниң 6 ай хуусадыг курстарынга өреникчилерни база хүлээп ап турар. Киноэлдер 1985 чылдың январь 1-де эгелээр.

Садыг черинин адреси: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчу, бажың № 29 кабинет № 7, телефону 2-54-36.

Редакцияның адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-25-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллестериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу киллестериниң 2-37-13, чаган киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корреспондентларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солун келбейн бараанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2083.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күүче комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01407

БИБЛИОТЕКА А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 264 (12654) | 1984 чылдың ноябрь 17, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Республиканың эмнелге комплекзинин бир ужунда үш каът бажыңның тудуунда сураглыг тудугжу Мария Васильевна Сафронованың комсомолчу-аныяктар бригадазы ажылдап турар.

— Бис малярлар-дыр бис. Бо бажыңның хаалаары, хаалгаары, соцгаары дозулаарын чоокну хүннерде доозар сорулгалыг ажылдап турарывыс бо — деп, шеверлекчи Анна Ибрагимова чугаалады.

Тулугжулар үшкү каттың ортузунда оралдерге киришкеш. Ак дозунуң чыды думчукка кээп турар. Уругларның холдарында кисточкалар. Дозулаашкын эгелээн.

— Бо бажыңга шеверлеп ажылын ноябрь 25-ке чедир доозар ужурлуг бис, маңаа шеверледдерни доозупсувусса, келир 1985 чылдың февраль үлүүнге ажылдай бээр бис — деп, чаныыста Валентина Донгак уламчылады.

Уруглар эмнелгенинің тудуунда Кызылда дөртен сески тудут өргеделиниң ылаңы хөй комсомолчу-аныяктар бригадалары ажылдап турар. Валентина Борбак, оолдуң, Екатерина Сарыгларының бригадалары маңаа ылыр ажылын доосхаш, ам чаа чүрттүүлүг бажыңының тудуунда ажылдай берген. Келир 1985 чылдың январь үлүүнде ажылдап турар Мария Сафрононың бригадазының үлегер-чижээн артыкан бүгү бригадалар эдерин, шалынчы ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: Мария Сафрононың бригадазының мурнакчылары аныяк комсомолист Валентина Донгак, сес чыл ажыг шеверлекчилээн ажылчын, дөртүү разрядтыг Анна Ибрагимова.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюросу залчеглиг хуралынга 1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин көргеш, ол хуралга эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының бирги секретарлары киришкеш. Бо айтырыг талазы-биле илеткелди ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов кылган.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының планының төлевилели экономикада сөөлгү үеде көстүп келген таарымчалыг эки угланышкынарны быжыктырарыңа болгаш хөгжүдүрүнче угланган дээрзин Н. А. Тихоновтуң илеткелинде болгаш чугаалажып көрүүшкүн үезинде демдеглээн. Беш чылдың мурнундагы чылдарының дургузында ортумак темпилерге бодааргa, экономиктиг инник көргүзүүлер талазы-биле улус ажыл-агыйының өзүлдезинин элээн бедик темпилерге ыда тодаргайлаттынып турар. План болза, бүдүүлгени интенсификастаарын күштелдиреринче болгаш техникиг деңнелиг бедидиринче, продукциянын шынарын бүгү хемчег-биле эжиждиринче, курлавырларны улам долу ажыглаарынче, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылынга бир демиг болур чорукту чедип алырынче угланган. Чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культура деңнелиг улам ынай өстүрүрин, чүрттүүлүг болгаш социал-амыдырал тургузуушкүнүн чайгылыш чок хөгжүдүрин көрүп турар. Оон-биле кады улус ажыл-агыйының чамдык адырларының, каттыжышкынарның болгаш бүдүүлгелерниң ажылында четпестерни болгаш кошкак черлерниң барын демдеглеп, оларны эң дүрген чайладырының эргежок чугулаарынче кичээнгейни угландырган.

Эш К. У. Черненко хуралга делгеренгей чүве чугаалаан. Оон чугаазында кирген айтыышкынарны болгаш түүнелдерни СЭКП ТК-ның Политбюросу бүрүү-биле үүлдүгүүнген болгаш оларны бүгү партия, күрүне болгаш ажыл-агый органнарының, хөй-ниитиг организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазының үндезини кылдыр тургузарын эргежок чугула деп көргеш. Эш К. У. Черненконуң чугаазын парладчага парлаан.

Бүдүүлге чорудулгазының бүгү звеноларынга үстүнден адаанга чедир ажыл-агыйны ажыктыг кылдыр чөп башкарып чорудары дээш массалыг шимчээшкинни калбартыр сорулганы салган. Оон-биле кады күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн бедидиринче, күш-ажылчы, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын камнаарынче, кылып үндүрүп турар продукциянын шынарын эжиждиринче, эртемнин болгаш техниканың чедишкиннерин бүдүүлгеге калбак иеттерезиринче, ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдар талазы-биле үргүлчүүн тодаргай угланышкынны ажылды уламчылаарынче оңза кичээнгей салдынган турар үжүрлүг.

Ажыл-агыйны ажыктыг кылдыр чөп башкарып чорутканының күчели-биле бүдүүлгелерниң, областарының, крайларының болгаш республикаларның күш-ажылчы коллективтериниң социал хереглелдеринге база бирги ыңчетде чоокуп медицина хандырылгазын эжиждиринге бөөр апаар пландан ажыр камналга фондуларын тургузар талазы-биле түрүттүн мурнакчы коллективтериниң инициативазын ТК-ның Политбюросу деткээн. Ол фондуларны тургузарының болгаш ажыглаарының чурумун ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели биле ВЦСПС тодарадыр.

1985 чылда планның оваалдаларны долдур болгаш ажыр күүседириниче, он бирги беш чылды чеднишкиниг доозарынче угланган организаксчы болгаш масса-политиктиг ажылды чорударын хандырарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партийның край, область, округ, хоорай болгаш район комитеттеринге, партия эге организацияларынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, совет, ажылагый, профэвилел болгаш комсомол органнарынга хүлээткен.

Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң төлевилелдери-биле толбаалыг айтырыгларны чугаалажырынга эштер Г. А. Алиев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, В. В. Щербицкий, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков олар киришкеш.

Болган чугаалажып көрүүшкүнү барымдаалаан. Политбюро 1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерни колдуунда түүлүг деп көргеш. Айтыгларны ССРЭ-ниң Дээди Соведи көөр кылдыр киирерни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиңге сүмелээн.

Күрүне планының онаалдаларын боттандырар дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржиринче, бистин лениннчи партийвыстың XXVII съездизиң күш-ажылга улут чеднишкиннери-биле үткүүрүнче чүрттүн коммунистерни болгаш бүгү ажылчы чоннарын СЭКП ТК-ның Политбюросу кыйгырган.

БЕШ ЧЫЛДЫ ТӨЛЕПТИГ ДООЗАР, ЭКОНОМИКАНЫ ИНТЕНСИФИКАСТААРЫН ДҮРГЕДЕДИР

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эштер!

1985 чылда планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин СЭКП ТК-ның Политбюросунуң хуралынга бөгүн чугаалажып көрүп турар-дыр бис. Келир чыл хөй талалар-биле он загай болур. Ол чыл дээрге СЭКП-ниң XXVII съездиниңге идепкейлиг белеткелдиг. Ада-чүрттүүн Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылы-дыр. Бо бүгү болза чаа чылга кылыр улуг ажылыска политиктиг оңза үткашынарны киирип турары чугаажок. Ол ажыл болза амгы беш чылды чеднишкиниг доозарынче болгаш - он йиик беш чылга эки, бижыг базаны тургузарынче бүгү күштерни эвилелдүүн лозунгуң адаа-биле чоруттунган турар үжүрлүг.

1985 чылда планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин белеткээн эвээш эвес кужениишкиннерни негээн дээрзин билдингир. Анаа бүгү адырларының күш-ажылчы коллективтери, чер-черниң партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, министерстволар болгаш ведомстволар. Күрүне болгаш Сан министерствозу идепкейлиг киришкеш. Төлевилелдерни СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиңге, Политбюроның Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын сайзырангайжыдар болгаш оон ажыктын бедидер талазы-биле комиссиялыңга тодаргай сайзырадып кылган.

Бо документилерни ам СЭКП ТК-ның Политбюросунга чугаалажып көөр, ылангыя дараазында чылда экономиктиг болгаш социал сорулгаларны шинтирлээриниң орук-тарын тодаргайлаары оңза чугула.

Планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин чогаадып турган-дыр бис. Келир чыл хөй талалар-биле онзагай болур. Ол чыл дээрге СЭКП-ниң XXVII съездиниңге идепкейлиг белеткелдиг. Ада-чүрттүүн Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылы-дыр. Бо бүгү болза чаа чылга кылыр улуг ажылыска политиктиг оңза үткашынарны киирип турары чугаажок. Ол ажыл болза амгы беш чылды чеднишкиниг доозарынче болгаш - он йиик беш чылга эки, бижыг базаны тургузарынче бүгү күштерни эвилелдүүн лозунгуң адаа-биле чоруттунган турар үжүрлүг.

1985 чылда планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин СЭКП ТК-ның Политбюросунуң хуралынга бөгүн чугаалажып көрүп турар-дыр бис. Келир чыл хөй талалар-биле он загай болур. Ол чыл дээрге СЭКП-ниң XXVII съездиниңге идепкейлиг белеткелдиг. Ада-чүрттүүн Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылы-дыр. Бо бүгү болза чаа чылга кылыр улуг ажылыска политиктиг оңза үткашынарны киирип турары чугаажок. Ол ажыл болза амгы беш чылды чеднишкиниг доозарынче болгаш - он йиик беш чылга эки, бижыг базаны тургузарынче бүгү күштерни эвилелдүүн лозунгуң адаа-биле чоруттунган турар үжүрлүг.

1985 чылда планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин СЭКП ТК-ның Политбюросунуң хуралынга бөгүн чугаалажып көрүп турар-дыр бис. Келир чыл хөй талалар-биле он загай болур. Ол чыл дээрге СЭКП-ниң XXVII съездиниңге идепкейлиг белеткелдиг. Ада-чүрттүүн Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылы-дыр. Бо бүгү болза чаа чылга кылыр улуг ажылыска политиктиг оңза үткашынарны киирип турары чугаажок. Ол ажыл болза амгы беш чылды чеднишкиниг доозарынче болгаш - он йиик беш чылга эки, бижыг базаны тургузарынче бүгү күштерни эвилелдүүн лозунгуң адаа-биле чоруттунган турар үжүрлүг.

1985 чылда планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин СЭКП ТК-ның Политбюросунуң хуралынга бөгүн чугаалажып көрүп турар-дыр бис. Келир чыл хөй талалар-биле он загай болур. Ол чыл дээрге СЭКП-ниң XXVII съездиниңге идепкейлиг белеткелдиг. Ада-чүрттүүн Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылы-дыр. Бо бүгү болза чаа чылга кылыр улуг ажылыска политиктиг оңза үткашынарны киирип турары чугаажок. Ол ажыл болза амгы беш чылды чеднишкиниг доозарынче болгаш - он йиик беш чылга эки, бижыг базаны тургузарынче бүгү күштерни эвилелдүүн лозунгуң адаа-биле чоруттунган турар үжүрлүг.

1985 чылда планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин СЭКП ТК-ның Политбюросунуң хуралынга бөгүн чугаалажып көрүп турар-дыр бис. Келир чыл хөй талалар-биле он загай болур. Ол чыл дээрге СЭКП-ниң XXVII съездиниңге идепкейлиг белеткелдиг. Ада-чүрттүүн Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылы-дыр. Бо бүгү болза чаа чылга кылыр улуг ажылыска политиктиг оңза үткашынарны киирип турары чугаажок. Ол ажыл болза амгы беш чылды чеднишкиниг доозарынче болгаш - он йиик беш чылга эки, бижыг базаны тургузарынче бүгү күштерни эвилелдүүн лозунгуң адаа-биле чоруттунган турар үжүрлүг.

1985 чылда планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин СЭКП ТК-ның Политбюросунуң хуралынга бөгүн чугаалажып көрүп турар-дыр бис. Келир чыл хөй талалар-биле он загай болур. Ол чыл дээрге СЭКП-ниң XXVII съездиниңге идепкейлиг белеткелдиг. Ада-чүрттүүн Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылы-дыр. Бо бүгү болза чаа чылга кылыр улуг ажылыска политиктиг оңза үткашынарны киирип турары чугаажок. Ол ажыл болза амгы беш чылды чеднишкиниг доозарынче болгаш - он йиик беш чылга эки, бижыг базаны тургузарынче бүгү күштерни эвилелдүүн лозунгуң адаа-биле чоруттунган турар үжүрлүг.

1985 чылда планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин СЭКП ТК-ның Политбюросунуң хуралынга бөгүн чугаалажып көрүп турар-дыр бис. Келир чыл хөй талалар-биле он загай болур. Ол чыл дээрге СЭКП-ниң XXVII съездиниңге идепкейлиг белеткелдиг. Ада-чүрттүүн Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылы-дыр. Бо бүгү болза чаа чылга кылыр улуг ажылыска политиктиг оңза үткашынарны киирип турары чугаажок. Ол ажыл болза амгы беш чылды чеднишкиниг доозарынче болгаш - он йиик беш чылга эки, бижыг базаны тургузарынче бүгү күштерни эвилелдүүн лозунгуң адаа-биле чоруттунган турар үжүрлүг.

1985 чылда планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин СЭКП ТК-ның Политбюросунуң хуралынга бөгүн чугаалажып көрүп турар-дыр бис. Келир чыл хөй талалар-биле он загай болур. Ол чыл дээрге СЭКП-ниң XXVII съездиниңге идепкейлиг белеткелдиг. Ада-чүрттүүн Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылы-дыр. Бо бүгү болза чаа чылга кылыр улуг ажылыска политиктиг оңза үткашынарны киирип турары чугаажок. Ол ажыл болза амгы беш чылды чеднишкиниг доозарынче болгаш - он йиик беш чылга эки, бижыг базаны тургузарынче бүгү күштерни эвилелдүүн лозунгуң адаа-биле чоруттунган турар үжүрлүг.

КАПИТАЛ ТУДУГ ОН АЙЛАРДА

Акшаландырышкынның бүгү хевирлери-биле чыл эгезинден тура республикага эрткен чылга бодаарга 6,9 хуу хөй кол фондуларны ажыглалга киргеш. 248 километр дурттуг электри дамчыдар шугумнар, ниити ажыглалдың 39 километр автомобиль оруктары, 64 мың дөрбелчин метр шөлдүг чүрттүүлгге бажыңнары, 824 олуттуг ниити билиг школалары, 240 орунуг ясли-садтар, 150 олуттуг культура-албан зөрлери туттунган.

Кодээ тудут бо үе дургузында көскү хөгжүлдени алган. 120 баш мыйыстыг бода мал кирер, 28,5 мың хөй кирер, 42 мың дагаа кирер кажаалары ажыглалга киргеш. Совхозтарда чылда 6 миллион туулбу бүдүрер дехтери, чижеглээн 50 сентелгге санаттынган сентелге мастерскаларын тудуп доосхаш.

Чер ажылын сайзырадырынга тудугжулар база улуг кириштиргеннер. 45,3 мың гектар черниң суггарылга тудугларын кылган. 82,1 мың гектар черниң суггарылга дериг-херексеңдерни септээн. 853 гектар черни суггарар системаларны эзе кылган болгаш 613 гектар чаа черлерни суггаргаш.

Бо чылын капитал салышкынның ниити хемчээли 1,8 хуу, тудут-монтаж ажылдары 5,5 хуу өскен. Чүрттүүлгге тудуунга, коммунал ажыл-агыйынга, чырыдышкын, культура албан черлери, садыг болгаш ниитиин чемненилге черлеринге болгаш өске-даа организацияларга үндүрген акшалы эки шинчээдап алган. Боттарының тудутларынга тудут-монтаж ажылдарының 10 айлар планын «Тыва кобальт» комбинат, «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва суг тудуг» трестер, Дуржулга станциязы күүседкеш. Арга-ыят ажыл-агыйының. Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерстволары, тараа продуктуларының эргелеп башкарыр салыышкынны эки шинчээдип алганнар.

Эрткен чылга бодаарга тудут организациялары керээлиг ажылдарның планын 6,0 хуу ажыр күүседкеш. «Тыва кодээ тудуг» трестиң № 741, 586, 1070 КМК-лары, «Тыва суг тудуг» трестиң № 2 болгаш 5 КМК-лары, «Тыва автоорук» эргеделиңге организациялары, «Ремсельбүүвод» трестиң тускайлыктан КМК-зы чүгле планнаг оваалдаларын ажыр күүседкеш эвес, тудут-монтаж ажылдарының хемчээлин улгаттырган. Керээлиг ажылдарның хемчээлинің талазы-биле чыл планын № 741, 1070 КМК-лар, № 1 орук-тудут эргелели, «Тыва автотранс» каттыжымышкының КМК-зы ажыр күүседкеш.

Тос айларның түнела-биле тудугда күш-ажылдың бүдүүкчүлүү 104,7 хуу болган. А керээлиг ажылдарда бо көргүзүү 102,9 хуу четкен. Эрткен чылдың бо үезинге бодаарга күш-ажылдың бүдүүкчүлүү 5,3 керээлиг ажылдарда оон өзүлдези 6,7 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн планга немей 1 хуу өстүрер хүлээгеши тудуг организациялары-ның 52,2 хуузу күүседиптеп. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чинеткениңден камналга 3,2 хуу болган.

Капитал тудугда байдал эмдаа дувреңчит болуп артыышаан. Кол фондуларны ажыглалга киирер талазы-биле чыл планы 37,6 хуу күүседтинген. Дыка хөй объектилерни үезинде ажыглалга киирбээн. Капитал салышкынның болгаш тудут-монтаж ажылларының акшаландырышкыны 78,8 болгаш 79,3 хуу шинчээттинген. Керээлиг ажылдар планын 89,3 хуу, ажыглалга киирип турар тудугларда бараанныг тудуг продукциячының планы 35,7 хуу болган. «Тыва тудуг» болгаш «Шагонарпяжстрой» трестер бо талазы-биле планын дөгүүн-ле 60 хуу ажырганнар. Улуг хөгжүлдезинге «Красноярскгэстройпуу» № 2 ВМК-зы. Чүрт үлетпүрүнүң болгаш Амгы-чем үлетпүрүнүң министерстволарының сентелге-тудуг участоктары, № 883 тудуг эргелели болдуган.

Чүрттүүлгге тудуу болгаш социал-культура объектилери оожум темп-биле түүтүнүн турар. Боже үндүрген ажынның чүгле 80 хуузун ажыглаан. А чүрттүүлгге тудуунда бо көргүзүг 42,8 хуу болган. Эрткен чылдың деңнелинге бодаарга, он айларда чүрттүүлгге тудуун ажыглалга киирери 2,7 хуу кыскарыган. Чырыдышкынның, культураның болгаш амык камгалалының албан черлерниң тудуунда хөгжүдүүшкиннер бар.

Тудугда күш-ажылын организастаарынче эм-даа кошкак кичээнгей салып турар. Тос айларның түнела-биле 17 тудут организациялары күш-ажылдың бүдүүкчүлүүнүң планын күүседтеп, 16 организациялар бо көргүзүүгү эрткен чылдың деңнелинден кудулаткан. Бо талазы-биле чидириг-лер кедергей хөй болуп турар. Просулдардан, оолдаакскынардан, машиналар болгаш механизмнер туруушкуунудан, администрациядан, чаңчылдыктан, ажыл шаңының чидирин улуг болуп артыышаан. Тудуг ажылын организастаарын эжиждин турган, үстүнде аваанныг хөгжүдүүшкиннерден уштуп болгаш дээрзин демдеглээри чугула.

Допчулалды республиканың Статистика эргеделиниң специалистери белеткээн.

АЖЫЛДААРЫНГА ТААРЫМЧАЛЫГ

Чаа Чаа-Хөл сүт-бараан фермазының коллективи эвээш эвес кижи-биз. Бистериң эки ажылдаарывыска мында таарымчалыг байдал тургустунган. Ол бүгүге совхоз директорунуң, партком болгаш профэвилел комитеттериниң сагыш салышкыны биче эвес. Саанчылар чаа бажыңнар-биле хандырыгган. Бажың бүрүү газ плиталаралыг. Дузалаа ажыл-агыйын хөгжүдери чугула айтырыгларның бирээзи. Коллектив кежигүннериңе совхоз инек садып алыры-биле дузаламчыны көргүзүп келген. Чазын картофель үрезинин эвкел бөөр. Чамдыктары бажың деңнээрлиг, а өскелери ажыл-агыйының айтыкан тускай участоктарынга тарыы ап турар.

Эртен эрте ажылдаар улуска изиг чем кончут чугула болуп турар. Бо талазы-биле айтырыгны партком болгаш профэвилел база совхоз директору өөренип көргеш, шинтирлеп берген. Саанчыларның бичин чаштары барык дөгерези ясли-садикте. Кыскы үеде халас оттулар ыжыы, хөмүр-даажы-даа дужүрүп бөөрдир. Черде ыраан коллективиниң кежигүннериниң негелде, ясли-садтарынга ажыл-агыйының удуртукчулары болдунар-ла шаа-биле дузалаа турарынга өөрүп турар бис.

Б-У. ДРАПААН.

фермада профэвилел комитетиниң даргазы.

«Найыраал» совхоз.

(Төнчүү 2-ги арында)

БЕШ ЧЫЛДЫ ТӨЛЕПТИГ ДООЗАР, ЭКОНОМИКАНЫ ИНТЕНСИФИКАСТААРЫН ДҮРГЕДЕДИР

(Төнчүү. Эгези 1-ги арыда).

за, эштер, чүгле экономиктиг эвес, харын-даа политиктиг айтырыг-дыр. Хүлээп алдынган шиитпирлериниң боттанымышкыны партия, совет болгаш ажылагый органнарының доктаамал контролунга турар ужурлуг.

Чүрттүн камгаланыр аргазын бижиглаарының хереглелдерин планда болур-чогуурубиле бөгө кинрген. Империализмниң өзүн турар даймызырак чоруун, социализстиг дем каттыжылгадан шериг талазыбиле артык күштү чедип алыр дээш оон ораладажыышкынын апаа көрүп оруп шыдавас бис. Бистин чүртүвүс кымче-даа халдаарын күзевейн турар. Бо болза угаан-сарыылдыг кижи бүрүзүнге билдингир. Ынчалза-даа бодувустун камгаланыр аргавысты бижытлаар, совет кижилерини тайбың-күш-ажылын пангалаар, бүгү делегейге тайбыңның херээ дээш туружур ужурлуг бис.

Планнымы болгаш бюджеттиң төлевилелдерин иниитизе-биле үнелеп көрбүшаан, мынчаар чугаалап болур: СЭКП-ниң XXVI съездиниңи, СЭКП ТК-ның оон даразындагы Пленумнарының угланышкынарынга олар дүгжүп турар, сөлүг чылдарда бистиң чүртүвүстүң амыдыралынче кирген чаа, боттуг үүлдер оларда четкиз-биле долу алдеретти-гей. Планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин үүлдүртүүнүң көөрүнүң болгаш оны ССРЭ-ниң Дээди Советниң сессиясынга чугаалажыры-биле кинерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниг сүмелээрниң бүгү-ле үнезиннери бисте бар дээрзиге эштер чөпшээрежир боор деп бодап тур мен.

Көрдүвүс бүгү үүлдерни амыдыралга боттандыраар талазы-биле боттуг болгаш тодаргай сорулгалыг ажылды организастаары ам бирги чергени чугула үүлү болур. Айтырыг мынчаар тургустунуп турар: **план чугаалажок күүсеттинген турар ужурлуг, а хайы черге болдунар болгаш эргежок чугула болдуг, оны ажыр күүседир херек.** Оон-биле кады бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер талазы-биле даалгаларын күүседиринче, ол-не улуг күжениишкиннерин угландырар херек. Ажылдың деп-лескі болуруп, продукция чоруун бөгө талазы-биле керээлиг хүлээлгелерин шынгыы сагыырын хандырары база чугула. Бо талазы-биле байдалды хөөн эжиндерни сөлүг ийи чылда чедип алдынган дээрзин демдеглээр херек. Керээ-биле

Бөгүн — Студентилерниң делегей хүну

ДЕМИСЕЛГЕ ДЕМИ ЧАҢГЫС

Бөмбүрзектин сүргүүл аныяктары тайбың, демократия, социал дешилге дәәш демиселге төлептиг үлүүн киирип турар. Студенталрниң делегей хүну быжыг чаңгыс эптиг чоруктун дайынчы көрүлдеэн болур үжүрлүг.

Ол хүнүүн бүдүүзүнде СЭТА-ның корреспондентизи ССРЭ-ниң студентилер чөвүлелинин даргазы А. Луньков-биле беседалашкан.

— Студентичи байырлалдың онзагай талазы — оон дайынга удур угаадымшкыны. Ол чанчылдың үндезиниери үү болуп турарыл?

— 1939 чылдың күзүүнде әскәовчулар-биле аныяк инженерлер-биле месилдешкин үезинде студент — эмчи Оплетал биле аныяк ажылчын Седлачек Прагага өлүрткен. Патриоттарны орнукшутканы фашист террорга удур килецинг чыскаал болу берген. Ынчан эжелеп алыкчылар ийи муң хире чех студентилерни концлагерьже октап, каржы-дошкун ажылаашкынны кылган.

Ол дерзин үүлгедиг соонда фашизмге удур демиселге делегейиниң студент аныяктары улам сырый каттышкан. Студентилерниң делегей хүну кылдыр ноябрь 17-ни олар чарлап, фашизмге удур демиселге бүгү күштү мөөнкәәрни, дешилгелиг үеелдиг кижилерниң күжүн каттыштырарын илергейлеэн.

Бөгүн, дөртен беш чыл эртеңде, ол чанчыл чалыы салгалдың одуруунда хевээр арткан.

— Студентилерниң делегей хүнүн, анаа совет дәәди школаның аныяк кижилериниң киржилгезинин дугайын чугаалап көрүнерем.

— Чер кырыга тайбының быжыглаары, ядролуг дайынның өртүн болдурбазы дет чугула айтырыг чок. Ол чаагай демиселге чангыс аай фронт кылдыр демократтыг студентилер киржип турар. Оларның чангыс аай чоруун апрельде Софияга эрткен студентилериниң бүгү-делегей XIV конгрези база катап көргүскен.

Студентилериниң эрттиргенин делегей шуулганынга студентилериниң 150 хире национал эвилелдери, өске-даа улуг-улуг организациялары, бүгү диптериниң 116 чурттарының төлөөлери анаа киришкен. «Студентилер— тайбың дәәш, ядролуг дайынга удур!» деп чаа делегей кампаниязын анаа идип үндүрген, империализмге удур аныяктарның шимчәәшкинин калбартырын чугулалап демдеглеэн.

Студентилериниң эрттиргенин делегей шуулганынга студентилериниң 150 хире национал эвилелдери, өске-даа улуг-улуг организациялары, бүгү диптериниң 116 чурттарының төлөөлери анаа киришкен. «Студентилер— тайбың дәәш, ядролуг дайынга удур!» деп чаа делегей кампаниязын анаа идип үндүрген, империализмге удур аныяктарның шимчәәшкинин калбартырын чугулалап демдеглеэн.

Студентилериниң эп чорудуп турар ажыл-херектериниң бирәәзи — чамдык чурттарда өөредилге системазын демократчыдары, дәәди өөредилгеге капиталистиг монополияларның салдарынга удур демиселди чорудары. Студентилериниң Бүгү-делегей эвилелиниң чорудуп турар хемчеглериниге болгаш чаа-чаа эгелээшкиниериниге совет дәәди өөредилге черлериниң студентилери киржип турар. Даштыкыда үе-чергелериниң тайбын, кады ажылдамылга дәәш демиселинге олар каттыжып турар. Ол дәәргe — дайынга удур митингилер болгаш манифестациялар, тайбынны камгалаар дәәш-хуудустарга ат салышкыныары, политиктиг ырлар болгаш плакаттар конкурстары, интернационалчы найыралдың клубтарының ажыл-чорудулгалары-дыр.

Тайбынны быжыглаарының хөрөөнге, делегейиниң аныяктарының эп-сеткил каттыштырылгазынга совет дәәди өөредилге черлериниң интернационалчы студент отрядтары үлүүн киирип турар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чугулу объектилериниге эрткен чылын олар ажылдаан.

— Студентилериниң делегей хүну бистин чуртка кандыг инзылыг эртерил?

— Ол байырлал бо чылын бир онзагай үүлдүт. Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалынга белеткел үезинде ол эртип турар.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбынга ынак даштыкы политиказын чурттуң оолдар болгаш кыстары изин-биле деткип, СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң түннелдерин база анаа К. У. Черненконуң чугаазын үүлдүтүүнүн турар.

Ереванның Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинг Күрүне университеди — Закавказьеде эн-не хоочун дәәди өөредилге черлериниң бирәәзи. Совет Арменинның тургустунганының баштайгы чылдарында университетти үндезилээн. Амгы үеде Ереван университетинде сес муң ажыг студентилер өөренип турар. Оларның аразында даштыкы чурттардан келген хөй студентилер база бар.

А. БАДАЛЯННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КАФЕДРА АЖЫТКАН

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). «Электросила» каттыжышкынында Ленинградтың В. И. Ульянов (Ленин) аттыг электротехниктиг институдунуң ажытканы кафедра бүдүрүлгеге чогум-на чоок байдалдарга специалистери белеткел эгелээр арганы берген.

Экономиктиг шинеделдериниң байдалында ажылдап эгелээн бүдүрүлгениң кол специалистери студентилериниң мурнунга лекцияларны номчуп турар.

ӨӨРҮНГЕ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЕКТИГ

Кызылда Күрүненин педагогика институдунуң биология-химия факультединиң бешки курузунуң студентилери бөлүктер аразында социалистиг чарышка ийи чыл улаштыр бирги черни ээлеп келгеннер. Өөредилге, сагыга-чурум, хөй-ниитти ажылынга киржилге — бо бүгү ук чарыштың негелделериниде кол черни ээлеп турар. Ынчангаш тиилекчи бөлүктүң студентилери-биле делегейиниң студентилер хүнүнүн бүдүүзүнде ужураштывыс.

Үстүнде адаанывыс бөлүкте шупту 22 студент бар. Оларның чартыы аңгы-аңгы районнарда күүнде практиказын эрттирип турар. Бөлүкте тергиин эки өөредилгелиг студентилерге Валентина Рязанова, Ольга Галкина, Елена Савицкая болгаш Наталья Хорумаа олар хамаржыр. А он беш кижи 4—5 демдектерге өөренип турар.

Доозукчу курстуң чедиишкинери чүгле эки өөредилгебиле кызыгаарлаттынмайы келгей. Олар институттуң болгаш факультеттиң хөй-ниитти ажылынга эн-не идепкейлиг чоруун көргүзүп келген. Ылангыя комсомолчулар Татьяна Сарыглар, Елена Миледина, Игорь Пятиримов, Александр Федченко олар идепкейлиг хөй-нииттиг чоруу-биле эш-өөрүнге үлегерлиг. Бодунуң эштериниң дугайында бөлүктүң даргазы Валентина Рязанова мынчаар чугаалады:

— Бистин уруглар, оолдар эн-не идегелдиг улус. Хөглүүвүс база аажок. Беш чыл иштинде кады өөренип келгеш, бот-боттарывысты, ажы-чанывысты эки билчир апарган бис. Ынчангаш демниивис чаңгыс кижи дег.

Биология-химия факультединиң башкылары болгаш студентилери боттарының доозукчу курузунга чоргаарланыр. Институттуң уран чүүл көрүлдеринге олар шаңналдыг черлерни доктаамал ээлеп келгеннер. Факультеттиң 20 чыл ооңга турасказаткан уран чүүл көрүлдезинге база эки киришкеннер. Студентилер боттарының концертин «Тудут кезектери» комбинаттың ажылчыныларынга база Кызыл хоорайның школаларынга көргүскен. Ол мышкаш факультетке эртип турган юмор кежээлерингe база үргүлчү бирги черни ап келгеннер.

Оларның аразында спортка ынактар база хөй. Чижээлээргe, Алексей Осипов чиик атлетикага база хаактаарынга аажок ынак. Ол ССРЭ-ниң спорт мастерине кандидат. Оон аңгыда найыралдыг чаңгыс курсчулар шин, кино, концерттерже коллективтиг үүүшкүнниери, солун кижилер-биле ужуражылгаларны доктаамал чорудуп турарлар.

Беш чыл кады өөренип турар студентилерден бо үеник дургузунда уттундурбас, солун кандыг болуушкынар оларның амыдыралында болганыл дээрзин сонуургадывыс. 1-ги, 2-ги курска эрттиргеи чайгы практиказын, баштайга сессиязын уруглар онзалап айыттылар. Ылангыя чайгы практика үезинде оларның найыралы улам быжыккан дээрзин кижи бүрүзү сактып чугаалады. Студентиниң хүн, чыл бүрүзү бодунуу-биле онзагай солун, уттундурбас. Ынчалза-даа ёзулуг солун хүннер ам-даа мурнувуста хээн оларның чугаазынга каттышпас арга чок. Лекция үезинде дуржулга кылып турда, макталдыг бөлүктүң бо студентилерин бистин корреспондентивис чурукка тырттырып алды.

С. БАЛЧЫР.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

ЧЫЛ ПЛАНЫН ХУУСАА БЕТИНДЕ

БУДАПЕШТ. Венгрия Улус Республиканың Пакш хоорайында атом күжү-биле ажылдаар электростанцияның энергетиктери боттарының «Чаа чыл байырлалын» ноябрьниң эгезинде-ле демдеглепкен. Чуртка 2,7 миллиард ажыг киловатт-шак электроэнергияны бергеш, олар чыл онаалдазын хуусаа бетинде күүседипкен. Станцияның коллективи чыл төнчүзүнге чедир ажылдадып үндүрген электроэнергиязының ниити санын 3,6 миллиард киловатт-шак чедирерин хүлээнгеш, ол күш-ажылчы чедиишкинин Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ам болур XIII съездизинге болгаш чурттуң фашизмден хосталганының 40 чылынга турасказадырын айыткаан.

Пакштың күш-ажылчы чедиишкининге бирги энергоблоктуң ылдык чок ажылдаашкынын, ол мышкаш ийги блокту Венгрияның энергосистемазынга хуусаа бетинде чоокта чаа кожуп киргеин идиг бергеи. Ол түннелдер таварылга эвес, чүге дээрге, АЭС-тиң тудуун экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның ядролуг энергетика талазынга чедип алган мурнакчы дуржулгазынга үндезилээш, база Совет Эвилелиниң, Польшаның, Чехословакияның, Болгарияның болгаш Герман Демократтыг Республиканың калбак дузаламчызы-биле чорудуп турар.

ХИМИКТЕРНИҢ ПРОФЕССИОНАЛ БАЙЫРЛАЛЫ

БЕРЛИН. ГДР-ниң химия үлетпүрүүн ажыл-ишчилери боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы улуг чедиишкининерлиг уткаан. Адырның бүдүрүлгелери чыл эгезинден бөөр планга немей 375 миллион марка акшаныы продукциязын кылып үндүргеи. Бо дээрге эрткен чылдаазындан чеди хуу хөй-дур. Химиктерниң профессионал байырлалынга турасказаткан байырлыг хурал Цайтц хоорайга болган. ГДР-ниң химия үлетпүрүүнүн министри Гюнтер Вишофский анаа чүве чугаалаан, адырның ажылчы чонкары бо чылын чонга хереглел кылыгларын бүдүрүп үндүрерин өстүрериниге онза кичээнгейин салып келгенин, ам безин онаалдадан ажыр 215 миллион марка акшаныы барааниарын бүдүргенин онзалап демдеглээн. Республиканың химиктери келир чылын бараанныг продукция бүдүрериин 3,7 хуу көвүдедирин, оон-биле кады одаар үүл, энергия болгаш чит-эт чарыгдалын дыка кызырарын хүлээнген.

РКП-НИҢ СЪЕЗДИЗИНИҢ АЛДАРЫ ДӘӘШ

БУХАРЕСТ. Румын коммунистиг партиязын ажыттынгыжете чедир санныг хонуктар арткан XIII съездизинге алдар кылдыр бүгү чуртта социалистиг чарыш улам күштелип ам Дунайның эринде үшкү болгаш дөртку блоктарының тудуушкуну хайнышкынныг чорун, хөй-хөй участоктарда ажылдарны графикти мурнады чорудуп турар. Акы-дуңмалышны чурттардан тудугжулар бригадаларының боттарының аразында чарыш алганы интернационалчы социалистиг чарыш дугайында керээлер шалыпчы ажыл-ишке идиг берип турар.

ХИМИКТЕРНИҢ ПРОФЕССИОНАЛ БАЙЫРЛАЛЫ

БЕРЛИН. ГДР-ниң химия үлетпүрүүн ажыл-ишчилери боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы улуг чедиишкининерлиг уткаан. Адырның бүдүрүлгелери чыл эгезинден бөөр планга немей 375 миллион марка акшаныы продукциязын кылып үндүргеи. Бо дээрге эрткен чылдаазындан чеди хуу хөй-дур. Химиктерниң профессионал байырлалынга турасказаткан байырлыг хурал Цайтц хоорайга болган. ГДР-ниң химия үлетпүрүүнүн министри Гюнтер Вишофский анаа чүве чугаалаан, адырның ажылчы чонкары бо чылын чонга хереглел кылыгларын бүдүрүп үндүрерин өстүрериниге онза кичээнгейин салып келгенин, ам безин онаалдадан ажыр 215 миллион марка акшаныы барааниарын бүдүргенин онзалап демдеглээн. Республиканың химиктери келир чылын бараанныг продукция бүдүрериин 3,7 хуу көвүдедирин, оон-биле кады одаар үүл, энергия болгаш чит-эт чарыгдалын дыка кызырарын хүлээнген.

РКП-НИҢ СЪЕЗДИЗИНИҢ АЛДАРЫ ДӘӘШ

БУХАРЕСТ. Румын коммунистиг партиязын ажыттынгыжете чедир санныг хонуктар арткан XIII съездизинге алдар кылдыр бүгү чуртта социалистиг чарыш улам күштелип

СОЦИАЛИЗМНИҢ АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРЫНДА

Ам Дунайның эринде үшкү болгаш дөртку блоктарының тудуушкуну хайнышкынныг чорун, хөй-хөй участоктарда ажылдарны графикти мурнады чорудуп турар. Акы-дуңмалышны чурттардан тудугжулар бригадаларының боттарының аразында чарыш алганы интернационалчы социалистиг чарыш дугайында керээлер шалыпчы ажыл-ишке идиг берип турар.

ХИМИКТЕРНИҢ ПРОФЕССИОНАЛ БАЙЫРЛАЛЫ

БЕРЛИН. ГДР-ниң химия үлетпүрүүн ажыл-ишчилери боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы улуг чедиишкининерлиг уткаан. Адырның бүдүрүлгелери чыл эгезинден бөөр планга немей 375 миллион марка акшаныы продукциязын кылып үндүргеи. Бо дээрге эрткен чылдаазындан чеди хуу хөй-дур. Химиктерниң профессионал байырлалынга турасказаткан байырлыг хурал Цайтц хоорайга болган. ГДР-ниң химия үлетпүрүүнүн министри Гюнтер Вишофский анаа чүве чугаалаан, адырның ажылчы чонкары бо чылын чонга хереглел кылыгларын бүдүрүп үндүрерин өстүрериниге онза кичээнгейин салып келгенин, ам безин онаалдадан ажыр 215 миллион марка акшаныы барааниарын бүдүргенин онзалап демдеглээн. Республиканың химиктери келир чылын бараанныг продукция бүдүрериин 3,7 хуу көвүдедирин, оон-биле кады одаар үүл, энергия болгаш чит-эт чарыгдалын дыка кызырарын хүлээнген.

РКП-НИҢ СЪЕЗДИЗИНИҢ АЛДАРЫ ДӘӘШ

БУХАРЕСТ. Румын коммунистиг партиязын ажыттынгыжете чедир санныг хонуктар арткан XIII съездизинге алдар кылдыр бүгү чуртта социалистиг чарыш улам күштелип

орар. Чижээ. Арад уездинин нефть тывыкчылары чыл эгезинден бөөр планга немей 50 ажыг муң тонна нефтиин берген. Ол түннелдер чаа скважиналарны ажыглалга киргеиниин болгаш нефтилиг черлерден нефть казын үндүрериин арбидатканының күсели-биле чедип алдыган. Олар 1980 чылдынга деңнээрге — «кара алдын» тывыжын ийи ажыг катап көвүдедирин хүлээнгеннер.

Олат уездинин нефтичилери база улуг чедиишкининерлиг болган. Олар чурттуң улус ажыл-агыйынга пландан ажыр 3000 тонна нефтиин болгаш 110 миллион кубометр бойдус газын бөөрин хүлээнгеннер.

ЧАА ИРРИГАЦИЯ ТУДУУ

УЛАН-БАТОР. Тараа шалгынуң берилдезин кащ катап көвүдедир, вогааларын болгаш мал чеми культураларын дүжүткүрүн бедидер арганы чаа суттарылга системазы бөөр. Оон тудуу «Цаган-Толгой» күражыл-агыйда доозулган. Моол Арат Республикада эң улуг дээн ол суттарылга тудуун Совет Эвилелиниң детикчези-биле Селенга аймакта ажылгалда киргеи. Ол "система 3 муң гектар чыгам шөлдү сут-биле хандырар болгаш «Фрегат» дээр калбарты алыр, чаашкыналдырар машиналарның дузазы-биле тарылгалыг шөлге суттуу чедирер.

Магадыладыт дүжүттериин зоналарын тургузарынче Моолда онза кичээнгейин салып турар. Инженержи хевирнин каш-даа суттарылга системалары ам безин республикада ажылдап турар, ынчангаш амгы беш чылда чаа суг ажылагый объектилерин ажыглалга киирип турган, немей 18 000 гектар шөлдү тарылга эвлечештирилгезинге киирер.

Үүүш ажылын интенсификастаарының чаа сорулгаларын Моолга чер ажылын хөгжүдүрүнин программазы-биле тодаргайлаан. 2000 чылга чедир суттарылгалыг черлерниң шөлдерин 200 муң гектар чедир калбартыры ында көрдүнген.

ДАГЖЫЛАРНЫҢ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЗЫ

ПРАГА. Чуртта эң улуг дээн Острова-Карвинскинин хөмүр-даш бассейнинде совет болгаш чехословак шахтёрларының хөй чылдарда кады ажылдажылгазы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиделеринин, хөмүр-даш тывыжының техникизин сайзырадырының хөрөөге көскү үре-түннелдерин берип турар. Бүдүрүкчүлүүн бедиткен «2-КГУ» дээр чаа совет хөмүр-даш комбайны келир чылын чехословак шахтёрларының ажылдарынга киирер. Хөмүр-даш казып тывырының совет аргаларын ажыглаары дээш шимчәәшкин бо хөмүр-даш бассейнинин шахтёрларының аразында калбарган. 116 бригададан 88 бригада ам совет шахтёр-чаартымчы Басовтун методу-биле ажылдап турар.

ССРЭ-НИҢ ДЕТКИМЧЕЗИ-БИЛЕ

БЕЛГРАД. Югославияда эң улуг металлургия комбинаттарының бирәәзи Смедеревода турар, оон күш-ажылчы коллективи чыл онаалдазын чедиишкиниг күүседип кел чыдар. Бо чылдың тос айларының дургузында бо бүдүрүлгеге 93 муң тонна калбак ама кадны бүдүргеи, ол болза 1983 чылдың ол-ла үезинде турганынга бодаарга 14 хуу хөйдүр. Продукцияның өске-даа хевирлерин бүдүрериге база эки түннелдер чедип алдыган.

Смедеревода комбинат — кара металлургияның талазынга доктаамал калбарып, хөгжүп орар совет-югослав кады ажылдажылганың үлегер-чижээ-дир. Ам ССРЭ-ниң техника болган саң детикчези-биле бүдүрүлгеде чаа домна суугуунуң болгаш ийги ээлчегниң өске-даа объектилериниң тудуу калбарган. Төлевилелди боттандырыр келирге комбинатка шой бүдүрери 1,6 миллион тонна чедир, а кан—1,2 миллион тонна чедир көвүдевр.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ УЛУГ ТИИЛЕЛГЕ

ХОШИМИН. Вьетнам Социалистиг Республикада совет-вьетнам вайырал объектилериниң бирәәзинде — күрүнениң республикада эң улуг дээн «Заутшенг» деп каучук комбинаттың тудуунда ажылдап турар совет специалистериниң болгаш вьетнам ажылчыныларының интернационалчы коллективи күш-ажылчы улуг тиилелгеин чедип алган. Каучук бөөр чаа плантациларны тарып олуртурунуң чыл планын ында хуусаа бетинде күүседкен. Ажыл-ишчилер боттарының чедиишкинин Улуг Октябрьниң 67 чыл болган ооңга турасказатканнар.

Республиканың каучук ажыл-агыйын калбартыры — совет-вьетнам экономиктиг болгаш эртем-техникти кады ажылдажылганын эрткен чылын ат салдыган ур хуусаалыг программазының кызыа чогуур үүлдериниң бирәәзидир. Ол чугула документиниң ам олуруг бүрүзү амыдыралчы тодаргай утка-биле неметтинин турар.

— Вьетнам ажылчыныларын болгаш совет өскүктериниң эрес-шудургу ажыл-ишин дайынга өрттенип-хүүнгүлган лелгем девискәәрин чаартыпты — деп, компаниянын директорунуң оралакчызы Нгуен Ван Дао СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. — Каучук бөөр үүштер плантациларын ниитизи-биле ам ында барык 15 муң гектарда чаттылган. Ынчангаш бо чылын күрүнениң биске берген онаалдазын бүрүн күүседиптер бис дворзинде чигзинг чок.

(СЭТА).

ПЛАКАТТАР ТАЙБЫҢ ДӘӘШ ДЕМИСЕЛДЕ

Делегей конкурузунга 1-ги шаңналды алган плакаттарының бирәәзи бо. Ону «АКШ-тың агрессорларын хармысалгаже!» деп адаан. Авторлары — чурукчулар М. А. Аввакумов болгаш О. А. Волкова (ССРЭ).

О. ИВАНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Дж. Шульцтуң кыжаныы

БРАЗИЛИА. (СЭТА). Никарагуага удур чепсектиг хаддаашкынга Рейганның администрациязының ажыы-биле белеткеннип турар түннелинде Төп Америкада байдал дыка чидигленген үеде, ноябрь 14-те Америк күрүнелер организациязының Кол ассамблеязының сессиязы даштыкы херектер министрлериниң деннелинге ажыттынган.

АКШ-тың белеткеп турары чепсектиг хаддаашкынынга ойтур шавыыщкыпны бөөрингe бедиткен дайынчы белеи чорукту Никарагуада чарлааны-биле холбаштыр сессияның киржикчилери өске айтырыгларны соңгаарлаткаш, Төп Америкада байдалче кол кичээнгейин угландырган.

АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц сессияның ээлчеглиг хуралынга чүве чугаалаан болгаш Никарагуаның Национал катап тургузуушкун чазаанга, оон иштики база даштыкы политиказынга удур каржы күүлдәәшкиниерни кылган. Ол чуртка эрткен соңгулдалар «чөптүт эвес» болгаш «дүрүм ёзугаар болбаан» деп, арын-нүүр чогу-биле ол чулчуруп чугаалаан. Никарагуага «соңгулдалардың катап чоруттумарын АКШ маган турар» деп, Дж. Шульц медеглээн.

Дж. Шульцтуң чугаазының соолунде парлалга конференциязы болган. «Чогуур байдалдар тургустунуп келирге, Каттышкан Штаттар Гренаданың дуржулгазын катаптаар апаар» деп, АКШ-тың күрүне секретары каржызы-биле кыжанган.

Бар медээлерин ёзугаар алырга, АКШ-тың даштыкы политиктиг ведомствозунуң удуртукчузу Латин Американың элээн каш чурттарының төлөөлекчилерин Никарагуага удур кампаниягa киириштиреринин оралдажып турар.

Сессияның киржикчилериниң хөй нуруузунуң бодалын Венесуэланың даштыкы херектер министри Исидро Моралес Пауль илергейлээн. Улустарының күзел-соруунга дүүшпес шиитпирлерин өске улустарга албадаарын Рейганның администрациязы оралдажып турар деп, ол медеглээн. АКШ-тың болгаш Төп Америкада оон чалчаларының айылдыг хеделинишкиниерин өске-даа оратордар база бурыу шиитпирлеп...

Д. ОРТЕГАНЫ ЧУРТТУҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ КЫЛДЫР АЛБАН ЁЗУЗУ-БИЛЕ ЧАРЛААН

МАНАГУА. (СЭТА). Национал хосталганың Сандиноогу фронтузунуң (НХСФ) Национал удуртулгазының өөнгүнү, Национал чазарты тургузуушкун чазаның Удуртукчу чөвүлелиниң координатору Даниэль Ортеганы Никарагуаның дәәди соңгулда чөвүлели республиканың президентизи кылдыр албан ёзузу-биле чарлаан. Ноябрь 4-те болган соңгулдаларга ол дәәш соңгукчуларының 67 хуузу бадылаан. Күрүне баштыңының албан-нуурлаг-зин ол январь 10-дан күүседип эгелээр.

Чазаптың Удуртукчу чөвүлелиниң өөнгүнү Серхио Рамирес чурттуң оралакчы президентизинге соңгуткан.

96 депутаттардан тургустунган Национал ассамблеяга (парламент) НХСФ-тиң 61 төлөөлекчизи соңгуткан.

Кыжаныышкынга удур хемчеглер

МАНАГУА. (СЭТА). Делегей аэропортунуң чанында зенит үгер-боолар болгаш улуг октуг пулемёттар дээрже угланган, ында болгаш харылзаа төптериниң, чугула өскедаа пунктуларының чанында танкылар болгаш бронетранспортёрлар, шериг кезектери болгаш «Милисианостуң» отрядтары кудумчуларда болгаш шөлдерде турштарын ээлепкен — бо хүннерде Никарагуаның найысылалында байдал ындыг болуп турар. Американың Каттышкан Штаттары Никарагуага удур дорт шериг хаддаашкынын кылыр деп кыжанып келгенин бырымдаалаш, чурттуң Камгалал министерствозунуң дужаалын ёзугаар республиканың бүгү чепсектиг күштерин дайынчы бүрүн белеп байдалче киргеи.

Агаар бомбалаашкынларындан чурттакчыларны камгалаар талазы-биле хемчеглерни хамаары камгалалының кол штабы боттандырып турар. Фабрикаларының болгаш заводтарының ажылчыныларын бомбадан камгаланыр черлерни кылырынче мобилизаставан, олар оңгуларын казып, боттарының бүдүрүлге черлерин камгалап турар. Кофе дүжүдүн ажаап алырынче 20 муң студентилерин моон мурнунда чорудар деп турган. Чазаптың шиитпирин ёзугаар оларны ынаар чорударын сонсаткан. Студентилер ам улусчу ополчениениң отрядтарынга каттыжын кирген болгаш дайынчы белеткелди эртип турар.

Төрөөн чуртун камгалаарының белеткелиниче Никарагуаның бүгү чону кодурлуг үүгеи. Каттышкан Штаттар революстут республиканы долгандыр дайын белеткелин кедергей калбартканынга харын кылдыр Национал катап тургузуушкун чазаа камгалал хемчеглерин ап чорудуп турар. «Шериг өөредилгезин» деп чылдан-биле Никарагуаның далай эриктериниде 40 шериг корабльдерин АКШ амгы үеде мөөнүүзү. Ол корабльдер Никарагуаның хоорайларын кайы-даа үеде бооларынга, чуртту өске черлер-биле харылзаа чок кылдыр үзе киирип...

УДУРЛАНЫЫШКЫН ЧЫСКААЛЫ

ВАШИНГТОН. «Гренадаже халдаашкынышкаш, чаа халдаашкынар турбас ужурлуг!» деп кол дозуиларлыг чыскаалдың киржиичилери амгы америк администрациниң иштики болгаш даштыкы политиказынга удурланыышкынын илергейлеп, Ак бажынның чанынга чедип келген. Даштыкы чурттарга удур чепсектиг чаа агрессияларны белеткээриниче утланган президент Рейганның политиказын өөртүрүп олар негеп турган. Чыскаалгаларга удур дерзин хеделинишкиниерин полиция кылып, 20 ажыг кижини тудуп хорутдаан.

ЧУРУКТА: чыскаалдың болук киржикчилери.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

ИДЕГЕЛ

Алдын-оол Мандыкович Моңгуш— эмчи кижи. Ол 1972 чылда Томскиниң медицина институтуң дооскан. Баштай Чадаанага ажылдап турган, оон Чаа-Хөлге көжүп келген. Кыска хуусаа — он ийи чыл дургузында ооң «кедүрбээн хонээ чок» — терапевт, педиатр болуп, оон кол эмчилеп, оон оралакчызынга ажылдап турган, ам фтизиатр.

Алдын-оол Моңгуш чогаалга дыка хандыкшылдыг кижи болду. Л. Толстойнуң, Ф. Достоевскийиниң, В. Шукшининиң чогаалдарының чыыкчызы болган ноомчукчузу. Төрээн тыва литературазынга база ынак, дыка хөй чогаалдарны шээжи-биле билир.

Аныяк эмчиниң бир чажыды бар. Ол чүл дээрге, Алдын-оол Моңгуштуң шүлүк чогаадып чоруурун. Ону «бодунга» бижип ап келген. Кымга-даа көргүзүп көрбээн. «Ногаан кыдыраажында» чыып алган. Таварылга боор, оон «шорбажылап алган үүлдерим» дээн шүлүктерин көре берген мен. Черле шымбай шүлүктер болганын дораан эскерип кагдым. Бир эвес автор чогаал теориязын хандыр өөренип, дүн-хүн, уйгу-чыдын чок ажылдаар болза, черле идегел бар.

Ам ноомчукчуларның кичээнгейинге Алдын-оол Моңгуш эмчиниң «шорбажылаан» үш шүлүүн бараалгаттым.

К. КУДАЖЫ.

ТЫВА

Тыва үүдеп өгелээнил?
Дыңылдайдан, хөөмейден,
Чаштың эге алгызындан,
Чарын салган аччылардан.
Шуурууннуң дамдызындан,
Шуваганчы тоолуудан,
Алдан-дөрттүн девээнинден,
Аяй-хенче чиилээнинден.

Тыва үүдеп өгелээнил?
Тыным болган Төрээн чурттан,
Улуг-Хемде, Эрзин, Тесте
Урук гуткан чылгычыдан.
Хоор-сарыг тараалардан,
Кобальтыдан, асбестен,
Оттуг, шоваа карактарлыг
Оолдардан, кенээттерден.

ДАГЛАР

Дагларга мээң ынаам
кончут,
Дангаар-ла бо таалап көөр
мен.

Хөрүүт соок-даа хирезинде
Хөөнүм чылыыр ужуру чүл?
Кара чаштан чурттарының
Кадыг-берге кадырларын
Ожаал көрбес дидим боорта,
Оортан мыдыг ынак боор
мен.

СҮТ-ХӨЛ

Сүт-Хөлүмге төрээн-даа бол,
Сүүр-оолдуң дег шыныганым
чок.
Ынчалза-даа шүлүк, ырга
ынакшаанымы арга-ла чок.
Чаа-Хөлде чурттал чор мен,
Чаныксавас апарган мен.
Шүлүк, ырга алгаттырган
Сүт-Хөлүмүң утпас-даа мен.

Алдын-оол МОНГУШ.
Чаа Чаа-Хөл.

СОНУУРГАКТАРГА

ЧИДЕ БӨЭР ХӨЛ

Австралияның Канберра болган Сидней хоорайларының аразында Джордж хөл чыдар, аңаа хамаарыштыр ам ыырнай харын ону турган деп чугаалап болур. Чүге дизе өрткен чылын ол шуут ис чок чиде берген. А түс черниң чурттакчылары аңаа хензиг-даа эдепсиннээннер. Ооң катал чадыл турган, чидирил алган билээн тып алган. Аңаа ол дыка-ла амыраан. Билзектиң аразы-биле өзүп үнүп орган хорковь ону чер кыренче теп үндүрүп келген болган.

дыл, аштал арыгларны көрдүнген. Моон соңгаар аңаа бөгүнда көрдүнген ыш карьержее октаар. Аңаа берген экспедициялар ону контейнерлерге чыггаш, тускайлаан «бок оңгарларынга» чедирер хүлээлгелиглер.

Эверестиң аңгы ашталгазын непал альпинистер чорудар.

МОРКОВЬ «ТЫП» БЕРГЕН

Швейцар Пауль Бюлер дээрге огородунга бо чылдың дүжүдүн ажаап ал тура, ногаа олуртур черни хол-биле чымдыл, аштал арыгларны көрдүнген. Моон соңгаар аңаа бөгүнда көрдүнген ыш карьержее октаар. Аңаа берген экспедициялар ону контейнерлерге чыггаш, тускайлаан «бок оңгарларынга» чедирер хүлээлгелиглер.

УЛУГ ТОРТ

Швед Норчёпинг хоорайның 600 чылынга кондитерлер торт белгезиннер. Юбилейлиг торттың узуны 801, 44 метр. Ону белгезээр аранның чажыдын олар амдыгында кымгадаа ажыттайн турарлар.

(СЭТА).

Совет-моол найырал айы чоруп тур

32 ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ...

Чоскта чаа Улан-Батор хоорайга уттундурбас чэрби сес хүнү өрттирдим. Моол-совет найырылдың XXXIII айынга киржир бедик идегел менээ оналаашкан. Бодунуң кайгамчыктыг 40 чылын демдеглеп турар. ССРЭ-де эң аныяк республика — Тыва АССР-ниң чедишкиннери-биле холбаштыр коммунистиг тургузуушкунга совет улустуң төөгүлүг бурунгаар базымын аңаа көргүскен.

Моолдарның боттарының «кезээле көк дээрниң чуртү» дег аттары акы-дуңма ол чуртче ырак Москвадан чорукчаш, өрүк ара бичин-даа турып могаадым. Амгы үеним ужар чүүл лайнеринге олурупкаш, олче ужудуп чоруп орумда, мээң сагыш-сеткилим баа сактыышкыннарга тадткеш, ужугуп чоруп орган. Үжеп ийи чыл мурнунда МАР-ның найысылалынга мээң урутум Надя чырык көрүп төрүттүнген, оон чуруктары делегейниң дыка хөй чурттарында делгеттинген. Надюшаның төрүттүнген черинге оон чуруктарының делгелгезин үдеп чедиреринә менээ бүзүрээн СЭКП Тыва обкомунга өөрүп четтиргенимни илергейлеваашаан, ужудуп органым ол. Тываның юбилейлиг хүнүнүн Моолга эрттиргеи кижилерге не сеткилимнің хамыдындан өөрүп четтиргенимни илереткем мен.

Эстеглиг 156-гы экспозицияга уруумнуң эң тергини, эң онзагай болган көрүштүг чуруктарын шилип алырын оралдашкан мен. Оларның аразынга «Чөөн чүк», «Амгы үе», «Пушкинизна», «Балет», «Эллада» болган өске-даа чуруктары кирген. Тыва чаштарның чураан чуруктары база кылган, чазаан үүлдери-биле ады ол делгелге онзагай болду.

Моолга эрттиргеним дөрт неделя үүгле музей-биле холбашпаан болдур ийим. Хөй саанныг ужуражылгалар, ажыдуктар, экскурсиялар, концерттер база хүнүң болуп турган. Эрги өөруктеримге улуг өөрүшкү-биле ужуражкан мен. Мээң ашаам Николай Константинович Рушеевтиң өөреникчилери — чурукчулар болган кинематографистер Цогзол, Дондог, Долума болган өскелер-даа МАР-ның культуразының көскү ажылдакчылары апарган чордулар. Олар-биле ужуражкан аңаа эрттиргенин кайгамчык үеним база катап сагыныг мен.

Моол хөрээженнер-биле, совет эмчилер-биле, геологтар-биле, Улан-Баторуң хөй-хөй школаларының үстүү класстарының өөреникчилери-биле ужуражылгалар, беседалар Надяның чаа өөруктерин тып алырынга, оон чогаалыкчы ажылының үнелекчилери-биле танышарынга улут ужур-дузалыг болган. «Найырал» пионер лагерениң болган № 9 школаның өөреникчилери-биле Совет эртемнин болган культураның бажыңынга эрттирген кежээвис кажан-даа уттундурбас. Ол кежээниң киржикчилери Надюшаның чогаадыкчы ажылы-биле холбашкан ханы утка-шыырлыг айтырыгларны салып турган түүе. Оон соонда чаштар концерт көргүскен, ону көргеш сагыш-сеткилим дыка хайыккан. Моолда мыдыг хөй кижи мээң Надюшамны, оон чогаалдарын билир деп кажан-даа бодаваан чораан кижи болдум. Улуг кижилер ону «төрээн уруувус» деп, аныяктар — «оок «уе-чергеевис» деп эдап турар чорду.

Кинофильмнер көрүлдезиннер-биле холбашкан культура программазы кайгамчык болган, оларының аразында «Баштайгы ынакшыл» деп кино база бар. Ленинградтың кинодокументалистери аңаа Надяны тыртырын турган түүе, а ол ышкаш фольклор жанрының мастерлериниң концерти, телевидениеге тыртырышкыннар, экскурсиялар дыка солун болуп эрткен.

Төп аймакты тавартыр кайгамчык чараш черлерже өөнчорук уттундурбас болуп арткан, ол черлерге 1950-52 чылдарда мээң ашаам чораан болган этюдтар чуруп, хаяларда чуруктарны, бүрүнгу туресказалдарны, кыааларны болган бүзүндуларны саазынга дужурүп турган.

Албан ажылының кезээ совет элчин черниге болган МАРН ТК-ның Политбюро кежигүүнүге кандидат, МАР-ның Улустуң Улут хурал Президиумунуң Даргазының оралакчызы Ж. Жаговарга хүлээп алынмышын болган.

Мээң стендистиң хүлээлгезин күүсеткен бодуун ажылым, аныяктар ортузунга уруумнуң амыдыралы үеин чүүлүн пропагандаларынга киришкенимни үнелеп, — Моол Улусчу революциязының 60 чылынга алдар болдурган медаль-биле мени шаннаан. Моолдуң комсомолунуң Төп Комитетинин Бирги секретары эш Л. Тудев менээ «Аныяк салгалдың мурнакчы дагдынакчы ажылдакчызы» деп демдекти тывыскан. Ол ийи шаннаалды ханы өөрүп четтиришкин-биле хүлээп алган, бодумнуң бүгү күүгүмнү болган билиимни моон соңгаар-даа Надяның урян чүүлүнге, олче аныяк салгалды даара тударынга бараалгадыр мен дээрзин аазаан, мен.

Эрткен чылдарның дургузунда Моолдуң найысылалы танытынмас кылдыр өзүп сайыраан-дыр. Кайгамчык улуг тудуглар, воогаан проспектилер, чаа-чаа туресказалдар, шиидер, чуртталга районнары ону кааспаан болду. Үжеп ажыг чыл мурнунда чурттаан турганывыс эрги бажыңнын чанынга келгеш, сагыш-сеткилдиг кайы-хире көдүрүлгенин илередир безин сестер тыпладым, ол бажың ам-даа арткан болду. Сүхэ-Баторга туресказалдың чанынга база сеткилим доюлган. 1952 чылда Москваже ужар бетинде үш айлыг кызыысты кыспактап алган, ашаам-биле кады маадаа чуруккa тыртырын турдувус.

Моолга чораан хүнүмнүм шак мынаар эрткен. Ынаар вай-делир чораан безин могаан, турбадым. Чүге дээрге ачы-дуңма Моолга ужуражылгалар, чылыг уткуушкуннар, хүндүткел — кижиге чаа күштү пемзер, сеткилди сергедир чорду. Моол телевидение дамчыштыр түүе чугаалаан тура, «Сизерниң чуректериниң изиг оттарын эдилиме алган баар мен, олар мээң чүрээмге докламаал артар» деп чугаалаан мен.

Н. АЖИКМАА.

Москва хоорай.

ЧУРУКТА: Надя Рушеевамың чуруктарынын Улан-Баторда делгелгезин МАР-ның Чурукчулар эвилелиниң баштаар черниң даргазы эш Н. Цультэмниң ажыдын турары; (оң талаакы кылымда) Н. Ажикмаа.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

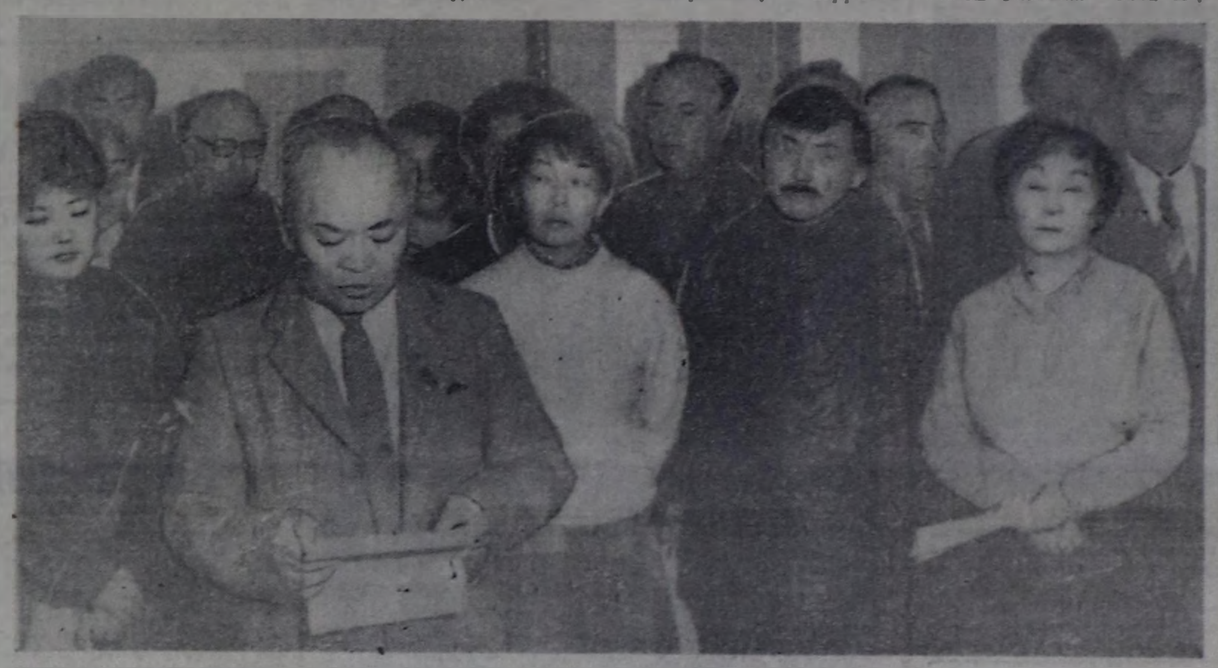

СОЛЧУР—СОЛУН ЧЕР

Алыс шаандан тыва, моол чон
Акы-дуңма кожа чораан,
Араалашкан, барын-чогун
Алчын-бержин чурттап
келген.

Солун төөгү —
Солчур деп ат
Өөрү черге
Өтбелерден мынаар тараан.
Үш түү, эвер күүгүтен дег,
Үстүү, Ортаа, Алдын
Солчур —
Үе-дүптен малчын чурту,
Үймээнчиин базышкан чер.
Солчурларга
Чону ол дээш
Чоргаарланыр,
Чогаал, ырда алган чоруур.
Улаатайда бригадага,
Арыг-Бажы фермага-даа
Успа-Хөлден моол эштер
Аалчы болуп моорлап
келир.

Найтаар сөзү:
«Наймырал — эн!» —
Солун мунаан
Солун чер боор.

өөнүктерим!

С. МОЛДУРГА.

ХАРЫЫЛАР

Бо чылдың октябрь 27-де «Шын» солунга парлаттынган «Тывызыктар» деп кроссвордка ыры харыны «Шамбалыг» совхозтан Иван Сандан-оол, Тээли ортумак школаының башкы классчызы Айдамир Чыңгылан, Хову-Аксыдан Баян-оол болган Вадим Саазлар, «Саян» совхозтан К. Хомушку биле С. Хомушку, Баян-Кол ортумак школаындан Айдар Кыргыс мурнап чоруткан.

Оларның тыпканы. 1. Хомус. 2. Сырга. 3. Ангыр. 4. Хөрүк. 5. Барак. 6. Кулак. 7. Домбу. 8. Орге. 9. Аас. 2. Сырбык. 5. Кат. 10. Саргы. 11. Шт. 12. Терга. 13. Хаак. 14. Кудук. 6. Куй. 15. Согун. 16. Элик.

ӨЛҮМ ЧОК ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫГА

Ноябрь эгезинде Токиога клёп алдынналчак өөнүт апаар. Дөртен чыл мурнунда өлүүп шаажылаар кылдыр шиттиргеи Рихард Зорге кара-бажыңның соңгазында шаараш демирин өттүр клёпүүн алдын өөрүп көрүп турган чадавас. Сутамода кара-бажың ханаларын дургаар үүгеп клёпүү эскерин кааш, мыдыг болдал бажыңга кирди...

Токиодан чээби хире километр черде Футю доорайга келген мен. Ында Тама чевээниң эжиктериниң аксынга чоокшулап келиримге, боодал чечек туткан аныяк кижи мени уткып алды. Ол Японияның социалистиг партиязының көскү ажылдакчыларының бирээзи, ажылчын университетин профессору, япон-совет ийнрал ниитилелиниң баштаар черниң кежигүүү Хироси Сунэмацу болган.

Чевегде хөй-ле аллеяларга аспайн чораан, ол мени чечектер тарып олурткан черде мрамор көжээге элертин кедди. Ында орус, немец болган япон дылдарга «Рихард Зорге» деп атты сиилбин бижээн.

— Мынаа диириг чечектер үргүлүү чыдар — деп, Сунэмацу чугаалады.— Совет делегацияларының кежигүүнүн мен база үргүлүү бээр үдеп келдим. ГДР-ден-даа ажылдар кээп турду. Японнар, оон иштинде аныяктар база эрестиним хайгылыының хөөрүгге чечектерни болганчок экээр. Өлүм чок интернационалчыга хүндүткел-биле олар мынаа кээп турарлар.

Даш тураскаалда «Дайым бөлбазын, бүгү делегейге тайбын догуиналын дээш амы-тынын берген маадыр кижи мында орнукшуттуурган» деп бижип каан.

— Ол сестерге немээр чүүлдаа тывылбас —деп, Х. Сунэмацу уламчылады. — Фашизмтиг Германияның болган япон милитаризминиң талазынган келген өлүмүүт аймылды чайладыр дээш, Рихард Зорге болган оон талалакчылары хөй-ле чүүлду кылганнар. Оларның ажылы чүгле ийнчангыс чурттуп эвес, бүгү кижи төөрелгетеннің эрге-ажыттарынга бараалгаттынган. Ынчангаш, ол берге ажылга Зоргениң дуулакчылары безин ангы-аңгы националдыг кижилер турган. Японнар-даа бар, немецтер база кирген, кыдат, югослав, даян кижилер киржип турган. Олар шупту өзүлүг интернационалчылар-дыр, олар фашизмге болган милитаризмге удур демиселдиң чөлегинижи —Совет Эвилелин камгалан алырга өөрүп улустарның келир үеин чаагай болур дээрзин билгеннер.

Зоргениң маңаа кылып турган чоптуг ажыл-херээ хөй японнарны каттыштырган. Оларның аразында журналистер-даа, политиктер-даа, чурукчу, солдат, эмчи, агроном, очулдурукчу, модель тургузукчу, студент, фабрика ээзи болган ажылчын-даа бар. Милитаризмге болган фашизмге удур демисел кижи бүрүүнүүн херээ деп олар тергиин эки билир болган Зоргете эки тура-биле дузалап турганнар.

Р. Зоргениң херээ дээш үжеп ажыг кижи тутпуруп хорудаттырган. 300 ажыг кижи байысаатган. Ол чорук Рихард Зоргениң чаагай келир үе дээш демиселге чаасказа эвес турганын балыткаан. Берлиниин болган Токионуң делегейнин ийнги дайынын өскүдер дээш чажыт планын илередиинге олар киришкен.

Зоргениң болуунун кылган чүүлдерин саналы берге. Москваже соолгу чорутка медээзинин улут ужур-дузазынын дугайында чүгле база катап сагындынын казай. Ону 1941 чылдың сентябрь 6-да, фашист шериг Москваже чуткүн турар өйде чорутган. Германияның талазынга каттыжын алган, ССРЭ-же далдаарын гитлержи удуртулга Японнардан негеп турган. Ынчалза-даа Ыракка Чөөн чүкте совет пиерстлер-биле сегиржин алырындан Токио чалданып турган. Японнының императоруу киришкен шериг эвилелиге соогуну таварыштырар дээш Зорге кара-бажыңга чыда-ла ораалдажып турган дээрзин дайын соолунда тывылган документилер балыткаан. Японнаны ССРЭ-ге удур дайынче эвилелдеп алыр, ону болуунун чалчазы кылып алыр дээш Германияның Токиодагы элчин черниң ораалдажыышкынын япон эрге-чагыргаларга ол айтып берген.

— Рихард Зорге болган оон талалакчыларының дугайында яомнар бижиттинген, фильмнер тыртыртынган — деп, Х. Сунэмацу уламчылаан. — Ынчалза-даа дөртен чыл болган ол болуушкунну шинмы-биле көргүзер дээш автор бүрүзү ораалдажыр турар. Моза сүргеш, оларның чамдыктары Зоргени Джеймс Бонд шыкаш «суперзиннон» кылдыр көргүзер дээш ораалдажып турар. Ол дээрге шынга шуут дүүшпес чорук-тур. 1943 чылдың сентябрьда Зорге боду-даа, оон өөр-даа хоойлуга удур чүүү-даа үүлгеттээн бис дээрзин судьяларга чугаалап турган. Оон ап турган медээлерин хөй кижи билир. Чүгле Зорге, Одзаки, Вукелич олар ону хандыр сайгарын турган. Япон амыдыралды, демегейде байдалды оларның тергиин эки билирин — үнелеениинг медээлерин Москваже дамчыдар арганы берип турган.

Ынчалза-даа кандыг шинткел болуур мурнунда-ла билдинген. 1944 чылдың ноябрь 7-де Рихард Зорге болган оон эң чоок дузалакчызы Ходзуми Одзаки шаажылаттырган. Зорге-биле кады ажылдап турган он беш кижини карабажыңга ур хуусаалыг олурар кылдыр шииткен. Оларның безин хосталага чедир чурттаваан. Оларның аттарын Рихард Зоргениң хөөрүнде тураскаалга база бижип каан. Сөолгу чылларда аңаа үш ат немецкен. Делегейниң ийнги дайынынын чылдарында гитлержи фашизм болган япон милитаризм-биле демисежип турган интернационалчы маадырлар сонгут-мурнут мөчүп турганнар.

— Зоргени болган оон иштерин кажан-даа утпас бис— деп, Хироси Сунэмацу түүнелиде чугаалады. — Оларның маадырлыг чоруктары өзүлүг интернационалчыларның хөй-хөй салгалдарынга орун эйтыр сыдыс болуп.

Александр ЛАЗАРЕВ.
ПМА-ның тускай корр.
Токио.

38 ДЫЛ БИЛИР

46 харыг Юрий Саломахин —СЭТА-ның спорт журнализи. Ол үжен сес дылга чугаалап билир. Ынча хөй дылды ол канчап өөренип алганы, чогум оон ажыы чүл?

— Москвадан күрүнеңи Морис Торез аттыг даштыкы дылдарны педагогика институдунда педагогика факультетинан немец дыл салбырын дооскан мен — деп, ол чугаалаар. — Ийнгизи кылдыр ангы дылды база өөренип турдум. Ол ийи дыл четчир деп бодап турган мен. Ынчалза-даа бир ыңдыг таварылга болган. Туристи сезон үеизинде чүүл, студентилерниң хөй-ле кижи очулдурукчулап турган бис. Швейцариядан келген чодаа-тепежилер болуу-биле ажылдаарын менээ сүмелээн. Туристер немецтер эвес, а французтал чугаалажыр болганнар. Очулдурукчуну солуур арга чок болу берген, хамык түүе хөлү эрткен. Француз чамдык сестерни билирим билир мен, ол бүгүнү сайыраңгажыдып, калбаа-биле ажылгаар үжүрен таварышкан мен. Ук алы-өөрүк доостур чоокшулап турда, французтал чугаалаарым эки апарган, француз дылче, ол-даа дылдан чиже-биле очулдурып турар болуу берген мен—

Кызыл институтка өөренип чедип келгеш, ол дылдың грамматиказын өөренип эгелеп дам. Удаваан француз дылды экстерн-биле дужаап алдым. Дылдар билири кончуг чүүлда деп бодаар мен. Кижи-биле өзүлүг харылаа түүп, оок чугаалажыр деп бодаар болза, ол кижиниң төрээн дылынга, төрээ чуртунуң дылынга чугаалажыры өрзежок чүүл-дыр дээрзин билдим.

Аңаа хамаарыштыр ол дараазында чүүлду немей чугаалаар:

— Кайы-бир чуртка ажылын саймы-биле чоруп чораан, чанын келгенинде,ол дылды өөренип алыр күзел менээ мынаа-ла төрүттүнер. Шак мынаарда «коллекциям» чыл сакылда немежип, ковуде өөлээн. Ында, чижээ, товар оон ресторанда (Швейцария) болган фриз азы шпон, португал дээн мышкан нептеренгей дылдар бар. Ам харын мыдыг-дыр, а аныяк турган, чүүлдерни хүннүк-не ковкуп, оң хире дыл кырынга будуч-будун доктаарны каталган турган мен. Ам харын оон өөрүүзүн. Хөөжүмүү-биле дамгай-ла болгай, «төөгүүн хереклелин» хоолга хүннүн ап турбас болза, хоорок...

Андрей ЗБАРСКИЙ.
(ПМА).

ЭТВ

НОЯБРЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Концерт. 9.40—«Своротонуң» 46-гы тиражы. 9.50— «Предел возможного». Уран-чечен телефильмниң 4-кү, 5-ки сериалары. 12.15 — Г. Гендель. № 1 трио. 12.25 — «Утпадың бе, ыы...» 13.25 — Өөрбүле болган школа. 13.55— Уйуттер дугайы. 14.40 — Бүгүн делегейде. 14.55 — Уран гимнастиказга Европа чемпионады. 15.45 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 16.15 — «Бүгүнгү делегейдиң телеконкурузу». «Эш ыры». 16.45 — «Билдингир-даа болза, бүдүрениг эвес». 17.45 — Мультфильмнер. 18.15—Ф. Шиллер—«Мария Стюарт». Фильм шиг. 21.00 — «Ye». 21.30 — Музыкалыг дамчыдыгга. 22.30 — Док. телефильм. 23.00 — Футболга СССР чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Тбилиси). 23.45 — Шыдыраага делегей чемпионады. 00.00—00.50 — Футболга СССР чемпионады. «Зенит». — «Шахтер».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксаазында. 8.30 — СССР-ниң улустуң музыказы. 9.10 — Ритмалыг гимнастика. 9.40— «Документалдыг экранга» кинокаксырылга. «Идегелиннерни камнаар». 10.20 — «Эртенги почта». 10.50 — Армян ССР-ниң телевидениезиниң программазы. 12.15 — «Аян-чорукчулар кууву». 13.15 — Композитор Александра Пахмутова-биле ужуражылыкы. 14.40—«Кадыкшыл». 15.25 — «Чүү? Кайда? Кажан?». 16.40 —Суг иолозунга СССР кубогу дээш. 17.10 — «Поэзия» альманах. 18.35 — «Музыка киоскузу». 19.05 — Делегейде болуушкуннар допчулады. 19.20 — Чадаг-тергелиг фигурлуг чүнгулаашкыны Европа чемпионады. 20.00 — Тамыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.30—23.20 — «Адмирал Ушаков». Уран-чечен фильм.

Редакторнуң оралакчызы
А. С. ДЕМБИРЕЛЬ.

Ойаар

Бөгүн республиканга шокар булуттаар, чагбас. Хат конжак.

Дүне 30—35 градус, чамдык черлерге 21—26 градус соок болур. Хүндүс 19—24 градус, чамдык черлерге 15 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хат конжак. Дүне 33—35 градус, хүндүс 19—21 градус соор.

Автооруктар тайгактыг, эртенги шактарда туманнаар. Чүвениң көстүрү 1000 метрдеи ашпас.

КИНО

НОЯБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Берег» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Преферанс по пятницам» 14.30, 18.50. «Непобедимый» 16.20, 18.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «След Сокола» 9.30, 12.50. «Дикие лебеди» 11.20. «Берег» 14.40, 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Один и без оружия» 16.50, 20.30. «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 15.00, 18.40 шактарда.

Улуг бухгалтерии (кол бухгалтер эргелиг), кассирни, бүе бөөр болган суг изидер котөөдларның машинистерни, сеткелге слесарьларны, хеп аавр черге, чунар-бажыңга ажылдаарларны, хеп базыкчыларны, № 5 чунар-бажыңга кассирлерни, ажылдакчыларны Кызыл хоорайның чунар-бажыңарының болган хеп чуур черлериниң комбинады ажылга чалаа турар.

Чыл дургузунда ажылдың түүнделерни өзүгаар акыга шаннаалдарын ажылдакчыларга тыпсыр. Комбинаттың адрези: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчу, бажың 227, кадрлар кылаяы.

Магазиннерге сакыгжыларны, кассиларни, бараан савалакчыларны, ажылчыларны, чүк чудурукчуларны, экспедиторларны (бараан чортулар ажылдакчыларны), № 9 магазинге повоарны, садыг черниң эпиаралынын хүлээп алышкыны өрзеңге машинакчыны Кызылдың аңы-чем садыг ажылче чалаа турар.

Школа-магазиннин 6 ай хуусаалыг курстарынга өөренирлерни база хүлээп ап турар. Киргеелер 1985 чылдың январь 1-де эгелээр.

Садыг черниң адрези: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчу, бажың № 29, кабинет № 7, телефону 2-54-36.

Редакциянуң адрези: 667000. Кызыл Шетинкин болган Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-25-35, секретариаттың 2-23-35, партийже өөрүмдүг болган үлетпүр киличтериниң 2-31-75, пропаганда болган совет тургузут киличтериниң 2-37-13, чаңгыс киличтиниң 2-41-27, информацие киличтиниң 2-20-80, культура киличтиниң 2-23-54, кодаа ажыл-агый киличтиниң 2-21-47, корреспондентларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбей барганда 2-32-78 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чаңгыс № 2083.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болган ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болган Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01407

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 265 (12655) | 1984 чылдың ноябрь 18, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗАР

Чыл төнчүзүнге чедир ай ажыг үе арткан. Эрткен он айларда кылдынган ажыл-херектерни түннеп, чедир кылдынмаан үүлдерни сайгарып, күрүне планнарын, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринің, ажыл-агыйларның келир чылда экономиктиг база социал хөгжүлдезинге быжыг магадылалды тургузарының дугайын чугаалажып болурунуң бүгү-ле барымдаалары ам бар.

Чурттуң дыка хөй ажыл-агыйлары, районнары, оон иштинде бистің Тыва АССР-ниң совхозтары, күрүнеге мал болгаш чер ажылының продуктуларын дужаар талазы-биле планнарын чедиишкиннинг боттандырып турар. Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары күрүнеге эзт болгаш сүт садар талазы-биле оң айлар планнарын, дагаа чуургазын база дүкту садарының чыл планнарын күүседиткен. А чер ажылдыглары агаар-бойдустуң нарын байдалдарында бир гектар черден ортумаа-биле он ажыг центнер тарааны ажаап ап, багай эвес көргүзүглерлиг болган. Барыын-Хемчик, Мөнгүн-Тайга, Кызыл районнарның ажыл-ишчилери, «Тинилгее», «Чаа орук», «Көк-Тей», «Алдан-Маадыр», «Коммунизмниң херели» совхозтарның коллективтери социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, алдынган темпилерин салбас дээш ажылдап турар.

Чедиишкиннер-биле чергелештир күрүнеге эзт дужаарының чыл планнарын «Тыва», «Искра», сүттүүн — «Шивилиг», Ленин аттыг, «Тээли», дүктүүн — «Бай-Тал», «Совет Тыва» совхозтар күүседин шыдавазының кырында келген. Ол-ажыл-агыйлар мурнакчыларның арга-дуржулгазын шингээдип ап, бүгү-ле бар курлавырларны ажыглап, планныг онаалдаларны күүседир талазы-биле боттуг хемчегларни дарый алыр ужурлуг.

Амгы үеде республиканың ажыл-агыйларының мурнунда эң чугула сорулга — малдың ажаалдазын болгаш чемгерилгезин экижидип, фермалар база кыштаглар ажылчыннарының талазындан боттарының ажылынга бедик харысалгалыг болурун чедип ап, продукция алырының деннелин бадырбайн, кыштаглаашкынны чедиишкиниг эрттирери.

Малды кыштан хүр ажырары кижи бүрүзүнүң шалып ижиндеп, коллективтиң демниг ижиндеп кол хамааржыр. Бүдүрүлгенин адыр бүрүзүнге күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, бригада керээзиниң аргазын оон-даа ынай нептерединери база улуг ужур-дузалыг.

Изиг-түлүк, кызыг-кыйыг чок ажыл ам түгде фермаларда, кыштагларда дээр болза база шын эвес. Күш-ажылчы чылдың төнчүзүнге чедир эвээш үе арткан болганда, ажылчын кижи бүрүзү бодунуң ажылдап турар черинге—септелге мастерскаязы азы тараа шаны, тудуг шөлү азы гараж-даа дижик — каяа-даа бодунуң күш-ажылчы хүлээлгезиниң күүселдези дээш харысалгазын улгаттырар ужурлуг.

Дүжүт ажаалдазы доозулган. Ажаап алдынган дүжүттү чидириг чок кадагалап, шыгжамырларже уруп алыры база бир чугула сорулга. Тараа хынамчалыг арыглаттынган болгаш ,кургаттынган турар ужурлуг. Ылангыя үрезин курлавырларын чогуур негелдеге чедирери онза чугула: шык үрезинин ол хевээр кургатпайн, кыш ажырар болза, келир чазын оон өзүлдезин дыка куду болур дээрзин тараажылар билир. Тараа, картофель, ногаа-чимис урган шыгжамырларның тускай чурумун хажык чок сагыырынче ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери онза кичээнгейин угландырар ужурлуг.

Бүдүрүлгенин амгы үе ышкаш ындыг бедик кооперациязының болгаш интеграциязының үезинде оон өй-тап хөгжүлде-сайзыралынга план болгаш дугуржулга чурумнарының хажыдыышкыннары эвээш эвес доктарны чедирер. Ынчангаш агроүлетнүр каттыжыышкыннарының инженер албанынга онза харысалга онаажыр. Септелге мастерскаяларының, тускайлаттынган фермаларның, комплекстерниң туруушкун чок ажылдаарын хандырары—оларның дорт хүлээлгези.

ССРЭ-ниң экономиктиг хөгжүлдезинин 1984 чылда Күрүне планында көдээнің социал хөгжүлдезин, ылангыя чурттталга болгаш культура, амыдырал хандырылга тудугларын кылырын улуг ужур-дузалыг деп көрген. Ындыг турбуже көдээ суурларда бажыннарның болгаш өске-даа объектилернин ажыглалга кирер үези дыка саадап турар. Ынчангаш республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу, «Тыва көдээ тудуг» трестиң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның болгаш өске-даа тудуг организациялары чыл төнчүзүнге чедир, аргалыгла болза, тудугларны ажыглалга киирер дээш бүгү күжүн мобилизастаар ужурлуг.

Чылды шалыпчы ёзу-биле доозар дээш ажылдың бүгү-ле участокторынга социалистиг чарышты улам калбартып, масса-политиктиг ажылды чер болганда күштелдирери, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче бүгү-ле күштү мөөңнээри чугула.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ҮЛҮГ-ХУУНУ КИИРЕР ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кыйгырыын болгаш эш К. У. Черненконуң чугаазында айтыышкыннарны база сүмелерни Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, изиг үүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан.

ЧУГУЛА ХЕРЭЭВИС

«Күш-ажылды чөп ажыглаарынче,оон бүдүрүкчүлүүн бедиринче кол кичээнгейни салыр херек» — деп, эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга онзалап айыткан. Республика типографиязының ажылчыннары ол айтыышкынны бистің ажылывыска дорт хамаарылгалыг чугула херек деп хүлээп ап, изин-биле деткээн.

Бистің типография — Тываның эң баштайгы бүдүрүлге черлериниң бирээзи, «Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгезі» деп бедик атты база республикага бир дугаарында бистің коллективи чаалап алган. Ынчангаш бүдүрүлгевисте магалыг күш-ажылчы чанчылдар эвээш эвес. Ынчалза-даа ажылды организастаарының мурнакчы дуржулгазын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле чаа-чаа аргаларын шингээдип алырын кажан-даа соксатпайн келген бис.

Ажылчыннарны канчаар хуваай тургусканын, оларның ажылга ажыглап турар аргаларының кайы-кире ажыктыын, ажылдаар үеним шак бүрүзүн канчаар ажыглап турарын хандыр анализтээр дээнин кончуг шын деп санадывыс. Бо херекке бистер боттарывыс дорт киржир ужурлуг бис. Ындыг ажыл бистің мурнувуста салдынган сорулгаларны күүседиринге улуг идит болур.

С. АДЫГ.

ДЕТКИП ТУР МЕН

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эзлчеглиг хуралынга 1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планынын база ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң талевилелдерин көргелин, эш К. У. Черненконуң анаа долгереңгей үүне чугаалаанын солуудан сонуурган таныштым. Беш чылды төлептиг доозар, экономиканы интенсификастаарын дүргедедир дугайын эш К. У. Черненко кол кичээнгейге алганын изин-биле деткип тур мен.

Улус ажыл-агыйының барык бүгү адырларының ажылынга таарымчалыг бурунгаарлаалакынар саадгы ийи чылда чедип алдыгаан-дыр. Ол дугайын херечилеп турар сан-чургайларны көөргө, кижилиг чоргааралы көдүрүлүр-дүр.

Бистің хоорайывысты, ында өөредилге черлерин безин ап көрээлиңер. Мен Кызылда көдээ ажыл-агыйының бир дугаар профтехучилищезинде техажылчын мен. Мында безин солун үүлүлер хөй. Колир үеним механизаторларынга магалыг общежитиеня тудуп берген. Ол улуг, хөй өрээлдерлиг.

Ангы-ангы черлерден келген хөй-хөй сургуулдар бисте өөренип турар. Оларны өөредир, кижизидер, ашкарар-чемгерер ажыл — харысалгалыг иш. Өөредилге черинде ажылдап турар болганда, аштакчы-даа, поварр-даа кижи — кижизидикчи. Ынчангаш ол харысалгалыг болур ужурлуг. Ала-чедер бистерге идегээн, уруг-дарыны бо өөредилге черинче чоруткаы биле ыраажыгыр. Идегелги шыныдары — хүлээлгевис.

Беш чылды төлептиг доозар, экономиканы интенсификастаарын дүргедедир дугайын эш К. У. Черненко чугаалап тура, ажылдың шынарын өскижидиринче кол кичээнгейни угландыр. Ол кончуг чөп болуп турар. Өөредилге-кижизидилге ажылының дээштиг эвес болуп турарындан, сула салдынга бээр чоруктардан чамдык ийи-чаңгыс сургуулдар корум-чурум үрей бээр, чурттан турар өрээлдериде эт-херекселдерине, чеменин турар столованнының аяк-шыныазына кам чок, боттарын төлеп чок ап чоруур. Чалыы салгалды төлептиг ажы-чаңга кижизидери алыында барыр база-да шынар дугайында айтыыр деп бодаар мен.

О. САЛЧАК.

ЧУРУКТА: Аныяк тудугчу Клара Чамзын беш чылдың шалыпчыларының одуруунда кирген. Кызылда Екатерина Сарыгларның комсомолчу-аныяктар бригадазында ол макталдыг ажылдап турар. Бажыннарның хаалларын шеверлээринге эрткен он чылдың дургузунда бедик мергежилди чедип алган. Ам бригадада чөрбен ажыг ажылчынның ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда. Эмнелге комплекизинде уруглар эмнелгезинин тудуунда шеверлелдерин кылып дооскан, оон бригадазы база бир улуг тудугда ажылдай бергеи.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

ТИИЛЕКЧИЛЕР

№ 48 тудут эргеелинде бригадалар аразында калбарган чарышка шеверлекчилер бригадалары тиилекчи болган. Он айларның тудут-монтаж ажылдарының планын В. Б. Борбак-оолдуң бригадазы 176,9 хуу боттандырган. Күш-ажылдың будурукчүлүү 159 хуу четкен. М. В. Сафроновның бригадазы планныг онаалдаларын бүдүн чартык катап ажыр күүсеткен. Бир кижиге онааштыр ажылдап кылышкын бо бригадада эң бедик болуп турар. Ол 174,5 хуу четип турар. Эки көргүзүглерин Е. С. Бизяевага удуртқан бригада чедип алган. Шеверлекчилер бригадалары амгы үеде ажыглалга кирер объектилерде — уруглар эмнелгезинин, хлеб заводунуң болгаш 86 дээ чурттаар чурттталга бажыңының тудуунда ажылдап турарлар.

А. БАГЫР.

* * *

Сүт-Хөл районнуң «Сельхозтехника» каттыжыышкыны он айларның планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен.

Каттыжыышкынның чолаачызы Мөнгүн-оол Ооржак 1050 тонна чүүктү сөөртүр турган. 1631 тонна чүүктү сөөртүп, чолаачыларның мурнуку одуруунче үнүп, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

О. КАҢ-ООЛ.

Америк Эн-би-си телевидение компаниязының корреспондентизи М. Кэлбиниң айтыыгларынга

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ харыылары

Айтыыт. Совет-америк харылзааларының хүн айтыыгларында, ылаңгыя президент Рейганың катап соңгуттургакын барымдаалап көөр болза, кандыг айтыыг бирги чергениң чугула үүлү болур ужурлуг деп бодаар Силер?

Харыы. Сорулга болза, бирги чергениң чугула айтыыгдарының ёзу-хевир барымдаалаан кандыг-бир даңзызын кылырында эвес, кандыг-бир болуушкуннардан хамаарыштыр айтыыгларны эвлеп ёзугаар тургузарында эвес болуп турар. Делегейде чугула айтыыглар хөй, ынчалзажок дем каттыштырган күүсеннишкиннер-биле шинтирлеевес болза, Каттышкан Штаттарга-даа, Совет Эвилелиге болгаш бүгү кижи төрелгетеңгедаа улуг халапты таварыштырын болур ындыг айтыыгларны бирги чергеним кылдыр амыдырад боду, сөөлгү чылдарда делегей байдалының хөгжүлдези тургускан болуп турар.

Өске бүгү айтыыгларны соңгаараадып турар деп чугаалаан болур ындыг айтыыгның дугайында — ядролуг дайының кыжаныышкынын чайладып, боо-чөнсектерни эңдере бүдүрүн соксадыының аргазын тывар, улустар даартағы хүүү дээш коргуушкуга таварышпас ындыг байдалды делегейге канчаар тургузарыл деп айтыыг дугайында чугаа болуп турар. Бо херекке оожумаашкынны канчаа-даа болдуруп болбас.

Боо-чөнсектерни эңдере бүдүрбүшаан, боттарынга аймык чок чоруукту хандырып болур дээр айыылдыг кордаашкын барын талакы найысыалдарда бар болуп турар. Ындыг кордаашкын эрткен үеде сарыыл чок болган, а ядролуг амгы үеде көңгүс кеди чок болгаш шуут-ла мугулай чоруук-тур.

Чаңгыс ийити бажында деп чугаалап турары ышкаш, чаңгыс өртемчейде шунтувус чурттан турар бис. Бистің ол бажыңывыска частыр айыылдыг материалды эң-не эвээш болдурары чугула.

Ол дугайында, боо-чөнсектерни, хамыктың мурнунда ядролуг чөнсекти, кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында, боо-чөнсектерниң эңдере бүдүрүшкүүн ам-даа шилчивээн девискээрлерге оон нептерээрин болдурбас дугайында СССРЭ болгаш АКШ бирги эзлчегде дугуржун алыр ужурлуг.

Бо херекти кылырына —чугум-на ылаптыр болгаш шинтирлиг кылырына болдуустуң талавыстай белем бис. Харыдаа ол сорулганы чедип алырының практиктиг аргаларын — онзалап демдеглеп көрейн, практиктиг аргаларын саналдаан бис.

«Вашингтон пост» солунга чоокта чаа интервюога оларның чамдыызын айыткан мен. Ол дээрге — космосту милитаризастаарын болдурбас дугаймында дугуржулганы кылыры, ядролуг боо-чөнсектерни сын болгаш шынар талазы-биле немей конструктивизи, ядролуг чөнсектиң шенелделерин бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугаймында дугуржулганы ажылдап кылырын доозарыдыр.

Тайбың байдалды болгаш айыыл чок чоруукту ыжыыдаар сорулга-биле кылып болур базымнарниң дамдыгын ам-даа уламчылап болур-ла харын. Эң чугула, бистің болган турарывысты ёзугаар алырга, боттуу-биле чиик шинтирлеп болур айтыыгларны адаа чугааладым.

Боо-чөнсектерни кызыгаарлаар айтыыгларны шинтирлээр чүткүл дугаймында сөөлгү үеде Вашингтонда кылып турар медеглелдер аңаа-ла чугаа болуп артпас болза, бистің ийи чурттарывыстың аразында чогумталыг харылзааларже, чогум-на аймык чок делегейже угланылыр шимчеп эгелээн турун болур ийих бис. Доңчузу-биле чугаалаарга, хамык ужур чүдел дээ, тодаргай айтыыгларны херек кырынга шинтирлээрин дилеп тывар талазы-биле АКШ-тың биске каттышкан турарында болтур.

Айтыыт. Президент Рейганың бүгүн эргеелериниң ийги хуусазы 1985 чылдың январь 20-де эгелээн сөөлгүде совет-америк харылзааларны чугаалажып көөрүне алды ай дургузуунда оон-биле ужуражыыга чөнчээрежии болур Силер бе?

Харыы. Күрүне ажылдакчыларының аразында хуузунда харылзаалар чугула ужур-дузалыг болуп турарының дугайында дорту-биле тодаргай чугаалап келген мен.

Ол дугайын совет-америк харылзаларының дуржулгазы база бадыткаа турар. Ындыг ужуражыышкынга тодаргай айыткан улуг сорулгалар өөдүн алдынар болза, дээн деңнелге ужуражыышкын ботботтарының харылзаларын чогумчалыг кылдыр хөгжүдеринге улуг идигни берип шыдаар аргазыг.

Дээрге деңнелге совет-америк ужуражыышкын улустарның маанан турары чогуур түүнеелерни бээринге эргежок чугула байдалдар тургустуунун келген деп чугаалап болур бе? Ажыы-биле чугаалаарга, ындыг деп бодавайн турар мен.

Дээрге деңнелге ужуражыышкынның чедиишкиниг болурунга, оон таарымчалыг түүнеелерге кажан бүүрел бар болу бергенде, ындыг ужуражыышкынны кылырының хуусазын тодаргайлаары берге эвес болур.

Айтыыт. Совет-америк харылзааларга тодаргайлакчы үеде болдуруп, 70 чылдарда кылып турганы ышкаш, ол харылзааларга чавырдыышкынче кажан-даа болкаан кирип болур арга бар деп санаар Силер бе?

Харыы. Мынчаар чугаалаар ийик мен. Күүсеттинмес кылдыр санаттынын турган сорулганы — ядролуг боо-чөнсектерни кымыгаарлаарын болгаш кымыгаарлаарын шинтирлеериниң угланылышкынга улуг базымны бистің ийи чурттарывыстың дем каттыштырган күүсеннишкиннери-биле чогумда 70 чылдарда бирге дугаар чедип алган турган. Делегейниң чамык айтыыгларын шинтирлээр талазы-биле АКШ болган ССРЭ ынчаарда болгай эвес дем каттыштырын турган. Түүнелиде бо бүгү үүлдер делегейде ийити байдалга дыка таарымчалыг саадарлыг болуп келген.

Ийи талаларның кэйынындаа ажыктыг кылдыр совет-америк харылзаларын хөгжүдер талазы-биле эвээш эвес үүлдер кылдынган. Ооя түүнелиде бот-боттарывыса идегеннир чоруктуң деннели элээн бедээн.

70 чылдарга хамаарышкан дүшкүүрлүг чоруктуң чавырдыышкынын колдуунда болдурган үүлүг базымнарны боттандырарына кандыг үүлдер дузалаанын? Кол үүлү — ол дээрге боо-чөнсектерни эңдере бүдүрүн кымыңы-даа айыыл чок чоруу хандырыг ыыдаас дээрзин медерел болгаш, боттарының аразында харылзаалары бот-боттарының дурум ёзугаар эрге-ажыктарын барымдаалап, үшүү чурттарының эрге-ажыктарына когарал чокка деп эргеге үдезилеп, херек кырынга тургузарынга белем чорукту ылергейдээнин-дир.

Удур тургуушкуну эвес, а тайбың кожа-лебээ догуланашкынны барымдаалаар болза, ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында харылзааларга оон өске сарыылыг үндезин турбас дээрзинге бүүрээр бис. Ийи талаалар оны чайгылыг чокка барымдаалаар болза, — Совет Эвилели чогум-на барымдаалаан турар, — ол чорук совет-америк харылзааларының таарымчалыг хөгжүдезин хандырар ийик. Ол харылзаалар делегей байдалының чогумчалыг чугула фактору болган турар ужурлуг. Тайбының камгалаар дээш бистің чурттарывыстың оюн харылсалгалыын барымдаалап көрбүшаан, бо дугайын чугаалап тур мен.

Бистің чурттарывыстың аразында харылзаларының байдалы ындыг болур болза, харын-даа делегейниң элээн районнарында эш-чүүлү удур демнеп болгаш бөйдусту камгалаары ышкаш, кижи төрелгетенин амгы үеде дүвүрелин турар ындыг чугула айтыыгларны шинтирлээр талазы-биле СССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында кады ажылдажылга калбак аргалар ажыттынган турар ийик.

ЛЕНИН ОРДЕН — ГРУЗИЯНЫҢ ТУГУНДА

ТБИЛИСИ. (СЭТА). Ажыг-агый болгаш культура тургузуушкунунга Грузин ССР-ниң ажылчы чоннарының улуг чедиишкиннери дээш база Россияның болгаш Грузиниң аразында найыраалыг Георгиев керээзиниң 200 чылынга аалдар кылдыр республиканы Ленин орден-биле шаңнаан. Төрээн чурттуң бедик шаңналын тыысырынга турасхаатқан Грузиниң Компартиязының ТК-ының, Грузин ССР-ниң Дээди Совединиң байырлыг хуралы республиканың найысылалынга болган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозун эш К. У. Черненко баштадыр байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга бедик көдүрүүшкүн-биле соңгаан.

Чымыгаларын чымыг-биле уткаанны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихонов байырлыг хуралга делегеңгей үүне чугаалаан. болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң чүректиг ханызындан изиг байырны Грузин ССР-ниң ажылчы чоннарынга чедиргенин болгаш эң-не чаагай күүзешкиннерин дамчыткан.

Н. А. Тихоновтуң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыннаан болгаш адыш часкаашкынары чаңгыс эвес удаа үүе кирип турган. Грузин ССР-ни Ленин орден-биле шаңнаар дугаймда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ол номчаан болгаш хуралдың киржикчилери үргүлүүлелдиг адыш часкап турда, республиканың тутунга орденин кадап берген.

Байырлыг хуралга үүне чугаалаан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнүнге кандидат, Грузиниң Компартиязының ТК-ының бирги секретары Э. А. Шеварднадзе болгаш өске-даа ораторлар грузин улустуң чедиишкиннерин белен-биле үнелээн дээш, республиканың чеченделишкиниңиң дугайында ленинчи сагыш салдыышкынны дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге чүректиг ханызындан өөрүн четтиргенин илергейлээн.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге, эш К. У. Черненкога байырлыг чагаамы хуралдың киржикчилери бедик көдүрүүшкүн-биле хүлээп алган.

ПРОФОБЛЧӨВҮЛЕЛДИҢ ПЛЕНУМУ

Профоблчөвүлелдиң пленуму болуп эрткен. Орта «Будурулгеге күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Бо талаазы-биле илеткелин профоблчөвүлелдиң секретары С. Д. Киров кылган.

Профоблчөвүлелдер аразының XVII область конференциязын декабрь 22-де Кызыл хоорайга чыыдыр дугаймда доктаалды пленум хүлээп алган.

Кыштаглаашкынны организастыг эрттирер

Фермада байдал дүвүренчиг. Чүге?

Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозу мурнундагы чылдарда хаваан өстүрериниң талазы-биле мурнакчы дуржулгалыг ажыл-агый турган болза, ам ында байдаа дүвүренчиг. 1982 чылдың эгезинде ажыл-агыйның хаваан фермазынга 4520 баш хаваан турган, а чыл төнчүзүнге чедир оларны 5000 баш чедирери көрдүмген. Ам ында 2500 хире-ле баш хаваан арткан. хаваан бажының саны барык ийи катап кызырылган.

Чүү болганы ол? Совхозтуң планын кызыргаш, хаваннарны күрүнеге эңдере дужаан, оскээр сайгарып каапканы ол бе? Чок, ындыг эвес; 1982 чылда фермага 678 эрткен чылын 965 баш хаваан өлүп хораан. Бо чылдың чаңгыс октябрь айда безин 204 баш хаваан өлген.

Фермага ындыг байдаа канчап тургустунун келгенин-ни, кижилиг бир-ле дугаарында эскерер чүвеза—оон ка-рангызы, өл-шыны, соогу. Кажаа чылдар калориферлер үрелиг. Хаваан ооллары кээр-генчин кончуг ыдаргаан, нелеринин хойнунда, азы клеткаларының кайы-бир булуңунда сымарлажы бергилээн, сирегейинин чыгылдар.

— Болум суурда ажылдыкмен, ферманың мал эмчизи шелээлей бээрге, ону солун ажылдан тур мен—деп, Наталья Чалзыновна чугаалап чор. — Хаваан ооллары мынчаар баскылаштыр чыдып-турган, арай шыырактары ковшактарын өлүр сүт баскылап каапкан бооп чүве-дир—дээш, чугаазын уламчылады. —Мында ноябрь 2-де электри тогу чок болган, ынчангаш хаваан чемин хайындырбайн, чарбаны биза, сутта холаап берген. Эртен кээриивске, тос хаваан өлгеи чыдыр. Мынаар таварылгалар бо-ла болгуулаар-дыр.

Кажаларны эргин көргеш-ийла, Людмила Михайловна хаваннар чүге өлүп турарын, ону эмчи талазындан канчаар тайылбырлап болгуун сонуургадым.

— Бодунар көрдүүр ышкажыл, ол хирс соок, ол-шык кажаага ынчанмайн канчаар. Ажыы-биле чугаалаарга, оон кол чыддагааны — ажыл-агыйжы эвес чорукта—деп, эмчинаң харыызы ындыг болду.

Шылап-ла, совхозтуң удуртукчуларының ажыл-агыйжы эвес, ажылынга харысалга тогуунун ёзулуг деречизи ол.

Кажаалар иштин аштаарын механизастаан. Ынчалза-даа ферма, кудуктуң май айдаа үрелгениндеп бээр, ында суг чок, ынчангаш кажаа ишти чүүр дерилгер ажылдаайн турар. Суг сөөртүр машинаның хүүде эккээр ийи-үш хос-каар суу кажаа иштя аштаар хамаан чок, хаваннарга чем кылып бээринге мөлдүк-кадыын чедирин хаваан ажаакчылары чугаалап турду. Ынчангаш кажаалаарның хир-чамы, чыт-бузу ажок.

Чаймы хаваннар чайлаага турда, бо кажаалар эзи турган. Күүгүн ферма эзи көөрге, бүгү-ле үүе биеэги хевээр, чай эгезинде каапкаш барганы хевээр болган. Кажаалар септеттинмээн, чылыгаттынмаан, чугайаттынмаан. Үрелген кудук, калориферлер, хаваан чеми кылыр кухнянын үрелик дериглери болгаш өске-даа үүрмек үрелиишкиннер септеттинмээн, эттинмээн. Кижи болган көөрге, кажаалаарны чаймы-на септеп алыр турган.

Фермадан чоруткаш, совхозтуң директору С. Г. Манаськина барып, ферма ындыг байдалдың канчаан тургустунун келгенин сонуургадым.

Дарга эзээн бодалын олурташ:

— Хаваннарның өлүп турарының ыыдлаганы чүдел ынчаш? —деп, мекдеп удур айтырды.

Фермада байдалды кысказы-биле чугаалаан. чаймы үеде хаваннарның чемгерилгези дыка багай турган, чамдыкта неделя безин чедир чемгеттинмейн турган деп хаваан ажаакчыларының чугаазын директорга база дамчыттым.

Совхоз директору-биле бистің чугаавыс оюп-биле доозулбаан.

Чаңгыс сөз-биле чугаалаарга, С. Г. Манаськинтың чугаазының утказы ындыг болду: директор чаасказан кызыл-шырбайын, ажыл дүүн дүвүрен дамы-ла турар, а район удуртукчуларындан кандыг-даа дуза чок.

Бистің чугаавыс үезинде директорнуң өрээлинге олурган совхозтуң партком секретары Я. М. Дамба, Арыг-Уула кадар Совединиң күүшкүн даргазы Б. К. Оюн-даа чугаага барык киришпеен. Фермада байдал оларны дүвүреткейн турары ол үүе иргеи бе? Шыыр-ла, хамыг-даа херек чок хаваннар чоор бе?

Н. БАЗЫР.
Бистің корр.

РЕВОЛЮСЧУ ДАЙЫНЧЫ, КУШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

№ 8 (110) ноябрь 1984ч.

Даарта—Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнү

ЧУРТТУҢ ОТТУГ КАМГАЛАКЧЫЗЫ

Генерал-полковник В. М. ВИШЕНКОВ, Стратегтиг угланыышкыныг ракета шериглериниң кол штавыныи начальниги, Совет Эвилелиниң Маадыры

Чылдың-на ноябрь 19-та бистиң чуртувус бүгү чонуң байырлалы —Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнүн демдеглеп эрттирип турар. Ол хүн совет кижилер боттарының күш-ажылы-биле бирги класстың ракета болгаш артиллерия чеписээн тургузуп турар хоочун артиллеристерин, ракетчиктерниң болгаш артиллеристериниң амгы салгалын, эртемденнерин болгаш конструкторларын, вамгалал үеттүрүүнүң ажылчыннарын, техниктерин болгаш инженерлерин хүндүлеп байырлаарлар.

Бо чылын Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнүн совет улус СЭКП-ниң XXVI съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырын, СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң түүжелерин, ол Пленумга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К.У. Черненконуң ядып үндүрген санаалдарын чүүлдүргүүнүп көрбүшаан, күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик кодуралуушкун-биле үткүп, хоорай, суурларның ажыл-ишчилери, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары бузулбас чаңгыс эвин, деминчи Коммунистиг партияга шынчызын көргүзүп турар.

Совет армия болуунуң дайынчы оруун 1917 чылдың Октябрь хүннеринде эгелээн. Хамаатты дайынның доштуң чылдарында Коммунистиг партия болгаш В. И. Ленин боду шериг тургузуушкунуның айтырыгларын шиитпирлеп турган, артиллерия шериг кезээн тургузарынче болгаш моон соңгаар ону улам хөгжүдүрүнче улуг кичээнгейин салып турган.

Советтериниң эрге-чагыргазы дээш демиселге эрес-дидим, маадырлыг чоруктуң үлегери артиллеристер Царицынны болгаш Петроградты камгалаарының, Колчакты, Деникинни, Врангельди чылча шаварының хүннеринде көргүскеннер. Хамаатты дайынның болгаш даштыкы интервенция-биле демиселдің үезинде совет республиканың мурнунга кирген улуг улуг-хуузу дээш 18 артиллерия кезектери хүндүлүг революсчу Кызыл туктар-биле шаңнаткан, муң-муң артиллеристер орденнерге төлептиг болганнар.

Совет Чепсектиг Куштериниң шыгыы шылгалдазы болгаш бүгү талазы-биле ыныалдазы Ада-чурттуң Улуг дайынны болган. Ол дайынга Совет Эвилелиниң үеделгези ленинчи Коммунистиг партияның мерген угаанныг удуртулгазы-биле, бистиң дөй националдыг Төрээн чуртувустуң бүгү чонунуң, оон эрес-дидим дайынчыларының деминг күжү-биле чедип алдынган. Шеригнин бүгү кезектери болгаш Чепсектиг Куштериниң бүгү хевирлери, оон иштинде артиллерия фашистиг Германияның шериг машиназының чылча шаварынга төлептиг улуг-хуузун киргеп.

Совет артиллеристер танкистер, чадаг шериглер, далай шериглери, ужудукчулар, сапёрлар, харылзаачылар, ескедаа мергежилдиг дайынчылар-биле кады Волгадан Шарей чедир, Сталинградтан Берлин чедир алдарлыг дайынчы тиилелгенин оруун эрткеннер. Оларның демисел үезинде болган дайын шылуге эрес-дидим чоруу, чижеглээр чүве чок маадырлыг оруктары бүгү чонуң үнелелин алган.

1942 чылдың ноябрь 19-та Волганың уңугга 13,5 муң үгер-боонун болгаш миномёттун, реактивтиг артиллериниң 115 дивизионунуң дааштаашкыны Ада-чурттуң Улуг дайынынга үндезин эргилделин эгезин салган Совет Армиянын Сталинград чоогунга төөгүлүг удур халдаашкынын бүгү делегейге дыңнадынган. Дайынның бүгү туруштарынче, эң күштүг халдаашкын шуптун киргеп. Ол болуушкунга алдар болдуруп база совет артиллеристериниң немец эжелекчилерге удур демиселге киргеп үлүүн демдеглээри-биле 1944 чылда чылдың-на Артиллерия хүнүн демдеглеп эрттиреринн шиитпирлээн.

Артиллеристериниң дайынчы алдар-биле шыптынган ажылхеректерин партия, чазак улуг-биле үнелээн. Олардан 1800 ажыг кижи Совет Эвилелиниң Маадыры бедик атка төлептиг болганнар. А. В. Петров болгаш А. Шилин ол атты ийи удаа алган. 1 млн 200 муң дайынчылар орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан. 515 арттиллерия кезектери болгаш каттыжымышкыннары гвардейжи кылдыр эде адаткан.

Дайын соолундеги үеде делегей байдалының чидигленгенин, империалистиг күүчелерниң эндере чепсеглениишкинге даянып алган, ядролуг дайын аймылы-биле ол-бо чуртта-рга чугулуг кыжаныр, оларның Совет Эвилелинге болгаш ескедаа социалистиг чуртта-рга удур чаа дайынга белеткеннин турары — кезээде серемчиледдиг болур деп ленинчи чагыны ыдыктыы-биле күүселдирин бистен негеп турар. Чогум-на оон ужурунда СЭКП Төп Комитеди, Совет чазак бистин чуртувустуң камгалал күчүзүн быжыглаар, атом болгаш ракета будурулгезинин ажылын улам илепкейжидер талазы-биле чогуур хемчеглерни алыр ужурга таварышкан. Кол кичээнгейин ядролуг чепсекти будурериниче болгаш оны керек черлерже чедирериниң идегелдиг херектерин бүдүрүп кылырынче угландырган.

1947 чылдың октябрьда болу башкартының чоруур мрадыр ужугар баллистиктиг ракетаны кылып үндүргеп, 1949 чылда ССРЭ-ге ядролуг тургузуттуң шенелдезин кылган. 1950 чылларының төнчүүнде бистин чуртувуска диптер аразының баллистиктиг ракетазын салып үндүргеп.

СЭКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак 1959 чылдың декабрьда Чепсектиг Куштериниң чаа хевирин —стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглерин тургузар дугайында шиитпирин күүзүп алган. Ол дугайын 1960 чылдың январьда эрткен ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сессиязында дыңнаткан.

1964 чылдан эгелеп ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар Артиллерия хүнүн чылдың-на ноябрь 19-та Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнү кылдыр демдеглээр апаргаан. Ол байырлалды адаарын мичаар эскертиин бистин Чепсектиг Куштериниң организастыг структуразында, техниктиг хандырылгазында болган ханы ёзулуг революсчу чаартылгаларны хереченлеп, совет чуртту, делегейниң социалистиг демиселдиг каттыжылгазының камгалал күчүзүн быжыглаарының хереезинге ракета шериглериниң киргеп улуг улуг-хуузун үнелээнин көргүзүп турар.

Амгы үеде стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглери бедик тактика-техниктиг болгаш шынарлыг ажыглаарынга таарыштыр тургустуунган эң-ие сайзыраңгай ракета комплексизин бодунуң чепсегеленишкининде тудуп турар.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Куштериниң оларның ангы хевири болуп турар кол шынары болза, эң бедик дайынчы белеткелдиг, ядролуг согуушкунну керек кызында кызыгаар чок ыракшылга кандыг-даа үеде база кандыг-даа байдалга бичин-даа частырыг чок чоруулары ракета-ядролуг куштер-биле керек черлерже согуунуг бөөрн, база ол ышкаш дайынының ангы-ангы чугула объектилериче хары үзүн халдаашкынны чоруулары, мурнунда салдынган сорулгаларны эң ыыска хуусаада күүсеирин болгаш Чепсектиг Куштериниң өске хевирлериниг дайынчы арга-шинээзин чедишкининг ажылаар кылдыр таарымчадыг байдалдаанны тургузуп бээри болуу.

Ынчалза-даа амгы үениң техниказы чеже-даа күштүг болза, Совет Армияның болгаш Флоттуң тиилеттирбес шериг күжүн шиитпирлеп турар кол күш болза, Коммунистиг партияга болгаш бодунуң чонунга кызыгаар чок бердинген Төрээн чуртунуң патриотчулары—совет дайынчылар болуп турар. Олар идея талазы-биле бышкан, дайынчы техниканы болгаш боо-чепсекти ооруг эки билирлер. Марксизм-ленинизмниң теориязы, шериг уран чүүлүнүң билиглери, математика, механика, электроника, баллистика болгаш ядролуг физиканың билиглери-биле чепсегленген — бо хүнде бистин стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглериниң офицер составынын быжыг туружу мындыг. Оларның 75 хуузу инженер билиг-мергежилдиг, 90 ажыг хуузу класстыг специалистер.

Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнүнүн байырлалын үткүп турда, ракетчиктер болгаш артиллеристер комсомол-организацияларының, секретарьларының Бүгү-армия чөвүлел хуралынга эш К. У. Черненконун: «Бо хүннерде делегей ареназында чаагай күзелсорукка удур болгаш сарыылдыг угаан-медерелдян кыйгызын дыңнаар хөөн чок мындыг политиктиг күштер-биле хереки чоруудар ужурга таварышып турар бис. Мындыг таварылгада бистин камгаланыр күчү-күжүвүс солуттунмас рольду ойнап турар. Амгы үеде ол чүгле совет улустун тургузукчу күш-ажылының магадылалы эвес, харын-да чер кырынга бүгү-ниитте тайбыңнын магадылалы база болуп турарь—дээн чугаазын дайынчы программа. Төрээн чуртуун дужаалы кылдыр хүлээн алганнар.

Коммунистиг партияны долгандыр сырый, каттышкан ракетчиктер болгаш артиллеристер Төрээн чуртунун мурнунга Конституция ёзугаар хүлээлгеин мзиктыы-биле күүселип турарлар. Олар кезээде серемчиледдиг!

Чаңгыс чер чурттуувус

ДАЙЫНЧЫ ТУРУШТА

Юрий Хомушку — ооруңдан ошаалыыр оиза ажы-чаңчокдам бол, биче сеткилдиг, ооруңуң сеткилинга таваржыр, берле мындыг чимчак ажылыг дайынчы. Ынчыг болдар ооң ескеп, төрээн Тывазында көрей. Чашкы шаанда сумказын эгин ажыр чүүтенкеш, школа биле бажыңнының аразында чүүрүп ескен ооп-дур ийин. Юраның школачы чылдарында сундулуг кичээлдери — күш-культура биле мры, музыка кичээлдери. Ылаңгыя гимнастикага хөлчок ынак. Таңдыда Хову-Аксы ортумак школага бот-тывыңгыр уран чүүлүн доктаамал киржиннирин турган. Ада деп чүве көрбээн оглу Юраны неин Зоя Баяновна биче сеткилдиг, хүндүлүүчел, чараш чүвеже сундулуг кижи кылдыр кижизиндин каан. Зоя Баяновнаның ажылдаан турары столовая коллективи Юраны мактаар, «кыстар мшкаш ооп» дижир.

Бир катап Юра Кызылга фестивальга киржин чорда, филармониядың уран чүүл удуртукчузу ооң танцылаарының аянының эскерин каан. Ортумак школаны доосхан соонда, филармониядың путёвказы-биле Юра Ленинградче өөренип чорупкан. Хореография училищезинің бирги курсуунуң эки сургуулу дыртпа, мактадып турган Юраны шеригже келдиртип аппаргаан. Шериг баар мурнунда Юра суурунга каш хондур чораан. Шериг албаны эртирип каапкан акызы Ооржак дукмазынга солдат амыдыралдың чажыттарын ажыдып, чагыг, сүмешин-даа бергеп. Аваазы, акызы Ооржак, өөренирги дуңмазы Роман олар-биле байырлашкаш, шеригже аттанып-кан.

Узун орук соонда, Юрий Хомушкуну найыралдыг солдат өг-биле үткүп алган.

— Мээң салбырым командирим бармы силер бе, Василий Семёнович?—деп, беседалажып олурумда, ол менден удур айтырды.— Ооң дайынчыларга негелделин-биле база школага күш-культурага хандыкшыдыг чораанын-биле бөгай эвес спортчу болдум. Күүсетсе чогуур бүгү спортчу мергежилдерни күүседип тур мен. Улам артык өөренирге менден ам-даа негеттинип турар. Кара аткаш чазын зар болза, кандыг солдат дээр боор — деп уламчылан хөөрей орду.

— Эвилелиг дайынчы өөредиге каш хүн улаштыр болу бөөр. Ынчыг өөредилерден хөөнү биле, кадыг-бергеге дадыгып, быжыгып турар бис. Медсанинструктор боор база өөренип тур мен. Солдат амыдыралында бир солун чүве ол. Мактанмас мен: хөөнү өөренип алдым. «Тулчуушкун» шолуге бергедээн, балыглаткан эштерге баштайгы медицина дузазын чедирип, оларны айыылдан чайладыр ап болур апардым.

«Тергин эки өөренир мен!» —деп, Юра бир-ле катап комсомол хуралынга чугаалаан. Солдат ол сөзүн үтпаан. Дайынчы өөредилгенин бирги эвилелиг түңнели-биле ол политиктиг болгаш дайынчы белеткелдің мурнакчыларының одуруунче киргеп. Ол чедишкининги солдат күүсе шылгалдазынга база катап бадыткаан: биче сержант эргеп алган болгаш өске салбырың мелсанинструктору кылдыр чоокта чаа томуйлаткан.

Дайынчы хүлээлгезинге төлептиг болуп, дайынчы чаа даалганы Юрий Хомушку тергинин эки күүседи шылаар дээрзинге бүзүрел болгаш идегел улуг. Ол — дайынчы турушта.

В. КАРГАПОЛОВ.

ДАЙЫНЧЫ МЕРГЕЖИЛДИҢ БЕДИИ ДЭЭШ

ПРИКАРПАТЬЕНИҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Дайынчылар-ракетчиктер дайынчы болгаш политиктиг белеткелге тергинин чедишкиннери-биле боттарының байырлалын үткүп турар. Улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг үткүүр дөөш олар боттарының дайынчы мергежилин хүн бүрү сайзырацгайжыдып, тренажёрларга, полигонга болгаш кичээлдерге кызымак өөренип турар. Сөөлгү тактиктиг өөредилгеге ракетчиктер боттарының сорулгазын «тергинин» демдекке күүсеткен.

ЧУРУКТА: ракетчиктер командирин эвлечеглиг кичээлдин сорулгазын таныдырлап тур. Солагай таладан—сержант П. Малышев, аная дайынчы И. Тохтаназаров, лейтенант Х. Усманов, аная дайынчы Ю. Вдовин, сержант А. Морокин.

В. ПЕСЛЯКТЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

РАКЕТЧИКТЕР

Кезек командирин тергинин чараш туттунган шериг хоорайжыгаш-биле бистин таныштырын тура. «А макаа мурнунда өргеп безин чок, курут чев турган»—деп демдегледи. Беш-беш каът кылдыр шеверлин туттунган бажыңнарда өөредилге-материалдыг базазы быжыг, делгем кабинеттер. Чурттагга комиссиязының сагыш салыр ужурлуг үүлдериниве-биле танышып тура, офицерниң азы прапорщиктиң өг-бүлезинге чаагайжыды туттуунган квартира дугайын эвес, а чырык, чылыг клубтарга, байлак библиотекаларга киргеш, бот-тывыңгыр уран чүүл концертин көргеш, ракетчиктер чүгле дайынчы эвлечээн чогумчалыг эрттиреринден аңгыда, күш-ажылчы чедишкиннерлиг чурттан бөлөр-дир дээрзинге кижи бүзүрел бөөр.

Хоорайжыгашта өнүүр, чараш панно болгаш стендилер чамынга доктаал чордувус.

— Бистерге, ракетчиктерге, бо саннар болгаш диаграммалар тускай уткалыг—деп, командир демдегледи.— Дайынчы бүрүзүнүң мурнунда Төрээн чурт — бүгү тала-биле кескү көргүстүнген байлакшыл. Дайынчы туружувусту секунда саныда улам быжыглавышаан, ону идепкейлиг күш-ажылывыс-биле камгалаан, кадагалап турар бис. Ооң-биле кады бо саннар биске туугай эвес: олар бистиң хууда беш чылывысты көргүзүп турар. Чурттагга бажыңнарын, школаларны, уруглар албан черлерни ынчаны тудар, чурттагга байдалывысты ынчаар эксижидер бис. Мында дузалаа ажыл-агыйны сайзырадырының үлүүлгелери база бар. Бис боттарывысты эзу, сүт, ногаа-биле хандырып турар бис. Ол чурттуң экономиказынга эвээш эвес улуг.

Уругларга чеже тудугну кылбадывыс дээр! Уруглар садтары техниканың «сөөлгү состери-биле» деритингеп, чырык, делгем, чылыг. Оларда дуружулгалыг кижизидикчилер ажылдап турар.

Н. СТАСЕНКО.

ДОСААФ ЛОТЕРЕЯЗЫ

Чартык чүс чыл бурунгаар ажылчы чонуң өгелээшкинин-биле тургустунган Камгалал иниглелги Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле социалистиг Төрээн чуртту камгалаар дугайында ленинчи идеяларны практика кырынга боттандырар болгаш ону пропагандаалаар талазы-биле, чурттакчы чонну, ылаңгыя аныяктарны дайынчы база техниктиг белеткелге белеткээр болгаш спорттуг техниктиг болгаш шериг-дузалал хевирлерин сайзыраңгайжыдар, оон-биле кады армияның болгаш флоттуң дайынчы арга-шинээзин белидер талазы-биле улуг ажылды кылып чорудуп турар.

Салдынган сорулгаларны чедишкининг күүсеирине ДОСААФ эргежок чугула материал-техниктиг базаны тургузуп турар. Ооң тургустуларынга болгаш хөгжүдүрүнге Камгалал иниглелги улуг акша-хөрөнгүни салган. Оларның чартык хире кезини ДОСААФ лотереядан болгаш кежигүн дадыырындан ап турар.

ССРЭ-ниң ДОСААФ лотереязындан сөөлгү үш беш чылда Камгалал иниглели 230 миллион рубльди киирип алган. Ооң күсели-биле өөредилгенің болгаш спорттуг янзы-бүрү техниктиг херектерлерин тып аар аргалыг болган база шеригже хайгыртып турарларның үштүң биринче шериг-техниктиг специалист кылдыр белеткеп, чыл саныда улус ажыл-агыйынга массалыг техниктиг мергежилдің ийи миллион ажыг специалистерни өөредип, спорттуг техниктиг болгаш шериг-дузалал хевирлерин сайзырадып турар.

ДОСААФ лотереязын тарадырыга совет кижилер киржин тура, Камгалал иниглелдиг чүгле материал-техниктиг базазын быжыглаарынга база аныяктарны Чепсектиг Куштерге шериг албаны эрттиреринге белеткээринге чедишкининг киржин турар эвес, акша-баран ойнап алышкынын: автомобильдерни, мотоциклдерни, радиоприёмниктерни, фотоаппараттарны, хол шактарын, хевистерни болгаш оон-даа өске өртектиг баравнарны ойнап ап турар.

Чүгле 1982—1983 чылдарда Тыва АССР-ге тараткан ДОСААФ лотереязынга бир «Волга», автомобиль, «Москвич», «Запорожец» автомобильдер — дөрт, беш аар мотоциклер болгаш өртектиг он-он баран аймаа ойнап алдынган. Чыл саныда июль, декабрь айларда тиражтыг ойнадыглар болуп, аная 640 автомобильдер, аңгы-аңгы марканың 1920 мотоциклдери, 6400 магнитофоннар, 10400 радиоприёмниктер, чаа марканың 11200 шактары болгаш оон-даа өске өртектиг баравнар ойнадып алдынып турар.

Эштер! ССРЭ-ниң ДОСААФ лотереязын салып ап, Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын база оон экономиктиг күчүзүн быжыглаарынга идепкейлиг киржиңер!

Н. КОРОТАЕВ.
ДОСААФ-тың Тыва область комитединиң даргазы.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиннирзи Аркадий Алексеевич Ярославцев 1942 чылда бирги Уранын фронтунуң 17-ги механизастаан танк бригадазынга киирин алган. Ол уеде бистер Курск эртөөрнге немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шаан, Киев, Житомир, Ровно, Винница, Львов хоорайларны болгаш Польшаның Краковту дайзынчардан хостаан бис—деп, ол чугаалаан турар.

Германияның девизаарында Висла, Одер, Шерей хемнерге тулчуушаннарга киришкеш, Эльба хемче ужуп бар чораан, совет Эвилелчи шериглерге ук бригада каттыжа берген. Фашистерниң Берлин болуун мадырлыг чылча шапкаш, Берлинни бүзүлеп алырынга А. А. Ярославцев боду киришкен.

ЧУРУКТА: дайынның хоочуну. Берлин чедир тулчуушаннарга киришкен Аркадий Алексеевич Ярославцевтиң төөгүүн солун материалдарының чыыкчызы, культура ажылдакчызы Людмила Салчак-биле чугаалажып турары.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ДАЙЫНЧЫ КЫС КОРОЛЁВА

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет кижилериниң мадырлыг, эрес-дидим чоруктарының дугайында чогаалдардан колдуунда-ла дайынчы эр кижилерниң эрткен дайынчы оруун, төөгүзүн ноомчуп турар бис. Ынчалза-даа эр кижилер-биле кады тулчуп чораан эрес-дидим, коргуш чок хереезеннер дугайын, дайынның аар-берге уржуктарын, эр улус-биле дөмей, эктинге чүктеп эрткеннерни үтпас ужурлуг бис. Боттарының хереезеннерге чүректеринин кыйгызы-биле фронтуга эки тура-биле баргаш, санитаркалар, дайгыларны, снайпер болгаш харылзаачылар болуп, Төрээн чуртунуң хосталгазы дээш амы-тынын артынга катташ тулчуп чораан боттарының үеелерни солдаттар «бистиң дайынны хереезеннерге өнүктериниз» дижир турган.

Ынчыг онзагай хереезеннерниң бирээзи-биле чоокта чаа душ боон ужуражып, чугаалашкан мен. «Найырал» кинотеатр дужунда киоскиге бо-ла баар болгай бис. Капитолина Авраамовна Королёва ыныа.

Бин-Хемнин Тарлагга хөй уруг-дарыглыг өг-бүлеге төөрүүгүнгей. Турага чеди чыл шыолазын доскаш, өөредилгенин Кызылга үзүн уламчылаан. Дайынның баштайгы хүннеринде адазы биле улуг акызы Петр фронтуже аттанынпкан. Чагааларны неин Марина Фёдоровна ында-хаая алыр турган. Кышкы узун кежээлерде Капа адазының, акызының чагааларын катап-катап ноомчуп, авазынга, дунмаларынга Кызыл Армияның фашизмге күштүг согуунун дугайын чугаалап бөөр турган. Бир катап, Капа Королёва тос класска турда, качыгдаалыг чагаа-бижик келген — адазы өлүрткен. Хөй эскүстери-биле арткан неинин кээргеп, дайынчы хүннер дугайында билгеми, ноомчаны чүүлдер-биле ооң сеткилин хаамыктап чоруп турза-даа, адазы дээш өжээн негеп, фронтуже хапсаазы кээп апаргаан. Шериг комиссариадынга баарын, боо адып билирин көргүзүп, фронтуже чорударын дилээн биллириишкинин киирип шаг болуп-ла турган. Оон баштай Красноярскиге эвакуацияга турган. Киевтин харылзаа училищезинге чорудар уруглар аразынга ону киргеп. Курсантыларын дерт ай хуусалыг өөредилгеге биллиртпейн эрте берген.

1943 чылдың кадыг-дошкун июль айы. Дайынны Москваже шургун, чаа-чаа танк дивизиялары октап турган. Ынчалзадаа бистиң дайынчылар быжыг туружун кошкаш кылбаан, дайзынга шиитпирлиг күштүг согуунуг бөөрингe мык белен турган. Харылзаачы-кыстар дайынның ёзулуг «боостаазыныче» бар чыдарын кайын билир. Ёзулуг дарыны чыям чыттаваан кыстар, дайын өртүүдеп тывылган ак-көк аржымычыгаш, чер-бажың дугайында дайынчы ырларны орук дургаар ырлажып чораан... Москваны эртkеш бар чораан, дайзынны Орёл уунче ушкан самолёттарын бир дугаар көрүп, бомбаларын дулей частыкыннарын дыннап эгелээн. Аас-кежик броп самолёттар эшелонну бомбалаваан. Фронт деп чүвен, боо болгай. Харылзаачы-кыстарны тус-тус дайынчы салбырларже үскүлелкен. Курсту тергинин эки демдектерлиг доосхан Капитолина Королёва генерал Кузнецовтуң 40-ги алдыгжы корпузунун 511-ги ангы батальонунга харылзаачы боон арткан. Королёванын бактаан киргеин ротаны улгады берген капитан Тютюнин командылаан. Уругнуң биллин хынаваш, инструктаж бергеш, дараазында хүн дайынчылардың бурунгаарлаарынга харылзаа тудары-биле ону чоруткан. Капа харылзаачы-солдат-биле ийи таланың ам-даа өртүүнүп турар танкыларының аразы-биле үнгеп чорупкан. Айыткан черге чедип кээп, ону каскаш, аная хөмдүнүп чыдып алганнар. Ынаар, буруңгаар, чартык-чамдык үш бажың кажарарып көрүлген. Частымышкындан шаарарып, өртүүнгеп арыг оймалымында делгем алаакта тараа кара хуюк баштарын черже соганнадып тургулаан. Долгандыр ыржым. Ынчалза-даа байдал чоокта чаа маада ийиг тулчуушкун өртkенин хереченлеп турган. Кежээлектей Королёва «Морзе» аппарадын хынаваш, чогумчалыг медээнин өөрүнче дамчыткан. Кежээнин ыржымын гранаталар частымышкынын үрепкен. Күчүлүг «Ураныг!» соо-биле совет дайынчылар шаар хаалдаашкынче дидим киргеп. Тулчуушкун дан адып орда доозулган. Дайзын сылба шаптырган. 20 немецтя тудуп алганнар. Харылзаачы-кыс алум-чидиниин ынчан баштай көргеп.

Дайынчы орук Белоруссия, Польша таваравш, Германияже углаакан.

1944 чыл. Радист ыан Татьяна Веселова биле дайынчы даалга алган. Воробьёвка суур чоогунга баргаш, дайзынның туружун дайгаараар, оорган чогуур медээ бөөр. Уругдар аная, эрги сарай адаанга, он дөрт хонук дидим ажылдаанар. Чакпыл снаряд чаглак чоогунга кээп частырда, Веселова аар балыгланы берген. Эжинге ымчаны баштайгы дузазын чедиргеш, дайынчы өөрүнге сөөртүп чедиргеш, Королёва болдунуң туружунга катап эвп келген. Аная корпустуң дужаалы-биле «Тергинин харылзаачы» деп атты тывыскан.

Берлиндеп 60 километр черге ол дайын доозулган дугайында медээнин эш-өөрү-биле кады өөрүп дыннаан...

ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле каттыжып киргеш, автономнуг область апаргаан төрээн Тывазынга Капитолина Авраамовна Королёва 1945 чылдың сентябрьда эвп келген. К. А. Королёва пенсиже үзе-даа, бо хүннерде чонунга бараан боон ам-даа ажылдап турары.

А. ЕГОШИН.

Беш чылдың тудугларында

БАМ: даартагы хүннүң даалгазы

Байкал-Амур магистралының демир-оруун салыры бир чыл эрте доозулган болгаш бүгү орукту дургаар поездилер шимчээшкини ажыттынган.

Ынчалза-даа ажыл-херек ам-даа хөй: орукту тудуун шуут доозары орук чоогунда девискээрии ажылагыйга шинчээдип алыры база эргежок чугула. Ам кылыр ажылдарының кол үе-чадаларының дугайында чугаалап бээрин транспорт тудуунун министрининг орлаачызы — Бам-тудуг кол өргелелиниң начальниги К. МОХОРТОВТАН СЭТА-ның корреспондентилери дилээн.

— БАМ-ның тудугжулар коллективи күш-ажылын СЭКП ТК-ның байыр чедиришкининге бедик-биле үнелээни дээш ханы өөрүп четтирген — деп, Константин Владимирович чугаалаан. — Он чыл дургузунда шудургу кылып келген ажылдың түннели эки болган: бешмүн ажыг километр кол болгаш станция оруктары туттунган, көвүрүглерни болгаш -еске-даа кылымал тудугларны 4200 хиреени ажыглалга киргеи. Станциялар болгаш суурлар тудуу уламчылап турар.

Биче БАМ деп адаарывыс орук болгаш 700 ажыг километр кол орук ажыглалга киргеи. Магистральдан он-он миллион тонна чүүк сеорттүнгеи.

Бо санныңарны дыка хөйу биске билдингир. Ынчалза-даа чамдык сан-түн дугайында боданганы артык эвес. Амгы үеде БАМ-ның ниити өртээнин 60 хире хуузу шинчээттингеи. Орукче сай төгери, көвүрүглер болгаш суг дамчыдар хоолайлар тудары, орук салыры дээш ишкаш кол ажылдар амга чедир кылдынып келгеи. Объектилерни кондициялыга чедирер дээш чергелиг дыка нарын ажылдарны ам кылыры арткан. Оон ангыда арга-арыг кежилдир орук үндүрери-биле ыяш ужурарда безин орукту материал-техниктиг базазы— локомотив, вагон, пассажир, энергетика ажыл-агыйын, албан-техниктиг бажыңнарны, станция чоогунуң суурларын тудары негеттинер.

— Өске сес-биле чугаалаарга, тудугжулар коллективтерин эде тургузары, кижилерни еске ажылдарже мөөнүүзүн херек ышажыл..

— Күш-ажыл, материал болгаш техника курлавырларын база шинчедири херек деп аная немээр апаар. Амгы үеде күштү бүгү орукту ажыглалче доктаамал кирерингe белеткеп турар бис. Магистральдың Барын участогун болгаш Биче БАМ-ны ажыглалче кирип тура, тудугжулар арга-дуржулганы өлүүн мөөнүүн алган. Хорогоча, Кувыкта, Маревая болгаш Дипкун станцияларда 260 километр дурттуг участокту ажыглалга киирерингe белеткеп турар. Ол даалганы тудугжулар чеднишкининг күүседир дээрзинге бүзүрел улуг.

БАМ-ның өске адырларыбиле кады «Хүндүлелдин Демдээ» орден-биле шаннаткан 573 дугаарлыг тудуг-монтаж поездизиниң («Тындатрансстрой» трест) улегер-чижээ эки. Оон бригадалары Биче БАМ-ның шугумун тударынга тергин эки ажылдаанар, ажыглалга кирер Тында-Ларба комплексте база ол чедишкининг ажылдап турар. Транспорт тудугжулары — дыка хөй мергежилдиг кижилер болур. Магистральдың тургузукчу хөй-хөй ажыл-ишчилери ындыг деңнелди чедип алган.

Сорулгалар өскерилзе-даа олар ону күүселип шыдаарлар. Чижээ, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Александр Бондарының удуртканы орук монтёрлары рельстер салыр мурунда орук-даа аштап, бажыңнар-даа тудуп турганнар, ам олар оруктарны электриждилер- Алдаржаан ол коллектив бо харысалгалыг участокка безин социалистиг чарыштын мурнакчылары болуурунга бүзүрел бар. Ындыг чижектер хөй. Ук коллектив еске ажыл кылырынга амгы үеде белеткеп турар. Трестериң өөредилге пунктуларынга чыл санында холушкак мергежилди муң-муң ажылчынар шинчээдип ап турарлар.

— БАМ-ның хоорайларын болгаш суурларын тударынга бо чаа байдалларда эвиледдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларының болгаш областларның дузазының ролю өзери чугаа чок ирги бе?

— БАМ-га көргүзүп турар шеф дузазының ажыы черле ажжок улуг. Ол чүгле бистин чүртүвүстүң улустарының ажыдуумалышкы чоруунун боттаныышкыны эвес, ажылдың ажыктын болгаш шынарын бедидериниче угланган социалистиг чарыштын чаа үтка-шынары база болур. Оон түннелдери көску болгаш деңнеп-даа болур: кымның сууру, хоорайы эки, чараш, аная ажылдаар, чүртүүр кижиге таарымчалыы билдингир апаар.

Шеф дузазының ачызында Байкал-Амур магистралы чүртүүн эн чараш орууындa чүрттакчылыг суурлар бот-боттарынга дөмейлешпес онзагай талаларлыг, безин вокзалдары ангы-ангы болур деп бүзүрелбиле чугаалаан болур. Тудугжулар келир үе-чадазында шеф дузазы улам улуг ужур-дузалыг апаар деп СЭКП ТК-ның Политбюрозунун хуралдарының бирээзинге демдеглээн.

Чаагайжыды туттунган чүрттүүлга бажыңнарын, садыг болгаш хөй-ниити төптерин, эмнелгелерин, школаларын, уруглар садтарын болгаш өске-даа объектилерни хөй-биле тудар дерек. Маңгаа дамаарыштыр москвачыларның болгаш ленинградчыларның, Грузиниң болгаш Украинаның, Молдавиниң болгаш Азербайджанның, Свердловск областың төлөөлекчилериниң патриотчу эгелээшкини демдеглээри чугула, олар магистральдың хоорайларын болгаш суурларын тудар талазы-биле немелде хүлээлгелерин ап, амыдыралга боттандырып турарлар. Ол мурнакчыларга Туркменияның, Челябинск областың тудуг организациялары болгаш өске-даа шефтерниң салбырлары ажылын идепкейжидер боор деп идегел бар.

— БАМ-ның холушкак тудугжу будуруулгелериниге ол база хамааржыр боор аа?

— Ындыг. Поездилерниң ажылчын шимчээшкинин ажыткан соонда магистраль тудуу харысалгалыг үеже кирер. Чүрттүүн бүгү булуннарындан аныктарының чаа-чаа отрядтарын хүлээп алырынга тудугжулар белеп. БАМ-ның даалгазын чүрттүүн бүгү заводтары, катты-жыышкыннары шалып кылыр дээрзинге база идегел бар. Девискээрнин ажыл-агый объектилерин, Тайшет—Лена участогунга ийнги орукту тудары ам кол сорулга болур. Томмот болгаш Якутскиже демир-орукту үндүрери перспективада көрдүнген.

— Чүрттүүн эн аныяк демир-оруунун тудукчуларының коллективи амгы үеде кандыг айтырыгларны шиитпирлээр ужурлугун?

— БАМ—кол—тудугнуң техника-биле чепсегленген, берге үеде ажылдап өөренген дуржулгалыг салбырларын анаа тургуспас херек. Айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээри — чүгле кол чагыкчыдан—Орук, харылзаалар министерствозундан эвес, өске-даа министерстволардан болгаш, ведомстволардан база хамааржыр. Улуг хемчээлдиг айтырыгларны демниг шиитпирлээри чугула деп бодал бар.

БАМ зоназын шинчээдип алырынче түвек чогу-биле кирер деп турар чамдык организациялар бисти дүвүредип тур. Чижээ, чамдык туттуунган суурларда түр чүрттүүлга казанактары көстүп келгилээн, магазиннер, уруглар элбан черлериниде оруннар чедишпейн турар. Магистральдың хоорайлары болгаш суурлары дээрге, девискээрнин индустриалыг улам ыяш шинчээдип алырының магадылалы болур, ол дээрге ол план өзүүлаар өзер болгаш хөгжүүр ужурлуг. Бүгү чонуң тудугунун кол орууы мындыг.

В. БИРЮКОВ,
М. БОРОДЫНЯ,
СЭТА-ның корр.

Тында,
Амур область.

ТӨӨГҮЛҮГ ХАРЫЫСАЛГА

«Совет-америк харылзаалар: К. У. Черненконун түүлдери болгаш чугаалаары» деп номбу «Прейгер» дээр америк ном парлаар чернин парлап үндүргеним-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунун Даргазы К. У. Черненконун америк номчукчуларга тайылбыр түүлү даштыкы чүрттарның массалыг информация чепсектериниң кичээнгейнинге төөгүде турар.

Совет удуртукчунун номун АКШ-ка парлап үндүргенин депшилгелиг америк хөй-ниити улуг сонуургал-биле уткаан. «Америк номчукчуларга К. У. Черненконун тайылбыр түүлү бистерниң улуг кичээнгейивисти болгаш ханы сонуургалывысты болдурган» деп. «Хөделиишкиннерин Ливермор болуу» деп дайынга удур массалыг организацияның төлөөлекчизи Д. Гольдман медеглээн. ССРЭ-ниң тайбыңга ынак даштыкы политиказының дугайында, ядролуг дайынның кыжаныышкынынга удур совет улустун шиитпирлиг демиселинин дугайында шын информацияны алыр арга ам бисте бар апарган деп, ол чугаалаан.

Совет удуртукчунун көдүргенин тайбын инициативаның дугайында тодаргай болгаш дорт медээлерни америк номчукчулар ам алган. Совет Эвилели делегейни, тайбыны канчаар көрүп, чер кырынга монге тайбыны хандырар дээш чайгылыш чок туржуп турарын америк номчукчулар билип алыр аргалыг болган деп, Д. Гольдман демдеглээн.

Хөй айтырыгларга хамаарыштыр Американың Каттышкан Штаттары-биле дуржулганы чедип алыр дээш Москва туржуп турар-дыр деп, Италияның АНСА агентствозу дамчыткан. Шериг күчүзүнүн талазы-биле ССРЭ-дек артык күштүг болуурун чедип алыр дээн АКШ-тың оралдажмышкынарын совет удуртукчу буруу шапкан болгаш ол оралдажмышкынарны кеди чок болгаш аймылдыг деп санаан.

АКШ-биле чаагай харылзаалар дээш Совет Эвилелиниң туржун турарын К. У. Черненко демдеглевишаан, совет-америк харылзааларын экижидериниге эргежок чугула негелделерге хамаарыштыр ССРЭ-ниң принципиалдыг туржунун өскерлиш чогун айыткан деп, Франс пресс агентство дамчыткан.

Чер кырынга тайбыны хандырар дээш ийи чүрттарның төөгүлүг харысалгазын совет удуртукчу онзалап айыткан-дыр деп, Японияның «Асахи» солуну бижээн. Деп болгаш бир дөмей аймыл чок болуруунун принципин сагыырынга белен чоруун кажан ийи талалар илергейлеп, кайызынга-даа таарыжыр дугуржулгаларны, оон иштинде боо-чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле дутуржулганы чедип ап турган үеде ийи чүрттарның аразынга харылзааларда байдал эки талаже угланып турганын совет удуртукчу онзалап демдеглээн.

Боо-чепсектерни соксаал чокка эндере бүдүрери, харын-даа ол эндере бүдүрүүшкүнү космоче шилчидери кедизинде барын АКШ-тың бодунун аймыл чок чоруунга база кыжанышкын болуп турар деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн.

СОЦИАЛИЗМ ЧҮРТТАРЫНДА

КЫЗЫЛ-ТАСТЫ БОЛГАШ КУКУРУЗАНЫ БҮДҮРЕРИ ИЙИ КАТАП КӨВҮДЕЭН

БУДАПЕШТ. Кызыл-тасты болгаш кукурузаны бүдүрери ийи катап көвүдериге Венгрия чүгле он чылды ажыглаан. Дүжүттүн ындыг шапкын беднишкини — кедээ ажыл-агыйны калбаа-биле механизастаанының түннели-дир.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнери чүрттар-биле кады ажылдажылганы калбартканының түннелинде ол сорулганы чедишкининг шиитпирлээн. Венгрияның үлүстүүрү кедээ ажылагый кооперативтериниң болгаш күрүне ажыл-агыйларының техника хереглелиниң 45 хуузун хандырып турар. Чүрттүүн кедээ ажыл-агыйынга эргежок чугула машиналарының арткан кезиин акы-дуима социалистиг чүрттар берип турар.

Венгрия Улус Республиканың ол адыр талазы-биле кол садыглажып турар чүрту — Совет Эвилели. «ССРЭ-ге будургеп» деп маркалыг машиналар-биле республиканың кедээ ажыл-агый кооперативтерин болгаш күрүне ажыл-агыларын хандырган. «МТЗ» деп 2800 тракторлар болгаш совет будурулгенин 1300 хире өскедаа машиналары Венгрияның шөлдериниде чедишкининг ажылдап турар. Совет будурулгениң СК-5 деп комбайнарын Венгрияның чер ажылдыглары бедин-биле үнелеп турар. Амгы үеде республиканың кедээ ажылагыйында бедик будурукчулуг чүс ажыг комбайнар бар.

БЕШ МИЛЛИОН ЭЖЕШ ИДИКТЕРНИ ССРЭ-ГЕ ЧОРУДУП БЕРГЕН

ПРАГА. Чехословакияның Готвальд хоорайында «алдаржаан «Свит» комбинат бедик шынарлыг беш миллион идиктерни ССРЭ-ге чорудуп берген. Ол комбинат Совет Эвилелиниң садыг организациялары-биле смрый харылзааны 1945 чылдан бээр улам-на калбартып турар. «Свит» маркалыг идиктерни делегейниң 90 чүрттары садып ап турар. Оларының аразында кол черни ССРЭ эвлеп турар. Совет садып алыкчыларга хүн бүрүде 100 муң ажыг эжеш идиктерни бүдүрүп келген.

«Свит» комбинаттың специалистери Совет Эвилелиге кээп, садыг организацияларының болгаш садып алыкчыларының хереглелдерини, чагыгларын өөренип көрүп турар. ССРЭ-ниң чагыгларының орта кезиин чыл бүрүде чаартып турар.

АВТОМОБИЛЬ ТРАНСПОРТУНУҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

УЛАН-БАТОР. Чүүк сеорттүр болгаш пассажирлер аргыштырар автомашиналарга чүрттүүн дереглелдерин бүрүн хандырар, транспорт хандырылгазының культуразын бедидер сорулганы Моолдун автомобиль транспортунун ажылдакчылары боттарының мурнунга салган. Адырының ажылдакчылары Моол Арат Республиканың автомобиль транспортунун 60 чылын келир чылын демдеглээр.

Моолдун баштайгы транспорт организациязы —«Транспорт конторазы» эгезинде чүгле чеди автомашиналыг турган. Революция тиилээн соолунде дөрт чыл эрткенде ол контораны Советтер чүрттүүн дузазы-биле тургускан. Баштайгы чылда контораның машиналары чүгле 4 муң тонна чүүкту сеорткен. 50 чылларда Моолдун барык бүгү аймактарынга автомашиналар бар апарган. Республиканың көдээ ажыл-агыйынга Совет Эвилели мнчаарда үш муң ажыг чүүк машиналарын чорудуп берген.

(СЭТА).

МУРНУУ-АФРИКА РЕСПУБЛИКА. Иоганнесбургтан 50 километр черде турар ол улуг африкан гето — Себокенгтин девискээрниче шериг кезектерни болгаш полициянын күштелдир чепсеглээн болуктерни кирер айтымышынны сөөк-язы ылгаар өрге-чагыргалар берген. Чүрттүүн эн чугула үлетпүр төвүнүн чоок-кавызынга сөөк-язы ылгаар чоруккa удур массалыг хөделиишкиннерниң калбарарын болдурбазынга идегээш, олар ынчаар кылып турар.

ЧУРУКТА: сөөк-язы ылгаачыларының шеригнин болгаш полициянының кезектериниң Себокенгтин девискээринде келгеин.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ВЕНА. (СЭТА). Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти боттарының аразынга кызырарының дугайында Венада чугаалажыышкыннарның пленарлыг хуралынга ССРЭ-ниң делегациязының удуртукчузу В. В. Михайлов чүве чугаалаан.

Чугаалажыышкыннарның эң чеглиг кезээ делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруунун хевээр турар чоруу социалистиг күрүнелерниң болгаш өске-даа чүрттарның чүвенин шыны бодап билир политиктериниң сагыш салыышкынын болдуруп турар үеде эртип турарын ол демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чингине секретары ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунун Даргазы К. У. Черненконун чоокта чаа чугаалааны-биле алырга, ындыг дүвүрээшкинни оожумнадыр болгаш ындыг дүшкүүрлүг чорукту чавырыдыраар дизе, тайбыңга ынакшылдың дугайын чугаалаанын сөс-биле илередири четпес боон турар.

Европага чепсеглеваишкинни эндере бүдүрерин соксадыр болгаш боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле боттуг хемчеглерни алырынга Венада чугаалажыышкыннар бодунун салыышкынын кирер ужурлуг.

Совет төлөөлекчи ол чугаалажыышкынарының байдалын чогум-на ындыг бодал-биле гайылбырлап көргүскен. Социалистиг чүрттар Европада шериг күжүнүн талазы-биле баык ден чорукту барымдаалаваш, база Венаның маңгадын шыңгыы удуртулга болдурбушаан, боттарының кол күжеиишкинин шериг-политиктиг утказының болгаш материалдаа талазы-биле улуг хемчегдерже мөөнүүн ап турарын ол сагындырган. Ол хемчеглерни амыдыралга боттандырар болза, кайы-даа таланың айыыл чок чоруунга кэраажа чокка Европага шериглерни болгаш улетпүр төвүнүн чоок-кавызынга сөөк-язы ылгаар чоруккa удур массалыг хөделиишкиннерниң калбарарын болдурбазынга идегээш, олар ынчаар кылып турар.

ЧУРУКТА: сөөк-язы ылгаачыларының шеригнин болгаш полициянының кезектериниң Себокенгтин девискээринде келгеин.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

НИКАРАГУАДА БАЙДАЛ

МАНАГУА. (СЭТА). Агрессорнуң халдаашкынынга удур тендиш дивес шиваэ кылдыр Манагуаны быжыглаар —ынны-дыг сорулганы Никарагуаның Национал катап тургузуушкун чаза ийысылалдын чүрттакчыларының мурнунга салган. Никарагуаны курраг черден болгаш далайдан бүзүлүп америк аг-шериглериниң кыжанышкынынга таварышкан төрээн чүрттүүн чүрээн камгалаарының эргежок чугулазын хоорайның бүгү чүрттакчыларының хамыыр-биле медерен биилбишаан, чазактың салган сорулгазын доп-дораан боттандырып эгелээн.

Сандиноожу улусчу армияның солдаттары ажылчыннар-биле болгаш студентилер-биле демнежин алгаш, онгуларын казып, камгалады кылып, ленинтиг өтөр-бооларны чогуур туруштарында тургузун турар. Хоорайның кол черлериниде тургускан даймчы машиналарны ногаан бүүлер-биле чажырып, дуглаар талазы-биле Манагуа хоорайның бичин уруулары таныстерге дувалаа турар. Ажыл шагы доозулган соолунде бүдүүлге черлериниң ажылчыннары, хоорайның бүгү чүрттакчылары бомбадан камгаланыр эрги черлерни септеп, чаа черлерни немей тудуп турар. Хамааты камгаладының штабтарын хоорайның бүгү районнарында тургускан, олар америк агрессорларының чепсектиг халдаашкынындан камгаларынга, даймынга, ойтур шавышкынны бээрингe белеткелди удуртуп турар.

Национал досталганың Сандиноожу фронтузунун (НХСФ) болгаш профвилелдериниң база массалыг өске-даа организацияларның кыйгырыын ёзуулаар Никарагуаның муң-муң чүрттакчылары улусчу милициниң отрядтарынга кирген. Ополченнер амгы үеде бүдүүлге болгаш күрүнеин албан черлерни дуне-даа, хүндүс-даа камгалап, үргүлчүнүн армиязы-биле демнежин хөделирингe өөренип, даймчы белеткелди эртип турар. Манагуаның 20 муң хире студентилери даймчы белеткелдің дүрген курстарында өөренип эгелээн. Америк шериглериниң чепсектиг халдаашкынларының кыжанышкынын чүрттүүн кырынга диргелиин келгеиин Никарагуаның чаза барымдаалан өөрүп, дужүт ажаалдаамыче баар дээн студентилерни чорударын сонгаарлаткан.

Сандиноожу улусчу революциянын күш-биле дужурерингe угланган агрессиянын чүштелдирериниге, чепсектиг халдаашкынын кылырынга чаа-чаа чылдагаанларны Рейганның администрациязы белеткеп турар деп, Национал досталганың Сандиноожу фронтузунун кежигүнү, республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Карлос Нуньес медеглээн. «Гондурасче халдаашкынны Никарагуа белеткеп турар» деп өөгүлдүүшкинни соолгу хүннерде Вашингтон чарлап турар апарган.

Вашингтонун ол чаа өөгүлдүүшкинин Никарагуаның даштыкы херектер министри М. Дасконо шыңгыы бүүлү шапкан. Бичин чүрт—Никарагуа агрессор болу бээр деп бодаар болза, ол черде келергей мелегей чорук-тур. Манагуада чазак АКШ-тың аймыл чок чоруунга кыжанып турар деп, америк администрация кандыгдаа үндезин чокка чулкуруун турар.

Никарагуага удур өөгүлдүүшкининг кампаниязы АКШ-тың чазаа өскүтүүшаан. Тоо Американың ол бичин чүрттүүга удур даймы белеткелин соолгу хүннерде улам-на күчүлдүрген. Гондурастың девискээринче америк хөй шериглерни немей чоруткан. Даштыкы информация агентстволарының медээлерин ёзуулаар алырга, АКШ амгы үеде Никарагуаже халдаарынга четчир шериглерни, боо-чепсекти ол чүрттүүн чоогунда мөөнүүн.

ТАЙБЫҢ ЧАА ИНИЦИАТИВА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Социалистиг болгаш каа-даа каттышаан хөй балык чүрттар массалыг узуткаашкын чепсээнин бүгү хевирлерни хоруурунче угланган тайбың чугула чаа инициативаны Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының 39-ку сессиязынга киргеи. Массалыг узуткаашкын чепсээнин чаа девирлерни чогаадырын, бүдүрерин ындыг чепсектиг чаа системаларын тургузарын хоруур дугаймда резолюцияның төлевилелин ол чүрттарның делегациялары киргеи.

Бүгү-ниитин дугуржулганы чедип алырынче баштайгы базын кылдыр массалыг узуткаашкын чепсээнин чаа девирлерин бүдүрериндеи, ындыг чепсектиг чаа системаларын тургузарындан ойталаарынче КНО-ның Аймык чок чорук Төвүлелиниң доктаамал кежигүнери күрүнелерни болгаш шерег талазы-биле күштүг күрүнелерни резолюция төлевилелиниң авторлары кыйгырган. Чепсеглеваишкинни дүжүрер талазы-биле конференцияның шугуму-биле чогуур чугаалажыышкыннарны чорударын өөгүлдүүшкинни ёзуулаан. «Массалыг узуткаашкын чепсээнин чаа девирлерни болгаш ындыг чепсектиг чаа системаларын чогаадырын болгаш бүдүрерин хоруур дугаймда» айтырыгны КНО-ның Кол Ассамблеязының даразында сессиязының хүн чурумунга киирериниң эргежок чугулазын база айыткан.

БЕДИК ҮНЕЛЭЭШКИН

ДЕЛИ. (СЭТА). Индий улустун алдарлыг уруу Индира Гандинин тайбың дээш чаагай демиселге шылгарангай ролюн бедин-биле үнелеп көрбүшаан. 1984 чылдың Делегейниң Джаваха'рлал Неру аттыг шаңналын аная тывыскан Индиниң культура харылзаалар талазы-биле чөвүлели ол бедин шаңналды доктаадын тургускан болгаш улустар аразынга билчир чорукту база наймаалды хандырарынга шылгарангай салымышкыны дээш янзыбрү чүрттарның күрүне болгаш политиктиг ажылдакчыларынга ону чыл бүрүде тыпсын турар.

Хосталга, тайбың болгаш кижи төрелгетеиниң чечектелиишкини дээш Индира Ганди мотаг-шылаг чокка демисежин чораан деп, шаңналдар тыпсырының тускай жюри даргазы, Индиниң оралакчы президентизи Р. Венкатараман медеглээн. Улустарның национал-досталгалыг демиселинге, анартендке удур, тайбың дээш шимчээшкинге И. Ганди шылгарангай рольду ойнаан.

Экономика, эртем болгаш культура талазы-биле Индиниң бурунгаар дешилгезиниң хөрээнге Индира Ганди база шылгарангай салымышкынны киргеи деп, Р. Венкатараман демдеглээн.

Америк солуудан алган чурукта: АКШ-тан келген чөвүдекчилериниң сальвадор шериглерни өөредип турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Тудугжунуң алдары—ажылында

КАМНАЛГАЛЫГ БОЛУР БОЛЗА...

Чээрби ажыг чыл разрядтың бызанчызы, № 48 тудуг өргелелинде бригадир П. К. ВОЙТЮККА сес.

«Правда» солунга парлаттынган тудугжунун ат-алдарының дугайында тудугжу бригадирлериниң чүүлүнде кончуг чугула айтырыгларны көдүргеи. Тудуг ажылын организастаар талазы-биле бисте ажыглаттынмайн турар күрлавырлар эвээш эвес. Ол дугайын бригада хуралынга база чугаалашкан бис. Тудугнуң төлевилелиниде эгелээш, ажыглалга киргижеге чедир ажылда киржип турар бүгү организацияларның ажылын таарыштыр тургузар, оларны удуртуп-баштаар ажылды эжидери негеттинин турар.

Объектиге быжыглаттынган бригадаларны өскээр чорудуптар чоруктар хөй удаа таваржып турар. Оон түннелиниде ол объект дожудаар, хүлээлгелер күүсеттинмес. Хлеб заводу, уруглар эмнелгезин, ам ажылдап турарывыс 80 аал чүрттаар чүрттүүлга бажыңны— бо тудугларның будуурдозулаар ажылдарының соон дарый бызаңнаар ажылдарны кылып четтикпейн турар бис. Ажыглалга киирер үеэниден озалдаан тудугларны дүрген доозар дээш далаш кылырга, тудугнун шынары баксырап, эде кылыышкыннарны болдуруп турар. Бо бүгү четпестерниң чылдагааны —тудуг ажылын шын эвес организастап турарында.

Бистің бригаданың ортумак разряды — 3,8. Болдунун мергежилиге хандыкшаан, кызымак тудугжулар хөй. Ч. Иргит, Б. Монгуш, В. Пяткин тудугга ажылдап турар, бешки № 48 тудуг өргелелинде бригадада. Оларны будуреры, бетин кыдыы, республикаже сеорттүн эккел алыры берге. Көрүп-даа көрүнер даан. Чаа туттунуп турар тудуглар чанында кайы-хире хөй чуурулган туйбу артынчылары, шил бузуидулары чыдар-дыр. Ол база хумагалал чок чоруктун уржуу болур. Бажыңның хавазын салып турда, аар бетоннарны, туйбуну кайнаар шыгжаар боор, даштыгаа чыдар апаар. Тывылбас чымчак материалдарны кадагалалын эжижидер болза эки деп бодаар мен. Бо күзүн безин өлүүн хөй дилиг материалдарын чидирдивис. Бир талазында тудугжулар, бистер, ажыл соомда хамык херектелдерниси анаа каапкаш баар-дыр бис. Өске талазында таңнымдар багай ажылдап турар. Дозу, шил, маңза дээн мышкаш тудуг-материалдарының чидирин улуг. Оон үчёдүн шыгыы турузары чугула болуп турар.

Ажылдап турар тудуувус Чаа чыл бетинде ажыглалга киирер. Декабрь ортан үеэниде ону ажылчын комиссияга хүлээдир ужурлуг бис. Тудугжунун хүлээлгезин медереп билип, ажылды шалыпкын болгаш эки шынарлыг чорудар дээш бригада күженишкининг ажылдап турар. Он айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын 109,2 хуу күүсеттивис. Күш-ажылдың будурукчүлүү 169,6 хуу болган. Хөй демчээлдиг ажылдарны кижи санын көвүдетпейн кылып четтиргин турар бис. Ам бистің сорулгавыс — ажыглалга киирер объектини эки шынарлыг дужаары.

У. КАШТАННЫҢ ЧУГААЗЫ

ОТТАВА. (СЭТА). «Бомба орнунга—ажыл херек!», «Канада бодунун тускайлан политиказын чорудар болгаш АКШ-тың албадаашкынынга чагыртпас ужурлуг!» деп бижээн плакаттарны туткан Канаданың коммунистери Торонтодан Монреальдан болгаш чүрттүүн өске-даа хоорайларындан чедип келгеш, найысылалдын парламент шөлүнге чыылганнар. Чазактың социал-экономиктиг политиказынга шынгыы удурланыышкынын олар илергейлээннер.

Канаданың Коммунистиг партиязының Чингине секретары У. Каштан анаа болган митингиге чүве чугаалаан болгаш эрге-чагыргалардың политиказы канал улустун болгаш инитизи-биле чүрттүн үндезин эрге-ажыктарынга чөрүшкек болуп турар деп медеглээн. Чаа ажылчын олуттарны чазак моон мурнунда чонга аазаан турган. А чонга ажылдаар чаа черлерни бээриниң орнунга чүртка ажыл чок чорукту көвүдириниче, экономиканы кудуладырыныче угланган политиканы болгаш хемчеглерни эрге-чагыргалар чорудып турар. Чазактың чонга удур социал-экономиктиг политиказының болгаш хемчеглериниң түннелинде чүртта ажыл чок-тарның саны улам-на көвүдээн.

Тыва АССР-ниң литература болгаш уран чүүл хүннерии найысылаа Москвага чоокта эрт켣ни билир бис. Тываның хөгжүм-шин театрының чогаадыкчы коллективи Москвага бир-ле дугаар барып ойнаан. чогаадыкчы шыңгыы шылгалданы тутканнар. Москвачылар-биле чылыг ужуражыышкыннар каш удаа өртилээн. Оларның эң баштайгызы ат-сураглыг бүдүрүлге Москва-Сортировочная депоуңа ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары-биле ужуражыышкын болган.

Улуг өгелээшкиннің укталын тывылган сураглыг бүдүрүлгеге бистиң артистеривис барып, боттарының талантызын бараалгатканнар. Механика цехинге болган концерт уттундурбас. Оны көрген ажылчыннар аңаа өөн үнеледи бергеннер. Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өлзей-оол «Кайгамчыктыг интернационалды» бадырыпкан. Артистер Роза Серен-оол, Анзат Куулар, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Тамара Ондар аянныг, чараш мырааннар. В. Көк-оолдуң «Хайыран бот» деп билдингир шинзиниң үзүндүү москвачылар аза сонуургааннар. Ылангыя Тыва АССР-ниң улустуң артизи Александр Тавакайның Хам-оолдуң ролунга ойнааны онзагай болган.

ЧУРУКТАРДА: Тываның хөгжүм-шин театрының артистери Москва-Сортировочная депога болган ужуражыышкын үезинде: «Хайыран бот» деп шиндеи көргүзүгде РСФСР-ниң алдарлыг артистери Б. Бады-Сагаан (Сарыг-Ашак) биле Екатерина Кенденбиль (Караңны аваазы) ойнап турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

Театрның 49-ку сезону

КӨЖЕГЕНИ АЖЫДЫП ТУРА

Театрның дөртен сезон сезону доозулган, чаа сезон ажыттынар хүн келген. Мындыг өйде база катап хая көрүнүүшаан, көрүкчүлер бистерни кандыг чаа ажыдыышкыннар манап турарын билип алыры черле солун.

Республиканың хөгжүм-шин театрының директору Хертек Өлбезекович Ширини-оол-биле ужуражкаш, бистиң сонуургап турарывыс айтырыгларга оон харылаан бээрин дилээн бис. Ук беседаны номчукчуларың кичээнгейинге бараалгадып көрээл.

— Хертек Өлбезекович, эрткен сезонның кол болуушкыннарын болгаш чаа сезонның онзагай талаларын канчаар демдеглеп болур силер?

— Эрте берген 48-ки сезон берге болгаш узун төөгүлүг болуушкыннар-биле байлак болду. Театрның бүтү коллективи Совет Тываның 40 чыл оюн чогаалыкчы чедишкиннерлиг уткын алыр дээш кызымак ажылдаан.Сезонның доозулган чери —чүрттүң түрээ Москва. Тыва АССР-ниң аңаа болуп эрткен литература болгаш уран чүүл хүннеринге кириштивис.

Сөөлгү үеде театрывыс Тывадан дашкаар гастрольдап, улуг спеналарже үнүп турары өскүүчүг-дүр. Эрткен 1983 чылдың чайынында акы-дунма Киргизияга чедип, ойнаан бис. А бо удаада Москваның Кушажылдың Кызыл Тук ординит М. Н. Ермолова аттыг театрының спеназынга ойнап, тыва уран чүүлдү талээлээр аас-кежиктиг болдувус.

— Москвага кандыг шиилерни көрүкчүлерге бараалгаттынар?

— В. Көк-оолдуң «Хайыран бот» болгаш О. Перекалинниң «Хайыышкынныг шугум» деп шиилерни көргүстүвүс. Бо шиилер бистиң театрның төп сценага ойнаан баштайгы шиилери болуп, оон-биле улуг шылгалданы тутканывыс ол. А театржытkан концертнивиске чыгы-аңы чылдарда бистиң сценавыска тургускан Н. Гогольдуң «Ревизор», Э. Лабишиниң «Терезин шляпа», У. Гаджибековтуң «Аршин-мал-алан» дээн өске-даа шиилердеи үзүндүлерин кинрген ужурундан театрның хөгжүлдезинин базымнары билдинип турар. Бистиң көргүзүглеривисти наңысылалың көрүкчүлери, театр уран чүүлүнүң шинчилекчилери эки хүлээп алганы ам ажыттынар 49-ку театр сезонунда улам кызымаккай, чогаадыкчы дилээшкиниг ажылдаарынче кыйгырып турар-дыр.

Хөгжүм-шин театры 1986 чылда бежен харлаар. Ынчангаш амгы сезон юбилей бүдүүзү болбушаан, чогаадыкчы коллективке харысалганы онаан турар. Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюн бүтү Совет чон демдеглээр деп турар, ол алдарлыг байырлал — бистиң кичээнгейивистиң база төөгүде.

— Ам театрның репертуарының дугайында чугаалап берип көрүнерем.

— Бистиң театр өрткен сезонда Киргизияның улустуң чогаалчызы, Ленинчи болгаш Күрүше шиналдарының лауреаты Чингиз Айтматовтуң романынга үндезилээн «Хүннүң дурту үүс чыл ажыг», А. Гельманның «Хой-биле чоргаадаа» деп шиилерни көргүзүп, В. Распутинниң «Сөөлгү хүнү келгенде» деп шинзин көргүзеринге белеткеп алган. Ол шиилерни бо сезонда уламчылап көргүзер бис. 49-ку сезонну ажыдары-биле театрның тыва болуу Тываның улустуң чогаалчызы С. Пюрбүнүң «Кызыл үер», а орус болук осетин драматург Б. Хугаевтың «Сеткил-сагыш квартеди», В. Беловтуң «Кылаң сут кырында» деп шиилерни белеткеп алган.

— Тиилелгениң 40 чыл ою силериң коллективтиң кичээнгейиниң төөгүде дээн болгай силер, ол талазы-биле чүү немеп болур силер?

— Үстүнде айтkанывыс Ч. Айтматовтуң «Аваазымны шөлү» деп шинзин тыва болук көргүзер, а орус болук В. Катаевтың «Полктуң оглуң» белеткеп турар.

— Аныяк-оскенге болгаш бичин уругларга база белекти белеткеп алган-на боор силер аа?

— Ынчанмайн канчаар ийик. Театрның репертуарында аныяк-оскенге, уругларга таарыштыр бижээн шиилер бо сезонда база көскү черни эзлээр. Тыва болук аныяктарының иштики сагыш-сеткилин эн варын байдалдарга хамаарыштырын бижээн В. Тендриковтуң «Яла» деп шинзин тургузар. Ол ышкаш орус болук А. Хмеликтиң «Гуманоид дээрде ужуп чор» деп фантастиктиг шинзин тургузар.

— Репертуарынарда оон-даа өске чаа шиилер бар боор аа, Хертек Өлбезекович?

— Бистиң театрның хөгжүмүүт деп ады база бар. Оны шыныдар дээш, ведир чылдың майда 80 харлаар М. А. Шолоховтуң «Дон рассказтарының» сюжеди-биле «Кадайлар үймээни» деп хөгжүмүүт шиини белеткээр бис. Москваның Гнесиных аттыг музыка училищезинің доозун кээр болук аныяктар Е. Мухин биле Г. Пастушенковуң бижээни «Аржаан» деп хөгжүмүүт комедиязын белеткеп турар. Ол болук доозун кээрге, хөгжүмүүт шиилерни моон соңгаар база тургузар бис.

Француз классик Ш. Б. Мольериң «Скапениң оптуг үүгедиглери» деп шинзин орус, тыва болуктер катай белеткеп турарын база демдеглээйн.

— Солун болгаш тодаргай харылар дээш четтирдивис. Чаа сезонну эки эгелеп, чаа чогаадыкчы ажыдыышкыннарны, чедишкиннерни театрның коллективиниге күзеп каарын чөпшээреп көрүнер.

— Эки күзээшкиннер дээш четтирдим. Бистиң театрның коллективи мурнуусту салдынган сорулгаларын шинтпирлеп шыдаар дээрзиге бүдүрелдиг бис. Тургузуп турар шиилеривистиң шынарың идейлиг утказын бедидип, ам-даа кызыл ажылдаар бис.

Интервьюну Н. КУУЛАР алган.

СОДАК-ШУДАК КАЙДАЛ?

Хүреш болгаш аът чарыжы — тыва улустуң шаандан тура ынак спортчу оюннары чораан. Ылангыя тыва хүреш дыка өөренгей болгай. Байырлалдар үезинде көдээ суурларга, районнар төптеринге, Кызыл хоорайга-даа хүреш маргылдааларына хөй чон чыглыр, аңаа көрүкчүлер кончуг сонуургалдыг.

Борбак-борбак шыңганнарлыг, кашпагай, шырык өөрелер эзир ышкаш чоргаар, чараш девип-девип, ачыр-дачыр тутчуп, хүрежи бергенде көөрге, чараш-ла! Маңаа көрүкчүлерниң хей-аъдым, көдүрүп, өөрелерге чоргааралы хайнымып келир. Национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастерлери хоочун өөре Сүүр-оол Ондарны, Дапыл Ооржактыны, дүржүлгалыг өөрелер Александр Монгушту, Сыып-оол Күжүгетти, аныяктар Суктер Шиметти, Александр Мижит-Доржуну, Совет Тываның 40 чыл оюнуң байырлалында шүүлген Алексей Хомушкуну болгаш оон-даа өскелерни-даа көөрге кандыг ийик?

Чараш хүреш болгаш девиг-биле чергелештир өөре кижи бодунуң содак-шудаанче болгаш даштыкы хевиринче сагыш салары кончуг чугула деп бодаар мен. Чүге дизе, чараш, быжыг содак-шудактыг арыг-силиг, көрүштүг өөренин боду тура-сфруктуг-даа болур, ол бодунуң даштыкы хевиринде үдурланыкчызының болгаш көрүкчүлерниң хүндүткелин чаалап ап, сонуургалды болдуруттар. Кажан содак-шудаа чаңгыс аай эвес, арыг-силиг эвес, көрүш чок өөрелер шөлче девип үнүп кээрге, олче көрүкчүлер безин сагыш салбас болуру кымга-даа чажыт эвес.

Бажының дүктери эктинге чедип турар, ийи аңгы содак-шудак база аштаттынмаан улуг идиктер кедип алгаш, хүрежир дээш девип бар чоруур өөрелерни көөрге каттырыныг-даа, эпчок-даа болур-дур. Ындыг өөрелерни совхозтарга азы районнар төптеринге болгулаан хүрештерге, харын-даа Кызылга көрүп болур.

Республика чергелиг тыва хүреш маргылдааларына чамдык районнарның өөрелери белеткел чок, буу-даа далаш-биле келир, оон түңнелиде өске өөрелерде идиктер, содак-шудак дилээр азы орнуна өске өөре үндүрүптер чылдагааны ында.

Бо талазы-биле кожавыс Моол Арат Республиканың өөрелериниң үлегер алыр болза эки деп бодаар мен. Чаштыр сырып турган даваан каан, боттарына өйлешкен содактарлыг, кадыг идиктердиг, баштарының дүктерин чаштыр таартын алган чамдык моол өөрелерни девип турда көөрге чараш, чоргаа-даа.

Спорттуң национал хевирлеринге Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн түктүң спартакиадазының программазында тыва хүреш база кирип турар болгай. Аңаа киржип турар бистиң спортчуларывыска спорт хевиниң дугайында сагыш салыр үе келген.

Республиканың спорт комиссиязы бо талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп-даа турар болза, ону эчизинге чедирбейн турар. Республиканың спорт комитединде даараткан содактарының материалды багай, даараанын шыпар чок, быжыг эвес. Кызылдың даараныла фабриказынга торгу материалдан сырып турган, быжыг, чараш кылдыр даараан содак-шудактарны спорт бараанларының садынга чүте садын болбас деп? Республиканың «Тувашвейбыт» каттыжышкынының бүдүрүүгелери район бүрүзүнде бар-дыр. Ол черге-даа чагыны киирип болгу дет. Кадыг идиктерни-даа даараан садар болза, чүте өөрелер эвес, дарын көдээниң ажылышчылары, малчыннар-даа хеллээрлер. Бо чорук өзүп орар өөрелерге, школачыларга оларның мергежилиниң дүргеи бедиириге идигин бээр, чүте дизе эвээш эвес школаларда күш-культура кичээлдериниң программазында тыва хүрешти киирген, секциларны организастаан. Ынчангаш республикага тыва хүрешти улам өөрелдир, ону массалыг болдурар дизе, спорт хевин шыпырлыг чараш кылдыр чедиштир даараан садары хүрештиг сайзыралынга идиг болур деп бодаар мен.

В. МОНГУШ,
спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастери.

Редакциядан: Өөрелер кедер содак-шудак болгаш өөре кижиниң даштыкы хевириниң дугайында материалдар солуниуң арныга моон мурнуунда база үнүп турган. Ылангыя районнарга, ажыл-агыйларга, хүрешке кедер хеп-сын аймаа маргылдаалар үезинде тывылбайн баары ховар эвес. Ынчангаш республиканда «Тувашвейбыт», «Тувообувбыт» бүдүрүлге каттыжышкыннары, Кызылда даараныла фабриказы, амыдырал хандырылганың районнарда бүдүрүлге эргелелдери содак-шудакты, кадыг идиктерни даараан, олаңны спортчуларга, спорт ниитилелдеринге, күш-культура коллективтериниге, ажыл-агыйларга садары күзенчит. Бистиң өөрелеривис чүгле районнарга, республика найысылалынга хүрежириниден ацгыда. Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн түк зоналарының база республикадан дашкаар өске-даа улуг маргылдааларга моон-даа соңгаар киржир апаар болгай. Тыва хүрешти сайырадыры-биле чергелештир оон культуразын бедидип, спортчу кижиниң даштыкы байдалынче, хеп-сынынче сагыш салыры — ийи келген чугула айтырыгларның бирээзи. Ылаңгыя өөрелерге өзүк-хеп талазы-биле айтырыгны шуут үзе шинтпирлеп болур. Чүгле спорт ниитилелдери, күш-культура коллективтери үстүнде айтkан каттыжышкыннар, бүдүрүлге черлери-биле кады тодаргай ажылдаар ужуруут.

НАЙЫРАЛДЫҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

КЫЗЫЛ. Украинаның область төөгү Ровно хоорайның школачыларының чуруктар делгелгези Совет Тываның найысылалының аныяк чурттакчыларын дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның хоорайы-биле таныштырып турар. Ол делгелге Кызылда чуруткчулар бажыңында ажыттынган. Боттарының чаңгыс чер чурттуглары-ның ажыл-ижинин болгаш төрээн черинің бойдузунуң дугайында тодаргай көргүскен үс хире чуруктарны аалчылар делгелгеге эккелген.

Чаңчыл болган найырал ийи хоорайларның чурттакчыларын сырый харылаштырып турар. Украинаның ол хоорайын немец-фашистиг эжелекчилерден 1944 чылда хостаарынга тыва эки турачылар киришкен үеде, Ада-чурттуң Улуг дайынынын одунга ол найырал төрүттүүген.

Улус депутаттарының Кызыл, Ровно хоорайлар советтериниң культура үлдистериниң эргелекилери М. И. Буянова биле В. С. Черевуха олар делгелгениң кызыл кожаазын байырлыг байдалга үзе кескеш, көрүкчүлерни залче чалапканнар.

Бичин ровножуларының янзы-бүрү өөнер-биле чураан чуруктарын, графика ажылдарын, аппликацияларын кызылчылар сонуургал-биле көргеннер. Украин хоорайының уруглары боттарының чураанын 100 дирге ажылдарында аас-кежиктиг амыдыралды, тайбынны, найыралды онзалап көргүскен. Аныяк чуруткчуларның назылары 11—15 үеэмде.

11 харлыг школачылар Оксана Турченюктуң, Наташа Кирильчуктуң база Валерий Панковтуң, Игорь Урбановичиниң, Роман Кушниринің «Борбак даалган», «Чаагай эртен», «Космоста» деп чураан ажылдарын болгаш аппликацияларын делгелгеге келгеннер үнелээннер.

— Бистиң Ровно хоорайда уругларның чурулга школазы чаарби беш чыл бурунгаар тургустунган. Бо үениң дургузунда ону 1318 оолдар, уругларны доозуп үнген. Оларның аразындан 250 кижи чурулга уран чүүлүнүң ортумак болгаш дээди өөредилге черлерин дооскаш, чедишкиниг ажылдап турарлар. Ук школа 310 делгелгелерни организастаан, оон 311 дугаарын Кызылда ажыдып турарывыс бо—деп, оон директору Анатолий Иванович Мартыненко чугаалаар.

Ровновуң уруглары боттарының кылган делгелгезин Тываның уругларына мөгге найыралдың, акы-дунмалышкы белээ кылдыр чорутkаннар.

Ук делгелге удавас районнарже аттаныптар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: делгелгениң ажыдышкыны; Н. Кирильчуктуң «Чаагай эртен» деп графиказы.

Авторлуң фотолары.

Редакциядың адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баштың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-25-35, секретариаттың 2-23-33, партийжи өөредилге болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, чаган килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-80, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корреспондентларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн бараанда 2-32-75 телефонче болгаан.

Редакторлуң орлакчызы К. К. САТ.

КИНО

НОЯБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Берег» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Непобедимый» 11.00, 12.30, 15.00, 16.50, 18.20, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «След Сокола» 9.30, 12.50, «Дикие лебеди» 11.20, «Берег» 14.40, 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Потерялся слон» 10.00, «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 11.30, 17.00, «Один и без оружия» 13.20, 15.10, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киносборник № 131» 13.00, «Танцор «Диско» 14.10, 16.50 шактарда.

НОЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Берег» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Айболит—66» 10.00, «Без вести пропавший» 12.50, «Берег» 14.40, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «След Сокола» 16.20, 18.10, 20.50, «Таинственный старик» 11.00, 14.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Преферанс по пятницам» 15.00, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Один и без оружия» 18.00, 20.00 шактарда.

ТВ

НОЯБРЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Док. телефильм. 9.15 — «Дамырак-чыгаштар». 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелиниге баразы боор тур мен!» 11.15 — «Калыкшыл». 12.00— «Эртенги почта». 12.30 — «Москва». 12.40 — Көдээниң шагы. 13.40 — «Музыка киоскузу». 14.10 — «Музейлерде болгаш делгелге валдарында». 14.45 — «Лес, в который ты никогда не войдешь». Уранчечен телефильм. 15.55 — Уран гимнастика талазы-биле Европа чемпионалы. 16.55 — «По законам мужества». 17.25 — Ракета шериглериниң болгаш артиллериниң хүнүнге. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — Мультфильмнер. 19.25 — Концерт. 20.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Ye». 21.35 —Оперетта артистериниң концерти. 22.40 — Телемедээлер. 22.45 — 23.00— Шыдыраага делегей чемпионалы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35— Концерт. 8.55 — Орус чугаа. 9.25 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 10.25 — Концерт. 11.15 — Бүтүдеге стадион. 11.55 — «Тоолдун аалчылары». «Садко». Уран-чечен фильм. 13.40—Эртем-шиптерелдиг фильм. 14.00 — Футболга ССРЭ чемпионалы. «Жалыгрис» — «Днепр». 14.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 16.05 — «Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер...» 17.00 — «Крах инженера Гарина». Дөрт серилдиг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 18.05— Фильм-концерт. 18.55 — Суг полозунга чурттар аразының эш-хүүзүнүн ужуражмышкынны. ССРЭ биле Венгрияның шилиндек командалары ойнаар. 19.25 — Бистиң корреспондентларивис чугаалап турлар. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Улустуң аалгалары. 20.30 — Чурулга уран чүүлү. 21.00—«Ye». 21.35 —23.00 —«Корабли штурмуют бастионы» Уран-чечен фильм.

НОЯБРЬ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Бирги Аттыг Шериниң тургусканының дугайында док. телефильм. 14.50 — Чаа фильм—концерт. 15.15 — «Авам школазы». 15.50 — «Горнистер, харылаңар!». 16.20 — Ракета шериглериниң болгаш артиллериниң хүнүнге. Док. фильм. 17.20 — Үрер хөгжүм концерти. 17.50 — Ажыл-херектер болгаш киждер. 18.20 — Мультфильм. 18.30 — Док. телефильм — «Күш-ажыл кичээли. Тергиин эки». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бөгүн — Ракета шериглериниң болгаш артиллериниң хүнү. 19.15 — Концерт. 19.40 — «Мертвые души» Беш серилдиг уран-чечен телефильмниң баштайгы үлүдүгү. 1-ги серия. 21.00 —«Ye». 21.30 — Уран гимнастикага Европа чемпионалы. 22.15 — Футбол дугайында доочулал. 22.45 — 01.05 — Хоккейге ССРЭ чемпионалы «Спартак» — «Динамо». Чапсарда — 23.20 — Бөгүн делегейде

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга — фильм. 18.35 — «Культура болгаш амыдырал». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төөгү». 19.45— Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». 21.30—22.40 — «Мужское самолюбие». Чаа уранчечен телефильм.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУНУҢ

белеткел салбырынга 1984—1985 өөредилге чылында дыпнакчылар хүлээп алырын чарлап турар.

Белеткел салбыры Кызылдың педагогика институдунуң дараазында факультеттериге кирер дыпнакчыларны белеткээр:

ФИЛОЛОГИЯ — национал школага орус дыл, литература; орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература;

ФИЗИКА - МАТЕМАТИКА — математика болгаш физика;

ЭГЕ ӨӨРЕДИЛГЕНИН — эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы.

Белеткел салбырынга совхозтарның, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт, харылаа, хереглекчилер кооперациялары-ның организациялары-ның бир чылдан эвээш эвес стажтыг ажылчыннарын хүлээп алыр. Ажыл стажының хуусаазы сөөлгү бир чылда үзүктелишкин чок болур ужурлуг.

Белеткел салбырынга кирерин күзээннер дараазында документилерни дужаар: биллиниң дугайында документ, № 286 майыктың эмчи шылгазы, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, ажылдап турар черинден чоруткан бижик болгаш характеристика, 3Х4 см хемчээлдиг сес фото-чурук.

Белеткел салбырынга ол ышкаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлеринден халаскан дайынчыларны, а ол ышкаш 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг пионерлериниң улуг вожатыйларын база хүлээп алыр.

Шериглеп халаскан кижилер шериг кезээнден өөрениринче чоруткан бижиктиг болгаш характеристиканы, пионериниң улуг вожатыйлары — школаардан чоруткан бижиктиг болгаш характеристиканы киирер.

Национал школаларга орус дыл болгаш литература мергежилинге 1984 чылда көдээ школаларны дооскан болгаш ажыл стажы чок кижилерни база хүлээп алыр. Олар белеткел салбырынга, кирери-биле школаның директорунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салганы характеристиканы база улус өөредилгезиниң район килдизиниң чоруткан бижини көргүзер.

1984 чылдың ноябрь 24-те болур беседалажышкынның түңнелдерни барымдаалап, белеткел салбырынга хүлээп алыр кижилерни тодарадыр.

Салбырга өөредилгениң хуусаазы 7 ай. Кичээлдер бо чылдың декабрь 1-ден эгелээр.

Дыпнакчыларны айлы-ла 40 рубль стипендия-биле хандырар, чүгүлү херек кижилерге— общежитиеге орун бээр.

Документилерни бо чылдың ноябрь 20-ге чедир хүлээп алыр.

Документилерни чорудар адрези: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузу, № 34 баштың, белеткел салбыры.

Машина садып алыкчыларынга

«Нива» маркалыг 10 муң 300 рубль өртенгиг автомашинаны Кызылдың үлетпүр бараанар садыы эзлечет чаика сайгарып турар. Садып алыр кижи ол машинаны Тольятти хоорайдан бөду чедип алыр.

Автомашинаны садып алырын күзээннер Кызылдың үлетпүр бараанар садыының садыг килдизинге келирин чалап турар.

Адрези: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчу, баштың № 29, эртенгиниң 9 шактан кежээниниң 18 шакка чедир.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2084.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле түрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баштың № 1; ТС—01413

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 266 (12656) | 1984 чылдың ноябрь 20, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 3 көп.

Партияның сөзү совет кижилерни шалыпчы ажылдаарынче хей-аът киирип турар

МУРНУВУСТА СОРУЛГАЛАР УЛУГ

Беш чылдың дөртү чылы доостур чыгаан, мурнувуста оон доозукчу чылы. Улуг, харысалгалыг сорулгаларны туруп турарын совет кижилер ханыы-биле медерел билбишаан, доозукчу чылды төлептиг уткуурунга белеткеннип турар.

Эвилелдешкен республикаларның компартиялларының ТК-ларының бирги секретарлары кириштикен СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралында бүгү талазы-биле сайгарып чугаалашканы база анаа СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазын коммунистиг күш-ажылдың будурулгези — республика типографиязының коллективи изин-биле чүүлдүгүнүп, деткип турар.

Будурулге чорудулгазының үү звеноларынга үстүнден адаанга чедир ажыл-агыйны ажыктыг кылдыр чөп башкарып чорудары дээш массалыг шимчээшкинни калбартыр сорулганы салганы, күш-ажылдың будурукчулуун бедидеринче, күш-ажылчы, материалдыг болгаш сан-хөө хурлаларны камнаарынче, кылын үндүрүп турары продукцияның шинарын эвижиде-ринче, ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдарынче углаан ажылды уламчылаарын онзелап демдеглээнинге чүүлдүгүнүмес аргам чок.

Үстүнде айытынган ылаңгыя күш-ажылдың будурукчулуун бедидери, камналга айтырының амыдыралга боттандырары — бистиң парлаалга цегинниң коллективинге дорт хамаарылгалыг болуп турар. Стандарттар өзүгаар кескен саазынмарга чагыгларны парлаан, саазын кылыгларының артыкчыларын болдурбас ажылдан ашкаар үеде электри энергизын артыкша ажыглаваазын сеңгү үеде чедип алган бис. Дурулгалыг ажылчыннар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады З. М. Чащухина, парлакчылар М. С. Монид, А. С. Адыг, Т. И. Филиппова болгаш оонда өскелер барык брак чок, үе-шаакка камналгалыг, аныяктарга үлегерлиг ажылдан турааннар.

Каш чыл бүрүнгээр бистиң детиивисте будурукчулуг эвезин, шинарны ындыг-да коммуг эм эвес машиналар болгаш дерилгелер турган. Ам оларны шуптузун солун, чаартган. Ам ажылдаары чиик, таарымчалыг аванга, планыг онаалдалар күүседиги экижээн. Бистиң сорулгавыс — од машина-дерилгелерни бедидиг ажылдап, бедик будурукчулуг ажылдаары болур.

А. ТКАЧЕВ,
эвлечег мастери.

Республика типографиязының мурнавчы ажылдыг парлаар цегинин ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кыйгырымын болгаш эш К. У. Черненконуң делгеренгей чугаазын солуудан таныжып, ында киргеН айтышкынарны база сумелерин изин-биле деткип, чүүлдүгүнүп турарлар.

ЧУРУКТА: типографияның парлаар цегинниң ажылчыннары илеткел-биле таныжылга үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БУДУРУКЧУЛУГ, КАМНАЛГАЛЫГ АЖЫЛДААРЫНДА

1985 чылда планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралында бүгү талазы-биле сайгарып чугаалашканы база анаа СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазын коммунистиг күш-ажылдың будурулгези — республика типографиязының коллективи изин-биле чүүлдүгүнүп, деткип турар.

Будурулге чорудулгазының үү звеноларынга үстүнден адаанга чедир ажыл-агыйны ажыктыг кылдыр чөп башкарып чорудары дээш массалыг шимчээшкинни калбартыр сорулганы салганы, күш-ажылдың будурукчулуун бедидеринче, күш-ажылчы, материалдыг болгаш сан-хөө хурлаларны камнаарынче, кылын үндүрүп турары продукцияның шинарын эвижиде-ринче, ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдарынче углаан ажылды уламчылаарын онзелап демдеглээнинге чүүлдүгүнүмес аргам чок.

Үстүнде айытынган ылаңгыя күш-ажылдың будурукчулуун бедидери, камналга айтырының амыдыралга боттандырары — бистиң парлаалга цегинниң коллективинге дорт хамаарылгалыг болуп турар. Стандарттар өзүгаар кескен саазынмарга чагыгларны парлаан, саазын кылыгларының артыкчыларын болдурбас ажылдан ашкаар үеде электри энергизын артыкша ажыглаваазын сеңгү үеде чедип алган бис. Дурулгалыг ажылчыннар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады З. М. Чащухина, парлакчылар М. С. Монид, А. С. Адыг, Т. И. Филиппова болгаш оонда өскелер барык брак чок, үе-шаакка камналгалыг, аныяктарга үлегерлиг ажылдан турааннар.

Каш чыл бүрүнгээр бистиң детиивисте будурукчулуг эвезин, шинарны ындыг-да коммуг эм эвес машиналар болгаш дерилгелер турган. Ам оларны шуптузун солун, чаартган. Ам ажылдаары чиик, таарымчалыг аванга, планыг онаалдалар күүседиги экижээн. Бистиң сорулгавыс — од машина-дерилгелерни бедидиг ажылдап, бедик будурукчулуг ажылдаары болур.

А. ТКАЧЕВ,
эвлечег мастери.

ПЛАННАРНЫ ХАЖЫК ЧОК КҮҮСЕДИР

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Константин Устинович Черненконуң делгеренгей чугаазын бистиң № 1317 КМК-ның коллективи, бүгү бригадалар коллективтери танышкан болгаш оны ажылга практиктиг удуртулга кылдыр хүлээп алган. Бо чылын бистиң КМК 1 миллион 781 мүн рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планныг. Ол ажылдың түүнелиг-биле чыл эгезинден 1468 мүн рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылдывыс. Ол дээрге чылдың планныг даалгазының 82 хуузу-дур. Ынчангаш чылдың өртү-кеннинде планныг даалгавысты ажыр күүседир дээш шудургу ажылдап турар бис.

Бистиң КМК Кызыл районунуң совхозтарында чүрттелгелер болгаш будурулге тудугларын кылып турар. Бо чылдың эгезинден туруп ниити хемчеңге 1174 дөрбелчин метр чүрттелгага шөлүн ажыглалга киргиваис. Оон иштинде «Тиилелге», «Шамбалыг», «Кара-Хаак» совхозтарда ийи квартиралыг 2—2 бажыңнарны ажыглалга киргеН бис, «Шамбалыг» совхозта ам-даа ийи, «Тиилелге» — 1, «Кара-Хаакта» база бир бажыңны чыл төнчүүнге чедир ажыглалга киирер бис. Оон аңгыда куш фабриказында санитар пункттуун, Кызыл районунуң төвү Каа-Хем суурда үш каат улуг административтиг бажыңны тудуун ам удаас доозар бис.

Эш К. У. Черненконуң чугаазында ажылдың шинарының дугайында онзелап демдеглээн. Бистиң тудуп турар тудугларывыстың шинары ындыг-ла коммуг эки эвес. Бо талазы-биле чамдык боттуг чылдагаашкар бар. КМК-ның бодунуң чүрттелгелер бажыңнары чок. Ындыгның харадыында доктаамал ажылчын кадрлар-биле хандырылганың айтырыны чидиг боор турар. Бистеажылдап турар кижилериң дыка хей кезии тур, сезониуг үеде ажылдап ашкаар үеде электри энергизын артыкша ажыглаваазын сеңгү үеде чедип алган бис. Дурулгалыг ажылчыннар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады З. М. Чащухина, парлакчылар М. С. Монид, А. С. Адыг, Т. И. Филиппова болгаш оонда өскелер барык брак чок, үе-шаакка камналгалыг, аныяктарга үлегерлиг ажылдан турааннар.

Ынчалзажок хереглелдиг ол өскерлиишкинге үлетпүр белен эвес болуп турар. Шоолуг хереглеттинмес бараанарны элбээ-биле будүрерин ол уламчылап, а чугула хереглелдиг эки шыпарлыг бараанарны өөрөштү будүрүп турар. ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң удуртукчулары рынок конъюнктуразын өөренип көөрүнге болгаш барымдаалаарынга хогуур кичээнгейни салыры хандырып шыдаваан, чамдык чугула будурулгелерни эде тургузар дугайында сагыш салбаан. Бо чемелээшкинни машина тудуушкынуның чонга бараанар будүрүп турар хөй-хөй адырларынга-даа, а ол ышкан садыг организацияларынга база хамаарыштыр чугаалап болур. Бо талазы-биле партийжи туруш эн-не тодаргай — экономиканың бараанар будүрүп турар болгаш чонуң амыдыралын хандырып турар бүгү адырларының база звеноларының шапкын хөгжүлдезин хандырары.

Экономикага партийжи удуртулганың деңнелин улам ынай бедиткениңден, массалар ортузунга партийжи-политиктиг ажылды бүгү талалыг күштелдиргениңден ажыл-херектиг чедиишкинни дорт хамаржыр. Партия комитеттериниң, совет болгаш ажыл-агый органнарының, бүгү ажыл-херектериң, бүгү-ле организастыг болгаш пропагандисчи хемчегларының чогуур хуусаазында болгаш үндезилелдиг болуру хажыдып болбас дүрүм болур ужурлуг.

Социалистиг чарыш ышкаш, шак ындыг күүлүг быраны долу күш-биле ажыглаар херек. Социалистиг чарыштың күш-ажылчы коллективтерде камчаар организастаанындан, оон кандыг хевирлерни ажыглаанындан, оон чонга кескүзүнден будурулге түүнелдери улуу-биле хамларжыр.

1985 чылда планныг онаалдаларны долдур болгаш ажыр күүседиринде, он бирги беш чылды чедиишкиннг доозаарыче углаан организаччы болгаш масса-политиктиг ажылды чорударын хандырарын эвилелдешкен республикаларның компартиялларының ТК-ларынга партия край, область, округ, хоорай болгаш район комитеттериниге, партия эге организацияларывга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, совет, ажыл-агый, профэвилел болгаш комсомол органнарынга хүлээткен.

Күрүне планының онаалдаларын боттандырар дээш социалистиг чарышка идеиейлиг киржиринче, бистиң деңнеги партийвыстың XXVII съездизинге ажыл-ажылчы улуг чедиишкинер-биле үтүүрүнче чүрттүн коммунистерин болгаш бүгү ажылчы чонларны СЭКП ТК-ның Политбюрозу кыйгырган.

«Правда» солуннуң мурнуку чүүлү.

ХУМАГАЛАЛ—БИРГИ ЧЕРГЕНИҢ АЙТЫРЫ

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң эвлечегиг хуралынга эш К. У. Черненконуң чугаазы-биле бистиң цегинистиң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары аажок кичээнгейлиг танышкан. Константин Устиновичиниң ол чугаазындан үндүрген түүнелиг-биз бо: ол дээрге, шупту кижилериң күжеңишкиннг ажылы, ажылдаар чер бүрүзүнге хумагалыг болуру.

Ол сорулганы күүседиринге хей үе-даа, чарыгдал-даа үнмес-тир. Чүгле кижи бүрүзү болунуң даанган ажылынга ак-сеткилдиг болур болгаш ажылга шөлүн ажыглалга киргиваис. Оон иштинде «Тиилелге», «Шамбалыг», «Кара-Хаак» совхозтарда ийи квартиралыг 2—2 бажыңнарны ажыглалга киргеН бис, «Шамбалыг» совхозта ам-даа ийи, «Тиилелге» — 1, «Кара-Хаакта» база бир бажыңны чыл төнчүүнге чедир ажыглалга киирер бис. Оон аңгыда куш фабриказында санитар пункттуун, Кызыл районунуң төвү Каа-Хем суурда үш каат улуг административтиг бажыңны тудуун ам удаас доозар бис.

Эш К. У. Черненконуң чугаазында ажылдың шинарының дугайында онзелап демдеглээн. Бистиң тудуп турар тудугларывыстың шинары ындыг-ла коммуг эки эвес. Бо талазы-биле чамдык боттуг чылдагаашкар бар. КМК-ның бодунуң чүрттелгелер бажыңнары чок. Ындыгның харадыында доктаамал ажылчын кадрлар-биле хандырылганың айтырыны чидиг боор турар. Бистеажылдап турар кижилериң дыка хей кезии тур, сезониуг үеде ажылдап турар кижилер болур. Ындыг болганда олардан шинарлыг ажылдаарын кеңээри берес. КМК боду чүрттелге бажыңнарлыг турган чүве болза, ынчан турум ажылдаар тудугжу коллективтерни тургузуп болурунуң аргазы бар апаар ийик, ынчан тудугуун шинарының дугайында чугаалап болур. Ынчалзажок ам бешин мактаалыг, эки бажыңнарны тудуп турар бригадалар бистеде бар. Чижээ, Кур-Чер суурда ажылдап турар Н. Хаджиевтиң бригадазын адаан болур. Бригада керээзи-биле ажылдап турар бо бригада планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип келгей. Ол бригада ам келир чылдың —1985 чылдың үлүүнде ажылдап турар. В. Шошининиң бригадазы база олардан дүлек чок ажылдап турар. КМК-ның коллективи чылдың планныг даалгаларын чедир болгаш ажыр күүседиринге бүүрелдиг.

Л. НОВИЦКАЯ,
№ 1317 КМК-ның начальниги.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Дүүн СЭКП Кызыл хоорайының хуралдаар залында байырлыг хурал болуп эрткен. Ол МАРН-ның III съездизинниң 60 чылынга болгаш Моол Арат Республиказы турусканың чарлаанының 60 чыл оюнга тураскаадып эрттирген. Хуралга партия болгаш совет органнарының, хоорайның күш-ажылчы коллективтериниң, хей-ниитизиниң төлөөлөкчилери кириштикен. Хуралга ыктелдиг Тываның ыыт, литература болгаш тоогу эртем институтунуң директору, тоогу эртемнериниң кандидаты Ю. Л. Аранчын кылган. Моолдуң эртекен 60 чылдар иштинде чедиишкиннериниң дугайында Профессионал-техниктиг өөредилге төлевилелдиң началыгы Я. В. Сарбаа, журналист В. С. Криванк, культура министериниң оралакчызы В. В. Оскал-оол олар үүне чугаалаан.

МАРН-ның III съездизинин 60 чылынга болгаш Моол Арат Республиканың тургустуганының 60 чылынга совет-моол найырал эйи база турааскаттынган.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

3 чыл 10 айларның дургузунда продукция будурериниң планын 102,1 хуу, продукцияны сайгарарын 104,6 хуу чедирип, Чадаанның сүт заводу багай эвес ажылдаан.

Заводтуң цехтери планныг онаалдаларын чедиишкиннг күүседип турар. Цехтерде социалистиг чарыштың түүнелиг үндүрүп, мурнакчыларны шанзалмактан келгеН. Механиктиг цехтен компрессорщик Анатолий Корбут, кочегар Кондор Даваа, будурулге цехинде Александра Болат-оол олар өске эш-оорунга үлегерлиг хөгжүүн ажылдап турар.

О. КАРА-САЛ.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретары эш Г. М. Марковту Ленин орден болгаш «Кадыыр болгаш Маска» ийиги Алдын медаль-биле шаннаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет литератураны хөгжүдериниге ачы-хавыязы, үре-түүнелдиг хей-ниитиг ажылы дээш база ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң тургустуганындан бөөр 50 чылы-биле холбаштыр Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретары эш Георгий Мокеевичи **Марковту Ленин орден база «Кадыыр болгаш Маска» ийиги Алдын медаль-биле шаннаар.**

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Г. М. Марковтуң күш-ажылчы ачы-хавыязын демдеглээрин-биле Маадырның төрээн черинге хүлер херек турааскаадын тургузар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1984 чылдың ноябрь 16.

ССРЭ-ниң орденнери-биле чогаалчыларны шаннаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет литератураны хөгжүдериниге ачы-хавыязы дээш база ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң тургустуганындан бөөр 50 чыл болганы-биле холбаштыр **шаннаар лар болза:**

ТЫВА АССР-ДЕН
«Хүндүлелдиг Демдээ» орден-биле
Кызыл-Эмин Кыргыс Кудажи.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1984 чылдың ноябрь 16.

БҮГҮДЕНИҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ

Бүгү кижилер ажыл-агыйны камнаалыг, бедик будурукчулуг болгаш эвезин чарыгдалдарлыг база эн-не хей түүнелдерге чорудар, будурулгенин бүгү звеноларын чаартыкчы өзү-биле башкарар ужурлуг деп, эш К. У. Черненконуң чугаазының изин-биле деткип, чүүлдүгүнүп турмен. Ам-даа Ленинградтың ийи будурулгелериниң кады ажылдажылгазы тодаргай бадыткап, улуг камналганы бөөр-ин турар.

Боттарының арасында хырызаалыг будурулгелериниң кыдыы ажылдажылгазын бедик деңнелге көдүрери, керээлиг шагын чем ажыглаар, материал база эт-хөрөнгө курлавырларынга хумагалаг, керек. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, ээ өзү-биле ажылдаарын бистеи негеп турар. Ол чөп, негелде, үеин келген айтырыг болур.

Бистиң цегинистиң коллективи чаа ниитки даараар болгаш эргилерин сеңгээр ажылдыг. Ол сорулганы сеңгү үеде багай эвес күүседип келгеН бис. Планныг онаалдаларывыс-даа күүсеттинип келген. Ынчалза-даа материалдарга кам чок болур чүүлдер бистеам-даа бар. Чамдык улуг, бичин хем, биижаар артынчылар хулээлгелерин чоогур хуусаазында күүседирер, продукция чорудуп бөөрүнин хуусаалаарын шинарлыг сагыныр улуг ажыл-агыйынга улуг камналганы бөөр. Улус ажыл-агыйының шупту алырларында бүгү чүүлдерни камнаары — бүгү кижилериниң эн чугула сорулгазы.

В. НОСОВ.

Ленинградтың металлургия заводуң каттыжыышкынының ажылчыны, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Совет-моол найырал айы чоруп тур

Найыралда кызыгаар чок

Моолдуң

күш-ажылчы

хүннери

СОВЕТ ДУРЖУЛГА-БИЛЕ

МАР-ның улус ажыл-агыйының ниизм-бүрү адырларының өскүдүрүп турар продукциязындан үстүнгү бараанларының 800 ажыг хевирлери шынарының Күрүне демдэв-биле болгаш алдын медалы-биле үнелеткен. Ол чедишкин львовчуларның дуржулгазын калбак шиңгээткени-биле чедип алдынган.

Комплекстиг ол системаны баштай Улан-Баторнуң дүн сайгарар бүдүрүлгезинин өскүдүрүп, каттыжышкынын шилгэдип алган. Ол өгелэшкинин бо хүннерде найысыладың дыка хөн бүдүрүлгелери деткип, боттарында ажылга өгелэн. Мурнакчы дуржулганың нептерели болгаш күш-ажылдың депшилгелиг арга-методу кичээлдерге, семинарларга, «Шынар хүннериге» кол тема болуп турар. Бо талазы-биле бүдүрүлгелерниң инженер-техникти ажылдаачылары, мастерлер мергежил бедидиринин аурстарынга чогаар билигин ал турар.

Бо хүннерде продукцияның шынарынга комплекстиг система башкарылгазы Дарханның, Эрдэнэттиң, Чойбалсанның болгаш чүрттүн оон-даа өске хоорайларының үлетпүр бүдүрүлгелеринде чедишкиниг ажылаттының турар.

⊙ ⊙

НАЙЫРАЛ ХООРАННЫ-ДАА ТУДАР

«Маңаа хоорай турар!» — дээн оныжиктиг чүгө маңза доора хая каан демдек Хутуа деп черге дөрт чыл бурунгаар көстүп келген. Ону чаа хоорай болгаш чүрүттө улуг дээн цемент-чугай комплекизи тудар дээш келген 1500 моол, совет тудугжулар кадап каан турган.

Оларның деминг күш-ажылы-биле бүдүрүлге тудуу, чүрттөлгө бажыңнары, культура-амыдырал объектилери түттүнгүлээн. Кижиже, уругдарыгже тудугжулар бир дугаарында сагыш салган. Школачылар болгаш школа азы четкээннерге албан черлериниң тудугларын бир дугаарында ажылдаалга киргген.

МАРЭ ТК тудугму бирги хүндеп өгелеп шефке алган. Реасомолчу путёвка-биле чүрттүн чүк бүрүзүнден аныктар четкилеп келген. Чамдыктары ортумак школа азы профтехучилище доосхаш, бөөр бүдүн клазы азы болуу-биле өзөп турган. Хоорай аныяк холдар-биле аныктарга дүрген түттүнүн ортан. Оон чүрттакчыларының 90 хуузу үжен хар иштинде аныяк кижилер.

Цемент-чугай үлетпүрүнүң ийги тудуунун доостур хүнү ыраа эвес. Ынчан комплекс чүртка 65 мүн тонна чугайны, 500 тонна цементини чыл дургузунда бөөр.

⊙ ⊙

«Бор-Ундур» тывыш-ажыглал үлетпүү моол-совет найыралдың «Поляр сылдызы» орденниг «Монголсовцветмет» ажыл-агый маттыжышкынының составында. Мында эзилдирер шпат сайгарылгазының талазы-биле ажыл чоруп турар.

ЧУРУКТА: дагжыларның интернационалчы бригадазы. Ортузунда (солагай талдан) бригадир С. Ганхуяг биле Мурнуу Казахстандан келген ажылчын В. Шумелов.

И. ЗОТИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

⊙ ⊙ ⊙

ЭКИ ҮНЕЛЭЭННЕР

ССРЭ-ниң хүннерин Моол Арат Республикага арттырып-биле Улан-Батор хоорайда Совет эртемниң болгаш культурының бажыңынга «Тыва АССР-ниң экономиказы болгаш культуразы», а чурумалдыг үран чүүл музейинде «Надя Рушеваның графиказы», «Тываның уруглары чуруп тур» деп делгелгелерни организастаан. Ук делгелгеринің ажылынышкынынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондарга удуртқан тыва делегация болгаш Моолдуң Арат тың Революстут намының ТК-ның Чиргүзү секретары, Моол-Арат Республиканың Министрлер Чөвүделиниң Даргазы эш Ж. Батмунх олар киришкен.

Оон ангыда МАР-га Тываның бот-тывынгыр үран чүүл коллективтериниң ансамбльдери «Саян» болгаш «Аян», «Союзгосцирк»-ниң СССР-ниң улустуң артизи эш В. Б. Оскал-оолга удуртқан цирк артистери, бөлүк лекторлар болгаш делгелге таймылбырлакчылары — экскурсоводтар база чораан. Делгелгелерниң эки белеткеп, чаңчыл каастап кылган өөрүгүүлерни тыва артистериң солун концерттери, кинофильмнер, агитация болгаш пропаганданың делгээн материалдары (номнар, плакаттар, чуруктар) Тыва АССР-ниң 40 чыл дургузунда улус ажыл-агыйының бүгү адырларына, культурэ тургузуушкынына болгаш өртем хөгжүлдезинге чедишкиниериң ханызы-биле чырыдып көргүскен. Октябрь 6-дан 20-ге чедир бо делгелгелерни 38 мүн ажыг кижи көрген. Ук нарукчүлер Тываның казымал байлактарын, археологтуг тывыштын көргүзүглерин, көдээ ажылагый, аъш-чем болгаш чиик үлетпүр продукциязын, даштан база ыыштан сиилбиг кылган экспонаттарны оны соонуургаанар.

Моолдар делгелгелерни соонуургаан көргеш, чайны, кышкы тыва тоннарны даарап, тывалар боттарының национал дептерин кедип, эзер, үүгеп, чудар, төрөнчи, тенсеки кылып, эдилеп турар бе, өөлдерде чүрттап турар кижилер хөй бе, дээш дыка хөй айтырыгларны соонуургап турдулар.

Бистиң лекторларывыс (Ю. Аранчын, Т. Салчак, Ю. Полулях, Д. Дойбухаа, Т. Будегечиева, Н. Аажикмаа) чүгле Улан-Баторга эртемденнериниң, студентилериниң, ажыл-бүрү эргелел черлериниң ажылдакчыларының мурнуунга лекциялар номчуп турган эвес, харын лекциялар номчуурү-биле өске хоорайларже, суурларже болгаш айматларже база үнүп турган. Т. Салчак Эрдэнэт биле Дархан хоорайларга, Ю. Полулях Дарханга болгаш Төп аймакка чедип, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, колхозтарының ажыл-агыйы-биле таныжып, моол, совет специалистер-биле ужуражып, оларга Тываның көдээ ажыл-агыйының, улус өөредилгезинин, кадык камгалалының, эртемниң, радио биле телевидениениң хөгжүлдезинің дугайын, улус ажыл-агыйының моон соңгаарны сайзыралы кандыг углуг болурун дыңнакчыларга тайылбырлап бергилээннер. Д. Дойбухаа болгаш Т. Будегечиева Тывада үран чүүлүн хөгжүлдезинің дугайында солун лекцияларны специалистерге болгаш чоннуң мурнунга номчааннар. Н. Аажикмаа уруу Надя Рушеваның чураан чуруктарын көрүкчүлерге тайылбырлап, оон канчаар өөренип, чурук чуруп чораанын. Надяның чогаадылга-чуруулга ажылдарын кандыг-кандыг чүрттарга, хоорайларга делгеп турганын чугаалап берген.

Дыңнакчылар лекторларга янзы-бүрү айтырыгларны салып турганнар: Тыва биле МАР-ның аразында экономика болгаш культура харылзаалары кандыгыл, тыва ажылчыннар болгаш специалистер Совет Эвилелиниң өске черлериниде (чижээ, БАМ-да) ажылдап турар бе. Тываның казымал байлактарының ажылгаарының перспективазы кандыгыл. Тываже демир-орукту кажан тудуп эгелээрил база ону МАР-же уламчылаар бе, тыва национал орттумак школалар чежел, бир өгбүледе уругларының саны кажыл, эртемнин чеже докторлары болгаш кандидаттары Тывада барыл дээш оон-даа өске хөй-хөй айтырыгларны соонуургаар болдулар.

Улан-Баторга турган, бистер хоорай-биле эки таныжып, оон төөгүлүт, чараш база тураскаалдыг черлерни көрдүвүс. Улан-Баторга тыва делегация, артистер, лекторлар, делгелгелер таймылбырлакчылары В. И. Ленинге тураскаалга, Сүхэ-Батор биле Чойбалсанның мага-бодун салган хөөр-бажыңга чечектерни салдывыс. В. И. Ленинниң, революцияның, чүрттүн, үран чүүлүнүң, Маршал Г. К. Жуковтун, Богда-Хаанның моол чогаалчы Нацагдоржтун музейлерни, Кандан-Хүрээ дээр чүүлүге чоруп турар МАР-да кара чангыс хүрээни база көрдүвүс. Оон ангыда, Сүхэ-Баторга, Чойбалсанга, Ада-чүрттүн Улуг дайынынга тиилелгеге тураскаатқан тураскаалдарны база соонуургаан көрген бис.

Үран чүүлүн коллективтери «Саян» болгаш «Аян» Улан-Баторга, Эрдэнэткe, Ортаа Гоби аймакка ажылчы чоннарынга, араттарның, аныяктарның мурнунга 30 концертти көргүскен, оларны нинтизи-биле 17 мүн ажыг кижи көрген. Көрүкчүлерниң нинти үнелели — тыва артистер бүүлүг-ла эр-хейлер-дир, концерттери кончуг солуудур, боттарының национал культуразын үнелеп, эки кадагалап арттырып, ону аныяк салгакчыларга дамчыдып турары тергини эки-дир дээр болду.

Делгеле чоруп турда, Совет эртемниң болгаш культураның бажыңынга үран-чечен база документалдыг киноларының фестивалы болган. Анаа үран-чечен киноларның 37 сеансызын, документалдыг кинофильмнериң 70 сеансызын 18 мүн ажыг кижи көрген. Үрамчечен кинолардан «Дерсу Узала», «Могениң девниң», «Чекпениң изи» болгаш оон-даа өске кинофильмнериң көргүзүглери эрткен, оларны моол улус дыка сонуургаан болгаш бедин-биле үнелээн.

Бо чылдың дургузунда мен Моол Арат Республикага ийи катап барып, аңы-дуңма моол улустуң экономиказы, культуразы-биле таныжып, моол эртемденнер болгаш специалистер-биле чугаалажып, хөй-хөй чүүлдерни билип, МАР дугайында бодумнуң билиимни эльбекшидип алыр аргалыг болдум.

К. ШАКТАРЖИК.
лектор, география эртемнериниң кандидаты.

⊙ ⊙ ⊙

ЧУРУКТА: Улан-Баторнун кондитер фабриказының ажылчыннарынга Тыва АССР-ниң Күрүненин «Саян» ансамблинин артистери концерт көргүзүп турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

⊙ ⊙ ⊙

ЧУГУЛА АДЫРДА ШАПКЫН ХӨГЖҮЛДЕ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Одалга-энергетиктиг үлетпүрү шинчин хөгжүлдериниг улуг кичээнгейин социалистиг Моолда үгландырын турар. Национал экономиканың ол чугула адырының материал-техниктиг, базазын бижыгдаарынче үлетпүрүн бүгү капитал салымыкыныларының барык орта кезиин амгы беш чылда үгландырын турар. Оон түцилиинде адырның иинти продукциязын бүдүрери барык 20 хуу көвүдээн.

Моол Арат Республиканың улус ажыл-агыйының одалга-энергетиктиг базазын бижыгдаарынга, улам ыыгай шаңнын хөгжүдеринге улуг дузалаачыны Совет Эвилел көргүзүп турар. ССРЭ-ниң бүгү талдыг детинмеш-биле улуг электростанциялары чүртка түрүлгеш, ажыглаалга киргген, Улан-Баторнун чылыдылга-биле ажылдаар электростанциязын, Багануурнуң хөмүрдаш разрезин амгы үеде дерип турар болгаш бар күчүлерни улгаттырган, одалга-энергетика базазының хөй бүдүрүлгелерин чаарткан. Аңы-дуңма Моолда ажылдап үндүрүп турар бүгү электроэнергияның болгаш хөмүр-даш тывыжының 80 ажыг хуузу совет-моол экономиктиг, кады ажылдажылганың бүдүрүлгелериниң үлүүге амгы үеде онаажып турар.

2000 чылга чедир үеде одалга-энергетика үлетпүрүн хөгжүдер талазы-биле перспективтиг бүдүн программаны боттандырары чүрттүн одаар чүүлдер болгаш энергетика базазын калбартырынга шынар талазы-биле чугула чаа чада болур. Ол программаны моол болгаш совет эртемденнер дем-биле ажылдап кылган. Программаның кол сорулгазы — Моол Арат Республиканың чангыс аай энергосистемазын тургузары. Хүн энергиязын, хатты болгаш бичежек хемнерни калбак-биле ажыглаарынче оны кичээнгейин программада үгландырган.

ТЫВАНЫҢ УЛУСЧУ УРАН-ШЕВЕРЛЕРИ

Тываның ыыны чоннуң чугаазы Ч. Монгуш Ада-чүрттүн Улуг дайынының болуушкуннарын көргүскен. «Белектерлиг коъш» деп ажыглы кылган. Үран чүүлдүн Бүгү-россия музейинде ажыттынган «Тыва улустуң үран чүүлү» деп делгелгезинде ону көргүзүп салган. Оон чангыс чер чүрттүгаары — Тываның кызымаккай ажыл-ишчилери совет дайынчыларга белектерни чорудуп турганының дугайын мастер сорултуу-биле көргүскен. Ол чүректиң ханызындан белеткээн, бөдүүн белектер дайынчыларны өөртүп, оларны сорук киирип, тилелгеге бүзүрелин бызыглаа турган.

Делгелгеде кирген өң өки чогаадылгаларда автономнуг республиканың амыдыралы көргүстүнген. Национал үран чазанылганын онзагай талалыг хевирлерни Москвада бир-ле дугаарында ынчаар калбаа-биле көргүзүп турар. Талантылыг тыва улус чүгле национал хевирлер-биле кызыгаарлаттынмайн, бодунуң онзагай культуразын өске улустарның үран чүүл-биле сыгый холбаалыг кылдыр хөгжүтүүшаан, ону чүс-чүс чылдарда камнап келген.

Күчүлүг аът мунган, кызыл сылдыстыг кижи бодунуң мурнунга таварышкан дайзыннарны чыла шаппышаан, бурунгаар кылыйтып бар чоруур. Ол даш скульптураны сураглыг тыва даш чонукчузунуң уруу Елизавета Байынды кылып күүсеткен. Адазының хөрээн Эрес Байынды база уламчылап турар. Үш авторнуң үжелдирзинин ажылдарын делгелгеде салган.

— СЭКП ТК-ның чоннуң үран чогаадылга ус-тывыжының дугайында өөрүн кашчыл мурнунда хүлээн алган доктаалы улустуң үран чогаадылгаларын хөгжүдеринге идиг болган — деп, музейнин директорунуң орадакчызы Т. Попеску чугаалаан.—Ол доктаал улусчу үран чүүлдүн үттүмүрган хөй хевирлерин катап тургузарынга дузалаан. Оларының дыка хөйү-биле москвачылар болгаш найысыладың аалчылары көрүп танышкан-даа. Чижээ, Кабардин-Балкарияның, Чечен-Ингушетияның, Бурятияның, Коми АССР-ниң, Россияның областарының национал үран чүүл делгелгелери улуг чедишкин-биле эртилеэн. Олар улустуң үран чогаадылгаларының үнер дозу өгөөртүнмес дээрзин хереченлеп турар.

Н. ЦАРАПКИН.
СЭТА-ның корр.
Москва.

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААРЫНГА

Совет кижилер-биле бир домей, Тываның ажылчы чоннуң СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнүнүң тайбыга ынак дашпыкы политиказын изиг-биле деткип турар болгаш Чер ырыңга быжыг тайбын дээш туржуп, Төрээн чүрттүн камгалал күчүзүн кызымаккай күш-ажылы-биле бижыглаарын боттарының хүндүлүг хүлээлгезин кылдыр санап турар.

Республиканың болгаш районнарның тайбын камгалал комитеттери база Тайбынның совет фондузунун салбырлары күш-ажылчы коллективтерге бистин партиявыстың дашпыкы политиказының дугайында тайылбыр ажылдарын бедик деңнелге чорудуп, амгы үеде делегейде болуп турар тайбын дээш демисел дугайын чугаалап, патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгеге киржип турар.

Митингилер, демонстрациялар, күш-ажылчы эзлчеглер, тайбын рейстери, артистерни болгаш бот-тывынгыр үран чүүл коллективтериниң шилгери болгаш концерттери, ужуражылга кежээлери база чурукчуларның чураан ажылдарының делгелгелери бо бүгү тайбын талалакчыларының дайынга удур делгеренгей акциязы болуп турар. Мындыг ажылдар Тайбын фондузунга кеску чеңелдени берип турар. Тайбын фондузунга бистин республиканың салышкынының түүгү сеңелгү үш чылда үш катап өскен. Эртип турар бо 1984 чылда 400 ажыг бүдүрүлгелер, организациялар, өөредилге черлери Тайбын фондузунга салышкынны киргген.

Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка тиилекчи болган «Туркоммунэнерго» коллективи он ай улаштыр 465 рубльди шилчидип келген.

«Улуг-Хем» совхоз 2118, «Кызыл тараачы» — 2530, Жданов аттыг совхоз —1234, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз — 700 рубльди шилчиткен. Элээн улуг түн Улуг-Хем пароходствозунун коллективтериниң база кирген.

Улуг кижилер-биле кады тайбын дээш демиселге аныяктар болгаш өөреникчилер база идепкейлиг киржип турар. «Тыва сут тудуг» тресте аныяк чоланы Н. Бабкин айда ажылдаан шалыныңы 10 хуузун чартык чыл дургузунда Тайбын фондузунче шилчидип келгеин оон бир чижээдир.

Совет кижинин онзагай мөзү-шынарын, күш-ажылга ынакшаан болгаш ниитилел мурнунга харысалгалыын аныяк ие Н. Галацевич көргүскен. «Боттарынар общежитиеде чүрттап турар хиренерде, 500 рубльди Тайбын фондузунга салыр кылдыр чүү силерни албадаанмы?» деп айтырыгта ол бодаанмайн-даа мынчаар харылаан:

— Тайбын камгалалынга киржири кижи бүрүзүнүң хөрээ.

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары тайбын камгалалынга идепкейлиг киржип, өскелерге үлегер-чижек болуп турардар. Ындыларга Монгун-Тайга райондан кадарчы пенсионер Б. С. Иргитти, Кызыл хоорайдан Р. Т. Строкованы, хоочун артистер Каракыс, Максим Мүзүктарны, Каа-Хем райондан Р. Н. Хубневти, А. И. Скосыреваны, Тандыдан И. А. Еизуктї, Т. Ф. Акпаны болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

Октябрьның 24-тен 30-ге чедир чарлаан тайбын камгалалының неделязы организастыг эрткен. Күш-ажылчы коллективтерге, өөредилге черлериге митингилер, хуралдар эрткилээн

— Коллективтиң аныяк ажылчыннарының мурнуудан чугаалап тур мен. «Тайбын» деп сөс делегейниң чүрттакчызы кижи бүрүзүнге эң үнелиг сөс. АКШ-ның агрессия болуунуң үүлгедиглерин шуптувус эки билир бис. Бистер, ажылчыннар, станоктарывыс, агрегаттарывыс чаныңга быжыг каттыжып, күш-ажылчы тайбын эзлээнге идепкейлиг киржир ужурлуг бис. Бир хүнүүн ажыл хүну — тайбын эзлээ болзун. План кылдызының начальниги Т. А. Яковлевадың ол кыйгырыны № 1 АТБ-ниң бүгү ажылчыннары изин-биле деткээн.

Ындыг митингилер автоорук техникумунга, пассажир АТБ-зинге, эзт, суг комбинаттарынга, хоорайның албан черлериниге, организацияларынга болгаш районнарга база эрткилээн.

С. СИЗЕНЕВ.

ТЫНДА-ДИКПУН АРАЗЫНЫҢ ОРУУ

«Алдын звенонуу» хуусаадан эрте салганынын болгаш БАМ-ны өттүр поездилер шимчээшкини ажыттынганының соонда магистралдың тудугжулары күш-ажылчы чаа тиилелгени база чедип алганнар. Дайынчы демир-орукчулар Тында-Дикпун аразының ажыглаалга киирер комплекизин күрүне комиссиязынга «эки» демдектиг дужааган.

— Дайынчы демир-орукчулар Тиилелге хүнүүнүн бүдүүзүнде БАМ-ның 1470 километрде Чөөн участогунга рельстерни бир дугаарында тудуштуруп, поездилерниң ажылчын шимчээшкинин эгелээш, Тында-Дикпун аразында ажыглаалга киирер орук кезээн дужаарынче бүгү күштү салган—деп, генерал-майор А. Зимин чугаалаан. — Совет Эвилелиниң Маадыры В. Мирошниченко аттыг орук белдириниң чанынга рельс тудуштурулгазының соонда хостаттынган кезектериң чамдызын ол участокче октаан болгаш олар оруктун чер ажылларын болгаш кырында тудугларын кылыр, электри дамчыдар шугумнарны ажыглаалга киирер, суг чайладыр тудугларны болгаш өске-даа дыка хөй объектилерни тудар талазы-биле улут хемчээлдиг ажылдарны күүседир ужурлуг.

Дайынчылар улут күштү үндүрүп турганы, ажылдаар ужурга таварышкан. Мурнуунда турган дыка хөй шериг албаныгларын орнунга чаа кижилерниң келгеин база көөр ужурлуг. Олар ажылга мергежилди болгаш дуржулганы ажылдап турганы-ла, чедип ап турганнар. Ийи чыл шериг албаны эрттирген офицерлерниң, сержантыларның, дайынчыларның киргеп үлүг үнелеп четтинмес. Олар боттарынга кол ажылдарны хүлээп алган, ынакмаккай ажылдаарының үлегерин көргүзүп турган. Оларның бүгү магистралга ажылчын шимчээшкинин ажыткан баштайгы поездилерниң хүндүлүг пассажирлери болганы таварылга эвес. Бистиң специалистеривистиң сүмелээни база энергетика объектилерин тударынга, орук ажылдарынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедиткен чаа инженер шинтирлерин ажыглаан орук ажылдарны шапкынчыдарынга дыка дузалаан.

Ам бистиң мурнуусту чаа-чаа комплекстерин тударының сорулгалары турып турар.

В. БИРЮКОВ.
СЭТА-ның корр.
Дикпун, Амур область.

А. Б. Санданны «Сутга дүшкеннериниң амы-тынын камгалап алганы дээш» медаль-биле шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Сутга дүшкеннериниң амы-тынын камгалап алганы дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзиндеи Кызылдың үлетпүр садынының «Саян» универмагының ажылчыны Аян Бюрбюжаловичи **САНДАННЫ «Сутга дүшкеннериниң амы-тынын камгалап алганы дээш»** деп медаль-биле шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың ноябрь 10.

БО ТАВАРЫЛГА ДУГАЙЫНДА

1984 чылдың июль 22-де Кызыл районнуң Баян-Кол суурунуң чанында Улуг-Хемиң кежиннге аймылдыг таварылга болган. Кежигиин паромуу сутнуң үерлеп, улгатканындан ажылдаавайн турган ужурунган кижилерни кылымаа хеме-биле кежирип турган. Хемеге 8 кижи олурар ужурлуг турда, аная аар чүүктерлиг 14 кижи олурушкан. Пассажирлерни болгаш чүүктерни хемеге шын эвес олуртуп, чүдүрген. Оон ужурунган хеме шимчеп чорупторга-ла, суг оон эриин ажып, хеме иштинче кирип эгелээн. Пассажирлер дедирээрин негеп турда-ла, хемече ошу доктаатпаан. Хемиин ортузунга чорда, суг хемеже улам күштүү-биле өскүүп эгелээн, ынчан хемече моторну сонсадыкан. Оон суг дөмей-де кирип турарын көргеш, ол моторну база катап ажылдадыпкан. Оон хеме сугже дужүп эгелээн. Багай эштин билир болгаш шуут эштин билбес-даа кижилер сугже дужүп эгелээн.

Ол бүгүнү өске эрикте Аян Бюрбюжаловичи Санданың аразында турганы чурттакчылар көргеннер. Ол сугже дужүп эгелээн кижилерни көргеш, оларга кым-даа дузалавайн турарынга бузурээш, сугже эштин кирипкен. Паромга дужаштыр эштин чеде бергеш, оон камгалал тырыкыларын октап турарын болгаш оларнын сугга дүшкеннерден ырак дужүп турарын көрүп каан. Ынчан ол ийи тырыкыга чедир эштин бергеш, мурнунче октавышаан, баштай бир хөрээжен кижиге чедир эштин бергеш, аная тырыкыны бергеш, оон соонда ийиги кижиниң амы-тынын база алган. Бичин уруг ыглаанын дыңнап каан, тырыкы чокка өлче эштип чорупкан. Бичин уругну бир долунга кодуруп алгаш, эрикче эштип чорупкан.

Ол хөрээженнериниң бирээзинге чедир эштип келгеш, бичин уругну камгалал тырыкызының кырынга салып каан. Оон амы-тынын алганы хөрээжен кижилер эң сеңелгү минутада оларга дузалаанын чугаалаанар. Ол дузалаваан болза, олар сугга дужүп өлүр турганы чугаажок. Оларны дертээлдирзин — камгалаттынган үш кижинин болгаш Аян Санданны катер кээп алган. Катерге кижилер база бир хөрээжен кижини камгалап ап четтигилкен.

Үш кижинин амы-тынын камгалап алган ооллуң диңмы болгаш бүүнинг-чаагай чорудун аная турганнар магадаан. Ону көргеш-даа болгаш амы-тынын камгалап алганы-даа кижилер парлалга органнарынче болгаш сугга дүшкеннериниң амы-тынын алыр пинтилелдиг республика чөвүлелинче Аян Санданны шаннаарын каш удаа санаалдап келгеннер.

Ол маадырлыг чорудун дугайында «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга ийи чүүл, а ол ышкаш «Советская торговля» солуунга база чүүл бичген.

Солун дуржулга

ХҮЛЭЭП АЛЫКЧЫНЫҢ ХҮЛҮМЗҮРҮҮ

НовокузнецкийиҢ Орджоникидзе районда амыдырал хандырылганыҢ № 9 салонуче кирҙи кәҙрәгә бүгү-ле чүве кижини бодуче хаара тудуп кәәр. Плакаттары чараштыр квастан кааи, чечектер-ле хөн, бажың иштиниҢ арыг-силии база аажок. СалонуҢ әәлерииҢ әәлдәән баштайгы минуталарда-ла кижи әскерип каар. Силерии олурарыиче чалаш, дилегии кичәәнгейлиг дыныаар, чагыг киргеии дәәш четтиргеии илереднр.

Чоокта чаа болган әскерилгелериҢ чамдык талалары бодур. Ол әскерилгелерии «илби-шиди дузазы-биле болган» деп-даа чугаалап болур чүведир ийии. Мурнында ук салон планыиыг оскалдазыи күүсетпейи турган. «Хомудалдар дептериигә» бижимел бажың ажыг. Әрткеи чылдың январьда аная улуг хүләәп алыкчыга Галина Ивановна Кицына ажылдап чедип келген чүведир. Ол айдан-на коллектив планыи күүседип әгеләәи. Ындыг салоннар Новокузнецкиде үжеи үш. Ол-ла январьда чарыштыр түшели-биле № 9 салон тиилекчилериҢ бирәәзи болуп үнген.

Ол баштайгы чедиишкииии душ болган деп чугаалавы берге. № 9 салонуҢ чедиишкииери немежии орган. Бирги кварталдың түшели-биле Кемерово областың амыдырал хандырылга әргелелииҢ төрелдешкек бүдүрүлгелериийҢ аразыига ийиги черии әәләән. 3 чартык чылдыы-биле — бирги черде барган. Чагыг сөсбиле чугаалаарга, хожударгай турганындан иурнакчыларын олурууига келген.

ООҢ чылдагааны чүдел? Мындыг кыска хуусаа иштинде Г. И. Кицына салонуҢ ажылын канчан ыначаар үидезиин-биле әде турууун шыдааиыл? Ол айтырыгларыи хүләәп алыичыларга салган мен. Олар хүлүмзүрбүшаан, мынча дидирлер.

— Галина Ивановнаиың сүмезии ёзугаар чагыкчылар-биле баштай иеидилежии әгеләәи бис. ОоҢ-ма әрек чогуп әгеләәи.

Шыныда ындыг белен әвес турган. Ынчалзе-даа ол баштак чугаада шии база бар. Салонга ажылдап келген соонда, удаваанда-ла Г. И. Кицына ындыг санал үидүрген.

— Чаа дүрүмден үидүрүп алыр бис бе, эштер? Чагыкчы кирип кәәри билек, баштай мендилежир-дир. Аалга әргии артан кирген кижи болу баштай мендиләәр үжүрлүг дижиреер чадавас. Ол шии болгай, ынчалза-даа бис ону үрептәәлиппер. Ажыл-херекке-ле дөгүм болгай. Кичәәнгей салып турарын улус дораан әскерип каар болдур ийии. А ол дәәрге, аажок чугула херек-тир.

Галина Ивановна ындыг санаалды аная-ла үидүрбәән. Келген кижилерни салоннуҢ ажылдакчылары ындыг-ла әәлдек әвес уткуп турарын ол әскерип каан кижи-дир. Чагыкчы кирип келгеш, хүләәп алыкчының кандыг-бир ажылы доозуттарын манаап шагла болур. Чамдыкта харымдаа хүләәп алыкчы бир ажылдакчы-биле хөөрешкеш олуруттар, ону манаап шаг болган чагыкчы әжиин хак кылдыр хаанкаш, үүүп чоруттар. Ол ооҢ соонда олче кайын ис базар. Шак ынчаар чурттакчыларыиың соуурралы оскундуруп болур.

Ам ындыг әвес аварган. Келген кижиии хүләәп алыкчы мендиләәш, бүгү кичәәнгейии олче утландырар апаар. Чагыг хүләәп ап турган, доора чугаа кылырын Галина Ивановна шуут хоруп каан. Ажыл үезиидe бот-боттарының адын, адазының адии адап чугаалажырын дүрүм болдурган. Ындыг чорук ажылдакчыларнын-даа, чагыкчыларнын-даа сагылга-чуруумнуг болурунга идигии берген.

Ол чаа дүрүмге баштайгы үеде шупту-ла ажылдакчылар таарынмаан дәәрзии чугаалаар апаар. Ону шуут артык чүве деп санаар кижилер база бар болган. «Эжим-биле ийиүш сөс солчуптарга чүзү канчап баар боор?». Хүләәп алыкчы кижи бүрүзү үе-шакты камнап билир кылдыр өөреиирииге, хандырылганың культуразын бедидериигә ол аажок идиглиг болган. Ынчан салоннуҢ аалчылары-даа ковдәән, план күүселдезиинге дөгүм апарган.

Удурткчу кижиге вегелде әргежок чугула. Ынчалза-даа чүгле чагырып, дужаап, алгырыя-кыыкырып турган база чүве чедери берге. Кол-ла чүве — план күүселдези дәәш кижи бүрүзүиҢ харысалгазын, соууурталын бедидери әргежок чугула. Кижи бүрүзүи хүләәгезии ак сеткилдиг күүседир, чоталдыкчы ёзу-биле ажылдаар кылдыр чанчыктырары ажыктыг. Материалдыг болгаш моральдыг идиг берииишкиии база кол черии әәлдәр.

А мурнында ол идиг берииишкииии ажыы шоолуг әвес турган. Хүләәп алыкчыларны чангыс бригадага каттыштырган-даа болза, оларның шалыңы бүгү коллективтиҢ ажылының түшелиндеда, чоокс чагыг хүләәп алганындан-даа хамаарышпас турган. Чамдык кижилер эки ажылдап турган, а өскелери ооп доора. А ап турар ажылының түүү домей. Ындыг чоруктан шуут үштүнар херек.

Коллектив хуралынга Г. И. Кицына чаа санал үидүргеи. Хүләәп алыкчы кижи бүрүзүиҢ хууда салышкының өөреиип көөр болгаш ооҢ шалынын ону барындаалап төлөәр.

Г. И. Кицынаиың саналын хүләәп алыкчылар деткеэн дәәрзии чугаалаар апаар. Ынчалзе-даа ол саналды аная-ла үидүрбәән. Ол чурттарга бажыннарже Октябрь байырлалында барык дөрт муң өг-бүлелер көжүп киргеи.

Чаа чурттарга бажыннарының адрестери — Туполев болгаш Ленинчи комсомол проспектилери — хоорайның карта-чуруунда бир-ле дугаарында киргеи. Микрорайонда тус бүрүзүиде 1568 олуттарлыг ортумак ийи школа, муң олуттуг «Руслан» дәәр кинотеатр, Поволжьеде эң улуг дәәи универмаг, специализастаан ийи магазин,амыдыралга ачы-дуза чедирериииҢ комплекизи, уруглариың ийи садиги, стадиои бар.

— Хоорайда дөртку — Заволжский район организастаттынган. Солагай талакы эриктии хомплекстиг тудуу Ульяновскииии социал-экономиктиг хөгжүлдезииии калбак программазын амыдырала боттандырыы эгелээн-биле нады чоруп турар,ону Владимир Ильич Лениииии төрүттүүгеи үүнүнден бәәр 125 чыл болуруига алдар кылдыр 1995 чылга чедир үеге тварыштыр ажылдап кылган—деп, СЭКП Ульяновск хооркомуиуҢ бирги секретары А. Золотов чугаалап орар. — Ол программаны СЭКП ТК-ның Чингиие секретары, ССРЭ-ниҢ Дәәди СовединиҢ ПрезидиумуиуҢ Даргазы К. У. ЧерненкоуҢ инициативазын ёзугаар хүләәп алганыига хоорайның коммунистери болгаш ажылчы чоннары чоргаарланыр.

Симбирскиии Ульяновск кылдыр әде аданындан бәәр 60 чылын ИльичиииҢ чаңгыс чер чурттуглары Октябрь байырлалдарының бүдүүүүнде байырлалдыг байдалга демдегләәи. Коммунистиг партииың тургузар талазы-биле кайгамчык улуг ажылды чорудуп турганы эмиграциядан болуушк авазы Мария Александровна Ульяновага Владимир Ильич «Симбирскиии сактып пор мен» деп бижээн. Өскен, төрәәи чери Ленииге чажыдан-на канчаар сагындырын чораанын? Ол үеде Симбирск улуг эвес можу хоорай, ооҢум болгаш ыржым-шөлээн хоорай турган деп, ооҢ дуҢмазы Мария Ильинична чугаалаан. Анаа фабриклар болгаш заводтар турбаан, трамвайлар болгаш оон туржук конкилер бөгии турбаан. Ол үеде Симбирскиге чедип келир демиреорук база чок турган». Бөгүн Ульяновскиии хөөрге, мырыиай еске хоорай сагындырып келир. Үстүиде чугаалаттынган түүлдерии төөгү бөрымдаалары бадыткап турар.

Черже чыидыйын кире берген ыяш бажыннарны дургаар чуга маиза тротуарларлыг довурак-доозуииуг үидүрүп-киирик кудумчуларының орнуида хөй хаҢ чурттарга бажыннарлыг кварталдар кодүрүп үнген, чаагайжыды кылдыгган просветилер, сесерликтео шөйлүп, чаттылып чоруткан. УльяновтарниҢ билир турганы СимбирскиииҢ кызыгаарларын хоорай шагда-ла өрте берген. Чаңгыс чүгле Заволжскийде бешии революции мурнунда Симбирскиге чурттан турган чурттакчылардан дыка хөй ижи ам ында чурттан турар.

Поволжьеиии улуг үлетпүрлүг болгаш культурлуг төөг Совет өрге-чагырга чылдарында Ульяновск апаргаи. Бир әвес 1917 чылдың октябрьга чедир хоорайга аар-саар демир-дес бараанар аймаа кылып үидүрүп турган болза, ам чуртта болгаш даштыкыда калбак эки сураглыг, УльяновскиииҢ маркалыг шыыр талазы-биле чаа продукциияны: сан программа башкарылгалыг ховар дәәш кайтамчык улуг станоктарны, эн-не ылаптыг ажылдаар приборларны, суггарылга системаларыига ажылаар чаашкынналдырар машиналарны, кандыг-даа оруктарга торулбас чиик автомобильдерии, электроаппаратураны, дүк өөстерии кылып үидүрүп турар. Ам хоорайда үш дәәди өөредиигә чери, ол чыгам әртем-шиичилел албан черлери, школаларның, техникумнарның, библиотекаларының, клубтарның, музейлериии калбак четкизи ажылдап турар.

— Партииың болгаш чазактың сагыш салышкынынга ажыл-херектери-биле харымлавышаан, хоорайның ажылчы чоннары чүгле чыл өгезиидеи бәәр безии пландан ажыр он-он миллион рубльдиг продукциияны кылып үидүргеи— деп, Александр Семенович оизалап демдегләәи. — Бүдүрүлгеиии техникиг чеиселгеиииииии

Вьетнамның улусчу эмчилеринге чорааным

ЧӨӨН ЧҮК МЕДИЦИНАЗЫ

ЭМНЕР ЧОККА

Чижээлээрге, кезер эмгэ иштин кезип турда, аарыг кижи оон-биле чугаалажып, кофени азы шайны конфет-биле ижип чыдар шак ындыг ижин кезиишкининиң дугайында үүнү чугаалап болур силер? Базала «Филиппин хуулгаазыннар» дугайы эвес ирги? Чок... Доктор Нгуен Тай Тху чус хире (ылап савы 97) көргүзүглүг кезиишкиниерги Италияга, Швейцарияга, Франциягa болгаш өске-даа чурттарга кылган. Ол кезиишкиниерге Европаның көскү кезер эмчилери киришкеннер. ол кезиишкиниерги кино плёнказында тырттырып каан.

Ындыг болганда, бо таварылгада үүгле барымдаалар дугайын чугаалаар апаар.

«Бижек чок филиппин кезиишкинин» доктор Нгуен Тай Тху хей чүве деп санап турар дээрзин демдеглеп каары чугула. Оон кезиишкининге бижек дээш кезиишкининиң өске-даа хереңселдери киржип турар, үүгле билиместедир эмин хереглевес. Аарыг кижи долу медерелдиг чытса-даа, аарышкылыын шуут-ла эскербес.

Рим хоорайга вьетнам эмчиге берге таварылганы сүмелээн. Шөйүүдү кезиишкини кылыры негеттинге берген, аная арга-биле кылыр болза, түнелдиг болурунга идегээн херээ чок дээрзин бүгүдеге билдиңгир: улуг назылыг кижи хөй шак дургузында үргүлчүлээр наркозка шылашпас. Нгуен Тай Тхуның киржилгезин-биле кезиишкин чедишкиниг болган. Ине-биле кадаар арганың ачызында сес шак дургузында аарыг кижиге аарышкыны ол болдурбаан.

Оон ол иелери үүгле аарышкыны болдурбас эвес, харын эмнеп, чайлаш чок кылыр ужурдуг кезиишкини солуур. Франциягa кесар кезиишкининиң үезинде «ине-биле тынгарылга кылыриче» ону чаалаан. Ынчаарга херем кырыында ындыг тынгарылга пететтинмээн. Доктор Тху алды ине кадап каарга, эдин аараан хереөжен кижи бергедээшкин чокка чиягеп алган дээрзин байыр чедирилгелери хереченлеп турар. База-ла аная. Франциягa, бажыңче хан чутургениңден үүнүн чидирген 63 харлыг аарыг кижини аная эккелгеннер. Кара чангыс катап ине-биле кадаан соонда, кыраан чугаалай берген.

— Ындыг дораан-на чугаалай берген бе?

— Дораан-на эвес, ол ийи минута эрткенде.

Ол эмнээшкини база көргүзвер плёнкада бижип каан.

Доктор Тхунуң удуртуп турар институту акупунктура аргазы-биле аарышкы болдурбазының талазы-биле улуг чедишкиннерлиг. Ол арганың дузазы-биле алдан ажыг үүл он дөрт муң кезиишкиннерни Вьетнамда кылган, коду кезиишкини, бүүректорниң болгаш өттүү даштарын ап каары, өкпе кезиишкини, баш сөңгү ойны дээш оон-даа өске кезиишкиннерни кылып турар.

Амдыгаа чедир берге азы иелегел чок ыылдыр санаттынып турар аарыгларны экирти эмнеп турарын база бир чугула чедишкин кылдыр доктор Тху санап турар. Ол болза үүү чокталыр, дүлейлээр, согурарар болгаш аараанының база комдээшкининиң уламыдан чартыктаар аарыглар-дыр. Чүс аарыңга, астига, удувастаар чорукка болгаш келдиге удур акупунктура —ине-биле кадап эмнээри багай эвес түүнелдерлиг болуп турар. Моон-биле чергелештир демдеглел каар чүвем. Хай Хынг можуга чоруп турда, дүне багай удааным дугайын чугаалай каапкан мен —кайгамчык изиг турган, дээвиирде азып каан хүрүү-даа, соок суг-биле өттүрүп ап турганым ак чоорган-даа дуза болбаан. Мээң кады чорааным шулукчу Хоанг Минь Тяу биле хеленечи Ланг Бай холдарын чарс кылгылааш: «Дораан-на чугаалаар турган-дыр силер, ол дээрге хей чүве-дир» дидилер. Доктор Буй Тху Хоанг ине-биле кадаавайн-даа, холдарымны элээн каш черден салаазы-биле дыызыды базып кагды, ол дүне өлген чүве-биле дөмей үдүп хондум.

Ине-биле кадап эмнээшкин институдунга баарывыска, оон палаталарын көргүстүлер. Ээлер боттарының чедимелиг чоруун көргедип шылаваалы-лар. Вьетнамда бистиң өөнүктериис эвээш эвес берге байдалдарны амыдыралга шыдажыр эртер ужурга таваржып турарлар: эмнелгениң шуглакдөжээн ыяш картындан аргын каан «ширтектер» солуп турар. Ындыг болза-даа кижилер эмнелгеге барып чыдып, эмнээшкиннерни эртип турарлар. Үүү чок үш харлыг уруун холунда көдүрүп алган турган аданы көрдүм: ол уругуң сес харлыг угбазын база аарыг үүү чок болдурып каан, институтка ол уруг ийи неделя болганының соонда, аная чугаалап турар апарган, сегээн дээш ону үндүр бижипкен, ада-иезин оон үүү чок дуймазын эккелгеннери ол. Энцефалиттен аараанының соонда, каран чүве көрбестей берген бичии оолду база көрдүм, ол ам ада-иезин танып эгелей берген. Хай Хынгтың можу эмнелгезинге көргеним Вьонг ирейин база сактып келдим. Палатага оон орнунуң чанында будуктуг мяш даянгыыш турду, ийи ай бурунгаар чартыктааш, үнүн чидыргениңден эмнелгеге даянгыыш дузазы-биле дөңгүнадгын элгешейип четкен. Аарының дугайын ол боду чугаалап чытты. Эмнелгеден чоруп тура, бисти үдеп турарларже хол чайып, байырлажыры-биле хая көрүүп келириивске, ак халаттыг кижилер аразында кым турган деп? Мурнунда ол баг ышкаш турган холун Вьонг ирей өрү көдүрүп алган чайып турду.

Ине-биле кадап эмнээр вьетнам эмнээшкин — уламчылап хөгжүп турар эмдыралчы уран арга-дыр. Чаңчылчаан медицинага 800 дирс чажыт «точкалар» билдиннип турган. А сөөлгү чылдарда институттуң ажылдакчылары ындыг точкаларының саны 1000 чедиргеи. Аныяк специалистерни белеткээр болгаш ине-биле эмнеп ажыллап турар эмчилериниң билиин бедидер ажылдарны институт чорудуп, эртем айтырыгларын ажылдап кылып, амгы үениң хереңселдерин — «точкоскоптар» дээр инелерин, электри-биле ине кадаар аппараттарны болгаш өске-даа хереңселдерни институт чогаадып тургузуп турар. Төп эмнелге албан чери турып турар чер бүрүзүнде элээн нарын таварылгалар ол албан черлерниге оваажып турар, а бөдүүн акупунктура аргазы-биле эмнээрин суур бүрүзүнде практикалап турар.

Ине-биле эмнээр терапиязы Вьетнамга чаңчылчываан болгаш элээн спецификалыг удурланыкчыга бодунуң чепсээн удурланыштырар кылдыр тургустунуң келген байдал албадапкан дээр дугайын биза демдеглеп каайн. Ол дээрге наркомания-биле демиселдир.

— Наркомания — албадалбиле- иептеттинген аарыг. Американнар болгаш оларының сүлдээчилери дезип үнген соонда, ол аарыгны кара өжегээр, өш-биле иептередип турган дээрзин хереңнеп турар документилер бистиң холувуска кирген — деп хоорайның кадык камгалал кылдызинден келген доктор Чыонг Тхин чугаалады.

Вьетнам национал медицинаның наркоманияга удур походу улуг чаагай хөрек болган. Ол аарыгны ине-биле кадап эмнээриниң методиказын ажылдап кылган (ону бүгү делегей хүлээп көрген, ону ажыглаан эмнээшкин ийи неделя хире үргүлчүлээр) болгаш ындыг аарыг кижилерни эде кижизидер клиника-школалар четкизин тургускан (аарыг кижи аная бир чыл, ийи чыл, чамдыкта оон-даа үр турар апаар). Аарыг кижилериниң чаа бөдүүн ындыг клиникага хүлээп ап турганын мен көрдүм. Сегил турар кижилериниң канчаар ажылдап турарын, оларының гимнастиказын болгаш вьетнам «йог» («зыонг шинь») талазы-биле кичээлдерни база көрдүм, эде кижизиттинген кижилер-биле ужурашкыладым-даа, олар мебельдерни, идиктерни болгаш ойнаарактарны кылып, Ли Ша районуң бүрү өнүмнери ажылдап турарлар. Кандыг төөгүлүг салым-чолдар ылереевэн дээр!

Доктор Чыонг Тхин чамдык түүнелдерни чугаалады. Клиниктиг эмнээшкинни 12 муң ажыг кижи эрткен, наркоманиядан ангыда социал качыгдалларының өске хевирлериден качыгдан чораан база бир ол хире кижини эмнээн. Он-он муң кижилерге эмнелге чедириниден дашкаар дуза чедирген. 1980 чылда чоруткан тускай шинчилелдиг көргүскеин болза, эн-не берге чүве артыышта калган болза-даа, хоорайда ам-даа он беш муң наркоманнар арткан, эмчилериниң болгаш башкыларның долу чедишкиниг болурунга ам-даа хөй ажылдаары негеттинер.

В. МОЕВ.

(Улаштыгы).

ЧАА ЧАА-ХӨЛ: ЧАШТАРГА ТААРЫМЧАЛЫГ

№ 2 КМК-ның тудугжулары чаагайжыды, туттунган ийи каът ясли-садты 1982 чылдың июнь 1-де ажыглалга кирген. Ындa Чаа Чаа-Хөлдүң малчыларының болгаш ажыл-бүрү мергежилдиг кижилериниң уруглары өзүп турар. Ясли-садтың коллективи чаштарны алды бөлүкке хуваан, эртемнериниң болгаш күш-ажылдың бөдүүн аргаларынга өөредип, чараш ажыл-чанга кижизидип турар.

Ясли-сад ажыттынга-ла ийи чыл ашкан. Бо үениң дүргүзүнде методика кабинеди, көргүзүг материалдары болгаш уругларны ойнаар ажыл-бүрү ойнаарактар-биле элээн хандыртынган. Кижизидикчи башкылар уругларын дыл сайзыралынга дузалыг көргүзүг материалдарын боттары-даа кылып, чыл бүрүде чаартып келген. Ол ышкаш ада-иелерге методика кабинединге хөрек чүүлдерни база кылдыртын ап турар. Ада-иелер хуралын чылдырып, «Шевер холдар» делегелгезин организастаарывыс, чаңчыл болу берген.

Кижизидикчи башкылар уругларны школаже белеткээринге ойза сагыш салып турар. Чижээлээрге, коммунист Галина Сагаадай белеткел бөлүүнүн кижизидикчи башкызы. Ол Кызылдың педагогика институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турар. Комсомолчулар Люда Монгуш, Зина Дамба база профсоюзтар комитединиң дарзазы Монгуш Кертик оларының уругларга эге билгээрин дамчыдар, чаруш, мөзү-шыларга кижизидер дээш ажыллап турары кызымак. Чаштарны ярыг-силиг ажаан хайгаараарынга ажылчыннар Александра Санчай-оол, Вера Чымтай, Дагба Акай, Зоя Малбай-оол, Светлана Сырбыкай сугларның киирип келген улуу биче эзес.

Бөлүк бүрүзүнде төөрелдер булунуп дерээн. Ындa ада-иелерге эртер темалыг беседаларны кичээл планнарын база ада-иелерге уругларының кылган ажылдарын хүн-бүрү делгеп турар. Бөлүктерде «Бойдус булунуп» тургускан. Уругларга таарымчалыг кылдыр өске-даа чугула дерилгелерин өөрээл бүрүзүнде кылгылаан.

Уругларның кац кадык өөрүүдеэнге ажыл-бүрү чемнер чугула. Совхоз ногаа аймаа-биле болгаш өске-даа чемнерин эккеп берип турар. Часкы үеде картофель, ногаан согуна, редиска, огурец дээн ышкаш ногаалары ясли-сад девискээринге чылдың тарын алыр бир. Уругларның кызыын чимо ногааларын баш бурунгаар дузап белеткээн.

Ясли-сад коллективи ажылгымның хей-нитти ажылдарындан чада калбайн келдивис. Бо чазын Сарыголга бир кодан ошкуну кыргыштывыс. Ниитилиг малынга 10 тонна сигенин кескеш дужаадывыс, 6 тонна пресстээн сиген саравттаан бис. Оон ангыда малчыннар сөөдүнга концерт база көргүстүвүс.

Х. СЕРТИП,
Чаа Чаа-Хөлде ясли-сад эргелекчизи.

ЧУРУКТАРДА: коллективти удуртуп турар коммунист Хүрен Түлүшовна Сертип ясли-сад эргелекчилеп он бир чыл ажылдаан; ясли-садтың фельдшер-эмчизи Светлана Сырбыкайның бичии чашты шинчи орары; белеткел бөлүүнүң кижизидикчи башкызы Галина Сандаковна Сагаадай уругларга тоол өөрүн берип олур; чаштарга амданыг чемнер белеткээринге мергежээн улуг повар Вера Бетэн.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

20. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10— — Футбол дугайында допчулал. 9.40—«Горнистер, харыылаңар!». 10.10 —«Мёртвые души». Беш сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 11.30 — Док. телефильмниң баштайгы удурүлгези. 12.00 — С. Орехов ойнаар (гитара). 12.20—12.25 —Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Эртем-биле күш-ажылды эвилеп». Док. телефильмнер. 15.10 — Концерт. 15.30 —Док. телефильм. 16.30 — Сээн лениннчи библиотекан В. И. Ленин — «Совет эрге-чагырга деп үү?». 17.00 —«Мээн черим, Россия». 17.30 —Док. телефильм. 18.25 —Мультфильм. 18.30 — Вятка хемниң дугайында док. телефильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00—ССРЭ-ниң ИХМ-ниң иштики шериглериниң хуусаадан арттыр албазының сержаантызы В. Барановтуң маалырлыг чоруунун дугайында дамчыдылга. 19.20 — Концерт. 19.40 — «Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 —«Ye». 21.35 —Концерт. Оон соонда шыдыраага делегей чемпионады. Бөгүн делегейде.

ИЯГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — 2-ги класс. Бойдус дугайында. Колхозта кус. 8.55— Эртем-иептерелдиг фильм. 9.05; 12.40 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.55 — Эртем-иептерелдиг фильм. «Витиниңң эриктери». 10.05— ПТУ сургуулдарыга дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Совет күрүнеңниң болгаш эргениң уиделиннери. 8-ки класс. «Бистиң ындыктыг хүлээлгевис». Социалистиг Ада-чурттуң камгалаарының дугайында. 11.05 —«Шыдыраа школазы». 12.10 — Музыка. 3-ку класс. ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 1-ги дамчыдылга. 13.10 —Кагап тургузуушкун үеэнинн уран чүүлү. 4-ку дамчыдылга. 13.50 — Ниитилел дугайында билиг. 14.35 — «Башкы болгаш өөренгеннилер». 15.35 — 15.40 —Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Шынзы». 18.30 — Уругларга фильм. 18.35 — «Азия төвү». 19.05 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15 —«..Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Концерт. 21.00—«Ye». 21.35—22.50 —«Мятежная баррикада». Уран-чечен фильм.

21. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — «Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 10.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 14.45 — Концерт. 12.15—12.20 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Беш чыл—кижи бүрүзүнүн төөгү». 15.05 — Совет чуруулга уран чүүлү. 15.50 —Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 16.20 —«Концерт залында—школачылар». 17.20 — «Кижи — чер кырының эзэзи». 18.20 — Мультфильм. 18.30— Эртем-иептерелдиг фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —ССРЭ-ниң 1984 чылда ниитилел эртемнериниң талазы-биле Күрүне премиаларының лауреаттары. 19.15—К. Дебюсси—ийи роялыга сюита. 19.40 —«Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы. 21.00 —«Ye». 21.30 —Болгар эстрада артистериниң концерти. 22.05—Док. телефильм. 23.00—01.50— Футболга ССРЭ чемпионады. «Зенит»—«Металлист». 22.45— Бөгүн делегейде.

ИЯГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Ниитилел дугайында билиг. 10-гу класс. 9.05; 13.10 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарыга. 2-ги дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. РСДРП-ниң II съездизи. 11.05 — Аваң школазы. 12.10 — Музыка. 3-ку класс. ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 2-ги дамчыдылга. 12.40 — Ниитил биология. 13.40 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы П. Г. Лозинаның дугайында телесюжет. 14.30 — XIX векти-тиң орус уран чүүлү. Павел Федотов. 15.10—15.15 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер. 18.15 —Концерт.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —«Реформаның орукчаларында» деп дамчыдылга. 18.55 —Делегейде болушкунчар дорттулалы. 19.05 — Кино-журнал. 19.15 —«Азия төвү». Абаканның телестудиязының дамчыдылгазы. Телемедээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Дем каттыжышкынны». 20.45 —Улустуң аялгадары. 21.00 —«Ye». 21.30—23.10 — «В 26-го не стрелять». Уран-чечен фильм.

22. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Концерт. 9.40 — «Суздаль». Эртем-иептерелдиг фильм. 9.50 — «Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы. 11.10 — «Билдингир-даа болза, бүүрениг эвес». 12.10 14.15— Телемедээлер. 14.35 — Док. телефильм. 14.55 — Концерт. 15.50 — ГДР-дың уругларга дамчыдылга. 16.50 —«Шыдыраа школазы». 17.20 — Концерт-романс. 17.45 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 18.30 — Мультфильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Миллионнарның лениннги университеди. «Кушажыл — ниитилел — кижи». 19.40—«Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 4-ку сериязы. 21.00 —«Ye». 21.35 — Док. телефильм. 22.30 —М. Глинка. «Вальстар, мазуркалар». 23.00 Шыдыраага делегей чемпионады. 23.20—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЯГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 —Н. В. Гоголь —«Ревизор». 7-ги класс. 9.05; 12.35— Испан дыл. 10.05 —ПТУ сургуулдарыга дамчыдылга. Астрономия. Хүн. 10.35; 11.40— Зоология. 7-ги класс. 11.00— «Өг-буле болгаш школа». 11.30 — Эртем-иептерелдиг фильм. 12.05 — Төөгү. 9-ку класс. 13.05 — Ф. Купер. Амыдыралының болгаш чогаалдыкчы ажылының эрнинзары. 13.50— «Последний свидетель». Бижимел таныдыгыг уран-чечен фильм. 15.15—15.20 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.50 — Бригада керээзи-биле ажыл дугайында дамчыдылга. 19.20 — Телемедээлер. 19.30— «Азия төвү».

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.25 — Кино-концерт. 21.00—«Ye». 21.35—22.45 —«Жертва науки». Уран-чечен телефильм.

23. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Эртем-иептерелдиг фильмнер. 9.25 — «Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 4-ку сериязы. 10.45 — «Концерт залында—школачылар». 11.45—11.50 — Телемедээлер.

14.30 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезон чылдарның коммунистери». 15.40 — Музыкалыг дамчыдылга. 16.15 —Эртемденнер агроөлүлетүр комплекциниг. 16.45 — Орус чугаа. 17.15 — Кадыда—найыралдыг өг-буле. 17.45 —Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 18.15 — «Хөлүг ногаажаштар». 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 —Амгы делегей болгаш ажылчын шинчээшкини. 19.35 —«Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 21.00 —«Ye». 21.35— Концерт. 23.20 —23.55—Бөгүн делегейде.

ИЯГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 —Төөгү. 4-ку класс. 9.05; 12.40 —Англи дыл. 10.05—Ч. Дарвиниң үезениң тургустунганы. 10.35; 11.40 —Географ. 5-ки класс. 11.05—Д. Кугультиновтуң шулуктери. 12.10—Төөгү. 8-ки класс. 13.10 — «Людвиг ван Бетховен». 14.10 —Декабристер дугайында чечен чугаалар. 15.10—15.15 —Телемедээлер.

18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 —«Кажан-даа албанда». 19.05 —«Даш чечек». Фильм-концерт. 19.15 —«Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Теледопчулал. 21.00 —«Ye». 21.35—00.20 —«Чисто английское убийство». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар.

24. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес калык болуксазыныз. 9.10 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.25 —«Мёртвые души» Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 10.50 — «Спорт-гороскоп» 47-ги тиражы. 11.00 — «Улам хей эки барааннар дээш». 11.30 — Концерт. 11.50 —В. Маяковский —«Владимир Ильич Ленин». 12.40 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 14.05 — «Өг-буле болгаш школа». 14.35 —Бөгүн делегейде. 14.50 —«Чуруктулар дугайында чечен чугаалар». 15.20 —«Кижи. Чер. Өртемчей». 16.05—Мультфильмнер. 16.30 — Политиктиг тайалбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.00 — «Дириг ажыттынган амыдыралы». 18.00 — Спорттуг дамчыдылга. 18.45 —Бүгү-эмнелдиг «Эш ыры» деп телеконкурсу. 19.30 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Звездопад». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Кинопанорама». 23.15 — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.30 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА —«Химик». 00.40—00.50 — Телемедээлер.

ИЯГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес калык болуксазыныз. 8.25 —Док. чаа телефильм. 9.15—«Эртенги почта». 9.45 — Эстон ССР-ниң телепрограммазы. 11.45 — Волейболга ССРЭ чемпионады. 11.55 —Концерт. 12.15 —«Чер кырында, дээрде болгаш далайда». 12.45 — М. Горький. Телешин —«Хозяин». 14.10 — — «Музыка болгаш музыкантылар дугайы». 16.00 —«Бүгү сагыш сеткилдиг ханызыдан». 17.00 — Спорттуг дамчыдылга. 17.45 — Ливан дугайында телефильм. 18.55—Док. чаа телефильм. 19.15 — Делегейде болушкунчар допчулалы. 19.30 —«Музыка киоскузу». 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—«Кадыкшыл». 21.00 —«Ye». 21.35 — Волейболга делегей чемпионады. 22.05— Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Трактор» — «Спартак». 23.15 — 00.15 — Концерт.

25. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Док. телефильмнер. 9.20 — Концерт. 9.50 — «Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелиге баразы боор тур мен!». 12.30 —«Кадзэнің шагы». 13.40 —«Музыка киоскузу». 14.10 —«Цирк-шоуда». Уран-чечен фильм. 15.15 — Чаа телефильм. 15.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.45 — Чаа мультфильмнер. 17.15 — Концерт. 18.05 —Делегей панорамазы». 18.50 — «Красный дипломат». Уран-чечен эмнелге фильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 21.00 — «Ye». 21.35 — Концерт. 22.40—23.05 — Телемедээлер.

ИЯГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-иептерелдиг фильм. 8.25 — Мультфильм. 8.35 — Ритмиг гимнастика. 9.05 — Орус чугаа. 9.35— —Н. Флёровтуң шулуктери. 10.10 — Концерт. 11.00 — «Билдингир-даа болза, бүүрениг эвес». 12.00 — Док. фильм. 12.10 — Кино көрүкчүүнүң элеричизи. 12.55 — Чаа фильм-шин. «Кысты оорлаанга». 15.05 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 15.35 — Сут полозунга Европа чемпионарының кубогу. 16.10 —«Крох инженера Гарина». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 17.15 — Делегей болгаш эмнеткер. 18.00 — Концерт. 18.55 — Мультфильмнер. 19.25 — «Карак чивеш дээр аразында, доктаа!». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Тнуштер дугайы. 21.00 —«Ye». 21.35 — «Белые лишы». Уран-чечен телефильм. 22.55—ГДР-дың дамчыдылга. 23.25—00.05 — Шамак спортунга делегей маргылдаазы.

Ойнаар

Республиканга ноокар булуттар, дат кошкак. Дүне агаарның температуразы 30—35, хүндүс 18—20 градус соор.

Кызыла чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 30—35, хүндүс 19—21 градус соор.

Редакторнуң оралаачызы К. К. САТ.

«Запорожец» ЗАЗ-968М маркалыг автомобильди Кызылдың улетпүр барааннар садында хостуг садып турарын чарлап тур.

КИНО

НОЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Берег» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Айболит-66» 10.00, «Без вести пропавший» 12.50, «Берег» 14.40, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «След сокола» 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Преферанс по пятницам» 15.00, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Инспектор — разиня» 18.00, 20.00 шактарда.

20. «КЫЗЫЛ УЕР» С. Пюрбю.
Ийи кожегелиг драма. Баштайгы көргүзүү.
Эгелээри 19 шакта.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгениң 40 чылынга турасыаатаан «Чырык черге чурттаалга дээш» деп девизтиг V бүгү-эмнел болгаш XI бүгү-россияның «Театр уругларга болгаш амыын өсөнге» деп неделяның амыдыылыны.

ТУДУГ МАСТЕРЛЕРИНИН ТУРАНДА ШКОЛАЗЫ

1984-1985 өөредилге чылынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

Школа тудугжу-мастерлерни белеткеп турар. Өөренир хуусаазы бир чыл.

7-8 класстан куду эвес билиглиг болгаш 17 хардан өөрү назылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Школада общежитие бар. Сургуулдарга ай саныда 14 рубль стипендия бээр. Өөредилгеге киреринин шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Биллериишкинге ол үзүмда документилерни кожар: доктуу намдар, характеристика, билиин дугайында документ (болу-биле), калымның дугайында шызылга (№ 286 - тык), 3х4 см. хемчээлдиг ийи фоточурук. Өөредилге 1984 чылдың октябрь 1-де эгелээн, хүлээп алышкын уламчылап турар.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ЧОРУДАР АДРЕЗИ: 668, Тыва АССР. Туран хоорай. Дружба вудумчузу № 13 бажын. Тудут мастерлериниң тыва школазы.

Редакциянуң адреези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко вудумчузу бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралаачыларынын 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарынын 2-25-35 секретариаттын 2-23-35 партийже амыдырал болгаш үдетоор киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет түргүзүг киллистериниң 2-37-13, чаша киллизинин 2-41-27 информация киллизинин 2-20-66 культура киллизинин 2-23-54, кедеэ ажыл-агый киллизинин 2-21-47 корректорларынын 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун кезбейн бараанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2084.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садынының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко вудумчузу, бажын № 1; ТС—01114.

Российская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 267 (12657) | 1984 чылдың ноябрь 21, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

БҮГҮДЕВИСТИҢ ХЕРЭЭВИС

БҮРҮН ДЕТКИП ТУРАР БИС

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң эвлечеглиг хуралынга К. У. Черненконың делегеренгей чугаазын Улуг-Хем ыяш-улетпүр ажыл-агыйының коллективи изиг чүүлзүүшкүн-биле деткиа, номчуп таныштывыс. Ында кирген айтымдыкынар бистиң ажыл-иживистиң улам бурунгаарлаар арталарын айтыр, ам-даа өөн ажылдаарыныче углаан турар-дыр.

Беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш шудургу ажылдан турар бис. Эрткен он айларның продукция сайгарар талазы-биле планын 101,2 хуу кылдыр күүседип, пландан ажыр 57 мүн рубльдиң продукциязын сайгардывыс, а күш-ажылдың бүдүргүчүлүүнүң планы 103,7 хуу күүсеттинген. Мүрнакчы бүдүрүлге черлери: Чербинин ыяш белеткээр пунктузунда Александр Герасимовтуң бригадазын, чолаачы Михаил Монгушту болгаш ескерген-даа хамаарыштырыр болур.

Экономикага партийжи удуртулганың деңнелиг бедидер деп өөн К. У. Черненконың айтышкынды бистерниң, коммунистерниң, мүрнуунга күш-ажылчы коллективи организаттар болгаш мобилизаттаар талазы-биле улут ажылды онаап турарын база медерел билдиис. Ыяш-улетпүр ажыл-агыйының партия организациязы ажылчыннар ортузунга масса-политиктиг, кижизиткиг ажылын улам күштелдирип, он бирги беш чылды чедиишкиниг доозарыныче угланган бүгүде хемчеглерни алыр.

Г. Г. ПЕСТЕРЕВА,
Улут-Хем ыяш-улетпүр ажыл-агыйының партия организациязының секретары.

КҮҮСЕЛДЕ, ХУМАГАЛАЛ—КОЛ СОРУЛГА

СЭКП ТК-ның чоокта чаа болуп эрткен Политбюрозу чугула айтырыгларны чугаалашкан-дыр. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы өөн К. У. Черненконың аңаа чугаазы-биле бистиң участогувустуң коллективи кичээнгейлиг танышкан болгаш ону түүлдүзүүнүн деткээн.

Ажылчыны кижилериң кол кичээнгейин план күүселдезиниче угландырын турар-дыр. Ол чоп иетелде. План күүселдези хоойлу болгай. Ону боттандырбайн баар ийи-чангыс коллективтер, тус-тус кижилер эвээш эвес. Ындыларның харысалгазын бедидер дугайында айтырыг черле шын.

Бистиң Мөнгүн-Тайга районунуң сөптелгетудуг участогунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары планныг онаалдаларын күүселдезин дээш мүрнуку чылдардан бээр бүгү күжүн моонней келген. Оон түнелги багай эвес. Чижээ, бо чылдың эрткен он айларында керээлиг ажылдар кылыр планнывысты 106,7 хуу, боттуң күжү-биле кылыр ажылдар планын болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин каймам-даа 107,1—107,1 хуу кылдыр күүсеттивис.

Оон-биле чергелештир өөн К. У. Черненко камналга айтымын онза кичээнгейге алган. Ол дугайында база бригадаларга чугаалашкан бис. Камналга чурумун моон соңгаар күштелдирер талазы-биле хемчеглер ажылдап кылдынган. Чогум бистиң участогувус бо чылын цементинга, шиферге, тудуг материалдарын элээн камнап алган. Ынчалза-даа бо ажылды ам-даа эки-жидин, учёт-отчёттуг улам эки-жидер болзувусса, оон-даа хөй камналга чедип алдынар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кыйгырыы, өөн К. У. Черненконың айтымындарны бистиң моон соңгаарны ажылыска дорт удуртулга болур.

К. ДОНГАК,
Мугур-Аксында сөптелгетудуг участогунуң начальники.

ЧЕДИИШКИННЕР-БИЛЕ ХАРЫЫЛААР

Эки ажылдааш, эки чурттаар бис. Бистиң инитиледдим социал хоойлузу ындыг. Келир, 1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалашкан СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң эвлечеглиг хуралынга өөн К. У. Черненко делегеренгей чүве чугаалааш, «Күш-ажылды чоп ажылаарыныче, оон бүдүрүкчүлүүн бедидериниче кол кичээнгей салыр херек» —деп демдеглээн.

Ынча дээнин онзалап турарым таварылга эвес. Ынчаар ажылдаары дээрге совет кижи бүрүзүнге мөзү-шынаа кижизидилгезиниң школазы болур, ылангыя күш-ажылчы биографизазы чаа эгелеп чоруурларга.

Бистиң Өвүр районда «Коммунизмге орук» совхозтуң Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазында, мен мышкаш оол саанчы чок-даа бол, аныяктар эвээш эвес. Оларга чоргаарлаашыр мен оон бирги беш чылга —ураа арга, сорук киргиишкин болгаш аныяктарны чогаадыкчы күжү» деп девиз-биле социализмге чарыштыг калбарткан, боттарын күш-ажылга ынак, аңаа чаңчыккан, дыка хөй солун чүүлдерниң эгелекчилери кылдыр көргүскен.

Ортумак школаны дооскаш, бодум күзелим-биле бо фермага саанчылан кирдим, күш-ажылчы бо коллективте ам үш чыл ажыр тур мен. Чөптүг дыштанылгаже үнген хоочун саанчы аважының орнун солуп, оон чөрбеш иеэн хүлээп алгаш, оларны хол-биле саап турар мен. Улуг Октябрьның эрткен баймырлалынга үткүштүр бир инектен 800 литр сүт саап турган, ону 1093 литр чедирдим. Улуг Тиилелгеге турачаатkан күш-ажылчы шалыпчы эвлечегге улам сорукчуг ажылдаарымга бо чедиишкиннерим мени чалгынналдырып турар.

Х. МОНГУШ,
саанчы.

Беш чылдың шалыпчылары

Кызылдың «Чечек» ательеде даараныкчылар бригадаларының арызында чылды чедиишкиниг доозар дээш социалистиг чарыш улам калбарган. Ол чарыштың бирги черин Валентина Александровна Конева удурткан бригада эвлеп турар. Оларның күш-ажылчы көргүзүү бедик. Бо шалыпчылар он бирги беш чылдың дөртү чылында 35 мүн ажыг рубльдиң продукциязын кылып үндүрер планын эрте күүсеткеш, ам 1985 чылдың январьның үлүүнде ажылдай берген.

—Чоонуң чагыгларны бистиң бригадавыска элээн элбек киргип турар. Үүге дээрге, бистиң даараныкчыларывыс улустуң чагаан хептерин бедик шынарлыг база көрүштүг чараш кылып турарында деп билиин турар бис—деп, бригадир Валентина Александровна чугаалай-дыр.

Тос кижиниң көргүзүү деңдески чоруп орар. Ажылындан хожудаарлар база чок. Дерилгелер болгаш машинатехника аймаа үреливишкиниг таварышпайн келген. Бо бригаданың күш-ажылчы үлегери-биле өске цехтериниң мастерлери база бедик бүдүрүнчүлүг ажылдаарыныче кирген.

ЧУРУКТА: Кызылдың «Чечек» ательезинде мүрнакчы бригаданың кежигүннери Евдокия Хертек, бригадири Валентина Конева, Валентина Евграфова.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТУДУГ ИНДУСТРИЯЗЫ

Тудугларның салым-чолу, тудуг-монтаж ажылдарының планнарының күүселдези, объектилериниң ажыглалга чогуур хуусаазында кирери үүгле ону тудуп, кылып турар кижилерден эвес, а оларга тудуг материалдарын, түүйбуну, ыштты, демир-бетон болгаш өске-даа кылыгларны берип турар коллективтерден, бүдүрүлгелерден, оларның ажылындан хамааржыр. Бистиң республиканың тудуг индустриязы сөөлгү чылдарда элээн быжыккан болгаш тудугларны хандырып турары экижээн. Кызылдың түүйбу заводу сөөлгү өөн чылда планныг даалгаларын ажыр күүселип, доктаамал бурунгаар чүткүлдүг, шудургу ажылдап келген. Бо чылдың он айларында ол 8,3 миллион түүйбуну тудугларга берип, планын 104,2 хуу күүсеткен, эрткен чылдың деңнелинден 6,4 хуу хөйну бүдүрген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ында эрткен чылдаазындан 10 хуу өскен. Ол дээрге планныг даалгаларны чедир болгаш ажыр күүселдир, тудугларга четчир санныг түүйбуну бээр дээш шудургу ажылдыг, бүдүрүлгенин, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле боттандырып чорутkан хемчегларинің түнелги-дир. Ол ышкаш Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводу база сөөлгү үеде ден-дески ажылдап, хожудаашкынын үштүнүп, планныг даалгаларын күүселдир турар апарган. Маңаа кол чүве болза, чедип алган темпилерни ышкынмазы, бүдүрүүшкүнүң ковүдедири, продукцияның шынарын экижидери дээш улам шудургу ажылдаары болур.

Ынчалзажок кол тудуг материалдарының бирээзи—түүйбуну эң хөйну бүдүрер ужурлуг Элегес-Аксының хана материалдар заводу ынчага хожудаашкынын үштүнмайн, бо чылын харын мырыңай эрткен чылдаазындан усчок куду деңнелдиг ажылдап турары кончуг таарымча чок. Ында тургускан күүчүлер доктаамаал үрелир, орта ажылдавас чорук, инженер-техниктиг болгаш ажылчын кадрларының турумчаан коллективи ынчага тургустунмааны оон кол чылдагаанары болур.

Тудуг ажылын шапкынчыдып, индустриалдыг аргаже шилчиринге эптээр, чыыр улуг конструкцияларны — демир-бетон кылыгларны, бүдүн-бүдүн блоктарны ажыглаары кончуг чугула. Бо талазы-биле Кызыл, Чаа Шагаан-Арыг, Ак-Довурак хоорайларда, районнар төптеринде, суурларда туттунуп турар хөй кат база бир-ийи квартиралыг панельден эптеп ыыгган чүрттелга, социал-культура, бүдүрүлге тудугларының дүрген немежип, ковүдеп турары оон бадыткалы болур. Ындыг-даа болза, демир-бетон конструкцияларны, кылыгларны бүдүрер талазы-биле бисте бар бүдүрүлгелер дерег-херекселлерни, материалдыг болгаш күш-ажыл аурлавырларын долу ажыглавайн, ол талазы-биле шудургу ажыл чорутпайн келгениниң түнелинде олар планныг даалгаларын доктаамал чедир күүсетпейн, тудугларны боттарының продукциязы-биле чедип хандырбайн турар. Чижээ, «Тудуг кезектери» комбинат, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу эрткен чылдарда шору ажылдай бергилээш, ол чедип алган деңнелинден кудулап бадып, планныг даалгаларын үүгле 70—80 хуу күүселип турары, ажылды сула организаттаанының, удуртукчуларының, специалистериниң, партия, профэвилел, хөй-нинти организацияларының идепкей чок, шүшпен, ажыл-агыйжы эвес чоруунун түнелги.

Дилиг материалдарының, эжик, сонга блоктарының айтырыы база чугула черин ээлеп турар. Шала маизазы-биле хандырыгга, олар кургаттынмаан, чедир белеткеттинмээн дээрден башка, үүгээртээн. Ыяш материалдарын бүдүрүп турар эн улуг бүдүрүлге—Улуг-Хемиң ыяш-улетпүр ажыл-агыйы планныг даалгаларын ам ийи чыл улаштыр ажыр күүселип, бүдүрүлге хемчээлин өстүрүп келген. Соңга, эжик блоктарын берип турар «Тудуг кезектери» комбинаттың ыяш ажылдап кылыр цеги, «Тыва көдээ тудуг», «Тыва сөптелге тудуг» трестериниң бүдүрүлгелери бо чылын бүдүрүлге хемчээлин кудулатканы канчаар-даа таарышпас. Олар ниитизи-биле 6 мүн ажыг дербелчин метр эжик, сонга блоктарын чедир бербээн. Шуурмактың болгаш Туранның ыяш белеткээр пунктулары бо чылын база хожудаашкынныг ажылдан турар. Ол бүдүрүлгелер чыл төнчүзүнге чедир планныг даалгаларын күүселдир дээш эң шудургу ажылдаары, бүгү бар арталарны ажыглаары чугула.

Тудуг индустриязының бүдүрүлгелери планныг даалгаларын күүселдири дээш күженнишкиниг ажылдаары-биле чергелештир оон үүгле сай, хемчээлинче эвес, а харын продукцияның шынарынче онза кичээнгейин углаар ужурлуг. Түүйбунуң, демир-бетон кылыгларының, дилиг материалдарының шынарынга хамаарыштыр тудугжуларның хомудалы ам-даа соксавайн турар. Эрткен айда болган таварылганы маңаа айтыры артык эвес. Элегес-Аксының хана материалдарының заводунан Кызылдың тудугларынга 12 миллион түүйбуну, үүдүрүп чоруткан. Тудуг материалдарының лабораториязы тудугжуларының хомудалын ёзугаар хыналданы кылган. Оон түнелинде 3,6 миллион түүйбуну брактаар ужурга таварышкан.

Шынарлыг, улус ажыл-агыйынга болгаш чоога хөй чылдарда бараан болур тудугларны кылыр деп бодаар болза, тудуг материаллары бүгү негеледелерге дүгжүр ужурлуг. Тудуг материалдарының шынарындан камналга — материалдыг курлавырларының-даа, үе-шактың-даа, кижи күжүнүң-даа камналгазы хамааржыр. Ол талазы-биле ССРЭ ТК-ның чоокта чаа хүлээп алганы тудугларының шынарынга, тудугжуның ат-алдарының дугайында «Правда» солунга тудугжу бригадирлериниң чагаазынга хамаарыштыр доктаалында тодаргай айтышкынынар кирген. Тудугжуның ат-алдарының дугайында «Правдага» чагааны республиканың тудугжулары улуг сонуургал-биле танышкан, деткип хүлээп ап, чогуур хемчеглерни боттандырып-даа турар. Бо талазы-биле тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң коллективтери база боттуг хемчеглерни алыры күзеңчиг.

Тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң ажылында бергедээшкиннер, четпестер хөй. СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар, ол бүдүрүлгелерниң хамааржып турары министерстволар, ведомстволар, хоорайкүүскомнар, бүдүрүлгелериниң удуртукчулары ол бергедээшкиннерниң, четпестерниң үнүп турар дозун тып, ханы сайгарып, оларны ажып эртериниң хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырары дээш шудургу ажыллаар ужурлуг. Үүгле ынчан планныг даалгалар, хүлээгелер күүсеттинип турар апаары билдингир.

«Эн кол айтырыгларың бирээзи — капитал тудуг болур. Бо талазы-биле бедик темпилер, курлавырларны хөйну мөөнээри болгаш материалдар, машиналар база механизмнер-биле ону эки хандырары көрдүүген. Ол чорук тудугжуларның буу-хаалаар чоруун чок кылыр, шынарны экижидер болгаш ам-на дээн планнаттынган даалгаларны күүселдир эгелээр боор деп идегээр арганы биске берип турар» — деп, СЭКП ТК-ның Политбюрозунга чугаазында СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы өөн К. У. Черненко айыткан. Бо талазы-биле тудуг индустриязына хамаарыштыр тудугларны материалдар-биле четчир хандырарының сорулгазы оларга онаажыр. Ынчангаш тудуг индустриязы планныг даалгаларны чедир болгаш ажыр күүселдир дээш эң шудургу ажылдаар, партияның салып турар сорулгаларын күүселдир хүлээгелиг.

ЧАЙГЫ ДЕҢНЕЛИНДЕ

Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазының саар иеэн тургузу азыралче сентябрь бирээден эгелеп киргген. Чангыс-даа малды холга азыраары баш удур белеткелди негээр. Бо ажылга чылыг кажаа, мал чемин, суг херек. Малдың өдээн аштаары безин хүн бүрүүнүң каш катап доктаамаал кылыр ажылы болу бээр. Суббота, воскресенье хүннерин барымдаалавас иштиг бирээзи — ферманың улут-биче ажылдары.

Сүт, эзт бүдүрүп турар коллективтиң кышкы ээлчегже киргеи чымыжы, оон күш-ажылчы көргүзүү бөгүнде чайгы деңнелден шоолуг чыдыы калбайн турар. Ону сан-чурагайга чижек-биле көргүзерге мындыг. Июнь айда бир инектен-не 226 килограмм сүттү саатан. Сентябрьда — 219, октябрьда 207 килограмм болган, он бир айның баштайгы чартыында база багай эвес.

Ам кол сорулга болза, бөгүнгү байдалды хевээр арттырары, ону күш-ажылдың планын эрте күүселкеш, ам 1985 чылдың январьның үлүүнде ажылдай берген.

—Чоонуң чагыгларны бистиң бригадавыска элээн элбек киргип турар. Үүге дээрге, бистиң даараныкчыларывыс улустуң чагаан хептерин бедик шынарлыг база көрүштүг чараш кылып турарында деп билиин турар бис—деп, бригадир Валентина Александровна чугаалай-дыр.

Тос кижиниң көргүзүү деңдески чоруп орар. Ажылындан хожудаарлар база чок. Дерилгелер болгаш машинатехника аймаа үреливишкиниг таварышпайн келген. Бо бригаданың күш-ажылчы үлегери-биле өске цехтериниң мастерлери база бедик бүдүрүнчүлүг ажылдаарыныче кирген.

ЧУРУКТА: Кызылдың «Чечек» ательезинде мүрнакчы бригаданың кежигүннери Евдокия Хертек, бригадири Валентина Конева, Валентина Евграфова.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

МАЛЧЫНГА ШАҢНАЛ—ӨГ

Олыга Доржуевна, Декей-оол Айжыжевич Саттар — Сүт-Хөл районунуң Карл Маркс аттыг совхозунуң бедик түнелдерин доктаамал чедип ап, шаңналмакталдыг ажылдан келген дуржулгазы байлак малчыннары. Олар боттарының он үш чыл дургузунда мал ажылынга мөөнеттинген арга-дуржулгазынга даянып, бар арталарны өөренип көргеш, Совет Тываның юбилейлиг чылында үүс өскүүге онааштыр тозан беш анайларны, баш бүрүзүнден 700 грамм чөөктү кыргып алырын хүлээнгем турганнар.

Дуржулгалыг малчыннар сөзүнге өө боон, ажыл-агыйныг 360 баш төрүүр өскүзүн Тектиниң Сарыг-Дөн деп черге кыштан хүр ажыргаш, үүс өскүден үүс ийи анайны камгалап ап, өскү бүрүзүнден 850 грамм чөөктү кыргып ап, хүлээлгезин ажырган. Малчыннар оон ангыда 15 тонна сигенни кезип, кыштаанда өскеп алган, 250 ажыг ногаан сиген дүргектерни долган асканн. Анайлар адаазыга төгер 10 тонна курраг өдекти база болуп алган, кыштаанның септелгезин бедик шынарлыг чорутkан.

Карл Маркс аттыг совхозтуң дирекциязы, парткому болгаш профэвилел комитеди Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың түнелин үндүрүп тура, малчыннар ортузунга чарыштың тиилекчизи өскү кадарчызы Д. К. Сат болган деп санааш, малчыннын өг-бүлезин бүрүн дериглиг моол өг-биле шаңнаан.

Шаңналды ап тура мүрнакчы малчыннар оларның ажылынга ол хире үнелеткеннинге улам хөй-ажыт киргенин чугаалаан болгаш Улуг Тиилелгенин 40 чылынга алдар кылыр өскү бүрүзүнден анайны камгалап аарын, бир өскүден 850 грамм чөөктү кыргып аарын хүлээнген.

А. ОНДАР.

Эш Михаил Васильевич ЗИМЯНИНГЕ

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму , болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Силерниң чеден харлаан хүнүңерде Силерге изиг байыр чедирип тур.

Үр чылдарда чурттаарынарны, чаагай кадыкшылды болгаш совет улустуң чаагай чоруу дээш, бистиң чуртувуска коммунизмниң тиилелгезин дээш улам ынай үре-түннелдиг ажылдаарынарны Силерге күзедивис.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | **ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУ** | **ССРЭ-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ**

Эш М. В. Зимянинни Ленин орден-биле шаннаар дугайында

ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мүрнуунга улуг ачы-хавыязы дээш база төрүттүнген хүнүмнеден бээр чеден харлааны-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның секретары өөн Михаил Васильевич **Зимяниниң ЛЕНИН** орден-биле шаннаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва. Кремль.
1984 чылдың ноябрь 20.

Мастерге сөс

ТЕХНОЛОГИЯНЫ ЧААРТЫРЫ ЧУГУЛА

Кызылдың алгы заводу сөөлгү чылдарда планныг онаалдаларын күүсетпейн келген. Он айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн планы үүгле 80,6 хуу күүсеттигеи. Октябрь айда бо көргүзүү 56 хуу болган. Он айларда продукция бүдүрериниң планы 104,3 хуу кылдыр боттандырган-даа болза, шынар чок бүдүрүүшкин-биле кидис идиктериниң шуптузун бисче садыг организациялары эгиткен. Октябрь айда продукция сайгарарының планы 41,4 хуу күүсеттигеи. Чоонуң хереглел бараанларын хөй санныг болгаш эки шынарлыг бүдүрер турган, шак мынчаар хожудаашкынныг болгаш орулга чок ажылдан турарывыс черле таарышпас.

Заводка он беш чыл ажылдаш, сес чылын бригадир болуп ажылдадым. Ам белеткел негинде мастерлеп турар мен. Белеп идиктерни размер аайы-биле аайлап, садыгларже үндүреринге белеткеп турар бис. Цехтиг ажылчыннарының коллуу хөй чыл ажылдаан дуржулгалыг кижилер. Оларның разряды эң бедик—үшкү разрядтың ажылчыннары болуп турар. Бедик мергежилдиг ажылчыннарга А. К. Монгуш, Т. Д. Дожумак болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Борта брак бүдүртүүнүн турарының чылдагаанларын тодарадым, хожудаашкынныңдан үштунарының кандыг арталары барын дээрзин эй-өөр-биле сүмележикседим. Бир-ле дугаарында машиналарның эргежирээнинден, оларны артык кезектер-биле хандырбайн турарындан үрей кылышкынар болуп турар. Күрүне стандарттарынга дүгжүп турар тускай мәйык чок, ажылчыннар аңаа караа-биле хемчээп кылып турар. Бүдүрүлгеде технолог-даа, лаборантдаа кижи чок. Дужа-келбиже кижи бүрүзүнүң шыдаар шаабиле идиктерни эптеп, дүрүү киирип турар. Идиктер чоонуң негелде-хереглелиниге дүүшпейн турар. Айда бүдүрер ужурлуг планывыстың үштүн бир кезиин кылып алган болзувусса, хөй кезиин шынар чок кылып турар бис.

Ажылчыннарның ажылдаар чурттаар байдалын эжижидери чугула болуп турар. Цехтер иштп шык, арыг-силиг эвес. вентиляция орта ажылдавас. Ажылчыннар чурттаар ниити чурттелга бажыны база чок. Чурттелга бажыны-биле хандырылганы эжижидери чугула болуп турар. Ынчангаш ажылчыннарның ажылдан үнер-киреп чоруу кызырылбайн турар. Аныяктарны ажылга хаара тудар ажылче кошкак кичээнгей салып турар бис.

Бүдүрүлге планнарны күүселдиринге социалистиг чарыш улуг ужур-дузалыг дээрзи билдингир. Ындыг турбуже администрация, хөй-ниити организациялары цехтер, бригадалар аразында социалистиг чарышты эрегей организаттаа, оон түнелдериниң деңнелдиги, кескүзүн чедип албайн турар. Камчаарга-даа план күүсеттинер эвес дээн бодал-биле салдынчак ажылдап турарывыс окта таарышпас.

Шынар чок кылганы дээш ажылчын бүрүзүнден, удуртукчулардан негелдеги күштелдирер болза эки. Техниктиг контроль кылдыы чок болганындан продукция хималдазын специалистерге эвес, аңаа ажылчыннарга бүзүреп турар. Брак дээштиң ийи-чангыс кижилериниң шаңнал аксаларын казып турар-даа бол, калбак хемчээл-биле шынар дээш демисел чорбайн турар.

Продукцияның шынарын хинаарынга улуску контроль постуларын киириштирери чугула. Бүдүрүлге хуралдарынга бо айтырыгны чугаалажын көөру күзеңчиг. Завод моон мүрнуунда чылдарда эки ажылдап-даа турду. Хамык ужур харыысалгаанын кошкап турарында дизе частырыг болбас. Бүдүрүлгени дериг чепсеттеериниче, технологияны чаартырыныче угланган хемчеглерни ларый алырын ує негеп келген.

«Күш-ажылды эп ажыглаарыныче, оон бүдүрүкчүлүүн бедидериниче кол кичээнгейни салыр херек. Кымнар ам-даа хожудап турарыл, олар —соңгаарладымышкын чоокка бурунгаарлаар, кымнар планын күүселдип турарыл—олар — мүрнакчыларга чедер; мүрнан туурлар —темпиин кудулатпас ужурлуг»—деп, өөн К. У. Черненко СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга демдеглээн болгай. Хожудаашкында үштүнер дээш бистиң завод бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглаар талазы-биле хемчеглерни алыр ужурлуг. Ажылдың шынарын эжижидер дээш партияның салып турар сорулгаларын хажык чоокка күүселдир бистиң хүлээгевис болур.

М. ООРЖАК,
алгы заводунда мастер, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутаты.

Профэвилелдер амыдыралы

ШҮГҮМЧҮЛЕЛДЕН ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРЕР

СЭКП-ниң XXVI съездиниң, партия ТК-ның оон даразыдагы Пленумнарыкы, профэвилелдериниң XVII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Тыванып күрүне садыныңы болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчылары 1984 чылдың болгаш иити он бирги бөш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеадыр-биле ажылдың ажыктыың болгаш шынарын бедидер, садыг хандырылгазының культураазын экижидер дээш социалистиг чаруста идепкейлиг киржип турарлар. Күрүне садыныңы болгаш хереглекчилер кооперациязының материал-техниктиг баазазы чыл келген тудум-на экижип орар. Оон түннелиниде үүрмектеп садар бараан саарылгазы өскен. Бо дугайында күрүне садыныңы болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң X конференциязынга, оон даргазы Д. Л. Ондар отчёт илеткелиге демдеглээн.

«Социалистиг чаруста организастаарын сайзырангайжыдарының, оон түннелдерин үндүрериниң болгаш тиилекчилерин шаанаа-мактаарының практиказының дугайында» СЭКП ТК-ның докладаалында айытқан хемчеглерин күүседир дээш профэвилел обкому, профкомнар отчёттуг үеде чамдык ажылдарны кылып чорутканын илеткелчи болгаш санаа берген делегаттар чугаалаан. Күш-ажылчы маргылдаада садыг шүгүмүнде ажылдан турарларның колдуу хаара түттүнген. Күш-ажылды коммунистиг ёзугбале көөрү дээш шимчээшкинле алды муң ажыг кижи киржип турар, оон иштинден бир муң алды үүс садыг ажылдакчызы коммунистиг күш-ажылдың шалычызы деп атты чедип алган.

Социалистиг чаруста Кызылдың үлетпүр садыңда, Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш өске-даа районнарның хереглекчилер шиитилелдери багай эвес организастаан. Ылангыя олар «Совет Тыванып 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг чаруска идепкейлиг киришкен. Оон уламыдан күрүне садыныңы болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчылары үүрмектеп, садар бараан саарылгазының, орулга киирериниң база көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының оон айлар онаалдазын күүсеткен.

Конференцияга илеткелчи болгаш саналгаа берген делегаттар социалистиг чаруста организастаашкынында, күш-ажылчы коллективтериниң хүлээлгелер ап турарында четпестер барын шүгүмчүлээн. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, ону организастаарының мурнакчы дуржулгазын, аргаларын-нептерелдер, экономиканы болгаш камналганы күштелдирер, садыгланшкының культураазын экижидер дээш ап чорудуп турар хемчеглер үеними негелдезинге ам-даа четпес. Чаруштың түннелдерин үндүрериниде, шаанаа-мактаарында чедир кылдынмайын турар чүүлдер бар. Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик райолары чаруштың тиилекчилерин шаанаарында көрдүнген акша-хөрөнгүнүн чедир чаргдавайн келген. Ол ышкаш күш-ажылчы маргылдааның тиилекчилериниң фамилияларын хүндүлел дептерлериниге бижикир, чуруктарын хүндүлел самбыраларынга аазар, мурнакчыларга турасказадып күш-ажылдың алдар тукталарын көдүрер хемчеглерни четпес боттандырып турар.

Коммунистиг күш-ажыл шимчээшкинде ажылдап турарларның чүгле 22,4 хуузу хаара түттүнген, ол болза иити РСФСР-ниң көргүзүүнден дыка муу.

Коллективтиг керээлерниң ужур-дузазы улут, ону күүседир хемчеглерни ап турарын конференцияга демдеглээн, ындыг-даа болза ажылды чедир организастаанындан чылдында керээде көрдүнген хемчеглериң оон хире хуузу күүсеттинмейн турарын четпес деп айытқан.

Садыг ажылдакчыларының ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш профэвилел обкому, профэвилел комитеттери тодаргай хемчеглерни ап турар. Отчёттуг үеним дургузунда күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, күш-ажылдың хоойлузун сагыыр хемчеглерни ап келген. Бо талазы-биле Тожу, Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды райолары, «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязы, ында профэвилел комитеттери эки ажылдарны кылганын конференцияга демдеглээн.

Ындыг болза-даа садыг ажылдакчыларының ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар ам-даа чедир тургустунмаанын, ону экижидер боттуг хемчеглерни профэвилел обкому албаанын делегаттар чөптүү-биле шүгүмчүлээн. Кызылдың үлетпүр болгаш аш-чем садыгларының бүдүрүлгелериниң база магазиниериниң хой нуруузунда садыгжыларга таарымчалыг байдал тургустунмаан. Столовая, эмнелге пунктузу, дузалал өрөөлдер чок. Чурттаргa бажыңнарын, ясли-садтарны садыг ажылдакчыларынга түтпайн турар болгаш оларны хооркүүсконг эвээшти берип турар. Ылангыя ясли-сад эргежок чугула, чүге дээрге садыг ажылдакчылары колдуунда дерээжиниер болгай. Кара-Чыраа, Сут-Хөл, Тээли, Кара-Хөл суурларда магазиниериниң болгаш столовояларының санитарлыг байдалы четпес, ажылдаарынга таарымча чок. Оон уламыдан садыг ажылдакчыларының ажылдан үнеркирер чоруу хой болуп артышаан. Ол ышкаш ажылдаар черлер таарымча чок болганындан озал-ондакка таваржыр, аарыр чоруктар бар. Бо чылдың үшкү кварталында озал-ондакка таварышкан түннелинде 1016 ажыл хүну үзүлген.

Профэвилел обкому профэвилел комитеттериниң организакчы болгаш кижизидилге ажылын СЭКП ТК-ның июль (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр күштелдирери, оон хевирлерин, аргаметодтарын сайзырангайжыдар хемчеглерни отчёттуг үеде ап чорутканын конференцияга айыткаш, профэвилел комитеттери, профбюлуктер негелдеге чедир ажылдавайн турарын шүгүмчүлээн. Ылангыя профкомитеттер чаруштың эки организастаар, кижилериниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузар, улустуң негелделериниге, дилеглериниге, хомудалдарынга дыңнангыр болуруп ам-даа чедип албаан. Профэвилел обкомунуң профэвилел комитеттериниң ажылын экижидер дээш ап турар хемчеглери четпес, оон уламыдан чамдык профэвилел организациялары кошкак ажылдап турар. Профэвилел комитеттериниң ажылын экижидериниче конференцияның делегаттары улуг кичээнгейин угландырган.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнүнге кандидат, профобличүүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар, СЭКП обкомунуң пилдис эргелекчизи Д. Л. Тимей, Тыва АССР-ниң садыг министри К. Х. Шавыраа конференцияның ажылынга киржип, чүге чугаалаан.

Профэвилел обкомунуң моон сонгаар ажылдаар хемчеглерни айытқан доктаалды конференция хүлээп алган.

• • •

Профэвилел обкомунуң организастыг пленумукка, оон даргазынга Д. Л. Ондарны база катан сонгаан.

Т. ХЕРТЕК.

БАЙДАЛДЫ АЖЫЛДААРЫНГА ТААРЫШТЫР ТУРГУЗАР

Тудуг болгаш тудуг материалдар үлетпүрүнүң ажылдавчыларының отчёт-сонгулдалы конференциязынга профэвилел обкомунуң тудуг ажылын организастаарын экижидер, кадрлар-биле кижизидилге ажыжын күштелдирер, оларның амыдырал байдалын экижидер, социалистиг чаруштың дээштинин бедидер ажылды экижидериниң оруктарының дугайында чугаалашкан.

Он айларның дургузунда тудуг трестери болгаш организациялары 113 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. 65 миллион туйбу, 97,6 муң кубометр демир-бетон кылыгаар бүдүрүгүтеен. Эки күш-ажылчы дөргүүлгериниң «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелеези, «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741, 62 КМК-лары, № 48 тудуг эргелериниң шеверлекчилер бригадалары чедип алган. Хууда социалистиг хүлээлгелерни доозупкан бригадалар, ажылчыннар эвээш эвес. «Шагонарчастрой» трестен Г. Д. Колдавының, № 1317 КМК-дан И. К. Пітайкиниң, «Тудуг көзеатери» комбинаттан А. С. Райзиниң, «Кызыл тудуг» эргелелиниден Н. Т. Сүүр-ооллуң бригадалары чедиишкинин ажылдаанын илеткелчи —профэвилел обкомунуң даргазы М. Х. Самдаанчан демдеглээн.

Профэвилел обкому социалистиг чаруштың организастаар турар талазы-биле ажыл-агый удуртукчуларының, профэвилел комитеттериниң ажылын бодунуң дурааларынга дыңнап турган. Чаруштың калбак массаларын хаара түттүнгеш, алыс түннелдер дээш ажылчыннарның илепкейин көдүрүп шылаваа, түннелдерин үезинде үндүрбес чоруктар чаруштың кижизидикчи утказынга идиг бербес дээрзин билдингир. Улуг тудуг трестериниде хостатқан профком ажылдакчылары бар-даа болза, эрешгейлээшкиниде ам-даа уштунмайн турарын илеткелчи-даа, саналгаа берген эштер-даа шүгүмчүлээнер. Чаруштың организастаарынга инженер-техниктиг кадрларының киржилгезин күштелдирери чугула дээрзин олар айытқаннар.

Тудутта бригада дерээзин иеитерлиг чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар. Ындыг турбуже, бо хүннерде иити тудуг-монтаж ажылдарының үүле 30 хуузу бригада керээзи-биле кылдының турар. Деңшилелиг аргаларын ажыктың бедик күш-ажылчы көргүзүүлерни чедип ап турар К. С. А.-Д. Воронкиниң, Ш. С. Кудайеттиң бригадаларының чижээзинден билип болур.

Бүдүрүлгениң дээштинин чедип алырынга чаартыкчылар ыш болгаш чогаадыкчыларның киирил турар үлүг улут. Тудуг организациларында 27 чаартыкчылар чөвүлелдерин, эртем-техниктиг 12 иитиледдерин тургускан. 84 чаартыкчы саналдарының экономиктиг ажыы 400 муң рубль ажыг болган. «Тыва даг-дүгү» болгаш «Тудуг көзеатери» комбинаттарда бо ажыл эки деңнелдиг чорун турарын илеткелчи демдеглээн. «Сибтехмонтажтың» КМК-ында кол инженер А. И. Васильевтиң удуртканы беш кижиден тургустунган болук 37 муң рубль орулгалыг саналды киргеннер. Чаартыкчылар шимчээшкинин диригзерия чугула дээрзин хурал демдеглээн.

Отчёттуг үе дургузунда күш-ажыл камгалалының талазы-биле беш үүс ажыг ажылдыкшылар баш удур чайлаттынган. Иитиг-биле тудуг организациларында 60 миссия ажылдап турар. Ында 286 хой-иитичи инспекторлар киржип турар. Чоруттуунун турар ажылдарының түннелинде озал-ондак болур чорук кызырлып турар. Ажылчыннарны тускай хөп-биле хандырарында четпестер бар. Ону чагып турар организациялар хөптүн размерин, хевирин чаптыларында айытқайн турар. Тускай ажылчын хөптү чун, аштаар пунктуларны кайда-даа тургусаан. Тускай магазиниер база чок. Тудуг вагончиктериниң арыг-шевери багай, ында хамык дереквелдерин болгаш материалдарны ораалан каан болур. Профэвилел комитеттери оларның ажылдарын контрольга албайн турар.

Тудутта камналга айтырыы активчилерниң кичээнгейинин төвүүге турар ужурлуг. «Тыва даг-дүгү» комбинатта камналганың постуларын организастаанының түннелинде, 144 тонна кывар-чаар үүл, 3 муң киловатт-шак электри энергиязы камнап алдыган. Кызылдың туйбу заводу материалдарын камналгазын чедип алган. Тудуг материалдарының чарыгдалын, надагалалын амдаа кошкак контрольдан турарын саналгаа бергеннер шүгүмчүлээннер.

Күш-ажыл хоойлузун камчаар сагып турарын кичээнгейге ап, бо талазы-биле таныбыр ажылын чамдык комитеттер чорудуп турар. Адырда 45 эш хуу судтарын, 32 профилактика чөвүлелдерин тургускан. Бо чылын күш-ажылдың сагылга-чурумунуң ийи үүс ажыг үрекчилериниң керээн комиссияларга көрген.

Тудугжуларның амыдырал байдалын экижидериниче угланган демчеглер алдынып турза-даа, бажын-биле, уругларны ясли-садиктер-биле четпес хандырын турар. Профэвилел комитеттери бо ажылды экижидерни чедип албайн турар. «Тыва тудуг» трестин чеди үүс ажыг ажылчыннары бо хүннерде бажын-биле хандыртынмаан. 80 кижите салык негеттиниң турар. Беш иитиг чурттаргa бажыңдарында үш муң ажыг кижи чурттап турар. Оларның ажылдалы багай, ында культура-массалыг ажылдар ында-хаая болгулап турар. Трестериң шуптузунда азыг чемин организаставаан.

Кадрларның мергежилин бедидер, оларны ажылга бижиглаар керекке дагдынмышылар шимчээшкинин улуг ыңдыр ойнап турар. Тудуг организацияларында шуптур беш үүс ажыг дагдынмышылар санаттынып турар-да болза, чөвүлелдериниң ажылын профэвилел комитеттери чогуур деңнелиге чедир удуртуп шылаваан турар. Амгы үеде муң сес үүс ажыг ажылчыннар чедишнес.

Ол хиреде профтехучилище доосканнарны ажылга ижиктирер ажыл куду деңнелде болуп артышаан. «Тыва көдээ тудуг» тресче ажылдан чоруткан 138 доозукчуларның ам үүле 76-ы арткан. Бо ышкаш байдал «Тыва тудуг» трестe тургустунган.

Саналгаа берген эштер М. С. Агбаан, Ч. Ч. Донгак, А. Д. Ховалыг, В. И. Бойко болгаш өскелер-даа тудутну материалдар-биле болгаш ажылчын күш-биле четчелээрин, ажылчыннарның амыдыралын экижидери чугула дээрзин айытқаннар.

Конференция адырның профэвилел обкомунуң чаа составын, профессионалдар эвилелиниң XVII область конференциязының делегаттарын сонгаан.

А. ХОВАЛЫГ.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңнаалдарының лауреаттары

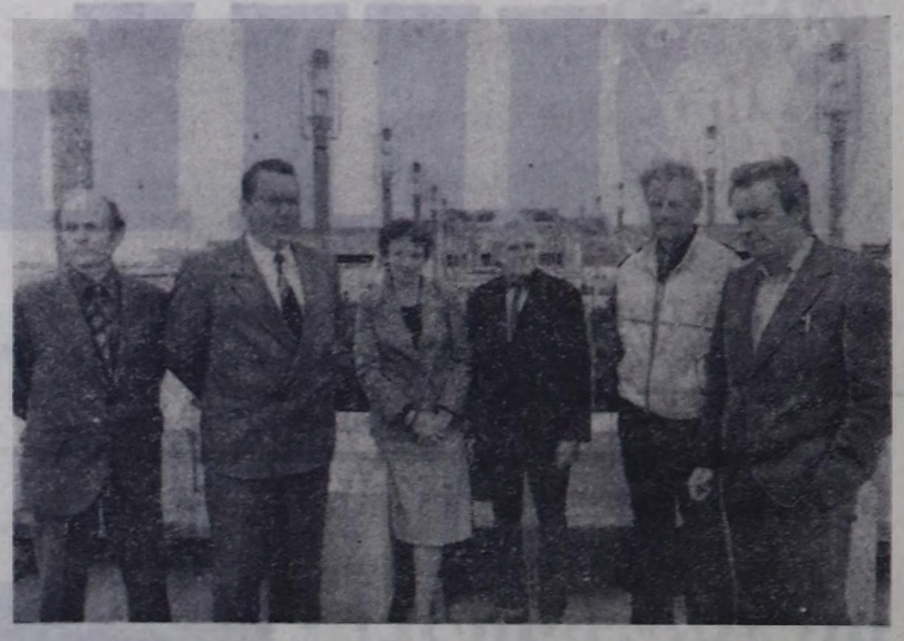

ЭСТОН ССР. Таллин хоорайда В. И. Ленин аттыг Культура болгаш спорт ордузу — кайгамчык чараш комплекс. 6 муң көрүкчүлер олурар республикада эң улуг зал, 2 муң олуттуг индирлерлиг болгаш кыры шыныглыг дошталчак стадион, кафе болгаш өске-даа чүүлдер комплексте каттышкан. Таллиниң В. И. Ленин аттыг Культура болгаш спорт ордузуун төлевилээринге киришкен архитекторларын болгаш инженерлерниң болуун ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынга киргеен.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын алган болук специалистер (солагай талаадан оң талаже): инженер-конструктор Г. А. Нурмет, инженер-тудугжу П. К. Палу, архитекторлар Р. К. Альтмяэ, Ю. К. Сирп, инженер-конструктор А.-А. Ф. Кудду болгаш ажылдың удуртукчузу Р. Э. Карп.

Э. НОРМАННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

КЕЗЭЭДЕ КЫЗЫМАК

Чангыс-Тей кыштаанга бедик бора аът мунуп алган аныяк оол эрестин-биле чыраладып келгеш, бистин-биле деңге дүштү. — Бо-дур. Совхозувустун эң аныяк хойжузу Олег Монгуш. Хөөрештиг-ле кижи, артканын боттарынар бодундан билип алыр силер — деп, «Совет Тыва» совхозтуң кол зоотехниги И. Санчы аттан дүжүп чыткан малчынга хамаарыштыр чугаалаваш, оон бо чылгы көргүзүглерни чугаалай-дыр,— төрүүр үүс хойдан 108 хураганны алгаш, совхозтуң хойжуларының мурнунче үнгеп. Амгы байдалы база эки...

Чөөрби чедиг, чөөрби сес хар үезинде, шилгедеп сыныг, чугаа кадында карактарын чивенгеп каап орар, даштыкы шырайындан-на томаанын илдеп эр, чугаага шынап-ла улут харан чок, сонсуурганыныс айтыгларга дорт харыларны берип ор.

— Бо чылын түннел черде багай эвес болган чүве. Код ажыл ам мурнувуста. Кыштаглаашкын чаа эгелеп турар. Ында белеткелим чүүлү. Эшөөр база ол харысалгалыг ажылга эки белеткеним турарлар. Бистин ● бригадавыста Монгуш Өткек-оол, Чымба Бухаров, ол чарыкта бригадада Мижиу-оол Салчак, Лопаа Сеаазын, Самбуу Кара-оол болгаш өске-даа мурнакчы эштер бар. Эрткен кыш дег түннел чедип алыр дизе ажаа амдан белеткеннир черек — деп, аныяк малчын, чивенин үжүр-чөвүн билиря илдеп, чугаалап орду.

Ажыл-агый моон мурнунда чылдарда семиртилге совхозу турган, ам хойдан чаш төл ап эгелээн. Ыначаашаа төрүүр хойлар малчыныарга чаа дарысалганы онаап турар. Ыначаза-даа партия, профэвилел, комсомол организацияларының ажыл-чорудулгазының түннелинде совхоз багай эвес көргүзүглүг болурунга бүзүреллиг. Чамдык малчыннар чүгле совхозувуц эвес, Каа-Хем районунуң мурнакчы малчыныларының аразынче киргеен. Оларның бирээзи — аныяк коммунист Олег Очурбалович Монгуш.

Совет Армияже келдиртир мурнунда-ла Олег янек, хой, чылгы кадаржып каапкан, бо ажыд талазы-биле чувенин эвин биле берген кижи турган. Ол бүгү назынында малга ажылдап чораан ада-иезиниң орууун эдерип, ёзулуг малчын болу бээринге бүзүреп чоорур. Шериг соонда инак ажылынга сонуургалыг оол төрээн черинге келгеш, хой кадара берген. А 1981 чылда совхозуунуң бир колап хоюн хүлээп ап, улуг малчын апарган.

Хойдан исмелге деңги, дүн дээш демиселге аныяк хойжу маа ажылынга сундулуун дораан көргүзүп берген. Хой-даа эвес үе аныяк малчыннар Олег, Чечек Монгуштар дутайында чангыс черчурттуларны «ажылгыр, ажылдыга кызымак улус»ديپ, чугаалажы берген. Немелге деңги-даа, кыргыш вар дуктаа талазы-биле чылдан чылчыс эки түннелдерни чедип ап, арга-дуражулгазын элбекшидип колгеннер. Оларга төрүүр хой хүлээндирилгеге, оон кортпайн, улам шудургу ажылдаашы бо чылын үүс хойдан-на 108 хураганны алган.

Найыралдыг аныяк өг-бүлениң күш-ажылы оларга бүзүрелди берген. Бир чыл бурунгаар совхозтуң коммунистери Олегти партия кежигүнүнге хүлээп алганнар. Чечек ам СЭКП кежигүнүнге кандидат. Өг-бүледе комсомолдуң район комитединден Тоо Комитединге чедир Хүндүлел бижиктер, хөрек демлектерни дээш өске-даа шаңнаалдар бар.

Совет Тывазының 40 чылынга турасказаткан социалистиг чарышка бедик көргүзүү дээш Олег Монгуш чоокта чаа районнуң малчыныар слёдунга «Нива» деп маркалыг машина садып алыр талон-биле шаңнаткан.

Аныяк малчыныар келир кышка ыяк белеткенгеи. Бригадазы-биле кады 80 тонна сигении белеткээн, бажын-балтадын малгаштан, чугаалаан.

— Соруглга — чедишкиннерни улам быжыглаары, сайзырадыры — деп, мурнакчы малчын коммунист Олег Монгуш чугаалап орар. Аныяк хойжута чаа-чаа чедишкиннерни күүсеп каалы.

К. НАТПИЯ-ООЛ.
Каа-Хем район.

РОССИЯНЫҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ

КАБАРДИНО-БАЛКАРИЯ: КУКУРУЗА ҮРЕЗИНИ

Республикага өстүргеи кукуруза үрезинериг-биле чуртту ишы-бүрү зоналарында ажылагыйлар чылдын-на дөрт миллион хире гектар шоолге тарылганы чорудуп турар.

Планнаттынган хуусаадан ийи неделя мурнай Саратов база Волгоград областларже үрезиниерни чоруткан.

Бо сезонда кукурузаны үлетпүр технологизын ёзугаар өстүргеи. Гибридтерге үүле сугтаттыг шолдерни тускайлаан, оларның хемчээли бүгү шолдун үштүн бир кезии болуп турар. Ынчалар сагыш човаңгыр ажылаанының алыс түннели эки болган: ортумак дужут гектардан-на 60-70 центнер четкен.

Даглыг черниң үрезин ажылагыйы — көдээ ажыл-агыйның ыяш ёзугаар хогжүп турар улут адыры.

ОМСК: БАЖЫҢНАРЫН БОТТАРЫ ТУДУП ТУРАР

Областтың суурларында чаа бажыңнарже кожуушкун аидын тудук.

«Михайловский» совхоз, өске ижил-агыйлар-биле бир деңгей. Боттары бажын тудуп алыр доон ижилерге улуг дузалаа көргүзүп турар. Ажылгалый бодуу тудуг нектиг, туйбу заводтуг. Ынаа кезии алыр черни база тускайлаан бергеи. Специалистер бажыныың төлевилелин шилип алырынга дуулажып, совхоз төвүүнүң кол планын ёзугаар бажыныың турар черни айтып бөөр, өске-даа ажыктыг сумелерни кадар.

Чоокта чаа совхозтуң бактаап турары Кормиловск районунуң суурларында «Бажың тудуп турарларга» деп бижиктиг автобус кеступ келгеи.

АРХАНГЕЛЬСК: ПАРУСТУГ КЫЛДЫР

Соломбальда судно кылыр верфьте балык тударынга ажыглаар кемелерни парустуг болгаш моторлуг кылдыр тудуп турар.

ПБ-27 дээр кемеиниң эки үүлдери хөй: далайга чоруурулу эки, күштүг шимчедикчилиг, тыныш хереквелдери идегелдиг. А парустарны ажыглаарга ыыр-чүүл камнаттынар, оон ангыда үнелиг балыктарның үүргемелээр черлериниге шимээн-даан база чок болур. Парустарын шуптузун хериптерге, оон шолу 30 дорбелчии метр чеде бөөр, ынчангаш хемеиниң өзүлүрү, дүргеии колчок.

Парустуг баштайгы шыныг хемелерни келир чылын үндүрер.

ВОЛОГДА: АРБЫН БЕРИМЧЕЛИГ

Мелиорастаан черлерге мал чемин культураларын өстүреринге үлетпүр технологизын шингээткеиниң түннелинде «Нелавское» совхозтуң ажылышчылери бир сезонда хой чылдыг сигеннин үш дужудун алган.

Чаартыкан шолдерни тускай бот-орулга-чарылгалыг бригадага быжыглаан, ол аңда үрезин чаштырарындан эгелээн, дужутту ажаан алгыде чедир бүгү-де ажылдарны кылыр. Ажылдың алыс түннели дээш сонуургалдыг болган, бригада техниканы бедик бүдүрүкчүдүг ажыглап, агротехниканың бүгү негелдерин ыыгтыг өскүсеин келген. Ук черниң байдалдарынга таарыжыр өкн үрезиниерни бригада алган, чемнишчидилгелерни төгериниң чогумчалыг үезин база хемчээлин агрономнар тодаратқан. Өзүмнерни өкн ажаганының түннелинде июньгуң ортан үезинде-ле баштайгы кезиишкинни чоруткан, будун, шифер дээш өске-даа тудуг материалдарын өккен бөөр. Оларның өртээнин чамдык кезиин ажыл-агый төлен турар.

Сөөлгү ийи чылда Омск областын көдээ өг-бүлелериниң алдының бир кезии чаа бажыңнарны алган.

ИВАНОВО: ОРУК ДАЛДАВАС ЭКСКАВАТОР

Торфка ажыглаар машиналар кылыр завод Ивановода ындыг экскаваторну үндүрүп эгелээн.

Ону ук черниң конструкторлары Ленинградтың «ВНИИсемгаш» эртем-бүдүрүлге каттыжылышкыны-биле кады нефть болгаш газ магистральдарының тудутжуларының чагыны ёзугаар чогаатқан. Экскаваторну торф назарынга болгаш мелиорацияга база ажыглаар. Оон гусеницаларын резиналаан каан болгаш, ол орууу багай—тежеатерлиг, чадан ыыштыг, малгаштыг — черлерге торулбас.

Экскаваторда солуп турар хериг-хереквелдерни салган. Ол ийзы-бүрү хемчээлдиг траншеяларны, онгарларны назарындан ангыда, чудурер-дужурер ажылдарны база кылып шыдаар. Механизаторларга эвтиг болуун дээш, конструкторлар кабинадан чүве көөр арганы эмижиткен, ол делгем болган дыка улут совкта безин оон иити чылыг.

(СЭТА-ның корр.).

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕНИҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

«Экономиканы интенсификациялаар орунче шилчидери чүгле эртем-техниктиг депшилгениң үндезинге чедип алдының болуур» деп, СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко демдеглээн. Ол үүлдериниң шиинмын бистин республиканың бүдүрүлгелериниң ажылындан безин көрүп болур. Бурунгаар көгжүлде дээш сагыш салып, эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин, депшилгелиг аргаларын бүдүрүлгеге ажыглап киреринче кичээнгейин күштелдиргеи, специалистериниң чогаадыкчы идепкейин олче углаан бүдүрүлгелерде коллективтин ажылының техника-экономиктиг көргүзүглерин бедик болуп турарны таварылга эвес. Чаа техниканы ажыглаа киреринге бергедээшкиннер кана-даа турар болгаш ону ажыл эртери дээш күшенишкинни үндүрбес, шудургу чоруун көөгүспес болза, чайгаар бүде бөөр деп чүве турбас.

Бо дугайын эртем-техниктиг иитиледдерниң область чөвүлелиниң чыл бүрүде эрттирип турары республика конкурузу база дереквилеп турар. Чаа техниканы болгаш эртемниң чедишкиннерин ажыглаа киреринің планнарын күүседир талазы-биле ол конкурска республиканың улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларының 23 бүдүрүлге коллективтериниде 3 муң хире кижи киришкен.

Оон мурнунда чылларда дег, конкурска Харылаа эргелелиниң, «Тыва автоорук» эргелелиниң, Чурттагга-коммунал ажыл-агый. Чоонуң амыдырал хандырылга иилиистерлериниң бүдүрүлгелериниң инженер-техниктиг, ажылдакчылар, специалистер коллективтери, эртем-техниктиг иитиледдер эге организациялары идепкейлиг киришкен.

Көрүлдениң киржикчилериниң санынга «Тыва даг-дүгү» комбинат шуут кирбээнин, тудугжуларның, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң эвээш киржилгелиг болганы канчаадаа таварышпас. Тудугжуларда № 48 тудуг эргелеези биле № 741 КМК киришкен. Көдээ ажыл-агыйдан чүгле Дуржулга станциязы көрүлде комиссиязына материалдар киргеен. «Тыва автотранс», «Тыва тудуг материалдары» каттыжылышкыннарның. Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунуң, Сельхозтехкөрүкомнуң бүдүрүлгелери, организациялары көрүлдеге база киришпээн. Көрүлдениң негелделерин бүгү коллективтерге чедиргеи турган, киришпээн черлериниң удуртукчуларының, специалистериниң шүшпен, эрги ёзу-биле ажылдап турарын ол дереквилеп турар.

Конкурстуң түннелдерин үндүрүп тура, комиссия бүдүрүлге даалгаларының күүседээн, чаа техниканы ажыглаа киргениниңден экономиктиг ажыктыын, доктораткан даалгаларны болгаш планнарны күүседириниче эртем-техниктиг иитиледдериниң эге организацияларының специалистерин мобилизастаар талазы-биле идепкейлиг чоруун өөренип көргеи.

Көрүлдениң түннелинде бирги черни Тываның радиотеледамчыдылга төвүүге тывыскан. Ынча чаа чүүлдерни, организастыг болгаш техниктиг бергедээшкиннер турзажок, шудургу ажыглаа киирип турар. Дыка хөй техниктиг шиитпирлерни тус черниң байдалынга дүүштүр таарыштыр эде кызыл, ажыглап турар. Радиотелетөптүң специалистери төрел бүдүрүлгелериниң дуржулгазын өөренип, ажыглап киирери-биле хөй удаа ынай-бээр чоруп. Тываның даглыг байдалынга хамаарыштыр радиореле шугумнарын ажыглаарынга чаа үүлдерни хойну хөрек кырында кылган. Оон ачызында радиочалгыларның тропосфера дамчыштыр тараар реле шугуму, радиореле харылаазының шуут чаа аппаратуразы. Өөур районче телевиденнии ийи программалыг дамчылгазы боттанган. Бүдүрүлге черни планныг даалгаларын доктаамал күүседип, бот-үнеин планга удур 7,7 хуу чигеткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,2 хуу өскен, планныг чарыгдалдарының камналгазы 935 муң рубль болган. Чаа техниканы ажыглап киргениниң экономиктиг ажык 41 муң рубль болган. Коллектив бо конкурска ийи удаа тиилекчи болганы ол.

Ийиги черни Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының коллективиниг тывыскан. Эчис бедик түннелдерни чедип алырынга (он айларда курбеге эът садарын — 110 хуу, суттүүн — 112,5 хуу, дуктуун —100 хуу күүсеткен) чаа техниканы ажыглап киргеени улут салдарлыг. Хөөндектээн сиген бүдүрериниге, даазыл чемштигилер ажаап алырынга, тараа курсалырынга болгаш арыглаарынга чаа техниканы ажыглаан, азы огуун кезер, оон-биле демисел чорудар талазы-биле тускай кестирикчини ында чогаадып, ажыглаан.

«Тыва автоорук» эргелелиниң бүдүрүлгелериниге конкурс организастыг эрткен. 76 чаартыкчылар 42 саналдарны киргееи, экономиктиг ажыы 162 муң рубль болган. Эргелелиң специалистери орук тудугуна тус черниң материалдарын ажыглаар талазы-биле чедиишкиниг ажылдап турар. Чижээ, «Кызыл-Мажалык—Тээли аразының орууна «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бүдүрүлге артыычыларын ажыглаан. Ол коллектив үшкү шаңналдыг черге төлептиг болган.

«Тыва коммунэнергонуң», «Тувашвейбыт», «Тувообувбыт» бүдүрүлге каттыжылышкыннарының чаа техниканы ажыглаар талазы-биле боттуг ажылын маная демдеглээри күзеннг. Ол коллективтер республиканың бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка мурнуку одурутта чорун келгеин-даа таварылга эвес. Чижээ, «Тувашвейбыт» каттыжылышкында бо чылын тускай ажылдарга хереглээр 24 чаа даараныр машиналарны тургускан. № 741 КМК-ның коллективинде чогаадыкчы чаа чүүлдер бар. Деңшилелиг технологтуг чаа шиитпирлерни ында шалыпкын ажыглап, планныг даалгаларны күүседириниге, тудуг ажылын шапкынчыларына баран болдурган. Чиик бетонмардан улуг панельдиг бажың тудуун иштики өрөөлээшкиниң кылырын шингээткен, бригада керээзинче шилчиири чедишкиниг боттанып келген. Оон түннелинде керээлиг ажылдарның чыл планы ажыг күүсеттинген, материалдыг курдавырларының камналгазы, дужаан турар тудугларның эки ынынары чедип алдынган. Ынчалажок ол коллективти чүгле демдеглеп каар ужурга таварышкан, чүл дээрге ол эртем-техниктиг иитиледдериниң область чөвүлелиниге шилчидер дадывырын шилчиптээн. Шак ындыг четпестер дыка хөй совхозларга, тудуг организацияларына хамаарыр. Эртем-техниктиг чедишкиннерни ажыглавайн турарындан муң-муң рубль каражалыг боон турда, аваа идиг бөөр иитиледдерни дадывырына «камнап» алырын оларның удуртукчулары бодап турары чаржынчыг.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белдиреринге, хол-биле кылыр ажылдарны кызырарына чаа техниканы ажыглап киреринің улут курлавырдарлыг болуп турарын эртхеи конкурс көргүскен. Көрүлдеге кирген материалдарының талазы-биле безин камналга, экономиктиг ажык ийи үүс муң рубль ажыг түнүт болган.

Амгы үеде он ийиги бөш чылдың коллективтиг планнарын ажыглап кылыры, чугаалажып көөру эгелээн. Бүдүрүлгеге чаа техниканы, эртемниң чедишкиннерин ажыглап киреринің области чөвүлелиниң даргазының орааныныы.

Г. ТУТЫНИНА,
Эртем-техниктиг иитиледдериниң область чөвүлелиниң даргазының орааныныы.

Лекторларга, политинформаторларга

КҮШ-АЖЫЛДЫ БЫЖЫГЛААРЫНЫҢ ХООЙЛУ ЁЗУГААР ҮНДЕЗИННЕРИ

«Күш-ажылчы коллективтер болгаш будурулгелерни, албан черлерни, организацияларны эргелеп башкарырыга оларның ролюн бедидер дугайында» ССРЭ Хоойлузу амыдралда күүсеттинип турар. Ажылчы чоннарның күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарыныңе, ажылдан үнер-кирер чоруктарны эвээжедиринге угланган саналдарын өөренип көргеш, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС «Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалды 1983 чылдың июль 28-те хүлээп алган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрел турарларга хемчег хүлээндирериниң ангыда, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарыныңе болгаш кадрларны ажылга быжыглаарыныңе угланган организаксы, политикижиндилгелиг хемчеглерни ап чорударының чугуразын ында айыткан.

ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Күш-ажыл хоойлузунуң үндезиннеринге чамдык өскерилгелерни ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1983 чылдың августа 12-де Чарлыы-биле киирген. Ол өскерилгелер 1983 чылдың сентябрь 1-деп эгелеп күштүг болуп турар.

Ажылчыннар, албан-хаакчылар тускай хуусаа доктаатпаанда күш-ажыл керээзин үзер дугайында билдиришкинин администрация черинге ийи ай бурунгаар киирип сагындырган, ажылдан бодунуң күзели-биле үнер эргелиг дээрзин Күш-ажыл хоойлузунуң үндезиннериниң 16 үүлүмде айыткан (мурнунда ай бурунгаар сагындырар турган). Ажылчы, албан-хаакчы чылдагаанын тавар-ыгында ажылдан үнер апарган болза, сагындырыгны ай бурунгаар кылып болуру база көрүнген. Кандыг байдалды чылдагаанын деп саналарыл? Аныа дараазында үүлдер хамааржыр:

ашаан ийикпе, азы кадайын өске черже шилчиткени;

кадының байдалы-биле ажылдан шыдавас апарганы, кадыны баксыраанындан ук черден чоруур апарганы (эмчи документизи-биле шынзыдар);

ог-бүленің авыг кежигүнүн ийикпе, азы бирги бөлүктүн инвалидин (эмнелге черинин бижин бадыткаар) ажаары;

оргчылда-биле өске черже көжери, хой-ниитиниң кыйгырыы-биле ажылче чорудары;

хереженгеи кижи саттыг турда, ажылдан шолаже үндүрери;

сес хар чедир назылыг уругларлыг не-хереженнерни ажылдан үнери;

өөредилге черинге өөренип киреги;

пенсионерлерни болгаш инвалидтерни ажылдан үнери.

Үстүнде тавар ыгларда сагындырар ужурлуг бир ай хуусааны ажылдакчыларның болгаш администрацияның дугуршуканы ёзугаар кызырып болур. Ажылдакчыны бо үеде ажылдан бодунуң күзели-биле (РСФСР-ниң Күш-ажыл хоойлузунуң 31 үүлү) үнген деп саналар.

Чылдагаан чок черге бодунуң күзели-биле ажылдан үнген кижи ажылдан үнген соонда, 3 неделя хуусаа эртпээнде ажылга киирип алыр болза, түүктел чок ажыл стажы үүлбес дээрзин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1983 чылдың июль 28-те доктаалында айыткан. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрел, чылдагаан чок черге ажыл шагы үзүп, ажылга эзирик кээп турганы-биле ажылдан үндүртken ажылчыннарга, албан-хаакчыларга оларның чаа ажылдан киргеи черинге шаналарны үк кижилерге алды ай хуусаа иштинде чартык хемчээл-биле төлөөр. Бригада кежигүнүнге киирип турар ажылдакчыга шаналды оон киргеи ниити күш-ажылының хемчээлин өөренип көрүп турган казыр. Ажылдакчы кижи баштайгы үш ай иштинде хүлээлгезин ак сеткилдиг аңгыдып, эки ажылдап турар болза, администрация профком-биле дугуржуп база коллективтиң саналын өөренип көргеш, шаналарны «оон соңгаар долузу-биле төлөө дугайында» айтырыгны шиитирлээр. Ынчалза-даа хары үеде тыныш шаналарның хемчээлин кызырып болбас.

Күш-ажыл дугайында хоойлуларның үндезиннериниң 17 дугаар үүлүнде ажылчыннарны, албан-хаакчыларны администрацияның саналын ёзугаар ажылдан үндүрериниң бүгү үндезиннерин айыткан. Ында көрдүгеи үүлдерни барымдаалап, бүгү чергеник ажылчыннары-биле, албан-хаакчылары-биле күш-ажыл керээзин үзүп, соксадып болур.

Ажылга эзирик көстүп келгени азы эзирик турганы дээш Күш-ажыл хоойлузунуң үндезиннериниң 17 үүлүнүн 4 кезээ-биле ажылдан үндүрери көрдүгеи турган. Ынчаарда ажылга эзирик келирин чылдагаан чок черге ажыл шагы үскени-биле деңнеп турган. Эртken чылдың август 12-де Чарлык ёзугаар бо чурумга өскерилгелерни киирген.

Ажылга эзирик келген кижини күштүг болур турар хоойлулар ёзугаар ажылдан чайладыры администрация черинге хүлээлгеи болур. 1983 чылдың август 12-де Чарлык ёзугаар ол-ла чылдың сентябрь 1-деп эгелээн, ажылчын, албан-хаакчы кижинин чылдагаан чок черге үш шак иштинде ажылга турбаанын прогул кылганына деңнээр. Күш-ажылдың сагылга-чурумун ынчаар үрээн ажылдакчыны прогул кылган дээш администрация черинин саналы-биле РСФСР-ниң Күш-ажыл хоойлузунуң 33 үүлүнүң 4 кезээ-биле ажылдан үндүрүп болур.

Ажылчыннар, албан-хаакчылар тускай хуусаа доктаатпаанда күш-ажыл керээзин үзер дугайында билдиришкинин администрация черинге ийи ай бурунгаар киирип сагындырган, ажылдан бодунуң күзели-биле үнер эргелиг дээрзин Күш-ажыл хоойлузунуң үндезиннериниң 16 үүлүнде айыткан (мурнунда ай бурунгаар сагындырар турган). Ажылчын, албан-хаакчы чылдагаанын тавар-ыгында ажылдан апарган болза, сагындырыгны ай бурунгаар кылып болуру база көрүнген. Кандыг байдалды чылдагаанын деп саналарыл? Аныа дараазында үүлдер хамааржыр:

ашаан ийикпе, азы кадайын өске черже шилчиткени;

кадының байдалы-биле ажылдан шыдавас апарганы, кадыны баксыраанындан ук черден чоруур апарганы (эмчи документизи-биле шынзыдар);

ог-бүленің авыг кежигүнүн ийикпе, азы бирги бөлүктүн инвалидин (эмнелге черинин бижин бадыткаар) ажаары;

оргчылда-биле өске черже көжери, хой-ниитиниң кыйгырыы-биле ажылче чорудары;

хереженгеи кижи саттыг турда, ажылдан шолаже үндүрери;

сес хар чедир назылыг уругларлыг не-хереженнерни ажылдан үнери;

өөредилге черинге өөренип киреги;

пенсионерлерни болгаш инвалидтерни ажылдан үнери.

Үстүнде тавар ыгларда сагындырар ужурлуг бир ай хуусааны ажылдакчыларның болгаш администрацияның дугуршуканы ёзугаар кызырып болур. Ажылдакчыны бо үеде ажылдан бодунуң күзели-биле (РСФСР-ниң Күш-ажыл хоойлузунуң 31 үүлү) үнген деп саналар.

Чылдагаан чок черге бодунуң күзели-биле ажылдан үнген кижи ажылдан үнген соонда, 3 неделя хуусаа эртпээнде ажылга киирип алыр болза, түүктел чок ажыл стажы үүлбес дээрзин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1983 чылдың июль 28-те доктаалында айыткан. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрел, чылдагаан чок черге ажыл шагы үзүп, ажылга эзирик кээп турганы-биле ажылдан үндүртken ажылчыннарга, албан-хаакчыларга оларның чаа ажылдан киргеи черинге шаналарны үк кижилерге алды ай хуусаа иштинде чартык хемчээл-биле төлөөр. Бригада кежигүнүнге киирип турар ажылдакчыга шаналды оон киргеи ниити күш-ажылының хемчээлин өөренип көрүп турган казыр. Ажылдакчы кижи баштайгы үш ай иштинде хүлээлгезин ак сеткилдиг аңгыдып, эки ажылдап турар болза, администрация профком-биле дугуржуп база коллективтиң саналын өөренип көргеш, шаналарны «оон соңгаар долузу-биле төлөө дугайында» айтырыгны шиитирлээр. Ынчалза-даа хары үеде тыныш шаналарның хемчээлин кызырып болбас.

Күш-ажыл дугайында хоойлуларның үндезиннериниң 17 дугаар үүлүнде ажылчыннар-ны, албан-хаакчыларны администрацияның саналын ёзугаар ажылдан үндүрериниң бүгү үндезиннерин айыткан. Ында көрдүгеи үүлдерни барымдаалап, бүгү чергеник ажылчыннары-биле, албан-хаакчылары-биле күш-ажыл керээзин үзүп, соксадып болур.

Ажылга эзирик көстүп келгени азы эзирик турганы дээш Күш-ажыл хоойлузунуң үндезиннериниң 17 үүлүнүн 4 кезээ-биле ажылдан үндүрери көрдүгеи турган. Ынчаарда ажылга эзирик келирин чылдагаан чок черге ажыл шагы үскени-биле деңнеп турган. Эртken чылдың август 12-де Чарлык ёзугаар бо чурумга өскерилгелерни киирген.

Ажылга эзирик келген кижини күштүг болур турар хоойлулар ёзугаар ажылдан чайладыры администрация черинин хүлээлгеи болур. 1983 чылдың август 12-де Чарлык ёзугаар ол-ла чылдың сентябрь 1-деп эгелээн, ажылчын, албан-хаакчы кижинин чылдагаан чок черге үш шак иштинде ажылга турбаанын прогул кылганына деңнээр. Күш-ажылдың сагылга-чурумун ынчаар үрээн ажылдакчыны прогул кылган дээш администрация черинин саналы-биле РСФСР-ниң Күш-ажыл хоойлузунуң 33 үүлүнүң 4 кезээ-биле ажылдан үндүрүп болур.

Ажылчыннар, албан-хаакчылар тускай хуусаа доктаатпаанда күш-ажыл керээзин үзер дугайында билдиришкинин администрация черинге ийи ай бурунгаар киирип сагындырган, ажылдан бодунуң күзели-биле үнер эргелиг дээрзин Күш-ажыл хоойлузунуң үндезиннериниң 16 үүлүнде айыткан (мурнунда ай бурунгаар сагындырар турган). Ажылчын, албан-хаакчы чылдагаанын тавар-ыгында ажылдан апарган болза, сагындырыгны ай бурунгаар кылып болуру база көрүнген. Кандыг байдалды чылдагаанын деп саналарыл? Аныа дараазында үүлдер хамааржыр:

ашаан ийикпе, азы кадайын өске черже шилчиткени;

кадының байдалы-биле ажылдан шыдавас апарганы, кадыны баксыраанындан ук черден чоруур апарганы (эмчи документизи-биле шынзыдар);

ог-бүленің авыг кежигүнүн ийикпе, азы бирги бөлүктүн инвалидин (эмнелге черинин бижин бадыткаар) ажаары;

оргчылда-биле өске черже көжери, хой-ниитиниң кыйгырыы-биле ажылче чорудары;

хереженгеи кижи саттыг турда, ажылдан шолаже үндүрери;

сес хар чедир назылыг уругларлыг не-хереженнерни ажылдан үнери;

өөредилге черинге өөренип киреги;

пенсионерлерни болгаш инвалидтерни ажылдан үнери.

Үстүнде тавар ыгларда сагындырар ужурлуг бир ай хуусааны ажылдакчыларның болгаш администрацияның дугуршуканы ёзугаар кызырып болур. Ажылдакчыны бо үеде ажылдан бодунуң күзели-биле (РСФСР-ниң Күш-ажыл хоойлузунуң 31 үүлү) үнген деп саналар.

Чылдагаан чок черге бодунуң күзели-биле ажылдан үнген кижи ажылдан үнген соонда, 3 неделя хуусаа эртпээнде ажылга киирип алыр болза, түүктел чок ажыл стажы үүлбес дээрзин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1983 чылдың июль 28-те доктаалында айыткан. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрел, чылдагаан чок черге ажыл шагы үзүп, ажылга эзирик кээп турганы-биле ажылдан үндүртken ажылчыннарга, албан-хаакчыларга оларның чаа ажылдан киргеи черинге шаналарны үк кижилерге алды ай хуусаа иштинде чартык хемчээл-биле төлөөр. Бригада кежигүнүнге киирип турар ажылдакчыга шаналды оон киргеи ниити күш-ажылының хемчээлин өөренип көрүп турган казыр. Ажылдакчы кижи баштайгы үш ай иштинде хүлээлгезин ак сеткилдиг аңгыдып, эки ажылдап турар болза, администрация профком-биле дугуржуп база коллективтиң саналын өөренип көргеш, шаналарны «оон соңгаар долузу-биле төлөө дугайында» айтырыгны шиитирлээр. Ынчалза-даа хары үеде тыныш шаналарның хемчээлин кызырып болбас-тыр. «Күш-ажылчы коллективтер болгаш будурулгелерни, албан черлерни, организацияларны эргелеп башкарырыга оларның ролюн бедидер дугайында» ССРЭ Хоойлузу

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС 1983 чылдың июль 28-те доктаалында прогул кылган ажылдакчының болгаш ВЦСПС-тиң Секретариадының чаа Хоойлуну ажыглаарының талазы-биле тайылбырында прогул кылган улуска хамаарыштыр шолаалаар ужурлуг үезин кызырары чугула болур деп айыткан. Аныа чугле чыл санында алыр ужурлуг шолаанын эвес, өске-даа немелде шолаалерниң, чижээ, чаңгыс будурулгеге хой чыл үзүктел чок ажылдааны, ажыл хүнүн нормазаазы, ажылдың байдалы кадыкка хорадыг болган ужурунда, Кыдыкы Соңгу чүкке ийикпе, азы аңгы деңнээн черлерге ажылдап турарларга бөөр немелде шолаалерниң хонуктарын бөөр казыр. Ынчаарга 12 хар чедир назылыг уругларлыг не-хереженнерге бөөр үш хонук, хой-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турары дээш (эки тура улусчу дружинага, өртүе удур дружинага, улусчу контроль-га, эш хуу судунуң ажылынга) бөөр шолаанын 12 ажыл хүнүнге кирер санаавас, а ол он ийи хонуктун кырынга кадар. Оон ап көөргеге, бо хевирниң немелде шолаанын прогул дээш казып болбас-тыр. «Күш-ажылчы коллективтер болгаш будурулгелерни, албан черлерни, организацияларны эргелеп башкарырыга оларның ролюн бедидер дугайында» ССРЭ Хоойлузу-нуң 9 үүлү-биле күш-ажылчы коллективтиң саналын барымдаалап, администрацияның черинге ажылдакчының прогул соонда ажылга хамаарылгазын көрүп турган, казыр ужурлуг хүнерниң чамдыызын казыр ыыкпс, азы шуптузуп төлеп бөөр дугайында шиитиирин хүлээп алыр эргелиг.

1983 чылдың сентябрь 1-деп эгелеп, ажылдакчының будурулге черинге чедиргеи когаралы төлеттирериниң талазы-биле моон мурнунда турган чурум өскерилгеи. Мурнунда когаралды ажылдакчының чүүле айда шалыныныа (тариф ставказының) үштүн бир кезинден хой эвести тыртып төлеп турган болза, эрткен чылдың август 12-де Чарлык-биле — айда алыр ортумак шалыныңын үштүн бир кезинден хой эвести тыртары көрүнгеи. Бо тавар-ыгда ажылдакчының чөпшээрелиин бары, чогу хамаан чок. Администрация черинин бо талазы-биле дужаалын ук ижинин когарал чедиргеи билдингеи соонда, ийи неделядан орай эвес хуусада үндүрер болгаш ол дугайын ажылдакчыга дыматкан соонда, чеди хонуктан эрте эвес хуусада ону күүсеткен турар ужурлуг. Бир эвес ажылдакчы акша тыртып алганы-биле, оон хемчээли-биле чөпшээрешпейн турар болза, ол айтырыгны күш-ажыл маргылдаасы сайгарар комиссияга, профкомга, улус судунга көөр. Моон алташ көөрге, кызыгаарлаттынган материалдыг харысалга дугайында чурумда оон үүгле төлеттирер хемчээли эвес, ажылдакчының айда ажыл шалынының үштүн бир кезин хемчээлдиг төлевирин чорударының чуруму база өскерилген.

Чедиргеи когаралды дараазында таварылгаларда долузу-биле эгидер:

ажылдакчы кижи-биле тургустуурган чурум ёзугаар бижимел керээ чардынганда;

үүлгедигде кеминг херектин демдектери — бар, материалдыг когаралды чедиргеде ажылчын кижинин үүлгединиде кеминг херектин составы бар болганда, чижээ, кадарчы кижи джиик, хүлээнген хереженге ээ-харысалга чогу-биле малды чидирип, совхозка когарал чедиргеде, когаралды долузу-биле төлээри:

ажылчын, албан-хаакчы кижи өртөктүг үүлдерни харыдаары-биле чаңгыс үеда кандыг-бир документ ёзугаар алгында (фактура, шынзылга болгаш өске-даа документилер-биле);

күүгениң онуг-хереңгизин сагыштыы-биле узуткап үрээнде, самчыдал кылганда:

ажылчын, албан-хаакчы кижи бодуунга хамаарышкан хүлээлгезин күүсетпейн турган. Күүгеге когарал чедиргеде, долу хемчет-биле материалдыг харысалгага киирип Чарлык көрүп турар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС 1983 чылдың июль 28-те доктаалында шынары багай продукция (үрелген бараан) дээш материалдыг харысалганы бедидер чугула деп айыткан. Чедиргеи когарал ажылчын кижинин шалынының үштүн бир кезинин ашпайн турар болза, бижимел чөпшээрел чокка-ла администрацияның даалгазы-биле оны шалыңдан тыртар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң эрткен чылдың июль 28-те үнген доктаалын ёзугаар чаңгыс будурулге черинге үзүктел чок ак сеткилдиг ажылдап турарларга шаналы кылдыр чиигелде чуруму-биле шолаанынге үш хонук немелде шолаанын бөөрин киргеи. Оон бир хүнү үзүктел чок үш чыл дургузунда ажылы дээш, ийиги, үшкү хүнүнүн — ийи чыл болгаш-ла эвес, а бир чыл санында-ла бөөр.

«Ажылынга ак сеткилдиг» деп сес — ажыл нормазын доктаамал ажыр күүсеп, боак үндүрбес, ажыл шагын хогумчалыт ажыглап турар, эки көргүзүтлелиг кижилерге хамааржыр. Үстүнде айыткан немелде шолаа чылда 15 ажыл хүнү чедир эвлелиг шолаа алыр ажылчыннарга, албан-хаакчыларга хамааржыр. Ол шолаанын алыр эргелиг кижилерниң ажыл стажын 1980 чылдың январь 1-деп эгелеп саналар.

Күш-ажыл хоойлузунда өскерилгелер ажылдың кандыг-даа участогунга күш-ажылын болгаш будурулге сагылга-чурумун быжыглаарыныңе угланган.

Х. ЧАМЗЫ.
Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң даргазы.

Бөгүн — Ливан Республиканың национал байырлалы, хамаарышпас чоруунуң хүнү

ДЕМИСЕЛДИҢ БОЛГАШ ШЫЛГАЛДАЛАРНЫҢ ЧЫЛДАРЫ

1946 чылда эжелекчи шериглериниң соолгу солдады чурттан үнүп чоруткан. Хой чус чылдардагы даштыкы эжелелдиң соонда ам кээп хамаарышпас чоруктуг үреттүнелдерни ажыглаар болгаш даймикиң агрессиянын, эжеледигиниң коргуунчуг байдалдарынга моон ынай таварышпас боор бис деп, ливанмар идегед салып турганнар.

Ол идегелдер боттанмаан. 1958 чылда америк халдаашкын, барык он чыл уламчылаан хамааты даймы, 1978 чылда израиль халдаашкын, 1982 чылдың июньда Израильдиң өскүдүп үндүргеи калбак хемчээлдиг агрессия, АКШ-тың 6-гы флодунуң кем-буруулуг холгаарлаашкыны. Сабраның болгаш Шатиланың таварышканы халап — тайбыгга хандыкшылдыг бо бичин чурттуң таварышканы хой санныг халаптарның бо дээрге чүгле чамдыызы-дыр. Израильдиң чагырыкчы сионисти болүүнүн болгаш океан кежилдир оон эвилелчилерниң буруузу-биле Ливаниың хамаарышпас бот-эргелиг күүрүе болуп догунаашкыны кыжанмышкын адаанга тургустуна берген.

Ынчалзажок израиль бомбардировщиктер-даа, «Нью-Джерси» дээр америк линкорнуң боо-чепсектери-даа делегейниң политиктыг карта-чуруундан Ливаниы дужүрүп шыдаваан. Боду дээш, бодунуң кайгамчыктыг черге дээш туржуп шыдаар арга-шинектини амыдыралга хандыкшылдыг болгаш арга-мергежилдиг ливан улус бүүредип шыдаан. Хүрээленнерни сырый каттыштырган, чурттуң патриотчу күштери бо чылын чугула чедишкиннерни чедип алган: кол өзүү америк далай чалаг шериглери болуп турган «хой национаалдарлыг күштер» дижир шериглерни үндүр ойладырын, база америк киржилге-биле кылдыгган, Израиль-биле деп эргелиг эвес дугуржулганы күш чок болдурарын чедип алган. Политиктыг көскү ажылдакчы Рашид Караме баштаан национал чаңгыс эртин чазаан турган. Ливан ниитилелдиң демократтыг тайбың хоңжүлдезин хандырар соруглалыг социал-экономиктыг болгаш политиктыг реформаларны боттандырарынга белеткелдиг ол чазак эгелээн.

Израиль эжелекчилерден чурттуг хостаарын чазак бирги эвлечелиг соругга кылдыр коруп турар, чүге дээрге Ливаниың девискээринин дөрттүн бир кезээнден хойу амыдыгаа чедип Израильдиң эжелелиниң адаанда турар болгай. Мурнуу ливан чонуу израиль агрессорлар кадыг-дошкун деревилээшкиннерге таварыштырын турар. Кудумчуларын танкылар болгаш бронетранспортёрлар таныныдаан Набатия хоорай ам бүүзеттирген байдалда турар. Израильдиң шериг-агаар күштериниң самолёттары Набатияга ракета-бомба согуушкуннары таварыштырарын бодап турар. Соолгу хүннерде израиль номандылал чери Ливаниң тайбынны детинир талазы-биле араб чурттар аразының күштериниң сирия шериглер турар Бекаа цыныаазының кавызынче немелде күштерин база дагыы октап киргеи. Аар боолар-биле чергелештир олче кыжыы үеде солдаттар болгаш офицерлер чурттадыр чыыр эптээр казармаларны чедирип турар. Ол болза эжелекчилерниң ливан черге ам-даа артып калыр бодалдыының дугайын дереечилеп турар.

Ливан черден агрессорларны шериглерин бүрүн болгаш чугаа чокка үндүре бээрин КНО-нуң Кол Ассамблеязының индириниден чүве чугаалап тура диван премьер-министр Караме негээн. Ливаниың чонуу эжелеттирген байдалга турарын күзеевес болгаш халдакчыларга удур туржур бодунуң чаргын болбас эргелиг эчизинге чедир ажыглаар апаар деп, ол онзалап демдеглээн.

Эжелекчилерге удур чепсектиг демиселдиң эгелээнинин ийи чыл оон чурт чоокта чаа демдеглээн. Удурланышкынының ливан патриотчу фронтузу ол үеник дургузунда ийи муң чыгам даймычы операцияларны эрттирген. Ол фронтуну тургузарының инициаторларының бирээзи Ливан компартия болган. Эжелекчилерниң танкыларын болгаш бронетранспортёрларын үзүткап, гранаттар болгаш автоматтардан боолаашкыннар израиль хайгыылчы шериглерни сандан үндүрүп турар. Улам-на хой санныг израиль солдаттар Ливаниың Мурнуу чүгүнүн тейлериниң аразына боттарынын өлүүнү тып ан турарлар. Агрессорлар узамдык даймы чоруда бергеш, бергедээшкинге таваржы бергеи. Аар-берге чидиргелерге таварышкаш, израиль хартаачылар байдалдан үштүнүп үнериниң аргазын дилээр ужурга таварышкан, мнчалзажок эжелекчи тогдунуушкынын

УТТУНДУРБАС УЖУРАЖЫЫШКЫН

МОСКВА, ССР Эвилелиниң Күрүнеңиң Ленин орденниг үлегерлиг Биче театрыныңартистериниң «Биче театр — фронтуга» деп алдар-сураглыг эскадрильязының ужудукчулары-биле Улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатканы юбилейлиг ужуражыышкыны Бүгү-россияның театр ниитилелинге болган.

Биче театрың музейинде делгээн дыка хөй янзы-бүрү чүүлдериң аразында оизагай делгикр — «Як-9» шүүргедекчи самолёттуң македи бар. Ооң чалгынында: «Биче театр —фронтуга» деп бижип каан. Ол 40 чылдар мурнунда болуушкуннарны сагындырып кээр.

...Химки, Захарково аэродром, 1944 чылдың июнь 8-тиң хүнү. Ужудуп үнер шөд дилиндээнде чап-чаа 12 шүүргедекчи самолёттар чыскаалдыр турупкан. Оларның шуптузунда «Биче театр — фронтуга» деп бижип каан. Ол хүн аная театрның актёрлары А. Яблочкина, Е. Турчанинова, В. Пашенная, М. Царёв, Е. Гоголева... олар чеде берген. Олар Биче театрның артистериниң хуулда акша-хөрецгизи-биле чалгынныг машиналарны 909 дугаар ужар чүүл полугунга дамчыдып бергеннер.

«Биче театр — фронтуга» дээр ужар чүүл эскадрильязы 949 дайынчы ужудуушкуннарны кылып, фашистиг он-он танкыларны, демир-орук составтарын, угер-бооларны узуткаан.

Дайынның баштайгы хүнеринде-ле бистиң чуртка Төрөөн чуртту камгалаарының фондузун тургузары дээш масалыг шимчээшкин өгелээн. Чурттуң ажылчы чоннары дайынны ажар тиилелгеге боттарының шыдаар-ла үлүүн киириштиреринче чүткүп турганнар. Он-он танк колонналарын, ужар чүүл эскадрильяларын эки тура-биле берген акша-хөрөнгү-биле тургускан.

ССР Эвилелиниң Күрүнеңиң үлегерлиг Биче театрының артистери совет дайынчылар-биле ол үеден бээр, үр үениң иштинде харылзалып келген.

Бүгү-россияның театр ниитилелинге болган байырлыг хуралга ССРЭ-ниң улустуң артизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларының ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге шефтээшкининиң Тип комиссиязының даргазы Е. Н. Гоголева болгаш ССРЭ-ниң улустуң артизи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. И. Царёв олар театр коллективиниң В. И. Ленин аттыг Шериг-политиктиг академия-биле шеф ажылының дугайында керээге ат салганнар.

Чаагай чаңчылдар уламчылавышаан.

Үстүнде чурукта: Бүгү-россиянның театр ниитилелинге ужуражыышкын үеэзинде. Мурнуку одуругда—Е. Н. Гоголева «Биче театр — фронтуга» эскадрилья командириниң ораавачызы чораан А. А. Батизат-биле (солагай талада ийи дугаарында) чугаалажып тур. Адаанда чурукта: Химки хоорай Захарково аэродром. Биче театрның артистериниң «Биче театр — фронтуга» эскадрильяның самолёттарын алыр дээш келген шериг удуртучуларны уткып турганы. 1944 чылдың июнь. (Биче театрның музейиниң чурук фондузундан алган).

В. СОБОЛЕВТИЦ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

САЛОНИКИ—ШЫДЫРААН НАЙЫСЫЛАЛЫ АПАРГАН

АФИНЫ. (СЭТА). Делегейниң үш дакпыр чемпиону Майя Чибурданидзе биле эң шыырак грек шыдыраачы Спирос Скембрис олар делегейниң шыдыраа олимпиадазынга шынчы демиселге ак сеткилдиг киржир дугайында дацтыракты ооң бүгү киржикчилериниң мурнундан берген. Ол дээрге шыдыраачыларның Грециянның ийиги черде турун турар улуг хоорайында— Салоникиде ажыттынган команда аайы-биле эң улуг маргылдаазының ажыдымышкынына болган. Эр улустуң 26-гы, хөрээженнериң 11-ги бөө маргылдааларында эң хөй — 98 болгаш 52 команда киржиманда аайы-биле чемпионалыныр херечилери болган. Оны ажыттынган деп байырлыг байдалга чарлаан.

Олимпиаданың ажыдымышкынының үеэзинде Спорт орудузунга эрте-бурунгу Олимпийден «тайбың маныны» киржикчилериниң эккелгени олимпа будуун эккеп тургускан.

6 мүн көрүкчүлер делегейниң шыдыраа талазы-биле колегеш.

Олимпиаданың ажыдымышкынының үеэзинде Спорт орудузунга эрте-бурунгу Олимпийден «тайбың маныны» киржикчилериниң эккелгени олимпа будуун эккеп тургускан.

6 мүн көрүкчүлер делегейниң шыдыраа талазы-биле колегеш.

«Канчап эскербээнил?» деп материалга хамаарыштыр

ТООМЧА ЧОК ХӨӨНДЕН

Кижи сеткили хөнзиг чүвеге өөрүүр, өөгенчиг таварылгадан хомудап, ыстай бээр. Кижиниң сеткил-хөөнүүге дээр, ону «балыглаар», ону аартып чыргадыры кончуг бак чорук. Чамдыкта тоомча чок хөөнүүн уржуудан ханы истиг бак чүүлдер-даа болу бээр. Орус улустуң чугаалап турары-биле алырга, тоомча чок чорук үүлгедигге чүүлдеш дижир.

Хөөремик кижи-дир деп бодай бербенер. Мен мацаа «Шын» солунга сентябрь 21-де парлаттынган «Канчап эскербээнил?» деп материалды ончаваш, бодумнуң бодалымны илередикселим.

Сут-Хөл районнуң бир школазынга доозукчулар кежээзинге болган таварылга. Доозукчу уруг Ондарга байырлалдыг кежээ ооң сеткилин хөмүртүн, калган авазын чоктап сактыр, карак чажы төгеринге чедирген. Улуг кижилериң чүвени тоомча чок көөр хөөнүүдеи шак ындыг эпчок байдал үнүп келген. А башнылар, ада-иелер комитеди кайнаар көрүп турганы, ону кижи кайгаар. Школачы ооллар, кыстарның уттундурбас өөрүшкүлүг кежээзин кандыг-бир кижилериң бодап алганы-биле бөлүп-селип сөөрүшкиннери-биле «ыластаан» дерзе чүл? Оон өске чер, чогумчалыг ує тывылбаан бе?

Бодум база хөй уругларның иези, башкы кижи мен. Доозукчу өскүс уругнуң сеткилин хомудатканынга кижи баары ажыыр. Бистиң бо үеде ажытөл дугайында, ыланчыг өскүс уруг-дарыг дээш сагыш салыышкын кайда-даа улуг болгай. Олар дээш күрүне онза сагыш салын. Бүгү талазы-биле дүзалажып өстүрүп, өөредип турар болгай. Ондар база ооң ачызында школаны эки доозун алган-дыр.

Шагда турганынга бодаарга, бо үе магалыг-дыр. Кижилериң материалдыг болгаш культурлуг деңнели, бедээн. Ажы-төлү школа доозарга, ада-иезин база оларның өөрүшкүзүн деңге үлежип турар болгай.

Ондар, бир талазында, ада-иелериг эш-өөрүнүң каас-шинник кеттиргенин, оларның өөрүшкү-хөглүүн көргеш, авазын сактып, иштинде болу мунгараан. Өске талазында, кежээге чаладып келгеннериң чамдыкы доозукчу уруг-дарыга белек сөңнеп турун бээрге, аная эпчок болу берген. Ол белек-селекке адаргаваан, харын сеткил-сагыжын база катаа контарлып келгеи-дир.

Уруг-дарыг доозарга, школага болган кежээге белек тыпсырын болдурбас болза эки. А харын өг-бүлезинге доозукчуга байыр чедирип, бичии тураскаал белекчигешти берип-даа болбайн аан. Чамдык улус доозукчу уругларына улуг өртектиг, хөй белек берип турары окта шын эвес. Уругларкижизидилгезинге ол эки салдар чедирбес. Харын ажылдаарын бодавас, азырадыкчы хөөнүг, алыксак-чиксек кижилер оон үнүп кээн чадавас.

Ондарның сеткил-сагыжын ол кежээ эш-өөрү, башкылары канчап эскербээн ирги? Азы билип турза-даа, тоомча чок эрттирикпеи ол бе?! Кижи кижиге эш, өцүк болгай. «Чангызы — шуптузу дээш, шуптузу—чангызы дээш» деп принципти канчап черле уттур дөп.

Сөөлгү үеде чамдык улус доозукчу уруг-дарынга улуг өртектиг хөй белек садар алы уруглары: «Мен доозарымга, оны-мону ыыап-ла садын бээр сеен» деп негээр аанныг хөөнүер тыптын турар. Оны ада-иелер таарыштыр көөр болза эки. Эртем-биилиг чедип алыры үениң өстелдеги, кижиниг болунга керектиг чүүл ышкажыл.

Чогум мээң ажылдап турар школамда доозукчулар кежээзинге ада-иелер белек тыпсын турганын көрбээн мен. Школадан ооң-зеттер азы бичии тураскаал белекчигешти берип-даа болбайн аан. Чамдык улус доозукчу уругларына улуг өртектиг, хөй белек берип турары окта шын эвес. Уругларкижизидилгезинге ол эки салдар чедирбес. Харын ажылдаарын бодавас, азырадыкчы хөөнүг, алыксак-чиксек кижилер оон үнүп кээн чадавас.

Ондарның сеткил-сагыжын ол кежээ эш-өөрү, башкылары канчап эскербээн ирги? Азы билип турза-даа, тоомча чок эрттирикпеи ол бе?! Кижи кижиге эш, өцүк болгай. «Чангызы — шуптузу дээш, шуптузу—чангызы дээш» деп принципти канчап черле уттур дөп.

Сөөлгү үеде чамдык улус доозукчу уруг-дарынга улуг өртектиг хөй белек садар алы уруглары: «Мен доозарымга, оны-мону ыыап-ла садын бээр сеен» деп негээр аанныг хөөнүер тыптын турар. Оны ада-иелер таарыштыр көөр болза эки

АРЫГ КИЖИ БОЛГАШ ЭМЧИ

Бир-тээ, ындыг тема болганда, аарыг кижиниң ролюн канчар ажыглавас деп? Чымчак сыртыкчыгаш кырынга холумну салып бердим. Доктор Чинь Ван Ми үш салаазы-биле судалымга дээп алды. Бир минута, үш, беш... «Ам ооке холунарны берип көрүнер...» Диагноз тургузар талазы-биле чөөн чүк илбилээшкин.

Аңгы-аңгы эмчилерге шак ынчаар-ла катаптаттынып турду, оон соонда түнелдерни дыннаар турдум. Бир эвес ындыг эвес болур болза, буруудатпайн көөр силер дээн уткалыг сестер-биле ындыг түнел чугаалар өгелээр. Ынчаарга илергей чазыларга таварышпаан мен. «Аалымга» турумда, карактар адаанын селегер черлерин бүүректе арынын демдээ деп каразывайн баар эмчи ховар турган. Хынаттырган мен, анаа болган деп тайылбырлаар турдум. Вьетнамга баарымга, ол «сыырткышка» кым-даа алыспаан. Ындыг болза-даа бистин эмчилеривистин «төрүмелиннери ындыг болган, чүүн-биле-даа дуза көргүстүмес чүве-дир» дижип турганы бир аарышкыны доваан-на илередип каапнар. Доктор Чан Ван Бинь дузалаайн деп саналдаан: «Канчаар эткенин чүс хонгаанда бижиир силер». Үези келирге, көргей-ле бис.

Элдепсинериче болганчокла чыгаар турдулар. Солагай сен бе, аай сеп бе?—деп хенертен айтыргылаар. Кижиниң холдарындан ол канчап бил-

(Эгези № 266 «Шында»).

Вьетнамның улусчу эмчилеринге чорааным

ЧӨӨН ЧҮК МЕДИЦИНАЗЫ

динмес чүве боор кылдыр бодандыра бээр. Чаңгыс уруглуг-дур силер, ол болза улгады берген оол кижи-дир-даа дээрлер, кадайымның характеринден дугайын-даа чугаалай бээрлер. Элдептиг-ле, черле шыныы чугаалааш турарлар! Эмчиниң чанында мен бе азы төлгечиниң мурнунда мен бе дээн база бодандыра бээр. Кадыкшыл айтырыындан ырак болгу дег ындыг чүвелериин оларга херээ чүл? Бүүреннериг болзуп дээш бе? Азы черле херектиг болганы ол бе?

Чөөн чүк диагностиказы — бөдүүн болгашнарын чүвелериниң кайгамчыктыг холуксаазы. Аш ижин-биле кайнаар-даа маңнаан херээ чок. Анализтер эрткен херээ чок. Рентген херек чок. Зонд ажырган херээ чок, чугай ишкен херээ чок. Кандыг-даа чүвениң херээ чок.

Эмчиге көргүзер керек, чүгле ол-ла. Ындыг болза-даа нарын чүвелер чогум-на эм эгелээр.

Чөөн чүк диагностиказы үш бөлүк шинчилелге чидезилеттинин тургустунар. Бирээде, эмчи аарыг кижиниң даштыкы байдалын кончуг хынамчалыг шинчилээр. Арынны кичээнгейлиг көөр: хавакты, капактарны, думчукту, чаактарны, кулактарны, эриннерни, сегелди... Кижиниң даштыкы байдалынын, ылангыя карактарның, кайы хире хөй чүвени чугаалап берип турарын тайылбырлап бээрге, бүзүрээри безин берге. Бистиинде кижиниң арын сеткилдиң көрүнүүр деп чугаалажыр, а доктор Нгуен Тай Тхунуу-биле ол—кадыкшылдың көрүнүү.

Нааде, судал. Сураглыг хошимин эмчи, 82 харлыг Дынь Нинь бодунуң «Мен судалды шинчилеп турар мен» деп номун белекке берди. Белек дээш четтирдим, ынчаарга вьетнам дыт кырында ийи чүс бежен арынны кым болулдуруп бээрил? Чүүн дугайында чугаа чоруп турарын ийи сөс-биле билип ап болур ирги бе? «Чүүн дугайында? — дээш ол олудундан ангарлы бер чазып, сириейнип, каттырды.— Судал дугайында... ийи сөс-биле... ха-ха-ха». Оон соонда чугаалап эгеледи. Салаалары-биле солагай холду мынчаар туткаш, бир салаазы-биле чүректи, ийигизи-биле баарны, үшкүзү-биле бүүректи, оң холдан өкпени, кодуну, бүүректи бирээзин ол дыцнаар. «Судал дамчыштыр оргун бүрүзүүн болгаш бүгү органнарның ниитте ажылын шинчилеп болур». Кайгамчыктыг эскерилчел чорук. «Теория өзүгаар иштелиишкинин бир хонганда дыннап билип ап болур, судалга чаа амыдырал тыптып келир. А практика талазы-биле? Бир ай болган соонда, ол дыннап каар, ийи ай болганда, оол уруг бе, кыс уруг бе дээрзин тодаралыштар. Алды ай болганда, ылаптыг диагностиканы тургуза бээр. Ылаптыг че? «А чүл?» Чанында турып турар оон кеми бодунун үш уругларының түс бүрүзүнүн кым болуп төрүттүүнүн келирин, беш ай ижиниг тургаш, боду-ла шын чугаалан тургаш.

Адактың сөөлүнде, үште, аарыг кижи-биле беседа. Аарыг дугайында беседалажыры чугаажок. Оон ангыда, оон бүгү амыдыралының дугайында чугаалажыры база албан: бажыында, ажылында байдалдар кандыгыл, материалдыг байдалдары, төрел харылзаалары, салым-чолунда болгаш долгандыр турар кижилериде өскерилгелер. Сагыш-сеткил байдалынга хамааржыр бүгү түүлдериин дугайында хынамчалыг чугаалажыр. Эмчиге хөй-ле чүве биллинген тудум эки болур деп санаан турар. «Артык» болбас.

Бир кижиниң хүлээп алыры 1-1,5 шак үргүлүүлээр. Ол дугайын он шаа эмчилерден ылаптан айтыргыладым. Хаттың чаңгыс: бир хүнде дөрт-беш кижи хүлээп алыр. Чүге оон хөй эвезил? «Шак тене бээр-дир» (Чинь Ван Ми). «Күженишкин улуг, баш туруптар-дыр» (Чинь Ван Бинь). Дөрт-беш кижиниң соонда бе? А бир эвес улус маңнап турар болза, оочур бар болза? «Даарта удамчылаар аппар, мичавмас болза медицина эвес болу бээр.

Чөөн чүк диагностиказы «бистиниңден эки» деп чугаалаар дивейн-дир мен. Ындыг чүвелерни деннеп болур бе дээрзин билбес мен. Мен чүвениң чаңгыс талазын, чөөн чүк диагностиказының копчуг улуг чанчылдыын, дуржулгалын болгаш артык шыныарлыг талазын өжегээр ап турар мен.

Ындыг чүвеге өөренип алыры күрүмүүт дажыллашкын эвес.

Оа дээрге кагыш ховаңгыр чорук-тур, хүлээп алышкынга кедип келген кижиге эмчиниң кичээнгейи-дир. Чүгле аарыг кижиге эвес, анаа-ла кижиге.

Чөөн чүк медициназының теориязында кижи микрокосмиктиг бүдүн болуушкун кылдыр көрдүүп турар. Кадыкшыл болза иштики болгаш даштыкы харылзаалардың турум байдалы, хамыктын мурнунда «ам» болгаш «эво» деп өгелериниң турум байдалы кылдыр билдиннип турар, ол болза европейжи билиишкин-биле «кадар болгаш казыыр», «позитив болгаш негатив» дээн черелиг удурланышкактар кылдыр тайылбырлаттынар. Кижиден аарыг хоора көрдүнмейн турар.

Диагноз аңгы-аңгы таварылгаларда бир аай болгаш бистерге шала эдептиг формулировкалар кылдыр дыннаалыр, чижээ, «шыктаашкын» азы «багай сырын каккан». Ынчаарга шак ындыг чаңгыс аай түнелдер кылдынза-даа, аарыг кижилерге бир дөмей эмнээшкин доктаатпас.

Бир эмнелгениң аптеказын сонуурдан көөр аргалыг болган мен. Хелемечи-биле кады хөй эвес рецептилерни ылгай каап көрдүвүс (олар тускай доктаатты-ган майыктыг, ында диагноз база бижиттинген турар). «Шыктаашкын» деп каан рецептилер он бир, а оларның аразында айтып каан эмциниң составы дөмейлежип турар рецептилер чок болду.

Белен эмнер ажыглаары улусчу медицинага түүлдешпес болуп турары илдеп. Хөй-ле таварылгада дазылдарны, чөвүрээлерни, чечектерни, каттарны ажыглап турар. Эмчи оларны холуп бээр, аарыг кижиниң оон ап турар чүвези—колдуунда полуфабрикат, анаа тускай инструкция бээр. Чижээ, «алды чүс грамм хире суг кутказ, суг 200 грамм арткыже бичин отка хайындырар». «Чүге ындыгы? Анаа-ла фармакология бүдүрүлгезиниң кошкак хөгжүлдези бе? Чамдык талазы-биле ындыг болза болуп турар. Ынчаарга чүгле ол эвес.

Национал медицина институтунуң директору доктор Хоанг Бау Тяунуң тайылбырлап турары: чамдык белен эмнерни ажыглап турар; оларны колдуунда-ла дүрген дузага хереглээри (чижээ, хан доктаадыр эмнерни) азы «өске эмнериң дээжин быжыглаарына хереглээри көрдүгнеп». А ниитиин-биле алырга, национал медицинаның эмнерин туугай «хереглелге» барык-ла белеткевейн турар, а чүгле эмнээр ужурлуг кижизиге кылып берип турар.

Европа медицинаны сайзырангай специализация-биле суурагып турар. Бистин менге эвес мага-бодувуста тускай институттарның болгаш клиникаларның шинчилеевейн турары хензиг-даа кезек артпаан хире. Чөөн чүк медициназында специализация барык-ла чок. Чок-ла болза эмчи «өөбүлениң» ийи-бир рецептизи-биле кижилерни эмнеп турар, чок-ла болза эмчи бүрүн болбаазын эмчи болуп, бүгү-ле аарыглардан эмнеп, кижиниң бүгү тургузуунче кичээнгей салып турар. А ынчаарга бүдүн кижиже кичээнгей салыышкынын амгы медицинаның хызыы специализациязы-биле канчаар холбаштырып дүштүрери — ол дээрге улуг болгаш шынгыы айтырыг болуп артып каар боор.

В. МОЕВ.

(Уланчылыг).

ТВ

НОЯБРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — «Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 10.45 — «Аян-чоруткучулар клуву». 11.45 — Концерт. 12.15—12.20 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Бош чыл—кижи бүрүзүнүң херээ». 15.05 — Совет чуруулга уран чүүлү. 15.50 —Бистиң корреспондентилериваа чугаалары. 16.20 —«Концерт залында—школачылар». 17.20 — «Кижи — чер кырының эзени». 18.20 — Мультфильм. 18.30— Эртем-нептереллиг фильм. 18.45 —Бөгүн демгейде. 19.00 —ССРЭ-ниң 1984 чылда ниитилел эртемнериниң талазыбиле Күрүне шаңналдарынын лауреаттары. 19.15—К. Дебоссиниң роялыга сюита. 19.40 —«Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы. 21.00 —«Ye». 21.30 —Болгар эстрада артистериниң концерти. 22.05—Док. телефильм. 23.00—01.50— Футболга ССРЭ чемпионалы. «Зенит»—«Металлист». 22.45— Бөгүн делегейде.

ИППИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Ниитилел дугайында билиг. 10-ку класс. 9.05; 13.10 — Немец дыл. Өөредиргениң 1-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. 2-ги дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. РСДРП-ниң II съездизи. 11.05 — Аваа школазы. 12.10 — Музыка. 3-кү класс. ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 2-ги дамчыдылга. 12.40 — Ниити биология. 13.40 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы П. Г. Лозинскиниң дугайында телеочерк. 14.30 — XIX векти орус уран чүүлү. Павел Федотов. 15.10—15.15 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер. 18.15 —Концерт.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —«Реформаның оруктарында» деп дамчыдылга. 18.55 —Делегейде болуушкунар допчулары. 19.05 — Киножурнал. 19.15 —«Азия төвү». Абаканның телестудиязының дамчыдылгазы. Телемедээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг улуглар, чаштар!». 20.15 — «Дем каттыгымыгыкыы». 20.45 —Улустуң адаптары. 21.00 —«Ye» 21.30—23.10 — «В 26-го не стрелять». Уран-чечен фильм.

Өскээр

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаңр. Мурнуу-барын чүктен хаттың дүргени секундада 5-10 метр.

Дүне 25-30 градус соок болур. Хүндүс 18-23 градус, чамдык черлерге 10-15 градус соор.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас, Мурнуу-барын чүктен хаттың дүргени секундада 5-10 метр. Дүне 21-23 градус, хүндүс 13-15 градус соок болур.

Магазиннерге садыгжыларны, кассирлерни, бараан савалакчыларын, ажылчыларны, чүк чудуруукчуларын, экспедиторларны (бараан чорудар ажылдакчыларны), № 9 магазинге поварны, садыг черинин аппарадынын хүлээп алышкын өрээлинге машинакчыны Кызылдың үш-чем садыы ажылче чалап турар.

Школа-магазиниң 6 ай хуусаалыг курстарынга өөренгиччилерни база хүлээп ап турар. Киргеллер 1985 чылдың январь 1-де эгелээр.

Садыг черинин адрезин: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчу, бажың № 29 кабинет № 7, телефону 2-54-36.

Редакциниң орлакчызы К. К. САТ.

КИНО

НОЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Берег» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Без вести пропавший» 9.20, 13.10; 19.00, **«Айболит-66»** 11.10, **Киноклуб «Подросток и закон»** 15.00, **«Блистающий мир»** 17.05, 20.50 шактарда.

«КАА-Хем»: «Берег» (2 сериялыг) 14.30, 17.20, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «След сокола» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Машина садып алыкчыларынга

«Нива» маркалыг 10 муң 300 рубль өртектиг автомашинаны Кызылдың үлетпүр бараннар садыы эзлчег чоокка сайгарып турар. Садып алыр кижи ол машинаны Тальятти хоорайдан боду чедип алыр.

Автомашинаны садып алырын күзээннер Кызылдың үлетпүр бараннар садыының салыг кылдызынге келирин чалап турар.

Адрези: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчу, бажың № 29, эртенгиниң 9 шактан кежээкиниң 18 шакка чедир.

1933 чылдан бээр СЭКП кежигүү, персоналдыг пенсионер

Михаил Надынович ЕНЗАКТЫҢ

хенертен мөгээнин СЭКП Тес-Хем райкому, улус депутаттарының район Советиниң күүскому дыннадып, оон төрелдериниге болгаш чоок кижилериниге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Редакциниң адрези: 667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылзалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27 информация кылдызының 2-20-60 культура кылдызының 2-23-54, кедээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солуп келбей барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2084.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитетиниң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01114.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 268 (12658) | 1984 чылдың ноябрь 22, четверг | 1925 чылда чүдезилеттинген | Өртээ 3 көп.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Ноябрь 19-та РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы болган. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге холбаштыр аъш-чем фондузун доктаамал улгаттырар сорулга-билле РСФСР-ге мелиорацияны хөгжүдериниң, мелиорастаан черлерни ажыглаарының ажыктыын бедидериниң үр хуусаалыг программазының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Хуралга РСФСР-ниң 1985 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш РСФСР-ниң 1985 чылда Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып көрген.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң 1985 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдериниң талазы-биле СЭКП ТК-ның доктаалын, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң чугаазында айтыышкынларын база түңнелдерин долузу-биле, бүрүн чүүлдүг деп көрген, чайгылыш чок удуртулга кылдыр хүлээп ап, күүседирин шиитпирлээн, оларны РСФСР-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, автономдуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының Советтериниң күүсөмнеринге республиканың улам ыдык экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин хандырар талазы-биле боттарының ажыл-чорудулгазының үндезин болдурарын даалаан.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көрген чүүлдерни барымдаалаан, РСФСР-ниң 1985 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң төлевилелдерин холдуунда чүүлдүг деп көрген болгаш айытыгын төлевилелдерни республиканың Дээди Совединиң үеликтиг сессиязынга чугаалажып көөр-биле кижирер дугайында шиитпирин хүлээп алган.

(СЭТА).

КЫШТАГЛААШКЫН БОЛГАШ СОВЕТТЕР

Мая ажылында хаара туттунган бүгү ишчилерге чымыштыг үе келген. Ниитиниң малын хүр кыш ажырары-биле чергелештир малдың чаш төлүн менди алыр дээш демисел ам эгедээр.

Республиканың көдээ ишчилери ол шылгалданы чыл бүрүде ниитизи-биле багай эвес эртип келген. Беш чылдың эрткен үш чылында эът бүдүрүүшкүнү мурнуку беш чылдың ол үезинден 9,3 хуу, сүт—5,5 хуу, чуурга —барын ийи катап өскен. Хойнуң, өшкүнүң болгаш чылгының баш саны немешкен.

Бо дээрге Тываның чүс-чүс малчыннарының, он-он көдээ ажыл-агый специалистериниң, партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының өске-даа ишчилериң шудургу күш-ажылының түңнели болур. Республиканың аъш-чем программазын күүседиринге төлептиг салыышкынны киирген ажыл-ишчилериң саны хөй.

Кошкак белеткенген ажыл-агыйлардан кыштың негелдези улуг. Малга чем чедир белеткевээн, камаа-хораазын чылыглап албаан коданнарның кышты чедиишкинниг эрттирери берге.

Кыштаглаашкын үезинде чогуур организастыг хемчеглерни алыры Совет органнардан негеттинип турар. Бо үеде район болгаш көдээ Советтериниң сессияларында мал кыштаглаашкынының дугайында айтырыгларны чугаалажыр, эрткен чылдарда болгулаан четпестерни чайладырының хемчеглерин алыр. Ам болур сессияларга болгаш күүскомнар хуралдарынга чугааны көдээ ажыл-агыйда болгаш агроүлетпүр комплекстеринде шиитпирлеттинмээн айтырыглар-биле холбаштыр чорудары, четпестерни аңаа анализтээри чугула. Ылаңгыя эрткен кыжын малдың өлүп хораар чоруу хөй болган. Таңды, Улуг-Хем, Кызыл районнарда чер-чер Советтериниң шиитпирлээр сорулгалары хөй.

Малчыннарның бүгү тала-биле хандырылгазы Советтериниң контролюндан дүшпес ужурлуг. Эрткен чылдарның практиказындан база редакцияга келген чагаалардан көөрге, чамдык районнарның ажыл-агыйларында малчыннарга, фермаларга болгаш турлагларга автомагазиннер, эмчилер, специалистер ховар баргыдаан болур. Келге-даа садыгда бараан чок, эмчилерде эм ховар, тускай эртемниглерде тодаргай шиитпир чок чоруктар база тургулаан.

Мал кыштагладыышкынының үезинде Советтериниң ажыгына улуг дуза көргүзер күш — фермаларга болгаш турлагларга тургузар депутаттар бөлүктери болгаш постулар. Аңаа даянып ажылдаан черлерге ажыл бедик түңнелдерлиг болуп келген. Чижээ, эрткен чылын Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң Хүт салбырында механизатор О. Аңчы удурткан депутат бөлүү бодунуң мурнунга салган сорулгазын чедиишкинниг күүседкен. Кыштаглаашкын үезинде салбырга эргежок чугула үүлдер-биле хандырылга үзүктелирге, ажыл-агыйга бергелер тургустунуп келирге, бирги эзелчегге постунуң кежигүннери дүвүреп үнер.

Үүгле мал кыштагладыышкыны эвес, өске-даа сезоннуг үелерде депутат постулары болгаш бөлүктерин берге участоктарга бирги эзелчегге тургузар чаагай чаңчыл Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлык, Улуг-Хемде Хайыракан көдээ Советтерде бар.

Кышкы кампания үезинде малчыннарны кижи күжү-биле хандырар ажылга Советтер база хажыызынга артпас ужурлуг. Ылаңгыя төрүүр коданнарда малчыннарга дузалакчыларны, сакманчыларны быжыглаары дээш ажылды депутаттарның, улусчу контроль бөлүктериниң, депутаттар постуларының киржилгези-биле хайгааралга алыр херек. Бир эвес кайы-бир бригадада, фермада ол ажыл «аскап», ону ыры-биле көрүп турар болза, ажыл-агыйның удуртучуларындан, специалистерден негелдени күштелдирер. Чугула кампания үезинде чаңгыс безин ажылчын күштүң үнези улуг дээрзин утпас херек. Ылаңгыя мал ооладаашкынының үезинде чаңгыс безин сакманщиктиң салыышкыны кайы хире ийик?

Малды менди тургузар, ооң продуктулуг чоруун бедидер, чаш төлду бүрүн камгалап алыр дээш демиселге организассалыг ажылдар улуг рольду ойнаар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, эш К. У. Черненконуң айтыышкыннарында киргген түңнелдерни болгаш сорулгаларны чедиишкинниг күүседир дээш масса-политиктиг ажылга совет ажылдакчы, депутат бүрүзү идепкейлиг киржир ужурлуг. Тус-тус кижилер, улуг болгаш биче коллективтер аразынга социалистиг чарышты организастаарынга идепкейлиг киришпишаан, депутат малчыннар, специалистер ооң мурнуку одуруун эзлээр херек. Ылаңгыя кижиниң хууда үлегери аажок улуг ужурдузалыг дээрзин уттуп болбас. Ол дээрге эрге-чагырга органының мораль-политиктиг нурлавыры-дыр. Эки үлегерчижекти ажыглап тура, Совет күш-ажылчы коллективтерге, кижилериң сеткил-хөөнүнге салдарны чедирип болур. Мурнуку чылларда республиканың ажыл-агыйларында көдээ, район Советтериниң чамдык депутаттары депутат эвес малчыннардан куду көргүзүглүг тургулаан таварылгалар база бар. Келир кыжын ындыг чорукту болдурбас херек.

Будүүрүлгечи бедик көргүзүглерни чедип алырынга Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлунуң долу ажыглалы улуг идигни бээр. Медерелдиг сагылга-чурум болгаш бедик организастыг чорук, коллектив кежигүннериниң инициативазы болгаш идепкейлии дээш ук хоойлунуң негелдезин чер бүрүзүнге нептередири чугула. Аңаа үндезилээш, күрүненик, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының хемчеглерин ажылдап кылыр. Мал бажының хорап, ооң чаш төлүнүң четче алдынмайн турарының бир кол чылдагааны — күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдып, ажылга халаажыракгай, харыысалга чок чорукту болдуруп турар чоруктарда дээрзин утпас херек. Чамдык малчыннарның талазындан ол чугула кампания үезинде арагалаар, малын эзи салыр чоруктар бары чажыт эвес. Мындыг четпестерни болдурбазы-биле көдээ ажыл-агыйда хаара туттунган кижи бүрүзүнүң эз-харыысалгазын бедидери Советтерден кол негелде болур.

Көдээ черде күрүне эрге-чагыргазының орган бүрүзү малчыннарның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш бо хүннерден эгелеп онзагай сагыш салыр ужурлуг. Бо ажылды эки эгелээн, чедиишкинниг уламчылап турар, малчыннарга автомагазин, амыдырал хандырылга албаны, көжер кино, бот-тывынгыр артистер болгаш агитбригадалар аалдап келир черлерде күш-ажылдың түңнели чедиишкинниг болур дээрзин амыдырал бадыткаан. Мал ажылында ишчилериң негелде-хереглелдериниге дынгыр чорук, чарыш тиилекчилерин бүгүдеге чарлап дынгадыры, моральдыг болгаш материалдыг шаңналдың янзы-бүрү аргаларын ажыглаары чедимчелиг ажылдың магадылалы-дыр.

ПАРТИЙЖИ КОНТРОЛЁРЛАРНЫҢ БЕДИК ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Ноябрь 19-20-де СЭКП Төп Комитединге эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, партия крайкомларының, обкомларының, округкомларының болгаш чамдык хооркомларының чанында партия комиссияларының даргаларының, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң политорганнарының чанында парткомиссияларның харыысалгалыг секретарьларының чөвүлел хуралы болган.

Партия болгаш күрүне сагылга-чурумун улам быжыглаар, коммунистиг моральды үрээр чорук-биле демиселди күштелдирер талазы-биле партийжи контроль органнарының ажылының практиказының болгаш сорулгаларының дугайында илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитединиң даргазы М. С. Соломенцев кылган.

Илеткелде партияның экономиктиг болгаш социал политиказының эң чугула айтырыглары, СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң салган сорулгалары, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң ажылдарында болгаш чүүлдериниде, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ССРЭ-ниң 1985 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин бадылаар дугайында айтырыгны чугаалашкан хуралынга ооң чугаазында айыттынган сорулгалар болгаш түңнелдер көргүстүнген.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларының хемчээлиниң улгатканы болгаш нарыыдааны кадларны шилиирин, хуваап тургузарын болгаш кижизидерин улам сайзырадырын, В. И. Ленинниң өөреткени ышкаш, партияның бүгү организакчы болгаш кижизидикчи ажылының чарыгбас кезин болур күүселдени контрольдап, хынаарын негеп турарын илеткелге демдеглээн.

СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитеди, эвилелдешкен республикаларының компартияларының ТК-ларының, партия крайкомларының, обкомларының, округкомларының, хооркомларының, райкомларының, райкомнар эргелиг партия комитеттериниң чанында партийжи комиссиялар күүселдени контрольдап, хынаарының талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар.

СЭКП-ниң Программазын болгаш Уставын, партия болгаш күрүне сагылга-чурумун чайгылыш чокка сагыырына, партияның болгаш чазактың айтыышкыннарын ыяап-ла күүседиринде контрольду тургузары оларның ажылының кол чүүлү апаргаан.

Амгы үеде контроль ажылы планга быжыы-биле үндезилеттинген. Партийжи комиссиялардың активи калбаргаан. Сөөлгү үеде чоруткан хыпалдаларның үезинде эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң, продукцияның шыпарын бедидериниң, иштики курлавырларны улам-на долузу-биле ажыглаарының, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын камналгалыг чарыгдаарының, планныг сагылга-чурумну болгаш керээлиг хүлээлелерни шыгыы сагыырының талазы-биле хемчеглерни үүгүлүг контрольдап келген.

Хүлээп алдынган шиитпирлериниң күүсеттинери дээш удуртукчу ажылдакчыларның харыысалгазын бедидериниң чугулазын демдеглээн. Олар контроль ажылынга дорт киржир ужурлуг.

Партийжи комиссиялардың ажылының дуржулгазын солуппкан. Оларның чамдыктарының ажылында четпестерни клереткен. СЭКП райкомларының болгаш хооркомларының чанында партийжи комиссиялардың составын быжыглаар талазы-биле саналдарны көргеп.

СЭКП Омск обкомунуң бирги секретары С. И. Манякин, Украинаның Компартиязының ТК-зының чанында партийжи контроль комиссиязының даргазы А. П. Ботвин, партийжи комиссиялар даргалары СЭКП Москва хооркомунуң чанында —К. С. Бучин, СЭКП Ленинград обкомунуң чанында—Г. Д. Смаглиенко, Белоруссияның Компартиязының ТК-зының чанында—И. М. Бут-Гусаим, Казахстанның Компартиязының ТК-зының чанында—А. К. Каликов, Азербайджанның Компартиязының Баку хооркомунуң чанында—А. А. Розов.Татар АССР-ниң СЭКП-ниң Пестречин райкомунуң чанында—Е. Ф. Павлычева, Москваның Ленинчи комсомол аттыг автозаводунуң парткомунуң чанында—Л. Д. Филиппова, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Кол политиктиг эргелединиң чанында парткомиссияның харыысалгалыг секретары В. И. Балакирев болгаш өскелер-даа чөвүлелде хуралга санал берип, чүве чугаалаан.

Партийжи контрольдуң ажылдакчылары организастыг, сагылга-чурумнуг болуп көрүктү улам шыңгыырадыр талалы-биле боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээринге бүгү хүүнүн, дуржулгазын болгаш билиин бээрин, ол бирги беш чылдың чедиишкиниг доозарынга төлептиг улуг киириштирерин чөвүлел хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга, эш К. У. Черненкога бүүрүткен.

Чөвүлел хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның, СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары, өске-даа төп организацияларның болгаш ведомстволарның, парлалга органнарының, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң улусчу контроль комитеттериниң төлөөлекчилери киришкеннер.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ИДЕПКЕЙНИ БЕДИДЕР

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде, ол Пленумга эш К. У. Черненконуң чугаазында айтыышкыннарга болгаш түңнелдерге дүүштүр профсоюлдар организацияларының сорулгаларын чүүтүү профсоюлдар активиниң ноябрь 20-де Москвага болган хуралынга чугаалажып көрген.

ВЦСПС-тиң секретары С. В. Козловтуң илеткелинде болган саналдарда бүгү профсоюлдар организацияларының эң чугула сорулгазы — СЭКП ТК-ның Пленумунуң хүлээп алганы черлерни мелиорастаарының үр хуусаалыг программазын күүседири, мелиорастаан шөлдерден бедик болгаш доктаамал дүжүүтү алыры, улус ажыл-агыйының планнарын күүседири дээш демиселче күш-ажылчы коллективтерни мөөңнээри болуурун демдеглээн.

Суггаттыг болгаш хургаткан черлерни эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаары дээш социалистиг чарышты организастаарын эжиждери профсоюлдарның бирги чергелиг херээ болуурун демдеглээн. Эң эки алыс түңнелдерни чедип алыры-биле күш-ажыл төлевириниң аккордшаңнал системазын, ботторулга-чарылганы калбаа-биле, мергежилдиг ажыглаары эргежок чугула. Мелиорастаан бүгү черлерни керээ өскүгаар ажылдаар коллективтерге быжыглаан турарын чедип алыр ужурлуг.

Мелиорация тудугларынга спорт эт-херекселдерин, кижилерниң дыштанырынга болгаш эмненирниге путёвкаларны, библиотекаларга номнарны чылдын-на немештир тускайлаар дугайында ВЦСПС-тиң шиитпирни хуралдың киржикчилери чүүлдүг деп хүлээп көрген.

Профсоюлдар активиниң хуралы 1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалашкан СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш К. У. Черненконуң программалыг айтыышкынларын иэзин-биле чүүлдүүзүнүп, күрүне планының даалгаларын күүседири, Ленинчи Коммунистиг партияның XXVII съездизин күш-ажылга бедик чедиишкиннер-биле утпууру дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржириниге СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кыйгырыын бүрүү-биле деткээн.

Профсоюлдар активиниң хуралынга ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев чүве чугаалаан.

Хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң килдизинин эргелекчизинин орадакчызы С. В. Засухин, ССРЭ-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министри Н. Ф. Васильев олар киришкен.

(СЭТА).

Кызылдың сүт заводунуң коллективи күш-ажылды организастаарын, технологияны сайзырадгайдарының күселі-биле күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап, планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ай, квартал санында ажыр күүседип турар. Заводтуң коллективи сөөлгү ийи чылда бригада керээзинин депшилгелиг аргазын ажыглап киирер талазы-биле шудургу ажылдап келген. Бригада аргазынче шилчиткен үш бригада будүүрүлгечи бедик көргүзүглерни чедип ап, ажылдың эчис түңнелдеринге кижи бүрүзүнүң идепкейлиг киржилгези дээш демиселди күштелдирген.

Чаа аргаже шилчээн коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чуруму ниитизи-биле экижээн, корум-чурум быжыккан. СЭКП Кызыл хооркомунуң кежигүнү Галина Дмитриевна Фадиенконуң удуртканы диетпродуктулар цехиниң коллективи заводта чарышка мурнакчы черни доктаамал ээлеп турар. Сүт, сливки, кефир, варенец будүүрүнүң он айларның планныг даалгаларын шуптузу ажыр күүсеттинген. Ол бригадада операторлар Софья Загородная, Валентина Попова, септекчилер Иван Вальтер, Александр Колодкин болгаш өскелер-даа ажылынга бедик харыысалганың үлегерин көргүзүп, бедик будүүрүкчүлүг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: мурнакчы бригаданың кежигүннери С. Загородная, В. Попова, И. Вальтер, А. Колодкин.

В. ПИВОВАРОВТУҢ фотозу.

НАЙЫРАЛ УЛАМ БЫЖЫГАР

МАР-ның тургустунганындан бээр 60 чыл болганынга турааскаткан совет-моол найырал айының программазында ужуражышкыннар болгаш найырал кежээлери, хөй ниитиниң чыыштары болгаш митингилери, концерттер, кино көрүлдеери болгаш делгелгелер кирип турар. Найырал айы бистиң чуртта ноябрь 20-де эгелээн.

Найырал айының айыттынган хемчеглериниге киржири-биле Москвада Тайбыының болгаш найырадың моол организацияларының кэтты жыышкынының база Моол-совет найырал ниитилелиниң (МСНН) МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ның секретары, МСНН-ниң Төп чөвүлелиниң президиумунуң даргазы Д. Гомбожавка баштаткан делегациязы чедип келген.

Совет кижилер акы-дуюма чурттун ажылчы чоннарының чедиишкиннериниге чоргаарланып турар дээрзин найырал айын ажыдары-биле холбаштыр Москвага болган байырлыг хуралга демдеглээн. Моол улустуң чаа ямыдырал дээш кызымаккай демиселиниң эзине эгезиндев бээр бистиң чуртувус ооң-биле кады туруп келген. Совет-моол харылзаалар өзулуг интернационалызмин, амгы талазы-биле эп-сеткил каттыштырылгазын көргүзүп турарын хуралга чүве чугаалаанар айтып турган.

Моол улус социализм тургузуушкунунга боттарының чедиишкиннерин Совет Эвилелиниң найырадың болгаш бүгү талалыг кады ажылдажыганың ачызы кылдыр көрүп турарын Д. Гомбожав чугаалаан.

Хуралга МАРН-ның ССРЭ-де элчини Ц. Гурбадам киришкен.

ЧАА ТЕХНИКА УЛАМ КӨВҮДЭЭР

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга эш К. У. Черненконуң көдээ ажылагийны амгы үениң сайзырагай техниказы-биле хандырар дугайында чугаазы бүгү көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының, ылангыя механизаторларның нэмг деткиишкинин алган. Мен база ол айтыышкынны улуг өөрүшкү-биле хүлээп алдым.

Көдээ ажыл-агый сөөлгү үеде дыка хөй чаа техниканы алган. Бистиң республиканың совхозтары дөрзүн хамгалаар техника-биле бүрүн хандыртынган. Күүлүг болгаш ажылдаарынга эптиг тракторлар улам-на көвүдеп турар. Сөөлгү чылдарда бедик будүүрүкчүлүг, даглыг черлерге таарышкан комбайнларны база алдывыс. Ындыг техника моол соңгаар улам көвүдээр. Ол бистерге, механизаторларга, коячуг чугула. Ам чаа техника-биле улам кызымак ажылдаар ужурлуг бис.

Д. ДАВАА,
Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтың механизатору.

Румын-совет найырал митингизи

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Питешти хоорайда автомобиль заводу — Румынияның мурнакчы будүүрүлгелериниң бирээзи. Ооң коллективи ноябрь 20-де СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий баштаан Румынияның Коммунистиг партиязының XIII съездизинин ажылында киржип турар СЭКП-ниң делегациязын чылыы-биле уткуп хүлээп алган.

Заводка румын-совет найырадың хөй кижилиг митингизи болган.

Митингге В. В. Щербицкий чүве чугаалаан.

Бистиң делегациязывыстың Бухаресте чорук-турааларының мурнунда СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко Румынияның коммунистериниге, бүгү ажылчы чоннарынга изиг байырны, чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуурун, румын өг-бүле бүрүзүнүге аас кежикти, чаагай чорукту күүзүнүн дамчыдарын дилээн деп, ол чугаалаан. Ол даалганы күүседири биске өөрүнчүүдүр.

Бистиң чурттарывыстың аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга совет болгаш румын улустарының үеде эки эрге-ажыктарынга таарымчалыг боолт турарын теогүнүн дуржулгазы бүүрелдин-биле хереглелип турар деп ,СЭКП-ниң делегациязының баштаны чугаалаан. Совет болгаш румын улустарының найыралы Румынияны бүрүүдүр хостаары болгаш фашистиг аг-шериги туюлунга чедир үзүткаары дээш ниити демиселге быжыгын каннаан. Румынияны хостаары дээш тулгуушкуннарга хөй-хөй муң совет дайынчылар боттарының хаанын төккен, оларның 70 муңу амы-тыныя берген.

Совет-румын найырал бурунгаар хогжүп турар. Ооң келир үези эки! Ол бо чылдың июнь айда Москвага эштер К. У. Черненко биле Н. Чаушескуунуң аразынга чугаалажышкыннар үезинде бадыткаттынган.

Ооң соонда В. В. Щербицкий СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин совет кижилериниң күүседип турарының дугайын, ажыл-агыйының, эртемниг болгаш культураның бүгү адырларынга СЕРЭ-ниң чедиишкиннериниң дугайын чугаалаан.

Амгы үеде чуртта партияның эзелчиг XXVII съездинге белеткел чоруп турар деп, ол чугаалаан. Ооң кол черин СЭКП Программазының чаа эдилгезин ажылдап кылыры болгаш ооң соонда чугаалажып көөрү эзлеп турар. Ол ышкаш дараазының беш чылында болган 2000 чылга чедир экономиктиг болгаш социал хөгжүлдүнүн ол съездге чугаалажыры-биле киирер Кол угланышкынларын ажылдап кылып турар.

Ооң соонда эш В. В. Щербицкий делегей байдалынга доктаагаш, ооң сөөлгү үеде ойна чидиглеңнинин демдеглээн. Ооң чылдаганы АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң политиказы боолт турар. Чогум-на олар делегейге тергиин-дээринче чүткүп, боо-чепсекти эйдере будүүрүп күштелдирип, космосту милитаризастаарын кабартып турарлар. Чогум-на олар коммунизмге удур «ыдыктыг походтуу» чарлаан болгаш социалистиг чурттардан канчап-даа турган, шериг-стратегиг күш талазы-биле ажыг чорукту өзеди алырын орадаажып турарлар.

Бистер делегейни боо-боттарынга удур бөлүглеешкиннерге ийи чарарынга кажаалаа талалакчылары турбаан бис. Ылаңгыя-даа НАТО-нуң турун турарывыз, Европада хайбынга ыжаныышкын турун турарының үезинде социалистиг күүселер боттарының шериг-политиктиг организациязы — Варшава Керээзин улам быжыглаар аппар.

Чоокта чаа эш К. У. Черненко космосту милитаризастаарын болдурбазының дугайында, ядролуг чепсектерни сан болгаш шынар талазы-биле чаңгыс деңнелге тургузарының дугайында, ядролуг чепсектерни шенээрин бүрүү-биле, бүгү-ниити хоруур дугайында дугуржулгаларны ажылдап кылыр соругга-биле чугаалажышкыннарны эгелээринге Совет Эвилелиниң белеңнин бала катап бадыткаан.

В. В. Щербицкий түпнелинде Румынияның Социалистиг Республиказының бүгү ажылчы чоннарынга сайзырагай социалистиг ниитилелди тургузарынга, Румынияның Коммунистиг партиязының XIII съездизинин хүлээп алыр шиитпирлерин күүседиринге чаа-чаа улуг чедиишкиннерлиг болуурун күүзээн.

КАДРЛАР-БИЛЕ АЖЫЛДЫ ЭКИЖИДЕР

Эстонияда «Пайсту» совхоз дыка үр үе иштинде хөөудан келген. Ынчангаш партия райкому дарганын албан-дужаалынга Х. Лайдвээни сүмелээн. Партия комитеди оны шагда-ла өскерип каан болгаш деннидип үндүрер ыылдыр хурлавырга тудуп турган. Сөөлгү чылдарда ол «Вильянди» деп шенелде-дужулга ажыл-агыйының парткомунуң секретарынга ажылдап турган. Чаа дарга ажыл-хереги холумга иштирлиг тудуп алгаш, ажыл-агыйга чоруур корум-чуруумуу тургускан. Колхоз чоорту бут кырынга быжыг туруп келген. Бо чылын ол тараа культураларының гектар бүрүүзүнде-ле 32,4 центнер дужүтү алган. Күрүнге сүт, эт садарының чыдаалгаларын чедиишкиниг өскүсеп турар.

Бисте талантылыг муп-муп организакчылар бар. В. И. Ленин оларын дугайын «чырык угаанныг, ажыл-херекке тывынгыр кижилер, социализмге бердингени-биле чергелештир хой саныг кижилерни быжырымчалыг болгаш демниг кады ажылын шуугаазын чокка (дүймээзин болгаш шуугаазын турза-даа, амда чоруштур) башкарын билир кижилер...» ыылдыр тодарадып чугаалаан. Ынчалдыр кадрларны шилип алыры болгаш таарыштыр турүзары, белеткээри болгаш кижизидери бо үеде партийниң бирги чергелиг сорулгазы болуп турар.

«Кандыг-даа улуг ажыл-хереги чедиишкинни экономикага партийжи удуртулганын деннелиг улам ынай бедидериниң, массалар өргүзүнге партийжи-политиктиг ажылды бүгү талалыг күштелдириниң дорт хамааржыр. Маңаа удуртулганын стили, оон бөгүмү негелделерге дүүшкен турары тергини чугула»—деп, ол К. У. Черненко демдеглээн.

Удуртулганың стили удуртукчу кадрларның белеткелиниң, политиктиг бышкан чоруунда, ажылын ханы билириниң шинтирлиг хамааржыр. Чоокта чаа СЭКП ТК-ның Политбюрозу амгы үеде кадр политиказының чамдык айтырыгларының талазы-биле эш К. У. Черненкоуң саналдарын чугаалажып көргөн. Сайыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдарының үезинде шинтирлеп турар сорулгаларын чаазы болгаш нарыны, совет кижилерни билиниң болгаш культуразының деннелиниң өскени кадрларга болгаш оларны ажыл-хереки база мөзү-шынар байдалынга улам бедик негелделерни онаап турар.

Эн-не үндезин чүүл болза салым-чаанныг эки организакчыларны тодарадыры болгаш шилип алыры болур. Ажылчын ацгыны, колхозчу тараачыниарны, интеллигенцияны, хөрээженнерни, аныктарын өң эки талаэлекчилериниң иштинден кадрларны четчелээр калбак аргалар бисте бар. Хой-хой партия комитеттери оны шак ынчаар билип-даа турар, олар кадрларны бөдүүн сорулгаларны шинтирлээриниң удамна нарынынче шилчитпишаан, сагыш човангыр өзү-биле кижизидип өстүрүп турарлар. Шынап-ла идегелдиг курлавырны тургузар дээш олар улуг ажылды ыылып, ажылдын тодаргай деннелинге болгаш байдалынга дүүшүүр кижилерни баш бурунгаар белеткеп, келир үеним удуртукчуларынга сонгулдалыг активтиг школазын эртер, туский эртеминдеп аңгыда, партийжи-политиктиг билигин база чедип алыр арганы берип турарлар.

Кижи дугайында партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтин, хөй-иниттиниң саналы-онаалдарын улам долузу-биле барымдаалаарын чугулаан көрүп турар Белоруссияның, Грузияның болгаш өске-даа чамдык республикаларның партия комитеттериниң практиказын чүүлдүгүзүүн көрзе чогуур. Кадр политиказын боттандырарда демократтыг өгени моон-даа сонгалга бүгү тала-биле хөгжүдери эргежок чугула. Характеристикаларының ужур-дузазын кодүрер, аңаа кижиниң кошкак болгаш эки талаларын боттуг өзү-биле көргүскен турарын чедип алыр херек.

Кайы-бир ажылдакчыны кандыг-ла-бир албан-дужаалга киирип турган, ол кандыг кижил дээрзин чүгле иштизи-биле билири эвээш, мыцдыг чүүлдерин ыяк тодарадып алыры чугула: чогум-на бо эрге-дужаалга ол таарыжыр бе? Ажылды кайы хире эки билирин, оны уур бе? Далаш, бодамча чок чоруп, чүгле анкета барымдаалап көөрү чазыгга чайлаан чок чедирер. Ажылдакчыларны хууда бердингениниң, төрел-доргүдүүн болгаш чаңгыс чер чурттуунуң байдалын барымдаалап шилип алыр таварылгалар ам-даа бар. Ынды фактыларны шинтирлиг-биле узуткаар херек. Партия организациязы бүрүзүнге, күрүне болгаш ажыл-агый эргелеп башкарылгазының бүгүде звеноларынга партийжи амыдыралын ленинчи норма-чижектерин болгаш партийжи удуртулганың принциптерин сагаан турарынга эң-не шынгыы контрольду тургускан турар ыылдыр ажыл-хереги ынчаар чорудар ужурлуг.

Удуртукчуның мөзү-шынар байдалы оңза ужур-дузалыг. Удуртукчу бистин идеалдарывыстын бодарадыкчызы, ол планнарның болгаш хүдээгелерниң түүнелдиг болуруун, иниттизи-биле бистиң амыдыралывыстың хевирин болгаш стилин хандырып турар. Ынчалза-даа сес биле ажыл-хереги аразында карышкан чорук болганчок-ла туруп көөр, метелеп немей бижилгелер болгаш карак чаар чоруктар, оорлаар болгаш хөөли алыр чоруктар, хуузунда байыксаар чоруктар ыида-хаая өвес болу бөөр.

Чүге ыидыгы? Шилип алыышкында чазыглардан-даа, кижизидилге ажылында четпестерден-даа ыидыг болуп болур. Чамдык партия комитеттери кошкаан көргүзүп, буруулуглардан ёзулуг шыгыы айтырбайн турар. Каш-каш чылдар иштинде үстүү органнарга дыннаан айтырбаан өвөөн өвес ажылдакчылар ам-даа бар, ынчангаш олар контрольдан болгаш шүүмчүлеелден херек кырында дашкаар артып калган. Бодун төлеп чок ыылдыр көргүскен удуртукчуларны бир удуртур ажылдан өскезиниче солуй олуртур — партиниң бүрүү шапканы, ынчалза-даа ам-даа таварып турар ыидыг практика ажыл-хереге хорааны чедирин турар. Бо чорукту шуут үндезинни-биле чок кылыр херек, вудуку ажылга ажылдап тура, бодумга чогуур түүнелди үндүрген дээрзин шынзытаан шаанда төлеп чок болган ажылдакчыны удуртур ажылче деп-шидип болбас деп дүрүмү сагыыр ужурлуг.

Дуржулгалыг, доктаамал кадрлар бар черде чедиишкиниер хөй дээрзин амыдырал херечилеп турар. Ынчалза-даа кижи ажылдың дай-бажын көрүп билбейн чыдырдаа, ону албан-дужаалынган дүжүре бөөр таварылгалар турар. «Кадрлар олуй-солуйлаар» чорук, барымдаа чок черге солуушкунар кылыры эки чүве бербезиниң дугайын чугаалаан-даа хөрөө бар бе. Ынчалзажок доктаамал болуру база-да кызыгаарлыг. Хой чылдарда кайы-бир албан-дужаалга олурун келген чамдык өштериниң ажылын шүүдүүн көөрү, четпестерин эскерер аргазы дегейленип калган болгулаар. Олар сорулгаларны чаңгыс дай майык-биле шинтирлөөр, чаңгыс черге таптаар, четпестербиле эптежип өрөр аналр. Ажылга чаа агым киирериниге, ону чаа дуржулга-биле байлакшыдарынга деп, демей шынарлыг участокче, доора дургаар шутумэ-биле шилчидери дузалаар. Үстүү органнар-биле чер-черниң кадрларының амгызынган шапкын солчуушкуну база үре-түүнелдиг болур.

1985 чылда чурттун экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединин төлевилелдерин колдуунда чүүлдүг деп көргөн СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң шинтирлери, беш чылды төлептиг доозар, экономиканы интенсификаттаарын дүргедедир деп кыйгырыы Советтер чурттунуң коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының ажыл-хереги дугайындагы программазы апаргаан. Кордунгеи сорулгаларны боттандырарынга дээштиг фактор бистиң кадр политикавыс болур, ол дээрге иниттилел хөгжүлдезинге идепкейлиг калдарны чедирип турар күүлүг быра-дыр.

«Правда» солунуңуң мурнуку чүүлү.

Партийжи амыдырал

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Районнуң партия эге организацияларының отчёт-сонгулдалыг хуралдары чогуур үезинде организастыг эрткен.

СЭКП-ның XXVI съездинин, партия ТК-ның оон дараазындагы Пленумларының шинтирлерин, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шинтирлериниге дүүштүр партия организацияларының ажыл-чорудулгазының стилин болгаш арга-методларын сайзыраңгайжыдар талазы-биле Молдавияның Компартиязының Төп Комитединин ажылының дугайында, партияга отчёттарының болгаш сонгулдаларының кол түүнелдериниң база партия организацияларының сорулгаларының дугайында СЭКП ТК-ның доктаалдарын, партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидер дугайында партия Тыва обкомунуң IV пленумунуң шинтирлерин амыдыралга ынчаар боттандырып турарын отчёт-сонгулдалыг хуралдарга иletkелчилер болгаш санал бергеи коммунистер ханы анализтеп чугаалаан.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Борбак-Тей, Шөлде-Тей трактор-ковуу бригадаларында, Ак-Даш, Ортаа-Тал сүт-бараан фермаларында, «Сүт-Хөл» совхозтуң Чес-Булун хойму бригадазында болгаш «Октябрь 30 чылы» совхозта Сыны-Чүрээ хойму бригадазында партбөлүктер эки ажылдыг, аңаа эрткен отчёт-сонгулдалыг хуралдар ажыл-агыйының өнзы-бүрү өөн келгем болгаш бүдүрүлге, күрүне сагылга-чурумунга хамаарышкан айтырыгларны хандыр анализтеп чугаалашкан. Оон түүнелинде олар планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни доктаамал чедишкиниг күүседип турар. Ынчалза-даа коллективтиг ажыл-чижинге дээштиг саалдар чедирин шыдаваан турар партбөлүктер база бар. Оон чижээнге «Сүт-Хөл» совхозтуң Чыраа-Бажы сүт-бараан фермазында партбөлүктү (партбөлүк организаторун С. Ш. Монгуш) киирип болур. Мында ажылчыннарның бот-харысалгазы куду, саар инектерини аймаада, чемгерилгеен багай, соцчарыыны четпес организастап турарындан сүт саалдазы куду болуп чартышаан.

Районда 15 партбөлүк, 17 бригада болгаш 12 партия эге организациязы, 4 парткомбар. Отчёт-сонгулдалыг хуралдарга бүгү коммунистериниң 95-98 хуузу олуржуп. 37-44 хуузу боттарының санал-онаалын бергилээн. Санал берген коммунистер партия организацияларының ажыл-чорудулгазында кылдыкан чүүлдер-биле чергелештир, чедир кылдымаан ажылдарны тодаргай айтып, оларны моон сонгаар чайладырының арга-сумелерин бергилээн. Совхозтарның чамдык ковуу бригадалары («Сүт-Хөл», «Октябрь 30 чылы», К. Маркс аттыг совхозтарда) суггаттыг черлерни багай ажыглап, дужүт дажаар техниканы өй-шаанда сеттевес чоруктар барын коммунистер шинчилеп шүүмчүлеп, саналдарга партийниң иштики ажылдарында чамдык четпестерни айтыкан. Бригада партия организацияларын болгаш партбөлүктерини ажылын парткомнар кошкак удуртуп турар. Оон түүнелинде даанган ажылынга ээ-харысалгазын кошкадып, арага-дарыже хандыгын турганы дээш ажылчын болгаш харын-даа удуртукчу ажылга турган өлүүн каш коммунистерни отчёттуг үеде партия талазы-биле шыгыы хемчег онаган. Ынды фактылар «Сүт-Хөл», Карл Маркс аттыг совхозтарда парткомларга (секретарылары В. М. Оолчукай, К. Ш. Хуанданай), райкүүскомда партия эге организациязынга (секретары турган Б. Д. Монгуш) тургулаан. Алдынган хемчеглериниң түүнелинде үстүүде айыттынган партия организацияларында байдал өкжип турар.

Аныяк коммунистер-биле ажылда болгаш СЭКП-ге хүлээп алышкында ам-даа четпестер барын дуралдарга айыткан. Ынангыыр бо талазы-биле Карл Маркс аттыг совхозта партком (секретары К. Ш. Хуанданай) четпес ажылдаан. Бо чылын үүлге 2 кижини партия кежигүнүүге дүлээп алган.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң партия организациязында администрацииниң ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссиялар өлүүн идепкейлиг, улусчу контроль бөлүктери, постулары-биле демниг ажылдап турарын коммунистер демдеглээн. Оон-биле чергелештир «Сүт-Хөл», Карл Маркс аттыг совхозтарда шак ыыдыг комиссиялар четпес ажылдаанын санал бергеннер шүүмчүлээннер.

Партия организацияларының идеологтуг, политика-хижизидилгелиг ажылында, хөй-иниттиниң организацияларынга удуртулгада, садыг, харылзаа, амыдырал хандырылга черлеринде четпестер барын саналдарга чугаалаан. Аныктарны мал ажылынга хөй-биле хаара тударының чугулазын хоочуннар саналдаанар.

Амгы үеде шупту партия организацияларында коммунистерни шүүмчүлеп саналдарында айыткан чүүлдерин эдериниң хемчеглерин ажылдап хылган болгаш боттандырып эгелээн. Районнуң бүгү коммунистери болгаш ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң материалдарын изиг чугаалгүүшкүн-биле таныштыкаан. Он бирги беш чылдың дөртү чылының база беш чылдың планныг онаалдаларын, аңаа социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар.

Д. ОНДАР.
СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң организастыг кылдызының эргелекчизи.

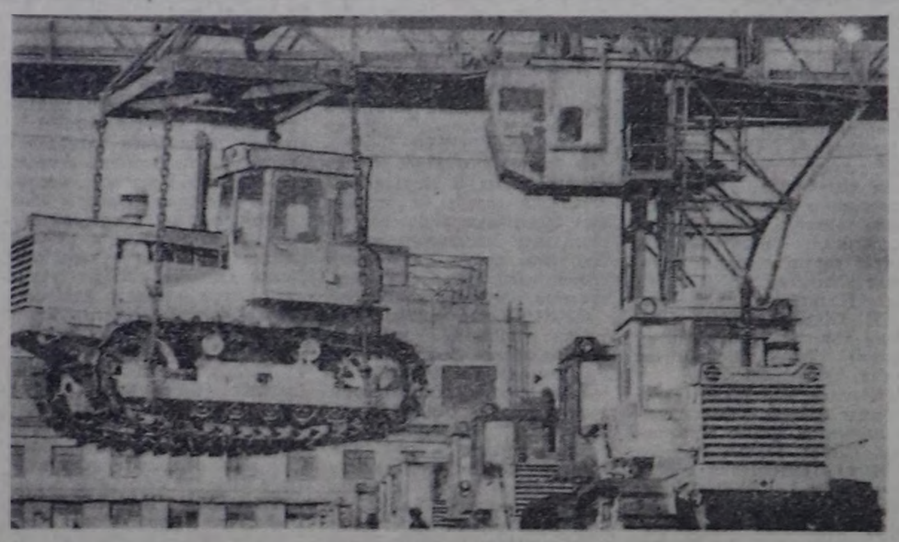

«Челябинскиниң В. И. Ленин аттыг трактор заводу» деп маркалыг үлетпүр тракторларын чурттун эң улуг тудугларында, кара хөрзүүнүт өвес черниң районнарында болгаш Ыраккы Сонгу үүте ажыглап турар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң бүгү чурттарынга, делегейнин өске-даа хөй күрүнелериниге ол тракторларны үндүр садыглап турар.

ЧУРУКТА: Т-100М деп тракторларны чүдүрүп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ПЛАН АЖЫР КҮҮСЕТТИНГЕН

Чадааанның районнар аразында сельхозтехника каттыжышкыны эрткен он айларда продукция бүдүрериниң планын 100,9 хуу, бараанныг продукцияны сайгарарын 100,6 хуу күүсеткен.

Каттыжышкын планныг онаалдаларын беш чылдың өзезинден тура эки күүседип келген. Үш чыл он айларының дургузунда 2248 мун рубльлиг продукциязын (планы 2224 мун рубль) бүдүрген, 2119 мун рубльдиг бараанныг продукциязын (планы 2086 мун рубль) сайгарган.

Ында шутум-монтаж участогунуң, септелге мастерскаязының коллективтери планныг онаалдаларын октябрь айда база ажыр күүсеткен. Шутум-монтаж участогу октябрьда 20 мун рубльдиг ажылдарын кылыр турган, херек кырында 29 мун рубльдиг ажылдарын кылып бүдүрген. Олег Базыр-оолдуң брягадазы ажыл-агыйларда инек, бызаа кажаалармга чаа дериг-херексел салырын база септээрни чорудуп келген. Чадаана хоорайда чуртталга бажыңнарының септелгезин багай эвес кылгылаан. Ол участокта мурнакчы слесарь-монтажник Бора Монгуш октябрьда хууда планын 153 хуу күүсеткен.

Септелге мастерскаязы октябрьда 62 мун рубльлиг продукциязын сайгаргаш, ол талазы-биле планын 100 хуу күүсеткен. Ында дарган И. С. Зайцев, техник-аппаратчик К. Н. Кара-Монгуш олар ыыкаш онаашкан ажылынга харысалгалыг бедик мергежилдиг ажылчыннар эвээш эвес.

Н. ТОГААЧЫ,
райкүүскомнуң план кылдызының экономизи.

ОРУЛГАЗЫ БЕДИК

Республиканың дилги өстүрер ажыл-агыйы хөй орулгалыг ажыр кылдыр хөгжүүн. Ол амгы үеде чылда-ла чаа, тыс миллион ажыг рубльдиг өлүүн күрүнеге дужаан турар. Эрткен чылын ажыл-агый планныг даалгаларын ажыр күүседип, 16 мун рубльдиг арыг орулгазын алган. Баш удур сонгалгыдардан алгаш көөрге, бо чылын арыг орулга 50 мун рубль чедип болур. Дилги өстүрер ажыл-агыйда 9300 хире ак-көк дилгинин — сонгу үүтүн үнелиг кештиг песеп деп аңын азырап турар. Оон кежин маңаа белеткээш, туский хүлээп ап турар черлерге чедирерге, өртек-үнезин доктаадып, чамдыызын карын даштыкы чурттар-биле салыгдажылгага ажыглаан турар.

Бо чылын ажыл-агыйга 7950 дилги кежин белеткеп чорударын планнаан. Бо хүннерге чедир 3500 ажыт эки шынарлыг кешти белеткээн, хүнде-ле 300 хире кешти арыглап, кадырып турар. Ынчангаш дилги фермазында амгы үеде бачым «лужут» ажаалдазының үезин.

Дилги өстүрүкчүлери шупту 22 кижи ийи амгы бригадада ажылдап турар. Чыл эгезинде кижи бүрүзүнге 130 хире дилги быжыглаттынган турган. Ам кижи бүрүзүүде 500 ажын турар. Бо чылдың түүнелиби-биле дилги оолдарын камгалап алыр, өстүрер талазы-биле бирги черни Галина Георгиевна Конторшина эвээн. Ол 370 дилги оглу алыр планын 503 чедиргеи. Нина Владимировна Мудрик биле Любовь Ивановна Лелик олар 460 ажыг дилги оолдарын камгалап алгаш, социалистиг чарышка ийнги, үшкү черлерни эвээннер. Ол мурнакчылар болгаш өске-даа дилги азыракчылары бо хүннерде дилги кежиниң белеткелинде кызымык ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы дилги ажаакчызы Г. Конторшина (солагай талазында) кады ажылдап турар эштери-биле; Л. Лелик азыраан дилгилериниң бирээзин тудуп алган тур.

А. СОДУНАМНЫҢ фотолары.

АҢ-ӨЛҮҮ ТЫВЫКЧЫЛАРЫНДА

Бо чылдың часкы, чайгы үелериде «Хемчик» анныыр-тыр выш ажыл-агыйының аңчылары, өске-даа тывышчылары өлүк, кат-чимис, тоорук белеткээр онаалдаларын чедиишкиниг күүседкен.

Он бирги беш чылдың дөртү чылының тос айларында өлүк белеткээр планын колдектив 156 хуу күүседкен. План ёзугаар 24,8 мун рубльдиг өлүүн күрүнеге садар турган, 40,8 мун рубльге боттандырган. 1984—1985 чылдың күзү-кышкы анныыр сезону эгелээн. Амгы сезонда штаттыг болгаш эки тура аңчылар 125,2 мун рубльге керээлерин чарган.

1984 чылдың анныыр сезонунуң планын декабрь 25-те күүседирин, күрүнеге пландан ажыр 30 мун рубльдиг өлүүн бөөрин, а аңчы бурузу 700 рубльдиг өлүүн белеткээрин, өлүктүн шынарын бедидериниче кичээнгей салып, анныыр дүрүмүн хажыдыышкын чокка сагыырын тайгаже аътаныр мурнунда аңчылар хүлээгеи.

Амгы сезонда Чоон-Хемчик, Сүт-Хөл, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарын өлбек өгүү тывыштыг тайгаларыче штаттыг болгаш эки тура 400 ажыг аңчы аътанган. Ажыл-агыйның ажылдакчылары анмен өлбек черлерин тодарадып, хайгааралды чорутkан. Каа-Хемде аңчылар базазын септеп белеткээн. Барыын-Саында, Көжээде өгерлер турлаарын тузуп, эрги бажыңнарын септээн. Ынчангаш аңнаашкын чурумун шынгыы сагыыр, ан-мен камгалалын күштелдирер талазы-биле ажыл-агыйның тускай эртемнилери, өгерлер, инспекторлар контрольду күштелдиреринге хүлээгеи.

А. ДОНГАК.

КУРЛАВЫРЛАРГА ДАЯНГАШ

Кызылдың пассажир АТБ-зи бо чылын «Тыва автотранс» каттыжышкынының бүдүрүлгелериниң аразында чарышка мурнан келген. Автобүдүрүлгениң ажылы күжеиишкиниг. Ол хоорайлар аразында пассажирлер хандырылгазын боттандырып турар. 169 машина районнарже үнүп турар. Ол машиналарының техникатыг белен чоруу, идегелдиг аргыжыманы эки-жидерниге улуг ынанылыг дээрзин билдингир.

Он айларда пассажир АТБ-зи пассажир аргыштыварының планын 107,1 хуу күүсеткен. Орулга планы 106,1 хуу болган. Чамдык ыыдыының турар ажылдар-биле чергелештир ам-даа кичээнгей угландырты дет айтырыглар өскүс эвес. Хоорайлар аразында чоруп турар автобустарның ажылдан ангешинин коэффициентизи он айларда чүүлге 79,3 хуу болган. Оон түүнелинде районнар баар маршруттар озалдап, ноок болза үстүп турар. Ынанылыг ыыдлагааннар-биле Тес-Хем, Эрзин, Чоонхемчик, Барыын-Хемчик үүнче баар автобустар октябрь айда чамдык хүннерде чорбейн турган.

Пассажир АТБ-зинин удуртукчулары, ында хөй-иниттиниң организациялары септекчи кадрларын белеткээр, оларны ажылга быжыглаар ажылче кичээнгейин угландырар болза эки. Дуржулгазын кептеридип болур, ак сеткилдиг ажылдап турар, дуржулгалыг септекчилер бүдүрүлгеде бар. Автосептекчи А. Т. Приведённый оглу Е. А. Приведённый-биле кады ажылдап турар. Кайнакчы В. А. Томиловтуң ажылы мактаалдыг. Оон-даа өске септекчилер кызымак ажылдан турарлар. Септекчи кадрларны четчелээри бо хүннерде конгут чугула болуп турар.

Автобүдүрүлгениң бүгү бригадалары, колонналары социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. 43 кижи дерт чылдың, 120 кижи ийнги чылдың планныг онаалдаарын хүүсаа бетинде дооскан. № 3 болгаш 4 маршруттарда чоруп турар Ю. О. Малышевтиң, № 1 болгаш 2 маршруттарда П. И. Зубковтуң бригадалары планын ажыр күүсеткилээн. В. И. Барзалов баштаан такси чолаачыларының бригадазы доктаамал эки көргүүзүглерни чедип ап келген. Үстүүде адаанывыс үш бригадаларда күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, оруакка озал-ондак болдурар чоруктар мурнуку чылдарга бодаарга кызырылган.

Чолаачы кижи эдилээн эдинге каныг, кывар-чаар чүүлдерге камналгалыг болур ужурлуг деп чүве билдингир. Ынчангаш камналга айтырынче АТБ-де база оңза кичээнгейин угландырган. Дыка хөй чолаачылар камналганы чедип алганнар. А. И. Яковлев 912 литрни, Ю. Г. Коковев 827 литрни, П. И. Платуких 757 литрни, В. Н. Шулепов 662 литрни камнаан алган. Барык чолаачы бүрүзү кыварчаар чүүл камнаар хүлээлгени алган ажылдап турар.

Хоорай иштинде маршруттарында быжыглаттынган колонналар он айларда чедиишкиниг ажылдаан. Автобустарның ажылдан үнгешинин коэффициентизи 106 хуу болган. Бо дээрге эки көргүзүг. Хоорай иштинде пассажирлер сөөртүрүүнүн планы 104,2 хуу күүсеттингеи. Пассажир-километр планы 108,2 хуу четкен. А орулга планы планнаттынганынган 7,8 хуу хөй болган.

Моон алгаш көөрге, районнар аразының маршруттарынга үүктелиишкинин болдурбайн, ажылды эжижидерниң бүгү аргалары бар. Хамык ужур кадрлардан, оларның мергежилинден болгаш харысалгазындан ужуктаалыр болганда, чолаачы болгаш септекчи кадрларны шин шилип алыр, оларны кижизидер ажылды күштелдирери чугула болуп турар. Чылдың-на аныяк чолаачыларны ажылга хүлээп ап турар-даа бол, оларны дагдынакчыларга быжыглаар, мергежилин бедидериниче угланган хемчеглер алдынмайн турар. Оон уржуунда оларның хөй кезин ажылга ызырынмайн чоруп турар. Ажылчыннарга ниити чурттала бажыны ам-даа туттунмаан. Дыка хөй кижи бажыңбиле хандыртынмаан.

А. ХОВАЛЫГ.

МУРНАКЧЫ АРГА-БИЛЕ

«Сибтехмонтаж» трестин Тывада кежин чоруур механизастаттынган колонназының коллективи эрткен он айларның планныг онаалдаларын 113,4 хуу күүсеткен. Чыл планын декабрь 1-ге чедир күүседип болурунуң бүгү-ле аргалары монтажниктерде бар. Ынчангаш олар ажылының темпизин улам шапкынчыткан.

Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинадының улуг напольдиг бажыңнар тудуушкунунуң пегинин тудуунда Вениамин Мусохранов биле Владимир Ивановскийниң удуртканы бригадалары бедик бүдүрүкчүлүг, шалынкын ажылдап турар. Чаа Шагаан-Арыгда чылдыызга системазының хоолайларын салып турар Владимир Сбитневтин болгаш Ак-Довурахта сүт заводунуң тудуунда Анатолий Курысытын бригадалары база мурнакчылардан улуг-ла чыла калбайн турар.

Колоннаның барык бүгү бригадаларын бригада керээзинче шилчиткени — коллективтиг күш-ажылчы чедиишкининиң кол үндезини ол.

Монтажниктер бригадаларының аразында Совет улусунуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезинин 40 чыл ооң төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш калбарган.

* * *

Пассажирлер АТБ-зинин найысылалдың пассажирлер маршруттарын хандырып турар шупту он үш автобус бригадалары бригада керээзи-биле ажылдап турар. Оон түүнелинде бүдүрүлгеде күш-ажылчы сагылга-чурум быжыккан, чолаачыларының боттарынып техниказынга хамаарылгазы экижээн, коллектив найыралдыг апарган болгаш өске-даа эки чүүлдер ында эвээш эвес болган. Ол бүгү чолаачыларның акша-телевиниин бедиринге, бригадаының доктаамал бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга улуг идиглиг болган.

Бүдүрүлгениң Юрий Малышевке удуртkан чолаачылар бригадазының орулга планының күүседези 104 хуу четкен, а автобустар шимчээшкиниинин үүктелиишкин чогу 100 хуу болган. Бригада чолаачыларының профессионалдыг байырлалы — Автотранспортчулар хүнүнде Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Хүндүлел бижин-биле шаннаткан. Чолаачылар ол чедиишкинин бригада керээзинин ачызында чедип алдынган деп чоптуу-биле саная, мурнакчы арганың чаа-чаа ажыктыг талаларын шинчээдип алыры-биле чогаалыкчы ажылын соксатпас деп шинтирлээн.

Бистин корр.

ДААМАЙЛАНЫЫШКЫНДАН УШТУНАР

«Барыын» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының хойму бригадазы моон мурнунда чылдарда кыштаглаашкынга белеткелди өй-шаанда, организастыг чорудуп турган болгаш хойму хүр кыш ажыраар, мал-дын чаш төлүүн баш сааны камгалап алыр талаары-биле бидин чоргуулеринге болуп келген. Ам бо чылын салбырда кыштаглаашкынга белеткел коргуг удуртынчыг байдалда.

Салбыдан бо чылын ниитизи-биле 9476 баш, оон иштинден төрүүр 3509 баш хой кыштаглаашкынын эртер. Амгы үеде малчыннар кыштагларында шуугу хонгуланган. Хар чаан, соок дүжүп келген, уларзе хой оолдан өгелээр-даа болза мынчага чедип шагдалар, беш досказар. 20 онгача чедиппес. Шактар Сааның кыштаанга улуг септелге белеттиниң турар, түрмек септелге кылыр ужурлуг кажаалар база хой.

Салбырда ажыдыызында сүт сөөртүр чүүлге чамгыс машина бар, ол болгаанчок-ла үрелип каар болгаш чамдык кодаларга ийи-даа хүн сүт барбайн баар таварылгалар бар. Чижээ, Хомушку Болаттың, Күжүгет Оюнан-оолдуң, Саая Шактарның кодаларынга ыыдаар үүктелиишкиниер болгулаан. Төөте дус четчиги-биле бар-даа болза, чамдык кадрчыларының заалдарында дус үүктелгеен.

Малчыннар ортуузунда социалистиг чарыштың чегеделеери ам-даа ажылдап кылдыыпаан болгаш бо үеге чедир зооветфередилге чаңгыс-ла катап эрткен.

Мурнунда чылдарда Бижиктиг-Хая салбыры кыштаглаашкынга белеткелди эки организастаанындан улуг-даа, чаңгыс малдың баш санын менди камгалап алыр талаары-биле чедиишкиниерлиг болуп келгеи. Кыштын өгези безин бо хире кадыг-берге чылын кыштаглаашкынга белеткелди мынчаар даамай чорукташ, салбыр баштаар черге (даргазы Д. Хертек) чүүү болган оварны билдинмес.

Н. ГОНДИН,
мал эмчизи.

САГЫШ-СЕТКИЛГЕ ЧООК

Тыва АССР-ниң литература болгаш уран чүүлүүнүң Москвага эрткен хүнүнде шинтизибиле чеднишкиниг болганы моон мурнунда-ла демдеглеттингеи болгай. Тываның композиторлары база боттарының чогаадыкы өтчёдүн берип, Москва көрүүчүлериге аян тутканнар.

Москва филармониязының күүседикчи музыкантылары Тываның композиторларының ажылдарын ойнаанар. Культура хүнүнде тыва улустуң музыка чогаадылгазының өзүлдезин көскү, тодазы-биле көргүскен. Тываның музыка культуразы улусчу национал үндезинге даянган сайзырап орар. Үк музыканың аян хөөпү байлак болгаш сагыш-сеткилге чоок. Боттарының чогаалдарының күүселдезинге киржип, сайгарылганы дыннаазы бистиң композиторларывыска ачыслдарлыг болганы чугаажок. Профессионал мергежилги бедидип, совет музыка уран чүүлүнүң өске-даа төлөөлериниң ажылдары-биле таныжылга чогаадылганы улам байыдар.

Бистиң композиторларывыстың чогаалдарын Композиторлар эвилелинге дыннап турда, РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, ССРЭ-ниң улустук артизи А. Чыргал-ооллуң «44 чыл» деп оркестрге болгаш хорга кантатазын (Виктор Тока дирижёрлаан), Владимир Токаның оркестрге болгаш скрипкага концертин (солизи Микосия) база оон фортепианога 3 прелюдиязы күүсеттинген. Сеолгу чогаалды Бах аттыг делегей конкурстарының лауреаты Б. Шагдарон күүсеткен.

Б. Нуховтуң ийиги симфониязынан тус-тус кезектерин күүсеткени эки. Ол ышкаш Р. Кенденбильдиң байырлал увертюразын, Х. Дамбаның романызын эки хүлээп алган. Тыва музыка-биле болдуңу салым-чолун ханы холбаштырып чоруур, композиторларның хүндүлүг дагдыныкчызы Л. Израйлевичиниң тыва чурумалдар, вальс дээш өске-даа чогаалдары бедик үнелелди алган.

Кызылдың уран чүүл училищезиниң хейнүн ыры «Тоорукту тайгазы» чеднишкиниг күүсеткен. Оон удуртукчузы—Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Т. Леонтьева, ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Чыргал-ооллуң, Владимир Токаның ажылдарынга эки үнелел бараанген. Совет улустуң интернационалчы аңы-дуңма чоруунуң идеязы үк чогаалдарда илереп турар. Р. Кенденбильдиң, Б. Нуховтуң музыказы бир янзы онзазы-биле ылгалып турар. Бистин бо композиторларывыстың чогаалдарын декабрьда Москвага эртер композиторларның съезвизинге күүседир.

Композиторлар эвилелиниң төлөөзи В. Казенин, Я. Френкель, А. Волков болгаш Москваның өске-даа композиторлары бистиң композиторларывыстың профессионал өзүлдезин демдеглээнгер. Оларның чогаалдары хөй национал-дыг совет музыка классиказының алдын фондузунче киргеи. Москвага болган музыка концертиниң түнелинде чүүү чугаалап болурул дээрге, Тывада бот-тускайлаң композиторлар школазы барык үндезилеттинип тургустунуп турар дээрзи тодаргай.

Москва-биле ужуражмышкын Тываның төлөөлериниг өөрүшкүү шаннаан. Музыка хөй-хөй кижилерни бот-боттарынга тоокшулаштырып, чогаалылганы ханы билип алырынга улуг идиг болган.

З. КЫРГЫС.
музыковед, Тываның эртемшинчилел институдунда эртем ажылдакчызы.

БИЛИГЖЕ ЧҮТКҮЛ

Сарыг-Септе районуң бот-өөредилгелиг школазы эрткен өөредилге чылында багай эвес түнелдерни чедип ап, бодунуң мурнунда салдынган планын күүседкен. «Аныяк кижи бүрүзүнге — өртүмак эртем» деп кыйгырыгның адаа-биле школада башкылар коллективи районда тургустунган оргкомитет-биле кады план өзугаар демниг ажылдап келгеннер. Олар школаның ажылын анализтеп, өөрт удаа сайгарган. Үк хуралдарга совхоз директорларының, бүдүрүлге, албан, организация удуртукчуларының отчёттарын база дыннап турган. Оон түнелинде үк коллективтерниң бот-өөредилге школазы-биле харылзаазы улам быжыгып, бот-боттарынга чоогуур дузаны чедиржип келген.

Эрткен өөредилге чылында 78 кижи он бирги классты доосхан болгаш ортумак билигнин аттестадын холга алган. Ол ышкаш Суг-Бажы, Бурен-Хем, Кек-Хаак суурларда өөредилге-консультация пунктулары база эки ажылдап, быжыг билигиг хөй өөреникчилерни доостурган. А инвитизи-биле районда тос өөредилге-консультация пунктулары ажылдап турар. Үстүнде адын адаан коллективтериниг эн-не дээре ажылдыгларның санында кирип турар. Үк пунктуларда башкылар дакпырлап ажылдап-даа турар болза, боттарының ол хүлээлгезин эн-не харыысалгалыы-биле көрүп, ак сеткилдиг ажылдап турар. Ынчангаш оларның доозукчулары Кызылдың ангы-ангы өөредилге черлериниг кирер аргалыг болуп турары-даа таварылга эвес. Харын чүүү дээрзи өөредилге черлериниг өөренип кирип, ону доозуп турарлар база хөй. Чижээлээрге, Сибирьниң технология институдунуң ыыш ажыл-агый факультедин И. Ф. Жуланов, Новосибирскиде партиниң дээрзи школазын В. Н. Агошков олар доосхан бодунуң районунда ажылдай бергеннер. Өөренимшаан ам доозарынга белеткенип турарлар оон-даа хөй.

Сарыг-Септе районуң бот-өөредилге школазында адды хостаткан дээрзи эртемниг башкы ажылдан турар. Оларның кижи бүрүзү тус-тус албан, организация, бүдүрүлге коллективтериниг быжыглаттынган. Ынчангаш башкы бүрүзү даянган коллективтериниг хуралдарны, өөредилге кижизидилге ажылынга хамаарышкан лекция, беседаларны доктаамал эрттирип турар. Школада өөренин турарларның хөй кезии аныяктар болганда башкылар школага янзы-бүрү темалыг дыштанылга кежээлерни диспуттарны, класс шактарын организастан келген. Олар музыкантыларны, юристерни, башкыларны, күш-ажылдың хоочуннарын чалап, солун ужуражылгаларны эрттирип чаныккан. Чижээлээрге, «Амыдыралдың утказы чүдел?» деп диспутту, «Назы четпээннер болгаш хоойлу» деп беседаны өөреникчилер сонуургаанар.

Бот-өөредилге-биле өөренип турарларга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, өөренирге деткимче берип, оларже кичээнгей салып турар коллективтер база бар. Оларга районуң, райониуң амыдыралы хайдырылга эргелели, орук-сеттелге тудуг участогу, мыш ажылагыйы дээш чижектиг коллективтер хамааржыр. Бо коллективтерден чылдын-на хөй өөреникчилер школаны бот-өөредилге-биле доозуп турар. Ында удуртукчулар болгаш хөй-нинти организациялары бот-өөредилге школазы-биле доктаамал харылзаалыг.

Бот-өөредилге-биле өөренин турарлар түр када ийилпе, азы элээн үр-даа хуусаада школага хуу кодан орнунга күүүе секторунуң бичии ажыл-агыйын мурнакчы тараачынар организастаан турган. Ынчаарда оон кол сорулгазы — чүүрттүн найысылалынын ховум аъш-чем-биле дүрген хамыраны болган.

Амгы үеде агроулетпүрүнүн ол комбинады таныттынмас кылдыр сайзыраан: оон ажыглал черлери 1945 чылда 4 мүн гектар турганындан амгы үеде 60 мүн гектар чедир калбарган. «Боеград» агроулетпүр комбинады Совет Эвилелиниң аныа дөмейлешкек бүдүрүлгелери-биле калы ажылдажылганы шагда-ла эгелээн болгаш амгы үеде улам-на калбартып турар. Чижээ. Краснодар крайга тургустунар улуг агроулетпүр комбинадының төлевилелии ССРЭ-ниң чагыын өзугаар «Боеградтың» специалистери амгы үеде сорук киришкининг боттандырып турар.

ПРАГА. Чехословакияның медицина техниказының «Хирана» каттыжышкыны бичии фабрика турганындан ЭДЧ кежигүүн чүрттарга медицина дериг-хереклелдерни бээр улуг бүдүрүлге кылдыр өскен. Оон продукциязын — рентген установкаларын, хирургия хереклелдерин, диш эмнээр техниканы, кезинишкин кылыр залдарга ажыглаар комплектилээн дериг-хереклелдерни болгаш медицина техниказының өске-даа хереклелдерин социалистиг чүрттарның эмчилери тергиин өкн билирлер.

Каттыжышкынның эн улуг чагыкчызы — Совет Эвилели. «Хирананыңа үндүр садып турар бүү продукциязының 40 хуузун ол садып ап турар. Сеолгу он чылда ССРЭ-же чоруткан чүүлдериниң хемчээли үш катап өскен. Кады ажылдажылганың өзүлдезин бадыткаар сан-түмге ол хереклелдериниң ачызында кадымын камгалап алган миллион-миллион кижилериниң, амы-тынын алганы муң-муң чүрттакчыларның саны база немежир.

СЭТА).

Агитаторларга, политинформаторларга

ИЙИ ДЕЛЕГЕЙ—ИЙИ АҢГЫ ДЕМОКРАТИЯ

Советтериң сонгулдаларынга 1937 чылдан ангелеп бистиң чүрттувуска сонгукчуларның 99 ажыг хуузу киржип келген. Коммунистериң болгаш партия кежигүүнү эвестериң блогунуң кандидаттары дээш сонгукчулар боттарының бадылаашкыннарын чаңгыс кижи дег берип турар. Бо чылдың мартта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыжыңга болган сонгулдаларга сонгукчуларының шинти саныны 99,99 хуузу киришкен. Бистин республикага болган сонгулдаларга кандидаттар бадылаашкынның оранчок хөй нуурузун алган.

Чүрттүн күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга сонгулдалар коммунистериң болгаш партия кежигүүнү эвестериниң бузулбас блогунуң бүзүрелдиг тиилелгезиниң дугайында херечилээн. Совет кижилер, оон иштинде Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары депутаттарга кандидаттар дээш боттарының чаңгыс өн-сеткилдиг бадылаашкыны-биле Коммунистиг партиниң болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын изин-биле чүүлдүгүүмүн, бүрүү-биле деткип турарын илергейлээнгер.

Тыва АССР-ниң бүгү девискээринге ССРЭ-ниң Дээди Совединге болган сонгулдалар организастыг болгаш политиктиг бедик идепкейиниң байдалынга болуп, совет улустуң бузулбас чаңгыс эвиниң, социалистиг демократияның чаа чайыннанчак херечизи болган.

Сонгулдалар шак мынчаар чүүле бистиң чүрттувуста болгаш социализмиң аңы-дуңма чүрттарында эртип турар. Ындыг байдал капиталистиг чаңгыс-даа чүртка турып көрбээн болгаш турбас-даа. Оон чижээнге дараазында фактыны көрээлиңер.

Американың Каттышкан Штаттарында президент сонгулдалары база тускай хуусаа өзүлдер болуп эртип турар. 1960 чылда бүгү сонгукчуларның чүгле 63,2 хуузу аңза киришкен, 1968 чылда—61 хуузу, 1972 чылда—55 хуузу, 1974 чылда—53,3 хуузу, 1980 чылда —52,2 хуузу киришкен. 1980 чылда, Каттышкан Штаттарының президентизинге Р. Рейган бир дугаар сонгудуп турда, 76 миллион америк сонгукчу ол кампаниягa киришпээн.

Бо чылдың ноябрь 6-да болган сонгулдаларга республиканчы партиниң кандидады Р. Рейган дээш бүгү сонгукчуларның 50 хуузу бадылаашкыннарын берген, 36 миллион америк сонгукчу удур бадылаан. Оларның хөй кезии — ядыы чон болгаш кара кештиглер. Бадылаар эргелиг бүгү сонгукчуларның 53,5 хуузу сонгулдаларга шуут киришпээнгер. Ол дээрге АКШ-тың чоокку үеде төөгүзүнде ийи дугааргы эне чавыс көргүзүг болур.

Демократтыг партиниң президентинге кандидады Мондейл дээш сонгулдага киришкеннерин 41 хуузу бадылаашкынны бергеннер. Данзыга киргеннериң 20 ажыг хуузу янзы-бүрү чылдагаанныдан сонгулдага киришпээннер. Ол бүгүнүн түнелинде АКШ-тың чаңгыс-даа президентизи сонгукчуларның хөй нуурузунуң бадылаашкынын бо үүс чылда ап көрбээн. Ол дээрге, капиталистиг иниитилелде чөптүг демократияның шуут чогумун бадыткалы-дыр.

Буржуаз күрүнелерде демократия оон аңгы талазы-биле тергиделиниң бир хевири болур. Буржуаз демократиянын күрүне аппараты хуу хөренгитеннериниң эрге-ажыын камгалап турар. Капиталистиг чүрттарда сонгуур болгаш сонгудар эргени хөренгитеннериг бүрүү-биле берген. Оон демократиязы — чүүле байларның, хөренгитеннериң демократиязы. АКШ-тың коягрезинде ажылчын кижи чаңгыс-даа чок. Үлетпүр эллери, чижек садыгжылар, байлар, профессионал болчукчулар аңаа сонгудуп турар. Национал улустар база хөрээннеңнер конгрессте ажок ховар. Ында бир үүс сенаторуңуң аразында чүүе ийи хөрээжен турган. «Хостут делегейнин» баштыңы болурун орадаажыр турар ол улуг болгаш «бай» чүртта хамааты эргелиг негрлер сонгуур болгаш сонгудар эргелерин ол «демократия» өзугаар казыдып турар. 20 хар чедир казылыг негрлериң ийи кижиниң бирээзи-ле ажыл чок. Америкада миллион-миллион кижилер, ылангыя биче улустар кылыр ажыл тыпкан, дилеинин аныдыраар ужурга таварышкан. Американың үндезини чүрттакчылары идейлер шыдажыр арга чок байдалда базымчаны, дорамчаны көрүп турар. Амгы администрацияның турун келген дорт чылы бөдүүн америкаларга кедергей аар уржуулдарлыг чылдар болган. АКШ-та 10 миллион кижи ажыл чок, дорт миллион кижи чүрттаар оран-сава чок, 35 миллион кижи дыка ядыы-түрүгү байдалда чүрттан турар. Ядыыларның дөрттүн бири амгы администрацияның «ачызында» ыдыг байдалга четкен.

АКШ-тың президентизинге чоокта чаа болган сонгулдаларга чүүе миллион-миллион сонгукчулар киришпээнил? Бирээде, АКШ-та аймак-сөөк ылгаар чорук ам-даа бар, негрлер болгаш индейлер сонгуур болгаш сонгудар эргелерин ажок кызыгаарлаткан. Ийиде, америк чон сонгуттуруп турарларының класс-хоя, өөгеринге бүзүреевес апарган. Президентинге кандидаттар ажыл чоктарга ажыя бээрги, шерик чарыгдалынга үүүн турар эмгежок акша-хөрөнгүнүн кызыларын чеже-даа аазап келгеннер, а ол аазаашкын сонгуткан соонда уттуңдурар. Капитализм болуп «хостут иниитилел» кылдыр көргүзүрин чеже-даа орадаашса, оларның оозу буурап дүжүп келген.

Барын чүүте сонгулдаларга белеткел колдуунда-ла адаанажылга байдалынга эртип турары чажыт эвес. Ийиде-бүрү буржуаз партиялардан депшиттирген кандидаттар чүрттүн амыдыралынга таварышкылаан бергелерин бот-боттарының кырынче чуүй кагжыр, ол байдалдардан уштуларынга бүгү чүүлду кылырын аазаар, оозу хоозун баар чаңчылыг. Ол дээрге канчан-оон бадыладып алырының аргазы дээрзи бөдүүн чон чам шуут биле апарган.

Капиталистиг чүрттарда сонгулдаларга эң кол чүүл—аңшахереги. 1982 чылда төлөөлекчилер палатазынга болгаш сенатка кандидаттар 343,9 миллион долларны чарыгдаанар, ол болза, 1980 чылдыынга деңнээрге 44 хуу хөй. А бо чылын президент сонгулдазынга үндүрген чарыгдалдың нинти түнү дөрт чыл мурнуидаазындан бүдүн чартык катан көвүдээн. АКШ-тың хоойлузун өзугаар, демократчы болгаш республиканчы партиялар сонгулда кампаниязының үезинде боттарының кандидаттарын детким-ринге лимит өзугаар 40 ажыг миллион долларны чарыгдаар ужурлыг. А херек кырында ол ийи башкарыкчы партия нордүгениниден 10,1 миллион долларны хойну чарыгдаан.

АКШ-тың президентизинге болгаш оон оралакчызынга боттарының төлөөлерин депшиткен коммунистер кандидаттарын пропагандалары-биле телевиденне дамчыштыр чүве чугаалаар аргазы чок болган. Чүте дээрге, бир минута дургузунда телевиденнеге чүве чугаалаарга, өртээ 250 мүн доллар. Моон алгаш көөрге, чүүле хөй акшалыг кандидат сонгулдаларга тиилелгени чедип ап болур.

Сонгулдаалар үезинде аңшаның ролюн кызыгаарлаар дугаймда орадаажмышкынар турулаан, ынчалза-даа оон чүү-даа үнмээн. Чүте дээрге, ында бүгү чүве чүүле акша-биле саттынып турар. Оон аңгыда ол чүрттарда сонгулда системазының неперенгей хевири—коргудуушкун, кажар арга, хоп-шүүл база бар. Ындыг чоруктан ажылчын аңгы хосталга, хамаарышпас бүүүн эрге чедип албайы турар. Ол уламындан данзыга безин кирген он-он миллион кижи сонгулдаларга киришпейн бар.

Американың Каттышкан Штаттарының чүрттакчы чонунуң хөй кезии ажылчыннар болуп турза-даа, конгрессте киржип турарларының 35 хуузу үлетпүр эллери болгаш чижек садыгжылар, а сенатта чаңгыс-даа ажылчын кижи чок. 1982 чылда төлөөлекчилер палатазынга алды ажылчын бар деп санаттынып турган, а херек кырында ажылчын адын чидирген кижилер болгулаан. А оон өске корпорацияларда 215 болчукчу, 81 банк эллери болгаш өске-даа хереглитеп байлар бар. Бо сан-түү социалистиг демократия-биле капиталистиг демократиниң арызында ылгалды тодаргай, маргыш чок бадыткан турар.

Совет Эвилелинде демократиниң үндезини—чонуң эргечагыргазында. ССРЭ-де улус депутаттарының барык 52 мүн Советтериниг 3 миллион 200 мүн депутат бар. Оларның иштинде ажылчыннарның болгаш колхозчу тараачыннарының төлөөлери 69,2 хуу. ССРЭ Конституциязының 103 чүүүнде «Депутаттар дээрге улус депутаттарының Советтериниг чонуң бүрүн эргелиг төлөөлекчилери болур. Депутаттар Советтериниң ажылынга киришпишаан, күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкынынуң айтыгларын амыдыралга боттандырарын организастап, күрүне органнарының, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болга: организацияларының ажылын контрольдаарын боттандырын турар...» деп айытkан. Ынчангаш, совет чүртту чогум-на күшажылдың кижилери, улус ажыл-агыйының ангы-ангы адырларынга ажылдавышаан, эргелеп башкарын турар. Оларның сонгулдаларын чажыт бадылаашкын-биле, бүгү иниитилелдиг деп болгаш дорт сонгулда эргезинге үндезилээш, чорудар.

К. БУДУК-ООЛ.
«Билиг» иниитилелиниң кежигүү.

«КЕЛИР ҮЕНИҢ ЭРГЕ-АЖЫЫ ДЭЭШ КЫЛЫП ТУРАР МЕН...»

Хоккайдо деп япон ортулуктун кол хоорайы — Саппоро хоорайының ол девискээринге чорааан кижилер ылажыны чайгаар-да оожургады бээрлер. Ол черниң шагы-биле 8, 12, 15 болгаш 17 шак турда ында улуг бажыңнын бедик суургазындан... Кремльдиң куранты-зының даажы дыннаалып келдиг.

1977 чылдың майда Саппорога аңаа эвес болуушкун болган: Хоккайдода эн бай кижилериниң бирээзи дээрги Сибано Ясусабуро «корга-коргаа» орду туткаш. Япон-совет найыралдың болгаш культуразының бажыны деп адаан. Ында элээн хөй делгем залдар, библиотека, кичээлдээрниге таарыштыр кылган өрээлдер бар. Аңаа совет делегациялар келкен үеларде ол бажыңның кырынга Совет Эвилелиниң туугы кинскин турар.

— Япон болгаш совет улустар найыралдажын база кады ажылдап турарын күүзүр мен. А ол чорук кижилер бот-боттарын эки билир чүүле ындыг байдалда болдуунар. Ам делегей кырында дыка дүшкүүрлүг байдал тургустунган, ынчангаш ам Совет Эвилели-биле культура, эртем-техника солчуушкунун көргүдүрин, экономиктиг кады ажылдажылганы калбартыры онза чугула деп санаан турар мен. Ынчангаш бо талазы-биле шинтиилиг чүүлдерни кылыр мен—деп, ол ордунуң эзэн медеглээн.

Саппорода Япон-совет культуразының болгаш найыралдың бажыңында чеди чыл дургузында ийи үүс мүн хире кижи чорааан. Олар совет кинофильмнерни көрүп, совет музыканы дыннаан, найырал кежээлерниге киржип, орус дыл курстарынга өөренип турган.

Ол бажыңның залдарында чылдың-на совет эвилелдешкен республикаларының бирээзиниң азы РСФСР-ниң крайларының болгаш областарының бирээзиниң делегелгезин организастаан турар. База ол ышкаш чамдык министерстволарының, Центросоюзтуң делегелелерни көргүзүп, оон-даа өске ажылдарны кылып турган.

— Чамдык кижилер мени «ССРЭ-ге бердингеи» кижи деп адаан турар—деп. Сибано Ясусабуро бодунуң чугаазын уламчылады.— Оон өске кижилер Коммунистиг партияга кажан кирип алдың? деп шала баштактаны аарак мендеи айтырыг турарлар. Япон улустуң келир үезинин эрге-ажыктары дээш бо чүүлдерни кылып турар мен. Найырал бажыңынга материалдыг деткимче көргүзүп турар кижилериң саны өзүп турарынга. Япония-биле ССРЭ-ниң аразында найыралдыг харылзааларны хөгжүдериниче шын сеткилги-биле чүткүп турар кижилер Оон-биле чергелештир аштан болгаш аарыглардан Чер кырынга үжен уруглар минута бүрүүзүнде өлүп турар. Ядролуг чепсектиг кылыры-биле холбашкан боо-чепсектериң эндере бүдүрери чүүле кижилериниң амы-тынынга эвес, харын бүгү кижи төрелгеттениң догунаан турарынга база кыжаанын турар.

Чер бомбүрээзинде бүгү кижилерге бүгү делегейге тайбынны камгалаарындан артык ыдыктыг сорулга чок - Бистерни башкаланыштырып турар чүүлдерни көдүрери эвес, харын бистерни чеокшулаштырын турар чүүлдерни тыварын ам эн чугуда болуп турар... Ам тайбынны камгалаарындан артык ыдыктыг болгаш чугула сорулга чок деп санаан турар мен.

Евгений БУГАЕНКО,
ПМА-ның корреспондентизи.
Хабаровск.

СОЦИАЛИЗМ ЧҮРТТАРЫНДА

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ

БЕРЛИН. Дрезденде «Роботрон» комбинадының коллективи күш-ажылчы чаа тиилелгени чедип алган. Герман Демократтыг Республиканың электроника үлетпүрүнүн мурнакчы бүдүрүлге коллективи «Ес-1055 М» деп довтку үүс электронуг саналга машинаазын Совет Эвилелинге чорудып берген.

Секундада 450 мүн чедир операцияны кылып шыдаар аргалыг ол дериги ССРЭ-де улуг сонуургал-биле ажыглап турар. Дубнода ядролуг шинчилелдерниң каттышкан институдунга, космос шинчилелдериниң институдунга, Каманың автозаводунга болгаш өске-даа улетпүр бүдүрүлгелерге мындыг машиналарны ажылдаары калбарган. Электрониуг саналга машиналарын ГДР-ниң комбинады бедик шынарлыг кылдыр бүдүрүп турар.

«Роботрон» комбинат социалистиг аңы-дуңма чүрттарының дөмейлешкек бүдүрүлгелериниг кады ажылдажылганы улам-на калбартып турар. Чижээ, Дрезденде бүдүүп турар электрониуг саналга машиналарының четчелээринге белдирлерни болгаш кезектери Болгария, Польша, Совет Эвилели болгаш Чехословакия чорудып берип турар. Комбинаттың специалистери совет специалистер-биле сырый кады ажылдажылганы калбартkан. Совет чагыкчылар биле харылзаа база күштелген. Чагыкчыларның күзелдерни, дилеглерни, сүмелерни коллектив өөренип көрүп, барымаалап турар.

ҮҮГЛЕ БЕДИК ШЫНАРЛЫГ ПРОДУКЦИЯНЫ

БУДАПЕШТ. Бедик шынарлыг продукцияны бүдүрер, оны чагыкчыга бүдүүр-биле бүрүн чедирер — бо айтырыглар боттарындан тудуш харылзаалыг деп. Венгрияның «Волапак» деп бүдүрүлге каттыжышкынының специалистери саналып турар. «Волапак» каттыжышкын янзы-бүрү чүүктерни сайгарып савалаар болгаш дажыглаар талазы-биле специализастаттынган. Чагыгларны кылып, керээни чаргаш, техникиг контролдуун халлизиге бараанларны хынаап көргеи сеолүнде. Үк бараанларны сайгарып, савалаарын, хереглекчиге четирип бээрин «Волапак» бүрүн зарылаар. Оон ажылчыннары бараанларны хынамчалыг савалап чогуур хуусаазында чагыкчыларга чедирип берип турар.

Ол бүгү ажылдарны бедик шынарлыг кылырынга эргежок чугула чүүлдер бүдүрүлге каттыжышкынында бар. Оон эргезинде бараан савалаар материалдарны бүдүрер ийи завод, пластмассадан чүүлдер кылыр цех, күчүлүг хөй машиналарлыг автопарк, механизастаттынган складтар» чүүктерни чүдүрер амгы үениң техникиг дериг-хереклелдери бар. Бараанларны савалаарының эн эптиг аргазын чогаадыр тускай киллиг «Волапактың» — ворганаалы.

Бүдүрүлге каттыжышкынының ат-сураа республикада алгаан. Амгы үеде оон доктаамал чагыкчыларының саны 200 ашкан, а «Волапактың» бригадалары чүрттүн 70 бүдүрүлгелериниде ажылдап турар. Венгрияның даштыкы чүрттарга садыглаар дээш бараанларының үштүн бир кезиндеи безин хөйну каттыжышкын савалап, дажыглап турар.

ҮЛЕТПҮРГЕ ҮНДЕЗИЛЕЭН

БЕЛГРАД. «Боеград» агроулетпүр комбинады 40 хире чаа тудугларны дерип турар. Оларның аразында—мал ажылының фермалары, күш фабриказы, балык өстүрер улуг хөлбек бар.

Белград хоорайны фашистиг өжелекчилерден хостаан сеолүнде улаваанда Дунай хемниң чаан талазы эрик чоогун шынарлыг продукцияны бүдүрер, оны чагыкчыга бүдүүр-биле бүрүн чедирер — бо айтырыглар боттарындан тудуш харылга хуу кодан орнунга күүүе секторунуң бичии ажыл-агыйын мурнакчы тараачынар организастаан турган. Ынчаарда оон кол сорулгазы — чүрттүн найысылалынын ховум аъш-чем-биле дүрген хамыраны болган.

Амгы үеде агроулетпүрүнүн ол комбинады таныттынмас кылдыр сайзыраан: оон ажыглал черлери 1945 чылда 4 мүн гектар турганындан амгы үеде 60 мүн гектар чедир калбарган. «Боеград» агроулетпүр комбинады Совет Эвилелиниң аңаа дөмейлешкек бүдүрүлгелери-биле калы ажылдажылганы шагда-ла эгелээн болгаш амгы үеде улам-на калбартып турар. Чижээ. Краснодар крайга тургустунар улуг агроулетпүр комбинадының төлевилелии ССРЭ-ниң чагыын өзугаар «Боеградтың» специалистери амгы үеде сорук киришкининг боттандырып турар.

ПРАГА. Чехословакияның медицина техниказының «Хирана» каттыжышкыны бичии фабрика турганындан ЭДЧ кежигүүн чүрттарга медицина дериг-хереклелдерни бээр улуг бүдүрүлге кылдыр өскен. Оон продукциязын — рентген установкаларын, хирургия хереклелдерин, диш эмнээр техниканы, кезинишкин кылыр залдарга ажыглаар комплектилээн дериг-хереклелдерни болгаш медицина техниказының өске-даа хереклелдерин социалистиг чүрттарның эмчилери тергиин өкн билирлер.

Каттыжышкынның эн улуг чагыкчызы — Совет Эвилели. «Хирананыңа үндүр садып турар бүү продукциязының 40 хуузун ол садып ап турар. Сеолгу он чылда ССРЭ-же чоруткан чүүлдериниң хемчээли үш катап өскен. Кады ажылдажылганың өзүлдезин бадыткаар сан-түмге ол хереклелдериниң ачызында кадымын камгалап алган миллион-миллион кижилериниң, амы-тынын алганы муң-муң чүрттакчыларның саны база немежир.

СЭТА).

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чүрттарның каттышкан баштайгы делегелгези Мексиканың найысылалы Мехико хоорайда ажыттынган. Делегелгени «Камэкспо-84» деп адаан. Делегелгени Мексиканың президентизи Мигель де ла Мадрид ажыткан болгаш байырлыг өзулаага чүве чугаалаан. Садыг-экономиктиг, техниктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылганың чаа-чаа хевирлерни тыварынче Черниң бүгү улустарының күжеминшиннерин угландырарының чугулазын президент онзалап демдеглээн.

ӨЖЭЭТЕН ҮҮЛГЕДИГЛЕРНИ СОКСАДЫР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Төп Америкада байдалдың шынгыы чидиглеңгениниге болгаш Никарагуага удур чепсектиг халдаашкынның кыжаныышкыны күштелгениниге холбаштыр кана-даа каттышаан чүрттарының Холбаштырылга бюрозу бодунуң хуралын Каттышкан Нациялар Организациязының штаб-квартиразында дүрген чыылдырган. Никарагуага удур өжээтен бүгү хөделиишкиннерни болгаш кыжаныышкынларны доо-дораан соксадырын Холбаштырылга бюрозу шыңгыы негээн. Аныяк республикага удур өжээтен хөделиишкиннерни Американың Каттышкан Штаттарының чааза сеолгу үеде кедергей калбартkанын Никарагуаның КНО-да доктаамал төлөөлекчизи Чаморро Мора хуралга дыннаткан. АКШ-тың өжээтен хөделиишкиннери Никарагуаның революциязын бөөй тударынче угланган деп, ол айытkан.

Төп Американың айтырыгларын чүүле тайбың, политиктиг аргалар-биле шинтиилеп болур. Ону чедип алырынга эне таарымчалыг арганы «Контадор чорудулгазы» ажылын турар деп, Холбаштырылга бюрозунуң дыннадында демдеглээн.

ТАЦУО МАЭДАНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ТОКИО. (СЭТА). Вашингтон бодунуң даймызырак ядролуг стратегиязынга Японияны киришпирбишаан, бистин чүрттувустуң районунга байдалды өжегерээн чидиглеңдирип турар деп, сураглыг шериг тайылбырлакчызы Тацуо Маэда медеглээн. Совет Эвилели-биле кызыгаарлашкак Хоккайдо ортулукче америк генералдар сеолгу үеде боттарының кичээнгейин күштелдирип, шериг өөредилгелериң ында чорудып турар. Америк шериг өөредилгелеринге япон чепсектиг күштер база киржип эгелээн.

ШЫҢГЫЫ УДУРЛАНЫЫШКЫН

КАБУЛ. (СЭТА). Пакистан талдаан агрессия чаа үүлгедиглерни кылганы-биле холбаштыр Афганистанның Даштыкы херектер министерствозу шыңгыы удурланыышкынны АУДР-де Пакистанның хереклериниге тур бүзүреттиргеи кижиге медеглээн.

Афганистанның чогуур органнарының медээзин өзугаар алырга, пакистан шевягаар бо чылдың ноябрь 16, 17, 18 хүннеринде Афганистанның кызыгаар чоогунда Пашнегра, Барикот болгаш Джаджи районнарын ыракшыл артиллерия-биле боолаан. Арааталыг ол боолаашкынларның түнелинде афган хамаатыларының хөй бажыңнары үрелген.

Никарагуага удур дайынга Вашингтонуң администрациязы дорту-биле киржип турар. АКШ-тың төп разведка өргелиниге саттынган дээрбечилериин Никарагуаже самолёттарлыг болгаш вертолёттарлыг халдаашкыннары ол дугайын бадыткаан. Америк хөлезиленикчилериниң ол халдаашкынларының түнелинде хөй тайбың чүрттакчылар өлүп турар. Санта-Клара (Нувва-Сеговия департамент) суурже араатазыг халдаашкынга киришкеи америк вертолёттуг Сандиноже армияның дайынчылары черже дүжүр атkан. Ол вертолётка чорааан болгаш өлгеи ийи американарының аттары Никарагуаның эрге-чагыргаларынга билдингир апаган.

«Тайм» журналдан алган чурукта: дүжүр аттырган америк вертолёттуң бузундулары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ИЙИ МЕДИЦИНА КОЖА

База бир бодал: вьетнам кадык камгалалы ниитизи-биле канчаар тургустунганыл? Улустуң эмчилери деп кымнарыл ол күрүнеге бараан болуп турарлар бе, азы хуузунда практикалап чоруур кижилер бе? Чөөн чүкте европейжи медицина ажыглаттынып турар бе базе-оны нында канчаар көрүп турарыл?

Социалистиг делегейде тускай янзынын болгаш бисте чедир бодаттынмаан алээн чугула таварылганы Вьетнамга көрүп болур. Херектиг ужуру чүдел дээрге, Вьетнамның «ийи палаталыг» кадык камгалалдыг чурт болуп турарында. Ында ийи медицина системазы — европейжи медицина биле национал медицина бот-бодунга хамаарышпас, деп эргелиг, кожа-хелбээ догунаап хөгжүп турар. Кандыг медицина системазынга амыралдап чедирин кижилер боттары хостуг шилип ап турарлар.

Национал медицина институдунуң директору доктор Хоанг Бау Тяу стол кырынга хөй адырлыг схеманы чада каап алды. Дөрбелчиннер, дээрбектер, хамаарылганың болгаш харылаазының согунчугаштары. Национал система канчаар тургустунганыл? «Ниитизи-биле алыр болза, европейжи система кандыг байдалда турарыл?»

Бир эвес башкарылга шугумун алыр болза, аңаа кадык камгалал министерствозунуң чанында чөвүлел, министерстволуң можуларда, районларда организациларында кылдыстер, суурларда харысалгалыг кижилер хамааржыр. А арыг медицина шугумунда үш төп институт (национал медицинаның, ине терапиязының, эмнер курлавырларының), специалистер белеткээр черлериниң болгаш эмнелгелер четкилери, чер-черде аптекалар болгаш баазалар ажыглап турар.

— Бистиң дөртен можуларывыстың болгаш хоорайларывыстың үжеңинде национал медицинаның тускай эмнелгелери бар. А өске артканнарында кайы-даа медицинаның палаталарын районнар эмнелгелериге чедир толуй тургускан. Суурларның медпунктуларында база мичаар тургузарын ораладжып турар бис.

— А ооц онзагай үүлдери?

Доктор схеманың оң талазын адыжы-биле дуглаап, солагай талазын көргүзүп тайылбырлай берди.

— Аидыгаа чедир бистер национал медицинаның күрүнеге организастаттырган кезээнин дугайын чугаалажып келдивис. Мында, солагай талада, ооц өске кезээн көргүскей.

Сайгарып киритпиис. «Оң талазында» — улустуң эмчилери: боду өөреңгенчер-даа, тускай белеткел эрткен специалистер-даа күрүнеге бараан болуп турарлар. Оларның саны бе? 1980 чылда турганы-биле алырта (докторнуң холуунда чаа сан-медээ чок болган), алды муң кижи. «Солагай талада» база чеди муң хире эмчи. Оларның арызында хуузунда практикалап турарлар база бар, мичаар ажылдаарын хоруваан. Мичаарга чаа харылзаалар база тургустунуп турар. Эмчилериниң кооперативи хевирлиг массалыг организация — Национал эмчилериниң эвилели организастаттынып турар.

Схема-биле өкі-ле-дир, билдингир. Угланышкынныңарының боттуг-күштерин херек кырында дешиеп көөрге, кандыг янзылыг болуп турарыл? Хай Хынг можуда европейжи медицина ажылдакчылары ажылдап турар: дээди эртемниг 500 эмчи, 1300 ортумак эртемниг эмнелге ажылдакчылары; олардан аңгыда национал медицинаның эмчилери база ажылдап турар: эвилел кылдыр организастаттынган 1300 эмчи, амдыгында организастаттынмаан үс хире эмчи. Бо саанарны барымдаалаарга, кайы-даа тала өске талага хамаарыштыр копшак кылдыр санаттынмас. Мичаарга бир эвес аарыг кижилерни хүлээп ап турар саны ап көөр болза, байдал бир янзы апаар. Эмнелгелерге өмнөөшкиннериниң 20 хуузу национал «каналга» онаажып турар. Ону өмнөөшкин хуусаазының үр болуп турары-биле тайылбырлап турарлар. Чижээ, можу эмнелгезиниге чыдарының ортумак хуусаазы бежен хонук (а национал эмчилериниң хүлээп алышкыны база үр болуп турарын билир бис), Ийет, шалыпкын ажыл талазы-биле национал медицинаның мактаныптар чүвезин ховар. Чамдыкта тургулаар-ла харын.

Аарыг кижилер чогум кайыаыч үнелеп турарыл?

Бүтүү-ле ужуражышкыннарының болгаш беседалажышкыныларының соонда мындыг бодалга келдим: удурланышкак шыпарның байдалдарындан, хөй кезиинде айылдыг эвес болгаш алаан ораашты таварылгаларда кижилер национал медицинага авыралдап чедип турарлар. Эмнелгелерге чугаалашкан кижилериниң шуптузу европейжи өмнөөшкиннин чедимче чогум көрүп четтиргикен болганнар. Бүгүревейн, төп институттарының ийи директорулган ол дугайын айтырдым. Шын дээрзин бадыткадылар.

Баштайгы хоргадал болгаш соолгу идегел улусчу медицинада дээр бодал массаларның медерелиниде артып турар шыкжыл. А европейжи медицина «орталаку үезинде» авторитетиг болуп турар. Черле солун хуваалда, мындыг бе? Ол чүге мындыгыл? Чүге дээрге бир медицинаның дазылдары эртебурунгу, өскезинин аныяк болгаш ындыг бе? Азы аңгы-аңгы медициналарның арталары ылгалып турар болгаш ындыг бе? Ол дугайында кым-даа чүве чугаалап шыдавады.

Чөөн чүк медицинаның хуулгаазын үүлдер-биле холбаштырган хереө чок. Ооц эмчилеринге, өске эмчилерге дег, чедимче чок чоруктар болгаш чазыглар таварышкылаар. Ол бүгү болгулап турар. Ооц аңгыда, эки билдингир болгаш хүлээп көрдүнген четпестери база бар. Кезишкин талазы-биле европейжи медицинаның курлаанга безин четпес. Дүргеи дуза албаныны талазы-биле база ындыг. Вьетнамда ол албанның европейжи медицинага үнделиленгени аңаа эвес. Каргыштыг рак аарының дугайында мен хөй катап айтырган мен, ол дугайын канчап айтырбас боор? Эртебурунгу ханы биліг ол дугайында чүве ыыттавады... Чок.

Адаанналжыр дээш эвес! Вьетнамда «ийи палаталыг» кадык камгалалын медициналарның кады ажылдажылганының болгаш бот-бодуп байдарының тускай бодап тыпкан хевири кылдыр көрүп турар. Мичаргаш, чижээлээрге, европейжи үгланышкынныг медицина ажылдакчыларын белеткеп турар үеде, ортумак-даа, дээди-даа өөредилге черлериниге национал медицина талазы-биле лекциялар номчуурун норма кылдыр доктаадып каан. Дээди өөредилге черлерин мурнунда дооскан эмчилерни катап белеткел өртеринче чалап турар. А национал медицина ажылдакчыларын белеткеп турар үеде, европейжи медицина системазын оларга таныштырар, а ооц үндезиннерин мергежил бедидер курстарга практик-эмчилер өөренип турда, оларга башкылаар.

Кады ажылдажылгарың баштайгы түүнелдери бар.

Доктор Хоанг Бау Тяу деннеп, бодап тур: «Кайы-даа медицина бодунуң күштерин саналдап турар угланышкынларны көрүп көрээлиивис».

Бирээде — организмни дадыктырары, дадыгышкынның бүгү хевирлери. Европейжи медицинаның бо талазы-биле сүмези чүгле гимнастика-биле кызыгаарлаттынган турганы үрде ийикпе? Чөөн чүк медициназы функциялар болгаш органнар дадыктырар талазы-биле бодунуң аргаларын немеп турар, «йогтун» бүгү хевирлери улам калбаа-биле нептерел турар.

Ийнде — физиотерапия. Европейжи медицина кончуг хөй чепсектиг — электричество, чырык, ультразвук, химия... Чөөн чүк медициназы ине терапиязы дээш өске-даа арталарлыг. Европейжи медицина кештиң улуг девискээрни, харын-даа будда участоктарын өмнөөрин уламчылап турар. Ол болза шилдерни үтер-боо-биле боолазынга домейлежир. Чөөн чүктүү дээштиг шыгаап, ийи миллиметр диаметрлиг «точкалар» топографиязы-биле кээп турар. Европа өмнөөрн-биле оларны өмнөөрн эвээш чарыгдал-биле (энергия, акша-хөрөнгө, материалдар) чаагай түнелди чедип алырын аазап турар. (Ине терапиязының институдунда ол «точкаларже» бисте сурагжаан витаминнерни киирип турар дээрзин сес кадында чугаалап каайн).

Үште — өмнөр-биле өмнөөрн. Бойдустуң биске чайгаар берип турар түүлдерни кылымал арга-биле кылып бүдүрериниге кончуг хөй нарын болгаш үнелиг дериглер ажылдап турар. («Ма хуанг» деп үнүш эфедриниң, ка бок зыок атропинин берип турар. Бойдустуң тургускан будумелдериниң холуксааларында база өмнөөр шынар бар, ындыг холуксааларны кылырын бистер база боттандырып болур бис»).

Дөртте — кезин эмнеешкин. Чөөн чүк медициназы ооц дуржулгазының талазы-биле кепеиг-даа онзаланмайн турар хире. Ындыг болза-даа «дегжип турар черден» чаа чүве албан тыптып келир, оларда «өзүүшкүн точкаларының» сурагжып турары аңаа эвес. Ине-биле тынгарылга дугайын сактып келиили—багай эвес алышкын.

Медициналарның вьетнам «симбиозу» (кады чурттаргазы — ред.) чүгле тургустунган байдалдың аайы-биле эвес, европейжи медицинаны чуртка улам-улам иептередип турар үеде болдунуң медициназы ажылдап турзун дээн ужурунда тывылган эвес. Чок, ону «тур үеиин» өвилели кылдыр бодавайн турар... Кадык камгалалының системазы боду ол ийи медицинаның харылзааларын бижыглап, арбыдадып турар чурт Вьетнам болуп турар. Ийи медицина чоокшудаш-пышаан. чоорту чаңгыс, чаа медицина кыдыр холужа бээр дээрзинге ында идетеп турарлар.

Хвара тудуп турар алыс сорулга эвес ийнаан?

• • •

Өөнүктериниң дуржулгазында эки чүвелерни шинчилеп ажыглаарынче сонуургал бистиң чуртувуста улуг. Элээн хөй улуг үүлелер эгелээн, шинчилеп шенелдеже, практикаже орук ажыттынар. Мичаарга ындыг шинчилелдиг болгаш дилээшкинниң фронтузу шела кызыы эвес ирги бе кылдыр чамдыкта бодаидыра бээр. Мен бо материалды белеткеп турумда, чамдык кижилер «Вьетнамдан? Медицина дуржулгазы?» диҗип аланзын турганнар.

Дуржулганың бар черинче дуржулга дээш баары ужурдур. Техника дуржулгазы дээш техника талазы-биле бедик хөгжүлделиг чурттарже баар апаар. Ажыл-агый болгаш организастаашкын дуржулгалары дээш база ындыг дуржулгалар-лыг чурттарже баар. Бистиң чуртувустан болгаш өске-даа аны-дунма чурттардан үлегер алыр дээш Вьетнам хөй пөлүмнар аайы-биле чоруп турар. Чижээлээрге, кадык камгалалының талазы-биле. Ооц-биле чергелештир вьетнам эмчи ажылдакчыларында кичээнгей салырына телептиг чеиишкиннер база бар. Улусчу медицина институдунда, өске бүгү чүвелерден аңгыда, даштыкыже ажылдаар специалистерни база белеткеп турар. Ине терапиязының институдунда база. Италиядан, Франциядан, Швейцариядан келген стажерлар ында өөренип турарлар, чех болгаш куба дыпкакчылар база бар. Бистиң кижилериве боттарынга ажыктыг кылдыр оларга каттыжа берип болур турган боор.

В. МОЕВ.

Вьетнамның улусчу эмчилеринге чорааным

ЧӨӨН ЧҮК МЕДИЦИНАЗЫ

Культура болгаш амыдырал

МУЗЫКА КИЧЭЭЛИН—ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР

Бистиң чуртувуста барыкла 30 миллион хире кижи белгүмнерде студияларда болгаш заводтарның болгаш көдээниң Культура бажыңларының чамында тургустунгулаан чогаадыкчы коллективтерде, Культура ордуларында, институттарда, школаларда тургустунгулаан бот-тывынгыр уран чүүл белгүмнериниде киржип турар. Ынчалаа-даа тускай мергежилдиг специалистериниң удуртуп турары чогаадыкчы уран чүүлдүң салдары бүгү кижилерге четкен турарын канчап чедип ан болурул?

Бот-тывынгыр уран чүүлге бүгү кижилер киришкен турарын чедип алырының чаа-чаа хевирлерин болгаш методларын дилеп тывар талазы-биле ажылдар доктаамал чоруттунуп турар. Ол ажылдың хевирлериниң бирээзи болза, уран чүүлдүң Москвада тургустунган бот-өөредилгелиг Улусчу университеди болур. Аңаа хүтүп алырының кандыг-даа конкурузу чок — эртем-биле, кол ажылының талазы-биле профессиялы, чурттан турар черде хамаарылга чокка — туралаан-на киржи киреп болур. Аңаа ол мергежилге салымчаанның база хереө чок: ол университеттиң башкыларының саналы турары-биле алырга, талант чок, мергежилге салым-чаанан чок кижилер турбас.

Ам Улусчу университеттиң дөрт факультетинде: театр, кино уран чүүлү, музыка, чуруулга уран чүүлү — 22 муң кижи өөренип турар. Дыңнакчыларының назы-хары — 17-ден 80 чедир. Дыңнакчыларының мергежил талазы-биле составы база аңгы-аңгы: ажылчынар болгаш көдээ механизаторлар, инженерлер, ортумак школаларының башкылары, эмчилер болгаш оон-даа өске. Университеттиң башкылары — музыка, театр, чуруулга уран чүүлүнүң талазы-биле дээди эртемнилер.

Университет болуунун ынакчыларынче өөредилгениң тускай көргүзүг материалдарын хорудуп берип турар (чедеп ажыг көргүзүг материалдарын олар ажылдап кылган). А өөредилгениң бүгү хорудулгазы болза, өөренакчиларының чоруткан ажылдарынга, чуруктарынга, фото-чуруктарынга, хөгжүм чогаалынга боттарының баштайгы шенеешкиннеринге башкыларының бергеи консультацияларындан хамааржыр аваар. А консультациялар болза, кижи бүрүзүнүң сонуургалын, салым-чаанын барымдаалаан турар.

Кижилерни уран чүүлге кичаар хандыкшыдарының ажыы кайы хире болурул? Оларның чамдыктарының чагааларындан одуруглар бо-дур:

«Университетке кичээлдер меня эки чуруурунга өөреткен. Хоорайымыска болуп эртиклээн делгеле бүрүзүге киржип, оларның чаңгызын-даа үстээн мен. Бир эвес кайы-бир өске хоорайга чораан болзумза, аңаа баргаш, чаа-ла мужейлерге, галереяларга баар кижи мен. Уран чүүл темаларынга дыка хөй номнарны номтулум. Ажыы-биле чугаалаарга, менээ дыка солун чаа делегей ажыттынган ышкаш апаарды...».

«Мен улус эвес. Культура бажыңында ажылдап турар кижи мен. А аңаа бүгү-ле чүүлдерни бодум кылып турдум: дөгжүм хереекелдериге ойнаарынга, чуруурунга өөредир. Бот-тывынгыр хөйнүн ырын удуртур... Ынчалгаш университетке өөренип турарга алган билиглерим менээ аажок дузалаан турарынга өөрүүр-дүр мен...».

Долгандыр турар бүгү амыдыралды чогаадыкчы бүү-биле көөрүнге, оон ап чараш чүүлдерни ылгап, тодарадырынга өөредип кижилер — уран чүүлдүң Улусчу университединиң кол сорулгазы ындыг. Университедниис чоокта чаа 50 харлаан.

Наталия ЧЕРНОВА.
(ПМА).

№ 20 АПТЕКАДА

Кызылда чээрби дугаарлыг аптека бар. Ол Ленин аттыг кудумчуда. Ооц онзагай чүүлү хүндүс ажылдааш, дуне базаа дежурный хүлээлгени чедишкиниг күүседип турары. Дуне аарааш, эмнер хереглээн кижилер оон садып алыр.

Бо чээрби дугаарлыг аптеканың эргелекчизи Мария Эренчинова коллективтиг ажыл-ижин эки удуртуп турар. Бүдүн коллектив чонгун макталында. Чоокта чаа Совет Тывазын 40 чыл оюн таварыштыр бо аптеканың эргелекчизи Мария Александровна Эренчинова Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңдаткан.

Дежурный аптекада Людмила Бусырева, эм кылыр ажылдакчы Виолетта Беренцева база мурнакчы ажылдыгларының бирээзи Орус-оол Светлана, Галина Леонова чонга белеткээн эмнерни берип, садыглаар кылдыстерде мурнакчы ажылдап турарлар. Төлептиг ажыл-ишчилерни ачызында чонга эмнер бээр чер эрткен, он айларның планын ажыр күүсеткен.

ЧУРУКТАРДА: аптеканың эргелекчизи Мария Эренчинова биле фармацевт Людмила Бусырева; социалистиг чарыштың тиилекчизи Виолетта Александровна Беренцева; улустуң берген өзугаар эмнерни бээр аптека ажылдакчызы Светлана Ивановна Орус-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ТВ

НОЯБРЬ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Концерт. 9.40 — «Суддаж». Эртем-нептерелдиг фильм. 9.50 — «Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 11.10 — «Билдингир-даа болза, бүүрешиг эвес». 12.10 — 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. телефильм. 14.55 — Концерт. 15.50 — ГДР-ден урулларга дамчыдылга. 16.50 — «Шыдыраа школазы». 17.20 — Концерт-романс. 17.45 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 18.30 — Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Миллионарның ленинчи университеди. «Кушажыл — шинтилел — кижи». 19.40 — «Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Док. телефильм. 22.30 — М. Глинка. «Вальстар, мазурка-лар» 23.00 — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.20—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Н. В. Гоголь — «Ревизор». 7-ги класс. 9.05; 12.35 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ суруулдарынга дамчыдылга. Астрономия. Хүн. 10.35; 11.40 — Зоология. 7-ги класс. 11.00 — «Өг-буле болгаш школа». 11.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 12.05 — Төөгү. 9-ку класс. 13.05 — Ф. Купер. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арынары. 13.50 — «Последний свидетель». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.15—15.20 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Урутларга фильм. 18.50 — Бригада кереегээ-биле ажыл дугайында дамчыдылга. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуглар, чаштар!». 20.25 — Кино-концерт. 21.00 — «Ye». 21.35—22.45 — «Жертва науки». Уран-чечен телефильм.

Редакторнуң ораалакчызы
К. К. САТ.

Ойаар

Бөгүн республикага бүргеи, аязыр, чамдык черлерге быскаанар чаар. Соңгу-барыын үүктеи хаттың дүргеин секундада 7—12 метр. Дуне 20—25 градус, чамдык районнарга 15 градус соор. Хүндүс 15—20 градус, чамдык черлерге 8—13 градус соок болур.

Кызылга бүргеи, аязыр. Соңгу-барыын үүктеи хаттың дүргеин секундада 7—12 метр. Дуне 23—25 градус, хүндүс 15—17 градус соор.

КИНО

НОЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Берег» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

ПИОНЕР»: «Айболит-66» 11.10, «Без вести пропавший» 9.20, 13.10, 19.00. К-клуб «Подросток и закон» 15.00, «Блистающий мир» 17.05, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Берег» 14.30, 17.20, 20.20. «Киносборник» 10.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «След сокола» 15.00, 18.40. «Километры риска» 16.50, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Преферанс по пятницам» 18.00, 20.00 шактарда.

ДУЗА ЧЕДИРЕРИ-БИЛЕ

ССРЭ-ниң Спорт комитединиң күрүне тренери Л. Ф. Колесник баштаан спорт талазы-биле болук ажылдакчылар Кызылда чедип келгеен. Республиканың болгаш хоорайның спорт комитеттериниң, организацияларының ажылдакчылары-биле олар ужуражып, беседалашкан.

Кызыл хоорайда болгаш районнарда спорт-массалыг ажылдарның байдалы-биле олар таныжар, дуза чедирер сорулгалыг. Кызыл хоорайда спорт залдары болгаш өскедаа спорт тудугларын көөр база «Тиилелге» совхозка болгаш Улуг-Хем районга чедип, спорт ажылы-биле таныжар.

(Бистиң корр.).

КАИ экраны

ЧУРУМНУ САГЫЫРЫ ДЭЭШ

Бистиң Чөөн-Хемчик районунуң автооруктарында ылангыя соолгу чылдарда шимчээшкин кончуг улгаткан. Район төвү Чадаана хоорайының автооруктарын тавартыр Байтайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Сут-Хөл районнарже янзы-бүрү марканың автотранспорту эртип турар. Ылангыя үлетпүр бүдүрүлгелерлиг Ак-Довурак хоорайже, Кызыл-Мажалыкче хөй чүктерни автомашиналар чедирип турар. Мичаргаш автотранспорт шимчээшкини кончуг улуг, ону башкарары, хайгаараары белен эвес.

Бистиң районуң КАИ ажылдакчылары орукка транспорт шимчээшкининге чурум үрээшкинерни, озал-ондакты болдурбас дээш хемчеглерни ап, ажылдап келген. Орукка шимчээшкин дүрүмнүе өскерилгелерге, оларны сагыырыга хамаарыштыр лекцияларны, беседаларны бүдүрүлгелерге организацияларга районуң автоинспекция ажылдакчылары кылып келгеен.

Ам орук-транспорт чурумунуң байдалынга хамаарыштыр чугаалап көрейн. Бо чылдың эрткен айларында районуң оруктарынга озал-ондактыг 22 таварылга, эрткен чылдың ол үеэзинде 31 ындыг таварылга болганындан ол сан элээн кызырылган. Ол озал-ондактыг уламындан 23 кижи, оон иштинде назы четпээн 5 кижи амы-тынындан чарылган болганда 22 кижи балыгланып, берттинген. Чамдык чижектерден ап көрээлиинер. Кызыл — Ак-Довурак трассазының 241 километринге Минусинск АТП-зинин МАЗ-500 автомобили «Ак-Туруг» совхозтуң ГАЗ-53 машиназы-биле ускулешкининден ГАЗ-53-түн чолаачызы амы-тынындан чарылган. Ук озал-ондактыг чылдагаанны — «Ак-Туруг» совхозтуң чолаачызы машинаны эзирин башкарып чорааныңдан болган.

База ол-ла трассага 235-ки километрге «Урал-304» (чолаачызы А. И. Дюнин), ЗИЛ-133-биле (чолаачызы В. А. Семорикин «Тыва совхоз тудуг каттыжышкынындан) ускулешкининден 2 пассажир элгеен. Бо таварылганың чылдагааны шин чолаачы база эзирик чорааныңда.

Ажыл-агыйларының, бүдүрүлгелериниң удуртукчулары, специалистери чолаачылар оруктарынга кижизидилге ажылын өскижиргеринче, сагыыга-чурумну быжыглаарынче кичээнгейни салыры чугула. Ынчалаада бо чугула ажыл чогуур деңнелге дүүшпейн турар. Ылаңгыя «Хөндергей» совхозта, Чадаананың районнар арызында сельхозтехника каттыжышкынында болгаш өскедаа организацияларда машинатехниканың эдилели, кадагалалы багай. «Хөндергей» совхозка чоруткан техкөрүлделеи илерээнги ында 34 автомобильден чүгле 4 машина (1984 чылда алдыгааны) үрелик эвес кылдыр санаттынып турар, артканнары шупту техниктиг байдалы багай, үрелик болган. Эрткен айларда ол совхозтан 5 чолаачы машинаны эзирик башкарып чорааны дээш торгаткан, оларның үжү шынзылгазын хавыртып, машина башкарар эргеенге бир чыл иштинде казыткан.

Сельхозтехникада байдал база үстүнде көргүскениивистен дээредевейн турар. Чолаачылар ортузунда сагыыга-чурум кошкак, орук-транспорт чурумун хажыткан таварылгалар эвээжевейн турар. Ук сельхозтехникада дежурный механиктериниң талазымдан машиналарның эрткен гаражтан үнеэрин, кежээ дедир келирин кошкак хынан келгениинден машиналарны чолаачылар бажыңнарының чанынга даптыгаа хоп-дурар чоруктар бар. Машинаны эзирик башкарып чорааны, 6 чолаачы автоинспекция ажылдакчыларынга тутпаан. Оларның дорту — Валерий Базыр-оол, Аракчаа Саая, Артём Комбу, Артур Базыр чолаачылаар эргеенге чыл иштинде казыткан.

Орук-транспорт шимчээшкининге озал-ондакты болдурбазының эрткен айында районуң автоинспекция ажылдакчылары хоорай иштинге, суурлар оруктарынга рейдилерни кылып, школаларга лекция, беседаларны эрттирип турган. Рейдилерге болгаш дежурный-лаашкынга хөй-ниитини, штаттан дашкаар инспекторларны хаара тудуп келдивис. Маңаа ажыл-агыйлардан СЭКП XXII съездиниң аттыг совхозту демдеглээрге артык эвес. Ында автопарктың техниктиг байдалы эки, шимчээшкин дүрүмнерни сагыыга дээш ажылды совхозтуң администрациязы, специалистери чоруптуп турар. Ол ажыл-агыйның чолаачылары дежурныйлаашкыннарга киржип, бистиң ажылывыска идепкейлиг дузалажып турар.

Ажылынга кызымак, харыдалгалыг, эки ажылдан турарларга автоинспекцияның инспекторлары Юрий Ооржак, Байыр-оол Ойдар, штаттан ташкаар инспектор Ирина Баалыр болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырыр болур.

В. КУУЛАР.
КАИ-ниң улуг инспектору.

ЧАРЛАЛ

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ кылдызинин Кызыл хоорайда КАИ-ниң бүрүткел-шылгалда салбыры 1984 чылдың ноябрь 20-ден эгелээн, дараазында расписание-биле ажылдап турарын организацияларга, бүдүрүлгелерге, албан черлериге болгаш чурттакчыларга дыңнадып турар:

ВТОРНИК, ЧЕТВЕРГ

Хууда автотранспортту бүрүткээр. Документилерни хүлээп алыр болгаш бээр үеэзи — 10-дан 20 шакка чедер.

СРЕДА, ПЯТНИЦА

Күрүне автотранспортун бүрүткээр. Документилерни хүлээп алыр болгаш бээр үеэзи — 9-тан 18 шакка чедир.

ВТОРНИК, ЧЕТВЕРГ

Чолаачы шынзылгаларын болгаш чолаачы шынзылгаларының талонларын солуур. Документилерни хүлээп алыр болгаш бээр үеэзи — 10-дан 20 шакка чедер.

СУББОТА

Хууда автотранспортту бүрүткээр. Документилерни хүлээп алыр болгаш бээрзиниң үеэзи — 9-тан 15 шакка чедер.

Чолаачы шынзылгазын чидиргеи кижилериниң шылгалдары болгаш экспертиза кылырыбиле хүлээп алыры. 9-тан 15 шакка чедер.

ВОСКРЕСЕНЬЕ, ПОНЕДЕЛЬНИК

дыштанар хүннер

Хууда автотранспортту бүрүткээн соонда техпаспортту болгаш номер демдектерин документилер-биле кады дораан бээр. Документилерни алырда паспортту азы автотранспорттун эзэниниң шынзылгазын көргүзер ужуулуг.

КУРАВТОИНСПЕКЦИЯ.

Тыва кодээ ажыл-агый техникумунуң 1977 чылдың июнь 21-де Саартай Сояновна Дамдынның адынга тывысқан № 737538 диплом читкен ужуриан, ону күш чок деп саанар.

КЫЗЫЛЧЫЛАРГА

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында күш-ажыл фронтузунга киришкени дээш медальдар-биле шаңнаткан, база «1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга эрес-маадырлыг күш-ажылы дээш», «Москваның камгалалы дээш», «Ленинградтың камгалалы дээш», «Одессаның камгалалы дээш», «Севастопольдуң камгалалы дээш», «Сталинградтың камгалалы дээш», «Киевтиң камгалалы дээш», «Кавказтың камгалалы дээш», «Совет Заполярьениң камгалалы дээш» медальдарының эвилекчилерин хоорхуусхомуун организастыг кылдызынга 1984 чылдың декабрь 1-ге чедир келирин улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскому чалап тур. Орнилдистин адрезн: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 36, № 3 кабинет. Шаннаддарның бадыткал бижини ап алгаш келир.

Лекцияже чалалга

1984 чылдың ноябрь 25-те, воскресеньеде, СЭКП Тыва обкомунуң Политтырыдылышкын бажыңында хүндүскүүн 14 шакта «ССРЭ-ниң делегей байдалының дугайында» лекция болур.

Лекцияны Бүгү-эвилелдин «Билиг» биитилелиниң лектору, философия эртемчериниң кандидады, күрүне болгаш эргежоолу институдунуң эртем ажылдакчызы Юрий Александрович Решетов (Москва) номчуур.

Лекцияже абонементилер болгаш садып турар билеттер-биле кирер.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыдалгалыг секретарының 2-25-35 секретариаттың 2-23-35 партийже ажыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27 информация кылдызының 2-20-60 культура кылдызының 2-23-54, кодээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47 корреспондентларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солуун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонне болгаар.

Солуун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2085.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, поллиграфия болгаш ном садылының херектериниң галазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—01120.

БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттүүлүг пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 269 (12659) | 1984 чылдың ноябрь 23, пятница | 1925 чылда үнделгеннигеН | Өртээ 3 коп.

«РСФСР-ниң Алдарлыг харылзаачызы» хүндүлүг атты харылзаа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылдакчыларынга тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Харылзаа талазы-биле ачы-хавыязы дүнү бүрүн хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылдааны дээш «РСФСР-ниң алдарлыг харылзаачызы» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Кылыл хоорайның харылзаа белдириниң улуг электромеханиги Александр Назарович Токареве.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың ноябрь 21.

ЧАЛЫЫЛАРНЫҢ КҮЖҮ

Комсомолчу аныяк бүрүзү бодунуң бүдүрүлгезинге хумагалалдыг ээ боор, ыы-не хөй камналганы чедип алыр дээш демиселге күжүн каттыштырар ужурлуг. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң солчеглиг хуралының материалдары-биле, ада ви К. У. Черненконуң чугаазы-биле танышкаш, мээн өөрүм — заводтуң аныяк ажылчыннары ыдыг түңнелди кылганнар.

Күрүнеңи Бирги подшипник заводунуң аныяк өолдар болгаш кыстарынга камналга-хумагалаа амгы беш чылда ыы чугула комсомолчу херек болу берген. Камналганың агар санынга үндезилээш, чарыштыг организастаан ВЛКСМ комитединиң инициативазы бо херекке эвээш эвес рольдуг болган. Ийи чартык мунган ажыг аныяк ажылчыннар күш-ажылчы маргылдаада идевейлиг киржип, херек кырында оларның аныяк бүрүзү эгелээшкинге боттарының үлүүн киргиштиргеН. Ынчаарга инити өөренишкиниң ажыы шынап-ла улуг: ВЛКСМ-ниң XIX съездиниң инициативазы-биле ажыткан он бирги беш чылдың камналгазының Бүгү-эвилел комсомолчу агар санынга бистиң чылдың на киирип турар дадывырывыс чүс-чүс муң рубль боор турар.

Бистиң өгелээшкинивисти бүдүрүлгениң администрациязының болгаш партия организациязының детяп, амгы үеде заводтуң бүгү коллективи камналганың агар саны-биле ажылдаарынче шилчитеннинге чоргаарланып турар бис.

Комсомолчулар чедип алдыган чеднишкиннерин анализтээш, камналганың өөн-даа хөй боор болурун база көрүп турарлар. Күш-ажылды организастаарын сайызырангайдыдары, аныяк ажылчыннарың мергежилин бедидери, комсомолчу-аныяктар коллективтеринге быжыг гагыга-чурумну хандырары дээш ам-даа чамдык үүлдер чедир кылдынмаан.

Экономиканы интенсификаациялаарын шапкынчыдар, беш чылды төлептиг доозар дээн партияның кыйгырыкынга чүректиң хамыыдан харылаавышаан, күрүнеңи Бирги подшипник заводунуң өолдар, кыстары камнаттынган материалдар, чиг-эт болгаш оттуудар үүл-биле чылда-ла ийи хүн ажылдаарын шинитирлээнмер.

В. ДОКУЧАЕВ,
күрүнеңи Бирги подшипник заводунуң комсомол организациязының секретары.

ЧЫЛДЫ ШАЛЫПЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ ДООЗААЛ

ЧАҢГЫС АЙ АРТКАНДА

План күүселдезиниң допчулалы

Совет Тываның дөртен чыл оюн бедик көдүрлүүшкүннүг болгаш чеднишкиниг уткаан көдээниң ажылчы чону он бирги беш чылдың дөртү чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир дээш чарышты улам калбарткан. Ооң түннелинде ноябрьниң 16-га чедир күрүнеге саткан эттиг хемчээли эртken чылдың бо үезининден хөй болган.

Күрүнеге эт садар планын районнардан бир-ле дугаарында Мөнгүн-Тайга күүсеткен. Кызыл, Өвүр болгаш Эрзин районнарның ажыл-агыйлары планнарын күүседир чоокшулаан. Районнарның сөөлгү черинде планын 82 хуу күүсеткен Сүт-Хөл чоруп турар. Ниитизи-биле алды район эртken чылдың деңпелинден эвээш эт саткан. Ооң уламындан республиканың дужаар эзди ам-даа 26 муң тонна ажыг.

Ажыл-агыйлардан чүгле он ийи совхоз эт садар планын күүсеткен. «Тыва» болгаш «Чодураа» совхозтар планын алдан хуу безин чедирбээн. Мындыг байдал шыңгыы хемчег алырын көдээниң ишчилеринден, ылангыя совхозтар директорларындан болгаш тускай эртемниглерден негеп турар.

Күрүнеге саткан сүт, ноябрь 16-ның медээзи-биле алырга, эртken чылдың ол үезинде турганындан база хөй. Планның 96 хуу чедир күүсеттинеринге сүт садар планнарын күүсеткилепken беш район көскү үлүгү киирген. Сүт садар планны бүгү районнарның күүседиптер аргазы бар.

Сүт садар планын 29 совхоз хуусаадан бүдүн-чартык ай бурунгаар боттандырган. Олардан «Өөк», «Улуг-Хая» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар хөй сүт дужааган. Ленин аттыг совхоз планын 65 хуу чедирип, хамык ажыл-агыйларның сөөлүнде чоруп турар.

Күрүнеге дүк эртken чылдан хөй саттынган болгаш план чүс хуу боттанган. Ынчалза-даа беш район эртken чылдан эвээшти саткан, а дөрт район планнарын күүседип шыдаваан.

Чыл төнчүзүнге чедир барык-ла чаңгыс ай арткан. Ам планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле кижи бүрүзү дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

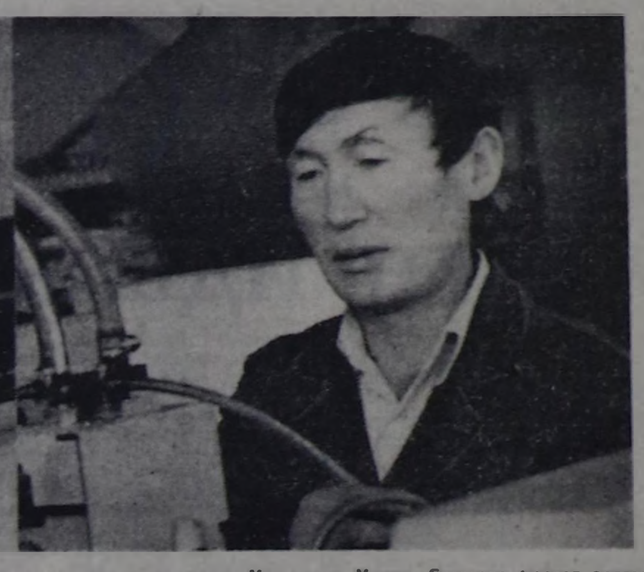

Республика типографиязының коллективи бо чылдың он айларының бүдүрүлге көргүзүглерин, ол ышкаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң болгаш продукциниң боттүнезин чигедириниң талазы-биле планныг даалгаларын, хүлээлгелерин күүсеткен. Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгезинин коллективи 1984 чылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте доозарынга бүзүрелдиг болгаш ол дээш шудургу ажылдап турар. Типографиниң мурнакчы цехтериниң бирээзинге парлаар цех хамааржыр. Ооң коллективи бо чылдың планын декабрь 28-ке чедир күүседирин хүлээнген. Цехтин мурнакчылары — хоочун парлакчылар Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутады Зоя Михайловна Чащухина, Александр Салчакович Адыг болгаш өскелер-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажылдың, сагыга-чурумнуң, харыысалганың үлегерин көргүзүп турар. Милистина Монид, Светлана Салчак болгаш өске-даа мурнакчылар хүн, ай даалгаларын доктаамал ажыр күүседип, парлалга продукциязының шынарын экиждип турар.

Мурнакчы коллективтиң хүн бүрүдеги ажыл-ижи СЭКП ТК-ның Чингине секретары, СССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралымга чугаазында киргеН негелделерге болгаш үүлдерге дүгжүп турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы парлакчылар Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутады З. Чащухина (солагаа талазында), А. Адыт.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Кыштаглаашкын— хүннүң айтырыы

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЭЭН

Черниң кыры агарып чытсаа, хар мырыңай чуга: чамдык черлерге кылаштаарга, кижиниң өзи карарып каар. Соок база чок хемнин агын чыдар суу туржук, турум септер безин быжыдыр дошталбаан. Чылыы зажок. Каш хонук мурнунда Тес-Хем районуң девискээринге ыңдыг турду. Агаар-бойдустуң ыңдыг байдалы көдээниң ажыл-ишчиларинге, ылангыя мал кыштаглаашкынына таарымчалыг болуру чугаажок. Ынчалза-даа республиканың өске девискээрлеринде хар кылынаан, соок күштелген, ынчангаш районуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары кыштаглаашкынны чеднишкиниг эртпирер талазы-биле бүгү хемчеглерни ап турар.

Районуң ажыл-агыйлары бо чылын кыштаглаашкынче сезен ажыг муң малды киирген. Ооң үжен хире мүңү—«О. Шынаа» совхозта. Ол хире малдыг хиразинде кыштаглаашкынын баштайгы айында ук ажылагый, өске совхозтарга деңнээрге, хорамча болдурбаан. Бо дээрге совхозтуң малчыннарынын кыштаглаашкынны чоруп турарынын хынаалдазын чоруткан. Мал кыштаглаашкынынга эң маадыгы Александр Монгуш чүүл — аңаа баш удур белеткел. Ооң бирги чадазы—малдың чайгы семиртилгези. «О. Шынаа» совхозтуң малчыннары чайлаглаашкынче онза кичээнгей салып турар. Олар каш чыл мурунда Тандыуула кырынче үнер машина оруун каскаш, малын аңаа чайлаглаадып эгелээннер. Ам чайын шынаа кыдыын дургаар чаңгыс-даа мал көзүлбес апарган. Чайлаларга бригадирлер болгаш тускай эртемниглер база чеде бээр. Партком болгаш көдээ Совет күүскомунуң кежигүннери аал бүрүзүн хайгаарлга алган турар. Кыштаглаашкын үезинде база ыңдыг. Бо хүннерде мал эмчизи Эдем Шилимаа, зоотехник Шолык Көк-оол, бригадир Лаа Биче-оол болгаш өске-даа ажылдакчылар кыштагларны кезип, ылеретниген четпестерни чайладып, бүгү ажылды организастап, малчыннарга улуг дузаны көргүзүп турарлар.

«О. Шынаа» совхозтуң малчыннары район төвүнден чүс ажыг километр черде чурттап турар. Орук болгаш өске-даа харылзаа берге турбуже, совхозтуң малчыннарының кышка белеткенгени, амыдырал хандырылгазы эки. Малчыннар нургулайында өглерде чурттап турар-даа болза, өглерни кышка удур белеткеп база дерип алган, арыг-силиг, чылыг. ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутады Анфиса Аракчаа кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткенген. Ында чаш хураганга тускайлаан сигендеН эгелээш, оттуар көрженге чедир бүгү херектиг күүдүү эмгелеп. Кажан база канчаар чарыгдаарын хуваап алган. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны хүндүлүг аттыг эдилекчилери Чаанмай Санаа, Комбу-Сүрүн Достак-оол, хоочун малчыннар Тумат Шулуу, Чооду Күр-оол болгаш өскелер-даа кыштаглаашкынны организастыг эгелээннер.

«О. Шынаа» совхозтуң хойжулары чылдын-на бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Олар чүс башка онааштыр эрткен чылын 86 хураганны, бо чылын 81 хураганны доруктурганнар. Ниитизи-биле кайыдаа чылын он муң ажыг-ажыг хураган хойга немежип турган. Ук хойжулар бо кышты база чеднишкиниг эртпирип, республиканың мурнакчыларының одуруунга хевээр артар дээрзинге чигзиниг турбас.

К. ЧООДУ.

ПЛАННЫ ЫЯАП-ЛА КҮҮСЕДИР

Сүт-Хөл районуң «Сүт-Хөл» совхозу 1984-1985 чылдың мал кыштаглаашкынынга багай эвес белеткенген. Ол дугайын совхоз директору Н. С. Ооржак мынчаар чугаалады:—Совхозтуң дирекциязы, парткому, профсоюзлар комитеди бо чылын малга быжыг чем-суурну тургузарынче улуг кичээнгейин өөлүгаН. Мал чемнинге 2485 тонна сиген белеткээр турган, оны 2730 тоннаны кылып алган, силосту база пландан ажыр күүсеткен бис. Сенажты планда көрдүгениңден ийи катап ажыр күүсеттиивис. Ол ниитинин малын кыштан хүр ажырарынын бир чугула магадылалы болур ужурлуг.

Бо чылын ол совхозтуң 78 коданыңга 14900 өшкү, 7900 хой кыштаар. Чоокта чаа райкүүском болгаш районуң агрүүлепүр каттыжышкынны совхозтуң девискээринде кыштаглаашкынын чоруп турарынын хынаалдазын чоруткан. Мал кыштаглаашкынынга эң маадыгы Александр Монгуш бригадирлээн Чес-Булуң хойжу бригада эки белеткенгенин хынаалда демдеглээн. Бригаданың хойжу коданнарында четкир санныг мал чемин дүжүргеН, улуг малдың кажаалары болгаш анай, хураганның тейликтары чылыглаттынган, кодан бүрүзүнде малчыннарның сүт хандырылгазы эки, водовоз чолаачызы А. Монгуш сүтну малчыннарже үзүктелиишкин чок көөртүп турар.

Үстүү, Алдыы-Ишкиннерниң, Шом-Шумнуң малчыннары база-ла малчыннарның берте шылгалдазы — кыштаглаашкынга белеткелди эки чорутканнар. Совхозтуң мурнакчы малчыннары С. Норжун-оол, М. Борбак-оол, О. Сесүй-оол, Т. Ондар, М. Ангыр олар чайгы семиртилгени эки чорутканнар. Кыштаглаашкынны чеднишкиниг эртпирер талазы-биле үлегерни олар боттарының малчын эптеринге база көргүзүп турарлар.

Совхозтуң мал кыштаглаашкынында чамдык четпестер бар. Өлең хойжу бригаданың 6 коданының кышка белеткелиракта четпес. Малчыннарның чурттаар бажыңнары, мал кажаалары чедир чылыглаттынмаан, соңгалары ойбак, шаалары соок. Кара-Чыраа сүт-бараан фермазынга чылыг систематзын, ферманың кызыл-булуңун кыш дүжүп келгенде катап эде кылыр ужурга таварышкан, фермада чаа инек кажаазын тудуп эгелээнинден бээр 5—6-даа чыл эрткен. Ол кажаа чылыг дамчыдар хоолайлар чогу-биле бо чылын база ажыглалга кирбейн барган. Чогум-на ооң ужурунда Кара-Чыраа сүт-бараан фермазында кыштаглаашкынга таарымча чок бйдалдар таваржып, сүт саалдазын кудулап турар.

Совхоз дирекциязы бо четпестерни дарый чайлаашкынны эки эрттирериниң бүгү хемчеглерни ап чорудар, сүт саалдазын кудулаттыр, план күүселдезин ыяап чедип алыр ужурлуг.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

Мурнакчы дуржулганың индири

АК СЕТКИЛ-БИЛЕ

Чыл бүрүзү дөмейлешкен эвес. Чүгле чер ажылдакчыларының эвес, мээн мал ажылдыг өөрүмүнүң безин чугаазында агаар-бойдустуң таарымча чогунга, соокка болгаш ийигге сылдаглаар аян бо-ла таваржы бээр апарган. Ыңдыг-даа болза ам үе өске болгай: малчыннар, бистерге, ыңдыг чылдак-биле агартынары черле таарышпас.

Кыштаглаашкын бүрүзү, оон чеднишкиниг эртери хойжулар дистерден бүрүн хамаржыр. Хой ооллаашкынының бачым үезинде удуртукчуларының, тускай эртемниглерниң талазындан деткимче чугула, ыңдыг-даа болза бис боттарывыс бот-идепкей чок болуп, ажыл-херекти ээ өзүбиле биидилиг, ак сеткилдиг зорутпас болзувусса, хажыдыгыдан чеже-даа дуза эки түңнелдерге чедирбес.

Чүте-ле ийик, сөөлгү чылдарда кыштаглаашкынга белеткелге малчын кижиниң чайын 15—20 тонна сиген белеткеп ап, кыштаанда кажаа-хораазын, чурттаар бажыңын септеп алыры-биле кызыгаарлаттынары чаңчыл апарган. Ол ажылдар чугула болгаш шын болбайн аян (херек кырында септелге дээрге совхоз удуртулгазының кичээнгей салып ужурлуг айтырыы), ыңдыг-даа болза ол черле четпес.

Ийет, бистер база-ла аңаа олурбаан бис: бодувус 45 тонна сигенни кезип ап, оны кыштаавыска чедирип алган бис. Сүт алыр черивисти эдип, кажааларны болгаш чурттаар бажыңнарны септеп алдывыс. Ол дээрге чайгы, күскү ажылдарывыстың өөрүн кезин-дир.

Эрткен кыштаглаашкынны багай эвес эрттирип, төрүүр чүс хойдан 112 хураганны камгалап алдывыс, а совхозуустуң көргүзүү ортумаа-биле орамчок куду — 55 баш болган. Ынчалза-даа мени ыңдыг түңнелдиг болганывыс чөгендирген. Чүте дээрге бурумгу чылын мен дузалакчыларымбиле —оглум Василий болгаш Александр Кочанов-биле — ылап-ла бедик чеднишкиннерни чедип алган мен: мичаа төрүүр чүс баш хойдан-на 130 хураганны алдым. Ыңдыг түңнел ам болдунмаан. Чүте? Кол-ла чүве коданывысты аныяк хойлар-биле солуп бээрин негеп алырын чедип албаанывыста деп санаар мен. Ынчангаш эрткен кыштаглаашкынны чеди-сес харлыг төрүүр хойларыг эгелээн бис, а төрүүр хой беш хардан улгатпас иизилыг болуру чугула. Оны хой чылда дуржулгадан көрген мен: хой беш хардан улгадырга оон кызыгаары көвүдээр база чаш төлү кошкак болур. Ыңдыг болганда кырган хой тудары — каражалыг.

Ынчангаш тускай эртемниглер-биле кады чайын бир-ле дугаарында коданывыста кырган хойларны аныяк хойлар-биле солуп алган бис. Ам коданывыста төрүүр чеди чүс хойнуң кол нуруузу үш-дөрт харлыг хойлар.

Ол солуушкын биске эвээш эвес шүүлелди болдурза-даа, ам сагыш амыр болган: аныяк, кадык-шыырак хойлар — кыштаглаашкынны чеднишкиниг эртериниң магадылалы. Ол ышкаш чайлаглаашкын үезинде хойларның семиртилгезинге таарымчалыг бүгү-ле байдалдарны тургускан бис. Оларны саргыландаа, аза огундан-даа камгалап алырының хемчеглери алдынган турган. Ол база-ла белен эвес херек. Хойларны химикаттар-биле дөрт катап чугдургаш, кадатче үндүрер санымда-ла оларны хынаан көрүп, аза огу чок черлерге өткарып турган бис. Чамдыкта ону кадмыр-биле кезип каап-даа турдувус. Одар-белчиирин график ёзүгаар ажылдаарындан ангыда, ону үргүлчү хайгааравры чугула. Бо чылын, чижээлээргe, бис 70 гектарга сиген тараан, ол одарны эң берге өйде ажыглаар кылдыр арттырып алган бис. Хоювусту чамдык хур черлерге өткаргаш, а сентябрьдан эгелеп ацыстарже өткарып кирдивис. Ам хойларывыс, тускай эртемниглерниң санаа турары-биле, эң семис-шыырак болун турар. Ларыг-аржык ховар таваржыр деп идеген турар бис. Кыштаавыста эмнер-биле байлак аптечканы кылып алган бис. Ында стрептомицин, пенициллин, синтетиктиг сыкыртыр эм болгаш өске-даа эмнер хой. Ол эмнерни кажан, канчаар бээрин бистиң кижи бүрүзү билир болгаш ол талазы-биле дуржулгавыс-даа бар. Бөгүн малчын кижиге мал эмнээриниң кол билиглерин билир болуру албан. Чаңгыс-ла эм сыкыртышкыны дээш мал эмчизин чалаар бе? Бодувустуң күжүвүс-биле кылып алгы дег үүлдерни боттарывыс кылып алырывыс чаңчыл апарган. Ынчангаш хой ооллаашкынының үезинде сакманчылар келдиртип турбас бис. Өөм ээзи база дузалажыптар. Дөртээлээ ооллаашын ап турар бис. Амгы үеде бис ийи-үш хонуктан ажылдап турар болзувусса, хой ооллаашкынының үезинде дөрт хонуктан эртежип эгелээр бис — арткан хүннерде суурже кирип, дыштанып ап болур.

Хой ооллаашкыны февраль төнчүзүнден март эгезинге чедир эртер кылдыр планнап алган бис. Ол хуусаны эрткен чылдарда дуржулгамдан билип алган мен. Бир катап хойну эрте ооллаашкынын артыын шенеп көрген мен. Мындыг барымдаалар-даа бар болгай: январь эгезинде ооллаашкынга хойнуң кужу ам-даа кошкаваан болгаш кадын, шымырак хураганнар төрүттүнер деп. Кижи болаарга, ындыг хураганнарны камгалап алыры-даа берге эвес шыкаш. Ындыг-даа болза январьда төрүттүген хураганнар дөрт айтан эвээш эвес үеде кажаа иштинге өзер, а февральда төрүттүгеннер оон орамчок эвээш үеде турар болгай. Февральда төрүттүгеН хураганнар чүгле быжыгып, күш киирип орда, часкы чылыг дужүп, одарларда хар эрий бээр.

Февраль төнчүзүнде — март эгезинде хой ооллаашкынын эртпирериниң ажыктыының дугайында мээн барымдааларым ындыг. Мээн ден бага катап демдеглеп каайн. Чүте дээрге бистиң дуржулгавыс чүс хуу чеднишкиниң үеделиин дег чугаалап болбас. Чер-черде одар-белчиир-даа, хойларны кадарының байдалдары-даа ацы. Чамдык черлерге вахта аргазы транспорт айтырыының бергези-биле-даа шинжеттинмес боор болур. Ындыг-даа болза хамык ужур ында эвес. Бодувуп ажылынга чогаадыкчы хамаарылгалыг, сагыш-сеткилден берлиннген болуруңда деп санаар мен.

И. САФОНОВ.

Таңды районда «Революциниң чалбыжы» совхозтуң малчыны, Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи.

СЕМИНАР

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң пропагандада болгаш агитацияны кылдыр районуң ажылагый активиниң болгаш пропагандистериниң эвлелиг семинарын эртирген. Аңаа «СЭКП Тер Комитединиң октябрь (1984 ч.) Пленумунуң түүнелдери болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш К. У. Черненконуң чугаазы», «Делегей байдалы», «ССРЭ-ниң улусчу контролёрларының бедик хүлээлгези», «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформалы» деп темаларга лекциялар-ны СЭКП обкомунуң лектору А. Б. Юмбуу, СЭКП райкомунуң секретары К. Н. Хертек, районуң улусчу контроль комитединиң даргазы О. К. Хованың болгаш оон-даа өскелер ыңчаан.

КЫЗЫЛДЫҢ ХАМААТЫЛАРЫНГА

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сессиязы бо чылдың декабрь 22-де болур. Аңаа «Кызыл хоорайның 1985 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планын бадылаар дугайында база 1984 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планының канчаар күүсеттинин турарының дугайында», «1985 чылда хоорай бюджедин бадылаар дугайында болгаш 1983 чылда бюджет күүселдезинин дугайында» айтырыгларны чугаалажыр.

Ол айтырыгларны чугаалажырынга белеткелге идевейлиг киржиринче хоорайның бүгү ажылчы чоннарын улус депутаттарының хоорай Совединин күүскому чалап тур. Саналдарыңарны хоорүүскем, депутат өрээли деп адресче чорударын азы 2-42-85, 2-31-63, 2-22-81 деп телефоннарже дозгаарын дилеп тур бис.

ХООРКҮҮСКОМ.

КАМНАЛГА ЧУРУМУН ШЫҢГЫЫРАДЫР

Бистиң республикавыстың үлетпүр, автотранспорт бүдүрүлгелериниң, тудуг болгаш коммунал-амыдырал хандырылга организациияларының аразында одалга-энергетика курлавырларының камналгазы дээш бо чылдың үшкү кварталда калбарган социалистиг чарыжының түңнелин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профоблчөвүлел үндүргеН.

Тыва АССР-ниң үлетпүр бүдүрүлгелериниң, транспортунуң болгаш коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң, ол ышкаш совхозтарның коллективтери одалга-энергетика курлавырларын чем ажыглаар талазы-биле планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш чамдык ажылдарны кылган дээрзин доктаалда демдеглээн.

Үшкү кварталда республика 1765 г/кал чылыг болган 2215,3 муң киловатт-шак электри энергиязын, 5596 тонна хөмүр-даш болгаш 740 тонна дизель одаар үүлдерни камнап алган. Электри болгаш чылыг энергиязын камнаар талазы-биле ажылдап кылдынган 49 хемчег боттанган, оларның экономиктиг ажыктыы түс-түстө 5850 муң киловатт-шак болгаш 7100 г/кал болган. Электри энергиязын «Тыва даг-дүгү» комбинат, Тываның электри четкилери, Үстүү-Ениссейниң балык заводу ээлээн хейлиг түс-түстө камнап алгаН.

Оон-биле чеченнелиг үлетпүрүнүң чеди бүдүрүлгези, республиканың ынча совхозу электри энергиязының артык чарыгдалын болдурган. Ылангыя Кызылдың № 1 АТБ-зин, Чадаанның автотранспорт бүдүрүлгезин, өзүт-сеек далганы бүдүрер заводту, Кызыл-Мажалыктың үзүт комбинадын, Кызылдың алгы заводун, Сельхозтехүркомнуң Кызылда каттыжышкынын, чер ажылдары кылыр тудуг эргелелин, «Каз-Хаак», «Өөк», «Кызыл тараачын», «Хадын», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Чыраа-Бажы» совхозтарны, Дуржулга станциязын энергиязы нормадан ажыр чарыгдаан деп, ук доктаалда шүүмүүлеп турар.

Электри энергиязын чеженге хереглээрин шын эвес санаарыдан оны, чедир чарыгдаас чорук база шын эвес. Республиканың он сес бүдүрүлгези, 8 совхозу, оларның иштинде № 2 АТБ, Кызылдың даараныга фабриказы, Кызыл тудуг» эргелели, найысылалдың түүйбу заводу, Ак-Довурак АТБ-зи, № 81 тудуг эргелели, «Бурунгаар», «Бүрөн», «Тиилелге совхозтар ындыг ылдаагандан бо талазы-биле көрдүвеН түүнү чедир ажыглаваан.

Одалга-энергетика курлавырларының камналгазы дээш социалистиг чарыштың түңнелиниң көргүзүглери, оон ветеледеки чедир күүсеткен бүдүрүлге чок болганын, барымдаалаш, бо талазы-биле бирги черни кайы-даа бүдүрүлгеге тывыспас деп Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профоблчөвүлел шинжирлээн. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи ийги черни өскелер болгаш Министрлер Чөвүлелиниң база профоблчөвүлелдің шүүлүнүр выпелин чаалап алган.

Одалга-энергетика курлавырларын хумагалыг чарыгдаар, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, СССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң айтышкынларына дүүштүр ажылдың участок бүдүрүүне камналга болганы хумагалал мурумун күштелдиргеН улуг-тур. Бүдүрүлгелериге министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларына, профсоюзтардың комитеттеринге даскан.

Партийжи амыдырал

ХӨЙНҮ ХҮЛЭЭНДИРИП ТУРАР

«Правда» солунга үнген «Коммунист бодунуң организациязында» деп мурнуку үүлүдү комчуп таныштывыс. Партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин, коммунист бүрүзүнүң идепкейли, харысалгазын бедидер талазы-биле чүгүлү негелделерни ында айыткан болду.

Шынап-ла, леминчи партиянын дайынчызы болуру—аскежик, бедик харысалга. Ол — күш-ажылга, хөй-ниити ажылынга, амыдырал-чурттадгага-даа бүгү тала-биле үлегерин көргүзер, кайда-ла берге болдур, ааа ак сеткылдыг туржур, кижилерге, коллективке, ниитилелге ажыктыг үүлени бүдүргүр ужурлуг. Коммунист кижи бүгү-ле ажыл-херээ, соглээн сөз-биле өскелерни, хамыктын мурнунда аныяктарны, комсомолчуларны кижизидер ужурлуг.

Партия кежигүнүнүң бедик адынга төлептиг болуру амгы үеде чүгүлү негелде. Партия кежигүнү бүрүзүнүң бодунуң үлүзүтүзүнге инициативалыг, харысалгалыг хоруунун чижектери амыдырында хөй дээрзин мурнуку үүлүде бижаан болду. Ааа дүүштүр алырга, бистиң Мөнгүн-Тайга-да-даа мактанга төлептиг, партийниң идепкейлиг дайынчылары эвээш эвес.

Чижээ, коммунист А. С. Кара-оол районнуң Сельхозтехника салбырында партия эге организациязының секретары. Мурнуку чылдарда ол мал ажылынга бригадирлеп, чон-биле ажылдап билир дуржулгалын көргүскен. Оон бүгү ажылы күш-ажылчы коллектив-биле холбажып келген. «Чайым чок», «шыдавас мен», «еске улустар кылыымар» диглээр сөстү ол коммунистен кым-даа дыннап көрбээн. Бодунуң бүдүштүг мөзүзү-биле, хөй-ниитичи хоруу-биле коллективиниге хүндүткелдиг кижи. А. С. Кара-оол эге организацияның коммунистерин дамчыштыр бодунуң коллективиниң ажыл-херээнге кижизидикчи салдар чедирип, ааа күш-ажылдың сагылга-чуруумун быжыглап, коллективти сырый каттыштырарын чедип алган. Шынап-ла, эки чурттаар диже, эки ажылдаар дээри-ле шын.

Ол ышкаш коммунист А. Х.-К. Хертекти ап көрээл. Районнуң коммунал ажылагый бүдүрүлге эргелелинге хөй чылдарда бухгалтерлеп, эш-өөрүнге өскүс хүндүткелдиг ажылдап келген. Харысалгалыг, негелделиг коммунист ам ында партия организациязының секретарынга каш удаа соңгуткан. Бо коллектив бистиң районнуң мурнакчы ажылдыг бүдүрүлгелериниң бирээзи болуп турары, планыг даалгаларын ай, квартал, чыл санында күүседип келгени А. Х.-К. Хертек болгаш өскедаа коммунистерниң башкарыкчы ажыл-ижиниң түңнели.

Бодунуң коллективиниге шак ындыг башкарыкчы хоруун көргүзүп хоруур өске-даа коммунистер бисте бар. Д. Б.-О. Хомушкуну база оларга хамаарыштырар бис. Ол — совхозтар аразының бот-орулга-чарылгалыг тудуг участогунуң начальниги. Тургустунгандан бээр үш чыл ажып турар бо организация ам районда бүгү тала-биле үлегер-чижектиг күш-ажылчы коллективтерниң бирээзи. Планыг даалгалар күүседиринче оон ажыл-ишчилерин мобилизаставарынга удуртукчуның башкарыкчы хоруу эки салдарны чедиргеи. Коммунист Д. Б.-О. Хомушку — СЭКП Мөнгүн-Тайга райкомунуң кежигүнү, докторалшиитпирлер контрольдаар комиссиниң даргазы, онаашкан ажыл-херек дээш харысалгалыг кижи. Амгы үеде оон удуртканы коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму эки, ажыл-ишчилер политиктиг билиин, мергежилин бедидип, бо ажыл-агый чылында күш-ажылчы идепкейлиг ажылдап турар.

Бодунуң организациязында төлептиглериниң одуруунга ССРЭ-ниң 60 чылы совхозтуң № 2 хойжу бригадазында чурттап, ажылдап турар коммунист Б. Кан-оолду база адап болур. Ол — СЭКП райкомуның бюро кежигүнү, район Советиниң депутады болуп, партиниң болгаш чазактың шиитпирлерин бригадазының ажыл-ишчилеринге докторамал таныштырып, ажылдаакты ааа дүүштүр анадизтеп, социалистиг хүлээлгелер күүселдезин чедип ап турар.

Оон ынай Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр алдарлыг малчынның бедик адынга четкен хойжу коммунист М. Биче-оол база биче сеткилдиг, ажыл-ишчи мурнакчыларыстың бирээзи. Бистиң районда партиязынга, чонунга төлептиг бараан болуп хоруур үлегерлиг коммунистерни оон-даа ынай чугаалап болур. Оларның ажыл, амыдыралга үлегер-чижээ чонга ажыгындикчи салдарны чедирип турар.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң тус-тус участоктарынга коммунистерниң кижизидикчи, организакчы, башкарыкчы ажыл-херээнің түңнелинде район бо чылдың эрткен айларында эки көргүзүтүрүн чедип алган. Күрүнеге мал ажылының продуктуларын саадарының, малдың баш санын өстүрериниң, ниитиниң малынга чем белеткээриниң чыл планнарын хуусаа бетинде күүсеткен. Районда күш-ажылчы коллективтериниң хөй кезии он айларның планныг даалгаларын боттандырган. Бо бүгүнүң түңнелинде район тос айлар түңнелдери-биле республикада ийиги черни алган. Коммунист Б. Д. Салчак удуртканы райпо коллективи база ийиги черге ниин шаңналын алган. Ол шаңналдар хөйну хүлээндирип турар.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.
СЭКП Мөнгүн-Тайга райкомунуң чанында партко-миссия даргазы.

МОСКВА. СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел өртемнериниң академиязының бажыңнар комплекизинин баштайгы өскүзү күрүне комиссиязынга чедимшкиниг дужаагаи. Ол бажыңнар Бернадский проспектизиниң архитектурлуг ансамблинге дыка үүлдешкен болуп турар. Комплексти дерилде шеверлел ажылдарының чаа технологиязын кургаг штукатурканың плиталарының дузазы-биле ажыглаан.

Таарымчалыг өөренирингe, чурттаарынга болгаш дыштанырынга бүгү байдалдарны академиниң корпустарында болгаш ниити чуртталга бажыңнарында тургускан.

ЧУРУКТА: СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел өртемнериниң академиязының бажыңнар комплекизинин ниити хевири.

В. ЗАВЬЯЛОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Коммунист дугайында чугаа

ХООЧУННУҢ ИДЕПКЕЙИ

Коммунист Шалык Севениң партийжи стажы дөртен чыл ажыг. Ол—1940 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Күш-ажылдың хоочуну, идепкейлиг хөй-ниитичи. Шалык Дамбаевич Самагалдай кедээ Советтиң чанында партия эге организациязының секретарынга хөй удаа соңгудуп, ам ааа 21 чыл ыштинде үзүктел чокка ажылдап, партийжи даалгазын идепкейлиг күүседип хоруур.

Эге организацияның ажылының үре-түнелдинин бедидери кижилер-биле, коммунистер-биле ажылдан хамаажыр, мичангаш хүн бүрүде эки ажылдаар, оларны организаставр болгаш кижизидер херек. Бо дугайында эге организация секретары доктаамал сагын салып хоруур. Эге организацияда 14 коммунист бар. Шупту пенсионерлер, күш-ажылдың хоочуннары. Оларның ыштинде бежен чылдан эрү партия стажтыг И. О. Биче-оол, Ч. Б. Биче-оол олар ышкаш партия, совет организациларына, колхоз, совхозтарга удуртукчу ажылга хөй чылдарда үлүүн киргген хоочуннар бар.

Эге организацияның коммунистери шупту партийжи даалгаалардыг, боттарының организациязының дайынчы аргашиээзин бедидериниге идепкейлиглер. Партбюро коммунист бүрүзүнүң идепкейин, чонга кижизидикчи салдарын бедидерни чедип ап турар.

Партия организациязының квартал планын ёзугаар кылын хоруудун турар ажылдары хөй. Чижээ, планда көрдүгениин ёзугаар хоочун коммунист Ч. Б. Биче-оол Самагалдай суурунуң аныяктары-биле ужурашкан. Шалык Дамбаевич бодуң партия, Советтер ажылынга хөй чылдарда ажылдаан. Ол талазы-биле дуржулгазы улуг. Коммунист кижи кажан кезээде, кайа-даа—күш-ажылга, амыдырал-чурттаалгага үлегерин көргүзер, кайда-ла берге болдур, ааа туржур дээрзин үстүнде хоочуннар чонга, ылангыя аныяктарга, чугаалап берип хоруун. Бо хорук кижилериң сеткил-хөңнүнге эки салдар чедирип, коллективтерни сырый каттыштырарынга ядыг берип турар.

Партия кежигүнүнүң бедик адын болгаш оон ужур-дузазын улам бедик көдүрер талазы-биле леминчи сөстерни удуртулга болдуруп хоруур өске-даа хоочун коммунистер эге организацияда бар. Оларның бирээзи — Советтер ажылының хоочуну персоналдыг пенсионер С. М. Байыр-оол. Ону чүгле суурнуң эвес, харын Тес-Хеминиң чону, херээженнери эки билир. Ылангыя херээженнер чөвүлелдериниң ажылының, өг-бүлеге уруг-дарыг кижизидилгезинин талазы-биле оон беседаларын, аргасүмезин олар чаңгыс эвес удаа дыннаанаар.

Партбюро секретары коммунист пенсионерлерден негелделиг ажылдан, оларның боттарыысалгазын, идепкейин бедидип турары көскү.

Күш-ажылдың хоочуну коммунист Шалык Севен ам алдан хар ыракта ажып, чеден чоокшулап-даа орза, адакбышкаа чиик, ажылгыр болгаш идепкейлиг кижи. Оон бичин чылдары феодалдыг Тыва үезинде түренги байдалга эрткен. Оон өзи оглу дөрт-ле харлан чорда, «кызыл дустай» берген. А он беш харлыг турда —адазы чок апарган. Ынчангаш өскүс өскен оолдун көрбээн чүвези чок, көдүрбээн хөнөв чок деп чугаалап болур.

1929 чыл. Самагалдайга ноябрь ай үезинде баштайгы мыш бажың тудуп эгелээн турганын Шалык Дамбаевич сактып чугаалаар. Амгы эрги школаның бир чамдызы ол. А мынчан, декабрь айның тоңчүзүнде араттарның уругларына школа ажыттынган. Суму санындан беш-беш уругну өөредип эгелээн. Үжүк-Сажикке өөренир аас-кежик тес-хемчилерге ынчаар эгелээн. Ядыы арат Шалык Дамбаның оглу уттундурбас аас-кежиктиг болуп, Хем-Белдириниге өөренип чорупкан. Баштайгы альфавитти ынчан холга тудуп, үжүк-бижикке өөренип эгелээнин оолга амыдыралдың делгем оруун ажыткан...

Оон амыдыралында солун үүлдер хөй. Чижээ, ТАРН-ның 12-ги Улуг хуралының төлээзинге сонгудуп, хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржип турган. 1934 чылда аревэ кежигүнүнге кирген. 1937—1939 чылдарда Кызылдың каттышкан школазының нам салбырынга өөренип, ону кончуг эки дооскан. 1947—1953 чылдарда совпартшколага өөренип, бодунуң политбилиин бедиткеш, партияның, аревэниң ажыл-херээнге үлүүн киирип ажылдаан. Ылангыя дөртен чылдарның өтезинде Тес-Хемге ТАРЭ кожкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизинге, оон шиитпирлер контрольдаар комиссиниң даргазы, онаашкан ажыл-херек дээш харысалгалыг кижи. Амгы үеде оон удуртканы коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму эки, ажыл-ишчилер политиктиг билиин, мергежилин бедидип, бо ажыл-агый чылында күш-ажылчы идепкейлиг ажылдап турар.

Бодунуң организациязында төлептиглериниң одуруунга ССРЭ-ниң 60 чылы совхозтуң № 2 хойжу бригадазында чурттап, ажылдап турар коммунист Б. Кан-оолду база адап болур. Ол — СЭКП райкомуның бюро кежигүнү, район Советиниң депутады болуп, партиниң болгаш чазактың шиитпирлерин бригадазының ажыл-ишчилеринге докторамал таныштырып, ажылдаакты ааа дүүштүр анадизтеп, социалистиг хүлээлгелер күүселдезин чедип ап турар.

Оон ынай Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр алдарлыг малчынның бедик адынга четкен хойжу коммунист М. Биче-оол база биче сеткилдиг, ажыл-ишчи мурнакчыларыстың бирээзи. Бистиң районда партиязынга, чонунга төлептиг бараан болуп хоруур үлегерлиг коммунистерни оон-даа ынай чугаалап болур. Оларның ажыл, амыдыралга үлегер-чижээ чонга ажыгындикчи салдарны чедирип турар.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң тус-тус участоктарынга коммунистерниң кижизидикчи, организакчы, башкарыкчы ажыл-херээнің түңнелинде район бо чылдың эрткен айларында эки көргүзүтүрүн чедип алган. Күрүнеге мал ажылының продуктуларын саадарының, малдың баш санын өстүрериниң, ниитиниң малынга чем белеткээриниң чыл планнарын хуусаа бетинде күүсеткен. Районда күш-ажылчы коллективтериниң хөй кезии он айларның планныг даалгаларын боттандырган. Бо бүгүнүң түңнелинде район тос айлар түңнелдери-биле республикада ийиги черни алган. Коммунист Б. Д. Салчак удуртканы райпо коллективи база ийиги черге ниин шаңналын алган. Ол шаңналдар хөйну хүлээндирип турар.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.
СЭКП Мөнгүн-Тайга райкомунуң чанында партко-миссия даргазы.

БЕЛЕТКЕП АЛГАН

Улут-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң механизаторлары күскү ангыс аңдарылгазын болгаш саваң болуп сараатгаарын шалыпкын чоруткан. Иштин-Хем салбырының механизаторлары 700 хире гектар ангысты аңдарын, часкы тарылгага белеткеп алган. 320 гектар шөлдүн саваның болуп сараатгаан. Арысканның хову ажылдакчылары 583 гектар шөлдүн саваның болуп сараатгаан, 539 гектар ангысты аңдарган.

Ол ажылга механизаторлар В. Чусумба, Ю. Бурбу, В. Даржай, С. Сумбаа, М. Хаваа олар чарыштын тиилекчилери болуп, совхоз дирекциязының, партия, профэвилел болгаш комсомол комитеттериниң шаңнал-макталынга төлептиг болганнар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

⊙ ⊙ ⊙

ӨРЕ ӨӨНДЕЛЕТПЕС

Бай-Тайга районда «Мурнакчы совхозтуң экономиказының кол угланышкынны — мал ажылы. Ол хирезинде совхозтуң малчыннарының кырында чүгле сентябрь айга чедир безин мал өрези 64 муң ажыг рубль болган. Бо хөй -түнүг өрениң үнүү келгеи кол чылдагаазы мал ажылынга ажылдаар кижилерни хынамчалыг шилип албазында. Бригадирлер малдың отчёт-үчёдүн саададып, баш санын ай санында саналаан, саналашкынны чылда чүгле бир-ийи катап чоруулап турарлар. Ол ышкаш харысалга чок чамдык кижилерге колдаа малды хүлээдип кааптар таварылгалар хөй. Ол кижилер ийи-үш-даа ай четпейн чыткаш, кадарган малынга ээ-харысалга чок болуп, ээн каап тургаш, хөй башты чидирер. Оон соонда совхозка хөй каража-котаралды таварыштырын кааш өскээр чоруй баар. Моон уржуу-биле совхозка хөй өре артын каар.

Чамдык таварылгаларда мал ажылы-биле таныш эвес кижилерге мал хүлээдирге, олар малды ылангыя чайгы үеларде мунгаш эзим-тайгаларже откарып чоруулукаш, бөрүлерге чиртип каар чоруктар хөй. Ынчангаш чаа каларчылаан малчыннарны мурнакчы малчыннарга кожуп, оларның дуржулгазынга өөредири ажыктыг.

Совхозтуң малчыннарының хөй кезинде мал өрези ам-даа дыка хөй. Совхозтуң дирекциязы өре талазы-биле ажылдаар шалынныг тускай кижини тургускан турган. Ол кижи чартык чыл дургузунда өре ужуп чаңгыс-даа баш мал азы акша эгитпээн. Ол дээш оны ажылдан хостаар ужурга таварышкан. Оон уржуу-биле өре кызырылбайн, харын ай санында немежин орар. Ынчангаш ереллг кижилер-биле туда саналжып, чидирген малдың баш санын хевээр тургузары — хуниуң чугула айтырыгларының бирээзи.

А. КАНЧЫЫР.
совхозта улусчу контролёр.

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ САЛЫЫШКЫН

Ол хүн Бай-Тайга девискээринге агаар элээн соок. Кыш шинчи кире берген болза-даа, Тээлиниң ол-бо кудумчуларындан лозун, плакаттарлыг чыскаалганнар ыры, музыкалыг марш-биле үнгеш, партия райкомунуң болгаш күүсөм бажыңының баарында Ленин аттыг төп шөлге кээп доктаагаан. Аныяктарның болгаш школачыларның холдарында «Кажан-даа дайын болбазын!», «Никарагуадан холуң ырат!», «Делегейге менге тайбын!», «Тайбың, тайбын, тайбың!» деп бижээн лозуннар, ядролуг чепсекти чок кылырын негээн плакаттар чалгып турган.

ВЛКСМ Бай-Тайга райкомунуң организастаары «Бистер чер кырынга менге тайбын дээш!» деп темалыг район төвүнүң аныяктарының болгаш школачыларының манифестациязы ынчаар эгелээн.

ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары А. А. Сат тайбың күш-ажылга районнуң аныяктарының киирин турар улуг улуг-хуузун тодаргайы-биле чугаалаан. Бо чылдың сөөлгү кварталының баштайгы айында безин район төвүнүң аныяктары болгаш школачылары делегейниң тайбын камгалалының фондузунче 1090 рубльди шилчиткен. Ол ажыл ам-даа уламчылап турар. «Бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл, эки болгаш кончуг эки өөредилге — тайбыңга салыышкынныыс ол. Чер кырынга тайбың делгерезин!» дээн сөстер-биле ол чугаазын дооскан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, партияның болгаш күш-ажылдың хоочуну Алексей Сайын-оолович Адыгбай мынча дээн: «Дайын халавының кадыг-бергезин, хөй өлүм-чидимни, өрттенип, хүюктелип турар хоорай-суурларны, машина-техниканы караамбиле көрген мен. Ындыг буюр, дерзин үүлгедиг кажандаа катаптаваанын күүзөр мен. Дөртен чыл бурунгаар дайын халавы эткен черлерни, хосташканым хоорайларны, суурларны барып көрүп чорлум. Үрелген тудуг-суурну хөй национал совет улустуң күш-ажылчы холу катап тургузуп, чаартып кылган, улам чараш шөлдер эгээртинмес үнүш. Бойдус-биле долган-дыр. Тайбың иштин магадыллалы ол хире күчүлүг».

Районнуң хереглекчилер ниитилелинин ажылдакчызы Маадыр-ие Долзан Күжүгетовна Очур. Тээли ортумак школазының тоску классының өөреникчизи Сайлык Күжүгет олар чугаазының төнчүзүнде «Кезээде хүн чайнап турзуп, кезээде дээр арыг турзуп, кезээде авам чурттаанын, кезээде мен база чурттаайн!» деп ыр-лажыптарга, чыыгланнар оларга улажы берген.

Манифестациянын киржикчилери районнуң бүгү аныяктарынга болгаш школачыларынга «Бүдүрүкчүлүг күш-ажыл, эки өөредилге — тайбын хереэнге салыышкынныыс!» деп кыйгырыгны үндүрген.

Б. БАРБА.

ДРУЖИННИКТЕР ХУРАЛЫ

Районнуң улусчу дружина ажылын чугаалашкан хурал Самагалдай суурга болуп эрткен.

Районнуң дружинниктерин график ёзугаар дежурныйлаашкынче үнүп, чурттакчылыг черлерде хөй-ниитинин корум-чурумун камгалап турарлар. Эки турк улусчу дружиналарның аразында хөй-ниити ол хүлээдезин ак сеткилдиг күүседип турар дружиналар база бар. Чижээ, Сельхозтехникада, район эмнелгезинде, септелгетудуг участогунда эки тура улусчу дружиналарның ажылы элээн көскү, хайгааралдарже доктаамал үнүп турар. О. Шыная кодаа Советиниң девискээринде эки тура улусчу, тускайжыттынган дружиналарның ажылынын эки чорун турарын хуралга демдеглаан. Моон алгаш көөрге, үстүнде ады киргеи черлерде хөй-ниитинин корум-чурумун камгалаар айтырыгларже чогуур кичээнгей угландырып турары илдеп. Ындыг-даа болза районда, суг ажыл-агый черинде, белеткел конторазында болгаш өске-даа коллективтерде дружинниктер дежурныйлаашкынче үнериниң графиктерин үзе бээр таварылгалар бар.

Хуралга дружинниктерниң моон сонгаарны сорулгаларын тодаткан.

Ч. СУНДУЙ.

ЧОГААДЫКЧЫ БОДАЛДЫҢ АЖЫКТЫЫ

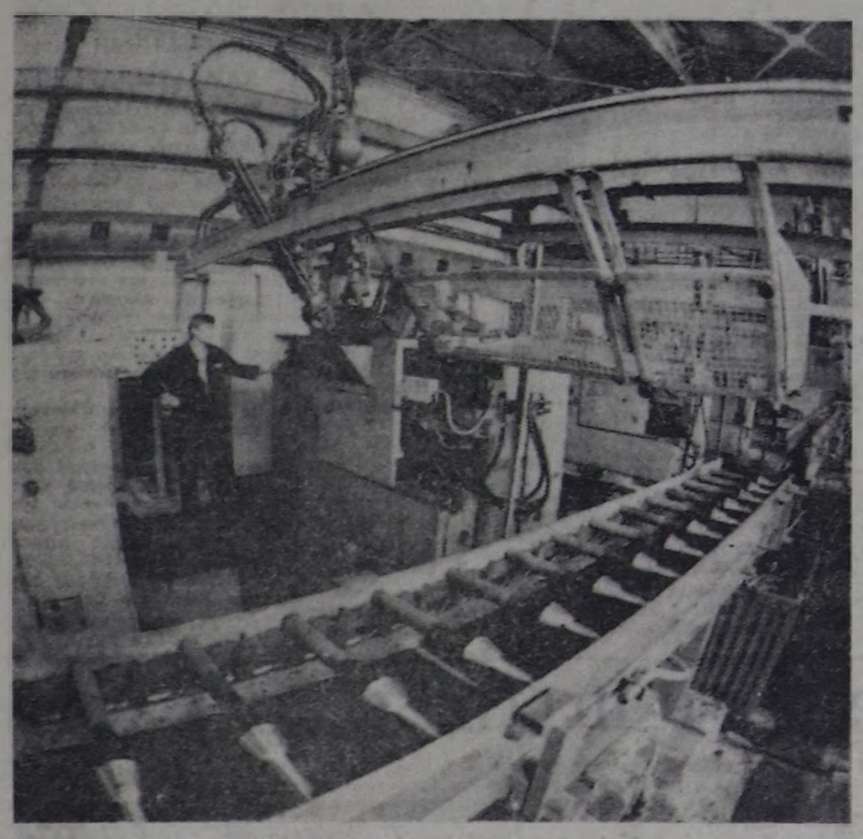

Днепропетровскиниң К. Е. Ворошилов аттыг комбайн заводунга амгы беш чылда чартыкчы саалдарны болгаш чогаадыкчыларны бүдүрүлгете шинээдип ажыглаанының экономиказы ажыктыы 28 миллион хире рубль болган. Чарыштың үезинде чүс-чүс тонна металлды, муп-муп киловаттшак электроэнергияны камнап алган.

Мурнакчы бүдүрүлгениң продукциязы—РКС-6 деп алды одуруглуг боду чоруур комбайн болгаш СПС-4,2 деп сөөкла ажаар болгаш арыглаар машина. Заводтуң ол техниказын бистиң чуртувуста болгаш даштыкында бедин-биле үнелеп турар.

Күш-ажылды эртемге үндезилеп организаставы күш-ажылчы нурлавырларны немей тыварынга, бүдүрүлгени техника-биле эде дериринге, технологтуг бүгү чурумну сагыырынга идиглиг болган. Четпестерни чайлаткан, хол-биле кылыр ажылдарны механизаставан, хандырылганы экижиткен.

Ап чоруткан хемчеглерни түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өскен. Ажылчыларның шалыңы бедээн, немелде капитал салыышкыннары чокка продукцияны пландан ажыр бүдүргеи.

ЧУРУКТА: «Вал» деп хевириниң кезеңтерин бүдүрериниге ажыглаар чартык автоматтыг манипуляторлар участогу.

В. САМОХОЦКИЙНИҢ, А. ЗАПАРАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЫЛДАГААН ЧАҢГЫС

Бистиң «Чыраа-Бажы» совхоз—республикада делгем девискээрлиг, хөй чонуг ажылагыйларның бирээзи. Оон техниктиг хандырылгазы база багай эвес, чүгле автомашиналар безин бежен ажыг. Оларның совхоз бүдүрүлгезинге ажыы-даа улуг, онаашкан ажылынга харысалгалыг, ак сеткилдиг чолаачылар-даа бар. Ындыг турбуже техника эдилелинде четпестер хөй.

Автомашиналар эдилелинде четпестерни билип турала, гараж эргелекчизи В. Куулар, механик К. Куулар оларның хемчет албайн турары элдеп. Чолаачылар ортузында кижизидилге ажылы чогуур деннелге четпес, машиналарны эзирик башкарып чоруур чолаачылар безин бар. Оон ынай албан-даа, амы-хуудаа ажыл кылыр кижилерге хуваалда ёзугаар бижип каан машиналарның ажылче үнмейн баар таварылгалары база шын эвес организастаашкыдан болуп турар.

Ам ниитиниң малының кыштаглаашкыны эгелээн, автомашиналарны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарындан чүгле малдың баш санын хоратпазы эвес, харын бүгү планныг онаалдаларны күүседири дорт харылзаалыг. Ынчангаш совхоз директору К. Куулардан дээштиг хемчет алыры негеттинип турар.

О. КАРА-САЛ-

Партияның болгаш чазактың шиитпирлерин, делегей байдалын болгаш солун үүлдерни солунналардан билип ап турар бис. Кодээ улуска солун дыка дузалыг. Ынчалза-даа биске, «Өөк» совхозтуң малчыннарынга, солун айда-даа келбейн баар-дыр. Оон чаңгыс чылдагааны — малчыннарда тускай почтачы чогунда.

Аржаан — Бии-Хем район-

ТҮҢНЕЛ ЧОК

нуң улуг суурларының бирээзи. Ындыг турбуже ында хорылзаа черинин ажылы дыка сула. Ааа чагаалар туржук, далаштыг телеграммалар безин үр чыдып бээр. Бистин солуивус келбээнден бээр ай чоокшулап тур, ам чер-делегейде чүү болуп турары биске билдинмес. Малчыннарга тускай почтачы тургузарын совхозтуң дирекциязы дарый шиитпирлээр ужурлуг. Ол талазы-биле айтырыгны малчыннар хурал-суглаага тургузуп, негеп-ле турар, а түңнел чок. Ук айтырыгны дарый шиитпирлээри чугула.

И. ООРЖАК,
хойжу.

ТАЙГАНЫҢ ЭЭЗИ

Малчын Сертен-оол Моңгүш тайгада чайлаандан баткаш, район төвү чорган. Ажыл-херээн доозуп алгаш, дүүш сөөлүнде оглунуң бажыңынга келген. Кежээ апаарга, доруг аңдын баглааш, эртенги серинде чанып үнер дээш, даштын чадырга чыдып алган. Удуп чадап, чорук-херээн кайы хире чогудуп алганын түңнеп боданган: совхоз директорунга ужурашкан, садыглаар херээ бүткен, мал эмчизинге дужуп, эмнер-даа алдынган...» Кол-ла чүве — малдың чайгы семиртилгези, мал чемниң белеткели болгаш кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткел дээш хөй-ле бодалдарга алзып чыда, удуй берген.

Эртежик аттанар дээн сагыжы-биле, дүне үш шак ажып турда одуурган. Удаан уругларынга улуг дааш-шимээн үндүрбейн, өзертенип дөгерингеш, чорупкан. «Эрте чоруурга арта ымыраа-сээк чок, серин. Орайтаар болза, аттка, ботка-даа халалыг. Маас, сээктер мал үтлээр» деп ыштинде боданып, мукгаш-дыныш шеле тыртын каап, оргулаштарга шошкуду аарак, шаптараазынныг черлерге чортун чорун орган.

Удатпаанда Алдыы-Баалыкка үнүп келген. Дүшкеш, дерлиг аңдының үзүн-дыныи сала каапкаш, калбак дашка сандайландыр олуруп алган, Чөөн чүктен харап үнүп орар төгерик кызыл хүнүнүң улуун, оон үнериниң дүргенин магадап көрүп, таакпылап олурган. Хемчик үнүп көөрге, дүүскектиг, туманналчак. Ынчалза-даа судак суглар дыйлагар көстүп кылаанаар.

Ынчап чоруй, бодалынга чардыга берген. Аммыралдын эрткен каш чылдары сагыш-бодалга бо-ла кире бээр. Уттундурбас үүлдер түргулаар. Төрээн чуртунга хүндүлүг шериг хүлээлгезин эрттиргеш, аалынга дүргеп-не четсе дээш четтикпейн чорааны сагышка киргеи. Поезд-биле халдып чанып орда, вагонларның даажын сактырга, «дүргеи-дүргеи, чанар-чанар» дээн ышкаш, дыңналыры ам-даа туттундурбаан. Аалынга кээрге, дөрт харлыг оглу Орланны четкен кадайы Доос, төрелдери чүү хире өөрүшкү-хөглүг уткааның канчап уттур боор. Ол шериг хевин-даа солуп кетпейн чыда, «Сут-Хөл» совхозтуң бир кодан төрүүр хоюн хүлээп алган. Оон бээр чылдар эрткени билдиртээн. Малдың чаш төлүн каш чыл улаштыр менди камгалап ап, малчыннар ортузунга чарыштың тиилекчизи болуп келген. Кызымак күш-ажылы дээш дуржулгалыг малчын коммунист Сертен-оол Делгер-оолович Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңналган.

Шагда-ла өшкен таакпызын октаткаш, аттаныпкан. Дөштү өрү одуртуп, улуг-улуг хаяларны оюп эртип чорда, хүн өрүлеп үнген. Тайга бажыңга үнер чоокшулап келгенде, херээжен кижи ырлааны дыңналып келген. Айыы тыппайн, аңдын тыртказ, дыңнаалаан. Ылап-ла чиңге үнүүт херээжен кижи. Үстүнде десперте дагыр-дагыр пөштериин тооруктары хүн хереллиге аккөк кылдыр чайнап, бөкпек-бөкпээ-биле көстүп турганаан. Ыры үзүктелбээн:

Кызыл-Тайгам одарында
Кыштаам-даа бар, чайлаам-даа бар.
Кызыл-кызыл хаяларын
Кыңгырадыр базыксаар мен.
Кара-Хорум одарында
Кадар-даа бар, агы-даа бар.
Хайнак хойдан үзүп алгаш,
Кадарып-ла чоруксаар мен.

Бедикке үнүп келгеш көөрге, ак аржы дег хой, Өлеалдырның мөөс талазында чажыкан тараа дег, оттап чораан. Бажында ногаан аржыылыг, кызыл торгу тоннуг Доос Настыковна мыя бо турган. Оон өзерлиг бора аңды бөрзен даштар аразында бажын савап турган. Сертен-оол Делгер-ооловичиниң аңна сагыжы ажып, улуг тыңгаш, кадайынче чөлзинкен. «Кызыл-Тайганың ёзулуг ээзи, хой кадарын, ырлап чоруур бо-дур-бо! Тайга эзлиг болбайн канчаар. Чеже чылын бо тайганың тас бажыңга чайлап, талыгыр эдээнге чазап, күзеп, малыр мөөстерниге хой кадарып келбедиивс дээр. Эзлери бис-тир бис» деп, ыштинде өөрүп. Доос Настыковнаның чанынга чедип келген.

— Эки чордун бе?— деп, кадайы мендилей аарак айтырган.

— Эки-эки! Эртежиниң але!

— Хүн иээлекте, мөөс талага откарып алыр дээш, хойну мында эккелдим.

— Сен бо Кызыл-Тайганың ёзулуг ээзи-дир сен. Мындыг эрте, мында кым ырлай берди —дээш, Сертен-оол дергиде даалының дүжүртен. Садын алган барааның чазып, аңыы-чемни калбак даш кырынга делгей салган. Доос Настыковна термоста изиг шайын куда берген.

Бо чылын Сертен-оол Моңгүш Чес-Булун хойжу бригаданың хойжуларын бүгү көргүзүлгери-биле ажып, бирги черни телептин-биле эзлээн. Өг-бүлеэ-биле ам чээрби сес чыл дургузунда «Сут-Хөл» совхозтуң хоюн Кызыл-Тайгага кадарын келген. Сертен-оол Делгер-оолович Моңгушка Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр Тыва АССР-нин алдарлыг малчыны хүндүлүг атты тыыскан.

О. ЧАН-ООЛ.

Айтырыңар, харылап берээл

ТӨЛЕДИП АП БОЛУР

Ийис уруглар төрүттүнгенде күрүнеминиң чаңгыс удаа тыпсыр акша дузаламчызын кашты бээрил? Бир эвес 4-кү болгаш 5-ки уруглары ийистер болур болза, ол дузаламчының түңү кандыт болуруй? Мурнунда шын эвес төлеп турган болза, ону эде төледип ап болур бе?

Болук чурттакчылар,
Эрзин район.

Улус ажыл-агыйында ажылдап азы дээди болгаш тускай ортумак өөредилге чериндe өөренип турар херээженнерге уруглар божааны дээш күрүнеин тыпсыры чаңгыс удаа акша дузаламчызын дараазында хемчээлдерге бээр: бир дугаар уруг төрүттүнгенде—50 рубль, ийигизи, үшкүзү—100 рубль.

Бир эвес төрүттүнген уругнуң иезин ажылдавайн азы өөренмейн турар болза, күрүнеиң чаңгыс удаа акша дузаламчызын 30 рубль хемчээлдиг кылдыр ажылдап азы өөренип турар адага тыпсыр, аңаа оон шалыныңың болгаш стипендиязының хемчээлин-даа барымдаалавас. Херээжеен кижи божуур шелээже үнгеннiден ажылдавайн турган үеде, аңаа божаанны дээш акша дузаламчыны көргүскен-даа турган болза, ол бир эвес база катап божуур болза, акша дузаламчызын ажылдап турар кижибиле дөмей кылдыр төлээр.

Хары үгда ийи азы оон-даа хөй ийис уруглар төрүттүнгенде, ажылдап азы өөренип турар нелерге оон мурнунда төрүттүнген уругларының бары, чогу хамаан чокка уруг бүрүзүнге 100—100 рубль хемчээлдиг дузаны көргүзер. Бир эвес уругларның иезин ажылдавайн өөренмейн турар болза, уругларның ачазынга 30—30 рубль хемчээлдиг акшаны төлээр.

Дөрт дугаар болгаш оон улаштыр төрүттүнген уруглар дээш ажылдап-даа, ажылдавайн-даа турар нелерге бээр дузаламчы акшаны дараазында хемчээлдерге доктаатканы: дөртку уруг төрүттүнгенде — 65, бешкизинге — 85, алдыгызынга — 100, чедиги болгаш секизинге — 125-125, тоску болгаш онгу уругга — 175-175 рубль. Он уруглуг нелер оон хөй уруг божуурга, кижи бүрүзүнге онаштыр 250 рубль хемчээлдиг дузаламчыны бээр.

Ынчангаш дөртку болгаш бешки уруглар ийис болур болза, кижи бүрүзүнге 100—100 рубльди төлээр-дир. Бир эвес үк дузаламчыны шын эвес төлээн турган болза, үш чыл хуусаа дургузында эде төледип ап болур.

• • •

Эвээш орулгалыг өг-бүлелериниң уругларына бээр дузаламчыны канчаар төлеп турарыл? Өг-бүле кежигүнү кижи бүрүзүнге онаштыр орулга 75 рубль чедир болза, дузаламчы төлөөр дээри шын бе? Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» совхозтуң бухгалтериязы база Кызыл районда «Сукпак» совхозтуң пол экономизи А. Шашкин олар бир кижиге онаштыр 50 рубль болур болза, ынчан төлөөр деп турар. Бир эвес бистин шын болза, эде санадым ап болур бе?

К. КАРА-ООЛ,
Улуг-Хем районда Иштин-Хем суур.

Е. САРЫГЛАР,
«Сукпак» совхоз.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1974 чылдың сентябрь 25-те үндүргени «Эвээш орулгалыг өг-бүлелериниң уругларына дузаламчы көргүзер дугайында» Чарлыңга чамдык өскерилгелерни ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1983 чылдың декабрь 13-те үндүрген Чарлыңны өзугаар кирген. Ону тодаргайлаарга мындыг: өг-бүленің ниити ортумак орулгазы бир кежигүнге хамаарыштыр 75 рубльден аштас болза, дузаламчыны төлөөр. Ол Чарлык 1984 чылдың январь 1-ден эгелеп күштүг болуп кирген.

Ынчангаш «УТКА 25 чылы» болгаш «Сукпак» совхозтарның база оске-даа ажыл-агыйларның бухгалтерилары бо чылдың январь 1-ден эгелеп дузаламчы алыр ужурлуг кижилерге ол акшаны хоолуг өзугаар төлөөр хүлээлгелиг.

• • •

Ийис уругларлыг нелерге уругларын бир хар чедир азыраары-биле ай саныңда 50 азы 100 рубль түнүг акшаны төлеп турар болгай, ол чүл?

Болук чурттакчылар,
Эрзин район.

Ол төлевир дээрге, уруглар саныңа хамаарышпас дузаламчы-дыр. Божаан уругларын бир хар чедир боду азыран хайгааразын дээш күрүнеиң не-херээженге берип турар чартык-чамдыын төлөөр шелээ акшазы-дыр. Ону үгле 50 рубль хемчээлдиг кылдыр бээр.

С. МОНГУШ,
юрист.

МУРНАКЧЫ МЕХАНИК

«Тувателерадиобыттехника» каттыжымышкында Михаил Захарович Мокшин ажылдаа-ла 22 чыл чеде бергеи. Амгы үеде Михаил Мокшин телерадиоаппаратура септээр бригаданың бригадири. Бригадир ажыл-ишке, амыдырал-чурттаргага-даа аныяктарга үлегерин көргүзүп, септелге ажылын бедик шынарлыг кылып турар.

Оон удурткан бригадазы — каттыжымышкында мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Бригада он бирги беш чылдың дөртку чылының планнарын хуусаа бетинде күүсеп, чонга планнан ажыр эвээш эвес ачы-дузазын чедиргеи.

Бо чылын бригаданың чамдык звенолары коллективтиг керээже шилчээн. Бо депшилгелиг арга-биле ажылдаары ажыллың шынарын экижидеринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга идигни бергеи.

«РСФСР-ниң хүндүлүг радизи» деп аттың эдилекчизи Михаил Мокшинни коллективте эш-оорун хүндүлээр. Бедик мергежилдиг механик Эрзин, Самагалдай, Улуг-Хем, Моңгун-Тайга дээш оске-даа районнарта барып, ында телевизор септеп кылыр механиктерге арга-дуржулгазын дамчытпышаан, боттуг дузаны чедирип турар.

Механиктер белеткээринге Михаил Мокшинниң бригадазы төлептиг үлүг-хуузун киирип турар. Бо бригадада телевизор септээр мастерлерни белеткеп, механик мергежилди чедип алырынга эргежок чугула дузаны чедирип турар.

Совет Тываның 40 чылының байырлалында Михаил Захаровичи Мокшинге «Тыва АССР-ниң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдаачызы» деп атты тывыскан.

М. ТҮЛҮШ.

МЕДЭЭЛЕР, БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР

СОВЕТ СПЕЦИАЛИСТЕРНИҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

УЛАН-БАТОР. Совет Эвилели-биле экономиктиг харылзааларын үре-түңнелдиг калбартпайн турар улус ажылагыйының чаңгыс-хаа ындыг адыры бөгүн Моолда чок. Моол индустрииның эң-не ялы-бүрү адырларына объектилер тударда ийи чурт ажыктыг кылдыр кады ажылдажып, бүдүрүлгелерни кады тудуп, тургузуп турар.

Улус ажыл-агыйының 500 чыгам объектилерни МАР-га совет специалистерниң дузазы-биле тутканы. Оларның аразында — даг-руда арыглалының Азияда эң улуг дээн болгаш ийи чурттуң демнежип тутканы «Эрдэнэт» комбинады, мал болгаш тараа ажылдыг эки механизастаттынган 40 чыгам ажыл-агыйлар, бажың тудуунуң чуртта эң күчүлүг комбинады, одалга-биле ажылдаар электроцентральдар, хевис болгаш трикотаж фабрикалары, керамзит заводу, хөмүр-даш разрезтери, демир-оруктар болгаш автомобиль оруктары, электри дамчыдылгаларының шугумнары бар.

Үгле эрткен беш чыл дургузында күүсеткен тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли мурнундагы үш беш чылдарныың каттыштыр алгаанының көргүзүглеринге дем. Оон ачызында МАР-ның кол бүдүрүлге фондуларын 1,7 катап улгаткан.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

ПРАГА. Лучениецде, Фиалковта, Линьовски-Микулаштта мебель фабрикалары Совет Эвилелинче чехословак мебель чорудуп бээриниң он айлар планын 102 хуу күүсеткен. Чоруткан мебельдиң ниити өртээ — 150 миллион чыгам крон акша. Экспортче үндүрер мебель планын ажыр күүседиринге чехословак улустуң национал-хостаалгалыг демиселиниң доозулганының болгаш Совет Армияның Чехословакияны хостаанының 40 чылы-биле холбаштыр бүдүрүлгелерге калбак иептерээн социалистиг чарыш идиг бергеи.

КНО-НУҢ ЧИНГИНЕ СЕКРЕТАРЫНЫҢ САНАЛ-ОНАЛЫ

НЬЮ-ЙОРК. Израильдиң болгаш Сириянның шериглериниң аразында ангылаашкынны хайгаараар талазы-биле КНО күштериниң мандадын 1985 чылдың май 31-ге чедир эвлечлиг алды ай иштинде узадырын КНО-нуң Айнылы чок чорук Чөвүлелиниге КНО-нуң чингине секретары Хавьер Перес де Кузльярны Нью-Йорка парлаттынган илеткелинде чугаалаан. Оон-биле холбаштыр сирия-израиль кызыгаарының районунга ангылаашкын талазы-биле КНО күштерин хевээр арттырары эргежок чугула болуп турар.

«ШЫҢГЫЫ КАМНАЛГА» ПОЛИТИКАЗЫНГА ДҮҮШТҮР

ПАРИЖ. Француз парламентиниң сенадында-адакны палатазында 1985 чылда күрүне бюджединиң телевилелин чугаалажып өгелээн. Баштайгы номчулга үезинде-ле Национал хуралдың үүдүт деп көргеин ол телевилелди чазактың чорудуп турары «шыңгыы камналганың» политиказынга дүүштүр чогаадып турганы. Ол болза, чижээ, өртектерни чылда 5,2 хуу өстүрүп айтыкаш, ажыл төлевириниң өзүлдезин шеглээрни көрүп турар. Францияның экономиказының таваржы бергеин улуг бергедер турбуже, келир чылын шериг чарыгдалдары 5,7 хуу өзер болгаш 150 миллиард франк акша ажар.

Сенатта хөй нуруу болуп турар барын үеелдиг оппозиция чугаалажып көрүүшкүнче болгаш бадылаашкынче киирипкеи. Оон соонда декабрьның эгезинде Национал хуралга телевилелди өгидип бээр, ынчан ону ийиги номчулга үезинде бадылаар.

ЧЕР ОРТУЗУ ДАЛАЙ ТАЙБЫҢНЫҢ ЗОНАЗЫ БОЛУР УЖУРЛУГ

ТРИПОЛИ. Ливия биле Мальта Чер ортузу далайны тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың зоназы болдурар дээш туржун турар деп, Ливия революциянның удуртукчузу М. Каддафиниң Мальта Республиканың президентизи А. Барбара, премьер министри Д. Минтофф оларны-биле Мальтага болган чугаалажымышкыннарының дугайында кады кылган дыңнадыгда чугаалаан. Ливияга удур АКШ-тың соксаал чок өөчүк-чөнгээлерин талаар бруу шаан, ындыг чөнгээлер Чер ортузу далай кавызына тайбыңга болгаш аймыл чок чорукка кыжаныышкын болуп турарын айытган.

Ниити чугаалажылга доозулган соонда бюджеттиг тустус күүлдериниң талазы-биле чугаалажын көрүүшкүнче болгаш бадылаашкынче киирипкеи. Оон соонда декабрьның эгезинде Национал хуралга телевилелди өгидип бээр, ынчан ону ийиги номчулга үезинде бадылаар.

ЧЕР ОРТУЗУ ДАЛАЙ ТАЙБЫҢНЫҢ ЗОНАЗЫ БОЛУР УЖУРЛУГ

ТРИПОЛИ. Ливия биле Мальта Чер ортузу далайны тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың зоназы болдурар дээш туржун турар деп, Ливия революциянның удуртукчузу М. Каддафиниң Мальта Республиканың президентизи А. Барбара, премьер министри Д. Минтофф оларны-биле Мальтага болган чугаалажымышкыннарының дугайында кады кылган дыңнадыгда чугаалаан. Ливияга удур АКШ-тың соксаал чок өөчүк-чөнгээлерин талаар бруу шаан, ындыг чөнгээлер Чер ортузу далай кавызына тайбыңга болгаш аймыл чок чорукка кыжаныышкын болуп турарын айытган.

Болзунуң дүрүм ёзугаар национал өргелерни боттандырын алыр дээш Палестинаның араб улузунуң чөптүг демиселин быжыы-биле деткин турар чорук документиге шергейлеттинген болгаш Чоокку Чөөн чук айтырыын дүжүп берикчи ёзу-биле шиитпирлээр чорукту арабтарга доокшаштырар дээр империалистиг болуктериниң оралдажымышкынарын бруу шапкан.

Кеш-сөөктү ылгай көөр чорукка удур, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселиш турар Мурнуу Африканың улустары-биле ап-сеткилин каттыштырып турарының дугайын талалар медеглээш, деп өргенин болгаш чөптүг чоруктуң принциптеринге үндезилеткен чаа экономиктиг харылзааларын делегейге доктаадып турузарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Мальта-ливия чугаалажымышкыннар ийи чурттуң аразына найырал болгаш кады ажылдажыта дугайында керээге ат салмышкыны-биле доозулган.

НИКАРАГУАДА БАЙДАЛ

МАНАГУА. Америк Төп разведка өргелелиге хөлезилеткен идегеттер никарагуа улуска удур чаа чүдек-бужар кеминг үүлгедиишкинин кылган. Селан департаментизде таравчынар кооперативниге дээрбечи халдаашкыныың үезинде Никарагуаның кандыг-даа буруузу чок алды хамаатызы өөрүтпеен. Оларның аразында үш бөлүк уруг база бар. Республиканың камгалал министерствозунуң дыңнатканы ёзугаар алырга, джиниге чедир чеченгеленген контрреволюстут 150 чыгам идеттер кооперативатер тудуларын өрттедиикен, ынчалза-даа суурну өжелеп ап ыдаваан. Дээрбечилерге таравчынар шыгыы согуушкунуу таварыштырып, тулуушкун үезинде 13 дээрбечиин чок кылган. Америк дээрбечилериниң дерзин үүлгедиишкини Төп разведка өргелелиниң Никарагуаның чонун террорлаар болгаш чурттуң сонгу талаары районнарынга дүжүт ажаан алыышкыны үзер дээр оралдажыышкынарының чарылбас кезии-дир деп, «Барриада» солун айытган.

Никарагуаның чорудуп турар демисели аныдыраа-чурттаар өргезин болгаш национал төлептиг мөзүүн камгалаар дээш, АКШ-тың кыжаныышкыннарынга удур демисел-дир деп. Национал чаартылга чазааның удуртулга чөвүлелиниң кежигүнү, чоокка чаа оралакчы президентиге соңгуткан Серхио Рамирес медеглээн. Никарагуаның экономиказын сандарадыр болгаш ханы чаартылгаар хөрээнге шиитыктаар дээр Вашингтонуң кембурулуг оралдажыышкынарын ол килениг бруу шапкан.

(СЭТА).

ЧООККУ ЧӨӨН ЧҮК: берге байдалдан канчап уштунарыл?

Чоокку Чөөн чүкте нарын болгаш берге байдал хөөрээр. Аңаа быжыг болгаш чөптүг тайбыңны тургузарынга кол мөөндак — АКШ-тың болгаш оон стратегтиг эвилелчизи Израильдиң дайынызырак, эжелекчи политиказы болгаш хөделиишкиннери-дир. Делегейниң бойдус байлактарлыг болгаш стратегтиг ол чугула районунга боттарының терилделин тургузарын АКШ болгаш Израиль код сорулга кылдыр салып турар. Ол сорулгазын АКШ болгаш Израиль чедип алыр дээш шериг күчүзүн өлүрүкчу чорукту, иүгүлдэшкиннерни, коргуудушкуну, чарылдырыкчы дутуржулгаларны ажыглап турар.

Каттышкан Нациялар Организациязының тур күштериниң штабынга ливан-израиль чугаалажымышкыннар бо чылдың ноябрь 8-те эгелээн турган. Ол чугаалажымышкыннарны Тель-Авивтиң «чаагай сеткилдиг» кылдыр көргүзерин

Израильдиң ол негелдерин Ливаниың хүлээн албазы черле билдингир. Ливаниың делегациязы Каттышкан Нациялар Организациязының Аймыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпиринге дүүштүр израиль шериглерин кандыгдаа негелде чокка чурттаан бүрүн үндүрериг негеш турар.

Ливан-биле чугаалажымышкынарны Израильдиң талазыладан үүгле кажарлаашкын кылдыр саналар болза, база шын эвес болур. Израильдиң Ливанга өөчүк-чөнгээлери сновиисчилериниң күрүнеелинге улуг чарыгдалдыг болуп турар. Израиль эжелекчи өргечагыргаларның дерзин үүлгедиглери турза-даа Ливаниың патриоттуг күштериниң удурланышкыны улам-на күштелип, эжелекчилерге дириг күш болгаш техника талазыбиле котаралдарны таварыштырып турар.

Б. ШАБАЕВ,
СЭТА-ның корр.

Чилиниң наймысылалы — Сантьягонуң ядылар чурттап турар кварталдарының бирээзинге кижилерни аглап, тударының талазы-биле калбак хемчээлдиг үүлгедиишкинни кылган. Ында дүн ортузундан эртенгиниң беш шакка чедир күштүг кёдыш каан комендант шагының эгелээнинин соонда ындыг шаажылакчы үүлгедиишкинни кылган. Ассошиэйдет Пресс агентиледдиң дыңнадып турары-биле алырга, тевикылар болгаш автомат бооларлыг солдаттар бүгү кварталды сырый бүзээлээн болгаш оон кырынга шериг вертолёттары тегээрип ужуп турган. Ону херек кырында көргеи кижилериниң чугаалап турары-биле алырга, дыка хөй аныяк кижилерни туткаш, автобустарже киир октаап, биллиннмес угланышкынче аппаргаи боон турар.

Пиночеттиң диктатуразынга удур массалыг удурлаашкынны шимчээшкининге харыы кылдыр чуртка бүзээлел байдалын тургускан үениң иштинде чепсектиг күштерни ажыглаан эң улуг шаажылакчы үүлгедиишкин ол болганын хайгаракчылар демдеглеп турар. Оон мурнунда полиция политиктиг партияларының, профэвилелдериниң активчилерин болгаш ёзу-чурукта удур

оске-даа удуртукчуларын өстеп-сүрүп, олардан 100 ажыг кижини тудуп хорудааны билдингир.

ЧУРУКТА: аглаашкын үезин.
ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

Бо кижилер кайгамчыктыг болуушкунуң — Венгрииның девискээринде чурттаачылыг баштайгы пунктуну—Баттонья суурну фашистиг эжелекчилердеи хостаанының киржикчилери болгаш херечилери болганнар. Олар 40 чыл эртканде бөгүн аңаа кээп ужурашканнар. Фото-чурукта — Совет Эвилелиниң Маадыры Ф. Д. Кива (ортузунда), бо суурну хостаан батальонунуң командири чораан, баттоньячи Дьердь Роцко (солагай талазында), Кызыл Армияның хүрээлениге киргеи аныяк венгр солдат болгаш Баттонья чурттуг Йожеф Осип. Разведчик баштайгы совет дайынчылар хонуп алыр дээш оон бажыныңга доктаваннар.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

Тайылбыр булуңу

ЧАА ЗЕЛАНДИЯ

Оожум океанның мурнуубарының талазында ол чаптылган. Ол Кук өдүү-биле Мурнуу база Сонгу деп чардынып турар. Олардан ангыда Стьюарт, Чатам, Кэмпбелл дээн мышкаш оске-даа бичин-бичин ортулуктарлыг. Чаа Зеландия далай индында Кук болгаш Ниуэ ортулуктарда тускайлаң ийи девискээрлиг. Токелау ортулук база Антарктидада Росса девискээри деп хамаарылгалыг ийи девискээрлиг.

Шолу — 268,7 дөрбелчин километр. 1983 чылдың-биле үш миллион 230 мун чурттакчылыг. Үндезин чурттакчылары — маорлар (300 мун хире). Чурттакчыларның хөй кезии Британ ортулуктардан көшкеннерниң салгалы. Албан ёзузунуң дылы—англи дыл.

Административтиг хуваалдазында он провинция (можу) бар. Найысылалы — 350 мун ажыг чурттакчылыг Веллингтон хоорай. Акша единицазы — чаа зеланд доллар (100 чаа зеланд доллар — 41,11 рубльге деп).

XIV векстиң ортузунда —XV векстиң эгезинде Чаа Зеландияга Төп Полинезияның ортулуктарындан полинезий улус — маорлар эштип чедип келгеи. Ук ортулукту XVII векстиң ортан үезинде голландылар ажыдып тыпкан, а XVIII үс чылдың төнчүзүнде ону англи далайжы Д. Кук шинчилээн. 1840 чылда ол британ дүжүлгениң девискээринге каттыжа бергеш-ле англичаннарның дарлалыынче киргеи. 1907 чылда Чаа Зеландия Британия империязының тускайлаң кезээ апаргаи. 1947 чылда ол хамаарышпас чоруун чедип алган болгаш Великобританияга удурткан дем каттыжылганың составынга киргеи.

Күрүне баштыны — англи кадын-хаан. Хоойлу-дурумнуг эрге-чагырга төлөлекчилериниң үш чылда соңгудар чаңгыс палатазында тургустунган парламентизиниң холунда. Парламентиде хөй чер ээлеп турар партия, чазакты тургузар.

Чаа Зеландияда политиктиг ийи кол партия турып турар — Национал болгаш Лейбористиг. Олар эрге чагырганы солуштурып турар. Улуг буржуазияның эрге-ажыын камгалап турар Национал партия 1936 чылда үндезилеттинген.

Лейбористиг партия — 1916 чылда. Ол ёзулуг социал-реформистиг партия, профэвилелдериниң, үүрмек буржуазияның болгаш интеллигенцияның партиязы.

Олардан аңгы социал кредит партиязы (1954 чылда тургустунган, ортумак болгаш үүрмек буржуазия партиязы) база Чаа Зеландия партиязы (1983 чылда национал партияның Р. Малдуунга удурткан кежигүннериниң чамдык хөй чок чоруктарының түңнелинде тургустунган) бар.

Марксизм-леннинизмниң болгаш пролетаржы интернационализминиң туружунда турар Чаа Зеландияның Социалистиг чаңгыс эң партиязы ажылчы чонуун эрге-ажыын камгалап турар. Ол Чаа Зеландияның Компартиязының удуртукчуларының кезииниң маоисчи турушче шилчээнинин соонда, 1966 чылда тургустунган.

Чаа Зеландия — сайзырааган аграр-индустриалдыг чурт. Оон чымчак, шык, кыш чок агаар-бойдузу, арга-арыгны, олар-белчиннин хөйү кодээ ажыл-агыйны, мяш ажыл-агыйын сайзырадырына хөлчок таарымчалыг. Суг курлавырларының өлбөө, хөмүр-даш, нефть тывыжынын байлаа одалга энергетиктиг ядырлар хөгжүлдезинге улуг идиглиг. Олардың базазында улуг бүдүрүлгелер түттүнүп турар. Бүлүрүлгениң кол адырлары—аныысчем үлетпүрү, даг-тывыш болгаш мяш ажыл-агый үлетпүрү, машина тудуу, металл-болбаазырадыр бүдүрүлгелер, ажемир болгаш кан кудар заводтар ажылдап турар.

Чурттуң экономиказының үндезинин сайзыраңгай кодээ ажыл-агый тургузуп турар (ында куш-ажылчы чонуун 11,1 хуузу хаара 'туттунган). Мал ажылы база кол черде. 1982 чылдың-биле малдың баш саны мыңдыг: мыйыстыг болда мал 7,9 миллион баш, хой—70 миллион, хаван — 406 мун баш. Ол чылын 1,3 миллион тонна эт, 6,4 миллиард литр сут, 370 мун тонна дүк бүдүрүнгеи. 1982—1983 чылдарда чурт эт, сут продуктуларын болгаш дүнгү 54,3 хуу үндүр сатканы.

Чаа Зеландияның экономиказы кодээ ажыл-агый продуктуларын үндүр садарындан улуг хамаарылгалыг. Сөөлгү он чылда чурттуң үлетпүрүнүң хөгжүлдезинге улуг рольду америк база япон капитал ойнап турза-даа, чаа Зеландия Великобритания-биле сырый харылзаазын камгалавышаан хевээр. 1981—1982 чылдарда чурт Австралия-биле (15,2 хуу), Великобритания (14,3 хуу), Япония (13 хуу) бава АКШ-биле (12,5 хуу) кол садыг харылзаазын тудуп турган.

Америк политикага төөрет-тиргеш. Чаа Зеландияны чаа СЕАТО-же каттыжып киргеш. Вьетнамга удур америк агрессияга киржип, боттарының аг-шерини Сингапурда, Малайзияда англи базаларже чорудуп турган. 1972—1975 чылдарда Лейбористиг партия хамаарышпас политиканы чорудуп турза-даа. Национал партия эргезинге катап киргеш, чуртту АКШ-тың агрессия курузунче ыдаваан.

Улуг капиталдың, хамыктың мурнунда даштыкы монополиялардың эрге-ажыы-биле хөделбишаан. Национал партия профэвилелдерге удур үүлгедиглер чорудуп эгелээн. Р. Малдуунуң чазаа АКШ-тың дынамгыры-биле эдерипкеи.

Р. Малдуунуң курузукун түңнелдери чурттуң экономиказын ыглаңчыг байдалга чедиргеи. Чурттуң өөр-ширези улгаткан. Ажыл чоктарының саны 100 мун четкеи. Р. Малдуунуң ындыг үүлгедиглери чурт иштинге таарымча чок байдалдарны туруузуп кээрге, премьер-министр хуусаадан өөр-те, 1984 чылдың июль 14-те сонгулда чарлаан.

Ол сонгулда Лейбористиг партияга тиилелгени бергеи. Дэвид Лонги премьер-министр болган.

Сонгулда мурнунда-ла АКШ Лейбористиг партиязы мөөн келгеи Америк ядролуг корабльдерни Чаа Зеландияның порттарынче киирбес дээн ук партиязының туружун олар өскертирин күзеп турганнар. Сонгулда мурнунуң чидиг демиселиниң үезинде Веллингтонда АКШ-тың элчини АКШ-тың курдепартаментизиниң улуг эргелиг бир дүжүмединиң чагаазының текизин парладыпкан. Чурттуң порттарынче америк корабльдер киирерин уламчылап турар деп мыны үүгүлдээн. Чурттуң иштики херектеринге мындыг каржы холгаарлаашкынга Лейбористиг партия окта таарыштаан.

Бо чылдың июль 16—17 хүннеринде Веллингтонга болуп эрткен АНЗЮС чөвүлелиниң сессиязының соонда премьер-министр Д. Лонги-биле АКШ-тың күрүне секретары Шульц беседалашкан. Президент Рейган июль 25-те болган пресс-конференцияга Чаа Зеландия сонгулда мурнунда кылган аазаашкыпындан ойталаар боор дээн кордалын илереткеи. Ол айтырыг талазы-биле туружу шиитпирлеттинген болгаш ол туруш кажан-даа өскерилге чокка солуттуумас дээрзин Д. Лонги база катап илереткеи.

Лейбористиг партияның тиилелгениң соонда, бо бичин чуртта болуушкуннар делегейниң хөй-иитизиниң кичээнгейин хаара туткан. Рейганның администрациязы ол айтырыгны аныа кагбас дээрзин билдингир. Ядролуг кыжаныышкынга удур кижи бүрүзү Чаа Зеландияның чонунуң быжыг соруктуг туружун хайгаарап, даштыкы политиказының хамаарышпас чоруу дээш белен эвес хемиселинге тиилелгениг болуруун оларга күзеп турар.

Е. ЛАГУТИН.

ГФР. Мутлангенде ортумак мракшыллың америк ядролуг ракеталар турар черге айыылдыг таварылга болган. «Першинг-2»-ни даймчы өөредилге кылыр черже соортуп бар чораан чоларчы машиналы башкарарын күш четпейн баарга, өлүмүг чүүктүг аар автомобиль аңдарлы бергеи. Оон түңнелинде ракета үрелгеи.

Ол таварылга болган черни шериглер болгаш полиция коңчут дургеи бүзээлеткеи. Мутлангенде америк базазының командылал черни таварылганы болгаш кандыг үрелиишкин болганын ойталаан. Оон телээлекчизи үрелиишкин үезинде ракетаны «ядролуг чепсегленген» дегеи чүүдүр-биле чугаалаан.

ЧУРУКТА: үрелиишкин болган чер.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ЧЕЧЕН КЫС СЕН, ШЕВЕР КЫС СЕН

Улгады-даа берген-дир сен,
Уруглуг-даа болган-дыр сен.
Амыдырал тудуп орар
Ашактыг-даа анаргаш сен.
Чайлагларның чечээн чулуп,
Чажыңга-даа баглаваан мен.
Чажыт, күштүг ынакшылым
Чалбыраажыг чашпаан-даа мен.

Кожуп келгеш,
ылчыныаажып,
Хорек-чүрээн хөгевээн мен.
Хөлгеш мунгаш,
ушкарыпкаш,
Хөйүн караан шылатпаан мен.
Сырып даараан үгүлээнин
Сыгыларын тыныйын
баргаш,
Чүүн чечек өөг-биле
Чүүлдешкээн магадааштын
Шевер кыс деп
Сени билип, чурттап чордум.
Улут тура кударай бээр,
Уран кижи салдынмайн
баар,
Хөвүр чараш деннелгелер
Кожуп сыраан тоолун
номчаашк.
Чечен кыс деп
Сени билип, чурттап чордум.
Аван даараан ужуун
сыттаан,
Ачаг ыткан тоолун улаан
Чечен кыс сен,
Шевер кыс сен.
Сенээ оюу мынчага дээр
Сеткил ажып, сөглевээн мен.

О. СУВАКПИТ.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Республиканың иомга хандыкшылдыглар эки тура иитилелиниң чалаанын ёзугаар «Юность» журналдан публицист, ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң кежигүү, ук журналдың редколлегия кежигүү А. Т. Потёмкин баштаан бригада Тывада келген.

Олар Кызылдың өөредилге черлеринге, школаларга, чамдык бүдүрүлгелерге барып, коллективтер-биле ужуражылганы кылыр, Ак-Довурак, Чаа Шагаан-Арыг хоорайларга база чедерлер.

Кызылдың библиотека ажылдакчылары, эртемденнер, аныяк тогаалчылар-биле дүүн олар ужуражкан. А. Г. Потемкин «Юность» журналдың коллективиниң амгы үеде чогаадыкчы ажылының болган келир үеде планнарының, дилээшкиниринин дугайында чугаалаан. 1985 чылда чайын «Юность» тургустуганындан бээр 30 чыл болур. Ол—бүгү чуртта аныяк өскеннің ынак журналы, ооң баштайгы номери 100 муң тиражтыг турганындан амгы үеде ооң тиражы 3,3 миллион ажыл турар.

Поэзия килдизинин эргелекчизи Н. Г. Новиков ажылының дугайында чугаалаан болган бодунуң шулуктерин номчаан. ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң кежигүү, сатирик Л. Д. Лайнерни чылыганнар улуг сонуургал-биле дыңнаанар.

БИСТИҢ КОРР.

Чараш болур дизе

ПӨСТҮҢ ӨҢҮН ШИЛИИРИ

Магазинверге кандыг-даа өңнүг пос турар. Кандыызын садып алырыл. Бодунга пос садып ан турар үеде, хөрээжен кижи бо айтырыгга харыны дилээр. Хевир-сынга, назы-харга таарыштыр пос шилип алырыга сүмеин модельсрлер берип болур. Олардың санап турары-биле алырга, узун болган долу хөрээженнер улуг эвес шокардыг постерге таарыжыр. Узун эвес кижилерге шугумнуг пөстү яйлеилир тутказ хеп даарап алырга, көрүштүг болур. Семиссимээр улуска хүрен, кара, ногаан, көк өңнүг хеп таарыжыр. Улгады бергеи хөрээженнерге эмин эрттир кара өңнүг пөстен даараан хеп кедеги күзеачыг эвес. Оларга өкпеп, кара-көк дээн ышкаш өңнер дүгжүп болур.

Чырык өңнүг, улуг чечектелиг хеп узун, чиигеге хөрээженнерге тааржыр. Клеткалыг пос чолдайтыр көзүлдүрер, кандыг-даа өңнүг быйыргын горохтарлыг пос кымга-даа тааржып болур. Хевир-сынны аян кинерин күзезиперзе, база бир сүмеин билип алынар, эргим хөрээженнер. Аргаа кижиге узун дүргаар шыйыглыг, долу кижиге доора дүргаар шугумнуг пөстерден хеп даарап алырыг сүмелеп турар.

«КУДЕСНИЦА» САЛОН

Москва хоорхүүскомунуң чанында чонуң амыдырал хандырылга эргелели «Л.Ореаль» деп француз акционерлиг иитилел-биле кады «Кудесница» деп чаа салон-парикмахерскаяны ажыткан. Баш таарының мында чогааткан. Кижиниң бажының дүгүн таарып, эдип чазаары чүгле арын-шырайындан эвес, дүрт-сынындан, бодун ап чоруурундан база хамааржыр. Ынчангаш баштай көрүүчүк мурнунга турупкаш, бодун таптыг көрдүүрл, мастерлер-биле сүмележиир чүгүлээ деп, салонның ажылдакчылары санап турар.

Чиик химиктиг арга-биле дыдыраттан баш дүгүн таарыштыр таартыш алырга, хөрээжен кижиге чүгле ажылагыйжы хевир киирип турар эвес, бир чиизи кайгамчыктыг шинчиин киирер. Хөй катап баштың бигүүн-биле долган-даа түрбес, үеин кампаарыгга ажыктыг дээрзин бо прическаларын эдилекчилерге биларлер.

Баштың узуну үш-дөрт сантиметр узун-даа, эгизге чедип турар-даа болуп болур. Хөрээжем улустуң колдуу сес-он сантиметр узун кылдыр таартып турар. Ол ортумак хемчээл аныяк-даа, ортумак-даа назылыг кижилерге тааржып турар.

Баштың өңү кандыг болуруп деп айтырыг хөрээжениерин дүвүретпес аргажок. Ак болган алдынзымзаар өңнерин эн чараш деп санап турар. Ынчалза-даа дужа-келбиже баш будууру хоралыг, баш дүгү сыйлып-даа болур, кургай база бээр. Ынчангаш баш дүгүн кажан болдуңуң өңү кижиге таарышпаста, чок болза агара бергенде будуза чогуур.

Хар-назынга дүүштүр баш дүгүн таартыры чугула. Аныяктар чолдак, бедик кандыг-даа башты эдилел болур. Ортумак назылыг хөрээженнерге ромдитиктиг оваа таарышкынар тааржыр, а улгады бергеннерге «оожум» чолдак кезиишкиннер аныяксыдар.

КАҢ «АЪТТЫҢ» ЭЭЗИ

Ортумак сыныг, дөртеш хар хире назыныг хөрээжен кижи мендилешкеш, бистн сандайже чалады. Бо бичежек, шевергин бажыңның хөрээжен ээзи-биле чугаавыс кыска-даа болган болза, ооң ажыл-амыдралының дугайында солун чүүлдерни бичe эвестн билип ап, ол чуткулдуг, чазык-чаагай чаңныг иеин шагдан-на таныр кижилер ышкаш чугаалаштывыс.

— Трактористен ажылдаа-да барык чөөрби чыл чеде бердим. Бо мергежилдің чажыттарынга сөглү үеде бөзин ийн аныяктарны — С. Самбуу, В. Ендан оларны өөреттим. Олар ам тракторну башкарып турарлар — деп, ол чугаалар болду.

— Тракторист... Хөрээжен кижиге, не кижиге чаңк эвес нарын мергежил-дир. А өг-бүленер, уруг-дарыынар оны канчаар көрүп турар ирги. Салчак-кыс Намчыловна? — деп улам сонуургадывыс.

— Апаа-ла... Өөм ээзи — Владимир Өлерович — делгем билиглиг тракторист-механизатор кижи. Чиңге-Даглың бот-оруулга-чарылгалыг бригадазынга бригадирлеп келген. Оглум —Эдуард, чуржум —Галина трактористер. Совет Армиянның хүрээлеңнде баргаш база бир оглуувус — Валерий, керниивис —Мария база трактористер. Ынчангаш шупту-вусла тракторист мергежилге саңчыга берген улус-тур бис йиин — деп. Салчак-кыс Намчыловна тайылбырлады.

Коммунист Салчак-кыс Көкербен чурумалдыг Каз-Хемниң эриктериниге өскен, ол черниң чурттакчызы. Техникага аныяндан хандыкшылдыг, эрес күзелдиг чорту-биле оза-заланган. Аныяк кыс бодунуң чуткулдуг мөзү-шынарын көдээ профтехучилищеге өөренип турда-ла, тускай мергежилди шингээдип алган соонда күш-ажылчы баштайгы базымнарынга-даа көргүскен. Амгы үеде ук ажылга эр кижилерни безин четкеш ашкан.

Совет Тывының юбилейлиг чылының часкы, чайгы, күскү сезониары ооң күш-ажылы намдарынга коску иеги артыргаи. Бо чылгы сезонда ол 745 эталон гектарны ажылдап кылган. Социалистиг чарышка күш-ажылчы чедиишкиннери дээш бо чылын Төрээн чуртувустун наймысылалынга чедип. Улус ажыл-агнының чедиишкиннериниң делгелгезин көргеш келген. Салчак-кыс Намчыловна Суг-Бажы көдээ Советтиң депутадынга каш-даа удаа сонгуулга турган. Ам ол СЭКП Каа-Хем райкомунуң кежигүү. «Совет Тыва» совхозтуң мурнакчы механизаторларының бирээзи. Хөрээжен механизаторларны остурер, оларның ажылдап, чурттаарынга таарымалыг байдалдарны тургузарынче сагыш салырыпче үглөнган сапалдарны партия райкомунуң пленумунга бо чылын көдүрүп, партиениң шиитпирлерин, механизаторлар ортузунга пропагандалап, аныяктарның толептиг дагдыныкчызы болуп чоруур.

Совхозта баштайгы хөрээжен трактористериниң бирээзи, коммунист Салчак-кыс Көкербен тараажының байлак дуржулгазын шингээдип алган, бон чажыттарын оолдар, кыстарга өөрөтпишаан, сезонуг хову ажылдарынга доктазмал киржип келген. Бо хүннерде ол «Совет Тыва» совхозтуң СБФ-зинде мал чеми, өдек сөөртүүнге, өске-даа ажылдарга киржип, иитиниң малын хүр кыш ажырарынга улуун кынрин турар.

Бо фермада амгы үеде иитиин-биле дөрт чүе хире улуг, биче инектин байдалы хүр-чаагай. Оларның сезеи ажыы саар инектер. Коллектив он бирги беш чылдың үшкү чылының планын хүүсаа бетинде 115 хуу күүсеткен. Саанчылар чайгы үеде 40 тонна сиген белеткээр планын 65 тоннага күүсеткен, мал чемнин курлавырларын тургузуп алганнар.

В. МААДЫР.

ЧУРУКТА: «Совет Тыва» совхозтуң мурнакчы трактористи С. Н. Көкербен.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

ШЕВЕР ХОЛДУГ МАСТЕРЛЕР

Кызылдың № 5 парикмахерскаязында комсомолчу-аныяктарның коллективи эрткен айларда социалистиг чарышка тиилекчи болуп келген. Хандырылганын культуразын бединдер, дээш парикмахерлер кызымак ажылдап турарлар. Чаа модельдериниң хевирлерин ханаларда аскан. «Наташа», «Диана», «Аврора» деп модельдерни мында кылып турар. Эн аянныг, өзагай причёскаларны мастерлер Вера Иванова биле Лидия Такмакова элар кылып турарлар.

ЧУРУКТАРДА: № 5 парикмахерскаяның мастерлери Вера Иванова биле Лидия Такмакова олар ажыл үезинде; чаа модельдериниң хевирлери.

О. ОХЕМЧИКТИН фотолары.

ТВ

НОЯБРЬ 23-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Эртем-иептерелдиг фильмнер. 9.25 — «Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 10.45 — «Концерт залында—школачылар». 11.45—11.50 — Телемедээлер.

14.30 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезеи чылдарның коммунистери». 15.40 — Музыкалыг дамчыдылга. 16.15 —Эртемденнер агроулетпүр комплексиниге. 16.45 — Орус чугаа. 17.15 — Кады — пайыралдыг өг-бүле. 17.45 —Улут Тиилелгениң 40 чылынга. 18.15 — «Хөглүг нотажытташтар». 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 —Амгы делегей болгаш ажылның шимчээшкини. 19.35 —«Мёртвые души». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 21.00 —«Ус». 21.35— Концерт. 23.20 —23.55—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 —Төөгү. 4-кү класс. 9.05; 12.40 —Англия дыл. 10.05—Ч. Дарвиниң үеелиниң тургустуганы. 10.35; 11.40 —География. 5-ки класс. 11.05—Д. Кугультиновтуң шулуктери. 12.10—Төөгү. 8-ки класс. 13.10 — «Людвиг вам Бетховен». 14.10 —Декабристер дугайында чечен чугаалар. 15.10—15.15 —Телемедээлер.

18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 —«Кажан-даа албанда». 19.05 —«Даш чечек». Фильм-концерт. 19.15 —«Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Теледопчулал. 21.00 —«Ус». 21.35—00.20 —«Чисто английское убийство». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

АГААР

Бөгүн республикага агаар аяс, чагбас. Хүндүс шокар булуттаар, чамдык черлерге бичии хар чаар. Хаттың күжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 27—32 градус соор, чамдык районларга 20—25 градус. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 12—17 градус соор.

Кызылга аяс болур. Чагбас. Хаттың күжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 27—29, хүндүс 15—17 градус соор.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

Хөгжүм-шин театрынга

24-те 17.00 Уругларга болгаш аныяктарга V бүгү-эвилел болган XI бүгү-россия театр неделязының «Чер кырынга амыдырал дээш» девизиг ажыдышкыны.

25-те 12.00 «В гостях у сказки» шин. Хмелик «А все-таки они вертятся» (2 көжегелиг шин).

26-да 18.00. О. Перехалин «Горячая точка» 18.00 Аныяк көрүкчүлер театрының 20 чылынга турасказтакы дыштанылга кежээзи.

«Енисей» Культура бажыңынга

24—25-те 19.30 Дискотека.

Культураның болган дыштаныылганы Н. Гастелло аттыг парыгынга

24—25-те 11—17.00 Паркты хаак базазы ажылдап турар.

Автоорук техникумунуң спорт залынга

24-те 15.00, 25-те 10.00. Баскетболга техникумнуң бирги чери дээш ажык маргылдаа.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

КИНО

НОЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30, «Цена риска» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Айболит-66» 9.20, «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 11.20, 13.10, К-клуб «Подросток и закон» 15.00, «На асфальт: коней пасла» 17.05, 18.55, 20.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Занах Земли» 14.30, «Без вести пропавший» 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Пой, ковбой, пой» 16.50, 20.30, «Километры риска» 15.00, 18.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Берег» 17.30, 20.00 шактарда.

ССРЭ-НИҢ ДОСААФ ЛОТЕРЕЯЗЫНЫҢ 1984 ЧЫЛДА ИЙИГИ ҮНДҮРҮЛГЕЗИ

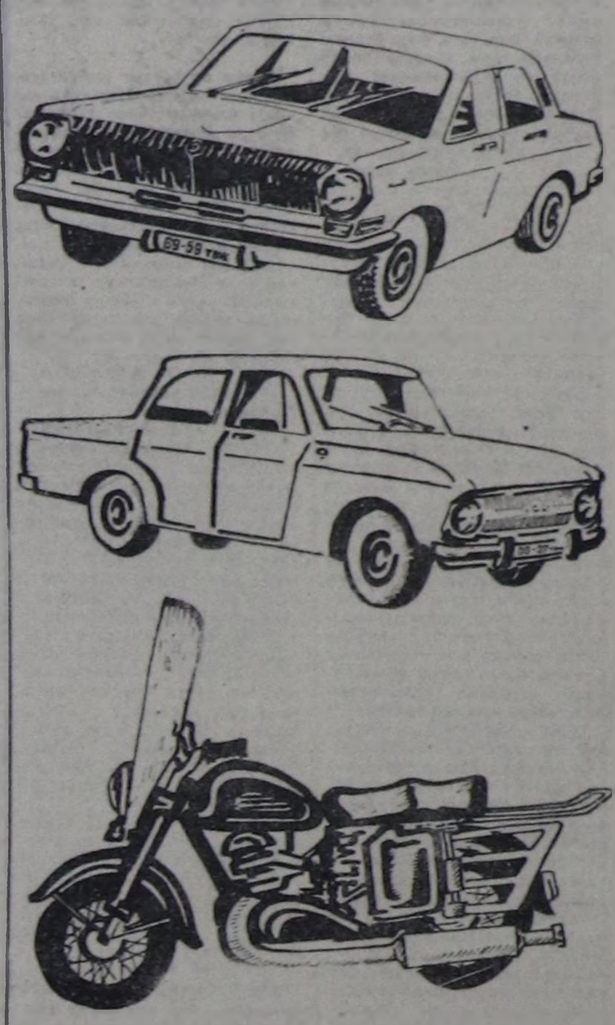

Ийиги үндүрүлгеге «Волга» ГАЗ-24, «Москвич-412», «Жигули» ВАЗ-21013, «Запорожец» ЗАЗ-968М5 дээр 640 автомобиль, «Днепр» МТ10-36, «Урал» М67-36, «Иж-Юпитер-4К», «Иж-Планета-3-02» дээр 1440 мотоцикл, туризм дериг-хөрөксел болгаш ажыл-ойнаашкынарны таваржыр. Иитизи-биле 20 миллион рубльдиг 7 миллион 880 муң ойнаш алмышкынарны таваржыр.

Силер лотерея билеттерни садып алгаш, камгалал-массалыг болгаш, шериг-патриотчу ажылдарны, техниктиг болгаш шеригжиткен спорт хөвүрлерни улам калбартырынга, ДОСААФ-тың материал-техниктиг базаларын быжыглаарынга киржип, илиг бергениер ол болур.

Лотерея билеттерни ДОСААФ организацияларындан болгаш хөй-иитичи иептерелгичилерден садып ап болур силер.

Лекцияже чалалга

1984 чылын ноябрь 25-те, воскресеньеде, СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдышкын бажыңынга хүндүскүүн 14 шакта «ССРЭ-ниң делегей байдалының дугайында» лекция болур.

Лекцияны Бүгү-эвилелдиң «Билиг» иитилелиниң лектору, философия эртемненнин кандидады күрүне болган эргелоолду институтунуң эртем ажылдакчызы Юрий Александрович Решетов (Москва) номчаар.

Лекцияже абонементилер болгаш садыр турар билеттер-биле киирер.

ЧАРЛАЛ

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ кылдыгының Кызыл хоорайда КАИ-ниң бурутхел-шылгалда салбыры 1984 чылын ноябрь 20-деи эгелээш, даравыда расписание-биле ажылдап турарын организацияларга, будурулгелерге, албан черлериге болгаш чурттакчыларга дыңнаарын турар:

ВТОРНИК, ЧЕТВЕРГ

Хуудаа автотранспортту бурутказар. Документилерни хүлээп алыр болгаш бээр үеин— 10-тан 20 шакка чедер.

СРЕДА, ПЯТНИЦА

Күрүне автотранспортуң бурутказар. Документилерни хүлээп алыр болгаш бээр үеин— 9-тан 18 шакка чедер.

ВТОРНИК, ЧЕТВЕРГ

Чолаачы шынызылгаларын болгаш эолаачы шынызылгаларынын талонларын солуур. Документилерни хүлээп алыр болгаш бээр үеин—9-тан 15 шакка чедер.

СУББОТА

Хуудаа автотранспортту бурутказар. Документилерни хүлээп алыр болгаш бээр үеин — 9-тан 15 шакка чедер.

Чолаачы шынызылгазын чидиргей кижилерни шылгалаары болгаш экспертиза кылыр-биле хүлээп алыры. 9-тан 15 шакка чедер.

ВОСКРЕСЕНЬЕ, ПОНЕДЕЛЬНИК

дыштаныр хүннер

Хуудаа автотранспортту бурутказар. Техпаспортту болгаш номер лемдектерни документилер-биле кады дораан бээр. Документилерни алырда паспортту эзи автотранспортуң эзезиниң шынызылгазын көрүзер ужуулуг.

КУРАВТОИНСПЕКЦИЯ.

Тыва көдээ ажыл-агый техникумунуң 1977 чылдың июнь 21-де Саартай Сояновна Дамбинның адынга тывыскан № 737538 диплом иитиген ужуруглан, ону күш чок деп саналар.

КЫЗЫЛЧЫЛАРГА

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында күш-ажыл фронтузунга киришкеин дээш медальдар-биле шаннаткан база «1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга эрес-маадырлыг күш-ажылы дээш», «Москванын камгалалы дээш», «Ленинградтың камгалалы дээш», «Одессаның камгалалы дээш», «Севастопольдуң камгалалы дээш», «Сталинградтың камгалалы дээш», «Киевтиң камгалалы дээш», «Кавказтың камгалалы дээш», «Совет Заполярьениң камгалалы дээш» медальдарның эдилекчилерин хооркүүскомунуң организастыг киргизинге 1984 чылдың декабрь 1-ге чедир келирин улус депутаттарының Кызыл хоорай Советинин күүскому чалап тур. Оргкилдистин адрезин: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 36, № 3 кабинет. Шаннаалларның базыткал бижиин ап алгаш келир.

Улут бухгалтерии (кол бухгалтер эргелиг), кассирни, бус бээр болгаш суг иэидер котелдарның машинистерин, септелге слесарларын, хеп аазар черге, чунар-бажыңга ажылдаарларны, хеп базыкчыларын, № 5 чунар-бажыңга кассирлерин, ажылдакчыларны Кызыл хоорайның чунар-бажыңнарының болгаш хеп чүүр черлериниң комбинатты ажылче чалап турар.

Чыл дургузунда ажылдың түүнделдерин ёзугаар акша шаннаалдарын ажылдакчыларга тыскар. Комбинаттың адрезин: Кызыл хоорай, Краснодомбайдың кудумчузу, бажың № 227, кадрлар килдизи.

Шыдыраа

Ч. ОЮН—КЫЗЫЛДЫҢ ЧЕМПИОНУ

Найысылаа Кызыл хоорайның хуудаа бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазы доозулган. Эллчеглиг чемпионат барык чартык ай үргүлүлээн болгаш аңаа дуржулгалыг шыдыраачылар чедиишкиниг ойнаваш, шаннаалдыг черлерже үнгеннер. Ылангыя республика чемпиону хорааан Чыртаковл Оюн швейцар система ёзугаар эрткен маргылдаага сес салыт дургузунда кымгадаа уттурбайн, ийи кижи-биле хайымнашкаш, 7 саныг болуп, Совет Тываның юбилейлиг 40 чылында чемпионнаан. Дуржулгалыг ойнакчы сөглү ужуражылышкында В. Шлеменко-биле салгаш, удурланыкчызын чиигеге-биле удуп алыр аргалыг болган.

6 саныг түнделдя көргүскен М. Тулуш, 5,5 саныг П. Күжүгет ийги, үшкү черни эзлээн.

Сес салыгдан 5 саныг А. Сулейманов арыг дертку черни эзлээн. 4,5 саныг болган ойнакчыларның ортузундан эн дээре коэффициентилиг В. Заворин беш дугаар черни алган.

Ук маргылдаа моон мурнунда чылдарга болаарга арай орайтан эгелезе-даа организастыг байдалга эрткен. Чемпионду, шаннаалдыг черни алган шыдыраачыларны хоорайның спорт комитединиң мурнундан чемпионуң лентазы, өртектиг белектер, дипломнар-биле шаннаан.

Бо чылдың декабрь эгезинде болуп эртер республика чемпионадынга киржир эргени Ч. Оюн, М. Тулуш, П. Күжүгет чаалап алгылаан. Ол маргылдаага Кызыл хоорайның шыдыраачыларыныдан ангыда район маргылдааларының тиилекчилери база ойнаар.

Д. САЛЧАК.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефонлар: редакторуң 2-24-63, редакторуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-25-35 секретариаттың 2-23-35 партийни амыдырал болгаш үеткүр киргизилерниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузут киргизилерниң 2-37-13, чагаа киргизилерниң 2-41-27 информация киргизилерниң 2-20-60 культура киргизилерниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киргизилерниң 2-21-47, корреспондентларының 2-27-41 бухгалтериянның 2-12-43 солун келбейн барганзе 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 2086.

Тыва АССР-ниң Нон уңдурер чер, полиграфия болгаш ном садылының херектерниң киргизилери-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01620.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 270 (12660) | 1984 чылдың ноябрь 24, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чазактар баштыннарының депшелинге Гаванага болган XXXIX сессиязының түүнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу эстелеглиг хүралынга чугаалажып көргеш.

ЭДЧ-ниң Гаванага болган сессиязының ажылы ЭДЧ кежигүннери чүрттарның дээди депшелге Экономиктиг чөвүлел хүралының шиитпирлерин боттандырарынче хамыктын мүрнүнга утланган деп, хүралга демдеглээн. Акы-дуңма күүнелерниң дем каттыштырылгаанын улам ынай ханыладырынга, экономиктиг кады ажылдажылганың кол, эң чугула угланышкынарынга оларның күжеңишкиннерин мөөнцээрингге үк шиитпирлериң принципиалдыг ужур-дузазын оларны амыдыралга боттандырганының баштайгы түүнелдери бадыткан турар.

1986—1990 чылларда улус ажыл-агый планнарын холбаштырары бо херекке эң чугула рольду ойнап, социалистиг күүнелериниң экономиказын бижыг туруштуг кылдыр хөгжүдерингге эки үеднинин тургузун турар. 1990 чылга чедир үеде болгаш оон-даа узун хуусада одалга чиг-эт адырларынга кады ажылдажылга талазы-биле сессияга үүлдүг деп көрдүнген узун хуусаалыг хемчеглер ЭДЧ-ниң кежигүннери чүрттарның. Бо талазы-биле күштерин болгаш хөрөнгүлерин бот-боттарынга ажыктыг кылдыр каттыштырарын хандырар. Эртем-техниктиг депшилгениң кады ажылдап кылдынып турар комплекстиг программазы акы-дуңма чүрттарның эртеминиң болгаш техниказының хөгжүлдезин дүргедедиринге идиглиг болур. ЭДЧ-ниң ажыл-чорудулгазын организастаарын сайзыракгайжыдар талазы-биле сессияга көрдүнген хемчеглер боттуг ужур-дузалыг болуп турар.

Социалистиг дем каттыжылгазының күүнелериниң улам быжыккан чангыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын, ЭДЧ-ниң делегейге аттыларының өскенин сессия бадыткап көргүскен. Социалистиг чүрттар тайбыңны камгалаарынга, ядролуг халапты болдурбазынга эргежок чугуда бүгү үүлдерин кылырынга боттарының шиитпирлиин империализмниң агрессия милитаристиг угланышкынынга удур тургузып турар.

Н. А. Тихонов баштаан совет делегациясының ЭДЧ-ниң XXXIX сессиязынга кылган ажылын СЭКП ТК-ның Политбюрозу үүлдүг деп санаан болгаш ол сессияның шиитпирлерин күүседир, социализмниң акы-дуңма чүрттарын-биле, а ол ышкаш хөгжүп орар күүнелер-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ыцай ханыладыр талазы-биле Совет күүне организациясының болгаш организациялардың ажыл-чорудулгазының кол угланышкынарын тодаргайлаан.

ЭДЧ-ниң сессиязынга киришкен социалистиг чүрттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларның ТК-ларының секретарларының экономиктиг айтыырлар талазы-биле ажылчын ужуражышкынының түүнелдерин үүлдүг деп көргеш. Социалистиг экономиктиг интеграцияны хөгжүдер болгаш ажыл-агый тургузушкунунуң дуржулгазын солчур талазы-биле акы-дуңма партиялардың коллективтиг ажылын күштелдирер талазы-биле Экономиктиг чөвүлел хүралдың айтышкынарын боттандырарынга ол ужуражышкын боттуг салышкын болган.

Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Куба Республиканың Күүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастро-биле болгаш өскеда куба удуртукчулар-биле чугаалажышкынарын түүнелдерининг дугайында эштер Н. А. Тихоновтуң, Н. И. Рыжковтуң дыннадышы СЭКП ТК-ның Политбюрозу чугаалажып көргеш болгаш үүлдүг деп санаан. Совет-куба экономиктиг харылааларын айтыырларын ол чугаалажышкынарның үезинде көргеш болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң болгаш Куба Республиканың аразында экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың узун хуусаалыг программазынга от салдынган. Чугаалажышкынарның түүнелдерин болгаш көрдүнген программаны боттандырары совет-куба найыралды чайгылыш чокка быжыглаарынга, бистиң чүрттарывыстың болгаш ниитизи-биле социалистиг бүгү дем каттыжылгазының улустарының эрге-ажыктарынга идепкейлиг идиглиг болур дээрзинге бүүрелди Политбюро илергейлээн.

И. Гандиниң халаптыг байдалдан мөчээни-биле холбаштыр кажыдал хемчегленгинге киржип, Индияга барып чораан совет делегациясының дыннаадым Политбюро дыннаан. Бодунуң күүнезиниң чангыс эвин болгаш хамаарышпас чоруун быжыглаарынче, оон бүүрүн эргезин болгаш девискээр талазы-биле бүдүн чогүүн камгалаарынче индий улустуң болгаш оон удуртулгазының түүкүлүн бистиң чүрттувуста ханы хүлүткелби-биле көрүп турарын демдеглээн. Совет Эвилели Индияның идеелдиг өскүү болгаш моон соңгаар-даа индыг болур. Социал девишилгеге болгаш улустар аразынга тайбыңга бараан кылдыр бот-боттарывыска ажыктыг кады ажылдажылганың бүгү талаларын моон соңгаар-даа быжыглаарынга болгаш хөгжүдерингге Совет Эвилели бүүрүн шиитпирлиг.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күүнеиниң даштыкы база иштики политиказының өске-даа чамдык айтыырларын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хүралынга чугаалажып көргеш болгаш шиитпирлерин хүлээп алган.

Төрээн чуртувуста

АКЫ-ДУҢМА УЛУСТАРНЫҢ ӨГ-БҮЛЕЗИНДЕ

Бодунуң автономиязының 60 чылын демдеглеп турар Соңгу-Осетия АССР-ниң чедишкиннери — социалистиг тургузуушкунуң чылдарында бистиң чүрттуң шаанда хожудаңгай турган улустарының өндүр улут чаартылгаларының бүүрелдиг үлегер-чиджээ бооп турар. Ноябрь 22-де Москвага болган кежээ ол төөгүлүг хүнге турескаатты-ган.

СЭКП-ниң Соңгу-Осетия обкомунуң бирги секретары В. Е. Одинцов Соңгу Осетияның ажылчы чоннарының чырыткылаачак байырлалының дугайын чылганнарга чугаалаан. Амгы үеде оон заводтары, фабрикалары Соңгу-Осетия АССР-ниң тургустунганы 1924 чылдың бүгү дүргүзүнде кылып үлүгүн турганы ышкаш, ол хире продукциниң дөрт-де шактың иштинде бүдүрүп үлүгүн турар апаргын.

Соңгу-Осетия АССР-ниң артистериниң концерти улут чедишкиниг болган.

• • •

Соңгу-Осетия АССР-ниң литературазының болгаш ураң чүүлүнүң хүннери Москвада чедишкиниг эртен турар. Ол автономиуг республиканың 60 чылынга турескааткан байырлаа ленинчи национал политиканың боттанылыкшынын, даглыг черниң улустарының культуразының чечектелиишкининдир чайыннаадыр көргүзүп турар.

Курленеңг тен концерт залынга аалчыларның чогаадыкчы өтчёду байырлалың кол болуушкыны болган. Улустуң таныгының «Алаш» ансамблинин, республика филармониязының симфония оркестринин болгаш ниити ыры капеллазының, улусчу ансамбльлериниң, мыражыларының көргүзүүлери оон программазында киргеш. Концертке СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев, СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов, СЭКП ТК-ның Культура киллизиниң эргелекчизи В. Ф. Шауро, а ол ышкаш Соңгу-Осетия АССР-ниң партия болгаш совет организацияларының удуртукчулары олурушканнар.

(СЭТА).

ПЛАННЫГ ДААЛГАЛАРНЫ КҮҮСЕДИР

Күүчүлүг КамАЗ-тар башкаргы, ырак-узак рейстерге чоруур чолаачылар Николай Иванович Смирнов, Александр Матвеевич Кузьмин болгаш оон-даа аңгы алды чолаачы хууда беш чыл планнарын күүсеткен. А хоорай иштинге ажылдаар тускай машиналарның Виктор Анатольевич Шабалиниң удуртканы чолаачылар бригадазы беш чылдың дөрт чылынын планныг даалгазын Улуг Октябрьның 67 чыл оонуң бүдүүзүнде дооскан болгаш келир чыллың үлүгүнде ажылдап киргеш. 1984 чылдың планныг даалгаларын АТБ-де иниитизи-биле 70 чолаачылар күүсеткен.

Кызылдың чүк сеортүр № 2 АТБ-зиниң коллективи чылдың планныг даалгаларын күүседир дээш кымыаккай ажылдап, ону боттандырарынче бүгү бар курлавырларын амыы үеде угландырган. Оон айларның планныг даалгаларын чедир күүсеткейин барган болгай. Бида боттуг чамдык чыдагааннар бар-даа болза, иниити коллективтиң, тус-тус чамдык бригадаларның, колониаларының четпес ажылдааны, организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды күш-ажылчы чедишкиннерин чедип алырынче угландырбайн келгениниң түүнели болуруи мишинр апаар.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң хүралынга эш К. У. Черненкоуга делегеергей чугаазын бистиң коллективте ки-чеңгейлиг таныжы, ону амыдырала удуртулга болдурарының талазы-биле чугаалажып, чангыс эн-сеткилдиг хүлээп алган. Эш К. У. Черненкоуң чугаазында кым ам-даа хөжүдап турар болдур, олар соңгаарладышкын чокка бурунгаардар ужурлуг деп айтыышкын биске дорту-биле хамааржыр. Планныг даалгаларны чедир - болгаш ажыр күүседирингге биске чүү негеттинил турарыл? Биреэде, ажылды организастаарын тодаргай болдуары, септелгениң шынарын, артык кезектер-биле хандырылганы эмжидер, машиналарны оруска чоруур эстелег улуун долу ажылдаары, белениниң коэффициентизиң улгаттырары чугула болуп турар. Бо талазы-биле АТБ-ниң удуртулгазының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының мүрнүнда сорулгалар хөй, оларны ажыл-агый-жы, боттуг шиитпирлээри негеттиниң келген. Оон аңгыда сагылга-чуруму улам быжыглаары, кижи бүрүүнүң хамысалгазын бедидери чугула. Оон-биле чергелештир политика-кижизидилгелиг ажылдың деңнелин белидип, оон ажылгый көргүүүлериниге дээштиин чедип алыры болур.

В. КОМАРОВА.
Кызылдың № 2 АТБ-де партия организациязының секретары.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

МАТЕРИАЛДАРНЫҢ ШЫНАРЫ ДЭЭШ

Он бирги беш чылдың дөрткү чылы төөгүп турар. Биз ай ажыг болгаш беш чылдың эң сеолгу шиитпирлиг чылының үлүүнче кирер. Хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң арызында «Тыва суг тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң ады бирги черде турып турар. Коллектив чыл эгезинде алган бедик хүлээлгелерин уткуштур планнарын ажыр күүсеткен. Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур чыл планы күүседир дээш эгелээннинин оон идип үндүргенинде таварылга эвес. Бар күүлавырларга даянып, ажылды организастаарын эжиждиг турган, завод кеску чедишкиннерин чедип алган. Бараан-ныг продукция сайгарар талазы-биле дөрт чыл планы сентябрь 14-те, хүлээлгелерде көрдүнгениндеп бир ай бурунгаар, күүсеттинген.

Он айларда бараанныг продукция бүдүрениниң күүселдезин 105,4 хуу болган. Эрткен чылга бодааргы темп өзүлдези 7,3 хуу чедип турар. Күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүн планга немей 4,4 хуу өстүрген. Продукция сайгарарының планын завод 105,2 хуу боттандырган. Планнаан ажыр беш муң рубльдың продукциясын сайгаргаан. Продукцияның бот-үнезин чигедир талазы-биле алдынган онаалдалар күүсеттинген.

Дыка хөй бригадалар, ажылчыдар келир чылдың календарь-биле ажылдап турарлар. Чеди бригадаларның алдызы бригада кереэзинче шилгээн. Депшилгелиг арга-биле ажылдаары ажыктыг дээрзин бедик күш-ажылчы көргүзүүлер бадыткан турар. Мурнуку чылдарга бодаарга, күш-ажылдың сагылга-чуруму эжиждээн.

Чаазынар цехте Ю. Н. Монаховка удуртканы бригада бо чылын социалистиг чарыштың мурнуку одуруундан дүшпээн. Оон айларның планын коллектив 139 хуу күүсеткен. А. П. Черныхтың, Ф. С. Исмагиловтуң бригадалары планын 122 хуу күүсеткен. Бо үш бригада продукцияның шынарын эжиждер талазы-биле боттарының көргүзүүлерин эжиждиткен. Соңга, ужак блоктарының, маңзаның шынары дээш бо чылын хомудалдар болбаан. Эки көргүзүүлерин В. И. Соловьёвтуң, Н. А. Кочетовтуң бригадалары чедип алган.

А. БАГЫР.

БЕЛЕТКЕЛДЕН БАЗА ХАМААРЖЫР

Кыштаглаашкын — көдээниң ишчилериниге өзүлүг шылгалда. Районуун ажыл-агыйларында мал кыштаглаашкыны канчаар эгелээнил, аңаа белеткелди канчаар чорутканыл, ол дугайын маңаа чугаалап көрейн.

1984-1985 чылдарның кыштаглаашкынын организастыг эрттиреринче угланган боттуг хемчеглерни чер-черге ап чоруткан. Көдээ Советтерини сессияларынга ол талазы-биле база чугаа болган. Ынчангаш районнуң чамдык ажыл-агыйлары чугула бо кампанияже элээн хынамчалыг, белеткелдиг кирген. Кыштаглаашкынче кирип тура, эрткен чылдың кыштаглаашкынындан түүнел үндүрүп, кылдынган эки үүлдерин быжыглап, ынчан кылдынмаан үүлдерни, четпестерни бо чылын катаптаазының хемчеглерни чугаалашкан бис.

Ажыл-агыйларга ниитизи-биле 98439 баш мал 236 кыштагга бо чылын кыштаар.

Бистиң малчыннарывыстың аразында келир кышка белеткелди чайлагларже көжүп чоруур бетинде ыяк кылып ап турарлар база бар. Кыштаглаашкынга белеткелди далаш чокка, баш удур чорударга, оон шынарының эки болуру чугаажок. «Чаа орук» совхозтуң малчыннары Свердов Хайың, Анай Севилбаа, «Мөрен» совхозтан — Чылаа Ынаалай, Марсуу Чүрүл, Орус-оол Намдал болгаш оон-даа өскелер кыштаглаашкынга бо удаада база хынамчалыг белеткенгенмер. «Чаа орук», Ленин аттыг совхозтарның А. Соян, М. Кыыраа бригадирлээн № 1 хойжу бригадаларының ишчилери кыштаглаашкынга белеткелди организастыг чорутканнар. Ам оларның мүрнүнда кол сорулга — ниитиниң малын кыштан баштайгы хүннерден өгелеп, хүр ажырары болур.

Кышкы үеде малды чылыг суг-биле үзүктелиишкин чок хандырар хемчеглер алдынган. Ол сорулга-биле ажыл-агыйларда суг сеортүр 29 автомашинаны быжыглаан, 40 кудукту, суг кудар саваларны четчири-биле тургускан. Кыштаглаашкын үезинде ырак-узак малчын кодаларының ажылчыларының садыг, амыдырал хандырылгазы-биле холбашкан ажылдар эки тургустуунган.

Малчын кодаларда, хойжу бригадаларда депутаттар бөлүктери, улусчу контроль бөлүктери ажылдап эгелээн. Мал чеминиң хумагалыг чарыгдалын кодан бүрүзүнге тургузар айтырыгны шиитпирлээрингге олар идепкейлиг киржирлер.

1984—1985 чылдарның кыштаглаашкынынга белеткел деңдески чоруттунган деп чугаалаары берге. Чугула бо ажылда четпестер, чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар бар. Чижээ, «Мөрен» совхоз өске ажыл-агыйларга деңнээрге, кыштаглаашкынга белеткелди арай кошкак чоруткан. Совхозтуң дирекциязы, ыида партия, профэвилел организациялары, көдээ ажыл-агый специалистери чугула бо айтырыгны кичээнгейден шала кошкадыпканы канчап-даа таарышпас. Совхозта ийи кыштаг кыштаглаашкынга бо хүннерге чедир белен эвес. № 3 хойжу бригадада кажааларны чаа тудуп доозуп турар. Совхозта бо байдал чогуур кичээнгейде алдынган.

Районуун көдээ ишчилериниң мүрнүнда бөгүнгү чугула сорулга — ниитиниң малын кыштан хүр ажырып, бар арга-курлавырларны долу ажыглап, кызымак ажылдаары болур.

М. САЛЧАК.

Эрзин райаүүскомунуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң кол зоотехниги.

Иван Кузьмич Сильянов — Таңды районуун ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунуң бызаа ажаакчызы. Ол чаа төрүттүнген бызааларны хүлээп алгаш, үш-дөрт ай чедир азыраар. Эки ажаалда-тежээлдениң түүнелинде бызааларның хүнде ортумак немелде деңзизи 600—700 грамм чедип, дөрт айлыңга чедир 140—160 килограмм чеде бээр.

ЧУРУКТА: И. К. Сильянов.

Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруу.

АРГЫЫР ЦЕХТЕ

Кызылдың мебель фабриказының девискээринин иштинде хөй эвес киржилерге билдингир бир бүдүрүлге бар. Ол дээрге каш чыл бурунгаар организастаан чоннуң ус-тывыш кылыгларының болгаш суй-белектерниң шеңелде бүдүрүлгезиндир. Ол бүдүрүлге черниң янзы-бүрү продукциязы Кызылдың болгаш районнар төптериниң дыка хөй магазиннеринде бар. Кылыгларының чамдык хевирлери садып алыкчыларның сонуургалыг чаалап алган болгаш Совет Тываның 40 чылынга турескаады кылган юбилейлиг делгелгеге база киргилээн. Ол дээрге даштан болгаш ыыштан кылган кылыглар, суй-белектер, ханага азар үүлдер-дир.

Маңаа бүдүрүлгениң бир цехинин бодунуң тургустунган үезинден бээр бүдүрүлге даалгаларын чүгле чедир эвес, а доктаамал ажыр күүседип келген цехниң дугайында чугаалаксадым. Ол цех бо чылын Совет Тываның 40 чылынга чедир мергежилдиг ажылчын кадрлар-биле четчелээриниң айтыырлары онза чидиг тургустунуп турар. Бүдүрүлге дээрге янаа-ла бир шууштурулга шугумун ажыглап болур, шынгыы ритмге чагырткан ындыг бүдүрүлге эвес. Кандыг-бир онзагай үүлдү даштан азы ыыштан кылыр деп бодаар болза, аңаа чүгле материал, күзел эвес, а ёзулуг мергежил, тускай арга херек. Ол болгаш өске-даа айтыырларны бүдүрүлгениң администрациязы, хөй-ниити организациялары боттуг шиитпирлеп турар.

Кандыг-даа чаа ажыл-херекке дет, бо бүдүрүлгениң ажылында шиитпирлеттинмээн айтыырлар, дилээшкиннер, аргалар хөй. Ылангыя материалдар-биле, дериг-херексел-дерби-биле хандырылганын, белеи продукцияны сайгарарының, 80 муң рубльдың продукциязын сайгарган, азы чылдың планныг даалгазын үсүчок өрте дооскан. Ол дээрге аргыр цех-тыр, ыида ийи бригада бар, бирээзи Кызылда, өскези — Туранда. Цехтың омзагай үүлеи чүл дээрге ажылчыларның ажылдаар черн бодунуң чүрттап орар бажыңы бооп турар. Ынчалдажок олар шынап-ла долу эргелиг ажылчыннар — доктаатқан планныг, күүселдезин дээш шылыныг, оларга аарыырга эмчиниң бюллетенин өзүтаар пособиени төлээр, шөлээни, оон төлевирин база бээр. Моңу чүте мынчаар тайылбырлап бижин турарыл дээрге, цехте киржилер чедишпес. Ынчангаш аргып билир, азы-өөренип алыксаар пенсионерлер, инвалидтер, азы кандыг-бир чылдагаан-биле бажыңында олура ажылдап болур киржилерни немей хаара тударын бодап, цехтиң удуртулгазы дилээн.

Мастерлер кабинетинде делгелге-витринада цехтиң продукциязының белен хевирлерин делгеп аскан. Янзы-бүрү көрттер, уктар, платьелер, свитерлер, жилеттер, өске-даа үүлдер фабриканга аргып кылганындан черле ылгалбас. Чатыкчы бодунуң күзелиг-биле, азы дүрүлгалыг мастер-бригадирлер Надежда Викторовна Цитцер, Верь Ивановна Гольмова оларның стмеги-биле бодунга таарыр хептн чагыдып, аргыдып ап болур.

Чоокта чаа цехке аргаан кылыгларның делгелге-конкурсу болган. Аңаа уруглар платьезин аргаан Алла Алексеевна Раинева, шаараш аржылды аргаан Александра Георгиевна Бринда, хереэжен костюмну делгээн Зинаида Иванова Клепова олар шылгаран. Ам дараазында ыыдыг конкурсту келир чылдың Март 8-те эрттирер.

Бригада бүрүзүнүң ай саныда планы 12 муң хире рубль, азы бир аргыкчыга онаштыр 240-250 рубль. Аргыкчылар шуптузу деп байдалга ажылдаар, удазыны бээр, кылыгларының ассортиментизин айтыр каан болур. Дараазында айдаа кылыгларны солуштур аалыр. Кызыл участогунда К. Ковалеванын, Л. Грядовкинаның, Туранда О. Черепанованың, А. Кудашованың, цехтың улуг мастери Галина Григорьевна Канова чоргаарал-биле ажылы. Олар ай даалгазын 150 хуу чедирип турар.

Цехтың продукциязы «Саян» универмагда, районнар төптериниң магазиннеринде, «Детский мирде» садып турар, оларны садып алыкчылар күүселдези-биле алыр.

Е. ЮРИН.

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

«Тыва суг тудуг» трестиң № 5 КМК-зы он айларының тудуг-монтаж ажылдарының планын 110,4 хуу боттандырган. Колониязының бригадаларының аразында чарышка С. К. Мурзипниң бригадазы мурнуку одуруунга үнген. Комсомолчулар Ю. Б. Семтин, С. А. Монгуш хуулда социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткилээннер.

КМК коллективи он айларда ийи муң ажыг дөрбелчин метр шөлдүг чүртталга базыныларын Каа-Хем болгаш Сукпак суурларда ажыглалга киргеш. Амгы үеде 200 кижи чүрттаар ниити чүртталга бажыңын, суггарылга системазының эргелелиниг административтиг бажыңының тудуун доозуп турар. Колонна он айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн планын 108,2 хуу күүсеткен. Тулугну үезинде ажыглалга киирер, оон боттунезин чигедир дээш бригадалар күжеңишкиниг ажылдап турарлар.

Бистиң корр.

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

БЕРЛИН. Германияның Социалистиг чангыс аай партиязының Төп Комитединиң эстелеглиг пленуму болгаш ГСЧП ТК-ның Чингине секретары Эрих Хонеккер Политбюронуң отчёдун кылган. Ол партияның XI съездизин 1986 чылдың апрель айда чыыллыр дээн Политбюронуң саналын киирген.

ХАНОЙ. Вьетнамның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чингине секретары Ле Зуан Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Президиумунуң Даргазы Пал Лошонциге баштаткан ВУР-нуң партия-күүне делегациязын хүлээп алган. Беседа үезинде акы-дуңма найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың харылзааларының улам калбарганынга сеткил ханыышкынын илергейлээн.

УЛАН-БАТОР. Тосонцэнгельдин ыяш чалаш, болбаазырадыр комбинадының коллективиниң алдарлыг хүнүү—МАРНың төөгүлүг III съездизинин болгаш МАР-ны тургускының парлаанының 60 чылын күшажылчы эки коргүзүүлер-биле өткүп турар. Адырның ол эң улуг бүдүрүлгезиниң коллективи байырлал бүдүүзүнде амгы беш чылдың планныг даалгаларын күүседилкеинге хүүсаадан эрте ойноттаан.

СТОКГОЛЬМ. Европага бүүрелди быжыглаарының айыл чок чоруун болгаш боо-чепсекти дужүреринин талазы-биле ыида боон турар конференцияда социалистиг чүрттарның делегациялары Европа күүнелериниң айыл чок чоруун быжыглаарын херек кылырда болдурар дугуржулгаларны Стокгольм чыыжы доозу-биле ажылдап кылырын чедип алырын кызып турар. ЧССР-ниң делегациязының баштыңы О. Павловскийге болгаш ПУР-нуң делегациязының баштыңы В. Конарскийге алдарлыг хүнүү—МАРниң төөгүлүг III съездизинин болгаш МАР-ны тургускының парлаанының 60 чылын күшажылчы эки коргүзүүлер-биле өткүп турар. Адырның ол эң улуг бүдүрүлгезиниң коллективи байырлал бүдүүзүнде амгы беш чылдың планныг даалгаларын күүседилкеинге хүүсаадан эрте ойноттаан.

МАНАГУА. Национал хосталганың Сандиножу фронтунуң Национал удуртулгазының кежигүнү Виктор Тирадо АКШ ол республикаже боо-чепсектиг халдаашкынын кылыр сорулгалының чажырбайы турарын чугаалаан. Ак бажын никарагуа черге ханыг үүлгеишкиннерин кылып турар ТРЭ-ниң хөлевилеикчи болуктериң чепсеглеп, акша-хереңги-биле хандырарын ургулчулеп турар. Мындыг байдал үезинде Никарагуаның улузу быыкыт серемчилелиг боон, сомосажылардың терроржу дээрбечилерин чылча шаварын ургулчулээр болгаш камгалалды быжыглаарынче бирги черге-ниң кичээнгейин угландырар аргалар.

ДЕЛИ. Соңгу Джамму болгаш Кашмир штатка Индияның айыл чок чоруук күштерге 30 ажыг пакистан шпионнарны тутканын ПТИ агентилел дамжаткан. Оон аңгы-аңгы районнарында Пакистанга кылыр удургеш хой саныг частыр будумелдерин, боо-чепсекти болгаш өскүмекти тыя алган.

КОЛОМБО. Шри Ланканың бүгү девискээринде комендант шилгээн киирген. Президент Дж. Джаявардеменин чарлыын бүүрүүр ол дүн өртүзүндө эртеңгинин алды шакка чедир күштүг болур. Школалар болгаш күүне албан черлери хаглыктан, транспорт ажылдавайн турар. «Саян солуунуң дыннадым турары-биле алырга, сепаратистерниң терроргу хөлевилеикчилериниң катап күштелгени-биле холбаштыр безүктер аразында дүшкүүлүг чоруктуң чидигленгенинден эрге-чыгыралар ыыдыг хемчегин алган.

(СЭТА).

ХУРАЛДАР БОЛГАН

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң докторамал комиссияларының даргаларының хуралы болган. Аңаа 1985 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Күүне планының төлевилелин, 1984 чылда оон күүселдезин, 1985 чылда Тыва АССР-ниң Күүне бюджединиң төлевилелин болгаш 1983 чылда оон күүселдезинин дугайында айтыырлаары Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң эм болур сессиязынга чугаалажыры-ның чурумун тодаратган.

Ук хуралга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Монтуне чүве чугаалаан.

• • •

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Белетнел комиссияларының хуралдары болган. Ук хуралдарга 1985 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Күүне планының төлевилелин, 1984 чылда оон күүселдезин, 1985 чылда Тыва АССР-ниң Күүне бюджединиң төлевилелин болгаш 1983 чылда күүселдезиниң баш бурунгаар үндүрүген түүнелдерин чугаалашкан.

Республиканың министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары ук хуралдарга олурушкан болгаш дыннадыглар кылган.

Бистиң корр.

СЭКП ТК-ныҥ октябрь (1984 ч.) Пленумунуҥ шиитпирлерин — амыдыралга

«Мындыг айтырыгны чугулалап көөрү күзенчиг. Мелиорация ажылынын бүгү дургузунда — черни шилип алырыдан эгелээш көрдүнген дүжүттү алгыже чедир — ыяап-ла комплексиниг хамаарылга херек. Суг ажылынын тудугларынын айтырыгларын шиитпирлээри, шөлдерни шингээдип алыры, ол черлерге ажыл-агыйларны ижиктирери эгезинден бээр харылзаалыг болур ужурлуг».

К. У. ЧЕРНЕНКО.

МЕЛИОРАЦИЯ АЖЫЛЫНДА ЧАА ҮЕ-ЧАДА

Черни мелиорастаарын партия Совет өрүүнүн аграр политиказынын кол аргазы кылдыр көрүп турар. СЭКП ТК-ныҥ октябрь (1984 ч.) Пленумунда Мелиорацияны үр хуусалыг программазынын, чүрттүү Аҥы-чем фондузун доктаамал өстүрер соруулга-биле мелиорастаан черлерниҥ ажыглалынын ажыктын белдер дугайында айтырыгны чугаалажып көргени — көдээ ажылагый бүдүүлгезиниҥ моон соонгаргы көдүр-үүшкүнүн соруулаларын шиитпирлээриниче партияныҥ доктаамал киҥээгейин салып турарының база бир өскү херечизи болур.

Пленумга СЭКП ТК-ныҥ Чингиҥ секретары эш К. У. Черненконуҥ чугаазында черни мелиорастаарын калбартыры көдээ ажыл-агыйынын моон соонгар агаар-бойдустуҥ өскерлиишкиннериниҥ хамаарылга чокка сайзыраарының шиитпирлиг фактору болур дээрзи дешдеглеттинген.

СЭКП ТК-ныҥ май (1966 ч.) Пленумунуҥ шиитпирлерин боттандырарына боттуг салымшкынны Тываныҥ мелиораторлары база киргеҥ. Оон соонда эрткен үе дургузунда республикада 18,2 муҥ гектар суггаттыг чаа черлер шингээттинген, 28,7 муҥ гектар черниҥ суггарылга системаларын эде кылган, 780 муҥ гектар одаарларны суггатчыткан. Инженерлиг 34 суггарылга системазын туткан. Мелиорастыг черлерни шингээдириҥе еске 5 чылда 14 млн. рубльын үндүргеҥ болза, онгу беш чылда ол 43,3 млн. рубль чедир өскен.

Суггаттыг черлерге мал чемнериҥ торын өстүрериниче улуг киҥээгейни салып турар апаргаҥ. Оларныҥ торылгазы соолгу он чылда 53 муҥ гектар чедир өскен, оон иштинде хөй чылдыг сигеннериҥ 13 муҥ гектар чедир улааткан. Үнүш аймаанын дүжүткүү оранчок белдээн. Хөй чылдыг сигеннериҥ 1975 чылда гектардан-па 13,5 центнери кезиҥ алган болза, 1983 чылда 23,5 центнери алган. «Алдан-Маадыр» совхозтуҥ довуу ажылдакчылары суггаттыг черлерни чөп ажыглап, агротехникитиг аргаларны шын сагып, суггарылганы ей-шаанда чорудуп турган, чылдыг-ла тараа культураларының дүжүдүн гектардан-на 14-тен 20 центнер чедир ап келген. Ажыл-агыйның Сергей Быдытпаага удуртқан звенозу суггаттыг шөлүнүҥ гектар бүрүүндеи-не тараа культураларының 30 центнер дүжүдүн алган. «Барлык» совхоз суггаттыг черлерге тараан картофелиниҥ бир гектарындан-на 230 центнер чедир дүжүттү ап келген.

Суг ажыл-агый организацияларының тургузуунда база эзээн өскерлиишкиннер болгулаан. СЭКП ТК-ныҥ май (1966 ч.) Пленумунуҥ соонда республикада Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу, «Тыва суг тудуг» трест, «Ремсельбурводы» трестиҥ туулжыткан КМК-зы, мелиорация талазы-биле дүржүгүн станциязы тургустунган. 1976 чылда «Тыва суг тудуг» трестиҥ демир-бетон ыылыглар заводу продукциниҥ берин эгелээн.

Суггарылга системаларының ажылынын өскүзүнүн-биле суггаттыг механизастаарының деңнели бедип орар. Чаашкынналдырар ДДА — 100 М болгаш ДДН—100 машиналар биле кады суггаттыг шөлдерде ДШ—25 дээр чаашкынналдырар шлейфтерин, «Фрегат» марканыҥ машиналарын база ажыглап эгелээн. Амгы үеде суггаттыг черлериҥ 16 хуузун чаашкынналдырар техника дузазы-биле суггарып турар.

Республиканыҥ суг ажыл-агый организацияларының ажылчын коллективтери өзүп база бижигин орар. Ажылчыннарынын саны барык йиҥ катаан улгаткан. Оларнын иштиннеҥ РСФСР-ниҥ алдарлыг мелиораторлары — КМК-2-ниҥ экскаватор башкарыкчызы Н. С. Дубиков, «Хүндүлелдиҥ Демдээ» ордениҥ эдилекчизи Чадаанада суггарылга системаларының эргелелиниҥ механизатору К. Б. Ондар болгаш коллективтиҥ бедик хүндүткелин чаалап алганнар.

Оон-биле чергелештир черни мелиорастаарының талазы-биле чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-да эвээш эвес. 1966 чылдан бээр Бөрүлүг-Хемчик районунуҥ суггаттыг черлериниҥ 27 хуузу, Таңдыныҥ—14, Улуг-Хемниҥ барык чартык кезиҥ кызырылган. Суггаттыг черлерни, суггарылга системаларын четче, ажыктыг ажыглавас чоруктар эвээш эвес. Суггаттыг черлерге продукция бүдүрериниҥ эки үлегер-чижектери турза-да, иниҥ дүжүт чавыс болуп артышаан. Мелиорация болгаш суг ажыл-агый организацияларының четчес ажылдаанын айтыр херек. Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу, суг ажыл-агый объектилерин тударының дирекциязы болгаш телевизел институтунуҥ сайыры аза машиналарны болгаш суггаттыг механизастаар дериг-херекселдерин шингээдириниҥ айтырыгларын көшкен шиитпирлеп турарлар.

Сугну шын эвес ажыглаары болгаш чер ажылынын агротехниказынын кончут чавыс болуп турары суггат ажыл-агыйынын кол четчестери болуп артышаан. Суггат системаларын дамчыштыр чылдында 150 млн. кубометр сугну дамчыдып турар, ынчалза-да оон хөй муруузу шөлдерге четпейн баар. Ол мышкаш чаашкынналдырар машиналарынын дыка хөй суггат үезинде ажыглаттынмайн турганнар. Чамдык таварылгаларда суггаттыг черлериниҥ беримчезин бединдериҥе сонуургал чок кижилер ажылда хаара тутпаан болур. Эрткен чылын совхозтарга 18 насос станциязын үлөөн, бо чылын оларнын чүгле бежин ажыктаттынын чайлаан. «УТКА-ныҥ 25 чылы» совхозтуҥ Арыскан суггарылга системазын ийи чыл мурнундала дужаттынза-да, ынта чедир ажыглаттынмайн келген. Ындыг турбуже совхоз ол системаны келир беш чылда немей алгыдын бээриниҥ дугайында айтырыгны салып турары эвээн. Ук совхоз өскүй ийи суггарылга системаларын база кончут ажыл-агыйжы эвес ажылган турар.

Суггаттыг черлериниҥ дыка хөйү үрелип баксыраан. Оларныҥ дүжүткүүн эгидер дугайында айтырыг иракта четпишиитпирлеттинип турар. Чижээлээргe, Тока аттыг совхоз 2,5 муҥ гектар суггаттыг шөлүнге соолгу үш чыл дургузунда чүгле 4,5 муҥ тонна органиктиг болгаш 1,7 муҥ тонна минералдыг чемнишчидилгелерин тоннел. Ындыг чижектер «Кок-Тей», «Х Улуг хурал» болгаш өске-даа совхозтарда бар. Бай-Тайга, Каа-Хем болгаш Тес-Хем районнарда суггарылга системаларының ажылчыннарын болгаш техниктиг херекселдерин өске ажылдаржыг чардыктырар таварылгалар хөй. Мелиорация ажылдарының кадрларын белеткеериниче киҥээгей салдынып турза-да, дыка хөй совхозтарда гидротехниктер шуут чох азы тракторист мергежилдиглер ал... дан турар. Совхозтар болгаш суг ажыл-агый организацияларындан кижилерни өөредип чорударын организастаары негеттинин турар.

СЭКП ТК-ныҥ октябрь (1984 ч.) Пленумунуҥ шиитпирлерин боттандырар дээш көдээ болгаш суг ажыл-агый организациялары, партия болгаш совет организациялары бүгү хемчегларни ап, республикада бар күш-ажыл болгаш материал курлавырларны чер ажылын бүгү талалыг эки жиҥдериниче угландырар ужурлуг. Мелиораторларныҥ мурнунда республиканыҥ чер болгаш мал ажылдарының бүгү көдээ ажылагый бүдүүлгезиниҥ хөгжүүрүне боттуг салымшкынны киирер хемчеглерин боттандырар соруулга салдынган.

Н. ЖОГОЛЬ,
республиканыҥ мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министри.

Комсомол амыдыралы

ШИИТПИРЛЭЭР АЙТЫРЫГЛАРЫВЫС ХӨЙ

Бистиҥ районда комсомолдуҥ 54 эге, 34 цех организациялары, 15 бөлүктери бар болгаш оларныҥ составында 2987 комсомолчу хаара тутпаан. Оларныҥ иҥ муҥ ажыы бүдүүлгениҥ чугула участоктарында ажылдан турарлар. Ылангыя мал ажылында специалистерниҥ ол кижиниҥ бирээзи-ле комсомолчу, тудуг, транспорт, улетвурде ажылдан турарларының чеден ажыг дуузу үжеи хар чедир назылыг аныяктар.

«Комсомолга аартыжы удурулганы удам ыкан эки-жидер болгаш аныяктарны коммунистиг кижизидилгезиниге оон ролюн бедидер дугайында» СЭКП ТК-ныҥ доктаалыҥ, комсомол организацияларының секретарларының Бүгү-армия хуралынга СЭКП ТК-ныҥ Чингиҥ секретары, ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ Президиумунуҥ Даргазы К. У. Черненконуҥ чугаазын удурулга болдургаш, районнуҥ комсомолчулары, аныяктары оон бирги беш чылдыҥ планыныҥ онаалдаларын күүседириҥе үлүүн киирип турар. Чер-черде партия организацияларының, аныяктарныҥ дагдынмыкчыларының удурулгазынга, арга-сумезиниге даяныгаш социалистиг чарышка оларнын киржилгези идепкейжип, биче эвес ажыл-херектерни бүдүрүп турарлар.

Чижээ, СЭКП-ниҥ XXII съездизин аттыг совхозта комсомолчу-аныяктарнын Дөргүн СБФ-зи (бригадири хоочун коммунист А. Монгуш, комсомол болуунун удуртукчузу М. Монгуш) бо чылдын планын октябрь 11-де күүседкен. Фермаҥ аныяктары бо чылдын он айларында пландан ажыр 50 центнер сүттү саггаан. Районнуҥ улетпүр комбинадында бызаҥчыларниҥ, Чадаананыҥ № 1 столоваязында бирги эзлчегниҥ комсомолчу-аныяктар коллективтери эки ажылдааш, шалыпчыларныҥ одуруунда кирген. СЭКП-ниҥ XXII съездизин аттыг совхозта саанчы Монгүн-оол Монгуш, «Большевик» совхозтуҥ саанчызы Маргарита Монгуш, «Искрадан» А. Куулар, чолаачылар Т. Куулар, В. Ооржак олар «Бодумуҥ мергежилиниҥ талазы-биле аныяк шалыпчы» деп аттыг өдөр алган.

Районнуҥ экономиказының кол адыры — хөй ажылына аныяктар шалыпчы өзүп болуп, хоочун дагдынмыкчылардан ук ажылдың чажыттарын өөренел, хөй ажылын дөгүдериҥе үлүүн киирип турар. Ол адыр районнуҥ ниити продукциязының алдан хуузун өстүрүп турар. Партия организацияларының удурулгазынга, сагыш салымшкынынга даянгаш, комсомол организациялары, ажыл-агыйларда комсомол комитеттери бо адырны аныяк кадрлар-биле бөлүмдерин кичээнгейиниҥ төвүүге тургускан. Чыл санында-да малчыннаары-биле 30 аныяк кижини, а сакыан ажылыче 300 ажыг оолдар, кыстарны чорудуп турар.

Ынчалза-да ыида комсомолдуҥ шиитпирлээр айтырыглары бар. Ылангыя районда он бир хойжу бригадаларының чүгле үжү комсомолчу-аныяктарын болгай. Ол мышкаш малчын кижиниҥ күш-ажылын механизастаар, электрижидер, аныяк малчыннарга таварымчалыг байдалдар тургузар талазы-биле кылза чогуур чүүлдер эвээш эвес. Черле ынчаш тус-тус ажыл-агыйларга, тудуг, транспорт, улетвур бүдүүлгелерге, амыдырал хандырылга черлериҥе комсомолчу-аныяктар коллективтерин тургузары чугула соруулгавыс. Партия организацияларының деткимчези-биле бо ажылды идепкейжидер апаар бис.

Районнуҥ комсомолчуларын болгаш аныяктарын бедик бүдүүкчүлүг күш-ажылче хаара тударынга, оларны амыдыралчы идепкейлиг турушка кижизидериҥе дагдынмышкынны шимээшкини улуг ужур-дузалыг. Боттарының байлак дуржулгазын, дыжын харамчаанын, аныяктар оргузунга мергежилди провагандаалап, оларны өөредириҥе күш-ажылдың хоочунларының, бүдүүлгениҥ хөй мурнакчыларының салымшкынын улуг. Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары Ч. Д. Монгуш, Д-Н. Ч. Ооржак, СЭКП-ниҥ Бөрүлүг оорго кежигүү хоочун саанчы А. С.-Б. Монгуш, С. Ю. Дөнмир, А. Б. Монгуш болгаш өске-даа хоочуннарга чоргаарлаҥыр бис. Дагдынмышкын ажылы «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниҥ XXII съездизин аттыг совхозтарда, районда эки тургустунган. Оон түүнелиниде үстүүде коллективтерде элээн каш комсомолчу-аныяктар коллективтери тургустунган болгаш аныяктарны күш-ажылчы кижизидилгезин эки-житкен.

Бо чугула ажылда шиитпирлээр ужурлуг чүүлдериве ам-да бар. «Тыва», «Хөндергей» совхозтарда, суггарылга системазында комсомол организацияларының ажылын идепкейжидери негеттинин турар.

Шиитпирлеве чогуур өскеда ажылдар бисте бар. «Механизаторжу бүгү-ниитиг өөредилге», «Көдээде чүрттүү турар болганыда, техниканы өөрен» деп шимээшкиннер районда калбак нептерелди алгаан. Оон уламнидан совхозтарда механизатор кадрлар чедишпес. Ынчангаш СЭКП ТК-ныҥ май (1982 ч.), октябрь (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлериниге дүүштүр көдээ черлерге аныяк механизатор кадрлар белеткээр, оларны турумчудар айтырыгны партия организацияларының деткимчези-биле шиитпирлээри бисте бирги чергеняк соруулгазы.

Н. САТ,
ВЛКСМ Чөөн-Хемчик районунуҥ бирги секретары.

ЭРГЕЛЕЛДИҢ КОЛЛЕКТИВИНДЕ

Чадаанада районнар аразының суггарылга системаларының эргелели Чөөн-Хемчик, Сут-Хөл, Өвүр районнарда күрүвеннер болгаш ажыл-агыйларның суггарылга четкилерин белеткеп, оларның септелгезин кылып турар. • Аная Алаштa, Чадаанада күрүвеннер болгаш Өвүр, Сут-Хөл, Чөөн-Хемчик районнарда ажыл-агыйларның суггарылга четкилери хамаарымыр. Олар келир чылдың Чадаананың, Алаштың суггарылга четкилерин бетонаар, «Октябрь 30 чылы» совхозтуҥ Кызыл-Хөлүнде суггарылга четкизин эде кылдыр, суг барбайын турар черлерже ону бадырар ажылдарны кылып чорударлар. Ажыглаттынып турар бүгү суггарылга четкилериниҥ септелгезин бо хүннерге чедир доосхан.

Эргелелдиҥ ажылдакчылары совхозтарның шөлдериниге культура-техниктиг ажылдарны чорударын планнап турар. Оон иштиҥ шөлү бир муҥ ажыг гектар. 1990 чылга чедир араттарның шаандагы ажыглаан турганы суггарылга бугаларын ажыглалга киирерин көрдүнген.

Бо чылын районнарның совхозтары суггаттыг черлердеги тараа культураларының, ногаанның, картофельдың база мал чемнериниҥ багай эвес дүжүдүн алган. Суггарылганы чогуур ей-шаанда, ийткан хуусазында эки шынарлыг чорударга, чер кажандаа бедик дүжүттү ап келгеҥ болгаш, ол черни үрээр болгай. А каинаттынып алдынган суг немелде шөлдерин суггарарынга ажыглаттынып турар.

ЧУРУКТАРДА: А. Кызыл-оолдуҥ суггатчылар звенозу ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КАМНАЛГА — ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

«Бистин хүннеривисте бүдүүлге өзүлдезин хандырарынып эң чугула үндезини чогум-на камналга болуп турар» деп, эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ныҥ Политбюрозунуҥ хуралынга онзалап аймыкан. Ол бодалдын өзүлүг шиниҥ Сут-Хөл районунуҥ «Алдан-Маадыр» совхозунда Күш-ажылдың Кызыл Тугу ордениҥ эдилекчизи Алдын-оол Кылан-оолович Кызыл-оолдуҥ удуртканы суггатчылар звенозунуҥ чедишкиннериниҥ көрүп болур.

Звено быжыглаттынган шөлдеримдеҥ соолгу чылдарда доктаамал бедик дүжүттү ажаап ап келгеҥ. Черге, суггаа болгаш өске-даа курлавырларга хумагалыг, камныг чорук коллективтиҥ чедишкининиҥ бир кол үндезини болган. Чижек кылдыр минералдыг чемнишчидилгелерин ап болур. Чемнишчидилгениҥ совхозче сөөртүлгези чылдан чылче өзүп турар. Ындыг-ла дээш оларга кам чок боор, черже чеже-даа көвейни чажар, өйүн таарыштырбас болза, оон дүжүт бедивес дээрзин звенонуҥ кежигүннери билир. Черни суггарарының нормативтерин база сагып келгеҥ. Суггатчылар совхозтуҥ гуснай эртемниглери-биле сүмелешкеш, артык суггарылгадан өйтаваан. Сугну анаа-ла суга салыпкаш орар болза, эки дүжүт алырдан, ол черни үрээр болгай. А каинаттынып алдынган суг немелде шөлдерин суггарарынга ажыглаттынып турар.

ЧУРУКТАРДА: А. Кызыл-оолдуҥ суггатчылар звенозу ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БЕДИК СОРУЛГАЛАРГА ДҮҮШТҮР

СЭКП ТК-ныҥ октябрь (1984 ч.) Пленумунга ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Даргазы Н. А. Тихонов чүрттүү суггат ажылынга 1966 чылдан бээр 115 миллиард рубль үндүрүүгеҥ деп чугаалаан. Агроулетвур комплексиниҥ база бир кол адырының адетелдиг базазын тургузарынче чаазактын улуг киҥээгей салып турарының керегизи ол.

Ол чылдар дургузунда бистиҥ Каа-Хемде суггарылга системаларының арттелиниҥ материал-техниктиг базазы база көскүзү-биле быжыккан. Районнуҥ ажыл-агыйларында суггарылга шөлдериниҥ хемчеги өскен, суггарылга техниказының парыгы чаартынган болгаш улам куштуг апаргаҥ. Болган көөрге, суггарылга шөлдериниҥ дүжүттүр чорту дыка бедиҥ шыкаш. Херек кырында байдал ындыг эвес. Районнуҥ суггаттыг сиген шөлдериниҥ дүжүдү соолгу чылдарда доктаамал бедин турар-да болза, картофель ажаачылары бо сезонда бир гектардан ортумаа-биле чүгле 66,7 центнер картофельдың ажаан алган. Ажыл-агыйларның хөй кезиҥ силос салырының планныг онаалдаларын база күүседип шыдаваан. Суггаттыг гектарның беримчезин чүге ийдыг куду болганыл?

Ону тодарадыры-биле көдээ ажыл-агый культураларының суггарылгазының түүнел медээзин көрүп көрээли. Оон өскерге эн чугула баштайгы суггарылга 2880 гектар черге, а ийиги суггарылга чүгле 1040 гектар черге чоруттунган болуп турар. Херек кырында Каа-Хемде суггарылгага 4195 гектар эн эки дээн черлер үндүртүнген болгай.

Ам кадрлар айтырының көрүп көрээли. Суггарылганы идетелдиг чорудары-биле районга 80 кижи негеттинин турган болза, бо чазын ажыл-агыйлар ол ажылга чүгле 48 кижини белеткеп ап шыдаан. А чайын оларның саны оондаа кызырылган. Чамдыктары малга чем белеткелиниче, өскелерни кыштаглаашкынга белеткелче чоруткаанының түүнелинде, соонда барын суггат ажылынга 26-да кижи арткан. Ол бүгүнүҥ түүнелинде бир суггатчының нормазы 30—35 гектар турда, бир кижиге онаштыр чүс хире гектар болган. ДДН-70 азы ДДА-100 деп суггарылга агрегаттарының сезон нормазы 70—80 гектар турда, чаңгыс кижиден бедик дүжүттү канчап негээвил?

Маңгаа дамзарыштыр бо чылын суггарылга агрегаттарының машиниистер-биле хандырылгазы чүгле чаарбы дуу болганын чугаалаарга-да четчир. Совхозтарда суггарылга машиналары база чедишпес. Норма өзүгаар районга 25 суггарылга машиналары керек болза, бо чылын бис чүгле 15-ти белеткеп ап шыдаан бис. Ол машинаны ажыл-буру чылдагаанар-биле, ылангыр үптеп-тонаанының түүнелинде, үндүр бижээн. Белеп техниканы ажыглалының база аргажогун миниир апаар. Бо чылын «Совет Тыва», «Ленин ун оруу» совхозтарга чүгле ийи агрегат долу күш-биле ажылдаан.

«Красное знамя», «Енисей», «Бүрен» совхозтарның суггарылга системалары бо чылын көнгүс ажылдаваан. «Енисей» совхозтуҥ Кызыл-Чыраа суггарылга системазын тударынга 27 муҥ рубль үндүртүнген. Моон өөрге ол хире көвей түн аваа-ла агаарже октаттынган боор турар. Инженер-лиг суггарылга дериглелерни ол индыг хамаарылга чылдан чылче үргүлчүлеп келген. «Енисей» совхозка ийи насос станциязын бурунгу чылын-на тонан үрээн. Бо чылын оларныҥ бирээзин катап кызаадаа, ол чайын база-ла ажылдаваан. Эрткен чылдарда ажыл-агыйның суггат шөлдериниҥ чүгле үжеи хире хуузу ажыглаттынып турган болза, бо чылын ол көргүзүг оон-даа эвээш болган. Оон кожазы «Бурунгаар» совхозта 140 гектар эң эки дээн черлерни суггарылгага үндүрген түрза-да, оларның ажыглалы көнгүс чок. Ол фөлдүн 105 гектары инженерлиг дериглелиг дээрзин чугаалаар болза, кайы хире акша-хөреңги беримче чок болганын көрүп болур.

Четтестер хөй, ол дээрге бистиҥ чедир ажылдаваан турарывыста дээрзин миниин турар бис. СЭКП ТК-ныҥ октябрь (1984 ч.) Пленумунуҥ бистин мурнувуска бо айтырыг талазы-биле чаа-чаа соруулаларны салган. Оон күүседези эрги, боттанмаан айтырыгларга немей чаа ажылдарының күүседезиниге хамаарыр.

П. ЛУЗЯНИН.
Каа-Хем районда суггарылга системаларының эргелелиниҥ начальниги, Тыва АССР-ниҥ алдарлыг мелиоратору.

Септекчиге «четтирдим» дээр

«Рембыттехникада» Адыгырттың Улуг дайынынга совет улустуҥ Тиилелгезиниҥ 40 чылынга утказыр калбаргаан күш-ажылчы маргылдаага парын техника септеп турар бригада тиилекчи болуп, он айларының дургузунда пландаан ажыр дөрт муҥ рубльдың өскүзүзүн чоотка чедиргеҥ. Мурнакчы бригадада күш-ажылдың бүдүрүмчүлүү планда көрдүнгениниҥ 6,7 хуу өзүделіп болган.

Ажыл шагын каныг ажыттаап, техника септелгезин эки шынарлыг чорудуп, ажылчыннарының мергежилин бедидип турган, планныг онаалдаларысты ажыр күүседип турар бис деп, бригадир коммунист Александр Иванович Бадретдинов чугаалады. Септекчилер Петр Байыр-оол, Евгений Ооржак олардың ижилы мактаалыг. П. Байыр-оол чагыгларны эки шынарлыг кылып турар. Септекчиге «четтирдим» деп чагыкчылар чугаалап турар. Бригада керээзинче шилчээн бо коллектив чыл планын хуусаа бетинде күүседир соруулганы салган.

ЧУРУКТА: мурнакчы септекчи, коммунист Петр Байыр-оол.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ

«Тыва автоорук» эргелиниҥ № 1 орук-тудуг эргелиниде Леонид Федорович Апонькининиҥ орукчулар бригадазы бо чылдың он айларында 943 муҥ рубльдың тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, бо үениҥ дургузунда 1 миллион 309 муҥ рубльдың ажылдарын кылган. Амгы үениҥ сайыраҥгай техниказы-биле: скреперлер, экскаваторлар, грейдерлер, бульдозерлер-биле чеченгелиг бригада 15 метр дооре дуруттуг орук чалыҥга 327 муҥ кубометр сай-довуракты төп, дескилеп, асфальтылаарын бригада аазаан. Ажылдарының бот-үнезин планнаанынга удур 1,6 хуу чигедирин база хүлээштеннер.

Ноябрь айнын соогу оларны ажылынын бедик темпиниге шаптык катпаан. Наймылдыг болгаш шудургу ажылдың өөрүшкүзүн билген кижилер эзлет үлүүн доктаамал 120—140 хуу чедирип турар.

Бригаданын чедишкининериниге төлептиг үлүүн бульдозер башкарыкчылары Владимир Шулыгин, Евгений Дроздов, Василий Вяткин, экскаватор машиниязын Николай Воробьёв, автогрейдерист Эдуард Воробьёв олар киирип турарлар.

Е. ЮРИН.

Моол Арат Республиканың тургустунганын чарлаанындан бээр 60 чылы

Улуг Октябрьның үлегеринге сөрүн кирген болгаш Совет Россияның пролетариаалы-биле ачы-дуңма эвилелинге даянган Моолдуң Араттың революстуг партиязы бодунуп чуртунуң капиталистиг эвес өрүк-биле хөгжүлдезиниң угланышкынын 60 чыл бурунгаар шилип алган.

Амгы Моол — шапкын хөгжүлделиг экономикалыг болгаш бедик культуралыг Азияның мурнаанчы мурунези, улустарның социалистиг өг-бүлезиниң бүрүн эргелиг кежигүнү. Оң үлегери депшилгениң болгаш хамаарышпас чоруктуң өрүүнче кирген аныяк хөй чурттарга өнза чугула ужурдузалыг болуп турар.

К. У. ЧЕРНЕНКО,
СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

Моол болгаш совет улустарның аразында ачы-дуңма найыралды ленинчи найырал деп дүрүм өзүгаар адап турар бис... Бистиң чурттарывыстың аразында эвилел болгаш надыг ажылдамылга ханы болгаш бузулбас болуп турар. Ол эвилел болгаш надыг ажылдамылга моол улустуң ачыдыралының норма-чижээ, чуруктың ханыгындан ак сеткилдиг найырал болган.

Ж. БАТМУНХ,
МАРН ТК-ның Бирги секретары, МАРның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы.

НАЙЫРАЛДЫҢ АЧЫЗЫНДА

Ноябрь 26-да. Моолдуң Араттың революстуг намының III съезданының 60 чылын болгаш Моол Арат Республиканың тургустунганындан бээр 60 чыл оонуп байырлалын моол өскүүктер-биле кады Совет Эвилелинин болгаш ачы-дуңма оон-даа өске социалистиг чурттарның ажылчы чону бедик көдүрлүүшкинүг, байырлаңыг байдалга демдеглеп өттүрер.

Моол, совет улустарын быжыг найыралының база бир тодаргай хересиги — бистин республиканың ажыл-ишчилери кожа-хелбээ, кызыгаарлажып турар Моол Арат Республиканың аймактары-биле чылдан чылче найыралды, кады ажылдажылганы улам быжыглаар дээш план өзүгаар ажылдап, делегациялар солужуп, экономика, культура талазы-биле арга-дуржулгазын өөренип, бот-боттарының чеднишкиннерин калбаа-биле пропаганда-лап, нептерелип турары болур.

Бо чылгы харылзаалардың кол угланышкының Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оонга, Совет Эвилелинин составынга Тываның „эки тура-биле каттышканының 40 чылынга, МАР-ның тургустунганының 60 чыл оонга, Халхин-Гол тулчуушкунунга тиилелгенин 45 чылының төөгүлүг болуушкуннарынга турасказткан.

Чыл өзөгинде СЭКП обкомунуң бюрозу кожа аймактарның партия комитеттери-биле кады моон сонгаргы хөй талалыг найыралчы харылзаалларны улам калбартырының планын базылаан.

Партияның область организациязының хүн бүрүде удуртулгазы-биле совет-моол найырал иниттелиниң салбыры болгаш өске-даа хөй-иниги организациялары база министерстволар, ведомстволар бо талазы-биле тодаргай организакчы ажылдарны кылып чорудуп турар.

Амгы үеде сезен ажыг совхозтар, коллективтиг бүдүрүлгелер, а сезен ажыг муң кижи иниттелдиң кежигүннери болуп турар.

Бо чылын өскүүктерден 160 ажыг кижи бистинге аалдап келген, а ол ышкаш бистиниңден база-ла ол хире партия, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчылары, ажыл-агыйларның тускай артемиңнери мурнаакчылар оларга аалдап, арга-дуржулгазын солушканнар.

Кожа аймактардан бистиң республикага чораан партия ажылдакчылары областың партия организацияларының организастыг-партийжи болгаш идеология ажылдарында ажыглаттының турар чаа арга-хевирлеринге улуг сонуургалды илереткен. Убса-Нурдан келгеи партия ажылдакчылары Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» совхозунуң парткомунуң коммунистеринин болгаш партия кежигүү эвестерниң ортузунга политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени организастап турарының арга-дуржулгазын сонуургап көргеи. Баян-Ульгий аймактың күрүне албан черлериниң ажылдакчылары Кызыл хооркүүскомунуң, Бии-Хем райкүүскомунуң организациязының хүн бүрүде удуртулгазы-биле совет-моол найырал иниттелиниң салбыры болгаш өске-даа хөй-иниги организациялары база министерстволар, ведомстволар бо талазы-биле тодаргай организакчы ажылдарны кылып чорудуп турар.

Амгы үеде сезен ажыг совхозтар, коллективтиг бүдүрүлгелер, а сезен ажыг муң кижи иниттелдиң кежигүннери болуп турар.

Бо чылын өскүүктерден 160 ажыг кижи бистинге аалдап келген, а ол ышкаш бистиниңден база-ла ол хире партия, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчылары, ажыл-агыйларның тускай артемиңнери мурнаакчылар оларга аалдап, арга-дуржулгазын солушканнар.

Кожа аймактардан бистиң республикага чораан партия ажылдакчылары областың партия организацияларының организастыг-партийжи болгаш идеология ажылдарында ажыглаттының турар чаа арга-хевирлеринге улуг сонуургалды илереткен. Убса-Нурдан келгеи партия ажылдакчылары Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» совхозунуң парткомунуң коммунистеринин болгаш партия кежигүү эвестерниң ортузунга политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени

ЛЕНИН—ТИИЛЕЛГЕ

Мерген шынчы бодалдыг,
Бертке черле торулбас,
Тиилелгениң соруун, оруун
Дорт айтып, Ленин комнаан,
Ленин дээрге идегел-дир!
Ленин дээрге
тиилелге-дир!
Октябрьның Кызыл тугу
Оккур бедип, кинскип
чалгаан,
Ленин баштаан революция
Илдык чокка тиилеп үнген!
Ленин дээрге идегел-дир!
Ленин дээрге
тиилелге-дир!
Октябрьның чырыы, чылыы
Октаргайга чаптып тараан,
Оон чаагай ачызында
делегейде
Орук тыпкан улус чон хөй.
Ленин дээрге идегел-дир!
Ленин дээрге
тиилелге-дир!

О. ДАРЫМА.

ТӨРЭЭН ТЫВАМ

Ашпас чыраан сылдыс,
хүнүг,
Амыр чорааар ажы-төлдүг—
Байлак, тайбың
чурттаалганың
Маадыр күжүм шимеп туткан
Алыс ынак төрээн Тывам.
Азнаның чүрээ Тывам.
Шыгырт долу эртинелиг,
Шыргай эзим, даглыг,
хемниг —
Кожалашкан хоорай,
суурлар
Холувустан өзүп турар
Ажыл-иштен оттуг Тывам,
Амыдырал чечээ Тывам.
Чеди чүүн албек сүрүг
Черии каастаан
чоргааралдыг —
Алдын өңнүг тараа шыпкан,
Аыттыг-чемниг не болган
Ачылыг бай чараш Тывам,
Ада-өгбе байлаа Тывам.
Теидиш дивес тиилелгелиг
Дээди шыида тудуш
күштүг—
Аку-дуима улустарның
Аразында эгин кошкан
Тайбың хостуг Совет
Тывам,
Даниың чырык хөөн Тывам,
Алексей АРАПЧОР.

КИНООПЕРАТОР ДАЙЫНЧЫ ДААЛГАДА

Совет кинооператорлар Ада-чүрттүң Улуг дайынының үеэзинде дайын дугайында үүс-үүс муң киноочерк-рассказтарны — үш миллион чартык метр киноплёнкаларны тырттырган. Берлинни шавар хаалдаашкынбиле алганымга болгаш Тиилелгениң байырлыг дааштаашкынынга чедир 250 ажыг кинооператорлар дайын дугайында киноларны тырттырган. Милитаристиг Японияга удур дайын дугайында база хөй киноларны тырттырган.

Документалдыг фильмнериң Төп студиязының оператору Георгий Кузьмич Епифанов кино дайынчыларының бирээзи болган. Белоруссияның 1 фронтузунуң 16-гы агаар армиязының составынга ол кирип алгаш, Варшавадан Берлин четкен. Совет ужар түүлүп агаар тулчуушкуннарын, алдарлыг ужудукчу И. Н. Кожедубту ол кинога тырттырган. 1945 чылдың май 9-та совет солдаттарының Берлинге тиилелгезинин байырлаалын Г. К. Епифанов база кинога болгаш чурукка тырттырган. Оон кадрлары Ю. Райзманның «Берлин» деп алдарлыг кинозунга кирген. А 1945 чылдың августа Забайкалье фронтузунуң шериглериниң милитаристи Японияга удур дайынчы чорудулгаларын ол кинога тырттырган.

Дайындан ээп чанып келген соолунде Г. К. Епифановтуң тайбың амыдыралы эгелээн. Даймага үрелген улус ажылагыйын катап тургузар талазыбиле совет кижилериниң маадырлыг күш-ажылын ол кинога тырттырган. Днепрогэстиң катап тургустуунган агрегаттарының бирээзин, совет республикалар дугайында хөй киноларны ол тырттырган.

Георгий Кузьмич Совет Эвилелинин бүгү районнарыга барып чораан. Ол оперативтиг, кылыгыр кижи. Документалдыг фильмнериң Төп студиязының аныяк ажылдакчыларына болунун байлак дуржулгазын ол дамчыдып турар.

ЧУРУКТА: Москва хоорайны Г. К. Епифановтуң кинога тырттырып турары.

ЧУРУКТА: Г. К. Епифановтуң кино кадры. Солагай талдан он талазынче — 176-гы ужар түүл полутунуң командири полковник Павел Федорович Чупиков болгаш Совет Эвилелинин Маадыры И. Н. Кожедуб (1944 ч.) дайынчы ужудуушкунунуң мурнуу чарымда.

СЭТА-ныи фотохрониказы.

СОНУУРГАКТАРГА

ЭҢ КҮЧҮЛҮГ ЛАЙНЕРЛЕР

Совет Эвилелинин Аэрофлот күрүне авиакомпаниязы — делегейде эң улуг. Аэрофлоттуң самолёттары Европаның, Азиялың болгаш Американың 90 ажыг чурттарынче ужудуушкуннарны кылып, пассажирлерни аргыштырып, чүүктерин дажыглап турар.

Аэрофлоттуң эң улуг, күчүлүг, эптиг агаар лайнерлери— Ил-86, Ту-154, Ил-62, Як-42.

Ил-86-ның конструктору С. Ильюшин. Самолёттуң шакта дүргеи ужары 900 километр, ыраныр ужары — 5000 километр, бедии — 11 километр, пассажирлериң саны —350.

Ту-154-түн конструктору А. Туполев. Шакта дүргүн ужары 950 километр, ыраныр ужары —4000 километр, ужудуушкунуң бедии —11 километр, пассажирлер—160 кижи.

Ил-62-ниң конструктору С. Ильюшин, шакта дүргеи ужары 830 километр, ужудуушкун бедии — 12 километр, пассажирлер олуттарының саны—168.

Як-42-ниң конструктору А. Яковлев. Шакта дүргеи 750 километр, ыраныр ужары 3000 километр, ужудуушкун бедии — 9 километр, пассажирлер олуттарының саны—120.

(СЭТА).

В. КАРА-САЛДЫҢ «Тайгада ыыш» деп фотозтюду.

АЯҢМАА

⊙ Болган таварылга ⊙

Ойнаан ооллар көргеш, чашкы шаамда болган таварылганы бо-ла сактып келир мен.

Дайын дугайында Сайлыг-Карага дыңналын кээн турган медээлерниң салдары-ла боор, бистер, бичии ооллар, даадыла «чаалажып» ойнаар апарган бис. Ойнаары-биле чыгып келген ооллар баштай ийи бөлүкке чарлын алыр. Бөлүк бүрүү командирлиг. Оон соонда бөлүктер аразынга мөөрей эгелээр — кайы-даа таладан эң мөге дээн ийи ооллүрежир. Ол дээрге — оюнуун эң-не харысалгалыг үеэн. Оны кым-даа сагыш амыр көрүп шыдавас. Оон-моон алгы-хышкы, кускун-курүй дилмиреп-ле үнер. Ынчанмайн канчаар — октаан ооллүн бөлүү кызыл шеригжилер, а октаттырганы-ныг — немецтер болур болгай.

Оон ыңай оюнуң хажыдып болбас бир дүрүүму — отрядтарга чүгле «чепсектиг» кижилер хүлээп алыр. Ынчангаш ооллар боожуктар чазаар калбак ыяш кескиндизи тып алыр дээш тывыгыр салымчаанын канчаалдыр илередип турбады дээр! Ондуун ашактың оглу Дадар-оол ада-чезинин тараа челбиир кара чаңгыс деспизин чара шапкаш боожукташ чазап алган де. Ол «тывынгыр» чоруктуң ялазы шыырак-ла болган хире—Дадар-оол каш-даа хонукта өске өөрү ышкаш дорт олуруп шылавас чүве ийин. «Чаага» киржир күзелдиг чамдык кыс уруглар, база чедип келир. Оларны чүүүн-биле чепсеглээр боор. Шывык «боолар» түтсүп бээрге, күжүрлер күзелдинбиле «тулчуп» кирипте турган. Дараазында «тулчуушкунга» олар азы шуут кирешпес, азы ийи-чангызы киржир. Кыс уруглардан эң-не турушмаг «дайынчы». Аяңмаа чүве. Ол черле чаңгыс-даа оюнга киришпейн барып көрбөөн.

Ойнаарынга эң-не эптиг чер —үзүк чашпаныг улуг шөл болган. Кол-ла соруга —ийи таланың «дайынчыдары» боттарынып удурланыкчыларын тыпкаш «чок кылыры». Чок кылыр дээрге бөлүктүн талалакчызын мүрнай көрүп алгаш, оон адын адааш «тот» дээр ол-ла. «Аттырганнар» оюндан доп-дорааи үнер ужурлуг.

Үзүн чашпан аразынга шаг-шагы-биле үнгеп-союп, кедеттиниң, маңаттының кээри ындыг-ла белен эвес. Оода дуиаргайын чүү дээр! Кезек үе эрткеиде, дер-бус шазнайны-ла бээр. Ол ынчан чораш, аштан, суксап-даа кээр сен. Ынчалза-даа «дайынчы» даалга күштүг. Оны ыяш-ла күүседир апаар. Ырбап, дезин черле болбас. Ол — дангыраглаашкынны үүзүн-дир.

Оюнуң түнелинде «маадырлыг дайынчыларны» ыяпла илередир. Бир-ле хүн Аяңмаа биле мен шылгараан бис — дорт-дорт «удурланыкчылар» чок кылган. Командир биске «дайынчылар» мурнунга аас макталы чарлаан. Ол хүнден эгелээш Аяңмаа биле аравыстан суг акпас өөнүктер апарган бис.

Он шаа хонук ойнап чоруууста, кижи бажы көзүлбес чашпандан чүү-даа артпаан, аиаа-ла ширтектелип калган. Ам кана ойнаарыл деп изиг маргылдаа чоруп турда:

— Хөл кыдыныңы хымыгыжы канчап баргап—деп, Аяңмаанын чиге үнү дыңналган. Шуптувус мнаар, изигде шаашкактаан молдургалар ышкаш, сидирт-ле дээн бис. Шынап-ла, хымыгыштың бедик, сырыйын чүү дээр! Оон эптиг «дайын шөлү» кайда боор. Өөрүп, хөглеп турарыс-даа аажок.

Хымыгышка үш хүн «тулуштувус» он. Оон соонда чамдык ооллар оюнга хөңү чокталы берген. Оларның ооз чөп. Хымыгыш аразы суглуг болгай. Үнгеттинмес, сойдунмас. «Удурланыкчыны» кедеп чыткаш алыр дизе, сугга олурар азы чыдар сен. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, ооллар «тулчуушкундан» үндүрүнче суг куттурган өргелер дег ол келир апарган. Бир катап бичии мөөнге таварышкаш, Аяңмаа бажын ажыр шымны берген. Холундан алгаш сугдан ушта соп кээримге, оон кырлаң думчуу, бичежек кулактарындан эгелээш, черле суг дамылавас черя чок. Чоон сарыгымаар чажын сы долгааш чазып бээримге, оозун изиг хүнге үр-ле курганган. Оон ангыда эрги хымыгыш дөстери тавангайларны кам хайыра чок шивегелээр. Кижи бүрүүнүң буттарында балыглар эндерик. Чамдык ооллар оозунга чоргаарламыр-даа — «дайылдажып» турар улус балыглавмайн канчаар дээр сагыштыг. Маргышса-маргышса, хымыгышка ойнавас деп дугурушкан бис.

— Каттыг-Алаакка барып ойнаар-дыр —деп саваа кирдим он.

— Шын-дыр. Аңаа канчаардаа дайылдажып болур—деп, ооллардың бирээзи деткейн. Дегиит Аяңмааже көрдүм. Ол чуга эриннерин так сордунупкам, аккыр ариында кавдыгдаа ылерединыкын чок тур он. Мээң сималымга бүзүреевейн турары ылдеп. Шынап-ла, Каттыг-Алаакка оюн баштайгы хүнде-ле «бууразшкындан» эгелээн. Чартык хүн дурбузунда кым кымны-даа тыпкаан. Оон ындыг болуру чөп. Чөөрби шаа бижин ооллардың ол улуг алзак та кайнаар, кандыг будуңнарынче тарадыр чажыпкан. Чамыктары каттап, чиирбейлеп, өскелери ашмек истеп, сүрүп чоруй бардылар ыйнаан.

Аяңмаа биле мен өөрүүстү дилеп чөгел төңгеш, каттап ийп эгелээн бис. Кылан карака-карага инек-караа адыжым ишти дола бээри билек, Аяңмааның адыжыга ура тыртыя бердим. Ол менче улуг сергыл карактары-биле топтап көргеш, хүнгүлештир дулумзуруп кагды. Аңаа өөрээш база бир адышты карак чивеш дразында чыгаш катапла Аяңмаага сундум. Ол мээнин алгаш, бодунуун менээ берди. Аяңмааның чыгаан кадыныг амланныын чүү дээр! Чыгаан кадмыстыг та чеже катап солуштувус мйнаан. «Дайынчылардаа» биске кимдаа шаптыктаваанына дедиин-ле өөрээн ийик мен.

Каттыг-Алаак соонда «дайынчы» бөлүктер чылбастаан. «Чаалажып» ойнаарындан ооллардың хөңү калганы ол. Биске дайын эвес, а тайбың дерек деп чүвеня чаш угаанчарыс-биле билиптивис-даа ыйнаан.

Ынчаарга бистиң (Аяңмаа биле мээң) пайыралывыс соксаар турчук, улам хөрээлеп кылкан. Ада-нелеривис мырыңай кожа чурттан турган чүве болганда, хүн бүрүде көрүүн турганывыс биллингир. Оон ангыда каяа-даа кады чоруурувусту ус-чергевис пат биилир апаргаан.

Чазым, хар шоварарын турда. Сыгыртыг даанга хой кадарары биске улуг өөрүшкү турган. Куш дан бажында аалдап, ушпкеш, кара дезээ келир. Сарыг хүнүү бадып даага кылбас чүве чок! Хойларны өттүг чоже сүрүп кааш, дагдан даш чуур, белик чалымнар кирлаар, сайзаанктаар, өргелер дузактаар, селескелер тудар. Аяңмаа чалым кырлап турда, ошкудел черле дудак чок. Мен селескеден арай сестир мен, а Аяңмаа оны кызыл холу-биле сегирип алыр. Бир катап даш адаанда кестүп чыткан селескеии түткаш тыртар орта, оон кудуруу Аяңмааның холунга келген. Кпжин демгизин ыраадыр шывадапкаш, черге доңгаа дүшкеш, сыладыр ыглап-ла үнүү.

— Канчал барзың? Чүге ыглай бердиң, Аяң!— деп айтырдым.

— Хөөкүй селеске ам өлүп каар — дээш, ыглаары дам барган.

— Селескеиің кудуруу катап өзүп кээр чоор (согур дүш болганы ол-дур ийин). Кудуруу чолдак инектер, бызаалар канчан өлбес-тир—деп турган, Аяңмааны арай бооргда оожургадып алган мен.

Улуг чалым баарында чеменнир дажывыс бар. Боду аптара дет дөрбелчин, кыры харыыдап каан дет деский. Аваларывыстың берип каан хүнеинин — пос хаптарда тараа болгаш ааржыны — ол даш кырыыга тен алыр бис. Оны Аяңмаа үлээр — менээ бодунуундан ыяп-ла дан кылдыр. Оон мидыг чазгай сөткилдиг ынчан эскерерим хайда боор.

К. МАСПЫК-ООЛ.
(Уланчылыг).

СОТКА ОЛУРГАН

⊙ Араттың сактыышкынындан ⊙

Революция мурнунда Тываның сонгу кожуунларының бирээзинге Чалчык-Мөөрек деп дерзин дүжүмет чораан дээр. Ооң аалынган ырак эвесте Кызыл-Бегзи деп ядыы ооллу бир-ле күзүн дуржок дүжүмет кыйгыртып эккелген.

— Амыргын, менди-чаагай, хайыраатым!—деп, Кызыл-Бегзи күдүүп сөгүрээн.

— Амыр-амыр, че ынаар олур—деп, Чалчык-Мөөрек дужааган.

— Хайырааты силерден шавкын аттыг элчи баргаи, ынчангаш бараан болуп чедип келдим.

— Кызыл-Бегзи сен анчы кижи болгай сен. Доо шарээ кырында чыткан чүү деп амытандыр, билир сен бе?

— Черле көрбөөним амытандыр, хайырааты.

— Мындыг-дыр, Кызыл-Бегзи: үш хонук иштинде бодавыр сен, бо амытан чүү дээрзин ылап-ла билип каар болзунза, сенээ саан ижер үш инек, ацнап мунар үш ат бээр мен. Аттарның бирээзи эзерлиг, түтеннг, чуларлыг, киженнг, дужактыг, сыдыныг, уруктуг, кымчылыг, даалыныг болур. А бир эвес бо амытанның адын шын тыппас болзунза, оорганның үш сөгүн чүпүнден сен дириг чыдырында-ла адырар апаар — деп, дерзин дүжүмет чарлык үндүрген.

Кызыл-Бегзинин арны изиг, чүрээ чымырт дээн. Шарээ кырында чыткан амытанны топтап көргеш: чолдак сырый маңган ак дүктүг, сыгыр карактарлыг, адаанда, үстүнде ийи-ийи удургу диштерлиг, чолдак болгаш калбак кулактарлыг, холдарында, буттарында араатанны ышкаш, иргаксымаар сүүр дыргактарлыг, узун кудуруктуг, мага-боду бир ай назылыг хураган хире бар.

Кызыл-Бегзи мунгараан деңгерээн уу-биле кырган-ачазынга келген.

— Бо канчан бардың, чүге мунгарай бердин, Кызыл?— деп, кырган айтырган.

— Чалчык-Мөөрек мени кыйгыртып аппаргаш, бир дириг амытанны көргүстү. Бир эвес үш хонук иштинде ол амытанның адын тыппас болзумза, мээң оорганмның үш сөөгүн дириг чыдырымда-ла адырып каантар мен дидир.

— Уваа, бо дужок дүжүмет хамык араттарны база катап хилинчектээр дээн-дир. Кулугурну сотка олуртпас болза, хоржок-тур — деп, кырган-ачазы бүзүрелдиг чуталаан.

— Канчап сотка олуртур бис, кырган-ачай?

— Шаанда кыдат чуртунга хөлечиктеп турган үемде бир бай кыдат чанчынын ындыг дириг амытанын көрген мен.

Чалчык-Мөөрениң айыткан үш хонук хуусазы чедип келгеи. Хөөкүй Кызыл-Бегзини феодал дүжүмет кыйгыртып эккелдиргеи.

— Че, моон адын чугаалап тур, Кызыл-Бегзи!

— Мен ышкаш анчы кижи, моону кайын билбес боор, хайырааты. Бо дээрге — ак-күске ышкажы!

— Мегелеве! Мындыг күскеии каяа көргеи сен, күске дээрге, хензиг ышкажыгай—деп, Чалчык-Мөөрек чалырадыр алгыры, шыжыккан.

— Мөөн чугаамга бүзүреевес болзуларза, барымдаазын дораанга көргүзүптейн, хайырааты.

— Дүргеи көргүс, сойлук!

Кызыл-Бегзи аңнаарда, диниээрде эстин алыр саадаандан моортай оглун үштүп эккелгеш, ширээ кырында чыткан амытанга көргүзүптерге демгиин моортай оглундан корткаш, оруу аазаанче караш дээн.

Ак-күске оглун семиртир азыраарга, ынчаар улгады бээр өөре болган-дыр.

Чалчык-Мөөрениң дерн-бүзү бурунайнын, ийи холу сирнекейнин олургаи.

Күжүр Кызыл-Бегзи улут утаанныт кырган-ачазының дузазы-биле Чалчык-Мөөрениң сотка олуртун, бай феодалдың үш кизеэн, үш аалын алганынга бүгү кожуунуң арат-хону амыраан дижир чүве...

Тывага революция тиилээн соолунде, чонуун эрге-чагырга-зы тургустунганда ынчы Кызыл-Бегзи арбан даргазы болган. Феодалдарның хөренгизин хамырып эгелээнде, арбан даргазы Кызыл-Бегзи демги дерзин дүжүмет. Чалчык-Мөөрениң хөренгизин бир-ле дуталарында хураган. Ынчангаш чонуун дайзыны ол дүжүмет хөвгүс бойлап, бүрүн сотка олургаи.

Д. ИРГИТ.

ЧЕДИШПЕСТЭЭН ЧЫЛДАГААНЫН ТЫПКАШ...

(Шоодуг)

куруг калган кижи.

— Канчаар боор, даалгаа быжырар бис ыйнаан—диди. Оон созу база чөп. — Ус садып алыйн — деп немедя.

Кожам үзүн садып алырга, чаныптывыс. Чаныбыс-биле Челер-Кадай чеиип эрти. Ол ийи сумка долу хлеб авнар чор. «Уруглары бар эвес, ашаа-биле ийилээ чурттап орар болгай, мына хөй хлебти канчаар дээн улус боор?» деп элдепсиниг бодандым. Мээн ол бодалымны иттур билгеи чүве дег. Конгаа ирей чугаалады:

— Хлебтиң биске четпейн барган чылдагааны ол-дур. Суурнуң чамдык чурттакчылары хлеб-биле мал-маганын чемгерип турар болдур ийин. Оон бирээзи бо-дур. Ийи сумка долу хлебти барык хүнүнү чыгыы садып алыр кижи. Кеедир херек.

— Канчаар?

— Ам дораан бажыңынга бараал. Хынаар херек.

Ол-ла кежээ участок төлээзи Байыр-ооду, кодээ Совет депутады Сергеленни эдертип алгаш, Челер-Кадайниң бажыңынга бардывыс. Ийи сумка хлебтиң бирээзин дөрбелчин алюминий паштa ыыбыраткаш, кыриндан бичии комбикорм чажып каан бо тур. Өскеи демги сумказында хеваар, оны стол будунун чанында тургузуп каан.

— Биске хлеб чедиштреди. Силер оон-биле мал чемгерии, ол үнелиг чемни төтчеглеп турнарда мичаныайн канчаар!— деп, Конгаа ирей шугуллап, ундуу.—Хүнүн ап турар ийи барба хлебтиң барып турар чери билдине берди.

Челер-Кадай баштай чүүдаа чугаалаар аайын тыпкайн, кезек турып-турып чыжыраны чаңчаттына берди:

— Халас албаан мен. Акшатөгерим төлеп турган садып алдым. Силерге кандыг хамаан чүвел! Хлеб четпеэн, аштаан улус болзуларза, дөө сумкада хлебти ап алыцар, халас берип тур мен, оон ядаравас мен!

— Халас албас бис. Оон өртээн күрүнеге төлээр бис, а силерден ону шуут хавырар бис—деп, участок төлээзи Байыр-оол чугаалады.—Хлеб-биле мал чемгерип турарынар дээш харылаар силер, акт тургузар бис.

— Хлеб чоншун байлаа-дыр. Ону кайы хамаан чок төтчеглээрин болдурбас бис. Хуу низэцерге сиген кезип алыр черни чеже-даа айтып берген бис, чүге чем белеткеп албадынар? Бо дээш хөй-ниитиниң мурнунга силерни тургузар чүве, хоойлу өзүгаар хемчег база чүктээр силер—деп, депутат Сергелен эдаа немешкен.

Сумкага будуи хевээр чыткан дорт хлебти Байыр-оол үштүп эккелди. Конгаа-биле ийилээ, ийи-ийи булканын өртээн күрүне орулгазы кылдыр төлээш, участок төлээзи-биле депутаттың тургускан актызынга аттар салгаш ынчыгыыр.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

Ф. М. ДОСТОЕВСКИЙНИН БИБЛИОТЕКАЗЫ

Ф. Достоевскийнин библиотеказы чогаалчының Семипалатинск хоорайда литературатуреклаа музейинде делгеттинген. Улуг чогаалчының казах черге чурттап турган чылдарында чогаалдарын болгаш чагааларын специалистер чыып, библиотека кылдыр организастаан.

Оон ынчаарда идепкейлиг корреспондентилери — думмазы Михаил, чогаалчы А. Григорьев, өнүктери А. Врангель болгаш Е. Якушин турган. Орус литература, ылангыа А. Островскийниң чогаалдарының баштайгы чыылазы, А. Грибоедовтуң, А. Кольцовтуң, Я. Полонскийниң чогаалдары библиотекада чыгдынган.

Гётеиин шулуктери болгаш шулуглелдери база бар. Оо шулуктерин болгаш шулуглелдерин Достоевский бедии-биле үнелеп чораан. Улуг чогаалчының думмазы М. Достоевскийниң орус дылга очулдурганы шоодуглуг «Рейнеке-лис» деп шулуглелин библиотекада база делгээн. «Бедиженің ырлары» деп чогаалды В. Курочкин очулдурган. Э. Гофманның француз дылга бижээн чогаалдары библиотекага киргеи.

А. ВОДОЛАЗОВ.
СЭТА-ныи корр.

- Бистиң суурувуска хүнде-ле ийи катап өстүп кээр, хажызында «Хлеб» деп бижиктиг машина бар. Ол чедип келирге-ле, аъш-чем магазиниге улус эндерлип кээр. Садып алыкты кижи бүрүү ог-бүлезинин санын барымдаалап, ийи-үштү-даа садып ап турар.

Бир хүн дүүш соонда машина келгенде, кожам ирей Конгаа-биле эзлчегнин эң соолунге барып турун алган бис. Хлеб чедиштейн баар деп сезинмээн-даа бис. Хлеб арбын, чогум эзлчегде улус ындыг-ла хөй эвес чүве.

Бистиң мурнувуска үш хире кижи артканда, демги хөй хлебиивс төнген. Ам бүгүн келбес. Кожам ирейнин ог-бүлезиниде сес кижи бар, а менде—беш.

— Канчаар бис?—деп, ээдерей берип, Конгаадан, айтыг салдым. Ол аңаа чүү деп харыы бээр ийик аап, мен дет

ЧЕДИШПЕСТЭЭН ЧЫЛДАГААНЫН ТЫПКАШ...

(Шоодуг)

путады Сергеленни эдертип алгаш, Челер-Кадайниң бажыңынга бардывыс. Ийи сумка хлебтиң бирээзин дөрбелчин алюминий паштa ыыбыраткаш, кыриндан бичии комбикорм чажып каан бо тур. Өскеи демги сумказында хеваар, оны стол будунун чанында тургузуп каан.

— Биске хлеб чедиштреди. Силер оон-биле мал чемгерии, ол үнелиг чемни төтчеглеп турнарда мичаныайн канчаар!— деп, Конгаа ирей шугуллап, ундуу.—Хүнүн ап турар ийи барба хлебтиң барып турар чери билдине берди.

Челер-Кадай баштай чүүдаа чугаалаар аайын тыпкайн, кезек турып-турып чыжыраны чаңчаттына берди:

— Халас албаан мен. Акшатөгерим төлеп турган садып алдым. Силерге кандыг хамаан чүвел! Хлеб четпеэн, аштаан улус болзуларза, дөө сумкада хлебти ап алыцар, халас берип тур мен, оон ядаравас мен!

— Халас албас бис. Оон өртээн күрүнеге төлээр бис, а силерден ону шуут хавырар бис—деп, участок төлээзи Байыр-оол чугаалады.—Хлеб-биле мал чемгерип турарынар дээш харылаар силер, акт тургузар бис.

— Хлеб чоншун байлаа-дыр. Ону кайы хамаан чок төтчеглээрин болдурбас бис. Хуу низэцерге сиген кезип алыр черни чеже-даа айтып берген бис, чүге чем белеткеп албадынар? Бо дээш хөй-ниитиниң мурнунга силерни тургузар чүве, хоойлу өзүгаар хемчег база чүктээр силер—деп, депутат Сергелен эдаа немешкен.

Сумкага будуи хевээр чыткан дорт хлебти Байыр-оол үштүп эккелди. Конгаа-биле ийилээ, ийи-ийи булканын өртээн күрүне орулгазы кылдыр төлээш, участок төлээзи-биле депутаттың тургускан актызынга аттар салгаш ынчыгыыр.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

ТВ

НОЯБРЬ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ут». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болукгазыиза. 9.10 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.25 —«Мертвые души». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 10.50 — «Спортлотошуң» 47-ги тиражы. 11.00 — «Улам хөй эки баразынар дээш». 11.30 — Концерт. 11.50 —В. Маяковский —«Владимир Ильич Ленин». 12.40 — Улут Тиилелгениң 40 чылынга. 14.05 — «Өг-бүле болгаш школа». 14.35 —Бөгүн делегейде. 14.50 —«Чуруктуулар дугайында чечен чугаалар». 15.20 —«Кижи. Чер. Өртемчей». 16.05—Мультфильмнер. 16.30 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.00 — Спортчу дамчыдыгга. 18.45 —Бүгү-тиилелдиг «Эш ыры» деп телеконкурсу. 19.30 — Улут Тиилелгениң 40 чылынга. «Звездопад». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ут». 21.35 —«Кинопаноорама». 23.15 — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.30 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА —«Химик». 00.40—00.50 — Телемедээлер.

ИЙГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болукгазынза. 8.25 —Док. чаа телефильм. 9.15—«Эртенги почта». 9.45 — Эстон ССР-ниң телепрограммазы. 11.45 — Волейболга ССРЭ чемпионады. 11.55 —Концерт. 12.15 —«Чер кырында, дээрде болгаш далайда». 12.45 — М. Горький. Телешин —«Хозяин». 14.10 — — «Музыка болгаш музыкантылар дугайы». 16.00 —«Бүгү сагыш сөткилдиг хамыыдаң» 17.00 — Спортчу дамчыдыгга. 17.45 — Ливан дугайында телефильм. 18.55—Док. чаа телефильм. 19.15 — Делегейде болуушкуннар дорааны. 19.30 —«Музыка киоскузу». 20.00 —«Тамчыктыг улуттар, чаштар!». 20.15—«Кадыкшылы». 21.00 —«Ут». 21.35 — Волейболга делегей чемпионады. 22.05— Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Трактор» — «Спартак». 23.15 — 00.15 — Концерт.

Ойнаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 28—33, чамдык черлерге 19—24 градус соор. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 10—15 градус соок болур.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 28—30, хүндүс 20—22 градус соор.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

НОЯБРЬ 24-ТЕ

«НАИЫРАЛ»: «Цена риска» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 (узаткан). «Борьба» 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Айболит-66» 9.30, «Баллада о доблестном рыцаре Айвенго» 11.30, 13.20, 15.10, «Экипаж» (2 сериялыг) 17.00, «Пришло время любить» 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Блистающий мир» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Берег» (2 сериялыг) 14.30, 17.10, 19.50 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Кызылдың Кымылда педагогика институдунуң математика кафедразының чанында ККПИ-ниң физика-математика факультединге өөренирин күзеп турар кижилерге математика талаазы-биле бот-өөредилгелиг белеткел курузун организастаан турар.

Аңаа республиканың школаларының ону классларының өөренчиларын болгаш ажылдап турар ортумак билиглиг адамнарны хүлээп алыр.

Математика кафедразының эргелекчизиниң адынга бижээн болгаш чурттап турар черин айыткан биллириишкинин дараазында адресче чорудар:

667000, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, № 34, ККПИ. Математика кафедразының эргелекчизинге.

Редакцияның адрези:

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-25-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корреспондентларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солуун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2087.

Тыва АССР-ниң Ном чидирер чер, полиграфия болгаш ном садылының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01127.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 271 (12661) | 1984 чылдың ноябрь 25, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

ЭЛЕКТРОНИКА—МЕЛИОРАТОРЛАРГА

Бүгү-эвилелдиг шалыпчы комсомолчу тудуу болур Приморье крайга ристи, картофельди болгаш ногааларны өстүрер мелиорация тудуушка кылыр ажылдарның шынарын лазерлиг херел дыка бедидер арганы берген. Ында «Аскамаг» болгаш «Каперс» дээр лазерлиг херекселдерни ажыттыр турар. Оларның бирээзин суг дамчыдар хоолайларны салыр онгарларны казарынга, ийгизин — рис шөлдерни планнап, хуваарынга ажыглап турар.

Ында чылдың бүгү дургузунда кылып турар мелиорация ажылдарының темпизин дүргедеткен чорук амдыгаштан эки түңнелдерни берип эгелээн. Ыраккы Чоон чүкте рис өстүрериниң улуг-улуг ажыл-агыйларын тургускан, олар чоонуң картофельге болгаш ногааларга негелде-херегделин бүрүн хандырып турар.

ЧУРУКТА: «Каперс» дээр лазерлиг херекселдер рис шөлдерни планнап, хуваарын бичин-даа чазыг чок, электроннуг өзү-биле контрольдап турары.

С. КОЗЛОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ V ПЛЕНУМУ

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдышкын бажыңынга, СЭКП Тыва обкомунуң ээлчеглиг V пленуму болуп эрткен.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** пленумну ажыткан.

СЭКП обкомунуң пленумунга дараазында айтырыгларны чугаалашкан:

«СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң түңнелдериниң болгаш ооң шиитпирлериниң база СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң чугаазынга дүүштүр партияның область организациязының сорулгаларының дугайында».

«Комсомолга партийжи удуртулганы улам ынай экижидер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролүн бедидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын, аныяктар-биле ажылдың айтырыгларының дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң айтыышкынарын күүседир талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында».

Бирги айтырыг талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Ч.-Д. Б. Ондар** кылган.

Илеткел талазы-биле пленумга СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **Ш. Д. Ооржак**, СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары **В. Д. Куркутов**, Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң суггатчызы **А. К. Кызыл-оол**, Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министри **Н. А. Жоголь**, СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин**, Бай-Тайга райкүүскомунуң даргазының бирги оралакчызы, көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги, РАҮК чөвүлелиниң даргазы **Ө. Ч. Кара-Донгак**, Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри **И. Г. Лавриненко**, Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозта партком секретары **А. С. Маадыров**, Барыын-Хемчик райкүүскомунуң даргазы **С. И. Ильенков** санал бергениер.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган, СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар, республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ынай интенсификастаар, черни мелиорастаарын организастаарын экижидер талазы-биле комплекстиг хемчеглерни ында айыткан.

Ийиги айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП обкомунуң ийиги секретары **П. И. Кравченко** кылган.

Ийиги айтырыг талазы-биле пленумга СЭКП Кызыл хооркомунуң ийиги секретары **А. И. Григорьев**, «Тыва тудуг» эргелелиниң партком секретары **С. К. Кужугет**, СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары **С. С. Куулар**, № 48 тудуг эргелелиниң бригадири **Е. С. Бизяева**, Тыва АССР-ниң чыдыышкын министри **Н. С. Конгар**, СЭКП Тожу райкомунуң бирги секретары **С. Ы. Монгуш**, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуя**, Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң партком секретары **М. Н. Моллеров**, «Тыва көдээ тудуг» трестиң эргелекчизи **Г. М. Шубник**, республиканың профессионал-техниктиг өөредилге эргелелиниң начальниги **Я. В. Сарбаа** санал бергениер.

Партия обкомунуң пленумунуң чугаалашкан айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында СЭКП ТК-ның доктаалының, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң айтыышкынларының негелделериниге дүүштүр комсомолга партийжи удуртулганы экижидер, комсомол ажылының, аныяктарның күш-ажылчы, идей-политиктиг болгаш мөзүшынар кижизидилгезиниң деңнелин бедидер талазы-биле хемчеглерни айыткан.

Пленум ажылын доозун турда, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** акаа чүве чугаалаан.

(СЭКП обкомунуң пленумунуң ийиги айтырыының материалын солуннуң дараазында номериниге парлаар).

МЕЛИОРАЦИЯ— КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫ КӨДҮРЕРИНИҢ ШИИТПИРЛИГ ФАКТОРУ

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. ОНДАРНЫҢ пленумга илеткели

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиялының Төп Комитединиң Пленуму 1984 чылдың октябрь 23-те болган «Мелиорацияның узун хуусаалы программазының, чурттун аңы-чем фондузуң доктаамал өстүрер сорулга-биле мелиорастаан черлерни ажыглалының ажыктын бедидер дугайында» айтырыгны Пленум чугаалажып көргеш деп, илеткелчи демдеглээн. Чурттун агроүлетпүр комплекстинде ажылхеректиг байдалының хаанакызын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң тодаргай, утка-шыналдыг чугаазында айытканы, аңы-чем продуктуларын бүдүрүп көүдедир херекке мелиорашкының ужур-дузазын бүгү талалыг көргүскен. Пленумга чугаалажып көрүп турар айтырыг СЭКП-ниң ажылчоруулгазының дээди сорулгазынга — совет кижилериниң амыдыралының деңнелин чайлышы чокка бедидеринге дорт хамаарылгалыг болуп турар деп, эш К. У. Черненко онаалап айытканы.

«Бистиң директивалаарывыска эде көрүүшкүүнер дугайында-даа эвес, а өзүлүг хаартакчы болгаш чогаадыкчы шиитпирлэшкиннерни дилеп тыныр дугайында чугаа болуп турар. Төп Комитет оны барымдаалавышаан, көдээ ажыл-агыйны улам ынай көдүрериниң, чурттун аңы-чем фондузуң доктаамал өстүрериниң шиитпирлиг фактору кылдыр мелиорацияны санап көргеш, черни мелиорастаарын улуг хемчеэлдиг кылдыр калбартыр дугайында айтырыгны бөгүн тургузуп турар-дыр» — деп, ол чугаалаан.

Чурттун экономиказын улам ынай хөгжүдүр дугайында, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарының кол угланылышкыннарының болгаш мелиорацияның ролүн бедидериниң дугайында эш К. У. Черненконуң чугаазында чүүлдерни болгаш түңнелдерни СЭКП ТК-ның Пленуму бүрүү-биле чүүлдүг деп көргеш.

«Мелиорацияның узун хуусаалыг программазының, чурттун аңы-чем фондузуң доктаамал өстүрер сорулга-биле мелиорастаан черлерни ажыглалының ажыктын бедидер дугайында» СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихонов СЭКП ТК-ның Пленумунга илеткел кылган. Партияның аграр политиказын боттандырар талазы-биле кылдыңган улуг ажылдың түңнелдерни ооң илеткелинде айыткан, мелиорацияның болгаш мелиорастаан черлерни ажыглалының ажыктын бедидерниң узун хуусаалыг программазын тодаргайлаан.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 г.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң чугаазында айткан чүүлдерни болгаш түңнелдерни республиканың, коммунистерни, бүгү ажылчы коннарны, бүгү совет улус-биле бир деңнелге четкен, ынчаарга хөй чылдыг сигеннер талазы-биле ол көргүзүүг ооң-даа күүдү боор турарын илеткелчи демдеглээн.

Чамдык суггаттыг черлерде дүжүт суггат чок черлерниң деңнелинде турун турар. Күүдүүлүг дээрге — ажыл-агыйны мелиоратавтиг болгаш өске-даа хемнегленнерниң комплекзинде ханыды-биле бодап көргеш, боттандырып чорудар ужурлуг СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненконуң чугаалааны-биле алырга, бистиң эң үнелиг байлактарывыстың бүгүзүн чер боор турар. Черни камнап эдилээр херек, ынчалза-даа суггарылгалыг болгаш курганнаг черлерни ооң-даа артык камнып көөр ужурлуг. Тараажы кижи ол черлерге бодунун бүгү-ле күүнүн салыры эргежок чугула — чүгле ынчан ол бодунуң байлаан харам чокка бээр. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының ол айтышкынны бистиң ажыл-херээвиске удуртулга болган турар ужурлуг.

Хамыктың мурнунда суггаттыг черлерниң гектар бүрүзүн ажыктыг кылдыр ажыглаарынче кичээнгей угланган турар ужурлуг.

Оларны ажыглаары чер ажылының культурузунда бедидериниң тарылга эзлештирилгезин тургузары болгаш ажыглаары, хову ажылдарын эң таарымчалыг агротехниктиг хуусаалларга кылыры, бок үүшүүтер-биле демиселдер көрзүүге ал-шыкты арттырары, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни төгери дээн ышкаш, мыныг аргалары-биле, биргээр чугаалаарга, чер ажылының зонналар ажылының системаларын ажыглаарынга хамаарыткан бүгү чүүлдер-биле ыяап-ла холбашкан турары биилингир.

1981—1984 чылдарда көдээ ажыл-агыйның суггаттыг шөлдерин анализтеэннинге көргүзүүр турары-биле алырга, республиканың совхозтарынга чылдын-да 1100-тен 1300 гектар чедир суггаттыг черлер шуут ажыглаттынмайын турар, 6-даа 9 мүн гектар ажыглалда кирген черлер шуут суггартынмайын азы чамдык-кезин суггартынып турар. Чылдын-на Бай-Тайга районга суггаттыг черлерниң 11 чедир хуузу, Таңдыда — 24, Каа-Хемде — 30, Кызылда — 45 болгаш Тес-Хем районда — 50 хуу чедир суггартынмын турар.

Дыка хөй совхозтарда делгем шөлдерде көдээ ажыл-агый культуралары баштайгы четчин өөрүнге четчир суггарылганы безин албайн турар. Бистер чаа-чаа суггарылга системаларны кылып, камгаадаа аажок хөй акша-хөреңгини немештир берип турувуста, бар чамдык системалар бөгай ажыглаттынып, чогуур берим-че чок боор турар. Оларны шин эвес ажыглаанывыңны, черни аңдарар каңдын сугнуң чүүл шаан үрээнинге, а ол ышкаш суг дөзүүнүң кичеаарнинге чылдагаанныры-биле сеелгу ол чылдарда мурнунда суггаттыг турган 17 мүн гектар черни үндүр бижээш, мелиорация фондузунче шилиткен боор турар. 1966 чылдан бээр суггаттыг черлер Барыын-Хемчик районга 27 хуу, Таңдыда — 14, Улуг-Хемге — барык 50 хуу кызырылган.

Суггаттыг чер ажылының ажыктын угаттырарының хөрзүнге тарылга шөлдерниң структуразын сайзырангайжыдары улуг ужур-дузалыг. Бистиң байдалдарывыста эң эвээш чарыгдаллар кылдыгында эң хөй ажыкты хөй чылдыг сигеннер, илангыя люцерна, эң эвээш ажыкты чаңгыс чылдыг сигеннер бээрин совхозтарга хөй чылдарын практиказы көргүзүп турар.

Дыка хөй районнарда болгаш совхозтарда хөй чылдыг сигеннер шөлдери эвээш боор турар. Чижээ, ол «Шекпээр» совхозта чүгле 5 хуу, «Кызыгаарда» — 16, «Тес-Хемде» — 20, «Тээлиде» — 25, «Мурнакчыда» — 34 хуу боор турар. Ооң ужурунда суггаттыг черлерниң продуктулуу ол ажыл-агыйларда ам-даа куду боор турар. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленуму люцерналың болгаш өске-даа ооң бөгө культуралариң шөлдерин мал чемин белок талазы-биле байлакшыдар арганы алырыбыле калбартырының чугулазынче оны кичеэнгейни угландырган. Биске ол айтышкын оны чугула боор турар.

Экономиктиг анализке үндезилээш, район болгаш совхоз бүрүзүнге тарылга шөлдериниң эң таарымчалыг структуразын тодаргай негелделерни барымдаалап турган, тодарадыры эргежок чугула.

1990 чылга чедир тарылга шөлдериниң структуразынга тараа культураларының шөлүү колдуунда өскериге чок артар, ынчалза-даа оларның дүжүүн дыка бедидери чугула. Колдуунда-ла суггаттыг чаа черлерни ажыглаага киирип база чедиг мүн гектар хире черде эвээш дүжүттүг чаңгыс чылдыг сигеннерни бедик дүжүттүг хөй чылдыг сигеннер-биле солун турган, мал чемин культураларының шөлүнүк 72 хуузу чедер апар. Республиканың ажыл-агыйларында картофельди болгаш ногаа культураларын бүрүү-биле суггаттыг черлерге өстүрер.

Суггаттыг черлерге тарылга шөлдериниң структуразын сайзырангайжыдарының хөрзүнге хөй чылдыг сигеннерниң үрезин ажылының айтырыглары эң шынгын кичеэгей салыры негеп турар, чүгле дээрге үрезиннер чок болза, оларны тарыыр шөлдү калбартыры берге. Ынчаарга ол херекти совхозтарда багай турган-ын дорт чугаалаар херек. Үрезин ажылын хорударынга Көдээ ажыл-агый министерствозунуң талазыдан кошкак негелделиг түңнелинде Көдээ ажыл-агыйның дурзулга станциязы-даа, үрезин өстүрер ажыл-агыйлар-даа гектаннер үрезиннерни бүдүрүп болгаш сайгарар планнарны

(Уланчызы 2-ги арыда).

МООЛ УЛУСТУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Моол улустуң төөгүзүнде чаңгыс хүнү — Моолдуң Чаттың революстуг намының 60 чылын болгаш МАРН-ны тургузуп чарлаанының 60 чылын совет улус называ-биле демдеглеп турар. Москваның ажылчы коннар төлөөлекчилериниң ноябрь 23-те болган байырлыг хуралы ооң турасказаттынган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, албанның өске-даа кижилери.

Совет-моол найыраа шаңгының шыңгыы шылгалдаанын тудуп эртикеин аңаа чүве чугаалаанар демдеглеп турганнар. СЭКП-ниң болгаш МАРН-ның, ССРЭ-ниң болгаш МАРН-ның удуртукчуларының ужуражыышкыннары ийи чурттуң амыдыралынга чугула ужур-дузалыг боор турар. Ынчаар ужуражыышкыннар аңы-дуңма бүгүүн совет-моол харылзаалаарынга амыдыралчы ынанын берип турар.

Тайбының болгаш найыралдың база Моол-совет найыраа ниитилелиниң каттыжыышкынчыл (МСНН) делегациязының баштыны, МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ның секретары, МСНН-ниң Төп башчаар черниң даргазы Д. Гомбожав МАРН-ның XVIII съездининг шиитпирлерин күүседир талазы-биле моол улустуң чедишкиннериниң дугайын чугаалаан, олар Совет Эвилелиниң аңы-дуңма дузаламчыының ачызында чедип алдыгланын демдеглээн.

(СЭТА).

ОРДЕН ПМА-НЫҢ ТУГУНДА

Совет хөй-ниити организациларының органы — Парлаалының чаа медээлер агентилелиниң ажыл чорудулгазы чаагай эвес сорулгажа — улустар аразында бөлүүр болгаш бүүрежир чорукту база найыраалы калбартып, быжыглаарынга бүгү хемчег-биле ажыг бээриге угланган, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеңи иштикте база лаптыкы политиказын пропагандаларынга, совет улустуң чедишкиннериниң дугайын делегейдің хөй-ниитизиге дамчыдырынга ачы-давыжалы дээш ол ниитилелди Кызыл Тук орденже-биле шаңнаан.

ПМА-ның коллективинге Төрээн чурттуң шаңналын тапсырынга холбаштыр ноябрь 23-те байырлыг турал болган.

СЭКП ТК-ның Политбюро составын эш К. У. Черненкоуну баштадыр хүндүлүг президиумга сорук кыринишкиннинг соңгаан.

СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Совет чазактың өөрүнүнгенде Чаа медээлер агентилелиниң ажылчыларынга бедик шаңнал дээш ийиг байыр чедирем, чылгаанарыңа дамчыдыр алыш часкаашкынны боор турза, орденни агентилелдің тугунга кадаан.

(СЭТА).

МЕЛИОРАЦИЯ—КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫ КӨДҮРЕРИНИҢ ШИИТПИРЛИГ ФАКТОРУ

(Тоонгуу. Эгези 1-ги арыында).

эвес чарыгдаа турар деп, эш Н. А. Тихоновтуң ылеткелинде демдеглеттинген деп, ылеткелчи чугаалаан. Ол бистин республиканы база долузу-биле хамааржыр. Суттарылга системаларын дамчыштыр бисте чылдың-на 160—170 миллион кубометр суттуу, азы суттаттыг гектар бүрүзүнге 3200—3400 кубометр суттуу берип турар. Бир эвес ол суттуу чем ажыглаар болза, хөрзүнге шык бээринге шуут четчир. Ынчалза-даа янзы-бүрү чылдагаанардан, эн илангыы суттаттылар чедишпезиндеп, суттаттыг түгле хүндүс чорудун турарындан, а чамдыкта аваала ажыл-агыйжы эвес чоруктан дыка хөй суг хилес агын чыдар.

Суттат техниказын ажыглаан турарывыста четпестер хөй. Амды үеде республикада чаашкынналдырар 200 машиналар болган дериглер бар. Бир машинага сезонда норма 60 гектар деп ортумаа-биле алырга, 12 мун гектар суттаттыг черни чаашкынналдырын суттарып болур, а херек кырында суттарын турарывыс түгле 6—7 мун гектар болун турар. Ылангыы Бай-Тайга, Сут-Хөл, Тес-Хем районнарының совхозтарында ук машиналарны эн-не багай ажыглаан турар, оларда бир машина-биле сезонда 15—20 гектар хире черни суттарын турар. Суттат сезонунуң үезинде хөй машиналар үрелишкиннер үржүүндан, эстечкиластерлер чогуудан азы четвезинден аваа турар.

Суттарылга системаларының суг-биле хандырылганының база оларның техниктиг байдалының талазы-биле мелиораторларын кошкак ажылынга көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары чөптүг-биле хомудан турар. Чижээ, Бай-Сөөт болган Берёзовка суттарылга системаларының суг алыр черн кадын турар, Хемчиктиң суунуң деңнели чавызаанындан Карл Маркс аттыг совхозтуң Хемчик системазының суг-биле хандырылгазы баксыраан. Ынаыт ийин эвес кылган болган чедир кылбаан түүлдер эмгежок турбуже, мелиораторлар ол дээш харысалгага онаашпайн келген.

Ооц-биле чергелештир суттарылга системаларын дамчыштыр берип турар сугну кошкак ажыглаан турарының дугайында суг ажыл-агый организацияларының ажылдакчылары база-ла чөптүг хараадан турар. Ол шын. Суттатты багай организастаанындан база хөй суг халас барын турар. Оон-биле кады Сельхозтехнүркон суттат техниказын септээр болган оон техниктиг ажаалазын кылыр талазы-биле керээлиг хүлээлгелерин күүсеттиг турар болган ол дээш база-ла харысалганы чүктеевейн турар.

Бо бүгү ведомстволар арасында чогуур харылаза-толбаанын чогуудан болдуның турар.

Ынчангаш СЭКП ТК болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң мелиорастаан черлерни ажыглаарының талазы-биле ажыл-агыйлар, суг ажыл-агый организациялары, ажыглаа аймааны база районнарының агроүлетүр каттыжышкынары тодаргай керээлиг хүдээлгелерни тургузары, ол ышкаш он ийги беш чылда ажыл-агый иштиниң суттарылга болган оске-даа четкилерин база дериглерин ажыл-агыйларның балансыындан суг ажыл-агый организацияларының балансыынче шилчидерин эргежок чугуда деп сакаан. Ол үк четкилерин ажыглаарын эжиждериже, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүүн өскериже дузалыг болуру чугаажок.

Сельхозтехнүркон мелиорастаан черлерде ажылдан турар бүгү машиналарының септелгезин, эстелгезин, ажаалдаын долузу-биле харылаар ужурлуг. Сельхозхимия албаны минералдыг чемишчидилгелерни, үнүштер камгалаар түүлдерни докладтыгын нормалар өзугаар, чогуур хуусаларында бөөрин болган төгерин хандырар хүлээлгелиг. Көдээ ажыл-агый министерствозу, совхозтар оларда бар мелиорастаан черлерни ажыктыг ажыглаары

тарылга эзлчештирилгезинің долу ротациязының хуусаазындан эвээш эвес үеде быжыглаар, оларга бедик шынарлыг үрезиннерин, чемишчидилгелерин үнүш камгалаар түүлдерин үндүрүн бээр, көрдүнген дүжүтту чедип алырын барымдаалаа сугну чогуур чезиде хөй машиналар үрелишкиннер үржүүндан, эстечкиластерлер чогуудан азы четвезинден аваа турар.

Суттарылга системаларының суг-биле хандырылганының база оларның техниктиг байдалының талазы-биле мелиораторларын кошкак ажылынга көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары чөптүг-биле хомудан турар. Чижээ, Бай-Сөөт болган Берёзовка суттарылга системаларының суг алыр черн кадын турар, Хемчиктиң суунуң деңнели чавызаанындан Карл Маркс аттыг совхозтуң Хемчик системазының суг-биле хандырылгазы баксыраан. Ынаыт ийин эвес кылган болган чедир кылбаан түүлдер эмгежок турбуже, мелиораторлар ол дээш харысалгага онаашпайн келген.

Ооц-биле чергелештир суттарылга системаларын дамчыштыр берип турар сугну кошкак ажыглаан турарының дугайында суг ажыл-агый организацияларының ажылдакчылары 200 машиналар болган дериглер бар. Бир машинага сезонда норма 60 гектар деп ортумаа-биле алырга, 12 мун гектар суттаттыг черни чаашкынналдырын суттарын болур, а херек кырында суттарын турарывыс түгле 6—7 мун гектар болун турар. Ылангыы Бай-Тайга, Сут-Хөл, Тес-Хем районнарының совхозтарында ук машиналарны эн-не багай ажыглаан турар, оларда бир машина-биле сезонда 15—20 гектар хире черни суттарын турар. Суттат сезонунуң үезинде хөй машиналар үрелишкиннер үржүүндан, эстечкиластерлер чогуудан азы четвезинден аваа турар.

Суттарылга системаларының суг-биле хандырылганының база оларның техниктиг байдалының талазы-биле мелиораторларын кошкак ажылынга көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары чөптүг-биле хомудан турар. Чижээ, Бай-Сөөт болган Берёзовка суттарылга системаларының суг алыр черн кадын турар, Хемчиктиң суунуң деңнели чавызаанындан Карл Маркс аттыг совхозтуң Хемчик системазының суг-биле хандырылгазы баксыраан. Ынаыт ийин эвес кылган болган чедир кылбаан түүлдер эмгежок турбуже, мелиораторлар ол дээш харысалгага онаашпайн келген.

Ооц-биле чергелештир суттарылга системаларын дамчыштыр берип турар сугну кошкак ажыглаан турарының дугайында суг ажыл-агый организацияларының ажылдакчылары 200 машиналар болган дериглер бар. Бир машинага сезонда норма 60 гектар деп ортумаа-биле алырга, 12 мун гектар суттаттыг черни чаашкынналдырын суттарып

Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

МАГНИТОГОРСК. Магнитогорскийниң В. И. Ленин аттыг металлургия комбинадыныңның домналар ажылчыннары Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгениниң 40 чылынга турасхаатхан социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Комбинаттың шилчиир Кызыл тугун цех коллективинге чоокта чаа тывыскан Аныктарның сорук кириишкинит болгаш чүткүлүг күш-ажылы-биле хоочуннарның мергежилин база дуржулгазын сырый холбаштырганы тергин эки түңнелдерни берип турар. Бо чылдың эгезинден бээр домналар ажылчыннары пландан ажыр 16 муң тонна шойну эзилдиргеп.

Коммунистиг күш-ажыл цехиниң бүдүргеп продукциязынга Күрүнеин бедик шынар демдээн тыныгы турар.

ЧУРУКТА: Магнитканың хоочуннары (солагай талаадан он талазынче) Ю. К. Гребенкин, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Л. Шатилин, Д. Д. Борис, А. А. Катаев болгаш домна цехинин аныяк ажылчыннары А. Н. Батурин, В. Н. Люкшин, В. В. Григорьев.

Г. ОБРЕЗКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Тыва АССР-ниң өртке удур эки тура ниитилелиниң кежигүннерин болгаш ажылдакчыларын шаннаар дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң доктаадыры болза:

1. Өрттен озал-ондакты болдурбазын хандырар талазы-биле идепкейлиг ажылы дээш «Өртке эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң өмүнээниден шаннаарлар болза:

Серээ Бюрюлбаевич Хертекти — өртке удур эки тура ниитилелиниң өртке удур ажылдарының специализастаан септелге-тудут эргелелиниң ажылчыны, Кызыл хоорай.

Василий Николаевич Чагинин — өртке удур эки тура ниитилелиниң өртке удур ажылдарының специализастаан септелге-тудут эргелелиниң автомобиль чолаачызы, Кызыл хоорай.

2. Өрттен озал-ондакты болдурбазын хандырар талазы-биле идепкейлиг ажылы дээш РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле Кызылдың хлеб бүдүрүлгезинин өртке удур эки тура ниитилелиниң эге организациязының даргазы — Петр Иванович Данковцевти шаннаар.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.
РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.
Москва, 1984 чылдың ноябрь 23.

Спорт баазаларының кышка белеткелинге хамаарыштыр

ХОККЕЙ ШӨЛЧҮГЕЖИ БОЛЗА...

Кыш дүшкен. Оны четтикпейн манап турган ооллар, уруглар бажынар чоогунда чүгүларга, куткан катоктарга ойнаа өгелей бергеннер. Хоккей ойнаарынга ооллар черле ынак; кончуг кашпагай келгеш, удурланыкчының камгаланыкчыларының ара-аразы-биле «арыг» эрткеш, хаалгачыны чаа «метелээр», шайбаны киирилтерге, кайы хире аңаа өөрүүчүг, чоргаар болур ийик! «Ынчаар ойнаа, хоккейлеп турган болза, эки-ле дийин, алеэ» — деп, Кызыл хоорайның чамдык школачы ооллары аразында чугаалажып турар аваргаанар. Чүгле чугаа, а хоккей ойнаар шөл чок. Чурттага бажынларының ажыглаа бүдүрүлге трезн бодунуң үш участокторунга хоккей шөлчүгештерин кышка белеткээринің дугайында шоолуг-ла сагыш салбаан. Ол дугайында шөлчүгештер боттарыла «чугаалаа» турар. А ажыл чүгле саазын кырынга болуп келгеш. Хоорайда 16 шөлчүгештерниң септелгезин ноябрьның үөрбеге чедир долузу-биле чорудары ынна көрдүнгеш. Бо хүнүерде чүгле каш саанныг шөлчүгештер белеткеттингеш, оны чүгле аныяк спортчуларның, тренерлерниң күжү-биле ыылган. А хоорайның Магистральная кудумчузунуң «Восход» кафезинің чоогунда чурттап турар ооллар хостуг шагында чүү кылырыл? № 4 ХПТУ-нуң администрациязы хоккей шөлчүгежи кылыр дугайын бодаваан-даа турар.

Красноярскийниң политехникиг институдунуң Кызылда-филиалының общежитиезинде көөрге, улут-даа, чараш-даа. Ында хой студентилер бар. Ук общежитиениң чанында хоккей ойнаар шөлчүгешти база кылып каан. Ынчалза-даа аңаа чангыс-даа кыжын суг кудуп, оны доштаалдырын көрбээн. Ол хевээр турар, а чырык киирер дугайында чугаа чорбайн келген.

— Спорт комплекзинин тудуун доозар, оны дериир дээш хоккей шөлчүгежин кылын четтикээн бис. Ындыг-даа болза октябрь айның төнчүзүнде оны долузу-биле ажыглаага киириптер бис — деп, филиалдың директору Д. Б. Бузуроол мооң мурнуунда аазап турган. Удавас декабрь ай, а шөлчүгеш ол хевээр турун-ла турар.

Тываның электри четкилериниң девискээринде байдал база-ла эки эвес. Эрги шөлчүгешти бускаш, чаа шөлчүгеш кылыр дугайында администрация ам чаа болган каан. Оон чагыларын тургузар онгаларын эргизип, ажыглаага киирери ындыг-ла дүрген эвес деп чүвени ооллар билин, школа-интернаттың хоккей шөлчүгежинге бичии ойнаакан болза деп бодаарлар. Чок, школа-интернаттың хоккей шөлчүгежинде чайын чаагай үнгеш, күзүн оңуп, кадып калган чашпанар хар аразындан костур. Үрелген хаалгаларының чамдык кезектери ында-мында хар аразында киргеп. Ам кайнаар барза экил? Билдинмес, ойнаар шөл чок. Ооллардың чайын-на белеткеп алганы коньки-лери, клюшкалары «шылай» бергеп, хостуг шактар эртип-ле турар.

Енисейниң он талакы эринде чурттан турар хоккейге хандыкшылдыглар база-ла чалгаарап, хостуг шагын аңаа-ла эрттирип турараар. Ында чангыс-даа шөлчүгеш чок, а Улуг-Хемниң дожунга ойнаар байтык, чадаг кижи безин эртери берге болгай, хем дургаар дош-хорум. Чүүк сөөртүр үш дугаар автотранспорт будурулгезинин, туйбу заводунуңдаа ажылчыннары боттарының ажы-төлүнге хоккей шөлчүгежи кылыр деп бодаваан турар.

Хоорайның чаагайжыдыла комбинадының чоогунда теректер аразында дески, делгем аянг бар. Аңаа он чоок-кавының бичии спортчулары футбол ойнаар шөлчүгештя боттары чайын кылып алганнар. Ам соокта аңаа чүү кылырыл? Хоккей шөлчүгежи кылыр дээрге бичии оолларда материал, суг сөөртүр машина чокла болгай. Комбинаттың директору эш Гольцов оолларга дузалашкан болза эки-ле дийин. Ада-иелер аңаа база-ла четтиргенин өскерилеэ.

Күш-культура, спорт ажытөлге чугула херек, кадыкшылдың, эки өөредилгениң бир үндезини ында дээрзин кым-даа билир. Ынчангаш өлче бир дугаарында ада-иелер, удуртукчулар база сагыш салыр апаар.

Г. МЕЛЬНИКОВ,
телерадио комитединиң корреспондентизи.

АҢЧЫЛАР КЕЛГЕШ, ДЕДИР АЪТТАНЫПКАН

«Хемчик» аңнаыр-тывыш аныя-агыйының дерт чүс ажыг аңчылары баштайгы аңнаашынынче үнгеп. Амгы үеде Барылык Саяның болгаш Таңды-Ууланың сыныларында аңчыларның чымыштыг ишти уламчылап турар. Кара-Хемде, Комзэде аңчылар базаларында таарымчалыг байдалдарны тургускан. Бо сезонда аңчыларның өлчазы 30 муң диңг болгаш өскеда өлүк аймаа болган. Аңчыларның башкылыы өлүк базаларына кештерни дузалап турар.

СЭНП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Д. Д. Ондар баштаан аңчылары муң ажыг рубльдиг өлүүн дужаагаш, ам ийиги удаа аъттанып каннар. «Чыраа-Бажы» совхозтуң аңчызы Х. М. Куулар өлчалыг келген. Ол ийи чүс ажыг диңгни өлүргеп. Д. Д. Билик, Д. Н. Ондар, Ч. С. Оорзак олар керрэ ёзугаар алган хүлээлгелерин күүседнипкеннер. Аңнаыр сезону улаштырып турар.

А. ДОНГАК.

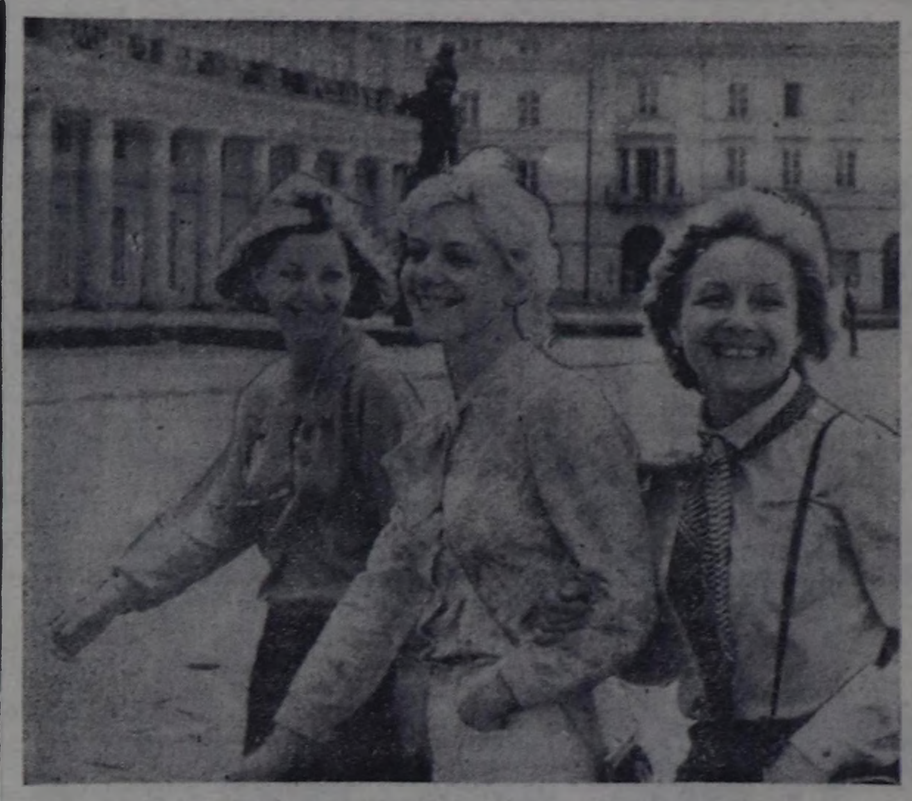

Польша Улус Республика.
ЧУРУКТА: Варшаваның студент кыстары.
ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

БҮГҮ-НИИТИ ТАЙБЫҢНЫ БОЛГАШ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУКТУ БЫЖЫГЛААРЫ ДЭЭШ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам Социалистиг Республика бүгүнүнүн тайбыңны болгаш делегейге айыыл чок чорукту быжыглаары, күрүнелер аразының харылзаалаарында бүгү-ле маргылдаалыг айтырыгларны тайбың чугаалажышкынынарының аргазы-биле шиитпирлээри, улустар аразынга кады ажылдажылганы улам ыяш калбартыры дээш чайгылыш чок туржуп турар деп, ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ВСР-ниң даштыкы херектер министри Нгуен Ко Тхать журналистер-биле Ханойга болган ужуражышкынына медеглээн.

ВСР-ниң даштыкы политиказының кол сорулгаларының бирээзи Мурнуу-Чөөн Азияны тайбынның, оожургалдыг турарының, айыыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганың зонаны болдурары, АСЕАН чурттары-биле боттуг чугаалажылганы таарыштыр тургузары болтур деп, министр демдеглээн. Күрүнелериниң ийи болгунуң аразында чугаалажышкынынар чорударын Лаос биле Кампучиа Вьетнамга, а АСЕАН чурттары — Индонезиягa дааскан. Чугаалажышкынынарны эгелээриниң дугайында принципиалдыг дугуржуунчуп ам безин чедип алганы, ынчалзажок оны эрттирер чериниң болгаш үезиниң дугайында шиитпир амдыызында хүлээп алдынаан.

Индий-Кыдат чартык ортулуктуң чурттарының акы-дуума эвилелин быжыглаарына вьетнам улус бүгү-ле чүүлдерни кылыы, Лаостуң болган Кампучияның улустарына бүгү талалыг деткимче, дузалашчыны көргүзүп турар. Сөөлгү чылларда Кампучия Улус Республика социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң бүгү талаларынга сеткил өөрүнүп чедишкиннерни чедип ап, империализм биле реакцияның кампучи революцияның чаалап алышкынынарын турулдуруп баксирадырын оралдажып турар күштерниң чинзеннишкиннерине шиитпирлиг ойтур шавышкынын берген. Кампучи улуска интернационалчы дузаны чедирип турар вьетнам эки турачыларының кол өзүнин ынчангаш харын келир чылдарда оортан үндүрерин болап турар.

ВСР-ниң чаза Кыдат Улус Республика-биле харылзааларын чогумчударынга белеп, кыдат тала-биле чугаалажышкынынарны өгелээрин хей катан саналдап келген, ынчалза-даа вьетнам-кыдат харылзааларын чогумчудары үшүү чурттарының эрге-ажыктарынга каража чедирбес болгаш кандыг-бир баштайгы өгелделер чоокка чоруттунар ужурлуг деп, министр медеглээн.

АКШ-биле харылзааларны чогумчударынга база Вьетнам белеп, америк чазактың төлөөлекчилери-биле чугаалажышкынынар чорударынга ол чөпшээрежин турар, маңаа база америк таланың чаагай тура-соруу өгелжок чугула.

Вьетнам Социалистиг Республика социализм чурттарының акы-дуума дем каттышылгазының бүрүн эргелиг кежигүнү-дür, оны улам ыяш быжыглаарына болуунун үлүг-хүүзүн киирер, тайбыны быжыглаар, ядролуг халанты болдурбас дээш шулурлу демиселдя чорудар долу шиитпирлиг деп, Нгуен Ко Тхать онзалап демдеглээн.

КНО-нуң Бирги комитединде

ЧУГУЛА ШИИТПИРЛЕРНИ ХҮЛЭЭП АЛГАН

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корр. В. Чернышевтиң дамчыткыны болза: КНО-нуң Кол Ассамблеязының Бирги комитедиң (политиктиг айтырыглар болгаш чексеглеенишкинин дужүрери кириштир аймыг чок чоруктуң айтырыглары) болдунун ажылының харымсалгалыг үе-чадазын — кижи төрелгетениң сагыш-сеткилин ыы-не дүвүреп турар айтырыглар талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алырын өгелээн. Ол дээрге бирги өөлчегде ядролуг дайынның кыжанмын чок кылыры болгаш боо-чексекти өөрере бүдүрер чорукту болдурбазы-дыр. Бадылаашкынның баштайгы түңнелдериниң шергүскенин ёзугаар алырга, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг чурттарының, каяа-даа каттышпаан хей-хей күрүнелериниң дайын тыштып келириниң аргазын чайладырынче болгаш чексеглеенишкинин дужүрериниң боттуг базынарын таварты бүгү-ниити айыыл чок чорукту хандырарынче уталган тодаргай базынарны кылырын негеп турар боттуг инициативаларынга делегей ниитилежилгезин калбак деткимчеин көргүзүп турар.

Ядролуг боо-чексектерни немей өстүрбес дугайында, ядролуг боо-чексектерни өөрере бүдүрерин шеглээриниң болгаш ядролуг боо-чексекти дужүрериниң дугайында, масселыг узуткадышкынның чексээнин чаа хевирлерни болгаш чаа системаларын чогаадын тургузарын база бүдүрерни хоруур дугайында мылыг чугула саналдарны чүүлдүг веп көргеп. Нейтронуг чексекти хорууруунун дугайында, чексеглеенишкинин дужүрер сорулга-биле делегейге кады ажылдажыга дугайында резолюцияларның төлевилелдерни калбаа-биле деткээн болгаш чүүлдүүгеп. Ядролуг дайынның тыштын келириниң айыылының күштелгезин-биле кижи төрелгетениң хөөн дүвүрээшкинин өскергейлеп турар болгаш термоядролуг өөрүү болдурбазынче уталган ол инициативаларны делегей ниитилежилгезиниң хүн чурумунга Совет Эвилели болгаш тайбынга хандыкшылдыг еске-даа күрүнелер тургускан, оларны базылаашкынарының хей нуруузу-биле деткээн. Оларга удур чүүл АКШ болгаш оон эң чоок хей эвес болук эвилелчилери бадылаан. Ол АКШ-тың ийи арынныг, чагдынчак чоруун бүгү тодазы-биле көргүскен.

ССРЭ БИЛЕ АКШ-ТЫҢ АРАЗЫНГА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДУГАЙЫНДА

Ядролуг болгаш космос боо-чексектериниң бүгү комплекзинин талазы-биле кайызынгаадаа тааржыр дугуржулгаларны чедип алыр сорулга-биле чаа чугаалажышкынынарны кылырынга Совет Эвилели болгаш Американың Каттышкан Штаттары чөпшээрешкен. Ындыг чугаалажышкынынарның сорулгаларын болгаш хамаарышкан үүлдерин кады билип алырын хандырар дээш ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко биле АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц 1985 чылдың январь 7-8-те Женевага ужуражыр.

(СЭТА).

Анголаның революциязы боой туттурбас

ЛУАНДА. (СЭТА). Анголаның революциязын боой тудар дээр үре-түнелге чок эрааладжышкыны-биле империалистер биске удур агрессчи дайынны өөскүдүп үнүүрген, ол дайын чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин бергедедип турар деп, «Кадерниуш ' ду Терсейру мундау» дээр португал журналга берген интервьюзунга Күш-ажыл партиязы — МПЛА-ның даргазы, Ангола Республиканың президентизи Жозе Эдуарду душ Сантуш медеглээн.

Делегей империализми калбак хемчээлдиг халдаашкынарны, өлүрүкчү болгаш хоралакчы үүлгедиишкиннерни организастап, Анголага хамаарыштыр коргудуушкунуун болгаш ыйыышкынның политиказын чорудуп турар деп, ол чугаалаан. Ангола-зааир кызыгаарының чоогунда УНИТА террористериниң үүлгедиишкиннериниң идепкейжээни-биле дүвүрээн сеткилин өскергейлээш, ангола президент Заирниң чазаа 1978 чылда ат салдынган ийи талалыг дугуржулганы үрээш, бодунуң девискээриндеп УНИТА-ның Анголага удур чөпшээрешкени чадап чок деп демдеглээн.

Ындыг өөрүүнүг чимзеннишкиннер турзаажок, Анголаның чону бодунун революсчу авангардызы Күш-ажыл партиязы —МПЛА-ның удуртулгазы-биле төрээн чурттунун хамаарышпас чорудунун болгаш бот-эргеннинің камталалында быжыыбиле туржун турар. Империалистиг кыжанмышкынга харын кылдыр Ангола Улус Республиканың чазаа шеригниң дайынчы арга-шинээн бедилерин хемчеглерни алган. Анголаны хостаарының улусчу чепсектиг күштери (ФАПЛА) Мурнуу-Африка Республиканың кеш-соок ыгакчыларынга бараан болу берген өлүрүкчү дээрбечилерге удур дайынчы чедишкиннинг операциялары боттандырын турар.

Анголаның болгаш Мурнуу-Африка Республиканың аразында дутуржуушкунга чөрүштүр Преториянның эрге-чагырталары ангола девискээрдеп бодунун шериглерин үндүрерин үндезилээр барымдаа чок чүүл-бүрү чылдактар-биле уламдыктырын турар. Ангола болза, Африканың Мурнуу чүгүнүң, оон шиитпиде Намибиянын айтырыгларын тайбың арга-биле таарыштыр шиитпирлээри дээш туржун турар деп, ол чугаалаан. КНО-нуң планы-биле көрдүнгенин ёзугаар алырга, бо үлганыышкынга баштайгы базын Намибияны эжелевишаан турар Мурнуу-Африка Республиканың болгаш намиби улустуң дүрүм ёзугаар кара чаңгыс төлөлекчизин кылдыр дүлээн көрдүнген Мурнуу-Барыын Африканың Улусчу организациязының (СВАПО) аразынга атмылажышкынын сокеадыр дугайында дугуржулганы чарын алыры болур ужурлуг. Намибияның айтырыын чөптүг ёзу-биле шиитпирлээри харын чүгле КНО-нуң Аймыг чок чорук Чөвүлелиниң номери 435 резолюциязынга үндезилээн чедип алдынган турун болур.

Намибияга хамаарышпас чорукту эң дүрген тывыскан турар кылдыр Мурнуу-Африка Республиканы албадаар сорулга-биле делегей арелазынга оны чаасхаанызырадырын күштелдиреринче Ж. Э. душ Сантуш кыйыгырган.

АК СЕТКИЛДИГ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРГА БЕЛЕН ЧОРУК

БОНН. (СЭТА). Хамыктын мурнуунда ядролуг боо-чексектерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында, боо-чексектерни өөрере бүдүрер чорукка амдыызында алыскалак черлерге оны нептереярни болдурбазының дугайында дугуржун алыр деп, СЭКП ТК-ның Чингизие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунун Даргазы К. У. Черненконуң АКШ-ка чаа кыйгырыынга Герман компартия байыр чедирип турар деп, «Унзере цайт» солунга парлаттынган медеглелиниге Герман компартиниң Даргазы Г. Мис онзалаан демдеглээн. Ол кыйгырыг ак сеткилдиг чугаалажылгадан өске угаангыр шилип алышкын чок дээрзиниң дугайын база дагын херечилеп турар-дыр деп, ол демдеглээн.

Бодунун тодаргай инициативалары-биле бадыткавышаан, чугаалажышкынарга белеин Совет Эвилели кезээде өскергейлеп келген деп, Г. Мис айытхан. Космосту милитаризастаарын болдурбазының, ядролуг боо-чексектерни немей өстүрбезиниң дугайында, ол шыкаш ядролуг чексекти шеннээрин бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында ажылды доозарының дугайында совет саналдар оон херечилеп болур.

Ынчангаш Совет Эвилелиниң сунган холун Рейганның администрациязы бо-даа удаада хүлээп албас дээрзин черле билдингир деп, ГКП-ниң Даргазы демдеглээн. Вашингтонун бүгү-ле политиказы, оон практиктиг бүгү-ле хемчеглери ажыктыг чугаалажышкынарга мурнуку хейээр удур угланганы билдингир. Ракета-ядролуг боо-чексектерни өөрерилдерин күштелдирген программазын, Вашингтонуун боттандырын турары космосту милитаризастаарының программазы, «Роджерстиң планын» оон детким турары оны бадыткан турар. Никарагуага удур америк халдаашкынынын кыжанмышкыны база ол-ла дугайын херечилеп турар. Совет Эвилели-биле боттуг болгаш ак сеткилдиг чугаалажышкынарже бар кылдыр АКШ-тың чазаан албадаар ужурлуг тайбын талалакчыларының күженнишкиннерин улгаттырары ынчангаш эргежок чугула.

Черсеглеенишкинин дужүрериниң талазы-биле үре-түнелдиг болгаш боттуг бүдүштүг чугаалажышкынче К. У. Черненконун кыйгырыын боттарының өгелекчи саналдарын база үндүрер ужурлуг НАТО кежигүнүнерин бүгү чурттарга, оларның аразында Германияның Федеративтиг Республиказынга кыйгырыг кылдыр база биле югуур деп, Г. Мис чугаалаан. Чиңзеллеерге, бир эвес ГФР-ниң чазаа чаа америк «Пер-

Чаа дайынның кыжанмышкының чайладыр дээш, Барыын Германияның девискээрдеге америк ядролуг баштайгы соңгуушкунуң раветаларын тургузуп турарынга удур ГФР-де ажылчыннар болгаш студентилер, профессилер, аныктар болгаш хөрөөженнер организациларының, фашизиге удур шинчээшкиниң төлөлекчилери деннежин турар. Боо-чексектерни өөрере бүдүрери соңсадырын болгаш чонун социал керегелдерин кандырарын олар негеп турар.

ЧУРУКТА: дайынга удур Гамбургка болган чисваалдын киржиичилери.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БОЛГАРИЯДАН ЧАГАА

Болгариянын «Родовски Устрем» солунунун редактору Георги Гривнёвтан чагаа Степан Агбаанович аар аарын турда келген. Ынчангаш ол чагааны чогаалчы боду харылаан шыдаваан. Болгар өнүк бодунун чагаазында Тываның хоочун чогаалчызының ажыл, амыдыралы-биле ханы танымыксап турарын илереткен болгаш элээн каш айтырыгларны салган. Оон ынай ол бодунун ажыл-дерээнин дугайында бижээн болгаш өг-бүлези-биле таныштырган. Г. Гривнёв С. А. Сарыг-оолдан харыы ап четтикпээн, ооң чагаазы келген соонда үр болбаанда чогаалчы мөчээн.

Чогаалчыдан солун харыы маган турган Г. Гривнёвка ындыг мунгаргай медээни дамчыдар ужурга таварыштывыс. Ынчалза-даа олче С. А. Сарыг-оолдун бот-намдары-биле холбашкан «Ангыр-оолдун тоожузун», «Хомустун ыры» деп шулуктериниң чыындызын болгаш «Кыш дүшкен» деп бичии уругларга рассказтарының чыындызын чоруттувус.

Удатпаанда Г. Гривнёв тыва чонга, чогаалчының өг-бүлезинге ханы хажыдалын илереткен чагааны чоруткан. Оон ангыда болгар номчукчуларны ырак Тываның хоочун чогаалдары-биле таныштырган солунунун номерин чорудуп берген. Ол солунда С. А. Сарыг-оолдун чуруу база ооң мөчээнинин дугайында дыннаткын чагаадан одуругларны киирген болду.

Болгар өнүк-биле харылзаавыс ам-даа үзүлбээн. Ол солунда С. А. Сарыг-оолдун чогаалдарының үзүндүлери амдаа уламчылап турар. Чоокта чаа база С. А. Сарыг-оолдун уругларга бижээни «Хөөрүк» деп рассказын болгаш чогаалчының уругларга чогаалдарының ужур-дузазының дугайында парлаан солунну база чорудуп берген.

Г. Гривнёвтун чагаалары, болгар солунга тыва чогаалдарның парлалгазы Кызыл биле Родоптар аразы ырак-даа болза найыралда кызыгаар чок дээрзин бадыткан турар. Болгар-совет найырал хүнеринде үстүнде материалдарны парлап турган.

М. САРЫГ-ООЛ.

⊙ ⊙ ⊙

СТУДЕНТИЛЕР КЛУБУ «АЛДЫН-САЙ»

Кызылдың уран чүл учаншезинин сургуулдарының ажыл-херектери солун. Өредилгеден дашкаар үеде олар аңгы-аңгы болгумнерге киржип, чогаадыкчы мергежилин сайзырадып турарлар. Чоокта чаа хореография клазының базазында «Алдын-Сай» деп диско-клубту ажыткан.

Неделяның кайы-даа хүнүнде кежээлерде болгумнерниң тематиказының аайы-биле янзы-бүрү музыка чангыланып турар. Шупту дөрт аңгы болук бар: А. В. Сагаачы удуртканы ыры-хөгжүм ансамбли, бал танцыларының (удуртукчузу И. К. Барышева) диско-болуу, база бир болук (удуртукчузу Р. А. Монгуш) ангы үеним ритмиктиг танцыларын өренип турар.

Чоруун чогузун. «Алдын-Сай».

Ю. ЕГОШИН.

⊙ ⊙ ⊙

ЮБИЛЕЙГЕ ЧЫЫЛГАШ

Кызылдың педагогика институдунун биохимия факультеди тургустунга-ла чаарби чыл болган. Факультетти доосканы, ам школаларда ажыдап турар башкылар ужуражылгага чыглып келгеш, студент чылдарын сактып, институт-биле танышып көргеннер.

Факультеттиң башкызы С. С. Курбатскаяның солун чугаазын чыылган башкылар дыннаанар. Факультеттиң кабинеттери шагдагызындан чаартыкан, дериг-херекселлер көдүзүн болду. Кежээге келген школа башкылары боттарының ажыл-херектериниң дугайын таныштырганнар. Түннелиниде студентилерниң концертин көрдүвүс.

Е. КУЧУН.

Кызыл район.

«ДРУЖБА» — «НАЙЫРАЛ» — «НАЙРАМДАЛ»

Акы-дуңма Моол Арат Республиканың найысылалы Улан-Батор хоорайның мурнуу чүгүнде, даг кырында, хостакчы совет солдаты тураскаал бар. Он хонук иштинде кады ажылдап турган журналист ажым, чогаалчы болгаш киносценарист Дожодорж-биле кады, тураскаалды көрбүшаан, моол найысылалы хажыызындан сопуурган көөрү-биле даңже үне бердивис.

— Кижилериң болгаш черниң салымы чангыс деп, моолдун сураглыг чогаалчызы Нацагдоржтуң чугаазын маңаа үнүп келгеш болган чок-ла сактып кээр мен. Бистиң найысылалывысты ам топтап көр, эш—деп,өңнүүм мындыг.

Социалистиг Моолдуң найысылалы соңгу болгаш мурнуу чүгүнден дагларга бүргеткен, ында-мында фабрика, заводтарның ижы бурулаан, хүнүң хайнышкынныг амыдыралын уламчылаан Кызыл-Маадыр ышкаш чоргаар кестүп чыткан. Хостуг моол чонун бо улуг хоорайының кызыл өңнүг кестүп чыдарында база-ла ужур бар деп бодап ордум.

Оон бээр ай ажыг үе эрткен. Кожавыс алтай чонунуң черинде, Катунь хемниң эриктериндеи Моолду, ында эш-өөрү бодап орарымга сеткилге эргим, чоок кылдыр сагындырар-дыр. Оларның бирээзи—сураглыг моол публицист, информация, радиодамчыдылга болгаш телевидение талазы-биле МАР-ның Министрлер Чөвүделиниң Күрүне комитединиң даргазының бирги оралакчызы Мэгсарын Чойжил ол.

— Социалистиг чурттарның бөлүк журналистери-биле кады Азия диптин төвүнге, Улуг-Хемнин бажыңга аалдап баар аас-кежин меңээ онаашкан—деп, ол бодунун бажыңынга чугаалап орду.

Бенин чаш хымызын аякка кудуп алгаш, аас-кежин, эпнайырал хээш ишкенивис соонда, журналист ооңум турган, кылайты хемдээш, лак-биле хүреттн чайырлап каан хой чарның шургуулда хааржактан уштуп келди.

— Бо силериниң Тывадан келгеи чарын. СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң чазва социалистиг чурттарының журналистерин хүлээп ап турда, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшиниң чоогунга орган мен—деп, ажым уламчылады.—«Чарын өзүнүн часкаан чивес» дижир болгай дээш, хөй национал өөрүмге эзотти кезип, үлеп бергеш, бижек-биле хемдин каарымга, секретарь ора:

— Бо чарында чүүү көргүскен-дир, таныдырлап көрем—деп, ойнай-сылдай чугаалады.

— Ону холумга тудуп алгаш, топтап көрүп орарымга, чарының иштн талазындан оорга сөөгү Таңды сыны олчаан болган. Оон ийи талазында улуг Совет Эвилелиниң аныяк республиказы — Тыва, оон ыцай Моолдуң делгемнери чаптылып чоруткан ышкаш-тыр — деп, оюн-баштак-биле харылаарымга чыылганнар адыш часкаш турган — дээш, Чойжил хүлүмзүрүп.

Чарынны шургуулдаже катап суп кааш, шкавыдан бар вом экелди.

— Совет Эвилелиниге Монгамэ агентилелиниң корреспондентизинге дөрт чыл ажылдааш, бижээн номум бо. Мында чораан, баргай черлериниңи дугайында очерктер кирген. Тыва дугайында база бар—деп, ол чугаалады.

Ак-көк Тывамче аттанып дээш аалчылар бажыңыдан үнүп орумда, моол публицист Чойжил мөңгө-биле байырлажып чедип келген.

— Тываның уран чүүлүнүң төлээлери, өртемденнер, лекторлар-биле ужуражылга соонда, Совет Эвилелиниң аныяк республиказының дугайында телефильм тырттырар бодаа төрүттүүп келди. Байырлыг, менди чаагай!—деп моол өңүүм холдарымны дыңзыг тутту.

МАРН-ның, МАР-ның чазаның Совет Эвилелиниң Тыва АССР-деи барган төлээлерин хүлээп алган кежээзин дүүн болган болуушкун дег сактып ор мен.

Аңаа моол, тыва артистериниң концертинге. МАР-ның улустуң артизи Жаргал Сайхан «Мээн эргим чүрүм» деп ырны таалаңчыг-ла ыраан. Моолдуң күрүнениң ыр болгаш танцының ансамблиниң хөгжүм херекселдериниң оркестри орус улустуң «Коробейниктерин» күүседирге, аяыш часкаашкыны диңмиреп, катап-катап дилеп турган.

Концерт соонда улустуң артизи Жаргал Сайхан-биле ужуражылга бердим.

— Совет Тываның уран чүүдү-биле бир-ле дугаар таныжар аас-кежиктиг болдум. «Саян», «Аян» ансамбльдериниң, хөгжүм-шия театрының артистериниң, тыва цирктин өөн көргүзүлериң шуптузун көргеш, өөрүп магададым. Тыва уран чүүлүнүң хоочуннары, РСФСР-ниң улустуң артистери Хүргүлек Коңгар, Максим Мунзук олар-биле деңге базып орар талантылыг артистер Сат Дамба-Доржу, Надежда Куулар, Надежда Даржаа болгаш өскелерге-даа өөрүп четтиргенимни илереттпес аргам чок. Силериниң республиканга Моолдуң артистери хөй катап чораан. Чоокку келир үеде өөрүм-биле кады силерге барып, тыва чонга ами тудар аас-кежик оныажыр боор дээрзинге бүзүрен артыш каайн — деп, ол чугаалады.

База-ла ол кежээ Моолдуң улустуң чүрүкчүзү, МАР-ның Чүрүкчүлер эвилелиниң баштаар черинин даргазы Цултэм-биле ужуражып чугаалашкан мен.

— Кижилериң салым-чолу эдептиг—деп, ол чугаазын эгелээш, мынчаар уламчылады.— Надя Рушеванын графиказының база «Совет Тываның уруглары чүрүп тур» деп дилгелгеин Улан-Баторуңу ажылчы чону улуг сонуургал-биле көрүп турар. Надяны бодап көрүнгеем, Улаң-Баторга төрүттүнгеи, Москвага база Кызылга өскеи. Үелериниң базе кижилериниң харылзаазы, салым-чолу бо бичии чүрүкчүнүң салымында доңнашкан. Делгелгеге келген чүрүкчү Иван Салчак, ураи-шевер мастер Доңдук Дойбукаа ышкаш Тываның кайгамчык кижилери-биле таныштым.

Ye билдиртпейн эртип-ле тур. Акы-дуңма Моолдуң найысылалы Улан-Батор хоорайга Совет Тываның уран чүүлүнүң эртемнинин төлээлериниң ол хире улуг аалдашкынны, оон ужур-дузазы совет-моол найыралдың доңуп улам быжыглаар.

Даглар аразында Кызыл-Маадыр хоорай көрээ делгем, чоргаар хөгжүп орар. Ол ыракдаа болза, чүректериниске аажок чоок. Чүге дээрге ында акы-дуңма кожавыс моол чоя аас-кежиктиг амыдыралның орүү-биле улам бурунгаарлап орар.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

⊙ ⊙ ⊙

Чонуң аас чогаалының «Добруджа» ансамбли (чүрүкта) Толбухин хоорайда ажылдап, чонуң ырларының болгаш танцыларының, ылаңгыя Болгарияның чонуң музыказының чаячылдарын камнымыыбыле кадагалап турар. Бурунгу шагның хөгжүм херекселдери-биле ансамбльдиң киржикчилери ойнап турар. Оларның көрүштүг национал чараш хептери көрүүчүлериниң кичээнгейин хаара тудуп турар.

Ансамбль акы-дуңма Болгарияның бүтүн чер болганынга чыл бүрүде он-он концерттерин көргүзүп турар болгаш Совет Эвилелинге, Франциягa, Румынияга, Англияга болгаш Герман Демократтыг Республикага база ойнап чораан.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

⊙ ⊙ ⊙

АГААРЫВЫСТЫ ХИРЛЕНДИРБЭЭЛИНЕР

Долгандыр турар агаар-бойдустуң байдалындан кижиниң кадыкшылы дорт хамаарыгалыг. Бистин тымар агаарывысты хирлендиреринде чедирип турар бир чүүл болза, автомобильдиң кыварчаар материалдары.

Автотранспорттуң техниктиг байдалын эвижидери, оон техниктиг хандырылгазын контролдуна алыры чүгүлде хемчетлериниң бирээзи. Ажыглаттынган газтариың эвээш үндүр октаттынарын чедип алыры чүгүлде.

Херек кырында көрүп көрге, автотранспорттуң сеңгеи база ажыглап турар кижилериниң харысалга чогундан долгандыр турар агаар-бойдус көрдүнгениниңдеи хөй хирленип турар таварылгалар бар. Эрткен база бо чылын агаарының байдалын хынап көөр санитар албаны Кызылдың автобүдүрүлгелериниң хынаарга, даразында четпестер илереттинген: диагностика постулары чок, хоралыг бүдүмелериниң хемчээлин тодарадыр дер-херекселлер (газанализаторлар, таахометрлер, барометрлер, термометр) чедишпес болган.

Автомашиналарының ажыглап каанканы газ үндүрер техниктиг байдалын хынаар демдеглел журналдары чок, бөр-даа болза, демдеглеттинмейн турар. Ылаңгыя № 2 база пассажир автотранспортунуң бүдүрүлгелериниде бо талазы-биле ажылдаар чедир кылдынмайн турар. Автомобильдерге шинары куду марканың бензинин кудар чоруктар бар. Оон уламындан хажыдыышкыннар үнүп келир. Машина-техника аймаанын агаарже хоралыг бүдүмелер үндүрериниң өй-хемчээли ССРЭ-ниң хоойлу-дүрүмүнде доктаатты́нган. Чиик, техниктиг шын база өйлей кылдынган карбюратор углерод окизин 1,5 хүү үндүрер. Бир база ийи дугаар автотранспорт бүдүрүлгелериниң автомашиналары көрдүнгеи өй-хемчээлдеи хөй хоралыг бүдүмелерни агаарже үндүрүп турар.

Г. ПРОКУДИНА,
республиканың Санитар чыдыышкын бажыңының кол өмчизи.

АЯҢМАА

⊙ Болган таварылга ⊙

Чайның ишинде оолдар, уруглар хүнүң хөлге эштир чүве. Аяңмаа-биле ийилээ эриккеи кымны-даа мурнай четкеш, карак чивеш аразында даштыкы хептн ушта соп октанкаш, сутже мойт-ла дээр бис. Аяңмааның эштирин аажок-ла магадаар мен. Сугга дааш-шимээн үндүрбейн карбаныл чорда, эзремде эжингеи өдүрек-ле. Оорлалап эштип турда бир амыр. Бичежек хөлүн эринден шымыңгаш, барык өртүзүндеи кестүп келир.

Шаанга кирер эштип-эштип, оон хөл кыдыының малгажынга сайзаактаар бис. Мен малгаштан кожаа-хораа тудар мен, а Аяңмаа мал-маган дүрзүлери. Ажылымны мурнай доозупкаш, Аяңмааның чиге салаалары янзы-бүрү малдарның дүрү-хевирлерни канчаар тудуп олурарын үр-ле сонуургап хайгаарыар мен. Оон шевер холдары кандыг малдарны «бүдүрбес» дээр аттарны, инектерни, хойларны, өскүлерни. Бөлүк аттыг кижилер-даа бар (аалда суртакчылар-ла келген боор). Удавайн мээн тутканы кажаалаарым иштинде, даштында мал бажы кизирт апаар. Оон ийилээ кожа олуруп алгаш, аалывысты чарашсынып пат-ла болур бис.

Чоок-кавының орус тараачыннары тараазын. Ойгар-Ховута тарыыр турган. Олче орук Сайлыг-Кара чоогу-биле эрткен. Күзүн, тараа быжа бергенде, ук орук хайнышкынныг апаар. «Мурнунда ховуу ажылын эр улус кылып турган болза, дайын үезинде ол үүле хереэжиннерге онаашкан. Олар Ойгар-Ховута хүнедир ажылдааш, орай кежээ ыр-шоорлуг чанарлар. Шуушкак он шаа терге, а терге санында үш-дөрт кижи. Оларның деминг, өткүт ыры чоок-кавының дагларын, ховуу-шынаалларын долдур чангыланы бээр. Орус ырлар Аяңмаанын сеткил-сагыжын кызыгаар-жок хайныктырар турган. Оларны дыннаарымга, Аяңмаа деңдин ынак. Ынчангаш тергелериң эртер үезин чижеглеп, орукче чоокшулап, терезин дөзүнге олуруп аар бис.

Бир-ле кежээ тараажыларның ыры деңдин үзүн болган. Аялга ана кижиниң өрээзи саргыдын кээр. Ыр чүүле доозуру-биле. Аяңмаа тутура халаас ынай-ла болган. Соонда кара маң-биле келиримге, черде ишкиринин ыглаан чыдыр.

— Чүге үндүргей бердиң Ани? — деп, оон бажын суйбавышаан айтырдым.

— Оларның ашактары, оолдары шупту дайында болгай. Хөөкүйлер төрээн кижилерни сактып турарлар-дыр. Ырызының уяраачыын көр даан — дээш, оожуургаар хире эвес.

— Мээн эким бөзө дайында ийик фон. Мен канчар ыглаваа-тыр мен — дидим. Аяңмаанын шыны чүде берди. Чоорту оон хөөнү көдүрүп келген.

Аалывыс чанында куйжугаштыг хая бар. Улус ону Куйлут-Хая деп адаар. Ол хая бистин доктаамал ужуражыр черивис апаргаи. Анда сайзаактаар, чаштыныр, оон быыа хой хараар, чоруулдар хөйгаараар. Аяңмаа чаңгыга конуг ыраак. Ынчангаш күйжугаш иштин ыызы-бүрү кылдыр чангыландырар мен. Аяңмаа ону аажок таалап дыңнаар. Чамдыкта кандыг-бир аялганы хиирения ырлай-даа бээр.

Чамдыкта кежээлерде күйжугаш иштинге кожа олуруп алгаш, холдарывыс тутчуп, өректериністиң тиккилээжин дыннаа, чаактарывысты шопугулаан, бот-боттарывыстың аяг тыныжывыска таалап үрле олурар бис.

Даразында чылдың күзүүнде школага өренип эгелээн бис (ынчан харывыс он-он чеде берген). Башкы бистн чыскаагаш, элээн үзүн чүве чугаалааш, классче киирер бергеи. Аяңмаа-биле эң артыкы партага олуруп алган бис. Школада өренип келгеи оолдар, уруглар эңмежок. Аяңмаа уруглариың эң чаражы (мөнгө шиилер сагындырган чадавас). Оон чажы кыминыындан артык. Ол чоон, сарыгымаар чаштыта чеже катап суйбадым мйнаан. Чамдыкта иштим кижиргеиип келгеш, ону кампыг шеле тыртыптар мен. Аяңмаа, мөнге көргеш, чүгле характары-биле хүлүмзүрүп каар. Мээн бүгү магабодум таварлар электри тогу эрттиришкен ышкаш чым-сырт кылыыр мен.

Аяңмааның өренири аажок. Эң ылангыя сан кончуг бодаар — кадып, казып, ковудеп, үлеп турда, ана дазыраар чүве. Чуруурун чүү дээр! Мени бо-ла чуруп алган олурар чүве. Чамдыкта, чапсар үезинде чугай-биле самбырага-даа чуруп каан турар. Чүгле дылга шала кошкак. Ол мөнгө саигв дуазлажыр, мен аңаа—төрээн дылга. Шулуктер, кыска чугаалар номчуп бээримге. Аяңмаа аажок-ла амыраар. Чамдык шулуктерни дорааи доктаады тыртып алыр.

Час аварган. Дагларның хүнүннерек талаары карарып, хову, шыпаа шокарара берген.

Бир эртен Аяңмаа кичээлге келбейн барган. Чапсар үезинде дазылгаже карацнадып-ла кагдым. Аяңмаа орун кырында ийи карааш шийин алган чыдыр. Чоорган даштында чыткан холун ооңум суйбадым. Изин дээрге, от, кес-ле. Аяңмаа характарын шаажок ажыткаш, менче хөлчок муңгаргай хүлүмзүрүп каан. Чүрээм палт дээн.

Аяңмааны ада-иезин ол-ла дүн аалынче аппарган. (Ынчан суурга эмчи бар эвес). Элээн ооң конуктар эрткен. Бир-ле улуг күнде Аяңмааны көөр дээш аалымче маңнап баткан мен. Аалга чоокшулап ора, Аяңмаа сугнуң даштында хой кижилерни, аттарны өскерип кагдым. Та чүге ынчаарым ол, кылаштаан чүм-биле Аяңмаанын ада-иезинин борбак бажыңынче углапкан мен. Эргинин артаа-ла характарым покарацайнын, мага-бодум сиринсийн берген: дөрде чаа чаазан хааржакта Аяңмаа характарын шийин, эксин шала зажыдып алган тыл-даа тывмайн чыдыр. Ыйдында ак арны тос-ла. Аяңмаанын аваазы уруунун бажында олуруп алган кыпсынчыг кылдыр ыглаан. Мээн боостаамны борбак чүве дуй чыдыпкан. Карак-кулак чок үне-ле маңнаан мен. Бир мөнгө келиримге. Куйлут-Хая чанында тур мен. Куйжугаш иштинде караш-ла дидим. Аңаа доңгай барып ушкаш салдыныпкан мен. Та кайы хире үр ыгладым ыйнаан. Шаамга кирер ыглап-ыглап куйдан үнгеш, аалче көөрүмге, ында кижилер-даа, аытар-даа чок болган. Аяңмааны орнукшудуп чоруткаиар-дыр деп билген мен. Хөөкүй Аяңмаам! Кезээ-мөңгеде байырлыг!

Характарым чажын чудурактарым-биле чода-чода, школаже кадгып чоктапкан мен. Кижиниң ыыдыг чоок, ыыдыг эргим эжиниң тыныш аппар карга доктар ымрык делгейде үүгө барыл! деп айтырыгны бодумга салымза-даа, аваа шын, үндезилелдиг харыы бериптер дирее эвес оолак хевээр турган мен.

Ойнаан оолдар киргеи санымда-ла, Аяңмаа караамга бо-ла кестүп келир.

К. МАСПЫК-ООЛ.

(Төнчүзү. Этези № 270 «Шында»).

СОНУУРГАКТАРГА

РЕЛЬС КЫРЫНДА «ИКАРУСТАР»

Секелифекервар хоорайда заводка үндүргеи юбилейжи 200 чүн дугааргы «Икарус» чоокта чаа баштайгы рейзиниче үнүүкеи. Ол марканың автобустарынга реклама херээ чок. Оон «ат-алдары» делегейниң дыка хөй чурттарында алгаан. Ам рельстер-биле чоруур чаа модельдаи өөгр спецификистер өргаатканы. Ону электровозедилер чорудары экономика талазы-биле каражалыг черлерге демир-оруктан пассажирлер аргаштырарынга ажыглаар.

КЫВАР ЧҮҮЛ ООРЛААШ...

Капиталистиг чурттарда нефть продуктуларының өртээнин аартаанымдан ону оорлаары көвдүзүн. Бир ындыг оорлаашкынның үржүүндан мырыпай улуг хай-халаан бол часкаан. Австрали пассажир самолёду эзлчеглиг үжүдүүшкүн кылын чорадан. Приборларын согунчугаштары бактар долу деп көргүзүп турган. Ынчалзажок үжүдүкчү курлавыр бакты улаштарга, моторлар хеннерге ажылдавайн барган. Чүгле экипажтын эрес дидим, тывынгыр болганындан машинаны бүдүн-бүрүн хоюдурар аргалыг болган. Бактан кывар чүүлү оорлап аппаргаш, орнунга суг кудуп каан болганы истелгеден илерээн.

ЧЕР ШИМЧЭЭШКИНИ ООН ТЫПТЫР

Япон ортулуктар девискээринге чер шимчээшкиннери үргүлчү болур. Ооң чылдагаанмары хөй. Оларның бирээзи болза, Хонсю ортулуктарының чанындан эгелээн канчаар-даа аажок улуг чарык болуп турар деп, япон эртемденнер санаи турар. Чоокта чаа океан шимчелекчилериниң тыныны ол «кызаанын» узуну 330 километр, дооразы ийиден беш чедир километр, а ханызы чамдык черлерде 9 километр чедип турар.

ШӨЛЭЭЗИНДЕ АЖЫРБАС

Полицейжилер амыравас арга чок болганнар. Олар Стокгольмга контрабандист кижини ап чораан чүвези-биле тудуп алган. Ол хөй кокаин болган. Кем-керек үүлгедикчизиниң документилериниң аразындан полиция шынзылгазы база тывылган. Сөөлгү чылдарда Швецияда наркотиктер садыглаары улам-на көвдеп турар. Бо удаада полицияның «четкизинге» 15 ажыг чыл иштинде наркомания-биле «демиежин» келген кижи туттурган. Ол полицейжи албан-дужаал талазы-биле чурум үреевээн, актыг мен дээн, түге дээрге бо үеде шөлүлеп турар кижи мен деп өөрүп.

«Кыжын даштыгаа ойнаарта база магалыг-ла аа!» деп фотоэтюд.

ТЛТВ

НОЯБРЬ 26-ДА БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол тайылбыры. 9.25 — Док. телефильм. 9.50 — «Мальчики». Уран-чечен фильм. 11.20 — 11.25 — Сөөлгү медээлер. Чапсар сөөлүнде 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — Док. телефильмнер. 15.25 — Л. В. Бетховен. — Симфония № 5. 16.00 — «Билиг — куш-тур». Тележурнал. 16.45 — Концерт. 16.55 — «Буратиноның делгелгезе». 17.25 — ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. Н. Волковка турскаатканы делегей маргылдаалары (акробатика). 18.10 — И. Д. Папаниниң төрүттүнгеи хүнүнден бээр 90 чылынга. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.20 — П. И. Чайковскийниң «Иоланта» деп операзы. 21.00 — «Ye». 21.35— Моол Арат Республиканы чарлаанындан бээр 60 чылынга. 22.05 — Моол Арат Республиканың артистериниң концерти. 22.35 —Футбол тайылбыры. 23.05 — Док. фильм. 23.20— 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИПНИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. Эртем-нептереллиг фильм. 8.35. 9.35 — Төөгү. 8-ки класс. 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — Николай Тихоновтуң шулуктери. 10.40. 11.40 — Ботаника. 6-гы класс. Бактериялар. 11.00 — Эртем-нептереллиг фильм. 11.10 — Эртем болгаш аамдыырал. 12.00 — География. 5-ки класс. Даглар. 12.30 — Башкыга — музыка кичээли. 3-кү класс. 2-ги дамчыдылга. 13.30 — Эртем-нептереллиг фильм. 13.50 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы Коми АССР-ниң Помозинск көдээ школазының директору А. В. Хлышовтуң дугайында телеочерк. 14.15 — Марий АССР-де өренискилер бригадаларының дугайында дамчыдылга. 14.45 — Сээн ленинчи библиотекан. В. И. Ленин — «Демократтыг революцияга социал-демократтарның ийи тактикалары». 15.30—15.35—Телемедээлер.

• • •

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 — «Аныяк ажылчының клуву». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуқар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Уран чүүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи П. Массальский. 22.35 — «Пять цветов радуги». Уран-чечен фильм. (МАР). 23.45— 00.30 — Шанак спортунга делегей маргылдаазы. ГДР-ден дамчыдар.

Редакциниң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

НОЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30, **«Цена риска»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Айболит-66»** 9.00, 12.40, **«Баллада о доблестном рыцаре Айвенго»** 10.50, 14.40, **«Экипаж»** 16.30, **«Пришло время любить»** 19.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Блистающий мир»** 14.30, 16.20, 18.10, 19.50, **«Петер и летающий автобус»** 11.00, 12.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, **«Берег»** 11.20, 14.00, 16.40, 19.20 шактарда.

НОЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Цена риска»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Блистающий мир»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Умеющий молчать»** 14.30, 17.20, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» **«Таинственный остров»** 17.00, **«Не покидай меня, Амира»** 19.30 шактарда.

Улут бухгалтерии (кол бухгалтер эргелиг), кассирни, бус бээр болгаш суг изидер котелдарның машинистери, септелге слесарьларын, хеп азар черге, чунар-бажыңга ажылдаарларны, хеп базыкчыларын, № 5 чунар-бажыңга кассирлерни, ажылдакчыларны Кызыл хоорайның чунар-бажыңларының болгаш хеп чуур черлериниң комбинаты ажылче чалап турар.

Чыл дургузунда ажылдың түннелдерин өзугаар акша шаңналдарын ажылдакчыларга тыпсыр. Комбинаттың адрези: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың № 227, кадрлар киллизи.

Редакциниң адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторуң 2-24-63 редакторуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьының 2-25-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корреспондентларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чаңыг № 2087.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01127.

Бүү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 272 (12662) | 1984 чылдың ноябрь 27, вторник | 1925 чылда үнделеттингеен | Өртээ 3 коп.

СЭКП Тыва область комитединиң V пленуму

КОМСОМОЛГА ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР

СЭКП Тыва обкомунуң ийиги секретары эш П. И. КРАВЧЕНКОНУҢ илеткели

Бистиң партиивис, ооң Төп Комитеди аныяк салгакчыларны кижизидериниң айтырыгларын партиялыг, күрүнеин болгаш бүгү чоннуң эң чугула херээ кылдыр кезээде санап келген деп, илеткелчи демдеглээн. Ленинчи идеялдарга, партияга болгаш Төрээн чуртка бергеннең чоруктуң ёзузунга, күш-ажылга быжыг турушту болгаш канналган кылдыр, коммунистиг мөзү-шынар принциптеринге дүүштүр совет аныяктары кижизидери —СЭКП-ниң эң чугула сорулгазы-ыр. «Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыцай экижидер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролюн бедидер дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитединиң бо чылдың июльда хүлээп алганы аныяктарже партияның доктаамал кичээнгейиниң тодаргай бадыткалы болган. Ол доктаал программалыг документ болуп, комсомолга удуртулганың болгаш аныяктарны кижизидериниң тодаргай сорулгалары-биле, девирдери болгаш методтары-биле партия комитеттериниң чепсеглеп турар. Комсомол организацияларының секретарларының Бүгү-армия чөвүлел хуралынга, социалистиг чурттарның аныяктар организацияларының удуртукчулары-биле ужуражышкынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш К. У. Черненконуң чугаалары болгаш өске-даа чугаалары аныяк салгакчыларны кижизидер болгаш чаа шинчилел тургузуушкунуңга оларның идепкейлиг киржилгезиниң дугайында ёзулуг сагыш салышкын-биле сиңиккен.

Партияның XXVI съезди-ниң, СЭКП ТК-ның Пленумларының шиитпирлери, партия Төп Комитединиң айтышкындары болгаш практиктиг сүмелерин СЭКП-ниң область комитеди удуртулга болдурбушаан, комсомолга удуртулганың, республиканың аныяктары-биле ажылдан айтырыгларын кичээнгейиниң товуңге доктаамал тургузуп турар. Комсомолга партийжи удуртулганы экижидер дугайында айтырыгны СЭКП обкомунуң пленумунга дөрт чыл бурунгаар чугаалажып көрген. Комсомол ажылының болгаш аныяктар кижизидилгезиниң айтырыгларын партия обкомунуң бюрозунга болгаш секретариадынга чаптыс эвес удаа чугаалашкан. Хөй талалыг ол ажылга тодаргай система тургустунган.

Комсомолга удуртулганы партияның Кызыл хооркому болгаш райкомнары сайыңгайжытпышаан, аныяк салгакчыларны кижизидер талазы-биле тодаргай сорулгалыг ажылды чорудуп турар. Коммунистиг идейлиг чорукка болгаш идепкейлиг амыдыралчы турушка ооларны болгаш кыстарны кижизидер талазы-биле хөй партия комитеттери болгаш партия эге организациялары чогумчалыг түңнелдерин чедип ап турар. Бистиң аныяктарывыс чаагай ажыл-керектерин бүдүрүп, республиканың хөй-ниитти амыдыралынга идепкейлиг киржип турар.

Комсомолдуң область организациязы сөөлгү чылларда организас талазы-биле быжыккан, сан талазы-биле өскен, аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезинге боттуг дүржүлгазы чыыр болган. Бодунуң хүрээлениинге ол 35 мүн ооларны болгаш кыстарны каттыштырып турар. Оларның арызында 18 мүн ажылчынар, 1200 ажыг инженер-техниктиг ажылдакчылар, көдээ ажыл-агыйының 360 специалистери бар.

Күрүне планларын хуусаа бетинде күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-чиигин чиигедир дээш аныяктарның социалистиг чарыны республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудугларында, транспортунда, совхозтарында калбарган. «Ажыктың чоруктуң болгаш шынарның беш чылынга — аныяктарның сорук киржиккинге күш-ажылы болгаш чогаадылгазы!» деп патриоттуг шимчээшкин хөгжүп, калбарып турар. Хөй комсомолчулар уткуштур планнарны хүлээп алган, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы бедик атты эдилеп, шынар дээш комсомолчу походтуң киржиккилери болуп турар. Владимир Ильич Ленинниң адын комсомолга тыывысканындан бээр 60 чылының хүнүгте чедир 1650 комсомолчу беш чылдың дөрт чылдарының даалгаларын хуусаа бетинде күүседипкен.

Улус ажыл-агыйының улуг объектилериниң тудуунга комсомол организациялары шефтеп. Аъш-чем программазын боттандырарынга улуг улүүн киирин турар. Хөй-ниитниң политиктиг амыдыралынга аныяктар идепкейлиг киржип турар. Дараазында саннарның дугайында чугаалап көрейн деп, П. И. Кравченко демдеглээн: чер-чер Советтериниң бүгү депутаттарының 34 хуузу 30 хар чедир аныяк кижилер, 3440 ооллар болгаш кыстар профзаалдериниң сонгулдалыг организацияларының составында, 1260 комсомолчу улусчу контроль органнарында киирип турар.

Бистиң республикада ажыл-агый-болгаш культура турушуунуңдуң бүгү айтырыгларын шиитпирлээрин комсомолдуң болгаш аныяктарның киржилгези-биле түдүш холбаалыг.

Комсомолга удуртулга талазы-биле ажылды болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролюн амгы үеде боттуу-биле үнелеп көрбүшаан, ажылдың ол эң чугула участогунга партийжи удуртулга СЭКП Төп Комитединиң негелдеринге ам-даа чедир дүүшпейн турарын дорту-биле демдеглээр үжүрлүг бис. Бистиң республиканың экономиктиг, социал болгаш культура хөгжүлдезиниң сорулгаларын херек кырында боттандырарынга аныяктарны улам-на идепкейлиг киириштиреринің бар улуг аргалары өскүс ажыглаттынып турар.

Аныяктарны кижизидериниң кол угланышкыннарының дугайында чугаалаары чугула. Күш-ажылдың школазы аныяк салгакчыларны кижизидериниң эң чугула школазы болуп келгеи болгаш болуп-даа турар. Чүгле ажылчынар болгаш тараачыннар-биле кады медерелдиг болгаш сагыл-чүрүмнүг күш-ажылга ёзулуг коммунистер болуп болур деп. В. И. Ленин айытканы.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң кол айтырыгларын шиитпирлээриниге идепкейлиг киржириниге сонуургалды аныяктарга кижизидерин СЭКП ТК партия, совет, профсоюзлер болгаш комсомол органнарындан, ажыл-агый удуртукчуларындан негээн. «Ооллардың болгаш кыстарның күш-ажылының, амыдыралының болгаш дыштанылгазының дугайында чугаа болуп турда-даа, ниити күрүнеин, бүгү чоннуң ужуредузалыг айтырыглар тургустунуп келгенде-даа — бүгү айтырыгларны шиитпирлээрде, комсомол киришкен турарын күзеп турар бис» деп. К. У. Черненко чугаалаан.

Күш-ажылчы канналышкынны аныяктар бүдүрүлге коллективтеринге чедип ап турары билдингир болгай, мынаарга аныяк кижи бүрүзүнүң ооң дараазында амыдыралынга хөй чүүлдер бодунуң баштайгы коллективинге кандыг дадгымышкынны болгаш кижизидилгени ооң алганында дыка хамаржыр апаар. Бистиң республиканың үлетлүүрүнде болгаш тудуунда 10 мүн кижи, көдээ ажыл-агыйда үштүн бирээзин хөй кезиң —комсомол назылыг кижилер. Оларның хөй иҥнүүзү бедик сагыл-чүрүмнү болгаш организастыг чоруктуу көргүзүп, бүдүрүлгенин эки көргүзүглерин чедип ап, коллективтериниң хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржип турар. Совет Тываның 40 чылынга турааскаткан патриоттуг күш-ажылчы эллегинің үезинде республиканың аныяктарының күш-ажылы сорук киришкинин улам тодаргай илергейлеттинген. Амгы үеде 700 ажыг аныяк ажыл-ишчилер бо чылдың планларын хуусаа бетинде күүседип турар.

Партия комитеттери болгаш бүдүрүлгелериниң удуртукчулары аныяктарже доктаамал кичээнгейни угландырып турар күш-ажылчы коллективтерде аныяктар күш-ажылга бедик түңнелдерни чедип ап, коллективизмни, хүлээлгезин медерел билирин, күш-ажылга ынак чорукту илергейлеп турарын демдеглээр керек.

Күш-ажылчы чамдык коллективтерде аныяктар чогуур сагыш салышкынга болгаш кичээнгейге ам-даа чедир хаара туттунмаанын, билиглерин ажыглаарынга, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, мергежилин бедидериниге, эки дыштанырынга эргежок чугула байдалдарны чамдыкта тургуспайн турарын айтыр керек. А чамдык черлерде аныяктарны уттуп турар. Элээн хөй партия, профзаалдел болгаш комсомол организациялары, бүдүрүлгелериниң удуртукчулары аныяктарның күш-ажылчы дадгымышкынының болгаш кижизидилгезинин дугайында сагыш салышкынны илергейлевейн турар, ол чорук таарымча чок хөй уржуктулыг болур. Үүрмек сагыш салышкын дугайында эвес, а бодунуң салымнын, энергизын болгаш билиглерин аныяк кижи бүрүзү көргүзүп ыыдаар ыыдыг байдалдарны тургузар дугайында чогум-на чугаа болуп турар.

Күш-ажылды организастааны ниитизи-биле чавыс, сагылга-чүрүм кошкак, таарымчалыг байдалдар тургустунмаан болгаш удуртукчуларның талазындан сагыш салбас коллективтерде аныяктарга мораль талазы-биле улуг когаралды чедирип турар.

Ыңдыг байдал Кызылдың алгы заводунда бар. Аныяктарже, оларның херегледдериче болгаш негелдеериче чогуур кичээнгейниң чогу, оларның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга байдалдары тургуспаанны бүдүрүлгеде аныяк ажылчыннарның санының кызырымнга чедиргей, харын-даа комсомол организациязы таран дүшкен болуп турар.

Кызылдың хлеб заводунда кадрларның, ылангыя аныяктарның ажылдан үнер-кирер чоруу көвүдээн. Күш-ажылды багай организастаа, ажылчыннарга чурттатта-амыдырал байдалдарын тургуспаан түңнелинде аныяктар ол заводка ур ажылдавас, бүдүрүлгеде ажылчын күжү сөөлгү чылларда чедишпейн турар. Кызылдың болгаш Элегес-Аксының туйбу заводтарында. Шагаан-Арыгның райбүлетпүр комбинадында, Шүүрмактың ыыш пунктузунда, «Тыва көдээ тудуг»-да» болгаш «Тыва коммунизм-года» аныяк ажылчыннарже чогуур киҥээнгейни угландырбай турар.

Тудуг амгы үеде республиканда улус ажыл-агыйының чугула кол адыры болуп турар деп, илеткелчи демдеглээн. Ында шиитпирлеттинмээн хөй айтырыглар, бүдүрүлгенин өскүс чүүлдери бар, ылаңгыя ажылчын күжү чедишпейн турар. Ынчангаш капитал тудугда аныяктарже партия комитеттериниң болгаш партия организацияларының талазындан улуг киҥээнгейни угландырары негеттинмиз турар. Капитал тудугда ажылдан турарларның үштүн бир кезиң аныяктар. Тудугларга чыл бүрүде хөй аныяк ажылчынар кээп турар, ынчалзажок оларның иштиндеп хөй кижилер тудуглардан чоорп, дедир келбейн турар.

Чүге ыңдыг болуп турарыл дээрге, хөй тудуг черлеринде күш-ажылды багай организастаан, ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга, мергежилин болгаш ниити билиг деңнелин бедидериниге таарымчалыг байдалдарны тургуспаан. «Шигонпартяжстрой», «Тыва көдээ тудуг» трестериниң болгаш «Тыва совхоз тудуг» кеттирмишкинниң салбырларында организастыг дыштанырынга, спортка киржириниге байдалдар чок, аныяктарның 50 хире хуузу ортумак эртем чок болгаш өөренмейн турар.

Партия, комсомол, совет, профсоюзлел болгаш ажыл-агый органнары тудугларже улуг кичээнгейни салыр ужурлуг. Чүгле бүдүрүлге талазы-биле эвес, харын-даа тудугга аныяктарны быжыглаарынга эргежок чугула байдалдарны тургузары, олар тудугжуның чугула профессияларын ап, мергежилин бедидерин, күш-ажылчы эки амыдыралдыг чурттаарынга болгаш чогумчалыг дыштанырынга арганарлыг болурун хандырар керек.

Көдээ аныяктарның мурнунда улуг болгаш хөй талалыг сорулгалар турун турар. Техниканы ажыглап билир, эртемнии болгаш мурнаачы дүржүлгениң чедишкиннерин херек кырында ажыглап ыыдаар аныяктар келирин амгы үениң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези доктаамал маанап турар. Ынчаарга ооллар, кыстар көдээге артып каарынга чамдыкта хөөн чок болуп турар. Бо айтырыгны таарымчалыг кылдыр канчаар шиитпирлээрил? Көдээ аныяктарның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче партийжи кичээнгейни күштелдирери чугула ужурдузалыг болур. Ыңдыг кичээнгейни салыр турар черлерде ажылчын күжү четчип турар. Чижээ, Каа-Хем районунуң СЭКП-ниң XXV съездиэ атты совхозта социал айтырыларны чедишкиниг шиитпирлеп турар. Сөөлгү дөрт чылда эвес 65 квартираны, эки дериттингеен уруглар садын, спорт залдыг Культура бажынын, Амыдырал хандырылга бажынын болгаш социал-культура ужур-дузалыг өске-даа объектилерни туткан. Мал кажааларын таартып кылган болгаш механизастаан. Бо бүгүнүң түңнелинде ында аныяк өг-бүлелериниң саны сөөлгү чылдарда өскен. Ыңдыг байдалдыг таарымчалыг чүүлдер Жданов аттыг, «Чыраа-Бажы», «Тинлелге», «О. Шынаа», «Чаа орук» болгаш өске-даа чамдык совхозтарда бар.

Ынчалзажок ынаыг байдалдар чамдык черлерде тургустунмаан. Көдээ ажыл-агыйының кол алырын — мал ажылын аныяк кадрлар-биле быжыглаарының сорулгазы ооҥум шиитпирлеттинип турарын. «Мал ажылы — комсомолдуң шалыпчы хереэ!» деп патриоттуг шимчээшкин кошкак хөгжүп турар. Беш чылдың эгезинден бээр комсомолчу путёвкалар-биле мал ажылынче 750 ооллардың болгаш кыстарны чоруткан деп саннар ВЛКСМ обкомунда бар, ынчалзажок ол аныяктарның иштиндеп мал ажылынга чеже кижи артып калган ажыдаан турары билдинмес. Чамдык районнарда мал фермаларында комсомолчуларның саны сөөлгү чылдарда кызырылган. Хөй ажылында кадрлар айтырыы мурнуку хевээр чидиг айтырыг болуп турар, ында аныяктарның саны хөй эвес.

Ол айтырыгларны партия болгаш комсомол организациялары эвээш саныг, бир дем чок хемчеглер чорудары-биле, чамдык таварылгаларда социал сорулгалардан хоорук ниити кыйгырыглар-биле шиитпирлеп турар. Кадрларның мергежилин бедидериниче партия, профзаалдел болгаш комсомол организацияларының киҥээнгейн кошкаан, көдээ аныяктарның техниктиг белгелелиниң көрүлдезин уттундурган. Транспортта, хандырылганың болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адыларында ажылдап турар аныяктар-биле ажылда шиитпирлеттинмээн айтырыглар хөй боон турар.

Күш-ажылчы коллективтерде аныяктар-биле ажылдың дээштиг хевирлерни тывар ужурлуг бис. Бо хереке утка-шынардан даштыкы хевир бо-ла көвүдей бээр чорук харааданчыг. Аныяктарның күш-ажылчы кижизидилгезинге улуг рольдуг күш-ажылды организастаарының бригада хевирин чижекке ап көрээлиннер. Республикада комсомолчу-аныяктарның 338 бригадазы бар. Ол дыка эвээш-тир. 30 хар чедир назылыг болгаш ажылдан турар аныяктарның чүүле 15 хуузу ол коллективтерде каттышкан. Ынчалза-даа херектиң ужуру чүгле ыда эвес боон турар.

Дыка хөй коллективтерни ёзу барымдаалап тургускан, боттарының «комсомолчу-аныяктарының» дээн адын шыныктырбайн турар, оларның кежигүнүнүң ажыл шагы үзүп, үрей кылышкынарны болдуруп, ниитиниң корум-чүрүмүн үреп, хөй-ниитниң ажылынга киришпес, мергежилин болгаш политиктиг билиин бедитпейн турар. Ынды чорук «Тыва тудуг» трестиң 48-ки ТЭ-зинде, «Бай-Тал», «Тоора-Хем» совхозтарда болгаш өске-даа черлерде комсомолчу-аныяктар бригадаларында бар боон турар. Бо бүгү болза партия болгаш комсомол комитеттериниң талазында бо айтырыгларны ёзу барымдаалап көрүп турарының түүлелидир. Комсомолчу-аныяктар коллективин тургузуп каары дээрге ол херектиң чүгле мөзү-дир. Оларже чүгле комсомолдуң эвес, харын база партийжи кичээнгей үргүлчү угланган, ынаа хөй талалыг кижизидилге ажылы чоруттунган турар ужурлуг. Коллективте ажылдап турар аныяк кижи бүрүзү партийжи кичээнгей-биле хүрээлеткен турар ужурлуг.

Партияның болгаш улустуң шиитпирлеп турар сорулгаларының амгы үе-чадада хемчээлиниң өскенин болгаш нарыыдаанын ылгаалы чугаалаан. Ийи аргы ниитилел-политиктиг системаларның политика болгаш идеология талазы-биле чидиг месилдежиишкини боон турар. Империализмниң буруузу-биле делегейде дайын аймалы улгадып турар. Бо бүгү аныяктар-биле ажылга чаа-чаа айтырыгларны тургузун турар. Аныяктарның идей-политиктиг кижизидилгезин улам сайзырангайжыдарының айтырыглары ынаа ужур-дузалыг боон турар.

СЭКП ТК-ның комсомолга партийжи удуртулга дугайында доктаалында марксизчи-ленинчи мировоззрениени, амгы талазы-биле медерелдиг чорукту, буржуаз идеология-биле эптеш чок ёзуга аныяк кижилерни кижизидериниң эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырган. Бистер аныяктарны боттуг амыдыралдың болуушкуннарын амгы талазы-биле туруштан анализтээриниге, билиглерни херек кырында мергежилдиг ажыглаарынга өөредир ужурлуг бис.

Бистиң аныяктарывыстың идейлиг бышкан чоруу бедик деңнелде турар. Оларның Төрээн чуртка ынакшылы, патриотчузу, интернационалчызы бистиң амыдыралывыстың социалистиг будужунуң болуу-биле хевирлеттинип турар. Ынчалза-даа салдынган сорулгаже угланган политиктиг кижизидилге чок болур болза, чамдык багай факторларның салдары-биле аныяктарга биске таарымчалыг эвес үзел-бодалдар болгаш бүзүрелдер турун кээп болур.

Политиктиг кижизидилгениң сорулгаларын шиитпирлээриниге кол рольду политиктиг өөредилгениң системазының эвээри билдингир. Амгы үеде республикада комсомол политчырыдышкынының бүгү хевирлеринде 8 мүн ажыг аныяк кижилер хаара туттунган. 20 мүн хире аныяк ооллар болгаш кыстар партия чырыдышкынының системазында, коммунистиг күш-ажылдың школдарында болгаш политөөредилгениң массалыг хевирлеринде өөренип турар. Чамдык партия болгаш комсомол комитеттери комсомолчулардың болгаш аныяктарның политиктиг өөредилгезин эки деңнелге тургузуп ыыдаан. Кызыл улестүр садының, «Россия» «Торгалыг» «Мөгенлинге өөредип, бодунуң байлак арга-дүржулгазын оларга дамчыдып бээрниче чугула сагыш салып турар. Кызыл хептер даараар цехте баа бир дагдыныкчы Вера Кенденовна Хүртүй-оол аныяктарны ажылынга дузалажып, макталды ап келген. Ында Люда Аракчаа, Мөдге Айлан, Саая Долаана, Александра Аңгыр-оол чоннуң берген чагыгларын бедик ынарлыг даараан, макталды ап, продукцияны шынарлыг кылырының чаржының мурнуу өдүүнде болуп турар.

ЧУРУКТА: Бай-Тайга районунуң Төөлиде даараныла негинде бүдүрүлгенин хоочуннары, аныяктарның дагдыныкчылары Шагдыр Серин, Вера Хүртүй-оол (мурнунда).

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЗЫНЫҢ МУРНУУ ЧАРЫЫНДА

1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш 1984 чылда планның күүселдезиниң чорун турарын. 1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин болгаш 1983 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында отчётту ССРЭ-ниң Дээди Советиниң он бирги чыжыныың ийиги сессиязынга чугаалажып көргеи.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киргеин чогуур документилерни болгаш материалдарны баш бурунгаар чугаалажып көрүүнче ССРЭ-ниң Дээди Советиниң палаталарының план-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссиялары октябрьда эгелеп киргеи турган. Белеткээр он чеди комиссиялар тургустунган. Оларның ажылынга депутаттар-биле кады улус ажыл-агыйының ямзы-буру адырларының удуртукчулары болгаш специалистери, эртемденнер, хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери киришкен.

Белеткээр комиссиялардың хуралдарынга ССРЭ-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң илеткелдерин дыыжаан.

Партияның XXVI съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң даразындагы Пленумларының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң айтышкынларын, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң докладының депутаттар удуртулга болдурбушаан, ол айтырыларны сонгуулдалыг өөр-биле тодаргай чугаалажып көргеи. Бо чылдың план күүселдезиниң чорун турарын болгаш 1983 чылда бюджеттиң күүселдезин ханызы-биле анализтээн, чедир ажыглаттынмаан курлавырларны болгаш аргаларны тып тодаргайлаан, келир чылда планны болгаш бюджеттиң бүгү адырларының дүүшкек чорунун эскиндер талазы-биле хемчеглерни саналдаан.

План-бюджет комиссияларының хуралы ССРЭ-ниң Дээди Советиниң доктаамал өске-даа комиссияларының төлөөлекчилериниң киржилгези-биле ноябрь 23-те Кремльде болган. 1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш 1984 чылда планның күүселдезиниң чорун турарын баш бурунгаар чугаалажып көргениниң түңнелдериниң дугайында планның кол көргүзүглериниң талазы-биле белеткээр комиссияның даргазы депутат С. И. Манякин дыыжаан.

1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин болгаш 1983 чылда бюджет күүселдезиниң дугайында отчётту баш бурунгаар чугаалажып көргениниң түңнелдериниң дугайында бюджеттиң кол көргүзүглериниң талазы-биле белеткээр комиссияның даргазы депутат Ф. К. Князев дыыжаткан.

План болгаш бюджет талазы-биле түңнелдериниң төлевилелдерин, план-бюджет болгаш адырлар аайы-биле комиссиларының эдеринчи белеткелериниң төлевилелдерин эдлеттиг хуралдың киржиккилери чуулдуг деп саналаан болгаш оларны Дээди Советтиң Эвилел Советиниң болгаш Националдар Советиниң доктаамал комиссияларына бүрүн чугаалажып көөр кылдыр дамчыдып бээрин шиитпирээн. Доктаамал комиссиялардың хуралдары ноябрь 24-те болган.

* * *

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Эвилел Советиниң болгаш Националдар Советиниң бойдусту камгалаар болгаш бойдус курлавырларын чеп ажыглаар талазы-биле комиссияларының каттышкан хуралы ол хүн болган. «Долгандыр турар бойдусту камгалаар дугайында хоойлуну боттандырар талазы-биле улус депутаттарының Карел АССР-де Советтериниң ажылының дугайында айтырыны баа көргеи.

Бо талазы-биле чамдык ажыллдарны республиканың улус депутаттарының Советтери кылып турар деэрин Карел АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. А. Конетовтуң илеткелиге-даа, депутаттарның каттышкан белеткел комиссиясының удуртукчу Е. Ф. Куракинниң эдеринчи илеткелиге-даа, депутаттарның саналдарынга-даа демдеглээн. Чүгле эрткен чылын безин хирлеткен сугларны суг шыгжамырынче тестер ворук 1980 чылдаавышкан 14 хуу кызырылган. Үреленген черлерни ханартыр талазы-биле планнар даалгалар ажыр күүсеттинип турар. Саалгу беш чылда арга-арыг деваскээрн улгаткан.

Оон-биле чергелештир республиканың совет болгаш ажыл-агый органнарында шыңгыы четтестер бар дээрин санал бергеннер демдеглээннер. Арга-ныштыг чөп ажыглаар, оларны камгалаар, продуктузун көвүдедир талазы-биле доктаамал кичээнгейни чер бүрүде салбайн турар. ССРЭ-ниң «Агзар камгалалының дугайында» Хоойлузунуң, чер хоойлузунуң болгаш даргыт ымытаннарны камгалаар болгаш ажыглаар талазы-биле өске-даа хоойлужуткан дүрүмнериниң нетелдерин ханыткан ыыш, целлюлоза-саазын болгаш ыыш болбаазырааныр улетпүрүнүң, балык ажылагыйының, өскүт металлургияның, трактор болгаш көдээ ажыл-агыйының машина тудуушкунуңуң, өскүт металлургия министерстволарының, болгаш өске-даа ведомстволарының бүдүрүлгелериниң ниити-биле шугумдуулуун.

Илереттингеен четтестерни чайладырынче, бар курлавырларны болгаш аргаларны улам долу ажыглаарынче уланган сумелерни хүлээп алган.

Өскүт металлургия бүдүрүлгелериниң бойдус камгалаар талазы-биле хоойлуунуң негелдерин күүседир дугайында айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1983 чылдың август 12-де үндүргеи доктаалын болгаш комиссияның 1983 чылдың июль 27-де үндүргеи шиитпирин күүседир талазы-биле министерстволарының, күрүне комитеттериниң болгаш ведомстволарының хүлээп алган хемчеглериниң дугайында айтырыгны баа чугаалажып көргеи. Ол айтырыг талазы-биле депутаттарның каттышкан белеткел комиссиязының удуртукчузу А. С. Куленов дыыжаткан.

* * *

Комиссиялардың ажылынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазының бирги орадаакчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазының орадаакчызы Т. Х. Кошоев, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Националдар Советиниң даргазы А. Э. Воос, министерстволарның болгаш ведомстволарының удуртукчулары, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң төлөөлекчилери киришкен.

(СЭТА).

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

Австрия Республиканың федералдыг канцлери Ф. Зиновац Совет чазактың чалаанын ёзугаар ноябрь 26-да Москвада албанның аян-хоруун кылып келгеи.

Аэродромга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орадаакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, албанның өске-даа кижилери утказа.

* * *

Минск аэродромга Ф. Зиновацты Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Бровиков, албанның өске-даа кижилери удаан.

Белорус ССР-ге ооң аян-хоруунуң үезинде ону удеп хоорааан ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орадаакчызы И. В. Архипов, албанның өске-даа кижилери аалчы-биле кады Москвада чедип келгеи.

(СЭТА).

РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының улус төлөөлериниң сонгулдаларының түңнелдериниң дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң ДЫННАДЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1984 чылдың сентябрь 6-да үндүргеи «РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының улус төлөөлериниң эвелгеліг сонгулдаларын эрттирер дугайында» Чарлыңга дүүштүр РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының улус төлөөлериниң сонгулдалары Тыва АССР-ниң деваскээриниге 1984 чылдың октябрь 1-ден ноябрь 20-те чедир болган.

Ниитизи-биле Тыва АССР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарынга 1820 улус төлөөлөр сонгуткан. Улус төлөөлериниң ажылчыннар 796 кижи азы 43,7 хуузу, өр улус 774, азы 42,5 хуузу, хереэжешмер 1046, азы 57,5 хуузу, СЭКП кежигүнүнери болгаш кандидатар 773, азы 42,5 хуузу, партия кежигүнү эвестер 1047, азы 57,5 хуузу, 30 хар чедир назылыг аныяктар 371, азы 20,4 хуузу, ВЛКСМ кежигүнери 197, азы 10,8 хуузу. Улус төлөөлериниң составының 57,7 хуузу чадыгыган.

Улус төлөөлериниң сонгулдалары организастыг байдалга, «РСФСР-ниң суд тургузуумун дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузунга болгаш «РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының сонгулдаларының дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузунга дүүштүр эрткен.

(Уланчызы 2-ги арында).

СЭКП Тыва область комитединиң V пленуму

КОМСОМОЛГА ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР

(Эгези 1-ги арымда).

Бүрен», «Совет Тыва» совхозтарда, «Кызыл тараачын» совхозтуң төп суурында, «Тыва кобальт» комбинатта, Бай-Тайга районда комсомол организацияларында политкичеңнелер солуп, чедиңгир болгаш эки түнелдерлиг эртип турар. Эң кол чүүл болза ол черлерде ук ажылды кылып билир болгаш аная-биле, эки пропагандистерни шилип алганында боор турардыр.

Ынчалза-даа ниитизи-биле «таарымчалыг» статистика ол ажылды эки деп үнелеп көөр бармышаны бербейн турары хараадаңчыг. Комсомолдуң чамдык политшколалары ажылдаваан, чүгле саазы кырында саваттынып турар. Ындыг байдал Тываның автобудурүргезинде, Кызылдың вассажир АТБ-зинде, «Тес-Хем», «Ак-Чыраа», «Ленинчи өрүк», «Енисей» совхозтарда, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелеңде, Ак-Довурак хоорайда комсомол организацияларында тургустунган. Дыка хөй школаларда кичээлдер шидаваан, таварылга боор, эвээш комсомолчулар болгаш аныяктар олуржуп турда эртип турар. Чамдык школаларда кичээлдер солун эвес, уткашынар чок, аная-ла номчулга дешираат эртин, иштики болгаш делегей амыдыралының үнезин айтыылары-биле холбаа чок боор турар, оон ужурундан аныяктарны эвээш сонсуургадын турар.

Партияның Кызыл хооркому, райкомнары, чер-черде партия организациялары комсомолуң политөөредилгезиниң байдалын доп-дораан, хамыы-биле тодарадын көөр, деректиг үнезинин-биле эдер ужурлуг. Пропагандист кадрларны шилип алырыыче оны кичээнгей утландырар херек.

Аныяктарның экономикти өөредилгезиниң айтыыларын хүн бүрү сагыш салыры негеп турар. Оларны мөзүн-ла комплекстиг кылдыр шиитирлээр, кижизиничи ажылдың чарылбас кезээ кылдыр көөр херек. Бо талазы-биле партия, профэвилел, комсомол организацияларының, бистиң экономистеривистиң күүнү каттыштырар херек.

Аныяктар ортузунга лекция пропагандазы болгаш политиктиг аас агитациязын тургузарын дыка эжиждери негеттиниң турар. Аныяктарның хөй-хөй коллективтеринде партияның болгаш чазактың эң чугула шиитпирлериниң, иштиң болгаш делегей амыдыралының болуушкуннарының талазы-биле доктаамал информация кылырын амыдыраа чедир чедип албаан. ВЛКСМ райкомнарының чанында тургускан лекторлар бөлүктери система чок ажылдан, чогуур инициативазы чок боон, чамдык черлерде шуут ажылдаваан-даа турар. Партия комитеттериниң талазындан оларның ажылын чогууру-биле контрольдаваның турарын иletкелчи аймтаан. Партияның чамдык ажылдакчылары аныяктар-биле ховар ужуражыр, аныяктар мурнунга чүве чугаалаваан турарлар.

Партия комитеттери, эге организациялар аныяктар-биле кижизиделге ажылын калбак фронт-биле чорудар, аныяк кижини кижизидери-биле колбашкан бүтү адырларын хаара тудар ужурлуг. Удуртукчу ажылдакчылар, партийжи актив аныяктарның ажылдап, өөренип болгаш дыштанып турар черлериңе үргүлчү баарын, сонуургаан бүтү айтыыларының талазы-биле оларның-биле ажык, ижик-кара чок чугаалажырын боттарынга дурум болдурар ужурлуг. Бо талазы-биле бистиң туружувус чаңгыс аай болгаш бижиг болуп ужурлуг — чогум бистер, коммунистер, бистиң аныяктарывыстың канчаар өзүп, кижизиттиниң, кандыг-кандыг идеялыг бүтүрелдиг, кадыг билиглерби-биле чеңсеглериниң турарын хамылаар ужурлуг бис.

Партияның болгаш комсомол организацияларының идейкижизидилгези ажылының эң чугула сорулгазы аныяктар-гузарыныче тодаргай кирери чугула. Массалыг болгаш бедик утка-шынарлыг культура хемчеглерни доктаамал чорудар, культура болгаш өөредилге черлериниң ажылчын коллективтер-биле шефтээшкиннерин хөгжүдер, чогаадыкчы ажылды пропагандалаарын күштелдирер. Аныяктарның хандыкшылдыг түүлдерин, моданы өөренип көөр болгаш билир, аная социалистиг уткашынарны кирер, оолдар болгаш кыстарны музыкага, литературага, уран түүлге ынак чорукка чаңчыктырар, ажылчаның барының талакы үлегерлерин мугулайы-биле өттүнер чоруктун хоралыын бүзүрелдин-биле көргүзер.

Аныяктарны кижизидиринге улуг дузаны бистин чогаалчыларывыстан, композиторларывыстан, чурукчуларывыстан маңаа турар бис. Олар аныяктар дугайында, оларның ажыл-хөрээнин дугайында солун чогаалдарны хөөн-биле тургузар ужурлуг. Бистиң чогаалчыларывыс — интеллигенциявыс, аныяктар аудиторияларына, күш-ажылчы коллективтерге, школаларга, өөредилге черлерине, аныяктар общежитиелерине үргүлүү баар ужурлуг.

Аныяктарны күш-культура кижизидилгезинин байдалын үнезинин-биле эжиждери негеттиниң турар. Чиик атлетика, хол бөмбүү, футбол, аар атлетика, коньки спорту ышкаш спорттун өске-даа массалыг хевирлери кошкак хөгжүп турар. Районнарның спорт комитеттери болгаш спорт школдарын багай ажылдан келгеннер. Хөй районнар спорттун чамдык хевирлериниң талазы-биле республика маргылдааларына кирипейн турар. Аная хамыктыг мурнунда Тожу, Кызыл, Бии-Хем, Бай-Тайга районнар хамаарыжыр. ГТО-нун хөрек демдектиглерин белеткээр ажыл эжиждейн турар. ГТО-нун комиссиялары ёзу барымдаалап тургустунган болгаш оларның хөй кезии ажылдаваан турар. Спорт школаларының ажылынын дээштин куду. Амгы үеде бар спорт базаларын ыракта четче ажыглаваан келген. Ылангыя көдээ черлерде күш-культура болгаш спорт ажылынын байдалы улуг сагыксыралды болдуруп турар. Оны хамыктын мурнунда Бии-Хем, Кызыл, Тес-Хем, Таңды районнарга хамаарыштырып болур, ында аныяктарның чүгле 15—20 хуузу күш-культурада доктаамал хаара туттунган.

Республиканың Министрлер Чөвүлели, партияның Кызыл хооркому болгаш райкомнары, бүдүрүлгелерин, организацияларының болгаш совхозтарның удуртукчулары ол ажылдың байдалын шиитпирлиг эжиждер, бүдүрүлгелерге болгаш совхозтарга, школалар чанынга, бажынар деңискээрлерине, ажылчынар болгаш студентилер общежитиелериниң спорт тудугларын болгаш шелдерин идепкейлин-биле тудар, аная үндүрген капитал салыышкынарын долу ажыглаары чугула.

СЭКП-нин область комитеди общежитиелерде кижизидилге ажылынче кичээнгейни чангыс эвес удаа угландырган. Ол таварылга эвес. Бо хүннерде республиканың общежитиелеринде 7 муң хире сургуулдар болгаш ажылчын аныяктар чурттаа турар. Хөй оолдар болгаш кыстарның аныяктарны аная-ла өгелеп турар. Олар аная тускайлаан аныяктарга четче ажыглаваан келген. Ылангыя көдээ черлерде күш-культура болгаш спорт ажылының байдалы улуг сагыксыралды болдуруп турар. Оны хамыктың

СЭКП Тыва область комитединиң V пленуму

КОМСОМОЛГА ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР

(Төмүрү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

бүгү талазы-биле сайгарып көөр, аныяктарны коммунистиг кижизидилгезин улам экижидериниче утланган хемчегларни тодарадыр ужурлуг. Чаа айтырыгларны чаа ёзу-биле шиитпирлээр херек. Партийжи удуртукчулар, бүгү коммунистер аныяктар ортузунда болуп турар бүгү чүүлдерже ханылап кирер, оолдар болгаш кыстарын негелделеринге база хереглелдеринге ханы сонуургалыг болур, оларны боттарының үлегер-чижээнге өөредир ужурлуг. Аныяктар организациязының ажылынга партийжи удуртулганың чүгле ыдыг угланыышкының ленинчи стиль деп санап болур. Езулуг-ла ыдыг үлегер-чижекти биске партия Төп Комитеди көргүзүп турар.

Бистиң партиивис, бүгү чурт СЭКП-ниң XXVII съездизиниге идепкейлиг белеткелдің үе-чадазынче кирген. Совет чон, буруңгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен Ада-чурттың Улуг дайынынга Тиилелгенің 40 чылын байырлыы-биле демдеглеп эрттирериңге белеткенип турар. Партия организацияларының, комсомол комитеттериниң бүгү күжүн бо чылын болгаш бүгү он бирги беш чылдың күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин албан күүседирин чедип алырынче, ажылчы чонну, оон иштинде бистиң аныяктарывысты республиканың ажыл-агыйында болгаш культура тургутуушкунунда бирги чергениң сорулгаларын күүседириниче мобилизастаар херек.

СЭКП обкому республиканың партия, совет, комсомол болгаш профсөвялел организациялары СЭКП ТК-ның доктаалдарын, К. У. Черненконуң комсомолга партийжи удуртулганы экижидериниң дугайында айтышкынарын болгаш сүмелерин күүсетпишаан, комсомол ажылының деңнелин бедидерин, аныяк оолдар болгаш кыстарының күш-ажылчы, идея-политиктиг болгаш мөзүм-шынар кижизидилгезин экижидерин, СЭКП-ниң XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлериниң күүселдеэинге оларның идепкейлиг киржилгезин чедип алыр дээрзиниге бүзүрелин илергейлеп турар деп. П. И. Кравченко илеткелин дооскан.

* * *

Илеткел сөөлүнде саналдар эгелээн. СЭКП Кызыл хооркомунуң ийги секретары **А. И. Григорьев** бодунуң саналынга мынча дээн:

— Хоорайның коммунистери болгаш комсомолчулары СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш К. У. Черненконуң комсомол организацияларының секретарьларының Бүгүармия чавулел хуралынга чугаазын болгаш СЭКП ТК-ның «Комсомол ажылынга партийжи удуртулганы улам ынай экижидериниң болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге оларның ролүнүң дугайында» доктаалын улуг сонуургал болгаш үүлдүгзүүшүкүн-биле хүлээп алган. Хоорайның оолдар, кыстары боттарының энергиязын СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнаг даалгаларын, боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин күүседириниң хереэнге харам чокка берип турарлар. Оларга Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары Р. Григоровичниң, В. Борбак-оолдуң, М. Сафронованың, А. Ворониниң тудугжу бригадалары, Кызылдың даараныга, күш фабрикалары болгаш өске-даа бүдүрүлге черлери хамааржыр.

Илеткелчиниң комсомол ажылдакчызынга, комсомолдуң бүгү ажыл-херээнге коллективтериниң удуртукчуларының, ыда партия организацияларының доктаамал деткимчези чокка, комсомолдуң хөй талалыг ажылын экижидери берге дээнин бүрүңү-биле деткимр-дир мен. Бистиң чамдык удуртукчуларывыста комсомол ажылы биске хамаарышпас дээр хөөн бар. Ындыг хөөн-биле олар боттарыда дыка хөйү чидирип турарлар. Күш-ажылдың сагылга-чуруму-даа, кадр айтырыгда оон хамааржыр. Черле ынчан бистиң даарта хүвүүс комсомолчулар ортузунга ажылдан хамааржыр. Эн ылаңгыя ол ажылды партия эге организациялары холга алыр, оларга бүгү талазы-биле дузалаар, комсомол ажылын сайгарып көөр, комсомол удуртукчуларында ажылды негеевлээан оларга сагыш човангыр болур, хүн бүрүнүң дузазын чедирер херек. Чүгле ыдыг таварылгада комсомол ажылын бурунгаар шимчедип болур бис.

Индирде — «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң партком секретары **С. К. Күжүгет:**

— Бистиң Коммунистиг партиивистиң Төп Комитеди аныяктар кижизидилгезинче, оларның идейлиг даалгышкынынче, черле ынчаш, оларның келир үезинче могаг чок сагыш салып, турар. Ак-Довурак хоорайны чүгле аныяк хоорай эвес, аныяктар хоорайы деп дорт чугаалап болур. Улуг Ленининиң адын эдилээн комбинатта бистиң чүртүвүстүң янзы-бүрү нацияларының төлөөлери бир демниг ажылдап, чугула ажыл-херекти бүдүрүп турар. Эн ылаңгыя оларның ол эки херектери Совет Тыванын 40 чыл оюн демдеглээрниге белеткел ажылдары чоруп турар үеле тодаргай көзүлген. Комбинатта 15 комсомолчу-аныяктар бригадазы бар, олар шупту чедиишкиниг ажылдап турараар.

Ынчалза-даа партком комсомолга удуртулганы ам-даа кошкак чорудуп турар деп миннип чугаалаар апаар. Бисте күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, хөй-ниитивин корум-чурумунуң үрээшкиниери болгулай бээр. Хоорайның профессионал-техниктиг училищезинин сургуулларының ортузунга чүрүм үрээшкиниериниң фактылары тургулаан. Аныяктар ортузунда культурамассалыг ажылдар ам-даа кошкак чоруп турар. Мөзүшынар кижизидилгезинде чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар эвээш эвес. Бис чүгле комсомолга партийжи удуртулганы экижидип, оларның ажылынга хүн бүрү деткимчени көргүзүп, аныяктар ортузунче кирип, оларның ажылдаар, чүрттаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турган, эки түнелди чедип ап болур бис. Аныяктар кижизидилгезинче бар арга, дуржулгавысты угландырар бис.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары **С. С. Куулар** санаал берген:

— Районда комсомолдуң 33 эге организациязында 1500 ажыг аныяк оолдар, кыстар хаара туттунган. Оларның 55 хүүзү матеомалдыг кежик бүдүрүлгезиниде ажылдап турар. Мал ажылында хөй аныяктар бар, 7 комсомолчу-аныяктар бригадазы ажылдап турар. Аныяктар бисте улут күш. Районуң күш-ажылчы намдарында оларның патриотчу ажыл-херектери киир бижиттинген. Мал чемнинг белеткелинге дыка хөй аныяктар шылгарааннар. Ам мал ыыштаглаашкынынче күштү мөөнеп турар бис. Ол чугула айтырыгны партия, комсомол хуралдарында чугаалажып көрген. Дыка хөй аныяктар сакманчылап ажылдаар күзелин илереткеннер. Комсомол райкому ол ажылды эки чорудуп турар.

Партия эге организацияларының хуралдарында аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинин, анаа партийжи удуртулганың дугайында база чугааны кылган бис. Моон сонгаар-даа СЭКП ТК-ның үк доктаалының болгаш бо пленумның негеелделеринге дүүштүр улут ажылды кылып чорудары бистен негеттинип турардыр. Аныяктар ортузунга ажылда, оларның идей-политиктиг, мөзүм-шынар, патриотчу, интернационалчы кижизидилгезинде кылып чорудар ажылдар хөй. Чижээ, шиитпирлеттинмээн айтыглар эвээш эвес. Чамдыкта ол чугула ажыл үүрмек харагалзал азы төнчу чок сургаашкыннар-биле солуттунуп турар. Школачыларның бот-башкарылгазы чүгле саазын кырында артып турар таварылгалар база бар, оларның боттарының ушкарып-башкарып болур дыка хөй үүлдерин башкылар боттары бо-ла кылгылай бээр. Өөреникчилер аразында кемхерек үүлгедир чоруктар Кызыл хоорайда, Каа-Хем, Бай-Тайга болгаш өске-даа районнарда хөй бооп артпышаан. Өөреникчилерниң чүрттап турар черлериниң аайы-биле ажылды күштелдирери чугула. СЭКП ТК-ның доктаалы, чүрттүң школа реформазы школачыларның мурнуунда оларның күш-ажыл кижизидилгезиниң, бүдүрүлге өөредилгезиниң талазы-биле дыка хөй чаа сорулгаларны салган. Оларны боттандырар талазы-биле эвээш эвес ажыл бистен негеттинип турар.

Республиканың школаларында 84 партия организациялары бар, ынчалза-даа ында коммунистериң чүгле чартык кезии башкылар бооп турар.

— Партияның айтышкынарын удуртулга болдуруп, СЭКП Тожу райкому комсомолчулар-биле ажылды доктаамал чорудуп келген — деп, партияның Тожу райкомунуң бирги секретары **С. Ы. Монгуш** чугаалаан. Районнуң партия организациязының удуртулгазы-биле комсомолчулар эвээш эвес эки ажыл-херектерни кылып чоруткан. Көк-Чар, Хуа-Чар сүт-бараан фермаларының, Ырбаниың ыяш ажыл-агый черинин ыяш ону комсомолдуң Кызыл хооркомунуң четпес ажылы-биле таймылдыраан болур. Бир эвес комсомол ажылынче деңшиттирери-биле ажылды хоорком бедик деңнелге чорудуп, оларның өөредилгезин эки организастаан болза, мындыг таварылгалар эвээш болур ийик. Хоорком ажылдакчылары — тудугжу коллективтериниң ховар аалчылары, тудугжу аныяктарга чедип кээп, оларның амыдырал-чүртталгазы-биле таныжып турар комсомол ажылдакчызын мыдаараа-ла көрүп болур. Ниитизиниг-биле комсомол ажылын экижидерин үе чидин-биле негеп келген.

— Партия комсомолчулар-биле ажылды экижидерин доктаамал негеп келген, ол айтыг сөөлгү үеде улам чидиг болган, оон дугайын партияның сөөлгү документилери көскүзү-биле хереченлеп турар — деп, Тыва АССР-ниң чыдыышкын министри **Н. С. Конгар** демдеглээн. — Республиканың школаларында комсомол организациялары башкылар коллективтериниң идеелдиг дузалакчылары, школа амыдыралының дыка хөй айтыглары оларның киржилгези чокка шиитпирлеттинмейн турар. Өөреникчи комсомолчулардан ангыда школаларда 1316 комсомолчу башкылар, улуг пионер вожатыйлары база ажылдап турар. Школаларның партия организациялары дагдыышкын ажылын, аныяк башкыларны шефке алырын доктаамал чорудуп келген Ындыг-даа болза бо ажылда четпес үүлдер, чедир шиитпирлеттинмээн айтыглар эвээш эвес. Чамдыкта ол чугула ажыл үүрмек харагалзал азы төнчу чок сургаашкыннар-биле солуттунуп турар. Школачыларның бот-башкарылгазы чүгле саазын кырында артып турар таварылгалар база бар, оларның боттарының ушкарып-башкарып болур дыка хөй үүлдерин башкылар боттары бо-ла кылгылай бээр. Өөреникчилер аразында кемхерек үүлгедир чоруктар Кызыл хоорайда, Каа-Хем, Бай-Тайга болгаш өске-даа районнарда хөй бооп артпышаан. Өөреникчилерниң чүрттап турар черлериниң аайы-биле ажылды күштелдирери чугула. СЭКП ТК-ның доктаалы, чүрттүң школа реформазы школачыларның мурнуунда оларның күш-ажыл кижизидилгезиниң, бүдүрүлге өөредилгезиниң талазы-биле дыка хөй чаа сорулгаларны салган. Оларны боттандырар талазы-биле эвээш эвес ажыл бистен негеттинип турар.

Республиканың школаларында 84 партия организациялары бар, ынчалза-даа ында коммунистериң чүгле чартык кезии башкылар бооп турар.

— Партияның айтышкынарын удуртулга болдуруп, СЭКП Тожу райкому комсомолчулар-биле ажылды доктаамал чорудуп келген — деп, партияның Тожу райкомунуң бирги секретары **С. Ы. Монгуш** чугаалаан. Районнуң партия организациязының удуртулгазы-биле комсомолчулар эвээш эвес эки ажыл-херектерни кылып чоруткан. Көк-Чар, Хуа-Чар сүт-бараан фермаларының, Ырбаниың ыяш ажыл-агый черинин ыяш дилдирер цехинин комсомолчу-аныяктар коллективтери районда калбарган социалистиг чарыштың доктаамал тиилекчилери бооп келгеннер. Дыка хөй комсомолчулар ВЛКСМ ТК-ның хөрек демдектери, хүндүлел бижиктери-биле шаннаткылаан. Районнуң партия организациязы комсомолчулар-биле доктаамал немежип турар, бо чылдың эрткен оо айларында партияга киргеннериң чеден хүүзү комсомол таварыштыр киргеп.

Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга улуг Тиилелгезиниң 40 чылынга уткуштур республиканың дайын хоочуннарының чөвүлели, комсомол обкому-биле кады дайын киржиччилериниң идепкейлиг киржилгези-биле семинарлар, кичээлдер эрттирериниң чугулазын ол база чугаалаан.

ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопун** санаал берген, комсомол организацияларында отчёт-сонгулдалыг хуралдар дооступ турарын ол дыыпатказ. анаа СЭКП Төп Комитединиң доктаалынга, аныяктар-биле ажылдың айтыгларының дугайында СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары эш К. У. Черненконуң айтышкынынарынга дүүштүр ажылды ханы анализтеп, моон сонгаар кылыр ажылдарын тодаратканы чугаалаан.

Тываның комсомолчулары болгаш аныяктары 1984 чылдың болгаш он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш шалыпчы ажылдап турарын демдеглээш, Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш күш-ажылчы бедик көдүлүүшкүнүут ажылдааны айытkан. Амгы үеде республиканың аныяк ишчилери Тиилелгенің 40 чылынга чедиишкиниериг ужуражыры-биле социалистиг чарышты калбарткан.

ВЛКСМ обкому, райкомнар комсомол организацияларының дайынчы арга-шинээнин бедидериниче сөөлгү үеде кичээнгейлин салып, аныяк ишчилерни ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң хереэнге хаара тудар, оларның коммунистиг кижизидилгезиниң айтыгларын эжижидериниче кичээнгейлин салганын ол чугаалаан.

Республиканың чамдык ажыл-агый органнарының удуртукчулары комсомол эге организацияларының ажылынга деткимче, дузаламчы көргүспес, аныяктарның ажылдаарынга, чүрттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургуспайн турарын оратор шүүмүүлээн. Ол ышкаш кадрларны шилип ап, өөредип турарында четпестерни, бо талазы-биле кылза чогуур айтыгларга ол доктааган.

ВЛКСМ обкомунуң адрезинге болган шүүмүүлелдерни ол буруну-биле хүлээп алган. СЭКП ТК-ның доктаалынга, эш К. У. Черненконуң чугааларында айтышкынаарга дүүштүр комсомол ажылын эжижидериниң бүгү аргаларын, четпестерни эдип алырының бүгү хемчегларни ажыглаарын ол түнелиниде бүзүредип чугаалаан.

Бии-Хемде Ленин орденинг «Кызыл тараачын» совхозтуң партийжи комсомолчулар болгаш аныяктар ортузунга ажылды эжижидер дээш доктаамал ажылды чорудуп турарын мында партком секретары **М. Н. Моллеров** саналынга айытkан. Ажыл-агыйда 120 комсомолчу бар, оларның сезен хүүзү материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар. Ында комсомолда ажылдап турар коммунистер эвээш эвес, оларның харысалгазын бедиткен. Партком хуралдарынга, партбюроларга комсомолда ажылдап турар коммунистериң отчёттарын дыыпап, чедиишкиниерни демдеглеп, четпестерни эдериниң хемчегларни ап турар.

Совхозтуң комсомолчулары болгаш аныяктары бүдүрүлгеде багай эвес ажылдап турарын ол демдеглээн, ылаңгыя дүүгүт ажаап алышкынынга идепкейлиг киришкенин ол мактаан.

Комсомолчуларны партия кежигүнүнге киирип ап, оларны ажыл-ишке дадыктырар, ленинчи партийниң хереэнге бердинген, коммунистиг ёзуга кижизидер дээш парткомнуң чорудуп турар практиктиг ажылының дуржулгазын чыыланнарга ол чугаалап берген. Совхозтуң парткомунуң болгаш өске-даа хөй-ниитиг организацияларының ап чорудуп турар ажыл-чорудулгазының түнелинде ажылагый планныг онаалдаларын багай эвес күүседир турар,ында комсомолчуларның болгаш аныяктарның улут-хүүзү бар.

Комсомолга партийжи удуртулганы экижидер дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга болгаш эш К. У. Черненконуң чугааларында айтышкынарга дүүштүр комсомол ажылын экижидериниң бүгү аргаларын, четпестерни эдип алырының бүгү хемчегларни ажыглаарын ол түнелинде бүзүредип чугаалаан.

Комсомолга партийжи удуртулганы экижидер дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга болгаш эш К. У. Черненконуң чугааларында айтышкынарга дүүштүр комсомол ажылын экижидериниң бүгү аргаларын, четпестерни эдип алырының бүгү хемчегларни ажыглаарын ол түнелинде бүзүредип чугаалаан.

Совхозтуң комсомолчулары болгаш аныяктары бүдүрүлгеде багай эвес ажылдап турарын ол демдеглээн, ылаңгыя дүүгүт ажаап алышкынынга идепкейлиг киришкенин ол мактаан.

Комсомолчуларны партия кежигүнүнге киирип ап, оларны ажыл-ишке дадыктырар, ленинчи партийниң хереэнге бердинген, коммунистиг ёзуга кижизидер дээш партком-нуң чорудуп турар практиктиг ажылының дуржулгазын чыыланнарга ол чугаалап берген. Совхозтуң партком-нуң болгаш өске-даа хөй-ниитиг организацияларының ап чорудуп турар ажыл-чорудулгазының түнелинде ажылагый планныг онаалдаларын багай эвес күүседир турар,ында комсомолчуларның болгаш аныяктарның улут-хүүзү бар.

Комсомолга партийжи удуртулганы экижидер дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга болгаш эш К. У. Черненконуң чугааларында айтышкынарга дүүштүр комсомол ажылын экижидериниң бүгү аргаларын, четпестерни эдип алырының бүгү хемчегларни ажыглаарын ол түнелинде бүзүредип чугаалаан.

Республиканың чамдык ажыл-агый органнарының удуртукчулары комсомол эге организацияларының ажылынга деткимче, дузаламчы көргүспес, аныяктарның ажылдаарынга, чүрттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургуспайн турарын оратор шүүмүүлээн. Ол ышкаш кадрларны шилип ап, өөредип турарында четпестерни, бо талазы-биле кылза чогуур айтыгларга ол доктааган.

ВЛКСМ обкомунуң адрезинге болган шүүмүүлелдерни ол буруну-биле хүлээп алган. СЭКП ТК-ның доктаалынга, эш К. У. Черненконуң чугааларында айтышкынаарга дүүштүр комсомол ажылын экижидериниң бүгү аргаларын, четпестерни эдип алырының бүгү хемчегларни ажыглаарын ол түнелинде бүзүредип чугаалаан.

Тываның комсомолчулары болгаш аныяктары 1984 чылдың болгаш он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш шалыпчы ажылдап турарын демдеглээш, Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш күш-ажылчы бедик көдүлүүшкүнүут ажылдааны айытkан. Амгы үеде республиканың аныяк ишчилери Тиилелгенің 40 чылынга чедиишкиниерлиг ужуражыры-биле социалистиг чарышты калбарткан.

ВЛКСМ обкому, райкомнар комсомол организацияларының дайынчы арга-шинээнин бедидериниче сөөлгү үеде кичээнгейлин салып, аныяк ишчилерни ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң хереэнге хаара тудар, оларның коммунистиг кижизидилгезиниң айтыгларын эжижидериниче кичээнгейлин салганын ол

Латвия ССР-ниң культурازының алдарлыг ажылдакчызы коммунист Инесе Яновна Спура бодунуң эрткен дайынчы үезинин дутайын чугаалан олур. Ону дайынның нинги хүүнде Латвияның ЛКСМ ТК-зының комсомолчу ротазынга кирип каан. Ол санитаркалап-даа, радистеп-даа турган. 43-кү латыш гвардейжи дивизиянның составынга ол республиканы хостаары дээш тулчуушкуннарга киришкен. Дайын соонда И. Спура республиканың солуннарынга болгаш журналдарынга ажылдап эгелээн.

М. БЕРСОНСТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭГЕ БАЗЫМНАР

Школа болгаш амыдырал

Күш-ажылга кижизидилгениң үжүр-дүзазының дугайын билбес кижи чок. Кижинин ёзулуг төлептиг хамааты болуп хевирлеттиннерге күш-ажылдың ачы-салдары үнелеп четпес улуг. Нинги билиг болгаш профессионал школаның реформазында бо айтырыгже оонза кичээнгей салдынганы-даа ынчангаш таварыга эвес.

Школа реформазын амыдыралга боттандырып эгелээриниң баштайгы чылы чоруп турар. Бистиң Чыргаланды ортумак школазының башкылар коллективи школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезинин айтырыгларын кичээнгейге ап, эрткен өредилге чылының төнчүзүнден бээр чамдык ажылдарны чоруткулаан. Мея бодун ол ажылдарны удуртуруңга киржип турар мен. Кол-ла үүүл уруглар күш-ажылчы чаңчылдарны быжыы-биле шиңгээдип албышаан, кедизинде барын кандыг мергежилди чедип алырынга колдуунда белеткеттингей болуру.

Школа дирекциязы, партия болгаш өске-даа организациялар өредилге-кижизидилге ажылын нинги билиг болгаш профессионал школаның реформазында көрдүкген хемчеглерин амыдыралга боттандырып эгелээринче углап турар. Бистиң школавыста ыяш болгаш демир-биле ажылдаар станоктарлыг мастерскаяны дерип тургускан, кичээлдер ышта эртип турар. Уруглларга күш-ажыл кичээли эрттирер бир кабинетти ажыктан. Көдээ ажыл-агыйның машиналары-биле таныштырар кабинетти эм ажылдар-биле кызыгаарлаттынмас болгаш доктаамал болгаш тускай план, хемчегжыглап моон соңгаар-даа кады ажылдаарын планнап турары эки. Эрткен чайын тоску классчылар будүүрүге практиказын совхозка эрттирип, ийи кодан хойну семиртириниге үлүүн киргеннер. Школачыларның база бир звеносу мал чеминиң белеткелинге ажылдааш, 30 тонна эки шынарлыг сигенни белеткен берген. Чайгы үеде мал семиртилгезинге эки киришкен бөлүк үстүү классчыларны совхоз дирекциязы ССРЭ-ниң УАЧД-зинче баар путёвкалар-биле шаңнаан. Аныяк өскенни мал ажылынче чоокшуладыр, оларны малчыннаарынга белеткээр талазы-биле чамдык үүүлдер биске моон мурнунда база тургулаан, ам ону улам ханыладып, ону чедип алырының баазазы школачыларның будүүрүге бригадазы болган турарынче сагыш салыр болза эки.

«Чодураа» совхоз бистиң школага күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагерниң турлаан кылын бээр болган. Ол аазаашкын амыдыралга чөрле боттанып дээрзинге бүзүрээр бис. Чайгы үеде мал чеминиң белеткелинге киржип турган школачыларны совхоз бодунуң автобузу-биле Ак-Довуракче экскурсияладыр болган.

Совхоз будүүрүгезинге ажылдаар ажылчын кадрлар белеткели школага күш-ажыл өредилгезин таарыштыр организастан тургускаңнынан база хамааржыр дээрзин кым-даа билир. Ынчаар төлөде совхоз биле школаның арааында харылзаа чугле ай-өйде сезониуг ажылдар-биле кызыгаарлаттынмас болгаш доктаамал болгаш тускай план, хемчегжилер ёзугаар боттанып ужурлуг. Бо чылын бистиң школаның үстүү классчы ооларды автоделону өөренип, уруглар мал ажылының талазы-биле кичээлдерин эртип турарлар.

Школачыларның күш-ажылга кижизидилгезин эге класстардан-на шынаржыдарынче школа реформазында онза кичээнгей салдынган болгай. Кайы-даа класска уруглар-биле күш-ажыл кичээлдерин эрттирип тура, башкы бүрүзү ону тускай планнап тургускаңын ёзугаар эки эрттирери негеттинер болбайын аан. Черле ынчаш башкының бодунуң тывынгыр, чугаадыкчы ажылы кандыг-даа кичээлди эки организастан эрттирериниң үндезинин болуру чугаажок. Эге класстарга күш-ажыл кичээлдерин чогумчалыг организастаанындан дараазында класстарга уруглларның күш-ажылчы чаңчылдарны чедип алыры база хамааржыр. Бис школада эге класстарга күш-ажыл кичээлдериниң кабинедин ажыктан бис. Школа чаңының участогунга эге класстарга тускай черни хуваап быжыглаарын бодап турар бис.

Өөренген-илерниң күш-ажылчы кижизидилгезинин талазы-биле бисте чамдык мынды ажылдар кылынып турар. Кылза чогуур үүүлдер кончуг хой. Ажылда четпестер болгаш шаптараазынар база чок деп болбас. Ону нинги күш-биле чайладып, бир демниг ажылдаар ужурлуг бис.

К. КОМБУ.

Тес-Хем район.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЭРТКЕН

Культура болгаш уран үүл ажылдакчыларының билиг бедидер курстарынга республиканың районнарындан келген агиткультбригадаларының улуг методистериниң чартык ай хуусаалыг өредилгези болган. Анаа агиткультбригадаларның ажылын канчаар планнаарын, автоклуб биле агиткультбригаданың ылгалын база оон ынай техниктиг херектелдерин канчаар ажыглаарының дугайында айтырыгларны чугаалашкан.

Республикада улусчу чогаадылга болгаш культура чырдыышкын ажылының өртем-методиктиг төвүүнүң киргис эргелекчизи Лариса Артына агиткультбригадаларга сценарийлерни таарыштыр тургузарының дугайында солун кичээлди эрттирген. Оон ангыда «Социал-культура программазын күүседир талазы-биле культура албан черлериниң ажылдакчыларының соруглазы» деп темага элээн каш лекцияларны киргис эргелекчизи Надежда Степанова номчаан.

Коми АССР-ниң Воркута кооператуусконмуң культура киргизинин улуг методизи Александр Медведевтиң агиткультбригадалар ажылынга хамаарышкан, янзы-бүрү темаларга эрттирген кичээлдери улуг сонуургалды болдурган.

М. КЕРТИК-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ

27. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — «Буратинонуң делгелгези». 9.40 — ССР Эвилелиниң Улуг театрының шинэи. 11.15—11.20 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезен чилдарның коммунистери». 15.35 — Черге, дээрге болгаш далайга-даа. 16.10 — Чалыыларның уран чогаадылгалары. 16.40 — Док. телеочерк. 17.10 — «Найырал хоорайы». 17.35 — Концерт. 17.45 — Эртем болгаш амыдырал. 18.15 — Чүрүк санында-ла — хун. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 19.55 — «В лесах под Ковелем». Үш серия-лыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Фильм-концерт. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.20 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 3-кү класс. 9.05; 12.30 — Француз дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. 10.35; 11.40 — География. 6-гы класс. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — Ботаника. 13.00 — Катап түргүзүүшкүн үезинде уран чүүл. 13.40 — Хоойлу билир сен бе? 14.25 — В. Маяковский. 15.25—15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер. 18.15—Улам хей эки баланнар дээш.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Школа амыдыралы». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «...Он алдыга чедир болгаш оон-даа улуг назы». 21.00 — «Ye». 21.35 — Концерт. 22.45—00.20 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Крылья Советов» — «Динамо» (Москва).

28. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Чалыларның чугаадылгалары. 9.25— «В лесах под Ковелем». Уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 10.30 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.35 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Албанияды фашистиг эжелекчилерден хостаанының 40 чылы. 15.00 — «Фридрих Энгельс». 15.45 — Концерт. 16.00 — Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Младыры, география эртемниң доктору И. Д. Папанин-биле школачыларның ужуражыышкыны. 16.35 — Док. фильм. 17.45 — Бистиң садывыс. 18.15 — Хөглүг нотажыгаштар. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.20 — Делегей болгаш аныяктар. 19.55 — «В лесах под Ковелем». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Документалдыг экран». 22.35 —Концерт. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.05 — 00.45 — Футбол. УЕФА-ның кубогу дээш. «Спартак». (Москва) — «Кельн» (ГФР).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35—Николай Асеевтаң шүлүктери. 9.15; 13.55 — Немец дыл. 9.45 — Эртем-нептереллиг фильм. 10.05 — «Бойдус дугайында» дамчыдылганың почтазы. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — Никити биология. 9-ку класс. 12.40 — Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9-ку класс. 13.10 — «Билир болгаш кылып бил». 13.40 — Эртем-нептереллиг фильм. 14.25 — Драматургия болгаш театр. 15.25—15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.30 — Концерт. 19.00 — Делегейде болуушкуннар дугайында беседа. 19.10 — «Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — «Аныяктарның хостуг үезинин дугайында чугаа». 20.50 — Улустуң эйлалары. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Карусель». Уран-чечен телефильм. 23.00—23.45 — Док. телефильм.

29. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Мультфильмнер. 9.45—«В лесах под Ковелем». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 10.50 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.50—11.55 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Совет Армении». 15.05 — «Драматургия болгаш театр». 15.50 — «...Он алдыга чедир болгаш оон-даа улуг назы». 16.35 — Шыдыраа школазы. 17.05 — «Республиканың хүнү». Телеочерк. 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — Футбол. УЕФА-ның кубогу дээш. «Видзев» (Польша.) — «Динамо» (Москва). 19.50 — «В лесах под Ковелем». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Театр дугайында дамчыдылга. 22.15 — Док. телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.20 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 3-кү класс. 9.05; 12.35 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. 10.35; 11.40 — Зоология. 7-ги класс. 11.00 — «Өг-буле болгаш школа». 11.30 — Эртем-нептереллиг фильм. 12.05 — Төөгү. 5-ки класс. 13.05 — Чаңгыс актёриун театры. 14.05 — «Звезда пленительного счастья». Бижимел таймылбырлаң уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 15.25—15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер. 18.20 — Док. телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — «Сүт болгаш амыдыралывыс». 18.55 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55—Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00 —«Ye». 21.35 —23.40 — Концерт.

30. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.20 — «В лесах под Ковелем». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 10.45 — «Улустуң уран чүүлү». 11.10 — Док. телефильм. 11.30—11.35 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл кижи бүрүзүнүң хөрээ». 15.15 — Орус чугаа. 15.50 — Москва болгаш москвачылар. 16.20 — Кинооочерк. 16.35 — «Тоолдуң аалчылары». 18.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 18.30 — Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.25 — «Тудугжумуң ат-алдарының дугайында чугаа». 19.55 — «Чүү? Кайда? Кажан?. 21.00— «Ye». 21.35 — В. Казиниин шүлүктери. 22.15 — Концерттыры. 22.50—01.00 Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — ЦСКА. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4-кү класс. 9.05; 13.00 — Англи дыл. 10.05 — Док. фильм. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. 11.05 — Ярослав Гашектиң амыдыралы болгаш чогаалдары. 12.10 — Бойдус дугайында. 4-кү класс. 12.30 — Музыка. 6-гы класс. 13.30 — «О, мээң Дельвигим!». 14.30—XVIII вектиң орус уран чүүлү. 15.00 —А. Н. Толстой. . «Орус характер». 15.30—15.35 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер. 18.20 — Док. фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Чонгун оглу». 19.15 — Телемедээлер. 19.25—«Азия төвү». 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Делегей кинозуниң мастери». Анна Маньяни. 23.05—23.45 — «Мулейлерде болгаш делгелге залдарында».

ДЕКАБРЬ

1. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Концерт. 9.40 — «Спортлотолуң» 48-ки тиражы. 9.50 — Айыыл чок шимчээшкин. 10.20 — Чүүү ломчуурул. 11.05 — Концерт. 11.30 — Телеклуб — «Москвичка». 13.00— «Оңу кылып шыдаар силер». 13.45 — Чаа фильм-концерт. 14.30 — «Өг-буле болгаш школа». 14.55 — Док. фильм. 15.05 —Бөгүн делегейде. 15.20 — «Билдингир-даа болза, бүүренгир эвес». 16.20 — «Дем каттыжылгазы». 16.50 — Чаа фильм-концерт. 17.10 — Политиктиг таймылбырлакчы В. И. Бекетовтуң беседазы. 17.40—Мультфильм. 18.00 — Ю. А. Жуковтуң беседазы. 18.20 — Кижи болгаш космос. 19.20—«84-түк ырылары». 21.00 — «Ye». 21.35 — Док. фильм. 21.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Химик» — «Динамо» (Москва). Чапсарда — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.20—«Кышкы этюд».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес калык болуксазында. 8.25 — «Эртенги почта». 9.00 — А. Серафимовичниң чогаал ажылы. 9.50—Донда-Ростовтуң телепрограммазы. 10.50 — «Кино көрүкчүүлүң эдериниги». 11.35 —Эртем-нептереллиг фильм. 11.45—Концерт. 12.15 — «Аян-чорукчулар клуву». 13.15 — «Музыка киоскузу». 13.45 — Мультфильмнер. 14.20 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. 15.00 — Келдириишкин назылыг ооларны шеригже үзүүр. 16.50 Док. телефильм. 17.20—А. Жигулиниң шүлүктери. 17.55 — «Музыка ыраажыр чогаалдыгнар». 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 — Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Делегейде болуушкуннар дончудалы. 20.30 — Док. фильм. 21.00— «Ye». 21.35 — «Автомобиль на крыше». Уран-чечен фильм. 22.50 — Ырыдан танцыже. 23.20—00.05 — Баскетболга ССРЭ чемпионады.

2. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Док. телефильм. 9.20 — Чаа фильм-концерт. 9.45 — «Будалыйык». 10.20 — «Совет Эвилелиниге баараан боол тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртенги почта». 12.35 — «Эртем болгаш техника». 12.50 — «Көдээниң шагы». 13.50 — «Музыка киоскузу». 14.20 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Баллада о солдате». Уран-чечен фильм. 15.45 — Лаос Улус Демократтыг Республиканы тургусканың чарлаанынга холбаштырган киноочерк. 16.10 — «Интервидение» кубогу дээш гимнастика талазы-биле маргылдаа. 17.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 18.00 —«Делегей панорамазы». 18.45 — «Үш тарбаган». Чаа мультфильм. 19.10—«Норвегия дугайында ыры». Уран-чечен фильм. 21.00—«Ye». 21.35—Футбол дугайында дончулал. 22.05—Концерт. 23.05—23.30 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. телефильм. 8.30— Орус чугаа. 9.00 — Ритмиг гимнастика. 9.30 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Крылья Советов» — «Сокол». 10.05 — К. Федин — «Баштайгы өөрүшкүү». 10.35— Концерт. 11.25 «Тоолдуң аалчылары». 12.50 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 13.50 — Сүт полозунга Европа чемпионнарының кубогу дээш маргылдаа. 14.20 — Бичии концерт. 14.40 — Бүүдеге стаджол. 15.10 — Цирк артистериниң көргүзүү. 15.55—Делегей болгаш аныяктар». 16.30 — «Крах инженера Гарина». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 17.35 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Тбилиси). 18.15 — Л. Коганның концерти. 18.55 — «Дайынчы орден-биле шаңнадылар болза...». 19.45 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.00 —Мячалаг хоккейге ССРЭ чемпионады. 20.45 —Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Синие огни». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 23.05—23.40 — «Орус болгаш совет композиторларының романстары». Ленинградтан дамчыдылга.

Offaap

Бөгүн республиканга чугаа бүлүүттаар, хар чагбас. Барымын чүүтен хаттың дүргезин секундада 3—8 метр.

Дүне 31—36 градус, чамдык черлерге 22—27 градус соор. Хүндүс 20—25 градус, чамдык черлерге 13—18 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас, хат кошкак. Дүне 30—35 градус, хүндүс 21—23 градус соок болур.

Автооруктарга дүне болгаш эртенги шактарда туманнаар, көстүүр 500 метрден эшиес.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Развод как развод» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Нури» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Умеющий молчать» (2 сериялыг) 14.30, 17.20, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Блистающий мир» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

ЧАРЛАЛ

Красноярскиниң политехникиг институтуниң Кызылдың филиалы дараазында тускай эртемнерни хүндүсүү өредилгеге белеткел салбырынга (рабфак) хүлээп алышкынны кылып турар:

1. «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы»;

2. «Үлетпүр болгаш хамааты тудуг».

Ажылыкчыдардан киреринге күзээннер ажылдаан сеолгу черинге (декабрь 1-ге чедир) узуктелиишкин чок 1 чылдан эвээш эвес стажтыг болуур ужурлуг.

Документилерни ноябрь 25-ке чедир хүлээп алыр. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериндеги курлавырже халашканнардан документинге өредилгениң бүгү дургузунда хүлээп алыр. Белеткел салбырынга хүлээп алыр дутайында айтырыгны ноябрь 25-26-да шиитпирлээр. Өредилгениң хуусаазы 1984 чылдың декабрь 1-ден 1985 чылдың июль 31-ге чедир. Айла 40 рубль стипендиаңны төлөөр. Киреннерни нинги чүүттаар чер-биле хандырар. 34 хардан өрү эвес назылыгларны хүлээп алыр.

Белеткел салбырын чедишкиниг доозуп, шылгалдаларны тутканнарны киреринге шылгалдазы чокка бирги курска хүлээп алыр. Өредилгени күзээннер дараазында документилерни дужаар: бүдүүрүге черниң азы совхозтуң өөредиги-биле чоруткан бижиин төгерик тэнма базып шынзылар, ортумак билиниң дугайында документиниг доду, № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, бүдүүрүге характеристиказы, 3х4 хемчээлдиг 8 фото-чүрүк, күш-ажыл дептериниг үшта бижилге, өредилге чоруулар дутайында айтырыгны шиитпирлээн хуралдың протоколуунан үшта бижилге.

Биллириишкиниң доду келгеш, бижилгеш.

Филиалың адреси: 667001, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчуу, бажың № 4, белеткел салбыры.

ССРЭ-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ КҮРҮНЕ ЧЭЭЛИЗИ

1951 чылда үндүрген

1984 чыллың ноябрь 3-те Москва хоорайга болган өртээн дедир эгидериниң 3-кү тиражының

ШҮҮШТҮРҮЛГЕ ТАБЛИЦАЗЫ

Чээлиниң тарадырынга киирген бүгү разрядтарында дараазында бөлүк серияларның (бөлүк бүрүзүнде 25 серия) бүгү 50 номерлериниң (№ 01-ден № 50-ге чедир) облигациялары тиражка таварышкан:

Сериялар дугаарлары	Сериялар дугаарлары	Сериялар дугаарлары	Сериялар дугаарлары	Сериялар дугаарлары	Сериялар дугаарлары	Сериялар дугаарлары	Сериялар дугаарлары
100101—100125	102751—102775	105276—105300	108026—108050	110576—110600	113101—113125	115776—115800	117851—117875
100126—100150	102826—102850	105376—105400	108126—108150	110626—110650	113151—113175	115851—115875	117976—118000
100251—100275	102926—102950	105426—105450	108176—108200	110651—110675	113201—113225	115876—115900	
100276—100300	102951—102975	105501—105525	108251—108275	110701—110725	113376—113400		118001—118025
100326—100350	103001—103025	105526—105550	108351—108375	110801—110825	113401—113425	116001—116025	118076—118100
100451—100475	103026—103050	105601—105625	108426—108450	110826—110850	113426—113450	116101—116125	118101—118125
100576—100600	103176—103200	105626—105650	108451—108475	110851—110875	113476—113500	116126—116150	118151—118175
100601—100625	103351—103375	105801—105825	108476—108500	110901—110925	113501—113525	116201—116225	118201—118225
100651—100675	103476—103500	105826—105850	108526—108550	110951—110975	113651—113675	116226—116250	118226—118250
100751—100775	103526—103550		108601—108625		113751—113775	116276—116300	118426—118450
100851—100875	103551—103575	106026—106050	108651—108675	110126—110150	113776—113800		118601—118625
100926—100950	103576—103600	106076—106100	108701—108725	111126—111150	113801—113825	116351—116375	118626—118650
100951—100975	103676—103700	106101—106125	108726—108750	111176—111200	113826—113850	116476—116500	118726—118750
	103701—103725	106126—106150	108876—108900	111251—111275	113851—113875	116526—116550	118776—118800
101076—101100	103751—103775	106176—106200	108926—108950	111301—111325	113876—113900	116576—116600	
101151—101175	103776—103800	106251—106275		111351—111375	113926—113950	116651—116675	119076—119100
101201—101225	103801—103825	106376—106400	109026—109050	111601—111625		116726—116750	119126—119150
101226—101250	103826—103850	106451—106475	109151—109175	111651—111675	114176—114200	116876—116900	119151—119175
101251—101275	103851—103875		109176—109200	111676—111700	114251—114275	116951—116975	119176—119200
101301—101325	103876—103900	106476—106500	109201—109225	111701—111725	114401—114425	116976—117000	119326—119350
101351—101375	103951—103975	106501—106525	109251—109275	111726—111750	114526—114550		119351—119375
101401—101425		106601—106625	109301—109325	111751—111775	114575—114600		119401—119425
101526—101550	104001—104025	106626—106650	109326—109350	111776—111800	114651—114675	117101—117125	119426—119450
101551—101575	104026—104050	106701—106725	109551—109575	111801—111825	114676—114700	117151—117175	119501—119525
101576—101600	104051—104075	106801—106825	109626—109650	111876—111900	114751—114775	117476—117500	119526—119550
101651—101675	104126—104150	106976—107000	109726—109750	111901—111925	114776—114800	117576—117600	119551—119575
101676—101700	104151—104175		109751—109775	111926—111950	114901—114925	117601—117625	119576—119600
101776—101800	104176—104200	107026—107050	109876—109900		114926—114950	117651—117675	119751—110775
101801—101825	104226—104250	107076—107100		112051—112075		117701—117725	119926—119950
101876—101900	104401—104425	107176—107200	110051—110075	112251—112275	115301—115325	117751—117775	119951—119975
101976—102000	104451—104475	107201—107225	110126—110150	112276—112300	115326—115350		
	104601—104625	107326—107350	110151—110175	112351—112375	115351—115375		
102126—102150	104676—104700	107351—107375	110201—110225	112451—112475	115401—115425		
102226—102250	104701—104725	107476—107500	110226—110250	112576—112600	115451—115475		
102451—102475	104901—104925	107526—107550	110251—110275	112626—112650	115576—115600		
102476—102500	104951—104975	107576—107600	110451—110475	112676—112700	115651—115675		
102526—102550	105001—105025	107676—107700	110551—110575	112726—112750			
102551—102575	105251—105275	107951—107975		112776—112800			
102701—102725				112801—112825			

Таблицага тайылбыр

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне чээлизиниң (1951 чылда үндүрген) облигацияларының ортээн дедир эгидерин сериялар-ның бөлүүн ёзугаар оларның таварышкан дугаарларын барымдаалап төлөөр, ынчаарга 1957 чылдың апрель 19-ка чедир тиражтарга ойнап алдынган сериялардың дугаарлары бо таблицада база кирген. тиражтарның таблицаларын ёзугаар ажаалга кассаларынга шүүштүрүп болур. Амгы тиражта облигацияларның өртээн дедир эгидер түүү 1 миллиард рубль.

1961 чылдың январь 1-ден соңгаар өртектериниң өскерилген хемчээлдерин ёзугаар 10 рубльлиг облигациязын 1 рубль кылдыр ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне чээлизиниң (1951 чылда үндүрген) ойнап алышкынга таварышкан облигацияларын дараазында түүнерге төлөөр:

Облигацияда айытканы	Херек кырында төлөөри
500 руб.	50 руб.
200 руб.	20 руб.
100 руб.	10 руб.
50 руб.	5 руб.
25 руб.	2 руб. 50 коп.
10 руб.	1 руб.

Өртээн дедир эгидериниң тиражынга таварышкан облигацияларының өртээн 1984 чылдың ноябрь 28-тен эгелээп ажаалга кассалары төлөөлериниге бо таблица тускай документ болуп турар.

Тиражка таварышпаан 0,5 миллиард рубль түүнүт облигацияларны эзлери ажаалга кассаларынга эккээрге, 1985 чылдың апрель 3-тен эгелеп оларның өртектерин дедир эгидип төлөөр.

Комиссиниң даргазы—Москва хоорайның Фрунзе районунуң улус депутаттарының Советинин күүсекки комитединиң даргазы А. А. Цыбульский.

Комиссиниң харыысалгалыг секретары Л. П. Есина.

Редакциның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу бажың № 2. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетүүр киргиздериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуу киргиздериниң 2-37-13, чагаа киргизиниң 2-41-27 информация киргизиниң 2-20-60 культура киргизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агыйы киргизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солун медбейн баргаанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2068.

Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном сидыының херектериниг хамаары-биле дүрүне комитединиг типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажың № 1.

ТС—00597

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 273 (12663) | 1984 чылдың ноябрь 28, среда | 1925 чылда үнедезилеттинген | Өртээ 3 коп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының ийиги сессиязы

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

Советтер чүрү төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкуннарының бүдүүзүнде турып турар. Беш чылдык сөөлгү чылынче кириптеринге белгеленип турар бис, ол дээрге доозукку чыл, ол — СЭКП-ниң XXVII съездизинге идепкейлиг белгелиг чылы. Ада-чүрттүң Улуг дайынынга совет улустың Тиилелгезиниң 40 чыл болгаш Сталановчу шимчээшкиниң 50 чылын төлептиг уткуур дээш бүгү чончуг социалистиг чарыжны калбартып турар. Бо ийи юбилейлиг баннылаларда совет улустың күш-ажылчы болгаш дайынчы эрес-маадырлыг чоруу, СЭКП-ниң XXVII съездизин Тарээн чүрттүң алдары дээш тайбың чаа-даа тиилелгелер-биле уткуурунга оон шинтирлии сырый холбашкан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралы бо чылдың ноябрь 15-те болуп эрткен болгай. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко ол хуралга делегеренгей чүве чугаалаан. Совет экономиканың байдалын бүгү талалыг ол анализтеп көрген, ажыл-агый политиказының, планның эртем-техникиг дешилгенин дүргеедир, бүдүрүлгенин интенсификаттаар, оон ажиктының өстүрер, күш-ажыл болгаш материалдыг курлавырларын камгаларының чүрүмүн бүгү талалыг күштелдирер, бүдүрүлгенин, планның болгаш керээнин сагыыга-чүрүмүкүн деннелип белдиер, ажыл-агыйны эргелеп башкарарының болгаш контрольдуң системазын сайыраңгайжыдар талазы-биле өн чугула сорулгаларны кодүрген.

План болгаш бюджет төлевилелериниң дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов ыраа илеткел кылган болгаш келир чылын улус ажылагый хөгжүлдезиниң сайгарын чугаалаан.

1985 чылда план болгаш бюджет төлевилелерин СЭКП ТК-ниң Политбюрозу колдуунда чүүлдүг деп эрген болгаш эш К. У. Черненковуң чугаазында айтыышкыннарны база түпкелдерни бүгү партия, күрүне, ажыл-агый органнарының, хөй-ниитин организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгаларының үнелериниң болдуларын шинтирлүүр.

Он бирги беш чылдың доозукку чылы болур 1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын үнелерин чугаалажып көрүп дээш база бадыткыы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кижирип турар деп, илеткелчи депутаттарга чугаалаан. Чечаарга доозукчу чыл СЭКП-ниң XXVI съездизинің салган сорулгаларын күүсеттир талазы-биле совет улустың күжениишкиниг тургузукчу күш-ажылының түпкелдерин үндүрер. Келир чылдың планы партияның XXVI съезди-зинин болгаш СЭКП ТК-ның даразындагы Пленумнарының шинтирлериниге, экономиканы хөгжүдүрүнің, чонуун амыдырал деңнелиг бедидериниң, чүрттүң бүүрелдиг камгаланыр аргазын хандырарының кол айтыгларының талазы-биле эш К. У. Черненковуң чугаалларында айтыышкыннарга болгаш түпкелдерге үндезилеттинген.

Беш чыл планын, 1984 чылда улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң түпкелдерин, а ол ышкан план төлевилээшкинин ажылдап кылырына база чугаалажып көөрүнге идепкейлиг кирипкен күш-ажылчы коллективтериниң, ССРЭ-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелериниң, партия, совет болгаш профэвилел организацияларының савалдарын барымдаалап көрбүшаан, планның көрдүген даалаларын тодарғайлаа. Бистин пинтилел амыдырыстың демократизминиң ханалап калбарганы, ажыл-агыйны планнаарынга болгаш эргелеп башкарарынга массаларның идепкейлиниң улам өзүлделиг ролю бо талазы-биле илергейлеттинген.

Делегейнин дүшкүүрлүг чоруунуң байдалдарында бистин экономикаыстын хөгжүп турарын демдеглээр херек. Даштыкы политиканың деннелиг принциптеринге шынчы Совет Эвилели тургустунуп келген айтыгларны тайбың шинтирлеримче, күрүнелер аразында деңнелиг харылаалар хандырарынче, боо-чеңсекти эңдере бүдүрүнің соксадынче, ядролуг дайынның кыжаныышкынын үзүткаарынче бижүг угланыышкынны чорудуп турар. Оон-биле чергелештир чүрттүң ийнел чок чоруун бижүглаарынга болгаш совет улустың тургузукчу күш-ажылын камгыларынга эргежок чугула хемчегларни Совет Эвилели боттандырып турар. Бистин партиябыстың болгаш чазаавыстың тайбынны камгалаарынче болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырарынче угланган чайгылып чок ол политиказын делегейнин өн калбак хөй-ниитизинин, сарыылдыг угаанның бүгү кижилериниң талазындан билип, деткип турар.

1984 чылда планның күүселдезинин болур кол түпкелдерине Н. К. Байбаков оон даразында доктаанган.

Партияның организакчы болгаш политика-кижизидилгелиг улуг ажылының массаларын ажыл-агыйны идепкейлиниң кодүрүлгенинің, улус ажыл-агыйынга харысалганы, корум-чүрүмү болгаш агыйны чүрүмнү бижиглаар талазы-биле хемчегларнің түпкелинде 1983 чылда экономикага эргеленген таарымчалыг үтүлүмүшкүннарның хөгжүлдези бо чылын уламчылаан. Ниитилел бүдүрүлгеннің өзүлде темилары бедээн, оон шынар көргүзүглери өскүзүн, аваа үндезилээш чонуун амыдырал деңнелиг улам ыңай белдери чедип алдынган.

Хереглелге болгаш чылдага ажылаар национал орулга 498.5 млрд. рубль болур болгаш 1983 чылдынга бодаарга 3.1 хуу көвүдээр. Күрүне планынга улгаар көрген-даа турган. Үжүнүр бүдүрүтүкүнүнүң хемчээни 4.4 хуу өзер, а планнаны 3.8 хуу турган, оон иштинде «Б» бөлүктүң продукциязы 4.5 хуу өзер. 1983-1984 чылдарда ниитизи-биле алырга, үлетпүр бүдүрүшкүү 8.8 хуу өзер, а беш чылдың баштайгы ийи чылдарында өзүлде 6.4 хуу турган болгай.

СЭКП ТК-ның XXVI съездизинің шинтирлеринге дүүштүр машина тудуушкуну, химия, газ, микробиология болгаш өскө-даа чамдык адырлар мүрнан турар темп-биле хөгжүп турар, олар эртем-техникиг дешилгенин тодарадып турар кол адырлар болгай. Бо түпкелдер, эн чугула экономиктиг көргүзүглер талазы-биле планнарымны күүсеттингеми болгаш ажыр, күүсеттингеми—бистин экономикавыстын хөгжүлдезинге интенсивтиг факторларының салдарының өзүлдезин хереглеп турар, ол бүдүрүшкүннүң тургузуун, техниказын б а з а технологиязын, күш-ажылды организастаарын болгаш эрселеп башкарарын сайыраңгайжыдарынга, практикага эртем-техникиг чаа чүүлдерни уламна калбаа-биле шептередиринге үндезилеңгеи.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязы 1984 чылда онгу беш чылда ортумаа-биле биз чылдың хемчээлинге деңнээрге 10 млрд. ажыг рубльге өзер. 1983 чылдынга деңнээрге мал ажылының продукциязын садары көвүдээр: малды болгаш кушту — 4 хуу, суттү — 2,3 хуу, чуурганы — 2,1 хуу ажыр саткан, бо байдал агроүлеттүр комплексиниң болбаазырадыр адырларының ажылынга таарымчалыг болуп, чүрттакчы чонну эвтүүлгеш сүт продуктулары-биле хандырарынга эки салдарлыг болуп турар.

Чүүк болгаш пассажир транспортунуң ажылы эвилээн. Бо чылын бүгү хевирлиг транспорту чүүк саарылгазының хемчээлиниң планын ажыр күүседир.

(Төнчүзү 2-ги арыда).

1985 ЧЫЛДА ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ БОЛГАШ 1984 ЧЫЛДА ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. БАЙБАКОВТУҢ илеткели

Бистин чүрттүвүстүн күш-ажылчы бөдүүн бир чылы доостур чигаан. Ленинчи партияны болгаш оон Тер Комитедин долгандыр сырый каттышкан совет кижилер боттарының патриоттуг бедик хүлээлгелиг медерелерин билбишаан, партияның экономиктиг стратегиязын амыдырал боттандырарынга боттарының хүжениишкиннерин улгаттырып, Ада-чүрттүң Улуг дайынынга бүгү делегейге төөгүлүг Тиилелгенің 40 чылын болгаш Стахановчу шимчээшкиниң 50 чылын төлептиг уткуур дээш бүгү чончуг социалистиг чарыжны калбартып турар. Бо ийи юбилейлиг баннылаларда совет улустың күш-ажылчы болгаш дайынчы эрес-маадырлыг чоруу, СЭКП-ниң XXVII съездизин Тарээн чүрттүң алдары дээш тайбың чаа-даа тиилелгелер-биле уткуурунга оон шинтирлии сырый холбашкан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралы бо чылдың ноябрь 15-те болуп эрткен болгай. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко ол хуралга делегеренгей чүве чугаалаан. Совет экономиканың байдалын бүгү талалыг ол анализтеп көрген, ажыл-агый политиказының, планның эртем-техникиг дешилгенин дүргеедир, бүдүрүлгенин интенсификаттаар, оон ажиктының өстүрер, күш-ажыл болгаш материалдыг курлавырларын камгаларының чүрүмүн бүгү талалыг күштелдирер, бүдүрүлгенин, планның болгаш керээнин сагыыга-чүрүмүкүн деннелип белдиер, ажыл-агыйны эргелеп башкарарының болгаш контрольдуң системазын сайыраңгайжыдар талазы-биле өн чугула сорулгаларны кодүрген.

План болгаш бюджет төлевилелериниң дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов ыраа илеткел кылган болгаш келир чылын улус ажылагый хөгжүлдезиниң сайгарын чугаалаан.

1985 чылда план болгаш бюджет төлевилелерин СЭКП ТК-ниң Политбюрозу колдуунда чүүлдүг деп эрген болгаш эш К. У. Черненковуң чугаазында айтыышкыннарны база түпкелдерни бүгү партия, күрүне, ажыл-агый органнарының, хөй-ниитин организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгаларының үнелериниң болдуларын шинтирлүүр.

Он бирги беш чылдың доозукку чылы болур 1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын үнелерин чугаалажып көрүп дээш база бадыткыы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кижирип турар деп, илеткелчи депутаттарга чугаалаан. Чечаарга доозукчу чыл СЭКП-ниң XXVI съездизинің салган сорулгаларын күүсеттир талазы-биле совет улустың күжениишкиниг тургузукчу күш-ажылының түпкелдерин үндүрер. Келир чылдың планы партияның XXVI съезди-зинин болгаш СЭКП ТК-ның даразындагы Пленумнарының шинтирлериниге, экономиканы хөгжүдүрүнің, чонуун амыдырал деңнелиг бедидериниң, чүрттүң бүүрелдиг камгаланыр аргазын хандырарының кол айтыгларының талазы-биле эш К. У. Черненковуң чугаалларында айтыышкыннарга болгаш түпкелдерге үндезилеттинген.

Беш чыл планын, 1984 чылда улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң түпкелдерин, а ол ышкан план төлевилээшкинин ажылдап кылырына база чугаалажып көөрүнге идепкейлиг кирипкен күш-ажылчы коллективтериниң, ССРЭ-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелериниң, партия, совет болгаш профэвилел организацияларының савалдарын барымдаалап көрбүшаан, планның көрдүген даалаларын тодарғайлаа. Бистин пинтилел амыдырыстың демократизминиң ханалап калбарганы, ажыл-агыйны планнаарынга болгаш эргелеп башкарарынга массаларның идепкейлиниң улам өзүлделиг ролю бо талазы-биле илергейлеттинген.

Делегейнин дүшкүүрлүг чоруунуң байдалдарында бистин экономикаыстын хөгжүп турарын демдеглээр херек. Даштыкы политиканың деннелиг принциптеринге шынчы Совет Эвилели тургустунуп келген айтыгларны тайбың шинтирлеримче, күрүнелер аразында деңнелиг харылаалар хандырарынче, боо-чеңсекти эңдере бүдүрүнің соксадынче, ядролуг дайынның кыжаныышкынын үзүткаарынче бижүг угланыышкынны чорудуп турар. Оон-биле чергелештир чүрттүң ийнел чок чоруун бижүглаарынга болгаш совет улустың тургузукчу күш-ажылын камгыларынга эргежок чугула хемчегларни Совет Эвилели боттандырып турар. Бистин партиябыстың болгаш чазаавыстың тайбынны камгалаарынче болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырарынче угланган чайгылып чок ол политиказын делегейнин өн калбак хөй-ниитизинин, сарыылдыг угаанның бүгү кижилериниң талазындан билип, деткип турар.

1984 чылда планның күүселдезинин болур кол түпкелдерине Н. К. Байбаков оон даразында доктаанган.

Партияның организакчы болгаш политика-кижизидилгелиг улуг ажылының массаларын ажыл-агыйны идепкейлиниң кодүрүлгенинің, улус ажыл-агыйынга харысалганы, корум-чүрүмү болгаш агыйны чүрүмнү бижиглаар талазы-биле хемчегларнің түпкелинде 1983 чылда экономикага эргеленген таарымчалыг үтүлүмүшкүннарның хөгжүлдези бо чылын уламчылаан. Ниитилел бүдүрүлгеннің өзүлде темилары бедээн, оон шынар көргүзүглери өскүзүн, аваа үндезилээш чонуун амыдырал деңнелиг ыңай белдери чедип алдынган.

Хереглелге болгаш чылдага ажылаар национал орулга 498.5 млрд. рубль болур болгаш 1983 чылдынга бодаарга 3.1 хуу көвүдээр. Күрүне планынга улгаар көрген-даа турган. Үжүнүр бүдүрүтүкүнүнүң хемчээни 4.4 хуу өзер, а планнаны 3.8 хуу турган, оон иштинде «Б» бөлүктүң продукциязы 4.5 хуу өзер. 1983-1984 чылдарда ниитизи-биле алырга, үлетпүр бүдүрүшкүү 8.8 хуу өзер, а беш чылдың баштайгы ийи чылдарында өзүлде 6.4 хуу турган болгай.

СЭКП ТК-ның XXVI съездизинің шинтирлеринге дүүштүр машина тудуушкуну, химия, газ, микробиология болгаш өскө-даа чамдык адырлар мүрнан турар темп-биле хөгжүп турар, олар эртем-техникиг дешилгенин тодарадып турар кол адырлар болгай. Бо түпкелдер, эн чугула экономиктиг көргүзүглер талазы-биле планнарымны күүсеттингеми болгаш ажыр, күүсеттингеми—бистин экономикавыстын хөгжүлдезинге интенсивтиг факторларының салдарының өзүлдезин хереглеп турар, ол бүдүрүшкүннүң тургузуун, техниказын б а з а технологиязын, күш-ажылды организастаарын болгаш эрселеп башкарарын сайыраңгайжыдарынга, практикага эртем-техникиг чаа чүүлдерни уламна калбаа-биле шептередиринге үндезилеңгеи.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязы 1984 чылда онгу беш чылда ортумаа-биле биз чылдың хемчээлинге деңнээрге 10 млрд. ажыг рубльге өзер. 1983 чылдынга деңнээрге мал ажылының продукциязын садары көвүдээр: малды болгаш кушту — 4 хуу, суттү — 2,3 хуу, чуурганы — 2,1 хуу ажыр саткан, бо байдал агроүлеттүр комплексиниң болбаазырадыр адырларының ажылынга таарымчалыг болуп, чүрттакчы чонну эвтүүлгеш сүт продуктулары-биле хандырарынга эки салдарлыг болуп турар.

Чүүк болгаш пассажир транспортунуң ажылы эвилээн. Бо чылын бүгү хевирлиг транспорту чүүк саарылгазының хемчээлиниң планын ажыр күүседир.

(Төнчүзү 2-ги арыда).

К. У. Черненконуң Н. Киннокту хүлээп алганы

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко ноябрь 26-да Кремльге Великобританияның лейбористиг партизының баштыны Н. Киннок-биле ужурашкан. Амгы үениң делегей байдалының болгаш англы-совет харылааларының чугула айтыгларының талазы-биле санал-оналга солчуушкуну болган.

Великобританияның политиниг аммыдыралынга лейбористиг партияның ойнаа турар ролюн ССРЭ-де чогуурубиле үнелеп көрүп турарын К. У. Черненко демдеглээн. Совет Эвилели Великобритания-биле чаагай кожа-хелбээ харылаалардыг болуруп, оон-биле деңнеп эргете болгаш бот-боттарынга ажыктыг чорукка үндезилээш, кады ажылдажылганы кылырын шын-на сеткилге-биле күзеп турар. Лейбористиг партияның национал конференциязы чоокта чаа бистер шуптуруп «ймылдыг делегейде чүрттаа турар бис» дайын кыжаныышкынны кошкавайн турар—дея, шын демдеглээн болганда, ол чорук улустар аразының айтыгларынга чугула код чүүл боор турар-дыр.

Өске ниитилел тургузуглуг күрүнелерге удур «ядыктыг походтарны» чарлаары эвес, «күш дегээрниң политиказы» болгаш шериг күжүүнүн талазы-биле артык күштүг болуру дээш ужур-утка чок орадаажыкшыны эвес, ядролуг сүрүтелиишкинде-даа эвес, а чүгле тайбың кожа-лелбээ догуваашкыныңы, деңчорук болгаш бир домей ймылы чок чоруктуң принциптерин ядролуг вектин үезинде делегей харылаалаларының үндезини болдурар ужурлуг дээрзинге К. У. Черненко болгаш Н. Киннок чөпшээрешкен. Чүгле оларга даянгаш, тайбынны камгалаан, бомбүрээстер ядролуг аймыл-халаптан чайладын болур.

Н. Киннок лейбористиг партияның сөөлгү конференциязының дүлээп алганы «Британияның камгаалалы болгаш аймыл чок чоруу» деп документиян айыткаш, эрге-чагырганы алган таварылгазында лейбористер, национал камгалалдың системазын ядролуг чеңсек чок болуруңга үндезилеп тургузарынга, британ девискээрдеи кандыг-даа ядролуг чеңсекти үндүреринге бызыг хүселлиин демдеглээн.

К. У. Черненко ацаа харыы ыылдыр ядролуг чеңсекти тургускаанының баштайгы хүннеринден-не эгелээш, Совет Эвилели ону хоолудан дашкаар ыылдыр чарлаары дээш, оон курлавырларын үзүткаары дээш ужур-утка келгенин айыткан. Эн эки шинтирлер болза бүгү делегейге ядролуг чеңсекти долузу-биле үзүткаары ол болур ийик. Ол сорулгаже угланган чамдык көзек-даа хемчеглер — ядролуг чеңсектерни кызырарының, делегейнин янзы-бүрү районнарынга ядролуг чеңсек чок зоналарны тургузарының дугайында дугуржулгаларга болгаш өске-даа чогуур базымнарга Совет Эвилели байыр чедирип турар.

Великобританияның камгалалының болгаш айыыл чок чоруунуң айтыгларының талазы-биле лейбористиг партияның программазы Британияның, Европаның тайбың келир үезин хандырарының сорулгазын харысалгалыг көрүп турарының дугайында хереглеп, ядролуг дайынның үнүн кээп болур аймылын эвээдиргеге идиглиг боор турардыр.

Совет Эвилели Европага таарымчалыг болзун дээш Варшава керээминиң чүрттаарының болгаш НАТО чүрттаарының деңнеп болмаш биз домей аймыл чок болурунуң принциптеринге үндезилээш, ортумак ыракшылдың ядролуг болгаш тактиктиг-даа ядролуг чеңсектериниң оны бүрүү-биле хостаары дээш турзун турар.

ССРЭ — ядролуг чеңсекти ажыглаарының принципиалдыг удурлаашкызы. Ол бүдүнга ядролуг чеңсекти бир дугаарында ажыглавас деп хүлээлгени байыраы бадыткал-биле алган. Ындыг чеңсекти бүдүрериниң болгаш седия алырыңдан өйталаан база боттарының девискээрлериниң индыг чеңсек чок күрүмелерге удур ядролуг чеңсекти кажан-даа ажыглавас дугайын Совет Эвилели 1978 чылдагы медеглээн. Бир эвес Великобритания бодунуң кызыл алганы болгаш даштыкы дугайында ядролуг чеңсектен бүрүү-биле ойталаар дугайында, а ол ышкаш оон девискээриниң даштыкы ядролуг базаларны үзүткаарының дугайында шинтирлерни херек кырында боттандырып чорудар болза, Британияның талазы-биле СССР-ниң хүлээлгеи базалга чидыг болур ийик деп К. У. Черненко чугаалаан.

Анган таланың үзүткаары ядролуг ракеталарынга дүүштүр ССРЭ-ниң Европа кезээде бодунуң ортумак ыракшылдың ракеталарының ол хире кезээн кызырарынга болгаш херек кырында үзүткаарынга Совет Эвилели белен болур ийик деп, К. У. Черненко онзалаан демдеглээн. Британияда даштыкы базаларны үзүткавышаан, ядролуг чеңсекти бүрүү-биле дужүрерин боттандырып чорудар болза, ССРЭ-ниң бодунуң ядролуг чеңсээ британ девискээрже шыгаатты-мас байдалы турузар ийик. Великобританияның ядролуг чеңсекти дужүрер дугайында туская шинтирлер үндүрген таварылгазында шериг талазы-биле совет-британ талаларының аразында харылааларга камазыыштыр тургустунуп келир бүгү айтыгларны ССРЭ биле Великобританияның аразында чугаалажыр болгаш чогуур дугуржулгаларны кылыр арга тургустунар ийик.

Дыка ыракшылдың совет оперативтиг-тактиктиг ракеталар кандыгы дээрге, оларны чаа америк ракеталарны Европада сайгара тургускаанынга дарыы ыылдыр ГДР-ниң болгаш ЧССР-ниң девискээрлериниде тургускан. Оларның күжү чогуур үелерде алган өске-даа совет дарыы хемчегларны ыыжаш, америк ракеталарны сайгара тургускаанынык ССРЭ-ге болгаш өске-даа социалистиг чүрттарга таваыыштырып турары ыыжаныышкынга шуут-ла дүүшкен боор турар. Оон ужуруулга совет ракеталар дугайында айтыыр чүгле америк талачын моон сонгаарны хөделиишкиннерин барымдаалап шинтирлеттинген турун болуруп К. У. Черненко медеглээн.

Байдалдың моон сонгаар кандыг болуру АКШ-тың катап сонгуткан администрациязындан, оон тайбынга ыракшылдыг медеглелдерни тодарыңга херек кырында белен бо дээрзиниден дыка хамаарыр апаарынга беседаның кижилериги чөпшээрешкен. Бир эвес ол ындыг болур болза, ССРЭ бүрүн белен, ол ак сеткилдиг, деп эргете үндезиеш, АКШ биле чаагай харылаалар дээш, индыг болгаша, боо-чеңсекти эңдере бүдүрүнің соксадыры болгаш ядролуг дайынның кыжаныышкынын үзүткаары дээш демиселиг турар.

Чогум-на ыыжаныышкынны, Совет Эвилели, хоолда чаа президент Рейганга космосту ийдиларгаставазының, стратегиг ядролуг чеңсеглелиниңкиниң болгаш ортумак ыракшылдың ядролуг чеңсектерни кызырарының дугайында бот-боттарынга хозаалыг айтыгларының бүгү комплексиниң талазы-биле ССРЭ биле АКШ-тың чугаалажыышкыннарының эгелээрин саналдаан деп, К. У. Черненко чугаалаан. Бо бүгү угаанныгларга ССРЭ ядролуг чеңсекти бүрүү-биле хоруурунче болгаш кедзиниде баргаш, үзүткаарынче бүрүү-таарлаар арганы бөөр өскө таварымчалыг, боттуг шинтирлерни тыварынга белен боор турар. АКШ-тың администрациязы кандыг турушче кирерин, тодаргай чугаалажыышкыннарга ол ышкан-ла белен бе дээрзин келир үе көргүзер.

Н. Киннок бодунуң талазындан ССРЭ-ниң инициативазынга байыр чедиргеш, чугаалажыышкыннарже эгелеп кирериге ССРЭ биле АКШ-тың аразында чедип алдынган дугуржулгага сеткил хаанының илередин, чугаалажыышкыннарның үре-түнелдиг болуруңга идегээрин илереткен.

Стокгольм конференциязының болгаш өске-даа ыыжыныңның түнелинде дээштиг контроль-биле катап-каара, улустар аразында идегелдиг быжыглаарынга херек кырында идигиг кылыр, индыг хемчегларны дугуржул, чөпшээрешкен турарынга идегелди беседа киржикчилери база илереткен. АКШ-тың сөөлгү үеде Төп Америкага, ылангыда бодунуң политиказынга делегей эргелерин үрет. Никарагуага хамаарыштыр хылган үүлгедиишкиннери дүүшкүүлүг чорукту күштелдирген, тайбының кандырарының перспективаларын бакшыраткан дээрзинге К. У. Черненко болгаш Н. Киннок чөпшээрешип турарлар.

Ажылдың шимчээшкининиң, политиктиг партиялардың, бүгү депшилгелиг, демократтыг күштерниң дайын кыжаныышкынына удур хөделиринин, тайбының болгаш улустарының ймыл чок чоруун дамгалаарының херээнге чугула ролюн болгаш харысалгазын беседаның киржикчилери демдеглээн.

К. У. Черненко болгаш Н. Киннок олар, СЭКП-ниң болгаш Великобританияның лейбористиг партиязының ажыл-чорудулгаларын дугайында информациалар солушкаалар. Олар ССРЭ биле Великобританияның аразынга харылааларны чогумчалыг хозаалыг-дерингге ийе партиялар аразынга харылааларның болгаш санал-оналга солчуушкуунуң өөр-дузалаының демдеглээн.

Нэйраалдыг байдалга эргелеп ужуражышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнүге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарёв, СЭКП ТК-ның кежигүүнү, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының орлакчызы А. М. Александров, СЭКП ТК-ның кежигүүнүге кандидат, СЭКП ТК-ның Делегей кылдаанның эргелекчизинин орлакчызы А. С. Черняев, баштыкы хөөрүктүрүмнү лейбористиг «теневой» министри Д. Хиллиг, лейбористиг партияның баштыкының дузалакчызы Ч. Кларк, канцелярия директоруу Р. Клементе, Н. Киннокту нарлалга-биле харылаалар талазы-биле дузалакчызы П. Хьюетт, лейбористер баштыкының хуулда парламент секретары Д. Фостер.

(СЭТА).

УЛАН-БАТОРГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ БОЛГАН

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Аңаа Монголдың Улустуг-революстуг намының III съездизинің болгаш МАР-ны тургузуп чарлаанының 60 чыл болганынга турескаатkан байырлыг хурал болган.

МАРН ТК-ның Чингине секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмунхту, чүрттүп өскөдаа партия болгаш күрүне удуртукчуларын, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнү, СЭКП МХК-ның бирги секретары В. В. Гришинге баштаткан совет партия-чазак делегациязын хуралдың киржикчилери үргүлчүлеп дидимнап алып часкаашкыны-биле угаан.

Ж. Батмунх илеткел кылган. Бүгүн МАР-ның коммунистери болгаш ажылчы чонары теңгуде шылгарангай ийи болуушкуннарының юбилейин демдеглеп турар деп, ол чугаалаан. Алдан чил мурнунда МАРН-ның III съездизи чүрттүп капитализмни оон эрткеш, социализмче хөгжүлдезиниң капиталистиг эвес оруу-биле чоруруниче партияның шугумун тодаратkан. Ол-ла 1924 чылда бирги Улустуг Хурал Монгол Арат Республиканы тургусканы чарлаан болгаш оон баштайгы конституциязын хүлээп алган.

МАРН болгаш бүгү монгол улус Ленинниң партизынга—алдарлыг СЭКП-ге болгаш оон эш К. У. Черненкога баштаткан Төп Комитеттинге, маадырлыг совет улуска чалбыыштыг аңы-дуңма найыралдыг байыры чедирбишаан, чүректиң хамыындан өөрүп четтирээшкинни илередип турар.

Илеткелге оон соонда МАРның ажылчы чонларының чедиишкиннериниң дугайын, республиканың экономиктиг күчүн-шидалының чайгылып чок өзүлдезинин, оон улузунуң чагаай амыдырал-чүртталгазының, культурлуг деннелиниң белгилериниң дугайын тодаргай чугаалаан.

Делегей пролетариадының баштыны В. И. Ленинниң болгаш монгол революциязын удуртукчузу Д. Сүхе-Баторуң үүдилеп тургусканы монгол-совет найыралды бастер боттарынытың революстуг улуг чаалаа алымнаалыг ыыдыр үнелеп көрүп, улам бижиглаан турар бис. Бир ай мурнунда бистин Совет Эвилелиниң ажылчы аңы-чорткуус болган. Оон үезинде СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, Совет Эвилелиниң өске-даа партия болгаш күрүне ажылдекчылары-биле ужуражып, беседалашкан бис. Ол аңы-чорук бистин аравыска аңы-дуңма харылаалыстын бүгү айтыгларын хаңзы-биле чугаалажып көөр болгаш моол-совет найыралдыг харылааларын улам хөгжүдүп, ажыктыг болдурарының айтыгларын чугаалажып көөрүнүң калбак аргазын берген. Моол болгаш совет улустарының найыралдыг болгаш аңы-дуңма өөрүнүң харылааларын, оларның марксисти-ленинчи авангардтары — СЭКП биле МАРН-ның сыныг эвилелиниң моол-даа сонгаар быжыглап, калбартарынга бистин ийиги шинтирлиивисти чугаалажыышкыннар база катап бадыткаан.

Партия болгаш улус алдарлыг юбилейлерни төлептиг уткуушаан, боттарының Төөгүлүг чүрттүнүң кайгамчыктыг чараш келир үезинче идегел-биле көрүп турар—деп, Ж. Батмунх түнелиниде чугаалаан.

Оон соонда В. В. Гришин туже чугаалаарга, чыылганнар ыыдыр-биле үүнүп хүлээп алган. Ол МАРН-ның төөгүлүг III съездизинің болгаш МАРны чарлаан турусканының 60 чылы-биле болбаатар ССРЭ-ниң удуртукчуларының болгаш чугаалаарының, монгол-совет Монголдың коммунистериниге, бүгү ажылчы чонларынга ыраа байыр чедиргеш.

1985 ЧЫЛДА ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ БОЛГАШ 1984 ЧЫЛДА ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

(Улаштызы. Эгези 1-ге арыда).

Бүдүрүлгенин ажыктыын бедидериниң болгаш ылангыя күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң талазы-биле даалгалар бо чылын күүсеттинин турар.

Чижээ, үлетпүрге ол 4 хуу ажыг болур, а планнааны 3,4 хуу турган. Ооң күсели-биле үлетпүр продукциязының немей өзүлде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедитвениин күсели-биле чедип алдынар. Ынды түүвел күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ылаңдан ажыр бедилер база продукцияның бот-үнезин немей чигедир талазы-биле СЭКП ТК-ның кыйгырымына харын кылдыр күш-ажылчы коллективтериниң немей алган хүлээлгелериниң хөй кезиниң күүсеткениин ачызында чедип алдыган.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидери өртем-техниктиг деңшилгенин чедишкиниери практикага нептерериниң улам-на улут чергебиле хамаржын бар чыдар. 1984 чылда машиналарын, дериглерин, аппараттарын, автоматчыдыг херекселдериниң чаа девирлериниң 4 мүн хире үлегери чогаттынар. Бүдүрүлгенің технологтут чорудулгалары автоматтыг болгаш роторлуг шугумнарны, роботехниктиг комплекстерин болгаш саналга техниказын ажыглаа турган автоматчыдарының талазы-биле даалгалар боттанып турар.

Мурнуунда чылдар-биле бир демей, 1984 чылда капитал тудугуның улут программазы боттанып турар. Күрүнеиин капитал салымышкының күселиби-биле кол фондуларны ажыглалга киирер бо чылын 136 млрд. рубль болур, ол бистің чүртүвүстүң бүдүрүлге күчүвүте кеска немелде-дир. Чыл тоңчүүнде ол бүдүрүлге фондуларының ниити өртээ 1,5 трлн. рубль болур.

Улус ажыл-агыйының чаа болган чаарты кылган бүдүрүлгеринде хөй-хөй чугула объектилер ажылдан эгелээн. БАМ-ның кол демир-орук оруун тударын хуусаадын эрте доосканы болгаш магистральдың бүгү дүртүнге поезд-биле ажылчын шимчээшкинин ажыктаны шылгарангай бодуушкун-дур, ону онзалап демдеглээр херек. Магистральдың тудуучуларына болгаш ажыглаачыларына СЭКП ТК-ның байыр чедиришкинниде айыктаны шыкаш, чаа транспорт артериязы чүрттүп, ылаңгыя Чөөн Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүп экономиканың хөгжүдериниге, ол черлерге улут девискээр-бүдүрүлге комплекстерин тургузарына, улус ажыл-агыйынга байлак бойдус курлавырларын киирештиреринге чугула ужур-дузалыг.

Партияның XXVI съездизиниге көрдүүген болган СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлериниге улам хөгжүткен социал хөгжүлдениң болгаш улустың чаагай чорудуун бедидериниң программазын боттандырары 1984 чылда үргүлчүлээн. Чоннуң кижи бүрүзүниге онааштыр боттуг орулга 3,3 хуу өзер, а беш чыл планында бо чылга хамаарыштыр өзүлдеин 3,1 хуу кылдыр көргеи турган болгай. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларының шалыныының айда ортумак хемчээли 185 рубль болур ийикпе, азы 2,5 хуу өзер, а колхозчуларының айда ажыл төлевири — 145 рубль, азы 3 хуу өзер.

Хереглелдің ниитилел фондулары 3,5 хуу өзер болгаш 140 млрд. рубль чедер.

Күрүне болгаш кооперация садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы 4,5 хуу көвүдээр. Күрүненің үүрмектеп садар өртектерин чиигедириниге база сезонныт садыглаашкын чорударынга 5 млрд. рубльди тускайлаан.

Бо чылын акшаландырышкының бүгү дөстериниң күсели-биле 113,7 млн. дорбелчин метр ниити шөлдүг чүрттүлгө бажыңнарын тудар, ол дээрге 1983 чылдаазынга деңнээрге 1,3 млн. дорбелчин метр хөй. 10 млн. хире кижинин чүрттүлгө байдалдарын эжиндер арганы ол берген.

Беш чыл планында бо чылга көрдүгениниң хөй школа азы четпээн уруглар албан черлерин, ниити билиг школаларын, эмнелгелерин, поликлиникаларны 1984 чылда тудар.

Бүдүрүлгелериниң ажыл-агыйжы бот башкартынар чорудун болгаш харыысалгазын күштелдирериң калбартыр талазы-биле 1984 чылда беш министерствога чорудун турар калбак хемчээлдиг шеңелде планнаашкының болгаш экономиканы эргелеп-башкарарын сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглер системазынга чугула черин эзлээн. СЭКП ТК-ның Политбюрозу шак ол экономиктиг шеңелденин баш бурунгаар үндүрген түүнелдерин чугаалажып көрген болгаш бедик көргүзүүлерин чедип алырына күш-ажылчы коллективтериниң сонуургалын бедидериниге үтланган бөлүк хемчеглер оларның ажыл-агыйжы чорудулгазының түүнелдериниге шиитиз-биле эки салдарны чедирип турар. Кол фондуларны киирер ужурлуг, ол ийиги бөлүк чылга база үе-чада болур деп чүвеин демдеглээри чугула, үлеткелчи ооң ыңай чугаалаан.

1985 чылдың планы интенсификацияны күштелдиреринге, бүдүрүлгенің техниктиг деңнелин бедидериниге, экономиканың шапкын, пропорционалдыг хөгжүлдезинге, бүдүрүлге болгаш өртем-техниктиг күчүлери, ажыл-агыйжы иштики курлавырларны эр дээштиг ажыглавырыныге утландырып турар. Ол чорук чугаалажып көөрү-биле киирип турар чыл планының чамдык онзагай талаларын тодарадып турар.

Улус ажыл-агыйының адырлар аайы-биле 1985 чылга даалгалары экономиканың хөгжүлдезинде 1983—1984 чылдарда көстүп келген эки үүлдерин быжыглаан база хөгжүдүп турар. Ниити экономиктиг көргүзүүлер талазы-биле өзүлдезинин темпилери 1981-1984 чылдарда чедип алдынган чылдың ортумак демчээлдериниен шала улам бедик кылдыр төлевилеттинген. Национал орулганың, көдээ ажыл-агый продукциязының, демир-орук транспортунуң чүүк саарылгазының, а ол ышкаш үлетпүр продукциязының эң чугула чамдык хевирлерин бүдүрериниң абсолюттуг немей өзүлдези улгадыр.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыының, ылаңгыя чүүмдаа мурнуунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, кол фондуларны болгаш бүдүрүлге күчүлерин ажыглаарының көргүзүүлериниң талазы-биле бедик даалгаларны төлевилеттин. Оларны күүседири ажылдан турар бүдүрүлгелерге ажылчыннар саңын бүдүрүлгезиниң бүгү немей өзүлдезин хандырар ужуулуг. Ол чорук улус ажыл-агыйының бүгү адырларына эртемнин болгаш техниканың, автоматизацияның болгаш механизацияның, бүдүрүлгени эртемге үндезилеп организастаарының эң чаа чедишкиниери ажыглаан киирер, күш-ажылдың коллективтиг хевирлерин хөгжүдер база аңаа идиг бөөрин сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглериниң калбак комплекизин боттандырарын негеп турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң болгаш ажыл төлевириниң өзүлдезинин аразында хамаарылга экижиндер.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыының көргүзүүлерин тодарадыры-биле, чижээ, мындыг түүлүү демдеглеп болур: күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинің күсели-биле национал орулганың немей өзүлдезинің барык шуптузун болгаш үлетпүр продукциязының немей өзүлдезинин 95 хуузун, а көдээ ажыл-агыйга болгаш демир-орук транспортунга бүдүрүүшкүнүүн бүгү немей өзүлдези оон дузазы-биле чедип алдынары төлевилеттинип турар.

1985 чылдың планыг даалгаларын ниитилеп, оон ийиги беш чылга база үе-чада болур деп чүвеин демдеглээри чугула деп, үлеткелчи ооң ыңай чугаалаан.

1985 чылдың планы интенсификацияны күштелдиреринге, бүдүрүлгенің техниктиг деңнелин бедидериниге, экономиканың шапкын, пропорционалдыг хөгжүлдезинге, бүдүрүлге болгаш өртем-техниктиг күчүлери, ажыл-агыйжы иштики курлавырларны эр дээштиг ажыглавырыныге утландырып турар. Ол чорук чугаалажып көөрү-биле киирип турар чыл планының камналгазының чурумунче кичээнгей улгадыр.

Мурнакчы бүдүрүлге коллективтериниң бүдүрүлге бүрүзүнге, область, край, республика бүрүзүнге камналганың пландан дашкаар фондузун тургузар, чылда 2 хүнүү камнап алган материалдар, чиг-эт болгаш одаар үүлге ажылдаар деп инициативазын чуртта калбаа-биле деткип турар. Ол фондунуң акша-хөрөңгилерин социал хереглелдерге, бирги эзелчеге, чоннуң медицина хандырылгазын эжиндериниге ажыглаар апаар.

1985 чылда үлетпүр продукциязының бот-үнезин 0,8 хуу чигээр ужурлуг, ол дээрге бо чылда чедип алган темпилерден бедик болуп турар. Тудугга чарыгдалдарны эвээжедири 0,5 хуу хемчээлдиг көрдүүген.

Келир чыл экономиктиг шеңелдени чорударынга чаа үе-чада болур, ооң негелдеринге эвилел болгаш республика чергелиг 21 министерство, а ол ышкаш дыка хөй областарның чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелери ажылдаар.

Чүрттүн экономиказын хөгжүдериниң болгаш ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидериниң талазы-биле 1985 чылдың планында көрдүүген даалгалар планның кезектериниң балансалашкаан, чүүмдаа мурнуунда бүгү бүдүрүлгениң болгаш капитал тудугуның материал-техниктиг курлавырлар-биле, чоннуң акша-хөрөңгүн орулгаларының үүрмектеп садар бараан саарылгазының болгаш төлевирлиг ачы-дузаның хемчээли-биле балансалашкаан хандырар ужуулуг.

Материалдыг бүдүрүлгениң төлевилеттинип турар хемчээлин ёзугаар хереглеге болгаш чылдага ажыглаар национал орулга 17,5 млрд. рубльге азы 3,5 хуу улгадыр. Ынчан национал орулганың бүгү немей өзүлдези хереглел фондузунче киирер.

Келир чылда үлетпүр бүдүрүлгезиниң немей өзүлдези 3,9 хуу, оон иштинде «Б» бөлүкке—4 хуу болур. Көдээ ажыл-агый продукциязының демчээли бо чылда чедип алдынарынга хамаарыштыр 6,7 хуу өзер.

Совет экономиканың бүгү адырларын интенсификастаарынга, чоннуң чаагай чорудун бедидериниге бистин күрүневистиг экономиктиг күчүзүнүн үндезинин тургузун турар социалистиг үлетпүрге кол роль бөлүжүп турар. 1985 чылдың планында продукциязының хемчээли 4,4 хуу өзер үлетпүрүнүң болбаазырадылга адырларын мурнуды сайзырадыры көрдүүген, а машина тудуушкунуңу болгаш металл болбаазырадын кылырыныы — 6,5 хуу өзер.

Илеткелчи ооң ыңай одалга-энергетика комплекизинин адырларын сайзырадырының конструкциялыг материалдарны бүдүрүн турар адырларының айтырыгларынга доктаавышаан, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының техниктиг эде дериишкиниге, өртем-техниктиг деңшилгени дүргедедириниге машина тудуушкунуңу шиитпирлиг ролюн айтып база машина тудуушкунуңу болгаш металл болбаазырадын кылырының продукциязын мурнады өстүрери планда көрдүүгенин демдеглээн, ук продукцияны бүдүрүп үндүрери 6,5 хуу өзер.

1985 чылда улустуң хереглелиниң аъш-чемниң өвес бараанларын бүдүрери, оларның шынарын болгаш ассортиментизин эжиндери уламчылаарын Н. К. Байбаков ооң ынай чугаалаан. Чиик үлетпүрүнүң продукциязының ниити хемчээли 1984 чылда 1,7 хуу турганынга удур 3,5 хуу улгадыр.

Катап ажыглаар чиг-этти ажыглаар дугайын планның тускай бөлүүнде көргүскен.

Агроүлетпүр комплекизин хөгжүдериниң планын ажылдап кылып тура, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдели Аъш-чем программазының сорулгаларын, оон бүгү адырларының деңге хөгжүүрүн хандырарының чугулазын, оларның материал-техниктиг базазын доктаамал быжыглаарын өөренип көрген деп, илеткелчи чугаалаан.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунга чугаазынга эш К. У. Черненко ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга партияның болгаш улустың эзелчеглиг сорулгаларын бүгү талалыг үндезеэш, «тараа бүдүрерин чайгылыш чокка көвүдедири — өзек айтырыг» деп база «чоокку чылдарда аңаа чүрттүн бүгү хереглелдерин бүрүн хандырар ооң шак ындыг темпизин чедип алыр ужуулуг» деп демдеглээн.

Черни мелиорастаа, ооң хөй капитал салымышкының — 9 млрд. ажыг рубльди киирери көрдүүген. Ук акша-хөрөңгиниң күсели-биле 663 мүн гектар сугтаттыг, 695 мүн гектар кургаткан черлерни шиңгээдир. Мелиорастаан черлериң ниити шөлү 1980 чылда 29,8 млн. гектар турганынга удур бо чылдың төнчүүнде барык 35 млн. гектар чедер.

1985 чылдың планын тургузуп тура, мал ажылын сайзырадырының үндезини болур тараа болгаш мал чеми бүдүрериниң өзүлдезиниге улут кичээнгейин салган.

Көдээ ажыл-агыйның болгаш оон-биле холбашкан адырларының материал-техниктиг базазын улам ыңай быжыглаарын үлетпүрүнүң болгаш чүүн-даа бедик. Оон чылдагааны чүдел дээрзин совхозтуң удуртукчуларындан-даа, малчынның бодундан-даа айтырып, оларның арга-дуржулгазын сонуурган көрген бис.

Таар-оол биле Татьяна Сыргыт-оолдар мал чеми белеткеп алырыныге оиза кичээнгейин салып келген. Бо чылын олар 15 тонна сигеп белеткеп алыр хулээлгезин 32 тонна чедиргеи. Сигеп белеткээр тускай шөлдүг, ону чылдың-на аштап арыглаашы, суттарып ап турар. Оон аңгыда сигеп эн-не чемиштиг, хоолулуг турда, ону кезип алгаш, кыштаанга барып чедирер. Сигеп хөй дээш, ону малга кайы хамаан чок төтчеглетпес.

Оларның дуржулгазында бир эки үүл—мал-маганының деңгилдезин үргүлчү хайгаараары. Чамдык малчыннар болза, малы аажок арыптарга, ам кээп девидеп, сигеп, сула эккелиңер деп, совхозунга чарбыттынар, а Сыргыт-оолдар ындыг эвес: ара берген хойну баш удур-ла тыпкаш, ону немелде чем-биле чемгерип, чылыг суугну бээри өйүнде дуза ол деп дуржулгазындан билир апарганнар.

— Кыштатта келген дораанна хойну кажаалавас бис, чүте дээрге, бирээде, ону дадыктырып өөредир херек, ийиде, хойнуң дүгүнге база эки болур— деп, бо малчыннар тайылбырлаар.—Хөлүн эрттир чылыг кажаныың база хереэ чок, хойнуң дүгү өл-шык болурга, хүндүс одарга доңар, салгынга алзыптар.

— Кадарчы кижи боду часкаан чүүн кылып алырыл? Чеже-даа кызарга четтикпес бооз болгай. Аңаа улут дуза херек. А оон ангыда, дузалакчы кадарчы, сакманчылар чалгаа шүшпеп боор болза, оон кандыг түүнел үнерил? Ынчангаш шупту-ла демниг ажылдаарга, мал төлүн, дүгү-даа ап болур —деп, Таар-оол Хомушкуевич чедишкиниериниң дугайын мнчалдыр тайылбырлаар.

Олар малын чылдын-на эки семиртип алырлар. Оларның чайлаа Хемчик-Бажының Сарыг-Ыш-Бажы деп черде. Сыргыт-оолдар чайын хүн дурту узун дээш дүзүш чедип кээрге хоюн өдекче-даа эккеп турбас, эртен эрте үндүргеш, орай кежээ аалга эккээр. Одар-белчиири сут-суттаттыг. Чылыг үеде одарга мал кара туразында оттаары ажыктыг деп олар саная турарлар.

Олар уруг-дарының база-ла күш-ажылга ынак кылдыр кижизидип, өстүрүп турарлар. Улут уруу Долаана ада-мезиниге дузалажып, үш чыл ажылдаан, бо чылын башкы училишениде өөренип кирген. Долаананы Хемчик-Бажының малчыннары мактаар болду. Ону СЭКП кежигүүнүн кандидадыга киирип алганы база таварылга эвес. Ол — ада-мезиниң өрескеэзин дөзеп алган ёзулутла ажылгыр кижи.

Кызымак малчын өг-бүле бо чылын төрүүр чүс хоюндан-на 102 хураганны, бир хойга онааштыр 2 килограмм дүкту кыргып алган. Хою ийи дугаар төрээн. Ынчангаш келир чылын оон-даа хөй хураганы алырының аргазы бар. Эрткен чайын оларның кыштаанда чаа кажаа-хорааны кылып берген.

— Чарыштыг эжиңер кым ирги, Таар-оол Хомушкуевич? —деп оон айтырган бис. Ол ыныгыр харылаан:

— Евгений Эренчин-биле чарыштыг улус бис... Чогум ол эжиниң түүнели кайы хире болганын черле билбеди.

Чамдык кижилер болза мал кадарары, ажаап өстүрери чүгле кыжын болгаш эрте чазын берге дээр болгай. А Сыргыт-оолдарның бодалы ындыг эвес: малды чылдың кайы-даа үеинде бичин-даа када өөрүктейин характаар, оон башка каража-хорамчага таварны бээр.

Ам Доора-Ховуда кыштагда ажыл-ишкә хайыыккан. Кыштаада чаа кажаа-хорааны кылып берген. Кажаа чанында арай озалаш черде тей дег улут погаан сараат кайы мрактан өскүн турар.

ХЕРТЕК.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы

Ноябрь 26-да Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң эзелчеглиг хуралы болган.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилели биле Йемен Араб Республиканың аразында 1984 чылдың октябрь 9-та Москвада ат салганы Найырал болган кады ажылдажылга дугайында керээни күштүг ыңдыр бадылаар дугайында айтырыгны Президиум чугаалажып көргеи.

Ол керээни күштүг кылдыр бадылаары-биле киргеи ССРЭ чазаның даасканын ёзугаар ССРЭ-ниң даштыкы херектер министрениң бирги оралакчызы депутат Г. М. Кориниенко чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро ажылчылыгче кандидат, СЭКП ТК-ниң секретары, Националдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы Б. Н. Пономарёв ССРЭ-ниң палаталарының даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының омуноэзиниде хуралга чүве чугаалаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиялары ук керээни каттышкан хуралынга чугаалажып көргеи, совет болгаш сонгу-Йемен-даа улустарының эрге-ажыктарынга болгаш ССРЭ Конституциязынга оон бүрүнү-биле дүжүп турарын база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ону күштүг кылдыр бадылаары-биле сүмелээр деп шиитпир хүлээп алдынганын дыңнаткан.

Оон дараазында ооc ан, чүве чугаалаанар Совет Эвилели биле Йемен Араб Республиканы найыралдың, деп эргелиг болгаш кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганың харылааларының холбаштырып келгенин демдеглээннер. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу Совет Эвилели биле Йемен Араб Республиканың аразында Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээни чаңгыс үн-биле күштүг кылдыр бадылаан.

Оон соонда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыжының ийиги сессиязын эртирери-биле холбашкан айтырыгларны чугаалашкан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу чүрттүн күрүне эрге-чагыргазының дээди органының сессиязының хүн айтырыны болгаш ажылдаар чурумун чугаалашкан, түүлдүг деп саная.

Хуралга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң «Кыдыкы Сонгу чүк районнарынга болгаш ССРЭ-ниң сонгу өрик кыдынга хамаарышкан далай девискээрлериниге бойдус камгалалын күштелдирер дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бирги болгаш ийиги сессияларының аразында үеде хүлээп алдынган Чарлыктарын Дээди Советке бадылаары-биле киирер дугайында айтырыгны чугаалажып көргеи.

Президиумунуң хуралынга күрүне амыдыралының эске-даа чамдык айтырыгларын база чугаалашкан.

(СЭТА).

Екатерина Делбировна Монгуш Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунуң Успенка сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы, район Совединиң депутады. Фермага ажылдап келгени он ийи чыл дургузында ол сүт саалдазының планнарын доктаамал ажыр күүседип келгеи.

ЧУРУКТА: саанчы Е. Монгуш.

Кара-кыс Оттук Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунуң сорт участогунга ажылдаа-ла чээрби чыл чедип турар. Кышкы үеде участоктуң ажылчыннары чазын тарыыр үрезин ылгаар. Ажыл нарын болгаш шүүттүг. Дуржулгалыг ажылчын хүнде 300 грамм үрезин ылгаар, хүлээлгезин доктаамал ажыр күүседип, 400—450 грамм чедирип турар.

ЧУРУКТА: К. Оттук.

Г. МАКАРОВТУН чураан чуруктары.

ХУУСААЗЫНДА КЕЛИР

Бин-Хемде «Хадын» совхозтуң мрак-узак коданнарында малчыннар автомагазин садыгжызы Анатолий Комбулдайның ажылын мактаарлар. Ол доктааттынган хуусаазында аалдарга келир, малчыннарның чагаан бараанларын бүрүн күүседип эккээрин ораладажыр. «Кандыг-бир чылдагаандан чагыг күүсединнмейн барган болза, ол оон чылдагаанының дугайында чугаалап, азы оон орнунга кандыг бараан таваржып болурум саналдар.

Салып алыкчылар-биле ындыг эптиг ажылдың түүнелинде оон планы ай, квартал санында күүсединнип турар. Оон кызымак күш-ажылын үнелеп турар.

О. ЧАШ-ООЛ.

АҢАА БҮЗҮРЭЭР

Бай-Тал суурдан ырак эвесте, куду талда, Хемчиктің оң талазында Элезиниг-Хову деп чер бар. Ол чогум чаңгыс эвес, а элээн каш ховудан бүткен. Оларның бирээзин Доора-Хову дээр. Элезиниг-Ховуның малга таарымчалыы аажок артыы талазы—улут эвес даглар, мурнуу талазы — хову, хем кыдыныче чоокшулаарга —тарылга шөлү.

«Бай-Тал» совхозтуң сураглыг хойжузу Таар-оол Сыргыт-оол Доора-Ховуда кыштаанда кээп хонупкан. Чай чаъстыг, күс колдуунда аяскаан болганы-биле Элезиниг-Ховуда оът бо чылын эки. Маңаа көжүп кээриниң мурнунда Таар-оол Хомушкуевич одар белчиириниң кандыг байдалдының шинчилеп каапкан. Кыш узун, ынчангаш одарларны айлар, уе айы-биле хуваап алган. Баштайгы үеде ол дүшкен бүрүлүт арыгларга малын кадарып турган: ында кара суг бар, кыштагже суг сөөртүп, артык чаргдал үндүрүп турбас база күскү бүрү харга бастырбаанда, ону малга чиртири одар-белчиир камналгазын болдурар.

Таар-оол биле Татьяна Сыргыт-оолдар чээрби ажыг чыл малчыннан келгеи. Ынчангаш ажылга чедишкиниң бир үндезинин кыштаглаашкыга хынамчалыг белеткел, ону ыяк эрттирип алыры дээрзин олар боттарының байлак дуржулгазындан билирлер.

Хөй-ниитиниң малын ажаап өстүрери — күрүнезиниң, ниитилелдің мурнунга оларның хүлээлгези ол. Бир-тээ ындыг болганда, холду ношкаш кылбайн ажылдаар аңаар, оон башка план күүсеттинмес. Бо дугайын хандыр бодап чоруур болгаш Таар-оол Хомушкуевич биле Татьяна Бораевна чыл бүрүде-ле бедик түүнелдиг ажылдан келгеи. Чамдык малчыннарны көөрге, бир чылын эки көргүзүүлүг, дараазында чылын түүнели кудулаан бады-даа баар таварылгалар тургулаар, а Сыргыт-оолдарның ындыг эвес, доктаамал бедик. Оон чылдагааны чүдел дээрзин совхозтуң удуртукчуларындан-даа, малчынның бодундан-даа айтырып, оларның арга-дуржулгазын сонуурган көргеи бис.

Таар-оол биле Татьяна Сыргыт-оолдар мал чеми белеткеп алырыныге оиза кичээнгейин салып келгеи. Бо чылын олар 15 тонна сигеп белеткеп алыр хулээлгезин 32 тонна чедиргеи. Сигеп белеткээр тускай шөлдүг, ону чылдың-на аштап арыглаашы, суттарып ап турар. Оон аңгыда сигеп эн-не чемиштиг, хоолулуг турда, ону кезип алгаш, кыштаанга барып чедирер. Сигеп хөй дээш, ону малга кайы хамаан чок төтчеглетпес.

Оларның дуржулгазында бир эки үүл—мал-маганының деңгилдезин үргүлчү хайгаараары. Чамдык малчыннар болза, малы аажок арыптарга, ам кээп девидеп, сигеп, сула эккелиңер деп, совхозунга чарбыттынар, а Сыргыт-оолдар ындыг эвес: ара берген хойну баш удур-ла тыпкаш, ону немелде чем-биле чемгерип, чылыг суугну бээри өйүнде дуза ол деп дуржулгазындан билир апарганнар.

— Кыштатта келген дораанна хойну кажаалавас бис, чүте дээрге, бирээде, ону дадыктырып өөредир херек, ийиде, хойнуң дүгүнге база эки болур— деп, бо малчыннар тайылбырлаар.—Хөлүн эрттир чылыг кажаныың база хереэ чок, хойнуң дүгү өл-шык болурга, хүндүс одарга доңар, салгынга алзыптар.

— Кадарчы кижи боду часкаан чүүн кылып алырыл? Чеже-даа кызарга четтикпес бооз болгай. Аңаа улут дуза херек. А оон ангыда, дузалакчы кадарчы, сакманчылар чалгаа шүшпеп боор болза, оон кандыг түүнел үнерил? Ынчангаш шупту-ла демниг ажылдаарга, мал төлүн, дүгү-даа ап болур —деп, Таар-оол Хомушкуевич чедишкиниериниң дугайын мнчалдыр тайылбырлаар.

Олар малын чылдын-на эки семиртип алырлар. Оларның чайлаа Хемчик-Бажының Сарыг-Ыш-Бажы деп черде. Сыргыт-оолдар чайын хүн дурту узун дээш дүзүш чедип кээрге хоюн өдекче-даа эккеп турбас, эртен эрте үндүргеш, орай кежээ аалга эккээр. Одар-белчиири сут-суттаттыг. Чылыг үеде одарга мал кара туразында оттаары ажыктыг деп олар саная турарлар.

Олар уруг-дарының база-ла күш-ажылга ыяк кылдыр кижизидип, өстүрүп турарлар. Улут уруу Долаана ада-мезиниге дузалажып, үш чыл ажылдаан, бо чылын башкы училишениде өөренип кирген. Долаананы Хемчик-Бажының малчыннары мактаар болду. Ону СЭКП кежигүүнүн кандидадыга киирип алганы база таварылга эвес. Ол — ада-мезиниң өрескеэзин дөзеп алган ёзулутла ажылгыр кижи.

Кызымак малчын өг-бүле бо чылын төрүүр чүс хоюндан-на 102 хураганны, бир хойга онааштыр 2 килограмм дүкту кыргып алган. Хою ийи дугаар төрээн. Ынчангаш келир чылын оон-даа хөй хураганы алырының аргазы бар. Эрткен чайын оларның кыштаанда чаа кажаа-хорааны кылып берген.

— Чарыштыг эжиңер кым ирги, Таар-оол Хомушкуевич? —деп оон айтырган бис. Ол ыныгыр харылаан:

— Евгений Эренчин-биле чарыштыг улус бис... Чогум ол эжиниң түүнели кайы хире болганын черле билбеди.

Чамдык кижилер болза мал кадарары, ажаап өстүрери чүгле кыжын болгаш эрте чазын берге дээр болгай. А Сыргыт-оолдарның бодалы ындыг эвес: малды чылдың кайы-даа үеинде бичин-даа када өөрүктейин характаар, оон башка каража-хорамчага таварны бээр.

Ам Доора-Ховуда кыштагда ажыл-ишкә хайыыккан. Кыштаада чаа кажаа-хорааны кылып берген. Кажаа чанында арай озалаш черде тей дег улут погаан сараат кайы мрактан өскүн турар.

ХЕРТЕК.

Шынар — ажылдың көрүнчүү

ЭДЕ КЫЛЫЫШКЫН ЧОККА

Кызылдын даараныла фабриказы он айларда пландан ажыр 542 мүн рубльдин продукциясын бүдүргөн. Ниити продукциянын 97 хуузу бирги сорттуу, 95,9 хуузу эде кылымышкын чок даараттынган болган. Күрүнеенин Шынар демдээн тывыскан 664 мүн рубльдин продукциясын бүдүрери кордүнгөн турган. Он айларда 999 мүн рубльдин продукциясын фабрика бүдүргөн. «Н» индекстиг продукцияны 228 мүн рубльге бүдүрери планнаттынган турда, ол 502 мүнга күүсеттинген. Коллектив Шынар демдектиг болгаш «Н» индекстиг продукция бүдүрер талазы-биле чыл планын хуусаа бетинде боттандырган.

Он айларда продукциянын ассортиментизин чаартыр талазы-биле хемчеглер алдынып турган. Бо ye дүргүзүүнде 31 чаа модельдерни шингээнип алган. Хелги хереглекчилернин сонуургалынга хүүштүр, эки шынарлыг кылдыр даараарын чедип ап турар бис. Назы-хар аайы-биле размерин, модага дүгжүп турарын барымдаалап чаа модельдерни ажылдап кылып турар бис. Колдуу хереженг улус хевин даарап турар болганывыста оон кааспалгазынын шынарынче кичээнгей салыры чугула болуп турар. Ылангыя бичин уруглар хевин эки шынарлыг кааспан кылыры бистен негеттинип турар.

Операцияларнын саны хөй. Оларны аңгы-аңгы кижилер кылып турар болганда, шынарны контрольдаары берге. Кижи бүрүзүнүң мергежилиин деннели, харыысалгазы дөмей эвес. Ынчангаш чаа модельди даарап эгелеп турда, хол өөренгиже чедир эде кылымышкынар таваржып турар. Эң дүржүлгалыг даараныкчыларга мүрнүкү операцияларны хынаап, эде даараарын даандырып турар бис. Моюндурук, чеңгелерге оларны быжыглап турар бис. Шынарлыг даараарынга кирген үлүү дээш оларнын шалынынга немей 10 хуузу төлеп турар.

Амгы үеде элээдээ болган садык пазылыг уругларнын платьелерин, сарафаннарын, халаттарын даарап турар бис. Садып алыкчылар оларга эки үнелелер берип турары биске өөрүнчүг. Бо чедиишкинге бедик мергежилиг ажылчынар А. Холшинанын, Р. Монгуштун, Р. Сумбанын, К. Монгуштун кирген турар үлүү эвээш эвес. Олар төнчү операцияларны бедик деннелге чорудуп турарлар.

Шынарны экижидер талазы-биле чамдык чедиишкиннер чедип алдынган-даа болза, амдаа садыг организацияларындан хомудалдар, дедир эгидиишкиннер таваржып турар. Он айлар дургузунда 7 хомудалдар кирген. 148 рубльге штраф төлеттинген. И—3—481 модельдин хөрээжен платьезин, өр улустун иштики хевин «Детский мир» садыы болгаш «Саяны» универмагы эгиткен.

Белен продукцияның шынарын техниктиг контроль киллдизи чорудуп турар. Беш контролёрлардан тургустунган болук бригада көрээн-биле ажылдап турар. Хүнде беш чүс ажыг хеп хынаары ындыла белен эвес. Борта харыысалгалыг болгаш хынамчалыг болуру чугула. Хүнде нормазын контролёр Л. К. Пустодерова 200 хуу күүсеттип келген. Ол октябрь айда инженер-техниктиг ажылдакчылар ортузунда чарышка тиилекчи болган. Контролёрлар Р. Сундуй, Т. Куулар олар эки ажылдап турарлар.

Пестү «Текстильторг» дамчыштыр чагыдып ап турар бис. Оон өнү, шокары чагыг ёзугаар күүсеттинмейн баар тавазыг самбыразынга азып турары чанчылчаан.

Фабрикада коммунистиг күш-ажылдын шалыпчызы деп атты чаалап алган чангыс-даа бригада чок. Планнын онаалдаларын күүсетпейн турар цехтер, бригадаларны чок деп болбас. Чарыштың түнеп турда, чүгле тиилекчилерже эвес, хожудап турарларже база кичээнгей салыр болза эки. Мүрнакчыларнын дүржүлгазын нептередир, хожудаашкынын чылдагаанын тодаадыр ажылче чарыш комиссиязы сагыш салыр ужурлуг. Чарыштың деннелиин, кижизидикчи уткашынарын чедип алыры чугула болуп турар.

Даараныкчыларнын хөй кезии ниити чуртталга бажыныда чурттап турар болганда, оон ажыглалы, арыг-силин дээш бүү талалыг ажылдарны чорудары негеттинип турар. Ниити чурталга бажынының эң эки секциязы дээш чарышты организастааны эки. Оон түнелии ай санында үндүрүп турар. Ажылчынарнын амыдырал байдалын экижидеринче угланган бо хемчеглер күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн остүрериге идиг болур дээрзи чугаажок.

Тос бригадаларнын шуптуэмүүн шалынын күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап төлеп турары кончут таарымчалыг. Бо арганы ажыглаа эгелээн соонда, продукцияның шынары экижээн болгаш ажылдын бүдүрүкчүлүү бедээн. Чарышче ажылчы чонну калбаа-биле хаара тудар, ону күш-ажылчы кижизидилгенин школазы болдурар талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Ниитизи-биле коллектив он бирги беш чылдың дөртү чылының планнын онаалдаларын чедиишкиниг боттандырар, чоннүн хереглеп бараанын эки шынарлыг бүдүрер дээш күжеиишкиниг ажылдап турар.

А. ХОВАЛЫГ.

Ф. Энгельстиң төрүттүнген хүнүнден бээр 164 чыл болган

КЕЛИР ҮЕНИ ӨТТҮР КӨРГЕН

164 чыл мурнунда, 1820 чылдың ноябрь 28-те Бармен (ам Вупперталь) деп немец хоорайга марксизминиң үндезилекчилериниң бирээзи, Карл Маркстың оңнүү болгаш соратнигы Фридрих Энгельс төрүттүнгөн.

Фридрих Энгельстиң дугаймда чүүдүнде В. И. Ленин ону Карл Маркстың соонда эн-не кайгамчык өртемден болгаш пролетариаттың башкызы деп адаан. Энгельстиң бүгү-ле амыдыралы, оон өртем ажылы, оон бүгү революсчу ажыл-чорудулгазы чаңгыс сорулгага—мөлүүткен болгаш дарлаттырганнарны хостаары дээш, социализмниң тиилелгези дээш демиселге турасканаттынган.

Энгельс үр болгаш алдарлыг амыдырал-чуртталганы өрткен. Ол пролетариаттың хосталга дээш демиселиниң чартык чүс чыл иштинде херечизи болгаш идепкейлиг киржикчизи болурундан ангыда, делегейниң ажылчын шимчээшкининиң кайгамчык улуг чедиишкиннери боду көргөн, оон эгезинде ол турган болгаш он шимчээшкин дээш хөйну кылган. Оон болгаш Маркстың ажылдап кылганы өөредии демиселин турар ажылчын ангының хөй миллион массазының түгү апарганын ол көргөн. Капиталистиг ... теманың бүүрап дүжеринде, чаа ниитилел тургузуунуң тиилээринде Энгельс хамызы-биле бүзүреп чораан. 1893 чылда ол ажылчынларга мынча деп бижээн: «Демисел эгелээн, кызыл тук кинскип тур, тиилелге хандыртыпар. Бурунгаар!» (К. Маркс болгаш Ф. Энгельс. Чог., т. 22, ар. 423).

Шак ындыг бүзүрелдиг чорук чөптүг чоруктун болгаш деп эргенин келир үедеги ораныныи дугайында утописсчи күзелдерден мырынай өске херек турган. Ол ниитилел хөгжүлдезиниң хоойлуларын ёзулуг өртем ёзузу-биле анализтээнинге, капиталистиг экономикада, социал амыдырал болуп турар боттуг чорудулгаларны болгаш өскерилгелерни ханы өөренип көргенинге үндезилеңген. «Анти-Дюринг», «Өг-бүленин, хуу өнчүүнүң болгаш күрүениң тывылганы» дээн ышкаш классиктиг ажылдарынга база сөөлгү чылдарының өскедаа ажылдарынга Энгельс коммунистиг ниитилелдиң кол-кол чүүлдериниң дугайында Маркстың бодалдарын тодаргайлаан болгаш хөгжүткен. Ол темага хамаарышкан өөрүш эвес бодалдар өөнүктеринге, соратниктеринге болгаш өскедаа кижилерге бижээн хөй саныг чагааларында база кирип турар.

Пролетариат тиилээн соонда оон бирги чергелиг сорулгазы болза бүдүрүлгениң чепсек-хереклеринде ниитилештирери болгаш - оларны бүгү улустун байлаа болдурары болур деп. Энгельс санаа турган. Бүгү социалистиг ажылчын шимчээшкининиң программалыг негелдези болуп турар ол бодалды ылавылавышаан, бир-ле дугаарында улуг улетпүрүү болгаш улуг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин холга алыры эргежок чугула деп, ол демдеглээн. «Өскелери, дораан азы чоорту, оон соондан баар—деп, ол бижээн.—Улуг бүдүрүлге холга турда бис байдалдың ээзи болур бис» (база ында, т. 37, ар. 381).

Капитализмдеп социалиамче шилчилге үеэинде узун ийикпе, азы кыска хуусаалыг шилчилге үеэниң чайлаш чогун болгаш эргежок чугулазын — а ол дээрге чүгле пролетариаттың революстуг диктатуразы болур—Маркс «Готт программазынга»-ла айтып турган. Энгельс ол бодалга катап-катап эглип кээп, оны улам тодаргайлап, хөгжүдүп турган. Ол пролетариат диктатуразы азы ажылчын ангының күрүе эргечагыргазы мөлчүкчу аңгыларның удурланымышкының базарынга, ниитилелди социал-экономика талазы-биле эде тургузарынга эргежок чугула деп бижээн. Пролетариат диктатуразының онзагай хевири болза демократтыг республика болур деп айытканы-биле Энгельс шилчилге үеэниң пролетаржы күрүнеэн ёзулуг демократтыг бүдүш-шынарлыг болуруп демдеглеп турганы ол. Пролетариаттың чаа ниитилелин тургузарда улуг бергелерни ажыр өртөрү, аңаа чазыглар болганчок турун болуруп Энгельс баш удур биллеп. Чиилээ, ол шилчилге үеэинде амыдыралга чамдык четрестер турар деп айыткан. Улусчу интеллигенциниң чедишпезиниде улуг бергедээшкиннер турун кээрги ол чаңгыс эвес удаа чугаалап турган болгаш социализминиң талазынче аныяк специалистерни өлзедиринче онзагай кичээнгей салып турган.

Чаа ниитилел тургузуушкунунда эн-не нарын сорулгаларның бирээзи болза, тараачынларны социалистиг орукче шилчидериниң аргаларының дугайында айтырыг деп, Энгельс санаа турган. Ол темага бодунуң бодалдарын ол сөөлгү ажылдарының бирээзи «Францияда болгаш Германияда тараачын айтырыы» деп ажылынга түнеэн. Оон бодалдарын сөөлүнде В. И. Ленин кооперация планынга хөгжүткен болгаш ол социалистиг тургузуушкунуун практиказынга боттанган.

Оларның ужуру мындыг. Экономика талазы-биле ан көөрге, чайлаш чок болуп ужурлуг коллективтиг бүүрүүшкүнче шилчилгени боттандырын турда ядыы болгаш ортумак тараачынларга тиилээн пролетариат бүгү талаа-биле дузалы көргүзер ужурлуг. Маңаа эки турының принцибин эң шыңгыы сагыыр болгаш далаш чорукту шуут болдурбас херек. Улут ажылагийлиг болгаш хөлезииледдиг күш-ажылды үргүлчү ажыглан турар тараачынларга хамаарыштыр, оон бодалы-биле алырга, ажыл-агийны коллективтиг чорударының артык күштүүн оларга бүзүредирин орадаажыр база «бүдүрүүшкүнүн чаа хевиринче шилчилгенин чингедиринче оларга база дузалаар херек. Маңаа базала күш-биле экспроприация кылыындан ойталаар аңаар боор бис» (база ында, т. 22, ар. 523). Чер эзелериниң улут черлерини экспроприациялаар аңаар. Оон-биле кады чамдык таварылгаларда оларның өртөө чандырын болур арга база турун болур деп, Энгельс санаа турган.

Коммунистиг ниитилелдиң өйн фазазының дугайында Маркстың бодалын хөгжүтүүшаан, ол чүүл үргүлчү өскерлиир база хөгжүүр аңаар деп, Энгельс каш-даа удаа демдеглээн. Чаа ниитилелче шилчилгениң үе-чадаларын тодарадырының дыка бергезин ол айтып, «байдалдар үргүлчү өскерлиир турар болганда, бар-ла турар айтырыглардан ол эң-не берге айтырыг болуп турар» деп, ол чугаалаан. (база ында, т. 38, ар. 108.) Улуг өнчү-хереглиинин ниитилелдин, пролетаржы күрүнениң холуче шилчээниниңда соонда бүдүрүлгениң чепсек-хереклерлериниң ниитилештирилгени уламчылаар, а оон хевирлери сайзырангайжыр, ол бүдүрүүшкүнүн бүгү адырларынга тараар болгаш социализм калбарын хөгжээн тудум чаа-чаа чурттарга нептерээр деп, Энгельс өттүр көргөн. Хуваалда аргазы база сайзырангайжыр болгаш өскерлиир, ол күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезиндеп база хереглел чүүлдерни бүдүрери көвүдэмиңден хамааржыр. Оон соонда кижи бүрүүнүн шыдаар шаа-биле, кижи бүрүүнге—хереглээни-биле деп коммунистиг ниитилелдиң кол принцибин болдурган.

Келир үениң ниитилелиниң эң чугула шынарларының бирээзи болза хереженнерниң ёзулуг деп эргелиг болуруп хандырары болур деп, Энгельс санаа чораан.

Келир үедеги социалистиг эраның кол-кол шынарларының дугайында Энгельстиң чугаалары ёзулуг гуманизмниң идеязы-биле сииликкен. Коммунизм дээрге кижи бүрүүнүн хостуг сайыралы бүгү кижилерниң хостуг сайзыралының негелдези болур ындыг ниитилел деп «Коммунистиг партиниң Манифезинде» тодаргайлаан ол идеяны Энгельс 1891 чылда улам делгеренгейжиткен. Ол ниитилел үеэинде «амгы үеде бар аңгы ылгалдары чиде бээр болгаш... бүүдүгде бир демей ажылдаар хүлээлге турда, амыдыраш-чурттаар көренгилер, амыдыралдың чаагай үүлдерни ажыглаары, өртембилиг чедип алыры база бүгү күш-дамыр болгаш угаан-бодал аргаларының илереки... деп хемчээлдиг, улам-на долу кылдыр ниитилелдиң бүгү кежигүүнериниң өртөөнге кирер». (базында, т. 38, ар. 108.) Улуг өнчү-хереглиинин ниитилелдин, пролетаржы күрүнениң холуче шилчээниниңда соонда бүдүрүлгениң чепсек-хереклерлериниң ниитилештирилгени уламчылаар, а оон хевирлери сайзырангайжыр, ол бүдүрүүшкүнүн бүгү адырларынга тараар болгаш социализм калбарын хөгжээн тудум чаа-чаа чурттарга нептерээр деп, Энгельс өттүр көргөн. Хуваалда аргазы база сайзырангайжыр болгаш өскерлиир, ол күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезиндеп база хереглел чүүлдерни бүдүрери көвүдэмиңден хамааржыр. Оон соонда кижи бүрүүнүн шыдаар шаа-биле, кижи бүрүүнге—хереглээни-биле деп коммунистиг ниитилелдиң кол принцибин болдурган.

Келир үениң ниитилелиниң эң чугула шынарларының бирээзи болза хереженнерниң ёзулуг деп эргелиг болуруп хандырары болур деп, Энгельс санаа чораан.

Келир үедеги социалистиг эраның кол-кол шынарларының дугайында Энгельстиң чугаалары ёзулуг гуманизмниң идеязы-биле сииликкен. Коммунизм дээрге кижи бүрүүнүн хостуг сайыралы бүгү кижилерниң хостуг сайзыралының негелдези болур ындыг ниитилел деп «Коммунистиг партиниң Манифезинде» тодаргайлаан ол идеяны Энгельс 1891 чылда улам делгеренгейжиткен. Ол ниитилел үеэинде «амгы үеде бар аңгы ылгалдары чиде бээр болгаш... бүүдүгде бир демей ажылдаар хүлээлге турда, амыдыраш-чурттаар көренгилер, амыдыралдың чаагай үүлдерни ажыглаары, өртембилиг чедип алыры база бүгү күш-дамыр болгаш угаан-бодал аргаларының илереки... деп хемчээлдиг, улам-на долу кылдыр ниитилелдиң бүгү кежигүүнериниң өртөөнге кирер». (база

ТЕХНОЛОГИЯДА КУРЛАВЫР

Киевтин «Точэлектроприборэ» каттыжымышкынынын коллективи тылда алган социалистиг хүлөөлгезинин чугула пунктузун күүседи́пкен. Чыл эгезинден бээр кара болгаш өнүг 12 тонна металлды, өске-даа дөй-хөй материалдарны онаалдазынга немей ол коллектив камнаан алган.

— Камналга курлавырларын дөлеп тывары бисте конструктор столундан эгелээр. Чаа кылыг бүрүзү-ле техника талазы-биле чаа шинтпир ёзугаар кылдыпар. Приборларны бүрүү-биле тургузуп кылгыжеге чедир камналга дээш встафета уламчылаар. Ажыктыг технологияны иеитерединиң күсели-биле ол чедип алдынар — дел. бүдүрүлгенин кол инженери А. Тибулович чугаалады.

Саннар-биле башкартынар станоктарлыг участоктар, роботтар-биле ажылдаар комплекстер болгаш үлетпур манипуляторлары, автоматтыг шугумнар бүдүрүлгенин цехтеринде ажылдап турар. Металлдар артынчылары ажык чок үнмезин дээш бүгү-ле чүвени кылган. Кезектерниң иниги хемчээлиниң 70 хүүзүн артыны чок кылып турар апаргаи.

Ховар болгаш үнелиг материалдарны өөп ажыглаарының программазы боттандырын турар чорук улуг ажыкты берип эгелээн. Металл орнунда ам пластмассларны ажыглап турар, а шарыгларга хереглээр алюминий орнунга картонну ажылдап эгелээн. Пласмасстар артынчыларын технологтут шарыглар болгаш савалар кылырына ажылдап турар.

Н. РОЗДОБУДЬКО.

Киев.

КӨДЭЭ ЧЕРДЕ ОРУКТАР

Куску малгаштардан Латвияның Баус районунун «Озолайне» совхозунуң фермаларынче, суурларынче, ырак-узак участоктарынче баар оруктары үрелбээн. Чүте дизе ында иштинде оруктар дөгерези асфальтылаттынган.

Оруктарның ынчалдыр экижээни — ажыл-агыйлар иштинде болгаш ажыл-агыйлар аразында оруктар тудар, септээр, чаагайжыдар талазы-биле тускайжыткан кезектиг ажылының түнелеп-дир, ону РАУК тургускан. Районуун агроүлетпүр каттыжымышкынын. да кирип турар колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның техниказын, ажыг-хөрөнгизин, кадрларын чаа ол алган черн каттыштырын алган. Оруктарны ам чангыс аай-ылан ёзугаар тудар — хамыктын мурнунда, каяа эң чугула херек болуп турар болдур, аная тудар. Ажылды ындыг язылыг организастаан чорук ылангыя хожудап турар ажылагыйларның экономиказын дүрген дөмжүдериге байдалдарны экижиткем.

— Көдээ черлерге чазаглыг оруктарның хөй адырлыг четкизин тургузар чорук — Аъш-чем программазын боттандырарынга чугула херек — деп. республиканың көдээ ажыл-агый министри А. Браль чугаалады. — Латвияның чүгле Баус эвес, а өске-даа районларының хөй-хөй колхозтары болгаш совхозтары орук багайындан азы чогуидан улуг карылгага таваржып турар. Харын-даа фермалардан безин сүтү болгаш өске-даа продукцияны чамдыкта трактор-биле сөөртүр болгай. Саалаашкыны оон шынарын кудуладып, чидиргени болдурун турар.

Т. КОВАЛЬСКАЯ.

Рига.

МУЗЫКА — ОЛ ААС-КЕЖИИ-ДИР

Аныяк белорус композитор В. Кондрусевичиниң «Сактыышкыдан хей-аът кирипшкин» деп баледи дайын чылдарында белорус аваларының маадырлыг чоруунга тураскаатынган. Белорус ССР-ниң Күрүнеин академиктаг улуг театрының репертуарында ону киргген.

— Аммыралга кажан-даа хей-аът кирип чоруур, күүлеэшкинни, өлүмүү, дайынны көөр хөөнү — чок не кижиниң бир мөзүлеш овур-хевирин тургузарын черле күзеп чораан мен. Балетти тургузарыга барык ийи чыл ажылдадым, ынчалзажок оон-даа үр ве үнген боор — дел. композитор тайылбырлады.

Фортепьяно талазы-биле музыка школазы, Гродненниң музыка училишезин болгаш Белоруссияның Күрүнеин А. В. Луначарский аттыг консерваториязы —олар шупту пианистин келир үеде чедиишкиниг болдурунга бүзүрөп турган. Аныяк ол музыкага хандыкшылдыг дээрзин эвээш кижи билир турган. Чоорту ол бодуун күзелин чедип алган.

Музыка чогаадыры — ол аас-кежии-дир—деп, В. Кондрусевия бадыткаар.

Г. ГЕРАСИМОВА.

Минск.

НАЙЫРАЛДЫҢ КЕЖЭЭЗИ

⊙ Тоожудан эгелер ⊙

М. МЕНДУМЕ

1930 чылдар үеэ.

Сыстыг-Хем суурунуң чонуу-биле ужуражылга доозулган соонда Бии-Хемни куду сал база-ла эстедип бадып каан. Шат-че бүрүнгаарлап, өөртүнүп кел чорууру-биле онзагай байдалдыг-ла болгай. Анаа кижи бүрүзү хамааржып, чагыртын турар. Ындыг үе бир муң тос үүс ужем чылдар. Бүгү чүве шупту-ла хүндеп, хүнче, айдан айже революсу күш-биле бурунгаарлап орган. Кырган-даа, аныяк-даа кижилер чаа ажыл-амыдыралга киржип, ол үениң байдалынга баравы болуп турганнар.

Ынчан араттар сумкалыг кижи көргенде, «суму даргазы ирги бе», аалаңныг кижи көргенде, «арбан даргазы ирги бе?» деп айтыргылаар. Ол шагда ындыг даргалар арбан, суму чонунуң ажыл-херээн хөй-ниити эгезинге боттандырып, башкарып турганнар. Олар ол хөй-ниитини ажылыбыле чонга кончуг-ла хүндүткелдиг, бүзүрелдиг чорааннар. Чүге дизе олар боттарының чон-биле харыысалгазын хандыр билип, кылыр дээн ажылхерээн эвезинге чедиررин кызыдып-ла чорааннар боорлар ийин.

Хүндүлүг аалчыларын салбиле үдеп бадырыпкан, суурда Совет хамаатылар комитединиң даргазы суму даргазыбиле сүмелешкен.

— Кончуг шырак аъттардан мунупкаш, ам дораан аъттангаш бо даңны атсы тутсур-дур. Даргаларның ортулухта хонуп чыдар салы эртен шимчеэвээнде, туман арыаанда, Севи суурга халдын кире бээр бис, эш Кол. Мен бодаарымга, олар ам даарта ол суурга черле доктаан хонар, а кежээликтей Салчак Калбакхерекович даргa чугаадаа чок улус чыып, илеткел кылып бээр боор. Ындыг болгайда, Севи. Чаа-Сыра хемнерде, Хылбалыгда хөй тыва чон ону билбейн эрттирриттер, оон соонда хомудаар, бис бурруулуг болур бис. Ынчангаш дүрген барып чар таралдыр. Кандыг дөй бодаар сен? —деп Андрей Васильевич суму даргазындан айтыргаан.

— Силерниң саналындаа кончуг-ла шин-дыр, Андрей Васильевич. Ынчаарга саалаам херек чок, доп-дораан хаптаал, догертинге тыртын алыр-дыр —деп, суму даргазы далаштырган.

— Ядыы кижи чүве баарда, чангыс чолдак курун багай тыртып ,аардан башка, чүнү догертиннер боор—деп, Андрей орус улустуң үлегер чугаазын сөглээш, ол сумени хүлээп алган.

Ол-ла дүн-хүн иштинде үш аъттыг кижи 70 ажыг километрни мац-биле эрткеш, ийаан Севи суурже кирген, бирээзи Севи хем иштинде аалдарже чар чедирип хапкан.

Кежээликтей апарганда, Сеиден арбан даргазы Кол Хөлдыр баштаан, кызыл тугун туткан, элээн хөй аъттыг улус Севи хем аксында суурга бо чизиредир челзин кирип келгеннер. Оларның аразында ол аалдын эң улуглары—хоочун ачы-малчыннар. Чончун, Хүрец-оол баштаан чыгыы торгу, далемба тоннарлыг он дирре аныяк ооллар, кыстар келгилээн. Кызыл тухтуг кижилер чедип келгеге, Севи суурнуң бичик кудумчузу безин аяк-шинчи кире бергеи.

Тока дарга моорлап келгеп, ужуражылга хуралы болур дишин, чон суурнуң бичик клубунуң даштында кымысканк дег чыгып турган.

Кежээки чайгы хүн Хылбалыг арт дагларының кырыче болуун бар чораан. Дээр шөкар булуттарлыг серии болза-даа, хем ол талазында Чеди-Үгбалышкы тайгалар берзеннипкен ышкаш, баштары кыдан аяс, адаанда нотаан аргалар кыры-биле кадак дег чүүт кек туман шуужүп эртип турган.

Суурнуң улуг эрес клузун орус, тыва чон чык долдур саалаапкан. Хуралдың президиумунда суму даргазы, арбан даргалары, Совет хамаатылар комитединиң даргазы болгаш бир кызыл чычыы-тонуг, кылан кара сапыктарлыг, ийи адыр чоон кежегелерин күрүн эртир бадырыпкан кызыл-хүрен арынныг томаанныг кыс олурупканнар.

Салчак Тока дарга бодунун илеткелинге Тываның иштики, даштыкы байдалдары-биле суурнун, аалдарының келген чонун таныштырын, бодунуң Тожу, Севи дутайында оиза соонуургалын бүгү тала-биле илерелин, чыылганнарын мурнунга чаа сорулгаларны тодаргайы-биле чугаалап бергеи.

Хураа соонда клубка суурнуң орус аныктарындан «Ужужай» деп кыска шин көргүсвеи. Ында көдээ тараачын кижиниң чаа амыдыралын, оон колхозка кирер деп белетекшип турарын көргүскен. Моон мурнунда-даа бо шинин өскедаа суурларның аныктары клубтарга үндүрүп, колхоз амыдыралының дугайын чонга суртаалдап турган чүве-дир. Солун шин болган.

Шин төнөри билек массалыг оон эгелээн. Кижиниң хейу дээрге демги хевээр клуб сыцмас. Клуб эргелекчизи ак-сарыг баштыг аныяк орус кыс чараш саглагар чажын кызыл ыргак дыргак-биле аткаар хап алган, эрес-шоваазы, эдилек эвилеци-даа аажок, оюнну башкарып, орус, тыва аныяктарны чыыра эвилелдеп, боду баштаан, ырлай хаап, пляска теп каап чорун турган. Массовик урут ол-ла хөлелеп халып тура, танцылавышаан Салчак Токаның баарынга аянныг эдилек чиигі-биле мөгейип кааи. Улус шыт-дыр дээнин илереди катыржын адыш часкаан, харыы кылдыр танцылаа бээрин даргадан урүнейдир алгыржып оон-моон дилээн.

Салчак Тока дарга чаан чүгле ужем алды хаалыг, откес дег эрес дидим-даа, аныяк шевергин-даа, шериг хептиг, кылан кара сапыктарлыг, көрүштүг-даа эр турган. Кижиниң танцыга харылаар мурнунда дээскиндир турган чонунуң ортузунче сапыктарып аянныг шыгырады базып, шериг курубиле хөйлеиин эде-эде туткулап каан, оожум кылаштап үүнүп кээп, ужуп үүнүпериниге белеткенген эзир ышкаш хере тепкеш, чугаалаан:

— Эштер, бүгүде чон, утундурбас хурал эрттирип, солун шин көргүскенинцерге улуу-биле өөрүп четтирдивис! Бистиң бо кежээки хуралывысты, шинивисти, бо танцы оюнарывысты шуптузун катай-хаара нэйыралдың кежээзи деп адаа кадыгыл деп саналы бар-дыр дээрге, улус адыш часкан:

— Чүүлдүг!... Чүүлдүгдүр оо!—дижип, чир-шоң дүжүп ол саналды хүлээп алган.

Салчак танцызын теп эгелеэзиде-ле, демги танцы теп хүлээткен кыс улус аразындан үне халып келгеш, чараш дорт буттарын эде баскылаап, база-ла дарганыы чанынга келгеш:

— Мээн адым Маша, Мария Николаевна ийин—дээш, даргаже холуун сунган.

— Орус ёзу-биле шын адаар болза мени Салчак Калбакхерекович Тока дээр — дээш, уругнуң холуун камнаы-биле алгаш — четтирдим. Мария Николаевна, дамчыткан танцыларны хүлээп алдым, харыысалдыр — дээш, орус улустуң «Подгорная» дээр танцызын оожум эгелеп алгаш, чоорту-чоорту дүргелеп, дыка чаровштыр танцылап күүседиргe, көрүкчүлер кончуг магадап, адыш часкап, шиидейндир дөрөжип тургулаан.

— Хой, бужар-ла хала, мынчаар бөөлденип кээрге, бажы камчап дээскиже бербес чүме боор хала, эр?! Мен болза чок, тендирип чоруй баар ийик мен—дижип, танцылап чорбаан тожу, маадыр эрлер даргазын дыка-ла кайган магадаанар.

— Көрбес силер бе, арыг орустаар, ындыг кижи тамылап турда, казыргы дег болбайн канчаар! Болар орус чаңчылдың шуптузун билир болгай аан—дижип, орус эштер база кончуг магадаан турганнар.

Элээн танцылаан соонда, шупту ирлажып, кожамыктажып эгелээн. Улус аразындан ак-шокар аржылын боой багланып алган, шала улгадып келген орус дерээжен кижи эрестия-биле үне кылаштап келгеш, мынчаар кожамыктаан:

Топится, топится в огороде баня,
Парится, парится мой милёнок в бане.
Варится, жарится поросёнок дома,
Вертится, крутится мой мужёнок дома.

Салчак Калбакхерекович ол кожамыкты чарашсынып, адыш часкап, төрүттүгнеи чаңы-биле хөглүг каттырыпкаттырып, оюн-баштакты улам хөрлөөлөптүпүүн турган.

— Чаа, Хут, Севи дуглары чоонган силер, мындыиалдыр мрлап бадырып турумар —дигилээш, демги-ле чаңы-биле тывазынга баргаш, тывалай каап, орузунга баргаш, орустай каттылап, баштактаып чорун турган.

Клубтуң ортузунда төгерикче көк болгаш кызыл торгу тыва тоннарлыг кыстар үнүп келгеш:

Сенчиленин эрлин батка
Севи хемге төрээн-не бис,
ССРЭ-же өөреп дизе,
Сезиг-даа чок баар-ла бис.
Удазын дег шойлун батка
Улуг Хүттүң уруу-ла бис,
Улуг черде сүргүүл дизе,
Үйгу-даа чок баар-ла бис —деп, ирлажы каапкаш, улус аразыиче эгелгензиг шимеш дээнинер.

— Көрдүнер бе, бо кыстар чер чүртүн мактап, өөреперин күзеп, ону кожамыктап ирлажып турарлар-дыр — деп макташ, Тока дарга ол ирлиин ут-хаанын орус эштерге очулдуруп берген.

Бо черниң аныяк-өскенинин чаа ёзу-биле эрестиг амыдыран чүртүп, чаа культура революциязының идепкейлиг кыпсыкчылары болуп турарын ол ийнрал кежээзинге Салчак Калбакхерекович көргеи. Шыкап-ла, 1930 чылдардагы Тываның аныяк-өскенинин революсчу чаа амыдырал дээш шимчээшкиннериндеи Тожу черанин аныяктары база-ла чыдын калбайн турган. Аныяктар бижикке өөренирнге, чаа ыр ырлаарынга, оюнар организастаарынга мынчан дыка-ла идепкейлиг турган. Ол үеде Хут, Сеиге Көкей, Сергээдар, Лаакай, Серембил дээн ышкаш өске-даа аныяк чалыы-чарам кыстар чон ортузунда идепкейлиглер деп үргүлүү адаалып турганнар. Олар—малчыннар болгаш аңчылар уругдары, боттары-ла өскелерни мурнаа бижикке өөренип алгаш, драттарын комсомуруунга бижиирнге өөредип турганнар.

Найыралдың кежээзинге келген оолдар, кыстарның эрес-шудургузун, чаа амыдыралче стидулуун магадап, Салчак Калбакхерекович өөредилге, чаа амыдырал дугайын оларнын-биле үр-ле хөөрешкен.

Дарганың ындыг болгун, бис-не сеткилдиг, чугаалыр, оюн-баштакы, улус дегледир тывызык, өөрөн чугаазынга орус, тыва аныяктар хандыкшып, оны үр-ле чарылбайн турганнар.

— Че, ам алыска теп көрүнерем, бо хире эрес улус ону теп үүнүпперге, бир-ле хамаарык дег ужутун турар болгай ан—дигилеп, дарга аныяктарны кыпсын олурган.

Демги Мария баштаан аныяктар гармошкага удеткеш, чижин таңмалаш турун берген — ада дамбыралаар чүве. Бисе идепкейлиг аревчи Серембил ам даргага кээп теп-кен. Кижин кезек хулумаурун, ынай-бээр көрүп олурган:

— Ам камчаар, чалаш болганда, думчукка туганда чүү сугжу дээр ийик? — дээш бажын аткар дырай туткаш, китель хөйленин, сапыктарын эде-дере туткулаш, эзин мышкаш ужутун үүнүкен. Кыдаар сапыктар ана дыыгыраар. Орусда, тыва-даа эрлер бараалган-ла турган.

— Чок, чок, эрлер, анаа бырзыр кижи чок-тур! —дижип, көрүкчүлер Салчак даргазының танцылаарын пат магадап турган.

Найыралдың кежээзи опайтадыр доозулган. Ол-даа шынаа-ла орус, тыва кижилериниң эн-найыралының улам-на кыынаан турарының хереги болган. Ону Салчак Калбакхерекович Токаның «Найыралдың кежээзи» деп адаанын-даа черде таварылга эвес.

(Уланчылыг).

Каа-Хемниң Сарыг-Септе Культура бажыңында уран чүүл ажылдакчылары районнуң ажыл-ишчилеринге боттарының уран талантызын доктаамал бараалгадып турар. Ында уран чүүл коллективинде талантылыг аныяктар бар. Бот-тывынгыр артистериниң күүселдериниде тыва болгаш орус ырлар, хөөмей, сыгыт бар. «Долаана» деп танцыны бөлүк аныяктар күүседип турар. Баянга орус ырыларны баянист Александр Соломин ойнаарга, ыраажы Людмила Лыдкина хоюг үнү-биле аян туткан. Зоя Намзырайның «Эглип келир куштарын» деп шулүүнте бижээн ырыны Алена Ямбуужап база чараштыр ырлаан. Ол чап чаа чогааткан ырыны көрүкчүлер сонуургаан. Оон дараазында Джамал Карасал гитарага ойнап ора сыгыртган. Культура бажыңының ажылдакчылары Людмила Каабель биле Вера Звягина чаа ырларны күүседеннер. Ол суурнуң интернационалчы концерти мынчаар уламчылап диңмиттиг адыш часкаашкынарынга үдедип-ле турган.

ЧУРУКТАРДА: Каа-Хем районнуң Сарыг-Септе Культура бажыңынга болган концерттиң киржикчилери Людмила Каабель биле Вера Звягина ырлажып тур: аныяктар «Долаана» деп танцыны ойнап турары.

О. ОХЕМЧИКТИН фотолары.

КИЧЭЭНГЕЙНИ КИЖИЗИДИЛГЕЖЕ

Өөреникчилериң өөредилге-кижизидилгезин өскүдер талазы-биле Эрги-Барлык ортумак школаның башкылар коллективи элээн ажылдарны чорудуп турза-даа, четпестер ам-даа хөй дээрзин иниги школаның ада-нелер хуралынга демдеглээн. Ук хуралга школда төрөөдер комитединиң даргазы Ш. Б.-Д. Куулар эрткен. Өөредилге чылында кылын чоруткан ажылының отчёдун илеткээн.

Уругларны ыс-бүлүге кижизидериниң айтырынга хамаарыштыр лекция, беседалар туспа класстарның ада-нелер хуралынга, агитквартираларга болуп турган. Чижээлээргe «Уругларны чаран ажыы-чаңга кижизидери», «Өг-бүлеге ада кижиниң ролю», «Уругларга болгаш телевизор», «Арагалаашкынның хорадузу болгаш өске-даа. Школада берге кижизидилгеге өөреникчилерниң тыны ийи катап кызырылган.

А школаның бүгү-ниити өөредилгезинин фондузунда көрүнген акшаны чөп ажылган материалдыг байдалы берге өскүлелериниң өөреникчилериге туза тедиررинге ажылдаан. Ол эки болган. Ынчалза-даа ада-нелерни школа-биле хаалыгаан

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 274 (12664) | 1984 чылдың ноябрь 29, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеен | Өртээ 3 көп

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының ийиги сессиязы

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

Ноябрь 27-де ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының каттышкан баштайгы хуралынга сессияның хүн чурумунуң бирги айтырыының талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Курланының даргазы депутат Н. К. Байбаковтуң илеткелиниң соонда 1985 чылда ССРЭ-ниң Күруне бюджединиң дугайында болгаш 1983 чылда ССРЭ-ниң Күруне бюджединиң күүселдезинин дугайында ССРЭ-ниң сан-хөө министри депутат **В. Ф. Гарбузов** илеткел кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының каттышкан баштайгы хуралы оон-биле доозулган.

Оон соонда палаталарның ийи эңгы хуралдары эгелээн.

(СЭТА).

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНДЕ

14 шакта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдаар залынга Эвилел Совединиң бирги хуралы эгелээн.

Эштер **Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачев, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, М. С. Соломенцев, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар болгаш валчылар үргүлүүлүг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Эвилел Совединиң даргазы **Л. Н. Толкунов** ол хуралды даргалаан.

Сессиялар аразында үеде мөчүүн депутаттар А. Ф. Ватченко, В. М. Кожевников, Н. З. Тагизаде-Гаджибеков оларның турасказалын чыылганнар сактып өзүлээн.

Оон соонда Эвилел Совединиң мандат комиссиязының даргазы **К. С. Демирчяниың** илеткелиниң талазы-биле чаа соңгуткан депутаттарның бүрүн эргелерин хүлээп көргениң дугайында доктаалды депутаттар чангыс үн-биле хүлээп алган.

Чурттуң Күруне планының болгаш бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып көөру хуралга эгелээн.

1985 чылда ССРЭ-ниң Күруне планының болгаш 1984 чылда Күруне планының күүселдезинин чорук турарының. 1985 чылда ССРЭ-ниң Күруне бюджединиң болгаш 1983 чылда ССРЭ-ниң Күруне бюджединиң күүселдезинин дугайында Эвилел Совединиң доктаамал комиссияларының эдерилери илеткелин кылыры-биле Эвилел Совединиң план-бюджет комиссиязының даргазы **В. А. Масолга** сөс бергеи.

Бистин чуртувус он бирги беш чылдың доозукчу чылынче. СЭКП-ниң XXVII съезжинге белеткелин үеэзинче кирип турар деп. ол чугаалаан. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунга, СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң өөкта чаа болган хуралынга эш К. У. Черненконуң чугаазында айтышкыннарны болгаш түннелдерни амыдыралга боттандырар талазы-биле организаткы болгаш политиктиг улуг ажыл партия организацияларының удуртулгазы-биле чер-чергелерде калбарган.

Ол программа болган чугааларда сөөлгү үеде экономиканы көдүүнге эка угланышкынны быжыглаарының, ниитилел будүүрүлгезин интенсификастаарын күштелдиреринде угланышкының чүткүлдүү-биле чорударын идип үндүрген. Ажыл-агыйны башкарарын эки-эдер талазы-биле партиямың ажылдан кыдыг угланышкының боттандырганы көскүтүнелдерни бергеи. Тиилелгениң дөртеш чыл болур оюнга алдар кылдыр калбарган социалистиг чарыш мобилизаткы улуг күш болуп турар. Бо бүгү чүүлдер оон соңгаарыг үеде улус ажыл-агыйының чедиишкининг болгаш чайгылыш өөкта ажылдаарынга идегелдиг үндезинни тургузуп турар.

Н. К. Байбаковтуң болгаш Н. Ф. Гарбузовтуң илеткелде-

(Уланчызы 2-ги арында).

1985 чылда ССРЭ-ниң Күруне бюджединиң дугайында болгаш 1983 чылда ССРЭ-ниң Күруне бюджединиң күүселдезинин дугайында

ССРЭ-ниң сан-хөө министри депутат В. Ф. ГАРБУЗОВТУҢ илеткели

Бо чылын улус ажыл-агыйы улуг модулуушкүнүг, бүрүн-гаарлаашкынны хөгжүп турар деп, В. Ф. Гарбузов чугаалаан. Ниитилел будүүрүлгезинин ажыктыы бедзээн. Эртем-техниктиг депшилгенин темпилери өскен. Социал-экономиктиг комплекстиг программалар чедиишкинниг боттанып келген. Транспорт элээн эки ажылдап турар апарган. Планны база бюджетти чедиишкинниг болгаш ажыр күүседиринин шинтпирлиг фактору болза күш-ажылдың будүрүкчүлүүн плаидан ажыр бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин немей чингедир дугайында партияның айтышкынныры боттандырар дээш күш-ажылчы коллективтерде калбак пептерээн массалыг патриотчу шимчээшкин болган.

Үлетпүрге будүрүүшкүнүн хемчээли 4,4 хуу өзер. Ол үүл дээрге, пландан ажыр 10 ажыг миллиард рубльдин продукциязын сайгарган турар дээн ол-дур. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң өзүлдезинин күүсели-биле үлетпүр продукциязының тергин немей өзүлдези — 97 хуу — саңлгу чылдарда бир-ле дугаарында чедип алдының турар. Ниитилелдің күш-ажылының будүрүкчүлүүнүң улгатканының түүнелиниде 3,5 миллион чыгам кижиниң күш-ажылын хомман алган.

Камналга чүрүмүн күштелдирериниң хемчеглерни алган. Ниитилел продуктузунга хөй материал үнер чорукту эвээжеткен, чиг-этти, материалдарны, одаар чүүлду, энергияны болгаш күш-ажылдың өскедаа чүүлдерин 3 ажыг миллиард рубльге кампап алган. Улус ажыл-агыйынга арыг орулга 161,7 миллиард рубль болур.

1983—1984 чылдарда көдээ ажыл-агый продукциязын будүргени ниитизи-биле амгы беш чылдың баштайгы ийи чылынга бодаарга барык 20 миллиард рубль хөй болур.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күруне бюджедин орулгалар талазы-биле 102,1 хуу болгаш чарыгдалдар талазы-биле—101,4 хуу күүсеттинер.

1985 чылда ССРЭ-ниң Күруне бюджедин партияның XXVI съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумларының шинтпирлериге, улус ажыл-агыйжы болгаш социал кол айтырыгларга дүүштүр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң политиктиг принциптер, эш К. У. Черненконуң айтышкыннарын барымдаалан ажылдан кылган. Бюджеттиг оналдалары ниитилел хөгжүлдезинин кол-кол угланышкынарынче — будүрүлгени интенсификастаарынче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринче болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедиринче, материалдыг, күш-ажылчы болгаш сан-хөө курлавырларын бүгү хемчег-биле камнап алырынче мөөнеттиг-ген. Аъш-чем, Энергетика болгаш ниити күрүнеңиң социал-экономиктиг өске-даа программаларын, ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын чайгылыш чок боттандырарын бюджет хандырар.

Бюджетти Күруне планынга дүүштүр чогаадып турган. Экономиканы, эртемни болгаш культураны улам көдүрүп, чонның амыдырал деннелин бедидерин, күрүнеңи камгаланыр аргазын быжыглаарын акшаландырарынга эргежок чугула акша-хөрөнгилерни бөөр.

1985 чылда ССРЭ-ниң Күруне бюджедин орулгалар талазы-биле 391,5 миллиард рубль түнге, чарыгдалдар талазы-биле — 391,3 миллиард рубль түнге киирип турар.

Орулгаларын шинтпирлиг дезин — 90 ажыг хуузу — социалистиг ажыл-агыйдан киирилделернің күсели-биле тургустунар. Ниитилел будүрүлгезин өстүреринде база продукцияның болгаш ачы-дузе чедирилгелериниң бот-үнезин чингедиринге үндезилээш, күрүне будүрүлгелериниң болгаш организацияларының арыг орулгазы бо чылдыында деңнээрге 9,2 хуу көвүдээр болгаш 176,5 миллиард рубль чедер. Арыг орулганың 43 ажыг хуузун будүрүлгенин материал-техниктиг баазазын быжыглаарынга болгаш аңаа экономиктиг идиг бериишкининге ажыглазын дээш шуут ажылагыйга арттырар.

Чурттакчы чонның төлелгелериниң составынга 29,8 миллиард рубль күрүне үндүрүглериниң улуг-хуузунга онаажыр. Будүрүлгелер болгаш организациялар улус ажылагыйын акшаландырарынга боттарының акша-хөрөнгилерни болгаш банкылар чээлилерни база бөөр. Түннелиде айытынган чарыгдалдарың ниити түүү 400,7 миллиард рубль чедер болгаш бо чылдың төлевилээн акшаларындан 6,2 хуу ажыг болур.

Совет кижилериң ямзы-бүрү хевирлиг хереглелдерин улам долу болгаш бүгү талалыг хандырар деп бистиң планнарывыстың социал-политиктиг кол эчис соруглазы келир чылдың онаалдаларында боттуг болгаш тодаргайы-биле киргеи. Чонның чаагай байдалын улам ыңай бедидери, күш-ажыл болгаш амыдырал байдалдарының бүгү комплекизин чайгылын чок экижидери база көрдүнген. Национал орулганың херек кырында бүгү немей өзүлдезин хереглелдің фондузунга бөөр. Башкыларга, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чамдык категорияларынга ажыл төлевирин төпчүттүнген арга-биле бедидерин уламчылаар. Адзчурттуң Улуг дайынының кыргжиктилериниге чингелделерни калбартырын, колхозчуларга пазылап кыраанының талазы-биле пенсияларны, ол ышкаш 10 ажыг чыл мурнунда дүрүм өзүгаар дыштанып үнген ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга пенсияларның өскүзүн дээн хемчеелдерин улгаттырарын төлевилээн. Чонның кижи санынга онааштыр санаарга боттуг орулгалар 3,3 хуу улгаар. Амыдырал деннелин көдүрер талазы-биле беш чылдың төпчүттүнген хемчеглериниге күрүнеңиң ниити чарыгдалы 1985 чылда чижеглеп санаарга 15,8 миллиард рубль болур.

Чурттага тудуунга, эртем шинчилелдерни чорударынга, бойдус камгалалынга киирер акша-хөрөнгилериниң дугайын өлеткелчи дыңнаткан. ССРЭ-ниң социалистиг чурттар-биле бараан саарылгазын, хөгжүп орар чурттар-биле бот-боттарынга ажыктыг экономиктиг кады ажылдажылганы акша-хөрөнгилер-биле хандырарынче улуг кичээнгейни ол угландырган.

Бот-боттарынга ажыктыг бодурунга үндезилээш, сайзырандар капиталистиг күрүнелер-биле улам-на быжыг саңныг-экономиктиг харылзааларны тургузарынга белеткеп Совет Эвилели илергейлеп турар деп, министр чугаалаан. Делегейлерни экономиктиг харылзааларын могумчалыг болдуруп, оларны хөгжүдер орукка өөренгеш турган кандыг-даа моондактарны чайладыр дээш туржып турар бис.

Эртем болган техниканың соксаал чок депшилгезиниң байдалдарында бистиң социалистиг индустриялыг улус ажыл-агыйынга болган чонга эргежок чугула продукцияны будүрүп үндүрүрүн план өзүгаар көвүдүп турар, өскелчи демдеглээн. Бюджеттен болган өске-даа үнер дестерден 195,4 миллиард рубльди 1985 чылда үлетпүрүү хөгжүдериниге тускайлап турар. Үлетпүрүнүң «А» бөлүүнүн адырларын быжыглаарынга 159,3 миллиард рубль хамаарышкан министерстволарга болгаш ведомстволарга көрдүүп турар.

Партияның болгаш күрүнеңиң социал-экономиктиг улуг программазының — ССРЭ-ниң Энергетика программазының даалгаларын боттандырарын планга болгаш бюджетке хандырар. Одаалга-энергетиктиг комплекстиг хөгжүдериниге 43,8 миллиард рубльди чарыгдаары көрдүнген.

Чонның хереглел бараанларының будүрүлгези дүрген темпилер-биле хөгжүүр. Үлетпүрүнүң «Б» бөлүүнүң адырларының продукциязының хемчээли 4 хуу улгадыр. Ол адырларын министерстволарынга болгаш ведомстволарынга 36,1 миллиард рубльди тускайлап бөөрі планнаттынган. Оон ангыда, олар үлетпүрүнүң министерстволары боттарының курлавырларының кезиин культура-амыдырал болгаш ажыл-агый чергелиг бараанларны будүрерин калбартырынче угаандырар.

Ниитилел будүрүлгезинин хөгжүлдези күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүн бедиишкини-биле тодаргайлаттынган турар. Ол факторнуң күсели-биле национал орулганың барык бүгү немей өзүлдезин болгаш үлетпүр будүрүлгезин улгаттырарының 95 хуузун алыры көрдүүп турар. Үлетпүрге күш-ажылдың будүрүкчүлүү 3,7 хуу өзер, шинаарга бир хуу будүрүү-ле улус ажыл-агыйынга 7 миллиард ажыг рубльдин продукциязын болгаш 1 миллиард ажыг рубльдин орулгазын бөөр.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле улуг даалгаларны боттандырарынга улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгенин темпилерни улам-на дүргедиири-биле холбашкан калбак хемчеглер планда болгаш бюджетте көрдүүп турар. Эртемни хөгжүдериниң чангыс аай фондузунга, а ол ышкаш чаа техниканы чогаатканы база шингээлип будүргени дээш шаңнал фондузунга 5,3 миллиард рубльди министерстволарның болгаш ведомстволарның өргезинге тускайлап турар. Экономиктиг ыраг бериишкинин фондулары 7,5 миллиард рубль ниити

(Уланчызы 2-ги арында).

МОСКВА. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының ийиги сессиязы ноябрь 27-де Кремльде ажылдап эгелээн. Бо чурукта сессияның ажылының үезин көргүзүнген.

(Чурукту фототелеграф-биле аалган).

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ Ф. ЗИНОВАЦ-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко ноябрь 27-де Кремльге Австрия Республиканың Федералдыг канцлери Ф. Зиновацты хүлээп алган. Совет чазактың чалааның өзүгаар Совет Эвилелинде албанның чоруун ол кылып келген.

К. У. Черненко биле Ф. Зиновац ССРЭ биле Австрияның аразында харылзааларның байдалынга бедик үнелелди бергеннер. Ук харылзаалар үре-түннелдиг болгаш кайы-кайызынга-даа хүндүткел баа бүзүрел-биле синиккен. Чогумчалыг политиктиг байдал ийи чурттуң тодаргай практиктиг адырларга ажылхерекчи харылзааларынга баа таарымчалыг болуп турар. Оларның кады ажылдажылгазы кайы-кайызының-даа дурум өзүгаар эргелерин болгаш эрге-ажыктарын чогууру-биле барымдаалап турарындан боттоттарынга дыка ажыктыг болуп келген.

ССРЭ биле Австрияның аразында чаагай харылзаалар — Европага байдалдың чогумчалыг болурунуң чугула факторларының биреези, ангы-ангы ниитилел тургузуглуг курүнелерниң тайбың кожахелбэ догуиналарының принциптериниң амыдыралчызының бүзүрелдиг херечиси болур. Ук харылзааларны моондда соңгаар бүгү хемчег-биле калбартырынга баа ханыладырынга быжыг бүзүрелдиг ийи тала илергейлээн.

Хамаарышпас болгаш демократтыг Австрияны катап тургузарының дугайында 1955 чылдың Күруне кереги, ол ышкаш оон доктаамал нейтралитетиниң дугайында хоойлу совет-австрия харылзааларның быжыг үндезини болуп, делегей херектерингe таарымчалыг рольдуг болур арганы Австрия Республикага берип турары демдеглеттингеен. Ол төөгүлүг документилер-биле тодаргайлаттынган политиканы Австрияның чаа моон-даа соңгаар уламчылаар деп, Ф. Зиновац медегдээн.

Делегей айтырыгларын чугаалажып көрүп турган үеде түшкүүрлүг чоруктуң улам өзүп турарынга, ядролуг-даа, анаа-даа боо-чепсектерни эндере бүдүрери үргүлчүлеп турарынга, космос шериг талазы-биле месилдежиишкининиң өскү апаргы дег кыжанытта дувурел-сагышсыралды илергейлээн.

Кижи төрелгетеннин кырында диргелип келген ядролуг дайынның кыжанының чайладырындан артык чугула сорулга ам чок деп, К. У. Черненко демдеглээн. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеңиң бүгү-ле даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазы чогум-на ханың өлче угланган, делегейниң айылы чок чоруун быжыглаар, боо-чепсектерни, бир-ле дугаарында ядролуг боо-чепсекти, эндере бүдүрерин кыңгаарлаар талазы-биле СССР-ниң хөй саныг тодаргай санаалдары база өлче угланган.

К. У. Черненко Совет Эвилелиниң чоокта чаагы саналыынче кичээнгейни угландырган, оон үндезининге космостуг милитаризмаваас дугайында-ла айтырыгны, стратегиг болгаш оптималыг ядролуг боо-чепсек дугайында-даа айтынызыны таарадыр ужурлуг чаа чугаалажылгыларны эгелээр деп АКШ-ның администрациязы-биле хөгжүүлүг чемин алынган. Бот-боттарын-биле хаалыгдыг бо бүгү угланыышкынарга совет талаа эн-не кидеиин шинтпирлерни дизаринге белеп, ялар ядролуг боо-чепсекти дозуу-биле хоруурунга, а адак соолунде барын ону узуткаарынга дузалан болур ийик.

Ындыг болганда, хамык ужур АКШ-ның администрациязында. Бир эвес Вашингтон, мурнундагызы дег эвес, бо удаада бот-боттарынга таарыр дугуржулгаларны чедип алыр сорулга-биле шыычы чугаалажыышкынарны чорударынга беленин шыма-ла илергейлээр болза эн чугула айтырыгны — боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырын — шинтпирлерин ам-на кээп таптаан черден шимчедип болур.

Ядролуг болгаш космос боо-чепсээнге хамаарышкан бүгүде айтырыглар талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-ның чугаалажыышкынар кылыр үеэнинге ханы сеткил каныышкының Ф. Зиновац бодунуң талазындан илергейлээн болгаш ук чугаалажыышкынар үре-түннелдиг болур боор деп идегел салган.

Хемчээлиниң, социал тургулуунан, аны-ла-бир эвилелге азы кая-даа каттышпаан болгаш нейтральдыг курүнелерниң болгунге хамаарыр-хамаарышалыдан хамаан чокка, бүгү курүнелерниң хүлээлтези болды, каттыштырган күжениишкиннер-биле бомбурөекке тайбынны камгалап арттырары, политиктиг байдалды акжидери, делегей харылзааларынга бүзүрелиин байдалын катап тургузары болур үеэнинге К. У. Черненко биле Ф. Зиновац чангыс аай бөлүглүг болган.

Беседа үезинде СЭКП ТК-ның Чингине секретарының дүлекчызы А. М. Александров турган.

(СЭТА).

Р. С. Разиничевага «Тыва АССР-ниң алдарлыг чуруукчузу» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет чуруога уран чүүлүн хөгжүдериниге ачы-хавыязы дээш РСФСР-ниң Культура министерстволуунуң «Росмонументискусство» Бүгү-россия каттыжылышкынның чуруукчузу Роза Степановна **Разиничевага «Тыва АССР-ниң алдарлыг чуруукчузу»** хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың ноябрь 26.

Н. Д. Евтифьеваны, С. Д. Оюнну, Н. А. Соболеваны, С. С. Сомовту, А. Л. Чадамбаны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет культураның болгаш варлалганың хөгжүдериниге хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Надежда Дмитриевна **Евтифьева** — хоорайның төпчүткен библиотека системазының Н. Островский атты филиалының улуг библиотекары.

Сайхоо Даржаевна **Оюн** — Тыва АССР-ниң Культура министерстволуунуң республиканың улусчу чогаадылга болган культура-чыры-дышкынын ажылының талазы-биле Эртем-методиктиг төвүүнүн улусчу чогаадылга кадзынының улуг инспектору.

Нина Александровна **Соболева** — ССРЭ-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң «Экран» чогаадылга каттыжылышкынының режиссёру.

Юрий Семёнович **Сомов** — ТИМА-ның фотокорреспондениди, Москва хоорай.

Айлана Леонидовна **Чадамба** — аныяк көрүкчүүн. Кызылда улусчу театрының режиссёру.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың ноябрь 26.

С. Д. Дидурга, Т. Н. Евтушенмога, Э. Ч. Куулларга, О. С. Седейге, А. И. Чараш-оолга, И. Н. Шнельга «Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет культураның хөгжүдериниге ачы-хавыязы дээш **«Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Светлана Даниловна **Дидур** — Кызыл хоорайның улустуң ыры болгаш танцы ансамблиниң солизи.

Татьяна Николаевна **Евтушенко** — Кызылдың уран чүүл училищезиниң башкызы.

Эрес-оол Чамыянович **Куулар** — «Сыгырга» фольклор ансамблиниң солизи, Чаа-Хемчик районда «Чыраа-Ба-жы» совхозтуң механизатору.

Оюмаа Сенгиевна **Седей** — Кызыл-Мажалыктың уран чүүл школазының башкызы. Барыын-Хемчик район.

Алексей Иринтович **Чараш-оол** — Кызылдың телестудиязының литература-чечен-чогаал дамчыдылгаларының кол редактору.

Иван Яковлевич **Шноль** — Ленинградтың Римский-Корсаков атты күрүне консерваториязының режиссура башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың ноябрь 26.

Н. А. Оюнга «Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Хореография уран чүүлүн хөгжүдериниге ачы-хавыязы дээш Тываның күрүнеңи ырының болгаш танцының «Саян» ансамблиниң артизи Кежер-оол Антонович **Оюнга «Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи»** хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың ноябрь 26.

М. Я. Корженевичиге, С. А. Лукашовага, Ю. А. Макаровка, Б. Ч-Х. Монгушка, Б. Н. Нуховна, В. С. Токага Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Музыка уран чүүлүн хөгжүдериниге ачы-хавыязы дээш **«Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Михаил Яковлевич **Корженевич** — Москвадыгы «Ритм» хөгжүм ансамблиниң удуртукчузу.

Светлана Александровна **Лукашова** — Совет ырыны пропагандалаарының Бүгү-эвилел биразузунуң солизи.

Юрий Алексеевич **Макаров** — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң симфониктиг оркестриниң артизи.

Борис Чолдак-Хуналевич **Монгуш** — Тываның күрүнеңиң ырының болгаш танцының «Саян» ансамблиниң артизи.

Борис Нургалиевич **Нухов** — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң симфониктиг оркестриниң кол дирижёру, уран чүүл удуртукчузу.

Владимир Савчакович **Тока** — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң симфониктиг оркестриниң артизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың ноябрь 26.

Р. Ч. Серен-оолга «Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Театр уран чүүлүн хөгжүдериниге ачы-хавыязы дээш Тываның хөгжүм-ниң театрының артизи Роза Чалбаевна **Серен-оолга «Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи»** хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың ноябрь 26.

ССРЭ-ниң Дээди Соведениң он бирги чыыжының ийиги сессиязы

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧААА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНДЕ

(Төнчүзү. Этези 1-ги арында).

ринде партиялың XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының айтымышкыларын боттандырар талазы-биле хемчегелерни 1985 чылда чурттуң планында болгаш киирген деп, оратор оон ыңай чугаалаан.

Энергетика болгаш Аъш-чем программаларының онаалдаларын, черни мелиорастаарының хемчегелерин боттандырарыче, чаартыг турузуларының болгаш техниктиг эде чепсегеэшкиниң күсели-биле бүдүрүлгенин кол фондуларын чаартырын шашкынчыдарыче капитал салышкынларны бирги эвлечгде улгаадырын турар. Продукцияның шынарын бедидер дээш демисел улуг ужур-дузалыг. Камналга чурумун күштелдиреринде чугула күрлавыры — казар байлактарны комплекстиг болгаш ханыы-биле болгаш ужур-дузалыг. Ол-биле кады чамдык адырларда эртем болгаш техниканы хөгжүдүрүнүң планының күселеделинге элээн хожудаашкыны болдуруп турар.

Оон ыңай оратор одалга-энергетика комплекизиниң, кара болгаш өңнүг металлургия, тудуг министерстволарының бүдүрүлгелериниң ажылын анализтеэрде комиссиларның кылган түңнелдериниге доктаагаан.

Агроүлетпүр комплекизин хөгжүдер талазы-биле сорулгалар келир чылын улам улгаадыр. Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле планның көргүзүлгелин сайгарып көрбүшаан, көдээ ажыл-агыйының болгаш оны хандырар адырларының материал-техниктиг базазын быжыглаар, а ол ышкаш көдээниң социал чаартылгазының талазы-биле көрдүнген оналдалар СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) болгаш октябрь (1984 ч.) Пленумнарының айтымышкыларына дүгжүп турарын комиссиялар демделээн.

Чонуң хереглел баразаларын бүдүрерин улам ынай калбартыры болгаш амыдырал хандырылга адырларын хөгжүдери 1985 чылдың планында көрдүүп турар.

Школа реформазының кол угланышкынарын боттандырар, кадык камгалалын улам ыңай хөгжүдер, чонуң социал хандырылгазын эжижидер талазы-биле чурттуң келир чылдагы планында болгаш боджеңинге көрдүнген хемчегелерни доктаамал комиссиларын хуралдарында деткээн. Адаа-чурттуң Улуг даймының кирпичилериниге чингелдемерин өскүлүл ханышкын-биле хүлээн алган.

Палаталарының доктаамал комиссиялары немелде курлавырларны ажыл үезинде ылгаарын тыпкан деп, илеткелчи чугаалаан. Чонуң хереглел баразаларын бүдүрериниң болгаш сайгарарының талазы-биле 1985 чылдың планын үүрмектеп садар өртек ёзугаар 161,9 миллион рубльге көвүдедирин, а ол ышкаш бюджеттиң орулгазын 140 миллион рубльге улгаттырарын болгаш ол акшахөреңгини эвилелдешкен республикаларының бюджеттериче шилчидерин саналдан турар.

1985 чылдың Күрүне планы болгаш эдилгелерин барымдаалап бадылаар саналды Эвилел Соведениң доктаамал комиссиялары киирген. 1983 чылдың Күрүне бюджединин күүселдезинин дугайында ССРЭ-ниң чазаның киирген түүнүн бадылаар дугайында санал база киртен.

СЭКП-ниң ан болгы XXVII съездизин чурттуң күш-ажылчы коллективтерин күш-ажылга улуг-улуг чедиишкиннерлиг утхуур дээрзинге бүзүрелин палаталарының доктаамал комиссияларының даасканын ёзугаар ол илергейлээн.

Россия Федерациязының ажылчы чонары чурттуң улус ажыл-агыйының хөгжүдезинге эвээш эвес салымышкынын киирер дээрзин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **В. П. Орлов** саналына демделээн. Үлетпүр продукциязының хемчеэлинин өзүлдезин бо чылын планнаг даалгадан ажыр боттанган, эң чугула чүве болза, күш-ажылдың бүдүрүүчүлүүн бедиктеннинг күсели-биле ол бүгү чедип алдынган.

Россия Федерациязының хөй талалыг экономиказының хөгжүдезинин кол-кол угланышкынларын сайгарып тура, оратор СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шинтпирлерининг боттанышкыны совет болгаш ажыл-агый органнарының инчеэнгейинин төвүнде дээрзин демделээн. Республиканың мелиорация тудуунуң планнарын күүседир, бар четпестерин чайладыр талазы-биле чугула хемчегелерни алырын ССРЭ-ниң Суг ажылагый министерствозуидан ол негээн.

ССРЭ-ниң Дээди Соведениң доктаамал комиссияларының палаталарының киирген эдилгелерин болгаш немелделерин барымдаалап 1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планын болгаш бирээзин бадылаар деп саналды депутат Орлов киирген.

Кривой-Рогтуң Совет Украинаның 50 чылы аттыг даг-дүүг болбазымрадыр төп комбинадының экскаватор бригадазының бригадирин депутат **П. Е. Гиль** оон бригадазының кежигүннери ай бүрүзүнүң планын 25 хонук дургузунда күүседир дээш ажылдан турар дээрзин чугаалаан. Ол сорулга беш чыл планын бо чылдың сентябрьда күүседир арганы берген. Эш К. У. Черненконуң кыйгырымына харыы кылдыр бригада бо чылдың үш хүнүн камнаттынган материалдар болгаш электри энергиязы-биле ажылдаар хүлээлгеин алган. Дагжыларга берип турар техниказының шынарын бедидери, бойдусту камгалаары, Кривой-Рогтуң хоорай ажыл-агыйын хөгжүдери-биле холбашкан айтырыларга депутат доктаагаан.

Найысылалдың ажылчы чонары беш чылдың даалгаларын хуусаадан эрте күүседир дээш чедиишкиниг демисежип турар деп, Моссовет күүскомунуң даргазы депутат **В. Ф. Промыслов** саналынга чугаалаан. Москва үлетпүрүн хөгжүдериниң кол угланышкыны, мурнуку дег, ажылдап турар бүдүрүлгелерин эде-кылыры болгаш техниктиг чаартып дериир. Найысылалдың хоорай ажыл-агыйы, чуртталга тудуу шапкын хөгжүп турар.

Улус депутаттарының Москва хоорай болгаш районнар Советтериниң депутаттары—3,5 муң ажыг ажыл-ишчи киирер ыны планын ноябрь 7-ге чедир күүседипкен. Бир эвес чамдык министерстволар найысылалды хөгжүдериниң комплекстиг планын боттандырарына оон-даа идепкейлиг киришкен болза, ол ишчилерин күүсеннишкиннери оон-даа улуг ажыкты бээр ийик деп, оратор чугаалаан.

Узбек ССР-ниң Дээди Соведениң Президиумунуң Даргазы депутат **А. У. Салимов** республиканың ажылчы чоннары 1985 чылдың-даа, иниги он бирги беш чылдың-даа Күрүне планнарын күүседир болгаш ажыр күүседир дээш шинтпирлиг ажылдан турар дээрзин демделээн.

Чоокка чедир республикага күрүненің сагылга-чурумун каржызы-биле үрээр, хоойлуун болгаш мораль шинпитеринин негелдезин херекке албас чоруктар, хээли алырының, оорлаарының болгаш меге немей бижилгелер кылырының бужар фактылары тургулаан.

Эки шынардыг хөвенин бүдүрерин бүгү талалыг өстүрери—чурттуң мурнунга кол сорулга турган болгаш ол болуп артар-даа дээрзин Узбекистанның ажылчы чоннары ханызы-биле медереп билип турар деп, ол уламчылаан. Ол сорулга чедиишкиниг боттанып турар дээрзин бо чылдагы ажылдарының анализэн көргүзүп турар.

Белоруссияның Компартиязының Гомель обкомунуң бирги секретары депутат **А. А. Малофеев** Гомель областың экономиказының хөгжүдезинге доктаагаан. Оон ишчилер ол агроүлетпүр комплекизинин объектилеринин тудугларының дугайында чугаалаан. Чамдык үлетпүр коллективтериниң, чижээ, «Гомсельмаштың» комбайн тудукчуларының шинтпирлээр ужурлуг сорулгаларының дугайын ол дыңнаткан.

Черни чаартырының талазы-биле ажылдар области идепкейлиг чоруп турар. Ында көдээ ажыл-агый ажыглалдыг черлериниң үш гектарының бирээзин-ие мелиорастаан бооп турар. Оон-биле кады ол чер-дер эң бедик дүжүттү берзин ажылдаарынче партиниң кыйгырын республиканың ажылчы чоннарының изин-биле деткээнин дыңнаткаш, улус ажылагыйының кол-кол адырларын улам хөгжүдериниң талазы-биле алдынган хемчегелериниң дугайын чугаалаан.

Бистиң республиканың ажылчы чоннары боттарының кол сорулгазы хөвенин бүдүрерин көвүдедирин болур деп санап турарлар деп, Узбек ССР-ниң улусчу контроль комитединиң даргазы депутат **В. А. Хайдуров** чугаалаан. Бо чылын хөвенинің планда көрдүгенинден хөйү ажаан алганын ол чугаалаан. Бистер эртемтехниктиг депшилгенин шашкынчыдын турган, бүдүрүлгенин улам-на сайзырангайжыдар ужурлуг бис деп, оратор чугаалаан. Ажылчы чоннарның калбак кезектериниң планнарын боттандырарына идепкейлиг киржиприн чедип алыры база чугула сорулга бооп турар. Бо талазы-биле улусчу контрольдун органнарының ролю улам улгадыр. Улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы, аңаа эш К. У. Черненконуң чугаазы оларның ажыл-чорудулгазынга чаа идиг болган. Ол ажылга калбак массаларны кайы хире чедиишкиниг хаара тутканынан Дээди Соведениң Президиумунуң Даргазы **П. Я. Страутманис** чугаалаан. Үлетпүр бүдүрүлгезинин бүгү немелде өскүдезин чүү-биле күш-ажылдың бүдүрүүчүлүүн бедидери-биле чедип алган. Агроүлетпүр комплекизи шапкын темпилиг хөгжүп турар.

Оон-биле кады чиик үлетпүрүн хөгжүлдези, тудуг материалдарын бүдүрери беш чылдың даалгаларындан хожудап турарын депутат айтыкан. Хожудаашкынны болдурбазының чугула аргазы — эртемтехниктиг депшилгенің темпизин дүргедедири болур.

Оратор улус депутаттарының Советтериниң ролюнун улам улгатканын чугаалааш, адырларының болгаш делискээрлериниң планнарын эки тулгаштырарының чугулазын айыткан.

Мен «Нефтяные камни»—Каспий далайда нефть тывар хоорайның төлөөлекчизи мен деп, нефть болгаш газ тывжының СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг бүдүрүлге каттыжышкынының бурильщиги депутат **Г. Р. Ибрагимов** чугаалаан. Каспийниң нефтчилерин үр үеде хожудаашкындан үштунгаш, даалганы чедиишкиниг күүседип турарын дыңнадыры өөрүмчүг-дүр деп, ол чугаалаан. Оратор оон соонда апрельдің 28-зи аттыг нефтилиг черни канчаар ажылдан турарының дугайын чугаалаан. Олар партиялың кыйгырымына харыы кылдыр келир чылын камнап алганы материалдары болгаш одалга-энергетиктиг курлавырлары-биле үш хүн ажылдаар деп нефтчилерниң шинтпирлээнин дыңнаткан.

ССРЭ-ниң харылзаа министри депутат **В. А. Шамшин** СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга эш К. У. Черненконуң чугаазы харылзаалың бүгү адырларының ажылын сайзырангайжыдарына чаа идиг болганын чугаалаан.

Харылзаачыларның көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртуруп сайзырангайжыдарынга киржилгезин, БАМ чоок-кавымын районнарын хандырарына оларның киржилгезин үре-түңнелдиг ажылдың үлегер-чижээ кылдыр министр айыткан.

Сагылга-чурумну улам быжыглаары, ажылдачы бүрүзүнүң бүгү коллективтериниң дааскан ажыл-херек дээш харысалгазын бедидери кол курлавырларының бирээзи болуун депутат чугаалаан. Харылзаалы хөгжүдериниң, оон ачыдуза чедиреринің шынарын бедидериниң чугула угланышкынарының бирээзи өртемтехниктиг депшилгенин шашкынчыдары болур.

Ноябрь 28-те ССРЭ-ниң Дээди Соведениң сессиязы ажылын үргүлчүдээн.

(СЭТА).

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Соведениң палаталарының хуралдаар залында Национолдар Соведениң баштайгы хуралы 17 шакта эгелээн.

Эштер **Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, К. В. Русаков** оларны депутаттар болгаш залчылар үргүлчүлеңдиг адыш өскажашкыны-биле уткаан.

Хуралды **А. Э. Восс** даргалаан.

Мурнуудагы болгаш амгы сессиялың аразында мөчээн депутаттар Н. В. Думбадзениң болгаш Л. А. Костандовтуң сактышкынын өзулалын чыыганнар кылган.

Чаа соңгуттурган депутаттарның бүрүн эргелерин хымаан көрген дугайында Национолдар Соведениң мандат комиссиязының даргазы **О. С. Мирошкин** илеткел кылган. Илеткел талазы-биле чогуур доктаалды хүлээн алган.

Чурттуң Күрүне планының болгаш бюджединиң төлевилеңдерин чугаалажын көрүүне Национолдар Соведениң депутаттары эгелеп кирген.

1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планының дугайында болгаш 1984 чылда Күрүне планының күүсеттинин турарының дугайында, 1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединин күүселдезинин дугайында өдериниң илеткелди Национолдар Соведениң план-бюджет комиссиязының даргазы **Н. И. Масленников** кылган.

Улус ажыл-агыйың шапкын хөгжүдерин, иниги-эл бүдүрүлгезинин ажыктынын өстүрери, анаа үндезилээш чонуң амыдырал деңнелин улам ыңай бедидерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирин келгеин планда болгаш бюджетте айыткан деп, ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң Күрүне планының болгаш бюджединиң төлевилеңдерин чугаалажын көргеш, оларны колдуунда үүлүүт деп санаан СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң шинтпирлерин чурттуң ажылчы чоннары сеткил ханышкын-биле уткаан. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга эш К. У. Черненконуң чугаазынга экономиканда ажыл-херектиң байдалын ханызы-биле, бүгү талалыг анализтеп айыткан, улус ажылагыйының шапкын хөгжүдезин хандырар талазы-биле партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, хөй-ниитн организацияларының, күш-ажылчы коллективтерин күженнишкиннериниң кол угланышкыннарын өзүлдеп, оларны колдуунда үүлүүт деп санаан СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң шинтпирлерин чурттуң ажылчы чоннары сеткил ханышкын-биле өскүлүп, ажылдарын санаалдап турар.

Ажыл-агыйны удуртуп башкарарын сайзырангайжыдар талазы-биле адыр бүрүзүнде, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде амыы уеде чорудун турар ажылдың түңнелдиг болуру планның болгаш бюджеттин даалгаларын чедиишкиниг боттаннылары-биле улуг хемчеэлге тодаргайлаттынар апаар деп, депутат онзалап демделээн. Дараазында чыл чаа беш чылга база, өзек чыл болганда, бо ол ажылдын ужур-дузазы улам-на улгадын турар.

Бо сорулгаларга дүүштүр бар бүдүрүлге күүүлерин болгаш ажылгалга чаа киргеннерин ажыглаарын эжижидер ышкаш, ыңдыг айтырыглар онза чугула ужур-дузалыг болуун турар. Бо угланышкынга четпес ажылдааны дээш чамдык министерстволарының удуртукчуларын комиссиларының хуралдарынга депутаттар шынгыы шүүгүмчүлээн.

Камналганың чурумун улам-на күштелдирери бүдүрүлгенің ажыктынын өстүрериниң чугула күрлавыры болуп турар. Бо чылдың баштайгы чартында үлетүрге чүүле үрей кылышкынар бешин чартык миллиард ажыг рубль когаралды болбурган. Дагын ажыглаар күрлавырлар чедир ажыглатынмайын турар.

Ажыглалга киирер болгаш эң чугула талазларга капитал салышкынларының чогуур мөөнүүшкинин бо чылын хандырбаанын, ол чорук объектилерин чогуур үезинде ажыглалга киирбезинге чедиргенин капитал тудугда ажыл-херектің байдалын чугаалажын турган уеде комиссиялар демделээн.

Эртем-техниктиг депшилгенин чедиишкиннерин улам долуу ажыглаарының эргежок чугулазынга өдериниң илеткелчи база доктааган.

Чурттуң агроүлетпүр комплекизин хөгжүдер, Аъш-чем программазын боттандырар айтырыглаже бүгү талалыг чичээнгейлин комиссиялар угландырган. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң, экономиканың аграр секторунуң, бүгү улус ажыл-агыйының ажыктынын белдиринге черни мелиорастаарының узун хуусаалыг программазының чугула ужур-дузазын депутаттар онзалап демделээн.

Чонуң хереглел баразаларын бүдүрерин көвүдедирин, чонга ачы-дуза чедиреринин системазын хөгжүдери ышкаш, ыңдыг чугула социал горулга комиссияларының чичээнгейинин көвүнге тургустунган. Чонга хереглер баразаларны бүдүрүп үндүрер талазы-биле планнаг даалгаларны чамдык адырлар күүсеттейн турарын демделээн. Бо дерекке боттарының эргелерин улус депутаттарының Советтери идепкейлиг ажыглаар ужурлуг.

1985 чылдың болгаш иниги-зи-биле беш чылдың даалгаларын чедиишкиниг күүседирин Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалалыг күүүзүн быжыглаарынга чурттуң ажылчы чоннарының чаа улуг салымышкыны, партиниң XXVII съездизин күш-ажылга чаа-чаа улуг чедиишкиннер-биле утхуурунче СЭКП ТК-ның кыйгырымынга төлептиг харыы болуур деп, оратор түңнелиде чугаалаан.

Беш чылдың доозукчу чылында Күрүне планының болгаш бюджеттің төлевилеңдерининг дугайында Украинаның Компартиязының ТК-ның секретары депутат **И. А. Мозговой** чугаалавышаан, план болгаш бюджет улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизинге чурттуң бүгү республикаларын бүгү талалыг хөгжүдериниче угланган деп демделээн.

Эртем-техниктиг депшилгенин темпилерин дүргедедиринге үндезилээш, экономиканың бүгү адырларын интенсификаатаар дээш ажылчы чоннарының үре-түңнелдиг демисселининг дугайында оратор Украин ССР-ниң чижээнге көргүзүп чугаалаан. Экономиканда таарымчалыг үүлүдерин быжыглаар болгаш көвүдедир дугайында эш К. У. Черненконуң чугаазында айытқан чугула сорулганы республиканың ажылчы чоннары шинтпирлеп, иштики чаа-чаа курлавырларны ажыглап турарын депутат айыткан.

Бүдүрүлгенің улам ыңайгы немей өзүлдезин интенсивтиг факторларының күсели-биле чедип алдынган турар ужурлуг деп, ол демделээн. Ону чедип алыр арганың бирээзи— индустриниң болгаш көдээ ажыл-агыйының хөгжүдериниң ол чугула айтырыгларын комплекстиг шинтпирлээри.

1985 чылда планның болгаш бюджеттің төлевилеңдерин бадылаар, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат **Л. П. Лыкова** чурттуң ажыл-ишчилериниң чедиишкиннерин чугаалаан. Байкал-Амур магистралын хуусаадан бир чыл мурнай ажыглалга киргеннин онзалап демделээн.

Бистиң бирги чергелиг сорулгавыс бо чылдың болгаш бүгү беш чылдың планнарын чедиишкиниг күүседири, экономиканы улам-на интенсификаатаары болур деп, ол уламчылаан чугаалаан. Ону чедип алырда бүгү курлавырларны ажыглаар херек. Боттарының кылып шыдаар арганларын чедир ажыглавайн турар бүдүрүлгелерини ам-даа бэрынга эптежип олуруп черле болбас. Республиканың чамдык черлеринде капитал тудуг чогуур деннелге четпейн турар.

Белоруссияның партия болгаш совет органнары экономиканы удуртуурун сайзырангайжыдарынче онза кичээнгей салып, бар курлавырларны болгаш аргаларны улам долдур ажыглаарының хемчегелерин ап турар деп, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, депутат **М. В. Ковалёв** бодунуң саналынга чугаалаан. Ол келир чылда камнаттынган материалдар, чиг-эт болгаш оттулар дылаарын депутат саналдаан.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат **Л. П. Лыкова** чурттуң ажыл-ишчилериниң чедиишкиннерин чугаалаан. Байкал-Амур магистралын хуусаадан бир чыл мурнай ажыглалга киргеннин онзалап демделээн.

Бистиң бирги чергелиг сорулгавыс бо чылдың болгаш бүгү беш чылдың планнарын чедиишкиниг күүседири, экономиканы улам-на интенсификаатаары болур деп, ол уламчылаан чугаалаан. Ону чедип алырда бүгү курлавырларны ажыглаар херек. Боттарының кылып шыдаар арганларын чедир ажыглавайн турар бүдүрүлгелерини ам-даа бэрынга эптежип олуруп черле болбас. Республиканың чамдык черлеринде капитал тудуг чогуур деннелге четпейн турар.

Белоруссияның партия болгаш совет органнары экономиканы удуртуурун сайзырангайжыдарынче онза кичээнгей салып, бар курлавырларны болгаш аргаларны улам долдур ажыглаарының хемчегелерин ап турар деп, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, депутат **М. В. Ковалёв** бодунуң саналынга чугаалаан. Ол келир чылда камнаттынган материалдар, чиг-эт болгаш оттулар ажыр күүседир дээш шинтпирлиг ажылдан турар дээрзин демделээн.

Чоокка чедир республикага күрүненің сагылга-чурумун каржызы-биле үрээр, хоойлуун болгаш мораль шинпитеринин негелдезин херекке албас чоруктар, хээли алырының, оорлаарының болгаш меге немей бижилгелер кылырының бужар фактылары тургулаан.

Эки шынардыг хөвенин бүдүрерин бүгү талалыг өстүрери—чурттуң мурнунга кол сорулга турган болгаш ол болуп артар-даа дээрзин Узбекистанның ажылчы чоннары ханызы-биле медереп билип турар деп, ол уламчылаан. Ол сорулга чедиишкиниг боттанып турар дээрзин бо чылдагы ажылдарының анализэн көргүзүп турар.

Белоруссияның Компартиязының Гомель обкомунуң бирги секретары депутат **А. А. Малофеев** Гомель областың экономиказының хөгжүдезинге доктаагаан. Оон ишчилер ол агроүлетпүр комплекизинин объектилеринин тудугларының дугайында чугаалаан. Чамдык үлетпүр коллективтериниң, чижээ, «Гомсельмаштың» комбайн тудукчуларының шинтпирлээр ужурлуг сорулгаларының дугайын ол дыңнаткан.

Черни чаартырының талазы-биле ажылдар области идепкейлиг чоруп турар. Ында көдээ ажыл-агый ажыглалдыг черлериниң үш гектарының бирээзин-ие мелиорастаан бооп турар. Оон-биле кады ол чер-дер эң бедик дүжүттү берзин ажылдаарынче партиниң кыйгырын республиканың ажылчы чоннарының изин-биле деткээнин дыңнаткаш, улус ажылагыйының кол-кол адырларын улам хөгжүдериниң талазы-биле алдынган хемчегелериниң дугайын чугаалаан.

Бистиң республиканың ажылчы чоннары боттарының кол сорулгазы хөвенин бүдүрерин көвүдедирин болур деп санап турарлар деп, Узбек ССР-ниң улусчу контроль комитединиң даргазы депутат **В. А. Хайдуров** чугаалаан. Бо чылын хөвенинің планда көрдүгенинден хөйү ажаан алганын ол чугаалаан. Бистер эртемтехниктиг депшилгенин шашкынчыдын турган, бүдүрүлгенин улам-на сайзырангайжыдар ужурлуг бис деп, оратор чугаалаан. Ажылчы чоннарның калбак кезектериниң планнарын боттандырарына идепкейлиг киржиприн чедип алыры база чугула сорулга бооп турар. Бо талазы-биле улусчу контрольдун органнарының ролю улам улгадыр. Улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы, аңаа эш К. У. Черненконуң чугаазы оларның ажыл-чорудулгазынга чаа идиг болган. Ол ажылга калбак массаларны кайы хире чедиишкиниг хаара тутканынан Дээди Соведениң Президиумунуң Даргазы **П. Я. Страутманис** чугаалаан. Үлетпүр бүдүрүлгезинин бүгү немелде өзүлдезин чүү-биле күш-ажылдың бүдүрүүчүлүүн бедидери-биле чедип алган. Агроүлетпүр комплекизи шапкын темпилиг хөгжүп турар.

Оон-биле кады чиик үлетпүрүн хөгжүлдези, тудуг материалдарын бүдүрери беш чылдың даалгаларындан хожудап турарын депутат айыткан. Хожудаашкынны болдурбазының чугула аргазы — эртемтехниктиг депшилгенің темпизин дүргедедири болур.

Оратор улус депутаттарының Советтериниң ролюнун улам улгатканын чугаалааш, адырларының болгаш делискээрлериниң планнарын эки тулгаштырарының чугулазын айыткан.

Мен «Нефтяные камни»—Каспий далайда нефть тывар хоорайның төлөөлекчизи мен деп, нефть болгаш газ тывжының СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг бүдүрүлге каттыжышкынының бурильщиги депутат **Г. Р. Ибрагимов** чугаалаан. Каспийниң нефтчилерин үр үеде хожудаашкындан үштунгаш, даалганы чедиишкиниг күүседип турарын дыңнадыры өөрүмчүг-дүр деп, ол чугаалаан. Оратор оон соонда апрельдің 28-зи аттыг нефтилиг черни канчаар ажылдан турарының дугайын чугаалаан. Олар партиялың кыйгырымына харыы кылдыр келир чылын камнап алганы материалдары болгаш одалга-энергетиктиг курлавырлары-биле үш хүн ажылдаар деп нефтчилерниң шинтпирлээнин дыңнаткан.

ССРЭ-ниң харылзаа министри депутат **В. А. Шамшин** СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга эш К. У. Черненконуң чугаазы харылзаалың бүгү адырларының ажылын сайзырангайжыдарынга чаа идиг болганын чугаалаан.

Харылзаачыларның көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртуруп сайзырангайжыдарынга киржилгезин, БАМ чоок-кавымын районнарын хандырарына оларның киржилгезин үре-түңнелдиг ажылдың үлегер-чижээ кылдыр министр айыткан.

Сагылга-чурумну улам быжыглаары, ажылдачы бүрүзүнүң бүгү коллективтериниң дааскан ажыл-херек дээш харысалгазын бедидери кол курлавырларының бирээзи болуун депутат чугаалаан. Харылзаалы хөгжүдериниң, оон ачыдуза чедиреринің шынарын бедидериниң чугула угланышкынарының бирээзи өртемтехниктиг депшилгенин шашкынчыдары болур.

Ноябрь 28-те ССРЭ-ниң Дээди Соведениң сессиязы ажылын үргүлчүдээн.

(СЭТА).

Депутат В. Ф. ГАРБУЗОВТУҢ илеткелиниң төнчүзү

(Этези 1-ги арында).

түүнүт кылдыр улус ажылагыйынга тургустунар.

Камналганың чурумун бүгү талалыг күштелдирер дугайында партиниң болгаш күрүненің стратегиг айтышкынында планда болгаш бюджетте бүгү тала-биле барымдаалаттынын кирген.

Материалдыг курлавырларны дагын бүрүн ажыглаарынче болгаш улус ажыл-агыйынга ажыглал хөрөңгилериниң савырылгаанын дүргедедиринче угланышкын күштелип турар.

Күрүне курлавырларын камнаар талазы-биле 1985 чылдың даалгалары улуг эвес болуп турар. Ол даалгалар чүүлү долдуур эвес, харын-даа ажыр күүсеттинген турар ужурлуг. Ажыл-агыйны чеп чорударының үүсели-биле бүдүрүлгелериниң, крайларының болгаш республикаларының планнан ажыг камналга фондуларын тургузар талазы-биле чурттуң муриавчы коллективтериниң инициативазын СЭКП ТК-ның Политбюрозу деткээн. Ол фондуларын өөрөөгилерин күш-ажылчы коллективтериниң социал хөгжүлдериниче, бирги эвлечгде, чонуң эмнелге хандырылгазын эжижидериниче угландырар.

Социалистиг бүдүрүлге белге ажыл-агый бот-орулга-чарылганынга даянган турар дугайында ленинчи айтымышкын принципалдыг улуг ужур-дузалыг болуун турар. Чарылгаларын орулгалар-биле саная хемчеэриниң, рубль-биле контрольдаарының, инициативаны, ажыл-ишчи чоруукту мактаныларының, эчис эки

Бригада керээзи-биле

АРГА-ДУРЖУЛГАЗЫ ӨӨРЕДИЛГЕЛИГ

Чөөн-Хемчик районуң «Чыраа-Бажы» совхозу экономика талазы-биле чылдан чылче улам хөгжүп бар чыдар. Совхоз 1961 чылда 2 муң кол фондулуг турган болза, ам 10 муң кол фондулуг. Совхозтуң дирекциязы, партков, ажылчын комитеди база хөй-ниити организациялары ажыл-агыйның экономиказын база суурның социал чаартылгазын улам сайзырадыр дээш ажылдаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң чаа-чаа арга-хевирлерин доктаамал тын, оларны амыдыралга иептередип турар.

Сөөлгү ийи-үш чылдың дургузунда совхозтуң ажыл-агыйның бүгү адырларында бригада керээзи-биле ажылдаарының чаа аргалары калбаа-биле иептерен турар. Баштай ол чаа арга-биле Дагыр-Шеминиң, Улуг-Ховунуң комсомолчу-аныяктарының хойжу бригадалары, механизастаттынган трактор-хову бригадалары ажылдап эгелээн, оон соонда мал чеми белеткээр бригадалар, звенолар база суггатчылар звенолары оларның үлегер-чижээн эдерген.

Кижилерниң онаашкан ажылынга бот-харысалгазы бедидериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам өстүреринің ол чаа арга-хевири совхоз бүдүрүлгезинче улам-на ханыпап, тус черниң байдалының аайы-биле бар оваагай арга-хевирлиг болуп турар.

Аңаа хамаарыштыр совхозтуң дуржулгалыг ажылчыны Дыртымна Мөңгеевич Ооржактың Көк-Тал мал чеми белеткээр звенозунуң ажылын чижекке ап болур.

Звено сес кижиден тургустунган. Машина-техника-биле чогуур негелдезиге чедир хандыртынган. Оон бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды совхоз хандырып берген.

Звено бо чылдың эгезинден тура, 210 гектар шөлду алгаш, аңаа бригада керээзи-биле ажылдап эгелээн. Оон бүдүрүкчүлүг ажылының түңнели бөгүн көстүп келген.

— Бригада керээзи-биле ажылдаар чорук черле эки түңнелдиг-дир — деп, Дыртымна Мөңгеевич чугаалады. — Чаа арга-биле ажылдаарга, кижилериң бот-харысалгазы, күш-ажылчы сагылга-чуруму улам бедиир база быжыгардыр. Машина-техниканың эвилелинге, кывар-чаар үүлдү камнап алырынга улуг идиг-лиг. Кижи бүрүзү кылган ажылының бүдүрүкчүлүг болурун бодаар. Эвээш чарыгдалды үндүргеш, ажыктыг хөй чүвени кылып алыр дээш кызар.

Бригада керээзи-биле ажылдаан мал чеми белеткээр бо звено кандыг күш-ажылчы көргүзүглерлиг болганыл? Звено кончуг эки ажылдаан, оон кежигүнилери Ооччукай Куулар, Хеймер-оол Монгуш, Намзын Доңган, Давза Куулар, Кыдат-оол Ооржак, Орлан Кара-оол болгаш өскелер-даа шудургу ажылдаанар, сөглээн сөзүнге ээ болганнар, алган хүлээлгезин ажыр күүсеткеннер.

Кандыг ажылдар кылдыганыл?

418 тоона люцерна ажаан алдыган, бир гектардан-на 18 центнер ногаан массаны алыр турган, ону 40 центнерге чедирген. 66 тоона чаагай кызыл-тасты, 9 тоона суланы ажаап алган. 70 гектар черден 81 тоона саваңны болуп, сараттаан. Чүгле ол эвес, звено 220 тоона сенажты, 236 тоона витаминниг сиген далганы Шын-Бажы фермазынга белеткежип берген.

Звенонуң кежигүнилери чүгле боттарынга онаашкан ажылы-биле, кызыгаарлаттынмаан, ковазында турар бригадаларның, звеноларның ажылынга дуза чедиреги чаячыл болган.

Хорум-Даг салбырынга 140 тоона саваны пресстеп берген. Чыргакы салбырының Улуг-Хову бригадазынга 20 тоона сигенни пресстээш, хүлээткен. Дагыр-Шеминиң мал чеми белеткээр бригадазынга 100 тоона саваны пресстеп, бөлүп берген.

Сес-ле кижилиг звено бо хире хөй ажылды кылган. Чаа арга—бригада керээзи-биле ажылдаар чорук ишчилериң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедиткен.

Звено канчан мындыг эки түңнелдерни чедип алганыл? Ону кижи чамгыс сес-биле таймылбырлаары берге. Бир-ле дуваарында звенога, оон кежигүнилериниге күш-ажылчы сагылга-чурум, бедик организастыг чорук херек турган. Ол ажылды чорударынга совхозтуң дирекциязы, парткому, база профвилел комитеди улуг рольду ойнаан.

Звенонуң ажылынга янзы-бүрү бергелер таваржып турган. Эвр-Хавак баары, Көк-Тал уну дээрге улуг кара-кара база бөкпек сарыг-сарыг хола хараганнардан бүткен. Ол ышкаш хая-даштыг чер. Ынчангаш звено кежигүнилери ховуларның хараганнарын дазылындан сөп турун, хая-даштарны мрадыр дажып, хөй ажылды кылган.

Суг чок болза ындыг хаяда-даштыг, кургаг черге чүү үнер боор. Ынчангаш бүгү 210 гектар шөлду суг-биле идегелдиг хандырып болур бута, арыксумун база чугула херек апарган. Звенонуң кежигүнилери Шанчыг белиндеп, Көк-Тал унуңдан бута казын алыр дээш шалыпчы ажылдааш, күзелин чедип алганнар. Оларга хамаарышкан сигеп, тараа шөлдери суг-биле бүрүн хандыртынган. Аңаа олар улам сорук киргеннер.

Ынчангаш «Чыраа-Бажы» совхозтуң Дыртымна Мөңгеевич Ооржакка уудурткан мал чеми белеткээр звено чаа арга—бригада керээзи-биле дидим ажылдап киргеш, шалыпчы ажыл-ижи-биле маңгадып эгелей берген. Оларның ажылының арга-дуржулгазы өскелерге ажыктыг база өөредилгиг болуру чугаажок.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИНИҢ АЖЫЫ

ВЛАДИМИР ОБЛАСТЬ «Суздальский» совхозтуң экономиктиг болгаш вультура амыдыралында чыл саныда чаартылгалар улам көвүдеп турар. Чылда 10 муң баш мыйыстыг бда мал семиртиазыраар улуг комплексти ажыл-агыйда ажылгалда киргеп. Тудуг-биле кады мал чеми белеткээр шөлге мелиорация ажылдарын кылган. Улуг суг хөлбээ ийи муң ажыг гектар шөлдүн суггарылгазын хандырар.

Мал ажылын индустриалдыг технологиялыг цех структуразынче шилчиткеннер, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын ажылдап киргеннер ажыл-агыйга хожудап турарлар саныдан уштунар арганы берген. Совхоз чыл саныда 3,5 миллион рубль арыг орулганы ап турар. Бүдүрүлгенни чедишкиннеринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниге, ажылдың база продукцияның шынарының экижиннинге бригада аргазы салдарын чедиргеп.

Совхозта күш-ажыл болгаш амыдырал байдалдарының экижээни малчын болгаш механизатор кадрларын ажылын хүндүлээриниге чедирип, суурга кижилериң турумчун чурттаарынга салдарлыг болган.

Комплексте польша оныктериниң дузазы-биле химия лабораториязын дерип тургускан. Ында мал чеминиң шынарын хымап, арыглал дериглериниң ажыдап турарын үеледи берип турар.

ЧУРУКТА: лаборатория өргелекчизи Н. Коновалова.

Н. ДЫНИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Профэвилел амыдыралы

АНАЛИЗТЕП, ТҮҢНЕВИШААН

Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелиниң Барын-Хемчик р а й о н конференциязынга илеткелчи — профэвилел райкомунуң даргазы Ф. И. Н а м м а н болган санал бергеннер — «Хемчик» совхозтуң профэвилел комитединиң даргазы А. С. Монгуш, «Суггат» бүдүрүлге каттыжышкынының мехотряд начальниги М. Б. Ооржак, «Сельхозхимия» чоланчызы Д. С. Күжүгет, санэпидстанцияның эмчизи Р. А. Межекей болгаш өскелер-даа ажылчы чоннар ортузунга социалистиг чарыштың профэвилел комитеттериниң камчаар организастап турарын анализтеп, социалистиг чарыштың дээштиниң бедидериниче, хөйге калбак иептерелдиг болдурарыныче угланган бодалдарын илерейлээннер.

Профэвилел райкомунуң удуртулгазы-биле совхозтарының профэвилел организациялары салбырлар, фермалар, хойжу бригадалар, механизаторлар, суггатчылар болгаш кодээнин өске-даа ажыл-ишчилериниң ортузунда социалистиг чарыштың иегелделерин ажылдап кылган. Тиилекчилерге моральдыг болгаш материалдыг идиг берилгиннерни ажыглап турар. Ол чарышты Совет Тываның 40 чыл оюнуң бүдүүзүнде түнеэн.

Кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер болгаш садар талазы-биле «Хемчик» ажыл-агыйлардан тиилекчи болган, ында мыйыстыг бода, шээр малдың баш саны өзүлделиг. Малдың чаш төлүн камгалап алыры болгаш күрүнеге дужаар малдың семиртилгези экижээн. Совхозтуң профэвилел комитединиң чарышты организастаавында бир эки үүл — чарыштың киржиичизи бүрүзүнүң соонуургалын өөреним көрүп, чарыштың түнелдерин хөйге көскү болдуруп турарында.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының бригадазы — районда хойжу бригададар ортузунда социалистиг чарыштың тиилекчизи. Совет Тываның юбилейлиг чылында ол Тыва АССР-ниң Дээди Соведниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан. Мында профэвилел организациязы малчыннар ортузунда социалистиг чарыштың кол негелделериниге үүгле күш-ажылчы көргүзүглерден ангыда, оларның культуразын кайызыре бедидип турарын база барымдаалап көөр. Салбыр баштаар чери, партия, профэвилел организациялары малчыннарже комплекстиг үүүшкүннерни организастап турар. Ам салбырын хойжу бригадазының кыштагларында байдал дүр чаагай, мал чеминиң чедирилгези колдуу доозулган.

Ол ышкаш Бижиктиг-Хая, Ыйгылак сүт-барган фермаларында социалистиг чарыштың организастааны база эки. Саанчыларның айда, кварталда планын, хүн бүрү саггаан сүдүмүн хемчээлин көргүскен самбыралар бар.

Тус-тус кижилер арызында социалистиг чарышты черчерде организастап турары эки. Ол чарышка тиилекчилер болган мурнакчылар хөй.

Профэвилел конференциязының киржиичилери социалистиг чарышты организастаанында бар четпестерни шүгүмчүдевги ёзу-биле анализтээннер. Ону организастаанында эрегейлээр, ужур эдерер чоруктар хөй. Чижээ, «Сельхозхимияда» (начальниги В. Дамбулак, профэвилел комитединиң даргазы турган Д. Күжүгет), районуңуң «Суггат» бүдүрүлге каттыжышкынында (начальниги В. Монгуш, профэвилел комитединиң даргазы И. Филиппов) социалистиг чарыш дыка эрегей. Ында чарыштың үүгле негелделерни ажылдап кылгаш, оон түнелдерни доктаамал үндүрбейн келген. Конкурстар, хоочунар-биле ужуражылгалар, темалыг кежээлер болбастаан. Күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак.

Ол ышкаш «Доң-Терезин», «Шекпээр» совхозтарда профэвилел комитеттери социалистиг чарышты багай организастап турар.

«Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп атты чыл төнчүзүнде мурнакчы ажылчыннарга тывыскаш, ону документ ёзуталар бадыткавайн, учёт данзызын тургусканы турарындан ам оларның саны орта билдинмес.

Социалистиг чарыш — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң кол быразы дээрзин конференция демдеглеп, бо талазы-биле сорулганы тодараткан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.
Барын-Хемчик район.

ЭРЕС КИЖИНИҢ ИЖИ КӨСКУ

Тес-Хем районуң эң мрактыг булунларының бирээзи — Хоолу. Ында ажыл-ижинге харысалгалыг малчыннар эвээш эвес. «Эки кижээ эш хөй» диижир. Мурнакчы хойжу Шулуу Бады-Байырович Туматтың ажыл-амыдыралы-биле танышын, арга-дуржулга солчуп, кожа малчыннар, өскедаа кижилер оон алдынга бола чеде бээр.

Шулуу Бады-Байырович Сөскен-Бажында кыштаанда хомупкан болду. Малчынның коданы безин арыгсилиг бир-ле ажыл-ишчи аян-шинчини көргүзүп, херечилеп турду. Ырак аалга кээп, бичин када хөйну бодай каапты. Алдан чылларда ачаның кодан-шыырыы мындыг магалыг эвес турганын сагындым. Ол үеде маңаа сураглыг малчын Александр Аракчаанның өө дее ол кажаа орнунга каарын турган чүве. Ye кончуг-да дүрген эртип, амыдырал шапкын хөгжээн боор-дур. Казы келгенин чолаачы өгнүп хереэжен ээзи Кызыл-Уруг Чарыпановнага сөөлгү ийи хонуктун солуннарын тутсупту. Өгден ооднаа үнү база дыннады. Чоруум далаш болгаш малчынның түн дег ак өөнге кирбейн, хойжуларын кыска белеткелин баштай сөөргедим.

Сөскен-Бажы өскерилгенне-дир. Амгы үениң негелдеанге дүүштүр туттунган орааснаны ажыглалга киргеп. Хойга таваржыр кажаа, мал чеминиң камналгазын магалылаан шагжалар, хойга сүт чылдып бээр, демир досхаар, хойлар ойларга доктаавас-тырлар, оът холуп, маниажыр бис дээр. Хар дүжерге ак ойлар оон адаанга баар деп чүвени билбес. Мээстер оъдун курлап аарын бодавас — деп, хойларын чемеледи. Малдың семис, тодуу хөлчок, хур-омаа аажок.

«О-Шынаа» совхозтуң дуржулгалыг хойжулары 650 баш дунгужун төрүүр доюн эрткен чайын Хоолу-Бажында Шивилиг-Сарай деп черге семиртип, чайлаткан. А күзүн карак четпес Оруку шынааның Кужур-Дуступ Кара-Булактын ховуунга одарлаткан. Эдериштирилгеге ий-шаанда киргеп.

Хоочун малчыннар 1981 чылдан эгелеп дес-дараалаштыр үс дойга онаштыр 103, 105, 108 хураганнарны кадагалап алган. А Совет Тываның 40 чылының юбилейлиг чылында үстен чүсту алганын малчыннар хараалап чугаалаадылар. Олар сөөлгү дөрт чылда 1260 хураган алыр планын 1520 чедирип, курумете үш тоона ажыг арыг дукту дужаганнар.

Мурнакчы малчын Шулуу Тумат бо чылын совхозтуң баа бир дуржулгалыг хойжузу Сувак Доспанны социалистиг чарышче киирген. Совет улустуң Ада-чурттун Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чылынга алдар болдуруп, келир чылын үс хойга онаштыр үс хураганны камгалап алырын, бир хойдан ортумаа-биле 2 кг дук кыргып алырын малчыннар хүлээнгеп.

М. ТИРЧИН

СЕПТЕЛГЕ ҮҮГЛЕ СӨС КЫРЫНДА

Кышкы үеде үлетпүр бүдүрүлгелериниң, организациялариның чедишкиниг ажылдаарынга бир чугула негелделериниң бирээзи болза, котельнаяларының, чылыг дамчыдылгазының шугумнарының идегелдиг ажылдаары болур деп чүве билдингир. Оларның идегелдиг ажылын хандырары-биле котёлдары болгаш немелде дериг-херекселдерни чайгы үеде септеп, оларны кышка белеткээрниң организас-техниктиг хемчегларын төлевилеп, чогуур үезинде боттандырары чугула.

Ажылдан кылдынган графикхуусаалары ёзуталар котёлдарын септеп, оларының иштин арыглап аштаан, сугнуң химиктиг арыглавашкынын боттандырган, техниктиг документациязын шын сагып, бажын-болгадын чылыглап, септеп алган бүдүрүлгелер болгаш организациялар бистин ширинин болгаш узун хуусаалыг кыжывысты улуг бергедээшкин чок өртин, кышкы үеде ажылга шаптаравазынларга таварышпайн турар. Оон аңгыда котёлдарга ажылдаар кижилерни четчелеп, өөредип белеткээн болуру база чугула. Кышка удур эки белеткенин турар бүдүрүлгелерге Кызылда автосеителге заводу, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Кызылдың сүт заводу, нефть базазы болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Ынчалзажок чыл бүрүде кышка багай белеткенин, кышкы үеде боттарын болгаш өске-даа чедиреги улуг бергедээшкинге таварыштырып турар бүдүрүлгелер, организациялар ховар эвес. Оларның чижээнге Самагалдай, Эрзин суурларда. Чадаана хоорайда чунар-бажың, хеп чуур черлер комбинаттарын, Кызылда № 6 чунар-бажының, Чадаанада саржат болгаш хлеб заводтарын адаарга четчир. Ол бүдүрүлгелериниң котельнаяларында тургустунган Е-1/9 маркаының котёлдарының ажылдан турар байдалы кончуг берге, ында оларының ажыглалының озал-ондак чок болуруның дүрүмнерин шуут сагмайн турар. Сут деңнелиниң көргүзүүчүлери, температура айтыкчылары ажылдавас, сугнуң химиктиг арыглалы, чырыы безин чок, ажылдан турар кижилерге инструкциялар, дүрүмнер база чок. Котельнаяларының, котёлдарының боттарының септелгезин чыл-чылы-биле кылбаан, өөретпээн, тускай белеткел эртпээн кижилерни кайы-хамаан чок хүлээп алыр. Котёлдарының озал-ондак чок ажылдаарын харылаар кижилерни томуйлаваан болур.

Үстүнде адаанывыс болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелерге Тываның даг-техниктиг инспекциязының ажылдакчылары чыл бүрүде баарга, байдал ол хевээр артып турары илерен турар. Ындыг бүдүрүлгелериниң удуртукчулары инспекцияның хынакчыларынга болгаш тус черниң партия, совет органнарынга четпестерин эдер талазы-биле чеже-даа аазаашкыннарны кылгаш, күүсетпейн артын турар. Ындыг бүдүрүлгелериниң котельнаяларында кижилериниң ажылдаарынга озал-ондактыг байдал уламчылап, бүдүрүлгеге материалдыг дорт каража чедиртинип турар. Е-1/9маркаының котёлунуң ажыглалының хуусаазы 18-20 чыл. Ынчаарга үстүнде адаанывыс бүдүрүлгелериниң котёлдары үүгле 2-5 чыл ажылдаар. Ол дээрге химиктиг арыглал чогунун, шын эвес ажыглалдың, хемчээр херекселдерни тоомча чок үрегден, оларны ажыглавайн турарының түңнели-дир. 15-20 чыл ажыглаар өөрү 2-5 чыл ажылдаан үндүр октап турары дээрге күрүнете котарал чедирип турары ол.

Чадаананың болгаш Шагаан-Арыгның саржат заводтары кайызы-даа сүт комбинадынга хамааржыр бүдүрүлгелер, ынчалзажок оларда котёлдарының ажылынга хамаарылгазы ийи аңгы. Чадаананың саржат заводун үстүнде адаан болгай бис. А Шагаан-Арыгның саржат заводун мында киргеп ужуру болза, ында тургускан котёлдуң ажыглалы эки. Тускай эртемниг лаборант чок-даа болза, ында сугнуң химиктиг арыглаашкынынче кичээнгейни салып, ол хемчегниң ажык-дузалыын билип турар. Заводтун механиги В. Буянкин химиктиг арыглалдың дериг-херекселдериниң саавырын ыяк өөренип, айтымышкынар ёаутаар бүгү ажылдарын чорудун турар. Котёлдарны чуурунун, шёлочь-биле арыглаарының графиктерин тургустунган болгаш шын сагыттының турар. Шагаан-Арыгның саржат заводунун котёлу ам он ажыг чыл үреднишкин чок ажылдан келген.

Котёлдарны, чылыг дериг-херекселдерни багай ажыглан турар чамдык черлерни үстүнде ададывыс. Самагалдайның чунар-бажың, хеп чуур черлер комбинадының котельнаязын бо чылдың сес аймың төнчүзүнде хыналда соонда дагтехниктиг инспекцияның ажылдакчызы ажыглаваас дугайында ажт тургузун, хаттан. Тес-Хем райкүүсконунуң чуртталга-коммунал ажыл-агыйының будүрүлге эргелели котёлду ажыттлаар талазы-биле чөпшээрелди мынчага албаан, кылган, кылбааны билдинмес. Техниктиг хайгаарадың төлөөн Чадаанының чунар-бажың, хеп чуур черлер комбинадының котельнаязын ажылдаарынга эн аймыдыг байдалдар тургустунганы-биле бо чылдың октябрь айда хаттан. Ынчалзажок Чөөн-Хемчик райкүүсконунуң чуртталга-коммунал ажылагый эргелелиниң начальниги Б. Күжүгет бодунуң нара туразы-биле ол котёлду ажылдаткан. Ында тургускан Е-1/9 котёлдуң аймыдыг байдалынан озал-ондак болур болза, кым харылаарыл?

Дыка хөй будүрүлгелерде, организацияларда котельнаяларының болгаш оларның дериг-херекселдериниң ажыглалының база ажылдаарының дүрүмнерин сагыыр талазы-биле харысалгалыг кижилерни томуйлаваан, ол ышкаш ол черлерни удуртуп турар үстүкү органнарында (министерстволарда, ведомстволарда) ону хайгаараар, негээр кылдыстер, харысалгалыг кижилер чок болуп турар. Ындыгның хараазы-биле удуртучулар котёл одаттының, чылыг дериг турар болза ол-ла деп хөөнге алзып турар. Дериг-херекселдерни кым ажылдадың, ваннаар ажыглаттының турарын хамаан чок көөр хөөнгер бар. Ындыг чорук экономика каналгалыг болур ужуулуг деп кыйгыга таарышпас.

Тургускан котёл бүрүзүн республикада даг-техниктиг инспекцияга бүрүткеткен, ажыглаарынга чөпшээрелди алган турар ужуруг. Адаттынган болгаш ады кирбээн-даа будүрүлгелериниң, организацияларының удуртукчулары моортан түңнелдерни үндүрүп, котельнаялар ажыглалында, ажылында бар четпестерни эдер талазы-биле организастыг болгаш техниктиг хемчегларны алыр ужуруг.

Кыштың соогу дүшкен болгай. Соок улам улгадырга котёлдарны доңуруп алгаш, катап дөй ажыл кылып, аңшаөренги чарыгдан, артык шүүдел үндүрер орунга, баш удур хөделгени дээре.

В. ТУПЫШЕВ.

Тываның даг-техниктиг инспекциязының котёл хайгаараалының инспектору.

ОДАЛГА ЧОК КЫШТААР БЕ?

Бай-Тайга районуң «Бай-Тал» совхозу—мал ажыл-агыйлыг совхоз. Совхозтуң экономиктиг деңнели чылдан чылче бедип орар. Ажыл-агый бо чайын 3130 тоона мал чеми белеткээр планын үс хуу күүсеткен. Бай-Тал кодээ Советниң 17 агитквартирязы 170 тоона сиген белеткээр планын 200 тоона чедиргеп.

Мурнакчыларның саны көвүдээн.

Ажыл-агыйның девискээринде ам хар чуга, ындыг кончуг соок эвес. Малчынларның чымыштыг ажылы — хой оолдавашкыны декабрьда эгелээр. Мал кыштаглаашкынынга чамдык малчыннар хынамчалыг белеткенген. Мал чеминери кыштагларда өөртүн чедиртиген. Ындыг болза-даа совхозтуң албан организация черлериниң кышка белеткели багай. Школаның, урутлар садының септелгезин чорутканы эки, одаар ыяны, хөмүрү четчир. А совхозтуң комторазын, Культура бажының, МТМ-ни аңга чедир одавайн турар. Контора аппарадының ажылдакчылары кышкы тоннарлыг, берттерлиг ажылдан орарын көөрге, чаржынчыг. Одалга чок болуп турарының чылдагааны —контора-биле Культура бажының кудуумуң черже кирип каккан хоолайының иштинде үрелгениниң кудук ажылдавастаан. Совхозтуң дирекциязы чайгы үеде ук хоолайны кылдырып алыр арганы тургаш-ла, ону херекке албаан. Культура бажынынга хурал-суглаа, оюн-концерт-даа болбастаан. Оон бир өрээлинде тургустунган библиотекаже помчукчулар келбеттээн.

Гаражтың одаар хөмүр-даашы ыныгача чедир дүжүрүүмээн. Гаражтың ишти соок. Оон уламындан чолаачылар болгаш трактористер техниканың бажыңнарының дериниң иштинде тургускулап турар. Совхозтуң чамдык машиналары, тракторлары үүлик дерим иштинде тургулаар.

Контора бажыңы, МТМ одалга чок. Ону эдер талазы-биле хемчегларын дарый ап, ажыл-агыйжы эвес чоруктан уштунарын совхозтуң дирекциязы (директор М. С. Ооржак) бодап турар бе?

Х. КАРА-ООЛ.

ШААНДАГЫ ХООРАЙНЫҢ ЧАА ХЕВИРИ

Бөгүн — югослав улустуң национал байырлалы. Югославияны Федеративтиг Улус Республика кылдыр чарлаандан бээр 39 чылы.

Ноябрь — югослав улуска уттуидурбас ай, чурттуң төөгүзүнге чугула рольду ол ойнаан. Югослав черге чаа ниитилелди тургузарынче югослав ажылчы чоннарының шилчээнии демдеглээр ийи улут болуушкыны байырлаары-биле ол кайгамчык. Фашистердеп хосталган девискээр болур Яйцо хоорайга 1943 чылдың ноябрь 29-та болуп эрткен Югославияның хосталмышкынының фашистерге удур Улусчу нечоунун ийиги сессиязы чугула шинтпирин хүлээп алган. Чурттуң социализмнин оруу-биле хөгжүүрүнүң үндезинин ол салган. Совет болгаш югослав даймчыларының фашистиг эжелекчилерден хосталган Белград хоорайга тургузукчу скупщинаның чөвүлел хуралынга Югославияны Федеративтиг Улус Республика кылдыр ийи чыл эртkенде, 1945 чылда, ол-ла хүн чарлаан.

Социализм тургузуушкунунуң чылдары чуртту чаартkан. Югославияның коммунистер эвилелиниң удуртулгазы-биле экономикага, эртемге, өөредилгеге болгаш культурага ажылчы чоннар улуг чедишкиннерни чедип алган. Чаа он-он заводтарын болгаш фабрикаларының, электростанцияларының болгаш шахталарының корпустары туттунган. Көдээ ажылагый бүдүрүүшүнүңүн хемчээли өскен. Шаанда хожудангай чурт турганындан Югославия сайзыраңгай индустриалдыг чурт кылдыр хөгжээн.

Югослав хоорай-суурларының хевири чаартынган. Ажылчыннарының болгаш тараачыннарының амыдыралының база күш-ажылының байдалдары өскерилген. Төп Сербияның чурумалдыг бүүрелчиннериниң аразында чаптылып чоруткан Крагуевацти чижек кылдыр киирип болур. Амгы үениң ол улуг хоорайы революсчу чаячылдар-биле байлак.

Крагуевацчыларының хөй кезии «Црвена застава» («Красное знамя») дан бажында-ла ажылдан чоруптар. Автомобиль бүдүрер талазы-биле чуртта эң улуг каттыжышкын ол. Амгы үениң херексел-дери-биле дериттинген оон конвейерлериниң 200 муң хире автомашиналар чылдынга үнүп турар.

1853 чылдан бээр Крагуевацка ажылдап турган боочешек заводунуң орнунга «Црвена застава» туттунган. Сербияга пролетар шинчээшкининиң төөг ол турган. Оон ажылчыннары аныяк совет Россияны хүлээп көөру дээш туржуп, оон-биле найыралдыг харылзааларын тургузарын иеген турганнарын мурнуку одуруун эзлеп келгеннер.

Югославияның коммунистиг партиязының кыйгырыы-биле крагуевацчылар партизан отрядын тургузуп алган, октут боозун холга туткан фашистиг эжелекчилерге удур демиселче көдүрүп үнгеннер. Оон дайынчылары чуртту хан-биле бораан эжелекчилерге удур эрес-маадырлыг тулушканнар. Эрес-дидим чоруу дээш заводтуң он ийи ажылчыннарынга Югославияның Улусчу маадырларының бедик адын тывыскан. Чамдык ажылчыннар «партизаннарның ок-боозаводунга» хол граната-ларын кылып ап турган, чоннуң өөрүн негечилериниң аразынга олар «крагуевацчылар» деп атты алганнар.

Хоорайны совет болгаш югослав дайынчыларының хосталганын соонда тулчуушкун шолунден дыка хөй крагуевацчылар ээп келбээн. Югославияның досталгазы дээш гитлержилерге удур демиселге хоорайның 3600 чурттакчызы амы-тынынган чарылган. Эжелекчилер Крагуевацка олуруушкунуң массалыг-биле чорудун турган. 1941 чылдың октябрының 21-де фашистер 5000 кижини боолап өлүргеп.

Дириг артканнар хоорайны хосталганының баштайгы хүнүрде-ле заводунга дериг-херексел-дерни тудуп алгаш, фашистерниң үрегден, үнтен каккан будүрүлгени катап тургузуп эгелээннер. 1953 чылдың 26-дан харылзааларны тургузарын иеген турганнарын мурнуку одуруун эзлеп келгеннер.

Югославияның коммунистиг партиязының кыйгырыы-биле крагуевацчылар партизан отрядын тургузуп алган, октут боозун холга туткан фашистиг эжелекчилерге удур демиселче көдүрүп үнгеннер. Оон дайынчылары чуртту хан-биле бораан эжелекчилерге удур эрес-маадырлыг тулушканнар. Эрес-дидим чоруу дээш заводтуң он ийи ажылчыннарынга Югославияның Улусчу маадырларының бедик адын тывыскан. Чамдык ажылчыннар «партизаннарның ок-боозаводунга» хол граната-ларын кылып ап турган, чоннуң өөрүн негечилериниң аразынга олар «крагуевацчылар» деп атты алганнар.

Хоорайны совет болгаш югослав дайынчыларының хосталганын соонда тулчуушкун шолунден дыка хөй крагуевацчылар ээп келбээн. Югославияның досталгазы дээш гитлержилерге удур демиселге хоорайның 3600 чурттакчызы амы-тынынган чарылган. Эжелекчилер Крагуевацка олуруушкунуң массалыг-биле чорудун турган. 1941 чылдың октябрының 21-де фашистер 5000 кижини боолап өлүргеп.

Дириг артканнар хоорайны хосталганының баштайгы хүнүрде-ле заводунга дериг-херексел-дерни тудуп алгаш, фашистерниң үрегден, үнтен каккан будүрүлгени катап тургузуп эгелээннер. 1953 чылдың 26-дан өөрүн заводтуң төөгүзүнде көөгеш-биле кирип бажыттыгеп, «Црвена застава» автомобиль заводу кылдыр шилчидер дугаймда шинтпирин мынчан хүлээп алган.

Оон бээр завод хөгжүлдениң алдарлыг оруун эрткен. Европаның сураглыг автомобиль-тудуушкун фирмаларының бирээзи болу берген. Ол ам чуртту эң улут будүрүлге каттыжышкынларының бирээзи аварган, ында 49 муң ажыг ажылчыннар ажылдан турар. 1963 чылда Югославияны Социалистиг Федеративтиг Республика кылдыр чарлаанын коллектив күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткаан.

Күш-ажылчы ол коллективниң кол күженнишкинге чыт ыаның чедишкиннинг күүседи-рипче угландырган, «Чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң узун хуусаалыг программазын» боттандырарынга болгаш сөөлгү чылдарда экономикада кестүн келген бергелерни чайладырынга боттарының сылыышкынны кылдыр ону көөрү турар.

«Црвена застава» каттыжышкынының ССРЭ-де Волганың автомобиль заводу биле кады ажылдажылгазы үреттүнелдиг хөгжүп турар. Ол ийи будүрүлге арасынга үлеттүр кооперациязының аргайында узун хуусаалыг баштайгы дугуржулга 1969 чылда чарлынган. Оон эгелээш хамыдаа улам быжыкаан.

А. БОЧАРОВ,
СЭТА-ның корр.
Белград.

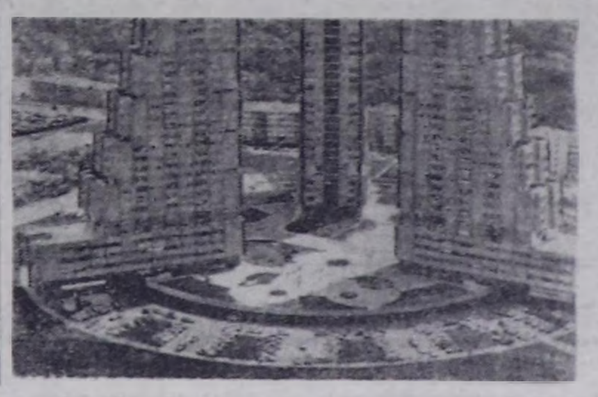

ЧУРУКТА: Белградтың чаа бир кудумчузу.

Чурттун делгемнериндe

ФРУНЗЕНИҢ ААЛЧЫЛАРЫ

Хоорай чоогунун «Октябрь» колхозунун ажыл-ишчилери дыштаямр хүнде Фрунзениң аалчылары болган.

Киргизияның наймысалаларга-олар экскурсия кылып, музейлерге, а кежээ — циркке чораанар.

Киргизияның ажыл-ишчилери — республиканың доктаамал аалчылары.

БАШТАЙГЫ ХАРЛАП

«Хаакчы» деп автобус маршруду Эстониянын мурнуу чүгүде ажылдап эгелээн.

«Баштайгы харын» байырдалыгга бүтү назы-харыны кижилери киржиргэ күзелиг клергейлээн. Сталомнуң болгаш дургеи бадыышкынны оруктарыгга, арыг иштингге хаакталашкыгга кижилер хөй болган. Бичин чаштарыиң ойнап-хөглеэрингге кайгамчыктыг-ла, шанакчыаштарга чүүгүлан турда, оларга кижи мегадап хаамас!

Кышкы бүүлүг баштайгы хүн республиканың мүң-мүң чүүтакчыларын орукче кыйгырып үндүрген. Олар автобустар-биле Эстониядa ян бедик Суур-Мунамяги дээр дагга—ноочуну дыштанылгазынын төвү болу берген черге чеде бергеннер. Ол аян-чорукту Тарту будуулгелериниң профсоюзлар комитеттери организастаан. Ол маршрут часка чедир уламчыдаар.

ТАЙГА ОРУКЧУГАШТАРЫ-БИЛЕ

Коми АССР-ниң Тиман тайгазының харлыг аргаарыларынче Ухтадан аннаарыгга хандыкшылыдыг кижилер чорупкан.

Нефть сайырады ажылдаар мүң ажыг ажыл-ишчилерни, геологтарны болгаш тудугжуларны аңчыларның болгаш балыкчыларның хоорай биитиделеи каттыштырган. Тайганың кокпа оруктарынче олар чүгле аңнаар болгаш балыктаар дээш эвес, харын аңнарга болгаш куштарга чемнерлиг шелчүгештерни дерип, хөлдерниң байдалын хайгаараг чорууулар.

Аңдымар хайгааралының инспекторлары болгаш егерьлер-биле кады арга-арыгга чорум-чурумну нефть сайырады ажылдаар заводта болгаш индустриалдыг институтта аңнарының эки тура дружиналарының кежигүннери база деткин, тудуп туурлар. Дыштанылга хүннеринде олар аңнарыг үеһүн кылып, оларның кежүн чорун турарының оруктарын хайгаарар, төтчеглекчилер-биле демисежин турлар.

ХООРАЙНЫҢ ОЙМАКТАРЫ

Амурда-Комсомольски деп ажыттынган экскурсия маршрудун «Заповедник оруккучаштары» деп адаан.

Ол маршруттуң баштайгы эртинчилери — чаа бажыннарже кежүп киргеннер — янзы-бүрү объектилер тудуунга ажылдаар дээш хоорайда келген аныяк ажылчыннар болган. Силинскийниң арга-арыг парыгына олар Ыраккы Чөөн чүк тайгазының үүүш аймаа-биле таныжып алганнар. Бойдустуң турасказы кыдыр чарлаттынган арга-арыглар барык бөгү чүс гектар шеп чоокка чедир-ле хоорайның кыдымга чыткан болза, ам ооң теп кезээн кастап чыдар. Соок черлерниңнеи изиг черлерниңне чедир үнүштеригге 20 чедир хевирлерни оортан көрүп болур, а арга-арыг парыгында — эликтер, дилгилер, коданнар, ховар дээн хөй-хөй куштар-даа бар.

Бойдусту хумагаладыг көрүүнүң чаңчылдары баштайгы тудугжулар үезинде-ле тургустунган Амурда-Комсомольскиде мыштар тарын олурткан мүң чыгам гектарларны заповедниктер кыллыр чарлаан.

СЭТА-ның корр.

НАЙЫРАЛ КЕЖЭЭЗИ

БИИ-ХЕМДЕ ДАҢ

Дүне борацаан келген болган. Эртеннинде улуг хат база эгелээн. Сал бадырар арга чок. Даң бажы шарлап шоокар, даш ыры кызыл шокаар турган. Дарга шагда-ла хем кыдыында базып чораан. Тока дарга аная олурбас чаңыбиле суурду эргип, улус-биле хөөрежин, амыдырал-чүүүлгазы-биле таныжып, хемчилер-биле кады хемеге олурупкаш, хемиңе ол-бо талазында бешаалды улаглыг Бии-Хемнеп Улуг-Ужарны эртип, Кызыл хоорайже кирери-биле белеткеиин турган улуг салдар ны барып көрүп, ону кылганыныл шевер, уран аргазын, бижыкыи магадап хүнээн.

— Бир-тээ, бөгүн салдар шимчевес чүве болганда, кежээки одарны аннай каапса кандыгыл ыпар?—деп, Тока арбан даргазы аңчы Хоядырдан айтырган.

— Ырадыр чорутпаскаа боор, орайтай бергеи хирел ноо. Ыыдыг-даа болза, бо хемни хемелеп кошкеи, доо-ла кестүп турар бедик чаагай Чедиг-Суурлер ээзинде ногаан арганыиң бээр баткан кыдыында Дөөрге деп узун мээстиг кажыт бар. Ооң кежээки одарын барып көргей-ле хала, дарга?—деп, Хоядыр чөпшээрешкен.

Аңчыларны Артём Бухтуев хемни кежирип кааш, кежээ ямир дүшүнээнде, дедир кежирип алыр болуп болучаңын алган. Артём хемни өрү Сибиряакада сигенин барын кылыр дээш хемелеп өскенкен.

Ийи аңчы ол калбак арганы эдээй үр үүүп кээп, арга ортузунда мээстиг каттын ужуурга дыштанып, мээсти, ооң базрында өскеннерни бакылап көөрү-биле чыт таарыштырып манап олургаанар.

— Ырак эвестё ыяш даг-жай-дыр чоп, мээс эдээнче аңнар эртип тур эвес бе?—деп, аңчызы сезиктиг чугаалаан.

Удатпаанда шыграй иштинден кызыл элик кестүп келгеи.

— Чүгле хүлбүс болза, ам боолаар эвеспе, ооң башка хоржок, кыс аң ам бо ийде шупту ооллуг болдур ийин. Силер улуг аңчы кижи оны менден ораанчок артык билир болгай силер аан—деп, Салчак дарга эжинге чагып, эликти шеней шыгаан каан олурган.

— Ол-даа буруй шын ыдар. Мынчан эзирик бужар чараш ыйнаан... Аамай болур аза болгай.

Ол аразында, шынан-ла, эликтиң эзирик ийн, үш хире мыйтыладыр алгыры чорүй, иезиңиң соонда бо үне дешкилел келген. Ийи аңчы ол шыргайдан үнүп келгеи иешкилериниң чараш, чаптанчыын бир-ле ылым-чылым апаргаи харан көрүп олурган. Эзирик иезиңи аас-кежиктиг таваар эме-ле бергеи. Аңчылар иешкилерни көрүп-ле, көрүп-ле мага хаамаанар. Бир таладан соок салгын келген соонда, иешкилер чыт аңкан. Элик ийи катап улгаттыр алгыра каапкаш, оглун эдерткеш, ыяш иштинче кызаш-ла дээн. Салчак Қалбакхөрекович орта боданын олурун-олурун:

— Кырдүйер бе, эзириктиг эликтиң чаражыг, не-чаш деп чүве ол-дур ийин... Чамдык аңчылар мындыг не-чаш аңнарны кам-хайыра чок боолап чоруур, дыка-ла кэергел чок, берге аа?! Ескулуг-ла төтчеглекчилер, сыяптар ол-дур! Кулугурларны ыржазын сый торган, шиидин турар хөрек... Шиидер.

— Ол-даа шын, ыдар дарга. Мээп адам база улуг аңчы ашак, эниктиг адыг бир эмес-ле кижиже халдавас болза, ону черле даңлавас чорду. Ам бо шагда чамдык эрлер караанга чүү-ле көстүрдүр — шуптузуи боолап чорууралар-дыр. Мен база аңаа удур мен ыдар — деп, аңчы ыыдыг төтчеглекчилерге өскээни хайнын чугаалаан.

— Ыыдыг-ыыдыг, арбан, суму чагыргаларының дергалары, комитет дергазы ыыдыг куурумну төтчеглекчилерни хай деп, шыгыны хемчээн ап, тывар болза эки. Ораннын байлаан камгалалары бистиң дүлеэлгевис болур үжурлуг. Ыыдыг-дыр, аа ыдар?

— Ыыдыг-ыыдыг, дарга. Ол шын.

Бии-Хемни өрү дыка-ла ырактан салдан бадыл кел чоруур улуг саа-даа агарын көстүр, бир-ле ырак черде элик-даа огурар, хем ол чарымда суурда буга-даа бустаар, шттар-даа эрер...

Хун орайтай бергеи. Аңчылар чытты эдип алгаш, мээс аданы оожум кедеп кээрге, адаанда өскеннерден сымынар халышкаш тура-даа дүшпейи, арганы өрү маниажын үне бергеннер.

— Бо азаларны, чыт сывыра шаапты, аразында бир чөлеге бар болду, хак ону дужурупгериивис кай!—деп. Хоядыр аңчы халактан домудаан.

— Харын көрүп алдывыс. Силер соонда олчалаай силер аан. Бистин чурттуң байлаан черле кандыг дээр ону!—деп, Салчак дарга төрээн чуртунга кончуг-ла чоргаарланган, ыыжкшаан олургаан.

Аңчылар шокар каттларыг мөөскектерни адаандан өрү кеден, чымчак көк сигеннит өскеннер тамартыр аяр өнгээ-деп, даш ыыдыс дүүш бутта-рын эң-биле дөмей көдүрүп, дужурүп каап базып бар чорааннар. Чүве-ле көзүлбес. Ол-даа кылаштажын чорда, шет аразында киш-кулаандан эр кара-куш чизиредир ужуп үнгеш, ыравайн, дыттын орту хире чернинге хопупкан.

— Чаа, мөөн багай чактырым маная эки четвес, кыйбай бээр. Силер боолаптыкар, дарга—деп, аңчы сумелээн.

Салчак боозун чиигге ыяшка кажый шаан алгаш, ур-даа ыыгаавайн, тог-ла кылган. Куш черге дет кээп дүшкен. Эр кара-куштуң аңчы Хоядыр маанын баргаш эккелген.

Хун кызыл хүннеп ажыы эгелээн. Артём Бухтуев аңчыларын хемелиинде манап олурган.

— Аа, Артём Афанасьевич, кончуг-ла болчаргжы-дыр силер, четтирливис. Арай озалдаан дугайында улуг бурулуг болдувус. Эзириктиг элик, сыынналдыг чөлеге кайгаар дээш озалдай бердивис —деп, Салчак Калбакхөрекович хөөрей-хөөрей олурупкаш, хемениң башкы эшкилерин түткаш, эптин-биле ажын чорупкан. Артём соондан хемеин башкарын олурган.

— Болар база Кончуг суггжу-дур аа!—деп, Артём магадаан.

— Бистиң каа-хемчилер тожулардан база дудавас болдур эвеспе—дигилээш, Салчак дарга биеэ чаны-биле хөөреп каттырарга, ооң катказы мөгер арга-сын, тайга-даскылче чаңчылаын чорүй баргаи...

САЛЧЫ

Ол суур чоогунда өртөгле турган хөй улуг салдарның эвээш кезин даартазында дыка өртөлеп даң бажында аразын бир-бир шак кылын аалгаш, зурук-суруктан Бии-Хемни куду бадып эгелээн.

Никодим Салахович Нагбиниңе алды улат, ак-сарыг өөнүг бедик сөлы Кызыл-Хая бажында быжыг өртегде суг чалгыынга дөгденнинги каап, далашкан чүве дет, чеже каапларын манап четтикпейн турган. Сал чоогунда эрик кызында ногаан шириктиг шыкта суурнуң орус, тыва кижилери, оларның аразында дүүн кежээ ырлап, танцылап турган эрестиг аныктар — кыстар, ооллар бир-ле чүвеге сеткил ханган хөглүг-биле каттырышкан, ырлашкан, хөөрежин ойнаан турган.

Хая кулаанда, эрик кызында кызыл-лозуп кестүп турар: ийи тук сывыына кызыл песту хере каккаш, шида чугай-биле «В добрый путь!», аддаанда «Орукка менди чалгай!» деп орус, тыва дылдарда биижин каап.

Эрик кырында суурнуң болгаш аалдарының чону лоймаиы, ажылчыларны манап турган. Тока дарга шагда-ла чедип келгеи, дүүн кежээ ол чарыкта арга ишпинде Дөөрге дээр кажтыгатыны аңчы Хоядыр-биле канчаар аңдаанын, хөирактиг эликти кавчаар чарашсынын, чаптан турганын база кара-куштуң тожу чурумбиле канчаар аңнаанының дугайын «дус, кужүрүп» кааи, чеченнинде хөөреп, өске-даа улусту, кара баары, каткыже каттырытын, солуп чугаалар ыдыр турда-ла, удежир шак биддиртпейн чедип келген.

(Уланчылыг).

Күш-культура, спорт талазы-биле

Хостуг хүрешке ССРЭ-ниң күрүне тренери Л. Ф. Колесник, РСФСР-ниң «Спартак» спорт биитилелериниң улуг тренери Леонид Маулович Богатырёв болган «Советский спорт» солуунуң корреспондентизи Владимир Голубев олар эрткен неделада Тывага кээп чораанар.

Тывага күш-культураны болгаш спортту улам ыыдай сайыраалыр талазы-биле практиктиг дузаны көргүзүп, чамдык организастыг айтырыгларны шиитпирээрнинге ук бригаданың кежигүннери кирешкен. Республиканың «Спартак», «Урожай», «Трудовые резервы» база «Динамо» спорт биителелериде күш-культура, спорт ажылының байдалы-биле олар танышканнар.

Республиканга хостуг хүрешти улам ыыдай сайыраадыр, ооң эки түүнелдерни чедип ап болдуруңун аргалары бар дээрзин эштер Колесник. Богатырёв, Голубев олар демдеглээннер. Тренер кадрларының ажылының шыпарыл, спортчуларның арга-мергеежлин бедидер, хүреш спортуунуң материалдыг базазын быжыглаар талазы-биле болган ооң-даа өске чугула айтырыгларны чугаалашкан.

Ук бригаданың кирижүүлери Кызыл районда, мурнакы ажыл-агыйларын бирээзи — «Тайалегге» совхозка барып, ажыл-агый база ыыда күш-культура, спорт ажылы-биле таныжып, хостуг хүрешке белеткел кичээлин соңгуган, ол талазы-биле байдалды көргеннер.

Улуг-Хемниң «Улуг-Хая» совхозка чораанда, анда спорт ажылының дүрүмдүгү-биле ол бригада таныжып, чуртталы-чок база спортчулар-биле ужуражылганы кылган, аныяк 16 мөгелериг хүрежин соңгургаан.

Кызылдың «Херел» спорт залында ол ыдды шиилдек мөгелериң хүрежин Москвадан келген аалчылар көргеи. Анаа Өөрүүнүң мөгеин Андрей Семис шүүлгеи.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: Хайыракан суурның спорт залында бичин ооллар хүрежик хостуг хүрешке ССРЭ-ниң күрүне тренери Л. Ф. Колесник шүүлгеи бичин мөгеге шаңналды тыпсын турары.

Авторнуң фотолары.

Чаа чүүлдер, болуушкуннар, фактылар

Англи эртемден ССРЭ-де кино тырттырып турар

«Совет Эвилелинде келгенимге дажок өөрүп тур мен. Бо чуртка кээр, аная барып ажыллаар — мээн кайы шагдан бээр күзелим ыыдыг чүве»—деп, сураглыг англи эртемден болгаш чогаалчы Джеральд Даррелл ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазында чугаалаан. Октябрь айның төнчүүнде ол Москвага чедип келген болгаш ССРЭ-де дириг амытаннарны камгалап турарының болгаш ховар аннарның саның өстүрер талазы-биле ажылдарның чоруттунун турарының дугайында телефильмни тырттырып кирипкен.

Ажылчын ады «Даррелдиң Россияже ян-чоруу» деп телефильмниң Канаданың «Пресмедия» кампаниязының документалистин ССРЭ-ниң Курлелерадиозунуң болгаш ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерстводунуң техниктиг дузаламчылы-биле тырттырып турар. «Бистиң кады кылып турар ажылывыс эки түүнелдерни бээр болгаш ол фильмни совет-даа, даштыкы-даа көрүүчүлер улуг сонуургал-биле көөр дээрзинге бүзүрелим улуг—деп, Даррелл чугаалаан.

Бистиң чуртувуска келгениңиң дугайында, водунуң чогаадыкчы планнарының дугаранда чүве чугаалаан турган. ССРЭ ышкаш аңгы-аңгы бойдус-климаттыг чурт делегейде чок дээрзин Джеральд Даррелл демдеглээн. ССРЭ болза делегейде девискээр талазы-биле эң улуг чурттарның биирээзи болбушаан, Соңгу үүкте сook күржүгаан Мурнку үүкте субтропиктерге болгаш элеминиг ховуларга чедир, а далай климадыдан (совгу-бараның үүкте) ыыдыг сook, шөлүг климаттыг Сибирге болгаш муссон хаттарлыг Оожум океаниың эриктериңге чедир күржүгаалары болуп турар. Курган черге-даа, ол ышкаш далайларга-даа чурттаарының талазы-биле улуг ылгалдарлыг болбушаан, ооң дириг амытаннарының ол улуг девискээрге чаптылган болгаш янзы-бүрү сеңирлериг болуп турар.

Сүт чемштиглериниң 300 ажыг хевирлери, 760 чыгыы куштар, соястаарларның 1400 ыыгыы хевирлери, чер амыдыралдың 30 ажыг амытаннарының болгаш балыктарның 1400 чыгыы хевирлери бистиң чуртувуста бар. Бидыг болганывыс — ыыдыгаанындан фильмни тырттырып турар үеде ол бүгүнү аная шуптузуи кинерениңи дугайын чугаалаадыр бергеи дээрзин Даррелл ыыны-биле чугаалаан.

Ол киноны тырттырарының программазы будун чыл дургузунда кылыр кыллыгган. Фильмниң бирги кезээн октябрь-ноябрь айларда доозар. Анаа Приокск-Террас заповедниктиң (Подмосковьеде) болган Краснодар крайда Кавказ заповедниктиң дугайын көргүзер апар. Ооң соонда — ССРЭ-ниң төп-европа талазында, тайгада, курган ховуларда, тундрада өөрүп турар дириг амытаннарны кинога тырттырары көрдүгген.

Кажан кинога тырттырарының ажылдары сөөлүүрен кээрге, бистиң телепрограммаларывыстың бирээзи «Дириг амытаннар аймаанда» деп камчылыглага кирижирип Джеральд Даррелл өөнүүрешкен.

Андрей ПОЛЕЩУК. (ПМА).

М. МЕНДУМЕ.

Курстрахование

КОЛЛЕКТИВТЕРГЕ БО-ЛА КЕЛИР

Районнуң курстрахование инспекциязының ажылдакчылары — коллектив бүрүзүнге кузенчиг аалчылар. Олар аная страхование ачы-дузаның хөйге тайылбырлаар дээш ийикпе, азы кайы-бир кижиге ооң камталал кылган керээнинги хуусаалының тенгенин дыннадыр дээш келир. Өт-бүлелерге база бо-ла чеде бээрлер. Страхованиениң ужур-дузазын тус черниң радиозунан база болда дыңнан болур. Ол хемчеглериңе дээштинге хөрек кырына көрүп болур.

Районнуң чурттакы чонунуң 83 хуузу страхованиениң янзы-бүрү хевирлериге камталалдыг. Бо чылдың эрткен айларында коллектив ыыт ажылдаан, планныг онаалда 110—115 хуу күүсеттиниң келген. Ол бүгү — инспекциниң агентилериниң туе-туста эки ажылының түүцели. Э. Ч. Бичижик, Ш. Н. Нуразат («Кызылгаар» совхоз) он айларның хуулда планныг онаалдазын 106,9, 105,4 хуу күүсеткен. Л. Ш. Балчыр («О. Шынаа» совхоз), С. Т-М. Санчат, Ч. Д. Санаа («Тес-Хем») олар база планын ажыр боттандырын турарлар. Инспектор Э. С-С. Монгуш, инспекциниң кол бухгалтери Ч. К. Халбуак оларның ажылы база-ла макталдыг.

Страхованиениң янзы-бүрү хевирлериге хамаарыштыр ап көрөөлинер. Ол база багай эвес күүсеттиниң турар. Чижээ, Эмма Бичижик бажыттудуг камгалалын 131,7, ооалондактының Лидия Балчыр — 142,2, транспорт камгалалын Татьяна Сат — 113,9 хуу күүсеткен.

Инспекциниң ажылдакчылары страхование ачы-дузаның чонга чедирбишаан, бо чылдың планныг онаалдазын хуусаадан эрте күүседи соңгулгалыг ажылдап турарлар.

М. ТИРЧИН.

Тес-Хем район.

ЭЛЕВ

НОЯБРЬ 29-ТА БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртеңги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Мультфильмнер. 9.45— «В лесах под Ковлем». Уранчечен телефильмниң 2-ги серизы. 10.50 — «Дириг амытаннар эмыдыралы». 11.50—11.55 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Совет Армениясы». 15.05 — «Драматургия болгаш театр». 15.50 — «...Ол алдыга чедир болгаш ооң-даа улуг иазы». 16.35 — Шыдыраа школазы. 17.05 — «Республиканың хүнү». Телеочерк. 18.00 — Миллионнарныи ленинчи университеди. 18.30 — Док. фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.05 — Футбол. УЕФА-ның кубогу дээш. «Вядзев» (Польша.) — «Динамо» (Москва). 19.50 — «В лесах под Ковлем». Уранчечен телефильмниң 3-ку серизы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Театр дугайында дамчыдылга. 22.15 — Док. телефильм. 22.45 — Бөгүн Армениде. 23.00—23.20 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртеңги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 3-ку класс. 9.05; 12.35 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарыгга. 10.35; 11.40 — Зоология. 7-ги класс. 11.00 — «Өт-бүле болгаш школа». 11.30 — Эртем-кептерелдиг фильм. 12.05 — Төөгү. 5-ки класс.13.05 — Чаңгыс актёрлуг театры. 14.05 — «Звезда пленительного счастья». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 1-ги серизы. 15.25—15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер. 18.20 — Док. телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.35 —«Суг болгаш амыдыралывыс». 18.55 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00 —«Ye». 21.35 —23.40 — Концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Оҳаар

Бөгүн республиканга бүргеи, аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Хат кошкак.

Дүне 26—31 градус, чамдык районнарга 20 градус чедир соор. Хүндүс 22—25 градус, чамдык черлерге 15 градус соок болур.

Кызылга бүргеи, аязыр, чаг-бас. Хат кошкак. Дүне 26—28 градус, хүндүс 21—23 градус соок болур.

КИНО

НОЯБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Развод так развод» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50. **«Двойной обгон»** 18.40, 20.45 шактарда.

«ВОСТОК»: «Умеющий молчать» (2 сериялар) 15.00, 17.40, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Укол зонтиком» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50, «Арболит» 11.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Переходный возраст» 15.00. **«Детский сад»** 16.40, 19.30 шактарда.

ССРЭ-НИҢ ДОСААФ ЛОТЕРЕЯЗЫНЫҢ 1984 ЧЫЛДА ИЙИГИ ҮНДҮРҮЛГЕЗИ

Ийиги үндүрүлгеге «Волга» ГАЗ-24, «Москвич-412», «Жигули» ВАЗ-21013, «Запорожец» ЗАЗ-968М5 дээр 640 автомобиль, «Днепр» МТ10-36, «Урал» М67-36, «Иж-Юпитер-4К», «Иж-Планета-3-02» дээр 1440 мотоцикл, турисги дериг-херекселлерниң 19040 янзы-бүрү чүүлдери, дыка хөй эт-херексел болгаш акша ойнашкыннары таваржыр. Ийиги-биле 20 миллион рубльдиг 7 миллион 680 мүң ойнап алышкыннары таваржыр.

Силер лотерея билеттерин садып алгаш, камгалал-массалыг болгаш шериг-патриотчу ажылдарны, техниктиг болгаш шериг-ийиктеки спорт хевирлерин улам калбартырыгга, ДОСААФ-тың материал-техниктиг базаларын быжыглаарыгга кирижип, идиг бергеницер ол болур.

Лотерея билеттерин ДОСААФ организациялыларындан болгаш хөй-ийитичи нептереднчилерден садып ап болур силер.

ЧЕДЭЭЛЭЭН ЧАҢГЫС ЧАДАГ-ТЕРГЕЛИГ

«Замалайтистер ам база эштаныптылар». Чиктин кончуг чадаг-тергеле чедип кижиин көргеш, улус ыыча дижир. Аваны, ачазы, бөгү оглу дөрт чергелешкек дүтүлүг узун тергеге ушкажыкаш, район төвү Тракайдан он хире километр черде, Гилужие хөлдүн чанында садыыче чоруптарлар.

Чедп олуттуг чадаг-тергелерин заводтар будурбейн турар. Бичангаш өг-бүлениң баштыры — Адольфас-Пауляс Замалайтис ону бодуу өскаттакан, ийи дугуйлыг уш чадаг-тергеден чаңгысты кылып алганы ол.

Ыыдыг онзагай эттиг болуру аная-ла «ёзуургаан» чүве эвес-тир: шуптузу кады чер чорууруга эптиг, ооң кадыыда өг-бүледе чаш кижилер бага бар. Бир эвес кижи бүрүзү бодуунуң чадаг-тергезинге олурупкаш чоруптар чүве болза, эң бичиилери — Альгирдас (3 харлыг) биле Витаутас (5 харлыг) «спортклубтуң» өске кежигүннеринге четпейн баарлар, амдыымда чүгле 9 харлыг Миндаугас, 11-ги Адольфас биле 12 харлыг Дейвис ада-иезин-биле деп чорун болурлар.

Чедп олуттуг машинага могай берген кижи дыштанып ап болур: ол «велопосздиниң» хары угда үш кижи «хөдедирер».

Адазы биле иезин моон мурнунда спортчулар чораан: Аницета республиканга шыырак дээн хаакчы, өг-бүлениң эр ээзи спортчу — ойнаарга ынак. Кайызы-даа күш-культура талазы-биле дээзи эртеминиг. Адольфас сөөлүде ийиги профессиялы чедип алган, ол ам Вильнюстүң педагогика институдунда эрге-ноойлу школазында чораан. Қалайы — Тракайда угуулаарын спорт школазында өөредилге эргелекчи. А бажыңында олар «хөй-ийитю» тренерлери: ачазы — маңнаарыңга болгаш хаакталарыгга, ачазы — хол бөмбүүнге болгаш чадаг-тергеге.

— Күш-культура уруглары кадык-шыырак кыллыр өстүрериге дузалаарындан ыыгда, өг-бүлени бажыглаар, уруглары биичиилериниң-ле күш-ажылга өөредир-дир — деп, Аницета Замалайтис чугаалады.

Өг-бүлеге чеде бөрүмге, ооларның шуптузу бажыңы ажылы ыыгын турлар: аяк-сава тутган, өрөөлдер ярыглаан, ыалар-тергеге үзөөн...

— Бисте хамык ажыл хуаалдалыг — деп, ачазы хулумурбушаан, тайылбырлайдыр. — Улгады бергеннери «Жигулиниң» арыглап-аштаарынга ынак.

Өг-бүлеге күш-культурага ынак дээрзин бажыңы иштиңден илден болду: турник, таңгельдер дээш суна шимчээшкиннер кылыр херекселлер-ле хөй. Бо бажыңга уруглары эртен албадап тургузун, суна шимчээшкиннер кылыр деп нетеевес, олар боттары чаңчылгын кылган. Чүге дээрге күш ажыл кылыр эртемги гимназиядан эгелээр ада, иезиниң улегери өөредилиг. Замалайтистерниң эртен хөй кыдыында маңнажыр чоруурун угулуу көрүп болур.

Замалайтистер бодуунуң чурттан турар черинге, республика-даа маргылдаалларына бо-ла киржи бээрлер. 1982 ыыдың кыжыында спортчу өг-бүлелер аразында Литваның чемпионнары болган. «Бүгү өг-бүле — стартче» деп маргылдаалларга олар бирингдертку черлерни угулуу эдеп келген. Өг-бүле командаларының дугайында дүрүм баугаар чүгле дөрт кижи маргылдаага кирер болганда, арганаарны «ыарыкчылар» болган «тренерлер» болур үжүрга таваржыр. Ачазы болгаш ийи дугаар угуу оглу Адольфас ГТО-нуң хөй хевирлиг республика маргылдаазында Тракай районунуң шилиндек командазының составында киргеи, команда ийиги черни эдээн.

— Чогум шаңналыг черлер болгаш тиилелгелер биске индыг-ла кол чүүл эвес — деп, ол найыралдыг өг-бүлениң баштыңы чугаалаар. — Колда чүве — күштериң шеңежи көөрү, бодуң көргүзери база өскелерни көрүп алыры дээр ийикпе. Бистиң өг-бүлевистиң спортчу амыдыралында ол чугула ийин.

С. ВАЙНТРАУБАС, СЭТА-ның корр.

Тракай, Литва ССР.

Редакциниңнинг адрезиг

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыы-салгалыг секретарының 2-25-35 секретариаттың 2-23-35 партийин амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чаруа киллистериниң 2-41-27 информация киллистериниң 2-20-60 культура киллистериниң 2-23-54, кеезе ажыл-агый киллистиниң 2-21-47 корреспондентларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 20890.

Тыва АССР-ниң Ноян үндүрер чер, политграфия болгаш ном сидыныңыг керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1; ТС—00599

им. А. С. Пушкина

Бүү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 275 (12665) | 1984 чылдың ноябрь 30, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының ийиги сессиязы

КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ СТРАТЕГИЯЗЫ

Социалистиг тургузуушкуннуң канчаар-даа аажок улуг тургузукчу аргаларын планнарда айтын турар. Ол планнарны ёзугаар Советтер чурту чурттап, келир үеже бар чоруур. Ол планнарда Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң дээди эвес сорулгазы — улустуң чаагай амыдыралының дугайында саргыш салышкын илереттинген. Ону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының ийиги сессиязы бөга катап эн-не тодаргайы-биле кыргускен.

1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып көргеш, депутаттар палаталарының ийи аңгы хуралдарында экономиктиг өзүлдеңи, чурттуң чаңгыс аай улус ажылагыйының комплекизиниң бүгү адырларын улам чаартырын боттандырып чорударының оруктарын айтып турганнар.

Олар боттарының соңгукчуларының тура-соруун илереттишаан, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга эш К. У. Черненконуң чугаазын ажылдаарынга удуртулга кылдыр совет кижилериң хүлээп алганының дугайын медеглеп, ында салдынган сорулгаларны күүседиргеге шинтпирлиг чугаалап турганнар.

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНДЕ

Ноябрь 28-те, эртенгинин 10 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединин ийиги хуралы ажыттынган.

Эштер **К. У. Черненко, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачев, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, М. С. Соломенцев, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, И. И. Рыжков** оларны депутаттар болгаш аалчыларديмиттиг, үр адыш часкаашкыны-биле уткаанар.

Хурал Эвилел Совединиң даргазы Л. Н. Толкуновтуң даргалаашкыны-биле боор эрткен.

Депутаттар 1985 чылда ССРЭ-ниң планының болгаш бюджединиң төлевилелдерни чугаалажып көрүп үргүлчүлээннер.

Казахстанның Компартиязының Семипалатинск обкомунуң бирги секретары депутат **С. Кубашев** хой аңылы хөгжүдериниң айтырыгларынга холбаштыр чүве чугаалаашы, комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадаларының ажылының дуржулгазын солушкан. Амгы үеде ындыг 280 коллектив бар. Хойжу бригадалар аныяктарның күш-ажылы дадыгышкынының эки школазы аварган. Оларның дагдыныкчы-бригадирлери боор эн эки хойжу коммунистер ажылдап турар.

Оларның аразында Социалистиг Күш-ажылдың ГЕС Маадырлары бар.

Ол Иртыштың болгаш өскедаа хемнериң сугларын таарымчалыг кылдыр ажыттаарынче улуг кичээнгейни салза чогуурунуң дугайын демдеглээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының документилериңде хөдөө ажыл-агыйны улам хөгжүдери кол черни эзлеп турарынга өөрүп турар бис деп, Литва ССР-ниң Кретинг районунуң «Яунойм гвардия» колхозунда ферма эргелекчизи депутат **Я. Ю. Бальтимишкене** чугаалаан. Литваның хөдөө ишчилери - хөдөө ажыл-агыйның ниити продукциязын будуреринде өөрүп турар бис деп, Литва ССР-ниң Кретинг районунуң «Яунойм гвардия» колхозунда ферма эргелекчизи депутат **Я. Ю. Бальтимишкене** чугаалаан. Литваның хөдөө ишчилери - хөдөө ажыл-агыйның ниити продукциязын будуреринде өөрүп турар бис деп, Литва ССР-ниң Кретинг районунуң «Яунойм гвардия» колхозунда ферма эргелекчизи депутат **Я. Ю. Бальтимишкене** чугаалаан. Литваның хөдөө ажыл-агыйның ниити продукциязын будуреринде өөрүп турар бис деп, Литва ССР-ниң Кретинг районунуң «Яунойм гвардия» колхозунда ферма эргелекчизи депутат **Я. Ю. Бальтимишкене** чугаалаан. Литваның хөдөө ишчилери -

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУН АРНЫ

1984 ч. ноябрь № 11 (129)

БҮЗҮРЕЛГЕ ТӨЛЕПТИГ

В. И. Ленин Совет күрүнеиниң тургустушканының баштайты хүннериндеи эгелээш ажылчын контрольду тургузарының улуг үзүр-дузазын демдеглеп чораан. «Үчет болгаш контроль — экономиктиг соруулгада кол үүл ол» деп, биштиңчы айытканы, ол бүгү үүнеин даара тударын, ажаа улус массалары шуут дорт киржиргеи негеи чораан. Бистиң чуртувуска улусчу контроль ыңдыг болзун дээш бүгү-ле үүлдерни партия кылган. Ооң эргелерин болгаш арганарын ССРЭ-ниң Конституциязында быжыглаан, ажыл-чорудулгазының алыс утказын, хевирлерин, арга-методтарын ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоолүүда бижээн.

Бистиң чуртувустуң бурунгаар дүргеи сайзыралының амгы үе-чадазында контролёрларның тодаргай сорулгаларын улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко тодаргай чугаалаан. Оларның ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдары социалистиг демократиниң ханыладырының база бир эргежок чугула угланылышкыны болурун ол айытканы.

Бистиң республикада улусчу контроль органнарының ажыл-чорудулгазы чыл келген тудум-на сайзырангайжып, ханыладып, чаартынып турар. Амгы үеде бүгү бүдүрүлгелерде, организацияларда, совхозтарда, албан черлериде хайгылчыларның бөлүктери, постулары ажылдап турар. Республикада 586 кол, 336 цех бөлүүн, 457 постуну тургускан, ында тос муң ажыг хайгылчы хаара туттунган. Бо — социалистиг шинчилеллиг, хамаатылардың өскү-хөреңгизи, эргежиктары дээш демисежир улуг күш.

Улус ажыл-агыйының планыг онаалдаларын күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның ботүнезин чигедир, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, электри энергиязын, одаар үүлдү, кыпар-чаар материалдарын, социалистиг өскү-хөреңгинин камнаан камгалаар, инитиниң малының баш санын өстүрер, черниң үнүшдүжүткүрүн бедидер, техника ажылгалын экижидер болгаш өске-даа сагыш салбас айтырыглары хайгылчыларда чок. Бодунун эки ажылы-биле ажылчы хоннарның хүндүткелин чаалап алган улусчу контрольдуң бөлүктери, постулары өскүш эвес. Аңаа Кызылдың эт комбинадының, даваныңга фабриказының, Таңдының Кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының, Кызыл районда «Тилелге», Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарының, Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының хайгылчылары хамааржыр. Олар план бүзүгаар хыналдаларны, рейдилерни чорудун, ажыл-агыйжы эвес, харысалга чок чоруктарды илереткеш, буруулуг кижилерге чогуур хемчегларни хүлээдип, ону эдерниң дээштиг аргаларын ажыглап турар.

Улусчу контрольдуң бөлүктери болгаш постулары сөөлгү бүдүн чартык чылдың дуртузунда он ийи муң хире хыналдаларны улус ажыл-агыйының ямзы-бүрү адырларынга чоруткаш, дыка хөй четпестерни илереткеш, ону эдерниң хемчегларни алган. Бо чылдың үүлге бирги чартында бизин беш үс муң ажыг рубль өртектиг дериг-херекселарни болгаш өске-даа материалдыг үүлдерни үреливиден, оорлан-самчыгдаарындан чайлаткан.

Партия улусчу контролёрларның ажыл-чорудулгазын бедин-биле үнелеп турар. Ооң күжү партийжи удуртулгада. Республиканың хайгылчыларын партия организацияларының дүн бүрү удуртулгазы-биле ажыл-чорудулгазын чедишкиниг боттандырып турар. Ам соруулга болза улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга эш К. У. Черненковуң чугаазында айтышкыныларга дүүштүр улусчу контрольдуң бүгү звеноларының ажыл-чорудулгазының стилин болгаш арга-методтарын сайзырангайжыдары болур. Бөлүктер, постулар бодунуң ажылын чоруткан хыналдаларының саны-биле эвес, алыс түңнелдерни барымдаалап үнелээр дерек. Хыналдалар, рейдилер бүдүрүлгениң ажылын экижидеринге, ында четпестерни эдерингге дузаларын чедип алыр. Улус ажыл-агыйынга хереглээр көпеек бүрүзү, килограмм тараа, мал чеми, металл ажыктыг чарыгдаттынзын дээш хайгылчылар кичээнгей салыр хүлээлгелиг, оларның ажыл-чорудулгазында кол үүл ол болур.

Улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының түңнелдерни, эш К. У. Черненковуң чугаазында айтышкыныларны күүседир задазы-биле соруулгаларны районнарга. Кызылга эрткен улусчу контролёрлар хуралдарынга чугаалашкаш, улустуң идегелии идеякейлиг ажыл-чорудулга-биле бүзүредип, бадыткаарын хайгылчылар аазаан. Олар бодунуң адын бедик тудар, коммунистиг тургузуушкунуң оруунга шаптыктаар четпестерге удур шыгыны демисежир.

КОМИТЕТТЕРДЕ

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Чөөн-Хемчиннер болгаш хеп чуур черлер комбинадының ажылының дугайында айтырыгны Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан. Чөөн-Хемчиннерниң планыг көргүзүүлериниң күүселдези чылдан чылче кызырлып турары хыналдадан илереэн. 1982 чылдан бээр үеде кол көргүзүү — чөөн-Хемчиннер кижилер санының планы 13,5 хуу кызырылган.

Чижээ, № 5 чөөн-Хемчиннің септелгези бир чыл ажыр үргүлчүлеп келген, а №№ 2, 3, 6, 7 чөөн-Хемчиннерниң дежик соңгалары безин шилеттинмээн, үреник кранниардан сүт аппышаан, арыгланыр өрээлери ажылдавас, үреник өжиктер, сандайлар септеттинмээн, таштар чедишпес, санитарлыг нинти байдалы багай.

Чөөн-Хемчиннерниң ажылында хөй четпестерге хамаарыштыр ковудеп турар хомудалдарны комбинаттың удуртукчулары херекке албайы, чөөн-Хемчиннерниң ажылын контрольдавайн келгенин комитет демдеглээн.

Хоорайда хеп-чуур 5 чер планыг онаалдаларын ажыр күүседип турар-даа болза, оларның дериг-херексели техниктиг ажаалда чокка кам чок эдилеттинип, үргүлчү үреливишкиннерге таваржып келген. Ажылга ол шаптыктыг. Дериг-херекселарның техниктиг байдалының багайындан цехтерде сүт токтур, бус халас үмер чорук, ол-шык кедереп, агаар киирер чер, душ база ажылдавайн турар.

Комбинаттың ажылында эвээш эвес четпестерге ооң директору У. С. Ондарының кичээнгейин комитет угландырган, кол инженер В. П. Капустинин шыңгыы сагындырган. Четпестерни чайладырының чогуур хемчеглерни алырын олардан комитет негээн.

ЧАДААНА

Чадаанада № 6 кодээ профтехучилищениң ажылы бо чылдың октябрының төнчүзүнге чедир-ле шуудаваан. Ол-ла айның 18-те училищеге 80 сургуул өөренип турган, а план ёзугаар 150 сургуул турар ужурлуг. Хыналда хүнүнде училищеде бар 80 сургуулдуң үүле он үжү ийги болукте кичээлдеп турган, өскелери чүү-хөө ажылдар кылып турар болган. Класстар журналы чок болганындан кичээлдерниң канчаар эртип турарын хынаар арга чок. Ол ышкаш мастерлерде кичээлдер болгаш кижизидилге ажылының планнары чок. Болгумвериниң расписаниези бар-даа болза, оларны чоруттайн тургай.

150 сургуулдарга көрдүгеи расписаниениң айны-биле башкылар, мастерлер, техниктиг ажылдакчылар училищеде четчири-биле бар. Ынчалза-даа оларның күш-ажылының чуруму багай, ажыл шагы үзер, каш-каш хонукта читкилей бээр чоруктар бар.

Училищениң ажылчыннарын, ажылдакчыларын сургуулдар санынга киирештир столоваядан халас чемгерер шын өвес практиканы эрткен чылдаазы дег катантай бергени хыналдадан илереэн.

Сургуулдарны четчелеп чымрынга харысалга чок болганы, өөредилге-кижизидилге ажылынга контроль чогу болгаш коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумун суларатканы дээш училищениң директору Д. А. Монгушту, ооң оралакчызы М. А. Ондарны Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитеди шыңгыы доңгуткан.

ТУРАН

Тураның № 1 школазының өөренирчилериниң бүдүрүлге бригадазы күш-ажылчы 25 сезонну өрттиртен, өөренирчилериниң бүдүрүлге бригадазының ат-сурааа алгаан.

А сөөлгү ийи чылда бригаданың көргүзүүлери биксыраан. Аңаа быжыглаан участокта чер ажылының культуразы чавыгаан. Школада өөренирчилериниң профугланышкыны кошкак тургустунганындан, школаның бүдүрүлге бригадазының материалдыг базазын быжыглаарынга шефтеп турар ажыл-агый болур «Кызыл тараачын» совхозтуң чогуур дуза көргүзүүнүнден ындыг байдал тургустунган.

Чижээ, бо чылын бригадада ажылды багай удуртуп, четпес организастаанындан агротехниктиг хуусаалар болгаш технология сагыттынмаан. Бригаданың шөлдериндеи алган дүжүт планда көрдүгениндеи 30-40 хуу эвээш болган. Бригаданың шөлдериниге тарыттынган культураларның чайгы ажаалда-болбаазырадыгазы техника чогундан кылдынмаан, үнүштү метр хире бедик чашпан-сигеи дүй база берген.

Өөренирчилериниң профугланышкынының талазы-биле ажылда четпестер дугайында айтырытны Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитеди чугаалашкан. Өөренирчилериниң бүдүрүлге бригадазынга организас-кижизидилге ажылын кошкак тургусканы дээш № 1 школаның директору Л. Я. Царикованы сагындырган. Школа биле кереэ-дугуржулгазын күүсеткээн, өөренирчилериниң бүдүрүлге бригадазының материалдыг хандырылгазын боттандырбааны дээш Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитеди «Кызыл тараачын» совхозтуң директору В. Р. Евсеевти сагындырган, кол агроном И. Д. Минеевти шыңгыы доңгуткан.

САМАГАЛДАЙ

Тес-Хем районда школалар, интернаттар болгаш өөренирлер кышкы үеде хереглээри ногаа, картофель курлавырларын кайы хирени белеткеп алганын база кандыг байдалдыг шыгжап турарын контролёрлар хынаан.

Районнуң интернаттары болгаш уруглар садтары хереглезе чогуур картофельдиң үүле 58,6 хуузун уруп алган, а район өөренилгези оон-даа эвээштү курлавырлап алган. Чамдык интернаттарда, уруглар албан черлериниде, өөренилгелерде эвээш-биче картофель шын өвес кадагалаалдан үреливи эгелээни тодараан. Чижээ, Берт-Даг ортумак школазының интернадында 2 тонна ажыг картофель ажыглаттынар арга чок кылдыр үреливи. Самагалдайда районнуң топ өөренилгезинде, уруглар албан черлериниде байдал ооң дээредевес.

Тес-Хем районнуң улусчу контроль комитеди районнуң улус өөредилге кылдызының өргелекчизи К. В. Чолдак биле район өөренилгезинің кол эчизи Р. И. Калдар-оол оларның тайылбырын ап, дыңнаан. Картофель болгаш ногааның моон соңгаар үреливи чоруун болдурбазы-биле дарый хемчеглерни алырын үстүнде өөртдеи комитет негээн.

АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ ЭЭЛЕР

Тес-Хем районнуң будүрүлгелериниде, ажыл-агыйларында, албан - организацияларында улусчу контрольдуң 28 бөлүү, 15 постузу бар. Ында 287 контролёр бактаан, партия организацияларының идепкейлиг дузалакчылары болуп, ажыл-херекте четпестерни чайладырыңга боттарының салдарын чедирин турар. Олар улусчу контролёрларның илереткен четпестерни чайладыр талазы-биле администрация дужаалдарны үндүрүп, ооң күүселдезин чедип ап турар. Ол ышкаш харылап турар участогунда илереэн 25 харысалгалыг ажылдакчы эштер хайгылчыларның илереткен четпестерни канчаар чайладып турарының дугайында боттарының дыңнадыгларын, коллективтиң мурнунга тайылбырларын бергилээн. Бо дээрге, ажылдың дээштиг болуп турарының бир херечизи-дир.

Мында улусчу контроль бөлүүнүң ажылын бедин-биле үнелээниниң бир херечизи болза, 1980 чылдан бээр Н. М. Злыгостев улусчу контрольдуң Кызыл хоорай комитединиң кежигүнү болуп турар. Бо талазы-биле даалгазын күүседип, Николай Михайлович хоорай комитединиң шугуму-биле рейдилерге болгаш хыналдаларга каш удаа киришкен, комитеттиң хуралынга чугаалашкан айтырыглар талазы-биле бодунуң санал-оналын үргүлчү киирип турар.

Амгы үеде Н. М. Злыгостевтиң удуртканы улусчу контроль бөлүүнүң кол кичээнгейи чыл планын күүседиринче, күш-ажылды организастаарын улам өскүштүрүп, камналгаже угланган.

Коммунист Н. М. Злыгостев хөй-нинти организацияларының, ажыл-агый удуртукчуларының кижилгези-биле эрткен ак-тив хуралынга бо дугайын демдеглээнинер.

Амгы үеде контролёрларның кичээнгейин угландырган айтырыглар хөй. Ылаңгыя бо чылдың эрткен айларында районнуң совхозтарында шээр мал безин 8 муң ажыг өлүп хораан. Бода малдың, чылгының хорамчазы база бар. Малды чидирер, оорга алыр, самчыгдаар чорук эвээжевейн турар. Ынчангаш улусчу контроль бөлүктери болгаш постулары амгы үеде боже кичээнгейин мөөкнеп, рейд, хыналдаларны чер-черге план ёзугаар чорудуп турар.

Кыштаглаашкын — хүнүн кол айтырыы. Ында четпестер кайы-даа ажыл-агыйларда бары хыналдалардан илереэн. Кудуктар, суг сөөртүр автомашиналар, малчыннарның чуртталга бажыңнары, кызыл-булуннар үреник тургулаар таварылгалар бар. Өске-даа четпестерни, ажыл-агыйжы эвес чоруктарны чайладыры, харысалганы бедидери, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары улусчу контролёрларның мурнунда салдынган чугула сорулгалар болуп турар.

М. ТИРЧИН.

Тес-Хем район.

Улусчу контролёр, ооң ажыл-херектери

ДЭЭШТИГ БОЛДУРГАН

Республика шайысылаының күш-ажылчы коллективтеринде партия организацияларының идепкейлиг дузалакчылары болуп, участок бүрүзүнде ажылдерек дээш кызымаккай, четпестерге эптеш чок ажылдыг улусчу контроль болуктери хөй. Оларның бирээзи — Кызылдың үлетпүр бараанар садында улусчу контрольдуң кол болуу. Ону дуржулгалыг садыт ажылдакчызы, садыгның № 7 магазинниң директорунуң орааачызы Мария Давыдовна Маады үш чыл ажыт удуртуп келген.

ЧУРУКТА: бо чылын Москвага болган улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел хуралының киржиичизи М. Д. Маады.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу

Сельхозтехкуркомуун Кызылда районнар аразының каттыжышкынында эң-ле хүндүткелдиг кижилериниң бирээзинге Н. М. Злыгостев хамааржыр. Ол слесарь-мотористен 1958 чылдан бээр, хөй-нинтиниң чутула даалгазы — коллективте улусчу контроль бөлүүнүң дартазы болуп он ийи чыл ажылдап келген.

Николай Михайлович хөй-нинтиниң хереэ дээнде шаккуе-даа барымдаалавас. Бөлүктүң планын партия организациязы-биле сүмележип турган тургузар, аңаа бөлүктүң кежигүн бүрүзүн киириштирериг бодаар, ооң аңгыда хыналдаларның, рейдилериниң түңнелдерин шаан-ла хөйге чарлап, ынчаткан турар. Шак ындыг чорук бөлүктүң ат-алдарын бедидериге база четпестерни чайладырыңга улуг үзүр-дузалыг.

«Бистиң кол контрольчувус» деп, Николай Злыгостевтиң дугайын коллективтиң кежигүнери чугаалажыр. Ооң утказы улут. Коммунист Н. М. Злыгостевтиң удуртканы бөлүк будүрүлгениң ажыктын бедидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле улуг ажылды кылып келген. Бо бөлүк чылдала 20 чедир хыналданы чорудуп турар. Оларның ажылында бир эки үүл болза, бөлүктүң ажылын каттыжышкынының партия организациязы, удуртукчулары боттары детклир болгаш оларга даянныр. Улусчу контрольчуларның илереткен четпестерни чайладыр талазы-биле администрация дужаалдарны үндүрүп, ооң күүселдезин чедип ап турар. Ол ышкаш харылап турар участогунда илереэн 25 харысалгалыг ажылдакчы эштер хайгылчыларның илереткен четпестерни канчаар чайладып турарының дугайында боттарының дыңнадыгларын, коллективтиң мурнунга тайылбырларын бергилээн. Бо дээрге, ажылдың дээштиг болуп турарының бир херечизи-дир.

Мында улусчу контроль бөлүүнүң ажылын бедин-биле үнелээниниң бир херечизи болза, 1980 чылдан бээр Н. М. Злыгостев улусчу контрольдуң Кызыл хоорай комитединиң кежигүнү болуп турар. Бо талазы-биле даалгазын күүседип, Николай Михайлович хоорай комитединиң шугуму-биле рейдилерге болгаш хыналдаларга каш удаа киришкен, комитеттиң хуралынга чугаалашкан айтырыглар талазы-биле бодунуң санал-оналын үргүлчү киирип турар.

Амгы үеде Н. М. Злыгостевтиң удуртканы улусчу контроль бөлүүнүң кол кичээнгейи чыл планын күүседиринче, күш-ажылды организастаарын улам өскүштүрүп, камналгаже угланган.

Коммунист Н. М. Злыгостев бодунуң онаашкан ажылын эки билир, ынчангаш будүрүлгечи планын ай санында-ла 115—120 хуу күүседип келген. Ооң кылган ажылынын шынары-даа эки.

Бедик будүрүлгечи ажылы база хөй-нинтиниң ажылынга идепкейлиг киржилгези дээш Н. М. Злыгостев Күш-ажылдың Кызыл Тук ордеин база «ССРЭ-ниң улусчу контроль органнарынга идепкейлиг ажылы дээш» деп демдек-биле шаннаткан. Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң Хүндүлел самбызында ооң чуруун киргеи.

Улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел хуралының ажылынга ол киржип чораан, ооң шинтпирлерин база эш К. У. Черненковуң чугаазында айтышкынынарын күүседир дээш бөлүктүң ажылын улам идепкейжиткен.

Х. СЕМИС-ООЛ.

ШЫНАРЫ ЭКИЖЭЭН

Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитединдеи эң-не дээре ажылдыг бөлүктерни дилээр болзувусса, «Кызыл тараачын» совхозтуң Биилелиг сүт-бараан фермазында саанчы Раиса Кечил-оолдуң удуртканы бөлүктү адаар. Ол черле чөп. Коммунист Р. Т. Кечил-оол 1975 чылдан бээр улусчу контрольчу болуп келген. Бо аразында ол четпестерге чаныш-сыныш чогуп, ак сеткилдиг база онаашкан ажылынга, амыдыралга төлептиг көргүзүп келген. Улусчу контролёр болур хүлээлгеин ол артык чүүктешки эвес, эш-өөрүнүң бедик даалгазы, идегели кылдыр көөр.

Раиса Тюлюшевнаның шак ындыг харысалгалыын көргеш, 1982 чылда ферманың улусчу контроль бөлүүнүң даргазынга соңгаан. Ол үеден эгелээш, коллективте контроль бөлүү бодунуң ажыл-чорудулгазын улам күштелдирген. Коммунист Р. Кечил-оол бөлүктүң планын тургускаш, ону партия организациязынга бадыладып ап, ында көрдүгеи бүгү-ле хемчеглерни шаан-ла күүседир дээш ажылдап келген. Бөлүктүң ажылында кол үүл — хыналдалар кылыры, ооң саны чылда 13—14 чеде бээр. Олар кол кичээнгейни үүже угландырып турарыл?

«Инектин суду дылында» деп чугаа бар. Ынчангаш малдың ажаалда-чемгерилгезин экижидер, суттүң шынарын бедилер дээш чүткүлдүт ажылдап турар. Үүле хыналдалар кылыр эвес, суттүң шынарын улгаттырарга ооң ажыктымының дугайын эш-өөрүнге угаадып, тодаргай чижектерге көргүзүп тайылбырлап келген. Ооң түңнелинде суттүң шынары дыка экижээн. Бир эвес мурнунда чылдарда куду шынарлыг суттүң нинти хемчээли фермага 5 хуу ажып турган болза, 1983 чылда 1 хуу болган. Бо чылдан эгелээш, ук ферманың дужаагаан суду үүле 1—2 классты аварган болгаш шынарлыг продукция дужаганы дээш немей алыр орулга көвүдээн.

Хайгылчыларның негелдезин ёзугаар мал чемнерге шыгжаар складты аштаан, септээн мал чемнерин үүле рационга ёзугаар үндүрүп берип турар апарган. Ол ышкаш малга чем каап бээр саваларны четчелээн. Холумак чемнерниң кээн турарын, оларны чарыгдаарынга база шыгыы хыналданы тургускан.

Улусчу контролёр болуру бедик харысалгалыг ажыл, аңаа хамыктын мурнунда бодунуң хууда эки үлегер-чижээ херек дээрзин Раиса Тюлюшевна эки билир. Ол бодунуң планын чыл санында ажыр күүседип келген. Бо чылгы планны ажыр күүседириниң бүгү аргалары бар.

Улусчу контроль органнарынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш Раиса Тюлюшевна Кечил-оол Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле чоокта чаа шаннаткан.

С. ХЕРТЕК.

ЧИДИРИГНИ БОЛДУРБАС

Республиканың Кодээ ажылдагый министерствозунуң тургускан статистиктиг отчёдун ёзугаар алырга, чоокку дүнеге чедир ховулардан 151 муң тонна саваа ажаан алыр турган, 108741 тоннаны ажаган, оларның 80 муң тонна ажыын пресстээн, ооң иштинде 23 муң тоннаны доорзун кыдыында сараттаан, 15 муң тоннаны кыштагларже сөөрткен.

Сан-медээлерден алган көөрге, ховулардан фермаларже мал чемин сөөртүү ооңум чорун турар. Чижээ «Сукизак» шикаш улуг ажыл-агый безин саваңны бир хүнүн курлавырын сөөртүп ап турган фактылар бар.

Саваның мод курлавыры Таңды районда мөөцеттингеи. Районнуң агроүлетүр каттыжышкынының медээзин ёзугаар алырга, саваны районга 25 муң тоннаны белеткээрнин планы чоокка чедир 17 муң тоннага күүсеттинип, фермаларже, кыштаглларже 752-ле тоннаны чедиргеи. Саваң сараттаан, сөөртүр ажылда дорген ажыг кижи хаара туттунган болуп турар. Ынчалза-даа улусчу контроль органнарының төлээлекчилери хыналда чоруткан хүн олар ковуладаа тыныгбаан.

Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының айыы бригадазының шөлүнде кызыл-тас саваның ноябрь өгезинде болуп, сараттаан, газ хевирлиг аммиак-биле чаштырган турган. Ооң түңнелинде саваның чемгер шынары бүдүн чартык катан бедээн. Аңаа районда мал чемнинің белеткелиглериниң семинарын-даа эрттирген. Ынчалзажок эки өгелээшкинни бригадаларга организаткы ажыл-биле быжыглаваан. Инициаторларның тараа шөлү хыналда чоруткан хүн ыржым чыдар болган. Ховудан фермаже саваң сөөрткен техникада көөрбөөн. Дүргенде төп СБФ-ниң саар инектериниң кормушкалары куруг турганы.

Зоотехник Д. Чоодукуң тайылбыры-биле алырга, ажылагыйда силос биле сенажты 22 муң тоннаны, сигеиин үүле үш муң тоннаны белеткээн. Кол идегел — саваң. Ол хиреде ону шолде 150-не тоннаны белеткээн. Бо хире дужүткүр чылда саар инектерни саваң-биле колдады чемгерери элдештиг. Рационга бөдүүн болгаш чулуктуг чемнер ап чугула херек.

Тока аттыг совхозта мал чеми белеткээр эвенонуң кежигүнери контролёрларның каравага база көөрлбөөнер. Дыштаны бергеи дишкеннер. Кол агроном А. Поминовтуң чугаалаан турары-биле алырга, эвенонуң механизаторлары Кызык кавызынга 1578 тонна саваны сараттаан доосканы, Кызык салбырынче чорупканнар дээн. Хинаан көрдүвүс. Айыттынган шолде кандыг-даа сараат көөрбөс, комбайннар чораан соонда арткан хөпээнер, шолде тарамык саваң хорда хемдүүне берген чыткызаан.

Кыш дүжүп, харысалгалыг шылгалда келген. Болуп, сараттаан саваң чылдан чылче бодунуң чемнир шынарын чидирбес дээрзин утпаза чугуур. Ынчангаш чыккылама соок хаарын келир бетинде ооң курлавырын арбыладыры, бо ажылды узамдыктырар чоруктан чайлаары, эоткен чылдың кичээндирини утпазы чугула.

А. ХРИПУНОВ,
республиканың Улусчу контроль комитединиң инспектору.

ХАЙЫРААН МАЛ ЧЕМИ

Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң удуртукчулары болгаш специалистери сүт бүдүрүлгезин ковуедир дээш үргүлчү сагыш човар улус. Ынчангаш инектерни эки чемгерер, хөй сүт саан алыр соруулга-биле өрткен чазын 30 гектар суттаттыг черге турнепс тарыырын шинтпирлеп, ону чогуур үезинде агротехниктиг чурумнар ёзугаар тарып доосканы. Ажыл-ниң шалыпкын чорун турарынга даргалар ажок амыраан.

Чайгы ажаалданы, суггарылганы чорударын Кочетово ортумак школазының өөренирчилериниге даасканы. Олар онаашкан ажыл-хереэн шыдаар шаабиле күүсеткеи, турнепстиң багай эвес дүжүдүн өстүргеи.

Совхозтуң ажыл-ишчилери ооң ажаалдазын чогуур үезинде доосканы, алган дүжүдүн Төп сүт-бараан фермазының мал чемнерниң кажаазының иштинге чадагай черге оваалай теп каан.

Ону көргеш, совхозтуң даргалары ажок амыраан, арызында чугаалашкан:

— Хөй-ле дүжүт ажаан алдывыс, магалыг-дыр.

— Инектер ону чаан соонда суду ана токту-ле бээр боор аа.

Шаг-ле маныар эвес, соок дүшкеи. 570 тонна турнепс доңуп калган.

Ажыл-агыйжы эвес даргалар доңуп калган үнелиг мал чемин көргеш, аара бадры кылаш дээн. Улуг-ла когаралдыр!

Совхозтуң кол зоотехниги О. Сарыг-оол ону көре тура чүге зонурун кааныл? Үндүрген чарыгдалды кым төлээрил?!

КАМНАЛГА ЧОК

«Тыва [illegible] гудуг» каттыжышкынының № 5 КМК коллективи 1984 чылдың хүлээлгезин чугаалажып тура, тудуг материалдарының камналгазынче улуг кичээнгей угландырган. Ынчалза-даа ооң күүселдези шоолуг эвес.

Бо будүрүлге черинде тудуг материалдарын камнаар талазы-биле хемчеглер ажылдап кылдынмаан, тускай комиссия ында тургустунмаан.

Тудуг материалдарын тудуг шөлдериниде шыгжаан турары четвес. Ол чорук тудутга туйбуунуң, демир-бетон кылыгларының үреливишкинге чедирип турар. Тудуг материалдарының болгаш цементиниң чарыгдалы херек кырында контрольга алдынмаан.

№ 5 КМК-да тудуг материалдарының камналгазында ол четпестерни Эрзинин улусчу контроль комитеди хыналданы аңаа чоруткан үезинде илереткеи. Чугула бо айтырыгда четпестерни чайладырын № 5 КМК-ның начальниги Б. С Сайдыга, кол инженер М. А. Кошкар-оолга комитет даасканы.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының ийиги сессиязы

КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ СТРАТЕГИЯЗЫ

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНИҢ БОЛГАШ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНИҢ КАТТЫШКАН ХУРАЛЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң болгаш Национаддар Совединиң каттышкан ийги хуралы чапсар төөлүнде Кремльдиг Улуг ордузунга ажыттынган.

Эштер К. У. Черненко, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачев, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков оларны депутаттар болгаш аалчыларديميттиг, үргүлүлүг аалыг часкаашкыны-биле уткаан.

Хуралды Л. Н. Толкунов даргалады.

1985 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планының дугайында болгаш 1984 чылда планымны күүсеттиниң турарының дугайында айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының орадакчызы, ССРЭ-ниң Күрүлүг даргазы депутат Н. К. Байбаков түңнел сес ап, чүве чугаалаан.

1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планы Национаддар Соведи болгаш Эвилел Соведа бүгү тала-биле тодаргай чугаалажып көргеш деп, ол демдеглээн. Ынчаарга келяр чылдың планының боттанышкыны он бирги беш чылда совет улустуң чаагай будүрүмчелиг күш-ажылының түңнелдерин үндүрер.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн илаңдап ажыр бир хүү бедидер болгаш продукциниң бот-үнезин 0,5 хүү немей чигедир дугайында партияның кыйгырыын министерстволарның, каттыжышкыннарның болгаш будүрүлгелериң хөй нуруузунуң күүседи турарын депутаттар оксалап демдеглээн. Ол чорук будүрүлгенни ажыктының бедидер арганы берген.

1985 чылдың планының талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралында СЭКП ТК-ның Чигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазында саналдарны боттандырар талазы-биле хемчегларни ажылдан кылыры амгы үеде бүгү чуртта калбарганы депутаттарның саналдары . бадыткап көргүскен.

Депутаттар, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссиялары чонуң хереглел барааннарын будүреринче улуг кичээнгейин угландырган.

Чонуң хереглел бараанларын будүрерин болгаш сайгарарын үрмектеп садар өртектерге 161,9 миллион рубль нинти түүге көвүдедирин 1985 чылдың планын чугаалажып көрүп турган үеде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының доктаамал комиссиялары будүрүмчелиг күш-ажылының түңнелдерин үндүрер.

Амгы сессияга депутаттарның бүгү саналдарын болгаш шүгүмчүлелдерин, а ол ышкаш доктаамал комиссиялардың түңнелдериниң кирген түүлдерни кичээнгейлиг өөренип көөр болгаш ол талазы-биле чогуур шинтпирлерни хүлээп алыр. Чугаалажып көргениниң түңнелдериниң дугайында депутаттарга дыңнадыр болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга илеткээр.

1985 чылдың Күрүне планын долдур болгаш ажыр күүседи-ринге, он ийги беш чылда чурттың экономиказын хөгжүдеринге эргежок чутула үндезинин оон-биле тургузарыга совет улустуң быжыг шинтпирлиин 1985 чылдың планын чугаалажып көргени бадыткаан деп, Н. К. Байбаков түңнелинде чугаалаан. Бистиң чуртувус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXVII съездизин талептиг уткуурунга хынамчалыг белеткеним турарын бо бүгү бадыткап турар.

1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Хоойлуну ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарына тус-тус бадылаашкыннар өзугаар бир үн-биле хүлээп алган.

Эвилел Совединиң болгаш Национаддар Совединиң доктаамал комиссияларының эдилгелерин барымдаалавышаан, 1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң киирип келгенин өзугаар Хоойлу-биле бадылаан.

ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол көргүзүүлериниң талазы-биле чемей өзүлде темпилерин доктаткан.

Хереглелге болгаш чылдага ажыглаар национал орулга 1984 чылдаазы-биле деңнээрге 3,5 хүү, үлетпүр продукциязы—3,9 хүү, оон иштинде: будүрүлгепиң чепсек-херекселлерин будүрери—3,9 хүү, хереглелдиг түүлдерни будүрери—4 хүү өзер.

Чонуң кижи бүрүзүнге онааштыр боттуг орулгалар келир чылын 3,3 хүү, күрүне болгаш кооператив садының үүрмектеп садыглаар баразын саварылгазы — 5,2 хүү, чонга ачы-дуза чедирерин боттандырарының хемчээли — 6 хүү улгадыр.

Акшаландырышкынның бүгү үнер дөстерининң күсели-биле 1985 чылда 114 миллион дөрбелчин метр нинти шөлдүг чуртталга бажынарын тудары планнаттынган.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүсеттиниң турарының дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалын хүлээп алган.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүсеттиниң турарының дугайында айтырыгның талазы-биле Эвилел Совединиң болгаш Национаддар Совединиң доктаамал комиссияларының саналдарын база шүгүмчүлелдерин, ол ышкаш депутаттарының киирген саналдарын, кылган шүгүмчүлелдерин чугаалажып көөрүн, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның даразызындагы Пленумнарының шинтпирлерин удуртулга болдурбушаан, 1985 чылдың болгаш беш чылдың нинти планнаг даалгаларын чеднишкиниг күүседириниче утланган демчегларни боттандырарын ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниг дааскан.

1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1983 чылда бюджеттиг күүселдезиниң дугайында айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң сан министри депутат **В. Ф. Гарбузов** түңнел сес ап, чүве чугаалаан.

1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедиң палаталарының доктаамал комиссиялары бүгү тала-биле тодаргай чугаалажып көргеш болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң саналы бергеш бүгү депутаттары бүрүүн-биле деткип, чүүлдүг деп саанаан дээрзин министр чугаалаан.

Бюджеттиг орулгаларын 140 миллион рубльге көвүдедирин План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссиялар саналдаан.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Төвүлелериниң дилээнин өзугаар ол немелде нурлавырларны хоорайларның, ажылчын суурларының болгаш районнар төп-терининг чаагайжыдылгазынче, кадык камгалалының албан черлерин эмнедге дерекселдери-биле хандырарынче, оларның бажыннарын септээринче, улус өөредилгезиниң болгаш культурының албан черлериге дерекселдерни саадарынче, оларның бажыннарының капитал септелгезин чорударынче утланган демчегларни боттандырарын ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниг дааскан.

1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1983 чылда бюджеттиг күүселдезиниң дугайында айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң сан министри депутат **В. Ф. Гарбузов** түңнел сес ап, чүве чугаалаан.

1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедини

ФОЛЬКЛОР АНСАМБЛИ

Найысылалдың будурулге, албан, организация черлеринде ажылдап турар аныяк-өскен болгаш хоорайның уруглар садтарының 6 харлыг уруглары, школачылар, өредилге черлериниң студентилери Кызыл хоорүүскомнуң культура киллизиниң бажыңынга бо-ла келир. Ында аас чогаал ансамблин организастаандан бээр чаала чыл ашкалак. Оны Москва хоорайда Күрүвениң Гнесиных аттыг музыка училищезиниң доозукчузу Александр Гаппуров эки удуртып турар. Ол ыры уран чүүлүге ёзулуг-ла хандыкшылыглардан тургустунган ансамбльди тургузуп алган. Ансамбльде ангы-аңгы мергежилдиг кижилери киржип турар. Чижээлээрге, Владимир Лощинский — диш эмчизи, Наталья Василенко — Кызылда педагогика институдунуң башкызы, Амина Сугаракова, Ирина Волошина, Надежда Пономаренко олар геологтар...

Аас чогаалга, ооң иштинде ырларга чон болдунуң өөрүшкү, мүңгаралын төрээн черимге, чонунга чоргааралын, ааскежик, чырыткылыг келир үе дээш демиселиг илередип келген. Аас чогаалы чонуу болганда ол каш-каш салгалдарның төөгүзүн тургузуп келген. Найысылалдың бо фольклор ансамблинниң репертуарында «Ай чыып тур», «Бажың эзелериге йөрээл» дээн ышкаш улустуң өске-даа ырлары колдаан. Оларны күүседир аяны безин онзагай, утказы аажок ханы.

Белгород областың Алексеев районунуң Афанасьевка сүрүнден чыып бижээн «Кымның аъды боор», «Эжиккейим сактып келем», «Егорушка кайнаар барган» дээн чижектиг ырларны болгаш Забайкалье кызыл партизаннарының ырлажып турганы «Далай кырын тегербенер, чайкалар» деп ырларның күүселдезин кым-даа магадаар.

Аныяк фольклор ансамблиниң мурнунда сорулгалар улуг. Боттарының арга-дүржүлгазын бедилип, репертуарының байырын чедип алыр дээш олар кызымак ажылдап турар.

А. ДАРЖАА.

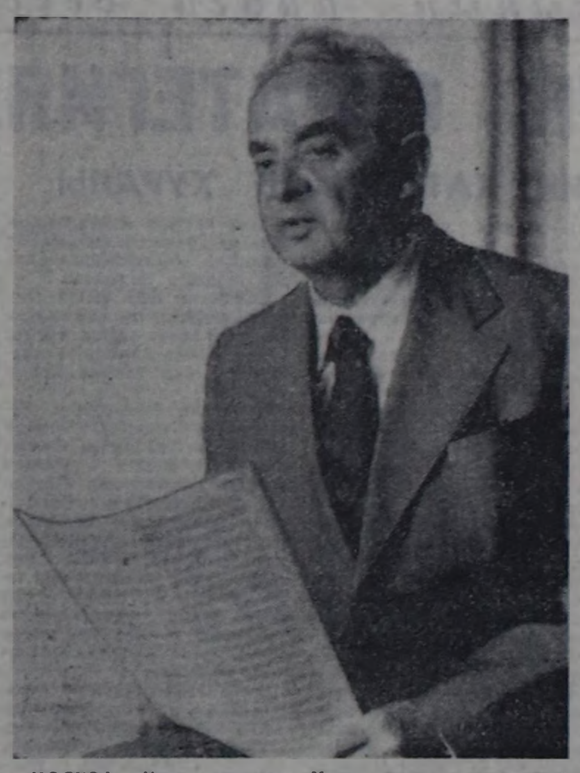

МОСКВА. «Июнь эртеми», «Мооң мурнунда каяа турганы ол?», «Ынакшаанын хереэжен кижиге», «Силерге четтирдим, кижилер», «Черни хуюктаарын болдурбас бис!», «Черни камгалаары», «Чодураа», «Хоорай аялгазы» ырлары дээш РСФСР-ниң улустуң артизи, композитор Э. С. Колмановскийге (чурукта) 1984 чылда СССЭ-ниң Күрүне шаналын тыныскан.

А. Коньковтуң, В. Кузьминиң фотозу.

СЭТА-ныр фотохрониказы.

ЧЕДИИШКИННИГ ЭРТКЕН

Республиканың чурукчуларының хуралы Кызыл хоорайда Чурукчулар бажыңынга чоокта чаа боор эрткен. Анда Тываның чижээнге Моол Арат Республикага болган ССРЭ-ниң хүннериге болгаш Совет Тываның 40 чылында Москвага делегелгеге оларның киришкениниң дугайында айтырыгны чугаалажып, ол ажыл чедиишкиниг эрткенин демдеглээн.

Моолда Совет-моол культура бажыңынга Тыва АССР-ниң чурукчуларының графика болгаш уран чурулга талазыбиле чамдык ажылдарын делгеп көргүскен. Оны мүн-мүн моол көрүкчүлер сонуургап көрген.

А. ДАРЖАА.

КАИ экраны

Иштики херектер министерствозунуң КАИ ажылдакчылары, орук хайгаарал албаныныг инспекторлары болгаш хой-ниити дружинниктер оруктарга, кудумчуларга шимчээшкинни айыл чок, чогумчалыг болдурар дээш хемчегларны ап турар. Бо чылын кыш эрте дүшкен болгаш чаттан хар дораан эрээни-биле холбаштыр оруктарның кыры доштаган, чоруурунга бергедээшкиннерни болдуруп турар. Ындыт үеде чадаг кижилер, чолаачылар, школачылар-биле профилактика ажылын чорудары кол черни авлап турар. Ынчангаш күравтоинспекцияның ажылдакчылары чадаг хой кижилер кежер кудумчуларга, оруктар белдирлериге доктаамал хайгааралды чорудуп, чурум үрекчилери-биле беседалажып, транспорттуң техниктиг байдалдарын кичээнгейлиг хынап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: (адаанда) КАИ-ниң дежурный салбырының ажылдакчызы, милицияның лейтенантызы коммунист В. Шмидт; орук хайгааралының инспектору, милицияның старшиназы В. Юрченко транспортту хынап тур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

М. МЕНДУМЕ.

БИИ-ХЕМДЕ ДАҢ

(Этеи № 273, 274 «Шында»).

⊙Тоожудан эгелер⊙

Улус аразындан аңчы Хүрен-оол бо кестүн келген. Ол-даа — шыпап-ла алдарлыг Чончуң аңчы-биле ачыр-дачыр аңнаар, сураглыг аңчы кижи. Ынчан ол кижи ортузу ажа дүжүп, мазылай бергендаа болза, аңнаары улам кыткээн. Аалында аскыр өөрү чылгылыг, эзээн хой саар дискетрлиг, каш хойлуг-даа. Ынчаш ол черниң мурнакчы малчынынга саналып чораан кижи.

Ол дээрге хүрен-кызыл шырайлыг, шойбекеймээр, арганзымаар арыныг, кырлап үзүп дүмчүктүг, шаңгыр карактарлыг, тарамык кара салдыг, шилиндек дурт-сыныг эр чугаакыр, чазык чаагай чаныг кижи чүве-дир. Оон аңнаашкын дугайында солун чугааларын Салчак дарга кичээнгейлиг дыннап туруп-туруп айтырган:

— Чаа ыңар, удавас сал шимчээр дей берди. Силер аңнап чораан кижилерге олчаларны ужаладып-даа, бодунар ужалап-даа пат болган боор силер аа?

Дарганың салган айтырынындан үнер чугааны пат билир болгаш, чанында турган Чончуң аңчы бир-ле ындыг элдептиг чаны-биле — хе, хе, ийет — деп каап, карактарын чивеңнедип, чүве-даа чугаалавайн барган. Чүте дээрге чугаа оон дутайы болуру-даа магат чок.

Хүрен аңчы улус аразындан улам бээр үне кылаштап кээп, сойгулдуурлуг чолдак чанчыындан дүнзе таакпызын сөөскен дацзазынга тип, оттуу-биле шап, кыпсып алгаш, ийи-үш соргулаалы, ам-на чугаалап эгелээн. Улус ону дыңнаар дээш улам-на бээр чыырлып, тырлып келген.

— Ийет, ам биеэде, бо Чончуң ирей-биле кады дыка-ла чордувус ыйна. Мооң аңнаары ам-даа менден ыракта ажыг. Ол менээ аңнаар аргазын айтып берип чорду. Оон хойну билип алган мен. Сеткили чаагай, дузааргак кижи. Бир-ле күзүн, башкы харда чылыы аажок, дыка-ла амырап аңнап турган болган бис.

Бир-ле эртеи, карыгыда даг артынга черни чырыдып алгаш, кыр кырыы үүп кээп харап көөрүмге, бо-ла чаа мурнумда шевергини аажок истиг кижи меня мурнапкан. Ам канчаар, моон сооче чоруурга хей дээш дагны куду чүтүрүп баткаш, аъдым муна шаап алгаш-ла, аңчының аңнап чорутқан даанын эзээн шавагалар аразы-биле одуртур оожум чортуп чор мен. Бир эвес оон дескен аңнар доора, куду халчыр болза, меңээ кээр магат чок, ылап бооладаа мен деп бодап чор мен. Ол аразында дөө-ле ханы ой бажында кыр бетинде аңчының боозу-даа эдип-ле эгеледи ийин он. Көрүп турарымга, ол ханы ойну куду хей-ле ан маңнажып-ла батты.

— Че-да! — деп, Салчак дарга аңчыны чүшкүре базада шенектей тыртып кагды.

— Куду оргута биеэ хей ан аразындан бир бичежек чүве чарлы халаап, бүкпээ туруп-туруп, оожум чыдыпты. Ол аңны биеэ изин көрген аңчым балыглаптары ол-дур көрем. Ындыг эвес, ону сүрүп турган, олчалаа алыр-дыр дээш, аңны дээскиндир чортун кээримге, шагда-ла ан болу берген чыдыр.

— Оон, оон?.. Арай допчудай каапшыр, сал бадар деп баарды — дингилээш, даргам ха, ха! — кылдыр каттырыгылаан.

— Адыр, мен ол аңчыны баштактанын көрейн дээш эликтн сойбайн, бүдүнге артып алыр-дыр деп бодап көрүп тур мен. Ам биеэ ан бичин кочугур мыйыс чүве боорга, ону бүдүнге-ле арты шаап алгаш, аалымче хаплаттым ийин мен. Ол хүн соомдан кижи-даа келбеди. Кежээ кожам болур ол аңчының аалынга баардым. Кижиң база бир хүдбүс эккелген олур. Ол кым каанчаар аңнаанын соолажып олур бис.

Чончуң аңчы ол хүн канчаар аңнаанын шайлап олура чугаалады:

— Мен бүгүн дыка хей ан көрдум. Хугбай, боом дегбестээн, чеженн-даа часкыладым. Чанып кел чоруй, эликтер боодап турганым ханы ойну куду бадып кел чорумда, хей эликтер аразындан бирээ чарлы халды. Изин көрген — ханныг. Ол истеп кээримге, шагда-ла бир аттыг кижи аңны будүнге-ле артып алгаш, ийи-ла болчук, азаа.

— Ыяаш ыңар, ону ам аңчыларың ёзузу-биле «ужалаанын» ол деп болур бе, аңчы?— деп, Чончуңдан Салчак дарга билбээчекиеп айтырган.

— Соонда, ийи хонганда, (Хүрен- аңчыже айыткаш) бо эр бастиннге эликтиң амадылыг ооргазын. өң-меңнег (өкпе, чүрээ, кегжиря-биле тудуш бел) бажын эккеп бээрге, бо эриниң мени чок черимге ону алганын ам-на билип каачык мен.

— А шынында ол эзирикти черге дамей-ле каарган, кускуц, кожай-хайыракан чиккаадар дээш, артып алган мен — деп Хүрен аңчы мактанып хөөрээш: — Аңны өлүргеш, улежирде, бистин черниң аңчылары өлүрген кижиге ооргазын. өң-меннег бажын бээр ёзулуг болгай. Ынчаарга эликтн мен эвес, Чончуң аңчы ужурган бооргa, өнээдейин-не өлүрген кижиге алыр черин аппарын бергеш, өскезин шыпап-ла болум алган ийик мен. Чоонээдаа ёзу будулбаан-на хептиг. Ооор — улуг аңчыга мээн ойнан турарым ол болган-дыр — деп, Хүрен аңчы шаанга киир-ле хөөрээн.

— Ынчаарга ону «таарыштырыпкан» ышкажыңар чүл ам, аңчы? —деп, Салчак дарга айтырган. биеэ-ле чаны-биле чаза-ла каттырыгылаан.

— Чок, чок, дарга, аңчылар аразында билчир эрлер ийне моонар. Бистиң бо тала черде оорланыр кижи буруй чок боор онар. Аңчы кижи шоодайын, аргамчызын орукка халып хаапкан болза, ону тып алган кижи ээзиниге ыяап-ла чедирип бээр ёзулуг. Бир аңчы өске аңчының одаанга келген болза, одагда азын каан эътти шиштеп чиир, эъди чок аңчы болза, одаг чанында ыяшка элиниин будум азын каан, барган черниин уунче уг ыжын ыргартыр шашкаш, аъттаныптар — мыйлыг чон бо ыңар —деп, хөөрөп берген.

— Ол дээрге кончуг-ла шын болгаш онзагай чаныма-дыр ыңар — деп Салчак Калбакхөрекович аңчыларны кончуг-ла деткип турган.

Ол аразында чиктин аажок хат-кавыргы эрте хона бергеш Сал кырында Никодим Салаховичиниң коңгазы эдип, оон келдирлеп чугаалаар командазы дыңналы бергеш.

— Чаа, эштер, эргим бүгүде чоп, бо кайгамчык чаагай Севиге келгеш, силериниг-биле хондур-дундур хуралдаалаш, шин көрүп, ырлажып, танцылап, ойнап-хөглеп, хөөрешип-чугаалажып магам хаиды. Улуу-биле өөрүп четтирдивис! Бүгү-ле эки үүлдерни күзедивис! Мени чаагай, база катап ужурашкыже, байырлыг! — деп каап, баштай Совет хамаатылар комитединиң даргазының, оон соонда Хоңдырның, Чончуң, Хүрен-оол аңчыларының, база хонган бажынының эзелериниң, болук турган орус, тыва ооллар, кыстарның холуу тудуп байырлашкаш, Салчак Калбакхөрекович улуг салдың кырынче чүтүрүп үне бергеш.

— Салдың өртээн чежиңер, соңгу эшкиниг балаган кырынче, башкы эшки-биле оң талаже кагыңар, шабаш!! — дээн, Николиминиң, чарыштыр келдирлээр уну Кызыл-Хаага чаңгыланы бергеш.

Сал сугнуя өзээнге кылыттыр-ла бадыпкан.

Эрик кырында орус, тыва чон:

— Ужурашкыже мелди чаагай! — диҗип, кызыл тугун болгаш холдарын чайып, улеп турып калганнар.

Сал Бии-Хемниң өзээнге кирип алган. Кызыл кайы сеп дээш дорттаалып, карандыдыр дургелеп бадыпкан. Оон кырында белигээште быжыглаан каан кызыл тук хатка кылаңдайдыр кинскин чораан.

(Улаштыг).

ЭПЭ

НОЯБРЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.20 — «В лесах под Ковелем». Уран-чечен телефильмниң 3-кү серизы. 10.45 — «Улустуң уран чүүлү». 11.10 — Док. телефильм. 11.30—11.35 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл кижи бүрүзүнүн хөрээ». 15.15 — Орус чугаа. 15.50 — Москва болгаш москвачылар. 16.20 — Киноочерк. 16.35 — «Тоолдуң аалчылары». 18.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 18.30 — Концерт. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.25 — «Тудугжуның ат-алдарының дугайында чугаа». 19.55 — «Чүү? Кайда? Кажан?. 21.00— «Ye». 21.35 — В. Казинниң шудуктери. 22.15 — Концертыры. 22.50—01.00 Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — ЦСКА. Чапсарда — Бүгүн делегейде.

ИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Тоогу. 4-кү класс. 9.05; 13.00 — Англан дыл. 10.05 — Док. фильм. 10.35; 11.40 — Тоогу. 7-ги класс. 11.05 — Ярослав Гашектиң амыдыралы болгаш чугаалдары. 12.10 — Бойдус дугайында. 4-кү класс. 12.30 — Музыка. 6-шы класс. 13.30 — «О, мээн Дельвигим!». 14.30—XVIII вектиң орус уран чүүлү. 15.00 —А. Н. Толстой. «Орус характер». 15.30—15.35 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер. 18.20 — Док. фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Чонгуп оглу». 19.15 — Телемедээлер. 19.25— «Азия төвү». 19.55 — Чаралдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Делегей киноузунуң мастери». Анна Маньяни. 23.05—23.45 — «Музейлерде болгаш делегелге заалдарында».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Погода

Бүгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Хат кошкак.

Дуне 26—31 градус, чамдык районнарга 20 градус чедир соор. Хүндүс 22—25 градус, чамдык черлерге 15 градус соок болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Хат кошкак. Дуне 26—28 градус, хүндүс 21—23 градус соок болур.

КИНО

НОЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30, **«Двойной обгон»** 11.20, 13.10, 15.00 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Умеющий молчать»** 15.00, 17.40, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Детский сад»** 14.30, 17.20, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«По законам военного времени»** 18.00, 20.00 шактарда.

НЕГЕЛДЕНИ КҮШТЕЛДИРЕР БИС

Орукка транспорттуг айыл чок чоруун хандырар база шимчээшкин дүрүмнерин сагыры дээш Улуг-Хем районнуң күравтоинспекциязының, иштики херектер киллизиниң ажылдакчылары, хой-ниити организациялар чамдык тодаргай ажылдарны кылып чорудуп турар. Районга бо чылдың эрткен айларының дургузунда эзээн каш комплекстиг рейдилерни кылып чоруткулаан. Ол рейдилер үезинде автомашиналарны техниктиг байдалын, сөөртүп чоруур чүүктерге орук документилерин, спидометрлерин көргүзүүн хынаарынче кол кичээнгейни угландырып турган болгаш оруктарның байдалын хынаан. Рейдилерниң түнелиинде оон дугайында информацияларны районнуң партия, совет органнарына, бүдүрүлгелериниң, ажыл-агыйларының болгаш организацияларның удуртукчуларына дыңнадып, чамдык айтырыгларны өй-шаанда шиитпирлеп келген. Автобудурулгелерге болгаш ажыл-агыйларга автотранспорттуң ажыглалының дугайында рейдилерни график ёзугаар каш удаа чоруткулаан. Чамдык үелерде автомашиналарны хуулда хереэнге ажыглап, эзирик чоруур чолаачыларны илереткен. Бо ажылдар кылдынып турардаа болза, районнуң девискээринде оруктарга озал-ондак болур таварылгалар ам-даа эвээжевейн турар. Үүле эрткен айларның түнелиинден безин алгаш көөрге, оруктарга 37 озал-ондак болгулаан, анаа 10 кижи амы-тынынан чарылган, 42 хамааты бертинип кемдээн.

Чамдык коллективтерде партия, профэвилел, комсомол организацияларының талазында политкижизидилге, профилактика ажылын кошкатканындан оруктагозал-ондак болур таварылгаларның саны кызырылбайн турар. Орук хайгаарал албанының ажылдакчыларының талазындан орукка чораан чолаачыларны контрольга алырын кошкаткан, күравтоинспекцияның ажылдакчылары долу составтыг киллдыр четчелеттинмээн.

Республиканың Кодээ ажылагый министерствозунуң автобаазазының чолаачылары моон мурнунда чылларда эзээн каш озал-ондакты болдурган турган. Бо чылдың эрткен айларында олар 9 удаа ындыг таварылгаларны кылганнар. Анаа ийи кижи амы-тынындан чарылган, 14 кижи кемдээн. Ол таварылгаларның хой кезиинде автобаазының чолаачылары эзирик болганы хынаалдаан илерээн.

Автомашиналарга пассажир сөөртүрүүн чурумун хажыдар чоруктар эвээжевейн турар. «Найырал» (директору Д. Ооржак), «Ак-Туруг» (директору Ч. Чигжит), «УТКА 25 чылы» (директору В. Миносьянц) совхозтарда инженер-техниктиг кадрларның талазындан чолаачылар-биле кижизидилге, профилактика ажылын багай чорудуп турарының түнелиинде орук озал-ондактары болгулаан.

Бо чылдың эрткен айларында хынаалдалардан алырга, район девискээринге эзирик машинаны баткарып чораан 191 чолаачыны тудуп, илереткен. Ол чолаачыларның 30-и Кодээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазындан болган. Оларның 91-и чолаачылаар эргезин ангы-аңгы хуусааларга казыткан. Артканнарынга торгаадоваган болгаш ажылдап турар организацияларынче демчет алыры-биле дыңнадып чоруткулаан.

Сентябрь айда Улуг-Хем районунуң чолаачызы Михаил Чанчык ГАЗ-53 маркалыг автомашинаны башкарып чораан, дүргедээшкинин нормадан ажыргаан, «Запорожец» автомобильге үстүрген. Оон түнелиинде бир пассажир кемдээн. Ол-да хүн ук организациянның чолаачызы Л. Калабин Иж-2715 маркалыг чиик автомашинаны эзирик башкарып чораан, чүүк сөөрткен улуг автомобильге үстүрген. Анаа ол кады чораары пассажир-биле нелээ амы-тынындан чарылган. Моон кандыг түвел үндүрүп болурул? Бирээде, районда быжыглаттынган автомашиналарның гаражтан үнерин, дедир келирин контрольга шуут албайн турар. Үстүнде ийи чолаачы орук озал-ондаан болдурар мурнунда ийи хүн дургузунда ук машиналарны боттарының хуулда хереэн кылырына ажыглап турган, оларны ким-даа билеп, сүрбээн. Ийнде, райво баштаар черниң даргазы, инженер-техниктиг ажылдакчылары автомашиналарның ажыглалының дугайында чогуур кичээнгей салбайн турар.

Чаа Чаа-Хөл школазының 6 өскенчизи орук-транспорт озал-ондаанга таварышкаш, бертинип, кемдээнисер. Бо дээрге автотранспортка кижилер, ылангыя уруглар ап чоруурунуң дүрүмнерин хажыткаының түнелеп-дир.

Районда чыл санында чиик автомашиналар көвүдеп, оонбиле чергелештир орук озал-ондаа база немежин турар. Хуузунда чиик автомобильдиг хамаатылар бо чылын 14 удаа орук озал-ондаан болдурган. Анаа 17 кижи кемдээн, диит хамааты амы-тынындан чарылган. Автомотохандыкшылдыгларның эки тура инитилелиниг даргазы А. Шахматов профилактика ажылын чорударынче кичээнгей салбастаан, хой-ниити дружиналарның дежурнайлаашкын үезинде бодунуң удуртканы болгуй график ёзугаар ундурбейн турар. Оруктарга шимчээшкинни чогумчалыг болдурарынга хой-ниити улуг рольду ойнаар дээрзин утпазы чугула.

Улуг-Хем районунуң (даргазы В. Дронин), № 586 КМК-ның (начальниги В. Блинов), өлетиур комбинадының (директору П. Карманович) коллективтери дежурныйлаашкынче бүдүн кварталдың хургузунда чаңгыс-даа үнмээн.

Шагаан-Арыг АТБ-зи (начальниги В. Антоненко), Чаа Шагаан-Арыг автобаазазы (начальниги Н. Мельничков), «Күш-ажылдың хостуу» совхоз автопарктарда диспетчер ажылынга контрольду кошкак турган. Ол ышкаш Жданов аттыг совхозта байдал эки өөрүп.

Районуң девискээринде болуп турар озал-ондактарның дугайында СЭКП райкомунуң бюрозунга ийи удаа чугаалашкан болгаш оон түнелдерин үндүрүп, тускай хемчегларни ап чорудуп турар.

Бо бүгү четпестерни моон соңгаар болдурбас дээш Улуг-Хем районнуң иштики херектер киллизиниң КАИ ажылдакчылары болгаш хой-ниити организациялары дөртү кварталда тодаргай хемчегларни ап, ажылдап турар.

С. ОНДАР.

Улуг-Хем райкүүскомнуң иштики херектер киллизиниң КАИ начальниги.

ОРУК ТАЙГАКТЫГ, ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУҢАР!

Орукка шимчээшкин дүрүмү чолаачы кижиден хей чүүлдү негеп турар. Ылангыя оруктуң болгаш агаар-бойдустуң байдалдарынга дүүштүр транспорттуң дургедээшкинин таарыштырары кончуг чугула. Кышкы үеде транспортту башкарары чайгы үеге деңнээрге алаам марын. Ынчангаш ол үеде кончуг овааримчалыг болуру негеттинер. Бо чылын кыш эрте дүжүп, хар чатташ, эзээнинин түнелиинде оруктар тайгыр, кыры доштуг апарган. Ынчангаш хенертен тормозтаары, эзэр черлерге дүрген чоруурунга дыка айыылдыг. Транспортту дүрген доктаадыры тайгы үеге бодааргa нарып.

Оруктарга, кудумчуларга транспортту башкарып чораан, дистанциянны (транспорттуң чоруп орган өске транспорт-биле аразында хемчээлин) сагыры кол үүлдериниг бирээзи. Ону сагывазы — автомобильди мурнунда чоруп орган транспортка үстүрериниң чылдагааннарының бирээзи болуп турар. Ынчангаш дистанцияны аргалыга болза улгаттырары эки.

3 дугаар автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы И. Бурнаков «КамАЗ» башкарып чораан, тайгыр орукка дистанцияны сагывайн, овааримча чогундаа автокранга үстүрген. Оон түнелиинде материалдыг когаралды болдурган. Ол ышкаш хамааты П. Самофалов дистанцияны сагывайн чораан, бодунуң автомобили-биле «Москвич»—412 автомобильге үскен.

Кыры тайгыр, дон орук озал-ондак болдурарының кол чылдагааннарының бирээзи хаарын утпазы чугула. Кызылдың мебель фабриказының чолаачызы В. Неделин Дружба кудумчузунга «РАФ» маркалыг чиик машинаны башкарып чораан, тайгыр орукка хенертен тормозтаан. Оон түнелиинде ук автомобиль шавыланган, башкарылгазын чидирип, үткүштүр келген «ПАЗ-673» автобуска үскен. Маңаа базала когарал болган. «Красноярск гражданпроект» институдунуң чолаачызы Астраханцев «УАЗ-469»-ту дон орукка дүрүп, чораан, башкарылгазын чидиргеш, турган «Жигулиге» үстүргеш, оон когаралын төлээн.

Мурнунга чоруп орган транспортту оюп эртерде овааримчалыг болур херек. Үүле диле удур келген транспорт-биле үскүлежип болур.

Хамааты А. Крылов хуулда ВАЗ-2103 автомобили-биле мурнунга чораан транспортту хөлчок дүрген оюп эртип чораан, удур келген автомашина-биле үскүлешкен.

Озал-ондактарны болдурбас диле оруктар белдирлеринге, автобус доктаар черлерге, кудумчуларга, ылангыя туман үезинде кончут овааримчалыг болур херек.

Кышкы үеларде үүлге чолаачылар эвес, харын чадаг кижилер овааримчалыг болур ужурдут. Орукка шимчээшкин дүрүмнерин сагывас, ону тоовас чадаг кижилер боттарынга болгаш өскелерге айыылдыг байдалдарны болдура бээн ховар эвес. Чижээ, ноябрь 19-га хамааты Н. Харченко Красноармейская кудумчузунга орукка кылаштап чораан, ВАЗ-2103 автомобильге таварткаш, аар бертинген. Кышкы үеде автомобильдерни, автобустарны тормозтап, дүрген доктаадыры белен эвес деп түвеми сактып алыры чугула. Ынчангаш овааримча чок, орукче хенертен кирер кылаштап, ол-дур кандыг-даа дуражулгалыг чолаачы чуну-даа каанчап шыдаваас.

Ынчангаш чолаачылар, чадаг кижилер кончуг овааримчалыг болуру чугула.

В. КЛЯВИНА.

КАИ инспектору.

ЧАРЛАЛ

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ киллизиниң Кызыл хоорайда КАИ-ниң бүрүткел-шыгалда салбыры 1984 чылдың ноябрь 20-деи өгелээш, дараазында расписание-биле ажылдап турарын организацияларга, бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш чурттакчыларга дыңнадып турар:

ВТОРНИК, ЧЕТВЕРГ

Хуулда автотранспортту бүрүткээр. Документилерни хүлээп алыр болгаш бээр үези— 10-дан 20 шакка чедер.

СРЕДА, ПЯТНИЦА

Күрүне- автотранспортун бүрүткээр. Документилерни хүлээп алыр болгаш бээр үези— 9-тан 18 шакка чедир.

ВТОРНИК, ЧЕТВЕРГ

Чолаачы шынзылгаларын болгаш чолаачы шынзылгаларының талонларын солуур. Документилерни хүлээп алыр болгаш бээр үези—10-дан 20 шакка чедер.

СУББОТА

Хуулда автотранспортту бүрүткээр. Документилерни хүлээп алырының болгаш бээрининг үези — 9-тан 15 шакка чедер.

Чолаачы шынзылгазын чидирген кижилерни шылгалаары болгаш экспертиза кылыры-биле хүлээп алыры. 9-тан 15 шакка чедер.

ВОСКРЕСЕНЬЕ, ПОНЕДЕЛЬНИК

дыштанар хүннер

Хуулда автотранспортту бүрүткээн соонда техпаспортту болгаш номер демдектерни документилер-биле кады дораан бээр. Документилерни алыр паспортту азы автотранспорттуң эзэниниң шынзылгазын көргүзер ужурлуг.

КУРАВТОИНСПЕКЦИЯ.

Редакцияның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орааларчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдыралы болгаш үлүгүр киллизиниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет түрүүт киллизиниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54 кадр ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корреспондентларының 2-27-41 бухгалтериясының 2-12-45 «солун келбей» бараанда 2-32-75 телефонче болгаар

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2091.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1;

ТС—00605